

BURSA 7. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi

3 - 5 Temmuz 2026
Bursa

ACADEMIA

SEMANTIC SCHOLAR

OpenAIRE

StrikePlagiarism.com

ORIGINALITY IS A VALUE

www.bursakongresi.org

**BURSA 7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL
SCIENCES
JULY 3 – 5, 2026
BURSA**

Edited By
DR. GULTEKIN GURCAY

Issued: 15. 08.2026
ISBN: 978-625-8795-25-7

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

**In the conference 78 papers have been presented by Turkish participants and 113
papers by international participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"**

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.
Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Web: www.bursakongresi.org

Contact: bursakongresi@gmail.com

CONFERENCE ID**BURSA 7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES****DATE – PLACE****JULY 3 – 5, 2026****BURSA****ORGANIZATION****ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS****EVALUATION PROCESS****All applications have undergone a double-blind peer review process.****PARTICIPATING COUNTRIES**

Turkey – Egypt- Morocco- Kazakhstan- Pakistan- Tunisia- Iraq- Philippines- Tanzania- Kosovo- Ethiopia- Malaysia- Hungary- Singapore- Iran- Bangladesh- Taiwan – Libya – Lithuania- Jordan- Estonia- Mauritania- Albania- Vietnam- Pakistan – Bolivia – Togo -

PRESENTATION**Oral presentation**

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.

Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Naile Bilgili

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracıoğlu- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Üniversitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Türkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Türkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fırıncıoğulları - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye

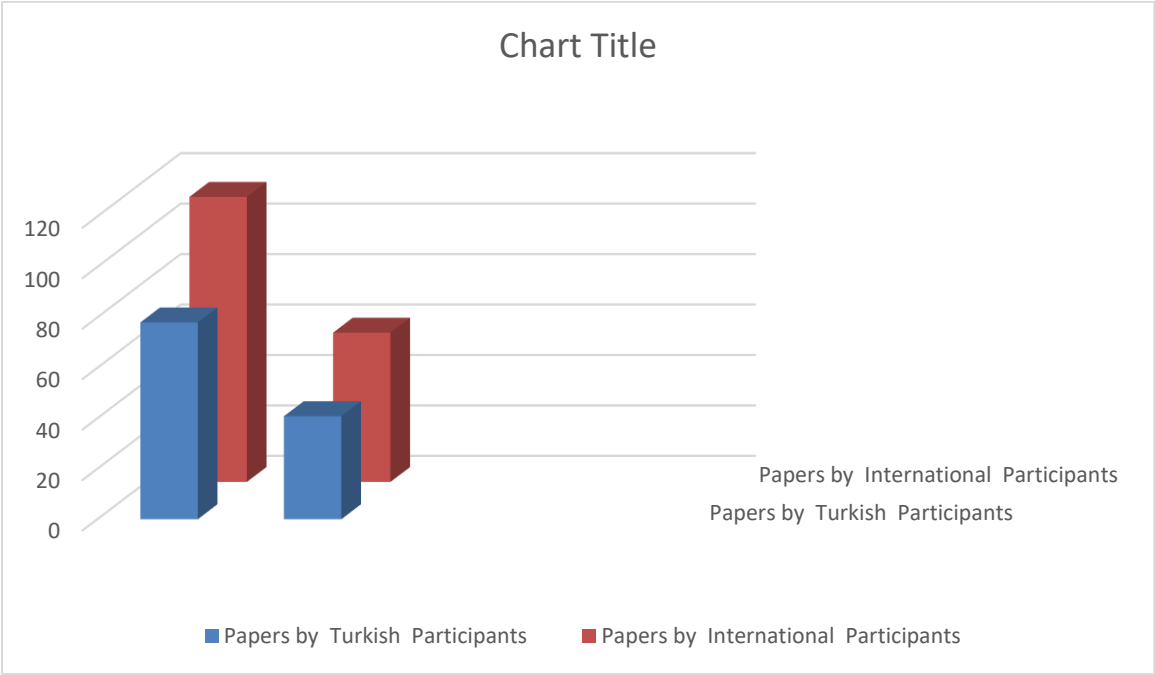
Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye

- Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran
- Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya
- Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizistan
- Assist. Prof. K. R. Padma – India
- Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan
- Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
- Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
- Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
- Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
- Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
- Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran
- Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan
- Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
- Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
- Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam
- Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

- Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China
- Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
- Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
- Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania
- Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan
- Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan
- Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines
- Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam
- Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Türkiye
- Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye
- Dr. Ayşe Baran - Türkiye
- Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
- Dr. Sonali Malhotra – India
- Dr. Amaneh Manafidizaji – Iran

	<i>Number of paper</i>	<i>%</i>
<i>Papers by Turkish Participants</i>	78	40,84
<i>Papers by International Participants</i> <i>(26 Countries)</i>	113	59,16

**BURSA 7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL
SCIENCES
JULY 3 – 5, 2026 - BURSA**

NO : AC- 7B - 2026. 352H– 7252

Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

08/08/2026

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES** kongresi 3-5 Temmuz 2026 tarihlerinde Bursa’da 27 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 191 bildirinin 78’i Türkiye’den, 113’ü ise farklı 26 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarından fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.” değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı
Fakülte Sekreterliği

Sayı : E-21304664-051-1705704

12.02.2025

Konu : 31-14279 Prof. Dr. Ali Bilgili'nin
Uluslararası Kongrelerde Düzenleme ve
Bilim kurullarında yer alması hk

FARMAKOLOJİ VE TOKSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

İlgi : Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı Başkanlığı'nın 11.02.2025 tarihli ve
E-41298163-051-1704750 sayılı yazısı.

İlgi yazınız uyarınca, Anabilim Dalınız öğretim üyesi Prof.Dr.Ali BİLGİLİ'nin, Yükseköğretim Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli oturumunda doçentlik başvuruları şartları ile ilgili değişiklik önerileri kapsamında, "Academy Global Conferences & Publishing (<https://www.akademikongre.org/registration>)" tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görev yapması Dekanlığımızca da uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Necmettin ÜNAL
Dekan V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 8E77B04B-BD26-449E-A3C8-D44477307021 Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ankara-universitesi-ebys>

Zübeyde Hanım Mahallesi Şehit Ömer Halisdemir Bulvarı No: 9/C 06070 Altındağ /
ANKARA

Telefon No: (0312) 317 03 15 Belge Geçer No: (0312) 316 44 72

e-posta: vetmed@veterinary.ankara.edu.tr

KEP Adresi : ankunvrek@ankuni.hso1.kep.tr

Bilgi için: Gülay ŞAFAK

Bilgisayar İşletmeni

Telefon No: (312) 317 03 15-4510

E-Posta: gsafak@ankara.edu.tr

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and
SOCIAL SCIENCES
BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH
SCIENCES
BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and
MATHEMATICS
ARTdergi 6TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
July 3 – 5, 2026
BURSA

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Harun ÖZBEY	1	THE EFFECTS OF DIFFERENT DIETARY PATTERNS ON GLUCOSE MANAGEMENT IN CHILDREN WITH TYPE 1 DIABETES: A SYSTEMATIC REVIEW	Dr. Harun ÖZBEY
		2	THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA USE ON MENTAL HEALTH IN THE DIGITAL AGE: A NARRATIVE REVIEW	Assist. Prof, FATMA İLKNUR UZUN RN, PhD, GÜLLÜ YAZKAN RN, MSc., FEYZA ACAR Prof. Dr. NEZİHE BULUT UĞURLU
		3	AN ANALYSIS OF THE IMPACTS OF DIGITAL HEALTH SERVICES ON PATIENT EXPERIENCE	Yüksek Lisans Öğrencisi, Nurcan ŞAVRAN Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet AYDIN
		4	CERRAHİ KLİNİKLERDE UYGULAMA YAPAN HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNDE KAYGI , ALGILANAN STRES , İLETİŞİM BECERİLERİ VE BAKIM DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Hem. Sena BABAYAVRUSU Dr. Öğr. Üyesi Melis ŞEN YILMAZ
		5	SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN KIZ ÖĞRENCİLERİNİN MEME KANSERİNE YÖNELİK BİLGİ DÜZEYLERİ İLE KENDİ KENDİNE MEME MUAYENESİ SAĞLIK TARAMALARINA YÖNELİK İNANÇLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, FİLİZ KİP KAYA Dr. Öğr. Üyesi, MELİS ŞEN YILMAZ
		6	COMPARISON OF HEART RATE VARIABILITY PARAMETERS ACCORDING TO GENDER IN UNIVERSITY STUDENTS	Pt, YASİN KAPLAN Pt, ZEYNEP KIRMIZIOĞLU Pt, AYSANUR MERGEN Asst. Prof., SELİN AKIL AĞDERE
		7	YAPAY ZEKA DESTEKLİ OLUŞTURULAN EĞİTİM MATERYALİ İLE VERİLEN EĞİTİMİN ANNELERİN ATEŞ YÖNETİMİ VE KAYGI DÜZEYLERİ ÜZERİNE ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi İsmira Julfayeva Doç. Dr. Nuray CANER Doç. Dr. Yılmaz SEÇİLMİŞ
		8	KÖPEK DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, BERKER ARSLAN Prof. Dr., İBRAHİM KILIÇ

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR	1	THE RELATIONSHIP BETWEEN INFANTS' SLEEP CYCLES AND SUDDEN INFANT DEATH SYNDROME: CURRENT NURSING APPROACHES	Student Nurse, Selin Mizgin GÜNDOĞDU Research Assistant, Beşir ÇAKIR Research Assistant, İlkay DAĞLI
		2	HOME CARE AND ASPIRATION PRACTICES IN CHILDREN WITH TRACHEOSTOMIES: CURRENT NURSING APPROACHES	Student Nurse, Ayşe BALCI Research Assistant, Beşir ÇAKIR Research Assistant, İlkay DAĞLI
		3	EXAMINATION OF NURSING STUDENTS' WILLINGNESS, FEARS, AND COMPETENCIES TO WORK IN DISASTER AREAS	Assoc. Prof. PhD, Emine KAPLAN SERİN Undergraduate Nursing Student, Helin ŞENGEL Assoc. Prof. PhD, Tuba GÜNER EMÜL
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN CLIMATE CHANGE-RELATED ECO-ANXIETY AND BURNOUT LEVELS IN FEMALE NURSING STUDENTS	Assoc. Prof. PhD, Tuba GÜNER EMÜL İrem BARAN Handan MUTLUER
		5	MACHINE LEARNING-BASED DETECTION OF POLYCYSTIC OVARY SYNDROME: A LIGHTGBM, RFE, AND ADASYN APPROACH	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR
		6	A MACHINE LEARNING AND EXPLAINABLE ARTIFICIAL INTELLIGENCE (SHAP AND LIME) APPROACH FOR METABOLIC SYNDROME PREDICTION	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR
		7	AURA (OPERATING ROOM ALERT AND RISK ANALYSIS) SYSTEM	Öğr. Gör. Dr. Bilal ÇAKMAK Mert ARSLAN
		8	EVALUATION OF THE EFFECTS OF AVIOX CUSTOMIZED ERGONOMIC MATTRESS SYSTEM ON SLEEP QUALITY AND SPINAL ALIGNMENT.	Öğr. Gör. Dr. Bilal ÇAKMAK Fehmi UZMAN

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Ass. Prof. Songül DEMİR	1	İNME SONRASI HEMİPLEJİK OMUZ AĞRISINDA KONVANSİYONEL FİZYOTERAPİYE EK KİNEZYOLOJİK BANTLAMININ AĞRI, ÜST EKSTREMİTE FONKSİYONU VE GÜNLÜK YAŞAM AKTİVİTELERİNE ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, SAMA NEMATİ ZAREİ Yüksek Lisans Öğrencisi, DORSA DADGAR Dr. Öğr. Üyesi, DEMET BİÇKİ
		2	FRAILITY SCALES IN OLDER ADULTS IN PREHOSPITAL EMERGENCY MEDICAL SERVICES	Ass. Prof. Songül DEMİR
		3	CONTACT LENS USE, HYGIENE-RELATED BEHAVIORS, AND KNOWLEDGE AMONG MEDICAL STUDENTS ATTENDING A CONTACT LENS AWARENESS ACTIVITY	Assistant Professor, Mehmet Ömer KIRIŞTIOĞLU Professor, Mehmet BAYKARA
		4	EVALUATION OF OCULAR AND ORBITAL FINDINGS REPORTED IN WHOLE- BODY 18F-FDG PET/CT REPORTS	Asst. Prof. Dr., Mehmet Ömer KIRIŞTIOĞLU Asst. Prof. Dr., Seçkin BİLGİÇ
		5	THE ANALYSIS OF CAUSES OF DEATH AMONG THE ELDERLY IN TÜRKİYE BETWEEN 2015 AND 2024 ACCORDING TO TURKSTAT DATA	Dr. Öğr. Üyesi Ece Elif ÖCAL YANIK Dr. Öğr. Üyesi Ali KILINÇ Prof. Dr. Ufuk BERBEROĞLU
		6	EVIDENCE-BASED PRACTICES IN THE MANAGEMENT OF PARKINSON'S DISEASE: A HOLISTIC APPROACH	Assist. Prof, Melis ŞEN YILMAZ Research Assistant Öykü EFLATUN

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Meltem ALTINTUĞ	1	ELİT FUTBOLCULARDA DAYANIKLILIK PARAMETRELERİNİN MEVKİLERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI	Dr. Öğr. Üyesi Ömer AKSOY Arş. Gör. Ünal Can GÖKMEN Doç. Dr. Mehmet SOYAL Osman COŞKUN
		2	A PILOT STUDY: SELF-EFFICACY PERCEPTIONS OF PARENTS OF AUTISTIC CHILDREN REGARDING THEIR EDUCATIONAL SKILLS	Yüksek Lisans Öğrencisi, İrem MEMEDOĞLU Prof. Dr., Hakkı ÇOKNAZ
		3	A CATALYST FOR EMPLOYEE PRODUCTIVITY: EMPLOYEE RECREATION	ECE ÖZ Dr. Öğr. Üyesi ANIL ONUR MERCANOĞLU
		4	AKTİF YAŞLANMADA EGZERSİZİN ETKİSİ: DÜŞMENİN ÖNLENMESİ, BİLİŞSEL VE YAŞAM KALİTESİ AÇISINDAN GÜNCEL KANITLAR	Dr. Öğr. Üyesi, RIDVAN YILDIZ
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN TEMPO, RHYTHM, AND MOVEMENT FLUIDITY IN DANCE-BASED MOVEMENT EDUCATION: A THEORETICAL EVALUATION FROM THE PERSPECTIVES OF MOTOR CONTROL AND KINESIOLOGY	Dr. Meltem ALTINTUĞ
		6	SPORDA BECERİ KAZANIMI	Arş. Gör. Dr. İsa KAVALCI Arş. Gör. Özhan Can YILMAZ
		7	UYARILMIŞLIK, STRES VE KAYGI: SPORDA PSİKOFİZYOLOJİK SÜREÇLERİN DİNAMİK ETKİLEŞİMİ VE PERFORMANSA YANSIMALARI	Arş. Gör. Özhan Can YILMAZ Arş. Gör. Dr. İsa KAVALCI
		8	ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS.	Yüksek Lisans Öğrencisi, Serhat KESER Prof. Dr. Hakkı ÇOKNAZ
		9	EXAMINING LEISURE CONSTRAINT NEGOTIATION STRATEGIES OF UNIVERSITY STUDENTS: THE CASE OF KOCAELI UNIVERSITY	Master's Student İbrahim Emrah Özer Assoc. Prof. Dr. Muhammet Eyüp Uzuner

No :2

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Amaneh MAnafidizaji	1	BEYOND GENERAL EXERCISE: NATURE EXPOSURE AND PHYSICAL ACTIVITY IN NATURE AS CORRELATES OF PSYCHOLOGICAL CAPITAL	Vaiva Balciuniene Migle Baceviciene Rasa Jankauskiene
		2	INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF BASIC SPORT CLIMBING TRAINING IN EARLY CHILDHOOD ON SELECTED PARAMETERS OF CHILDREN	Ayşegül İLHAN ORAK Dr. Öğr. Üyesi Kürşat ÖZCAN
		3	COMPARISON OF THE EVIDENCE-BASED QUALITY OF HYPERTROPHY-ORIENTED RESISTANCE TRAINING PROGRAMS GENERATED BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE MODELS: A PILOT STUDY	Doç. Dr. İlbilge Özsu Nebioğlu Lisans Öğrencisi Berk Can
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN WOMEN'S EXPERIENCE OF PILATES, SOCIAL MEDIA-RELATED EATING BEHAVIOURS AND ORTHORECTIC TENDENCIES	Yüksek lisans Öğrencisi, İREM SU YÜKSEL Yüksek lisans Öğrencisi, FEYZA ŞEVVAL SEZER Yüksek lisans Öğrencisi, HÜŞNA YILMAZ Dr.Öğr.Üyesi MERVE TÜRKEGÜN ŞENGÜL
		5	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES IN THE FIELD OF ATHLETE NUTRITION IN TURKEY	Assistant Professor Hilal ERTÜRK YAŞAR
		6	HAFİF ZİHİNSEL ENGELLİ ERGENLERDE ATLETİZM TEMELLİ EGZERSİZLERİN VÜCUT KİTLE İNDEKSİ VE MOTOR BECERİLER ÜZERİNE ETKİSİ	BEYZA NUR YAMURLUKLU Doç. Dr. UĞUR ÖDEK
		7	SPOR BİLİMLERİ ALANINDA LİDERLİK ARAŞTIRMALARININ İNCELENMESİ: BİR İÇERİK ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi , Seda GENÇ ARTUK
		8	AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEIVED SOCIAL SUPPORT, TIME MANAGEMENT, AND ACADEMIC PROCRASTINATION BEHAVIOR AMONG UNIVERSITY STUDENTS WITH DIFFERENT BODY MASS INDEXES	Nart Yakup ŞENKUL Doç. Dr. Serdar SUCAN
		9	SPOR ORGANİZASYONLARINDA DİJİTAL DÖNÜŞÜM YÖNETİM VE STRATEJİ	Saniye YÜKSEL

No: 1

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and MATHEMATICS July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. İbrahim GÜNALTILI	1	A NEW EXTENSION OF AN ABSOLUTE SUMMABILITY RESULT	Prof. Dr. Hikmet Seyhan ÖZARSLAN Assoc. Prof. Dr. Bağdagül KARTAL ERDOĞAN
		2	A GENERALIZATION OF A CESÀRO SUMMABILITY THEOREM	Prof. Dr. Hikmet Seyhan ÖZARSLAN Gönül ATAR
		3	ON STRATEGIES OF EFFECTIVE MATHEMATICS EDUCATION	Prof. Dr. İbrahim GÜNALTILI
		4	LIE SYMMETRY ANALYSIS, EXACT TRAVELLING-WAVE SOLUTIONS, AND CONSERVATION LAWS OF A GENERALIZED KURAMOTO-SIVASHINSKY EQUATION WITH NONLINEAR CONVECTION	Assist. Prof. Dr. Bahadır KOPÇASIZ Prof. Dr. Mehmet ŞENOL
		5	SOME CATEGORICAL PROPERTIES OF 3-GROUPS	MİRAÇ YILMAZ Doç. Dr. Elif ILGAZ ÇAĞLAYAN
		6	BULANIK KÜMELERİN TIBBİ UYGULAMALARI	Prof. Dr. Himmet CAN Ufuk ÖNER
		7	THE DUAL PYTHAGOREAN CONDITIONS AND THEIR EFFECTS ON CURVES	Asst. Prof. Dr. ÇAĞLA RAMİS İLGÜZ Batuhan ÖZKARA
		8	THE GEOMETRY OF CENTRODES OF CONSTANT SLOPE CURVES	Asst. Prof. Dr. ÇAĞLA RAMİS İLGÜZ
		9	YAMABE SOLITON STRUCTURE ON COTANGENT BUNDLE ACCORDING TO RIEMANNIAN EXTENSION METRIC	Doç. Dr. LOKMAN BİLEN

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and MATHEMATICS July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Öğr. Üyesi, Erol KINA	1	AN EXPLAINABLE HYBRID CNN–TRANSFORMER ARCHITECTURE FOR PRECISION AGRICULTURE APPLICATIONS	Dr. Öğr. Üyesi, Erol KINA
		2	MARUL (<i>Lactuca sativa</i> L) BİTKİSİNDE FE TUZUNUN SALİSİLİK ASİT UYGULAMASI İLE BÜYÜME VE GELİŞİMİNE ETKİSİ	Duygu AYHAN Dr. Öğr. Üyesi Nursal KOCA Bekir AKSÖZ
		3	USAGE OF LUPIN AQUAFABA AS EGG REPLACER IN CAKE PRODUCTION	Kübra AKTAŞ Hacer LEVENT
		4	COMPARISON OF SPECIFIC VOLUME, BAKING LOSS, AND HARDNESS PROPERTIES OF BREADS PRODUCED FROM DIFFERENT CEREAL FLOURS	Öğr. Gör. Müberra Ahsen GÖRENTAŞ TERİM, Prof. Dr. Raciye MERAL

No: 5

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and MATHEMATICS July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. Dr., Mehmet SAĞBAŞ	1	PNÖMATİK SÜSPANSİYONLU ROBOT SÜPÜRGE İÇİN DİNAMİK MODELLEME VE SİMÜLASYON ANALİZİ	PROF.DR ŞAHİN YILDIRIM Mekatronik Mühendisi, AYŞEGÜL ŞENGÜN
		2	EVALUATION of FIRE RISKS in PHOTOVOLTAIC SYSTEMS USING FAILURE MODE AND EFFECTS ANALYSIS (FMEA) AND HARDWARE-BASED FIRE PREVENTION APPROACHES	MİRAC HAVUŞ Prof. Dr. İLHAN CEYLAN
		3	IOT BASED MULTI-SENSOR WATER QUALITY MONITORING AND EDGE DECISION SUPPORT SYSTEM WITH FUZZY LOGIC	Yüksek Lisans Öğrencisi, Erdem KANDEMİR Prof.Dr., Mehmet SAĞBAŞ
		4	A HYBRID AUGMENTED LAGRANGIAN AND FMSG-BASED SOLUTION APPROACH FOR THE QUADRATIC ASSIGNMENT PROBLEM	İsmail GÖNÜLVEREN Dr. Öğr. Üyesi Erdener ÖZÇETİN
		5	PERDE-ÇERÇEVELİ BETONARME BİR YAPININ ARDIŞIK DEPREM DAVRANIŞININ DOĞRUSAL OLMAYAN ZAMAN TANIM ALANINDA ANALİZ İLE İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, CEM PATLAR Doç. Dr., SARUHAN KARTAL
		6	2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİNDE YIKILAN BETONARME BİR BİNANIN GÖÇME NEDENLERİNİN ANALİZİ VE OPTİMUM GÜÇLENDİRME PERDESİ ORANININ PARAMETRİK OLARAK BELİRLENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, MUSTAFA ALPER ÖZÇAM Doç. Dr., SARUHAN KARTAL Prof. Dr., İLKER KALKAN
		7	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF CARBON MESH REINFORCEMENT ON THE FLEXURAL PERFORMANCE OF GEOPOLYMER CONCRETE BEAMS	Öğr. Gör. Serpil AĞIRMAN Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet ERDOĞAN Doç. Dr. Barış BAYRAK Doç. Dr. Mahmut KILIÇ

No: 4

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and MATHEMATICS July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Mehmet Safa BİNGÖL	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF SEQUENTIAL RULE MINING ALGORITHMS: CMRules, RuleGrowth and ERMiner	Elif YILMAZ Prof. Dr. Turgay Tugay BİLGİN
		2	DATASET OF SEVEN FRUIT AND ONE VEGETABLE CLASSES CAPTURED FOR AGRICULTURAL AI APPLICATIONS	Edibe Eylül EMEN Mehmet Safa BİNGÖL Sertaç SAVAŞ
		3	MEYBEAT: DESIGN AND DEVELOPMENT OF A CLEAN ARCHITECTURE-BASED WEB PLATFORM FOR MUSIC BEAT MARKETPLACE	Eyüp OLGUN Melikenur KAYA Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MİLLİ
		4	Retrieval-Augmented Generation for Institutional Information Access: A Multilingual Academic Assistant Chatbot Prototype	Esmâ ÇAMURLUOĞLU Asiye Rumeysa ÇAVDAR Asst. Prof. Dr. Doğan ŞENGÜL

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. ECE OZAN	1	ENVIRONMENTAL FOCI OF THE GREEN GROWTH LITERATURE: A BIBLIOMETRIC READING OF CLIMATE CHANGE AND POLLUTION	Esra Taşdoğan Ferda Nakipoğlu Özsoy
		2	AN ANALYSIS OF THE PROBLEM OF UNEMPLOYED YOUTH AT HOME FROM THE PERSPECTIVE OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT STRATEGIES	Master Student, Sevgül DÖNMEZ Ass. Prof. Dr. Ahmet AYDIN
		3	TR-4 DOĞU MARMARA BÖLGESİ BİST ŞİRKETLERİNİN YATIRIMCI İLİŞKİLERİNDE STRATEJİK İLETİŞİM ARACI OLARAK LINKEDİN'İN ROLÜ	Dr. Sema ÇAĞLAYAN Arş. Gör. İrem KAYA Esra Önder
		4	YAPAY ZEKÂ VE DİJİTAL BANKACILIK	Alperen Yılmaz Songur Doç. Dr. Kamil ÇELİK
		5	FREIGHT FORWARDING ŞİRKETLERİNDE YAPAY ZEKA FARKINDALIĞI VE UYGULAMADAKİ ENGELLER: YÖNETİCİ PERSPEKTİFİNE DAYALI NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi ÖZGE DİNÇ Prof. Dr. GÖKÇE ÇİÇEK CEYHUN
		6	YARATICILIĞIN DÖNÜŞÜMÜ: ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA REKLAM AJANSLARI	Dr. ECE OZAN
		7	RELATIONSHIPS BETWEEN PERCEIVED SOCIAL MEDIA INFLUENCER CHARACTERISTICS AND CUSTOMER OMMITMENT TO PREFERRED BRANDS: A STUDY OF SOCIAL MEDIA USERS IN TÜRKİYE	Dr. Öğr. Üyesi Serhat ATA Hava Erdem
		8	THE ROLE OF PERSONALITY IN THE EFFECT OF FINFLUENCERS ON INDIVIDUALS' INVESTMENT INTENTIONS	Hava Erdem Dr. Öğr. Üyesi Serhat ATA

No: 3

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Putri Anggraini	1	ADVANCED PATIENT SAFETY PROTOCOLS AND ERROR REDUCTION STRATEGIES IN CRITICAL CARE NURSING PRACTICE IN QATAR	Prof. Dr. Agus Santoso Dewi Lestari
		2	THE ROLE OF CULTURAL COMPETENCE IN IMPROVING NURSE-PATIENT COMMUNICATION IN MULTINATIONAL HEALTHCARE SETTINGS IN QATAR	Rizky Pratama Siti Nurhaliza Assoc. Prof. Dr. Noor Al-Hajri Fatima Al-Mannai
		3	COMMUNITY HEALTH NURSING INTERVENTIONS FOR MATERNAL AND CHILD HEALTH IMPROVEMENT IN RURAL INDONESIA	Dr. Putri Anggraini
		4	IMPLEMENTATION OF E-HEALTH TECHNOLOGIES IN NURSING PRACTICE AND ITS IMPACT ON PATIENT CARE IN INDONESIA	Dr. Hichem Ben Salah Amira Gharbi Youssef Trabelsi Salma Karray
		5	NURSING STRATEGIES FOR CHRONIC DISEASE MANAGEMENT IN PRIMARY HEALTHCARE SETTINGS IN TUNISIA	Prof. Dr. Aisha Al-Thani Dr. Khalid Al-Kuwari Mariam Al-Sulaiti
		6	ASSESSMENT OF NURSE WORKLOAD AND BURNOUT IN PUBLIC HOSPITALS IN TUNISIA	Assoc. Prof. Dr. Mehdi Bouaziz Nadia Jaziri
		7	PATIENT EDUCATION AND SELF-CARE PROMOTION AMONG DIABETIC PATIENTS IN TUNISIAN CLINICAL SETTINGS	Dr. Rim Ben Youssef
			INFECTION CONTROL PRACTICES AND NURSING COMPLIANCE IN ALGERIAN HOSPITAL ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Karim Bensalem Samira Touati Nabil Zerouki
			THE IMPACT OF CONTINUING NURSING EDUCATION ON CLINICAL PERFORMANCE IN ALGERIA	Dr. Yacine Ould Ahmed Fatima Belhadj
		8	EMERGENCY NURSING RESPONSE AND TRIAGE SYSTEM EFFECTIVENESS IN ALGERIAN URBAN HOSPITALS	Assoc. Prof. Dr. Nadia Cherif Omar Lahlou Karim Hadji

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assis. Prof. Dr. Fahad Al-Mutairi	1	MATERNAL HEALTH OUTCOMES AND THE ROLE OF MIDWIFERY-LED CARE IN REDUCING PREGNANCY-RELATED COMPLICATIONS: A MULTICENTER EVALUATION	Dr. Ioana Marinescu Dr. Andrei Pop
		2	THE EFFECT OF PRENATAL EDUCATION PROGRAMS ON MATERNAL ANXIETY, BIRTH PREPAREDNESS, AND POSTPARTUM ADAPTATION AMONG PRIMIPAROUS WOMEN	Assoc. Prof. Dr. Cristina Ionescu Maria Radu Dr. Victor Georgescu Ana-Maria Pavel Florin Enache
		3	MIDWIVES' CONTRIBUTIONS TO IMPROVING BREASTFEEDING INITIATION AND EXCLUSIVE BREASTFEEDING RATES DURING THE FIRST SIX MONTHS OF INFANCY	Dr. Shqipe Berisha Valon Gashi Arta Hoxha
		4	ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF COMMUNITY-BASED MIDWIFERY SERVICES IN ENHANCING MATERNAL AND NEWBORN HEALTH IN RURAL POPULATIONS	Assis. Prof. Dr. Fitore Mehmeti Dr. Liridona Mustafa Erion Shala Teuta Rexhepi
		5	THE IMPACT OF CONTINUOUS LABOR SUPPORT PROVIDED BY MIDWIVES ON MATERNAL SATISFACTION AND BIRTH EXPERIENCES IN HOSPITAL SETTINGS	Assis. Prof. Dr. Fahad Al-Mutairi
		6	EXPLORING MIDWIVES' KNOWLEDGE AND PRACTICES REGARDING POSTPARTUM DEPRESSION SCREENING AND EARLY INTERVENTION STRATEGIES	Dr. Yousef Al-Awadi Hessa Al-Shammari Mariam Al-Fahad Salem Al-Otaibi
		7	DIGITAL HEALTH TECHNOLOGIES IN MIDWIFERY PRACTICE: OPPORTUNITIES FOR IMPROVING PRENATAL MONITORING AND PATIENT ENGAGEMENT	Dr. Zoltan Horvath Anna Kovacs Peter Toth

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Nurlan Abdykadyrov Dr. Cholpon Ermekova	1	PHYSIOLOGICAL ADAPTATIONS TO HIGH-ALTITUDE TRAINING AMONG KYRGYZ ATHLETES	Dr. Haider Al-Maliki Ali Kareem Zainab Hassan
		2	THE ROLE OF TRADITIONAL SPORTS IN PROMOTING PHYSICAL ACTIVITY IN KYRGYZ YOUTH	Dr. Nurlan Abdykadyrov Dr. Cholpon Ermekova
		3	INJURY PREVENTION STRATEGIES IN PROFESSIONAL FOOTBALL PLAYERS IN IRAQ	Prof. Dr. Mustafa Al-Jubouri Sara Al-Rawi
		4	EFFECTS OF NUTRITIONAL PROGRAMS ON ATHLETIC PERFORMANCE IN IRAQI UNIVERSITY STUDENTS	Dr. Kamran Yousaf
		5	PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND PERFORMANCE UNDER PRESSURE IN PAKISTANI CRICKETERS	Assoc. Prof. Dr. Fahad Qureshi Imran Shah Dr. Ayesha Siddiqui Bilal Ahmed
		6	IMPACT OF STRENGTH AND CONDITIONING PROGRAMS ON YOUTH ATHLETES IN PAKISTAN	Prof. Dr. Bakyt Sadykov Aizada Toktonaliev Dr. Mirlan Asanov
		7	GENDER DIFFERENCES IN SPORTS PARTICIPATION AND MOTIVATION IN PAKISTANI UNIVERSITIES	Dr. Tesfaye Bekele Abel Tadesse Meseret Alemu
		8	ENDURANCE TRAINING AND CARDIOVASCULAR HEALTH AMONG LONG-DISTANCE RUNNERS IN ETHIOPIA	Prof. Dr. Saima Khalid Hina Javed Usman Tariq

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Chao-Yu Lin	1	EPIDEMIOLOGICAL STUDY OF ZOO NOTIC DISEASE TRANSMISSION IN RURAL LIVESTOCK SYSTEMS IN AZERBAIJAN	Prof. Dr. Samira Ouazzani Omar Idrissi
		2	ADVANCES IN VETERINARY VACCINATION STRATEGIES FOR SHEEP AND GOAT DISEASES IN AZERBAIJAN	Dr. Nigar Karimli Farid Abbasov
		3	PARASITIC INFECTIONS IN CAMEL POPULATIONS AND THEIR IMPACT ON MOROCCAN DESERT AGRICULTURE	Dr. Youssef El Amrani Fatima Zahra Belkacem Hassan Laaroussi
		4	VETERINARY PUBLIC HEALTH APPROACHES TO RABIES CONTROL IN MOROCCAN URBAN AREAS	Prof. Dr. Rajiv Sharma Dr. Neha Verma Ankit Patel Ritu Singh
		5	CLINICAL MANAGEMENT OF BOVINE MASTITIS IN DAIRY FARMS ACROSS NORTHERN INDIA	Prof. Dr. Rashad Mammadov Dr. Aysel Huseynova Elvin Guliyev
		6	NUTRITIONAL STRATEGIES FOR IMPROVING POULTRY PRODUCTION AND IMMUNITY IN INDIAN FARMS	Assoc. Prof. Dr. Sandeep Kulkarni Priya Nair
		7	MOLECULAR DIAGNOSTICS OF FOOT-AND-MOUTH DISEASE VIRUS IN INDIAN CATTLE POPULATIONS	Dr. Arvind Menon Kavita Deshmukh Rahul Joshi
			APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN VETERINARY DIAGNOSTICS IN TAIWAN	Prof. Dr. Wei-Lun Chen Mei-Hsin Huang
		8	AQUATIC ANIMAL HEALTH MANAGEMENT AND DISEASE PREVENTION IN TAIWANESE AQUACULTURE SYSTEMS	Dr. Chao-Yu Lin Yu-Ting Wang

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Melissa Chua	1	IMPACT OF URBAN AIR POLLUTION ON RESPIRATORY HEALTH OUTCOMES IN MAJOR KAZAKHSTANI CITIES	Prof. Dr. Aigerim Sadykova Dr. Yerlan Nurtayev Aruzhan Beketova
		2	DIGITAL HEALTHCARE SYSTEMS AND TELEMEDICINE ADOPTION IN RURAL KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Ruslan Zhaksylykov Dana Mukasheva
		3	MATERNAL AND CHILD HEALTH IMPROVEMENT PROGRAMS IN MOROCCAN RURAL COMMUNITIES	Dr. Salma El Idrissi Youssef Benali Karima Lahlou
		4	NUTRITIONAL TRANSITION AND ITS EFFECTS ON NON-COMMUNICABLE DISEASES IN MOROCCO	Prof. Dr. Hassan Amrani Fatima Zahra Ouali
		5	MENTAL HEALTH SERVICES ACCESSIBILITY AND STIGMA REDUCTION STRATEGIES IN IRANIAN SOCIETY	Dr. Leila Rahmani Ali Ghasemi Parisa Mohammadi
		6	EVALUATION OF PRIMARY HEALTHCARE REFORMS AND PATIENT SATISFACTION IN IRAN	Assoc. Prof. Dr. Hossein Karimi Sara Ebrahimi Navid Jafari Mehdi Shokri
		7	PREVALENCE AND MANAGEMENT OF DIABETES IN IRANIAN URBAN POPULATIONS	Mohammad Tavakoli Prof. Dr. Neda Ahmadi
		8	INNOVATIONS IN SMART HOSPITAL SYSTEMS AND PATIENT CARE TECHNOLOGIES IN SINGAPORE	Dr. Wei Liang Tan Rachel Lim Jason Ong Prof. Dr. Adrian Koh
		9	PUBLIC HEALTH SURVEILLANCE AND PANDEMIC PREPAREDNESS STRATEGIES IN SINGAPORE	Assoc. Prof. Dr. Melissa Chua

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SPORTS and HEALTH SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Yasmine Khaled	1	PHYSIOLOGICAL ADAPTATIONS TO HIGH-INTENSITY INTERVAL TRAINING IN ROMANIAN ATHLETES	Prof. Dr. Andrei Popescu Dr. Elena Ionescu Mihai Georgescu Alexandru Dumitrescu
		2	SPORTS PSYCHOLOGY AND MOTIVATION FACTORS AMONG YOUTH FOOTBALL PLAYERS IN ROMANIA	Dr. Cristina Marinescu
		3	THE IMPACT OF NUTRITIONAL STRATEGIES ON ENDURANCE PERFORMANCE IN FILIPINO LONG-DISTANCE RUNNERS	Dr. Maria Santos Jose Ramirez Ana Villanueva Carlo Reyes
		4	INJURY PREVENTION METHODS IN UNIVERSITY BASKETBALL PROGRAMS IN THE PHILIPPINES	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed Omar Hassan Dr. Salma Nabil
		5	BIOMECHANICAL ANALYSIS OF SPRINTER PERFORMANCE IN EGYPTIAN TRACK AND FIELD ATHLETES	Mahmoud Farouk Assoc. Prof. Dr. Hassan Ali
		6	ROLE OF HYDRATION AND ELECTROLYTE BALANCE IN ATHLETIC PERFORMANCE UNDER HOT CLIMATE CONDITIONS IN EGYPT	Prof. Dr. Ricardo Mendoza Liza Cruz
		7	THE EFFECTS OF STRENGTH TRAINING PROGRAMS ON MUSCLE DEVELOPMENT IN EGYPTIAN WEIGHTLIFTERS	Dr. Yasmine Khaled Karim Mostafa Nour Eldin Fathi
		8	ANALYSIS OF AEROBIC CAPACITY AND CARDIORESPIRATORY FITNESS IN IRANIAN PROFESSIONAL CYCLISTS	Prof. Dr. Reza Karimi Ali Hosseini

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and MATHEMATICS July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Parvin Shokri	1	ADVANCED CATALYTIC PROCESSES FOR HYDROCARBON REFINING IN KAZAKHSTAN ENERGY SECTOR	Assoc. Prof. Dr. Yerlan Zhumabayev Aruzhan Kairat Timur Abishev Dana Serikova
		2	SYNTHESIS OF NANOSTRUCTURED MATERIALS FOR ENVIRONMENTAL REMEDIATION IN KAZAKHSTAN	Assis. Prof. Dr. Hassan El Idrissi Dr. Salma Bennani
		3	GREEN CHEMISTRY APPROACHES FOR PHOSPHATE INDUSTRY WASTE MANAGEMENT IN MOROCCO	Youssef Alami Dr. Nadia Tazi Karim El Fassi
		4	ELECTROCHEMICAL SENSOR DEVELOPMENT FOR HEAVY METAL DETECTION IN MOROCCAN WATER SYSTEMS	Prof. Dr. Aigerim Sadykova Nurlan Beketov Dr. Dias Tulegenov
		5	MOLECULAR DESIGN OF ORGANIC SEMICONDUCTORS FOR OPTOELECTRONIC APPLICATIONS IN IRAN	Prof. Dr. Reza Ghaffari Ali Hosseinzadeh Sahar Moradi
		6	PHOTOCATALYTIC DEGRADATION OF INDUSTRIAL DYES USING METAL OXIDE NANOPARTICLES IN IRAN	Dr. Parvin Shokri
		7	CHEMICAL KINETICS AND MECHANISMS OF CORROSION INHIBITION IN IRANIAN OIL PIPELINES	Assoc. Prof. Dr. Hossein Karimi Mehdi Rahbar Nima Ebrahimi Dr. Laleh Farzan
			DESIGN OF HIGH-PERFORMANCE LITHIUM-ION BATTERY MATERIALS FOR ENERGY STORAGE APPLICATIONS IN SINGAPORE	Prof. Dr. Wei Jun Tan Dr. Melissa Ong Jason Lim
		8	SYNTHETIC BIOCHEMISTRY APPROACHES FOR CARBON CAPTURE AND UTILIZATION TECHNOLOGIES IN SINGAPORE	Assoc. Prof. Dr. Adrian Koh Cheryl Teo

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and MATHEMATICS July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Priyanka Iyer	1	ADVANCED NANOSTRUCTURED MATERIALS FOR ENERGY STORAGE APPLICATIONS IN AZERBAIJANI RESEARCH LABORATORIES	Prof. Dr. Elchin Mammadov Aysel Guliyeva Dr. Tural Hasanov
		2	CORROSION RESISTANT ALLOY DEVELOPMENT FOR CASPIAN SEA OFFSHORE STRUCTURES	Assoc. Prof. Dr. Rauf Aliyev Nigar Ibrahimova
		3	SUSTAINABLE BUILDING MATERIALS USING NATURAL FIBERS IN MOROCCAN ECO-CONSTRUCTION	Dr. Youssef El Idrissi Fatima Zahra Bennani Khalid Amrani Samira El Fassi
		4	CERAMIC COMPOSITE MATERIALS FOR HIGH TEMPERATURE INDUSTRIAL APPLICATIONS IN	MOROCCO Prof. Dr. Hassan El Khatib Omar Boulahfa
		5	GRAPHENE-BASED COMPOSITES FOR FLEXIBLE ELECTRONICS IN INDIAN MATERIAL SCIENCE STUDIES	Assoc. Prof. Dr. Ananya Chatterjee Rahul Mehta Sneha Kapoor Dr. Vikram Desai
		6	BIODEGRADABLE POLYMER MATERIALS FOR MEDICAL IMPLANTS IN INDIAN BIOMATERIAL RESEARCH	Dr. Priyanka Iyer
		7	THERMAL BARRIER COATINGS FOR AEROSPACE APPLICATIONS IN INDIAN ENGINEERING SECTORS	Prof. Dr. Rajiv Kulkarni Arjun Singh
		8	SEMICONDUCTOR NANOMATERIALS FOR OPTOELECTRONIC DEVICES IN TAIWANESE TECHNOLOGY DEVELOPMENT	Prof. Dr. Wei-Lun Chen Mei-Hsin Huang Dr. Chao-Yang Lin
		9	ADVANCED FUNCTIONAL MATERIALS FOR SMART SENSORS IN TAIWAN INDUSTRIAL INNOVATION	Assoc. Prof. Dr. Yu-Ting Tsai Cheng-Hao Wu Liang-Feng Su Dr. Po-Han Liu

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and MATHEMATICS July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Nursultan Imanov	1	SUSTAINABLE HYDROPOWER SYSTEM DESIGN AND OPTIMIZATION IN MOUNTAINOUS REGIONS OF KYRGYZSTAN	Prof. Dr. Imran Qureshi Dr. Sana Ullah Bilal Ahmed Ayesha Tariq
		2	SMART IRRIGATION ENGINEERING SOLUTIONS FOR AGRICULTURAL WATER MANAGEMENT IN KYRGYZSTAN	Dr. Ahmed Al-Hadithi Zainab Kareem Prof. Dr. Mustafa Al-Jabiri
		3	STRUCTURAL ANALYSIS AND EARTHQUAKE-RESISTANT BUILDING DESIGN IN IRAQI URBAN AREAS	Ali Mahmoud Assoc. Prof. Dr. Hassan Al-Samarrai
		4	RENEWABLE ENERGY GRID INTEGRATION CHALLENGES IN IRAQ'S POWER INFRASTRUCTURE	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Toktonaliev Bekzat Uulu
		5	MACHINE LEARNING APPLICATIONS IN PREDICTIVE MAINTENANCE OF INDUSTRIAL SYSTEMS IN PAKISTAN	Dr. Farhan Malik Hira Aslam
		6	ADVANCED CONSTRUCTION MATERIALS FOR CLIMATE-RESILIENT INFRASTRUCTURE IN PAKISTAN	Prof. Dr. Azamat Turgunov Aibek Sadykov Dr. Nursultan Imanov
		7	DESIGN AND IMPLEMENTATION OF LOW-COST SOLAR ENERGY SYSTEMS IN RURAL PAKISTAN	Assoc. Prof. Dr. Kamran Shahid Usman Raza Fatima Noor
		8	WATER SUPPLY AND SANITATION ENGINEERING SOLUTIONS IN RURAL ETHIOPIAN COMMUNITIES	Prof. Dr. Tesfaye Bekele Abel Girma

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and MATHEMATICS July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assoc. Prof. Dr. Mourad Bensalem	1	ADVANCED COOLING SYSTEM DESIGN FOR HIGH-RISE BUILDINGS IN QATAR'S EXTREME CLIMATE CONDITIONS	Prof. Dr. Made Wirawan
		2	SMART INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT USING IOT FOR URBAN TRANSPORT SYSTEMS IN QATAR	Assoc. Prof. Dr. Nasser Al-Hajri Salem Al-Sulaiti Assoc. Prof. Dr. Hichem Ben Salah Amine Gharbi Dr. Salma Triki
		3	SUSTAINABLE BRIDGE ENGINEERING USING BAMBOO-BASED COMPOSITES IN INDONESIAN RURAL AREAS	Dr. Nyoman Santika
		4	EARTHQUAKE-RESISTANT STRUCTURAL DESIGN METHODS FOR INDONESIA'S SEISMIC REGIONS	Dr. Agus Prasetyo Rina Kuswandari Budi Hartono Siti Rahmawati
		5	RENEWABLE ENERGY SYSTEM INTEGRATION IN TUNISIAN INDUSTRIAL FACILITIES	Prof. Dr. Khalid Al-Thani Dr. Mariam Al-Kuwari Fahad Al-Marri
		6	WATER DESALINATION TECHNOLOGIES FOR SUSTAINABLE AGRICULTURE IN TUNISIA	Dr. Youssef Kallel
		7	AI-BASED PREDICTIVE MAINTENANCE IN TUNISIAN MANUFACTURING SYSTEMS	Prof. Dr. Nabil Bouzidi Karim Jlassi Sonia Abid
		8	URBAN DRAINAGE SYSTEM OPTIMIZATION FOR FLOOD PREVENTION IN ALGERIAN CITIES	Assoc. Prof. Dr. Mourad Bensalem Nadia Toumi

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and MATHEMATICS July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Dr. Ioana Marinescu	1	SUSTAINABLE URBAN REGENERATION STRATEGIES IN POST-SOCIALIST ROMANIAN CITIES	Mihai Stan Elena Ionescu
		2	HERITAGE CONSERVATION APPROACHES IN TRANSYLVANIAN MEDIEVAL ARCHITECTURE	Assoc. Prof. Dr. Ioana Marinescu Radu Petrescu Prof. Dr. Andrei Popa
		3	CLIMATE-RESPONSIVE HOUSING DESIGN IN TROPICAL URBAN ENVIRONMENTS OF THE PHILIPPINES	Dr. Miguel Santos Angela Reyes Carlos Dela Cruz Maria Villanueva
		4	INTEGRATION OF INDIGENOUS ARCHITECTURAL PRINCIPLES IN MODERN FILIPINO PUBLIC BUILDINGS	Dr. Ahmed El-Gohary Fatma Hassan Omar Khaled
		5	PASSIVE COOLING TECHNIQUES IN TRADITIONAL EGYPTIAN DESERT ARCHITECTURE	Prof. Dr. Karim El-Sharif Dina Mostafa
		6	URBAN DENSITY AND HOUSING POLICIES IN GREATER CAIRO METROPOLITAN DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Hany Abdelrahman Nour El-Sayed Mahmoud Farouk
		7	ADAPTIVE REUSE OF HISTORICAL BUILDINGS ALONG THE NILE WATERFRONT	Prof. Dr. Jose Ramirez Liza Bautista
		8	SMART CITY INFRASTRUCTURE AND ARCHITECTURAL INNOVATION IN CONTEMPORARY IRANIAN URBANISM	Dr. Reza Khosravi Leila Moradi Navid Ebrahimi
		9	SEISMIC-RESILIENT BUILDING DESIGN STRATEGIES IN IRANIAN EARTHQUAKE-PRONE REGIONS	Assoc. Prof. Dr. Farhad Jafari Sara Ahmadi

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	DR: GÜLTEKİN GÜRÇAY	1	Kültürel dil eğitimi ve kurumlar güncel eğilimler	Doç. Dr. Dilshoda MUBARAKOVA
		2	AN ANALYSIS OF THE LEARNING OUTCOMES OF THE 8TH GRADE SCIENCE CURRICULUM BASED ON THE REVISED BLOOM'S TAXONOMY	Dr. Caner ÇABUK
		3	SOSYAL MEDYADA GÖRÜNÜR ÇOCUKLUK: TÜRKİYE'DE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SHARENTİNG KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. İlayda GÖR Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR SEYHAN
		4	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ EDEBİYATI DERSİ SÜRECİNDEKİ YANSITICI DENEYİMLERİ	Dr. Gamze BİLİR-SEYHAN
		5	OKUL YÖNETİCİLERİNİN EĞİTİM YÖNETİMİNDE (SÜREÇLERİNDE) YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ VE UYGULAMA ESASLARI	GONCA ATMACA Doç. Dr. Öğr. MEHMET DURNALI Sadece özet yayınlansın.
		6	SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİN BELİRLENMESİ: ÖĞRETMEN ÖZ-YETERLİĞİ, STEM-TPAB VE SOSYAL ENGELLER BAĞLAMINDA BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi FEYZA ILICAN Doç. Dr. MUHAMMET ÖZDEMİR
		7	FEN EĞİTİMİNDE DİJİTALLEŞMEYE YÖNELİK ERASMUS+ ANA EYLEM 2 PROJELERİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. Sevda DOLAPÇIOĞLU Yüksek Lisans Öğrencisi, Murat TURKUT Doç. Dr. Münevver SUBAŞI ÇOLAK
		8	FEN BİLGİSİ EĞİTİMİNDE SOSYAL MEDYA: METAFORLAR ARACILIĞIYLA BİR ALGI ÇALIŞMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Abdulkarim ERDEN Doç. Dr. Münevver SUBAŞI ÇOLAK

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr. Şule Betül TOSUNTAŞ	1	AN INTENSIVE HYBRID LANGUAGE PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROGRAMME FOR UNIVERSITY TEACHERS SHIFTING TO ENGLISH- MEDIUM INSTRUCTION IN ALGERIA	Soumia Bentamra Souaad Snoussi Rafik El-Amine Ghoibrini
		2	BELEDİYE BÜNYESİNDEKİ OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA ÖRTÜK PROGRAMIN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: İZMİR ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Demet TUNÇ Doç. Dr. Öner USLU
		3	ÖĞRETMEN ADAYLARININ OKUMAYA YÖNELİK FOMO DÜZEYLERİNİN YORDANMASI; YAŞAM BOYU ÖĞRENME EĞİLİMİ, DİJİTAL YORGUNLUK VE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ ROLÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi Gülşah ÇELİK Doç.Dr. Olcay ÖZDEMİR
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN ONLINE PRESENCE AND SOCIAL MEDIA ADDICTION	Doç. Dr. Şule Betül TOSUNTAŞ
		5	THE PREDICTIVE ROLES OF SOFALIZING, ONLINE DISINHIBITION, AND LONELINESS IN SOCIAL MEDIA ADDICTION	Doç. Dr. Şule Betül TOSUNTAŞ
		6	PERCEPTIONS OF THE ETHICAL TEACHER AT THE INTERSECTION OF TEACHING AND PARENTHOOD: A QUALITATIVE STUDY OF TEACHER-PARENTS	Prof. Dr. Engin ASLANARGUN Doktora Öğrencisi Huzur KURT
		7	SCHOOL PRINCIPALS' PERCEPTIONS OF TEACHER PROFESSIONAL ETHICS: CORE DIMENSIONS OF THE ETHICAL TEACHER	Prof. Dr. Engin ASLANARGUN Doktora Öğrencisi Huzur KURT

No: 1

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç.Dr. Mehmet Suiçmez	1	AI-DRIVEN JOURNALISM AND THE TRANSFORMATION OF NEWS PRODUCTION: JOURNALIST PERSPECTIVES FROM TÜRKİYE	Res. Asst. KAAAN ŞENTÜRK
		2	THE TRANSFORMATION OF FILM PRODUCTION STAGES WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim YALÇIN
		3	GELENEKSEL SINEMADAN DİJİTAL PLATFORMLARA İZLEYİCİ DENEYİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ	Dr. Öğr. Üyesi SELİM BEYAZYÜZ
		4	YAPAY ZEKÂ YLA İLGİLİ HABER İÇERİKLERİNİN ULUSAL BASINDA SUNUMU	Doç.Dr. Mehmet Suiçmez
		5	SAĞLIK TURİZMİNDE DİL BARIYERİ	Ayten EROL Prof. Dr. Hakan KOÇ

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr., Cansu AYDOĞDU BOZDAĞ	1	KÜRESELLEŞME VE EKONOMİK KRİZLERİN İŞ HUKUKU ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI	Öğr. Gör. Selçuk CENGİZ
		2	İŞVERENİN EKONOMİK GÜÇLÜĞÜ VE İŞÇİLERİN KORUNMASI: İŞ HUKUKU AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME	Öğr. Gör. Selçuk CENGİZ
		3	12-15 YAŞ ARALIĞINDAKİ SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARDA KUSUR YETENEĞİNİN BELİRLENMESİ	Yunus SARUHAN
		4	BAŞKENT CARD AS A SOCIAL MUNICIPALISM PRACTICE: THE CASE OF ANKARA	Yüksek Lisans Öğrencisi JALE ETİ Doç.Dr., ASUMAN ÇUKUR
		5	POLITICAL ANTAGONISM IN THE OTTOMAN PRESS: REPRESENTATIONS OF THE COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS BY HÜSEYİN CAHİT YALÇIN AND ALİ KEMAL	Öğr.Gör.Dr. İBRAHİM EMRE GÜNAY
		6	NUDGING AS AN ALTERNATIVE APPROACH TO TAX COMPLIANCE	Dr., Cansu AYDOĞDU BOZDAĞ

No: kh

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Öğretim Üyesi MUSTAFA KURT	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF PARTICIPATION BANKING IN TURKEY AND SELECTED MUSLIM COUNTRIES: MALAYSIA, SAUDI ARABIA	NDEYE KHADY THIAM Doç. Dr. TUBA GÜLCEMAL
		2	TESTING THE VALIDITY OF OKUN'S LAW IN THE TURKISH ECONOMY: INSIGHTS FROM FOURIER-BASED ECONOMETRIC METHODS	Prof. Veli Yilanci Asst. Prof. M. Selman Saglam Asst. Prof. Merve Mert Saritas
		3	VALIDITY OF PURCHASING POWER PARITY IN VISTA COUNTRIES: A TIME-VARYING FOURIER ADF UNIT ROOT TEST APPROACH	Prof. Veli Yilanci Asst. Prof. Merve Mert Saritas Asst. Prof. M. Selman Saglam
		4	AB ÜLKELERİNDE EMEK VERGİLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ: ÇİFT EŞİKLİ PANEL REGRESYON ANALİZİ	Dr. Öğretim Üyesi MUSTAFA KURT
		5	SURİYE İÇ SAVAŞININ EKONOMİK SONUÇLARI VE YENİDEN İNŞA SÜRECİ	Hüseyin KAPTAN Doç. Dr. Pelin ALİYEYEV
		6	ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YUMUŞAK GÜÇ ARACI OLARAK KENTSEL DİPLOMASİ FAALİYETLERİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ	Aysu KAYA Doç. Dr. Pelin ALİYEYEV
		7	AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR GELECEĞİNDE AVRUPA KİMLİĞİNİN İNŞASININ ROLÜ VE STRATEJİK ÖNEMİ	Phd. Student Burcu IŞIK

No : 5

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Doç. Dr. Dilek BAŞERER YILDIRIM Doç. Dr. Zeynep BAŞERER BERBER	1	AN EXAMINATION OF ADULTS' LOGICAL THINKING EXPERIENCES IN A PSYCHOSOCIAL CONTEXT	Doç. Dr. Dilek BAŞERER YILDIRIM Doç. Dr. Zeynep BAŞERER BERBER
		2	THE CONSTRUCTION OF DIGITAL LYNCH CULTURE ON SOCIAL MEDIA	Dr. Öğretim Üyesi, Ekin Bahar KAYA
		3	PISA 2022 TÜRKİYE'DE SOSYO-DUYGUSAL BECERİLERİN AĞ YAPISI: EGA VE BOOTSTRAP STABİLİTE BULGULARI	Psk. Dan. Alperen KÖKCÜ Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ALDEMİR
		4	KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK HAZIRLANAN DİJİTAL BAĞIMLILIKLA MÜCADELE EĞİTİM PROGRAMINA İLİŞKİN UYGULAMA ÖRNEKLERİ	Doç. Dr. Raziye PEKŞEN AKÇA Umay Büşra CELİLOĞLU Doç. Dr. Rukiye ARSLAN
		5	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DUYGUSAL GELECEK KAYGISINA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN VE SOSYAL MEDYANIN ETKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi, ZEYNEP GÜNGÖR Lisans Öğrencisi, FADİME KURT
		6	A COMPARATIVE SYNTHESIS OF PROMINENT CRIMINOLOGICAL THEORIES: WHY DO INDIVIDUALS STOP COMMITTING CRIME?	Dr. Öğr. Üyesi, SADULLAH SEYİDOĞLU
		7	MADDE KULLANIM BOZUKLUĞU ÖYKÜSÜ OLAN BİREYLERDE KENDİ KENDİNE YARDIM STRATEJİLERİNİN VE UYKU ÖRÜNTÜLERİNİN İNCELENMESİ	Psikolog İrem KALAYCIKLI
		8	ABOUT GULAMHUSEYN SAID AND HIS CREATIVITY	Dr.doç.Mahmizer Hamid kızı Mehtibeyova

No: 4

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr. Abdolvahid Soofizadeh	1	RİBÂT-I ŞEREF KERVANSARAYI'NDA TUĞLA VE HORASAN HARCİ ETKİLEŞİMİNDE YÜZEY SÜSLEMESİ VE BİÇİMLENİŞİ	Doç. Dr. Abdolvahid Soofizadeh
		2	KUZEYDOĞU EGE VE TROAS PREHİSTORYASI ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME	ELANUR ÖZMEK
		3	THE RETHINKING OF THE ABSOLUTE: FROM VICTORIAN IDEALISM TO LESLIE ARMOUR	Nermin HANAY
		4	12 ŞUBAT KURTULUŞ BAYRAMININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA İNCELENMESİ	Doç. Dr. Nadire KARADEMİR Çiğdem GÜRLER
		5	KAHRAMANMARAŞ SANAYİ COĞRAFYASINDA DEĞİŞEN DİNAMİKLER: GEÇMİŞ, BUGÜN VE GELECEK PROJEKSİYONLARI	Doç. Dr. Nadire KARADEMİR Çiğdem GÜRLER

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Ahmet SABAN	1	AN EVALUATION OF THE METHODS FOR THE TRANSFER OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS TO THIRD PARTIES UNDER ISLAMIC LAW	Dr. Ahmet SABAN
		2	THE LEGITIMACY, HISTORICAL EVOLUTION, AND JURIDICAL NATURE OF THE AQILA INSTITUTION IN ISLAMIC CRIMINAL LAW	Dr. Ahmet SABAN
		3	WAQF IN THE SCIENCE OF AL ILM AL QIRAAT: A COMPARISON OF SAJÂWANDÎ AND HUZALÎ	Prof. Dr. Ömer ÖZBEK Yasemin BAŞKIR
		4	EL-HİDÂYE İLÂ BULÛĞİ'N-NİHÂYE TEFSİRİNE GENEL BAKIŞ	Dr. Sinan TUNÇ
		5	QASIM B. QUTLUBUGHA'S APPROACH TO INTRA-MADHAB PREFERENCE	Mustafa Aydın
		6	THE RELATIONSHIP BETWEEN FAİTH AND DEEDS ACCORDING TO IMAM ABU HANİFA AND ITS CONNECTION WITH THE DOCTRİNE OF IRJA	Mustafa Aydın

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Öğr. Üyesi AYŞENUR KANDEMİR	1	TARİHİ İÇ MEKÂN FOTOĞRAFLARININ YAPAY ZEKÂ İLE RENKLENDİRİLMESİNDE TEMSİL, DOĞRULUK VE GÖRSEL SAPMALAR: MİMARLIK DERGİSİ ARŞİVLERİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR DENEME	Dr. Öğr. Üyesi AYŞENUR KANDEMİR
		2	MODERN VE ÇAĞDAŞ RESİM SANATINDA DENEYSEL MALZEME KULLANIMI: KURT SCHWİTTERS'TAN ANSELM KİEFER'E	Dr. Ece Pınar
		3	BURSA YÖRESEL KADIN KIYAFETLERİNDE KIRMIZI VE SIYAH RENKLERİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, ZEHRA İŞBİLİR
		4	AN EXAMINATION OF THE ARABIC ROOT-PATTERN SYSTEM IN TERMS OF THE MENTAL LEXION	Dr. Öğretim Üyesi, YELİZ ÇİÇEK

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Lecturer Dr., Mehmet Asif ALAN	1	YAPAY ZEKÂ TABANLI SOSYAL MEDYA PAZARLAMASININ TÜKETİCİ SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ	Öğr. Gör. CEMİLE İŞLEYEN Dr. Öğr. Üyesi, MURAT EMEÇ
		2	KÜRESEL BULANIK AHP YÖNTEMİ İLE ÜÇÜNCÜ PARTİ LOJİSTİK FİRMALARININ YEŞİL PERFORMANS KRİTERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi MERVE SEVİNÇ İNAN Dr. Öğr.Üyesi ESRA AYDIN ÜNAL
		3	THE USE OF ANIMAL FIGURES IN BRAND IMAGE FROM A BIOMATIC MARKETING PERSPECTIVE: AN EXAMINATION OF THE MASCOTS AND SYMBOLS OF TURKEY'S SUPER LEAGUE CHAMPION CLUBS	Lecturer Dr. Mehmet Asif ALAN Dr. Lecturer, Ali KÖROĞLU
		4	A CONCEPTUAL OVERVIEW FROM MASS PERSONALIZATION TO HYPERPERSONALIZATION IN THE READY-TO-WEAR INDUSTRY DURING THE MARKETING 6.0 ERA	Lecturer Dr., Mehmet Asif ALAN
		5	TWIN TRANSFORMATION AND CENTURY-OLD BUSINESSES	Prof.Dr. MEHMET ERYILMAZ ORKUN YILMAZ ŞEYMA ÖZER ŞEN
		6	PERFORMANCE COMPARISON OF DIFFERENT ANN ARCHITECTURES TRAINED WITH PARTICLE SWARM OPTIMIZATION IN AIR TRAFFIC FORECASTING: THE CASE OF TURKEY	MÜZEYYEN MELİS AKKAN Dr. Assist. Prof. MEVLÜT ÜZÜLMEZ

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Salwa Jasim	1	COGNITIVE CONTROL MECHANISMS AND DECISION-MAKING PROCESSES IN ADOLESCENT BRAIN DEVELOPMENT	Dr. Sari Wulandari Rizky Mahendra
		2	THE ROLE OF EMOTIONAL REGULATION IN ACADEMIC STRESS MANAGEMENT AMONG UNIVERSITY STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Dimas Saputra Nadia Putri Prof. Dr. Aditya Pranata Assoc. Prof. Dr. Vikram Sood
		3	CROSS-CULTURAL STUDIES OF SOCIAL ANXIETY AND INTERPERSONAL COMMUNICATION PATTERNS IN INDIAN YOUTH POPULATIONS	Dr. Priya Nair Prof. Dr. Arjun Mehta
		4	PSYCHOLOGICAL IMPACT OF DIGITAL ADDICTION AND SOCIAL MEDIA USE ON COGNITIVE PERFORMANCE IN ADOLESCENTS	Dr. Kavita Sharma Rohit Verma
		5	TRAUMA EXPOSURE AND RESILIENCE DEVELOPMENT AMONG POST-CONFLICT POPULATIONS IN IRAQ	Prof. Dr. Ali Hassan Al-Mahdi Dr. Zainab Kareem Hussein Abbas
		6	THE EFFECTS OF FAMILY STRUCTURE ON CHILD PSYCHOLOGICAL WELL-BEING IN URBAN AND RURAL IRAQ	Dr. Salwa Jasim
		7	NEUROPSYCHOLOGICAL CORRELATES OF ANXIETY DISORDERS IN ADOLESCENTS ACROSS IRANIAN POPULATIONS	Assoc. Prof. Dr. Omar Nasser Prof. Dr. Mohammad Reza Hosseini Dr. Leila Moradi Dr. Farid Kazemi
		8	THE ROLE OF CULTURAL BELIEFS IN SHAPING MENTAL HEALTH ATTITUDES AND HELP-SEEKING BEHAVIOR IN IRAN	Assoc. Prof. Dr. Zahra Karimi Nima Rezaei

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Mireille Lawson	1	DIGITAL BANKING TRANSFORMATION AND FINTECH ADOPTION IMPACT ON INDONESIAN ECONOMIC GROWTH STRUCTURE	Assoc. Prof. Dr. Budi Santoso Maya Kartika
		2	FISCAL DECENTRALIZATION AND PUBLIC SECTOR EFFICIENCY IN WEST AFRICAN DEVELOPING ECONOMIES	Prof. Dr. Kossi Mensah Dr. Afi Adjei Kofi Mensah
		3	AGRICULTURAL PRODUCTIVITY AND RURAL DEVELOPMENT POLICIES IN TOGO: ECONOMIC SUSTAINABILITY PERSPECTIVES	Dr. Mireille Lawson
		4	RESOURCE DEPENDENCY AND ECONOMIC VOLATILITY IN BOLIVIA: A COMPARATIVE MACROECONOMIC ANALYSIS	Prof. Dr. Carlos Rojas Dr. Elena Quispe Luis Fernando Mamani Assoc. Prof. Dr. Komlan Agbodan
		5	INFORMAL ECONOMY STRUCTURES AND LABOR MARKET DYNAMICS IN BOLIVIAN URBAN CENTERS	Assoc. Prof. Dr. Jorge Villarroel Dr. Maria Fernandez
		6	TRADE CORRIDORS AND ECONOMIC GROWTH UNDER CPEC FRAMEWORK IN PAKISTAN	Prof. Dr. Imran Siddiqui Dr. Ayesha Khan Muhammad Bilal
		7	INFLATION TARGETING AND CENTRAL BANK INDEPENDENCE IN PAKISTAN'S MACROECONOMIC STABILITY	Assoc. Prof. Dr. Saad Qureshi Dr. Hina Malik
		8	DIGITAL ECONOMY EXPANSION AND E-COMMERCE GROWTH IMPACT ON PAKISTAN'S YOUTH EMPLOYMENT STRUCTURE	Dr. Usman Tariq Prof. Dr. Farhan Ali Assoc. Prof. Dr. Nida Ahmed
		9	THE ROLE OF EMOTIONAL REGULATION AND MINDFULNESS IN REDUCING ACADEMIC ANXIETY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS	Assoc. Prof. Dr. Nguyễn Minh Hoàng Dr. Lê Thị Hạnh Trần Quang Duy
		10	SOCIAL MEDIA ADDICTION AND SELF-ESTEEM DYNAMICS IN EMERGING ADULTHOOD: A COGNITIVE-BEHAVIORAL PERSPECTIVE	Dr. Phạm Anh Tuấn Assoc. Prof. Dr. Bùi Ngọc Lan

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Vo Anh Kiet	1	DIGITAL TRANSFORMATION AND CULTURAL MEMORY PRESERVATION IN BALTIC ANTHROPOLOGICAL COMMUNITIES	Dr. Eglė Jankauskaitė Prof. Dr. Mantas Petrauskas
		2	RITUAL PRACTICES AND POST-SOVIET IDENTITY RECONSTRUCTION IN LITHUANIAN RURAL SOCIETIES	Assoc. Prof. Dr. Ieva Žukauskienė Dr. Tomas Kavaliauskas Asta Vaitkutė
		3	ETHNOGRAPHIC STUDY OF URBAN MIGRATION PATTERNS AND FAMILY STRUCTURE CHANGES IN MEKONG DELTA	Prof. Dr. Nguyen Thanh Minh Dr. Le Hoang An Assoc. Prof. Dr. Pham Quoc Dung Tran Thi Mai
		4	TRADITIONAL HEALING PRACTICES AND BIOMEDICAL INTEGRATION IN CENTRAL VIETNAM HIGHLAND COMMUNITIES	Dr. Vo Anh Kiet Assoc. Prof. Dr. Bui Thi Hong Nguyen Van Loc
		5	SOCIOLINGUISTIC TRANSFORMATIONS AND AMAZIGH IDENTITY IN NORTH AFRICAN URBAN SETTINGS	Prof. Dr. Ahmed Benyahia Dr. Yasmine Khelifi Assoc. Prof. Dr. Rachid Boudjemaa
		6	PASTORAL NOMADISM AND CLIMATE ADAPTATION STRATEGIES IN SAHARA BORDERLAND COMMUNITIES	Dr. Samir Belkacem Prof. Dr. Lila Gharbi
		7	POST-MIGRATION CULTURAL HYBRIDITY AND DIASPORA NETWORKS IN BALKAN ANTHROPOLOGY	Dr. Elira Dervishi Assoc. Prof. Dr. Arben Kola Prof. Dr. Mira Hoxha
		8	FAMILY STRUCTURE TRANSFORMATION AND GENDER ROLES IN CONTEMPORARY ALBANIAN SOCIETY	Dr. Besnik Leka Arta Nika Assoc. Prof. Dr. Ilir Meta
		9	COGNITIVE FLEXIBILITY AND EXECUTIVE FUNCTIONING IN ADOLESCENT POPULATIONS: A CROSS-CULTURAL NEUROPSYCHOLOGICAL ANALYSIS	Prof. Dr. Eglė Jankauskaitė Dr. Tomas Vaitkus
		10	TRAUMA EXPOSURE AND RESILIENCE DEVELOPMENT IN EARLY ADULTHOOD: PSYCHODYNAMIC AND BEHAVIORAL INTEGRATION MODEL	Dr. Rūta Kazlauskienė

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. El Hadj Ba	1	DIGITAL ETHNOGRAPHY OF YOUTH IDENTITY FORMATION IN LITHUANIAN URBAN SUBCULTURES AND ONLINE SPACES	Assoc. Prof. Dr. Dainius Stankus Aistė Malinauskaitė Tomas Žilinskas
		2	ETHNOGRAPHIC ANALYSIS OF NOMADIC HERITAGE AND MODERNIZATION IMPACTS ON PASTORAL COMMUNITIES IN CENTRAL KAZAKHSTAN	Dr. Ayanbek Nurmaganbetov Zarina Sadvakassova Bekzat Toleubay Aruzhan Kassenova
		3	CULTURAL TRANSFORMATION AND ETHNOGRAPHIC PERSPECTIVES ON URBAN MIGRATION PATTERNS IN SOUTHERN KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Gulnar Akhmetova Nursultan Yermekov Madina Suleimen
		4	ETHNOGRAPHIC STUDY OF BEDOUIN SOCIAL STRUCTURES AND TRADITIONAL AUTHORITY SYSTEMS IN NORTHERN JORDAN	Prof. Dr. Omar Al-Khatib Leila Al-Masri Youssef Haddad
		5	DIGITAL TRANSITION AND ETHNOGRAPHIC INSIGHTS INTO YOUTH CULTURE AND SOCIAL MEDIA USAGE IN AMMAN COMMUNITIES	Dr. Rana Abu Khalil Hassan Al-Farouq Maya Nasser Omar Al-Rashid
		6	ETHNOGRAPHIC EXPLORATION OF SAHARA DESERT COMMUNITIES AND ORAL TRADITION PRESERVATION IN MAURITANIA	Prof. Dr. Mohamed El Hacén Aminata Ould Sidi Cheikh Ahmed Baba Fatimata Mint Abdallah
		7	CULTURAL IDENTITY, ISLAMIC TRADITIONS, AND ETHNOGRAPHIC FIELDWORK AMONG RURAL MAURITANIAN COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Ahmedou Ould Mohamed Sidi Mohamed Ould Yahya Khadijetou Mint Ely
		8	ETHNOGRAPHIC STUDY OF FISHING COMMUNITIES AND COASTAL LIVELIHOODS ALONG THE MAURITANIAN ATLANTIC SHORE	Dr. El Hadj Ba Moussa Sy Aissatou Mint Cheikh Samba Ould Ndiaye

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Youssef Haddad	1	CONTEMPORARY DIGITAL RITUALS AND IDENTITY CONSTRUCTION IN URBAN COMMUNITIES: AN ETHNOGRAPHIC ANALYSIS OF TRANSFORMING SYMBOLIC PRACTICES	Prof. Dr. Eglė Jankauskaitė Dr. Tomas Petrauskas Rūta Žilinskiene
		2	BIOCULTURAL ADAPTATION STRATEGIES AND CLIMATE CHANGE RESILIENCE AMONG COASTAL POPULATIONS IN THE BALTIC REGION	Assoc. Prof. Dr. Jonas Kavaliauskas Aistė Meškaitė Mantas Vaitiekus
		3	POST-INDUSTRIAL MEMORY AND COLLECTIVE TRAUMA IN JAPANESE URBAN LANDSCAPES: AN ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE ON SPACE AND REMEMBRANCE	Prof. Dr. Hiroshi Tanaka Dr. Yuki Nakamura Assoc. Prof. Dr. Kenji Sato Emi Watanabe
		4	THE ROLE OF RITUAL PERFORMANCE IN SHAPING SOCIAL HIERARCHIES IN CONTEMPORARY JAPANESE RURAL COMMUNITIES	Dr. Keiko Fujimori Takumi Hayashi
		5	DIGITAL NOMADISM AND CULTURAL HYBRIDITY: AN ETHNOGRAPHIC STUDY OF TRANSNATIONAL WORKERS IN AMMAN	Prof. Dr. Ahmad Al-Khatib Dr. Lina Al-Masri Omar Nasser
		6	TRADITIONAL HERBAL KNOWLEDGE AND MODERN MEDICAL PRACTICES: ANTHROPOLOGICAL INSIGHTS FROM BEDOUIN COMMUNITIES IN SOUTHERN JORDAN	Assoc. Prof. Dr. Youssef Haddad Dr. Salma Al-Rashid
		7	INDIGENOUS IDENTITY AND TECHNOLOGICAL MODERNIZATION AMONG THE AMIS PEOPLE: CULTURAL TRANSFORMATION IN EASTERN TAIWAN	Prof. Dr. Ming-Chen Lin Dr. Hsiao-Yu Chen

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Marzhan Iskakova	1	DIGITAL TRANSFORMATION AND INNOVATIVE LEARNING STRATEGIES IN MODERN HIGHER EDUCATION	Prof. Dr. Jonas Petraitis Aistė Kazlauskienė
		2	INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES AND STUDENT ENGAGEMENT IN MULTICULTURAL CLASSROOMS	Dr. Eglė Jankauskaitė Assoc. Prof. Dr. Mantas Vaitkus Laura Petrauskaitė
		3	TEACHER TRAINING CHALLENGES AND CURRICULUM DEVELOPMENT IN POST-CONFLICT EDUCATION SYSTEMS	Prof. Dr. Ahmed El-Mahdi Salma Al-Khatib Dr. Omar Farouk
		4	DIGITAL LITERACY AND EDUCATIONAL REFORM STRATEGIES IN SECONDARY SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Noura Ben Ali Hassan Al-Masri Dr. Lina Aboud
		5	ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN PERSONALIZED LEARNING ENVIRONMENTS	Dr. Aigerim Sadykova Prof. Dr. Yerlan Nurgaliyev Dana Tleubayeva
		6	HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE AND STUDENT PERFORMANCE EVALUATION MODELS	Assoc. Prof. Dr. Marzhan Iskakova Dr. Timur Akhmetov
		7	AI-ENHANCED LANGUAGE LEARNING AND DIGITAL PEDAGOGY TRANSFORMATION	Prof. Dr. Wei-Lun Chen Dr. Hsin-Yi Lin Mei-Ju Huang
		8	SUSTAINABLE EDUCATION POLICIES AND TECHNOLOGY-DRIVEN CLASSROOM INNOVATION	Assoc. Prof. Dr. Chih-Cheng Wang Prof. Dr. Shu-Fang Lee Dr. Yuting Huang
		9	EMERGING TRENDS IN EDUCATIONAL DATA ANALYTICS AND LEARNING OUTCOME OPTIMIZATION	Dr. Po-Han Liu Assoc. Prof. Dr. Yi-Chen Kuo Hao-Wei Chang

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Mariam Al-Zawiya	1	PUBLIC SERVICE DIGITAL TRANSFORMATION AND CITIZEN-CENTERED GOVERNANCE MODELS IN THE BAL TIC REGION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF E-GOVERNMENT EFFICIENCY AND TRUST FORMATION	Dr. Rūta Jankauskaitė Assoc. Prof. Dr. Mantas Petrauskas Prof. Dr. Eglė Šimaitė
		2	PUBLIC SECTOR INNOVATION AND TRANSPARENCY MECHANISMS IN LOCAL ADMINISTRATIONS: IMPACT OF DATA-DRIVEN POLICY MAKING ON ADMINISTRATIVE PERFORMANCE	Dr. Tomas Vaitiekūnas Assoc. Prof. Dr. Lina Kazlauskienė
		3	PUBLIC ADMINISTRATION REFORM AND POST-CONFLICT GOVERNANCE STRUCTURES: CHALLENGES OF INSTITUTIONAL CAPACITY BUILDING IN NORTH AFRICA	Prof. Dr. Salim Al-Maghrebi Dr. Aisha El-Fitouri Assoc. Prof. Dr. Omar Ben Khaled Dr. Huda Al-Senussi
		4	E-GOVERNMENT IMPLEMENTATION AND DIGITAL SERVICE DELIVERY IN MUNICIPAL GOVERNANCE: EVALUATING ADMINISTRATIVE EFFICIENCY IN EMERGING STATES	Dr. Khaled Al-Din Assoc. Prof. Dr. Mariam Al-Zawiya
		5	STRATEGIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS: PERFORMANCE-ORIENTED REFORMS AND POLICY SUSTAINABILITY IN CENTRAL ASIA	Prof. Dr. Ayanbek Sarsembayev Dr. Gulnara Tulegenova Assoc. Prof. Dr. Marat Kassenov
		6	PUBLIC POLICY DESIGN AND REGULATORY GOVERNANCE IN RESOURCE-BASED ECONOMIES: ANALYZING INSTITUTIONAL ADAPTATION AND ECONOMIC RESILIENCE	Dr. Yerzhan Mukashev Assoc. Prof. Dr. Aigul Nursultanova
		7	SMART CITY DEVELOPMENT AND DIGITAL GOVERNANCE TRANSFORMATION IN EAST ASIA: INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO PUBLIC SERVICE DELIVERY	Prof. Dr. Wei-Chen Lin Dr. Hsin-Yu Chen Assoc. Prof. Dr. Chih-Ming Huang Dr. Pei-Ling Tsai
		8	CRISIS MANAGEMENT AND DISASTER GOVERNANCE IN COASTAL METROPOLITAN AREAS: ENHANCING PUBLIC SECTOR RESPONSE CAPACITY THROUGH TECHNOLOGICAL INTEGRATION	Assoc. Prof. Dr. Yu-Ting Wang Dr. Chao-Lin Hsu

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. Dr. Elnur Mammadov	1	CLIMATE-INDUCED MIGRATION PATTERNS AND COASTAL COMMUNITY RESILIENCE IN BANGLADESH DELTAS	Prof. Dr. Rahman Chowdhury Dr. Fatima Akter Shamim Reza Nayeem Hasan
		2	URBAN POOR HOUSING STRATEGIES AND SOCIAL MOBILITY IN DHAKA SLUM SETTLEMENTS	Assoc. Prof. Dr. Khaled Islam Mitu Begum Arif Hossain
		3	NOMADIC PASTORALIST ADAPTATIONS TO MODERNIZATION IN IRANIAN ZAGROS MOUNTAINS	Dr. Reza Mohammadi Soraya Karimi Ali Jafari
		4	GENDER ROLES EVOLUTION IN CONTEMPORARY TEHRANI URBAN FAMILIES	Prof. Dr. Hassan Tavakoli Fatemeh Ahmadi Leila Hosseini
		5	MULTICULTURAL IDENTITY NEGOTIATION AMONG MIGRANT WORKERS IN SINGAPORE'S DORMITORIES	Assoc. Prof. Dr. Wei Ling Dr. Amir Singh Mei Chen
		6	URBAN RITUALS AND SOCIAL COHESION IN SINGAPORE'S HAWKER CENTRE CULTURE	Dr. Rajesh Kumar Siti Nurhaliza Lim Wei Jie
		7	ETHNIC MINORITY INTEGRATION CHALLENGES IN BAKU'S MULTICULTURAL NEIGHBORHOODS	Prof. Dr. Elnur Mammadov Dr. Aysel Karimova Farid Huseynov Nigar Aliyeva
		8	POST-SOVIET RURAL TRADITIONS PRESERVATION AMONG AZERBAIJANI VILLAGE COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Leyla Hasanova Elvin Gurbanov Kamran Abbasov

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Prof. Dr. Lounes Hadji	1	FISCAL DECENTRALIZATION IMPACTS ON LOCAL GOVERNMENT EFFICIENCY IN HUNGARIAN RURAL MUNICIPALITIES	Prof. Dr. István Kovács Dr. Anna Szilágyi Márton Balogh
		2	DIGITAL GOVERNANCE TRANSFORMATION STRATEGIES FOR BUDAPEST PUBLIC ADMINISTRATION	Assoc. Prof. Dr. Gábor Nagy Dr. Eszter Kovács
		3	PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODELS FOR ALGERIAN INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT	Dr. Karim Belkacem Nadia Zerhouni Yassine Amrani Samia Haddad
		4	ECONOMIC DIVERSIFICATION POLICIES BEYOND HYDROCARBONS IN ALGERIAN REGIONAL ECONOMIES	Prof. Dr. Lounes Hadji
		5	MALAYSIAN HALAL INDUSTRY CERTIFICATION FRAMEWORKS AND GLOBAL MARKET EXPANSION	Assoc. Prof. Dr. Amina Rahman Dr. Faisal Ismail Siti Nurhaliza
		6	SUSTAINABLE PALM OIL SUPPLY CHAIN MANAGEMENT IN MALAYSIAN AGRO-INDUSTRIAL SECTORS	Zulkifli Ahmad Prof. Dr. Mei Ling Tan
		7	PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS FOR EU INTEGRATION IN KOSOVO MUNICIPAL GOVERNMENTS	Dr. Arben Hoxha Liridon Selmani
		8	FOREIGN DIRECT INVESTMENT ATTRACTION STRATEGIES IN KOSOVO EMERGING MARKETS	Assoc. Prof. Dr. Valbona Selimi Ermir Hoxhaj Blerta Gashi

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Jose Padilla	1	ORAL TRADITIONS AND IDENTITY FORMATION AMONG ETHIOPIAN HIGHLAND COMMUNITIES	Prof. Dr. Tadesse Alemu Yonas Berhanu
		2	FOLKLORE SYMBOLISM IN ETHIOPIAN COFFEE CEREMONIES AND SOCIAL RITUALS	Dr. Selamawit Kebede Assoc. Prof. Dr. Dawit Fikru Meron Assefa Elias Tadesse Maria Theresa Cruz
		3	MYTHICAL CREATURES IN PHILIPPINE INDIGENOUS ANIMATION AND CONTEMPORARY STORYTELLING	Assis. Prof. Dr. Luningning Ramos
		4	PRE-COLONIAL EPIC NARRATIVES PRESERVATION THROUGH DIGITAL ARCHIVING IN THE PHILIPPINES	Dr. Jose Padilla Ronaldo Santos Liza Mendoza Elena Vargas
		5	CENTRAL ASIAN SHAMANISTIC MOTIFS IN KAZAKH ORAL EPICS AND MODERN LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Aigerim Nurpeissova Yerzhan Bekzatov
		6	NOMADIC FOLK TALES AND ECOLOGICAL WISDOM IN KAZAKHSTANI STEPPE CULTURE	Dr. Gulnara Tolegenova Nursultan Abildayev Dr. Aidana Sarsen
		7	ALBANIAN BALLAD TRADITIONS AND NATIONAL IDENTITY FORMATION IN KOSOVO	Prof. Dr. Ardian Klosi Prof. Dr. Vesa Maxhuni
		8	WOMEN'S VOICES IN KOSOVAR FOLK SONGS AND GENDER REPRESENTATIONS	Liridon Sinani Besa Gashi Flamur Rexhepi

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Dr. Moncef Ben Salem	1	AFRICAN UBUNTU PHILOSOPHY AND CONTEMPORARY GLOBAL ETHICS IN POST-COLONIAL CONTEXTS	Prof. Dr. Juma Kibwana Fatuma Ngosi Elias Mponda
		2	EXISTENTIAL CHALLENGES OF CLIMATE JUSTICE THROUGH TANZANIAN INDIGENOUS WORLDVIEWS	Assoc. Prof. Dr. Zawadi Mushi Dr. Kondo Selemani Assis. Prof. Asha Ramadhani
		3	FILIPINO SPIRITUALITY AND PHENOMENOLOGICAL INTERPRETATIONS OF SUFFERING	Dr. Maria Santos Prof. Dr. Jose Rizalino Luz Fernandez
		4	POSTCOLONIAL EPISTEMOLOGY AND KNOWLEDGE PRODUCTION IN PHILIPPINE ACADEMIC DISCOURSE	Assoc. Prof. Dr. Antonio Cruz Elena Vargas
		5	ARABIC LOGIC TRADITIONS AND THEIR INFLUENCE ON CONTEMPORARY ANALYTIC PHILOSOPHY	Prof. Dr. Ahmed Al-Samarrai Layla Hassan Karim Nassar
		6	EXISTENTIALISM IN IRAQI LITERATURE UNDER AUTHORITARIAN REGIMES	Dr. Fatima Zahra Omar Khalid
		7	ISLAMIC PHILOSOPHY OF SCIENCE AND MODERN QUANTUM MECHANICS RECONCILIATION	Assis. Prof. Dr. Mustafa Al-Jabiri Sana Ibrahim
		8	TUNISIAN POST-REVOLUTIONARY POLITICAL PHILOSOPHY AND DEMOCRATIC TRANSITIONS	Prof. Dr. Hedi Ben Abbes Nadia Cherif Youssef Lamine
		9	EXISTENTIAL FREEDOM CONCEPTS IN ARABIC LITERATURE AND CONTEMPORARY EXISTENTIALISM	Assoc. Prof. Dr. Moncef Ben Salem
		10		

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Nursultan Abayev	1	FISCAL POLICY RESPONSES TO CLIMATE CHANGE IMPACTS ON PAKISTANI AGRICULTURE	Ahmed Zubair Sana Malik Bilal Rehman
		2	REMITTANCE FLOWS AND THEIR ROLE IN PAKISTANI HOUSEHOLD CONSUMPTION PATTERNS	Hina Gul Assoc. Prof. Dr. Fatima Noor Dr. Omar Siddiqui
		3	EGYPTIAN TOURISM SECTOR RECOVERY STRATEGIES POST-PANDEMIC ECONOMIC SHOCKS	Dr. Karim El-Sayed Nadia Mahmoud Mohamed Salem
		4	FOREIGN DIRECT INVESTMENT PATTERNS IN EGYPT'S SUEZ CANAL ECONOMIC ZONE	Prof. Dr. Ibrahim Hassan Fatima Abdelaziz Omar Khalil
		5	KAZAKHSTANI ENERGY TRANSITION ECONOMICS AND CARBON PRICING MECHANISMS	Yerzhan Bekbolatov Dana Kairatova Assoc. Prof. Dr. Aigerim Tolegenova
		6	CROSS-BORDER E-COMMERCE GROWTH IMPACTS ON KAZAKHSTAN'S RETAIL SECTOR	Dr. Nursultan Abayev Aidana Sarsenova
		7	MOROCCAN PHOSPHATE INDUSTRY VALUE CHAIN OPTIMIZATION FOR GLOBAL COMPETITIVENESS	Assis. Prof. Dr. Amina El-Khatib Youssef Bennani Dr. Karim Alami Fatima Zahraoui
		8	TOURISM-LED GROWTH MODELS AND REGIONAL DISPARITIES IN MOROCCO	Assoc. Prof. Dr. Hassan Rhouma Nadia Belghiti

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES July 3 – 5, 2026 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 3 Temmuz / July 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Assoc. Prof. Dr. Aigerim	1	CLIMATE CHANGE IMPACTS ON GLACIER RETREAT AND WATER SECURITY IN NORTHERN PAKISTANI HINDUKUSH	Prof. Dr. Arif Malik Sana Rehman Bilal Khan Ayesha Zubair
		2	URBAN HEAT ISLAND EFFECTS AND MITIGATION STRATEGIES IN KARACHI MEGACITY EXPANSION	Zainab Qureshi Hina Aslam
		3	NILOTIC DELTA EROSION PATTERNS AND SEDIMENT DYNAMICS UNDER DAM CONSTRUCTION IMPACTS	Dr. Ahmed El-Sayed Fatima Hassan Omar Khalil
		4	DESERTIFICATION PROCESSES AND LAND USE CHANGE IN SINAI PENINSULA ECOSYSTEMS	Layla Salem Prof. Dr. Nadia Mahmoud Karim Abdelaziz
		5	ARAL SEA ECOLOGICAL DISASTER LEGACIES AND REGIONAL WATER MANAGEMENT SOLUTIONS	Assoc. Prof. Dr. Aigerim
		6	STEPPE LAND DEGRADATION AND PASTORAL NOMADISM TRANSITIONS IN CENTRAL KAZAKHSTAN	Dr. Yerzhan Bekbolatov Aidana Sarsenova Gulnara Abayeva
		7	ATLAS MOUNTAINS HYDROLOGICAL CHANGES FROM CLIMATE VARIABILITY IN MOROCCAN RIF REGION	Dr. Fatima Zahraoui Youssef Bennani Prof. Dr. Amina El-Khatib
		8	COASTAL EROSION RISKS AND URBAN PLANNING CHALLENGES IN CASABLANCA METROPOLITAN AREA	Assoc. Prof. Dr. Hassan Rhouma Nadia Belghiti Omar Lahlou
		9	SAHARA-SAHTEL TRANSITION ZONE VEGETATION SHIFTS UNDER PROLONGED DROUGHT CONDITIONS	Dr. Karim Alami
		10	GROUNDWATER DEPLETION PATTERNS AND SUSTAINABLE MANAGEMENT IN MARRAKECH AGRICULTURAL PLAINS	Prof. Dr. Reem Gamal Tariq El-Badry Mohamed Salem

BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES BURSA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING and MATHEMATICS July 3 – 5, 2026 BURSA YÜZ YÜZE				
4 Temmuz / July 4, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. Cemalettin ŞEN	1	ALIGNING PUBLIC FINANCE WITH ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL PRIORITIES: THE PRACTICE OF GREEN BUDGETING	Dr. Öğr. Üyesi İlker Yaman
		2	DO EXCHANGE RATE POLICIES AFFECT FOREIGN TRADE? A JOHANSEN COINTEGRATION ANALYSIS OF THE REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE, EXPORTS, AND IMPORTS	Dr. Öğr. Üyesi, Çağrı ULU Gözde KARADAĞ
		3	ULUSLARARASI ÇEVRE POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN BİYOGÜVENLİK POLİTİKASI	Doktora Öğrencisi Mehmet Ali KOYUNCU Dr. Öğr. Üyesi Şermin ATAÇ ÇOBANOĞLU
		4	TÜRKİYE’NİN SURIYE POLİTİKASI: GÜVENLİK, GÖÇ VE BÖLGESEL DİPLOMASI BOYUTLARI	Doktora Öğrencisi Mehmet Ali KOYUNCU Prof. Dr. Ahmet TUNÇ
		5	STATUTE SCIENCE IN THE CONTEXT OF CONTRIBUTIONS TO THE WORLD OF SCIENCE: FROM THE PERSPECTIVE OF A SCHOLAR OF ISLAMIC LAW	Assoc. Prof. Dr. Cemalettin ŞEN
		6	ON THE REVITALIZATION OF DREAM SCIENCE: FROM THE PERSPECTIVE OF A SCHOLAR OF ISLAMIC LAW	Assoc. Prof. Dr. Cemalettin ŞEN
		7	EVALUATION OF THE PERFORMANCE OF THE MODIFIED HOLT–WINTERS METHOD FOR MONTHLY RAINFALL FORECASTING IN THE UPPER EUPHRATES BASIN	Doç. Dr. SERKAN ŞENOCAK Yüksek Lisans Öğrencisi, ONUR YANAR
		8	THE CONCEPT OF “DIGITAL LANDSCAPE” IN LANDSCAPE ARCHITECTURE: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW (SLR)	Emre ŞAFAK Prof. Dr. Metin DEMİR

Contents

YEŞİL BÜYÜME LİTERATÜRÜNÜN ÇEVRESEL ODAKLARI: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KİRLİLİK ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR OKUMA.....	1
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ STRATEJİLERİ BAKIŞ AÇISIYLA İŞSİZ EV GENÇLİĞİ SORUNUNA YÖNELİK BİR ANALİZ	13
TR-4 DOĞU MARMARA BÖLGESİ BİST ŞİRKETLERİNİN YATIRIMCI İLİŞKİLERİNDE STRATEJİK İLETİŞİM ARACI OLARAK LİNKEDİN'İN ROLÜ	15
YAPAY ZEKÂ VE DİJİTAL BANKACILIK.....	34
FREIGHT FORWARDING ŞİRKETLERİNDE YAPAY ZEKA FARKINDALIĞI VE UYGULAMADAKİ ENGELLER: YÖNETİCİ PERSPEKTİFİNE DAYALI NİTEL BİR ARAŞTIRMA	35
YARATICILIĞIN DÖNÜŞÜMÜ: ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA REKLAM AJANSLARI.....	51
BİREYLERİN YATIRIM NİYETİNE FİNANS FENOMENLERİNİN ETKİSİNDE KİŞİLİĞİN ROLÜ	52
RELATIONSHIPS BETWEEN PERCEIVED SOCIAL MEDIA INFLUENCER CHARACTERISTICS AND CUSTOMER OMMITMENT TO PREFERRED BRANDS: A STUDY OF SOCIAL MEDIA USERS IN TÜRKİYE	68
8. SINIF FEN BİLİMLERİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI ÖĞRENME ÇIKTILARININ YENİLENMİŞ BLOOM TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ	70
SOSYAL MEDYADA GÖRÜNÜR ÇOCUKLUK: TÜRKİYE'DE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SHARENTİNG KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	81
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ EDEBİYATI DERSİ SÜRECİNDEKİ YANSITICI DENEYİMLERİ	90
OKUL YÖNETİCİLERİNİN EĞİTİM YÖNETİMİNDE(SÜREÇLERİNDE) YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ VE UYGULAMA ESASLARI.....	98
SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİN BELİRLENMESİ: ÖĞRETMEN ÖZ- YETERLİĞİ, STEM-TPAB VE SOSYAL ENGELLER BAĞLAMINDA BİR İNCELEME	99
FEN EĞİTİMİNDE DİJİTALLEŞMEYE YÖNELİK ERASMUS+ ANA EYLEM 2 PROJELERİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	101
FEN BİLGİSİ EĞİTİMİNDE SOSYAL MEDYA: METAFORLAR ARACILIĞIYLA BİR ALGI ÇALIŞMASI.....	111
AN INTENSIVE HYBRID LANGUAGE PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROGRAMME FOR UNIVERSITY TEACHERS SHIFTING TO ENGLISH-MEDIUM INSTRUCTION IN ALGERIA.....	124
ANALYSIS OF THE HIDDEN CURRICULUM İN MUNICIPALITY-AFFILIATED PRESCHOOLS FROM THE PERSPECTIVE OF GENDER EQUALITY: A CASE STUDY IN İZMİR.....	126
ÖĞRETMEN ADAYLARININ OKUMAYA YÖNELİK FOMO DÜZEYLERİNİN YORDANMASI; YAŞAM BOYU ÖĞRENME EĞİLİMİ, DİJİTAL YORGUNLUK VE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ ROLÜ	127
THE PREDICTIVE ROLES OF SOFALIZING, ONLINE DISINHIBITION, AND LONELINESS IN SOCIAL MEDIA ADDICTION.....	129
THE RELATIONSHIP BETWEEN ONLINE PRESENCE AND SOCIAL MEDIA ADDICTION	130
ÖĞRETMENLİK VE EBEVEYNLİK ROLLERİNİN KESİŞİMİNDE	131
ETİK ÖĞRETMEN ALGISI: ÖĞRETMEN VELİLER ÜZERİNE	131

NİTEL BİR ARAŞTIRMA.....	131
OKUL MÜDÜRLERİNİN ÖĞRETMENLİK MESLEK ETİĞİNE İLİŞKİN ALGILARI: ETİK ÖĞRETMEN ANLAYIŞININ TEMEL BOYUTLARI	145
AI-DRIVEN JOURNALISM AND THE TRANSFORMATION OF NEWS PRODUCTION: JOURNALIST PERSPECTIVES FROM TÜRKİYE	155
YAPAY ZEKÂ İLE FİLM YAPIM AŞAMALARININ DÖNÜŞÜMÜ	156
GELENEKSEL SİNEMADAN DİJİTAL PLATFORMLARA İZLEYİCİ DENEYİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ.....	164
YAPAY ZEKÂyla İLGİLİ HABER İÇERİKLERİNİN ULUSAL BASINDA SUNUMU	180
SAĞLIK TURİZMİNDE DİL BARIYERİ	197
KÜRESELLEŞME VE EKONOMİK KRİZLERİN İŞ HUKUKU ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI	209
İŞVERENİN EKONOMİK GÜÇLÜĞÜ VE İŞÇİLERİN KORUNMASI: İŞ HUKUKU AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME	211
12-15 YAŞ ARALIĞINDAKİ SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARDA KUSUR YETENEĞİNİN BELİRLENMESİ....	213
BİR SOSYAL BELEDİYESİ UYGULAMASI OLARAK BAŞKENT KART: ANKARA ÖRNEĞİ.....	219
OSMANLI BASININDA SİYASAL ANTAGONİZMA: HÜSEYİN CAHİT YALÇIN VE ALİ KEMAL'İN İTTİHAT VE TERAĞİ TEMSİLLERİ	221
VERGİ UYUMUNDA ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM OLARAK DÜRTME DAVRANIŞI	237
COMPARATIVE ANALYSIS OF PARTICIPATION BANKING IN TURKEY AND SELECTED MUSLIM COUNTRIES: MALAYSIA, SAUDI ARABIA	239
VALIDITY OF PURCHASING POWER PARITY in VISTA COUNTRIES: A TIME-VARYING FOURIER ADF UNIT ROOT TEST APPROACH.....	249
TESTING THE VALIDITY OF OKUN'S LAW IN THE TURKISH ECONOMY: INSIGHTS FROM FOURIER-BASED ECONOMETRIC METHODS	258
AB ÜLKELERİNDE EMEK VERGİLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ: ÇİFT EŞİKLİ PANEL REGRESYON ANALİZİ	267
SURİYE İÇ SAVAŞININ EKONOMİK SONUÇLARI VE YENİDEN İNŞA SÜRECİ	268
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YUMUŞAK GÜÇ ARACI OLARAK KENTSEL DİPLOMASİ FAALİYETLERİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ	271
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR GELECEĞİNDE AVRUPA KİMLİĞİNİN İNŞASININ ROLÜ VE STRATEJİK ÖNEMİ.....	274
YETİŞKİN BİREYLERİN MANTIKSAL DÜŞÜNME DENEYİMLERİNİN PSİKOSOSYAL BAĞLAMDA İNCELENMESİ	285
SOSYAL MEDYADA LİNÇ KÜLTÜRÜNÜN İNŞASI	301
PISA 2022 TÜRKİYE'DE SOSYO-DUYGUSAL BECERİLERİN AĞ YAPISI: EGA VE BOOTSTRAP STABİLİTE BULGULARI.....	303
KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK HAZIRLANAN DİJİTAL BAĞIMLILIKLA MÜCADELE EĞİTİM PROGRAMINA İLİŞKİN UYGULAMA ÖRNEKLERİ	314
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DUYGUSAL GELECEK KAYGISINA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN VE SOSYAL MEDYANIN ETKİSİ	324

A COMPARATIVE SYNTHESIS OF PROMINENT CRIMINOLOGICAL THEORIES: WHY DO INDIVIDUALS STOP COMMITTING CRIME?	326
MADDE KULLANIM BOZUKLUĞU ÖYKÜSÜ OLAN BİREYLERDE KENDİ KENDİNE YARDIM STRATEJİLERİNİN VE UYKU ÖRÜNTÜLERİNİN İNCELENMESİ	347
GULAMHUSEYN SAİD VE YARATICILIĞI HAKKINDA	352
RİBÂT-I ŞEREF KERVANSARAYI'NDA TUĞLA VE HORASAN HARCİ ETKİLEŞİMİNDE YÜZEY SÜSLEMESİ VE BİÇİMLENİŞİ	359
KUZEYDOĞU EGE VE TROAS PREHISTORYASI ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME	368
MUTLAK'IN YENİDEN DÜŞÜNÜLMESİ: VİKTORYA İDEALİZMİNDEN LESLİE ARMOUR'A	369
12 ŞUBAT KURTULUŞ BAYRAMININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA İNCELENMESİ	383
KAHRAMANMARAŞ SANAYİ COĞRAFYASINDA DEĞİŞEN DİNAMİKLER: GEÇMİŞ, BUGÜN VE GELECEK PROJEKSİYONLARI	396
İSLAM HUKUKUNDA FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARININ BAŞKA KİŞİLERE DEVİR YÖNTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	417
İSLAM CEZA HUKUKUNDA ÂKİLE MÜESSESESİNİN MEŞRUIYETİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE HUKUKİ MAHİYETİ	425
KİRAAT İLMİNDE VAKF: SECÂVENDÎ VE HÜZELÎ MUKAYESESİ	433
EL-HİDÂYE İLÂ BULÛĞI'N-NİHÂYE TEFSİRİNE GENEL BAKIŞ	449
KÂSİM B. KUTLUBOĞA'NIN MEZHEP İÇİ TERCİH ANLAYIŞI	456
İMAM EBÛ HANİFE'YE GÖRE İMAN-AMEL İLİŞKİSİ VE İRCÂ AKİDESİYLE MÜNASEBETİ.....	458
TARİHİ İÇ MEKÂN FOTOĞRAFLARININ YAPAY ZEKÂ İLE RENKLENDİRİLMESİNDE TEMSİL, DOĞRULUK VE GÖRSEL SAPMALAR: MİMARLIK DERGİSİ ARŞİVLERİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR DENEME.....	460
MODERN VE ÇAĞDAŞ RESİM SANATINDA DENEYSEL MALZEME KULLANIMI: KURT SCHWİTTERS'TAN ANSELM KİEFER'E.....	462
BURSA YÖRESEL KADIN KIYAFETLERİNDE KIRMIZI VE SİYAH RENKLERİNİN İNCELENMESİ	464
ARAPÇA KÖK-VEZİN SİSTEMİNİN ZİHİNSEL SÖZLÜK AÇISINDAN İNCELENMESİ	481
YAPAY ZEKÂ TABANLI SOSYAL MEDYA PAZARLAMASININ TÜKETİCİ SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ	490
KÜRESEL BULANIK AHP YÖNTEMİ İLE ÜÇÜNCÜ PARTİ LOJİSTİK FİRMALARININ YEŞİL PERFORMANS KRİTERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	491
BİYOTAKLİT PAZARLAMASI PERSPEKTİFİNDEN MARKA İMAJINDA HAYVAN FİGÜRLERİNİN KULLANIMI: TÜRKİYE SÜPER LİG ŞAMPİYONU KULÜPLERİN MASKOT VE SEMBOLLERİNİN İNCELENMESİ	515
PAZARLAMA 6.0 DÖNEMİNDE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE KİTLESEL KİŞİSELLEŞTİRMEDEN HİPER KİŞİSELLEŞTİRMeye KAVRAMSAL BİR ANALİZİ	536
TWIN TRANSFORMATION AND CENTURY-OLD BUSINESSES	566
PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASYONU İLE EĞİTİLMİŞ FARKLI YSA MİMARİLERİNİN HAVA TRAFİK TAHMİNİNDEKİ PERFORMANS KARŞILAŞTIRMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	572
KAMU MALİYESİNİN ÇEVRESEL VE EKOLOJİK ÖNCELİKLERLE UYUMU: YEŞİL BÜTÇELEME UYGULAMASI	576

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI DIŞ TİCARETİ ETKİLER Mİ? REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU, İHRACAT VE İTHALAT ÜZERİNE JOHANSEN ANALİZİ	586
ULUSLARARASI ÇEVRE POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN BİYOGÜVENLİK POLİTİKASI	588
RÜYA BİLİMİNİN YENİDEN CANLANDIRILMASI ÜZERİNE: BİR FIKIHÇI GÖZÜYLE	605
BİLİM DÜNYASINA KATKI BAĞLAMINDA KANUN BİLİMİ: BİR FIKIHÇI GÖZÜYLE	615
BEDEN EĞİTİMİ VE SPORDA YAPAY ZEKÂ	625
COGNITIVE CONTROL MECHANISMS AND DECISION-MAKING PROCESSES IN ADOLESCENT BRAIN DEVELOPMENT	633
THE ROLE OF EMOTIONAL REGULATION IN ACADEMIC STRESS MANAGEMENT AMONG UNIVERSITY STUDENTS	634
CROSS-CULTURAL STUDIES OF SOCIAL ANXIETY AND INTERPERSONAL COMMUNICATION PATTERNS IN INDIAN YOUTH POPULATIONS	635
PSYCHOLOGICAL IMPACT OF DIGITAL ADDICTION AND SOCIAL MEDIA USE ON COGNITIVE PERFORMANCE IN ADOLESCENTS.....	636
TRAUMA EXPOSURE AND RESILIENCE DEVELOPMENT AMONG POST-CONFLICT POPULATIONS IN IRAQ	637
THE EFFECTS OF FAMILY STRUCTURE ON CHILD PSYCHOLOGICAL WELL-BEING IN URBAN AND RURAL IRAQ.....	638
NEUROPSYCHOLOGICAL CORRELATES OF ANXIETY DISORDERS IN ADOLESCENTS ACROSS IRANIAN POPULATIONS	639
THE ROLE OF CULTURAL BELIEFS IN SHAPING MENTAL HEALTH ATTITUDES AND HELP-SEEKING BEHAVIOR IN IRAN	640
DIGITAL BANKING TRANSFORMATION AND FINTECH ADOPTION IMPACT ON INDONESIAN ECONOMIC GROWTH STRUCTURE.....	641
FISCAL DECENTRALIZATION AND PUBLIC SECTOR EFFICIENCY IN WEST AFRICAN DEVELOPING ECONOMIES	642
AGRICULTURAL PRODUCTIVITY AND RURAL DEVELOPMENT POLICIES IN TOGO: ECONOMIC SUSTAINABILITY PERSPECTIVES.....	643
RESOURCE DEPENDENCY AND ECONOMIC VOLATILITY IN BOLIVIA: A COMPARATIVE MACROECONOMIC ANALYSIS	644
INFORMAL ECONOMY STRUCTURES AND LABOR MARKET DYNAMICS IN BOLIVIAN URBAN CENTERS.....	645
TRADE CORRIDORS AND ECONOMIC GROWTH UNDER CPEC FRAMEWORK IN PAKISTAN.....	646
INFLATION TARGETING AND CENTRAL BANK INDEPENDENCE IN PAKISTAN’S MACROECONOMIC STABILITY.....	647
DIGITAL ECONOMY EXPANSION AND E-COMMERCE GROWTH IMPACT ON PAKISTAN’S YOUTH EMPLOYMENT STRUCTURE	648
THE ROLE OF EMOTIONAL REGULATION AND MINDFULNESS IN REDUCING ACADEMIC ANXIETY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS.....	649

SOCIAL MEDIA ADDICTION AND SELF-ESTEEM DYNAMICS IN EMERGING ADULthood: A COGNITIVE-BEHAVIORAL PERSPECTIVE.....	650
DIGITAL TRANSFORMATION AND CULTURAL MEMORY PRESERVATION IN BALTIC ANTHROPOLOGICAL COMMUNITIES.....	651
RITUAL PRACTICES AND POST-SOVIET IDENTITY RECONSTRUCTION IN LITHUANIAN RURAL SOCIETIES	652
ETHNOGRAPHIC STUDY OF URBAN MIGRATION PATTERNS AND FAMILY STRUCTURE CHANGES IN MEKONG DELTA.....	653
TRADITIONAL HEALING PRACTICES AND BIOMEDICAL INTEGRATION IN CENTRAL VIETNAM HIGHLAND COMMUNITIES.....	654
SOCIOLINGUISTIC TRANSFORMATIONS AND AMAZIGH IDENTITY IN NORTH AFRICAN URBAN SETTINGS	655
PASTORAL NOMADISM AND CLIMATE ADAPTATION STRATEGIES IN SAHARA BORDERLAND COMMUNITIES.....	656
POST-MIGRATION CULTURAL HYBRIDITY AND DIASPORA NETWORKS IN BALKAN ANTHROPOLOGY ...	657
FAMILY STRUCTURE TRANSFORMATION AND GENDER ROLES IN CONTEMPORARY ALBANIAN SOCIETY	658
COGNITIVE FLEXIBILITY AND EXECUTIVE FUNCTIONING IN ADOLESCENT POPULATIONS: A CROSS-CULTURAL NEUROPSYCHOLOGICAL ANALYSIS	659
TRAUMA EXPOSURE AND RESILIENCE DEVELOPMENT IN EARLY ADULthood: PSYCHODYNAMIC AND BEHAVIORAL INTEGRATION MODEL.....	660
DIGITAL ETHNOGRAPHY OF YOUTH IDENTITY FORMATION IN LITHUANIAN URBAN SUBCULTURES AND ONLINE SPACES	661
ETHNOGRAPHIC ANALYSIS OF NOMADIC HERITAGE AND MODERNIZATION IMPACTS ON PASTORAL COMMUNITIES IN CENTRAL KAZAKHSTAN	662
CULTURAL TRANSFORMATION AND ETHNOGRAPHIC PERSPECTIVES ON URBAN MIGRATION PATTERNS IN SOUTHERN KAZAKHSTAN.....	663
ETHNOGRAPHIC STUDY OF BEDOUIN SOCIAL STRUCTURES AND TRADITIONAL AUTHORITY SYSTEMS IN NORTHERN JORDAN.....	664
DIGITAL TRANSITION AND ETHNOGRAPHIC INSIGHTS INTO YOUTH CULTURE AND SOCIAL MEDIA USAGE IN AMMAN COMMUNITIES.....	665
ETHNOGRAPHIC EXPLORATION OF SAHARA DESERT COMMUNITIES AND ORAL TRADITION PRESERVATION IN MAURITANIA.....	666
CULTURAL IDENTITY, ISLAMIC TRADITIONS, AND ETHNOGRAPHIC FIELDWORK AMONG RURAL MAURITANIAN COMMUNITIES.....	667
ETHNOGRAPHIC STUDY OF FISHING COMMUNITIES AND COASTAL LIVELIHOODS ALONG THE MAURITANIAN ATLANTIC SHORE	668
CONTEMPORARY DIGITAL RITUALS AND IDENTITY CONSTRUCTION IN URBAN COMMUNITIES: AN ETHNOGRAPHIC ANALYSIS OF TRANSFORMING SYMBOLIC PRACTICES.....	669

BIOCULTURAL ADAPTATION STRATEGIES AND CLIMATE CHANGE RESILIENCE AMONG COASTAL POPULATIONS IN THE BALTIC REGION	670
POST-INDUSTRIAL MEMORY AND COLLECTIVE TRAUMA IN JAPANESE URBAN LANDSCAPES: AN ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE ON SPACE AND REMEMBRANCE	671
THE ROLE OF RITUAL PERFORMANCE IN SHAPING SOCIAL HIERARCHIES IN CONTEMPORARY JAPANESE RURAL COMMUNITIES	672
DIGITAL NOMADISM AND CULTURAL HYBRIDITY: AN ETHNOGRAPHIC STUDY OF TRANSNATIONAL WORKERS IN AMMAN.....	673
TRADITIONAL HERBAL KNOWLEDGE AND MODERN MEDICAL PRACTICES: ANTHROPOLOGICAL INSIGHTS FROM BEDOUIN COMMUNITIES IN SOUTHERN JORDAN.....	674
INDIGENOUS IDENTITY AND TECHNOLOGICAL MODERNIZATION AMONG THE AMIS PEOPLE: CULTURAL TRANSFORMATION IN EASTERN TAIWAN.....	675
DIGITAL TRANSFORMATION AND INNOVATIVE LEARNING STRATEGIES IN MODERN HIGHER EDUCATION	676
INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES AND STUDENT ENGAGEMENT IN MULTICULTURAL CLASSROOMS	677
TEACHER TRAINING CHALLENGES AND CURRICULUM DEVELOPMENT IN POST-CONFLICT EDUCATION SYSTEMS	678
DIGITAL LITERACY AND EDUCATIONAL REFORM STRATEGIES IN SECONDARY SCHOOLS	679
ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN PERSONALIZED LEARNING ENVIRONMENTS	680
HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE AND STUDENT PERFORMANCE EVALUATION MODELS....	681
AI-ENHANCED LANGUAGE LEARNING AND DIGITAL PEDAGOGY TRANSFORMATION	682
SUSTAINABLE EDUCATION POLICIES AND TECHNOLOGY-DRIVEN CLASSROOM INNOVATION	683
PUBLIC SERVICE DIGITAL TRANSFORMATION AND CITIZEN-CENTERED GOVERNANCE MODELS IN THE BALTIC REGION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF E-GOVERNMENT EFFICIENCY AND TRUST FORMATION	684
PUBLIC SECTOR INNOVATION AND TRANSPARENCY MECHANISMS IN LOCAL ADMINISTRATIONS: IMPACT OF DATA-DRIVEN POLICY MAKING ON ADMINISTRATIVE PERFORMANCE	685
PUBLIC ADMINISTRATION REFORM AND POST-CONFLICT GOVERNANCE STRUCTURES: CHALLENGES OF INSTITUTIONAL CAPACITY BUILDING IN NORTH AFRICA	686
E-GOVERNMENT IMPLEMENTATION AND DIGITAL SERVICE DELIVERY IN MUNICIPAL GOVERNANCE: EVALUATING ADMINISTRATIVE EFFICIENCY IN EMERGING STATES	687
STRATEGIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS: PERFORMANCE-ORIENTED REFORMS AND POLICY SUSTAINABILITY IN CENTRAL ASIA	688
PUBLIC POLICY DESIGN AND REGULATORY GOVERNANCE IN RESOURCE-BASED ECONOMIES: ANALYZING INSTITUTIONAL ADAPTATION AND ECONOMIC RESILIENCE.....	689
SMART CITY DEVELOPMENT AND DIGITAL GOVERNANCE TRANSFORMATION IN EAST ASIA: INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO PUBLIC SERVICE DELIVERY	690
CRISIS MANAGEMENT AND DISASTER GOVERNANCE IN COASTAL METROPOLITAN AREAS: ENHANCING PUBLIC SECTOR RESPONSE CAPACITY THROUGH TECHNOLOGICAL INTEGRATION.....	691

CLIMATE-INDUCED MIGRATION PATTERNS AND COASTAL COMMUNITY RESILIENCE IN BANGLADESH DELTAS	692
URBAN POOR HOUSING STRATEGIES AND SOCIAL MOBILITY IN DHAKA SLUM SETTLEMENTS.....	693
NOMADIC PASTORALIST ADAPTATIONS TO MODERNIZATION IN IRANIAN ZAGROS MOUNTAINS.....	694
GENDER ROLES EVOLUTION IN CONTEMPORARY TEHRANI URBAN FAMILIES.....	695
MULTICULTURAL IDENTITY NEGOTIATION AMONG MIGRANT WORKERS IN SINGAPORE'S DORMITORIES	696
URBAN RITUALS AND SOCIAL COHESION IN SINGAPORE'S HAWKER CENTRE CULTURE	697
FISCAL DECENTRALIZATION IMPACTS ON LOCAL GOVERNMENT EFFICIENCY IN HUNGARIAN RURAL MUNICIPALITIES	698
DIGITAL GOVERNANCE TRANSFORMATION STRATEGIES FOR BUDAPEST PUBLIC ADMINISTRATION...	699
PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODELS FOR ALGERIAN INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT	700
ECONOMIC DIVERSIFICATION POLICIES BEYOND HYDROCARBONS IN ALGERIAN REGIONAL ECONOMIES	701
MALAYSIAN HALAL INDUSTRY CERTIFICATION FRAMEWORKS AND GLOBAL MARKET EXPANSION	702
SUSTAINABLE PALM OIL SUPPLY CHAIN MANAGEMENT IN MALAYSIAN AGRO-INDUSTRIAL SECTORS	703
PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS FOR EU INTEGRATION IN KOSOVO MUNICIPAL GOVERNMENTS	704
FOREIGN DIRECT INVESTMENT ATTRACTION STRATEGIES IN KOSOVO EMERGING MARKETS	705
ORAL TRADITIONS AND IDENTITY FORMATION AMONG ETHIOPIAN HIGHLAND COMMUNITIES	706
FOLKLORE SYMBOLISM IN ETHIOPIAN COFFEE CEREMONIES AND SOCIAL RITUALS	707
MYTHICAL CREATURES IN PHILIPPINE INDIGENOUS ANIMATION AND CONTEMPORARY STORYTELLING	708
PRE-COLONIAL EPIC NARRATIVES PRESERVATION THROUGH DIGITAL ARCHIVING IN THE PHILIPPINES	709
CENTRAL ASIAN SHAMANISTIC MOTIFS IN KAZAKH ORAL EPICS AND MODERN LITERATURE.....	710
NOMADIC FOLK TALES AND ECOLOGICAL WISDOM IN KAZAKHSTANI STEPPE CULTURE	711
ALBANIAN BALLAD TRADITIONS AND NATIONAL IDENTITY FORMATION IN KOSOVO	712
WOMEN'S VOICES IN KOSOVAR FOLK SONGS AND GENDER REPRESENTATIONS.....	713
EXISTENTIAL CHALLENGES OF CLIMATE JUSTICE THROUGH TANZANIAN INDIGENOUS WORLDVIEWS	714
FILIPINO SPIRITUALITY AND PHENOMENOLOGICAL INTERPRETATIONS OF SUFFERING	715
POSTCOLONIAL EPISTEMOLOGY AND KNOWLEDGE PRODUCTION IN PHILIPPINE ACADEMIC DISCOURSE	716
ARABIC LOGIC TRADITIONS AND THEIR INFLUENCE ON CONTEMPORARY ANALYTIC PHILOSOPHY.....	717
EXISTENTIALISM IN IRAQI LITERATURE UNDER AUTHORITARIAN REGIMES	718
ISLAMIC PHILOSOPHY OF SCIENCE AND MODERN QUANTUM MECHANICS RECONCILIATION.....	719
TUNISIAN POST-REVOLUTIONARY POLITICAL PHILOSOPHY AND DEMOCRATIC TRANSITIONS.....	720
EXISTENTIAL FREEDOM CONCEPTS IN ARABIC LITERATURE AND CONTEMPORARY EXISTENTIALISM .	721

FISCAL POLICY RESPONSES TO CLIMATE CHANGE IMPACTS ON PAKISTANI AGRICULTURE	722
REMITTANCE FLOWS AND THEIR ROLE IN PAKISTANI HOUSEHOLD CONSUMPTION PATTERNS.....	723
EGYPTIAN TOURISM SECTOR RECOVERY STRATEGIES POST-PANDEMIC ECONOMIC SHOCKS.....	724
FOREIGN DIRECT INVESTMENT PATTERNS IN EGYPT'S SUEZ CANAL ECONOMIC ZONE	725
KAZAKHSTANI ENERGY TRANSITION ECONOMICS AND CARBON PRICING MECHANISMS	726
CROSS-BORDER E-COMMERCE GROWTH IMPACTS ON KAZAKHSTAN'S RETAIL SECTOR.....	727
MOROCCAN PHOSPHATE INDUSTRY VALUE CHAIN OPTIMIZATION FOR GLOBAL COMPETITIVENESS .	728
TOURISM-LED GROWTH MODELS AND REGIONAL DISPARITIES IN MOROCCO.....	729
CLIMATE CHANGE IMPACTS ON GLACIER RETREAT AND WATER SECURITY IN NORTHERN PAKISTANI HINDUKUSH	730
URBAN HEAT ISLAND EFFECTS AND MITIGATION STRATEGIES IN KARACHI MEGACITY EXPANSION	731
NILOTIC DELTA EROSION PATTERNS AND SEDIMENT DYNAMICS UNDER DAM CONSTRUCTION IMPACTS	732
DESERTIFICATION PROCESSES AND LAND USE CHANGE IN SINAI PENINSULA ECOSYSTEMS	733
ARAL SEA ECOLOGICAL DISASTER LEGACIES AND REGIONAL WATER MANAGEMENT SOLUTIONS.....	734
STEPPE LAND DEGRADATION AND PASTORAL NOMADISM TRANSITIONS IN CENTRAL KAZAKHSTAN .	735
ATLAS MOUNTAINS HYDROLOGICAL CHANGES FROM CLIMATE VARIABILITY IN MOROCCAN RIF REGION	736
SAHARA-SAHEL TRANSITION ZONE VEGETATION SHIFTS UNDER PROLONGED DROUGHT CONDITIONS	737
GROUNDWATER DEPLETION PATTERNS AND SUSTAINABLE MANAGEMENT IN MARRAKECH AGRICULTURAL PLAINS	738

YEŞİL BÜYÜME LİTERATÜRÜNÜN ÇEVRESEL ODAKLARI: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KİRLİLİK ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR OKUMA

¹Esra Taşdoğan ²Ferda Nakıpoğlu Özsoy

Gaziantep Üniversitesi, Üniversite Bulvarı 27310 Şehitkamil- Gaziantep, Türkiye, e-mail:
okcuesra06@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-3118-6170

ÖZET

Son yıllarda yeşil büyüme kavramı, literatürde artan bir ilgi görmektedir. Bu artan ilgi, ekonomik büyüme ile çevresel ilişki ile birlikte uyumlaştırabileceği varsayımına dayanarak hızla genişleyen bir araştırma alanı oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, iklim değişikliği ve çevre kirliliği bağlamında nasıl şekillendiği henüz tam olarak ortaya konmamıştır. Bu literatürde yeşil büyüme ve anahtar kelimeler; iklim değişikliği ile çevre kirliliği eklenerek, bu parametrelerin yeşil büyüme üzerinden bütünlüğü sistematik bir biçimde analiz edilmemiştir. Bu çalışma, yeşil büyüme literatürünün bibliyometrik ağ analizi yoluyla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Web of Science veri tabanında topic sekmesi seçilerek 1998-2026 yılları arasında yeşil büyüme kavramını araştırmak için yanına anahtar kelime olarak çevre kirliliği ve iklim değişikliği eklenerek 515 adet makale incelenmiştir. Bibliyometrik ağ tekniği olarak kullanılan VOSviewer'dan yararlanılmıştır. Bu çalışma sonucunda 515 çalışmanın yayınlandığı yıllara göre bakıldığında en fazla yayınlanan çalışma 2024 (96), 2025 (92) 2022-2023 (85) çalışma ve günümüzde 2026 (4) hala devam ettiği görülmektedir. Aynı zamanda analiz sonuçlarına göre en çok atıf alan ülkelerin ilk üç sırası; Çin (886 atıf), Lübnan ve Pakistan (146 atıf) aldığı tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, yeşil büyüme kavramının, çevresel olarak iklim değişikliği ekseninde yoğunlaştığı görülmektedir. Çalışma, yeşil büyüme literatürünün kuramsal yapısını bütüncül bir alanda değerlendirerek alana kavramsal ve metodolojik katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Büyüme, Çevre kirliliği, İklim Değişikliği, Çevre Kirliliği, Bibliyometrik Analiz, Web of Science, Vosviewer.

Environmental Foci of the Green Growth Literature: A Bibliometric Reading of Climate Change and Pollution

ABSTRACT

In recent years, the concept of green growth has attracted increasing attention in the literature. This growing interest has created a rapidly expanding field of research based on the assumption that it can be reconciled with the relationship between economic growth and the environment. Furthermore, how it is shaped in the context of climate change and environmental pollution has not yet been fully elucidated. In this literature, green growth and its key terms, including climate change and environmental pollution, have not been systematically analyzed in terms of the integrity of these parameters through green growth. This study aims to examine the green growth literature through bibliometric network analysis. To this end, 515 articles were examined by selecting the topic tab in the Web of Science database and adding the keywords environmental pollution and climate change to search for the concept of green growth between 1998 and 2026. VOSviewer was used as the bibliometric network technique. The results of this study show that, when looking at the years in which the 515 studies were published, the highest number of publications were in 2024 (96), 2025 (92), 2022-2023 (85), and currently 2026 (4), with the trend continuing. Furthermore, the analysis results indicate that the top three countries receiving the most citations are China (886 citations), Lebanon, and Pakistan (146 citations). The findings of the study reveal that the concept of green growth is concentrated around the environmental axis of climate change. The study aims to contribute conceptually and methodologically to the field by evaluating the theoretical structure of the green growth literature in a holistic manner

Keywords: Green Growth, Climate Change, Enviromental Pollution, . Bibliometric Analysis, Web of Science, VOSviewer.

1. Giriş

Yeşil büyüme, ekonomik büyümenin aksine, çevreyide içine alan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Yani; geleneksel büyümenin aksine, çevresel sürdürülebilirliğide (ekolojik denge, temiz teknoloji, kaynakların verimli kullanılması vb.) kapsayan bir ekonomik kalkınma olarak ön görülmektedir (OECD, 2011, s. 9).

Yeşil büyüme, çevresel sürdürülebilirliğide kapsadığı için son yıllarda, ampirik çalışmaların odak noktası haline gelmiştir. Sarkodie vd. (2023) tarafından ele alınan kapsamlı yeşil büyüme çalışması, kullandığı veri setinden dolayı temel bir gösterge olarak ele almaktadır. Bunun gibi çalışmalar, aynı zamanda yeşil büyümeye katkısı olduğunu işaret etmektedir (Pan, Yu, Wang, Zhang, & Guo, 2019, s. 301).

Sanayileşmenin hızla artmasından sonra, bir yandan ekonomik büyüme ivme kazanırken bir yandanda çevresel tahribatıda beraberinde getirmiştir. Çevre kirliliğinin, hava, su, toprak gibi etkenlerinin yanı sıra sanayileşme gibi insan eli faaliyeti sonucunda doğal çevrenin dengesi bozulmaya başlamıştır. Sonuç olarak bu durum, ekonomik büyüme ile çevresel bozulma arasındaki bağlantının nasıl iyileştirileceği konusunda ülkeler gündemlerinin merkezine taşımaya başlamışlardır (Dinda, 2004, s. 431).

İklim değişikliği 21. Yüzyılda başlayıp, günümüze kadar ciddi bir çevresel sorunlardan biri olarak devam etmektedir. Tarım, enerji, doğal ekosistem gibi toplumsal yaşam alanlarında görülmekle beraber birçok olumsuz etkisi olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle, iklim değişikliği konusunda ülkelerin yapıcı politikaları, küresel boyutta atılacak adımlar iklim değişikliğinin önüne geçme konusunda önemli rol almaktadır (Loucks, 2021, s. 21).

2.Yöntem

Bu çalışmada Web of Science veri tabanından elde edilen veriler, nitel araştırma yöntemlerinden bibliyometrik analizi ile incelenmiştir.

1. Yeşil büyüme literatüründe iklim değişikliği ve kirlilik odaklı çalışmaların Web of Science veri tabanındaki yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Yeşil büyüme literatüründe iklim değişikliği ve kirlilik odaklı çalışmalarda en fazla yayın yapan yazarlar kimlerdir?
3. Yeşil büyüme literatüründe iklim değişikliği ve kirlilik eksenindeki çalışmalarda anahtar kelime eş-oluşum analizi nasıl bir tematik kümelenme yapısı ortaya koymaktadır?
4. Yeşil büyüme literatüründe iklim değişikliği ve kirlilik odaklı çalışmada en fazla atıf alan ülkeler ve kurumlar hangileridir?
5. Yeşil büyüme literatüründe iklim değişikliği ve kirlilik eksenindeki çalışmalarda literatürün coğrafi dağılımı nasıldır?

6. Yeşil büyüme literatüründe iklim değişikliği ve kirlilik eksenindeki çalışmalarda ortak atı (co-citation) analizi ne tür bir ilişki örüntüleri ortaya koymaktadır?

2.1. Veri ve Analiz

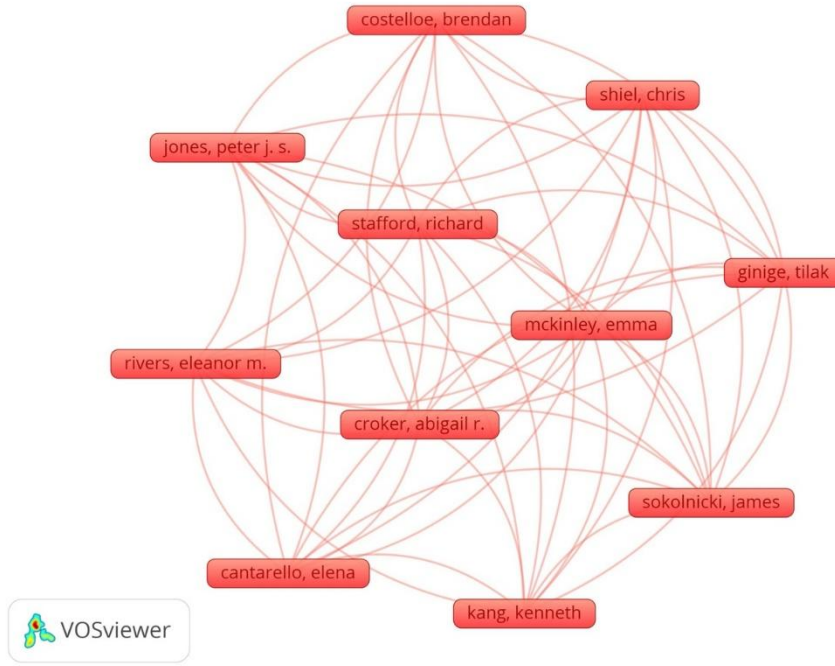
Bu çalışmada Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. Web of Science’da yapılan aramada 515 çalışma sonucuna ulaşılmıştır. Yıllara göre en eski 1998 ve en yeni 2026 olmak üzere 515 makale türüne ulaşılmıştır. Temel ana başlıktan en fazla yayın yapılan ana başlıkların; iklim değişikliği, çevre kirliliği, ekonomik büyüme gibi kavramlara yer verilmiştir.

3. Analiz Sonuçları

Bu bölümde, yeşil büyüme literatürünün çevresel odaklarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bibliyometrik analiz bulguları sunulmaktadır. Analizler; anahtar kelime eş-oluşum ağı, kurumlar arası atıf ağı, yazarların bibliyografik eşleşme analizi ve ortak atıf (co-citation) analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

3.1. Ortak Yazar Analizi

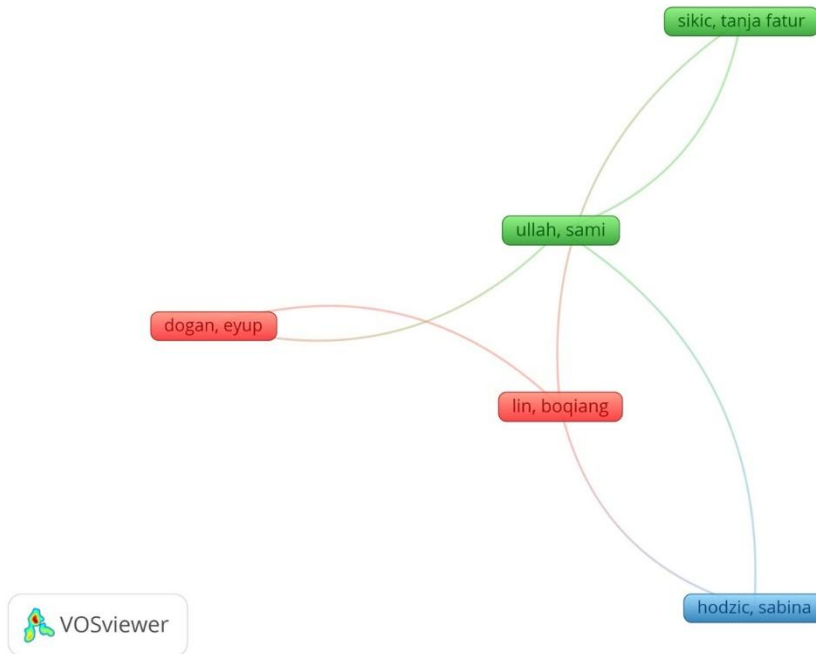
Yazarlar arası ortak yazarlık ağını ortaya koymak amacıyla en az bir yayın üretmiş ve en az bir atıf almış olmak eşik kriteri olarak belirlenmiştir. Bu kriter doğrultusunda gerçekleştirilen analiz sonucunda, toplam 11 yazarın bir küme altında toplandığı ve aralarında 10 bağlantı bulunduğu tespit edilmiştir. Atıf performansı bakımından en yüksek değere sahip yazarların 252 atıf ile Adnan ve Umar Muhammed olduğu belirlenmiştir. Bu yazarları Agyeman Fredrick Oteng, Brenya Robert ve Licai (136 atıf) izlemektedir. Toplam bağlantı gücü açısından değerlendirildiğinde ise Cantarello Elena, Costelloe Brendan ve Croker Abigail’in (10 bağlantı gücü) ortak yazarlık ağı içerisinde en yoğun işbirliği etkileşimine sahip yazarlar olduğu görülmektedir. Bu bulgular, yeşil büyüme literatüründe belirli yazarların atıf performansı açısından öne çıktığını, ancak ortak yazarlık ağının sınırlı sayıda araştırmacı arasında yoğunlaştığını göstermektedir. Ağ yapısının tek küme altında toplanması, iş birliği ilişkilerinin belirli bir araştırma grubunda yoğunlaştığına işaret etmektedir.

Şekil 1 : Ortak Yazar Analizi

3.2. Yazarların Atıf Analizi

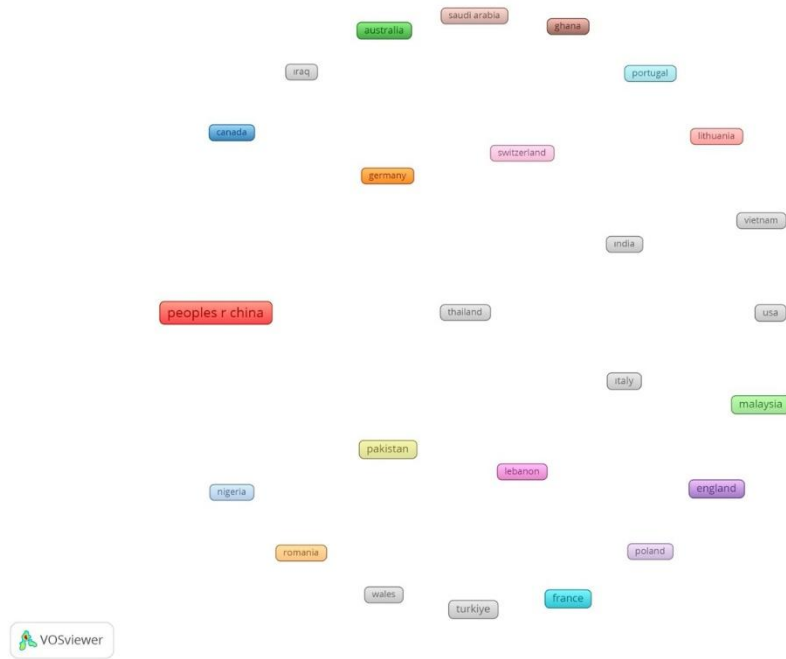
Birbirleriyle bağlantılı olduğu görülen 152 belge üzerinden yapılan analizde toplamda 41 küme, 283 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 75 olarak tespit edilmiştir. En fazla atıf alan yazarlar; 252 atıf ile Adnan Safi ve Muhammed Umar olduğu tespit edilmiştir. Ortak bağlantı gücü ile Bogiang Lin ve Sami Ullah olduğu görülmektedir.

Şekil 2 : Yazarların Atıf Analizi

3.3. Ülkelerin Atıf Analizi

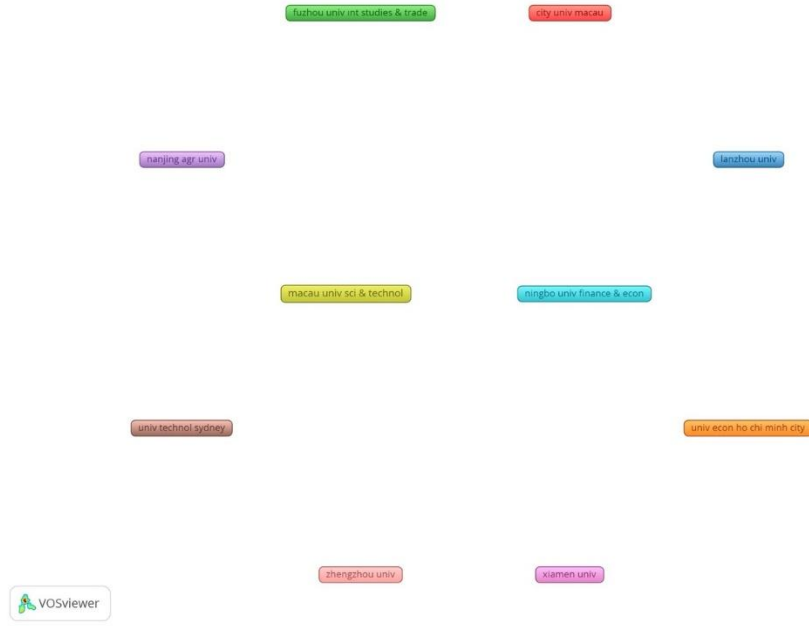
Yayınlanan ülkelere göre aldıkları atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir ülke tarafından en az 1 eser yayınlanması ve en az 1 atıf alması kriteri kapsamında aralarında ilişki bulunan 28 ögeden, 27 küme, 3 bağlantı tespit edilmiştir. En fazla atıf alan ülkeler Çin (886 atıf), Lübnan (146 atıf), Pakistan (146 atıf) almıştır. En fazla bağlantı gücü açısından ilk üçte yer alan ülkeler; Çin (3 bağlantı), Türkiye (1 bağlantı), Hırvatistan (1 bağlantı) bulunmaktadır. Eser sayısı olarak ise sıralama, Çin (24 yayın), Pakistan (5 yayın), Türkiye (5 yayın) şeklindedir.

Şekil 3 : Ülkelerin Atıf Analizi

3.4. Kurumların Atıf Analizi

Kurumlararası atıf ağını analiz etmek amacıyla, en az iki yayın üretmiş ve en az iki atıf almış kurumlar eşik değeri olarak belirlenmiştir. Bu kriterler doğrultusunda oluşturulan ağ haritasında, toplam 10 kümeye ayrılan bir iş birliği yapısı tespit edilmiştir. Atıf yoğunluğu bakımından öne çıkan ilk üç kurum sırasıyla Nanjing Agricultural University (137 atıf), Ningbo University of Finance and Economics (134 atıf) ve Fuzhou University of International Studies and Trade (116 atıf) olmuştur. Bu bulgu, yeşil büyüme literatürünün özellikle Asya merkezli üniversiteler etrafında yoğunlaştığını ve belirli kurumların literatürde merkezi bir konum üstlendiğini göstermektedir.

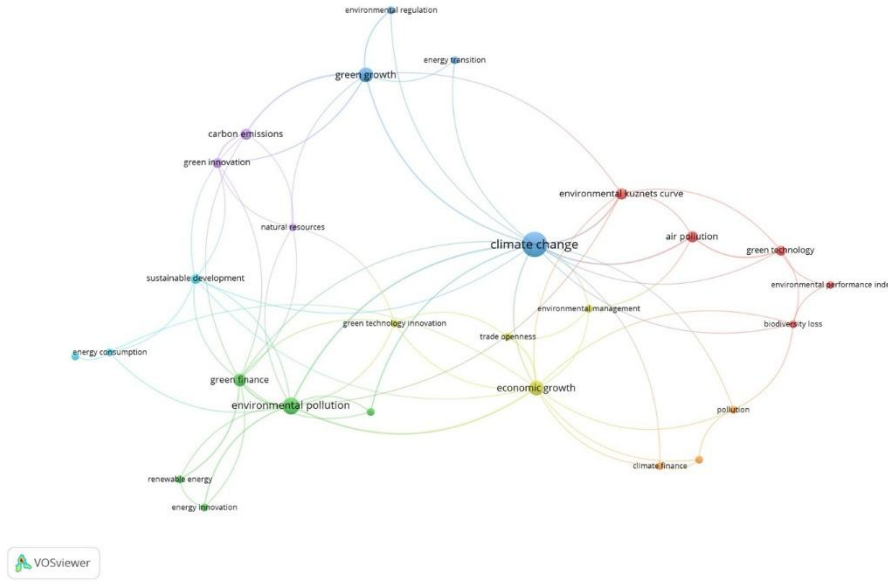

Şekil 4: Kurumların Atıf Analizi

3.5. Anahtar Kelime Analizi

Anahtar kelime eş-oluşum analizi kapsamında, en az iki ortak kullanım kriteri eşik değeri olarak belirlenmiştir. Bu kriter doğrultusunda gerçekleştirilen analiz sonucunda toplam 27 birimin birbirleriyle bağlantılı olduğu ve bu kelimelerin 7 farklı küme altında toplandığı tespit edilmiştir. Ağ yapısında toplam 70 bağlantı bulunmakta olup, toplam bağlantı gücü 93 olarak hesaplanmıştır.

Tekrar sayıları incelendiğinde, 20 tekrar ile “iklim değişikliği” en sık kullanılan anahtar kelime olarak öne çıkmaktadır. Bunu 9 tekrar ile “çevre kirliliği”, “ekonomik büyüme” ve “yeşil büyüme” anahtar kelimeleri izlemektedir. Bu bulgu, literatürde yeşil büyüme tartışmalarının iklim değişikliği ekseninde yoğunlaştığını ve çevresel bozulma ile ekonomik büyüme dinamikleri çerçevesinde ele alındığını göstermektedir. Küme yapısının dağılımı, yeşil büyüme literatürünün çevresel sürdürülebilirlik ve iklim politikaları çerçevesinde şekillendiğini ve tematik olarak çok merkezli bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

Şekil 5 : Anahtar Kelime Analizi

3.6. Yazarların Bibliyometrik Analizi

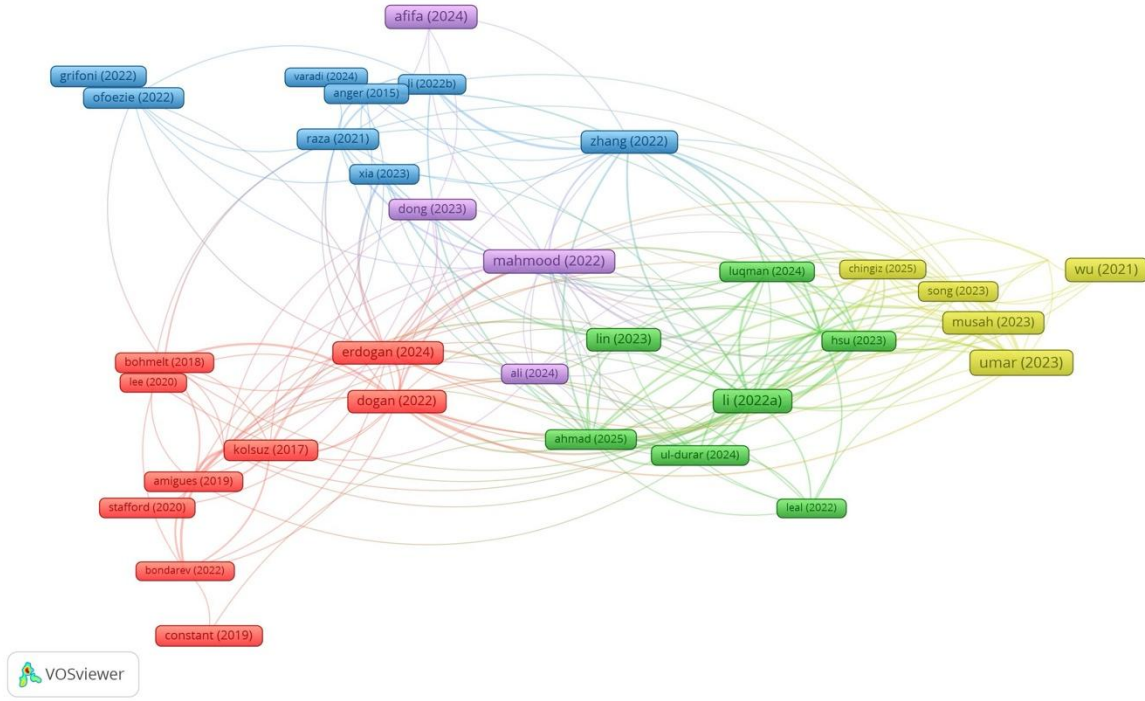
Yazarlar arası bibliyografik eşleşme ağını oluşturmak amacıyla, en az bir yayın üretmiş ve en az bir atıf almış olmak eşik kriteri olarak belirlenmiştir. Bu kriter doğrultusunda oluşturulan ağ yapısında, aralarında bağlantı bulunan yazarlar 21 küme altında toplanmıştır. Ağda toplam 2.632 bağlantı tespit edilmiş olup, toplam bağlantı gücü 28.948 olarak hesaplanmıştır. Atıf sayısı bakımından en yüksek bibliyografik eşleşmeye sahip yazarların 252 atıf ile Safi Adnan ve Umar Muhammed olduğu, bunu 136 atıf ile Agreman Fredrick Oteng'in izlediği görülmektedir. Bağlantı gücü açısından değerlendirildiğinde ise Adebayo Abdulguddus, Eludoyin Adebayo ve Ofozi Emmanuel'in ağ içerisinde en yüksek etkileşim düzeyine sahip yazarlar olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, yeşil büyüme literatüründe belirli yazarların hem atıf yoğunluğu hem de ortak referans kullanımı bakımından merkezi bir konum üstlendiğini ve literatürün tematik olarak kümelenmiş bir entelektüel yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 6: Yazarların Bibliyometrik Analizi

3.7. Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi

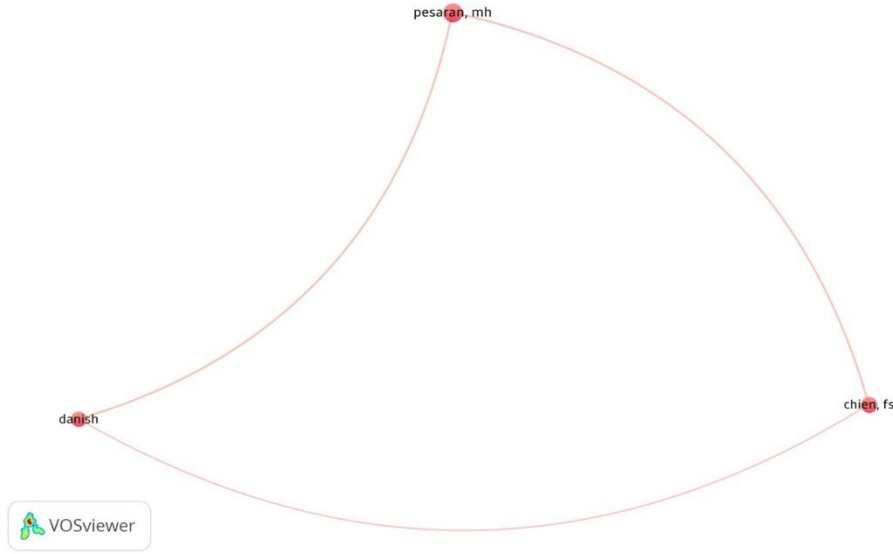
Bibliyografik eşleşme analizi, iki yayının referans listelerinde ortak kaynaklara yer vermesi durumunda aralarındaki entelektüel yakınlığı ölçen bir tekniktir. Bu yöntem, literatürde benzer kuramsal ve ampirik temelleri paylaşan çalışmaların belirlenmesine olanak tanımaktadır. En az iki atıf almış olmak kriteri esas alınarak gerçekleştirilen analiz sonucunda, çalışmaların 21 farklı küme altında toplandığı tespit edilmiştir. Ağ yapısında toplam 2.632 bağlantı bulunmakta olup, toplam bağlantı gücü 28.948 olarak hesaplanmıştır. Bu durum, literatürün yüksek düzeyde referans ortaklığı içeren yoğun bir entelektüel yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Atıf sayısı bakımından en güçlü bibliyografik eşleşmeye sahip çalışmaların sırasıyla Umar (2023) (252 atıf), Li (2022a) (136 atıf) ve Mahmood (2022) (134 atıf) olduğu belirlenmiştir. Toplam bağlantı gücü açısından değerlendirildiğinde ise Li (2022a) (54), Ahmad (2025) (39) ve Erdoğan (2024) (37) çalışmalarının ağ içerisinde en yüksek entelektüel bağlantı yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgular, yeşil büyüme literatüründe belirli çalışmaların hem yüksek atıf performansı hem de güçlü referans ortaklığı yoluyla literatürün şekillenmesinde merkezi bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 7 : Metinlerin Bibliyometrik Analizi

3.8. Yazarların Ortak Atıf Analizi

Ortak atıf analizi, iki yazarın veya çalışmanın üçüncü bir yayın tarafından birlikte atıf alması durumunda aralarındaki entelektüel ilişkiyi ortaya koyan bir yöntemdir. Bu analiz, literatürün kuramsal temellerini ve referans ağını belirlemek açısından önemli bir göstergedir. En az iki atıf alma kriteri esas alınarak gerçekleştirilen analiz sonucunda, toplam 474 birimden oluşan ağ yapısında 12 farklı küme tespit edilmiştir. Ağ içerisinde 15.327 bağlantı bulunmakta olup, toplam bağlantı gücü 29.113 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular, yeşil büyüme literatürünün yoğun bir ortak referans yapısına sahip olduğunu ve belirli kuramsal çalışmalar etrafında kümелendiğini göstermektedir. Ortak atıf sayısı bakımından en yüksek değere sahip yazarların sırasıyla Pesaran M.H. (32 atıf), Chien F.S. (18 atıf) ve Danish (16 atıf) olduğu belirlenmiştir. Toplam bağlantı gücü açısından değerlendirildiğinde ise Pesaran M.H. (1402), Chien F.S. (819) ve Udeagha M.C. (681) literatürde en güçlü entelektüel etkileşim ağına sahip yazarlar olarak öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar, söz konusu yazarların yeşil büyüme, çevre kirliliği ve iklim değişikliği literatüründe kuramsal referans noktaları oluşturduğunu ve alanın entelektüel omurgasını şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 8: Yazarların Ortak Atıf Analizi

Sonuç

Son yıllarda yeşil büyüme kavramı, literatürde artan bir ilgi görmektedir. Bu artan ilgi, ekonomik büyüme, çevresel ilişki ile birlikte uyumlaştırabileceği varsayımına dayanarak hızla genişleyen bir araştırma alanı oluşturmuştur. Elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, yeşil büyüme literatürünün çevresel boyutunun özellikle iklim değişikliği ekseninde yoğunlaştığı, belirli yazar ve kurumların literatürün entelektüel merkezini oluşturduğu ve referans ağının kümelenmiş ancak yoğun bir yapı sergilediği anlaşılmaktadır. Bu durum, alanın hem tematik hem de kuramsal açıdan belirli akademik merkezler etrafında şekillendiğini göstermektedir.

Bunun yanı sıra, iklim değişikliği ve çevre kirliliği bağlamında nasıl şekillendiği henüz tam olarak ortaya konmamıştır. Bu literatürde yeşil büyüme ve anahtar kelimeler; iklim değişikliği ile çevre kirliliği eklenerek, bu parametrelerin yeşil büyüme üzerinden bütünlüğü sistematik bir biçimde analiz edilmemiştir. Bu çalışma, yeşil büyüme literatürünün bibliyometrik ağ analizi yoluyla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Web of Science veri tabanında topic sekmesi seçilerek 1998-2026 yılları arasında yeşil büyüme kavramını araştırmak için yanına anahtar kelime olarak çevre kirliliği ve iklim değişikliği eklenerek 515 adet makale incelenmiştir. Bibliyometrik ağ tekniği olarak kullanılan VOSviewer'dan yararlanılmıştır. Bu çalışma sonucunda 515 çalışmanın yayınlandığı yıllara göre bakıldığında en fazla yayınlanan çalışma 2024 (96), 2025 (92) 2022-2023 (85) çalışma ve günümüzde 2026 (4) hala devam ettiği görülmektedir. Aynı zamanda analiz sonuçlarına göre en çok atıf alan ülkelerin ilk üç sırası; Çin (886 atıf), Lübnan ve Pakistan (146 atıf) aldığı tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, yeşil büyüme kavramının, çevresel olarak iklim değişikliği ekseninde yoğunlaştığı

görülmektedir. Çalışma, yeşil büyüme literatürünün kuramsal yapısını bütüncül bir alanda değerlendirerek alana kavramsal ve metodolojik katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın bulguları, yeşil büyüme literatürünün iklim değişikliği ekseninde yoğunlaştığını ve Asya merkezli bir araştırma yapısı sergilediğini ortaya koymaktadır. Literatürdeki iş birliği ağlarının genişletilmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki araştırmacıların bu alana daha fazla katkı sağlaması büyük önem taşımaktadır. Gelecekteki çalışmaların; yeşil büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi farklı ülke grupları için ampirik yöntemlerle test etmesi ve politika önerileri geliştirmesi önerilmektedir. Ayrıca, bu çalışmanın bir takım kısıtlandığı durumlar mevcuttur. VOSviewer programında yapılan analiz sadece Web of Science'tan alınmıştır. Scopus veri tabanından da tercih edilebilirdi fakat, Türkiye'deki TÜBİTAK, YÖK Tez Arşivi gibi veri tabanları alınmayarak kısıtlılık getirilmiştir.

Kaynakça

- Dinda, S. (2004, Ağustos). Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Survey. 49(4), s. 431-455.
- Loucks, D. (2021). Chapter 2 - Impacts of climate change on economies, ecosystems, energy, environments, and human equity: A systems perspective. T. M. Letcher içinde, *The Impacts of Climate Change (Elsevier)* (s. 20-47). United States.
- OECD. (2011). *Building Climate, Economic and Social Resilience*. OECD Publishing.
- Pan, C.-G., Yu, K.-F., Wang, Y.-H., Zhang, W., & Guo, J. (2019). Perfluoroalkyl substances in the riverine and coastal water of the Beibu Gulf, South China: Spatiotemporal distribution and source identification. 660, s. 297-305.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ STRATEJİLERİ BAKIŞ AÇISIYLA İŞSİZ EV GENÇLİĞİ SORUNUNA YÖNELİK BİR ANALİZ

Sevgül DÖNMEZ¹

Ahmet AYDIN²

ÖZET

Türkiye’de ve dünyada genç işsizlik oranı artmaya devam etmekte ve bu durum ekonomilerde ve sosyal hayatta sorunlar oluşturmaktadır. İşsizlik oranında önemli bir yer tutan genç işsizlik sorunu ise birçok ülkede aile hayatı, toplum hayatı ve ekonomi için endişeye neden olmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde genç nüfusun çalışmamasına bağlı olarak genç işsiz sayısı artmaktadır. Ayrıca, yeni iş kollarının açılmaması ile birlikte artan pahalılık istihdamı da zorlaştırmaktadır. Eğitim düzeyi arttığında işsizliğin azalması beklenirken Türkiye’deki verilere bakıldığında durum tam tersi olmakta ve işsiz ev genci sayısı endişe verici boyutlarda artmaktadır. İşsiz gençleri evden çıkarmak ve genç işsizliği azaltmak için çeşitli çalışmalar yapılmakta ve insan kaynakları yönetimi politikaları geliştirilmektedir. Geliştirilen yeni insan kaynakları yönetimi stratejileri sayesinde işsiz gençler umutlu olsa da bunun tek başına yetersiz kalacağı farkındadırlar. Fakat bu farkındalığın işe yarayabilmesi için iş bulmaya yardımcı olan çeşitli sosyal ağlara ve gruplara katılım konusunda işsiz gençlerin çaba içinde olmaları gerekmektedir. Türkiye’deki insan kaynakları yönetimi stratejilerinin ve uygulamalarının genç işsizliğin azaltılmasında tek başına yetersiz kaldığı söylenebilir. Genç işsizliğin azaltılmasında enflasyonun kalıcı biçimde düşürülmesi ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği olumlu sonuçlar verebilir. İşverenleri ve işsiz kişileri buluşturan ortam olan iş bulma havuzuna işsizleri kaydetmek tek başına yeterli olmayıp işlevsel, yeni insan kaynakları politikaları ve yenilikçi sosyal ağlara katılım ile genç işsizlik sayısının azaltılmasına çalışılmalıdır. Ekonomik büyümenin ve yeni istihdamların genç işsizliğin azaltılmasında tek başına yeterli olmayacağı bilinmeli ve nitelikli mesleki eğitime önem verilmelidir. Eğitimli ve nitelikli genç nesillerin yetiştirilmesi, makroekonomik koşulların iyileştirilmesi, yeni iş alanlarının oluşturulması ve yeni istihdam olanaklarının sosyal ağlarda duyurulması gibi daha yoğun çabalar işsiz ev gençlerinin istihdama katılımını artırabilir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi Stratejileri, İşsizlik, Genç İşsizlik, İşsiz Ev Gençliği, Nitelikli Mesleki Eğitim.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İşletme Yönetimi Programı (Tezli), donmezsevgul36@gmail.com, ORCID: 0009-0007-9412-6788

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İşletme Bölümü, ahmet.aydin@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4046-1982

AN ANALYSIS OF THE PROBLEM OF UNEMPLOYED YOUTH AT HOME FROM THE PERSPECTIVE OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT STRATEGIES

Sevgül DÖNMEZ¹

Ahmet AYDIN²

ABSTRACT

Youth unemployment continues to rise in Turkey and worldwide, creating problems in economies and social life. Youth unemployment, a significant component of the overall unemployment rate, is causing concern for family life, society, and the economy in many countries. In both developed and developing countries, the number of unemployed young people is increasing due to a lack of employment. Furthermore, the lack of new job opportunities, coupled with rising costs, makes finding employment even more difficult. While it is expected that unemployment will decrease with higher education levels, data from Turkey show the opposite: the number of unemployed young people at home has increased to alarming levels. Various efforts are being made to get unemployed young people out of the house, reduce youth unemployment, and develop human resources management policies. Although these new human resources management strategies offer hope to unemployed young people, they are aware that this alone will be insufficient. However, for this awareness to be effective, unemployed young people need to make an effort to participate in various social networks and groups that help them find jobs. It can be said that, on their own, human resources management strategies and practices in Turkey are insufficient to reduce youth unemployment. A permanent reduction in inflation and the sustainability of economic growth could yield positive results in reducing youth unemployment. Simply registering the unemployed in job search databases, which connect employers with the job seekers, is insufficient; functional, new human resources policies and participation in innovative social networks are necessary to reduce youth unemployment. It should be understood that economic growth and new jobs alone are not enough to reduce youth unemployment, and emphasis should be placed on quality vocational training. More intensive efforts, such as raising the number of educated, qualified young people, improving macroeconomic conditions, creating new job opportunities, and publicising these opportunities on social networks, can increase the participation of unemployed young people in the workforce.

Key Words: Human Resource Management Strategies, Unemployment, Youth Unemployment, Unemployed Young People at Home, Qualified Vocational Training.

¹ Master Student, İstanbul Nişantaşı University, Business Administration Program (With Thesis), donmezsevgul36@gmail.com, ORCID: 0009-0007-9412-6788

² Ass. Prof. Dr. İstanbul Nişantaşı University, Business Administration, ahmet.aydin@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4046-1982

TR-4 DOĞU MARMARA BÖLGESİ BİST ŞİRKETLERİNİN YATIRIMCI İLİŞKİLERİNDE STRATEJİK İLETİŞİM ARACI OLARAK LINKEDİN'İN ROLÜ¹

The Role of LinkedIn as a Strategic Communication Tool in Investor Relations of BIST Companies in the TR-4 East Marmara Region

Arş. Gör. İrem KAYA

Maltepe Üniversitesi – iremkoca@maltepe.edu.tr – ORCID: 0000-0003-0620-7750

Esra ÖNDER

esraonder111@gmail.com – ORCID: 0009-0000-9138-8263

Dr. Sema ÇAĞLAYAN

Kocaeli Üniversitesi - sema.caglayan@kocaeli.edu.tr – ORCID: 0000-0002-5715-8744

Özet

Günümüzde yatırımcı ilişkileri, geleneksel finansal raporlama ve zorunlu açıklama yükümlülüklerini yerine getirmenin ötesine geçerek paydaş algısını yöneten stratejik bir iletişim fonksiyonuna dönüşmüştür. Bu dönüşüm, şirketlerin finansal paydaşlarıyla etkileşim kurmak amacıyla yıllık raporlar ve web sitelerinin yanı sıra sosyal medya mecralarını da aktif birer finansal iletişim kanalı olarak kullanmalarını zorunlu kılmıştır. Bu araştırmanın amacı, TR-4 Doğu Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren ve Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören 37 şirketin yatırımcı ilişkileri süreçlerinde LinkedIn'i kullanım pratiklerini, finansal iletişim perspektifi çerçevesinde analiz etmektir. Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Veriler 1 Ekim 2025 – 31 Ocak 2026 tarihleri arasında ilgili şirketlerin resmi LinkedIn hesaplarından elde edilmiştir. Hesaplar, biçimsel yapı, içerik çeşitliliği ve etkileşim düzeyi olmak üzere üç temel boyut üzerinden incelenmiştir. Bulgular, örneklemdeki şirketlerin LinkedIn'i ağırlıklı olarak kurumsal iletişim bağlamında kullandığını, doğrudan yatırımcı ilişkilerine yönelik oluşturulan içeriklerin ise oldukça sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, etkileşim göstergelerinde tek yönlü iletişimin baskın olduğu, yorum/beğeni oranının %1'in altında kaldığı saptanmıştır. Çalışma, TR-4 bölgesindeki BİST şirketlerinin LinkedIn üzerinden yürüttüğü iletişim pratiklerinin stratejik finansal iletişim vizyonu açısından henüz olgunlaşmamış olduğunu, kanalın daha çok marka iletişimi ve kurumsal görünürlük amacıyla işletildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yatırımcı İlişkileri, Stratejik Finansal İletişim, Sosyal Medya Analizi, Borsa İstanbul, LinkedIn, Kurumsal İletişim

TR-4 The Role of LinkedIn as a Strategic Communication Tool in Investor Relations of BIST Companies in the Eastern Marmara Region

Abstract

Investor relations have evolved beyond the traditional functions of financial reporting and mandatory disclosure into a strategic communication function that shapes stakeholder

¹ Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 125K004 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

perceptions. This transformation has required companies to utilize social media platforms, alongside annual reports and corporate websites, as active channels of financial communication to engage with financial stakeholders. The aim of this study is to analyze the LinkedIn usage practices of 37 companies operating in the TR-4 Eastern Marmara Region and listed on Borsa İstanbul (BIST) within the framework of a financial communication perspective. The study employs content analysis as its research method. Data were collected from the official LinkedIn accounts of the companies between October 1, 2025 and January 31, 2026. The accounts were examined across three main dimensions: structural characteristics, content diversity, and engagement level. The findings reveal that the sampled companies predominantly use LinkedIn for corporate communication purposes, whereas content specifically designed for investor relations remains highly limited. Moreover, engagement indicators demonstrate the dominance of one-way communication, with the comment-to-like ratio remaining below 1%. The study concludes that the communication practices carried out by BIST-listed companies in the TR-4 Eastern Marmara Region through LinkedIn have not yet reached a mature stage from the perspective of strategic financial communication, and that the platform is used primarily for brand communication and corporate visibility purposes.

Keywords: *Investor Relations, Strategic Financial Communication, Social Media Analysis, Borsa Istanbul, LinkedIn, Corporate Communication*

1. Giriş

Yatırımcı ilişkileri kavramı, son yıllarda hem teorik hem de uygulama düzleminde önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Halkla ilişkilerin geleneksel olarak tanımlanan uygulama alanları arasında yer alan finansal ilişkiler, günümüzde yatırımcı ilişkileri başlığı altında şekillenmekte, kuruluş hissedarlarının güvenini artırmak, hisseleri bireysel yatırımcı, finansal analist ve kurumsal yatırımcılara çekici kılmak suretiyle bir şirketin hisselerinin değerini artırmaya ve sermayenin maliyetini azaltmaya yönelik bütünleşik bir iletişim fonksiyonu olarak işlev görmektedir (Cutlip vd., 2013). Laskin'in (2014) yatırımcı ilişkileri uygulayıcıları üzerindeki ulusal araştırması, bu alanın halkla ilişkiler disiplininin alt fonksiyonu olarak konumlandırılma eğiliminin güçlendiğini ortaya koymakta; sermayenin maliyetini düşürmek, bilgi asimetrisini azaltmak ve paydaşlarla iki yönlü simetrik iletişim kurmak gibi rollerin iletişimsel boyutunun ön plana çıktığını göstermektedir.

Bu dönüşüm sürecinde özellikle dijital iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklar, yatırımcı ilişkileri pratiklerinin geleneksel araç-mecra örüntülerinin dışına çıkmasını sağlamıştır. Şirketler, yatırımcı ilişkileri web siteleri, yıllık faaliyet raporları ve KAP (Kamuyu Aydınlatma Platformu) duyuruları gibi geleneksel iletişim kanallarına ek olarak LinkedIn, Twitter/X, YouTube ve Instagram gibi sosyal medya platformlarını da aktif iletişim mecraları olarak kullanmaya başlamıştır (Nuseir ve Qasim, 2021). Bu durum, Healy ve Palepu'nun (2001) sermaye piyasalarında bilgi asimetrisinin azaltılmasında gönüllü açıklamaların rolüne ilişkin kuramsal çerçevesiyle de tutarlıdır. Şirketler, zorunlu açıklamaların ötesinde gönüllü iletişim kanalları (basın bültenleri, internet siteleri ve sosyal medya) aracılığıyla yatırımcılara ulaşmakta; bu sayede sermaye maliyetlerini düşürmeyi ve piyasa likiditesini artırmayı amaçlamaktadır. Profesyonel ağ yapısı ve kurumsal kullanıcı tabanı dolayısıyla LinkedIn,

özellikle B2B karakterli ve halka açık şirketler için yatırımcı, analist ve kurumsal paydaşlarla doğrudan etkileşim kurmaya imkân tanıyan stratejik bir mecra olarak öne çıkmaktadır (Cortez vd., 2023; Sundström vd., 2021).

Türkiye'de halka açık şirketlerin yatırımcı ilişkileri pratiklerine yönelik mevcut akademik çalışmalar, ağırlıklı olarak kurumsal web siteleri (Karademirlidağ ve Yılmaz, 2010; Kılınç ve Akyol, 2019; Temizel, Sarıkaya ve Bayram, 2010) ve faaliyet raporları (Demirhan ve Şen, 2018) üzerinden yürütülmüştür. Koçyiğit ve Salur'un (2014) Borsa İstanbul'da lokanta ve otel sektöründe yürüttüğü içerik analizi araştırması, finansal halkla ilişkilerin stratejik kurumsal iletişimin bütünleyici bir bileşeni olarak işlev gördüğünü ortaya koymakla birlikte, söz konusu çalışmada da inceleme alanı geleneksel iletişim kanallarıyla sınırlandırılmıştır. Mevcut araştırma, söz konusu çerçevenin dışına çıkarak yatırımcı ilişkileri perspektifinden sosyal medya pratiklerini -özellikle LinkedIn üzerinden- incelemekte ve literatüre özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel sorusu şudur: TR-4 Doğu Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren ve BİST'te işlem gören şirketler, LinkedIn'i ne ölçüde stratejik finansal iletişim aracı olarak işletmektedir? Çalışma, biçimsel yapı, içerik çeşitliliği ve etkileşim düzeyi olmak üzere üç boyut üzerinden bu soruya yanıt aramaktadır.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Yatırımcı İlişkileri ve Halkla İlişkiler İlişkisi

Yatırımcı ilişkileri, yatırımcı topluluğunu, finansal analistleri ve diğer finansal paydaşları hedef alan stratejik bir iletişim fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır (Laskin, 2009). Marston ve Straker'a (2001, s. 82) göre yatırımcı ilişkileri yönetimi, işletme ile potansiyel dış çevresi (analistler, mevcut ve potansiyel yatırımcılar) arasındaki bilgiye dayalı iletişimi yöneten bütünleşik bir araçtır. Brown (1994) ise yatırımcı ilişkilerini, mevcut ve potansiyel yatırımcılara şirketin performansını ve beklentilerini doğru biçimde aktaran; finans ve iletişim disiplinlerini birleştiren stratejik bir kurumsal pazarlama etkinliği olarak tanımlamıştır. Geleneksel olarak finans yönetimi disiplini altında değerlendirilen bu fonksiyon, son yıllarda kuvvetli iletişim becerileri gerektiren niteliği ile halkla ilişkiler alanına evrilmiştir (Laskin, 2014). Kelly, Laskin ve Rosenstein'in (2010) Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ulusal Yatırımcı İlişkileri Enstitüsü (NIRI) ve Halkla İlişkiler Topluluğu (PRSA) üyeleri üzerinde yürüttüğü kapsamlı araştırma, halka açık şirketlerin yatırımcı ilişkileri uygulayıcılarının ağırlıklı olarak çift yönlü simetrik iletişim modelini benimsediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, Grunig ve Hunt'ın (1984) klasik halkla ilişkiler modelleri arasında etik açıdan en gelişmiş model olarak konumlandırılan iki yönlü simetrik iletişimin, yatırımcı ilişkilerinin doğal tabanını oluşturduğunu göstermektedir.

Türkiye bağlamında Karademirlidağ ve Yılmaz (2010), Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin yatırımcı ilişkileri uygulamalarını web siteleri üzerinden incelediği çalışmasında, şirketlerin finansal halkla ilişkiler bağlamında paydaşlarıyla kurdukları iletişimin büyük ölçüde tek yönlü ve dokümantasyon merkezli olduğunu saptamıştır. Kılınç ve Akyol (2019), benzer bir yaklaşımla ilişki sürdürme stratejileri perspektifinden BİST 100 şirketlerinin yatırımcı ilişkileri web sitelerini analiz etmiş; açıklık, güven, ortaklık ve karşılıklılık boyutlarında önemli eksiklikler bulgulamıştır. Temizel, Sarıkaya ve Bayram (2010) ise İMKB Ulusal 50 endeksinde yer alan işletmelerin yatırımcı ilişkileri amaçlı internet kullanımını incelemiş; içeriklerin büyük

çoğunlukla yasal zorunluluk kapsamındaki finansal raporlardan ibaret olduğunu, etkileşim öğelerinin son derece sınırlı kaldığını ortaya koymuştur. Koçyiğit ve Salur'un (2014) finansal halkla ilişkiler kapsamındaki çalışmaları da benzer biçimde, BİST'te işlem gören şirketlerin stratejik finansal iletişim açısından henüz olgunlaşmamış bir görünüm sergilediğini saptamaktadır. Söz konusu çalışmalar, Türkiye'deki yatırımcı ilişkileri uygulamalarının geleneksel iletişim kanallarına dahi tam anlamıyla yansıtılmadığını düşündürmekte; sosyal medya gibi yeni mecraların ne ölçüde ve nasıl kullanıldığına ilişkin ampirik bilgi boşluğunun süregeldiğini ortaya koymaktadır.

2.2. Bilgi Asimetrisi, Sinyalleme Teorisi ve Gönüllü Açıklama

Yatırımcı ilişkileri pratiklerinin kuramsal temelini açıklamada öne çıkan önemli yaklaşımlardan biri, ekonomi yazınında Spence (1973) tarafından geliştirilen sinyalleme teorisidir. Bilgi asimetrisinin yüksek olduğu sermaye piyasalarında şirket yönetimi ile dış yatırımcılar arasındaki bilgi açığı, yatırımcıların yatırım kararlarını şirketin gerçek değerinden uzaklaştırabilmekte; bu durum sermaye maliyetinin yükselmesine neden olmaktadır (Easley ve O'Hara, 2004). Sinyalleme teorisine göre, içsel bilgiye sahip yönetimin gönüllü açıklamalar yoluyla piyasaya gönderdiği sinyaller, bilgi asimetrisini azaltarak hisse değerlemesinin doğruluğunu artırmakta ve sermaye maliyetini düşürmektedir (Connelly vd., 2011). Bu çerçeveden bakıldığında, sosyal medya hesapları aracılığıyla paylaşılan finansal performans bilgileri, sürdürülebilirlik raporları, yönetim açıklamaları ve KSS faaliyetleri, yatırımcıların şirkete ilişkin algı oluşturma sürecinde kullandıkları temel sinyaller olarak değerlendirilmektedir.

Healy ve Palepu (2001), gönüllü açıklamaların sermaye piyasalarındaki rolü üzerine geliştirdiği kapsamlı yaklaşımda yıllık raporların, yönetim tahminlerinin, basın bültenlerinin, internet sitelerinin ve diğer gönüllü iletişim kanallarının sermaye piyasası katılımcıları tarafından önemli bir bilgi kaynağı olarak değerlendirildiğini saptamaktadır. Dhaliwal ve diğerleri (2011) ile Eccles, Ioannou ve Serafeim (2014), sürdürülebilirlik raporlamasının ve finansal olmayan açıklamaların yatırımcı güvenini güçlendirdiğine, kurumsal meşruiyeti artırdığına ve sermaye maliyetini düşürdüğüne ilişkin ampirik kanıtlar sunmaktadır. Sosyal medya, geleneksel yıllık raporlardan ve KAP açıklamalarından farklı olarak gerçek zamanlı, etkileşimli ve çoklu-paydaşlı bir gönüllü açıklama platformu sunmakta bu nitelikleriyle yatırımcılarla kurulan bilgi köprüsünün doğasını yeniden tanımlamaktadır.

2.3. Paydaş Teorisi ve Stratejik Finansal İletişim

Yatırımcı ilişkilerinin halkla ilişkiler disiplini içerisinde değerlendirilmesinin kuramsal arka planını oluşturan bir başka önemli yaklaşım, Freeman'ın (1984) öncülük ettiği paydaş teorisidir. Stratejik Yönetim: Paydaş Yaklaşımı adlı temel eserinde Freeman, paydaşları "örgütsel amaçların gerçekleştirilmesini etkileyen ve gerçekleşen başarıdan etkilenen herhangi bir grup veya birey" olarak tanımlamakta; klasik hissedar merkezli yönetim anlayışının ötesine geçerek, çalışanlar, müşteriler, tedarikçiler, devlet, toplum ve yatırımcılar gibi tüm paydaş gruplarıyla denge gözetken bir iletişim stratejisinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Paydaş teorisi çerçevesinde yatırımcı ilişkileri, salt finansal raporlama ile sınırlı bir teknik fonksiyon olmaktan

çıkarak örgütsel meşruiyetin sürdürülmesinin ve rekabet avantajının elde edilmesinin temel araçlarından birine dönüşmektedir (Çetinkaya ve Akkaş, 2021).

Türkiye bağlamında Onat (2010) ile Tüzel (2010), paydaş teorisi temelinde yürüttüğü çalışmalarda KSS ve halkla ilişkiler etkinliklerinin paydaş yönetimine ilişkin kuramsal köprüleri ele almaktadır. Stratejik finansal iletişim kavramı ise Laskin'in (2010, 2018) yapıtlarında, yatırımcı ilişkileri uygulamalarının kurumsal stratejinin bütünlüklü bir parçası olarak konumlandırılmasını ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre yatırımcı ilişkileri, finansal raporlamanın ötesine geçerek kurumsal yönetim, sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk, üst düzey liderlik iletişimi ve kriz yönetimi gibi alanları bütünlüklü biçimde kapsayan bir stratejik iletişim disiplinine evrilmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu'nun 2014 yılında yayımladığı Kurumsal Yönetim Tebliği çerçevesinde Türkiye'de halka açık şirketlere Yatırımcı İlişkileri Bölümü kurma zorunluluğunun getirilmiş olması (SPK, 2014), söz konusu stratejik dönüşümün düzenleyici çerçeveye yansımış biçimi olarak okunabilir.

2.4. Sosyal Medya ve LinkedIn'in Stratejik İletişimdeki Rolü

Sosyal medya teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte yatırımcı ilişkileri pratikleri, diyaloga dayalı, hızlı ve etkileşimli bir karakter kazanmıştır. Nuseir ve Qasim (2021), 2000-2020 yılları arasında yayımlanan 84 çalışmayı sistematik olarak incelediği çalışmada şirketlerin sosyal medyayı yatırımcılarla bilgi asimetrisini azaltma aracı olarak kullandığını, ancak bu kullanımın stratejik bir nitelik taşıyıp ağırlıklı olarak olumlu haberlerin gönüllü ifşası biçiminde tezahür ettiğini saptamıştır. Best ve Caylor (2019) tarafından yürütülen araştırma ise yatırımcıların kurumsal iletişim için Twitter/X'i geleneksel basın bültenlerinin yerine kullanmaya başladığını ortaya koymakta; bu da sosyal medyanın yatırımcı topluluğu için birincil bilgi kaynağına dönüşmekte olduğunu göstermektedir.

B2B iletişim çalışmaları, LinkedIn'in profesyonel ağ niteliğini öne çıkararak platformun kurumsal etkileşim üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Sundström, Alm, Larsson ve Dahlin (2021), İsveç'te yürüttüğü deneysel çalışmada LinkedIn'de eylem odaklı içeriklerin ürün odaklı veya değer temelli içeriklere kıyasla anlamlı biçimde daha yüksek etkileşim ürettiğini ortaya koymaktadır. Cortez, Johnston ve Dastidar (2023) ise B2B ortamlarında LinkedIn profillerinin bireysel ve kurumsal odaklı içerik bileşenlerini karşılaştırarak, bireysel-odaklı içeriklerin (yönetici düşünce liderliği, kişisel hikâyeler) kurumsal sayfalardan üretilen genel içeriklere kıyasla daha güçlü etkileşim ürettiğini saptamaktadır. Bu bulgular, LinkedIn'in stratejik finansal iletişim kapsamında üst düzey yönetici görünürlüğünün ve düşünce liderliğinin kritik bir bileşen olarak konumlandırılması gerektiğini düşündürmektedir. Andersson ve Wikström'ün (2017) B2B karakterli şirketlerin sosyal medya kullanım pratiklerine ilişkin nitel araştırması da LinkedIn'in özellikle yatırımcı ilişkileri ve işveren markalaması (employer branding) için stratejik bir kanal işlevi gördüğünü vurgulamaktadır.

Profesyonel iletişim ağı kimliği nedeniyle LinkedIn, yatırımcı ilişkileri açısından kendine özgü bir konumda yer almaktadır. Bu platform, kurumsal yatırımcılar, finans analistleri, ekonomi gazetecileri ve sektörel paydaşların yoğun kullanımı sayesinde halka açık şirketlerin stratejik finansal iletişim stratejilerinin doğal bir bileşeni hâline gelmiştir. Üst düzey yöneticilerin düşünce liderliği içerikleri, sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk açıklamaları,

finansal sonuç duyurumları ve yatırımcı toplantı davetleri gibi içerik türleri LinkedIn üzerinden yayılmakta; çevrimiçi etkileşim, marka itibarı ve şeffaflık algısı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Laskin, 2018). Laskin'in (2016) finansal olmayan bilgilerin yatırımcı iletişimindeki rolü üzerine yürüttüğü ampirik çalışma, yatırımcıların yönetim hakkında bilgiye, kurumsal stratejiye ve sürdürülebilirlik içeriklerine yüksek talep gösterdiğini, ancak yatırımcı ilişkileri uygulayıcılarının bu alanlarda yeterli paylaşımı gerçekleştirmediğini saptamaktadır.

2.5. Türkiye Bağlamında Sosyal Medya ve Halkla İlişkiler

Türkçe literatürde sosyal medyanın halkla ilişkiler ve kurumsal iletişim bağlamında kullanımına ilişkin çalışmalar artmaktadır. Yağmurlu (2011), kamu yönetiminde halkla ilişkiler pratiklerinin sosyal medya ile dönüşümünü incelerken; Vural ve Bat (2010), sosyal medyanın yeni bir iletişim ortamı olarak yapısını ele almaktadır. Bitiktas ve Tuna (2020), Türkiye'deki kurumsal sosyal medya kullanım pratikleri üzerine yürüttüğü araştırmada, platformlar arası farklılaşmaları ve sektörel kullanım kalıplarını ortaya koymaktadır. Halka açık şirketlerin sosyal medya kullanımı bağlamında ise Onat (2010), kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin halkla ilişkiler perspektifinden değerlendirilmesinde paydaş teorisinin rolünü vurgulamış; bankaların basın bültenleri üzerinden yaptığı içerik analizinde, kurumsal sosyal sorumluluk iletişiminin yatırımcı ilişkilerinde belirleyici bir araç olarak kullanıldığını saptamıştır.

Buna karşın halka açık şirketlerin sosyal medyayı yatırımcı ilişkileri amacıyla nasıl kullandığına dair ampirik çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu boşluk, özellikle bölgesel düzeyde ve sektörel çeşitliliği göz önünde bulundurarak yapılacak içerik analizi çalışmalarıyla doldurulmaya muhtaçtır. Mevcut çalışma, TR-4 Doğu Marmara Bölgesi özelinde bu boşluğu doldurmaya yönelik özgün bir girişim olarak konumlanmakta; sinyalleme teorisinin, paydaş teorisinin ve iki yönlü simetrik iletişim modelinin sentezi üzerinden, sosyal medyanın yatırımcı ilişkilerindeki rolünü ampirik düzeyde sorgulamaktadır.

3. Yöntem

3.1. Araştırma Tasarımı

Araştırmada, önceden belirlenen kriterler doğrultusunda verilerin sistematik biçimde kodlanmasına ve sınıflandırılmasına dayanan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, sosyal medya iletişimi ve kurumsal söylem incelemelerinde yaygın olarak başvuru alan, nesnel ve sistematik bir araştırma yöntemidir (Krippendorff, 2018). Çalışmada elde edilen kodlamalar içerik analizi çerçevesinde yapılandırılmış, daha sonra tanımlayıcı istatistikler aracılığıyla özetlenerek karşılaştırmalı değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

3.2. Örneklem

Araştırmanın evreni, Borsa İstanbul'da (BIST) işlem gören toplam 730 şirketten oluşmaktadır. Çalışmanın örnekleme yöntemi ise amaçlı örnekleme yöntemi doğrultusunda belirlenen ve TR4 Doğu Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren 37 BIST şirketini (%5,1) kapsamaktadır. Veri toplama sürecinde 37 şirketten 29'unun LinkedIn üzerinde aktif resmi hesabı olduğu tespit edilmiş; 8 şirketin LinkedIn varlığı saptanamamıştır. Aktif hesabı bulunan 29 şirketten 2'sinin inceleme

döneminde herhangi bir gönderi paylaşımı tespit edilememiş, böylelikle analiz toplam 27 aktif şirket üzerinden yürütülmüştür.

3.3. Verilerin Toplanması ve Kodlama Süreci

Veriler, 1 Ekim 2025 – 31 Ocak 2026 tarihleri arasında dört aylık bir zaman diliminde şirketlerin resmi LinkedIn hesaplarından elde edilmiştir. Veriler haftalık veya aylık zaman kesitleri biçiminde toplanmış, gönderiler altı temel boyut üzerinden kodlanmıştır:

- **Biçimsel Yapı:** Profil/arka plan/kapak görsellerinin kurumsal kimlikle uyumu, takipçi sayısı ve değişim düzeyi, takip edilen kullanıcı sayısı ve toplam gönderi sayısı.
- **İçeriksel Yapı:** Profil ve hakkında bölümlerinde faaliyet alanı ile iletişim bilgilerine yer verilme düzeyi; sabitlenmiş ve öne çıkan gönderilerde yatırımcı ilişkileri/kurumsal iletişim bağlamı içeriklere yer verilme oranı.
- **Paylaşımların Biçimsel Analizi:** Metinsel içerikler, görsel içerikler, video içerikleri ve etkileşim odaklı içerikler şeklinde dört kategoride çoklu kodlama esasıyla değerlendirilmiştir.
- **Yatırımcı İlişkileri Bağlamında Temalar:** Finansal performans ve şeffaflık merkezli içerikler (finansal raporlama, KAP duyuruları, risk yönetimi, analist değerlendirmesi, şeffaflık); finansal stratejilerin duyurumu (birleşme-satın alma, yeni yatırım, uluslararası açılım, ürün/pazar tanıtımı); yatırımcı etkileşim ve topluluk yönetimi ile sektörel/finansal bilgilendirme.
- **Kurumsal İletişim Bağlamında Temalar:** Kurumsal itibar/imağ çalışmaları (sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk, yönetim, sponsorluk, ödül, kurumsal öykü); liderlik iletişimi; müşteri ve dış paydaş iletişimi; çalışan ve iç paydaş iletişimi; etkinlik duyuruları; pazarlama/inovasyon iletişimi; kriz ve risk yönetimi; medya ilişkileri; özel gün kutlamaları; gündem içerikleri ve dijital kampanyalar.
- **Etkileşim Düzeyi:** Beğeni, paylaşım ve yorum sayıları; yorumların niteliksel dağılımı (olumlu/olumsuz/nötr); yorumlara verilen yanıt durumu ve kullanılan etiketlerin etkileşim düzeyi.

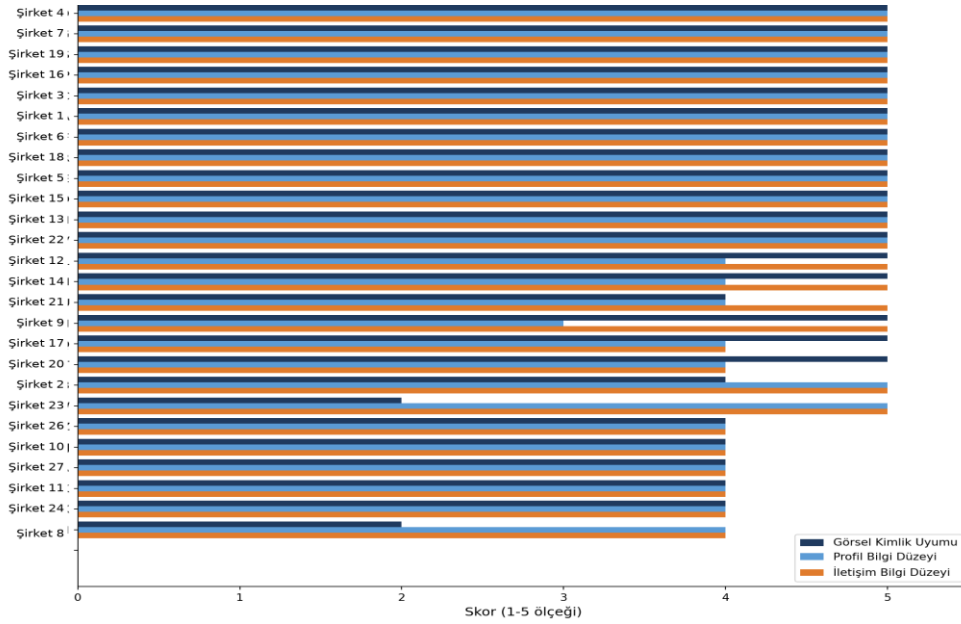
Kodlama sürecinde dört kodlayıcı görev almıştır. Kodlayıcılar arasında farklılık gösteren değerlendirmeler karşılıklı görüş alışverişi yoluyla çözülmüş; uzlaşa sağlanamayan durumlarda ise beşinci bir araştırmacının görüşüne başvurulmuş nihai kodlamalar oluşturulmuştur. İncelenen göstergelerin bir kısmının haftalık, bir kısmının ise aylık zaman dilimleri üzerinden kodlanması nedeniyle, şirketler arası karşılaştırmalarda mutlak değerler yerine kategorilere ilişkin göreceli dağılımlar esas alınmıştır.

4. Bulgular

4.1. Paylaşımların Biçimsel ve İçeriksel Yapısına Dair Bulgular

İncelenen 27 şirketin LinkedIn hesaplarının biçimsel kalitesine yönelik gerçekleştirilen değerlendirmeler, şirketlerin görsel kimlik uyumu, profil bilgilerinin sunum düzeyi ve iletişim bilgilerinin paylaşımı açısından genel olarak yüksek bir performans sergilediğini

göstermektedir. Bu boyutlarda 5'li Likert ölçeği üzerinden ölçülen ortalamalar sırasıyla 4.52, 4.58 ve 4.58 düzeyindedir. Bu bulgu, şirketlerin LinkedIn'i kurumsal vitrin niteliğiyle işlettiklerini ve temel kurumsal kimlik unsurlarını -logo, kapak görseli, faaliyet alanı tanımı, web sitesi bağlantısı- yüksek bir tutarlılıkla yansıttıklarını göstermektedir. Ancak Grafik 1'de görüldüğü üzere şirketler arasında biçimsel uyum açısından önemli bir farklılaşma bulunmamakta; örneklemin büyük çoğunluğu 4 ile 5 ortalama puan aralığında yoğunlaşmaktadır.

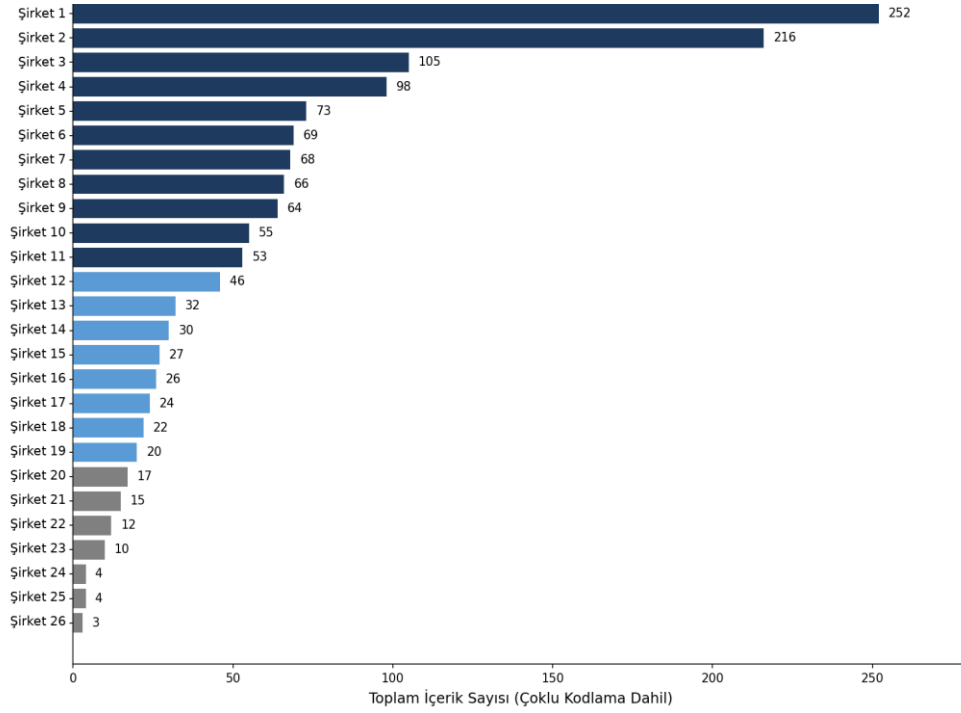

Grafik 1. Şirketlerin LinkedIn Hesaplarında Biçimsel ve İçeriksel Yapı Skorları

Biçimsel olarak yüksek kalite gözlemlenmesine karşın, biçimsel yapı şirketin yatırımcı ilişkileri perspektifi için gerekli, ancak yeterli olmayan bir koşuldur. Profil bilgilerinin kurumsal kimliği yansıtmaması ile gönderi içeriklerinin yatırımcı ilişkilerine hizmet etmesi arasında doğrudan bir nedensellik bulunmamaktadır. Aşağıdaki bölümlerde içerik düzeyindeki bulgular bu ayrımı netleştirmektedir.

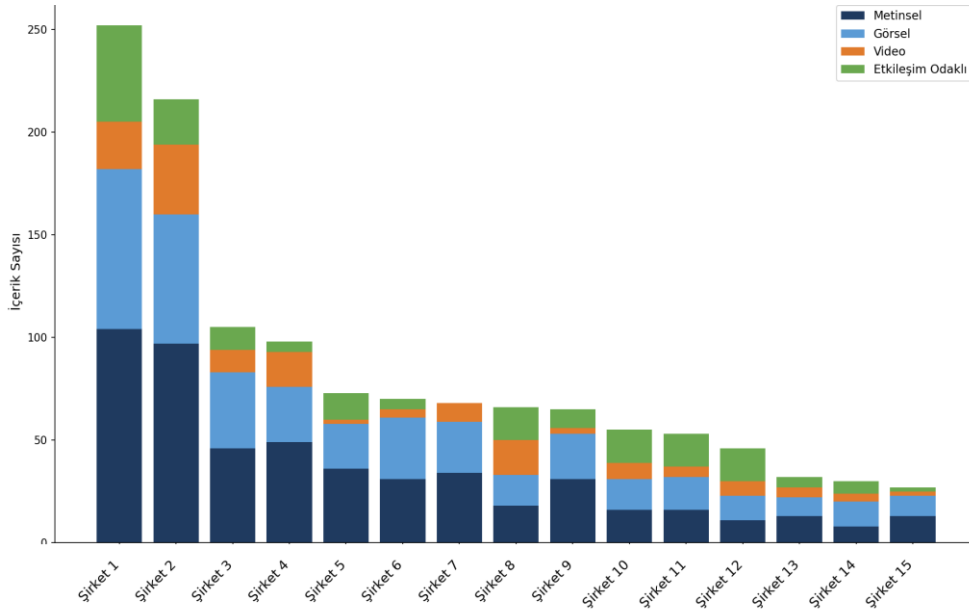
4.2. Paylaşımların İçerik Türüne Bağlı Biçimsel Analizi

İnceleme döneminde tüm aktif şirketlerin toplam 1.411 kodlanmış içerik ürettiği saptanmıştır. Bu içeriklerin %42,2'sini metinsel içerikler (n=595), %32,3'ünü görsel içerikler (n=456), %13,7'sini video içerikler (n=193) ve %11,8'ini etkileşim odaklı içerikler (n=167) oluşturmaktadır. Bu dağılım, LinkedIn'in genel kullanım alışkanlıklarına paralel olarak metin ve görsel hibridi (genellikle açıklayıcı metin ve tek görsel) yapısının baskınlığını yansıtmaktadır.

Grafik 2. TR-4 Doğu Marmara Bölgesi BİST Şirketlerinin LinkedIn İçerik Üretim Hacmi (1 Ekim 2025 – 31 Ocak 2026)

Şirketler arası içerik üretim hacmi belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Şirket 1 (%17,9; n=252) ve Şirket 2 (%15,3; n=216) açık ara önde gelen şirketler olarak öne çıkmakta; bu iki şirket, örneklemin tüm içerik hacminin yaklaşık üçte birini tek başına üretmektedir. Şirket 3, Şirket 4, Şirket 5, Şirket 6, Şirket 7 ve Şirket 8 dört aylık dönemde 60’tan fazla içerikle aktif iletişim sürdüren ikinci grubu oluşturmaktadır. Buna karşılık Şirket 24, Şirket 26, Şirket 25 gibi şirketlerin paylaşımları üç-dört içerikle sınırlı kalmıştır.

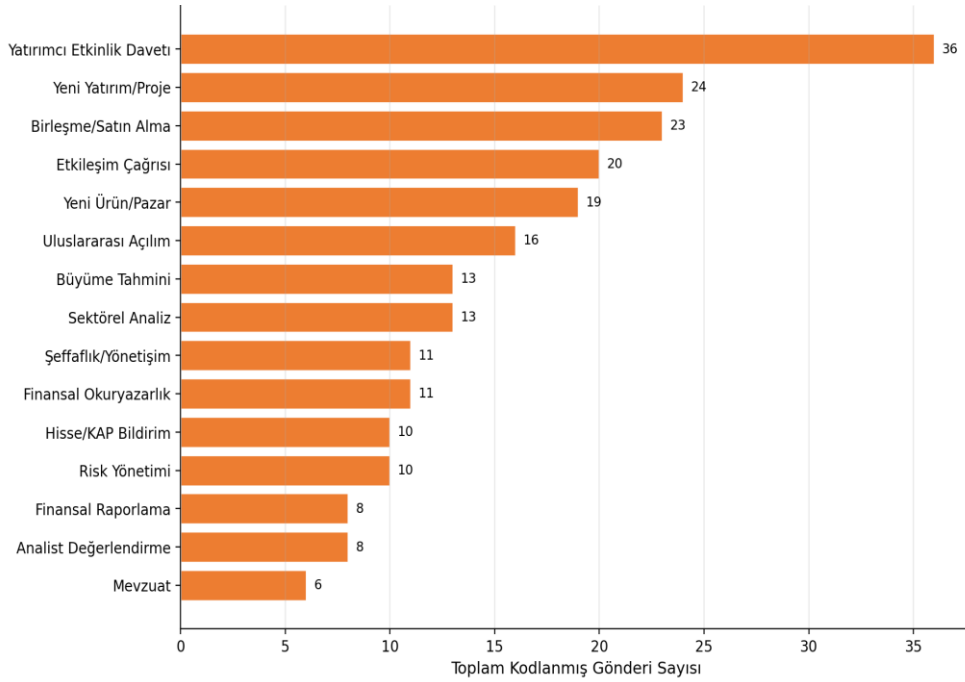

Grafik 3. Paylaşım Türlerinin Dağılımı – İlk 15 Aktif Şirket (3. Bölüm: Biçimsel Analiz, Çoklu Kodlama)

Grafik 3'te açıkça görülebileceği üzere, en yüksek hacimli şirketlerde görsel ağırlıklı içerik stratejisinin baskın olduğu, video içeriklerinin ise sınırlı düzeyde kaldığı saptanmaktadır. Etkileşim odaklı içerikler (anket, soru-cevap, link paylaşımları) en az tercih edilen tür olarak dikkat çekmekte; bu durum, iletişimin daha çok yayın-temelli bir mantıkla işletildiğini ortaya koymaktadır.

4.3. Paylaşımların Yatırımcı İlişkileri Bağlamındaki Tematik Dağılımına Dair Bulgular

Çalışmanın özgün katkısının netleşmeye başladığı kritik bulgu, yatırımcı ilişkileri bağlamındaki içeriklerin sınırlılığıdır. İnceleme döneminde yatırımcı ilişkileri bağlamında tanımlanan 15 alt yatırımcı ilişkileri kategorisi ile kurumsal iletişim bağlamında tanımlanan bölümdeki kurumsal iletişim kategorilerinde toplamda 1.263 kodlanmış içerik tespit edilmiştir. Bu içeriklerin %20,3'ü (n=257) yatırımcı ilişkileri temalarına, %79,7'si (n=1.006) ise kurumsal iletişim temalarına aittir. Yani örneklemdeki şirketler, LinkedIn'de paylaştıkları kurumsal iletişim içeriklerinin yaklaşık dörtte biri kadar yatırımcı ilişkileri içeriği üretmektedir.

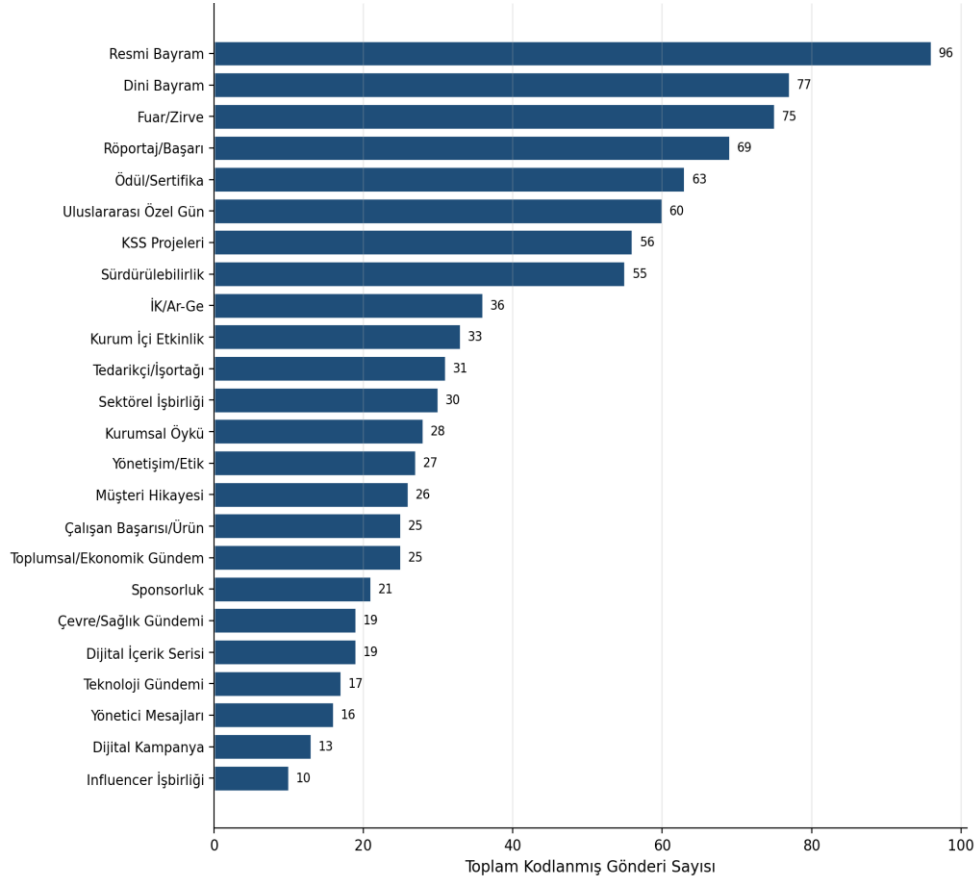

Grafik 4. Yatırımcı İlişkileri Bağlamında İçerik Kategorileri – Tüm Şirketler Toplamı (4. Bölüm)

Yatırımcı ilişkileri kategorileri arasında en yüksek paya "Yatırımcı Etkinlik Daveti/Fabrika Gezisi/Toplantı Görüntüleri" sahip olup toplam yatırımcı ilişkileri içeriklerinin %14'ünü (n=36) oluşturmaktadır. Bu kategori, çoğunlukla yatırımcılarla doğrudan temas kurmak yerine, üst düzey yönetimin katıldığı sektörel buluşmaları görünür kılma amacı taşımaktadır. "Etkileşim Çağrısı" (%7,8; n=20), "Hisse Performansı/KAP Bildirimleri" (%3,9; n=10) ve "Finansal Raporlama" (%3,1; n=8) en düşük frekansı gösteren ana kategoriler arasındadır. Yatırımcılarla doğrudan etkileşim kurmaya yönelik soru-cevap oturumları, anketler, hashtag kampanyaları gibi araçların sınırlı düzeyde kullanıldığı görülmektedir. Bu bulgu, Nuseir ve Qasim'in (2021) saptadığı sosyal medyanın stratejik bilgi ifşası amacıyla seçici olarak kullanılması eğilimi ile tutarlıdır.

4.4. Paylaşımların Kurumsal İletişim Bağlamındaki Tematik Dağılımına Dair Bulgular

Şirketlerin LinkedIn iletişiminde en baskın stratejik yönelim, kurumsal itibar yönetimi ve marka iletişimidir. Aşağıdaki grafikte gösterildiği üzere kurumsal sosyal sorumluluk projeleri (%5,6; n=56), sürdürülebilirlik (%5,5; n=55), kurumsal öykü/marka yolculuğu (yüksek frekansla) ve fuar/zirve katılımı duyuruları en yoğun kullanılan kategorilerdir.

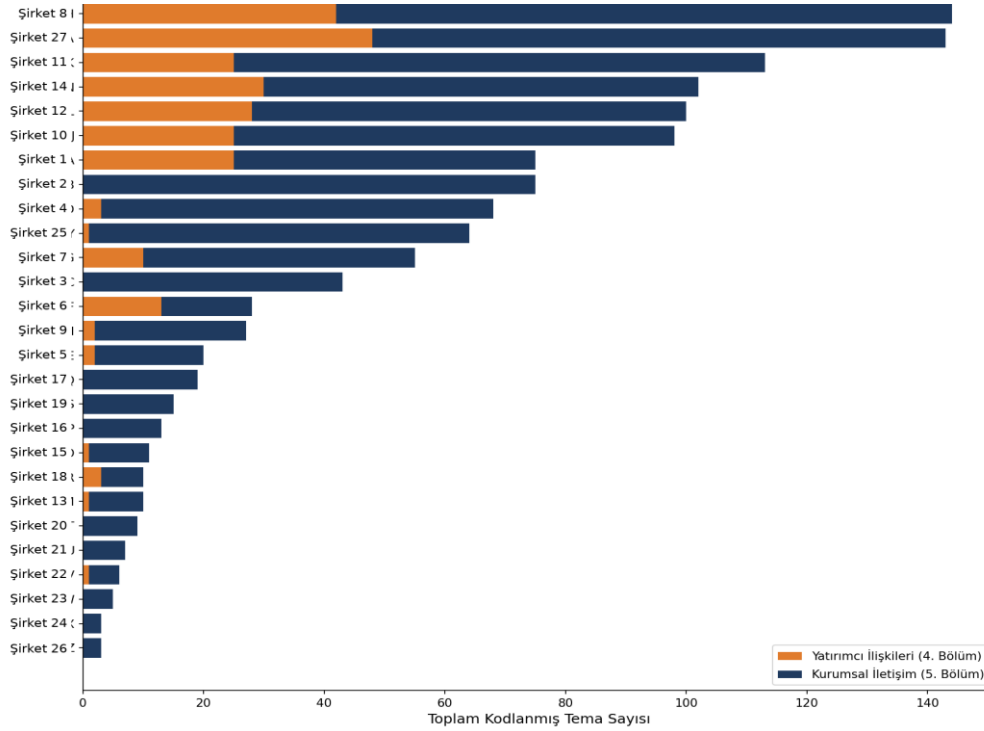

Grafik 5. Kurumsal İletişim Bağlamında İçerik Kategorileri – Tüm Şirketler Toplamı (5. Bölüm)

Resmi bayram ve milli gün kutlamaları (%9,5; n=96), incelenen dönemde 10 Kasım, 29 Ekim ve yılbaşı gibi takvimsel önemli günlere denk gelmesi nedeniyle önemli bir ağırlığa sahiptir. Liderlik iletişimi (yönetici mesajları (%1,6; n=16) ve röportajlar) sınırlı kalmış; bu durum Laskin'in (2016) finansal olmayan bilgi paylaşımında yatırımcıların "yönetim hakkında bilgi" talebinin yüksekliğine karşın uygulayıcıların bu alana yeterince yatırım yapmadığı bulgusu ile örtüşmektedir.

4.5. Yatırımcı İlişkileri ve Kurumsal İletişim Bileşeninin Karşılaştırması

Aşağıdaki grafik, şirket bazında yatırımcı ilişkileri ve kurumsal iletişim kategorilerinin toplam tematik dağılımını sunmaktadır. Grafikten elde edilen üç temel bulgu şu şekilde özetlenebilmektedir:

Grafik 6. Yatırımcı İlişkileri (4. Bölüm) ve Kurumsal İletişim (5. Bölüm) Tematik Dağılımının Şirket Bazlı Karşılaştırması

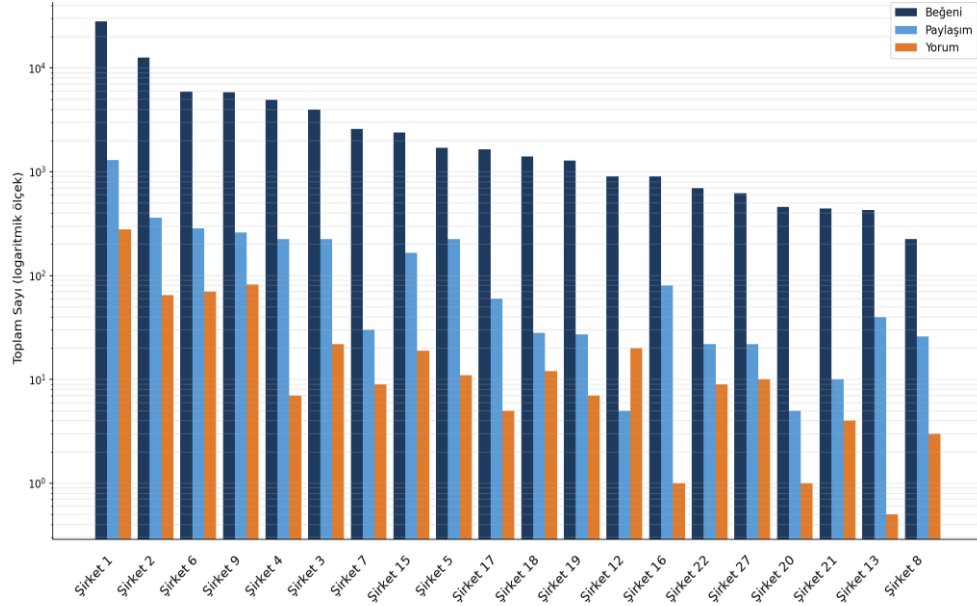
Yatırımcı ilişkileri içeriklerinin görece yüksek olduğu şirketler: Şirket 8, Şirket 27, Şirket 11, Şirket 14, Şirket 12 ve Şirket 10 şirketleridir. Bu durum yönetsel bir ayrımı yansıtsa da finansal raporlama, hisse performansı ve şeffaflık temalarına en sık değinen şirketlerin söz konusu grup olduğu söylenebilmektedir.

Şirket 1 ve Şirket 2 gibi yüksek hacimli paylaşım yapan şirketler, kategorik olarak ağırlıklı biçimde kurumsal iletişim tarafında yoğunlaşmakta; yatırımcı ilişkileri kategorilerinde görece zayıf kalmaktadır. Bu durum, içerik hacminin doğrudan finansal iletişim olgunluğu ile orantılı olmadığını göstermektedir.

Şirket 9, Şirket 5, Şirket 15 ve Şirket 17 gibi şirketlerde yatırımcı ilişkileri içerikleri ya yoktur ya da bir-iki içerikle sınırlı kalmıştır. Bu, BİST'te işlem görenin tek başına LinkedIn'i finansal iletişim aracı olarak kullanma motivasyonu yaratmadığına işaret etmektedir.

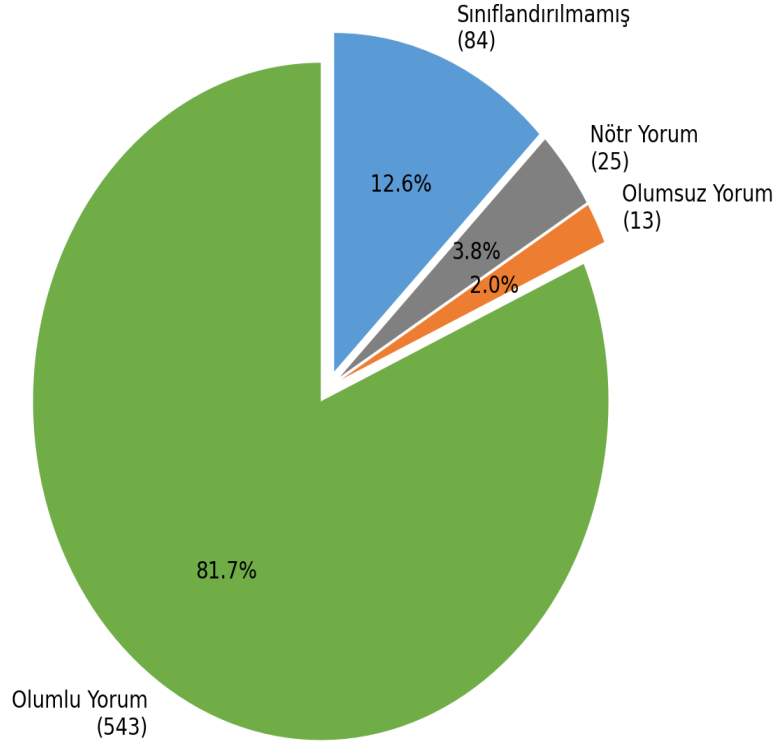
4.6. Paylaşımların Etkileşim Düzeyine Dair Bulgular

Çalışmanın araştırma sorusu açısından en aydınlatıcı bulgu, etkileşim göstergelerindeki tek yönlülüktür. İnceleme döneminde örneklemdaki tüm şirketlerin LinkedIn paylaşımlarının topladığı toplam etkileşim sayısı 82.352 olup, bu etkileşimlerin %94,9'unu beğeniler (n=78.178), %4,3'ünü paylaşımlar (n=3.509) ve %0,8'ini yorumlar (n=665) oluşturmaktadır. Yorum/beğeni oranı %0,85, paylaşım/beğeni oranı ise %4,49 düzeyindedir. Bu oranlar, şirketlerin LinkedIn'de elde ettiği etkileşimin neredeyse tamamen pasif bir tüketim (beğeni) düzeyinde kaldığını; karşılıklı iletişim için kritik göstergeler olan yorum ve paylaşım etkinliğinin marjinal kaldığını ortaya koymaktadır.

Grafik 7. Etkileşim Göstergeleri – Beğeni, Paylaşım ve Yorum (İlk 20 Şirket, Logaritmik Ölçek)

Etkileşim hacminin en yüksek olduğu şirketler Şirket 1 (%36,0; n=28.178 beğeni), Şirket 2 (%16,1; n=12.585), Şirket 6 (%7,6; n=5.910), Şirket 9 (%7,5; n=5.828) ve Şirket 4 (%6,3; n=4.918) şeklinde sıralanmakta olup bu beş şirket toplam beğenilerin %73,4'ünü oluşturmaktadır. Yorumların niteliksel dağılımı incelendiğinde, toplam 665 yorumun %81,7'sinin olumlu (n=543), %12,6'sının sınıflandırılmamış (n=84), %3,8'inin nötr (n=25) ve %2,0'ının olumsuz (n=13) nitelikte olduğu görülmektedir.

Grafik 8. Yorumların Niteliksel Dağılımı (Tüm Şirketler Toplamı)

Yorumlara verilen yanıt oranı son derece düşüktür. Çoğu şirket, kendisine yöneltilen yorumlara yanıt vermemekte; yorum kutuları çoğunlukla "kapatılmış" ya da "sınırlanmış" durumda bulunmaktadır. Bu pratik, Kelly, Laskin ve Rosenstein'in (2010) yatırımcı ilişkileri uygulayıcıları için ideal model olarak tanımladığı iki yönlü simetrik iletişim modelinden uzak; daha çok Grunig ve Hunt'ın (1984) kamuyu bilgilendirme modeline yakın bir görünüm arz etmektedir.

5. Tartışma

Araştırmanın bulguları, TR-4 Doğu Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren BİST şirketlerinin LinkedIn pratiklerinde üç temel örüntünün belirginleştiğini göstermektedir. Birincisi, LinkedIn'in kurumsal vitrin işleviyle yüksek bir biçimsel kalitede işletilmesine karşın, platformun stratejik finansal iletişim aracı olarak kullanılma düzeyinin oldukça sınırlı kaldığıdır. Yatırımcı ilişkileri içeriklerinin (%20,3; n=257) toplam kurumsal iletişim içeriklerinin (%79,7; n=1.006) yaklaşık dörtte birinde kalması, şirketlerin LinkedIn'i yatırımcı topluluğuna yönelik stratejik bir mecra olarak tasarlamadıklarını; daha çok kurumsal görünürlük, marka iletişimi ve insan kaynakları işveren markası amacıyla işlettiklerini düşündürmektedir. Bu bulgu, Karademirlidağ ve Yılmaz'ın (2010) BİST şirketlerinin yatırımcı ilişkileri web siteleri üzerinden tek yönlü ve dokümantasyon merkezli iletişim kurduğu yönündeki saptamasının sosyal medya bağlamında da geçerli olduğunu göstermektedir.

İkincisi, etkileşim düzeyindeki kalıp, çift yönlü simetrik iletişim modelinden belirgin biçimde uzak bir görünüm sergilemektedir. Yorum/beğeni oranının %0,85'te kalması ve yorumlara verilen yanıt sıklığının son derece düşük olması, paylaşımların monolog niteliğinde olduğunu

ortaya koymaktadır. Bu örüntü, Kelly, Laskin ve Rosenstein'in (2010) Amerikan yatırımcı ilişkileri uygulayıcıları için tespit ettiği iki yönlü simetrik iletişim baskınlığı ile karşılaştırıldığında, Türkiye bağlamında dijital yatırımcı diyalogunun henüz olgunlaşmamış olduğunu göstermektedir. Best ve Caylor (2019) ile Nuseir ve Qasim'in (2021) bulgularıyla birlikte değerlendirildiğinde, sosyal medyanın yatırımcı ilişkilerinde bilgi ifşası kanalı olarak işletilmekle birlikte diyaloga açık bir platform olarak konumlandırılmadığı söylenebilir.

Üçüncüsü, finansal performans ve şeffaflık merkezli iletişim çalışmalarının (4.1 alt başlığı: finansal raporlama, hisse performansı/KAP bildirimleri, risk yönetimi, analist değerlendirmesi, şeffaflık) örneklemde oldukça düşük frekansta yer alması dikkat çekici bir bulgudur. KAP (Kamuyu Aydınlatma Platformu) üzerinden zorunlu açıklamaları yerine getiren şirketlerin, bu açıklamaları LinkedIn üzerinden de senkronize biçimde paylaşma pratiği yaygın değildir. Sinyalleme teorisi perspektifinden bu durum, şirketlerin bilgi asimetrisini azaltmak için kullanabilecekleri güçlü bir sinyal kanalını (LinkedIn) atıl bıraktığı anlamına gelmektedir (Spence, 1973; Healy ve Palepu, 2001). Şirketlerin sosyal medyayı ikincil/ek bir kanal olarak değil, ayrı bir kanal olarak konumlandırması; mevzuat uyumu temelli iletişim ile stratejik finansal iletişim arasında belirgin bir ayrımın korunduğunu göstermekte; Dhaliwal ve diğerlerinin (2011) gönüllü açıklamaların yatırımcı algısına olumlu etkisine ilişkin saptamasıyla potansiyel bir gerilim oluşturmaktadır.

Bunlara ek olarak, üst düzey yönetici mesajlarının (%1,6; n=16) ve röportajların oldukça düşük düzeyde paylaşılması, kurum kişiliği ve liderlik görünürlüğü açısından bir boşluğu işaret etmektedir. Oysa Laskin (2016), yatırımcıların "yönetim hakkında bilgi" talebini diğer finansal olmayan bilgi türlerinin önüne çıkardığını gösteren ampirik bulgular ortaya koymuştur. Sundström ve diğerlerinin (2021) B2B LinkedIn etkileşim araştırması ile Cortez ve diğerlerinin (2023) bireysel-odaklı içeriklerin kurumsal-odaklı içeriklere kıyasla daha güçlü etkileşim ürettiğine ilişkin saptaması, bu boşluğun stratejik bir fırsat kaybı olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Paydaş teorisi (Freeman, 1984) perspektifinden değerlendirildiğinde ise, şirketlerin LinkedIn üzerinden kurdukları iletişimin baskın biçimde marka iletişimi ve kurumsal görünürlük amacına yönelmesi; yatırımcı paydaş grubunun "birincil paydaş" niteliği ile uyumlu bir içerik stratejisinin geliştirilmediğine işaret etmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, TR-4 Doğu Marmara Bölgesi'ndeki BİST şirketlerinin LinkedIn üzerinden yürüttüğü iletişim pratiklerinin yatırımcı ilişkileri perspektifinden değerlendirildiğinde stratejik bir olgunluğa ulaşmadığını göstermektedir. Biçimsel olarak yüksek kaliteli profillerle temsil edilen şirketler, içerik düzeyinde ağırlıklı olarak kurumsal iletişim, marka iletişimi ve kurumsal sosyal sorumluluk eksenli bir paylaşım stratejisi izlemektedir. Yatırımcı ilişkileri perspektifinin zayıflığı ve etkileşim göstergelerindeki tek yönlülük, LinkedIn'in henüz stratejik finansal iletişim aracı olarak işletilmediğini ortaya koymaktadır.

- Araştırma bulguları doğrultusunda BİST şirketlerine yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- KAP üzerinden zorunlu olarak yapılan açıklamaların -finansal sonuçlar, genel kurul kararları, sermaye artırım/temettü, önemli olay duyuruları- LinkedIn üzerinden senkronize biçimde paylaşılması.
- Yatırımcı ilişkileri web sitesindeki içeriklerin LinkedIn'e uyarlanmış kısa formatlarda yeniden üretilmesi.
- Üst düzey yöneticilerin (CEO/CFO/YK Başkanı) düşünce liderliği içerikleriyle düzenli olarak görünür hâle getirilmesi
- Yatırımcı günleri, fabrika ziyaretleri ve analist toplantılarının LinkedIn etkinlik özelliği üzerinden duyurulması.

Çalışmanın belli başlı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak veri toplama süreci dört aylık bir kesitsel pencerede yürütülmüş, mevsimsel ve gündem temelli içerik dalgalanmaları açısından kısıtlı bir gözleme dayanmaktadır. İkinci olarak çalışma yalnızca TR-4 Doğu Marmara Bölgesi'ndeki BİST şirketlerini kapsamakta; ulusal düzeyde genellenebilir sonuçlar üretmek için diğer bölgeleri de kapsayan karşılaştırmalı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan sonraki çalışmaların; boylamsal bir tasarımla yıl içi içerik dalgalanmasını izlemesi, sektörel kümeleme analiziyle sanayi-tip etkilerini incelemesi ve içerik analizini söylem analiziyle bütünleştirerek yatırımcı diyalogunun niteliksel boyutunu da değerlendirmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Andersson, S., & Wikström, N. (2017). Why and how are social media used in a B2B context, and which stakeholders are involved? *Journal of Business & Industrial Marketing*, 32(8), 1098–1108. <https://doi.org/10.1108/JBIM-07-2016-0148>
- Best, R., & Caylor, M. L. (2019). Investor relations and corporate disclosure on social media. *Journal of Information Systems*, 33(2), 91–115. <https://doi.org/10.2308/isys-52187>
- Bitiktas, F., & Tuna, M. (2020). Sosyal medyanın halkla ilişkiler amaçlı kullanımına yönelik kurumsal pratikler: Türkiye örnekleme. *Selçuk İletişim*, 13(2), 731–752.
- Brown, J. K. (1994). Investor relations: A strategic corporate marketing approach. The Conference Board.
- Connelly, B. L., Certo, S. T., Ireland, R. D., & Reutzel, C. R. (2011). Signaling theory: A review and assessment. *Journal of Management*, 37(1), 39–67. <https://doi.org/10.1177/0149206310388419>
- Cortez, R. M., Johnston, W. J., & Dastidar, A. G. (2023). Managing the content of LinkedIn posts: Influence on B2B customer engagement and sales? *Journal of Business Research*, 155, 113388. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.113388>
- Cutlip, S. M., Center, A. H., & Broom, G. M. (2013). *Effective public relations* (11th ed.). Pearson.
- Çetinkaya, M., & Akkaş, F. (2021). Paydaş yönetimi yaklaşımı doğrultusunda kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) ve halkla ilişkilerin rolü. *Turkish Studies – Social Sciences*, 16(5), 1689–1707.
- Demirhan, D., & Şen, A. (2018). Halka açık şirketlerin yatırımcı ilişkileri kapsamında faaliyet raporlarının değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (78), 159–180.
- Dhaliwal, D. S., Li, O. Z., Tsang, A., & Yang, Y. G. (2011). Voluntary nonfinancial disclosure and the cost of equity capital: The initiation of corporate social responsibility reporting. *The Accounting Review*, 86(1), 59–100. <https://doi.org/10.2308/accr.000000005>
- Easley, D., & O'Hara, M. (2004). Information and the cost of capital. *The Journal of Finance*, 59(4), 1553–1583. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2004.00672.x>
- Eccles, R. G., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2014). The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science*, 60(11), 2835–2857. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2014.1984>
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Pitman Publishing.
- Gowthorpe, C. (2004). Asymmetrical dialogue? Corporate financial reporting via the internet. *Corporate Communications: An International Journal*, 9(4), 283–293. <https://doi.org/10.1108/13563280410564039>
- Grunig, J. E., & Hunt, T. (1984). *Managing public relations*. Holt, Rinehart and Winston.

- Healy, P. M., & Palepu, K. G. (2001). Information asymmetry, corporate disclosure, and the capital markets: A review of the empirical disclosure literature. *Journal of Accounting and Economics*, 31(1–3), 405–440. [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(01\)00018-0](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(01)00018-0)
- Karademirlidağ, İ., & Yılmaz, A. (2010). Yatırımcı ilişkileri ve finansal halkla ilişkiler bağlamında şirketlerin paydaşlarıyla iletişim kurma biçimleri: Web siteleri üzerinde bir inceleme. *Marmara İletişim Dergisi*, (16), 125–144.
- Kelly, K. S., Laskin, A. V., & Rosenstein, G. A. (2010). Investor relations: Two-way symmetrical practice. *Journal of Public Relations Research*, 22(2), 182–208. <https://doi.org/10.1080/10627261003601648>
- Kılınç, Ö., & Akyol, M. (2019). Halkla ilişkiler bağlamında ilişki sürdürme stratejileri: Yatırımcı ilişkilerinde web siteleri üzerine bir analiz. *Selçuk İletişim*, 12(2), 656–679.
- Koçyiğit, M., & Salur, M. N. (2014). Stratejik kurumsal iletişim aracı olarak finansal halkla ilişkiler: BİST'te bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 111–122.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). SAGE.
- Laskin, A. V. (2009). A descriptive account of the investor relations profession: A national study. *Journal of Business Communication*, 46(2), 208–233. <https://doi.org/10.1177/0021943608328078>
- Laskin, A. V. (2010). *Managing investor relations: Strategies for effective communication*. Business Expert Press.
- Laskin, A. V. (2011). How investor relations contributes to the corporate bottom line. *Journal of Public Relations Research*, 23(3), 302–324. <https://doi.org/10.1080/1062726X.2011.582205>
- Laskin, A. V. (2014). Investor relations as a public relations function: A state of the profession in the United States. *Journal of Public Relations Research*, 26(3), 200–214. <https://doi.org/10.1080/1062726X.2013.864244>
- Laskin, A. V. (2016). Nonfinancial information in investor communications. *International Journal of Business Communication*, 53(4), 375–397. <https://doi.org/10.1177/2329488414525458>
- Laskin, A. V. (Ed.). (2018). *The handbook of financial communication and investor relations*. Wiley-Blackwell.
- Marston, C., & Straker, M. (2001). Investor relations: A European survey. *Corporate Communications: An International Journal*, 6(2), 82–93. <https://doi.org/10.1108/13563280110391070>
- Nuseir, M. T., & Qasim, A. (2021). Investor relations in the era of social media: Systematic literature review of social media as a strategic corporate disclosure tool. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 19(5), 819–838. <https://doi.org/10.1108/JFRA-06-2020-0160>

- Onat, F. (2010). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının paydaş teorisi ve iletişim yaklaşımı açısından değerlendirilmesi: Bankaların basın bültenlerine yönelik bir içerik analizi. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (13), 101–123.
- Sermaye Piyasası Kurulu. (2014). Kurumsal Yönetim Tebliği (II-17.1). Resmi Gazete, 3 Ocak 2014, Sayı 28871. Sermaye Piyasası Kurulu.
- Spence, M. (1973). Job market signaling. *The Quarterly Journal of Economics*, 87(3), 355–374. <https://doi.org/10.2307/1882010>
- Sundström, M., Alm, K. H., Larsson, N., & Dahlin, O. (2021). B2B social media content: Engagement on LinkedIn. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 36(3), 454–468. <https://doi.org/10.1108/JBIM-02-2020-0078>
- Temizel, F., Sarıkaya, M., & Bayram, F. (2010). Yatırımcı ilişkileri faaliyetlerinde finansal iletişim aracı olarak internet kullanımı: İMKB Ulusal 50 endeksi üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 113–138.
- Tüzel, N. (2010). Yatırımcı ilişkileri kapsamında kurumsal raporlama ve dijital iletişim araçları. *Marmara İletişim Dergisi*, (16), 145–162.
- Vural, Z. B. A., & Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'ne yönelik bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 5(20), 3348–3382.
- Yağmurlu, A. (2011). Kamu yönetiminde halkla ilişkiler ve sosyal medya. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(1), 5–15.

YAPAY ZEKÂ VE DİJİTAL BANKACILIK

Alperen Yılmaz Songur

Bartın Üniversitesi, 25619818021@ogrenci.bartın.edu.tr - ORCID: 0009-0005-9549-5601

Doç. Dr. Kamil ÇELİK

Bartın Üniversitesi, kcelik@bartın.edu.tr - ORCID: 0000-0002-4530-1048

ÖZET

Finansal sektörler arasında bankacılık sektörü, dijitalleşmeyle en hızlı gelişme gösteren alanlardan biri olmuştur. Bankacılık sektörünün dijitalleşme sürecinde, bankaların müşterilerine sunduğu hizmetler internet teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde çeşitlenmiştir. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, müşterilerin bankacılık işlemlerine daha hızlı, güvenli ve kolay bir şekilde erişebilmesini sağlamış, geleneksel bankacılık anlayışının yerini dijital odaklı hizmet modellerine bırakmasına neden olmuştur. Bu araştırmanın amacı, dijitalleşme sonucunda ortaya çıkan teknolojik gelişmelerin dijital bankacılık hizmetleri içerisinde yer alan internet bankacılığı ve mobil bankacılığın yanı sıra yapay zekâ uygulamalarının bankacılık üzerindeki etkisini araştırmaktır. Yapılan araştırmada bankacılık işlemlerinin yapay zekâ ile nasıl yürütüldüğü; bunun risk yönetimini kolaylaştırma, operasyonel süreçleri hızlandırma, maliyetleri düşürme ve müşteri memnuniyetini artırma üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ayrıca yapay zekâ destekli sohbet botları, kişiselleştirilmiş finansal danışmanlık hizmetleri ve veri analitiği uygulamalarının müşteri deneyimini geliştirmedeki rolü değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmalarda, yapay zekâ, internet bankacılığı ve mobil bankacılık gibi dijital kanalların yaygınlaşmasının müşteriler için daha kolay, daha hızlı ve zamandan tasarruf sağlayan hizmetler sunduğu, aynı zamanda bankalara kaynaklarını daha verimli kullanma ve rekabet avantajı elde etme imkânı sağladığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada ayrıca, yapay zekânın operasyonel maliyetleri azaltmadaki, finansal tahminlerin doğruluğunu artırmadaki, kredi değerlendirme süreçlerini iyileştirmedeki ve dolandırıcılığı tespit etmedeki etkili rolü ortaya konmuştur. Bunun yanında dijital bankacılık uygulamalarının müşteri bağlılığını artırdığı, işlem süreçlerini kolaylaştırdığı ve bankacılık hizmetlerinin daha erişilebilir hâle gelmesine katkı sağladığı belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, yapay zekâ ve dijital bankacılığın bankacılık sektörü için umut verici bir geleceği temsil ettiği ve dijital bankacılık hizmetlerinin bankaların performansı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Dijital bankacılık, Müşteri deneyimi, Bankacılıkta dijital dönüşüm

FREIGHT FORWARDING ŞİRKETLERİNDE YAPAY ZEKA FARKINDALIĞI VE UYGULAMADAKİ ENGELLER: YÖNETİCİ PERSPEKTİFİNE DAYALI NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Öğrencisi ÖZGE DİNÇ

Bursa Teknik Üniversitesi, 25470476024@ogr.btu.edu.tr - 0000-0002-0196-8545

Prof. Dr. GÖKÇE ÇİÇEK CEYHUN

Bursa Teknik Üniversitesi, gokce.ceyhun@btu.edu.tr- 0000-0003-3640-4018

ÖZET

Yapay zekâ teknolojileri, özellikle 2010’lu yıllardan sonra işletmelerin dijital dönüşüm süreçlerinde önemli bir araç haline gelmiş ve karar verme, veri analizi, süreç yönetimi, müşteri hizmetleri gibi birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Lojistik ve tedarik zinciri yönetimi sektöründe de yapay zekâ uygulamalarının operasyonel verimliliği artırma, maliyetleri azaltma ve hizmet kalitesini iyileştirmesi nedeniyle kullanımı giderek artmaktadır. Literatürde Türkiye’de lojistik ve tedarik zinciri alanında yapay zekâ uygulamalarını ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak freight forwarding şirketlerinde yapay zekâya yönelik bakış açısının nasıl şekillendiği ve uygulama sürecinde hangi engellerin öne çıktığına dair nitel çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’nin dış ticaret ve lojistik faaliyetlerinde önemli bir konuma sahip olan Bursa, İstanbul ve İzmir illerinde faaliyet gösteren ve yapay zekâ uygulamalarından yararlanan freight forwarding şirketlerinde görev yapan üç yöneticinin, yapay zekâya ilişkin algılarını, mevcut kullanım düzeyine dair değerlendirmelerini ve uygulama önündeki temel engelleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, dijitalleşme düzeyi, yapay zekâ farkındalığı, teknoloji kullanım deneyimi, adaptasyon sürecindeki engeller ve sektörel gelecek beklentileri olmak üzere beş tema etrafında yapılandırılmıştır. Araştırmanın verileri, freight forwarding sektöründe yapay zekâ kullanım engellerini inceleyen önceki bir çalışmadan uyarlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları aracılığıyla toplanmıştır.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken 2010 yılı ve sonrasında yayımlanan literatürden yararlanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen ilk bulgular, yöneticilerin yapay zekâyı freight forwarding sektörü açısından önemli ve gelecekte daha görünür hale gelecek şekilde değerlendirdikleri yönündedir. Ancak uygulamanın henüz sınırlı ve temkinli bir düzeyde ilerlediğini göstermektedir. Katılımcılar, yapay zekânın özellikle operasyonel hız, hata oranlarının azaltılması, karar destek süreçlerinin güçlendirilmesi ve müşteri hizmetlerinin iyileştirilmesi bakımından önemli fırsatlar sunduğunu vurgulamıştır. Buna rağmen yüksek yatırım maliyetleri, veri kalitesi ve güvenliği endişesi, teknik altyapı eksiklikleri, nitelikli insan kaynağı yetersizliği ve değişime karşı dirençli kurumsal yaklaşım temel engeller olarak öne çıkmıştır. Ayrıca yapay zekânın kısa vadede insan unsurunun yerini tamamen alan bir yapıdan

çok, karar süreçlerini destekleyen bir araç olarak şekilleneceği anlaşılmaktadır. Çalışmada amaç istatistiksel genelleme yapmak değil, konuya ilişkin uzman görüşlerini ayrıntılı biçimde ortaya koymaktır. Bu nedenle çalışmanın Türkiye’de freight forwarding sektöründe yapay zekâya yönelik yönetici perspektifini görünür kılması ve uygulama engellerini tartışmaya açması bakımından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler

Freight forwarding, yapay zekâ, dijital dönüşüm, lojistik, nitel araştırma

1.GİRİŞ

2010’lu yıllardan itibaren yapay zekâ (YZ) teknolojilerinde büyük gelişmeler yaşamıştır. Derin öğrenme ve büyük veri teknolojilerindeki ilerlemelerle YZ uygulamaları hızla yaygınlaşmıştır. McKinsey’e göre yapay zekâyı benimseyen kuruluşların oranı 2017’de %20 iken 2022’de %50’ye ulaşmıştır (Yamak, 2025). Küresel YZ pazarı ise 2022’de yaklaşık 428 milyar dolar seviyesinde olup 2030’da 2 trilyon doları bulacağı öngörülmektedir (paradergi.com.tr, 2023). Bu gelişmelerin sonucunda pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de 2021–2025 Ulusal Yapay Zekâ Stratejisini yayımlamış ve Yapay Zeka–Makine Öğrenmesi alanlarında teknoloji yol haritaları oluşturmuştur (TÜBİTAK, 2021).

Lojistik ve tedarik zinciri yönetiminde de YZ uygulamaları dikkat çekmektedir. Yapay zekâ rota optimizasyonu, otomatik depo yönetimi, talep tahmini, envanter kontrolü ve akıllı müşteri hizmetleri gibi alanlarda operasyonel verimlilik ve maliyet avantajı sunmaktadır (Nalbantoğlu, 2025). Rota optimizasyonu yapılması, teslimat sürelerini kısaltıp emisyonları azaltmakta; otomatik depo sistemleri stok yönetimini iyileştirmektedir (Hangl, Behrens, & Krause, 2022). Buna rağmen Mart 2026’da yapılan araştırmada lojistik firmalarının büyük çoğunluğu YZ’nin potansiyelinden tam olarak yararlanamamakta ve sadece %10’unun YZ yatırımlarının somut finansal etkisini raporlayabildiğini ortaya koymuştur (Weidmann & ark., 2026). Literatürde lojistikte YZ benimsemesini kısıtlayan faktörler olarak örgütsel değişim yönetimi zorlukları, mevcut altyapı yetersizlikleri ve insan faktörünün kabulü ön plana çıkmaktadır (Hangl, Behrens, & Krause, 2022). Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalarda, dijital dönüşüm ve yapay zekâ uygulamalarında finansal yeterlilik, teknik altyapı, veri yönetimi, organizasyonel uyum ve nitelikli iş gücü eksikliğinin önemli engeller arasında yer aldığını görülmektedir (Yorulmaz & Baykan, 2024).

Türkiye’de lojistik ve tedarik zinciri alanında yapay zekâ uygulamalarını ele alan çalışmalar bulunmakta ancak direkt freight forwarding şirketlerine yönelik, yöneticilerin yapay zekâ algısı ve adaptasyon sürecinde karşılaşılan engelleri inceleyen saha araştırmalarının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Bursa, İstanbul ve İzmir’deki forwarder şirketlerine odaklanarak bu boşluğu doldurmaktır. Araştırma, sektör yöneticilerinin YZ hakkındaki farkındalığı, uygulamalara ilişkin algıları ve olası engelleri nitel görüşmelerle ortaya koymayı hedeflemektedir.

Araştırmaya; Bangladeş’te yapılan bir nitel çalışma yol gösterecek, forwarding firmalarını ile (Tamim, 2025) gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler karşılaştırılacaktır.

Bu sebepten, araştırmada (Tamim, 2025)) tarafından geliştirilen görüşme rehberinden yararlanılacak, yarı yapılandırılmış görüşme soruları beş ana başlık altında ele alınacaktır. Görüşme soruları; dijitalleşme düzeyi, yapay zekâ farkındalığı, teknoloji kullanım deneyimi, adaptasyon sürecindeki engeller ve sektörel gelecek beklentileri olmak üzere beş temel tema çerçevesinde yapılandırılmıştır.

Çalışma, literatüre Türkiye’de freight forwarding sektörünün dijital dönüşüme bakış açısına dair güncel bilgi sunması ve iş uygulamalarında yol gösterici nitelik taşıması bakımından katkı sağlayacaktır.

Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu çalışmanın ekler bölümünde paylaşılacaktır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Dijital dönüşümün özellikle 2010’lu yıllardan sonra hız kazanmasıyla lojistik sektöründe de yapay zekâ uygulamaları, taşımacılık, depo yönetimi, rota optimizasyonu, müşteri ilişkileri yönetimi, talep tahmini ve operasyonel karar alma süreçlerinde yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. (Zhong, Xun, Klotz, & Newman, 2017); (Dilek & İncaz, 2021). Özellikle rekabet şartlarının yoğun olduğu freight forwarder işletmelerinde de yapay zekâ destekli dijital sistemler; yük takibi, navlun yönetimi, müşteri iletişimi, talep toplama süreci gibi alanlarda oldukça önemli bir unsur haline gelmiştir (Egorov, Levina, Kalyazina, & Schuur, 2020).

Ulusal ve uluslararası literatürde yine özellikle 2010’lu yıllardan sonra lojistikte dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamalarına yönelik çalışmaların arttığı görülmektedir. Yapılan araştırmalarda yapay zekânın lojistik süreçlerde operasyonel performansı artırdığı, karar alma mekanizmalarını hızlandırdığı, hata oranlarını azalttığı ve müşteri odaklı hizmet anlayışını güçlendirdiği vurgulanmaktadır (Karlı & Tanyaş, 2020). Ancak freight forwarder işletmeler özelinde gerçekleştirilen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle freight forwarding işletmelerinin dijital dönüşüm süreçlerine ilişkin çalışmaların daha çok dijital pazarlama, müşteri ilişkileri ve genel dijitalleşme uygulamaları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Başak & Tanrıverdi, 2024). Bu nedenle mevcut literatürün incelenmesi, lojistik sektöründe yapay zekâ uygulamalarının gelişim alanlarının ortaya konulması ve freight forwarder işletmeler açısından mevcut eğilimlerin değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Ulusal ve uluslararası çerçevede yer alan çalışmalar; yıl, yazar, araştırma konusu ve elde edilen temel bulgular olarak incelenmiştir:

Endüstri 4.0 kapsamında akıllı üretim sistemleri incelenmiş ve yapay zekâ ile otomasyon teknolojilerinin işletmelerin operasyonel verimliliğini artırdığını belirlenmiştir (Zhong, Xun, Klotz, & Newman, 2017). Dijitalleşmenin lojistik süreçlere etkisini ele alan çalışmalarda ise veri yönetimi, süreç optimizasyonu ve akıllı sistemlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Dijital pazarlama ile dijital lojistik süreçlerinin tüketiciye ulaşmakta bütünleşik yapıya dönüştüğü sonucuna ulaşılırken (Erokhina, Mitko, & Troilin, 2018), dijital lojistik platformlarının taşımacılık hizmetlerinde hız, izlenebilirlik ve operasyonel kontrol sağlandığı vurgulanmıştır (Dmitriev & Plastunyak, 2019).

Dijital pazarlama uygulamalarının lojistik işletmelerinde müşteri ilişkilerini güçlendirdiğini ve işletmelere gelir artışı sağladığını ifade edilmiştir (Mitul, 2020). Aynı şekilde dijital teknolojilerin işletmelerin müşteri yönetimi ve iletişim süreçlerini önemli ölçüde iyileştirdiği belirlenmiştir (Peter & Vecchia, 2021). Dijital platformların ve web sitesi kullanımlarının lojistik işletmeler açısından marka değeri ve müşteri etkileşimini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Sakas, Reklitis, Vassilakis, & Trivellas, 2022).

Türk literatüründe de lojistikte dijital dönüşüm çalışmalarının son yıllarda belirgin şekilde arttığı görülmektedir. Özellikle 2020 yılı itibarıyla lojistikte dijital dönüşüm çalışmalarının daha yoğun şekilde yapıldığı dikkat çekmektedir. Bilimsel haritalama yöntemiyle gerçekleşen çalışmada lojistikte dijital dönüşüm araştırmalarının özellikle 2020 sonrası dönemde hız kazandığını ortaya konmuştur (Tanrıverdi, 2022). Lojistik işletmelerinin dijital trendlerden nasıl etkilendiği incelenmiş ve nesnelerin interneti (IoT), otomasyon sistemleri ve akıllı lojistik uygulamalarının sektörde yaygınlaşmaya başladığını görülmüştür (Aylak, Kayıkcı, & Taş, 2020). Farklı bir çalışmada, dijitalleşmenin lojistik işletmelerde rekabet avantajı yarattığı belirlenirken (Bilgiç, Türkmenoğlu, & Koçak, 2020) , gerçekleştirilen sistematik literatür incelemesinde “akıllı lojistik” ve “Lojistik 4.0” kavramlarının son yıllarda akademik çalışmalarda yoğun şekilde kullanılmaya başlandığı belirtilmiştir (Karlı & Tanyaş, 2020). Yapay zekâ, büyük veri, IoT ve bulut teknolojilerinin lojistik sektöründe yaygın şekilde kullanılmaya başlandığı ve bu dönüşümün sürdürülebilir verimliliğe katkı sağladığı ifade edilmiştir (Dilek & İncaz, 2021). Yapay zekâ, büyük veri, nesnelerin interneti ve otomasyon sistemlerinin Lojistik 4.0 yaklaşımının temel unsurları olduğun ve bu teknolojilerin lojistik sektörünün dijital dönüşümünü hızlandırdığı da yine farklı bir çalışmada ortaya konmuştur (Eğilmez, 2023). Covid-19 sonrası süreçte lojistik işletmelerinin birden fazla dijital uygulama kullandığını ancak dijital sistemler konusunda bilgi eksikliklerinin devam ettiği de farklı bir çalışmada da ortaya konmuştur (Oktaykaan & Alagöz, 2023). Freight forwarder işletmeler üzerine gerçekleştirilen sınırlı sayıdaki çalışmalardan biri olan (Başak & Tanrıverdi, 2024) ise freight forwarder işletmelerin dijitalleşme yatırımlarını artırdığını, yeni yazılım sistemlerine yöneldiğini ve gelecekte yapay zekâ kullanımının sektörde daha yaygın hale geleceğine yönelik beklentilerin bulunduğunu ortaya koymuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, ulusal ve uluslararası literatürde lojistik sektöründe dijitalleşme, otomasyon ve yapay zekâ uygulamalarına yönelik çalışmaların arttığı görülmektedir. Bununla birlikte freight forwarder işletmelerinde yöneticilerin yapay zekâ algısı, yapay zekâ adaptasyon sürecinde karşılaşılan engeller ve sektörel dönüşüm dinamiklerini nitel araştırma yöntemiyle inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, freight forwarding sektöründe yapay zekâ uygulamalarına yönelik yeni araştırmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

3.YÖNTEM

Bu araştırma, Türkiye'de faaliyet gösteren freight forwarder işletmelerinin denizcilik ve lojistik alanındaki güncel gelişmelere yönelik yönetici görüşlerini ortaya koymayı

nitel durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın yöntemsel çerçevesi, Tamim tarafından gerçekleştirilen benzer nitel araştırma yaklaşımı temel alınarak oluşturulmuştur. (Tamim, 2025).

3.1. Araştırma Deseni

Araştırma kapsamında Bursa, İstanbul ve İzmir illerinde faaliyet gösteren üç farklı freight forwarder işletmesinde görev yapan yöneticilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Nitel araştırmalar büyük ve geniş örneklemelere ihtiyaç duymamaktadır (Baltacı, 2019). Nitel araştırmalarda, katılımcıların deneyim ve görüşlerini mümkün olduğunca doğal ve doğrudan biçimde ortaya koymayı amaçlayan, uygulama odaklı araştırmalar için uygun yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Sandelowski, Whatever happened to qualitative description?, 2000), (Sandelowski, 2010).

Elde edilen görüşme verilerinin analizinde tematik analiz yaklaşımından yararlanılmıştır. Katılımcı sayısının sınırlı olması nedeniyle görüşme kayıtları ve transkriptler Microsoft Excel ortamına aktarılmış, tekrar eden ifadeler ve ortak anlam örüntüleri belirlenerek kodlar ve temalar oluşturulmuştur. Yukarıda belirtilen aynı sebepten, veriler Microsoft Excel ortamına aktarılmış ve tematik analiz süreci Excel üzerinden yürütülmüştür. Literatürde, küçük ölçekli nitel araştırmalarda Excel'in veri kodlama, kategori oluşturma ve tema geliştirme süreçlerinde etkili bir araç olarak kullanılabileceği belirtilmektedir (Meyer & Avery, 2009) (Ose, 2016). Bununla birlikte, araştırmanın ilerleyen aşamalarda daha geniş bir örneklem grubuyla tekrarlanması durumunda MAXQDA veya NVivo gibi bilgisayar destekli nitel veri analiz programlarının kullanılması planlanmaktadır.

3.2. Katılımcılar ve Veri Toplama Süreci

Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırma konusu hakkında bilgi ve deneyim sahibi bireylerin bilinçli olarak seçilmesine dayanan bir örnekleme yaklaşımıdır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu nedenle Türkiye'nin dış ticaret ve lojistik faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştirildiği Bursa, İstanbul ve İzmir illerinde faaliyet gösteren üç yönetici araştırmaya dahil edilmiştir. TÜİK ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın güncel verilerine göre bu iller, gelişmiş liman altyapıları ve güçlü uluslararası ticaret bağlantıları nedeniyle Türkiye'de freight forwarding faaliyetlerinin aktif yürütüldüğü merkezler olarak öne çıkmaktadır (TÜİK, 2025) (UAB, 2026). Aynı zamanda seçilen firmalar yapay zekâ uygulamalarından yararlanmaktadır. Katılımcı sayısının sınırlı tutulmasının temel nedeni, istatistiksel genelleme yapmak değil, konuya ilişkin uzman görüşlerini ayrıntılı biçimde ortaya koymaktır.

Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme soruları hazırlanırken Tamim tarafından gerçekleştirilen çalışmada kullanılan görüşme soruları temel alınmış, sorular Türkiye'de faaliyet gösteren freight forwarding işletmelere araştırmanın amacı doğrultusunda uyarlanmıştır. Bu yaklaşım sayesinde hem önceki araştırma ile karşılaştırılabilir bir yapı korunmuş hem de Türkiye bağlamına özgü değerlendirmelerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Görüşme formu; şirket ve dijital yapı, yapay zekâ algısı, uygulama ve deneyim,

zorluklar ve engeller ile gelecek bakışı olmak üzere beş ana tema etrafında oluşturulmuştur. Bu yapı sayesinde tüm katılımcılara benzer temel sorular yöneltilmiş, aynı zamanda katılımcıların kendi deneyimlerini ve değerlendirmelerini ayrıntılı biçimde aktarmalarına olanak tanınmıştır (Baltacı, 2019), (Yıldırım & Şimşek , 2021). Elde edilen görüşme cevapları Word dosyaları halinde düzenlenmiş ve veri analiz sürecine hazırlanmıştır.

Katılımcıların kimlik bilgilerinin korunması amacıyla çalışmada gerçek kişi adları ve şirket içi bilgiler doğrudan kullanılmamıştır. Bunun yerine katılımcılar K1, K2 ve K3 şeklinde kodlanmıştır. Tüm katılımcılar gönüllü olarak katılmış ve katılmadan önce araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilmişlerdir. Katılımcı bilgileri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Çizelge 1. Katılımcı Listesi

Katılımcı Kodu	Firmadaki Görevi	Sektörel Bağlam	Sektörel Deneyim	Firmada Çalışan Kişi Sayısı	Soruları Yanıtlamak için Harcanan Süre
K1	Denizyolu operasyonel mükemmellik yöneticisi	Uluslararası lojistik ve denizyolu operasyonları	6 Yıl	75	2 saat 20 dakika
K2	Ege Bölge Satış Müdürü	Satış, müşteri yönetimi ve bölgesel lojistik operasyonlar	10 Yıl	120	50 dakika
K3	Şube Müdürü	Denizyolu ağırlıklı olmak üzere kara ve hava yolu operasyonları	13 Yıl	65	2 saat

Görüşmelerden elde edilen veriler, katılımcıların kendi ifadelerine mümkün olduğunca bağlı kalınarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, araştırmanın nitel yapısıyla uyumludur çünkü

çalışmanın amacı sayısal genelleme yapmak değil, forwarder yöneticilerinin dijitalleşme ve yapay zekâ konusundaki deneyimlerini kendi çalışma sektörü içerisinde anlamaktır (Yıldırım & Şimşek , 2021).

3.3. Veri Analizi

Bu araştırmada veri analizi süreci, Tamim tarafından gerçekleştirilen çalışmada kullanılan tematik çerçeve dikkate alınarak yürütülmüştür (Tamim, 2025). Görüşme soruları, önceki araştırmada belirlenen tema alanları temel alınarak Türkiye bağlamına uyarlanmış ve katılımcılara yöneltilmiştir. Bu nedenle analiz süreci tamamen yeni temalar keşfetmeye odaklanmaktan ziyade, mevcut tematik yapı çerçevesinde katılımcı görüşlerinin değerlendirilmesini amaçlamıştır.

Görüşmelerden elde edilen veriler Microsoft Excel ortamına aktarılmış ve incelenmiştir. Analiz sürecinde öncelikle katılımcı ifadeleri okunmuş, benzer anlam taşıyan ifadeler kodlanmış ve ilgili tema başlıkları altında gruplandırılmıştır. Bununla birlikte, Tamim'in çalışmasında kullanılan tematik çerçeve korunurken, katılımcı ifadelerinde Türkiye bağlamında öne çıkan görüş ve değerlendirmeler de analiz sürecinde dikkate alınmıştır. Böylece mevcut tematik yapı üzerinden karşılaştırma yapılmasına olanak sağlanırken, Türkiye'deki freight forwarding sektörünün kendine özgü koşullarının da ortaya konulması amaçlanmıştır (Yıldırım & Şimşek , 2021).

4.BULGULAR

Bu bölüm altında 5 farklı temanın bulguları açıklanmıştır.

4.1. Şirket ve Dijital Yapı

Katılımcıların tamamı uluslararası ölçekte faaliyet gösteren lojistik işletmelerinde yönetici pozisyonunda görev yapmakta ve günlük iş süreçlerinde çeşitli dijital sistemlerden yararlanmaktadır. Kullanılan araçlar arasında taşıma ve müşteri yönetim sistemleri, ERP ve CRM uygulamaları, müşteri portalları, raporlama araçları, çevrim içi rezervasyon platformları, gemi takip sistemleri ve veri analizi uygulamaları yer almaktadır. Bununla birlikte, dijital sistemlerin kullanım düzeyi ve şirket içindeki entegrasyonu katılımcılar arasında farklılık göstermektedir.

K1 ve K2, şirketlerinin dijitalleşme seviyesini yüksek olarak değerlendirmiştir. K1, dijital sistemlerin operasyonel süreçlere entegre edildiğini, performansın analitik raporlarla takip edildiğini ve bazı yapay zekâ çözümlerinden yararlandığını belirtmiştir. K2 de operasyonel süreçlerin büyük bölümünün dijital sistemler üzerinden yürütüldüğünü ifade etmiş ancak dijital dönüşümün sürekli gelişen bir süreç olduğunu vurgulamıştır. Buna karşılık K3, şirket içindeki dijitalleşme seviyesini daha düşük değerlendirmiş buna rağmen teklif, rezervasyon, yük takibi ve taşıyıcılarla yürütülen işlemlerde dış sağlayıcılara ait çevrim içi platformların yoğun biçimde kullanıldığını belirtmiştir.

Katılımcılar, Türkiye'de freight forwarding sektörünün özellikle pandemi sonrasında daha hızlı bir dijital dönüşüm sürecine girdiği konusunda ortak görüş bildirmiştir. Dijital

dokümantasyonun yaygınlaşması, uzaktan çalışmanın gelişmesi, çevrim içi yük takibi, otomatik bildirimler ve veriye dayalı performans ölçümü bu dönüşümün öne çıkan unsurlarıdır. K3, sektörde yaşanan değişimi “Eskiden sektör çok daha telefon, WhatsApp, Excel ve ilişki yönetimi odaklı ilerliyordu. Hâlâ insan ilişkisi çok önemli ama operasyonların büyük kısmı artık veri ve hız üzerinden rekabet ediyor.” sözleriyle açıklamıştır.

Bununla birlikte K1, sektörde dijitalleşme ve yapay zekâ kavramlarının zaman zaman yalnızca pazarlama amacıyla kullanıldığına dikkat çekmiştir. Katılımcıya göre gerçek dijitalleşme, teknolojik araçlara sahip olmanın ötesinde süreçlerin otomatikleştirilmesi, hataların azaltılması ve elde edilen sonuçların ölçülebilmesiyle ilişkilidir. Bu doğrultuda birinci temanın bulguları, Türkiye’de freight forwarding sektöründe dijital araç kullanımının yaygınlaştığını ancak şirketlerin kendi sistemlerini geliştirme, teknolojileri bütünleştirme ve dijitalleşmeyi operasyonel çıktılara dönüştürme düzeylerinin birbirinden farklı olduğunu göstermektedir.

4.2. Yapay Zekâ Algısı

Katılımcıların tamamı yapay zekâyı freight forwarding sektöründe verilerin daha hızlı işlenmesini, karar süreçlerinin desteklenmesini ve operasyonel verimliliğin artırılmasını sağlayabilecek önemli bir teknoloji olarak değerlendirmiştir. K1, yapay zekâyı hem önemli bir verimlilik fırsatı hem de iş gücünde dönüşüm yaratacak bir gelişme olarak görürken, K2 özellikle müşteri analizi, fiyat tahmini, talep öngörüsü ve raporlama alanlarında sağlayabileceği katkılara dikkat çekmiştir. K3 ise yapay zekâyı “bilgiyi karar hâline getirme gücü” olarak tanımlamış ve sevkiyatların, transit sürelerin, navlun değişimlerinin ve liman yoğunluklarının birlikte analiz edilmesinin operasyonel kararları güçlendirebileceğini ifade etmiştir.

Şirketlerdeki mevcut kullanım düzeyleri incelendiğinde katılımcılar arasında farklılıklar bulunduğu görülmüştür. K1’in görev yaptığı işletmede iş zekâsı modelleri, analitik gösterge panelleri ve sistemler arası veri aktarımını sağlayan çeşitli otomasyonlar kullanılmaktadır. K2, işletmesinde tam anlamıyla yapay zekâ tabanlı sistemler bulunmadığını ancak tekrarlayan işlemler, raporlama ve veri akışı süreçlerinde otomasyondan yararlandığını belirtmiştir. K3 ise hâlihazırda aktif olarak kullanılan bir yapay zekâ uygulamasının bulunmadığını, ancak bu konuda çalışmalar yürütüldüğünü ifade etmiştir.

Yapay zekâyâ yönelik kurumsal yaklaşımın genel olarak olumlu olduğu, ancak teknolojinin taşıdığı risklerin de göz ardı edilmediği anlaşılmıştır. K1, yeni sistemlerin gerçek operasyonlara aktarılmadan önce test edilmesi ve sağlayacağı faydanın doğrulanması gerektiğini vurgulayarak şirketlerinin “doğrulanmış güven” yaklaşımıyla hareket ettiğini belirtmiştir. K2; veri güvenliği, sistem entegrasyonu ve insan kaynağı üzerindeki etkilerin dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. K3 ise şirket içinde yapay zekâyı fırsat olarak görenlerin yanında, insan faktörünün azalmasından endişe duyan çalışanların da bulunduğunu dile getirmiştir.

Bu tema kapsamında elde edilen bulgular, yapay zekânın katılımcılar tarafından genel olarak bir tehditten çok fırsat olarak algılandığını göstermektedir. Bununla birlikte, işletmelerin yapay zekâyâ ilişkin farkındalıkları yüksek olsa da teknolojiyi gerçek iş süreçlerine aktarma düzeyleri birbirinden farklıdır. Katılımcılar, yapay zekâdan sağlanacak faydanın yalnızca teknolojik

yatırımlara değil, çalışanların değişime uyum sağlamasına ve operasyonel deneyimin teknolojiyle birleştirilmesine de bağlı olduğunu düşünmektedir.

4.3. Uygulama ve Deneyim

Katılımcıların açıklamaları, yeni teknolojilerin işletmelerde kullanılmaya başlanmasında yönetim yaklaşımı, müşteri beklentileri, rekabet baskısı ve operasyonel süreçlerin iyileştirilmesi ihtiyacının etkili olduğunu göstermektedir. K1, dijital dönüşüm sürecinin şirketin küresel yönetimi tarafından belirlenen stratejik hedefler doğrultusunda başladığını belirtirken K2, artan müşteri beklentileri ve rekabet avantajı elde etme ihtiyacına dikkat çekmiştir. K3 ise bu sürecin temelinde işletme kültürünün ve mevcut çalışma yöntemlerinin değiştirilmesi gereksiniminin bulunduğunu ifade etmiştir.

Dijital sistemlere geçişte öne çıkan başlıca nedenler; manuel işlemlerin azaltılması, süreçlerin hızlandırılması, hata oranlarının düşürülmesi, maliyetlerin kontrol edilmesi ve operasyonların ölçülebilir hâle getirilmesidir. K1, kâğıda dayalı iş süreçlerini ortadan kaldırarak daha şeffaf, izlenebilir ve standart bir operasyon yapısına ulaşmayı amaçladıklarını belirtmiştir. K3 ise dijitalleşme ihtiyacını zaman kaybı ve ölçülememe sorunlarıyla ilişkilendirmiştir. K3, ölçülebilirliğin önemini “Ölçemediğiniz hiçbir şeyi yönetemez ve geliştiremezsiniz ‘Biz şu an ne durumdayız?’ sorusuna veriyle cevap veremiyorsanız, o noktada dijital sisteme ihtiyaç vardır” sözleriyle açıklamıştır.

Teknoloji yatırımlarına ilişkin kararların yalnızca tek bir bölüm tarafından alınmadığı görülmektedir. Her üç katılımcı da yönetim, bilgi teknolojileri ve operasyon ekiplerinin sürece birlikte katıldığını belirtmiştir. Operasyon ekipleri ihtiyaçların ve sahadaki sorunların belirlenmesinde, bilgi teknolojileri ekipleri teknik değerlendirmelerde, üst yönetim ise stratejik yönlendirme ve bütçe kararlarında rol üstlenmiştir. Bu bulgu, dijital dönüşümün yalnızca teknik bir uygulama olarak değil, farklı birimlerin birlikte yürüttüğü kurumsal bir süreç olarak ele alındığını göstermektedir.

Katılımcıların tamamı, yeni sistemlerin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte eğitim aldıklarını ve belirli bir uyum sürecinden geçtiklerini ifade etmiştir. Eğitimlerin sistemlerin tanıtılmasıyla sınırlı kalmadığını ve çalışanların dijital yetkinliklerinin geliştirilmesi, kullanım sırasında desteklenmesi ve sistem performansının takip edilmesi gibi uygulamalarla devam ettiği ifade edilmiştir. K3, başlangıçta çalışma hızının düştüğünü ancak çalışanların sistemi kullanmaya alışmasıyla operasyonların hızlandığını belirtmiştir.

Dijital sistemlerin kullanımından sonra iş süreçlerinin hızlandığı, manuel hataların azaldığı, verilere erişimin kolaylaştığı ve müşteri taleplerine daha hızlı yanıt verilebildiği konusunda katılımcılar ortak görüş bildirmiştir. K1, elde edilen sonucu “Yürütmekte olduğumuz birçok farklı operasyonel süreçte yaklaşık %10 ila %15 arasında net bir verimlilik ve hız artışı yakaladık.” sözleriyle ifade etmişti K3 ise özellikle finansal raporlamadaki hataların ortadan kalktığını, performans ölçümlerinin daha gerçekçi hâle geldiğini ve geçmiş verilere erişimin kolaylaştığını belirtmiştir.

Bu tema kapsamında elde edilen bulgular, dijital sistemlerin başarılı biçimde uygulanmasının yalnızca teknolojik altyapıya bağlı olmadığını göstermektedir. Yönetimin desteği, operasyon ve bilgi teknolojileri ekipleri arasındaki iş birliği, çalışanlara verilen eğitimler ve uyum sürecinin doğru yönetilmesi uygulamaların başarısını belirleyen temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

4.4. Zorluklar ve Engeller

Katılımcıların görüşleri, Türkiye’de freight forwarding işletmelerinin yapay zekâya geçişini zorlaştıran engellerin yalnızca teknoloji maliyetlerinden kaynaklanmadığını göstermektedir. Veri ve süreçlerin standart olmaması, mevcut sistemler arasındaki entegrasyon sorunları, nitelikli personel eksikliği, çalışanların değişime karşı gösterdiği direnç öne çıkan başlıca sorunlardır.

K1, en önemli engelin sektörde ortak veri ve süreç standartlarının bulunmaması olduğunu belirtmiştir. Armatörler, limanlar ve diğer hizmet sağlayıcıların farklı sistemler kullanması, yapay zekâ uygulamalarının ihtiyaç duyduğu düzenli ve bütünsel veri akışını zorlaştırmaktadır. K2 ise yüksek yatırım maliyetleri, yetersiz veri kalitesi, entegrasyon problemleri ve nitelikli insan kaynağı eksikliğini temel engeller olarak değerlendirmiştir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde teknoloji yatırımlarının geri dönüş süresinin belirsiz olması, yatırım kararlarını olumsuz etkilemektedir.

K3, teknik ve ekonomik sorunların yanında sektörün geleneksel çalışma kültürüne de dikkat çekmiştir. Katılımcıya göre Türkiye’de lojistik faaliyetleri büyük ölçüde güvene ve birebir insan ilişkilerine dayanmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde müşterilerin dijital bir sistem yerine inisiyatif kullanabilecek “tanıdık bir ses” araması, yapay zekânın benimsenmesini yavaşlatabilmektedir. Ayrıca yazılım ve lisans maliyetlerinin döviz üzerinden belirlenmesi, düşük kâr marjlarıyla çalışan işletmelerin teknoloji yatırımlarına daha temkinli yaklaşmasına neden olmaktadır. K3, işletmelerin teknoloji yatırımlarına yönelik yaklaşımını, “Teknolojiyi bir ‘yatırım’ değil, bir ‘maliyet unsuru’ olarak görebiliyorlar.” sözleriyle ifade etmiştir. Çalışanların alışkanlıklarından vazgeçmek istememeleri ve teknolojinin işlerini ortadan kaldıracağı yönündeki kaygıları da dönüşümün önündeki diğer engeller arasında yer almaktadır.

Katılımcılar, mevcut dijital sistemlerin özellikle kriz yönetimi, özel müşteri talepleri ve insan ilişkisi gerektiren durumlarda yetersiz kalabildiği konusunda benzer görüşler bildirmiştir. Bunun yanında freight forwarding işletmelerinin limanlar, armatörler, gümrük müşavirleri ve taşıyıcılar gibi çok sayıda paydaşla birlikte çalışması, dijital dönüşümün tek bir işletmenin çabasıyla tamamlanmasını güçleştirmektedir. K3 bu durumu, “Kendinizi ne kadar dijitalleştirseniz de hizmet aldığınız veya verdiğiniz paydaşlar hazır değilse süreç tıkanıyor.” sözleriyle açıklamıştır.

Dönüşümün kolaylaştırılması konusunda katılımcıların önerileri farklılaşmaktadır. K2 ve K3 teknoloji yatırımlarına yönelik finansal teşviklerin, eğitim programlarının, üniversite-sektör iş birliklerinin ve ortak veri standartlarının geliştirilmesinin süreci hızlandırabileceğini ifade etmiştir. K3 ayrıca sektör kuruluşlarının öncülüğünde ortak yapay zekâ altyapılarının oluşturulmasını ve hem lojistik süreçlerini hem de veri analitiğini bilen çalışanların

yetiştirilmesini önermiştir. K1 ise dış desteklerden önce işletmelerin kendi süreçlerini analiz etmeleri ve operasyonel sorunlarını doğru biçimde belirlemeleri gerektiğini vurgulamıştır.

Bu tema kapsamında elde edilen bulgular, yapay zekâya geçişin önündeki engellerin maliyet, altyapı ve personel eksikliğiyle sınırlı olmadığını veri standardizasyonu, kurum kültürü, çalışanların değişime uyumu ve sektör paydaşlarının dijital hazırlık düzeyinin de dönüşümün başarısını doğrudan etkilediğini göstermektedir.

4.5. Gelecek Bakışı

Katılımcıların görüşleri, işletmelerin dijital dönüşüme hazırlık düzeylerinin birbirinden farklı olmakla birlikte dönüşümün devam eden bir süreç olarak görüldüğünü göstermektedir. K1 ve K2, şirketlerinin güçlü bir dijital altyapıya ve dönüşüm kapasitesine sahip olduğunu belirtmiş ancak teknolojinin sürekli gelişmesi nedeniyle dijital dönüşümün tamamlanmış bir hedef olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamıştır. K3 ise şirket içindeki dijital sistem kullanımının yaygınlaştırıldığını, ancak lojistik sektörünün çok paydaşlı yapısı nedeniyle şirket dışındaki veri akışlarında tam dijitalleşmeye henüz ulaşamadığını ifade etmiştir.

Katılımcıların tamamı, yapay zekânın önümüzdeki yıllarda freight forwarding operasyonlarını önemli ölçüde değiştireceğini düşünmektedir. K3, bu dönüşümün kaçınılmazlığını, “Önümüzdeki yıllarda yapay zekânın forwarder operasyonlarını değiştirmesi bir ihtimal değil şu anda küresel ölçekte hızla gerçekleşen yapısal bir zorunluluk.” sözleriyle ifade etmiştir Rota optimizasyonu, kapasite planlaması, fiyat ve talep tahminleri, müşteri hizmetleri, dokümantasyon ve tekrarlayan operasyonel işlemler, yapay zekânın en fazla etkili olacağı alanlar arasında gösterilmiştir. K1, manuel süreçlerin giderek akıllı sistemlere aktarılacağını ve çalışanların rutin işleri yerine bu sistemleri yöneten, denetleyen ve stratejik kararlar alan rollere yöneleceğini belirtmiştir. K3 ise dönüşümün rekabet üzerindeki etkisini, “Yapay zekâ kullanan forwarder firmaları, kullanmayanların müşterilerini elinden alacak.” sözleriyle ifade etmiştir.

Bununla birlikte katılımcılar, sektörün tamamen insansız bir yapıya dönüşmesini beklememektedir. Operasyonların önemli bir bölümünün dijitalleşeceği öngörülürken müşteri ilişkileri, kriz yönetimi, problem çözme ve esnek karar alma gibi alanlarda insan deneyiminin önemini koruyacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda geleceğin freight forwarding yapısının teknoloji ile insan faktörünün birbirini tamamladığı karma bir modele dayanacağı anlaşılmaktadır.

Sektöre yeni girecek işletme ve çalışanlara yönelik önerilerde ise dijital altyapıya yatırım yapılması, süreçlerin başlangıçtan itibaren standartlaştırılması, veri odaklı çalışma anlayışının geliştirilmesi ve yapay zekâ uygulamalarının yakından takip edilmesi öne çıkmıştır. Katılımcılar, yalnızca geleneksel lojistik süreçlerini bilen çalışanların yeterli olmayacağını sektör bilgisi ile veri analizi, teknoloji okuryazarlığı, iletişim ve kriz yönetimi becerilerini birleştiren çalışanların gelecekte daha avantajlı olacağını belirtmiştir.

Bu tema kapsamında elde edilen bulgular, yapay zekâ ve dijitalleşmenin freight forwarding sektöründe geçici bir eğilimden ziyade rekabet koşullarını ve çalışan rollerini yeniden şekillendiren kalıcı bir dönüşüm olarak algılandığını göstermektedir. Gelecekte başarılı olacak

işletmelerin, teknolojiyi yalnızca kullanmakla kalmayıp kendi operasyonel ihtiyaçlarıyla bütünleştiren ve insan kaynağını bu dönüşüme hazırlayan işletmeler olacağı değerlendirilmektedir.

5.SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada, Türkiye’de faaliyet gösteren freight forwarder işletmelerinde dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamalarına yönelik mevcut durum, algılar, uygulama deneyimleri, karşılaşılan engeller ve geleceğe ilişkin beklentiler yönetici görüşleri üzerinden incelenmiştir. Araştırma sonuçları, dijital araçların sektörün günlük işleyişinde yaygın olarak kullanılmasına rağmen işletmelerin dijital olgunluk ve yapay zekâ uygulama düzeylerinin birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Bazı işletmelerde veri analitiği, otomasyon ve iş zekâsı uygulamaları operasyonel süreçlere entegre edilmişken bazı işletmelerde dijitalleşmenin daha çok rezervasyon, yük takibi, raporlama ve dış sağlayıcılara ait platformların kullanımıyla sınırlı kaldığı görülmüştür.

Katılımcılar yapay zekâyı genel olarak operasyonel verimliliği artırabilecek, hata oranlarını azaltabilecek ve karar süreçlerini destekleyebilecek bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte yüksek yatırım maliyetleri, yetersiz veya standartlaştırılmamış veriler, mevcut sistemler arasındaki entegrasyon sorunları, nitelikli insan gücü eksikliği ve çalışanların değişime karşı gösterebildiği direnç, yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşmasını zorlaştıran temel unsurlar olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar, Tamim’in (Tamim, 2025) Bangladeş’teki freight forwarding işletmeleri üzerine gerçekleştirdiği araştırmanın bulgularıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Her iki araştırmada da teknolojik altyapının tek başına yeterli olmadığı; işletmelerin veri yapılarının, çalışan yetkinliklerinin ve kurumsal dönüşüme hazırlık düzeylerinin yapay zekâ uygulamalarının başarısını doğrudan etkilediği anlaşılmaktadır.

Türkiye örneğinde özellikle sektörün çok paydaşlı yapısı öne çıkmıştır. Forwarder işletmelerinin limanlar, armatörler, gümrük müşavirleri, taşıyıcılar ve müşterilerle sürekli veri alışverişinde bulunması, dijital dönüşümün tek bir işletmenin çabasıyla tamamlanmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca yazılım ve lisans maliyetlerinin çoğunlukla döviz üzerinden belirlenmesi, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin teknoloji yatırımlarına daha temkinli yaklaşmasına neden olmaktadır. Katılımcıların müşteri ilişkileri, kriz yönetimi, ticari müzakereler ve esnek karar alma süreçlerinde insan faktörünün önemini koruyacağı yönündeki görüşleri de Türkiye bağlamında dikkat çeken sonuçlar arasındadır.

Freight forwarder işletmelerinde dijital araç kullanımının müşteri ilişkileri ve rekabet açısından önem kazanması, Başak ve Tanrıverdi’nin (Başak & Tanrıverdi, 2024) bulgularıyla da benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte mevcut araştırmada, dijital araçların varlığından çok bu araçları operasyonel süreçlerle bütünleştirebilecek nitelikli çalışanların önemi öne çıkmıştır. Nitelikli insan gücü ihtiyacı, Tamim’in çalışmasında belirlenen engellerle de örtüşmektedir. Bu doğrultuda geleceğin lojistik çalışanlarının yalnızca geleneksel operasyon bilgisine değil aynı zamanda veri analizi, teknoloji okuryazarlığı, yapay zekâ uygulamaları, iletişim ve kriz yönetimi becerilerine de sahip olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçları doğrultusunda freight forwarder işletmelerinin öncelikle kendi operasyonel süreçlerini analiz etmeleri ve teknoloji yatırımlarını somut ihtiyaçlar doğrultusunda planlamaları önerilmektedir. Yapay zekâ uygulamalarına geçmeden önce verilerin düzenlenmesi, süreçlerin standartlaştırılması ve kullanılan sistemler arasındaki entegrasyonun güçlendirilmesi gerekmektedir. Yeni sistemlerin doğrudan tüm işletmeye uygulanması yerine, belirli operasyonlarda pilot uygulamalarla test edilmesi ve sonuçların hız, maliyet, hata oranı ve müşteri memnuniyeti gibi ölçülebilir göstergeler üzerinden değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Sektörel düzeyde ise limanlar, armatörler, forwarder işletmeleri ve diğer lojistik paydaşlar arasında ortak veri ve iletişim standartlarının geliştirilmesi önem taşımaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin dijital dönüşümünü desteklemek amacıyla teknoloji yatırımlarına yönelik finansal teşviklerin artırılması, çalışanlara yönelik uygulamalı eğitim programlarının düzenlenmesi ve üniversite-sektör iş birliklerinin geliştirilmesi önerilmektedir. Bu süreçte çalışanların teknolojinin dışında bırakılmaması, yeni sistemlerin kullanımına yönelik eğitim verilmesi ve insan deneyimi ile teknolojik imkânların birbirini tamamladığı bir dönüşüm yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir.

Araştırma, üç yöneticiyle gerçekleştirilen görüşmelerle sınırlıdır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar Türkiye'deki bütün freight forwarder işletmelerine genellenemez. Bununla birlikte araştırma, farklı şehirlerde ve farklı dijital olgunluk seviyelerine sahip işletmelerden elde edilen görüşler aracılığıyla sektördeki mevcut duruma ilişkin açıklayıcı bulgular sunmaktadır. Gelecek çalışmalarda katılımcı sayısının artırılması, küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin karşılaştırılması ve farklı lojistik bölgelerinin araştırmaya dâhil edilmesi önerilmektedir. Ayrıca Türkiye'de elde edilen sonuçların Tamim'in (2025) Bangladeş bulgularıyla daha ayrıntılı biçimde karşılaştırılması, gelişmekte olan ülkelerde yapay zekâ uygulamalarını etkileyen ortak ve ülkeye özgü faktörlerin daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Aylak, B. L., Kayıkcı, Y., & Taş, M. A. (2020). Türkiye'de Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Dijital Trendlerinin İncelenmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 98-116.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 368-388.
- Başak, H., & Tanrıverdi, İ. (2024). FREIGHT FORWARDER İŞLETMELERİN DİJİTAL PAZARLAMA UYGULAMALARINA İLİŞKİN NİTEL BİR ARAŞTIRMA. *Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(6), 19-34.
- Bilgiç, E., Türkmenoğlu, M. A., & Koçak, A. (2020). Dijitalleşmenin Lojistik Yönetimi Bağlamında İncelenmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 1(5), 56-69.
- Dilek, Ş., & İncaz, S. (2021). Küreselleşme sürecinde teknolojik dönüşümün lojistik sektörüne etkileri. *Beykoz Akademi Dergisi*, 9(2), 30-49.

- Dmitriev, A., & Plastunyak, I. A. (2019). Integrated digital platforms for development of transport and logistics services. *Proceedings of the International Conference on Digital Technologies in Logistics and Infrastructure*, 136-141.
- Egorov, D., Levina, A., Kalyazina, S., & Schuur, P. (2020). The challenges of the logistics industry in the era of digital transformation. *Technological Transformation: A New Role for Human, Machines and Management* (s. 201-209). St. Petersburg, Russia: Springer.
- Eğilmez, G. (2023). Endüstri 4.0 ve lojistik sektörünün dijital dönüşümü: Lojistik 4.0. *Sosyal, İnsan ve İdari Bilimlerde Öncü ve Çağdaş Çalışmalar* (s. 1351-1375). içinde Duvar Yayınları.
- Erokhina, T. B., Mitko, O. A., & Troilin, V. V. (2018). Digital marketing and digital logistics in consumer communication. *European Research Studies*, 2(21), 861-867.
- Hangl, J., Behrens, V., & Krause, S. (2022). Barriers, Drivers, and Social Considerations for AI Adoption in Supply Chain Management: A Tertiary Study. *Logistics*(6(3)), 63.
- Karlı, H., & Tanyaş, M. (2020). Lojistik Yönetiminin Dijital Dönüşümü: Akıllı Lojistik Üzerine Sistematik Literatür Haritalaması. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 613-632.
- Meyer, D., & Avery, L. (2009). Excel as a Qualitative Data Analysis Tool. *Field Methods*, 91-112.
- Mitul, A. R. (2020). Rise of digital marketing and its impact in logistics & supply chain. (*Doctoral dissertation, Brac University*).
- Nalbantoğlu, C. B. (2025, 09 22). Lojistik Sektöründe Yapay Zeka: Verimlilik, Otomasyon ve Günümüz Trendleri. *Journal of Economic Research Foundation*, 2(2), 160-175.
- Oktaykaan, S., & Alagöz, S. (2023). Covid-19 döneminde dijital pazarlama ve e-lojistik faaliyetlerine yönelik lojistik sektöründe bir araştırma. *SOSYAL EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ*, 93-115.
- Ose, S. (2016). Using Excel and Word to Structure Qualitative Data. *Journal of Applied Social Science*, 1-16.
- paradergi.com.tr. (2023, 07 18). 2023 Yapay Zekâ Raporu Yayınlandı. <https://www.paradergi.com.tr/ayin-konusu/2023/07/18/2023-yapay-zeka-raporu-yayinlandi> adresinden alındı
- Peter, M. K., & Vecchia, M. D. (2021). The digital marketing toolkit: A literature review for the identification of digital marketing channels and platforms. *In New Trends in Business Information Systems and Technology*, 251-256.
- Sakas, D. P., Reklitis, D. P., Vassilakis, C., & Trivellas, P. (2022). The Effects of Logistics Websites' Technical Factors on the Optimization of Digital Marketing Strategies and Corporate Brand Name. *Processes*, 10(5), 892.

- Sandelowski, M. (2000). Whatever happened to qualitative description? *Research in Nursing & Health*, 334-340.
- Sandelowski, M. (2010). What's in a Name? Qualitative Description Revisited. *Research in Nursing & Health*, 77-84.
- Tamim, S. (2025). Barriers to AI Adoption in Freight Forwarding: A Qualitative Study in an Emerging Economy. *Arcada University of Applied Sciences*.
- Tanrıverdi, İ. (2022). Lojistikte dijital dönüşüm: bilimsel haritalama yöntemi ile bir analiz. *Uluslararası Ticaret ve Lojistikte Güncel Yaklaşımlar ve Değerlendirmeler-4* (s. 109). içinde
- TÜBİTAK, T. B. (2021). *TÜBİTAK 2020 Yılı Faaliyet Raporu*.
- TÜİK. (2025). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/statistical-themes?q=d%C4%B1%C5%9F+ticaret+adresinden+alındı>
- Türk Hava Yolları. (2021, Ağustos 31). Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025 Yayınlandı. Terminal.
- UAB. (2026). *Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı*. <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/yuk-istatistikleri-2026+adresinden+alındı>
- Weidmann, M., & ve ark. (2026, Mart 27). AI Is Already Moving the Logistics Industry Forward. *BCG*. <https://www.bcg.com/publications/2026/ai-is-already-moving-the-logistics-industry-forward+adresinden+alındı>
- Yamak, Y. (2025). YAPAY ZEKÂ İLE İLGİLİ GÜNCEL DÜZENLEME ÇALIŞMALARI: AB, ABD VE TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ. *Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi (BTK DERGİ)*, 3(1), 35-67.
- Yıldırım, A., & Şimşek , H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık .
- Yorulmaz, M., & Baykan, Y. (2024). LİMAN İŞLETMELERİNİN DİJİTALLEŞME DÜZEYLERİNİN BÜTÜNLEŞİK BİR MODELLE DEĞERLENDİRİLMESİ. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*.
- Zhong, R. Y., Xun, X., Klotz, E., & Newman, S. T. (2017). Intelligent Manufacturing in the Context of Industry 4.0: A Review. *Engineering*, 3(5), 616-630.

GÖRÜŞME SORULARI

Tema 1: Şirket ve Dijital Yapı

- Kısaca şirketinizi ve görevinizi anlatabilir misiniz?
- Günlük iş akışınızda hangi dijital sistemleri veya programları kullanıyorsunuz?
- Şirketinizin genel olarak dijitalleşme seviyesini nasıl değerlendirirsiniz?

- Türkiye’de freight forwarding sektöründe dijitalleşmenin son yıllarda nasıl değiştiğini düşünüyorsunuz?

Tema 2: Yapay Zekâ Algısı

- Yapay zekâ sizin için ne ifade ediyor? İşinizle nasıl bağlantı kuruyorsunuz?
- Şirketinizde yapay zekâyâ benzer herhangi bir sistem ya da otomasyon kullanılıyor mu?
- Yapay zekâ kavramıyla ilk ne zaman ve nasıl tanıştınız?
- Şirket içinde yapay zekâyâ bakış açısı nasıl? Daha çok fırsat mı görülüyor, yoksa risk mi?

Tema 3: Uygulama ve Deneyim

- Şirketinizde yeni teknolojilerin (özellikle otomasyon ya da dijital sistemlerin) kullanımı nasıl başladı?
- Bu tür sistemlerin kullanılmasına sizi yönlendiren sebepler nelerdi?
- Bu süreçte kararları kimler aldı? Yönetim mi, IT ekibi mi, operasyon mu?
- Yeni sistemlere geçerken herhangi bir eğitim aldınız mı ya da yeni şeyler öğrenmek zorunda kaldınız mı?
- Dijital sistemler kullanıldıktan sonra iş yapış şeklinizde ne gibi değişiklikler oldu? (hız, hata oranı, müşteri ilişkisi vb.)

Tema 4: Zorluklar ve Engeller

- Sizce Türkiye’de forwarder firmalarının yapay zekâyâ geçmesini zorlaştıran en büyük engeller neler?
- Maliyet, sistem eksikliği ya da yetişmiş personel gibi konular bu süreci nasıl etkiliyor?
- Günlük iş akışında dijital sistemlerin yetersiz kaldığını düşündüğünüz noktalar var mı?
- Devlet, sektör ya da firmalar tarafından sağlanacak ne tür destekler bu süreci kolaylaştırırdı?

Tema 5: Gelecek Bakışı

- Sizce şirketiniz dijital dönüşüm açısından ne kadar hazır?
- Önümüzdeki yıllarda yapay zekâ forwarder operasyonlarını gerçekten değiştirebilir mi?
- Sence bu sektör tamamen dijitalleşir mi, yoksa her zaman insan faktörü baskın kalır mı?
- Bu alanda yeni başlayan bir firmaya ya da çalışana ne önerirdiniz?

YARATICILIĞIN DÖNÜŞÜMÜ: ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA REKLAM AJANSLARI

Dr. ECE OZAN

Fenerbahçe Üniversitesi, ece.ozan@fbu.edu.tr - 0000-0001-9747-7355

ÖZET

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, işletmelerin üretim, yönetim ve iletişim süreçlerinde köklü dönüşümlere yol açmaktadır. Dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte yapay zekâ teknolojileri, iş dünyasının birçok alanında stratejik bir araç olarak konumlanmıştır. Pazarlama ve reklamcılık sektörü de bu dönüşümden en fazla etkilenen alanlardan biri haline gelmiştir. Büyük veri analitiği, makine öğrenmesi ve algoritmik karar verme sistemleri uzun süredir reklamcılık uygulamalarında kullanılmakla birlikte, son dönemde üretken yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi sektörde önemli bir kırılma noktası yaratmıştır. Üretken yapay zekâ, mevcut verilerden öğrenerek özgün metin, görsel, video ve ses gibi dijital içerikler üretebilen sistemleri ifade etmektedir. Bu teknolojiler, daha önce büyük ölçüde insan yaratıcılığına dayalı olan reklam üretim süreçlerini hızlandırmakta ve maliyetleri düşürerek verimlilik sağlamaktadır. Bununla birlikte söz konusu dönüşüm, yaratıcılığın geleceği, istihdam yapıları ve mesleki roller açısından çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmanın amacı, üretken yapay zekâ teknolojilerinin reklam ajanslarının geleceği üzerindeki etkilerini incelemek ve ajansların değişen rol, fonksiyon ve iş modellerini değerlendirmektir. Çalışmada, literatür temelinde üretken yapay zekânın reklam ajanslarının organizasyon yapıları, yaratıcı süreçleri ve çalışan profilleri üzerindeki etkileri ele alınarak kuramsal bir çerçeve sunulması amaçlanmaktadır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış olup, veri toplama yöntemi olarak derinlemesine mülakat tekniği kullanılacaktır. Bu kapsamda reklam ajanslarında farklı uzmanlık alanlarında görev yapan katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilecek ve elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Üretken Yapay Zekâ, Reklam Ajansları, Dijital Reklamcılık

BİREYLERİN YATIRIM NİYETİNE FİNANS FENOMENLERİNİN ETKİSİNDE KİŞİLİĞİN ROLÜ¹

Hava Erdem²

Serhat ATA³

Özet

Dijitalleşmeyle birlikte finansal bilgiye erişim biçimi değişmiş, sosyal medya platformları bireylerin yatırım karar süreçlerinde etkili olabilecek önemli bilgi ve etkileşim alanları hâline gelmiştir. Özellikle X platformunda finansal içerik üreten finans fenomenleri, takipçilerin yatırım algılarını ve yatırım yapma niyetlerini etkileyebilen dijital kanaat aktörleri olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırmanın amacı, finans fenomenlerinin algılanan güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutlarının bireylerin yatırım yapma niyeti üzerindeki etkisini incelemek ve sorumluluk ile duygusal denge kişilik özelliklerinin bu ilişkilerde aracı rol üstlenip üstlenmediğini belirlemektir. Araştırma nicel yöntemle tasarlanmış ve pilot çalışma kapsamında X platformunda finansal içeriklere maruz kalan 146 katılımcıdan çevrim içi anket yoluyla veri toplanmıştır. Verilerin analizinde açıklayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi, çoklu doğrusal regresyon analizi ve Hayes PROCESS Model 4 aracılık analizi kullanılmıştır. Bulgular, finans fenomenlerinin algılanan çekicilik ve uzmanlık boyutlarının yatırım yapma niyetini anlamlı biçimde yordadığını, güvenilirlik boyutunun ise yatırım yapma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Ayrıca sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin finans fenomenlerinin kaynak özellikleri ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide anlamlı bir aracılık rolü üstlenmediği belirlenmiştir. Sonuçlar, pilot çalışma örnekleminde yatırım yapma niyetinin daha çok finans fenomeninin dikkat çekici, etkileyici ve uzman olarak algılanmasıyla ilişkili olduğunu; güvenilirlik algısı ile kişilik özelliklerinin ise beklenen düzeyde açıklayıcı olmadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finans fenomenleri, yatırım yapma niyeti, kaynak güvenilirliği, çekicilik, uzmanlık, kişilik özellikleri.

The Role of Personality in the Effect of Finfluencers on Individuals' Investment Intentions

Abstract

With digitalization, the way individuals access financial information has changed, and social media platforms have become important information and interaction spaces that may influence investment decision-making processes. Financial influencers who produce financial content on the X platform, in particular, have emerged as digital opinion actors capable of shaping followers' investment perceptions and investment intentions. This study aims to examine the effects of perceived trustworthiness, attractiveness, and expertise of financial influencers on individuals' investment intention and to determine whether the personality traits of conscientiousness and emotional stability play a mediating role in these relationships. The study was designed using a quantitative research method, and data were collected through an online survey from 146 participants who were exposed to financial content on the X platform as part of a pilot study. Exploratory factor analysis, reliability analysis, correlation analysis,

¹ Bu çalışma, Hava Erdem tarafından Dr. Öğr. Üyesi Serhat Ata danışmanlığında Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı'nda hazırlanmakta olan "Finans Fenomenlerinin Bireylerin Yatırım Kararlarına Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Rolü: Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce, Türkiye. E-posta: havaerdem@gmail.com ORCID: 0009-0002-9304-4477

³ Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Doktor Öğretim Üyesi, Düzce, Türkiye. E-posta: serhatata@duzce.edu.tr ORCID: 0000-0002-5423-5118.

multiple linear regression analysis, and Hayes PROCESS Model 4 mediation analysis were used to analyze the data. The findings indicate that perceived attractiveness and expertise of financial influencers significantly predict investment intention, whereas perceived trustworthiness does not have a significant effect on investment intention. In addition, conscientiousness and emotional stability do not play a significant mediating role in the relationship between the source characteristics of financial influencers and investment intention. The results suggest that, in the pilot study sample, investment intention is more strongly associated with perceiving financial influencers as attractive, influential, and expert, while trustworthiness and personality traits do not provide the expected level of explanatory power.

Keywords: Financial influencers, investment intention, source credibility, attractiveness, expertise, personality traits.

1. Giriş

Geleneksel finans yaklaşımı, yatırımcıyı mevcut bilgileri rasyonel biçimde değerlendiren ve faydasını artırmaya çalışan bir karar verici olarak ele almaktadır. Ancak finansal piyasalarda gözlemlenen karar hataları, aşırı güven, sürü davranışı, kayıptan kaçınma ve duygusal tepkiler, yatırım kararlarının yalnızca rasyonel hesaplamalarla açıklanmadığını göstermektedir (Kırık, 2025). Davranışsal finans yaklaşımı bu noktada yatırımcı davranışlarını daha gerçekçi bir zeminde ele almakta; bireyin finansal kararlarını bilişsel eğilimler, psikolojik özellikler, risk algısı ve çevresel etkilerle birlikte açıklamaktadır (Kahneman & Tversky, 1979; Barberis & Thaler, 2003; Shiller, 2003; Statman, 2014; Hirshleifer, 2015).

Dijitalleşme, yatırımcıların bilgiye erişme biçimini değiştirmiştir. Finansal bilgi artık yalnızca aracı kurumlar, uzman raporları veya geleneksel medya üzerinden değil, sosyal medya platformları aracılığıyla da dolaşıma girmektedir (Cihangir & Köksal, 2025). Özellikle X platformu, ekonomi ve piyasa odaklı içeriklerin hızlı biçimde yayıldığı, yatırımcıların anlık yorumlara, beklentilere ve finansal değerlendirmelere yoğun biçimde maruz kaldığı bir alan hâline gelmiştir. X platformu ortamında finansal içerik üreten sosyal medya kullanıcıları, takipçileri tarafından yalnızca bilgi paylaştıkları kişiler olarak değil, yatırım kararlarında dikkate alınan dijital kanaat kaynakları olarak görülmektedir (Akdoğan, 2023). Sosyal medya fenomenleri, dijital pazarlama literatüründe takipçilerin tutumlarını, algılarını ve davranışsal niyetlerini etkileyen önemli ikna kaynakları olarak değerlendirilmektedir (Demirağ, 2024; Kayan, 2024; Joshi vd., 2025; Sokolova vd., 2026). Söz konusu etkinin temelinde yalnızca paylaşılan içeriğin niteliği değil, aynı zamanda kaynağın güvenilir, uzman, çekici ve takipçiyle etkileşim kurabilir biçimde algılanması yer almaktadır. Finansal içerik üreten sosyal medya kullanıcıları da benzer biçimde, yatırımcılar açısından yalnızca piyasa bilgisi aktaran kişiler değil; finansal değerlendirme süreçlerinde dikkate alınan, yatırım kararlarını etkileyebilen ve dijital ortamda kanaat oluşturan fenomen aktörlerdir (De Matteo 2026). Bu nedenle finans fenomenlerinin yatırım niyeti üzerindeki etkisi, davranışsal finansın bilişsel ve psikolojik açıklamaları ile sosyal medya fenomenleri üzerindeki kaynak güvenilirliği ve ikna mekanizmaları birlikte ele alınarak değerlendirilmelidir.

Finans fenomenlerinin yatırımcı üzerindeki etkisini açıklamada kaynak güvenilirliği modeli güçlü bir kuramsal temel sunmaktadır (Yuan & Lou, 2020). Ohanian'a (1990) göre bir kaynağın ikna gücü güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık olmak üzere üç temel boyuta dayanmaktadır. Güvenilirlik, kaynağın dürüst ve inandırıcı bulunmasını; çekicilik, kaynağın takipçi tarafından olumlu algılanmasını; uzmanlık ise ilgili alandaki bilgi ve yetkinlik düzeyini ifade etmektedir. Sosyal medya ortamında yatırımcı, yalnızca sunulan finansal bilginin içeriğini değil, bu bilgiyi sunan kişinin güvenilirliğini, uzmanlığını ve algılanan çekiciliğini de değerlendirmektedir. Bu nedenle finans fenomenlerinin yatırım niyeti üzerindeki etkisi, doğrudan kaynak algısı üzerinden ele alınmalıdır (Ohanian, 1990; Ismagilova et al., 2020). Fenomenler ve e-ağızdan ağıza iletişim gibi, dijital kaynakların bireylerin tutum ve davranışsal niyetleri üzerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Güvenilir, uzman ve takipçiyle etkileşim kurabilen kaynaklardan gelen mesajlar, bireylerin değerlendirme süreçlerinde daha güçlü biçimde yer almaktadır (Wu & Wang, 2011; Chih et al., 2013; Ayeh et al., 2013; Jin et al., 2021; Onofrei et al., 2022). Söz konusu bulgular, finans fenomenlerinin de yatırım kararları bağlamında yalnızca bilgi aktarıcı değil, yatırım niyetini şekillendiren sosyal etki kaynakları olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte yatırım niyeti yalnızca dışsal bilgi kaynaklarının etkisiyle oluşmamaktadır.

Bireyin kişilik özellikleri, finansal bilgiyi değerlendirme biçimini, risk karşısındaki tutumunu ve karar alma eğilimini doğrudan şekillendirmektedir. Beş Faktör Kişilik Modeli kapsamında ele alınan sorumluluk ve duygusal denge boyutları bu açıdan önemlidir. Sorumluluk düzeyi, bireyin düzenli, kontrollü ve planlı hareket etme eğilimini; duygusal denge ise stres, belirsizlik ve risk karşısında dengeli kalma kapasitesini ifade etmektedir. Finansal karar alma sürecinde bu iki kişilik özelliği, sosyal medya kaynaklı finansal içeriklerin yatırım niyetine dönüşme biçimini açıklayan temel psikolojik unsurlar arasında yer almaktadır (Selden & Goodie, 2018; Akgüneş, 2021; Yüce, 2025).

Bu çalışma, finans fenomenlerinin algılanan güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutlarının bireylerin yatırım yapma niyeti üzerindeki etkisini incelemektedir. Ayrıca kişilik özelliklerinden sorumluluk ve duygusal dengenin bu ilişkideki aracı rolü analiz edilmektedir. Araştırma, X platformunu aktif olarak kullanan ve finansal içeriklere maruz kalan bireylerden elde edilen veriler üzerinden yürütülmektedir. Bu yönüyle çalışma, sosyal medya temelli finansal yönlendirmeleri davranışsal finans perspektifiyle ele almakta ve yatırım niyetini yalnızca kaynak özellikleriyle değil, yatırımcı kişiliğiyle birlikte açıklamaktadır. Çalışmanın özgün katkısı, finans fenomenleri ile yatırım niyeti arasındaki ilişkiyi kaynak güvenilirliği modeli ve kişilik özellikleri ekseninde bütüncül biçimde değerlendirmesidir. Böylece çalışma, sosyal medya ortamında finansal bilgiye maruz kalan bireylerin yatırım niyetini açıklarken hem dijital kaynak algısını hem de yatırımcının psikolojik özelliklerini aynı model içinde ele almaktadır.

2. Teorik Çerçeve ve Hipotez Geliştirme

2.1. Teorik Arka plan

Finansal karar alma süreci, uzun süre bireyin bilgiyi rasyonel biçimde değerlendirdiği ve faydasını en üst düzeye çıkarmaya çalıştığı varsayımı üzerinden açıklanmıştır. Ancak yatırım davranışları yalnızca bilgiye erişimle ya da rasyonel hesaplamalarla şekillenmemektedir (Çiftçi, 2017). Belirsizlik, risk algısı, bilişsel yanlılıklar, sosyal etki ve bireysel psikolojik özellikler yatırım kararlarının oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır (Tansuchat & Thaicharo, 2025). Bu nedenle güncel yatırım davranışlarını açıklarken davranışsal finans yaklaşımı ile dijital iletişim ortamlarında ortaya çıkan sosyal etki mekanizmalarının birlikte ele alınması gerekmektedir. Dijital platformların yaygınlaşmasıyla birlikte finansal bilgiye erişim biçimi önemli ölçüde değişmiştir. Yatırımcılar artık yalnızca banka raporları, aracı kurum analizleri veya geleneksel ekonomi medyası üzerinden bilgi edinmemekte; sosyal medya platformlarında piyasa yorumları yapan, yatırım araçlarını değerlendiren ve takipçilerine finansal öngörüler sunan hesaplardan da etkilenmektedir (Kadous vd., 2025). Özellikle X gibi anlık bilgi akışının yoğun olduğu platformlarda finansal içerikler hızlı biçimde yayılmakta, yatırımcılar bu içerikleri karar süreçlerinde dikkate alabilmektedir (Ahern & Peress, 2023). Bu noktada finans fenomenleri yalnızca bilgi paylaşan kullanıcılar olarak değil, takipçilerin yatırım algılarını ve yatırım yapma niyetlerini şekillendirebilen dijital kanaat aktörleri olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın temel kuramsal dayanaklarından biri kaynak güvenilirliği modelidir. Ohanian (1990) tarafından geliştirilen bu modele göre bir kaynağın ikna edici gücü güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık olarak üç temel unsur üzerinden açıklanmaktadır (Ohanian, 1990). Güvenilirlik, kaynağın dürüst, samimi ve inanılır olarak algılanmasını; uzmanlık, kaynağın ilgili alanda bilgi ve yetkinlik sahibi görülmesini; çekicilik ise kaynağın takipçiler açısından olumlu, dikkat çekici ve etkileyici bulunmasını ifade etmektedir (Aytuna, 2019; Ata vd., 2022). Sosyal medya bağlamında bu üç unsur, takipçilerin yalnızca mesajın içeriğini değil, mesajı aktaran kişiyi de değerlendirmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla finans fenomenlerinin yatırımcı üzerindeki etkisi, yalnızca sundukları finansal bilginin niteliğiyle değil, aynı zamanda bu fenomenlerin nasıl algılandığıyla da ilişkilidir. Kaynak güvenilirliği yaklaşımı, özellikle bilgi yoğunluğunun ve belirsizliğin yüksek olduğu dijital ortamlarda daha kritik hâle gelmektedir (Flanagin vd., 2020). Sosyal medya kullanıcıları çok sayıda finansal yorum, öneri ve piyasa değerlendirmesiyle karşılaşmakta; bu içeriklerin tamamını nesnel olarak doğrulama imkânına sahip olamamaktadır. Bu durumda bireyler, içeriğin doğruluğunu değerlendirirken kaynağın güvenilirliği, uzmanlığı ve çekiciliği gibi ipuçlarından yararlanmaktadır. Güvenilir görülen bir finans fenomeni, takipçide içeriklere yönelik kabul eğilimini artırabilirken; uzman olarak algılanan bir fenomen, yatırım bilgisinin daha değerli ve uygulanabilir görülmesini sağlayabilmektedir (Hamamacı & Aren, 2024). Benzer biçimde çekici ya da takipçiyle güçlü bağ kurabilen fenomenler, finansal içeriklerin daha fazla

dikkat çekmesine ve davranışsal niyete dönüşmesine katkı sağlayabilmektedir. Sosyal medya fenomenlerinin takipçilerin tutumları, marka değerlendirmeleri ve davranışsal niyetleri üzerinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar, kaynağa ilişkin algıların dijital ortamlarda güçlü bir ikna mekanizması oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Lou & Yuan, 2019; Schouten vd., 2020; Casaló vd., 2020; Belanche vd., 2021 Luan vd., 2024).

Fenomenlerin güvenilir, uzman ve takipçiyle etkileşim kurabilen bir aktör olarak algılanması, paylaşılan mesajın daha ikna edici bulunmasına yol açmaktadır (Ohanian, 1990; Ismagilova et al., 2020). Bu durum finansal içerik üreten fenomenler açısından daha hassas bir anlam taşımaktadır; çünkü burada etkilenen davranış yalnızca tüketim tercihi değil, doğrudan finansal risk içeren yatırım kararıdır (Akdoğan, 2023). Bu çalışma açısından kaynak güvenilirliği modeli, finans fenomenlerinin yatırım niyeti üzerindeki etkisini açıklamak için uygun bir teorik temel sunmaktadır. Finans fenomeninin güvenilir bulunması, takipçinin paylaşılan finansal bilgilere daha fazla önem vermesine; uzman olarak algılanması, söz konusu bilgilerin karar sürecinde daha güçlü biçimde kullanılmasına; çekici bulunması ise fenomenle kurulan bilişsel ve duygusal bağın güçlenmesine zemin hazırlayabilmektedir (Yuan & Lou, 2020; Han & Balabanis, 2024). Böylece finans fenomenleri, yatırımcının yalnızca bilgi arama davranışını değil, yatırım yapma niyetini de etkileyen sosyal ve psikolojik bir kaynak hâline gelmektedir. Bununla birlikte yatırım niyetinin yalnızca dışsal bilgi kaynakları üzerinden açıklanması eksik kalmaktadır.

Bireylerin kişilik özellikleri, finansal bilgiyi nasıl yorumladıklarını, risk karşısında nasıl davrandıklarını ve sosyal medya kaynaklı önerileri ne ölçüde dikkate aldıklarını etkileyebilmektedir (Selden & Goodie, 2018). Bu nedenle çalışmada finans fenomenlerinin kaynak özellikleri ile yatırım niyeti arasındaki ilişki, bireysel psikolojik farklılıklar dikkate alınarak ele alınmaktadır. Özellikle sorumluluk ve duygusal denge kişilik özellikleri, bireyin planlı hareket etme, risk karşısında tutarlılığını koruma ve finansal kararlarını kontrol altında tutma kapasitesiyle ilişkili olduğundan, yatırım niyetinin açıklanmasında önemli değişkenler olarak değerlendirilmektedir (Akgüneş, 2021; Yüce, 2025). Bu bağlamda çalışma, finans fenomenlerinin algılanan güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık özelliklerinin yatırım yapma niyeti üzerindeki etkisini; sorumluluk ve duygusal denge kişilik özelliklerinin bu süreçteki rolüyle birlikte incelemektedir. Bu açıdan araştırma, sosyal medya temelli finansal etkiyi yalnızca fenomen özellikleriyle sınırlı biçimde değil, yatırımcının psikolojik yapısını da içeren bütüncül bir model üzerinden açıklamaktadır.

2.2. Finans Fenomenleri Yatırım Niyeti İlişkisi

Yatırım niyeti, bireyin gelecekte finansal bir varlık edinmeye, yatırım yapmaya ya da yatırım araçlarını çevresine önermeye yönelik davranışsal eğilimini ifade etmektedir. Bu yönüyle yatırım niyeti, gerçekleşmiş yatırım davranışından önce gelen ve bireyin finansal karar alma sürecindeki eğilimini gösteren önemli bir değişkendir. Finansal piyasalarda yatırım kararları çoğu zaman belirsizlik, risk ve bilgi asimetrisi altında şekillendiğinden, bireyler karar alma sürecinde yalnızca nesnel piyasa verilerine değil, bilgi aldıkları kaynakların güvenilirliğine ve uzmanlığına da önem vermektedir. Davranışsal finans yaklaşımı da yatırımcıların karar süreçlerinin yalnızca rasyonel hesaplamalarla açıklanamayacağını; bilişsel eğilimler, risk algısı, sosyal etki ve psikolojik faktörlerin yatırım davranışlarında belirleyici olabileceğini ortaya koymaktadır (Kahneman & Tversky, 1979; Barberis & Thaler, 2003; Shiller, 2003; Statman, 2014; Hirshleifer, 2015). Dijitalleşme ile birlikte yatırımcıların finansal bilgiye erişim biçimi değişmiş; sosyal medya platformları yatırım kararları üzerinde etkili olabilecek yeni bilgi ve etkileşim alanları hâline gelmiştir. Özellikle X gibi anlık bilgi akışının yoğun olduğu platformlarda piyasa yorumları, yatırım aracı değerlendirmeleri ve finansal öngörüler hızlı biçimde yayılmakta; bireyler bu içerikleri karar süreçlerinde dikkate alabilmektedir. Bu bağlamda finans fenomenleri yalnızca bilgi paylaşılan sosyal medya kullanıcıları değil, takipçilerin yatırım algılarını ve yatırım yapma niyetlerini etkileyebilen dijital kanaat aktörleri olarak değerlendirilmektedir (Ahern & Peress, 2023; Akdoğan, 2023; Cihangir & Köksal, 2025; Kadous vd., 2025).

Finans fenomenlerinin yatırım niyeti üzerindeki etkisini açıklamada kaynak güvenilirliği modeli önemli bir kuramsal dayanak sunmaktadır. Ohanian'a (1990) göre bir kaynağın ikna gücü güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık olmak üzere üç temel boyut üzerinden açıklanmaktadır. Güvenilirlik, kaynağın dürüst, tutarlı ve inanılır olarak algılanmasını; uzmanlık, kaynağın ilgili alanda bilgi ve yetkinlik sahibi görülmesini; çekicilik ise kaynağın takipçi açısından olumlu, dikkat çekici ve etkileyici bulunmasını

ifade etmektedir. Sosyal medya bağlamında takipçiler yalnızca finansal içeriğin kendisini değil, bu içeriği sunan kişinin kim olduğunu, ne ölçüde güvenilir görüldüğünü ve ilgili alanda ne kadar yetkin algılandığını da değerlendirmektedir (Ohanian, 1990; Ismagilova et al., 2020; Yuan & Lou, 2020). Finans fenomeninin güvenilir olarak algılanması, takipçilerin paylaşılan finansal bilgileri daha fazla dikkate almasına neden olabilir. Finansal kararların risk ve olası kayıp içerdiği düşünüldüğünde, güvenilir görülen bir kaynaktan gelen bilginin yatırımcı tarafından daha ikna edici bulunması beklenmektedir. Bu nedenle finans fenomeninin dürüst, tutarlı ve inandırıcı bulunması, bireyin yatırım yapma niyetini güçlendirebilir. Benzer biçimde, finans fenomeninin uzman olarak algılanması, paylaşılan piyasa yorumlarının ve yatırım önerilerinin daha değerli görülmesini sağlayabilir. Finansal piyasaların teknik bilgi, analiz becerisi ve deneyim gerektiren yapısı dikkate alındığında, uzmanlık algısı yatırım niyetinin oluşumunda güçlü bir belirleyici olabilir (Hamamcı & Aren, 2024; Luan vd., 2024). Çekicilik boyutu ise finans fenomeninin yalnızca fiziksel görünümüyle sınırlı değildir; iletişim tarzı, anlatım biçimi, takipçiyle kurulan yakınlık, görünürlük ve beğenilirlik gibi unsurları da kapsamaktadır. Çekici bulunan bir finans fenomeni, takipçinin dikkatini daha kolay çekebilir ve finansal içeriklerin daha fazla izlenmesine katkı sağlayabilir. Bu durum, fenomen ile takipçi arasında bilişsel ve duygusal bir bağ oluşturarak yatırım niyetinin güçlenmesine zemin hazırlayabilir. Sosyal medya fenomenlerine ilişkin çalışmalar da güvenilirlik, uzmanlık ve çekicilik gibi kaynak özelliklerinin bireylerin tutumları ve davranışsal niyetleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Lou & Yuan, 2019; Schouten vd., 2020; Belanche vd., 2021; Han & Balabanis, 2024). Bu doğrultuda finans fenomenlerinin güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutlarının yatırım niyeti üzerinde pozitif etkiye sahip olması beklenmektedir. Bu kapsamda araştırmanın hipotezleri şu şekilde geliştirilmiştir:

H1: Finans fenomenlerinin algılanan güvenilirliği, bireylerin yatırım yapma niyeti üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

H2: Finans fenomenlerinin algılanan çekiciliği, bireylerin yatırım yapma niyeti üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

H3: Finans fenomenlerinin algılanan uzmanlığı, bireylerin yatırım yapma niyeti üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

2.3. Finans Fenomenleri ile Yatırım Niyeti İlişkisinde Kişiliğin Rolü

Finans fenomenlerinin yatırım niyeti üzerindeki etkisi, yalnızca fenomenin güvenilir, çekici ya da uzman olarak algılanmasıyla açıklanamaz. Aynı finansal içeriğe maruz kalan bireylerin farklı yatırım eğilimleri göstermesi, yatırım kararlarının bireysel psikolojik özelliklerden bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Bu nedenle finans fenomenlerinden gelen mesajların yatırım niyetine dönüşme sürecinde kişilik özellikleri önemli bir açıklayıcı değişken olarak ele alınmalıdır. Beş Faktör Kişilik Modeli, bireylerin davranış eğilimlerini, karar alma biçimlerini ve çevresel uyaranlara verdikleri tepkileri açıklamada yaygın biçimde kullanılan bir yaklaşımdır. Bu model kapsamında kişilik; dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, duygusal denge ve deneyime açıklık boyutları üzerinden değerlendirilmektedir. Ancak finansal karar alma bağlamında özellikle sorumluluk ve duygusal denge boyutları daha belirgin bir açıklayıcılık sunmaktadır. Sorumluluk, bireyin düzenli, planlı, kontrollü ve hedef odaklı hareket etme eğilimini ifade ederken; duygusal denge, bireyin stres, belirsizlik ve risk karşısında duygusal kontrolünü koruyabilme kapasitesini göstermektedir (Costa & McCrae, 1992; McCrae & Costa, 1997; John et al., 2008; Selden & Goodie, 2018). Sorumluluk düzeyi yüksek bireylerin finansal karar alma sürecinde daha dikkatli, kontrollü ve planlı davranışları beklenmektedir. Bu bireyler, sosyal medya üzerinden sunulan finansal içerikleri doğrudan davranışa dönüştürmek yerine, bilgiyi değerlendirme, riskleri analiz etme ve uzun vadeli sonuçları dikkate alma eğilimi gösterebilir. Bu nedenle sorumluluk, finans fenomenlerinden gelen mesajların yatırım niyetine dönüşme biçiminde belirleyici bir psikolojik mekanizma olarak değerlendirilebilir. Literatürde sorumluluk düzeyinin yatırım kararlarının planlanması, ani piyasa dalgalanmalarına verilen tepkiler ve uzun vadeli yatırım hedeflerine bağlılıkla ilişkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca sorumluluk düzeyinin dürtüsel işlem yapma ve kısa vadeli kazanç odaklı karar alma eğilimlerini sınırlayabileceği ifade edilmektedir (Rzeszutek et al., 2015; Lai, 2019; Akgüneş, 2021). Duygusal denge ise finansal karar alma sürecinde özellikle risk, belirsizlik ve piyasa dalgalanmaları karşısında önem kazanmaktadır. Duygusal dengesi yüksek bireyler, sosyal medya kaynaklı finansal bilgilere maruz kaldıklarında ani kaygı, panik ya da aşırı heyecanla

hareket etmek yerine daha dengeli bir değerlendirme süreci yürütebilir. Buna karşılık duygusal dengesi düşük bireyler, belirsizlik ve risk içeren yatırım ortamlarında daha yoğun kaygı yaşayabilir ve finansal içerikleri tehdit ya da fırsat olarak daha uç biçimlerde değerlendirebilir. Bu nedenle duygusal denge, finans fenomenlerinden gelen bilginin yatırım niyetine dönüşmesinde önemli bir psikolojik kanal olarak ele alınabilir (Costa & McCrae, 1992; McCrae et al., 2000; McCrae, 2011; Yüce, 2025).

Finans fenomenlerinin güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutları yatırım niyetini etkileyebilecek dışsal kaynak özellikleri iken, sorumluluk ve duygusal denge bu etkinin birey düzeyinde nasıl işlendiğini açıklayan içsel özelliklerdir. Güvenilir bulunan bir finans fenomeninin paylaşımları, sorumluluk düzeyi yüksek bireylerde daha kontrollü ve planlı bir değerlendirme sürecinden geçebilir. Çekici bulunan bir fenomenin etkisi, duygusal bağ ve dikkat yoğunluğu üzerinden yatırım niyetine dönüşebilir; ancak bu dönüşüm bireyin duygusal dengesine göre güçlenebilir ya da zayıflayabilir. Uzman olarak algılanan bir fenomenin sunduğu bilgiler ise birey tarafından daha uygulanabilir ve güven verici bulunabilir; fakat bu etkinin yatırım niyetine dönüşmesi yine bireyin finansal bilgiyi işleme biçimine, risk karşısındaki tutumuna ve psikolojik istikrarına bağlıdır. Bu çerçevede kişilik özellikleri, finans fenomenlerinin yatırım niyeti üzerindeki etkisini tamamlayıcı bir unsur olarak değil, bu etkinin hangi psikolojik süreçlerden geçerek oluştuğunu açıklayan temel bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla yatırım niyetini yalnızca fenomenin kaynak özellikleriyle açıklamak eksik kalır. Finans fenomenlerinin etkisi, takipçinin kişilik yapısıyla birlikte ele alındığında daha anlamlı hâle gelmektedir. Bu nedenle çalışmada sorumluluk ve duygusal denge, finans fenomenlerinin güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutları ile yatırım niyeti arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak ele alınmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmada aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H4: Bireylerin kişilik özellikleri, finans fenomenlerinin kaynak güvenilirliği boyutları ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide aracı bir role sahiptir.

H4a: Bireylerin sorumluluk düzeyi, finans fenomenlerinin kaynak güvenilirliği boyutları ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide aracı bir role sahiptir.

H4a1: Sorumluluk, finans fenomenlerinin güvenilirliği ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide aracı bir role sahiptir.

H4a2: Sorumluluk, finans fenomenlerinin çekiciliği ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide aracı bir role sahiptir.

H4a3: Sorumluluk, finans fenomenlerinin uzmanlığı ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide aracı bir role sahiptir.

H4b: Bireylerin duygusal denge düzeyi, finans fenomenlerinin kaynak güvenilirliği boyutları ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide aracı bir role sahiptir.

H4b1: Duygusal denge, finans fenomenlerinin güvenilirliği ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide aracı bir role sahiptir.

H4b2: Duygusal denge, finans fenomenlerinin çekiciliği ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide aracı bir role sahiptir.

H4b3: Duygusal denge, finans fenomenlerinin uzmanlığı ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide aracı bir role sahiptir.

3. Metodoloji

3.1. Araştırma Tasarımı

Bu araştırma, finans fenomenlerinin algılanan güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutlarının bireylerin yatırım yapma niyeti üzerindeki etkisini incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemiyle tasarlanmıştır. Çalışmada ayrıca kişilik özelliklerinden sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin, finans fenomenlerinin kaynak özellikleri ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide aracı rol üstlenip üstlenmediği analiz edilmektedir. Bu yönüyle araştırma, değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkileri açıklamaya yönelik açıklayıcı bir araştırma tasarımına sahiptir. Araştırma modelinde finans fenomenlerinin algılanan güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutları bağımsız değişkenler; yatırım yapma niyeti bağımlı değişken, sorumluluk ve duygusal denge ise aracı değişkenler olarak ele alınmıştır.

Bu kapsamda öncelikle finans fenomenlerinin kaynak özelliklerinin yatırım yapma niyetini ne ölçüde yordadığı incelenmiş, ardından kişilik özelliklerinin bu ilişkilerdeki aracılık etkileri test edilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye genelinde sosyal medya platformlarını aktif olarak kullanan bireyler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında özellikle X platformunda finansal içeriklere maruz kalan, yatırım, ekonomi ve piyasa yorumlarını takip eden kullanıcıların görüşlerine ulaşılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte farklı sosyal medya platformlarını kullanan ve finansal içeriklerle karşılaşan bireyler de araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Araştırmada olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme kullanılmıştır. Katılımcı sayısını artırmak ve finans fenomenlerini takip eden kullanıcılara daha kolay ulaşmak amacıyla kartopu örnekleme tekniğinden de yararlanılmıştır. Bu kapsamda araştırmaya ilk aşamada pilot çalışma için toplam 150 katılımcı dâhil edilmiştir. Katılım tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiş ve katılımcıların kimlik bilgileri toplanmamıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri çevrim içi anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Anket formu sosyal medya platformları üzerinden katılımcılara ulaştırılmış; özellikle X kullanıcılarına erişim sağlanmasına öncelik verilmiştir. Anket formunda katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik soruların yanı sıra araştırma modelinde yer alan değişkenleri ölçmeye yönelik ölçek ifadelerine yer verilmiştir.

Araştırmada finans fenomenlerinin kaynak özellikleri algılanan güvenilirlik, algılanan çekicilik ve algılanan uzmanlık boyutları üzerinden ölçülmüştür. Kişilik özellikleri kapsamında sorumluluk ve duygusal denge boyutları ele alınmıştır. Bağımlı değişken olan yatırım yapma niyeti ise bireyin gelecekte finansal varlık edinme, yatırım yapma ve yatırım araçlarını çevresine önerme eğilimi üzerinden değerlendirilmiştir. Ölçek maddeleri 5'li Likert tipi derecelendirme ile ölçülmüştür. Bu derecelendirmede katılımcılardan ifadelerle katılım düzeylerini "1=Kesinlikle katılmıyorum" ile "5=Kesinlikle katılıyorum" arasında belirtmeleri istenmiştir.

3.4. Veri Analizi

Veri analizi sürecinde öncelikle veri seti incelenmiş; eksik veri, hatalı giriş ve uç değer kontrolleri yapılmıştır. Analize uygun olmayan gözlemler değerlendirme dışında bırakıldıktan sonra değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Bu kapsamda değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri incelenmiştir. Ölçeklerin iç tutarlılığını değerlendirmek amacıyla Cronbach alfa katsayıları dikkate alınmıştır. Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Ardından finans fenomenlerinin algılanan güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutlarının yatırım yapma niyetini yordama gücünü belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Bu analizde yatırım yapma niyeti bağımlı değişken; algılanan güvenilirlik, algılanan çekicilik ve algılanan uzmanlık ise bağımsız değişkenler olarak modele dâhil edilmiştir. Kişilik özelliklerinin aracılık rolünü test etmek amacıyla Hayes'in PROCESS makrosundan yararlanılmıştır. Aracılık analizlerinde PROCESS Model 4 kullanılmıştır. Bu kapsamda sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin, finans fenomenlerinin kaynak özellikleri ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkilerde dolaylı etki oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Dolaylı etkilerin anlamlılığı bootstrap yöntemiyle değerlendirilmiş ve güven aralıklarının sıfır değerini içerip içermediği dikkate alınmıştır. Aracılık analizleri her bir bağımsız değişken için ayrı ayrı yürütülmüştür. Buna göre algılanan güvenilirlik, algılanan çekicilik ve algılanan uzmanlık değişkenlerinin yatırım yapma niyeti üzerindeki etkilerinde sorumluluk ve duygusal dengenin aracı rolü ayrı modeller üzerinden test edilmiştir. Böylece hem finans fenomenlerinin yatırım niyetine doğrudan etkileri hem de bu etkinin kişilik özellikleri aracılığıyla ortaya çıkıp çıkmadığı değerlendirilmiştir.

3.5. Etik İlkeler

Araştırma sürecinde etik ilkelere bağlı kalınmakta, katılımcıların gönüllü katılımı esas alınmaktadır. Toplanan veriler anonim olarak değerlendirilmekte ve yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmaktadır.

3.6. Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda tanımlayıcı istatistikler, değişkenler arası korelasyonlar, çoklu doğrusal regresyon analizi ve aracılık analizi bulguları sunulmaktadır. Analizler toplam 146 katılımcıdan elde edilen veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ölçek puanları oluşturulmadan önce kişilik ölçeğinde yer alan ters maddeler yeniden kodlanmış ve her değişken için ilgili maddelerin ortalama puanları hesaplanmıştır.

3.6.1. Tanımlayıcı İstatistikler

3.6.1.1. Ölçeklerin Yapı Geçerliliği ve Güvenirlik Bulguları

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz öncesinde örneklem yeterliliği Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett küresellik testi ile incelenmiştir. İlk analizde çekicilik, güvenilirlik, uzmanlık ve yatırım yapma niyeti ölçeklerine ait toplam 18 madde analize dâhil edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre KMO katsayısı .838 olarak hesaplanmış ve Bartlett küresellik testi anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=1929.411$; $sd=153$; $p<.001$). Söz konusu değerler, veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. İlk faktör analizi sonuçlarında dört faktörlü yapı genel olarak desteklenmekle birlikte, G2 ve U1 maddelerinin çapraz yüklenme gösterdiği belirlenmiştir. G2 maddesi güvenilirlik faktöründe .575, uzmanlık faktöründe .516 yük değeri almıştır. UZ1 maddesi ise uzmanlık faktöründe .680, güvenilirlik faktöründe .434 yük değeri almıştır. Çapraz yüklenme nedeniyle söz konusu maddeler analiz dışında bırakılmış ve faktör analizi kalan 16 madde üzerinden yeniden gerçekleştirilmiştir. Yenilenen analizde KMO katsayısı .823 olarak hesaplanmış ve Bartlett küresellik testi anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=1622.461$; $sd=120$; $p<.001$). Dört faktörlü yapı toplam varyansın %77.13'ünü açıklamaktadır. Elde edilen faktör yükleri Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Finans Fenomenlerinin Kaynak Özellikleri ve Yatırım Yapma Niyeti Ölçeklerine İlişkin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Madde	Çekicilik	Güvenilirlik	Uzmanlık	Yatırım Yapma Niyeti
ÇEK1	.865			
ÇEK2	.790			
ÇEK 3	.883			
ÇEK 4	.869			
GÜV1		.726		
GÜV3		.880		
GÜV4		.876		
GÜV5		.848		
GÜV6		.859		
UZ2			.789	
UZ3			.796	
UZ4			.852	
SAN1				.842
SAN2				.891
SAN3				.888
SAN4				.849

Araştırmada kişilik özellikleri kapsamında ele alınan sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz öncesinde ters kodlanması gereken maddeler yeniden kodlanmış ve ardından ilgili maddeler faktör analizine dâhil edilmiştir. Örneklem yeterliliğini değerlendirmek amacıyla hesaplanan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)

katsayısı .633 olarak bulunmuş, Bartlett küresellik testi ise anlamlı sonuç vermiştir ($\chi^2(6)=77.618$; $p<.001$). Elde edilen değerler, kişilik maddelerinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda sorumluluk ve duygusal denge maddelerinin iki faktörlü yapı altında toplandığı görülmüştür. İki faktörlü yapı toplam varyansın %69.76'sını açıklamaktadır. Faktör yükleri incelendiğinde, sorumluluk maddelerinin aynı faktör altında; duygusal denge maddelerinin ise ayrı bir faktör altında toplandığı belirlenmiştir. Söz konusu bulgu, kişilik özelliklerinin araştırma modelinde iki ayrı boyut olarak ele alınabileceğini göstermektedir.

Tablo 2. Kişilik Değişkenlerine İlişkin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Madde	Sorumluluk	Duygusal Denge
SOR1	.832	
SOR2	.806	
DUYDE1		.891
DUYDE2		.717

Faktör yükleri değerlendirildiğinde, sorumluluk maddelerinin .806 ile .832 arasında; duygusal denge maddelerinin ise .717 ile .891 arasında faktör yüküne sahip olduğu görülmektedir. Elde edilen yük değerleri, maddelerin ilgili faktörleri yeterli düzeyde temsil ettiğini göstermektedir. Ayrıca sorumluluk değişkeninin Cronbach alfa katsayısı .680, duygusal denge değişkeninin Cronbach alfa katsayısı ise .634 olarak hesaplanmıştır. Kişilik boyutlarının iki maddeli kısa yapılarla ölçüldüğü dikkate alındığında, elde edilen güvenirlik değerleri sınırlı fakat araştırma kapsamında kullanılabilir düzeyde değerlendirilebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde, faktör analizi sonuçları sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin kuramsal olarak öngörülen iki boyutlu yapıyı desteklediğini göstermektedir.

Araştırmada yer alan değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma ve Cronbach alfa katsayıları Tablo 3'de sunulmaktadır.

Tablo 3. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenirlik Değerleri

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Cronbach Alfa
ÇEK	3.03	1.23	.892
GÜV	1.50	0.80	.913
UZM	1.90	0.90	.866
SOR	2.60	0.80	.680
DUYDE	2.70	0.90	.634
YATNİY	2.50	0.95	.906

Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, katılımcıların değişkenlere yönelik algılarının farklı düzeylerde yoğunlaştığı görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre en yüksek ortalamaya sahip değişkenin çekicilik (ÇEK) olduğu belirlenmiştir (Ort.=3.03; SS=1.23). Çekiciliği sırasıyla duygusal denge (DUYDE) (Ort.=2.70; SS=0.90) ve sorumluluk (SOR) (Ort.=2.60; SS=0.80) değişkenleri izlemektedir. Buna karşılık en düşük ortalamanın güvenirlik (GÜV) değişkenine ait olduğu görülmektedir (Ort.=1.50; SS=0.80). Uzmanlık (UZM) değişkeninin de düşük düzeyde algılandığı anlaşılmaktadır (Ort.=1.90; SS=0.90). Yatırım niyeti (YATNİY) değişkeni ise ölçek orta noktasına yakın bir görünüm sergilemektedir (Ort.=2.50; SS=0.95).

Standart sapma değerleri değerlendirildiğinde, en yüksek farklılaşmanın çekicilik değişkeninde ortaya çıktığı görülmektedir (SS=1.23). Söz konusu değer, katılımcıların finans fenomenlerini çekici bulma düzeylerinde daha heterojen bir dağılım olduğunu göstermektedir. Güvenilirlik ve sorumluluk değişkenlerinde ise standart sapma değerlerinin daha düşük olması, katılımcı görüşlerinin bu boyutlarda görece daha homojen olduğunu göstermektedir. Cronbach alfa katsayıları incelendiğinde, çekicilik (.892), güvenilirlik (.913), uzmanlık (.866) ve yatırım niyeti (.906) ölçeklerinin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğu görülmektedir. Bu değerler, ilgili değişkenlerin güvenilir biçimde ölçüldüğünü göstermektedir. Buna karşılık sorumluluk (.680) ve duygusal denge (.634) değişkenlerinin Cronbach alfa katsayıları orta düşük düzeydedir. Söz konusu düşük değerlerin, ilgili değişkenlerin iki maddeli kısa yapılarla ölçülmesinden ve pilot çalışmadaki veri sayısından kaynaklandığı düşünülmektedir.

3.6.2. Korelasyon Analizi

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4’de sunulmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon matrisi incelendiğinde, katsayıların genel olarak düşük ve orta düzeyde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	ÇEK	GÜV	UZM	SO	DUYDE	YATNİY
ÇEK	1					
GÜV	0.11	1				
UZM	0.02	0.64	1			
SOR	0.10	-0.03	-0.05	1		
DUYDE	0.15	0.10	-0.03	0.20	1	
YATNİY	0.39	0.18	0.24	0.15	0.07	1

Bulgulara göre, en güçlü pozitif ilişki GÜV ile UZM ($r=0.64$) değişkenleri arasında saptanmış olup, bu durum iki değişkenin eş yönlü ve kuvvetli bir hareket sergilediğine işaret etmektedir. Söz konusu ilişkiyi, ÇEK ile YATNİY ($r=0.39$) arasındaki orta düzeydeki pozitif ilişki takip etmektedir. Öte yandan, SO ile GÜV ($r=-0.03$) ve SOR ile UZM ($r=-0.05$) gibi değişken çiftleri arasında negatif yönlü ve oldukça zayıf, ihmal edilebilir düzeyde ilişkiler olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, UZM ile DUYDE ($r=-0.03$) arasında da negatif yönlü zayıf bir bağ bulunmaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında, ÇEK değişkeninin tüm değişkenlerle pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu, YATNİY değişkeninin ise en yüksek korelasyonu ÇEK ($r=0.39$) ve UZM ($r=0.24$) boyutlarıyla paylaştığı görülmektedir.

3.6.3. Yatırım Niyetinin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

Tablo 5. Yatırım Yapma Niyetini Yordayan Değişkenlere İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	Beta (β)	t	p
(Sabit)	1.12	0.24	-	4.67	.000
ÇEK	0.29	0.04	0.37	7.25	.000*
GÜV	0.05	0.06	0.04	0.83	.407
UZM	0.23	0.06	0.22	3.83	.001*

$R = 0.441$; $R^2 = 0.195$; *Düzeltilmiş* $R^2 = 0.188$; $F = 28.45$; $p < .001$
Bağımlı Değişken: YATNİY

Araştırma modelinde yer alan bağımsız değişkenlerin (Çekicilik, Güven, Uzmanlık) bağımlı değişken olan Yatırım Niyeti (YATNİY) üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen çoklu doğrusal

regresyon analizi sonuçları incelenmiştir. Modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu ($F=28,45$; $p<.05$) ve yatırım niyetindeki toplam varyansın yaklaşık %19,2'sini ($R^2=0.192$) açıkladığı saptanmıştır. Değişkenlerin göreceli önem sırası ve anlamlılık düzeyleri incelendiğinde; ÇEK değişkeninin yatırım niyeti üzerinde en güçlü ve anlamlı pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir ($\beta=0.36$, $p<.05$). Buna göre, finans fenomeninin algılanan çekiciliğindeki bir birimlik artış, bireylerin yatırım niyetini doğrudan artırmaktadır. Modeldeki diğer değişkenlerden UZM ($\beta=0.22$, $p<.05$) yatırım niyetini pozitif yönde anlamlı şekilde yordarken, GÜV değişkeninin ($\beta=0.04$) yatırım niyeti üzerindeki doğrudan etkisinin istatistiksel olarak zayıf kaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, uzmanlık algısının güvene oranla yatırım kararı üzerinde daha belirleyici bir öncül olduğunu göstermektedir.

3.6.4. Kişilik Özelliklerinin Aracılık Rolüne İlişkin PROCESS Analizi

Finans fenomenlerinin kaynak özellikleri ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin aracı rolünü test etmek amacıyla Hayes PROCESS makrosu kullanılmıştır. Analizlerde Model 4 temel alınmış ve dolaylı etkilerin anlamlılığı bootstrap güven aralıkları üzerinden değerlendirilmiştir. Dolaylı etkinin anlamlı kabul edilebilmesi için bootstrap güven aralığının sıfır değerini içermemesi gerekmektedir.

Tablo 6. Sorumluluk ve Duygusal Dengenin Aracılık Etkisine İlişkin Bootstrap Sonuçları

Bağımsız Değişken	Aracı Değişken	Dolaylı Etki	%95 Bootstrap Güven Aralığı	Sonuç
ÇEK	Sorumluluk	-0.007	[-0.031; 0.014]	Anlamsız
ÇEK	Duygusal Denge	0.010	[-0.015; 0.043]	Anlamsız
ÇEK	Toplam Dolaylı Etki	0.003	[-0.022; 0.035]	Anlamsız
GÜV	Sorumluluk	-0.015	[-0.080; 0.016]	Anlamsız
GÜV	Duygusal Denge	-0.022	[-0.081; 0.022]	Anlamsız
GÜV	Toplam Dolaylı Etki	-0.037	[-0.105; 0.006]	Anlamsız
UZM	Sorumluluk	-0.022	[-0.091; 0.015]	Anlamsız
UZM	Duygusal Denge	-0.019	[-0.088; 0.022]	Anlamsız
UZM	Toplam Dolaylı Etki	-0.041	[-0.133; 0.011]	Anlamsız

PROCESS analizi sonuçlarına göre sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin aracılık etkilerine ilişkin tüm bootstrap güven aralıkları sıfır değerini içermektedir. Bu nedenle sorumluluk ve duygusal dengenin, finans fenomenlerinin çekicilik, güvenilirlik ve uzmanlık boyutları ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide anlamlı bir aracılık rolü üstlenmediği belirlenmiştir. Söz konusu bulgu, finans fenomenlerinin yatırım yapma niyeti üzerindeki etkisinin kişilik özellikleri üzerinden dolaylı biçimde açıklanamadığını göstermektedir. Özellikle çekicilik değişkeni yatırım yapma niyetini doğrudan etkilerken, bu etkinin sorumluluk ya da duygusal denge aracılığıyla oluşmadığı anlaşılmaktadır. Güvenilirlik ve uzmanlık değişkenlerinde de kişilik özellikleri üzerinden anlamlı bir dolaylı etki saptanmamıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda H4, H4a, H4a1, H4a2, H4a3, H4b, H4b1, H4b2 ve H4b3 hipotezleri desteklenmemiştir.

3.6.5. Hipotez Sonuçlarının Özeti

Araştırma hipotezlerine ilişkin sonuçlar Tablo 5'te özetlenmektedir.

Tablo 7. Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez	İfade	Sonuç
H1	Güvenilirlik → Yatırım Yapma Niyeti	Desteklenmedi
H2	Çekicilik → Yatırım Yapma Niyeti	Desteklendi
H3	Uzmanlık → Yatırım Yapma Niyeti	Desteklendi
H4	Kişilik özelliklerinin genel aracılık rolü	Desteklenmedi
H4a	Sorumluluğun aracılık rolü	Desteklenmedi
H4b	Duygusal dengenin aracılık rolü	Desteklenmedi

Genel olarak pilot çalışmadaki bulgular, finans fenomenlerinin yatırım yapma niyeti üzerinde sınırlı bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir. Modelde çekicilik ve uzmanlık değişkeni yatırım yapma niyetini anlamlı biçimde yordamaktadır. Fakat güvenilirlik değişkeni yatırım yapma niyetini anlamlı biçimde açıklamamaktadır. Ayrıca sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin aracılık rolü desteklenmemiştir. Bu sonuçlar, araştırma örnekleminde yatırım yapma niyetinin daha çok finans fenomeninin dikkat çekici, etkileyici ve uzman bulunmasıyla ilişkili olduğunu; güvenilirlik ve kişilik özelliklerinin ise beklenen düzeyde açıklayıcı olmadığını göstermektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Araştırmada finans fenomenlerinin algılanan güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutlarının bireylerin yatırım yapma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiş; ayrıca kişilik özelliklerinden sorumluluk ve duygusal dengenin söz konusu ilişkilerde aracı rol üstlenip üstlenmediği analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, finans fenomenlerinin yatırım yapma niyetini açıklamada sınırlı fakat anlamlı bir role sahip olduğunu göstermektedir. Ancak söz konusu rol, kaynak güvenilirliği modelinin tüm boyutları üzerinden değil, özellikle çekicilik algısı üzerinden ortaya çıkmaktadır. Tanımlayıcı istatistikler, katılımcıların finans fenomenlerini görece çekici bulmalarına rağmen, güvenilirlik ve uzmanlık bakımından daha düşük düzeyde değerlendirdiklerini göstermiştir. Katılımcılar finans fenomenlerini takip edilebilir, dikkat çekici ve görünür dijital aktörler olarak algılamakta; ancak yatırım kararlarında başvurulabilecek güçlü bir güven ya da uzmanlık kaynağı olarak konumlandırmamaktadır. Söz konusu görünüm, sosyal medya ortamında finans fenomenlerinin dikkat üretme kapasitesinin, güven ve uzmanlık inşa etme kapasitesinden daha güçlü algılandığını düşündürmektedir. Regresyon analizi sonuçları, finans fenomenlerinin algılanan çekiciliğinin yatırım yapma niyetini pozitif ve anlamlı biçimde yordadığını göstermiştir. Dolayısıyla H2 hipotezi desteklenmiştir. Finans fenomeninin dikkat çekici, etkileyici ve takipçi açısından olumlu algılanması, bireylerin yatırım yapma niyetini artırabilmektedir. Söz konusu sonuç, sosyal medya ortamında finansal içeriklerin yalnızca bilgi niteliğiyle değil, içeriği sunan kişinin görünürlüğü, iletişim tarzı ve takipçi üzerinde oluşturduğu algısal etkiyle de yatırım niyetine dönüşebileceğini göstermektedir. Araştırma, finans fenomenlerinin yatırımcı üzerindeki etkisinde duygusal ve algısal unsurların önemini ortaya koymaktadır. Güvenilirlik ve uzmanlık değişkenlerinin yatırım yapma niyeti üzerindeki etkileri ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Dolayısıyla H1 ve H3 hipotezleri desteklenmemiştir. Söz konusu sonuç, kaynak güvenilirliği modeli açısından beklenen örüntüyle tam olarak örtüşmemektedir. Ohanian'ın (1990) kaynak güvenilirliği yaklaşımında güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık ikna sürecinin temel bileşenleri olarak değerlendirilmektedir. Benzer biçimde sosyal medya fenomenleri üzerine yapılan çalışmalar, güvenilirlik ve uzmanlık algılarının takipçilerin tutumları ve davranışsal niyetleri üzerinde etkili olabileceğini ortaya koymaktadır (Lou & Yuan, 2019; Ismagilova et al., 2020; Belanche et al., 2021; Han & Balabanis, 2024). Buna rağmen mevcut araştırmada güvenilirlik ve uzmanlık algısının yatırım yapma niyetine anlamlı düzeyde yansımadağı görülmektedir. Güvenilirlik ve uzmanlık boyutlarının anlamlı çıkmaması birkaç açıdan değerlendirilebilir. İlk olarak finansal kararlar, tüketim kararlarına kıyasla daha yüksek risk içermektedir. Dolayısıyla bireyler finans fenomenlerini takip etseler dahi, söz konusu kişileri yatırım kararı verecek ölçüde güvenilir ya da uzman bir kaynak olarak görmeyebilir. İkinci olarak güvenilirlik ve uzmanlık değişkenlerinin ortalamalarının düşük olması, katılımcıların finans fenomenlerine karşı temkinli bir yaklaşım sergilediğine işaret etmektedir. Üçüncü olarak güvenilirlik ile uzmanlık arasındaki

yüksek korelasyon, katılımcıların iki boyutu birbirine yakın değerlendirdiğini ve regresyon modelinde söz konusu değişkenlerin ayrı ayrı açıklayıcılığının zayıfladığını düşündürmektedir. Dolayısıyla finans fenomenlerinin yatırım niyeti üzerindeki etkisi her zaman güven ve uzmanlık üzerinden değil, bazı örneklerde daha çok dikkat çekicilik ve algısal yakınlık üzerinden şekillenebilmektedir. Araştırmanın diğer önemli sonucu, sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin finans fenomenlerinin kaynak özellikleri ile yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkide anlamlı bir aracılık rolü üstlenmemesidir. PROCESS analizi sonuçlarında tüm dolaylı etkilere ilişkin bootstrap güven aralıklarının sıfır değerini içermesi nedeniyle H4, H4a ve H4b hipotezleri desteklenmemiştir. Elde edilen sonuç, araştırma örneğinde finans fenomenlerinin yatırım yapma niyeti üzerindeki etkisinin sorumluluk ya da duygusal denge üzerinden açıklanamadığını göstermektedir. Kişilik özelliklerinin aracılık rolünün desteklenmemesi, kişilik değişkenlerinin finansal karar alma sürecinde önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Literatürde kişilik özelliklerinin finansal risk alma, riskten kaçınma ve yatırım davranışlarıyla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Akgüneş, 2021; Selden & Goodie, 2018; Yüce, 2025). Ancak araştırma kapsamında sorumluluk ve duygusal denge, finans fenomenlerinden gelen etkinin yatırım niyetine taşındığı bir psikolojik mekanizma olarak çalışmamıştır. Söz konusu durum, kişilik özelliklerinin ilgili modelde aracı değişken olmaktan çok, farklı koşullarda düzenleyici ya da doğrudan etkili bir değişken olarak ele alınmasının daha uygun olabileceğini düşündürmektedir. Kişilik değişkenlerine ilişkin sonuçlar değerlendirilirken ölçüm yapısının sınırlılıkları da dikkate alınmalıdır. Sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin güvenilirlik katsayılarının düşük düzeyde olması, ilgili sonuçların temkinli yorumlanmasını gerektirmektedir. Özellikle kısa ölçeklerle ölçülen kişilik boyutlarında iç tutarlılık değerlerinin düşük çıkması mümkündür. Gelecek araştırmalarda sorumluluk ve duygusal denge boyutlarının daha kapsamlı ve güçlü psikometrik özelliklere sahip ölçeklerle ölçülmesi, kişilik özelliklerinin yatırım niyeti üzerindeki rolünü daha sağlıklı biçimde değerlendirmeye katkı sağlayacaktır. Araştırma teorik açıdan iki temel katkı sunmaktadır. İlk olarak finans fenomenlerinin yatırım niyeti üzerindeki etkisinin sosyal medya fenomenlerine ilişkin genel ikna modellerinden farklılaşabileceği görülmektedir. Tüketim bağlamında güvenilirlik ve uzmanlık daha güçlü sonuçlar üretebilirken, finansal kararlar gibi riskli alanlarda takipçiler fenomenleri izleseler bile onları güvenilir yatırım rehberi olarak görmeyebilir. İkinci olarak çalışma, finans fenomenlerinin etkisinde çekiciliğin daha belirgin bir rol oynadığını ortaya koyarak, sosyal medya ortamında yatırım niyetinin yalnızca bilgiye dayalı değil, aynı zamanda görünürlük, dikkat ve algısal etkiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Uygulama açısından sonuçlar, sosyal medya kullanıcılarının finansal içeriklere karşı eleştirel değerlendirme süreci yürütmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Finans fenomenlerinin çekici ve etkileyici bulunması, yatırım kararları açısından yeterli bir dayanak oluşturmamaktadır. Bireylerin sosyal medya kaynaklı finansal içerikleri değerlendirirken fenomenin görünürlüğünden çok, sunulan bilginin doğruluğuna, dayanağına, risk düzeyine ve yatırımcı profiline uygunluğuna dikkat etmesi gerekmektedir. Ayrıca finansal okuryazarlık çalışmalarında sosyal medya kaynaklı yatırım yönlendirmelerine karşı bilinçli değerlendirme becerisinin güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak çalışma 146 katılımcıdan elde edilen verilerle yürütülmüştür. Dolayısıyla sonuçların daha geniş yatırımcı kitlelerine genellenmesi sınırlıdır. İkinci olarak araştırma kesitsel veriyle gerçekleştirilmiştir; değişkenler arasında nedensel sonuçlar ileri sürülmemelidir. Üçüncü olarak sorumluluk ve duygusal denge değişkenlerinin güvenilirlik değerlerinin düşük olması, kişilik özelliklerine ilişkin sonuçların yorumlanmasında dikkatli olunmasını gerektirmektedir. Son olarak araştırma, finans fenomenlerinin yalnızca güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutlarına odaklanmıştır. Gelecek çalışmalarda etkileşim düzeyi, takipçi-fenomen benzerliği, parasosyal ilişki, finansal okuryazarlık, risk toleransı ve yatırım deneyimi gibi değişkenlerin modele dâhil edilmesi daha kapsamlı sonuçlar sağlayabilir. Sonuç olarak araştırma, finans fenomenlerinin yatırım yapma niyeti üzerindeki etkisinin beklenen şekilde güvenilirlik ve uzmanlık üzerinden değil, daha çok çekicilik algısı üzerinden ortaya çıktığını göstermektedir. Kişilik özelliklerinden sorumluluk ve duygusal denge ise söz konusu ilişkide anlamlı bir aracılık rolü üstlenmemiştir. Elde edilen sonuçlar, sosyal medya ortamında finans fenomenlerinin yatırımcılar üzerinde etkili olabileceğini, ancak söz konusu etkinin güvenilir finansal rehberlikten çok dikkat çekicilik ve algısal etki üzerinden şekillenebileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla finans fenomenleri, bireylerin yatırım niyetini etkileyen dijital aktörler olarak önem taşımakla birlikte, yatırım kararlarında eleştirel değerlendirme ve finansal okuryazarlık gerekliliği devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Ahern, K. R., & Peress, J. (2023). The role of media in financial decision-making. In *Handbook of Financial Decision Making* (pp. 192–212). Edward Elgar Publishing.

Akdoğan, Y. E. (2023). *Sosyal medyanın finansal piyasalara etkisi ve hisse senedi fiyat öngörülerinde kullanılması: Borsa İstanbul örneği* (Tez No. 794348) [Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi / Bursa Uludağ Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/entities/publication/3da12f8a-8e28-4c41-b85a-05591c88d677>

Akgüneş, A. O. (2021). Beş temel kişilik özelliğinin finansal risk alma ve riskten kaçınma davranışları üzerine etkisi: Z kuşağı örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(29), 80–91. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.776595>

Ata, S., Arslan, H. M., Baydaş, A., & Pazvant, E. (2022). The effect of social media influencers' credibility on consumer's purchase intentions through attitude toward advertisement. *Esic Market*, 53(1), e280-e280.

Aytuna, E. S. (2019). *Marketing Through Instagram Influencers: The Effect of Source Credibility on Millennials' Purchase Intention* (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

Barberis, N., & Thaler, R. (2003). A survey of behavioral finance. In G. M. Constantinides, M. Harris, & R. M. Stulz (Eds.), *Handbook of the Economics of Finance* (Vol. 1, pp. 1053–1128). Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S1574-0102\(03\)01027-6](https://doi.org/10.1016/S1574-0102(03)01027-6)

Barrick, M. R., & Mount, M. K. (1991). The Big Five personality dimensions and job performance: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 44(1), 1–26. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1991.tb00688.x>

Belanche, D., Casaló, L. V., Flavián, M., & Ibáñez-Sánchez, S. (2021). Building influencers' credibility on Instagram: Effects on followers' attitudes and behavioral responses toward the influencer. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 61, 102585. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102585>

Casaló, L. V., Flavián, C., & Ibáñez-Sánchez, S. (2020). *Influencers on Instagram: Antecedents and consequences of opinion leadership*. **Journal of Business Research**, 117, 510–519. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.07.005>

Cihangir, M., & Köksal, S. (2025). Finansal Bilgiye Erişimde Sosyal Medyanın Etkisi: Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) İle Bir İnceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(4), 1512-1533.

Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual*. Psychological Assessment Resources.

Çiftçi, A. (2017). *Finansal yatırım kararlarında davranışsal eğilimlerin davranışsal finans açısından incelenmesi: Şanlıurfa ili merkez ilçeleri örneği* (Master's thesis, Batman Üniversitesi).

De Matteo, F. (2026). *A machine learning enhanced framework for navigating the digital space: Results from the case of influencers* [Doktora tezi, IULM University]. Apeiron Digital Repository.

Demirağ, F. (2024). Influencer özelliklerinin tüketicilerin davranışsal niyetleri üzerindeki etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (79), 1-18.

Flanagin, A. J., Winter, S., & Metzger, M. J. (2020). Making sense of credibility in complex information environments: The role of message sidedness, information source, and thinking styles in credibility evaluation online. *Information, Communication & Society*, 23(7), 1038-1056.

Hamamcı, H. N., & Aren, S. (2024). The direct and indirect effects of financial influencer credibility on investment intention. *Croatian Review of Economic, Business and Social Statistics*, 10(1), 57–69. <https://doi.org/10.62366/crebss.2024.1.005>

Han, J., & Balabanis, G. (2024). Meta-analysis of social media influencer impact: Key antecedents and theoretical foundations. *Psychology & Marketing*, 41(2), 394–426. <https://doi.org/10.1002/mar.21927>

Hirshleifer, D. (2015). Behavioral finance. *Annual Review of Financial Economics*, 7(1), 133-159.

- Ismagilova, E., Slade, E., Rana, N. P., & Dwivedi, Y. K. (2020). The effect of characteristics of source credibility on consumer behaviour: A meta-analysis. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 53, 101736. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.01.005>
- John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (2nd ed., pp. 102–138). Guilford Press.
- John, O. P., Naumann, L. P., & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative Big Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (3rd ed., pp. 114–158). Guilford Press.
- Kadous, K., Mercer, M., & Zhou, Y. (2025). Why do investors rely on low-quality investment advice? Experimental evidence from social media platforms. *Behavioral Research in Accounting*, 37(1), 97-115.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263-291.
- Kayan, F. (2024). Sosyal medyada pazarlama stratejileri ve influencer'ların tüketici davranışlarına etkileri üzerine bir değerlendirme. *Sosyolojik Bağlam*, 5(1), 45-62.
- Kırık, S. (2025). Geleneksel finansın sınırları ve davranışsal yaklaşımın yükselişi: Karar alma süreçlerinde bilişsel sapmaların rolü. C. Şahin (Ed.), *Finansta yeni ufuklar: Güncel araştırmalar ve geleceğe yönelik yaklaşımlar* içinde (ss. 107-132). Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub1070.c4228>.
- Lai, C.-P. (2019). Personality traits and stock investment of individuals. *Sustainability*, 11(19), 5474. <https://doi.org/10.3390/su11195474>
- Lou, C., & Yuan, S. (2019). *Influencer marketing: How message value and credibility affect consumer trust of branded content on social media*. **Journal of Interactive Advertising**, 19(1), 58–73. <https://doi.org/10.1080/15252019.2018.1533501>
- Luan, C. C., Chen, K. L., Ko, C. Y., Lin, P. M., & Phan, T. A. (2024). *Effects of finance knowledge influencer qualities on investment willingness and the moderation of followers' risk tolerance*. **Journal of Consumer Behaviour**, 23(4), 1979–1994. <https://doi.org/10.1002/cb.2319>
- McCrae, R. R. (2011). Personality theories for the 21st century. *Teaching of Psychology*, 38(3), 209–214. <https://doi.org/10.1177/0098628311411785>
- McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52(5), 509–516. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.5.509>
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Jr., Ostendorf, F., Angleitner, A., Hřebíčková, M., Avia, M. D., Sanz, J., Sánchez-Bernardos, M. L., Kusdil, M. E., Woodfield, R., Saunders, P. R., & Smith, P. B. (2000). Nature over nurture: Temperament, personality, and life span development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 173–186. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.1.173>
- Ohanian, R. (1990). Construction and validation of a scale to measure celebrity endorsers' perceived expertise, trustworthiness, and attractiveness. *Journal of Advertising*, 19(3), 39–52. <https://doi.org/10.1080/00913367.1990.10673191>
- Rzeszutek, M., Szyszka, A., & Czerwonka, M. (2015). Investors' expertise, personality traits and susceptibility to behavioral biases in the decision making process. *Contemporary Economics*, 9(3), 337–352. <https://doi.org/10.5709/ce.1897-9254.173>
- Sardar, S., Vijay, T.S. (2025). Social media influencers and purchase intention: a review and research agenda. *International Journal of Consumer Studies*, 49(3), e70046
- Schouten, A. P., Janssen, L., & Verspaget, M. (2020). *Celebrity vs. influencer endorsements in advertising: The role of identification, credibility, and product-endorser fit*. **International Journal of Advertising**, 39(2), 258–281. <https://doi.org/10.1080/02650487.2019.1634898>

- Selden, M., & Goodie, A. S. (2018). Review of the effects of Five Factor Model personality traits on network structures and perceptions of structure. *Social Networks*, 52, 81–99. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2017.05.007>
- Shiller, R. J. (2003). From efficient markets theory to behavioral finance. *Journal of Economic Perspectives*, 17(1), 83–104. <https://doi.org/10.1257/089533003321164967>
- Sokolova, K., Perez, C., & Besson, E. (2026). The credibility of virtual influencers in their communication styles: An experimental study on audience-oriented messaging. *Psychology & Marketing*, 43(2), 210-228.
- Statman, M. (2014). Behavioral finance: Finance with normal people. *Borsa Istanbul Review*, 14(2), 65–73.
- Tansuchat, P., & Thaicharo, Y. (2025). Cognitive biases and investment choices: Exploring the psychological determinants of financial decision-making in Thailand. *Journal of Business and Economic Options*, 8(1), 43-60.
- Yuan, S., & Lou, C. (2020). How social media influencers foster relationships with followers: The roles of source credibility and fairness in parasocial relationship and product interest. *Journal of Interactive Advertising*, 20(2), 133–147. <https://doi.org/10.1080/15252019.2020.1769514>
- Yüce, E. (2025). Bireylerin nevroitik kişilik özelliğinin finansal risk algısına etkisinde stresin aracılık rolü. *Quantrade Journal of Complex Systems in Social Sciences*, 7(1), 30–50. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15778055>

RELATIONSHIPS BETWEEN PERCEIVED SOCIAL MEDIA INFLUENCER CHARACTERISTICS AND CUSTOMER COMMITMENT TO PREFERRED BRANDS: A STUDY OF SOCIAL MEDIA USERS IN TÜRKİYE

Serhat ATA¹

Hava Erdem²

Algılanan Sosyal Medya Fenomeni Özellikleri ile Tercih Edilen Markaya Yönelik Müşteri Bağlılığı Arasındaki İlişkiler: Türkiye’de Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma

Abstract

This study examines the relationships of perceived social media influencer trustworthiness, attractiveness, interactivity, and expertise with customers’ commitment to their preferred brands. Customer commitment is conceptualized through affective, normative, economic, forced, and habitual commitment. Cross-sectional data were collected through an online survey. Of the 301 usable responses, analyses were conducted using data from 240 participants who reported following social media influencers. Multiple regression analyses showed that perceived influencer characteristics jointly accounted for a significant proportion of variance in affective ($R^2 = .449$), normative ($R^2 = .500$), economic ($R^2 = .303$), forced ($R^2 = .164$), and habitual commitment ($R^2 = .301$). Attractiveness was positively associated with affective, normative, economic, and habitual commitment, whereas interactivity was positively associated with affective and normative commitment. Perceived expertise was positively and significantly associated with all five forms of customer commitment and emerged as the most consistent influencer-related characteristic. When the other influencer perceptions were considered simultaneously, trustworthiness was associated only with affective commitment. The findings indicate that influencer collaborations should be evaluated not only in terms of reach and visibility but also through perceived expertise, attractiveness, and follower interaction. By linking influencer perceptions to distinct motivational forms of customer commitment, this study contributes to the influencer marketing literature.

Keywords: Social media influencer, influencer marketing, customer commitment, brand relationships, consumer behavior.

Öz

Bu çalışma, sosyal medya fenomenlerine atfedilen güvenilirlik, çekicilik, etkileşim ve uzmanlığın tüketicilerin tercih ettikleri markalara yönelik müşteri bağlılığıyla ilişkisini

¹ Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Doktor Öğretim Üyesi, Düzce, Türkiye. E-posta: serhatata@duzce.edu.tr ORCID: 0000-0002-5423-5118.

² Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce, Türkiye. E-posta: havaerdem@gmail.com ORCID: 0009-0002-9304-4477

incelemektedir. Müşteri bağlılığı; duygusal, normatif, ekonomik, zoraki ve alışılmış bağlılık boyutları üzerinden ele alınmıştır. Araştırma verileri çevrim içi anket yöntemiyle toplanmıştır. Elde edilen 301 geçerli yanıtta, sosyal medya fenomenlerini takip ettiğini belirten 240 katılımcının verileri analiz edilmiştir. Çoklu regresyon analizleri, influencer özelliklerinin duygusal ($R^2 = .449$), normatif ($R^2 = .500$), ekonomik ($R^2 = .303$), zoraki ($R^2 = .164$) ve alışılmış bağlılıktaki ($R^2 = .301$) varyansın anlamlı bir bölümünü açıkladığını göstermektedir. Çekicilik; duygusal, normatif, ekonomik ve alışılmış bağlılıkla; etkileşim duygusal ve normatif bağlılıkla pozitif ilişkili bulunmuştur. Algılanan uzmanlık, beş bağlılık boyutunun tamamıyla pozitif ve anlamlı ilişkiler sergilemiş ve en tutarlı ilişki gösteren influencer özelliği olarak öne çıkmıştır. Diğer influencer algıları birlikte değerlendirildiğinde güvenilirlik yalnızca duygusal bağlılıkla anlamlı ilişki göstermiştir. Bulgular, influencer iş birliklerinin yalnızca erişim ve görünürlük üzerinden değil; uzmanlık, çekicilik ve takipçiyle kurulan etkileşim temelinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Çalışma, influencer algılarını müşteri bağlılığının farklı motivasyonel biçimleriyle ilişkilendirerek influencer pazarlaması literatürüne katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya fenomeni, influencer pazarlaması, müşteri bağlılığı, marka ilişkileri, tüketici davranışı.

8. SINIF FEN BİLİMLERİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI ÖĞRENME ÇIKTILARININ YENİLENMİŞ BLOOM TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ

Dr. Caner ÇABUK

Ordu Üniversitesi,

cnrcabuk@gmail.com - 0000-0002-9439-0876

ÖZET

Bu araştırmada, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan 8. sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda yer alan öğrenme çıktılarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımı temelinde doküman incelemesi deseni kullanılarak yürütülmüştür. Veri kaynağını, programda yer alan toplam 134 öğrenme çıktısı oluşturmaktadır. Öğrenme çıktıları, Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin bilgi boyutu ile bilişsel süreç boyutu esas alınarak analiz edilmiş ve elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda öğrenme çıktılarının bilişsel süreç boyutunda en yoğun olarak çözümleme ve değerlendirme basamaklarında toplandığı belirlenmiştir. Buna karşılık yaratma basamağındaki öğrenme çıktılarının diğer bilişsel süreçlere göre daha sınırlı düzeyde olduğu görülmüştür. Bilgi boyutunda ise öğrenme çıktılarının ağırlıklı olarak kavramsal bilgi ve işlemsel bilgi kategorilerinde yer aldığı, olgusal bilgi ve özellikle üstbilişsel bilgi kategorilerinin daha düşük düzeyde temsil edildiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, programın öğrencilerin bilimsel kavramlar arasındaki ilişkileri kurmalarını, bilgiyi farklı durumlarda kullanmalarını ve bilimsel akıl yürütme süreçlerine katılmalarını destekleyen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, öğrencilerin kendi öğrenmelerini planlama ve değerlendirmelerine yönelik üstbilişsel yeterlikleri ile özgün fikir ve ürün geliştirmeyi destekleyen öğrenme çıktılarının artırılmasının programın taksonomik çeşitliliğine katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fen bilimleri eğitimi, öğretim programı, Yenilenmiş Bloom Taksonomisi

AN ANALYSIS OF THE LEARNING OUTCOMES OF THE 8TH GRADE SCIENCE CURRICULUM BASED ON THE REVISED BLOOM'S TAXONOMY

ABSTRACT

This study aimed to examine the learning outcomes included in the 8th Grade Science Curriculum developed within the framework of the Türkiye Century Education Model through the Revised Bloom's Taxonomy. The study was conducted using a document analysis design based on the qualitative research approach. The data source consisted of a total of 134 learning outcomes included in the curriculum. The learning outcomes were analyzed according to the

knowledge dimension and the cognitive process dimension of the Revised Bloom's Taxonomy, and the obtained data were evaluated through descriptive analysis. The findings revealed that the learning outcomes were concentrated mainly at the analysis and evaluation levels of the cognitive process dimension. In contrast, learning outcomes at the creation level were represented to a more limited extent compared to the other cognitive processes. Regarding the knowledge dimension, the learning outcomes were predominantly classified within the conceptual knowledge and procedural knowledge categories, whereas factual knowledge and particularly metacognitive knowledge were represented at lower levels. The findings indicate that the curriculum has a structure that supports students in establishing relationships among scientific concepts, applying knowledge in different contexts, and engaging in scientific reasoning processes. However, increasing the number of learning outcomes aimed at developing students' metacognitive competencies, such as planning and evaluating their own learning processes, as well as those promoting the generation of original ideas and products, may contribute to the taxonomic diversity of the curriculum.

Keywords: Science education, curriculum, Revised Bloom's Taxonomy

1. GİRİŞ

Toplumların ekonomik, sosyal, bilimsel ve teknolojik alanlarda yaşadığı değişimler, eğitim sistemlerinden beklenen işlevleri de sürekli olarak yeniden şekillendirmektedir. Günümüzde eğitim sistemlerinin temel amaçlarından biri, bireylerin yalnızca bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda bilgiyi kullanabilmelerini, karşılaştıkları problemleri çözebilmelerini, eleştirel düşünebilmelerini ve değişen koşullara uyum sağlayabilmelerini desteklemektir. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde öğretim programları önemli bir rol üstlenmektedir. Öğretim programları, eğitim sürecinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri, tutum ve değerlerin sistemli bir biçimde düzenlenmesini sağlayan temel çerçeveyi oluşturmaktadır (Demirel, 2023). Bu nedenle öğretim programlarının toplumsal ihtiyaçlar, bilimsel gelişmeler ve çağdaş eğitim anlayışları doğrultusunda belirli aralıklarla güncellenmesi kaçınılmaz hâle gelmektedir (Ornstein ve Hunkins, 2018; Print, 1993).

Bilgiye erişimin kolaylaşması ve dijital teknolojilerin yaşamın her alanında yaygınlaşması, bireylerden beklenen yeterliklerin çeşitlenmesine neden olmuştur. Bilgi toplumunun gerektirdiği yeterlikler doğrultusunda bireylerin yalnızca bilgiye ulaşmaları değil, bu bilgiyi analiz etmeleri, değerlendirmeleri, yeni durumlara uyarlamaları ve üretken biçimde kullanmaları beklenmektedir. Bu durum eğitim sistemlerinde eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcılık, iletişim ve iş birliği gibi üst düzey becerilerin ön plana çıkmasına yol açmıştır (Trilling ve Fadel, 2009; Voogt ve Roblin, 2012). Dolayısıyla öğretim programlarının da öğrencilerin bu becerileri geliştirmelerine olanak sağlayacak şekilde yapılandırılması önem kazanmıştır.

Öğretim programlarının öğrencilere kazandırmayı hedeflediği yeterliklerin somut göstergelerinden biri öğrenme çıktılarıdır. Öğrenme çıktıları, öğretim süreci sonunda öğrencilerden beklenen bilgi, beceri ve performansları ifade etmektedir. Bu çıktılar öğretim sürecinin planlanmasına, öğrenme etkinliklerinin düzenlenmesine ve ölçme-değerlendirme

uygulamalarının şekillendirilmesine yön vermektedir (Biggs ve Tang, 2011). Bu nedenle öğrenme çıktılarının niteliğinin ve bilişsel düzeyinin incelenmesi, öğretim programlarının öğrencilere hangi öğrenme deneyimlerini sunmayı amaçladığını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Öğrenme çıktılarının bilişsel özelliklerinin belirlenmesinde eğitim alanında en yaygın kullanılan sınıflama sistemlerinden biri Bloom ve ark. (1956) tarafından geliştirilen bilişsel alan taksonomisidir. Ancak eğitim anlayışında meydana gelen değişimler ve üst düzey düşünme becerilerine verilen önemin artması sonucunda bu taksonomi Anderson ve Krathwohl (2001) tarafından yeniden düzenlenmiştir. Yenilenmiş Bloom Taksonomisi (YBT) olarak adlandırılan bu yapı, öğrenmeyi bilgi boyutu ve bilişsel süreç boyutu olmak üzere iki boyutta ele almaktadır. Bilgi boyutu; olgusal, kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgi kategorilerinden oluşurken, bilişsel süreç boyutu hatırlama, anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamaklarını kapsamaktadır. Bu iki boyutlu yapı sayesinde öğrenme çıktılarının yalnızca içerdiği bilgi türü değil, aynı zamanda öğrencilerden beklenen bilişsel süreç düzeyi de belirlenebilmektedir (Krathwohl, 2002).

Türkiye’de öğretim programları da değişen eğitim anlayışları doğrultusunda güncellenmektedir. Bu kapsamda Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından geliştirilen Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM), öğrencilerin bilgi, beceri, eğilim ve değerlerini bütüncül bir yaklaşımla geliştirmeyi amaçlayan yeni bir program geliştirme anlayışı ortaya koymuştur. Modelde öğrencilerin araştırma-sorgulama, problem çözme, eleştirel düşünme, karar verme ve üretkenlik gibi becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan öğretim programlarında öğrenme çıktıları, öğrencilerden beklenen yeterliklerin temel göstergeleri olarak yapılandırılmıştır. Program kapsamında yer alan Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (FBDÖP), ise öğrencilerin bilimsel bilgiye ulaşmalarını, bilimsel süreç becerilerini kullanmalarını, fen bilimleri ile günlük yaşam arasında ilişki kurmalarını ve bilimsel düşünme becerilerini geliştirmelerini amaçlamaktadır (MEB, 2024). Bu nedenle programda yer alan öğrenme çıktılarının hangi bilgi türlerine ve bilişsel süreç düzeylerine odaklandığının belirlenmesi, programın öğrencilerden beklediği öğrenme düzeylerinin ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

Alan yazınında FBDÖP üzerine gerçekleştirilen çalışmaların program karşılaştırmaları, öğrenme çıktılarının taksonomik açıdan incelenmesi, STEM eğitimi ile ilişkisi ve öğretmen görüşleri gibi farklı konulara odaklandığı görülmektedir. Aksoy ve Ünsal (2019), 2013 ve 2017 FBDÖP’yi fizik konuları açısından karşılaştırmış; Başar ve Demirel (2019) ise 2013, 2017 ve 2018 programlarını çeşitli boyutlar bakımından incelemiştir. Cangüven ve Avcı (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada 2013 ve 2018 programlarında yer alan kazanımlar YBT açısından değerlendirilmiştir. Gündoğdu ve Aydın (2024) ise 2018 FBDÖP’de yer alan öğrenme çıktılarını taksonomik açıdan incelemiştir. Bunun yanında Bahar ve ark. (2018) programı STEM eğitimi bağlamında değerlendirirken, Ak ve Köse (2024) programa ilişkin öğretmen görüşlerini ortaya koymuştur. Mevcut çalışmalar incelendiğinde TYMM kapsamında geliştirilen FBDÖP üzerine yapılan araştırmaların henüz sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Özellikle 8. sınıf düzeyindeki öğrenme çıktılarının YBT’nin bilgi ve bilişsel süreç boyutları birlikte dikkate alınarak incelendiği araştırmaların yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir.

Öğrenme çıktılarının taksonomik açıdan değerlendirilmesi, programın bilişsel yapısının belirlenmesine, öğrencilerden beklenen öğrenme düzeylerinin ortaya konulmasına ve program geliştirme çalışmalarına veri sağlamasına katkıda bulunabilir. Bu yönüyle araştırmanın ilgili alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, TYMM 8. Sınıf FBDÖP’de yer alan öğrenme çıktılarını YBT’nin bilgi boyutu ve bilişsel süreç boyutu açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorusuna cevap aranmıştır.

“TYMM 8. Sınıf FBDÖP’de yer alan öğrenme çıktıları, YBT’nin bilgi boyutu ve bilişsel süreç boyutu açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?”

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında doküman incelemesi deseni ile yürütülmüştür. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin sistematik olarak incelenmesi ve analiz edilmesini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Resmî belgeler, raporlar, öğretim programları ve benzeri yazılı kaynakların araştırma amacı doğrultusunda değerlendirilmesine olanak sağlayan doküman incelemesi, araştırma verilerinin mevcut kaynaklardan elde edilmesi bakımından önemli bir nitel araştırma desenidir (Patton, 2015). Bu desen sayesinde araştırmacılar yazılı materyallerde yer alan bilgileri ayrıntılı biçimde inceleyebilmekte ve araştırma konusu doğrultusunda değerlendirebilmektedir. Ayrıca dokümanların sistemli bir şekilde ele alınmasına olanak tanınması, mevcut bilgilerin anlamlandırılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır (Bowen, 2009).

2.1. Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerinin toplanması sürecinde öncelikle Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın (TTKB) resmî internet sitesinden 8. Sınıf FBDÖP’na erişilmiştir. Daha sonra programda yer alan ünitelere ilişkin öğrenme çıktıları belirlenmiş ve analiz sürecinde kullanılmak üzere Microsoft Excel ortamına aktarılmıştır. Bu süreçte programda yer alan toplam 134 öğrenme çıktısı araştırma kapsamına alınmıştır.

2.2. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz sürecinde veriler önceden belirlenen kavramsal çerçeve doğrultusunda düzenlenmiş, sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Bu kapsamda TYMM FBDÖP’de yer alan öğrenme çıktıları, YBT’nin bilgi boyutu ve bilişsel süreç boyutu temel alınarak incelenmiştir. Analiz sürecinde her bir öğrenme çıktısı öncelikle içerdiği bilgi türüne göre sınıflandırılmıştır. Ardından öğrenme çıktılarında yer alan eylem ifadeleri dikkate alınarak bilişsel süreç boyutundaki basamaklara yerleştirilmiştir. Kodlama sürecinde Anderson ve Krathwohl (2001) tarafından geliştirilen YBT matrisi esas alınmış ve öğrenme çıktılarının taksonomik düzeyleri bu matris doğrultusunda belirlenmiştir. Daha sonra öğrenme çıktılarının bilgi boyutu ve bilişsel süreç boyutundaki dağılımları belirlenmiş, elde edilen veriler frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak çizelge haline getirilmiştir.

2.3. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla öğrenme çıktılarının YBT'nin bilgi ve bilişsel süreç boyutlarına göre sınıflandırılması araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra kodlamalar, fen eğitimi alanında uzman bir öğretim elemanı tarafından bağımsız olarak incelenmiştir. Araştırmacı ve uzman tarafından yapılan kodlamalar arasındaki uyum, Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) × 100 formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda kodlayıcılar arasındaki uyum oranının %92 olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın geçerliğini artırmak amacıyla ise veri toplama ve analiz süreci ayrıntılı biçimde açıklanmış, öğrenme çıktılarının sınıflandırılmasında YBT'nin kuramsal çerçevesi esas alınmıştır. Ayrıca kodlama sürecinde ilgili alanyazın incelenmiş ve öğrenme çıktılarının sınıflandırılmasında programda yer alan açıklamalar ile öğrenme çıktılarının gerektirdiği yeterlikler birlikte dikkate alınmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında incelenen öğrenme çıktılarının YBT'nin bilgi ve bilişsel süreç boyutlarına göre sınıflandırılması sonucunda elde edilen bulgular Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. 8. Sınıf FBDÖP Öğrenme Çıktılarının YBT'ye Göre Dağılımı

Bilişsel Süreç Boyutu	Bilgi Birikimi Boyutu									
	Olgusal Bilgi		Kavramsal Bilgi		İşlemsel Bilgi		Üstbilişsel Bilgi		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Hatırlama	10	7,46	6	4,48	-	-	-	-	16	11,94
Anlama	5	3,73	18	13,43	3	2,24	1	0,75	27	20,15
Uygulama	-	-	2	1,49	15	11,19	1	0,75	18	13,43
Çözümleme	3	2,24	23	17,16	7	5,22	1	0,75	34	25,37
Değerlendirme	-	-	17	12,69	6	4,48	5	3,73	28	20,90
Yaratma	-	-	2	1,49	9	6,72	-	-	11	8,21
Toplam	18	13,43	68	50,75	40	29,85	8	5,97	134	100,00

Çizelge 1 incelendiğinde, öğrenme çıktılarının bilişsel süreç boyutunda en fazla çözümleme (%25,37; f=34) basamağında yer aldığı belirlenmiştir. Bunu sırasıyla değerlendirme (%20,90; f=28), anlama (%20,15; f=27), uygulama (%13,43; f=18) ve hatırlama (%11,94; f=16) basamakları izlemektedir. Öğrenme çıktılarının en az ise yaratma (%8,21; f=11) basamağında yer aldığı görülmektedir.

Bilgi boyutu açısından incelendiğinde ise öğrenme çıktılarının en fazla kavramsal bilgi (%50,75; f=68) boyutunda yer aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla işlemsel bilgi (%29,85; f=40) ve olgusal bilgi (%13,43; f=18) boyutları takip etmektedir. Öğrenme çıktılarının en az üstbilişsel bilgi (%5,97; f=8) boyutunda yer aldığı belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada, TYMM 8. Sınıf FBDÖP'de yer alan öğrenme çıktıları YBT çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen bulgular, öğrenme çıktılarının bilişsel süreç boyutunda en fazla çözümleme basamağında yer aldığını, bunu sırasıyla değerlendirme, anlama, uygulama

ve hatırlama basamaklarının izlediğini, en az ise yaratma basamağında yer aldığını göstermektedir. Bu dağılım, öğretim programının öğrencilerin yalnızca bilgi edinmelerini değil, bilgiyi analiz etmelerini, yorumlamalarını, sorgulamalarını ve değerlendirmelerini hedefleyen bir anlayış doğrultusunda yapılandırıldığını ortaya koymaktadır.

Öğrenme çıktılarının çözümleme basamağında yoğunlaşması, öğrencilerden fen bilimlerine ilişkin olay, olgu ve kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya koymalarının, neden-sonuç bağlantıları kurmalarının ve elde edilen verileri yorumlamalarının beklendiğini göstermektedir. Çözümleme becerisi, öğrencilerin bilimsel muhakeme süreçlerini geliştirmelerinde önemli bir yere sahip olup üst düzey düşünmenin temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Zohar ve Dori, 2003). Bu sonuç, programın öğrencileri bilgiyi doğrudan kabul eden bireyler olarak değil, bilgiyi inceleyen, karşılaştıran ve anlamlandıran bireyler olarak yetiştirmeyi amaçladığını düşündürmektedir.

Öğrenme çıktılarının değerlendirme basamağında da yüksek düzeyde temsil edilmesi, öğrencilerin bilimsel bilgi ve kanıtları sorgulamalarına, farklı görüşleri karşılaştırmalarına ve ulaştıkları sonuçları gerekçelendirmelerine yönelik beklentilerin programda yer bulduğunu göstermektedir. Değerlendirme becerisi, eleştirel düşünmenin temel unsurlarından biri olup bireylerin karşılaştıkları bilgi ve iddiaları kanıt temelli olarak incelemelerini gerektirmektedir (Facione, 1990). Bilimsel okuryazarlığın giderek daha fazla önem kazandığı günümüzde, öğrencilerin güvenilir bilgiye ulaşabilmeleri ve bu bilgileri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilmeleri önemli bir yeterlik olarak görülmektedir. Bu nedenle değerlendirme basamağındaki yoğunluk, programın bilimsel okuryazar birey yetiştirme hedefiyle örtüşmektedir.

Anlama ve uygulama basamaklarında yer alan öğrenme çıktıları ise öğrencilerin temel fen kavramlarını anlamlandırmalarına ve öğrendikleri bilgileri farklı bağlamlarda kullanabilmelerine yönelik bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir. Kavramsal anlamının kalıcı öğrenmenin temelini oluşturduğu ve üst düzey bilişsel süreçlerin gelişimini desteklediği bilinmektedir (Ausubel, 2000). Bunun yanında uygulama basamağındaki öğrenme çıktıları, öğrencilerin edindikleri bilgi ve becerileri günlük yaşam durumlarına aktarabilmelerine yönelik beklentileri yansıtmaktadır. Bilginin yeni durumlara transfer edilebilmesi, anlamlı öğrenmenin önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Wiggins ve McTighe, 2005). Bu durum, programın fen bilimleri öğretimi günlük yaşamla ilişkilendirmeye ve öğrenilen bilgileri işlevsel hâle getirmeye önem verdiğini göstermektedir. Hatırlama basamağındaki öğrenme çıktılarının görece sınırlı düzeyde olması, programın bilgi aktarımına dayalı geleneksel yaklaşımlardan uzaklaşarak bilginin anlamlandırılmasına ve kullanılmasına odaklandığını düşündürmektedir. Güncel eğitim anlayışında öğrenme, yalnızca bilgi edinme süreci olarak değil, bireyin bilgiyi yapılandığı ve farklı durumlarda kullandığı aktif bir süreç olarak ele alınmaktadır (Bransford ve ark., 2000). Bu açıdan değerlendirildiğinde, hatırlama basamağının diğer bilişsel süreçlere göre daha düşük düzeyde temsil edilmesi programın öğrenci merkezli yaklaşımını destekleyen bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Araştırma bulguları, öğrenme çıktılarının en az yaratma basamağında yer aldığını da ortaya koymuştur. Yaratma basamağı, öğrencilerin mevcut bilgi ve deneyimlerinden

yararlanarak özgün ürünler geliştirmelerini, yeni fikirler üretmelerini ve farklı çözüm yolları ortaya koymalarını gerektiren bilişsel süreçleri kapsamaktadır (Anderson ve Krathwohl, 2001). Programda yaratma basamağına yönelik öğrenme çıktılarının bulunması olumlu olmakla birlikte, diğer bilişsel süreçlere göre daha sınırlı düzeyde temsil edilmesi dikkat çekmektedir. Günümüzde yaratıcılık, yenilikçilik, girişimcilik ve tasarım odaklı düşünme becerileri eğitim sistemlerinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu beceriler, 21. yüzyıl bireylerinde bulunması gereken temel yeterlikler arasında gösterilmektedir (Trilling ve Fadel, 2009). Bu nedenle yaratma basamağına yönelik öğrenme çıktılarının artırılması, öğrencilerin özgün ürün geliştirme ve yenilikçi çözümler üretme becerilerinin desteklenmesine katkı sağlayabilir.

Literatür incelendiğinde bu araştırmanın bulgularıyla benzer sonuçlara ulaşan çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Özkan ve Yaman (2025), 2024 FBDÖP'nin 8. sınıf öğrenme çıktılarını YBT açısından inceledikleri çalışmalarında, öğrenme çıktılarının bilişsel süreç boyutunda en fazla çözümleme basamağında yer aldığını belirlemişlerdir. Araştırmada ayrıca öğrenme çıktılarının büyük bölümünün üst düzey düşünme becerilerine yönelik olduğu ve yaratma basamağındaki öğrenme çıktılarının diğer bilişsel süreç basamaklarına göre daha sınırlı düzeyde temsil edildiği ifade edilmiştir. Bu bulgular, mevcut araştırmada öğrenme çıktılarının çözümleme basamağında yoğunlaşması ve yaratma basamağında daha sınırlı düzeyde yer alması yönünden benzerlik göstermektedir.

Öğrenme çıktılarının bilişsel süreç boyutuna ilişkin bulguların yanı sıra bilgi boyutuna ilişkin dağılımlar da dikkat çekici sonuçlar ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, öğrenme çıktılarının en fazla kavramsal bilgi boyutunda yer aldığını, bunu sırasıyla işlemsel bilgi ve olgusal bilgi boyutlarının izlediğini, en az ise üstbilişsel bilgi boyutunda yer aldığını göstermektedir.

Öğrenme çıktılarının kavramsal bilgi boyutunda yoğunlaşması, programda öğrencilerin fen bilimlerine ilişkin temel kavramlar arasındaki ilişkileri kurmalarına, bilimsel olayları açıklamalarına ve bilgiyi anlamlandırmalarına önem verildiğini göstermektedir. Fen bilimleri, çok sayıda kavram ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler üzerine temellendiğinden, kavramsal bilginin güçlü olması öğrencilerin bilimsel olayları bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirebilmelerine katkı sağlamaktadır. Ayrıca kavramsal bilgiye dayalı öğrenmeler, öğrencilerin yeni karşılaştıkları durumları yorumlamalarını ve mevcut bilgilerini farklı bağlamlarda kullanmalarını kolaylaştırmaktadır (Novak, 2002). Bu durum, programda bilimsel kavramların anlamlandırılmasına ve kavramlar arası ilişkilerin kurulmasına verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Öğrenme çıktılarının önemli bir bölümünün işlemsel bilgi boyutunda yer alması, programda öğrencilerin bilimsel bilgileri yalnızca kavramsal düzeyde öğrenmelerinin değil, bu bilgileri çeşitli durumlarda kullanmalarının da amaçlandığını göstermektedir. İşlemsel bilgi boyutundaki öğrenme çıktıları, öğrencilerin bilimsel yöntemleri kullanmalarını, problem durumlarına uygun çözüm yolları geliştirmelerini ve fen bilimlerine ilişkin bilgi ve becerileri uygulamaya aktarmalarını gerektirmektedir (Zimmerman, 2007). Bu durum, fen bilimleri öğretiminde bilgi ile uygulama arasındaki ilişkinin önemsendiğine ve öğrencilerin aktif öğrenme süreçlerine katılımlarının desteklendiğine işaret etmektedir.

Öğrenme çıktılarının bir bölümünün olgusal bilgi boyutunda yer alması, programda fen bilimlerine ilişkin temel kavram, terim, sembol ve olguların öğrenilmesine de önem verildiğini göstermektedir. Olgusal bilgi, daha karmaşık bilgi yapılarını anlamamanın temelini oluşturan bilgi türlerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte, öğrencilerin bilimsel kavramları anlamlandırabilmeleri ve üst düzey bilişsel süreçleri kullanabilmeleri için belirli düzeyde olgusal bilgiye sahip olmaları gerekmektedir (Kirschner ve ark., 2006). Bu durum, programda üst düzey düşünme becerilerine ağırlık verilmekle birlikte, söz konusu becerilerin temelini oluşturan bilgi birikiminin de göz ardı edilmediğini göstermektedir.

Öğrenme çıktılarının en az üstbilişsel bilgi boyutunda yer alması ise dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Üstbilişsel bilgi, bireyin kendi öğrenme süreçlerinin farkında olmasını, öğrenmesini planlamasını, izlemesini ve değerlendirmesini içermektedir (Flavell, 1979). Günümüzde öz düzenleme, öğrenmeyi öğrenme ve yaşam boyu öğrenme becerileri eğitim programlarında önemli yeterlikler arasında görülmektedir. Bu nedenle üstbilişsel bilgi boyutuna yönelik öğrenme çıktılarının sınırlı düzeyde temsil edilmesi, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini yönetmelerine yönelik becerilerin geliştirilmesi açısından geliştirilmeye açık bir alan olarak değerlendirilebilir.

Literatür incelendiğinde bu araştırmanın bulgularıyla benzer sonuçlara ulaşan çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Özkan ve Yaman (2025), 2024 FBDÖP'nin 8. sınıf öğrenme çıktılarını YBT açısından inceledikleri araştırmalarında, bilgi boyutunda dengeli bir dağılım göstermediğini ve özellikle olgusal bilgi ile üstbilişsel bilgi boyutlarında sınırlı sayıda öğrenme çıktısına yer verildiğini belirlemişlerdir. Benzer şekilde Özel ve ark. (2025), TYMM FBDÖP'nin 8. sınıf öğrenme çıktılarını YBT açısından inceledikleri çalışmalarında, öğrenme çıktılarının ağırlıklı olarak kavramsal bilgi boyutunda yer aldığını, olgusal bilgi boyutuna ise hiç yer verilmediğini ve üstbilişsel bilgi boyutundaki öğrenme çıktılarının sınırlı düzeyde temsil edildiğini ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada elde edilen bulgular da öğrenme çıktılarının ağırlıklı olarak kavramsal bilgi boyutunda yoğunlaştığını ve üstbilişsel bilgi boyutunun diğer bilgi boyutlarına göre daha sınırlı düzeyde temsil edildiğini göstermektedir.

Araştırma sonucunda, TYMM 8. sınıf FBDÖP'nin öğrencilerin fen bilimlerine ilişkin bilgileri yalnızca edinmelerini değil, bu bilgileri anlamlandırmalarını, ilişkilendirmelerini ve farklı bağlamlarda kullanmalarını destekleyen bir yapıda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Programın, öğrenme çıktılarını bilgi ve bilişsel süreç boyutlarında üst düzey düşünmeyi destekleyecek şekilde yapılandığı söylenebilir. Bununla birlikte, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini planlama, izleme ve değerlendirmelerine yönelik yeterlikler ile özgün fikir ve ürün geliştirmelerine yönelik öğrenme çıktılarının daha fazla desteklenmesinin programın kapsamını güçlendirebileceği düşünülmektedir. Genel olarak programın, kavramsal anlama, bilgiyi kullanma ve bilimsel akıl yürütme becerilerini önceleyen bir yaklaşım benimsediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara yönelik çeşitli öneriler de geliştirilmiştir. Öncelikle, öğretim programında öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini planlama, izleme ve değerlendirme becerilerini destekleyen üstbilişsel öğrenme çıktılarına daha fazla yer verilmesi önerilmektedir. Öğrencilerin öğrenme sorumluluğunu üstlenmeleri, öz düzenleme becerilerini

geliştirmeleri ve yaşam boyu öğrenen bireyler olarak yetişmeleri açısından üstbilişsel boyutun güçlendirilmesi önemli görülmektedir. Bunun yanı sıra, öğrencilerin özgün fikirler geliştirmelerine, tasarım odaklı düşünmelerine, araştırma ve problem çözme süreçlerinde yeni ürünler ortaya koymalarına fırsat sağlayacak yaratma basamağına yönelik öğrenme çıktılarının artırılması önerilmektedir. Bu doğrultuda, öğrencilerin yalnızca mevcut bilgileri kullanmaları değil, aynı zamanda yeni bilgi ve ürünler üretebilmeleri için öğrenme ortamlarının desteklenmesi yararlı olabilir. Program geliştirme çalışmaları kapsamında, öğrenme çıktılarının YBT'nin bilgi ve bilişsel süreç boyutlarında daha dengeli bir dağılım gösterecek biçimde gözden geçirilmesi önerilmektedir. Böylece öğrencilerin farklı bilgi türleri ve bilişsel süreçlerde daha kapsamlı öğrenme yaşantıları edinmeleri sağlanabilir. Gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda ise TYMM kapsamında farklı sınıf düzeylerine ait fen bilimleri öğretim programlarının YBT açısından incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca öğretim programında yer alan öğrenme çıktılarının ders kitaplarına, öğretim etkinliklerine ve ölçme-değerlendirme uygulamalarına nasıl yansıdığına araştırılması, programın uygulamadaki görünümünün ortaya konulmasına katkı sağlayabilir. Bunun yanında farklı derslere ait öğretim programlarının benzer ölçütler doğrultusunda incelenmesi, programlar arası benzerlik ve farklılıkların belirlenmesine yönelik önemli bulgular sunabilir.

KAYNAKÇA

- Ak, B. S., & Köse, M. 2024 fen bilimleri dersi öğretim programı hakkında öğretmen görüşlerinin incelenmesi, Aralık, Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi, 7,2, 2024.
- Aksoy, H., & Ünsal, Y. 2013 ve 2017 yılları fen bilimleri dersi öğretim programlarının fizik konuları bağlamında karşılaştırılması, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 5, 2019.
- Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. Longman/ London, 2001.
- Ausubel, D. P. *The acquisition and retention of knowledge: A cognitive view*. Springer/ Dordrecht, 2000.
- Bahar, M., Yener, D., Yılmaz M., Emen, H., & Gürer, F. 2018 fen bilimleri öğretim programı kazanımlarındaki değişimler ve fen teknoloji matematik mühendislik (STEM) entegrasyonu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran, 18,2, 2018.
- Başar, T., & Demiral, Ü. 2013, 2017 ve 2018 fen bilimleri dersi öğretim programlarının karşılaştırılması, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Nisan, 33,1, 2019.
- Biggs, J., & Tang, C. *Teaching for quality learning at university*, Open University Press/ London, 2011.
- Bloom, B. S., Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H., & Krathwohl, D. R. *Taxonomy of educational objectives: Handbook I: Cognitive domain*. David McKay/ Philadelphia, 1956.
- Bowen, G.A. Document Analysis as a Qualitative Research Method, Qualitative Research Journal, August, 9,2, 2009.

- Bransford, J. D., Brown, A. L., & Cocking, R. R. *How people learn: Brain, mind, experience, and school*, National Academy Press/ Washington, 2000.
- Cangüven, H. D., & Avcı, G. (2022). 2013 ve 2018 Fen Bilimleri öğretim programlarının yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre karşılaştırılması, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Nisan, 24,2, 2022.
- Demirel, Ö. *Eğitimde program geliştirme: Kuramdan uygulamaya*, Pegem Akademi/ Ankara, 2023.
- Facione, P. A. *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction*, The California Academic Press/ California, 1990.
- Flavell, J. H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry, *American Psychologist*, October, 34,10, 1979.
- Gündoğdu, Z., & Aydın, A. 2018 fen bilimleri dersi öğretim programı 5-8. sınıf kazanımlarının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi ve program hakkında öğretmen görüşleri, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Nisan, 44,1, 2024.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2024). Fen bilimleri. [https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/ders/fen-bilimleri-dersi-\(Erişim tarihi: 12.06.2026\)](https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/ders/fen-bilimleri-dersi-(Erişim tarihi: 12.06.2026)).
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ortak metni. [https://tymm.meb.gov.tr/ortak-metin-\(Erişim tarihi: 12.06.2026\)](https://tymm.meb.gov.tr/ortak-metin-(Erişim tarihi: 12.06.2026)).
- Kirschner, P. A., Sweller, J., & Clark, R. E. Why minimal guidance during instruction does not work: An analysis of the failure of constructivist, discovery, problem-based, experiential, and inquiry-based teaching, *Educational Psychologist*, June, 41,2, 2006.
- Krathwohl, D. R. A revision of Bloom's taxonomy: An overview, *Theory Into Practice*, November, 41,4, 2002.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*, Sage Publications/ California,1994.
- Novak, J. D. Meaningful learning: The essential factor for conceptual change in limited or inappropriate propositional hierarchies leading to empowerment of learners, *Science Education*, June, 86,4, 2002.
- Ornstein, A. C., & Hunkins, F. P. *Curriculum: Foundations, principles, and issues*, Pearson/ London, 2018.
- Özel, H., Candan Helvacı, S., & Aydın, A. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ortaokul fen bilimleri dersi öğretim programı öğrenme çıktılarının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi, *Millî Eğitim*, Aralık, 54,1, 2025.
- Özkan, C., & Yaman, S. 2024 fen bilimleri dersi öğretim programı öğrenme çıktılarının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi, *Turkish Journal of Primary Education*, Haziran,10,1, 2025.

Patton, M. Q., *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*, Sage Publications/ California, 2015.

Print, M. *Curriculum development and design*, Allen & Unwin/ Melbourne, 1993.

Trilling, B., & Fadel, C. *21st century skills: Learning for life in our times*. Jossey-Bass/ California, 2009.

Wiggins, G., & McTighe, J. *Understanding by design*, Association for Supervision and Curriculum Development ASCD/ Alexandria, 2005.

Voogt, J., & Roblin, N. P. *A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies*, Journal of Curriculum Studies, June, 44,3, 2012.

Yıldırım, A., & Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2021.

Zimmerman, C. The development of scientific thinking skills in elementary and middle school, *Developmental Review*, June, 27,2, 2007.

Zohar, A., & Dori, Y. J. Higher order thinking skills and low-achieving students: Are they mutually exclusive? *The Journal of the Learning Sciences*, April, 12,2, 2003.

SOSYAL MEDYADA GÖRÜNÜR ÇOCUKLUK: TÜRKİYE’DE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SHARENTİNG KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. İlayda GÖR

Ege Üniversitesi, ilayda.gor@ege.edu.tr – 0009-0005-5349-984X

Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR SEYHAN

Ege Üniversitesi, gamze.bilir.seyhan@ege.edu.tr – 0000-0002-9888-8612

ÖZET

Son yıllarda ekran ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte ebeveynlerin çocuklarına ait fotoğraf, video ve kişisel bilgileri dijital ortamlarda paylaşma davranışları artmaktadır. Share (paylaşmak) ve parenting (ebeveyn) sözcüklerinin birleşiminden oluşan, paylaşan anne-baba anlamında kullanılan sharenting kavramı; çocukların dijital kimliği, mahremiyeti ve rızası açısından çeşitli riskleri beraberinde getirmektedir. Erken çocukluk dönemindeki çocukların ebeveynlerinin sosyal medyadaki paylaşım davranışları üzerinde söz hakkına sahip olmamaları; kimlik ve konum bilgilerinin, yüzlerinin açıkça görüldüğü fotoğrafların ve gündelik yaşamlarına ilişkin içeriklerin kontrolsüz biçimde dijital mecralarda kalıcı hâle gelmesine yol açabilmektedir. Bu durum, söz konusu içeriklerin kötü niyetli kişiler tarafından kullanılabilmesi, çocukların dijital ayak izlerinin kendi iradeleri dışında oluşması ve gelecekte kendi dijital varlıklarını özgürce yönetmelerinin sınırlandırılması açısından önemli bir risk oluşturmaktadır. Ayrıca ebeveynlerin sosyal onay, görünürlük ya da ekonomik kazanç beklentisiyle çocuklarına ilişkin içerikler üretmeleri, çocukların dijital ortamlarda birey olmaktan çok görünürlük sağlayan bir içerik unsuru olarak konumlandırılmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle sharenting kavramı, yalnızca bireysel bir ebeveynlik pratiği olarak değil, çocuk hakları ve dijital etik bağlamında ele alınması gereken güncel bir araştırma alanı olarak değerlendirilmektedir. Araştırma, doküman incelemesine dayalı bir derleme çalışması olarak yürütülecektir. Bu kapsamda YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan, başlığında sharenting kavramı geçen ve erken çocukluk dönemiyle ilişkili olduğu belirlenen lisansüstü tezler incelenecektir. Araştırma kapsamında ulaşılan 15 tez; amaç, yöntem, örneklem, veri toplama araçları ve ele alınan temel temalar açısından değerlendirilecektir. Araştırma sonucunda Türkiye’de sharenting alanında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin genel eğilimlerinin ortaya konulması, çalışmaların hangi temalar üzerinde yoğunlaştığının belirlenmesi ve sharenting kavramının erken çocukluk dönemi bağlamında hangi boyutlarıyla ele alındığının değerlendirilmesi beklenmektedir. Bu yönüyle çalışmanın, erken çocukluk döneminde çocukların dijital ortamlardaki görünürlüğüne ilişkin alan yazına katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sharenting, erken çocukluk dönemi, dijital kimlik.

1.GİRİŞ

Literatürde “paylaşan ebeveynlik” (sharenting) kavramı, ebeveynlerin çocuklarına dair görsel ve metinsel verileri dijital platformlarda paylaşma eğilimini tanımlayan ve akademik çalışmalarda son dönemde giderek artan bir inceleme alanı olarak öne çıkmaktadır (Alemdar ve Kahraman, 2023). Bu çalışmalar, sharenting pratiklerinin çocuğun benlik algısı, öz-saygısı ve ileride kuracağı kişiler arası ilişkiler üzerinde uzun vadeli olumsuz sonuçlar doğurabileceğine dair gelişimsel riskleri vurgulamaktadır (Tosuntaş ve Griffiths, 2024). Sharenting eylemi, yaygın kanının aksine çocuğun doğumundan çok daha önce, anne karnındaki evrede başlamaktadır (Bekdaş, 2021; Üstündağ, 2023). Ebeveynler tarafından paylaşılan ultrason fotoğrafları, kalp atış sesleri ve doğum öncesi hazırlık videoları, çocuğun kendi iradesi dışında bir dijital parmak izine sahip olmasına yol açmaktadır (Üstündağ, 2023; Zorluoğlu Yılmaz, 2021). Bazı ebeveynler, çocukları henüz dünyaya gelmeden onlar adına sosyal medya hesapları açarak dijital kimlik oluşumunu oldukça erken bir aşamada başlatmaktadır (Bekdaş, 2021; Berg vd., 2024). Bu durum, çocuğun ilerleyen yıllarda kendi mahremiyeti ve dijital geçmişi üzerinde söz sahibi olma hakkını sınırlayan bir süreç olarak değerlendirilebilir (Steinberg, 2017). Ebeveynler bu paylaşımları çoğu zaman iyi niyetle gerçekleştirirse de dijital ayak izinin kalıcı olması, çocuğun ileride kendi verileri üzerindeki kontrolünü zorlaştırmakta ve çeşitli hak ihlallerini gündeme getirmektedir (Er vd., 2022).

Ebeveynlerin bazen kendi ebeveynlik pratiklerini onaylatma veya sosyal çevreden geri bildirim alma arzusuna dayanan bu eylemler, çocuğun öznel deneyimlerinin dijital platformlarda birer içerik olarak nesneleştirilmesine yol açmaktadır (Bello, 2024). Bu süreçte çocuğun rızasının alınmaması ve dijital verilerin kalıcı olması, ilerleyen yıllarda bireyin kendi dijital geçmişi üzerinde denetim kurmasını güçleştirmektedir. Bu durum, çocuğun mahremiyetinin ve kişilik haklarının korunması açısından önemli riskler doğurmaktadır (Kopuz vd., 2022; Zorluoğlu Yılmaz, 2021).

Türkiye’de sharenting olgusuna ilişkin akademik çalışmaların ise özellikle son yıllarda belirgin biçimde artış gösterdiği görülmektedir. Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun 2025 ve 2026 yıllarında tamamlanmış olması, sharenting kavramının ulusal alan yazında yeni gelişen ve giderek daha fazla ilgi gören bir araştırma alanı hâline geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte mevcut tezlerin farklı alanlarda, farklı örneklem gruplarıyla ve çeşitli araştırma temaları çerçevesinde yürütülmüş olması, Türkiye’de erken çocukluk dönemine odaklanan sharenting araştırmalarının bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesine ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, araştırmanın amacı Türkiye’de erken çocukluk dönemini konu alan sharenting tezlerini sistematik olarak inceleyerek araştırmaların genel özelliklerini, öne çıkan temalarını, ulaştıkları temel bulguları ortaya koymak ve alan yazındaki eğilimleri belirlemektir.

2.YÖNTEM

Bu araştırma, Türkiye'de erken çocukluk dönemine ilişkin sharenting konulu lisansüstü tezlerin sistematik biçimde incelenmesini amaçlayan nitel bir doküman incelemesi çalışmasıdır. Araştırmanın veri kaynağını Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde veri tabanında "sharenting" anahtar sözcüğü kullanılarak tarama yapılmıştır. Tarama sonucunda ulaşılan tezler; başlığında sharenting kavramının yer alması, erken çocukluk (0–8 yaş) ile çocukluk dönemini (0-18 yaş) doğrudan ele alması veya örneklemde bu yaş grubundaki çocukların ebeveynlerine yer vermesi ölçütleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu ölçütleri karşılayan 15 lisansüstü tez araştırma kapsamına alınmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezlere ilişkin bulgular; tezlerin yıllara ve türlerine göre dağılımı, araştırma yöntemleri, katılımcı grupları, ele aldıkları sharenting temaları ve ulaştıkları temel bulgular doğrultusunda sunulmuştur. Elde edilen veriler çizelgeler hâlinde özetlenmiş, ardından her bir çizelgeye ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

Çizelge 1. İncelenen lisansüstü tezlerin yıllara ve tez türlerine göre dağılımı

<i>Yıl</i>	<i>Yüksek Lisans</i>	<i>Tıpta Uzmanlık</i>	<i>Doktora</i>	<i>Toplam</i>
2021	1		-	1
2022	3		-	3
2025	7		-	7
2026	3	1	-	4
Toplam				15

Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerinin 14'ünün yüksek lisans tezi ve 1'inin tıpta uzmanlık tezi olduğu görülmektedir. Erken çocuklukta sharenting konulu herhangi bir doktora tezi bulunmamakla birlikte; ulaşılan lisansüstü tezlerin 2025 ve 2026 yıllarında yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu bulgular doğrultusunda sharenting konusunun Türkiye'de son yıllarda önem kazanan bir araştırma alanı olduğu söylenebilir.

Çizelge 2. İncelenen lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı

<i>Yöntem</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Nicel	9	60

Nitel	4	26,7
Karma	2	13,3

Çizelge 2 incelendiğinde, erken çocukluk döneminde sharenting konusunu ele alan lisansüstü tezlerde en sık nicel araştırma yönteminin tercih edildiği görülmektedir. İncelenen 15 tezin 9'u nicel, 4'ü nitel ve 2'si karma yöntemle yürütülmüştür. Bu durum, alanda ebeveynlerin sharenting davranışlarını ölçmeye ve değişkenler arası ilişkileri belirlemeye yönelik çalışmaların daha ağırlıklı olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3. İncelenen tezlerin katılımcı gruplarına göre dağılımı

<i>Katılımcı Grubu</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Anneler	7	46,7
Ebeveynler	6	40
Sosyal Medya Hesapları	2	13,3
Okul öncesi öğretmenleri	1	6,7

Çizelge 3 incelendiğinde, araştırmaların büyük bölümünün ebeveynlerle yürütüldüğü görülmektedir. İncelenen tezlerin yedisinde yalnızca anneler, altısında ise anne ve babaları kapsayan ebeveyn örnekleme yer almaktadır. Bunun yanında iki tezde sosyal medya hesapları veri kaynağı olarak incelenirken, yalnızca bir tez anneler ve okul öncesi öğretmenleriyle birlikte yürütülmüştür. Bulgular, Türkiye'de erken çocukluk döneminde sharenting araştırmalarının ağırlıklı olarak ebeveyn bakış açısına odaklandığını; çocuklar, öğretmenler ve diğer paydaşları içeren çalışmaların ise oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4. İncelenen tezlerin sharenting temalarına göre dağılımı

<i>Sharenting teması</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Çocuk Mahremiyeti ve Sharenting Davranışı	4	26,7
Ebeveyn Paylaşım Motivasyonları ve Sharenting Algısı	4	26,7
Dijital Ebeveynlik ve Sharenting	2	13,3
Sharenting Ölçeği Geliştirme, Sharenting Davranışını Ölçme ve Değerlendirme	2	13,3
Sharenting'in Çocuk Üzerindeki Etkileri	1	6,7

Sosyal Onay İhtiyacı ve Sharenting	1	6,7
Ticari Sharenting ve Dijital Temsil	1	6,7

Çizelge 4 incelendiğinde, erken çocukluk döneminde sharenting konulu lisansüstü tezlerin en fazla *çocuk mahremiyeti ve sharenting davranışı* ile *ebeveyn paylaşım motivasyonları ve sharenting algısı* temalarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu temaları *dijital ebeveynlik ve sharenting* ile *sharenting ölçeği geliştirme, sharenting davranışını ölçme ve değerlendirme* temaları izlemektedir. Buna karşılık sharentingün çocuk üzerindeki etkileri, sosyal onay ihtiyacı ve ticari sharenting/dijital temsil temalarının yalnızca birer tezde ele alındığı belirlenmiştir. Bu bulgu, Türkiye’de erken çocukluk döneminde sharenting araştırmalarının daha çok ebeveyn davranışları, mahremiyet, motivasyon ve algı ekseninde yoğunlaştığını; çocuk üzerindeki etkiler, sosyal onay ve ticari temsil gibi konuların ise sınırlı düzeyde çalışıldığını göstermektedir.

Çizelge 5. Erken çocukluk döneminde sharenting konulu tezlerin temel bulgularına göre incelenmesi

Tez kodu	Temel bulgu
T1	Sharenting davranışı yaygındır; sosyal medya bağımlılığı ve mahremiyet algısıyla ilişkilidir; ebeveynler risklerin farkında olmalarına rağmen paylaşım yapmaya devam etmektedir.
T2	Sharenting davranışının kişilik özelliklerinden çok sosyal onay alma ihtiyacıyla ilişkili olduğu görülmüştür.
T3	Annelerin sharenting düzeylerinin orta seviyede olduğu; dijital ebeveynlik farkındalığı ile sharenting arasında anlamlı ilişki bulunduğu belirlenmiştir.
T4	Annelerin sharenting davranışının çocukların problemli medya kullanımı ve dijital risklerle ilişkili olduğu ortaya konmuştur.
T5	Annelerin çocuklarına ilişkin paylaşımları çoğunlukla anı biriktirme, aile bağlarını sürdürme ve sosyal onay alma amacıyla yaptıkları belirlenmiştir.
T6	Influencer ebeveyn hesaplarında çocukların eğlence, bilgilendirme ve reklam amaçlı içeriklerde görünür kılındığı saptanmıştır.
T7	Ebeveynlerin sharenting eğilimlerinin yüksek olduğu; sosyal medya kullanım süresi ve gizlilik ayarlarını kullanmamanın paylaşım davranışını artırdığı belirlenmiştir.
T8	Türk ve Hollandalı ebeveynlerin sharenting davranışlarının benzer motivasyonlara dayandığı, ancak gizlilik ve çocuk onayı konusunda farklılaştığı görülmüştür.
T9	Ebeveynlerin çocuk odaklı paylaşım yaptığı; sharentingün sosyal medya bağımlılığıyla pozitif, mahremiyet algısıyla negatif ilişkili olduğu belirlenmiştir.
T10	Annelerin sharenting davranışları ile benlik saygıları arasında düşük düzeyde olumlu ilişki olduğu; sosyal medyada geçirilen süre arttıkça paylaşımın arttığı görülmüştür.

T11	Müdahale videosunun ebeveynlerin paylaşım sıklığını azalttığı ve çocuk onayı ile gizlilik ayarlarına yönelik farkındalığı artırdığı belirlenmiştir.
T12	Annelerin sharenting davranışlarını ölçmeye yönelik ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu; olumsuz geri bildirim etkisinin annelerin eğitim durumu ve çocuk sayısına göre anlamlı biçimde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.
T13	Sharenting'in paylaşım motivasyonu ve risk farkındalığı olmak üzere iki boyutta ele alındığı; davranışın bazı demografik değişkenlere göre farklılaştığı belirlenmiştir.
T14	Ebeveynlerin sosyal medya paylaşımlarının çocuk mahremiyeti ve çocuk hakları açısından risk taşıdığı ortaya konmuştur.
T15	Ebeveynlerin sharenting davranışının bilişsel ve duyuşsal ihtiyaçlardan kaynaklandığı; çocuk sayısı arttıkça paylaşım eğiliminin azaldığı belirlenmiştir.

Çizelge 5 genel olarak değerlendirildiğinde, incelenen tezlerde sharenting olgusunun çoğunlukla ebeveynlerin paylaşım davranışları, paylaşım motivasyonları, sosyal medya kullanım biçimleri, dijital mahremiyet algısı ve risk farkındalığı çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bulgular, ebeveynlerin çocuklarına ilişkin paylaşımlarında anı biriktirme, sosyal destek alma, yakın çevreyle iletişimi sürdürme ve sosyal onay elde etme gibi motivasyonların öne çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte tezlerde, sharenting davranışının çocuk mahremiyeti, çocuk hakları, dijital ayak izi ve çevrim içi riskler açısından çeşitli sorunlar barındırdığı vurgulanmaktadır. Ayrıca bazı çalışmalarda ebeveynlerin mahremiyet risklerinin farkında olmalarına rağmen paylaşım yapmaya devam ettikleri, bu durumun da mahremiyet paradoksuna işaret ettiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye’de erken çocukluk döneminde sharenting konulu tezlerin daha çok ebeveyn merkezli bir bakış açısıyla şekillendiği; çocukların deneyimleri, duygusal etkiler ve uzun vadeli sonuçlar gibi boyutların ise daha sınırlı düzeyde ele alındığı söylenebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezler genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de erken çocukluk döneminde sharenting konusuna yönelik akademik ilginin son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Bu eğilim yalnızca Türkiye’ye özgü değildir; alanyazını derleyen çalışmalar da sharenting araştırmalarının dağınık ve çevresel bir ilgi alanından, psikolojik bir çekirdek etrafında örgütlenen daha tutarlı ve disiplinler arası bir alana doğru evrildiğini ortaya koymaktadır (Akay, 2026). Tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde olması ve doktora tezine rastlanmaması, alanın henüz gelişmekte olan bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. İncelenen tezlerde sharenting olgusunun çoğunlukla ebeveyn davranışları, paylaşım motivasyonları, dijital ebeveynlik, sosyal medya kullanımı, mahremiyet algısı ve risk farkındalığı bağlamında ele alındığı belirlenmiştir. Bu yönelim uluslararası literatürle örtüşmektedir. Literatüre göre ebeveynler çocukları hakkında bilgi paylaşırken hem çocuğun kişisel bilgilerinin "bekçisi" hem de hikâyesinin "anlatıcısı" konumundadır ve bu ikili rol, çocuğun çevrim içi kimliği üzerinde sınırlı bir koruma bırakmaktadır (Steinberg, 2017).

Bulgular, ebeveynlerin çocuklarına ilişkin paylaşımları genellikle anı biriktirme, aile bağlarını sürdürme, sosyal destek alma ve sosyal onay elde etme gibi gerekçelerle yaptıklarını göstermektedir. Bununla birlikte bu paylaşımların çocuk mahremiyeti, dijital ayak izi, çocuk hakları ve çevrim içi güvenlik açısından çeşitli riskler taşıdığı anlaşılmaktadır. Literatür bu riskleri desteklemektedir. Üstelik bu paylaşımların yaygınlığı dikkat çekicidir; düzenli sosyal medya kullanan ABD'li ebeveynler üzerinde yürütülen bir araştırmada katılımcıların yaklaşık %90'ının çocuklarına ilişkin içerik paylaştığı bulunmuştur (Amon vd., 2022).

Tezlerin yöntemleri incelendiğinde daha çok nicel araştırma desenleriyle yürütüldüğü; nitel ve karma yöntemli çalışmaların ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Ayrıca örneklem gruplarının ağırlıklı olarak ebeveynlerden, özellikle de annelerden oluşması, sharenting'in daha çok ebeveyn merkezli bir bakış açısıyla incelendiğini göstermektedir. Çocukların kendi deneyimleri, duygusal tepkileri ve mahremiyet algılarına ilişkin çalışmaların ise sınırlı olduğu söylenebilir. Oysa bu boşluğu doldurmaya çalışan az sayıdaki çalışma, çocuk perspektifinin ebeveyn perspektifinden önemli ölçüde ayrılabildiğini göstermektedir. Ergenlerle yürütülen bir odak grup çalışmasında katılımcıların sharenting'i çoğunlukla utanç verici ve gereksiz bulduğunu, ebeveynlerinin paylaşımlarının kendi inşa ettikleri dijital kimlikle çeliştiği durumların hayal kırıklığına yol açtığı belirlenmiştir (Ouvrein & Verswijvel, 2019). Daha yeni çalışmalar ise çocukların pasif özneler değil, kendi bedenleri, duyguları ve sosyal temsilleri üzerinde denetim talep eden yetkin dijital yurttaşlar olarak konumlandığını vurgulamaktadır (Tatlıoğlu, 2026). Sonuç olarak, Türkiye'de erken çocukluk döneminde sharenting konulu tezlerin önemli bir başlangıç oluşturduğu; ancak alanın daha kapsamlı, çok boyutlu ve çocuk odaklı çalışmalara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda çocukların görüşlerine yer verilmesi, farklı yaş gruplarının karşılaştırılması ve sharenting'in uzun vadeli etkilerinin incelenmesi alan yazına önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akay, O. (2026). Children's privacy, autonomy, and digital identity in sharenting research: a scoping review with bibliometric mapping. *Frontier Psychology*, 17. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2026.1845715>
- Alemdar, E., & Kahraman, S. (2023). Annelerin paylaştan ebeveynlik (sharenting) eylemlerini inceleyen ölçek geliştirme çalışması. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9(1), 70–82. <https://doi.org/10.24289/ijsser.1220169>
- Amon, M. J., Kartvelishvili, N., Bertenthal, B. I., Hugenberg, K., & Kapadia, A. (2022). Sharenting and children's privacy in the United States: Parenting style, practices, and perspectives on sharing young children's photos on social media. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 6(CSCW1), Article 116, 1–30.
- Bekdaş, A. (2021). Sharenting: Sosyal medyada ebeveyn ve çocuk olmak [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi.
- Bello, B. G. (2024). Digital technologies and children's rights: Balancing control, protection, and consent. *Revista de Derecho Privado*, 48, 19–45. <https://doi.org/10.18601/01234366.48.02>
- Berg, V., Arabiat, D., Morelius, E., Kervin, L., Zgambo, M., Robinson, S., Jenkins, M., & Whitehead, L. (2024). Young children and the creation of a digital identity on social networking sites: Scoping review. *JMIR Pediatrics and Parenting*, 7, Article e54414. <https://doi.org/10.2196/54414>
- Er, S., Özgöl, T., Yılmaztürk, N. H., & Çok, F. (2022). Anababaların çocuklarıyla ilgili sosyal medya paylaşımları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 55(1), 239–262. <https://doi.org/10.30964/auebfd.825924>
- Kopuz, T., Turgut, Y. E., & Aslan, A. (2022). Sharenting: Kavramsal bir çözümleme. *Intermedia International e-Journal*, 9(17), 379–390. <https://doi.org/10.56133/intermedia.1169655>
- Ouvrein, G., & Verswijvel, K. (2019). Sharenting: Parental adoration or public humiliation? A focus group study on adolescents' experiences with sharenting against the background of their own impression management. *Children and Youth Services Review*, 99, 319–327. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.02.011>
- Steinberg, S. B. (2017). Sharenting: Children's privacy in the age of social media. *Emory Law Journal*, 66(4), 839–884. <https://scholarlycommons.law.emory.edu/elj/vol66/iss4/2/>
- Tatlıoğlu, S. S. (2026). From body to emotion, from image to social: Children's hierarchy of privacy in sharenting practices. *Media International Australia*, 199(1). <https://doi.org/10.1177/1329878X261436062>
- Tosuntaş, Ş. B., & Griffiths, M. D. (2024). Sharenting: A systematic review of the empirical literature. *Journal of Family Theory & Review*, 16(3), 525–562. <https://doi.org/10.1111/jftr.12566>
- Üstündağ, A. (2023). Evaluation of mothers' social media shares about their children and their behaviors regarding their children's digital privacy. *Gümüşhane University Journal of Social Sciences*, 14(1), 56–67.

Zorluoğlu Yılmaz, A. (2021). Sharenting ve velayet hakkının sınırları. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29(4), 3383–3417. <https://doi.org/10.15337/suhfd.972124>

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ EDEBİYATI DERSİ SÜRECİNDEKİ YANSITICI DENEYİMLERİ

Dr. Gamze BİLİR-SEYHAN¹

¹ Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gamze.bilir.seyhan@ege.edu.tr –

ORCID ID: [0000-0002-9888-8612](https://orcid.org/0000-0002-9888-8612)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmen adaylarının Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersi sürecine ilişkin yansıtıcı deneyimlerini incelemektir. Erken çocukluk döneminde nitelikli çocuk edebiyatı ürünleriyle karşılaşmak, çocukların dil gelişimi, estetik duyarlılığı, düşünme becerileri ve sosyal-duygusal gelişimleri açısından önemli görülmektedir. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına ilişkin bilgi, farkındalık ve pedagojik bakış açılarının lisans eğitimi sürecinde desteklenmesi önem taşımaktadır. Çalışmada, öğretmen adaylarının dönem sonunda hazırladıkları “Yansıtıcı Değerlendirmeler” başlıklı raporları incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemiyle yürütülmüştür. Çalışmanın verilerini, bir devlet üniversitesinin okul öncesi öğretmenliği lisans programında Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersini alan öğretmen adaylarının yansıtıcı raporlar oluşturmuştur. Raporlarda öğretmen adaylarının derse ilişkin hatırladıkları temel kavramlar, çocuk kitaplarına bakışlarındaki değişimler, nitelikli ve niteliksiz çocuk kitaplarını ayırt etmeye yönelik farkındalıkları, görsel-metin ilişkisine dair değerlendirmeleri, sınıf içi etkinlikler ve alan gezilerinden edindikleri deneyimler üzerinde durulmuştur. Veriler içerik analizi yoluyla çözümlenmiş; öğretmen adaylarının ifadelerinden hareketle ortak tema ve alt temalar belirlenmiştir. Bulgular öğretmen adaylarının erken çocukluk edebiyatına ilişkin bakış açılarında ders sürecinde çok boyutlu bir gelişim yaşandığını göstermektedir. Öğretmen adaylarının özellikle çocuk kitaplarının yalnızca eğlendirici ya da öğretici materyaller olarak değil; çocukların dünyayı anlamlandırmalarını, estetik deneyim kazanmalarını ve farklı yaşam durumlarıyla karşılaşmalarını destekleyen pedagojik araçlar olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Sonuç olarak bu çalışma, Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersinin öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına ilişkin pedagojik duyarlılıklarını ve yansıtıcı düşünme becerilerini desteklemedeki rolünü görünür kılmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın, okul öncesi öğretmen eğitiminde çocuk edebiyatı derslerinin içerik, uygulama ve değerlendirme boyutlarının geliştirilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: erken çocukluk dönemi edebiyatı, dersten bana kalanlar, okul öncesi öğretmen eğitimi

1. GİRİŞ

Öğretmen eğitiminin niteliği, eğitim sistemlerinin başarısını belirleyen en temel unsurlardan biridir. Bu nitelik yalnızca kuramsal içeriklerin aktarılmasıyla değil, adayların bu içerikleri kendi bakış açılarıyla yeniden anlamlandırmasıyla derinleşir. Deneyim temelli öğrenme yaklaşımının kökeninde, Dewey'in (1986) eğitimi birbirini besleyen ve sürekli yeniden yapılandırılan bir deneyimler bütünü olarak ele alan görüşü yer alır. Kolb (1984) bu görüşü sistematikleştirerek öğrenmeyi somut deneyim, yansıtıcı gözlem, soyut kavramsallaştırma ve aktif deneyimleme evrelerinden oluşan döngüsel bir süreç biçiminde tanımlamıştır. Bu çerçeveden bakıldığında, öğretmen adaylarının bir alanı yalnızca bilgi düzeyinde değil, o alana ilişkin kendi deneyimleri üzerine düşünerek de öğrendikleri kabul edilmektedir.

Öğretmen yetiştirme programlarında bu türden bir anlamlandırmayı olanaklı kılan yapılardan biri, adayları belirli bir içerik alanıyla derinlemesine buluşturan derslerdir. Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersi de bu bağlamda önemli bir işlev üstlenir; zira çocuk edebiyatı ürünleriyle nitelikli bir biçimde karşılaşmak, yalnızca alan bilgisi kazandırmakla sınırlı kalmaz, adayların çocuğa, dile ve estetik deneyime ilişkin bakış açılarını da dönüştürür. Korthagen ve arkadaşları (2001), gerçekçi öğretmen eğitimi yaklaşımında bu tür içerik temelli derslerin ancak yansıtıcı bir çerçevede yapılandırıldığında kalıcı bir öğrenmeye dönüştüğünü vurgular. Bu doğrultuda, adayların çocuk kitaplarını yalnızca öğretici ya da eğlendirici materyaller olarak değil; çocuğun dünyayı anlamlandırmasına, farklı yaşam durumlarıyla karşılaşmasına ve estetik duyarlılık geliştirmesine katkı sunan pedagojik araçlar olarak görmeleri, dersin temel kazanımlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Bu kazanımların derinleşmesinde belirleyici olan bir diğer unsur, edinilen bilginin yansıtıcı düşünme yoluyla işlenmesidir. Schön (1983), uzmanlığın merkezine eylem üzerine düşünme sürecini yerleştirerek yansıtıcı uygulayıcı kavramını geliştirmiş; bu kavram, öğretmen adaylarının karşılaştıkları içerikleri çözümleyerek mesleki bir bakış açısına dönüştürmelerini ifade eden bir çerçeve hâline gelmiştir. Okul öncesi öğretmen adayları bağlamında yansıtıcı düşünmeyi inceleyen Fırat ve Dinçer (2024), bu becerinin öğretmen yetiştirme süreçlerine bilinçli biçimde dâhil edilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Işıkoğlu (2007) da yansıtıcı yazılı ürünlerin, okul öncesi öğretmen adaylarının mesleki gelişimini görünür kılan güçlü bir veri kaynağı olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmalar, adayların çocuk edebiyatına ilişkin nitelikli–niteliksiz ayrımı yapabilme, görsel-metin ilişkisini değerlendirebilme gibi farkındalıklarının, kendi ifadelerine dayanan yansıtıcı raporlar aracılığıyla anlaşılabilceğini göstermektedir.

Bir içerik alanıyla kurulan bu tür derinlemesine ilişki, yalnızca bilişsel bir gelişimle sınırlı kalmaz; aynı zamanda mesleki kimliğin ve pedagojik duyarlılığın biçimlenmesine de katkı sağlar. Lave ve Wenger (1991), öğrenmeyi bir uygulama topluluğunun çeperinden merkezine doğru ilerleyen meşru çevresel katılım süreci olarak tanımlar; bu bakış açısıyla adayın çocuk edebiyatına ilişkin bir bakış açısı geliştirmesi, mesleki kimliğin içerikle kurulan anlamlı bir ilişki yoluyla inşa edildiğini düşündürür. Bu süreçte adayların "nitelikli bir çocuk kitabını ayırt

edebilirim" inancının gelişmesi, Bandura'nın (1997) öz-yeterlik kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir; çünkü sınıf içi etkinlikler, alan gezileri ve kitaplarla doğrudan etkileşim yoluyla edinilen deneyimler, bu algıyı besleyen önemli kaynaklar arasında yer alır.

Bu bağlamda, öğretmen adaylarının Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersi sürecinden ne öğrendiklerini kendi sözcükleriyle ortaya koyan yansıtıcı raporların incelenmesi, çocuk edebiyatı eğitiminin öğretmen adaylarındaki pedagojik duyarlılığı ve yansıtıcı düşünme becerisini nasıl desteklediğini anlamak açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma, bir devlet üniversitesinin okul öncesi öğretmenliği lisans programında yürütülen Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersi kapsamında öğretmen adaylarının dönem sonunda hazırladıkları "Yansıtıcı Değerlendirmeler" başlıklı raporlarda öne çıkan temel kavramları, çocuk kitaplarına bakış açılarındaki değişimleri ve nitelikli çocuk edebiyatına ilişkin farkındalıklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Adayların kendi ifadelerine dayanan bu inceleme, çocuk edebiyatı derslerinin öğretmen adaylarının gelişimine katkısını derinlemesine anlamaya ve elde edilen bulgular ışığında bu derslerin içerik, uygulama ve değerlendirme boyutlarının geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaya katkı sağlaması bakımından önemlidir.

2. YÖNTEM

Bu nitel araştırma, bir ders sürecinde edinilen deneyimlerin ve bu deneyimler üzerine geliştirilen anlamlandırmaların derinlemesine incelenmesini amaçlayan bir olgubilim çalışması niteliği taşımaktadır. Araştırmanın odak noktasını, öğretmen adaylarının Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersi sürecinde çocuk edebiyatına ilişkin geliştirdikleri bakış açıları ve farkındalıklara dair öznel değerlendirmelerini içeren Yansıtıcı Değerlendirmeler raporunda paylaştıkları oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, bir devlet üniversitesinin okul öncesi öğretmenliği lisans programında Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersini alan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Ders, çocuk edebiyatına ilişkin kuramsal içeriklerin yanı sıra nitelikli çocuk kitaplarının incelenmesi, sınıf içi tartışma ve uygulama etkinlikleri ile alan gezilerini de kapsamakta; adaylar dönem boyunca farklı türde çocuk kitaplarıyla doğrudan etkileşim kurma ve bunları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme fırsatı bulmaktadır. Araştırmanın verileri, öğretmen adaylarının dönem sonunda oluşturmuş oldukları Yansıtıcı Değerlendirmeler isimli bireysel raporlardan elde edilmiştir. Sınıf listesinde yer alan öğretmen adayları arasından ilk 10 öğrenciye ait raporlar araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Söz konusu dokümanlar; öğretmen adaylarının derse ilişkin hatırladıkları temel kavramları, çocuk kitaplarına bakışlarındaki değişimi, nitelikli ve niteliksiz çocuk kitaplarını ayırt etmeye yönelik farkındalıklarını, görsel-metin ilişkisine dair değerlendirmelerini ve sınıf içi etkinlikler ile alan gezilerinden edindikleri deneyimleri bir arada barındıran zengin bir veri kaynağı niteliği taşımaktadır. Araştırma verileri doküman analizi yöntemiyle elde edilmiş ve içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Çözümleme sürecinde veriler birçok kez okunmuş, anlam taşıyan ifade birimleri kodlanmış ve birbirine yakın kodlar bir araya getirilerek ortak temalara ve alt temalara ulaşılmıştır. Süreç tümevarımsal bir yaklaşımla yürütülmüş; temalar herhangi bir ön kategoriye bağlı kalınmaksızın doğrudan öğretmen adaylarının ifadelerinden hareketle oluşturulmuştur. Bulgular sunulurken adayların yansıtıcı raporlarından doğrudan alıntılara yer verilmiş,

katılımcı gizliliğinin korunması amacıyla bu alıntılar kodlanarak aktarılmıştır (Örn. Ö1, Ö2, ... Ö10).

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarının Yansıtıcı Değerlendirmeler raporlarından elde edilen veriler içerik analizi yoluyla çözümlenmiş; adayların ifadelerinden hareketle beş ana tema belirlenmiştir. Temalar ve bunlara ilişkin frekans değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Ana Tema	Kapsadığı Alt Boyutlar	f	Katılımcılar
1. Çocuk Edebiyatına Bakış Açısında Dönüşüm	Önceki yüzeysel algının değişimi; edebiyatın gelişimsel işlevini fark etme	9	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10
2. Nitelikli Çocuk Kitabının Özelliklerine İlişkin Farkındalık	Dil, içerik, görsel-metin ilişkisi, yaş uygunluğu	7	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9
3. Zor/Duygusal Konuların Edebiyat Yoluyla Ele Alınması	Kayıp, korku, empati gibi konuların kitaplarla işlenmesi	4	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4
4. Ders Kapsamındaki Uygulamalı Deneyimler	Sınıf içi etkinlikler (yaratıcı yazma, resimli kitap tasarımı, P4C) ve alan gezileri (kitap fuarı, kitabevi, sahaf)	9	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10
5. Mesleki ve Kişisel Gelişim	Gelecek meslek planları, kişisel okuma alışkanlığı, kişisel kütüphane	8	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10

(f = temayla ilişkili ifadeye yer veren öğrenci sayısı; bir öğrenci birden fazla temada yer alabilmektedir.)

Aşağıda her tema, öğretmen adaylarının doğrudan ifadelerinden örneklerle desteklenerek açıklanmıştır.

Çocuk Edebiyatına Bakış Açısında Dönüşüm (f=9)

Katılımcıların büyük çoğunluğu, dersten önce çocuk kitaplarına ilişkin taşıdıkları yüzeysel algının ders sürecinde köklü biçimde değiştiğini ve edebiyatın çok boyutlu gelişimsel işlevini fark ettiklerini belirtmiştir:

"İlk başlarda çocuklar oyundan ibaret, o yaşta kitaplar onlara sıkıcı gelir gibi düşünüyordum ama yanıltım." (Ö6)

"Masal, öykü, şiir, tekerleme ve resimli kitap gibi türlerin çocukların dil, bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimine katkıları incelenmiştir." (Ö3)

"Çocuk edebiyatının sadece 'böcekli, hayvanlı veya sıradan hikayelerden' ibaret olmadığını, aksine çok derin ve önemli bir alan olduğunu anladım." (Ö10)

Nitelikli Çocuk Kitabının Özelliklerine İlişkin Farkındalık (f=7)

Adaylar, nitelikli bir çocuk kitabının dil, içerik, görsel-metin uyumu ve yaş uygunluğu boyutlarında hangi özelliklere sahip olması gerektiğine dair eleştirel bir bakış geliştirdiklerini ifade etmiştir:

"Kullanılan kelimelerin, görsellerin, verilen mesajların hatta hikayedeki küçük bir detayın bile çocuk üzerinde iz bırakabileceğini gördüm." (Ö4)

"Görsellerle metnin uyumunun ne kadar önemli olduğunu da bu derste fark ettim." (Ö9)

Zor/Duygusal Konuların Edebiyat Yoluyla Ele Alınması (f=4)

Bir kısım aday, çocuk kitaplarının çocuklarla konuşulması güç duygusal konuların ele alınmasında etkili bir araç olduğunu fark ettiğini belirtmiştir:

"Zor konuların bile kitaplarla ne kadar kolay hale geldiğini ne kadar kolay işlendiğini görmüş oldum." (Ö2)

"Bir duyguyu anlamasına, bazen korkularını yenmesine bazen de kendini ifade etmesine yardımcı olduğunu fark ettim." (Ö4)

Ders Kapsamındaki Uygulamalı Deneyimler (f=9)

Yaratıcı yazma, resimli kitap tasarımı, hikâye zarfları/kareleri, P4C gibi sınıf içi etkinlikler ile kitap fuarı, kitabevi ve sahaf ziyaretleri gibi sınıf dışı deneyimler, adayların raporlarında en sık yer alan boyutlardan biri olmuştur:

"Derslerde yaptığımız hikâye karesi ve hikâye zarfları etkinlikleri hem eğlenceli hem de yaratıcılığı destekleyen çalışmalar olarak aklımda kaldı." (Ö8)

"Kitap fuarına gittiğimizde çocuk yayınevlerini ve kitapları tek tek inceledik... grup arkadaşlarımızla sahafları gezdik." (Ö10)

Mesleki ve Kişisel Gelişim (f=8)

Adayların çoğu, edindikleri farkındalığı hem gelecekteki mesleki uygulamalarına hem de kişisel yaşamlarına taşıdıklarını belirtmiştir:

"Sınıfımda kitap köşem olacak, öğrencilerimi kitap fuarlarına, kütüphane ziyaretlerine götüreceğim." (Ö6)

"Bu ders sayesinde ben de kitap okumaya daha çok yöneldim ve kendime yeni kitaplar aldım." (Ö9)

Genel olarak bulgular, Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersinin öğretmen adaylarında yalnızca bilgi düzeyinde değil, tutum, farkındalık ve mesleki kimlik düzeyinde de çok boyutlu bir dönüşüm yarattığını göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, okul öncesi öğretmen adaylarının Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersi sürecine ilişkin yansıtıcı deneyimleri beş ana tema altında incelenmiştir. Bulgular, dersin adaylarda yalnızca bilgi düzeyinde değil; tutum, farkındalık ve mesleki kimlik düzeyinde de çok boyutlu bir dönüşüm yarattığını göstermektedir. Bu bölümde bulgular, çalışmanın kuramsal çerçevesinde yer alan yaklaşımlarla ilişkilendirilerek tartışılmıştır.

Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına ilişkin bakış açısında yaşadıkları dönüşüm, Kolb'un (1984) deneyimsel öğrenme döngüsüyle örtüşmektedir. Adayların derse girmeden önce sahip oldukları sınırlı algı, ders sürecindeki somut deneyimler (kitap inceleme, tartışma, uygulama) yoluyla yeniden yapılandırılmış; bu yeniden yapılandırma, Kolb'un modelinde tanımlanan somut deneyim–yansıtıcı gözlem–soyut kavramsallaştırma döngüsünün sınıf ortamında işlediğine işaret etmektedir. Benzer biçimde Dewey'in (1986) eğitimi sürekli yeniden yapılandırılan bir deneyimler bütünü olarak ele alan görüşü, adayların "önceden böyle düşünüyordum ama" biçimindeki ifadelerinde somutlaşmaktadır; bu ifadeler, önceki deneyimlerin yeni deneyimlerle etkileşime girerek dönüştüğü bir öğrenme sürecine işaret etmektedir.

Nitelikli çocuk kitabının özelliklerine ilişkin farkındalık ve zor/duygusal konuların edebiyat yoluyla ele alınmasına dair bulgular, adayların çocuk edebiyatını yalnızca eğlendirici bir araç olarak değil, çocuğun dünyayı anlamlandırmasına katkı sunan pedagojik bir araç olarak konumlandıklarını göstermektedir. Bu bulgu, çalışmanın özetinde vurgulanan ve nitelikli çocuk edebiyatı ürünlerinin çocukların dil, estetik ve sosyal-duygusal gelişimindeki rolüne ilişkin görüşle doğrudan örtüşmektedir. Aynı zamanda bu bulgular, Schön'ün (1983) yansıtıcı uygulayıcı kavramıyla da ilişkilendirilebilir; adaylar, karşılaştıkları içerikleri (kitapları) yalnızca pasif biçimde tüketmek yerine, bunlar üzerine düşünerek kendi pedagojik bakış açılarına dönüştürmüşlerdir. Fırat ve Dinçer'in (2024) okul öncesi öğretmen adaylarında yansıtıcı düşünmenin bilinçli biçimde desteklenmesi gerektiğine dair vurgusu, bu çalışmanın bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Ders kapsamındaki uygulamalı deneyimler adayların kuramsal bilgiyi somut ürünlere ve deneyimlere dönüştürmesini sağlayan temel mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgu, Korthagen ve arkadaşlarının (2001) gerçekçi öğretmen eğitimi yaklaşımında vurguladığı, içerik temelli derslerin ancak yapılandırılmış ve deneyime dayalı etkinliklerle desteklendiğinde kalıcı öğrenmeye dönüştüğü görüşünü desteklemektedir. Kitap fuarı, kitabevi ve sahaf ziyaretleri gibi sınıf dışı deneyimlerin adaylar tarafından sıklıkla vurgulanması, öğrenmenin yalnızca sınıf içi kuramsal aktarımla sınırlı kalmadığını, gerçek bağlamlarla kurulan temasın da öğrenmeyi derinleştiren önemli bir bileşen olduğunu göstermektedir.

Son olarak, mesleki ve kişisel gelişime ilişkin bulgular, adayların dersten edindikleri farkındalığı geleceğe yönelik somut mesleki planlara (sınıfta kitap köşesi oluşturma, öğrencileri kitap fuarına götürme) dönüştürdüklerini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Lave ve Wenger'in (1991) meşru çevresel katılım kavramıyla ilişkilendirilebilir; adaylar, çocuk edebiyatı alanına ilişkin bilgi ve deneyim kazandıkça kendilerini bu alanın bir parçası olarak konumlandırmaya başlamış, mesleki kimliklerini bu içerikle kurdukları anlamlı ilişki üzerinden inşa etmişlerdir. Ayrıca, adayların "bunu ileride sınıfımda uygulayacağım" biçimindeki ifadeleri, Bandura'nın (1997) öz-yeterlik kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir; sınıf içi etkinliklerde ve alan gezilerinde edinilen başarılı deneyimler, adayların "nitelikli bir çocuk kitabını ayırt edebilirim ve bunu mesleğimde kullanabilirim" inancını güçlendirmiş görünmektedir. Bulgularda dikkat çeken bir diğer nokta, bazı adayların dersin etkisini yalnızca mesleki değil, kişisel düzeyde de (örneğin okuma alışkanlığının yeniden kazanılması) deneyimlemiş olmasıdır; bu durum, içerik temelli derslerin etkisinin meslekî sınırların ötesine geçebildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Sonuç olarak bu çalışma, Erken Çocukluk Dönemi Edebiyatı dersinin öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına ilişkin pedagojik duyarlılıklarını ve yansıtıcı düşünme becerilerini desteklemedeki rolünü görünür kılmaktadır. Bulgular, adayların dersi yalnızca bir bilgi aktarım süreci olarak değil; deneyim, uygulama ve yansıtma yoluyla mesleki kimliklerini şekillendiren bütüncül bir öğrenme süreci olarak deneyimlediklerini göstermektedir. Bu doğrultuda, okul öncesi öğretmen eğitiminde çocuk edebiyatı derslerinin; kuramsal içeriğin yanı sıra uygulamalı etkinlikler, alan gezileri ve yansıtıcı değerlendirme uygulamalarıyla desteklenmesinin, adayların hem mesleki hem de kişisel gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda, bu tür derslerin etkisinin yalnızca dönem sonu raporlarıyla değil, boylamsal bir desenle (örneğin adayların mesleğe başladıktan sonraki uygulamalarını da içerecek biçimde) incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman and Company.
- Dewey, J. (1986). Experience and education. In *The educational forum* (Vol. 50, No. 3, pp. 241-252). Taylor & Francis Group.
- Fırat, Z. S., & Dinçer, F. Ç. (2024). Okul öncesi öğretmen adayları bağlamında yansıtıcı düşünmeye kavramsal bir bakış. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 116–137. <https://doi.org/10.17539/amauefd.1458586>
- Işıkoğlu, N. (2007). Okul öncesi öğretmen adaylarının profesyonel gelişiminde yansıtıcı günlüklerin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(2), 799–825.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice-Hall.

- Korthagen, F. A. J., Kessels, J., Koster, B., Lagerwerf, B., & Wubbels, T. (2001). *Linking practice and theory: The pedagogy of realistic teacher education*. Routledge.
- Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge University Press.
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Routledge.

**OKUL YÖNETİCİLERİNİN EĞİTİM YÖNETİMİNDE(SÜREÇLERİNDE) YAPAY
ZEKÂ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ VE
UYGULAMA ESASLARI**

GONCA ATMACA

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, goncaatmaca44@gmail.com-0009-0000-2492-7132

Doç. Dr. Öğr. MEHMET DURNALI

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, durnali@gmail.com- 0000-0002-1318-9362

ÖZET

Bu araştırma, okul yöneticilerinin eğitim yönetimi süreçlerinde yapay zekâ teknolojilerinin kullanımına yönelik görüşlerini ve bu teknolojilerin uygulanmasına ilişkin değerlendirmelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımıyla gerçekleştirilen çalışmanın katılımcılarını, 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Zonguldak il merkezi ve ilçelerinde görev yapan, maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle belirlenen 15 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Araştırma verileri, alan uzmanlarının katkılarıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir.

Araştırma sonuçları, okul yöneticilerinin yapay zekâ uygulamalarına karşı genel olarak olumlu fakat dikkatli bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Katılımcılar, yapay zekânın veri işleme, planlama, rapor hazırlama ve yönetsel karar süreçlerinde zaman tasarrufu sağlayarak yönetim faaliyetlerinin verimliliğini artırdığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, eğitim yönetiminin insan ilişkileri, empati, deneyim ve etik değerlendirmeler gerektiren yönleri nedeniyle yapay zekânın yöneticilerin rolünü tamamen üstlenemeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca veri güvenliği, algoritmalarından kaynaklanabilecek önyargılar ve hatalı sonuç üretme olasılığı önemli riskler arasında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, yapay zekânın eğitim yönetiminde insan unsurunun yerine geçen bir yapıdan ziyade, yöneticilere destek sağlayan bir karar destek mekanizması olarak etik, hukuki ve pedagojik ilkeler doğrultusunda kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Eğitim Yönetimi, Yapay Zekâ, Okul Yöneticiler

**SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİN
BELİRLENMESİ: ÖĞRETMEN ÖZ-YETERLİĞİ, STEM-TPAB VE SOSYAL
ENGELLER BAĞLAMINDA BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Öğrencisi FEYZA ILICAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, feyzailicannn@gmail.com

0009-0007-5472-0344

Doç. Dr. MUHAMMET ÖZDEMİR

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, muhammetozdemir@gmail.com

0000-0001-7764-8655

ÖZET

Günümüz bilgi toplumunda eğitimin niteliği; yalnızca bilgiyi aktaran değil, fırsatları görebilen, yenilikçi çözümler üretebilen ve teknolojik dönüşüme uyum sağlayabilen öğretmenlerin yetiştirilmesine bağlıdır. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının genel pedagojik öz-yeterlikleri ile STEM-TPAB yetkinlikleri girişimcilik eğilimini besleyen temel içsel kaynaklar olarak öne çıkarken; algıladıkları sosyal engeller ise bu potansiyeli sınırlayan kritik dışsal belirleyicilerdir. Dolayısıyla, söz konusu içsel yeterlikler ile dışsal engellerin öğretmen adaylarının girişimcilik yönelimleri üzerindeki ortak dinamiğini bütüncül bir bakış açısıyla ele almaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, sınıf öğretmeni adaylarının genel öğretmen öz-yeterlik inançları, STEM-TPAB öz-yeterlikleri ve girişimcilikte karşılaştıkları sosyal engeller ile girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmada, adayların mesleki öz-yeterlik algıları ve teknolojik entegrasyon düzeylerinin, algıladıkları sosyal engellerle birlikte girişimcilik niyetlerini ne yönde etkilediğinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Araştırmanın çalışma grubu Batı Karadeniz bölgesinde bulunan bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi 1, 2, 3 ve 4. Sınıfta öğrenim gören 240 sınıf öğretmeni adayından oluşmaktadır. Örneklem seçimi, zaman ve iş gücü açısından ulaşılabilirliği sağlayan uygun örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri 2025-2026 eğitim öğretim yılının bahar döneminde toplanmıştır. Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu (cinsiyet ve sınıf düzeyi), öğretmen adaylarına yönelik girişimcilik ölçeği, genel öğretmen öz-yeterlik inancı ölçeği, STEM-TPAB öz-yeterlik ölçeği, girişimcilikte sosyal engeller ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde; araştırmaya katılan öğretmen adaylarının ölçeklerden aldıkları puan ortalamaları; genel öğretmen öz-yeterlik inançları ($\bar{X}$ =4,00) ve girişimcilik eğilimleri ($\bar{X}$ = 3,80) algılarının 'yüksek' düzeyde olduğu görülmüştür. Yapılan analizler öğretmen adaylarının girişimcilikte karşılaştıkları sosyal engeller algılarının ($\bar{X}$ = 3,33) 'orta' düzeyde bulunurken; 6'lı likert yapısındaki STEM-TPAB özyeterlikleri ($\bar{X}$ = 4,33) ise 'iyi' düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların araştırma

değişkenlerine yönelik puanları cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde; girişimcilikte sosyal engeller puan ortalamaları arasında kadın katılımcılar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilirken, genel öğretmen öz-yeterlik inançları, girişimcilik eğilimleri ve STEM-TPAB özyeterlikleri puan ortalamaları arasında cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Öğretmen adaylarının girişimcilikte sosyal engel algılarının, öğretmen özyeterlik inançlarının ve girişimcilik eğilimlerinin öğrenim gördükleri sınıf düzeyinden bağımsız olduğunu göstermektedir. Buna karşın STEM TPAB özyeterliği öğrenim süreciyle birlikte anlamlı bir gelişim sergilemekte; üst sınıflardaki öğrencilerin, STEM pedagojisi konusunda kendilerini alt sınıflardaki akranlarına göre belirgin düzeyde daha yetkin hissettikleri belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının öğretmen özyeterlik inançlarının, STEM TPAB özyeterliliklerinin ve girişimcilikte sosyal engel algılarının, girişimcilik eğilimlerinin yordayıcılığı incelendiğinde toplam varyansın %56,9'unu açıkladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik eğilimi, öğretmen öz-yeterlik inancı, STEM TPAB özyeterlilik, girişimcilikte sosyal engeller, sınıf öğretmeni adayı

FEN EĞİTİMİNDE DİJİTALLEŞMEYE YÖNELİK ERASMUS+ ANA EYLEM 2 PROJELERİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Doç.Dr.Sevda DOĞAN DOLAPÇIOĞLU

Mustafa Kemal Üniversitesi, sdolapcioğlu@mku.edu.tr - 0000-0002-2707-1744

Yüksek Lisans Öğrencisi, Murat TURKUT

Mustafa Kemal Üniversitesi, tuekut.123@gmail.com - ORCID ID

Doç.Dr.Münevver SUBAŞI ÇOLAK

Mustafa Kemal Üniversitesi, munevversubasi@gmail.com - 0000-0001-6777-6995

ÖZET

Bu çalışmada fen eğitiminde dijitalleşmeye yönelik Avrupa Birliği Erasmus KA2 Projelerinin, Türkiye (katılımcı ya da koordinatör) tarafından gerçekleştirme durumunu tanımlamak amaçlanmıştır. Ayrıca dijitalleşme çağında küresel ölçekte gerçekleşen bu projelerde Türkiye'nin genel eğilimi de belirlenecektir. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından 3doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Belirlenen ölçütler çerçevesinde European Comission Erasmus+ Project Results Platform veri tabanından "Digital applications in science education", "Technology integration in science education", "Digital tools for science teaching", "Educational technologies in science education", "Digital learning in science education", "ICT in science education" anahtar kelimeleri kullanılarak 2021-2026 yılları arasında tarama yapılmıştır. Toplam 213 Proje elde edilmiştir. Veri tabanında arama yaparken teklif yılı 2021-2026 yılları arasında olan, tamamlanmış, koordinatör / koordinatör ya da katılımcı olarak Türkiye ve KA2 projeleri seçilmiştir. Elde edilen projelerin içerik analizine tabi tutulması sırasında koordinatör ülkeler, katılımcı ülkelerin dağılımı, eylem türü, teklif yıllarına göre dağılım, proje konuları, hibe tutarı, iyi bir uygulama örneği ölçütleri kullanılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen 213 proje, dijitalleşmenin fen bilimleri eğitiminde en öncelikli gündem maddesi olduğunu göstermiştir. Projelerin çoğunlukla ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde olduğu görülmüştür. Türkiye 18 koordinatörlük yaparak en fazla koordinatörlük yapan beş ülke arasında yer almaktadır. Projelerde en fazla eylem türü olarak "Okul eğitiminde küçük ölçekli ortaklıklar" (103 proje) tercih edilmiştir. Projelerin hibe tutarları 27.232 Euro ile yaklaşık 4 milyon Euro arasında geniş bir yelpazede değişmektedir. En yaygın hibe tutarının 60.000 Euro (105 proje) olduğu görülmektedir. Türkiye'nin koordinatörlüğünde yürütülen projelerden yalnızca 5 tanesi 60.000 Euro ve altında hibe almıştır. Ancak, projelerin niteliksel başarısını simgeleyen "İyi Uygulama Örneği" (Good Practice) etiketi konusunda incelenen projelerin sadece %15'i (32 proje) bu grupta yer alırken, Türkiye'nin koordinatörü olduğu 18 projeden 2 tanesi bu kategoride yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fen eğitimi, Dijitalleşme, Erasmus Proje.

¹ 1 Bu çalışma Erasmus+ KA220-SCH DigiFlux Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız dijital çağda öğrencileri hayata hazırlamak ve kaliteli bir eğitim sürecine dahil edebilmek için eğitim dijital bir dönüşüme maruz kalmaktadır (Schleicher, 2024). Karmaşık faktörlere dayanan bu süreçte öğretmen özellikleri, okul liderliği ve mesleki gelişim bu sürecin belirleyici temel faktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Giannoutsou vd., 2024). Geçmişin aksine günümüzde okullardan beklenen bilgi kaynakları ve yenilikçi teknolojileri kullanarak öğrenenlerin yeni ve güçlü bağlar kurmasına yardımcı olmaktır. Çeşitli bilgi alanlarının birleştirilmesi, farklı düşünce biçimleri ve kültürler arasında anlamlı bağlar ve köprüler kurarak yenilikçi yaklaşımlar ortaya konması beklenmektedir (Schleicher, 2024).

Yapay Zeka (AI), Artırılmış Gerçeklik (AR) ve Sanal Gerçeklik (VR) gibi birçok dijital teknolojiler eğitimde önemli değişiklikler oluşmasına neden olmuştur (OECD, 2021). Son yıllarda dünya genelinde birçok eğitim sisteminde dijitalleşme konusunda politikalar üretilmiş ve büyük yatırımlar yapılmıştır (Turgut ve Aslan, 2021). Uluslararası Eğitim Teknolojileri Derneği (ISTE) bilgi ve iletişim teknolojileri kullanan öğrencileri; kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu alan, bilgi üreten, bilimsel düşünen, problem çözen ve küresel ölçekte iş birliği yapabilen bireyler olarak tanımlamaktadır (ISTE 2016). Bu açıdan eğitim sistemlerin gelişimi açısından stratejik bir öneme sahip olan Erasmus+ KA2 projeleri önem kazanmaktadır.

Erasmus Programı, ilk kez 1976 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yükseköğretim kurumları arasında akademik iş birliğini ve öğrenci/öğretim üyesi hareketliliğini destekleyen bir burs programı olarak hayata geçirilmiştir (Özdem, 2013). Programın gelişim sürecinde, 1995-2000 yılları arasında Sokrates eğitim programının bir parçası olmuş, 1998 yılında ise Bologna sürecine dahil edilerek kapsamı genişletilmiştir (Özdem, 2013; Yavrutürk ve İlhan, 2022). Programın temel hedefleri arasında farklı kültürlerden bireyleri bir araya getirerek yabancı düşmanlığını ortadan kaldırmak, yeni perspektifler geliştirmek ve yükseköğretimin kalitesini artırmak yer almaktadır (Boztepe, 2025; Özdem, 2013; Yavrutürk ve İlhan, 2022).

Erasmus+ Programı, Avrupa Birliği'nin 2014-2020 ve sonraki dönemleri kapsayan; eğitim, gençlik ve spor alanlarındaki hibe faaliyetlerini tek bir çatı altında toplayan programdır. Bu program, bireylerin yaş veya eğitim durumuna bakılmaksızın yeni beceriler kazanmalarını, kişisel gelişimlerini güçlendirmelerini ve istihdam olanaklarını artırmayı hedeflemektedir (Dolapçioğlu ve Girişken, 2022). Türkiye, 1987 yılında başlayan bu sürece Helsinki Zirvesi sonrası 2004 yılında resmen dahil olmuş ve aday ülke statüsünde hibe fonlarından yararlanmaya başlamıştır. Erasmus+ çatısı altında faaliyetler; bireylerin öğrenme hareketliliği (KA1), yenilik ve iyi uygulamaların değişimi için iş birliği (KA2) ve politika reformuna destek (KA3) olmak üzere üç ana eylem altında sınıflandırılmıştır (Dolapçioğlu ve Girişken, 2022; Gönültaş vd., 2025).

Ana Eylem 2 (KA2) - Yenilik ve İyi Uygulamaların Değişimi İçin İşbirliği, stratejik ortaklıklar aracılığıyla kurum ve kuruluşlara yenilikçi deneyimler geliştirme, uygulama ve aktarma fırsatı sunmaktadır. Bu eylem türü; okul eğitimi, mesleki eğitim, yetişkin eğitimi, yükseköğretim ve gençlik alanlarında kurumsal modernizasyonu ve sosyal inovasyonu teşvik etmektedir. KA2 projeleri, ulusötesi proje toplantıları, fikri çıktıların geliştirilmesi ve çoğaltıcı

etkinlikler gibi faaliyetlerle eğitimde yüksek kalitenin hedeflendiği iş birliği platformları oluşturmaktadır (Dolapçioğlu ve Girişken, 2022).

Genellikle disiplinler arası bağlar kurulabilen ve deneysel süreçlerin yer aldığı fen bilimleri dersinde daha etkili öğrenmenin sağlanabilmesi açısından çoklu medya desteği önemlidir (Almarzooq vd., 2020). Bireylerde eleştirel düşünme, problem çözme, iş birliği ve yaratıcılık gibi üst düzey düşünme becerilerini geliştirerek bireyleri 21. Yüzyıl becerileri ile donatmayı hedefleyen STEM eğitimi disiplinler arası bir bakış açısına sahiptir (Bybee, 2013). Deneyimsel öğrenmelere dayalı olan STEM eğitimi öğrencilerin gerçek dünya problemleri ile karşılaşmasını ve bunlara çözüm üretmesini sağlar. Bu noktada tasarım odaklı süreçlerin daha kolay anlaşılması ve soyut kavramların somutlaştırılması açısından dijital teknolojilerin kullanımı önem kazanmaktadır (Schweingruber vd., 2014).

Erasmus+ kapsamında yürütülen projelerden Erasmus+ KA2 farklı paydaşların bir araya gelerek eğitime yönelik sorunlara sürdürülebilir çözümler ürettikleri ve yenilikçi öğretme yöntemleri üretilmesine olanak sağlar. Avrupa Birliği'nin dijitalleşme, sürdürülebilirlik gibi temel önceliklerinin eğitim sistemine entegre edilmesini sağlar (European Commission, 2025). Bu çalışmada fen eğitiminde dijitalleşmeye yönelik Avrupa Birliği Erasmus KA2 Projelerinin, Türkiye (katılımcı ya da koordinatör) tarafından gerçekleştirme durumunu tanımlamak amaçlanmıştır. Ayrıca dijitalleşme çağında küresel ölçekte gerçekleşen bu projelerde Türkiye'nin genel eğilimi de belirlenecektir.

2. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından birisi olan doküman analizi kullanılmıştır. Araştırılması hedeflenen durum ya da konu hakkında bilgi içeren her türlü yazılı materyallerinin incelenmesini hedeflemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada doküman incelenmesinde kullanılan betimsel içerik analizinden faydalanılmıştır. Betimsel içerik analizleri; “belirli bir konu üzerinde yapılan çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin belirlenmesi ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalardır” (Çalık ve Sözbilir, 2014, s.34). Yapılan çalışmada belirlenen ölçütlere uygun olarak Avrupa Birliği Erasmus+ KA2 Projeleri incelenmiş ve bu alandaki eğilimlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Örneklemi

Belirlenen ölçütler çerçevesinde European Comission Erasmus+ Project Results Platform veritabanından “Digital applications in science education”, “Technology integration in science education”, “Digital tools for science teaching”, “Educational technologies in science education”, “Digital learning in science education”, “ICT in science education” anahtar kelimeleri kullanılarak 2021-2026 yılları arasında tarama yapılmıştır. Toplam 213 Proje elde edilmiştir. Veri tabanında arama yaparken kullanılan ölçütler araştırmacılar tarafından belirlenmiştir.

2021-2026 yılları arasında teklif yılı ve tamamlanmış projeler seçilmiştir. Koordinatör / koordinatör ya da katılımcı olarak Türkiye ve KA2 projeleri seçilmiştir.

Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan projelere Ek1 de excel dosyası olarak sunulmuştur.

İçerik Analizinde Kriterlerin Belirlenmesi

Fen bilimlerinde dijital uygulamalara yönelik Avrupa Birliği Erasmus KA2 Projelerinin, Türkiye ve diğer ülkeler tarafından gerçekleştirilme durumlarını tanımlamak amacıyla belirli kriterler oluşturulmuştur. Oluşturulan kriterlere yönelik proje yürütücülüğü yapan 2 farklı alan uzmanından görüşler alınmıştır. Oluşturulan kriterlerde;

Koordinatör ülkeler,

Katılımcı ülkelerin dağılımı,

Eylem Türü,

Teklif yıllarına göre dağılım,

Proje konuları,

Hibe tutarı,

İyi bir uygulama örneği mi belirlemek amaçlanmıştır.

Verilerin Analizi

Anahtar kelimeler uygun olarak erişilen projeler içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen projelerden ilk 10 tanesi iki farklı araştırmacı tarafından bireysel olarak değerlendirilmiştir. Sınıflamalar arasında oluşabilecek uyumsuzluklar giderilmiştir. Excel dosyasında yer alan projeler daha sonra içerik analizine tabi tutulmuştur. Betimsel istatistik yoluyla projelerin künyesi, koordinatör ülkeler, katılımcı ülkelerin dağılımı, eylem türü, teklif yıllarına göre dağılım, proje konuları, hibe tutarı, iyi bir uygulama örneği mi olarak belirlenen temalardan elde edilen bulgular yüzde, grafik ve frekans tablolarıyla sunulmuştur.

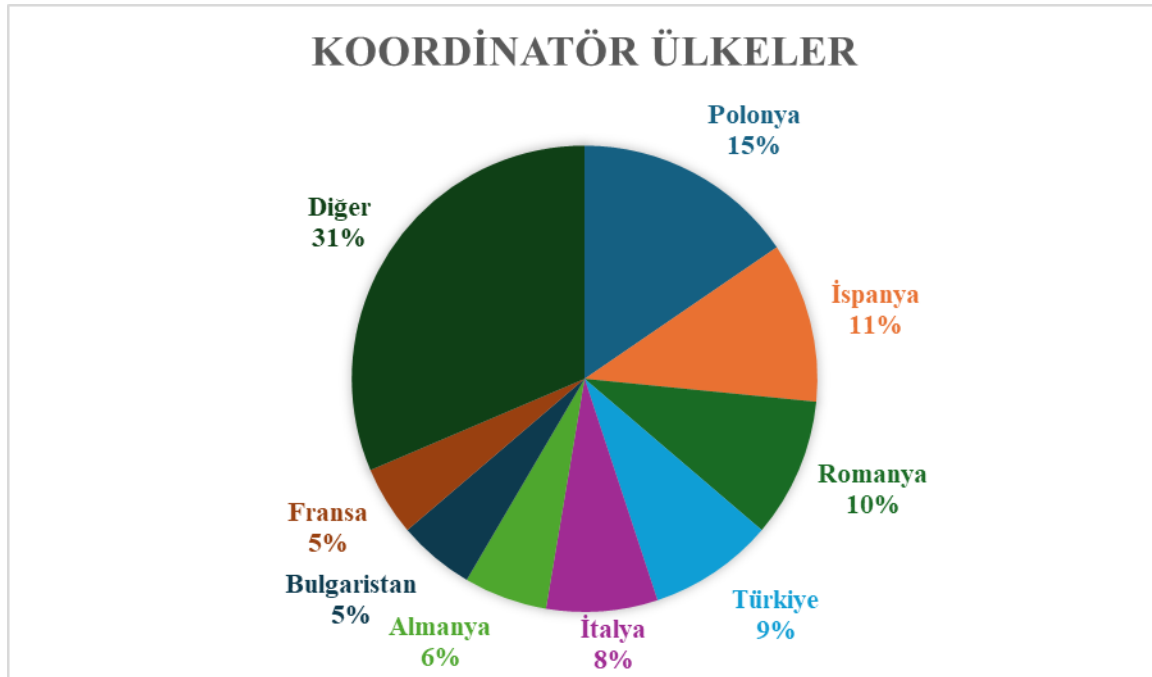
3. BULGULAR VE TARTIŞMA

A. Koordinatör Ülkeler ve Türkiye'nin Durumu İncelenen projelerde koordinatörlük görevini üstlenen ülkeler arasında Polonya (32 proje) ilk sırada yer alırken, onu İspanya (23) ve Romanya (20) takip etmektedir. **Türkiye, 18 proje koordinatörlüğü ile en çok proje yürüten ilk 5 ülke arasında yer alarak** bu alanda aktif bir rol sergilemektedir. Diğer önemli koordinatör ülkeler ise İtalya (16), Almanya (12) ve Bulgaristan'dır (11).

Çizelge 1. İncelenen Projelerin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke Adı	Ülke Kodu	Frekans
Almanya	DE	12
Avusturya	AT	6
Belçika	BE	4
Bulgaristan	BG	11
Çekya	CZ	4
Danimarka	DK	5
Estonya	EE	4
Finlandiya	FI	5
Fransa	FR	10
Hırvatistan	HR	3
Hollanda	NL	1
İrlanda	IE	1
İspanya	ES	23
İsveç	SE	3

İzlanda	IS	2
İtalya	IT	16
Kuzey Makedonya	MK	1
Letonya	LV	3
Litvanya	LT	7
Macaristan	HU	4
Norveç	NO	1
Polonya	PL	32
Portekiz	PT	8
Romanya	RO	20
Sırbistan	RS	1
Slovakya	SK	3
Slovenya	SI	1
Türkiye	TR	18
Yunanistan	EL	4

Görsel 1. Koordinatör Ülkelerin Yüzdelik Dağılımı

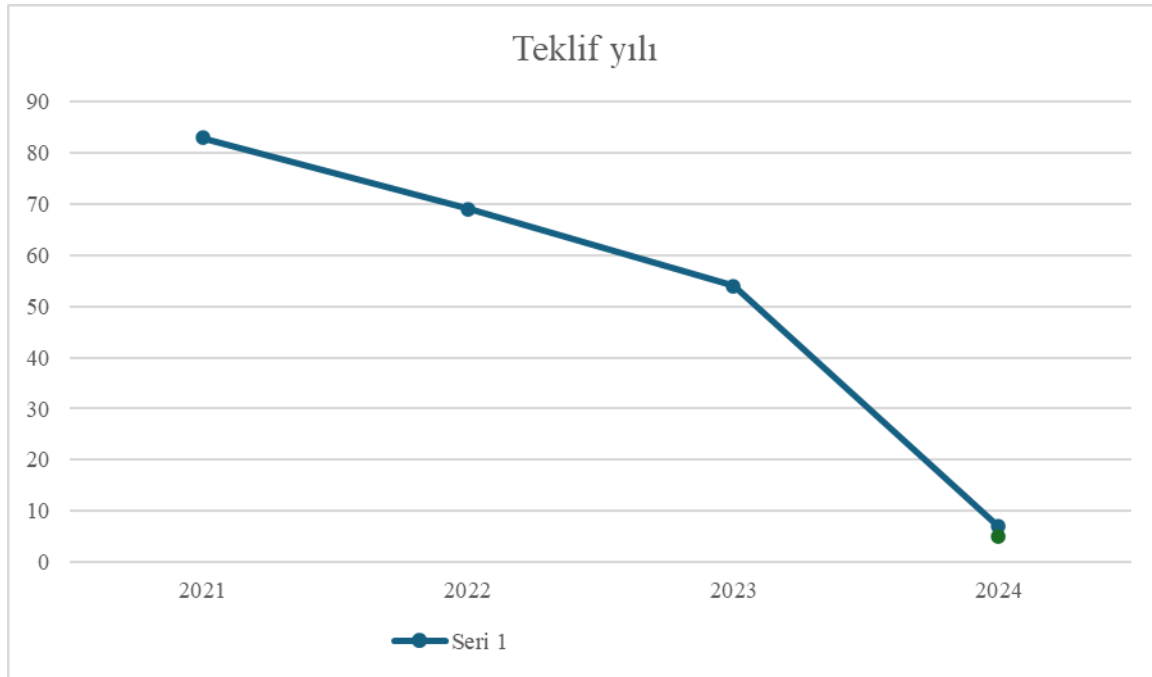
Türkiye koordinatörü olduğu 18 projede 23 farklı ülke ile çalışmıştır. Diğer projelerde ise katılımcı olarak görülmektedir. Projeleri seçerken koordinatör / koordinatör ya da katılımcı olarak Türkiye seçilmiştir.

B. Eylem Türüne Göre Dağılım Projelerin eylem türleri incelendiğinde, "Okul eğitiminde küçük ölçekli ortaklıklar" (103 proje) ve "Okul eğitimi için stratejik ortaklıklar" (71 proje) kategorilerinin en yoğun ilgi gören alanlar olduğu görülmektedir. Yükseköğretim alanındaki

stratejik ortaklık sayısı ise 15 olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin koordinatörlüğünü yaptığı 19 projede eylem türü olarak en fazla Okul eğitiminde küçük ölçekli ortaklıklar (f=9) türünün tercih edildiği görülmüştür.

C. Teklif Yılları ve Eğilimler

Projelerin teklif yılları incelendiğinde en fazla teklifin 2021 (f=83) yılında verildiği görülmektedir. 2021 yılından itibaren proje tekliflerinde süreklilik gösteren bir azalma olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye'nin en fazla 2021 yılında teklif verdiği görülmüştür (f=8).

Görsel 2. Teklif Yılı

D. Proje Konuları Fen bilimlerinde dijital entegrasyon temalı projelerde öne çıkan konular şunlardır:

- **STEM Eğitimi (99 Proje):** Bilim, teknoloji ve matematik odaklı yöntemlerin geliştirilmesi.
- **Çevre ve İklim Değişikliği (68 Proje):** Sürdürülebilirlik ve doğayı koruma çalışmaları.
- **Dijital Beceri ve Yetkinlikler (62 Proje):** Metaverse gibi yeni nesil teknolojilerin eğitime entegrasyonu.
- **Yenilikçi Öğrenme ve Öğretme Yöntemleri (41 Proje):** Yeni müfredat tasarımları.
- **Yeşil Beceriler (Green Skills - 30 Proje):** Geleceğin yeşil ekonomisine uyum sağlayacak farkındalık ve yeteneklerin kazandırılması.
- **Kapsayıcılık ve Fırsat Eşitliği (17 Proje):** Eğitimde ayrımcılığın önlenmesi ve engelli bireylere yönelik dijital/fiziksel çözümler.

Avrupa'nın öncelikli temaları olan STEM ve yeşil beceriler alanında yürütülen projelerde Türkiye, sahip olduğu 18 koordinatörlükle yenilikçi müfredat geliştirme ve öğretmen eğitimi süreçlerinde bölgesel bir model olma niteliği taşımaktadır. Türkiye'nin koordinatörlüğünü yürüttüğü projelerde en fazla yürütücülüğü üniversitelerin yaptığı tespit edilmiştir (f=10).

E. Hibe Tutarları ve Kalite Durumu Projeler için tahsis edilen hibe miktarları 27.232 Euro ile yaklaşık 4 milyon Euro arasında geniş bir yelpazede değişmektedir. En yaygın hibe tutarının 60.000 Euro (105 proje) olduğu görülmektedir. İncelenen projelerden 32 tanesi "İyi Uygulama Örneği" olarak seçilirken, 181 tanesi bu kategoride yer almamıştır.

Görsel 3. İyi Bir Uygulama Örneği Mi?

Özellikle Türkiye'nin yürüttüğü projelerden sadece 5 tanesinin 60.000 Euro ve altında hibe almış olması, projelerin büyük bir kısmının yüksek bütçeli ve geniş kapsamlı stratejik ortaklıklar olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin koordinatörlüğünü yürüttüğü 18 proje özelinde yapılan incelemede, **2 projenin "İyi Uygulama Örneği" etiketi alarak yüksek nitelikli başarı sergilediği**, kalan 16 projenin ise henüz bu başarı düzeyine ulaşmadığı tespit edilmiştir. İyi uygulama örneği olan iki projenin birisi çevrimiçi bilim öğrenme alanına odaklanırken, diğeri STEM eğitimi için bir model geliştirmiştir.

Finansal yönetim açısından bakıldığında Türkiye, koordinatörlüğünü üstlendiği 18 proje ile milyonlarca Euro değerindeki kaynağın fen bilimleri ve dijitalleşme odaklı olarak ülkemiz kurumlarına ve eğitim sistemine aktarılmasını sağlayarak büyük bir ekonomik ve akademik başarı göstermiştir

4. SONUÇ

Bu araştırma, 2021-2026 yılları arasında Avrupa Birliği Erasmus+ programı kapsamında yürütülen, fen bilimleri eğitimi ve dijitalleşme odaklı **KA2 (Ana Eylem 2)** projelerinin mevcut

eğilimlerini ve Türkiye'nin bu süreçteki konumunu kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlar, Erasmus+ programının sadece bir hareketlilik platformu olmanın ötesine geçerek, eğitim sistemlerinin modernizasyonu, dijital dönüşümü ve yenilikçi pedagojik yaklaşımların entegrasyonu için stratejik bir araç haline geldiğini doğrulamaktadır (Boztepe, 2025; European Commission, 2021).

Araştırma kapsamında incelenen **213 proje**, dijitalleşmenin fen bilimleri eğitiminde en öncelikli gündem maddesi olduğunu görülmektedir. Projelerin eylem türlerine göre dağılımı, okul eğitiminin (KA210-SCH ve KA220-SCH) bu dönüşümün merkez üssü olduğunu kanıtlamaktadır; zira projelerin büyük çoğunluğu ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum, 21. yüzyıl becerilerinin ve dijital yetkinliklerin erken yaşlardan itibaren kazandırılması yönündeki küresel eğitim politikalarıyla örtüşmektedir (Giannoutsou vd., 2024; Yavrutürk & İlhan, 2022).

Türkiye, incelenen projeler arasında üstlendiği 18 koordinatörlük göreviyle Avrupa genelinde en aktif ilk 5 ülke arasında yer alarak bu alanda önemli bir paydaş olduğunu kanıtlamıştır. Bu projeler aracılığıyla milyonlarca Euro değerindeki kaynağın fen bilimleri ve teknoloji odaklı olarak Türk eğitim sistemine aktarılması, sadece akademik bir başarı değil, aynı zamanda kurumsal kapasitenin artırılması açısından büyük bir ekonomik kazanımdır. Türkiye'nin 23 farklı ülke ile gerçekleştirdiği iş birlikleri, uluslararası akademik kültürün yerelleşmesine ve disiplinler arası bir bakış açısının gelişmesine katkı sağlamaktadır (Ünal, 2011).

Tematik açıdan bakıldığında; **Dijital Beceri ve Yetkinlikler (62 proje)** ile **Yenilikçi Öğrenme ve Öğretme Yöntemleri (41 proje)** başlıkları, projelerin temel eksenini oluşturmaktadır. Metaverse, Yapay Zeka (AI), Sanal Gerçeklik (VR) ve STEM gibi modern yaklaşımların fen eğitimine entegrasyonu, öğrencilerin karmaşık bilimsel kavramları somutlaştırmasına ve problem çözme becerilerini geliştirmesine imkân tanımaktadır (OECD, 2021; Schweingruber vd., 2014). Bu projelerin çıktıları, öğrencilerin özgüvenlerini artırmakta, dil becerilerini geliştirmekte ve onları proaktif küresel vatandaşlar olarak şekillendirmektedir (Gönültaş vd., 2025; Yavrutürk ve İlhan, 2022).

Ancak, projelerin niteliksel başarısını simgeleyen **"İyi Uygulama Örneği" (Good Practice)** etiketi konusunda ciddi bir gelişim alanı bulunmaktadır. İncelenen projelerin sadece %15'i (32 proje) bu etiketi alabilmiş, Türkiye'nin koordinatörü olduğu 18 projenin 16'sı iyi bir uygulama örneği değilken 2 tanesi ise iyi bir uygulama örneğidir. Bu bulgu, proje yazım ve uygulama süreçlerinde "turizm" amaçlı bir felsefeden uzaklaşılarak, vatandaşların öğrenme kalitesine odaklanan, bilimsel temelli ve sürdürülebilir çıktıları hedefleyen bir yaklaşımın benimsenmesinin zorunlu olduğunu göstermektedir (Dolapçioğlu & Girişken, 2022; Koç, 2023).

Sonuç olarak; Erasmus+ KA2 projeleri, fen bilimlerinde dijitalleşme ve STEM eğitimi için Avrupa genelinde en güçlü inovasyon motorudur (Boztepe, 2025; seminer hazırlık, 2026). Türkiye'nin bu süreçteki niceliksel başarısını niteliksel bir mükemmeliyete dönüştürebilmesi için; proje tasarımlarında kapsayıcılığın artırılması, dijital araçların fiziksel hareketlilikleri tamamlayıcı şekilde etkin kullanımı ve sonuçların yaygınlaştırılmasına yönelik stratejik planlamaların güçlendirilmesi önerilmektedir (Dolapçioğlu ve Girişken, 2022; European

Commission, 2021). Gelecekteki çalışmaların, bu projelerin uzun vadeli eğitsel çıktılarını ve öğrenci başarısı üzerindeki kalıcı etkilerini boylamsal yöntemlerle incelemesi, eğitim politikalarına daha derinlemesine ışık tutacaktır (Giannoutsou vd., 2024).

KAYNAKÇA

Almarzooq, Z. I., Lopes, M., & Kochar, A. (2020). Virtual learning during the COVID-19 pandemic: a disruptive technology in graduate medical education. *Journal of the American College of Cardiology*, 75(20), 2635-2638. <https://www.jacc.org/doi/full/10.1016/j.jacc.2020.04.015>

Boztepe, C. (2025). Erasmus+ hareketlilik projelerinin eğitimde kaliteyi artırma ve yenilikçi pedagojik yaklaşımlar üzerindeki etkisi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 16(31), 227–256. <https://doi.org/10.58689/eibd.1658258>

Bybee, R.W. (2013) *The case for STEM education: Challenges and opportunities*. NSTA Press.

Dinç Yalçın, G., Aras, N. ve Tüzemen, M. Ş. (2011). Erasmus programı öğrenci öğrenim hareketliliğinin proje planlama teknikleri ile analizi. *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1–12

Dolapçıoğlu, S. ve Girişken, M. C. (2022). Avrupa Birliği projeleri: Erasmus+ programı ve eylem planları. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(49), 296–317

Duruel, M. (2017). Avrupa Birliği göç politikası ve kitlesel göç akınları karşısındaki durumu. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 1–12.

European Commission. (2025). *Erasmus+ programme guide*. <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide>

Giannoutsou, N., Ioannou, A., Timotheou, S., Miliou, O., Dimitriadis, Y., & Cachia, R. (2024). *Unpacking the impact of digital technologies in Education*. https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC132998/JRC132998_01.pdf

Gönültaş, Y., Yıldırım, Y., Gümüş, F., Taşcı, Y. ve Akkafa, Y. (2025). Hareketlilik temelli Erasmus projelerinin öğrenciler üzerindeki etkileri. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 11(50), 47–62. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14869468>

ISTE. (2016). ISTE standards for students. Retrieved from <https://www.iste.org/standards/for-students>

Koç, B. (2023). Bütünleştirme uygulamalarında iyi örnekler: Erasmus + proje örnekleri. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(3), 353–430. <https://doi.org/10.30855/gjes.2023.09.03.005>

OECD (2021). OECD Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with Artificial Intelligence, Blockchain and Robots. OECD. <https://doi.org/10.1787/589b283f-en>

- Özdem, G. (2013). Yükseköğretim kurumlarında ERASMUS programının değerlendirilmesi (Giresun Üniversitesi örneği). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(1), 61–98
- Schleicher, A. (2024). Toward the digital transformation in education. *Frontiers of Digital Education*, 1(1), 4-25. <https://doi.org/10.1007/s44366-024-0018-7>
- Schweingruber, H., Pearson, G., & Honey, M. (Eds.). (2014). *STEM integration in K-12 education: Status, prospects, and an agenda for research*. National Academies Press. <http://www.middleweb.com/wp-content/uploads/2015/01/STEM-Integration-in-K12-Education.pdf>
- Turgut, Y. E., & Aslan, A. (2021). Factors affecting ICT integration in TURKISH education: A systematic review. *Education and Information Technologies*, 26(4), 4069-4092. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10441-2>
- Yavrutürk, A. R. ve İlhan, T. (2022). Erasmus+ programına katılan ortaöğretim öğrencilerinin deneyimleri ve 21. yüzyıl becerilerine yönelik kazanımlarının incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 320–342. <https://dergipark.org.tr/en/pub/goputeb/article/1101339>

FEN BİLGİSİ EĞİTİMİNDE SOSYAL MEDYA: METAFORLAR ARACILIĞIYLA BİR ALGI ÇALIŞMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Abdulkerim Erden

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, abdulkerimerdenn@gmail.com– 0009-0007-9039-9965

Doç.Dr. Münevver Subaşı Çolak

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, munevversubasi@gmail.com– 0000-0001-6777-6995

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, katılımcıların fen bilgisi eğitiminde sosyal medyaya ilişkin algılarını ürettikleri metaforlar aracılığıyla ortaya koymaktır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından olgubilim (fenomenoloji) deseninde yürütülmüştür. Çalışma grubu, uygun (kolay ulaşılabilir) ve kartopu örnekleme yöntemleriyle belirlenen, aktif olarak görev yapmakta olan 55 fen bilimleri öğretmeninden oluşmaktadır. Veriler, katılımcılara WhatsApp ve Google Form aracılığıyla yöneltilen “Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya ... gibidir, çünkü ...” biçimindeki yarı yapılandırılmış metafor tamamlama formuyla toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiş; metaforlar kodlanarak ortak özelliklerine göre kategorilere ayrılmıştır. Analiz sonucunda 55 geçerli metafor elde edilmiş ve bu metaforlar beş tema altında toplanmıştır: (1) iki yönlü potansiyel, (2) öğrenmeyi görünür kılma ve somutlaştırma, (3) motivasyon, hız ve yayılım, (4) bilgi inşası ve öğrenme ortamı ve (5) dezenformasyon, risk ve odak kaybı. Bulgular, katılımcıların sosyal medyayı en çok aktif bir bilgi inşası ve öğrenme ortamı olarak algıladıklarını; bununla birlikte onu kullanım biçimine bağlı çift yönlü bir araç olarak konumlandıklarını göstermektedir. Soyut kavramları somutlaştırma, motivasyonu ve bilgiye hızlı erişimi destekleme gibi olumlu işlevlerin yanı sıra dikkat dağınıklığı, bilgi kirliliği ve odak kaybı gibi riskler de güçlü biçimde vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fen bilgisi eğitimi, Sosyal medya, Metafor, Algı, Nitel araştırma.

1. GİRİŞ

Dijital teknolojilerin gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmesiyle birlikte sosyal medya, bireylerin bilgiye erişme, bilgiyi paylaşma ve birbirleriyle etkileşim kurma biçimlerini köklü biçimde dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, eğitim alanını ve özellikle bilgiye dayalı, güncel ve görsellikle desteklenen bir öğretim gerektiren fen bilgisi eğitimini de doğrudan etkilemektedir. Özellikle sosyal medya platformları, geniş kitlelere ulaşım imkânı, çoklu ortam destekleri ve etkileşimli yapılarıyla bireylerin bilgiye erişim ve bilgiyi işleme biçimlerini derinden etkilemektedir (Manca ve Ranieri, 2016). Fen bilimleri, soyut kavramların yoğun olduğu, deney ve gözlemle desteklenmesi gereken, güncel bilimsel gelişmelerle sürekli ilişki içinde olan bir alandır. Bu özellikleriyle fen eğitimi, görsel-işitsel içeriklerin, anlık paylaşımların ve geniş bilgi kaynaklarının sunulduğu sosyal medya ortamlarıyla yakından ilişkilidir. Bununla birlikte, platformlardaki denetimsiz bilgi akışı; yanlış kavramların

benimsenmesi, dikkat süresinin kısılması ve odak kaybı gibi pedagojik riskler de doğurmaktadır (Greenhow ve Lewin, 2016).

Eğitim-öğretim ortamlarında sosyal ağların kullanıma entegre edilmesinin, öğrenci ve öğretmenler arasındaki iletişimi daha etkili hâle getireceği; ayrıca tarafların birbirlerini daha yakından tanımalarına ve etkileşimlerini güçlendirmelerine katkı sağlayacağı söylenebilir (Talas ve Öztürk, 2015). Eğitimde yenilikçi uygulamaların kullanılmasına olanak sağlayan sosyal medya araçları hem eğitimi desteklemek hem de etkileşimi artırmak için kullanılabilir (Abbas vd., 2021). Facebook, X, Instagram, YouTube ve TikTok gibi popüler birçok sosyal medya platformu mevcuttur. Eğitim videoları, ders notları, öğrenci sunumları ve interaktif öğrenme materyalleri gibi içeriklerin paylaşılmasına olanak sağlayan YouTube eğitimde sıklıkla kullanılmaktadır (Karaçorlu ve Özek, 2024).

Sosyal medyanın eğitimdeki rolü çift yönlü tartışılmaktadır. Bir yandan bilgiye hızlı erişim, görselleştirme, iş birliği ve motivasyon gibi olanaklar sunarken; diğer yandan dikkat dağınıklığı, bilgi kirliliği, doğrulanmamış içerik ve bağımlılık gibi riskler de barındırmaktadır (Burbules, 2016; Manca ve Ranieri, 2016). Dolayısıyla bu aracın fen eğitimindeki yerinin yalnızca teknik bir mesele değil, aynı zamanda bir algı ve anlamlandırma meselesi olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının sosyal medyayı nasıl algıladıkları, onu öğretim süreçlerine nasıl entegre edeceklerini de belirlemektedir (Greenhow ve Lewin, 2016).

Yaşadığımız çağda meydana gelen değişimlerin eğitim alanında kullanılması ve ortaya çıkan potansiyel etkilerin değerlendirilmesi noktasında metafor analizi önemli bir güce sahiptir (Eriçok vd., 2024). Bireylerin soyut ya da karmaşık olgulara ilişkin algılarını derinlemesine ortaya çıkarmada en etkili araçlardan biri metafordur (Lakoff ve Johnson, 1980). Metafor analizi, araştırmacılara eğitim araştırmaları ve uygulamalarını farklı bakış açılarından değerlendirme olanağı sunarak disiplinler arası etkileşim ve diyalogun geliştirilmesine katkı sağlayan önemli bir yöntemdir (Rodny-Gumede ve Chasi, 2020). En güçlü zihinsel araçlardan biri olan metaforlar, soyut ve kuramsal nitelikteki olguları anlamlandırma ve açıklama sürecinde bireye önemli bir destek sağlar (Yob, 2003). Bir resmin bin kelimeye, bir metaforun ise bin resme bedel olduğu; çünkü resmin yalnızca durağan bir imge sunarken metaforun bir olgu hakkında düşünmek için zihinsel bir çerçeve sağladığı belirtilmektedir (Shuell, 1990). Bu yönüyle metaforlar, eğitimcilerin kendi eğitim uygulamalarını anlama ve açıklamadaki etkinliğini ortaya koyan önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Saban, 2004).

Bu çerçevede araştırmanın amacı, katılımcıların fen bilgisi eğitiminde sosyal medyaya ilişkin algılarını ürettikleri metaforlar aracılığıyla belirlemek ve bu metaforların hangi kavramsal kategoriler altında toplandığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Katılımcılar fen bilgisi eğitiminde sosyal medyaya ilişkin hangi metaforları üretmektedir?
- Üretilen metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler (temalar) altında toplanmaktadır?
- Katılımcıların algıları sosyal medyanın olumlu ve olumsuz yönleri açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından olgubilim (fenomenoloji) deseninde tasarlanmıştır. Olgubilim çalışmaları, bireylerin ya da grupların derinlemesine yaşadıkları olguların araştırılmasına ve anlamlandırılmasına yardımcı olur (Creswell, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada katılımcıların “fen bilgisi eğitiminde sosyal medya” olgusuna yükledikleri anlamların metaforlar aracılığıyla incelenmesi amaçlandığından bu desen tercih edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, hâlihazırda aktif olarak görev yapmakta olan 55 fen bilimleri öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcılara, kartopu (zincirleme) örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme, başlangıçta ulaşılan katılımcıların önerileri doğrultusunda yeni katılımcılara ulaşılmasını ve böylece örneklemin büyümesini sağlayan amaçlı örnekleme yöntemlerinden biridir (Patton, 2015). Bu kapsamda veri toplama formu, öncelikle araştırmacının kriterlerine uyan (sosyal medyayı derste aktif kullanma, fen bilimleri öğretmeni olma ve gönüllülük) birkaç fen bilimleri öğretmenine WhatsApp ve Google Form aracılığıyla gönüllülük esasına dayalı olarak iletilmiş; ardından bu öğretmenlerin tanıdıkları diğer fen bilimleri öğretmenlerine de aynı yolla ulaştırılması sağlanarak örneklem genişletilmiştir. Katılımcılara kimlik bilgileri gizli tutularak Ö1, Ö2, ..., Ö55 biçiminde kodlar verilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış bir metafor tamamlama formuyla toplanmıştır. Form, katılımcılardan “Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya gibidir, çünkü” ifadesini tamamlamalarını istemektedir. “gibidir” ibaresi metaforun konusunu (kaynak kavramı), “çünkü” ibaresi ise metaforun dayandığı gerekçeyi (mantıksal temeli) ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmıştır. Veriler, katılımcılara WhatsApp mesajlaşma uygulaması ve Google Form çevrim içi anket aracı üzerinden ulaştırılarak toplanmıştır. Bu iki dijital kanalın kullanılması, katılımcılara zaman ve mekândan bağımsız olarak yanıt verme olanağı sağlamıştır. Verilerin toplanması yaklaşık 20 gün sürmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Analiz sürecinde Saban (2009) tarafından önerilen aşamalar izlenmiştir:

- Adlandırma aşaması: Her formdaki metafor belirlenmiştir.
- Tasnif/eleme aşaması: Metaforu açıkça içermeyen veya gerekçesiz yanıtlar elenmiş; bu araştırmada tüm yanıtlar geçerli bulunmuştur.
- Kategori geliştirme aşaması: Metaforlar, ürettikleri gerekçeler ve ortak özellikleri bakımından incelenerek kavramsal temalar altında toplanmıştır.
- Geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması aşaması: Kategoriler, kendilerini temsil eden metaforlarla ilişkilendirilmiştir.

- Verilerin nicelleştirilmesi aşaması: Her metaforun ve temanın frekansı (f) ve yüzdesi hesaplanmıştır.

Analizin ilk aşamasında elde edilen metaforlar yazılı hâle getirilmiştir. Metafor benzetmesi yapılan ancak “çünkü” kısmı boş bırakılan formlar analiz dışı bırakılmıştır. Ayıklamadan sonra geçerli 55 metafor elde edilmiştir. Öğretmenlerin sosyal medyaya ilişkin ürettikleri metaforlar, sahip oldukları ortak özellikler açısından gruplandırılmış ve beş farklı tema altında toplanmıştır. Bir sonraki aşamada betimsel istatistik yardımıyla her metafor için frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmış ve her tema için örnek betimsel ifadeler kullanılmıştır.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin nasıl toplandığı ve analiz edildiği ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Verilerin sunulması aşamasında öğretmenlerin oluşturdukları metaforlar doğrudan veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Metaforların elde edildiği öğretmenlerin kimlikleri gizlenerek katılımcılara Ö1, Ö2, ..., Ö55 biçiminde kodlar verilmiş ve sunum sırasında doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Elde edilen temalar iki farklı alan uzmanı tarafından bağımsız olarak incelenmiş; araştırmacı tarafından oluşturulan metafor listesinin benzer özelliklere göre temalar altında toplanması sonuçları karşılaştırılmıştır. İki kodlayıcı arasındaki görüş birliği oranı Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen $[Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] \times 100$ formülüyle hesaplanmış ve %78 olarak bulunmuştur. Güvenirlik katsayısının %70’in üzerinde olması yapılan kodlamanın güvenilir düzeyde olduğunu gösterir. Görüş ayrılığı bulunan metaforlar üzerinde uzlaşıya varılarak nihai tema listesi oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

Veri toplama süreci sonucunda toplamda 55 geçerli metaforik ifadeye ulaşılmıştır. Elde edilen metaforlar, içerik analizi sürecinde beş kavramsal tema altında sınıflandırılmıştır. Temaların frekans ve yüzde dağılımları Çizelge 1’de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Metafor Temalarının Frekans ve Yüzde Dağılımı

No	Tema Adı	Metafor Sayısı (f)	%	Örnek Metaforlar
1	İki Yönlü Potansiyel	12	21,8	Pusula, Ateş, Nükleer enerji
2	Öğrenmeyi Görünür Kılma ve Somutlaştırma	9	16,4	Mikroskop, Büyüteç, Prizma
3	Motivasyon, Hız ve Yayılım	9	16,4	Batarya, Kıvılcım, Dalga
4	Bilgi İnşası ve Öğrenme Ortamı	14	25,5	Laboratuvar, Katalizör, DNA
5	Dezenformasyon, Risk ve Odak Kaybı	11	20,0	Kara delik, Erozyon, Mutasyon
	TOPLAM	55	100	

3.1. Tema 1: İki Yönlü Potansiyel (f=12, %21,8)

Bu tema, sosyal medyanın fen eğitiminde hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabileceğini vurgulayan metaforlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaklaşık beşte biri, sosyal medyayı kullanım biçimine ve farkındalık düzeyine göre değer kazanan ya da zarar veren bir araç olarak konumlandırmaktadır. Tema kapsamındaki metaforlar ve gerekçeleri Çizelge 2’de sunulmaktadır.

Çizelge 2. İki Yönlü Potansiyel Temasına Ait Metaforlar

No	Metafor	Gerekçe
1	Pusula	Doğru kullanıldığında yönlendirir, yanlış kullanıldığında yön şaşırtır.
2	Ateş	Kontrollü kullanılırsa aydınlatır, kontrolden çıkarsa yakar tüketir.
3	Çift taraflı bıçak	Kullanım amacına ve süresine göre yararlı ya da zararlı olabilir.
4	Nükleer enerji	Büyük fayda sağlayabilir; bilinçsiz kullanım ciddi zararlar doğurur.
5	İlaç	Yerinde ve dozunda kullanıldığında fayda sağlar.
6	Okyanus	Faydalı bilgiler de vardır, tehlikeler de.
7	Deniz	Hem faydalı hem zararlı içerikler bir arada bulunur.
8	Orman	Keşfedilecek çok şey vardır ama kaybolma ihtimali yüksektir.
9	Kapalı kutu	Etkin kullanıldığında değere dönüşür; etkin kullanılmadığında hatalara sürükler.
10	Pazar yeri	Doğru ve yanlış bilgi yan yana dolaşır; ayırt etmek dikkat ister.
11	Katkılı yakıt	Olmasa da süreç işler ama olursa performans artar.
12	Ayna	Ne yaparsan onun karşılığını alırsın.

Bu temaya ilişkin örnek katılımcı ifadelerinden bazıları şöyledir:

“Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya pusula gibidir. Çünkü doğru kullanıldığında öğrenciyi bilgiye yönlendirir, yanlış kullanıldığında ise yönünü şaşırtır.” (Ö20)

“Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya pazar yeri gibidir. Çünkü doğru bilgiyle yanlış bilgi yan yana dolaşır ve ayırt etmek dikkat ister.” (Ö25)

Bu temada en dikkat çekici metafor “Pusula”dır. Pusula, yönü doğru gösteren bir araç olarak tarafsız bir konumda sunulmuş; kullanıcının bilgi ve niyetine göre yönlendirici ya da yanıltıcı olabileceği vurgulanmıştır. Benzer biçimde “Ateş” ve “Nükleer enerji” metaforları, sosyal medyanın potansiyel gücünü ve bu gücün kontrol altında tutulmaması durumunda ortaya çıkabilecek yıkıcı sonuçları çarpıcı biçimde simgelemektedir. “Çift taraflı bıçak” ise sosyal medyanın özünde ikili bir nitelik taşıdığını, bunun kullanım süresine ve amacına bağlı olarak şekillendiğini vurgulamaktadır.

3.2. Tema 2: Öğrenmeyi Görünür Kılma ve Somutlaştırma (f=9, %16,4)

Bu tema, fen bilgisi içeriklerinin doğası gereği barındırdığı soyutluk sorununa sosyal medyanın çözüm sunabileceğini öne süren metaforları kapsamaktadır. Katılımcılar sosyal medyayı, görünmez olanı görünür kılan, erişilemez olanı erişilebilir hâle getiren bir araç olarak tanımlamaktadır. Temanın metaforları Çizelge 3’te yer almaktadır.

Çizelge 3. Öğrenmeyi Görünür Kılma ve Somutlaştırma Temasına Ait Metaforlar

No	Metafor	Gerekçe
1	Mikroskop	Normalde fark edilmeyen ayrıntıları görünür hâle getirir.
2	Büyüteç	Bilimsel olayların günlük yaşamdaki etkilerini görünür kılar.
3	Fener	Karanlıkta kalan bilimsel konuları aydınlatır.
4	Mercek	Öğrencinin ilgisini belirli bir konu üzerinde yoğunlaştırır.
5	Prizma	Tek bir bilgiyi farklı açılardan yansıtarak algıyı değiştirir.
6	Ansiklopedi	Birçok bilgiye tek yerden ulaşma imkânı sağlar.
7	Olmazsa olmaz	Soyut fen kavramlarını somutlaştırmada çok faydalıdır.
8	Termometre	Öğrencilerin bilimsel olaylara karşı ilgisini ölçebilir.
9	Navigasyon cihazı	Öğrenciye bilgiye ulaşma yolunu gösterebilir.

Bu temaya ilişkin örnek katılımcı ifadelerinden bazıları şöyledir:

“Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya prizma gibidir. Çünkü tek bir bilgiyi farklı açılardan yansıtarak algıyı değiştirebilir.” (Ö6)

“Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya mikroskop gibidir. Çünkü normalde fark edilmeyen ayrıntıları görünür hâle getirir.” (Ö23)

“Mikroskop” ve “Büyüteç” metaforları bu temada öne çıkan iki simgedir. Her iki araç da çıplak gözle fark edilemeyen ayrıntıları görünür kılma işlevini yerine getirmektedir. Bu çerçevede sosyal medya; atomlar, moleküller ve doğal olaylar gibi soyut fen kavramlarını görsel ve etkileşimli içerikler aracılığıyla somutlaştırabilen bir pedagojik lens olarak konumlandırılmaktadır. “Fener” metaforu bilginin ışığına ulaşmayı simgeleyerek sosyal medyanın aydınlatıcı bir rehber işlevi gördüğünü vurgulamaktadır. “Prizma” metaforu ise özellikle dikkat çekicidir; sosyal medyanın aynı bilgiyi farklı açılardan yansıtarak çok boyutlu bir kavrayış geliştirebileceğine işaret etmektedir.

3.3. Tema 3: Motivasyon, Hız ve Yayılım (f=9, %16,4)

Sosyal medyanın öğrencileri harekete geçiren, merak duygusunu ateşleyen ve bilgiyi hızla yayan işlevine odaklanan bu tema dokuz metaforu kapsamaktadır. Katılımcılar, sosyal medyanın öğrenme sürecine enerji kazandıran dinamik bir unsur olduğunu farklı imgelerle dile getirmektedir. Temanın metaforları Çizelge 4’te verilmektedir.

Çizelge 4. Motivasyon, Hız ve Yayılım Temasına Ait Metaforlar

No	Metafor	Gerekçe
1	Batarya	Öğrencinin öğrenme isteğini kısa sürede şarj edebilir.
2	Mıknatıs	Öğrencilerin dikkatini hızla üzerine çeker.
3	Kıvılcım	Sosyal medyadaki deneyler merak duygusunu ateşler, öğrenme isteğini artırır.
4	Rüzgâr	Bilgiyi çok hızlı şekilde geniş kitlelere taşır.
5	Dalga	Etkisi kısa sürede geniş çevrelere yayılır.
6	Sinir sistemi	Bilgi çok kısa sürede bir noktadan diğerine aktarılır.
7	Elektromanyetik dalga	Görünmeden yayılır, etkisi geniş alanlarda hissedilir.
8	Baharat	Fen eğitimine tat katarak öğrenmeyi daha keyifli hâle getirir.
9	Kahve yanında çikolata	Tatlı bir his bırakır; öğrenmeye olumlu duygu eşlik eder.

Bu temaya ilişkin örnek katılımcı ifadelerinden bazıları şöyledir:

“Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya sinir sistemi gibidir. Çünkü bilgi çok kısa sürede bir noktadan diğerine aktarılır.” (Ö5)

“Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya mıknatıs gibidir. Çünkü öğrencilerin dikkatini hızla üzerine çeker.” (Ö31)

“Batarya” metaforu, sosyal medyanın motivasyon kaynağı olarak işlevini özellikle güçlü biçimde betimlemektedir; öğrenme isteğini kısa sürede şarj etme imgesi, sosyal medyanın anlık ve güçlü etkisini yansıtmaktadır. “Kıvılcım” metaforu öğrenme sürecini başlatan ilk tetikleyici unsuru simgelemek; sosyal medyada karşılaşılan bir deney videosunun ya da bilimsel bir paylaşımın merak duygusunu ateşleyebileceğini ortaya koymaktadır. “Sinir sistemi” ve “Elektromanyetik dalga” metaforları ise sosyal medyanın bilgiyi fizik yasalarına benzer bir hızla ilettiğini ve bu iletimin görünmez ama geniş çaplı bir etki yaratabildiğini vurgulamaktadır.

3.4. Tema 4: Bilgi İnşası ve Öğrenme Ortamı (f=14, %25,5)

En yüksek frekansa sahip bu tema (f=14, %25,5), sosyal medyanın öğrencilerin aktif olarak bilgi ürettiği ve inşa ettiği bir ortam olarak algılandığını göstermektedir. Katılımcılar, sosyal medyayı laboratuvarı DNA’ya uzanan çeşitli fen bilimleri kavramlarıyla özdeşleştirerek onun öğrenme sürecindeki merkezi rolünü vurgulamaktadır. Bu temaya ait metaforlar Çizelge 5’te sunulmaktadır.

Çizelge 5. Bilgi İnşası ve Öğrenme Ortamı Temasına Ait Metaforlar

No	Metafor	Gerekçe
1	Laboratuvar	Öğrenciler burada bilgi dener, gözlemler ve sonuç çıkarır.
2	Deney tüpü	Farklı düşünceler birleşir; yeni fikirler ya da karmaşa ortaya çıkabilir.
3	Köprü	Okulda öğrenilen bilgiler ile günlük yaşam arasında bağlantı kurar.
4	Fotosentez	Doğru ortam oluştuğunda bilgiyi üretime ve gelişime dönüştürür.
5	Katalizör	Öğrenme sürecini hızlandırır; tepkimenin yönünü her zaman kontrol edemez.
6	DNA	Aktarılan bilgiler zamanla öğrencinin düşünce yapısına işlenir.
7	Tohum	Küçük bir paylaşım öğrencinin bilim merakını büyütebilir.
8	Güneş	Bilinçli kullanıldığında öğrenmeyi besler ve büyütür.
9	Sera	Uygun ortam sağlandığında merak duygusunu geliştirebilir.
10	Elektrik akımı	Doğru bağlantılar kurulduğunda öğrenmeyi harekete geçirir.
11	Adaptasyon	Öğrenci değişen bilgi ortamına uyum sağlamak zorunda kalır.
12	Biyolojik çeşitlilik	Aynı ortamda çok farklı düşünce ve bilgi türleri bir arada bulunur.
13	Domino taşı	Küçük bir paylaşım büyük davranış değişimlerini tetikleyebilir.
14	Destekleyici	Görsel ve ses içerikleri farklı öğrenme alanlarını destekler.

Bu temaya ilişkin örnek katılımcı ifadelerinden bazıları şöyledir:

“Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya katalizör gibidir. Çünkü öğrenme sürecini hızlandırır fakat tepkimenin yönünü her zaman kontrol edemez.” (Ö2)

“Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya fotosentez gibidir. Çünkü doğru ortam oluştuğunda bilgiyi üretime ve gelişime dönüştürebilir.” (Ö14)

“Laboratuvar” metaforu, bu temayı ve aynı zamanda tüm araştırmanın özünü simgeleyen en güçlü imgedir. Öğrencilerin sosyal medyada bilgiyi denemesi, gözlemlemesi ve sonuç çıkarması; fen eğitiminin temel bilimsel süreç becerilerini yansıtmaktadır. “Katalizör” metaforu ise özellikle teorik açıdan zengin bir içeriğe sahiptir: tıpkı kimyasal tepkimelerde katalizörün tepkime hızını artırması gibi, sosyal medya da öğrenme sürecini hızlandırabilir; ancak tepkimenin hangi yönde ilerleyeceği — faydalı ya da zararlı— kontrol edilemeyen bir değişken olarak kalabilir. “DNA” ve “Fotosentez” gibi biyolojik metaforlar ise öğrenmenin organik ve kalıcı bir dönüşüm sürecine benzediğini, sosyal medyanın bu dönüşümü besleyebileceğini düşündürmektedir.

3.5. Tema 5: Dezenformasyon, Risk ve Odak Kaybı (f=11, %20,0)

Bu tema, sosyal medyanın eğitim üzerindeki olumsuz etkilerini merkeze alan metaforları kapsamaktadır. Katılımcılar, sosyal medyanın dikkat süresini ve odak kapasitesini

aşındırabileceğini, yanlış bilgiyi meşrulaştırabileceğini ve bilişsel yük oluşturabileceğini çeşitli fen bilimleri metaforları aracılığıyla ifade etmektedir. Çizelge 6’da bu temaya ait metaforlar sunulmuştur.

Çizelge 6. Dezenformasyon, Risk ve Odak Kaybı Temasına Ait Metaforlar

No	Metafor	Gerekçe
1	Kara delik	İçine giren öğrencinin zaman algısını ve dikkatini fark edilmeden yutar.
2	Erozyon	Fark edilmeden öğrencinin dikkat süresini aşındırır.
3	Yarı geçirgen zar	Seçemeyen öğrenci doğruyla yanlış birlikte taşır.
4	Mutasyon	Bazen gelişimi destekler; bazen de bilgi yapısını bozabilir.
5	Ses yankısı	Aynı düşünceler tekrarlandıkça doğruymuş gibi algılanabilir.
6	Sera etkisi	Başlangıçta faydalı görünen birikimler öğrenme ortamını bunaltabilir.
7	Saat	Zamanı doğru yönetemeyen öğrencinin dikkatini kolayca tüketir.
8	Tampon çözelti	Bazı durumlarda bilgi karmaşasını dengeleyebilir.
9	Gökyüzü	Sınırları çok geniştir; sürekli yeni şeyler keşfe açıktır; yön bulmak güçleşebilir.
10	Ozon tabakası	Bilinçli kullanıldığında zararlı içeriklerden korur.
11	İlan panosu	Etkinliklerin duyurulmasında etkili bir araçtır.

Bu temaya ilişkin örnek katılımcı ifadelerinden bazıları şöyledir:

“Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya yarı geçirgen zar gibidir. Çünkü hangi bilginin gireceğini seçemeyen öğrenci doğruyla yanlış birlikte taşır.” (Ö1)

“Fen bilgisi eğitiminde sosyal medya kara delik gibidir. Çünkü öğrencinin zaman algısını ve dikkatini fark edilmeden yutabilir.” (Ö4)

“Kara delik” metaforu bu temada en çarpıcı imgedir; zaman ve dikkat kaynaklarını görünmez biçimde tüketen, fark edildiğinde ise çıkışın güçleştiği bir ortamı betimleme gücüne sahiptir. “Erozyon” metaforu kümülatif ve sessiz bir aşınma sürecini simgelemesi bakımından özellikle anlamlıdır; dikkat kaybının anlık değil, zamanla ve fark edilmeden gerçekleştiğini vurgular. “Ses yankısı” metaforu ise yankı odası (echo chamber) olgusuna fiziksel bir yorum kazandırmakta; aynı düşüncelerin tekrar tekrar karşıya yansmasıyla yanlış bilginin gerçekmiş gibi algılanabileceğini ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, aktif olarak görev yapan 55 fen bilimleri öğretmeninin fen bilgisi eğitiminde sosyal medyaya ilişkin algıları, ürettikleri metaforlar aracılığıyla incelenmiştir. Katılımcılardan elde edilen 55 metafor, ortak özellikleri bakımından beş kavramsal tema altında toplanmıştır: iki yönlü potansiyel; öğrenmeyi görünür kılma ve somutlaştırma; motivasyon, hız ve yayılım; bilgi inşası ve öğrenme ortamı; ve dezenformasyon, risk ve odak kaybı. Bu dağılım,

öğretmenlerin sosyal medyaya ilişkin algılarının tek boyutlu olmadığını; aksine olanak ve risklerin bir arada düşünüldüğü, çok katmanlı bir anlam dünyasına işaret ettiğini göstermektedir.

Temaların frekans dağılımı incelendiğinde, en yüksek paya sahip temanın “Bilgi İnşası ve Öğrenme Ortamı” (%25,5) olduğu görülmektedir. Bu bulgu, katılımcıların sosyal medyayı yalnızca bilgi alınan pasif bir kaynak olarak değil, öğrencinin etkin biçimde bilgi ürettiği, denediği ve yapılandığı bir öğrenme ortamı olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. Laboratuvar, deney tüpü, katalizör, fotosentez ve DNA gibi metaforların bu temada yoğunlaşması, sosyal medyanın yapılandırmacı öğrenme anlayışıyla örtüşen bir konuma yerleştirildiğini düşündürmektedir. Bu durum, sosyal medyanın biçimsel (formal) ve biçimsel olmayan (informal) öğrenme arasındaki sınırları yeniden tanımladığı yönündeki görüşlerle (Greenhow ve Lewin, 2016) uyum göstermektedir.

Araştırmanın belki de en dikkat çekici bulgusu, katılımcıların önemli bir kısmının sosyal medyayı kullanım biçimine bağlı, çift yönlü bir araç olarak konumlandırmasıdır (%21,8). Pusula, ateş, nükleer enerji, çift taraflı bıçak ve ilaç gibi metaforların ortak vurgusu, aracın kendisinin değil, onu kullanma biçiminin ve farkındalık düzeyinin sonucu belirlediğidir. Bu algı, sosyal medyanın eğitimde hem güçlü olanaklar sunduğu hem de ciddi riskler barındırdığı yönündeki ikircikli literatür değerlendirmeleriyle (Burbules, 2016; Manca ve Ranieri, 2016) tutarlıdır. İki yönlü potansiyel teması ile beşinci tema olan dezenformasyon, risk ve odak kaybı (%20,0) birlikte ele alındığında, öğretmenlerin yaklaşık yarısının algısında bir tedbir ve denetim vurgusunun öne çıktığı görülmektedir. Kara delik, erozyon ve ses yankısı gibi metaforlar, dikkat dağınıklığı, zaman kaybı, yankı odası etkisi ve doğrulanmamış bilginin yayılması gibi güncel kaygıları somutlaştırmaktadır.

Öte yandan, “öğrenmeyi görünür kılma ve somutlaştırma” (%16,4) ile “motivasyon, hız ve yayılım” (%16,4) temaları, sosyal medyanın fen eğitime özgü pedagojik katkılarını öne çıkarmaktadır. Mikroskop, büyüteç, prizma ve fener gibi metaforlar, fen bilimlerinin doğası gereği barındırdığı soyutluk sorununa sosyal medyanın görsel ve etkileşimli içeriklerle çözüm üretebileceğine işaret etmektedir. Batarya, kıvılcım ve mıknatıs gibi metaforlar ise sosyal medyanın öğrencinin ilgisini çekme, merak uyandırma ve öğrenmeyi başlatma gücünü vurgulamaktadır. Bu bulgular, sosyal medyanın eğitimde motivasyonu ve etkileşimi artıran bir destek aracı olarak değerlendirildiği çalışmalarla (Abbas vd., 2021; Karaçorlu ve Özek, 2024; Talas ve Öztürk, 2015) örtüşmektedir.

Bulguların bir bütün olarak değerlendirilmesi, metaforların yalnızca dilsel bir süsleme değil, bireylerin soyut olgulara ilişkin zihinsel çerçevelerini açığa çıkaran güçlü bir kavramsal araç olduğu görüşünü (Lakoff ve Johnson, 1980; Yob, 2003) desteklemektedir. Katılımcıların büyük ölçüde kendi alanlarına ait kavramları (laboratuvar, katalizör, mikroskop, fotosentez, kara delik, erozyon, mutasyon) metafor kaynağı olarak seçmesi, mesleki ve disiplinler bilgi birikiminin algıyı biçimlendirdiğini düşündürmektedir. Başka bir deyişle, fen bilimleri öğretmenleri sosyal medyayı kendi bilimsel düşünce şemaları aracılığıyla anlamlandırmaktadır. Bu durum, metafor üretiminin bireyin deneyim ve uzmanlık alanından beslendiğini gösteren önceki çalışmalarla (Karaçam ve Aydın, 2014; Saban, 2009) tutarlıdır.

Elde edilen sonuçlar, sosyal medya algısını metafor yoluyla inceleyen diğer araştırmalarla da büyük ölçüde benzeşmektedir. Ortaokul ve lise öğrencilerinin sosyal medya algılarını metaforlarla ele alan çalışmalarda da (Dinç, 2020; Duran, 2024) hem olumlu (bilgi kaynağı, iletişim, eğlence) hem de olumsuz (bağımlılık, zaman kaybı, bilgi kirliliği) çağrışımların bir arada belirdiği görülmektedir. Bu araştırma, söz konusu çift yönlü algının yalnızca öğrencilerde değil, öğretim sürecini yöneten öğretmenlerde de güçlü biçimde bulunduğunu ve fen bilimlerine özgü bir kavramsal dille ifade edildiğini ortaya koyarak alanyazına özgün bir katkı sunmaktadır.

Sonuç olarak, fen bilimleri öğretmenleri sosyal medyayı tek başına olumlu ya da olumsuz bir olgu olarak görmemekte; onu doğru rehberlik, bilinçli kullanım ve eleştirel değerlendirme ile yüksek pedagojik değere dönüşebilen, aksi durumda ise öğrenmeyi olumsuz etkileyebilen güçlü bir araç olarak algılamaktadır. Bu çift yönlü algı, sosyal medyanın fen eğitime entegrasyonunda öğretmenlere düşen rehberlik ve aracılık rolünün belirleyici olduğunu göstermektedir.

4.1. Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Sosyal medyanın çift yönlü doğası göz önünde bulundurularak, fen eğitiminde dijital ve medya okuryazarlığı becerilerinin sistematik biçimde geliştirilmesine yönelik etkinliklere yer verilmelidir.
- Öğretmenlerin sosyal medyayı bilinçli ve amaca uygun biçimde öğretime entegre edebilmeleri için hizmet içi eğitimler ve öğretmen yetiştirme programları desteklenmelidir.
- Soyut fen kavramlarının somutlaştırılmasında sosyal medyanın görsel ve etkileşimli içeriklerinden planlı biçimde yararlanılmalı; içeriklerin bilimsel doğruluğu öğretmen rehberliğinde denetlenmelidir.
- Gelecek araştırmalarda öğrenci, öğretmen aday ve veli gibi farklı katılımcı gruplarıyla karşılaştırmalı çalışmalar yürütülerek algıların derinlemesine incelenmesi sağlanabilir.

4.2. Sınırlılıklar

Bu araştırma, belirli sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. İlk olarak, çalışma kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılan 55 fen bilimleri öğretmeninden elde edilen verilerle sınırlıdır. İkinci olarak, veriler tek bir metafor tamamlama maddesine dayanmakta olup görüşme veya gözlem gibi tamamlayıcı veri kaynaklarıyla derinleştirilmemiştir. Üçüncü olarak, veriler WhatsApp ve Google Form üzerinden çevrim içi olarak toplandığından, katılımcıların yanıtları kendi beyanlarıyla sınırlı kalmıştır. Bu sınırlılıklar, sonuçların yorumlanmasında ve gelecek araştırmaların tasarlanmasında dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Abbas, J., Wang, D., Su, Z. ve Ziapour, A. (2021). The role of social media in the advent of COVID-19 pandemic: Crisis management, mental health challenges and implications.

- Risk Management and Healthcare Policy*, 14, 1917–1932.
<https://doi.org/10.2147/RMHP.S284313>
- Burbules, N. C. (2016). How we use and are used by social media in education. *Educational Theory*, 66(4), 551–565.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3. baskı). Sage.
- Dinç, E. (2020). Medya okuryazarlığı bağlamında ortaokul öğrencilerinin sosyal medya algıları: Bir metafor çalışması. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 6(1), 92–103. <https://doi.org/10.34137/jilses.698764>
- Duran, N. (2024). Lise öğrencilerinin sosyal medyaya ilişkin algıları: Metafor analizi örneği. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 370–389.
- Eriçok, B., Karataş, F. ve Yüce, E. (2024). Öğretmen adaylarının yapay zekâya (YZ) ilişkin metafor algıları. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 7(2), 607–630. <https://doi.org/10.33400/kuje.1511500>
- Greenhow, C. ve Lewin, C. (2016). Social media and education: Reconceptualizing the boundaries of formal and informal learning. *Learning, Media and Technology*, 41(1), 6–30.
- Karaçam, S. ve Aydın, F. (2014). Ortaokul öğrencilerinin teknoloji kavramına ilişkin algılarının metafor analizi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 545–572.
- Karaçorlu, A. T. ve Özek, M. B. (2024). YouTube’un eğitim amaçlı kullanımı. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 10(2), 81–95. <https://doi.org/10.47714/uebt.1171667>
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Manca, S. ve Ranieri, M. (2016). Facebook and the others. Potentials and obstacles of social media for teaching in higher education. *Computers & Education*, 95, 216–230.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2. baskı). Sage.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods* (4. baskı). Sage.
- Rodny-Gumede, Y. ve Chasi, C. (2020). Metaphors of transformation of education and fitness for purpose: Towards a humanizing agenda. *South African Journal of Higher Education*, 34(1), 213–230. <https://doi.org/10.20853/34-1-3147>
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmenleri adaylarının “öğretmen” kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131–155.
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281–326.
- Shuell, T. J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory Into Practice*, 29(2), 102–108. <https://doi.org/10.1080/00405849009543439>
- Talas, M. ve Öztürk, M. F. (2015). Sosyal medya ve eğitim etkileşimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 7(1).

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yob, I. M. (2003). Thinking constructively with metaphors. *Studies in Philosophy and Education*, 22(2).

**AN INTENSIVE HYBRID LANGUAGE PROFESSIONAL DEVELOPMENT
PROGRAMME FOR UNIVERSITY TEACHERS SHIFTING TO ENGLISH-
MEDIUM INSTRUCTION IN ALGERIA**

Soumia Bentamra

Abdelhamid Ibn Badis University, Mostaganem, Algeria

soumia.bentamra@univ-mosta.dz

Souaad Snoussi

Abdelhamid Ibn Badis University, Mostaganem, Algeria

souad.snoussi@univ-mosta.dz

Rafik El-Amine Ghobrini

Abdelhamid Ibn Badis University, Mostaganem, Algeria, DSPM Research Lab

amine.ghobrini@univ-mosta.dz

orcid : 0000-0003-4028-8793

ABSTRACT

In 2023, the Algerian government mandated a policy shift substituting French with English as the Medium of Instruction across university programmes all over the country. This sudden as well as unexpected systemic transition comes with various requirements for students and university teachers, more specifically those majoring/teaching in disciplines other than English. Accordingly, there is a compelling need for swift and intensive professional development for content-area faculty. This mixed-methods descriptive study examines an intensive hybrid language immersion and English-Medium Instruction (EMI) training programme that is designed to prepare Algerian university teachers for 1. the linguistic pivot and 2. international academic mobility, and 3. EMI implementation in classrooms. The research incorporates 30 university teachers across eight different faculties, including Nature and Life Sciences, Science and Technology, Sport, Law, Economics, Foreign Languages, Political Sciences, and Medicine. The cohorts were trained by two English language university instructors. Data collection tools comprised qualitative instructor field notes and pre- and post-training diagnostic tests mostly centered around the speaking skill (ultimate objective). The findings reveal a dual layered transformation in that participants could connect linguistic growth with pedagogical adaptation. The training also paves the

way for a critical conceptual shift among these university teachers, who switched their pedagogical practices from traditional translation-based view of instruction to recognizing that successful English-Medium Instruction (EMI) relies primarily on pedagogical clarity, student interaction, and instructional scaffolding. Concurrently, the programme targeted and remediated, to some extent, deeply entrenched linguistic friction points by preparing tailored-made (e)-lessons to palliate these issues. Ultimately, this study clearly demonstrates that managing large-scale national linguistic transition in higher education requires an integrated approach that pairs rigorous linguistic troubleshooting with pedagogical adaptation.

Keywords : English-Medium Instruction (EMI), Higher Education Reform, Faculty Development, Algeria

**ANALYSIS OF THE HIDDEN CURRICULUM IN MUNICIPALITY-AFFILIATED
PRESCHOOLS FROM THE PERSPECTIVE OF GENDER EQUALITY: A CASE
STUDY IN IZMIR**

Master's Student, Demet TUNÇ

Ege University, tuncdemet859@gmail.com- 0009-0004-9714-2300

Assoc. Prof. Dr. Öner USLU

Ege University, oner.uslu@ege.edu.tr- 0000-0001-8891-3119

ABSTRACT

Early childhood is a critical developmental stage in which individuals' perceptions regarding gender roles begin to form. In this process, it is recognized that children acquire various social messages not only through the formal curriculum but also through the educational environment, teacher discourses, peer interactions, physical arrangements, materials, and daily routines. These messages, conveyed within the scope of the hidden curriculum, play a significant role in the formation and reproduction of children's perceptions of gender roles. The aim of this research is to examine the hidden curriculum implemented in a municipal preschool education institution in Izmir from the perspective of gender equality. Accordingly, this study reveals how the hidden curriculum operates in terms of gender equality within municipality-affiliated preschools. The research was conducted using a case study design within a qualitative research approach. The study group consisted of teachers, a school administrator, and a school counselor working in a preschool institution affiliated with a municipality in Izmir. Data were collected through semi-structured interviews, naturalistic observations, and document analysis; the obtained data were analyzed using the content analysis method. Research findings demonstrate that the hidden curriculum has a decisive function in the reproduction of gender. Materials used in educational settings, teacher discourses, children's play preferences, the roles they adopt during play, and peer interactions reflect gender stereotypes at various levels. Furthermore, it was found that although teachers strive to develop awareness regarding gender equality, this awareness is not always consistently reflected in their classroom practices. The study concludes that strengthening institutional policies to support gender equality in municipal preschools, expanding in-service training for teachers, and regularly evaluating educational environments in terms of the hidden curriculum will contribute to creating more inclusive and equitable learning environments.

Key Words: Hidden Curriculum, Gender Equality, Preschool Education.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ OKUMAYA YÖNELİK FOMO DÜZEYLERİNİN YORDANMASI; YAŞAM BOYU ÖĞRENME EĞİLİMİ, DİJİTAL YORGUNLUK VE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ ROLÜ

Yüksek Lisans Öğrencisi Gülşah ÇELİK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, afagulsahcelik@gmail.com

0009-0006-6213-7274

Doç.Dr. Olcay ÖZDEMİR

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, olcay67@gmail.com

0000-0002-0846-9546

ÖZET

Okuma bir iletişim, algılama, öğrenmeyi içeren bilişsel, duyuşsal ve devinişsel boyutlu bir gelişim sürecidir. Günümüzde insanlar dijital ve basılı kaynaklardan okuyarak bilgi edinmektedir. Bilgi edinme sürecinde kullanılan dijital kaynakların bazı olumsuz sonuçları da vardır. Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO), dijital yorgunluk ve sosyal medya bağımlılığı bunlardan birkaçıdır. Yaşam boyu öğrenme günümüzde öğrenmede sürekliliği ifade etmektedir. Çalışmanın amacı öğretmen adaylarının okumaya yönelik FoMO düzeyleri, yaşam boyu öğrenme eğilimleri, dijital yorgunlukları ve sosyal medya bağımlılıklarını bazı değişkenlere göre farklılaşma ve yaşam boyu öğrenme eğilimi, dijital yorgunluk ile sosyal medya bağımlılığı tarafından yordanmasını incelemektir. Araştırmanın çalışma grubu Batı Karadeniz bölgesinde bulunan bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi 1, 2, 3 ve 4. Sınıfta öğrenim gören 218 sınıf öğretmeni adayından oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Sosyal Medya Bağımlılığı, Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri, Dijital Yorgunluk, Okumaya Yönelik FoMO ölçekleri kullanılmıştır. Sınıf öğretmeni adaylarının okumaya yönelik FoMO ($\bar{X}$ = 2,915) ve dijital yorgunluk ($\bar{X}$ = 2,997) düzeylerinin orta; yaşam boyu öğrenme eğilimleri ($\bar{X}$ = 3,798) ile sosyal medya bağımlılıklarının ($\bar{X}$ = 3,360) ise yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyete göre yalnızca okumaya yönelik FoMO erkek adaylar lehine anlamlı farklılık gösterirken (t = 2,48; p < 0,05; d = 0,42), diğer değişkenlerde fark saptanmamıştır (p > 0,05). Sınıf seviyesine göre araştırılan diğer değişkenler farklılaşmazken (F = 0,88; 0,25; 2,28; p > 0,05), okumaya yönelik FoMO 1. ve 4. sınıflarda daha yüksek bulunmuştur (F = 3,05; p < 0,05). Günlük sosyal medya süresi FoMO (F = 0,55) ve öğrenme eğilimini (F = 1,11) etkilemezken (p > 0,05); sosyal medya bağımlılığını doğrusal artırmış (F = 9,75; p < 0,05), dijital yorgunluğu ise en çok '1-3 saat', en az '7 saat ve üzeri' kullananlarda tetiklemiştir (F = 5,27; p < 0,05). Günlük dijital okuma süresi diğer değişkenlerde anlamlı fark yaratmazken (F = 1,29; 1,47; 1,47; p > 0,05), '7 saat ve üzeri' okuyanların dijital yorgunluk düzeyini anlamlı biçimde düşürmüştür (F = 6,35; p < 0,05). Korelasyon analizinde dijital yorgunluk ile sosyal medya bağımlılığı arasında orta (r = -0,453), yaşam boyu öğrenme eğilimi ile okumaya yönelik FoMO arasında ise zayıf (r = -0,175) düzeyde negatif ilişkiler saptanmıştır (p < 0,01). Çoklu doğrusal regresyon analizi; kurulan modelin anlamlı olduğunu ($F(3, 214)$ = 8,834; p < 0,001) ve bağımsız değişkenlerin okumaya yönelik FoMO'daki toplam varyansın %11'ini (R^2 = 0,110) açıkladığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler : Yaşam Boyu Öğrenme, Sosyal Medya Bağımlılığı, Okumaya Yönelik FoMO, Dijital Yorgunluk.

THE PREDICTIVE ROLES OF SOFALIZING, ONLINE DISINHIBITION, AND LONELINESS IN SOCIAL MEDIA ADDICTION

Doç. Dr. Şule Betül TOSUNTAŞ

Bursa Uludağ University, sbtsuntas@uludag.edu.tr - ORCID: 0000-0002-0731-6505

ABSTRACT

Sofalizing refers to the tendency to spend time online at home instead of engaging in social activities, whereas online disinhibition refers to the tendency to behave more freely online than in face-to-face settings; the two are interrelated concepts that help explain individuals' turn toward digital environments. This study aimed to examine the extent to which two dimensions of sofalizing, namely online displacement and social compensation, online disinhibition in its benign and toxic forms, and loneliness predict social media addiction. Using a cross-sectional design, data were collected online from 508 university students aged 18–30 years (74.8% female; mean age 21.1 ± 2.4). Social media addiction was assessed with the Bergen Social Media Addiction Scale, sofalizing with a scale comprising two subscales (online displacement and social compensation), loneliness with the short form of the UCLA Loneliness Scale, and online disinhibition with the revised scale comprising benign and toxic subscales. Data were analyzed using multiple linear regression. Correlational analyses showed that social media addiction was most strongly associated with the sofalizing social compensation subscale ($r=.42$), followed by online displacement ($r=.28$), benign disinhibition ($r=.25$), loneliness ($r=.24$), and toxic disinhibition ($r=.16$). The multiple regression model was significant and explained 23% of the variance in addiction ($R^2=.23$, $F(5,502)=29.3$, $p<.001$). Social compensation was the strongest predictor ($B=2.35$, $p<.001$), followed by loneliness ($B=1.00$, $p<.001$) and benign online disinhibition ($B=0.89$, $p=.003$). In contrast, online displacement and toxic disinhibition were not significant predictors. The findings indicate that social media addiction is associated with compensatory use, loneliness, and greater ease of self-expression online (benign disinhibition). Notably, it is the benign rather than the toxic form of disinhibition that predicts addiction, suggesting that problematic use is linked to the rewarding, social aspects of online interaction. Prevention efforts are recommended to target compensatory use and online social reinforcers.

Keywords: Sofalizing, online disinhibition, social media addiction, loneliness, social compensation.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ONLINE PRESENCE AND SOCIAL MEDIA ADDICTION

Doç. Dr. Şule Betül TOSUNTAŞ

Bursa Uludağ University, sbtosuntas@uludag.edu.tr - ORCID: 0000-0002-0731-6505

ABSTRACT

Online presence refers to the degree to which an individual experiences the presence of others and of the environment in digital settings, and encompasses multiple types assessed by separate scales with distinct theoretical origins. A heightened sense of presence may make social media interaction feel more immersive and socially rewarding, potentially reinforcing excessive engagement; however, it remains unclear which types of presence are most closely linked to problematic use. This study aimed to comparatively examine the predictive power of three types of presence—social presence, spatial presence, and co-presence—in predicting social media addiction. Using a cross-sectional design, data were collected online from 511 university students aged 18–30 years (75.0% female; mean age 21.0 ± 2.4). Social media addiction was assessed with the Bergen Social Media Addiction Scale. Presence was measured with three separate scales: the Social Presence Scale, the Spatial Presence Experience Scale, and the Co-presence Scale. The three scales were entered as predictors in the same multiple linear regression model. Correlational analyses showed that social media addiction was most strongly associated with social presence ($r=.35$), followed by co-presence ($r=.32$) and spatial presence ($r=.23$). The multiple regression model including all three scales was significant and explained 15% of the variance in addiction ($R^2=.15$, $F(3,507)=28.7$, $p<.001$). Social presence was the strongest predictor ($B=1.52$, $p<.001$), and co-presence also made a significant contribution ($B=1.09$, $p<.001$). Spatial presence, however, was not a significant predictor once the other two scales were controlled ($p=.78$). Comparing distinct types of presence using separate scales, the findings indicate that social media addiction is associated with a sense of social and emotional togetherness with others (social and co-presence), whereas a sense of spatial/physical presence is not a determining factor. The role of the relational/affective types of presence in reinforcing problematic use should be considered in intervention design.

Keywords: Social presence, spatial presence, co-presence, social media addiction, online interaction.

ÖĞRETMENLİK VE EBEVEYNLİK ROLLERİNİN KESİŞİMİNDE

ETİK ÖĞRETMEN ALGISI: ÖĞRETMEN VELİLER ÜZERİNE

NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Engin ASLANARGUN

Düzce Üniversitesi, enginaslanargun@duzce.edu.tr

ORCID ID- [0000-0002-4965-0229](https://orcid.org/0000-0002-4965-0229)

Doktora Öğrencisi Huzur KURT

Düzce Üniversitesi, huzur.d@hotmail.com

ORCID ID- [0009-0005-8079-860X](https://orcid.org/0009-0005-8079-860X)

ÖZET

Öğretmenlik mesleği, yalnızca bilgi aktarımını değil, aynı zamanda öğrencilerin akademik, sosyal ve ahlaki gelişimlerini etkileyen etik sorumlulukları da içermektedir. Bu nedenle etik öğretmenlik, eğitim süreçlerinin niteliğini belirleyen temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmanın amacı, öğretmen olup aynı zamanda lise çağında çocuğu bulunan velilerin etik öğretmene ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde temel nitel araştırma deseniyle yürütülmüştür. Çalışma grubunu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniğiyle belirlenen dokuz öğretmen veli oluşturmaktadır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmış ve tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz sonucunda öğretmen ebeveynlerin etik öğretmene ilişkin algılarının mesleğine adanmışlık ve sorumluluk, insani değerler ve etik duyarlılık, adalet ve eşitlik anlayışı ile öğrenciye rehberlik eden rol model olma olmak üzere dört temel tema altında toplandığı belirlenmiştir. Bulgular, etik öğretmenliğin katılımcılar tarafından yalnızca mesleki yeterlik ve öğretim becerileri bağlamında değil; ahlaki sorumluluğu içselleştiren, insani değerlere dayalı ilişkiler geliştiren, adalet ilkesini eğitim sürecinin bütününe yansıtan ve öğrencilerin çok yönlü gelişimini önceleyen bütüncül bir mesleki kimlik olarak anlamlandırıldığını göstermektedir. Bu doğrultuda etik öğretmen; vicdan, empati, adalet ve sorumluluk ilkeleri doğrultusunda hareket eden, mesleki ve insani değerleri davranışlarına yansıtan güvenilir bir rol model olarak tanımlanmaktadır. Araştırmanın özgün değeri, etik öğretmen kavramını öğretmenlik ve ebeveynlik rollerini eş zamanlı deneyimleyen bireylerin perspektifinden ele alarak öğretmenlik meslek etiği alanyazınına farklı bir bakış açısı kazandırmasında yatmaktadır. Bu yönüyle araştırmanın, öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesine, hizmet içi mesleki gelişim uygulamalarının etik odaklı biçimde yapılandırılmasına ve eğitim kurumlarında sürdürülebilir bir etik kültürün oluşturulmasına kuramsal ve uygulamalı düzeyde katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenlik Meslek Etiği, Etik Öğretmen, Öğretmen Veli, Nitel Araştırma, Tematik Analiz.

PERCEPTIONS OF THE ETHICAL TEACHER AT THE INTERSECTION OF TEACHING AND PARENTHOOD: A QUALITATIVE STUDY OF TEACHER- PARENTS

Prof. Dr. Engin ASLANARGUN

Düzce Üniversitesi, enginaslanargun@duzce.edu.tr

ORCID ID- [0000-0002-4965-0229](https://orcid.org/0000-0002-4965-0229)

Doktora Öğrencisi Huzur KURT

Düzce Üniversitesi, huzur.d@hotmail.com

ORCID ID- [0009-0005-8079-860X](https://orcid.org/0009-0005-8079-860X)

ABSTRACT

Teaching is a profession that encompasses not only the transmission of knowledge but also ethical responsibilities that shape students' academic, social, and moral development. Accordingly, ethical teaching is widely recognized as a fundamental component of educational quality. The purpose of this study is to explore the perceptions of ethical teachers held by teacher-parents who have children attending high school. The study was conducted within the qualitative research paradigm using a basic qualitative research design. The participants consisted of nine teacher-parents selected through criterion sampling, one of the purposive sampling techniques. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using thematic analysis.

The findings revealed that teacher-parents' perceptions of the ethical teacher were organized around four overarching themes: professional commitment and responsibility, human values and ethical sensitivity, justice and equity, and being a role model who guides students. The findings indicate that participants conceptualized ethical teaching not merely in terms of professional competence and instructional effectiveness, but as a holistic professional identity characterized by the internalization of moral responsibility, the development of relationships grounded in human values, the consistent enactment of justice throughout educational processes, and a commitment to supporting students' holistic development. Accordingly, an ethical teacher is described as a trustworthy role model who acts in accordance with the principles of conscience, empathy, justice, and responsibility while consistently reflecting both professional and human values in practice.

The originality of this study lies in examining the concept of the ethical teacher through the perspectives of individuals who simultaneously experience the dual roles of teacher and parent, thereby offering a distinctive contribution to the literature on teacher professional ethics. In this respect, the findings are expected to contribute both theoretically and practically to the improvement of teacher education programs, the development of ethics-oriented in-service professional development practices, and the promotion of a sustainable ethical culture within educational institutions.

Keywords: Teacher Professional Ethics, Ethical Teacher, Teacher-Parent, Qualitative Research, Thematic Analysis.

1. GİRİŞ

Eğitim, bireylere bilgi ve beceri kazandırmanın ötesinde, onların değer yargılarının, karakter gelişimlerinin ve toplumsal sorumluluk bilinçlerinin şekillendiği çok boyutlu bir süreçtir (Althof & Berkowitz, 2006). Bu sürecin niteliğini belirleyen temel unsurlardan biri ise öğretmendir. Öğretmen, yalnızca öğretim faaliyetlerini yürüten bir meslek elemanı değil; öğrencilerin akademik başarılarının yanı sıra sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimlerini de etkileyen önemli bir rol modelidir. Bu nedenle öğretmenlik, mesleki bilgi ve becerinin yanında yüksek düzeyde etik sorumluluk gerektiren profesyonel bir meslek olarak kabul edilmektedir (Cronqvist & Thornberg, 2025). Öğretmenlik meslek etiği; öğretmenin öğrencilerine, velilere, meslektaşlarına ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirirken benimsediği ilke ve değerler bütünüdür (Tirri, 2023). Adalet, dürüstlük, tarafsızlık, saygı, empati, sorumluluk ve öğrencinin üstün yararını gözetme gibi etik ilkeler, öğretmenlik mesleğinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Ancak etik öğretmenlik, yalnızca bu ilkelere ilişkin kuramsal bilgiye sahip olmayı değil; bu değerleri mesleki kararlarına, sınıf içi uygulamalarına ve öğrencilerle kurduğu ilişkilere tutarlı biçimde yansıtabilmeyi gerektirmektedir (Carvalho et al., 2025). Bu yönüyle etik öğretmenlik, mesleki yeterlik ile ahlaki sorumluluğun bütünleştiği profesyonel bir kimliği temsil etmektedir.

Uluslararası alanyazında öğretmenliğin doğası gereği ahlaki bir meslek olduğu ve öğretmenin günlük uygulamalarında aldığı kararların etik sonuçlar doğurduğu uzun yıllardır vurgulanmaktadır (Campbell, 2004). Benzer biçimde Noddings (2012), öğretmen-öğrenci ilişkisinin güven, özen ve karşılıklı saygı temelinde kurulmasının etik öğretmenliğin temel göstergelerinden biri olduğunu belirtmektedir. Maxwell ve Schwimmer (2016) ise etik yeterliklerin öğretmen yetiştirme süreçlerinde mesleki bilgi ve beceriler kadar merkezi bir konuma sahip olduğunu ifade ederek etik değerlerin öğretmen kimliğinin ayrılmaz bir bileşeni olduğunu savunmaktadır. Bu çalışmalar, etik öğretmenliğin yalnızca mesleki standartlara uyum göstermeyi değil, aynı zamanda etik muhakeme becerisi geliştirmeyi ve öğrencinin üstün yararını önceleyen bir mesleki duruş sergilemeyi gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de öğretmenlik meslek etiği üzerine gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde araştırmaların ağırlıklı olarak öğretmenlerin etik dışı davranışları, öğretmen adaylarının etik ve mesleki etik algıları, öğretmenlik meslek etiği ilkeleri ve eğitim ortamlarında karşılaşılan etik ikilemler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Aksoy, 1999; Yılmaz & Altinkurt, 2009; Aybek & Karataş, 2016; Tezcan & Güvenç, 2020; Erdoğan, 2020). Buna karşın etik öğretmene ilişkin algı ve beklentilerin, öğretmenlik ve ebeveynlik rollerini aynı anda deneyimleyen bireylerin bakış açısından ele alındığı araştırmaların oldukça sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Oysa öğretmen veliler, öğretmen davranışlarını hem meslektaş hem de ebeveyn kimliğiyle değerlendirebilmeleri nedeniyle etik öğretmenliğe ilişkin daha kapsamlı ve çok boyutlu değerlendirmeler yapabilmektedir. Bu çift yönlü deneyim, öğretmen davranışlarının yalnızca sınıf içi öğretim süreçleri açısından değil, öğrencilerin akademik, sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimleri üzerindeki etkileri bakımından da değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla öğretmen velilerin etik öğretmene ilişkin görüşlerinin ortaya konulması,

öğretmenlik meslek etiğinin farklı bir paydaş grubunun deneyimleri üzerinden yeniden değerlendirilmesine katkı sağlayabilecek niteliktedir.

Bu araştırmanın amacı, öğretmen olup aynı zamanda lise çağında çocuğu bulunan velilerin etik öğretmene ilişkin görüşlerini belirlemektir. Araştırmada öğretmen velilerin etik öğretmeni hangi mesleki ve insani değerler üzerinden tanımladıkları ortaya konularak etik öğretmen algısının öğretmenlik ve ebeveynlik rollerinin kesişiminde nasıl şekillendiği incelenmiştir. Araştırmanın, etik öğretmen kavramına ilişkin alanyazına öğretmen veli perspektifini kazandırması; öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesi, hizmet içi mesleki gelişim uygulamalarının etik temelli yeniden yapılandırılması ve eğitim kurumlarında sürdürülebilir bir etik kültürün oluşturulmasına yönelik uygulamalara katkı sağlaması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırma Deseni ve Çalışma Grubu

Bu araştırma, öğretmen olup aynı zamanda lise çağında çocuğu bulunan velilerin etik öğretmene ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan nitel bir araştırmadır. Araştırmada katılımcıların etik öğretmene ilişkin algı ve değerlendirmelerini kendi deneyimleri doğrultusunda derinlemesine incelemek amacıyla temel nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Temel nitel araştırmalar, bireylerin belirli bir olguya ilişkin deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını ortaya koymayı amaçlayan araştırmalardır (Merriam & Tisdell, 2016). Araştırmanın çalışma grubunu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılarak belirlenen dokuz öğretmen veli oluşturmaktadır (Patton, 2015). Araştırmaya yalnızca öğretmen olarak görev yapan ve aynı zamanda lise çağında çocuğu bulunan gönüllü katılımcılar dâhil edilmiştir. Katılımcıların hem öğretmenlik hem de ebeveynlik rollerini birlikte deneyimlemeleri, etik öğretmene ilişkin değerlendirmelerini iki farklı bakış açısından ortaya koymaları bakımından önemli görülmüştür.

2.2.Veriler Toplama ve Analizi

Araştırma verileri, ilgili alanyazın doğrultusunda hazırlanan ve uzman görüşleri doğrultusunda son hâli verilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır (Kallio et al., 2016).Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş, katılımcıların izinleri doğrultusunda ses kaydı alınmış ve kayıtlar kelimesi kelimesine yazılı metne aktarılmıştır.

Veriler, Braun ve Clarke'ın (2006) önerdiği tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda çözümlenmiştir. Analiz sürecinde görüşme metinleri öncelikle ayrıntılı biçimde okunmuş, anlamlı veri birimleri kodlanmış, benzer kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Analiz boyunca katılımcı ifadelerinin özgün anlamının korunmasına özen gösterilmiş, elde edilen bulgular doğrudan alıntılarla desteklenerek araştırmanın inandırıcılığı güçlendirilmeye çalışılmıştır (Nowell et al., 2017).Analiz sonucunda öğretmen velilerin etik öğretmene ilişkin görüşlerinin; mesleğine adanmışlık ve sorumluluk, insani değerler ve etik duyarlılık, adalet ve eşitlik anlayışı ile öğrenciye rehberlik eden rol model olma olmak üzere dört tema altında toplandığı belirlenmiştir.

2.3.Etik Hususlar

Araştırma sürecinde bilimsel araştırma etiği ilkelerine bağlı kalınmıştır. Veri toplama sürecine başlamadan önce gerekli etik kurul ve kurum izinleri alınmış, katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve gönüllü katılım esas alınmıştır (BERA, 2024).Katılımcıların kimlik

bilgilerinin gizliliğini korumak amacıyla gerçek isimler yerine ÖV1–ÖV9 kodları kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmen olup aynı zamanda lise çağında çocuğu bulunan velilerle gerçekleştirilen görüşmelerin tematik analizi sonucunda, katılımcıların etik öğretmene ilişkin algılarının dört ana tema altında toplandığı belirlenmiştir. Bu temalar; (1) Mesleğine Adanmışlık ve Sorumluluk, (2) İnsani Değerler ve Etik Duyarlılık, (3) Adalet ve Eşitlik Anlayışı ve (4) Öğrenciye Rehberlik Eden Rol Model Olma şeklinde sınıflandırılmıştır.

3.1. Mesleğine Adanmışlık ve Sorumluluk

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde öğretmen velilerin etik öğretmeni öncelikle mesleğini benimseyen, öğrencilerin gelişimini önceleyen ve mesleki sorumluluklarının bilinciyle hareket eden bir eğitimci olarak tanımladıkları görülmektedir. Görüşmelerde öğretmenlik, yalnızca bilgi aktarımına dayalı bir meslek olarak değil; vicdan, özveri, adanmışlık ve yüksek sorumluluk gerektiren etik bir meslek olarak anlamlandırılmıştır. Bu doğrultuda etik öğretmenin mesleğini içselleştirmesi, öğrencilerin gelişimini incelemesi ve mesleki sorumluluklarını yalnızca yasal yükümlülükler çerçevesinde değil, ahlaki bir sorumluluk anlayışıyla yerine getirmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Katılımcılar, etik öğretmenliğin en belirgin göstergelerinden birinin mesleğe adanmışlık olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda ÖV2, öğretmenlik mesleğinin vicdan ve merhametten bağımsız düşünülemediğini şu sözlerle dile getirmektedir:

"Aklıma ilk gelen kelime tam anlamıyla bir adanmışlık... Vicdanın devrede olmadığı bir öğretmenlik, merhametin devrede olmadığı bir öğretmenlik düşünemiyorum." (ÖV2)

Benzer şekilde ÖV3, öğretmenlik mesleğinin yalnızca bireysel bir meslek değil, aynı zamanda toplumsal ve manevi sorumluluk taşıyan bir görev olduğunu vurgulayarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Öğretmenlik mesleği deyince kutsal bir meslek geliyor aklıma... Eğitimcilerin eğitimcisi... Son dönemde bazı değerleri kaybettiğimizi düşünüyorum. Hazreti Ali'nin 'Bana bir harf öğretmenin kırk yıl kölesi olurum.' sözünü unuttuğumuza bağlıyorum." (ÖV3)

Bu ifadeler, katılımcıların etik öğretmenliği güçlü ahlaki değerler, mesleğe bağlılık ve toplumsal sorumluluk temelinde değerlendirdiklerini göstermektedir.

Katılımcılar ayrıca öğretmen davranışlarının öğrencilerin yaşamları üzerinde uzun süreli etkiler oluşturduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle etik öğretmenin her davranışının öğrencilerin gelişimi üzerindeki olası etkisini dikkate alarak hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu durumu ÖV8 şu sözlerle ifade etmektedir:

"Bizim meslekte hata yapma şansın yok gibi bir şey." (ÖV8)

Benzer biçimde ÖV1, öğretmenin öğrencinin yaşamındaki dönüştürücü etkisini şu ifadelerle açıklamaktadır:

"Öğretmenin bir dokunuşu çocuğun hayatını bambaşka bir yere getirebiliyor." (ÖV1)

Öğretmenliğin yalnızca ders anlatmaktan ibaret olmadığını belirten ÖV6 ise mesleki sorumluluğun öğrencilerin geleceğini şekillendirme boyutuna dikkat çekmektedir:

"Öğretmen bazen farkında olmadan çocuğun geleceğini belirliyor. Söylediği bir söz ya da gösterdiği bir ilgi yıllar sonra bile öğrencinin aklında kalabiliyor." (ÖV6)

Katılımcı ifadeleri birlikte değerlendirildiğinde öğretmen velilerin etik öğretmen; mesleğini içselleştiren, yüksek sorumluluk bilinciyle hareket eden, öğrencilerin akademik ve kişisel gelişimlerini önemseyen ve mesleğinin öğrencilerin yaşamı üzerindeki etkisinin farkında olan bir eğitimci olarak tanımladıkları görülmektedir. Bulgular, öğretmen velilerin etik öğretmen algısında mesleğe adanmışlık ve sorumluluk anlayışının temel belirleyici unsurlar arasında yer aldığını ortaya koymaktadır.

3.2. İnsani Değerler ve Etik Duyarlılık

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde öğretmen velilerin etik öğretmen yalnızca mesleki yeterlikleri yüksek bir eğitimci olarak değil; güçlü insani değerlere sahip, öğrencilerini anlayabilen ve etik duyarlılığı gelişmiş bir birey olarak tanımladıkları görülmektedir. Görüşmelerde vicdan, merhamet, empati, saygı, sevgi ve anlayış kavramları etik öğretmenliğin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, öğretmenlik mesleğinin özünde insan ilişkilerinin yer aldığını, bu nedenle etik öğretmenliğin öğrencilerle kurulan ilişkinin niteliği üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılar, etik öğretmenin öğrencileri yalnızca akademik başarılarıyla değerlendirmemesi; onların bireysel özelliklerini, duygularını ve gelişim süreçlerini dikkate alması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu doğrultuda ÖV2, etik öğretmenliğin temelinde vicdan ve merhametin yer aldığını şu sözlerle ifade etmektedir:

"Vicdanın devrede olmadığı bir öğretmenlik, merhametin devrede olmadığı bir öğretmenlik düşünemiyorum." (ÖV2)

Bu ifade, katılımcının etik öğretmenliği mesleki ilkelerin ötesinde, insani değerler üzerine inşa edilen bir mesleki anlayış olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Benzer şekilde ÖV1, öğretmen ile öğrenci arasında kurulan ilişkinin niteliğinin etik öğretmenliği belirleyen temel unsurlardan biri olduğunu şu ifadelerle dile getirmektedir:

"Çocuğun hayata dokunmuyor. Dokunmadığı için de çocukla duygusal bir bağı olmayınca çocukta bir aktarım olmuyor." (ÖV1)

Katılımcının bu değerlendirmesi, öğretmenin öğrencilerle kurduğu duygusal bağı yalnızca öğrenme sürecini değil, etik öğretmen algısını da şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Görüşmelerde empati kavramının özellikle öğretmenlik ve ebeveynlik rollerinin birlikte deneyimlenmesiyle daha belirgin hâle geldiği görülmektedir. ÖV2, ebeveyn olduktan sonra öğrencileri ve velileri anlamaya yönelik bakış açısının değiştiğini şu sözlerle açıklamaktadır:

"Empati yönü tamamıyla çocuk sahibi olduktan sonra boyut değiştirdi." (ÖV2)

Benzer biçimde ÖV8 de ebeveynlik deneyiminin öğretmenlik uygulamalarına katkısını şu ifadelerle dile getirmektedir:

"Kendi çocuğun olduğu zaman veliyi de daha iyi anlıyorsun. Öğrenciyi de daha iyi anlıyorsun." (ÖV8)

Bu ifadeler, öğretmen velilerin ebeveynlik deneyimlerinin öğrencilerin ve velilerin beklentilerini anlamalarına katkı sağladığını göstermektedir.

Katılımcılar ayrıca etik öğretmenin öğrencileri bireysel farklılıklarıyla kabul etmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu doğrultuda ÖV4 şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Karşısındaki çocuğun çocuk olduğuna karşı bir etik bakış açısı olmalı, bir empatik bakış açısı olmalı." (ÖV4)

Bu ifade, etik öğretmenliğin yalnızca kurallara uygun davranmayı değil; öğrenciyi gelişimsel özellikleri, ihtiyaçları ve bireysel farklılıklarıyla değerlendirebilmeyi de içerdiğini göstermektedir.

Katılımcı ifadeleri birlikte değerlendirildiğinde öğretmen velilerin etik öğretmeni; vicdan, merhamet, empati, saygı ve sevgi gibi insani değerleri mesleki uygulamalarına yansıtan, öğrencileri bireysel özellikleriyle kabul eden ve güven temelli ilişkiler kurabilen bir eğitimci olarak tanımladıkları görülmektedir. Bulgular, etik öğretmen algısında insani değerler ve etik duyarlılığın mesleki yeterlik kadar belirleyici bir unsur olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

3.3. Adalet ve Eşitlik Anlayışı

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde öğretmen velilerin etik öğretmeni, öğrenciler arasında ayrım yapmayan, kararlarında tarafsız davranan ve hakkaniyet ilkesini gözetten bir eğitimci olarak tanımladıkları görülmektedir. Görüşmelerde adalet, eşitlik, tarafsızlık ve objektiflik kavramları etik öğretmenliğin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Katılımcılar, öğretmenin sınıf içindeki tüm uygulamalarında öğrencilerin akademik başarıları, sosyoekonomik özellikleri, aile yapıları ya da öğretmenle olan kişisel yakınlıklarından bağımsız olarak eşit yaklaşım sergilemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılar, etik öğretmenliğin en önemli göstergelerinden birinin tüm öğrencilere eşit mesafede durabilmek olduğunu vurgulamışlardır. Bu doğrultuda ÖV2, öğretmenlik mesleğinin doğası gereği eşitlik ilkesini zorunlu kıldığını şu sözlerle ifade etmektedir:

"Bizim mesleğimiz onu istiyor zaten. Yani hangi pozisyonda olursan ol eşit insanlara hitap edecek şekilde bir pozisyon almak zorundayız." (ÖV2)

Bu ifade, katılımcının etik öğretmenliği, bireysel tercihlerden bağımsız biçimde tüm öğrencilere eşit yaklaşmayı gerektiren temel bir mesleki sorumluluk olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Görüşmelerde adalet anlayışının yalnızca öğrenciler arasındaki eşitlikle sınırlı olmadığı, öğretmenin mesleki rollerini kişisel ilişkilerinden ayırabilmesiyle de ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu durumu ÖV2 şu sözlerle açıklamaktadır:

"Şimdi orada benim komşum öğretmen, ben buna ayrıcalıklı davranayım öyle bir mevzu olamaz. Rollerini iyi dağıtmak gerekiyor. Anne rolü farklı, öğretmen rolü farklı, komşu rolü farklı." (ÖV2)

Bu değerlendirme, öğretmen velilerin etik öğretmenliği rol bilinci ve tarafsızlık ilkesi çerçevesinde değerlendirdiklerini göstermektedir. Katılımcıya göre kişisel yakınlıklar, öğretmenin mesleki kararlarını etkilememelidir.

Benzer biçimde ÖV4, etik öğretmenliğin temel ölçütlerinden birinin adalet olduğunu vurgulayarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Eşit ve adil davranmadıklarını düşündüğüm için zaten onları etik olarak görmüyorum." (ÖV4)

Bu ifade, katılımcının öğretmen davranışlarını değerlendirirken öncelikle adalet ilkesini esas aldığını ortaya koymaktadır. Öğretmenin adil davranmaması, katılımcılar açısından etik öğretmen kimliğini doğrudan zedeleyen bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcılar ayrıca adalet anlayışının öğrencilerin bireysel özelliklerini dikkate alan bir yaklaşımı da içermesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda ÖV4 şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Karşısındaki çocuğun çocuk olduğuna karşı bir etik bakış açısı olmalı, bir empatik bakış açısı olmalı." (ÖV4)

Bu değerlendirme, öğretmen velilerin adaleti yalnızca herkese aynı biçimde davranmak olarak değil; öğrencilerin gelişimsel özelliklerini, bireysel gereksinimlerini ve eğitimsel ihtiyaçlarını dikkate alan hakkaniyet temelli bir yaklaşım olarak anlamlandırdıklarını göstermektedir.

Öğretmenlerin değerlendirme süreçlerinde nesnelliğin önemine dikkat çeken ÖV7 ise şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Bir öğrenciyi seviyor diye ona farklı, diğerine farklı davranmaması gerekiyor. Öğrenci bunu çok çabuk hissediyor ve güvenini kaybediyor." (ÖV7)

Bu ifade, katılımcıların öğretmen-öğrenci ilişkisinde güven duygusunun adil uygulamalarla doğrudan ilişkili olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

Katılımcı ifadeleri birlikte değerlendirildiğinde öğretmen velilerin etik öğretmeni; tüm öğrencileri eşit değerinde gören, mesleki kararlarında tarafsızlığı esas alan, kişisel ilişkilerini mesleki rollerinden ayırabilen ve eğitim süreçlerinde hakkaniyet ilkesini gözetten bir eğitimci olarak tanımladıkları görülmektedir. Bulgular, öğretmen velilerin etik öğretmen algısında adalet ve eşitlik anlayışının güvene dayalı eğitim ortamının oluşturulmasında temel belirleyicilerden biri olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

3.4. Öğrenciye Rehberlik Eden Rol Model Olma

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde öğretmen velilerin etik öğretmeni yalnızca öğretim sürecini yürüten bir eğitimci olarak değil; öğrencilerin akademik, sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimlerine rehberlik eden, davranışlarıyla örnek olan bir rol model olarak tanımladıkları görülmektedir. Görüşmelerde öğretmenin sınıf içinde sergilediği tutum ve davranışların öğrenciler tarafından örnek alındığı, bu nedenle etik öğretmenliğin yalnızca sözle ifade edilen değerlerden değil, davranışlarla görünür hâle gelen bir mesleki duruştan oluştuğu vurgulanmıştır.

Katılımcılar, öğretmenin öğrenciler üzerindeki etkisinin çoğu zaman akademik başarının ötesine geçtiğini ifade etmişlerdir. Öğretmenin öğrencinin yaşamına dokunabilmesi, ona güven verebilmesi ve gelişim sürecinde yol gösterici olabilmesi etik öğretmenliğin temel göstergeleri arasında değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda ÖV1, öğretmenin öğrencinin yaşamındaki etkisini şu sözlerle ifade etmektedir:

"Öğretmenin bir dokunuşu çocuğun hayatını bambaşka bir yere getirebiliyor." (ÖV1)

Bu ifade, öğretmen velilerin öğretmeni yalnızca bilgi aktaran bir birey olarak değil, öğrencilerin yaşamlarına yön verebilen önemli bir rehber olarak değerlendirdiklerini göstermektedir.

Katılımcılar, öğretmen davranışlarının öğrenciler üzerinde uzun süreli izler bıraktığını ve bu nedenle öğretmenin her davranışında örnek olma sorumluluğu taşıdığını vurgulamışlardır. Bu durumu ÖV8 şu ifadelerle dile getirmektedir:

"Bizim meslekte hata yapma şansın yok gibi bir şey." (ÖV8)

Bu değerlendirme, öğretmenin davranışlarının öğrenciler tarafından sürekli gözlemlendiği ve örnek alındığı düşüncesini yansıtmaktadır.

Görüşmelerde rol model olmanın yalnızca olumlu davranışlar sergilemekle sınırlı olmadığı, aynı zamanda öğretmen-öğrenci ilişkisinde mesleki sınırların korunmasını da gerektirdiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda ÖV2 şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Çok samimi olmalarını bazen doğru bulmuyorum. Bir çizgimiz olmalı. Bana 'Ne haber hocam?' dediğinde, 'Bana böyle soru soramazsın; nasılsın dersin ama ne var ne yok diyemezsin.' dedim." (ÖV2)

Bu ifade, katılımcının etik öğretmenliği öğrencilerle güvene dayalı iletişim kurarken aynı zamanda mesleki rol ve sınırlarını koruyabilen bir eğitimci kimliğiyle ilişkilendirdiğini göstermektedir.

Benzer şekilde ÖV5, öğretmenin öğrenciler tarafından sürekli gözlemlendiğini ve bu nedenle davranışlarının örnek oluşturduğunu şu sözlerle dile getirmektedir:

"Çocuklar öğretmenin anlattığından çok nasıl davrandığına bakıyor. Öğretmen söylediğini önce kendi davranışlarında göstermeli." (ÖV5)

Bu değerlendirme, etik öğretmenliğin davranışlarla görünür hâle gelen bir mesleki kimlik olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

Öğretmenin öğrencilerin yalnızca akademik gelişiminden değil, kişisel gelişiminden de sorumlu olduğunu belirten ÖV6 ise şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Bazen çocukların en çok ihtiyaç duyduğu şey ders anlatan bir öğretmen değil; onları dinleyen, yol gösteren ve güven veren bir öğretmendir." (ÖV6)

Bu ifade, öğretmen velilerin etik öğretmeni öğrencilerin gelişim süreçlerinde rehberlik eden ve onlara güven duygusu kazandıran bir eğitimci olarak değerlendirdiklerini göstermektedir.

Katılımcı ifadeleri birlikte değerlendirildiğinde öğretmen velilerin etik öğretmeni; davranışlarıyla örnek olan, öğrencilerine güven veren, etkili iletişim kurabilen, mesleki sınırlarını koruyan ve öğrencilerin akademik gelişimlerinin yanı sıra sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimlerine rehberlik eden bir eğitimci olarak tanımladıkları görülmektedir. Bulgular, öğretmen velilerin etik öğretmen algısında rol model olmanın, öğretmenlik mesleğinin en temel etik sorumluluklarından biri olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA

Araştırmanın bulguları, öğretmen velilerin etik öğretmeni öncelikle mesleğine adanmış, güçlü etik sorumluluk bilincine sahip ve öğrencilerin yaşamı üzerindeki etkisinin farkında olan bir eğitimci olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Katılımcılar açısından etik öğretmenlik, yalnızca mesleki yeterlik ya da öğretim becerisiyle açıklanamamakta; öğretmen kimliğinin ahlaki boyutuyla bütünleşen profesyonel bir duruş olarak anlam kazanmaktadır. Bu bulgu, öğretmenliğin doğası gereği ahlaki bir meslek olduğunu ileri süren Campbell'in (2004) yaklaşımıyla örtüşmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin günlük sınıf içi kararlarının etik sonuçlar doğurduğunu ve mesleki profesyonelliğin temelinde ahlaki sorumluluğun yer aldığını vurgulamaktadır. Benzer biçimde Sockett (1993), öğretmenlikte karakter ve erdemin teknik yeterlik kadar önemli olduğunu, Strike ve Soltis (2009) ise etik öğretmenliğin öğrencinin üstün yararını merkeze alan profesyonel kararlarla anlam kazandığını ifade etmektedir. Maxwell ve Schwimmer'ın (2016) etik değerleri öğretmen kimliğinin kurucu bileşeni olarak ele alan yaklaşımı da araştırma bulgularını desteklemektedir. Bununla birlikte bu araştırma, etik sorumluluğun yalnızca öğretmenlik deneyiminden değil, ebeveynlik deneyiminden de beslendiğini ortaya koyması bakımından mevcut literatürden ayrılmaktadır. Öğretmen veliler,

öğretmen davranışlarını yalnızca meslektaş bakış açısıyla değil, çocuklarının gelişimi üzerindeki etkileri açısından da değerlendirmekte; böylece etik öğretmenliği öğrencinin bütüncül gelişimini önceleyen ahlaki bir sorumluluk alanı olarak yeniden tanımlamaktadır.

Mesleğe adanmışlık ve sorumluluk teması, öğretmenlerin etik kimliğinin profesyonel yönünü ortaya koyarken, ikinci tema etik öğretmenliğin insani ve ilişkisel boyutunu görünür kılmaktadır. Katılımcılar etik öğretmeni; vicdan, merhamet, empati ve saygı gibi insani değerleri mesleki uygulamalarına yansıtan, öğrencileriyle güven temelli ilişkiler kurabilen bir eğitimci olarak tanımlamışlardır. Bu bulgu, Noddings'in (2012) bakım etiği yaklaşımıyla güçlü biçimde örtüşmektedir. Noddings'e göre öğretmenliğin etik boyutu, öğrenciyi yalnızca akademik performansıyla değil, bütüncül gelişimiyle değerlendirebilmeyi ve onun iyilik hâlini önceleyen ilişkiler kurabilmeyi gerektirir. Benzer şekilde Hansen (2001), öğretmenliğin karakter ve değerler üzerine inşa edilen bir meslek olduğunu; Hargreaves (1998) ise öğretmen-öğrenci ilişkisindeki duygusal bağın öğrenme sürecini doğrudan etkilediğini belirtmektedir. Araştırmanın dikkat çekici yönü ise empati kavramının öğretmenlik ve ebeveynlik rollerinin kesişiminde yeniden anlam kazanmasıdır. Uluslararası çalışmalar empatiyi çoğunlukla öğretmenin bireysel bir yeterliği olarak ele alırken (Cooper, 2011; Oplatka, 2018), bu araştırmada empati yalnızca öğrenciyi anlamayı değil, velinin beklenti ve deneyimlerini de kavrayabilmeyi içeren daha geniş bir etik yeterlik olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle çalışma, etik öğretmenliğin ilişkisel boyutunu öğretmen veli perspektifinden yeniden yorumlayarak literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Etik öğretmenliğin insani boyutunu tamamlayan bir diğer temel unsur ise adalet ve eşitlik anlayışıdır. Araştırmada öğretmen veliler, etik öğretmeni öğrenciler arasında ayırım yapmayan, kararlarında tarafsız davranan ve hakkaniyeti gözetken bir eğitimci olarak tanımlamışlardır. Bu bulgu, öğretmenlik meslek etiğinde adalet ilkesini temel alan çalışmalarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Strike ve Soltis (2009), etik karar verme süreçlerinde öğretmenin temel sorumluluğunun öğrencinin üstün yararını gözetmek olduğunu belirtirken, Campbell (2003) öğretmen-öğrenci ilişkisinin güven temelinde sürdürülebilmesi için adalet ve tarafsızlığın vazgeçilmez olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde Shapira-Lishchinsky (2011) ve Tirri (1999; 2023), öğretmenlerin karşılaştıkları etik ikilemlerin önemli ölçüde adalet, eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri etrafında şekillendiğini ifade etmektedir. Araştırmanın bulguları bu yaklaşımları doğrulamakla birlikte, öğretmen velilerin adaleti yalnızca eşit davranma olarak değil, öğrencilerin bireysel gereksinimlerini dikkate alan hakkaniyet temelli bir anlayış olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Bu durum, OECD'nin (2023) eğitimde fırsat eşitliğinden çok eğitimde hakkaniyet (equity) yaklaşımını öne çıkaran değerlendirmeleriyle de uyumludur. Dolayısıyla araştırma, etik öğretmenliğin yalnızca kuralları eşit biçimde uygulayan değil, öğrencilerin farklı gereksinimlerini dikkate alarak adil kararlar verebilen bir profesyonel kimlik olarak anlamlandırıldığını ortaya koymaktadır.

Mesleğe adanmışlık, etik duyarlılık ve adalet anlayışı birlikte değerlendirildiğinde, bu değerlerin öğretmenin öğrenciler üzerindeki rehberlik ve rol model olma işlevini beslediği görülmektedir. Nitekim araştırmanın son bulgusu, öğretmen velilerin etik öğretmeni öğrencilerin akademik başarısının yanı sıra kişilik gelişimlerini, değer dünyalarını ve yaşam becerilerini etkileyen bir rol model olarak değerlendirdiklerini ortaya koymuştur. Bu bulgu, Bandura'nın (1977) Sosyal Öğrenme Kuramı ile uyumludur. Bandura'ya göre çocuklar ve

ergenler önemli gördükleri yetişkinlerin davranışlarını gözlemleyerek öğrenmekte ve bu davranışları model almaktadır. Benzer biçimde Sockett (1993) ve Hansen (2001), öğretmenin karakteri ve davranışlarının mesleki bilgi kadar etkili olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmada katılımcılar, öğretmenin davranışlarıyla örnek olması kadar öğrencilerle kurduğu iletişimde mesleki sınırlarını korumasını da etik öğretmenliğin önemli bir göstergesi olarak değerlendirmişlerdir. Bu bulgu, Shapira-Lishchinsky'nin (2011) öğretmenlerin profesyonel sınırları koruma konusunda yaşadıkları etik ikilemlere ilişkin bulgularını desteklemektedir. Bununla birlikte araştırmanın en özgün yönü, rol model olma kavramını yalnızca öğretmen perspektifiyle değil, öğretmenlik ve ebeveynlik rollerini birlikte deneyimleyen bireylerin bakış açısından ele almasıdır. Bu yönüyle çalışma, öğretmenin rol model olma işlevini okul ve aile arasındaki ortak etik sorumluluk bağlamında yeniden yorumlayarak mevcut literatüre farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde araştırma bulguları, etik öğretmenliğin birbirini tamamlayan dört temel değer alanı üzerinde yükseldiğini göstermektedir: mesleğe adanmışlık ve sorumluluk, insani değerler ve etik duyarlılık, adalet ve eşitlik anlayışı ile öğrenciye rehberlik eden rol model olma. Ulusal ve uluslararası literatür bu değerlerin öğretmenlik meslek etiğinin temel bileşenleri olduğunu ortaya koymakla birlikte, bu araştırma söz konusu değerleri öğretmenlik ve ebeveynlik rollerinin kesişiminde yeniden ele alması bakımından alanyazına özgün bir katkı sunmaktadır. Öğretmen velilerin çift yönlü deneyimleri, etik öğretmenliğin yalnızca mesleki standartlar çerçevesinde değil; öğrencinin üstün yararı, aile beklentileri ve çocuğun bütüncül gelişimi ekseninde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda araştırma, öğretmen yetiştirme programlarında etik eğitimin yalnızca kuralların öğretilmesine indirgenmemesi; etik muhakeme, empati, adalet, profesyonel kimlik ve rol model olma becerilerini bütüncül biçimde geliştirecek uygulamalarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada öğretmen olup aynı zamanda lise çağında çocuğu bulunan velilerin etik öğretmene ilişkin algıları incelenmiş ve etik öğretmenliğin katılımcılar tarafından birbirini tamamlayan dört temel değer alanı üzerinden anlamlandırıldığı belirlenmiştir. Araştırma bulguları, etik öğretmenliğin yalnızca öğretim sürecine ilişkin mesleki yeterliklerle açıklanamayacağını; mesleğe adanmışlık, insani değerler, adalet anlayışı ve rol model olma gibi etik değerlerin öğretmen kimliğinin ayrılmaz bileşenleri olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, öğretmenlik mesleğinin teknik bilgi ve becerilerin ötesinde güçlü bir etik ve ahlaki sorumluluk alanı olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Araştırmanın en dikkat çekici sonucu, etik öğretmenliğin öğretmenlik ve ebeveynlik rollerini birlikte deneyimleyen bireyler tarafından çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirilmesidir. Katılımcılar, öğretmen davranışlarını yalnızca meslektaş gözüyle değil, aynı zamanda çocuklarının eğitim yaşantısını deneyimleyen ebeveynler olarak da yorumlamış; bu durum etik öğretmen kavramının öğrencinin akademik başarısının ötesinde sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimini kapsayan bütüncül bir mesleki kimlik olarak ele alınmasını sağlamıştır. Bu yönüyle araştırma, etik öğretmenliğe ilişkin mevcut alanyazına farklı bir paydaş grubunun deneyimlerini yansıtarak özgün bir katkı sunmaktadır.

Araştırma sonuçları, öğretmenlik meslek etiğinin yalnızca etik ilke ve kuralların bilinmesiyle sınırlı olmadığını; bu ilkelerin öğretmenin günlük uygulamalarına, karar verme süreçlerine ve öğrencilerle kurduğu ilişkilere yansıtılması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla etik öğretmenlik, mesleki bilgi, pedagojik yeterlik ve etik duyarlılığın birbirini tamamladığı bütüncül bir profesyonel kimlik olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda etik öğretmenliğin geliştirilmesi, yalnızca bireysel farkındalığa bırakılmamalı; öğretmen yetiştirme programlarından başlayarak hizmet içi mesleki gelişim süreçleri ve okul kültürü içerisinde sistematik biçimde desteklenmelidir.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Öğretmen yetiştirme programlarında uygulamalı etik eğitime daha fazla yer verilmelidir.
2. Hizmet içi eğitimlerde etik ikilemlere yönelik vaka temelli uygulamalar artırılmalıdır.
3. Okullarda tüm paydaşları kapsayan etik kültür ve farkındalık çalışmaları yürütülmelidir.
4. Gelecek araştırmalarda farklı paydaş gruplarının etik öğretmen algıları karşılaştırmalı olarak incelenmelidir.
5. Öğretmenlik ve ebeveynlik rollerinin etik karar verme üzerindeki etkisi farklı örneklerde araştırılmalıdır.

Sonuç olarak bu araştırma, etik öğretmenliğin yalnızca mesleki standartlara uygun davranma biçimi olmadığını; öğrencinin bütüncül gelişimini önceleyen, güçlü insani değerlere dayanan ve öğretmenlik mesleğinin ahlaki sorumluluğunu içselleştiren bir profesyonel kimlik olarak anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Öğretmenlik ve ebeveynlik rollerinin kesişiminden elde edilen bulgular, etik öğretmenliğin yeniden düşünülmesine katkı sağlamakta ve öğretmenlik meslek etiğine ilişkin kuramsal tartışmalar ile uygulamaya yönelik çalışmalara yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

6. KAYNAKÇA

- [1] Aksoy, N., Educators' Beliefs About Ethical Dilemmas in Teaching: A Research Study Among Elementary School Teachers in Turkey, American Association of Behavioral and Social Sciences Journal, 2, 119–129, 1999.
- [2] Althof, W. ve Berkowitz, M. W., Moral Education and Character Education: Their Relationship and Roles in Citizenship Education, Journal of Moral Education, 35(4), 495–518, 2006. DOI: 10.1080/03057240601012204.
- [3] Aybek, B. ve Karataş, T., Öğretmen Adaylarının Etik ve Mesleki Etik Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi, Journal of Research in Education and Teaching, 5(6), 96–108, 2016.
- [4] Bandura, A., Social Learning Theory, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1977.
- [5] Braun, V. ve Clarke, V., Using Thematic Analysis in Psychology, Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77–101, 2006. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa.

- [6] Campbell, E., *The Ethical Teacher*, Open University Press, Maidenhead, 2003.
- [7] Campbell, E., *Ethical Knowledge in Teaching: A Moral Imperative of Professionalism*, Education Canada, 44(1), 27–31, 2004.
- [8] Carvalho, L., Bonifácio, E. ve Proença, A., *Ethics in the Teaching Profession: The Perception of Students in Initial Training*, Social Sciences & Humanities Open, 11, Article 101554, 2025. DOI: 10.1016/j.ssaho.2025.101554.
- [9] Cooper, B., *Empathy in Education: Engagement, Values and Achievement*, Continuum International Publishing Group, London, 2011.
- [10] Cronqvist, M. ve Thornberg, R., *Teachers' Ethical Responsibility in Teaching: To Guide the Children About Right and Wrong*, Scandinavian Journal of Educational Research, 69(4), 857–870, 2025. DOI: 10.1080/00313831.2024.2360901.
- [11] Erdoğan, O. ve Sezgin, F., *Ethical Dilemmas that School Administrators and Teachers Experience: Reasons and Coping Strategies*, Pegem Journal of Education and Instruction, 10(2), 593–634, 2020. DOI: 10.14527/pegegog.2020.020.
- [12] Hansen, D. T., *Exploring the Moral Heart of Teaching: Toward a Teacher's Creed*, Teachers College Press, New York, 2001.
- [13] Hargreaves, A., *The Emotional Practice of Teaching*, Teaching and Teacher Education, 14(8), 835–854, 1998. DOI: 10.1016/S0742-051X(98)00025-0.
- [14] Kallio, H., Pietilä, A.-M., Johnson, M. ve Kangasniemi, M., *Systematic Methodological Review: Developing a Framework for a Qualitative Semi-Structured Interview Guide*, Journal of Advanced Nursing, 72(12), 2954–2965, 2016. DOI: 10.1111/jan.13031.
- [15] Maxwell, B. ve Schwimmer, M., *Professional Ethics Education for Future Teachers: A Narrative Review of the Scholarly Writings*, Journal of Moral Education, 45(3), 354–371, 2016. DOI: 10.1080/03057240.2016.1204271.
- [16] Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J., *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*, 4th Edition, Jossey-Bass, San Francisco, 2016.
- [17] Noddings, N., *The Caring Relation in Teaching*, Arthur, J. ve Kristjánsson, L. (Ed.), *The Routledge International Handbook of Education, Religion and Values*, Routledge, London, 107–118, 2012.

- [18] Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E. ve Moules, N. J., Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria, *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–13, 2017. DOI: 10.1177/1609406917733847.
- [19] OECD, Equity and Inclusion in Education: Finding Strength Through Diversity, OECD Publishing, Paris, 2023. DOI: 10.1787/e9072e21-en.
- [20] Oplatka, I., *Emotion Management and Display in Teaching: Some Ethical and Moral Considerations in the Era of Marketization and Commercialization*, Springer, Cham, 2018.
- [21] Patton, M. Q., *Qualitative Research & Evaluation Methods*, 4th Edition, SAGE Publications, Thousand Oaks, California, 2015.
- [22] Shapira-Lishchinsky, O., Teachers' Critical Incidents: Ethical Dilemmas in Teaching Practice, *Teaching and Teacher Education*, 27(3), 648–656, 2011. DOI: 10.1016/j.tate.2010.11.003.
- [23] Sockett, H., *The Moral Base for Teacher Professionalism*, Teachers College Press, New York, 1993.
- [24] Strike, K. A. ve Soltis, J. F., *The Ethics of Teaching*, 5th Edition, Teachers College Press, New York, 2009.
- [25] Tezcan, G. ve Güvenç, H., Ortaokul Öğretmenlerinin Mesleki Etik İnkilemleri, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49, 439–460, 2020. DOI: 10.9779/pauefd.588753.
- [26] Tirri, K., *Teacher Ethics and Ethical Competence*, Routledge, London, 2023. DOI: 10.4324/9781003350677.
- [27] Tirri, K., Teachers' Perceptions of Moral Dilemmas at School, *Journal of Moral Education*, 28(1), 31–47, 1999. DOI: 10.1080/030572499103287.
- [28] Yılmaz, K. ve Altinkurt, Y., Öğretmen Adaylarının Mesleki Etik Dışı Davranışlar ile İlgili Görüşleri, *İş Ahlakı Dergisi*, 2(2), 71–88, 2009.

OKUL MÜDÜRLERİNİN ÖĞRETMENLİK MESLEK ETİĞİNE İLİŞKİN ALGILARI: ETİK ÖĞRETMEN ANLAYIŞININ TEMEL BOYUTLARI

Prof. Dr. Engin ASLANARGUN

Düzce Üniversitesi, enginaslanargun@duzce.edu.tr

ORCID ID-[0000-0002-4965-0229](https://orcid.org/0000-0002-4965-0229)

Doktora Öğrencisi Huzur KURT

Düzce Üniversitesi, huzur.d@hotmail.com

ORCID ID - [0009-0005-8079-860X](https://orcid.org/0009-0005-8079-860X)

ÖZET

Öğretmenlik meslek etiği, eğitim süreçlerinin niteliğini, okul iklimini ve öğretmenlik mesleğine duyulan toplumsal güveni belirleyen temel unsurlardan biridir. Buna karşın alanyazında öğretmenlik meslek etiğine ilişkin araştırmaların büyük ölçüde öğretmenler ve öğretmen adaylarının etik algıları üzerine yoğunlaştığı; öğretmenlerin mesleki uygulamalarını uzun yıllar gözlemleyen ve okulun etik ikliminin oluşumunda önemli rol üstlenen okul müdürlerinin bakış açısını merkeze alan çalışmaların ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu araştırmanın amacı, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğine ilişkin algılarını derinlemesine incelemek ve etik öğretmen anlayışını hangi değerler üzerinden anlamlandırdıklarını ortaya koymaktır. Araştırma, temel nitel araştırma deseninde yürütülmüştür. Çalışma grubunu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniğiyle belirlenen Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî ortaöğretim kurumlarında görev yapan 10 okul müdürü oluşturmaktadır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmış, Braun ve Clarke'ın tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda analiz edilmiştir. Analiz sonucunda okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini ahlaki temel, mesleki kimlik, öğrenci merkezli yaklaşım ve toplumsal sorumluluk olmak üzere birbirini tamamlayan dört temel boyutta anlamlandırdıkları belirlenmiştir. Bulgular, etik öğretmen anlayışının vicdan, adalet, dürüstlük ve güven gibi ahlaki değerler üzerinde temellendiğini; bu değerlerin mesleki kimliği biçimlendirdiğini, öğretmen-öğrenci ilişkisinin niteliğinde somutlaştığını ve öğretmenlik mesleğinin toplumsal saygınlığını besleyen temel unsur olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Araştırma, öğretmenlik meslek etiğini yalnızca meslek etiği ilkelerine uyum çerçevesinde açıklayan yaklaşımların ötesine geçerek etik olgusunu bireysel değerler, mesleki kimlik, pedagojik ilişki ve toplumsal sorumluluğun karşılıklı etkileşimi içerisinde ele alan bütüncül bir kavramsal çerçeve ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, öğretmenlik meslek etiğine ilişkin kuramsal tartışmaları okul müdürlerinin deneyimleri üzerinden genişleterek alanyazına özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenlik Meslek Etiği, Okul Müdürü, Temel Nitel Araştırma, Tematik Analiz, Mesleki Kimlik.

SCHOOL PRINCIPALS' PERCEPTIONS OF TEACHER PROFESSIONAL ETHICS: CORE DIMENSIONS OF THE ETHICAL TEACHER

Prof. Dr. Engin ASLANARGUN

Düzce Üniversitesi, enginaslanargun@duzce.edu.tr
ORCID ID-[0000-0002-4965-0229](https://orcid.org/0000-0002-4965-0229)

Doktora Öğrencisi Huzur KURT

Düzce Üniversitesi, huzur.d@hotmail.com
ORCID ID - [0009-0005-8079-860X](https://orcid.org/0009-0005-8079-860X)

ABSTRACT

Teacher professional ethics is widely recognized as one of the fundamental factors influencing the quality of educational processes, school climate, and public trust in the teaching profession. Despite its importance, existing research has largely focused on teachers' and pre-service teachers' ethical perceptions, whereas studies examining the perspectives of school principals—who have extensive experience observing teachers' professional practices and play a pivotal role in shaping the ethical climate of schools—remain limited. The purpose of this study is to explore school principals' perceptions of teacher professional ethics and to examine the values through which they conceptualize the notion of the ethical teacher.

The study was conducted using a basic qualitative research design. The participants consisted of ten school principals working in public secondary schools affiliated with the Turkish Ministry of National Education, selected through criterion sampling, a purposive sampling strategy. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using Braun and Clarke's thematic analysis approach. The findings revealed that school principals conceptualized teacher professional ethics through four interrelated dimensions: **moral foundations, professional identity, a student-centered orientation, and social responsibility**. The findings further indicate that the concept of the ethical teacher is grounded in moral values such as conscience, justice, honesty, and trust; that these values shape teachers' professional identities; that they are manifested in the quality of teacher–student relationships; and that they constitute a fundamental basis for the social prestige of the teaching profession. Moving beyond approaches that conceptualize teacher professional ethics primarily as adherence to professional codes and ethical principles, this study proposes a holistic conceptual framework in which ethical practice emerges through the dynamic interaction of personal values, professional identity, pedagogical relationships, and social responsibility. In this respect, the study makes an original contribution to the literature by extending theoretical discussions on teacher professional ethics through the lived experiences and perspectives of school principals.

Keywords: Teacher Professional Ethics, School Principals, Basic Qualitative Research, Thematic Analysis, Professional Identity.

1. GİRİŞ

Eğitim sisteminin niteliği yalnızca öğretim programları, fiziksel altyapı ya da teknolojik olanaklarla açıklanamaz. Eğitimin başarısını belirleyen temel unsurlardan biri, eğitim süreçlerinin dayandığı etik değerlerdir. İnsan odaklı bir süreç olan eğitim, bireyin bilişsel gelişiminin yanı sıra ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimini de hedeflemektedir. Bu nedenle öğretmenlik, teknik yeterliklerin ötesinde yüksek düzeyde ahlaki sorumluluk gerektiren profesyonel bir meslek olarak kabul edilmektedir (Campbell, 2003; Sockett, 1993). Öğretmenlerin kararları yalnızca öğretim sürecini değil, öğrencilerin değer gelişimini, okul iklimini ve eğitim sistemine duyulan toplumsal güveni de etkilemektedir (Strike & Soltis, 2009). Bu yönüyle öğretmenlik meslek etiği, yalnızca davranış kurallarını değil, eğitimin niteliğini belirleyen temel unsurlardan birini ifade etmektedir.

Toplumsal, teknolojik ve kültürel dönüşümler öğretmenlik mesleğinin etik boyutunu daha görünür hâle getirmiştir. Dijitalleşme, sosyal medya, hesap verebilirlik anlayışının güçlenmesi ve eğitim paydaşlarının değişen beklentileri, öğretmenlerin karşılaştıkları etik ikilemleri çeşitlendirmiştir (Shapira-Lishchinsky, 2011). Günümüzde öğretmenlerden yalnızca öğretim programlarını etkili biçimde uygulamaları değil; adaletli, duyarlı ve etik kararlar verebilen profesyoneller olmaları da beklenmektedir (OECD, 2020). Bu gelişmeler öğretmenlik meslek etiğini eğitim araştırmalarının öncelikli çalışma alanlarından biri hâline getirmiştir.

Uluslararası alanyazında öğretmenlik meslek etiğine ilişkin çalışmalar; etik ikilemler (Shapira-Lishchinsky, 2011), etik karar verme (Tirri, 1999), profesyonel etik (Campbell, 2003), öğretmen kimliği (Beauchamp & Thomas, 2009; Kelchtermans, 2009), bakım etiği (Noddings, 1984, 2005) ve profesyonellik (Sockett, 1993) üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak sistematik derlemeler, araştırmaların büyük ölçüde öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşlerine odaklandığını; okul yöneticileri, veliler ve diğer paydaşların bakış açılarının sınırlı kaldığını göstermektedir (Rushton et al., 2023). Oysa öğretmenlik meslek etiği, okulun tüm paydaşlarını etkileyen çok boyutlu bir olgudur.

Bu paydaşlar arasında okul müdürleri, öğretmenlerin mesleki uygulamalarını uzun süre gözlemleyen, okul kültürünü şekillendiren ve öğretmen davranışlarını bütüncül biçimde değerlendirebilen eğitim liderleri olmaları nedeniyle önemli bir konuma sahiptir (Fullan, 2014). Buna karşın mevcut çalışmalar daha çok etik liderlik ve okul yönetimi üzerinde yoğunlaşmış; okul müdürlerinin etik öğretmeni nasıl tanımladıkları ve öğretmenlik meslek etiğini hangi değerler üzerinden anlamlandırdıkları yeterince incelenmemiştir.

Türkiye'deki araştırmalar da benzer biçimde daha çok etik dışı davranışlar, etik ilkeler, etik ikilemler ve öğretmen adaylarının etik duyarlılıkları üzerine yoğunlaşmaktadır. Okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğine ilişkin algılarını doğrudan inceleyen çalışmaların sınırlı olması, bu alanda önemli bir araştırma boşluğuna işaret etmektedir.

Bu araştırma, söz konusu boşluğu gidermeyi amaçlamaktadır. Araştırmada okul müdürlerinin meslek etiğini hangi boyutlarda anlamlandırdıkları ve bu algıların nasıl bir kavramsal yapı oluşturduğu incelenmiştir. Araştırmanın, öğretmenlik meslek etiğine ilişkin literatüre okul müdürlerinin bakış açısını merkeze alan bütüncül bir çerçeve sunarak öğretmen yetiştirme, okul kültürü ve eğitim politikalarına katkı sağlaması beklenmektedir.

1.1.Öğretmenlik Meslek Etiği

Öğretmenlik meslek etiği, günümüzde yalnızca meslek etiği ilkelerine uyumu açıklayan normatif bir yapı olarak değil; öğretmenin ahlaki muhakemesi, mesleki kimliği, öğrenciyle kurduğu ilişkiler ve toplumsal sorumluluğunu kapsayan bütüncül bir yapı olarak ele alınmaktadır (Campbell, 2003; Sockett, 1993; Strike & Soltis, 2009). Bu anlayış, öğretmenliği teknik bilgi aktaran bir uzmanlık alanı olmaktan çıkarak ahlaki sorumluluk taşıyan profesyonel bir meslek olarak yeniden tanımlamaktadır.

Normatif yaklaşımlar dürüstlük, adalet, tarafsızlık ve sorumluluk gibi ilkeleri temel alsa da öğretmenlik uygulamaları çoğu zaman mevzuatın tek başına cevap veremediği etik ikilemleri içermektedir (Banks, 2012; Strike & Soltis, 2009). Bu nedenle etik yeterlik, kuralları bilmenin ötesinde gelişmiş bir ahlaki muhakeme becerisini gerektirir.

Campbell (2003), öğretmenliği özü itibarıyla ahlaki bir meslek olarak tanımlarken, Sockett (1993) öğretmen profesyonelliğinin teknik yeterlik ile ahlaki karakterin bütünleşmesiyle mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Erdem etiği yaklaşımı da etik davranışın kaynağını bireyin karakterinde görmektedir; dürüstlük, vicdan, adalet ve sorumluluk gibi erdemleri ön plana çıkarmaktadır (Kristjánsson, 2007). Benzer şekilde Shapira-Lishchinsky (2011), öğretmenlerin etik kararlarının büyük ölçüde ahlaki kimlikleri ve kişisel değerleri tarafından şekillendiğini belirtmektedir.

Bakım etiği yaklaşımına göre ise öğretmenlik, bilgi aktarımından önce öğrenciyle kurulan etik ilişkiye dayanmaktadır. Noddings (1984, 2005), etik öğretmeni öğrencisini tanıyan, bireysel farklılıklarını gözeten ve öğrencinin bütüncül gelişimini önceleyen kişi olarak tanımlamaktadır. Öğretmen kimliği yaklaşımı da etik davranışın önemli belirleyicilerinden biridir. Beauchamp ve Thomas (2009), öğretmen kimliğini mesleki değerler doğrultusunda sürekli gelişen dinamik bir yapı olarak tanımlarken; Kelchtermans (2009) ve Sachs (2005), öğretmenlerin etik kararlarının büyük ölçüde bu kimlik tarafından yönlendirildiğini belirtmektedir. Son yıllardaki sistematik derlemeler de etik değerler, mesleki aidiyet ve profesyonel sorumluluğun öğretmen meslek etiğinin temel bileşenleri olduğunu göstermektedir (Izadinia, 2012; Rushton et al., 2023). Bu kuramsal yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde öğretmenlik meslek etiği; öğretmenin ahlaki karakteri, mesleki kimliği, öğrenciyle kurduğu ilişki ve toplumsal sorumluluğunun etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırma da okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiği algılarını bu bütüncül kuramsal çerçevede doğrultusunda incelemektedir.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırma Deseni

Bu araştırma, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğine ilişkin algılarını ve bu algılara yükledikleri anlamları ortaya koymayı amaçlayan nitel araştırma deseninde yürütülmüştür. Nitel araştırmalar, bireylerin belirli bir olguya ilişkin deneyimlerini, algılarını ve anlamlandırmalarını kendi bakış açılarıyla incelemeyi amaçlayan; eğitim araştırmalarında yaygın olarak kullanılan nitel araştırma desenlerinden biridir (Merriam & Tisdell, 2016). Bu araştırmada da okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğine ilişkin değerlendirmeleri, kendi deneyimlerinden hareketle bütüncül bir bakış açısıyla incelenmiştir.

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî ortaöğretim kurumlarında görev yapan 10 okul müdürü oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir (Patton, 2015). Araştırmaya okul müdürü olarak görev yapıyor olmak, öğretmenlerin mesleki uygulamalarını değerlendirebilecek yönetsel deneyime sahip bulunmak ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmek temel ölçütler olarak belirlenmiştir.

2.3.Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri, öğretmenlik meslek etiğine ilişkin alanyazın temel alınarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yüz yüze gerçekleştirilen bireysel görüşmelerle toplanmıştır. Görüşme soruları uzman görüşleri doğrultusunda kapsam ve içerik açısından gözden geçirilmiş; görüşmeler katılımcıların gönüllü onamı alınarak ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve araştırmacılar tarafından sözcüğü sözcüğüne yazıya aktarılmıştır.

Veriler, Braun ve Clarke'ın (2006, 2021) önerdiği tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda analiz edilmiştir. Analiz sürecinde görüşme metinleri ayrıntılı biçimde okunmuş, anlamlı veri birimleri kodlanmış, benzer kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuş ve temalar veri setiyle sürekli karşılaştırılarak gözden geçirilmiştir. Analiz sonucunda okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğine ilişkin algılarının öğretmenlik meslek etiğinin ahlaki temeli, öğretmenlik meslek etiğinin mesleki kimlik boyutu, öğretmenlik meslek etiğinin öğrenci merkezli boyutu ve öğretmenlik meslek etiğinin toplumsal boyutu olmak üzere dört ana tema altında toplandığı belirlenmiştir.

Araştırmanın güvenilirliği ve inandırıcılığını artırmak amacıyla Lincoln ve Guba'nın (1985) önerdiği inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik ölçütleri esas alınmıştır. Bu kapsamda görüşmeler ses kaydıyla kayıt altına alınmış, bulgular doğrudan katılımcı ifadeleriyle desteklenmiş ve analiz süreci sistematik biçimde yürütülmüştür. Araştırmanın yürütülmesi için ilgili etik kurul onayı ile Millî Eğitim Bakanlığından gerekli araştırma izinleri alınmış; tüm süreç boyunca gönüllülük, gizlilik ve anonimlik ilkelerine bağlı kalınarak katılımcılar OM1–OM10 biçiminde kodlanmıştır.

3. BULGULAR

Okul müdürleriyle gerçekleştirilen görüşmelerin tematik analizi sonucunda, öğretmenlik meslek etiğine ilişkin algıların birbirini tamamlayan dört tema altında toplandığı belirlenmiştir. Bu temalar; **ahlaki boyut**, **mesleki kimlik boyutu**, **öğrenci merkezli boyut** ve **toplumsal boyut** olarak adlandırılmıştır. Bulgular, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini yalnızca mesleki ilke ve kurallarla sınırlı görmediklerini; etik öğretmen anlayışını ahlaki değerler, mesleki kimlik, öğretmen-öğrenci ilişkisi ve toplumsal sorumluluk ekseninde bütüncül bir yapı olarak anlamlandırdıklarını ortaya koymaktadır. Her tema, katılımcıların doğrudan ifadeleriyle desteklenerek aşağıda sunulmuştur.

3.1.Ahlaki Boyut

Okul müdürleri, öğretmenlik meslek etiğini öncelikle vicdan, adalet, dürüstlük ve güven gibi ahlaki değerler üzerinden tanımlamıştır. Katılımcılara göre etik davranışın temelinde dış denetimden çok bireyin vicdani sorumluluğu yer almakta; adalet, dürüstlük ve güven ise bu sorumluluğun eğitim ortamına yansıyan temel göstergelerini oluşturmaktadır.

Bu anlayış OM10'un şu ifadesinde açıkça görülmektedir:

OM10: *"Hepimizi kontrol etmeye imkân yok. Hepimiz vicdanımız kadar iş yapacağız. Hesabımızı önce kendimize vereceğiz."*

Adalet ve dürüstlüğün etik davranışın ayrılmaz parçaları olduğu ise OM5 tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

OM5: *"Öğrenci önce öğretmeninin dürüst olduğuna, adil olduğuna inanacak... Hiçbir öğrenciyi diğerinden ayırmamalı."*

Benzer biçimde OM2, etik öğretmeni güven veren ve örnek olan kişi olarak tanımlamaktadır:

OM2: *"Öğretmen önde giden insandır, örnek insandır. Davranışıyla, tavriyla, yaptığıyla her zaman örnek olmalıdır."*

Bu bulgular, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini ahlaki karakter üzerine inşa edilen bütüncül bir değer sistemi olarak değerlendirdiklerini göstermektedir.

3.2. Mesleki Kimlik Boyutu

Katılımcılar, öğretmenlik meslek etiğini öğretmenin mesleki kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmiştir. Müdürlere göre etik öğretmen, mesleğini benimseyen, sorumluluklarını içselleştiren ve davranışlarıyla rol model olan bireydir.

Mesleğe gönüllü bağlılık OM4 tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

OM4: *"Hiçbir zaman başka bir meslek düşünmedim... Hep hayalim öğretmenlikti."*

Mesleki sorumluluğun etik boyutu ise OM1 tarafından şu sözlerle açıklanmıştır:

OM1: *"Etik burada başlıyor. Tarihi öğretmek önemlidir ama ondan önce nasıl insan olunacağını öğretmelisin."*

Benzer şekilde OM3, mesleki sorumluluğu empatiyle ilişkilendirmektedir:

OM3: *"Kendi çocuğun için nasıl bir eğitim istiyorsan, başkasının çocuğu için de aynısını istemelisin."*

Bu bulgular, etik davranışın okul müdürleri tarafından öğretmen kimliğini oluşturan temel değerlerden biri olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

3.3. Öğrenci Merkezli Boyut

Okul müdürleri, öğretmenlik meslek etiğinin en görünür yansımasının öğretmen öğrenciyle kurduğu ilişki olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılar etik öğretmeni; öğrencisini seven, etkili iletişim kuran, empati geliştiren ve öğrencinin çok yönlü gelişimine rehberlik eden eğitimci olarak tanımlamıştır.

Bu yaklaşım OM8'in şu sözlerinde görülmektedir:

OM8: *"Öğretmenin birinci vasfı öğrenciyi sevmektir... Etik burada başlıyor."*

İletişimin önemi OM1 tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

OM1: *"En büyük silah aslında iletişim... Eğitmek demek sadece ders anlatmak değildir."*

Öğrenciyi anlayanın etik sorumluluğun bir parçası olduğu ise OM10 tarafından vurgulanmıştır:

OM10: *"Meslek eğitimindeki öğrenciler en fazla ilgi gösterilmesi gereken çocuklar... Onların şartlarını anlamadan öğretmenlik yapılmaz."*

Bu bulgular, okul müdürlerinin etik öğretmeni öğrenciyi merkeze alan ilişki temelli bir anlayış üzerinden değerlendirdiklerini göstermektedir.

3.4. Toplumsal Boyut

Katılımcılar, öğretmenlik meslek etiğini okul sınırlarını aşan toplumsal bir sorumluluk olarak değerlendirmiştir. Müdürlere göre öğretmen yalnızca bilgi aktaran kişi değil; toplumsal değerleri temsil eden, güven oluşturan ve davranışlarıyla örnek olan bireydir.

Bu anlayış OM4 tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir:

OM4: *"Öğretmenlik bir iş değil, insanı imar etme sorumluluğudur."*

Toplumsal değer aktarımına ilişkin OM1 şunları ifade etmiştir:

OM1: *"Tarihten önce nasıl insan olunacağını öğretmelisin."*

Öğretmenin mesleği temsil sorumluluğu ise OM10 tarafından şöyle açıklanmıştır:

OM10: *"İnsanlar öğretmene bakarak mesleği değerlendiriyor."*

Bu bulgular, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini bireysel sorumluluğun ötesinde, mesleğin toplumsal güvenilirliği ve saygınlığını destekleyen temel bir değer sistemi olarak değerlendirdiklerini göstermektedir.

Katılımcı görüşleri bütüncül olarak değerlendirildiğinde, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini birbirinden bağımsız ilke ve davranışlar bütünü olarak değil, birbirini tamamlayan çok boyutlu bir yapı olarak anlamlandırdıkları görülmektedir. Buna göre etik öğretmen anlayışı; ahlaki değerler üzerinde temellenmekte, mesleki kimlikle bütünleşmekte, öğrenciyle kurulan ilişkilerde somutlaşmakta ve toplumsal sorumluluk bilinciyle tamamlanmaktadır. Bu bulgular, öğretmenlik meslek etiğinin yalnızca mesleki davranışları düzenleyen normatif ilkelerden ibaret olmadığını; öğretmenin karakterini, mesleki duruşunu, pedagojik uygulamalarını ve toplumsal temsil rolünü kapsayan bütüncül bir değer sistemi olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

4. TARTIŞMA

Araştırma bulguları, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini yalnızca mesleki davranışları düzenleyen normatif ilkeler bütünü olarak değil; bireyin ahlaki yapısı, mesleki kimliği, öğretim süreçleri ve toplumsal sorumluluğunu kapsayan çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Katılımcılar etiği, kurallara uyumdan ziyade öğretmenlik mesleğine anlam kazandıran temel bir değer sistemi olarak tanımlamışlardır. Bu bulgu, öğretmenlik meslek etiğinin davranış standartlarının ötesinde, öğretmenin kararlarını, öğrenciyle ilişkisini ve toplumsal sorumluluğunu biçimlendiren bütüncül bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ilk önemli bulgusu, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini öncelikle vicdan, dürüstlük, adalet ve güven kavramları üzerinden açıklamalarıdır. Katılımcılar, etik davranışın temelini dışsal denetim ya da yaptırımlarda değil, bireyin vicdani sorumluluğunda görmektedir. Bu sonuç, öğretmenliğin özünde ahlaki bir meslek olduğunu savunan kuramsal yaklaşımlarla örtüşmektedir. Campbell (2003), öğretmenlikte her kararın aynı zamanda ahlaki bir karar olduğunu; Sockett (1993), öğretmenin ahlaki karakterinin mesleki yeterliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu; Strike ve Soltis (2009) ise etik ikilemlerin yalnızca mevzuatla çözülemeyeceğini ve etik muhakemenin vicdani değerlendirmelere dayandığını vurgulamaktadır. Okul müdürlerinin vicdani adalet, dürüstlük ve güvenin ön koşulu olarak değerlendirmeleri bu görüşleri desteklemektedir.

Bununla birlikte araştırma, mevcut literatürden önemli bir noktada ayrılmaktadır. Önceki çalışmalar etik davranışı daha çok etik ilkelere bağlılık, meslek etiği kodları veya etik ikilemlerin çözümü çerçevesinde ele almaktadır (Shapira-Lishchinsky, 2011; Tirri, 1999). Buna karşın bu çalışmada okul müdürleri öğretmenlik meslek etiğini doğrudan vicdan kavramı üzerinden tanımlamış; diğer etik ilkeleri vicdani sorumluluğun doğal yansımaları olarak değerlendirmiştir. Bu durum, öğretmenlik meslek etiğinin normatif ilkelerden önce ahlaki karakter üzerine inşa edildiğini göstermektedir.

Araştırmanın ikinci önemli bulgusu, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini mesleki kimliğin ayrılmaz bir parçası olarak görmeleridir. Katılımcılar etik davranışı sonradan kazanılan bir yeterlik değil, öğretmenin mesleğe yüklediği anlamın doğal sonucu olarak değerlendirmiş; öğretmenliği gönüllülük, aidiyet, sorumluluk ve adanmışlık gerektiren bir yaşam biçimi şeklinde tanımlamışlardır. Bu bulgu, öğretmen kimliğinin etik değerler ve mesleğe yüklenen anlam doğrultusunda şekillendiğini ortaya koyan çalışmalarla uyumludur (Beauchamp & Thomas, 2009; Kelchtermans, 2009; Sachs, 2005; Izadinia, 2012; Rushton et al., 2023).

Ancak araştırmanın dikkat çekici katkısı, etik davranışı güçlü bir mesleki kimliğin sonucu olarak değil, mesleki kimliği kuran temel unsur olarak ortaya koymasındır. Katılımcılar açısından mesleğe bağlılık, sorumluluk, rol model olma ve öğrenciye adanmışlık etik davranışın sonuçları değil, öğretmen kimliğinin temel bileşenleridir. Bu değerlendirme, öğretmen kimliği ile etik davranış arasındaki ilişkinin doğrusal değil, karşılıklı olarak birbirini besleyen dinamik bir yapı olduğunu göstermektedir. Ayrıca öğretmenliğin yalnızca teknik bilgiye dayalı bir meslek değil, bireyin kişiliğini ve değerlerini yansıtan profesyonel bir kimlik olarak görülmesi; öğretmen bağlılığı ve mesleğin duygusal boyutunu vurgulayan çalışmalarla da örtüşmektedir (Day, 2004; Day & Gu, 2010; Hargreaves, 1998).

Araştırmanın üçüncü önemli bulgusu, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini büyük ölçüde öğretmenin öğrenciyle kurduğu ilişkinin niteliği üzerinden tanımlamalarıdır. Katılımcılara göre etik öğretmen, yalnızca akademik başarı sağlayan değil; öğrencisini tanıyan, bireysel farklılıklarını gözetken, empati kuran ve gelişimine rehberlik eden eğitimcidir. Bu bulgu, öğretmenlik meslek etiğini ilişkisel bir süreç olarak ele alan bakım etiği yaklaşımıyla uyumludur (Noddings, 1984, 2005). Benzer biçimde okul müdürlerinin iletişim ve empatiyi etik davranışın temel bileşenleri olarak görmeleri, Campbell'ın (2003), Tirri'nin (1999) ve Cooper'ın (2011) etik davranışın öğrenciyle kurulan ilişkinin niteliğinde görünür hâle geldiğine ilişkin değerlendirmelerini desteklemektedir.

Araştırmanın öne çıkan bir diğer sonucu, okul müdürlerinin öğretmeni yalnızca bilgi aktaran kişi değil, öğrencinin karakter gelişimine yön veren ahlaki bir rehber olarak tanımlamalarıdır. Bu yaklaşım, öğretmenliği dönüştürücü liderlik ve bütüncül eğitim anlayışı çerçevesinde değerlendiren Hargreaves ve Fullan'ın (2012) görüşleriyle paralellik göstermektedir. Ayrıca öğrenci merkezliliğin yalnızca pedagojik bir yaklaşım değil, öğretmenlik meslek etiğinin en görünür uygulama alanı olarak değerlendirilmesi, mevcut literatüre önemli bir kavramsal katkı sunmaktadır.

Araştırma, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini birbirini tamamlayan dört temel boyutta anlamlandırdıklarını göstermektedir. Etik davranış önce bireyin ahlaki karakterinde şekillenmekte, ardından mesleki kimliğin ayrılmaz bir parçası hâline gelmekte ve son olarak öğretmenin öğrenciyle kurduğu ilişkide somutlaşmaktadır. Bu sonuçlar, öğretmenlik meslek etiğinin yalnızca normatif ilkelerle açıklanamayacağını; etik davranışın öğretmenin karakteri, mesleki kimliği ve öğrenciyle kurduğu ilişki içerisinde sürekli yeniden üretilen dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırma, okul müdürlerinin öğretmenlik meslek etiğini yalnızca etik ilke ve kurallarla sınırlı görmediklerini; ahlaki değerler, mesleki kimlik, öğrenciyle kurulan ilişki ve toplumsal sorumluluğu kapsayan bütüncül bir yapı olarak değerlendirdiklerini ortaya koymuştur. Bulgular, etik davranışın vicdan ve ahlaki sorumluluk temelinde şekillendiğini, öğretmen kimliğinin ayrılmaz bir parçası hâline geldiğini, öğrenciyle kurulan ilişkilerde somutlaştığını ve öğretmenlik mesleğinin toplumsal güvenilirliğini desteklediğini göstermektedir.

Araştırma, öğretmenlik meslek etiğinin yalnızca davranış standartlarından ibaret olmadığını; öğretmen kimliğini, okul kültürünü ve eğitim sistemine duyulan güveni biçimlendiren çok boyutlu bir yapı olduğunu ortaya koyarak alanyazına katkı sağlamaktadır. Uygulama açısından ise hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerde etik ilke bilgisinin yanı sıra ahlaki muhakeme, mesleki kimlik, empati ve etik karar verme becerilerinin geliştirilmesine odaklanılması; okul yöneticilerinin etik liderlik rollerinin güçlendirilmesi önerilmektedir.

Araştırmanın yalnızca okul müdürlerinin görüşleriyle sınırlı olması önemli bir sınırlılıktır. Gelecek araştırmalarda öğretmen, öğrenci, veli ve eğitim müfettişlerinin katılımıyla yürütülecek karşılaştırmalı nitel ve karma yöntem çalışmaları, öğretmenlik meslek etiğinin farklı paydaşlar tarafından nasıl anlamlandırıldığını daha kapsamlı biçimde ortaya koyabilir.

6. KAYNAKÇA

- [1] Banks, S., *Ethics and Values in Social Work*, 4th Edition, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012.
- [2] Beauchamp, C. ve Thomas, L., *Understanding Teacher Identity: An Overview of Issues in the Literature*, *Cambridge Journal of Education*, 39(2), 175–189, 2009. DOI: 10.1080/03057640902902252.
- [3] Braun, V. ve Clarke, V., *Using Thematic Analysis in Psychology*, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101, 2006. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa.
- [4] Braun, V. ve Clarke, V., *Thematic Analysis: A Practical Guide*, SAGE Publications, London, 2021.
- [5] Campbell, E., *The Ethical Teacher*, Open University Press, Maidenhead, 2003.
- [6] Cooper, B., *Empathy in Education: Engagement, Values and Achievement*, Continuum International Publishing Group, London, 2011.
- [7] Day, C., *A Passion for Teaching*, RoutledgeFalmer, London, 2004.
- [8] Day, C. ve Gu, Q., *The New Lives of Teachers*, Routledge, London, 2010. DOI: 10.4324/9780203847909.
- [9] Fullan, M., *The Principal: Three Keys to Maximizing Impact*, Jossey-Bass, San Francisco, 2014.
- [10] Hargreaves, A., *The Emotional Practice of Teaching*, *Teaching and Teacher Education*, 14(8), 835–854, 1998. DOI: 10.1016/S0742-051X(98)00025-0.
- [11] Hargreaves, A. ve Fullan, M., *Professional Capital: Transforming Teaching in Every School*, Teachers College Press, New York, 2012.
- [12] Izadinia, M., *A Review of Research on Student Teachers' Professional Identity*, *British Educational Research Journal*, 39(4), 694–713, 2012. DOI: 10.1080/01411926.2012.679614.

- [13] Kelchtermans, G., Who I Am in How I Teach Is the Message: Self-Understanding, Vulnerability and Reflection, *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 15(2), 257–272, 2009. DOI: 10.1080/13540600902875332.
- [14] Kristjánsson, K., *Aristotle, Emotions, and Education*, Ashgate Publishing, Aldershot, 2007.
- [15] Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G., *Naturalistic Inquiry*, SAGE Publications, Beverly Hills, 1985.
- [16] Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J., *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*, 4th Edition, Jossey-Bass, San Francisco, 2016.
- [17] Noddings, N., *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*, University of California Press, Berkeley, 1984.
- [18] Noddings, N., *The Challenge to Care in Schools: An Alternative Approach to Education*, 2nd Edition, Teachers College Press, New York, 2005.
- [19] OECD, *Teachers and School Leaders as Valued Professionals*, OECD Publishing, Paris, 2020. DOI: 10.1787/f5b8c1a7-en.
- [20] Patton, M. Q., *Qualitative Research & Evaluation Methods*, 4th Edition, SAGE Publications, Thousand Oaks, California, 2015.
- [21] Rushton, E. A. C., Rawlings-Smith, E., Steadman, S. ve Towers, E., Understanding Teacher Identity in Teachers' Professional Lives: A Systematic Review of the Literature, *Review of Education*, 11, e3417, 2023. DOI: 10.1002/rev3.3417.
- [22] Sachs, J., *Teacher Education and the Development of Professional Identity: Learning to Be a Teacher*, Denicolo, P. ve Kompf, M. (Ed.), *Connecting Policy and Practice: Challenges for Teaching and Learning in Schools and Universities*, Routledge, London, 5–21, 2005.
- [23] Shapira-Lishchinsky, O., Teachers' Critical Incidents: Ethical Dilemmas in Teaching Practice, *Teaching and Teacher Education*, 27(3), 648–656, 2011. DOI: 10.1016/j.tate.2010.11.003.
- [24] Sockett, H., *The Moral Base for Teacher Professionalism*, Teachers College Press, New York, 1993.
- [25] Strike, K. A. ve Soltis, J. F., *The Ethics of Teaching*, 5th Edition, Teachers College Press, New York, 2009.
- [26] Tirri, K., Teachers' Perceptions of Moral Dilemmas at School, *Journal of Moral Education*, 28(1), 31–47, 1999. DOI: 10.1080/030572499103296.

**AI-DRIVEN JOURNALISM AND THE TRANSFORMATION OF NEWS
PRODUCTION: JOURNALIST PERSPECTIVES FROM TÜRKİYE**

Res. Asst. KAAAN ŞENTÜRK

Ibn Haldun University, kaansenturk@ihu.edu.tr - 0009-0004-6730-3943

This study presents the findings of a qualitative research project examining the integration of AI-driven technologies into news production processes through the experiences and perceptions of journalists working in Türkiye. As artificial intelligence moves from being merely a supporting tool in newsrooms towards the center of editorial decision-making, it reopens debates on issues such as professional autonomy, transparency, accountability, and the future of journalism. High ownership concentration and the absence of a formal AI governance framework make Türkiye a particularly notable case for this discussion. The research is grounded in an interpretivist epistemological framework and draws on semi-structured in-depth interviews conducted with seven journalists and media producers working in public broadcasting, commercial television, digital-native outlets, and internationally oriented platforms. Participants were selected through purposive and snowball sampling, ensuring maximum variation in terms of institutional affiliation, editorial role, and level of AI integration. The interviews were conducted in Turkish, transcribed verbatim, and analyzed using hybrid abductive thematic analysis. The findings reveal a range of themes extending from the integration of AI into newsroom practices to editorial autonomy and decision-making processes, from transparency and ethical accountability to disinformation and algorithmic bias, and from employment dynamics to the transformation of professional roles. While journalists regard AI as an opportunity in terms of efficiency and speed, they also express concern about the weakening of editorial judgment, the erosion of public trust, and the devaluation of the profession. The study's most original contribution is the identification of the "professional reproduction problem," a concern not extensively emphasized in the existing literature. This concept points to the risk that the growing prevalence of AI in newsrooms may deprive future journalists of the accumulative craft experience through which editorial intuition and professional judgment develop. The research thereby offers empirical, theoretical, and methodological contributions to the field of AI and journalism. The findings also carry implications for the development of transparency principles and ethical use guidelines for news organizations and policymakers.

Keywords: AI-driven journalism, journalistic ethics, Turkish media.

YAPAY ZEKÂ İLE FİLM YAPIM AŞAMALARININ DÖNÜŞÜMÜ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim YALÇIN

Yozgat Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo TV ve Sinema Bölümü

abdurrahim.yalcin@yobu.edu.tr

ORCID NO: [0000-0001-6812-0453]

ÖZET

Günümüzde dijitalleşme ile ivme kazanan teknolojik gelişmeler, sinema endüstrisini yapısal ve ontolojik bir dönüşüme zorlamaktadır. Bu dönüşümün merkezinde yer alan yapay zekâ (YZ) teknolojileri, film üretim süreçlerinin salt teknik altyapısını değil estetik, anlatısal ve endüstriyel boyutlarını da kökten yeniden şekillendirmektedir. Bu çalışmanın amacı yapay zekânın film yapımının temel sacayakları olan yapım öncesi (pre-production), yapım (production) ve yapım sonrası (post-production) aşamalarında yarattığı paradigma değişimini derinlemesine incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmış olup, alan yazındaki güncel akademik çalışmalar, lisansüstü tezler ve YZ tabanlı sinematik araçların endüstriyel pratikleri çözümlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre yapım öncesi süreçte büyük dil modelleri (LLM) vasıtasıyla senaryo yazımı, büyük veri tabanlı gişe tahminlemeleri ve üretken görsel algoritmalarla konsept tasarımı süreçlerinin hızlandığı saptanmıştır. Yapım aşamasında otonom kamera sistemleri, sanal üretim (virtual production) ve gerçek zamanlı dijital render teknolojilerinin fiziksel set sınırlarını esnettiği, yapım sonrası süreçte ise kurgu otomasyonu, derin sahte (deepfake), dijital gençleştirme (de-aging), yapay zekâ tabanlı dublaj ve ses sentezleme gibi pratiklerin post-prodüksiyon bandını algoritmik bir yapıya bürüdüğü görülmüştür. Sonuç olarak yapay zekânın insan yaratıcılığını bütünüyle ortadan kaldıran bir tehdit olmaktan ziyade yönetmen ve yaratıcı ekibin vizyonunu genişleten bir “ortak yaratıcı” (co-creator) işlevi gördüğü anlaşılmıştır. Bununla endüstrideki bu algoritmik dönüşümün telif hakları, emek sömürüsü ve sanatsal özgünlük (aura) bağlamında yeni etik ve hukuksal krizleri tetiklediği ve sinema teorisinin bu kırılma noktasına göre yeniden yapılandırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Sinema Endüstrisi, Film Yapım Aşamaları, Algoritmik Sinema, Sanal Üretim.

THE TRANSFORMATION OF FILM PRODUCTION STAGES WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

Technological advancements, which have gained momentum with digitalization in recent years, are forcing the film industry to undergo a structural and ontological transformation. Artificial intelligence (AI) technologies, which lie at the heart of this transformation, are fundamentally reshaping not only the purely technical infrastructure of film production processes but also their aesthetic, narrative, and industrial dimensions. The aim of this study is to conduct an in-depth

examination of the paradigm shift brought about by artificial intelligence in the three fundamental pillars of film production: pre-production, production, and post-production. The study employed document analysis, a qualitative research method, to examine current academic studies in the field, graduate theses, and the industrial practices of AI-based cinematic tools. According to the findings, the pre-production process has been accelerated through the use of large language models (LLMs) for screenwriting, big data-driven box office predictions, and generative visual algorithms for concept design. During the production phase, it was observed that autonomous camera systems, virtual production, and real-time digital rendering technologies have pushed the boundaries of physical sets; while in the post-production phase, practices such as editing automation, deepfakes, digital de-aging, AI-based dubbing, and speech synthesis have transformed the post -production workflow into an algorithmic structure. Consequently, it has become clear that rather than posing a threat that completely eliminates human creativity, artificial intelligence functions as a “co-creator” that expands the vision of the director and the creative team. It has been emphasized that this algorithmic transformation in the industry triggers new ethical and legal crises in the context of copyright, labor exploitation, and artistic originality (aura), and that film theory must be restructured in light of this turning point.

Keywords: Artificial Intelligence, Cinema Industry, Film Production Stages, Algorithmic Cinema, Virtual Production.

GİRİŞ

Sinema XIX. yüzyılın sonunda endüstri devriminin ve mekanik üretimin bir parçası olarak doğduğundan beri, teknolojik gelişmelerle doğrudan bağı olan sanat dalı olma özelliğini korumaktadır. Fotoğraftan hareketli görüntüye, sessiz dönemden sesli sinemaya, siyah-beyazdan renkliye ve nihayetinde selüloit kuplajından dijital piksellere uzanan tarihsel süreç, sinemanın hem teknik yapısının hem de estetik dilinin teknolojiyle nasıl senkronize bir biçimde dönüştüğünü göstermektedir (Zengin, 2016, s. 97-98). Yirminci yüzyılın ortalarında Fordist üretim bantlarıyla stüdyo sistemini kuran Hollywood, yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde dijitalleşmenin ulaştığı radikal evre ile veriye, otomasyona ve makine zekâsına dayalı yeni bir ontolojik kırılma noktasına taşınmıştır. Bu yeni evre, alan yazında artık “Algoritmik Sinema” veya “Akıllı Makine Çağı Sineması” olarak kavramsallaştırılmaktadır (Kürkçüoğlu & Anadolu, 2024, s. 730-731).

Yapay zekâ (YZ), büyük veri (Big Data) analitiği, makine öğrenmesi (machine learning) ve derin sinir ağları (deep neural networks) aracılığıyla insan zekâsına özgü kabul edilen muhakeme, analiz, sentez ve anlamlandırma gibi yetileri bilgisayar sistemlerine entegre eden devrimsel bir teknolojidir. Sinema endüstrisinde geçmiş yıllarda daha çok dağıtım optimizasyonları, gişe analizleri veya basit bilgisayar üretili imaj (CGI) süreçlerinde kullanılan bu algoritmalar özellikle 2020’li yıllardan itibaren “üretken yapay zekâ” (generative AI) modellerinin yaygınlaşmasıyla birlikte yaratıcı departmanların doğrudan içerisine sızmıştır (Demir & Kaplan, 2025, s. 510-511). Bu durum yapay zekâyı kameranın arkasındaki pasif bir araç olmaktan çıkararak metin, imaj, video ve ses sentezleyebilen aktif bir fail (agent) konumuna yükseltmiştir.

Geleneksel film yapım pratikleri yapısal olarak doğrusal ve katı bir iş bölümüne dayalı üç temel aşamadan oluşur: Yapım öncesi (pre-production), yapım (production) ve yapım sonrası (post-

production). Her bir aşama kendine has finansal riskler, zaman kısıtları ve yoğun insan emeği barındıran süreçlerdir. Yapay zekâ teknolojilerinin sektöre entegrasyonu bu doğrusal iş akışını dairesel, esnek ve hibrit bir yapıya dönüştürerek yerleşik pratikleri sarsmaktadır. Örneğin, çekim aşamasında inşa edilmesi gereken bir fiziksel mekân tasarımı tamamen yapım öncesi bir algoritmik sürece kayabilmekte, yapım sonrasında haftalar alan kurgu ve görsel efekt işlemleri ise set ortamında gerçek zamanlı olarak icra edilebilmektedir (Türten, 2024).

Bu çalışmanın temel problemi, yapay zekâ araçlarının film yapım aşamalarında neden olduğu yapısal, işlevsel ve estetik dönüşümleri saptamak ve bu algoritmik dönüşümün sinema sanatının geleceği üzerindeki olası etkilerini eleştirel bir süzgeçten geçirmektir. Teknolojinin sunduğu zamansal ve finansal kolaylıkların yanı sıra yaratıcı emeğin piyasadaki konumu, telif hakları krizleri, sinematografik gerçeklik algısının aşınması ve Walter Benjamin’in kavramsallaştırdığı sanatsal “aura”nın (özgünlük/biriciklik) bu yeni teknoloji çağında nasıl bir evrim geçirdiği çalışmanın felsefi zeminini oluşturmaktadır (Erkek, 2019, s. 78-79). Bu genel çerçevede araştırma, yapay zekânın film üretim bandındaki güncel ayak izlerini kategorik olarak haritalandırmayı ve geleceğin sinemasına dair öngörüler sunmayı amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu çalışmada, sinema endüstrisindeki algoritmik dönüşümü anlamaya yönelik nitel bir yaklaşımla doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapay zekâ teknolojilerinin film endüstrisindeki izdüşümleri incelendiğinde bu teknolojilerin homojen bir şekilde işlemediği, aksine her departmanın ve üretim aşamasının iç dinamiklerine göre farklılaşan yazılımlar vasıtasıyla yapılandığı görülmektedir. Elde edilen bulgular film üretim kronolojisine uygun olarak üç ana başlık altında detaylandırılmıştır.

1. Yapım Öncesi (Pre-Production) Sürecinde Yapay Zekâ

Yapım öncesi aşama, zihinsel bir fikrin sinemasal bir projeye dönüştürüldüğü, bütçelendirildiği, senaryolaştırıldığı ve görsel olarak planlandığı hayati bir taslak evresidir. Geleneksel olarak yoğun insani yaratıcılık ve idari planlama gerektiren bu evre günümüzde yapay zekânın hem dilsel yetenekleriyle hem de matematiksel tahmin gücüyle derin bir dönüşüm yaşamaktadır.

Senaryo Yazımı ve Metinsel Üretkenlik: Büyük Dil Modellerinin (LLM) ve transformatör mimarilerinin gelişimi, yapay zekânın doğal dili yüksek bir anlamsal tutarlılıkla işlemesine olanak tanımıştır (Söğütöller, 2024, s. 9). Senaryo yazım süreçlerinde ChatGPT, Claude veya sektöre özel geliştirilmiş sinematik yazılımlar klasik dramatik yapıları saniyeler içinde analiz ederek alternatif olay örgüleri (plot), karakter arkları ve diyalog varyasyonları üretebilmektedir. Bu alandaki en bilinen tarihsel örneklerden biri senaryosu tamamen Benjamin adlı bir LSTM (Uzun Kısa Vadeli Bellek) algoritması tarafından yazılan "Sunspring" (2016) adlı kısa filmidir (Anadolu, 2019). Önceleri metinsel olarak absürt ve kopuk anlatılar sunan bu sistemler günümüzde çok daha tutarlı ve tür kalıplarına uygun metinler üretebilmektedir. Akademik düzeyde bu durum Deleuzecü “tekrar ve fark” diyalektiği üzerinden de tartışılmaktadır. Algoritmalar devasa veri tabanlarındaki binlerce senaryoyu “tekrar” ederken prompt (komut) mühendisliği yoluyla insan-makine etkileşiminden orijinal “farklar” ve yeni sinemasal metinler doğabilmektedir (Ermiş, 2026, s. 42). Yapay zekâ bu bağlamda senaristi tamamen ortadan kaldıran bir araç olmaktan ziyade yazar tıkanmasını aşmayı sağlayan interaktif bir beyin fırtınası ortağı işlevi görmektedir.

Büyük Veri Tabanlı Risk Analitiği ve Gişe Tahminleme: Film yapımı, doğası gereği yüksek finansal riskler barındıran bir endüstridir. Yapımcıların ana kaygısı yatırılan sermayenin güvence altına alınmasıdır. Yapay zekâ da bu noktada büyük veri (Big Data) analitiğini devreye sokarak finansal risk yönetimini matematiksel bir kesinliğe doğru itmektedir. Largo AI, Cinelytic ve benzeri yapay zekâ platformları bir senaryonun metnini, olası oyuncu kadrosunu, filmin türünü ve hedeflenen bütçeyi analiz ederek filmin henüz çekimlerine dahi başlanmadan hangi demografik kitle tarafından, hangi coğrafyada ne kadar gişe hasılatı yapabileceğini yüksek bir doğruluk payıyla tahmin etmektedir (Özdemir & Yetkiner, 2022, s. 268). Warner Bros gibi majör stüdyolar projelerin “yeşil ışık” alma aşamasında bu tahminleme sistemlerinden yararlanarak hangi oyuncu kombinasyonunun finansal başarı getireceğini rasyonel olarak formüle etmektedir (Tayçu Dolu & Marangoz, 2023).

Görsel Taslak (Storyboard) ve Konsept Tasarımı: Yönetmenin hikâye dünyasını görselleştirmesi, sanat yönetmeni ve görüntü yönetmeniyle aynı dili konuşabilmesi için hayati önem taşır. Üretken görsel yapay zekâ araçları (Midjourney, DALL-E, Stable Diffusion vb.) bu süreci radikal bir biçimde dönüştürmüştür. Eskiden haftalar süren illüstrasyon süreçleri, yönetmenin metinsel komutlar girmesiyle saniyeler içinde sinematografik kalitede storyboard'lara dönüşmektedir. Filmin görsel atmosferi, mekân konseptleri ve renk paleti çekim öncesinde sıfır maliyetle simüle edilmekte, bu da yapım öncesi sürecin hem hızını hem de verimliliğini eşi görülmemiş bir noktaya taşımaktadır (Demir & Kaplan, 2025, s. 515-516).

2. Yapım (Production) Sürecinde Yapay Zekâ

Kameraların kayda girdiği yapım aşaması fiziksel mekân, insan gücü ve lojistiğin en yoğun kullanıldığı dolayısıyla bütçenin de en hızlı şekilde tüketildiği evredir. Yapay zekâ, set ortamını makineleşme ve otonomlaşma ekseninde dönüştürerek fiziksel gerçeklik ile dijital simülasyonu aynı sahnede harmanlamaktadır.

Otonom Kamera ve Işık Sistemleri: Yapay zekâ ile desteklenmiş yeni nesil kamera donanımları ve robotik kollar setlerdeki mekanik insan hatalarını minimuma indirmektedir. Bilgisayarlı görme (computer vision) teknolojisi sayesinde hareketli bir nesnenin takibi, yüz tanıma tabanlı otomatik odaklama (autofocus) ve ışık değişimlerine anında tepki vererek renk dengelemesi yapma gibi işlemler algoritmalar tarafından kusursuzca icra edilmektedir (Aslanyürek & Aycan, 2024, s. 76). Bunun en uç örneklerinden biri yönetmen Liam Young'ın “In the Robot Skies” (2016) adlı eseridir. Bu filmin tamamı yapay zekâ algoritmalarıyla donatılmış otonom insansız hava araçları (drone) tarafından önceden kodlanmış estetik kurallara göre çekilmiştir (Özdemir & Yetkiner, 2022, s. 268). Setlerdeki akıllı aydınlatma sistemleri de sahnedeki renk sıcaklığını oyuncunun konumuna göre algoritmik olarak optimize edebilmektedir.

Sanal Üretim (Virtual Production) ve Gerçek Zamanlı Render: Sinemada uzun yıllar kullanılan geleneksel “yeşil perde” (green screen) teknolojisi oyuncuların soyut bir ortamda rol yapmasını zorunlu kıldığı için hem oyunculuk performansında yabancılığa hem de post-produksiyonda zorlu ışık ve yansıma uyumsuzluklarına neden olmaktaydı (Seçmen, 2022). Unreal Engine gibi oyun motorları ve yapay zekânın entegrasyonu ile doğan Sanal Üretim tekniği bu sorunları kökten çözmüştür. Oyuncunun arkasına devasa boyutlarda dijital LED ekranlar yerleştirilmekte ve yapay zekânın derinlik haritalama teknolojisi sayesinde kamera hareket ettikçe arka plandaki üç boyutlu dijital mekân da kameranın perspektifine uygun olarak eş zamanlı (real-time) şekilde hareket etmektedir (Çağıl, 2025). Bu devrimsel nitelikteki yaklaşım dış mekân veya fantastik uzay çekimlerini tek bir stüdyo ortamına sığdırarak

muazzam lojistik kolaylıklar sağlamakta ve ortamın gerçekçi ışığını doğrudan oyuncunun üzerine yansıtarak sinematografik dokuyu güçlendirmektedir.

Performans Yakalama ve Sentetik Bedenler: Performans ve hareket yakalama (motion capture) teknolojilerinde yapay zekâ üzerlerinde onlarca sensör ve işaretçi bulunan özel kıyafet zorunluluğunu ortadan kaldırmaya başlamıştır. Artık işaretçisiz (markerless) YZ sistemleri tek veya çoklu kamera görüntüsünden oyuncunun iskelet yapısını ve mikro yüz mimiklerini derin öğrenme ile tarayabilmekte ve bunu anında dijital bir karaktere aktarabilmektedir (Gürbüz, 2024). Bu durum post-human (insan-sonrası) beden temsillerinin ve tamamen dijital aktörlerin yaratımında temel bir yapıtaşı olarak işlev görmektedir (Yıldırım, 2026).

3. Yapım Sonrası (Post-Production) Sürecinde Yapay Zekâ

Yapay zekânın sinemadaki hatalardan en çok arındırılmış ve endüstriyi en fazla dönüştüren evresi yapım sonrası süreçtir. İmajın ve sesin piksel/veri formatında olması, makine öğrenmesi algoritmalarının kurgu masasındaki hakimiyetini hızlandırmaktadır.

Algoritmik Kurgu ve Otomasyon: Klasik bir film kurgusu sette çekilen yüzlerce saatlik ham görüntünün (rush) izlenmesi, klaketlere göre senkronize edilmesi ve anlamlı parçalar halinde kategorize edilmesi gibi haftalar süren mekanik bir emeği gerektirir. Yapay zekâ destekli kurgu yazılımları, görüntü tanıma ve ses analizi sayesinde tüm ham materyalleri içinde yer alan karakterlere, duygu durumlarına, çekim ölçeklerine (yakın plan, genel plan vb.) ve mekânlara göre saniyeler içinde etiketleyerek kurgucunun önüne hazır bir veri tabanı sunmaktadır (Türten, 2024). Daha da ötesi IBM Watson isimli yapay zekâ programının “Morgan” (2016) filminin fragmanını kurgulaması bu alandaki tarihi bir kırılmadır. Algoritma, yüzlerce başarılı korku filminin fragmanını görsel-ışitsel ritim üzerinden analiz etmiş ardından Morgan filminin tamamını tarayarak en yüksek gerilime sahip sahneleri süzmüş ve bir insanın günlerce uğraşacağı fragman ritmini 24 saat gibi bir sürede kurgulayarak sinema tarihinde bir ilke imza atmıştır (Cevher & Aydın, 2020, s. 634-635).

İleri Görsel Efektler (VFX) ve Deepfake Teknolojisi: Kurgu sonrasındaki görsel efekt süreçlerinde kare kare yapılan rotoskop (nesneyi arka plandan ayırma) veya yeşil perde temizliği işlemleri günümüzde yapay zekânın tek bir komutuyla otomatik olarak halledilmektedir. Post-produksiyondaki en çok tartışılan gelişmeler ise “Deepfake” ve dijital gençleştirme (de-aging) işlemleridir. Üretken Çekişmeli Ağlar (GAN) kullanılarak geçmişteki film karelerinden beslenen algoritmalar sayesinde yaşlı aktörler perdede tamamen genç halleriyle veya hayatını kaybetmiş efsanevi oyuncular dijital ikizleriyle (digital twin) yer alabilmektedir (Karaca & Durmuş, 2025). Bu durum filmlerin görsel inandırıcılığını artırırken aynı zamanda sinemanın varoluşsal gerçekliğini de derinden sarsmaktadır.

Sentetik Ses ve Akıllı Dublaj: Ses mühendisliğinde yapay zekâ diyalogları manipüle etme ve yeniden üretme gücüne ulaşmıştır. Örneğin sesini hastalık sebebiyle kaybeden aktörlerin (Val Kilmer gibi) sesleri önceki filmlerinden alınan veri setleriyle eğitilen yapay zekâ tarafından birebir tınısıyla yeniden üretilerek senaryodaki yeni diyalogları okutabilmektedir. Aynı zamanda filmlerin küresel pazara dağıtımı için geliştirilen yapay zekâ dublaj yazılımları oyuncunun orijinal ses tonunu koruyarak farklı bir dile çeviri yapmakta ve dudak senkronizasyonunu (lip-sync) o dile göre pikselleri bükerek kusursuz bir şekilde eşleyebilmektedir.

TARTIŞMA: ENDÜSTRİYEL ETİĞİN VE ESTETİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Yapay zekânın üretim bandında sağladığı bu teknolojik ve ekonomik iyileştirmeler beraberinde sinemanın politik ekonomisi, sanat kuramı ve iş gücü piyasası bağlamında ciddi krizleri getirmektedir.

Birinci büyük kriz yaratıcı emeğin sömürsü ve telif hakları üzerinedir. Yapay zekânın rutin mekanizmaları devralması sektördeki ara iş gücüne (storyboard çizerleri, kurgu asistanları, figüranlar, seslendirmenler vb.) olan ihtiyacı dramatik biçimde azaltmaktadır. Hollywood’da Amerikan Senaristler Birliği (WGA) ve Oyuncular Sendikası’nın (SAG-AFTRA) yakın dönemde gerçekleştirdiği devasa grevlerin ana gündem maddesi de bu olmuştur. Stüdyoların oyuncularını bir kez dijital olarak tarayıp o “dijital ikizi” sonsuza kadar ücretsiz olarak yapay zekâ ile filmlerde oynatma girişimi veya senaristlerin metinlerinin telifsiz şekilde algoritmaların eğitiminde kullanılması Fordist üretimden algoritmik mülkiyet rejimine geçişin getirdiği sınıfsal bir çatışmayı gözler önüne sermektedir (Zengin, 2024).

İkinci büyük tartışma, sanatsal özgünlük ve “Aura” kavramı üzerinedir. Walter Benjamin’in fotoğraf ve sinema gibi mekanik yeniden üretim araçlarının sanat eserinin o biricik “aura”sını (halesini/özgünlüğünü) yok ettiği yönündeki ünlü tezi günümüzde “algoritmik yeniden üretim” çağı ile yepyeni bir boyuta taşınmaktadır (Erkek, 2019). Tamamen yapay zekâ komutlarıyla üretilmiş her bir karesi sentetik olan “The Frost” (2023) gibi deneysel filmler insani bir kameranın veya gerçek bir mekânın tanıklığından yoksun oldukları için izleyicide “tekinsiz vadi” (uncanny valley) etkisi yaratmakta ve sinematografik gerçekliği bir tür simülasyon estetiğine indirgemektedir (Çoban, 2026). Yapay zekâ tarafından oluşturulan bir anlatıda yazarın kim olduğu, niyetin nerede başladığı ve eserin sanatsal mülkiyetinin kime ait olacağı güncel felsefenin cevaplaması gereken temel açmazlardır. Bilimkurgu sinemasında sıkça işlenen makineleşme, yabancılaşma ve post-human durum (Kurttaş, 2024) artık kurgu olmaktan çıkmış bizzat sinema üretiminin kendi ontolojik gerçeği haline gelmiştir.

SONUÇ

Bu araştırma yapay zekâ teknolojilerinin film üretiminin yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası aşamalarında sadece birer yardımcı araç olmadığını aksine endüstrinin tüm işleyişini yeniden kurgulayan bir “Paradigma Değişimi” yarattığını ortaya koymuştur. Ulaşılan temel sonuçlar şu şekilde sıralanabilir.

Öncelikle geleneksel sinemadaki katı ve çizgisel üretim sınırları yapay zekâ ve gerçek zamanlı işleme teknolojileri sayesinde yıkılmış, aşamaların birbirine geçtiği, dairesel ve esnek bir “hibrit” üretim modeli doğmuştur. Bir diğer önemli gelişme ise film yapımında önemli bir yeri olan mekanik, zaman alıcı ve rutin işlerin yapay zekâyı devredilmesi maliyet kalemlerinde muazzam bir tasarruf sağlarken bu durum bağımsız sinemacıların dev bütçeli görselliklere erişimini demokratikleştiren bir potansiyel barındırmaktadır. Bir diğer önemli dönüşüm ise, yapay zekânın yakın bir gelecekte yönetmenin veya insanın yerini tamamen alacak bağımsız ve egemen bir sanatçı (auteur) olmasının uzak görünmesidir. Çünkü mevcut algoritmik yapı niyetten ve bilinçten yoksundur. Bu nedenle teknoloji yaratıcı ekibin vizyonunu besleyen, onlara sonsuz kombinasyonlar sunan yetkin bir “ortak yaratıcı” (co-creator) olarak konumlanmalıdır (Andersen, 2026). Çalışma kapsamında değineceğimiz bir diğer önemli gelişme ise sektördeki dijital klonlama, sentetik üretimin sınırları ve yaratıcı işçilerin telif hakları konusunda küresel bir hukuksal regülasyona ve etik çerçevenin acilen inşa edilmesine ihtiyacın olduğudur (Kürkçüoğlu & Anadolu, 2024).

Sonuç itibarıyla sinema sanatı, teknolojik devrimlerin karşısında yok olmak yerine onları kendi estetik dili içerisine asimile ederek evrimleşen bir yapıya sahiptir. Yapay zekâ da sinemayı öldürmeyecek tam aksine verilerin, piksellerin ve algoritmaların sınırsızlığında yepyeni bir “Akıllı Makine Çağı” sineması inşa edecektir. Gelecekte başarılı olacak sinemacılar bu teknolojik dalgayı reddedenler değil onun çalışma prensiplerini kavrayıp kendi entelektüel vizyonları ve duygusal derinlikleri ile harmanlayabilenler olacaktır.

KAYNAKÇA

- Anadolu, B. (2019). Dijital hikâye anlatıcılığı bağlamında yapay zekânın sinemaya etkisi: Sunspring ve It's No Game filmlerinin analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, (Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı), 39-56. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.483510>
- Andersen, N. (2026). Sinemanın yapay zekâsı (E. Yılmaz, Mod.). *SineFilozofi Dergisi*, 21.
- Aslanyürek, Y. & Aycan, E. (2024). Cinematic futures: The impact of AI on the cinematography. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 9(1), 75-94. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.1420488>
- Cevher, E. & Aydın, Y. (2020). Yapay zekanın şafağında sinema: Morgan filmi fragmanı örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 8(1), 614-642.
- Çağıl, F. (2025). Dijital sinema kavramı çerçevesinde sinemada kameranın geleceği. *e-Journal of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergi*, 9(1), 31-49. https://doi.org/10.17932/IAU.EJNM.25480200.2025/ejnm_v9i1002
- Çoban, İ. (2026). Yapay zekâ ve film estetiğinin tekinsiz dönüşümü: The Frost film analizi. *SineFilozofi Dergisi*, 21.
- Demir, M. & Kaplan, M. (2025). Yapay zekâ araçlarının sinematik anlatıda kullanımı. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 10(2), 509-540. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.1610810>
- Erkek, F. (2019). *Walter Benjamin'de sanat, estetik ve politika ilişkisi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış doktora tezi.
- Ermış, A. Ş. (2026). Yapay zekâ destekli senaryo üretiminde tekrar ve fark. *İlef Dergisi*, 13(1), 37-66. <https://doi.org/10.24955/ilef.1888067>
- Gürbüz, A. A. (2024). Üç boyutlu animasyonların geleceği: Hareket yakalama teknolojisi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 12, 850-867. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.1409366>
- Karaca, M. & Durmuş, T. (2025). Sinemada posthümanizm ve yapay zekâ temsilleri: Blade Runner 2049 analizi. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17754866>
- Kurtdaş, M. Ç. (2025). Yapay Zekâ Konulu Filmler Üzerinden Geleceğin Toplumuna Bir Bakış: Sosyolojik Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(4), 477-496. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1747808>

- Kürkçüoğlu, H. & Anadolu, B. (2024). Algoritmik sinema: Yapay zeka çağında film endüstrisine eleştirel bir bakış. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication (TOJDAC)*, 15(3), 729-744. <https://doi.org/10.7456/tojdac.1671596>
- Özdemir, N., & Yetkiner, B. (2022). Sinemada transhümanizm ve yapay zekâ. *Academic Journal of Information Technology (AJIT)*, 13(51), 400-420. <https://doi.org/10.5824/ajite.2022.04.003.x>
- Seçmen, E. A. (2022). Dijital efektler çağında görsel devamlılığı sağlamak: Blade Runner ve Blade Runner 2049 üzerine. *sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 43-72. <https://doi.org/10.32001/sinecine>.
- Söğütlüler, T. (2024). An applied research on the use of artificial intelligence technologies in moving image production. *Journal of Anatolia and Balkan Studies (ABAD)*, 7(14).
- Tayçu Dolu, Z., & Marangoz, M. (2023). Yapay zekâ uygulamalarının tüketicilerin satın alma niyeti üzerine etkisi: Büyük Hazine filmi üzerine bir analiz. *PIAR Journal*, 10(2), 530-545.
- Türten, B. (2024). Yapay zekâ ve sinema: Film yapımında olanaklar ve fırsatlar. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi (ABAD)*, 7(14), 399-425. <https://doi.org/10.32953/abad.1539736>
- Yıldırım, C. (2026). Çağdaş bilim kurgu sinemasında yapay zekâ ve posthüman beden temsilleri: Oblivion (2013), Ex Machina (2014) ve Upgrade (2018) filmleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *TRT Akademi*, 11(27), 600-615. <https://doi.org/10.37679/trta.1897946>
- Zengin, F. (2016). *Dijitalleşmenin Türk sinemasında yarattığı dönüşüm: Üretim, dağıtım ve gösterim*. İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış doktora tezi.
- Zengin, F. (2024). Fordizm'den makine zekâsına Hollywood'un yeni üretim bandı: Algoritmalar. *Atatürk İletişim Dergisi*, (6), 265-282.

GELENEKSEL SİNEMADAN DİJİTAL PLATFORMLARA İZLEYİCİ DENEYİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Selim BEYAZYÜZ

Düzce Üniversitesi, selimbeyazyuz@hotmail.com – ORCID: 0000-0002-8384-8992

ÖZET

Geleneksel sinema deneyimi, ortaya çıktığından bu yana fiziksel mekân ve sabit bir perdenin belirlediği kolektif bir ritüel olarak varlığını sürdürmektedir. Geleneksel sinema deneyiminde izleyici karanlık bir salonda anlatının izin verdiği zamansallığa bağlı olarak bir sanat yapıtına tanıklık etmektedir. Ancak teknolojinin gelişmesiyle bu yapı yerini taşınabilir ekranların aldığı, içeriğin her zaman ve her yerde ulaşılabilen yeni bir seyir deneyimine bırakmaya başlamıştır. Dijital platformların yaygınlaşmasıyla sinema deneyimi izleme deneyimini de dönüştürmüştür. Bu dönüşüm izleyicinin anlatıyla kurduğu ilişkiyi, dikkat süresini ve izleme ediminin anlamını da farklılaştırmıştır. Çalışma, söz konusu dönüşümü açıklamak amacıyla sinema deneyimindeki değişimi kuramsal bir çerçeve bağlamında ele almaktadır. Bu anlamda Walter Benjamin'in aura ve auranın yok oluşu, Barry Schwartz'ın seçim paradoksu, Émile Durkheim'in kolektif coşku kavramları ile Anne Friedberg'in sanal pencere metaforu, dijitalleşmeyle birlikte izleme deneyiminde yaşanan dönüşümü açıklayan temel kavramsal araçlar olarak kullanılmıştır. Bu çalışma yukarıdaki kuramlardan hareketle, geleneksel sinema deneyimi ile dijital platformlar üzerinden gerçekleşen izleme pratikleri arasındaki dönüşümü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla araştırma, Yosef Jabareen (2009) tarafından geliştirilen ve nitel metin çözümlemelerinden biri olan kavramsal çerçeve analizi yöntemine uygun olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda seçilen kavramlar yeniden tanımlanmış, belirli temalar altında sınıflandırılarak aralarındaki ilişkiler karşılaştırmalı olarak ele alınmış, dijital platformlardaki izleme pratikleri, izleyici araştırmalarından elde edilen bulgularla desteklenmiştir. Çalışma sonucunda platform mimarisinin etkisiyle geleneksel sinemanın estetik deneyiminin tüketim nesnesi haline dönüştüğünü, zamanın mekansallaşarak yapısını yitirdiği ve kolektif coşku içerisinde deneyimlenen geleneksel sinemanın, yerini, bireysel yönetim sürecine evrildiği, dijital platformlar çağında sinematik deneyimin bir sanat yapıtına (aura) tanıklık etmekten ziyade çoklu pencereler içerisinde teknik bir operatörlük sürecine dönüştüğü bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Sinema Deneyimi, Dijital Platformlar, Auranın Yok Oluşu, Sanal Pencere, Kolektif Coşku.

THE TRANSFORMATION OF AUDIENCE EXPERIENCE FROM TRADITIONAL CINEMA TO DIGITAL PLATFORMS

ABSTRACT

The traditional cinematic experience, since its inception, has existed as a collective ritual defined by a physical space and a fixed screen. In this traditional experience, the viewer witnesses a work of art in a darkened theater, subject to the temporality allowed by the narrative. However, with the advancement of technology, this structure has begun to give way to a new viewing experience where portable screens are used and content is accessible anytime, anywhere. The proliferation of digital platforms has transformed the cinematic experience itself. This transformation has also altered the viewer's relationship with the narrative, their attention span, and the meaning of the viewing act. This study examines the change in the cinematic experience within a theoretical framework to explain this transformation. In this context, Walter Benjamin's concepts of aura and its disappearance, Barry Schwartz's paradox of choice, Émile Durkheim's concept of collective enthusiasm, and Anne Friedberg's virtual window metaphor are used as fundamental conceptual tools to explain the transformation in the viewing experience brought about by digitalization. Based on these theories, this study aims to examine the transformation between the traditional cinematic experience and viewing practices carried out through digital platforms. For this purpose, the research was designed in accordance with the conceptual framework analysis method, one of the qualitative text analyses developed by Yosef Jabareen (2009). Accordingly, the selected concepts were redefined, classified under specific themes, and their relationships were examined comparatively. Viewing practices on digital platforms were supported by findings from audience research. The study concluded that, under the influence of platform architecture, the aesthetic experience of traditional cinema has been transformed into a consumer object; time has lost its structure through spatialization; and traditional cinema, experienced with collective enthusiasm, has evolved into an individual management process. In the age of digital platforms, the cinematic experience has transformed from witnessing a work of art (aura) to a technical operation process.

Keywords: Traditional Cinema Experience, Digital Platforms, Disappearance of the Aura, Virtual Window, Collective Enthusiasm.

GİRİŞ

Bir sanat eserinin belirli bir zaman ve mekânda deneyimlediği gibi sinema ortaya çıktığından bu yana dış dünyadan yalıtılmış bir biçimde devasa perdenin karşısında kolektif bir ritüel olarak konumlanmıştır. Walter Benjamin'e göre sanat yapıtının aurası oradalık ve şimdiliği yani biricik olma vasfından ileri gelmektedir. Bu deneyim fiziksel bir mekâna bağlılığı gerektirmesi açısından yalnızca film izleme edimi değil aynı zamanda sanat yapıtının kutsallığına duyulan bir tanıklık durumudur (Benjamin, 2007, s. 222).

Sinemanın zamana ve mekâna bağlı kolektif yapısı teknolojinin ilerlemesiyle belirli dönüşümler geçirmiştir. Görüntü ve sesin dijital teknolojilerin ortaya çıkışı ve farklı medyaların bütünleşmesine yol açan yakınsama süreçleri öngörülemeyen bazı senaryoların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sinema artık sadece halka açık alanda bir ekrana yönlendirilen projektörden geçen film şeridi değil; evde rahatlamak için izlenen bir DVD, bir müze ya da galeride takip edilen video ya da internetten bilgisayar ya da tablete indirilen bir içerik haline gelmiş durumdadır. Medya artık belirli bir cihazla ya da tek bir destekle özdeşleştirilmek yerine yeni teknolojilerle anılmakta ve boyutlarını değiştirmektedir. Ürün ve hizmetler birbirinin yerini alarak okuma, yazma, dinleme, görme, arşivleme ve gönderme olanağı sağlayan dijital platformlara entegre olmuş durumdadır (Casetti, 2015, s. 2).

Haide Wasson, sinemanın tarihsel gelişimini estetik bir değişim olmasının yanında görüntünün taşındığı fiziksel ağlar ve dağıtım teknolojileri bağlamında ele almıştır. Wasson'a göre (2007, s. 75-80) film makaralarının taşımaya elverişli olmasıyla birlikte hafifleyen film kutularının kütüphanelere, evlere girerek taşınabilir nesneye dönüşmüştür. Bu küçülme ve ticarileşme süreci televizyonun yaygınlaşmasıyla yeni bir boyut kazanmış, görüntüler yayın sinyallerine dönüşerek gündelik tüketim nesnesine dönüşmüştür. Günümüzde ise dijital teknolojilerinin ve bilgisayar ekranlarının kişiselleştirilmiş birer oynatıcıya evrildiğini küçük ve bireysel ekranlarda izleme deneyiminin gerçekleştiğinden söz etmektedir.

Anne Friedberg'in sanal pencere kuramı geleneksel sinema deneyiminin mekânsal durumunun dijital platformların ortaya çıkmasıyla parçalandığını göstermesi açısından önemli hale gelmektedir. Geleneksel sinema deneyimi belirli bir zaman ve mekân içerisinde tek noktalı ve sabit bir çerçeve içerisinde yüzyıllardır süregelen deneyim sağlamaktadır. Ancak günümüz dijital teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla sinemanın bütüncül ve tekil yapısı üst üste binen çoklu pencereler vasıtasıyla kırılmaktadır. Mobil cihazlar, bilgisayar ya da tabletler yoluyla birden fazla işlemin aynı anda yürütülebildiği bu sanal pencereler karşısında geleneksel sinema salonunda yalnızca izleyici, dünyayı parçalanmış arayüzler üzerinden tanıyan operatörlere dönmüştür (Friedberg, 2009, s. 1-3). İzleyici konumundan operatör ya da kullanıcı durumuna gelen birey tüketileceği içeriği sınırsız bir dijital kütüphane içerisinden seçme özgürlüğüne sahip olduğu görülse de bu durum beraberinde Barry Schwartz'ın seçim paradoksu kavramını gündeme getirmektedir. Klasik sinema izleyicisi açısından bakıldığında hangi filmi izleyeceğine karar verme süreci tercihlerin zamansal ve mekânsal olarak kısıtlı olması nedeniyle, platformların vaat ettiği sınırsız seçim imkanlarına kıyasla daha yönetilebilir bir yapıdadır.

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda, geleneksel sinema deneyiminin kolektif, mekâna ve zamana bağlı yapısı, teknolojinin gelişimiyle birlikte bireysel hale gelmiş, çoklu ekran ve pencerelere yayılan kullanıcı etkileşimiyle şekillenen yeni bir denetime doğru evrilmiştir. Benjamin'in aura, Durkheim'in kolektif coşku, Schwartz'ın seçim paradoksu, Friedberg'in sanal pencereler metaforu bağlamında ele alındığında dönüşümün izleyicinin konum, algı ve deneyim alanını etkilediği görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı söz konusu kuramlardan hareketle geleneksel sinema deneyimi ile dijital platformlar üzerinden gerçekleşen izleme edimi arasındaki dönüşümü incelemektir. Çalışma aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

- Geleneksel sinemanın aurası ve kolektif coşku deneyimi, dijital platformlarda nasıl dönüşüm geçirmiştir?
- Anne Friedberg'in sanal pencere metaforu açısından, izleyici pasif izleyiciden aktif kullanıcı durumuna nasıl evrilmiştir?
- Barry Schwartz'ın seçim paradoksu ve algoritmaların yönlendirmesi açısından dijital platform izleyicisinin içerik seçimi ve deneyimi üzerinde ne şekilde bir etki oluşturmuştur?

Bu sorular bağlamında çalışmanın ilk bölümünde Walter Benjamin'in aura ve auranın yok oluşu kavramları ele alınmış, John Berger'in görme biçimlerinde farklılaşan yapıları irdelenmiştir. İkinci bölümde ise Barry Schwartz'ın seçim paradoksu ve seçim olanaklarının sınırsız olmasının seçim felcine neden olduğuna dair görüşleri ve Émile Durkheim'in kolektif coşku kavramları ele alınmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçeve analizi yöntemiyle irdelendiği son bölümde ise, geleneksel sinema ile dijital platformlar, mekânsal, zamansal ve özne eksenli bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alınmış elde edilen bulgular güncel ampirik verilerle desteklenerek genel bir sonuca ulaşılmıştır.

Sinematik Deneyimin Farklılaşan Yapılanması: Auradan Dijital Görme Biçimlerine

Walter Benjamin *Illuminations Essays and Reflections* adlı eserinin *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction* adlı bölümünde (2007, s. 222-223) mekanik üretim çağında sanat eserinin durumunu aura kavramıyla açıklamaktadır. Benjamin'e göre aura bir nesneye karşı hissedilen ulaşılmazlık ve benzersizlik mesafesidir. Bu mesafenin fiziksel olarak uzak ya da yakın olması ulaşılmazlık ilkesini değiştirmemektedir. Deneyimdeki biriciklik ve o an içerisinde orada olma hali auranın temel özelliğini oluşturmaktadır. Sanat eserinin geleneksel işlevine dayanan aura, onun zaman ve mekân içerisinde taklit edilmesini imkânsız kılmaktadır. Sanat eserinin tek ve biricik oluşu da aurasını meydana getirmektedir.

Benjamin, modern dönemde kitlelerin şeyleri mekânsal olarak kendilerine yakınlaştırma ve onlara sahip olma arzusunun güçlendiğini ileri sürmektedir. Fotoğraf makinesi ve kameralar yoluyla yeniden üretilen nesneler gözün gördüğü görüntüden farklı birer yansımadır. Modern birey sanat eserine yeniden üretim yoluyla sahip olmaya çalışırken, çıplak gözün gördüğü benzerlik ve kalıcılık duygusu yerini geçicilik ve tekrarlanabilirliğe bırakmaktadır. Böylece nesnelerin biricikliği ortadan kalkmakta ve algı dünyasında çoğaltılabilir değer öne çıkmaktadır (2007, s. 222-223).

Benjamin'e göre (2007, s. 223-224) eserin benzersizliği ve aurası gelenek içerisindeki yeriyle ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadır. Sanatın başlangıçta kült değere sahip olan otantik yapısı, yeniden üretim araçlarıyla sarsılmış; eser bağlamından koparak aurasını yitirmiştir.

Mekanik üretim yoluyla yeniden üretilen sanat eserinin aurasının çekildiğini ileri süren Benjamin, bu sürecin sanatı geleneksel bağlamından kopardığını ve toplumsal bir dönüşüme neden olduğunu savunmaktadır. Sanat eserinin çoğaltılması tek ve biricik varlığın yerine sayısız kopyasını koyarak onu her zaman ulaşılabilir hâle getirmektedir. Bu dönüşümün en önemli aracı filmidir. Filmler kültürel mirası yıkıcı ve arındırıcı bir yaklaşımla ele alarak geleneksel değerlerin tasfiyesine neden olmaktadır (Benjamin, 2007, s. 221-222).

Benjamin teknik yeniden üretimin yalnızca sanat eserinin aurasını ortadan kaldırmadığını, sanatın doğasını da değiştirdiğini ifade etmektedir. Tarih öncesinde sanat büyü aracı olarak kült değere sahipken günümüzde sergi değeri ön plana çıkmıştır. Mağara resimleri başlangıçta büyü amacıyla yapılmışken bugün sanat eseri olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte geleneksel sanatsal işlev ikincil duruma gelirken fotoğraf ve film sanatın kazandığı kitle odaklı işlevin en somut örnekleri hâline gelmiştir (Benjamin, 2007, s. 225).

Walter Benjamin'in görüşlerine paralel olarak sanat eserinin aurasının yok olduğu ve yeniden üretimle farklı yönlerinin ortaya çıktığını ifade eden John Berger düşüncelerini resim sanatı üzerinden temellendirmiştir. Berger'e göre (1986, s. 19) her resmin biricik ve tek olması bulunduğu yerin de biricik olmasından kaynaklanmaktadır. Fotoğraf makinesi resmin fotoğrafını çekerek onun biricik imgesini ortadan kaldırmış, bunun sonucunda resmin anlamı çoğalmıştır. Resim televizyon ekranı aracılığıyla her izleyicinin evine girerek farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanmış, böylece artık izleyici resme değil, resim izleyiciye gitmeye başlamıştır.

Mekanik yeniden üretim araçlarının etkisiyle sanat yapıtının değeri içeriğinden çok biricik ve az bulunan bir nesne olmasına bağlanmış, bu durum sanatın meta hâline gelmesine neden olmuştur. Modern toplumlarda sanat yapıtı kutsallık zırhına bürünerek kutsal kalıntılar olarak sunulmaya başlanmıştır (Berger, 1986, s. 21).

Berger'e göre (1986, s. 24-25) yeniden üretim teknikleriyle üretilen ürün sanat eseri olmaktan çıkarak her yere taşınabilir bir bilgi nesnesine dönüşmüştür. Sanat eserinin anlamı bulunduğu mekânla ilişkiliyken, kopyalandığında kullanım amacına göre yeniden şekillenmektedir. Böylece özgün sanat eseri sarsılmaz otoritesini, her ortama uyum sağlayan tüketilebilir bir imgeye bırakmıştır.

Walter Benjamin teknik yeniden üretim yoluyla sanat eserinin tek ve biricik hissinin yok oluşunu aura kaybı kavramı üzerinden ele alarak eserin geleneksel ritüellerden kopup bir tüketim nesnesi hâline geldiğine dikkat çekmiştir (Benjamin, 2007, s. 224). Berger ise Benjamin'in görüşlerine paralel olarak imgelerin fiziksel bağlamlarından koparılabilir bilgi nesnelerine dönüştüğünü, sanat eserinin anlamının kullanım amacına göre çoğaldığını ve böylece sanatın geleneksel otoritesini yitirerek gündelik yaşamın ve piyasa ekonomisinin bir nesnesi hâline geldiğini ifade etmektedir (Berger, 1986, s. 24-25).

Benjamin'in aura kavramını dijital çağa taşıyan Lev Manovich, teknolojinin gözlemci ile gözlemlenen nesne arasındaki mekânsal uzaklığı ortadan kaldırdığını ifade etmektedir. Manovich'e göre Benjamin'in aura kavramı bir nesnenin benzersizliğini sağlayan mesafeyi ifade etmektedir; ancak fotoğraf ve kamera gibi kitle iletişim araçları nesneyi yakına getirerek bu mesafeyi ve dolayısıyla aurayı ortadan kaldırmaktadır (2001, s. 170-171).

Paul Virilio ise *Big Optics* adlı bölümünde küçük optiklerin yerini ışık hızında hareket eden büyük optiklerin aldığını ve bunun insan algısında radikal bir dönüşüme yol açtığını ileri sürmektedir. Telekonferans ve canlı yayın gibi teknolojiler mesafe ilişkisini ortadan kaldırarak duysal gerçekliği sarsmaktadır. Virilio'ya göre gerçek mekânın ve fiziksel yakınlığın önemini yitirdiği modern dönemde insan, kendi bedensel varlığı ile dijital hayaleti arasında bölünmüş bir kişiliğe evrilmiştir (2026). Manovich, Walter Benjamin ve Paul Virilio'nun görüşlerinden hareketle kapitalizmin tekil olanı değiştirilebilir ve hareketli işaretlere dönüştürerek metalaştırdığını ileri sürmektedir. Görmenin sağladığı mesafenin nesnenin aurasını koruduğunu, buna karşılık mesafeyi ortadan kaldıran elektronik dokunmanın ise maddeyi müdahale biçimine dönüştürdüğünü vurgulamaktadır (2001, s. 170-175).

Walter Benjamin'in auranın kaybolması olarak tanımladığı yenden üretim süreci, günümüzde Virilio'nun telekonferans ve canlı yayın örneklerinde olduğu gibi mesafenin tamamen ortadan kalktığı bir aşamaya evrilmiştir. Bu dönüşüm seyirciyi sanat eserinin karşısında hayranlıkla duran bir özne olmaktan çıkararak dijital arayüzler aracılığıyla sürekli dokunan ve ışık hızındaki veri akışı içinde karar verme yetisini giderek yitiren bir kullanıcıya dönüştürmüştür. Sanat eserlerinin meta ve veri tabanına indirgenmesi, mekânsal mesafenin ortadan kalkmasıyla birlikte seyirciye bir operatörlük vasfı kazandırmaktadır. Ancak bu durum Barry Schwartz'ın seçim paradoksu olarak nitelendirdiği yeni bir sorunu da beraberinde getirmekte, bireyin karar verme mekanizmasını zorlaştırmaktadır.

Barry Schwartz *Bolluk Paradoksu* adlı kitabında (2023, s. 1-4) modern dünyadaki seçenek bolluğunun bireyi özgürleştirmek yerine zihinsel bir yük oluşturduğunu savunmaktadır. Geleneksel dönemde seçeneklerin sınırlı olması karar vermeyi kolaylaştırırken, günümüzde sonsuz alternatifler bireyleri en iyiyi arayan maksimize edicilere dönüştürmektedir. Bu durum karar felci, yükselen beklentiler ve seçilmeyen seçeneklere yönelik pişmanlık duygusunu beraberinde getirerek stres, kaygı ve depresyon riskini artırmaktadır. Schwartz, gerçek mutluluğun sınırsız seçeneklerden değil, yeterince iyi olanla yetinmeyi ve seçeneklere gönüllü sınırlamalar getirmeyi öğrenmekten geçtiğini ileri sürmektedir.

Schwartz seçim paradoksunu televizyon izleme deneyimi üzerinden de açıklamaktadır. Üç kanallı yayıncılıktan yüzlerce kanallı ve kişiselleştirilmiş dijital platformlara geçiş, bireyi yayın akışının sınırlamalarından kurtarmış görünse de ortak izleme deneyimini ortadan kaldırmıştır. Bireylerin yalnızca kendi tercihlerine göre filtrelenmiş içerikleri tüketmesi, ortak kültürel deneyimlerin ve içerikler üzerine kurulan toplumsal etkileşimin zayıflamasına yol açmaktadır. Böylece sınırsız seçim olanağı bireyi zaman ve mekân sınırlamalarından kurtarıırken kültürel izolasyona da sürüklemektedir (Schwartz, 2023, s. 14-15).

“Büyüdükçe hepimiz hayatın seçimler yapmayı ve bazı alternatifleri elemeyi gerektirdiğini öğreniriz. Ama evrimsel tarihimiz bunu öğrenilmesi güç bir ders haline getirir. Seçim yapmayı öğrenmek zordur. İyi seçim yapmayı öğrenmek ise daha da zordur. Ve sınırsız olasılıkların olduğu bir dünyada iyi seçim yapmayı öğrenmek en zordur; belki de gereğinden fazla zor...” (Schwartz, 2023, s. 125).

Seçenek bolluğunun tüketici davranışına etkisini gurme mağaza deneyiyle açıklayan Schwartz (2023, s. 16) 24 çeşit reçelin sunulduğu masanın dikkat çekmesine rağmen satın alma oranının altı seçenek sunulan masaya göre yaklaşık on kat daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, seçeneklerin artmasının karar vermeyi kolaylaştırmak yerine bireyi eylemsizliğe sürükleyebileceğini ortaya koymaktadır.

Benzer biçimde Richard H. Thaler ve Cass R. Sunstein, *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness* adlı eserlerinde (2008, s. 95) seçenekler arttıkça bireylerin basitleştirici karar stratejilerine yöneldiğini ileri sürmektedir. Alternatiflerin çoğalması seçim sürecini karmaşıklştırmakta ve doğru karar verme olasılığını azaltmaktadır. Bu durumu, az sayıda seçenek sunan bir dondurma menüsünün çok sayıda seçenek içeren bir menüye göre daha kolay karar verilmesini sağlamasıyla örneklendirmektedirler.

Schwartz’ın ortaya koyduğu tablo, modern özgürlük anlayışının karar verme felcine dönüşmesini göstermektedir. Dijital platformlarda binlerce içerik arasından seçim yapmaya çalışan birey, kendisine sunulan sınırsız özgürlük alanı içerisinde psikolojik bir çıkmaz yaşamaktadır. Bu durum yalnızca bireysel bir tercih sorunu değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel izolasyonun da kaynağıdır. Bu noktada Émile Durkheim toplumsal bağın ortak deneyimler üzerinden kurulduğunu ileri sürmektedir.

Émile Durkheim, *Dini Hayatın İlk Biçimleri* adlı eserinde (2005) insanların ortak ritüeller etrafında bir araya gelmelerinin kolektif coşkuyu ve toplumsal bağları güçlendirdiğini ifade etmektedir. Avustralya toplumlarını örnek gösteren Durkheim, gündelik yaşamın bireysel ve monoton yapısına karşılık ayin ve törenlerde bireylerin ortak duygu ve davranışlar aracılığıyla kolektif bir enerji oluşturduğunu belirtmektedir (Durkheim, 2005, s. 262-264). Bu kolektif deneyim yalnızca dini ritüellerle sınırlı olmayıp bireyleri gündelik yaşamın baskısından uzaklaştıran ruhsal bir yenilenme de sağlamaktadır (Durkheim, 2005, s. 451-452).

Barry Schwartz’ın seçim paradoksu ile Durkheim’in kolektif coşku yaklaşımı birlikte değerlendirildiğinde, dijital çağda bireyin sınırsız seçenekler karşısında karar vermekte zorlanırken ortak deneyimlerden de uzaklaştığı görülmektedir. Algoritmalar bir yandan seçim yükünü azaltmaya çalışırken diğer yandan ortak ritim ve toplumsal etkileşimi zayıflatarak bireyi daha fazla bireyselleştirmektedir.

Eli Pariser *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You* adlı kitabında (2011, s. 10-11) algoritmaları "filtre balonu" olarak tanımlamakta ve bunların her kullanıcı için kişiselleştirilmiş bir bilgi evreni oluşturarak bireylerin bilgiye ulaşma biçimini değiştirdiğini ifade etmektedir. Algoritmalar tarafsız görünmelerine rağmen kullanıcıların rızası olmadan içerikleri filtrelemekte ve birey, karşılaştığı içeriklerin nasıl seçildiğini bilmediği için bu yapay gerçekliği tek gerçeklik olarak algılamaktadır. Bu süreç dijital bir tecrit durumu yaratmaktadır.

Modern dönemde bilgisayar teknolojileri ve dijital platformlar, sınırsız seçeneklerin neden olduğu seçim yükünü azaltmak amacıyla işbirlikçi filtreleme yöntemlerini kullanmaktadır. Netflix ve YouTube gibi platformlar benzer tercihlere sahip kullanıcıların davranışlarından hareketle kişiye özel öneriler sunarak milyonlarca içerik arasındaki seçimi kolaylaştırmaya çalışmaktadır (Thaler & Sunstein, 2008, s. 96).

Tekil Perdeden Çoklu Pencereleere: Sinema Deneyiminin Dönüşümü

Anne Friedberg *The Virtual Window* adlı eserinde Walter Benjamin, Barry Schwartz ve Émile Durkheim'in görüşlerini sanal pencere metaforu çerçevesinde bir araya getirerek Benjamin'in aura kavramının dijital ekranlarda "şimdi ve burada" niteliğini yitirdiğini, Schwartz'ın seçim paradoksunun dijital arayüzlerin sunduğu sonsuz pencere ve veri yoğunluğu içinde karar felcine dönüştüğünü, Durkheim'in kolektif coşkusunun ise fiziksel mekândan kopan ve bireyselleşen izleyiciyle birlikte dağıldığını göstermektedir.

Friedberg, ışık, havalandırma ve fiziksel açıklık işlevi taşıyan pencerenin, Leon Battista Alberti'nin 1435 yılında tanımladığı açık pencere anlayışıyla üç boyutlu dünyayı iki boyutlu bir düzlemde temsil eden bir görsel modele dönüştüğünü belirtmektedir. Alberti'nin tek noktalı perspektife dayanan pencere modeli yüzyıllar boyunca resim, mimari ve sinemayı şekillendirmiş, ancak bilgisayar yazılımlarındaki çoklu pencere sistemi bu gelenekten kopuşu temsil etmiştir. Grafik kullanıcı arayüzleri tek bir görüntü yerine iç içe geçmiş çoklu ekranlar aracılığıyla eşzamanlı görsel alanlar oluşturmakta; modern birey de mekân ve zaman algısını giderek bu sanal pencereler üzerinden kurmaktadır (Friedberg, 2009, s. 1-3).

Friedberg'e göre sinema perdesi izleyiciyi fiziksel olarak koltuğa sabitlerken bakışını tek bir pencere üzerinden sanal bir dünyaya yönlendirmektedir. Bu nedenle sinema izleyicisi hareketsiz izleyicidir ve görüntü üzerindeki kontrol yönetmene aittir (Friedberg, 2009, s. 5-6). Buna karşılık bilgisayar ekranları ve dijital platformlar, üst üste binen ya da yan yana duran çoklu pencereler aracılığıyla izleyiciyi yalnızca izleyen değil; filmi durdurabilen, ileri-geri sarabilen, altyazıyı değiştirebilen ve farklı sekmeler arasında geçiş yapabilen aktif bir kullanıcıya dönüştürmektedir. Böylece sinemanın bütüncül bakışı parçalanmakta, tek pencere yerini çoklu ve eşzamanlı bakışlara bırakmaktadır (Friedberg, 2009, s. 6). Friedberg'e göre (2009, s. 3) dijital teknolojiler, parçalanmış, eşzamanlı ve zamanı kaydırılabilir bir görsel deneyim oluşturarak izleyicinin zaman ve mekânla kurduğu ilişkiyi temelden değiştirmiştir. Dijital arayüzler yalnızca görsel deneyimi değil, izleme biçimini ve izleyicinin konumunu da dönüştürmektedir.

Bu dönüşüm Benjamin'in aura kavramı açısından değerlendirildiğinde, geleneksel sinema perdesinde kolektif deneyim içinde kurulan aura dijital platformların çoklu pencereleri içerisinde çözülmektedir. Görüntü artık belirli bir zaman ve mekâna bağlı olmaktan çıkarak durdurulabilen, hızlandırılabilen ve parçalanabilen bir veriye dönüşmektedir. Bu durum hem auranın zayıflamasına hem de izleme deneyiminin bireyselleşmesine neden olmaktadır (Benjamin, 2007). Aynı zamanda Schwartz'ın seçim paradoksuyla da örtüşmektedir. Dijital platformlar izleyiciye sınırsız seçim olanağı sunarken karar verme süreçlerini zorlaştırmaktadır (Schwartz, 2023, s. 15).

Diğer yandan geleneksel sinemanın karanlık salonu, büyük perdesi ve eşzamanlı izleme deneyimi Durkheim'in kolektif coşku (2005, s. 242) kavramına karşılık gelen ortak bir duygusal senkron oluşturmaktadır. Dijital platformların kişiselleştirilmiş ve parçalı yapısı ise bu kolektif deneyimi ortadan kaldırarak izleyiciyi kendi ekranı, zamanı ve tercihleri içerisinde yalnızlaştırmaktadır.

Metodoloji ve Yöntem

Bu çalışma modern dönemde dijital platformların yoğun kullanımının sinema deneyiminde meydana getirdiği dönüşümü analiz etmek amacıyla kavramsal çerçeve analizi yöntemi bağlamında ele alınmıştır. Kavramsal çerçeve yöntemi (*Conceptual Framework Analysis*) Yosef Jabareen tarafından *Building a Conceptual Framework: Philosophy, Definitions and Procedure* adlı çalışmasıyla geliştirilmiştir.

Jabareen, Barney G. Glaser ve Anselm L. Strauss'un *The Discovery of Grounded Theory Strategies for Qualitative Research* adlı çalışmada sözü edilen gömülü kuramdan (grounded theory) hareketle yöntemi geliştirmiştir (Arık & Avşar Arık, 2016, s. 285). Jabareen tarafından geliştirilen bu yöntem öncelikle farklı kuramsal yaklaşımlardan elde edilen kavramların seçilmesi, tanımlanması ve birbirleri arasındaki ilişkinin incelenmesi yoluyla analitik bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır (Jabareen, 2009).

Jabareen'in kuramsal çerçeve analizi yöntemine kısaca bakıldığında, çok disiplinli literatürden elde edilen verilerden kavramlar üreten, tanımlayan ve elde edilen kavramlar arasında ilişkiler kurarak bir olgunun teorik çerçevesini oluşturmayı amaçlayan gömülü teoriye dayalı nitel yöntem olarak tanımlanabilir (Jabareen, 2009, s. 52-53). Kavramsal çerçeve analizi bir kavram koleksiyonu olmasının yanında her kavramın bütüncül olarak rol oynadığı bir analiz yöntemi olarak temel faktörleri, yapıları ya da değişkenleri ortaya koymaktadır. Bu yapıların arasındaki ilişki olduğunu varsayar ve toplumsal gerçekliğe yorumlayıcı bir yaklaşım sunmaktadır. Doğası gereği determinist değildir; bu nedenle sonucu tahmin etmekten ziyade bireyin eylemlerini anlaşılabilir ancak öngörülemezliği fikri üzerinden özgürlük kavramına dayanmaktadır. Nitel analiz süreciyle geliştirilebilir ya da inşa edilebilir, veri kaynakları kavramsal çerçeve analizinin ampirik verileri haline gelen birçok disiplin odaklı teoriden oluşmaktadır (Jabareen, 2009, s. 51).

Basics of Qualitative Research adlı eserlerinde (2015, s. 86) Juliet Corbin ve Anselm Strauss kavramsal çerçeve analizi yaparken analistlerin ham verileri kavramlara dönüştürdüğünü bu kavramların analistlerin verilerdeki katılımcılar tarafından iletilmesine inandıkları anlama dayandığını ifade etmektedir. Kavramların ham veri yerine kullanılmasının sebebi kavramların analistlerin benzer verileri tek bir başlık altında gruplandırmasına ve böylece analistlerin çalıştığı veri miktarını azaltmasına olanak sağlamasıdır. Diğer yandan kavramlar teorisinin yapısını oluşturan yapı taşlarıdır; dilin birer parçası olarak kavramlar iletişim kurma biçimidir, içlerinde kültürel ve kişisel anlamlar barındırmaktadırlar.

Kavramsal çerçeve analizi için seçilen metinler, ilgili sosyal, kültürel, politik ve çevresel olgu ya da sosyal davranışı inceleyen olguya odaklanan disiplinlerarası literatürü temsil etmelidir. Diğer yandan bu uygulamalar bu olguyu temsil etmesi gerekmektedir. Bu nedenle kitaplar,

makaleler, gazeteler, denemeler ve röportajlar gibi çeşitli türlerden gelmelidir. Çoğu metin ve çok sayıda veri belirli disiplinlere ait teorileri temsil etmektedir. Çok disiplinli bir yaklaşıma başlandığında bu disiplinli teoriler kavramsal çerçeve analizinin ampirik verileri haline gelmektedir (Jabareen, 2009, s. 53).

Kavramsal çerçeve analizi Jabareen'e göre sekiz aşamada gerçekleştirilebilir;

Aşama 1. Seçilen Veri Kaynaklarının Haritalandırılması: Söz konusu olguya ilişkin çok disiplinli literatürün yelpazesini haritalandırmaktır. Bu süreç metin türlerinin ve mevcut ampirik veriler ve uygulamalar gibi diğer veri kaynaklarının belirlenmesini içermektedir.

Aşama 2. Seçilen Verilerin Kapsamlı Şekilde Okunması ve Kategorize Edilmesi: Bu aşamada amaç seçilen verileri okuyup disiplinlerin önem ve temsil gücüne göre sınıflandırmaktır. Bu süreç sorgulama etkinliğini en üst düzeye çıkarmaktadır.

Aşama 3. Kavramların Tanımlanması ve Adlandırılması: Bu aşamada amaç seçilen verilerin yeniden okunarak kavramları keşfetmektir. Genel olarak bu yöntem literatürden kavramların ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır.

Aşama 4. Kavramların Ayrıştırılması ve Kategorize Edilmesi: Bu aşamanın amacı her kavramı yapısökümüne uğratarak ana niteliklerini, özelliklerini, varsayımlarını ve rolünü belirleyerek bu kavramların özelliklerine epistemolojik ve metodolojik rollerine göre organize etmeyi sağlamaktadır.

Aşama 5. Kavramların Entegrasyonu: Bu aşamadaki amaç yeni kavramlarla benzerlikleri olan kavramları entegre ederek gruplamaktır.

Aşama 6. Sentez, Yeniden Sentezleme ve Her Şeyi Anlamalı Hale Getirmek: Bu aşamadaki amaç kavramları teorik bir çerçeveye göre sentezlemektir.

Aşama 7. Kavramsal Çerçevenin Doğrulanması: Bu aşamadaki temel amaç kavramsal çerçeveyi doğrulamaktır. Soru, önerilen çerçeve kavramlarının sadece araştırmacı için değil, diğer akademisyenler için de anlamlı olup olmadığıdır.

Aşama 8. Kavramsal Çerçeveyi Yeniden Düşünme: Çok disiplinli bir olguyu temsil eden teori ve teorik çerçeve her zaman dinamik olur ve yeni içgörüler, yorumlar, literatür gibi alanlarla revize edilebilir (Jabareen, 2009, s. 53-54).

Richard Swedberg *The Art of Social Theory* adlı eserinde kavramsal çerçeveleme yöntemini Yosef Jabareen'in görüşlerine paralel olarak kavramların zıttının da kullanılması gerektiğini ileri sürmektedir. Örneğin savaş ve devrim gibi olguları anlayabilmek için savaş olmayan ya da devrim olmayan durumların da sınırlarının çizilmesi gerektiğini ifade eden Swedberg (2014, s. 68) zıtlıklar üzerinden ilerlemenin araştırmacıyı alışılmışın dışında yeni ve ilginç sonuçlara ulaştırabileceğini iddia eder. Bu yaklaşım kavramsal çerçeve analizine keşifsel bir yön kazandırarak araştırmacıya kavramların kapsamı hakkında geniş bilgiler elde etme imkânı vermektedir.

Yukarıdakilerden hareketle çalışmada Walter Benjamin'in *aura* kavramı, Barry Schwartz'ın *seçim paradoksu* ve Émile Durkeim'in *kolektif coşku* kavramları, Anne Friedberg'in *sanal pencere metaforu* bağlamında temel analitik bileşenler olarak belirlenmiştir. Bu kavramlar, geleneksel sinema deneyimi ile dijital platformlardaki izleme deneyimleri arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Geleneksel sinema deneyimi ile dijital platformların sunduğu yeni izleme deneyimi Anne Friedberg'in sanal pencere kuramı temel alınarak mekansal, zamansal ve öznesel olmak üzere üç temel eksenle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Bulgular ve Tartışma: Geleneksel Sinemadan Dijital Platformlara Karşılaştırmalı Bir Analiz

Mekansal Eksen: Derinlikli Pencereden Katmanlı Çerçeveye

Geleneksel Sinema: Bir sanat eserini belirli bir zaman ve mekân içerisinde deneyimleyebilmek mümkündür. Sanat eserinin tek ve biricik özelliği o eserin bulunduğu yerde belirli bir zaman dilimi içerisinde birey tarafından görülebilir. Sinema sanatının da icra edildiği sinema salonunda bulunan tekil penceredir. İzleyici fiziksel bir mekânda (sinema salonu) sabit bir bakışla perdenin sunduğu derinliğe hapsolür. Walter Benjamin'in *aura* kavramına uygun olarak film orada biricik ve kutsal bir an olarak durmaktadır. Ancak perde ile izleyici arasındaki uzaklık (nesneye dokunamama, yalnızca bakabilme) durumu auranın diğer kaynaklarından biridir.

Sinema perdesi Anne Friedberg'in eserinde (2009) vurguladığı bir pencere gibi derinlikli yapıdadır. İzleyici ise tüm görüntünün kendisine yöneltildiği tek ve sabit bir noktada bulunur. İzleyicinin konumu sinema salonunun dışarıdan yalıtılmış özelliği sayesinde Platon'un mağarasıyla benzerlik göstermekte, izleyici dış dünyadan kopmuş ve sadece pencerenin içine odaklanmış durumdadır. Perdede gösterilen filmin içindeki uzam izleyiciyi içine çeken kesintisiz bir dünya oluşturmaktadır.

Dijital Platformlar: Dijital platformlarda ekran bir pencere değil arayüz haline gelmiştir. Üst üste binen pencere ya da sekmeler derinliği yok etmektedir. Sinemadan farklı olan bu durum sanat eserinin masaüstündeki herhangi bir dosya konumuna indirgeyerek tek ve biricik özelliğini yok etmektedir. Belirli bir yer ve zamanda deneyimlenemeyen ve dosya konumuna indirgenen sanat eseri, Walter Benjamin'in deyimine göre aurası yok olmuş durumdadır.

Geleneksel sinema salonundaki derinlik yüzeyleri yerine dijital platformlarda katmanlar (pencereler) bulunmaktadır. Görüntüler üst üste bindirilerek derinlik illüzyonu yok olmuş durumdadır. İzlenen film bir sanat eseri formundan çıkarak diğer iş dosyaları, tarayıcı sekmeleri ve bildirimlerle aynı konumda yer alan bir pencere durumuna gelmiştir. Platform ekranı hem film karesini hem de arayüz bilgilerini içeren çok katmanlı bir yapıya evrilerek kutsal bir pencere durumundan sıyrılmıştır. Platform penceresi kullanıcının müdahale etmesine olanak verecek şekilde tasarlanmıştır. Fare imleci ya da parmak dokunuşlarıyla görüntünün üzerine binme ya da ulaşamaz olana ulaşma imkânı doğmuş böylece Benjamin'in auranın yok oluşu gerçekleşmiştir.

Zamansal Eksen: Kolektif Akıştan Mekansallaşmış Kontrole

Geleneksel Sinema: Êmile Durkheim'in kolektif coşku kavramı geleneksel sinemada zirveye çıkmaktadır. Aynı amaç için bir araya gelmiş olan topluluk, aynı ritme, aynı duygulara ve yönetmenin belirlemiş olduğu zamanın akışına kendini bırakır. Sinema salonunda zaman kolektif bir şekilde ancak müdahale edilemez bir biçimde akar. Geleneksel sinemada zaman izleyici üzerinde mutlak bir otorite kurarak ilerler. Salondaki yüzlerce izleyici senkron bir şekilde aynı pencereye bakması çeşitli duygulanımların gerçekleşmesi bireysel zamanın silinerek yerini toplumsal bir zamana bırakır. Salonda olay örgüsünün ritmine kapılan ve özdeşleşen bireyler diğer izleyicilerin de duygulanmalarını sağlar, Êmile Durkheim'in (2005, s. 242) Avustralya toplumlarının gerçekleştirdikleri şöenlerde yaşananlara benzer durumlar görülebilir.

Sinema salonunda bir arada bulunan izleyiciler için sinema perdesindeki akış ve zaman durdurulamaz, geri alınamaz ya da anlatının akışına müdahale edilemez durumdadır. Bu teslimiyet hali bir yandan ayinsel bir durum olarak görülebilir. Ayrıca salonun dış dünyadan yalıtılmış hali ve anlatının başlaması bir tür seremoninin de başlangıcı sayılabilir. Burada birey kendisini kendinden daha büyük bir güce teslim olmuş ve ait hissetmesine neden olur.

Dijital Platform: Anne Friedberg'in zamanın parçalanabilir, kaydırılabilir kavramı burada devreye girmektedir. Zaman geleneksel sinemadakinin aksine bir akış olmaktan ziyade ilerleme çubuklarıyla sağa sola çekilebilen bir mekân durumuna evrilmiştir. Sinema salonundaki müdahale edilemeyen akış platformların imkanlarıyla bireysel kontrol sayesinde kolektif ritmi bozmakta, her birey kendi zaman dilimi içerisinde izlemeyi gerçekleştirdiği için kolektif coşku gerçekleşemez. Filmi platformlar üzerinden izleyen birey farklı hızlarda (1.25x, 2x) ya da sahnelerin bazılarını atlayarak izleyebilir. Film arasına reklamlar girebilir, farklı pencerelerden gelen bildirimler olabilir. Bu durum ortak ritim duygusunu ve kolektif coşkuyu yok eder. Geleneksel sinemada akışa teslim olan mürit yerine platformlarda zaman bireyin kendi yönetimindedir. İzleyici zamanı durduran, geri alan, tekrar izleyen, yani zamana hükmeden konumundadır.

Özne Ekseni: İzleyiciden Zaman Operatörüne

Geleneksel Sinema: Karanlık ve büyük bir ortamda devasa ekranın önünde hareketsiz olarak oturan geleneksel sinema izleyicisi, dış dünyadan kopuk bir şekilde filmin büyülü dünyasına dalarak izleme edimini gerçekleştirmektedir. İzleyici burada aktif yöneten değil, pasif, edilgin ve yönetilen konumundadır. Duyguları, olay örgüsü ve yönetmenin filme işleme biçimine ve salondaki diğer izleyicilerin durumuna göre şekillenmektedir.

İzleyici perdedeki olay örgüsüyle ya da karakterle özdeşleşerek kendi fiziksel varlığını unuttur. Seçeneklerin sınırlı olması (yalnızca perdedeki görüntü) ve dikkati dağıtacak unsurların neredeyse yok olması zihinsel durumun tamamının tek bir noktada toplanmasını sağlayarak derin bir odaklanma durumu yaratmaktadır. Böylece izleyici kendisini tam olarak perdedeki olayların içerisinde bulur. Diğer yandan izleyici kalabalık ortamın içerisinde kendi iç dünyasıyla baş başa kalmakta, perdedeki olayların aslında kendi başına geldiğini hissetmesi çeşitli duygulanımlara neden olmaktadır. Bir yandan kendi iç dünyasıyla diğer yandan izleyici

topluluğuyla bir arada olması hem kolektif coşkunun hem de bireysel bir varoluş içinde olmasını sağlamaktadır. İzleyicinin salonda yerinden kalkamaması, filmin akışına müdahale edememesi, gibi fiziksel kısıtlamalar sanatsal deneyimin kutsallığının korunması için gerekli şartlardır. Bu sınırlara rıza göstermek izleyicinin bir metayı tüketmesinden ziyade belirli bir zaman ve mekânda sanat eserine tanıklık etmesi olarak görülebilir.

Dijital Platform: Platform izleyicisi açısından bakıldığında arayüz pencereleri, bildirimler ve farklı sekmeler izleyicinin dikkatinin her an dağılabilmesine neden olan pencerelerdir. Geleneksel izleyicinin aksine derin odaklanma yerine pencereler arasında geçişler yapan kullanıcı hakimdir. İzleyici pasif bir alıcı durumundan ziyade ilerleme çubukları sayesinde bir kullanıcı (user) durumundadır. Friedberg'in ifadesiyle (2009, s. 6) zamanı mekansallaştıran izleyici, filmi nesne gibi elinde tutarak istediği sahneye ulaşabilme imkanına sahiptir. Ancak bu durum sanatsal deneyimi (aurayı) yok eder.

Platform izleyicisi binlerce film penceresinin arasında doğru olanı bulmak için seçim yapmak zorundadır. Ancak bu durum Scwartz'ın öne sürdüğü seçim paradoksuna yol açmaktadır. En iyisini seçmeye çalışan izleyici seçim imkanlarının çokluğundan seçim felcine kapılarak henüz izlemeye başlamadan bilişsel bir yük altında girecek bu durum ise kaygı seviyesinin yükselmesine neden olacaktır. Seçim felcine neden olan kullanıcılar için platformların çeşitli algoritmalar geliştirmişlerdir. Kullanıcıların önceki deneyimlerinden hareketle sizin için seçtiklerimiz penceresi yoluyla sunulan yapay dünya izleyicilerin kendi zevklerin keşfetmesini engelleyen bir yankı odası oluşturmaktadır. İzleyici artık keşfeden durumundan algoritmalar tarafından yönetilen bir kullanıcı durumuna indirgenir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma geleneksel sinema salonundaki izleyici deneyiminin dijital platformların katmanlı arayüzüne geçişini, özne, zaman ve mekan eksenleri bağlamında inceleyerek izleyici deneyiminin geçirdiği dönüşümü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Geleneksel sinema Walter Benjamin'in vurguladığı aura kavramı çerçevesinde şekillenen izleyicinin belirli bir zaman ve mekanda kendini filmin akışına bıraktığı bir deneyim sunmaktayken, dijital platformlar Anne Friedberg'in sanal pencere kavramına evrilmiştir. Sanal pencerelerle sinema izleyicisi artık daha aktif, filmi ilerletebilen, durdurabilen, geri alabilen, hızlandıran bir kullanıcı haline gelmiştir.

Platformlar sundukları sınırsız seçim imkanıyla sonsuz özgürlükler vaat ettikleri görünse de durum aslında bir seçim felcine neden olmakta, seçeneklerin bolluğu kullanıcının seçim yapmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Burada Eli Pariser'in filtre balonu ve Thaler ve Sunstein'in işbirlikçi filtreleme kavramları öne çıkmaktadır. Platformlarda sizin için seçtiklerimiz, otomatik oynat, en çok izlenenler gibi başlıklar altında izleyici varsayılan seçeneklere yönlendirilmektedir. Geleneksel sinemadaki izleyici yerine platformlarda kullanıcı (user) konumuna evrilen birey aslında algoritmalar tarafından yönlendirilen bir konuma gelmiştir.

Sonuç olarak geleneksel sinema deneyimi bir ayine tanıklık etme pratiğinden bir veri yönetimine evrilmiş, izleyici sinema salonunda bir anlatının içerisine hapsolan bir öznenen

ekran üzerindeki pencereleri yönlendiren, hızını ayarlayan ve içeriği tüketen konuma gelen kullanıcıya dönüşmüştür. Geleneksel sinema deneyiminin kolektif koşkusu yerini bireyselleşmiş, parçalı hale gelmiş ve algoritmik olarak yönlendirilen bir operatör izleyici modeline evrildiği görülmektedir.

Çalışma Walter Benjamin'in aura, Barry Schwartz'ın seçim paradoksu, Émile Durkheim'in kolektif coşku ve Thaler ile Sunstein'in algoritma üzerine fikirlerini, Anne Friedberg'in sanal pencereler metaforuna uzanan kuramsal hareketle geleneksel sinema deneyiminin dijital platformların yaygınlaşmasıyla dönüşen izleme pratiklerini, sinematik auranın yok olması ve izleyicinin kullanıcı (user) konumuna evrilmesini konu almıştır. Çalışmanın konusu her ne kadar saha araştırması yürütülmemiş olsa da elde edilen teorik ve kuramsal bilgiler güncel ampirik verilerle örtüşmektedir.

Sidneye Matrix'in Jeunesse: Young People, Texts, Cultures adlı dergide yayımlanan *The Netflix Effect: Teens, Binge Watching, and On-Demand Digital Media Trends* adlı çalışması (2014, s. 133-134) dijital platformların yükselmeye başlamasıyla izleyici deneyiminin yaşadığı değişimi gözler önüne sermiştir. Araştırma geleneksel yayın akışına dayalı pasif izleme deneyiminin yerini içeriğin nerede ve ne zaman tüketileceğine kullanıcıların karar verdiği isteğe bağlı bireysel kuratörlük deneyimine bıraktığını saptamış, özellikle Y ve Z kuşakları arasında yaygınlaşan ardışık izleme pratiğinin anlatıyı tek bir oturuşta tüketilen mekansallaşmış bir nesneye dönüştürdüğünü ve bu durumun televizyon ve sinemanın zamansal disiplinini yıktığını iddia etmiştir. Diğer yandan çalışma, izleyicilerin içerikleri tüketirken eş zamanlı olarak sosyal meya ve mobil cihazlarla etkileşim içerisine girerek çoklu ekran kullanımını standart haline getirdiğini vurgulamıştır. Çalışmanın ana sonucu ise Netflix platformunun izleyiciyi algoritmik öneriler ve anlık tatmin mekanizmalarıyla çevreleyerek sinemayı bir sanat deneyimi olmaktan çıkarıp hızla tüketilecek bir metaya dönüştürdüğüdür.

2021 yılında yayınlanan *The Binge-Watcher's Journey: Investigating Motivations, Contexts, and Affective States Surrounding Netflix Viewing* adlı izleyici araştırması ise dijital platformlarda izleme deneyimlerinin büyük oranda bireyselleştiğini, genellikle ev ortamında ve çoklu görevlerle birlikte yapıldığını ortaya koymaktadır. İzleyicilerin izleme deneyimi sırasında farklı aktiviteleri de yapmaları ve planlamaları bir yandan dikkatin dağıldığını diğer yandan seçim özgürlüğünün kontrol kaybına dönüştüğünü göstermektedir. Bu durum sinemanın kolektif coşkusunu ve yoğun izleme deneyiminden uzaklaşarak daha bireysel ve dağınık bir tüketim biçimine evrildiğini göstermektedir (Castro, Rigby, Cabral, & Nisi, 2021).

2020 yılında yayınlanan *Binge-Watching: What Do we Know So Far? A First Systematic Review of the Evidence* adlı çalışmada (Flayelle, ve diğerleri, 2020) 17.545 kişi üzerinde yapılmış ve dijital platformlarda izleme deneyiminin önemli ölçüde bireysel ve gündelik bir pratik haline geldiği sonucuna ulaşılmıştır. İzleyicilerin içerikleri çoğunlukla rahatlatma ve stres giderme ve kaçış amacıyla tükettikleri izleme eyleminin ise ev içerisinde ve yalnız gerçekleştirildiği saptanmıştır.

Kaynakça

- Arık, F., & Avşar Arık, I. (2016). Grounded Teori Metodolojisi ve Türkiye’de Grounded Teori Çalışmaları. *Akademik Bakış Dergisi*(58), 285-309.
- Benjamin, W. (2007). *Illuminations Essays and Reflections* . New York: Schocken Books.
- Berger, J. (1986). *Görme Biçimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Casetti, F. (2015). *The Lumière Galaxy The Lumière Galaxy: Seven Key Words for the Cinema to Come*. New York: Columbia University Press.
- Castro, D., Rigby, J., Cabral, D., & Nisi, V. (2021). The Binge-Watcher’s Journey: Investigating Motivations, Contexts, and Affective States Surrounding Netflix Viewing. *Convergence-The International Journal of Research into New Media Technologies*, 27(1), 3-20.
- Corbin, J., & Strauss , A. (2015). *Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. United States of America: SAGE Publications.
- Durkheim, Ê. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* . İstanbul: Ataç Yayınları.
- Flayelle, M., Maurage, P., Lorenzo, K., Vögele, C., Gainsbury, S., & Billieux, J. (2020). Binge-Watching: What Do we Know So Far? A First Systematic Review of the Evidence. *Current Addiction Reports*, 7, 44-60.
- Friedberg, A. (2009). *The Virtual Window*. Cambridge: MIT Press.
- Jabareen, Y. (2009). Building a Conceptual Framework:Philosophy, Definitions, and Procedure. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(4), 49-62.
- Manovich, L. (2001). *The Language of New Media*. Cambridge, Massachusetts London, England: The MIT Press .
- Matrix, S. (2014). The Netflix Effect: Teens, Binge Watching, and On-Demand Digital Media Trends. *Jeunesse: Young People, Texts, Cultures*, 6(1), 119-138.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You*. New York: Penguin Press.
- Schwartz, B. (2023). *Bolluk Paradoksu*. İstanbul: MediaCat.
- Swedberg, R. (2014). *The Art of Social Theory* . Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Thaler, R. H., & Sunstein, C. (2008). *Nudge Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. New Haven and London: Yale University Press.
- Virilio, P. (1992). Big Optics. P. Weibel içinde, *On Justifying the Hypothetical Nature of Art and* (s. 82-93). Köln: Walther Koenig.

Wasson, H. (2007). The Networked Screen: Moving Images, Materiality, and the Aesthetics of Size. J. Marchessault, & S. Lord içinde, *Fluid Screens, Expanded Cinema* (s. 74-95). Toronto Buffalo London: University of Toronto Press.

YAPAY ZEKÂ YLA İLGİLİ HABER İÇERİKLERİNİN ULUSAL BASINDA SUNUMU

Doç. Dr. Mehmet Suicmez

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,

Söğüt Meslek Yüksekokulu

Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü

mehmet.suicmez@bilecik.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7909-0704

ÖZET

Bu çalışma, yapay zekâ hakkında kamuoyuna sunulan temel temaları, bakış açılarını ve toplumsal güç ilişkilerini ortaya koyabilmek amacıyla mevcut yapay zekâ haberlerini kapsamlı biçimde incelemektedir. Araştırma, Medya Takip Merkezi verilerine göre Türkiye’de basılı gazeteler arasında ilk üç sırada yer alan Türkiye, Sabah ve Sözcü gazetelerinde yayımlanan yapay zekâ temalı 156 haberin içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. İlgili gazetelerde yer alan yapay zekâ haberleri 12/05/2025–11/05/2026 tarih aralığını kapsayacak şekilde geriye dönük olarak taranmıştır. Haberlerin tanımlayıcı özellikleri, konu dağılımları, sunum biçimleri ve görsel içeriklerinin analiz edilebilmesi amacıyla Microsoft Excel programında bir kodlama tablosu oluşturulmuştur. Kodlama tablosuna aktarılan veriler daha sonra SPSS 25.0 istatistik paket programı kullanılarak içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde haberlerin tanımlayıcı bulguları ile yapısal özellikleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Elde edilen araştırma bulguları, yapay zekâ temalı haberlerin gazetelerde dönemsel bir artış gösterdiğini ve sürekli bir gündem oluşturmaktan ziyade olay merkezli biçimde haberleştirildiğini ortaya koymaktadır. İncelenen içeriklerin çoğunlukla olumlu bir çerçeve içerisinde sunulduğu, bununla birlikte risk ve olumsuz yönler de yer verildiği belirlenmiştir. Yapay zekâyâ ilişkin haberlerin ağırlıklı olarak ekonomi, iş dünyası, güvenlik ve sağlık gibi toplumsal etkisi yüksek alanlar etrafında yoğunlaştığı görülmüştür. Ayrıca gazetelerin yayın politikaları doğrultusunda haber sunum biçimlerinde belirgin farklılıkların bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya, Yapay Zeka, İçerik Analizi

THE PRESENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-RELATED NEWS CONTENT IN THE NATIONAL PRESS

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Suiçmez
Bilecik Şeyh Edebali University,
Söğüt Vocational School
Department of Audio-Visual Techniques and Media Production
mehmet.suicmez@bilecik.edu.tr
ORCID ID: [0000-0001-7909-0704](https://orcid.org/0000-0001-7909-0704)

ABSTRACT

This study comprehensively examines current news reports on artificial intelligence in order to reveal the main themes, perspectives, and social power relations presented to the public regarding artificial intelligence. The research was conducted through a content analysis of 156 artificial intelligence-themed news articles published in Türkiye, Sabah, and Sözcü, which ranked among the top three printed newspapers in Türkiye according to the data of the Media Monitoring Center. Artificial intelligence-related news published in these newspapers was retrospectively reviewed covering the period between 12/05/2025 and 11/05/2026. A coding table was created in Microsoft Excel to analyze the descriptive characteristics, topic distributions, presentation styles, and visual contents of the news articles. The data transferred to the coding table were subsequently analyzed using the content analysis method through the SPSS 25.0 statistical software package. During the analysis process, the descriptive findings and structural characteristics of the news articles were examined under separate headings. The findings of the study reveal that artificial intelligence-themed news articles showed a periodic increase in newspapers and were reported in an event-centered manner rather than forming a continuous agenda. It was determined that the examined contents were mostly presented within a positive framework, although risks and negative aspects were also addressed. News related to artificial intelligence was found to be concentrated mainly in areas with significant societal impact, such as economy, business, security, and health. Furthermore, notable differences were identified in the presentation styles of the news articles in line with the editorial policies of the newspapers.

Keywords: Media, Artificial Intelligence, Content Analysis

1. GİRİŞ

Dijital çağın en belirgin dönüşümlerinden biri olarak yapay zekâ, günümüzde yalnızca teknolojik bir yenilik olmanın ötesine geçerek toplumsal yaşamı yeniden biçimlendiren, ekonomik, kültürel ve etik yönleriyle geniş kapsamlı bir değişim alanına dönüşmüştür (Akgül ve Demirtaş, 2026). Yapay zekâ teknolojileri; eğitim, sağlık, finans, ulaşım, bilim ve eğlence dâhil olmak üzere ekonominin neredeyse tüm alanlarında hızlı bir gelişim göstermektedir (Çelik, 2024). Bu teknolojiler ilerledikçe, toplumun yapay zekâyâ ilişkin bilgi edinme biçimi, kabul düzeyi ve gündelik yaşama entegrasyonu üzerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. 2022 yılında gerçekleştirilen PEW araştırmasına göre, bireylerin yapay zekânın Amerikan yaşamı üzerindeki etkisine yönelik tutumlarında temkinli bir yaklaşım hâkimdir; günlük yaşamda yapay zekâ kullanımının artmasına ilişkin olarak katılımcıların yalnızca %15'i daha çok heyecan duyarken, %38'i endişeyi daha baskın hissetmekte, %46'sı ise her iki duyguyu eşit düzeyde yaşamaktadır (Kennedy vd., 2023). Bu durum, toplumun yapay zekâyâ dair bilgiyi hangi kanallar üzerinden edindiği sorusunu gündeme getirmektedir. Cui ve Wu (2020) medya araçlarının, özellikle yapay zekâ gibi gelişmekte olan teknolojilerin kamuoyuna aktarılmasında kritik bir işlev gördüğünü belirtmektedir. Benzer biçimde Ophir vd. (2021), medya maruziyetinin bu tür teknolojilere ilişkin kamu algısını önemli ölçüde şekillendirdiğini vurgularken, Nguyen ve Hekman (2024) bir konunun haberlerde görünürlük kazanmasının, kamu gündemindeki önemini artırdığını ifade etmektedir. Gündem belirleme kuramı bu bağlamda, editoryal tercihlerin konuların görünürlüğü ve önceliklendirilmesi üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca teknolojinin medya içinde hangi çerçevelerle sunulduğu, izleyici algısını ve değerlendirmelerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle haber medyasının yapay zekâyı hangi bağlamlarda ele aldığı, bir fırsat ya da tehdit olarak nasıl konumlandığı önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır (Nguyen ve Hekman, 2024). Bu doğrultuda yapay zekânın medyadaki temsili, kamuoyunun bu teknolojiye ilişkin farkındalık ve anlamlandırma süreçlerini doğrudan etkileyebilmektedir (Çelik, 2024). Bu çalışma ise 12.05.2025–11.05.2026 tarihleri arasında Türkiye’de en yüksek tiraja sahip üç basılı gazete olan Türkiye, Sözcü ve Sabah gazetelerinde yayımlanan yapay zekâ haberlerini veri temelli bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır.

2. AMAÇ, VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu araştırma, Türkiye’de ulusal düzeyde yayımlanan basılı gazetelerde yer alan yapay zekâ konulu haber içeriklerini, haberlerin yapısal ve tanımlayıcı özellikleri bağlamında inceleyerek gazetelerin yapay zekâyı sunma ve konumlandırma pratiklerini bütüncül bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, kesitsel ve betimsel araştırma modeline dayalı olarak yürütülmüştür. Kesitsel araştırma tasarımlarının en temel özelliği, incelenen tüm verilerin belirli bir zaman diliminde ya da tek bir zaman noktasında toplanmasıdır. Bu yönüyle kesitsel tasarımlar, zaman içerisinde tekrarlanan ölçümler gerçekleştiren boylamsal ve deneysel araştırma desenlerinden ayrılmaktadır. Genel olarak bu tasarımlar, diğer özellikler bakımından benzerlik gösteren farklı alt gruplar arasında belirli değişkenlerin incelenmesi ve karşılaştırılması amacıyla kullanılmaktadır (Cummings, 2018). Sosyal bilimler, ekonomi, sağlık bilimleri, eğitim ve birçok farklı alanda yaygın biçimde kullanılan kesitsel araştırmalar,

mevcut durumun betimlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır (Kesmodel, 2018). Yazılı ve görsel medya alanında ise kesitsel araştırmalar, medya kuruluşlarının veya gazetecilerin belirli bir dönemde ortaya çıkan olayları, eğilimleri ve durumları anlamlandırmak, değerlendirmek ve haberleştirmek amacıyla gerçekleştirdikleri araştırmaları ifade etmektedir. Bu araştırmalar, haber metinlerinin, televizyon programlarının veya gazete içeriklerinin oluşturulmasında önemli bir veri kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada ulusal basılı gazetelerde yayımlanan yapay zekâ konulu haberlerin yapısal ve tanımlayıcı özelliklerinin incelenecek olması, araştırmanın kesitsel bir nitelik taşımasını gerektirmektedir.

Araştırmanın evrenini Türkiye’de ulusal düzeyde yayımlanan basılı gazeteler oluşturmaktadır. Medya Takip Merkezi verileri doğrultusunda, Türkiye’de en yüksek tiraja sahip ilk üç basılı gazete arasında yer alan Türkiye, Sözcü ve Sabah gazeteleri araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Araştırmanın verileri, 12.05.2025–11.05.2026 tarihleri arasındaki dönemde farklı yayın politikalarına sahip olan Türkiye, Sözcü ve Sabah gazetelerinde yayımlanan yapay zekâ temalı haberlerin taranması yoluyla elde edilmiştir. Haber içerikleri gazetelerin basılı nüshalarından temin edilmiştir. Tarama sürecinde kullanılan anahtar kelimelere ve araştırmaya dâhil edilme ölçütlerine ilişkin bilgiler Çizelge 1’de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Taramada Kullanılan Anahtar Kelimeler İle Dâhil Edilme Kriterleri

Taranan Gazeteler	Türkiye
	Sözcü
	Sabah
Anahtar Kelimeler	Yapay Zekâ ve/veya Üretken Yapay Zekâ
	ChatGPT/Grok/Gemini/
	OpenAI
	Otonom
Dâhil Edilme Kriterleri	Taranan haberlerin belirtilen tarih aralığında olması, haber içeriklerinin tamamının mevcut olması.
Haber Sayısı	156

Gerçekleştirilen tarama sonucunda dâhil edilme kriterlerini karşılayan toplam 156 habere ulaşılmıştır. Elde edilen haberlerin gazetelere göre dağılımına ilişkin bilgiler ise Çizelge 2’de gösterilmektedir.

Çizelge 2. Haberlerin Gazetelere Göre Dağılımları

Gazete	Haber Sayısı
Türkiye	55
Sabah	57
Sözcü	44

Haberlerin gazetelere göre dağılımlarına bakıldığında yapay zekâyı konu alan haberlerin en çok sabah gazetesinde yer aldığı görülmektedir. Sözcü gazetesi ise yapay zekâyı konu alan haberlerin en az yer aldığı gazetedir.

Çalışmada haberlerin ve içeriklerin; tanımlayıcı bulgular, haber konuları, haberlerin sunuluş biçimleri ve görsel içerik özellikleri açısından analiz edilebilmesi amacıyla Microsoft Excel programında bir kodlama tablosu oluşturulmuştur. Kodlama tablosu iki ayrı bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde haberlere ilişkin tanımlayıcı değişkenler yer almakta olup bu

kapsamda Haber Türü, Haber Kategorisi, Haberin Coğrafi Odağı, Yapay Zekâ Türü, Haberin Temel Konusu ve Haberin Sunuluş Biçimi gibi başlıklara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise gazetelerde yayımlanan yapay zekâ haberlerinin yapısal özellikleri incelenmiş ve bu doğrultuda Haber Başlığının Tonu, Başlık ve İçerik Uyumu, Bilgi Kaynağı, Haberin Kaynağı ve Yardımcı Unsur Kullanımı değişkenleri değerlendirmeye alınmıştır.

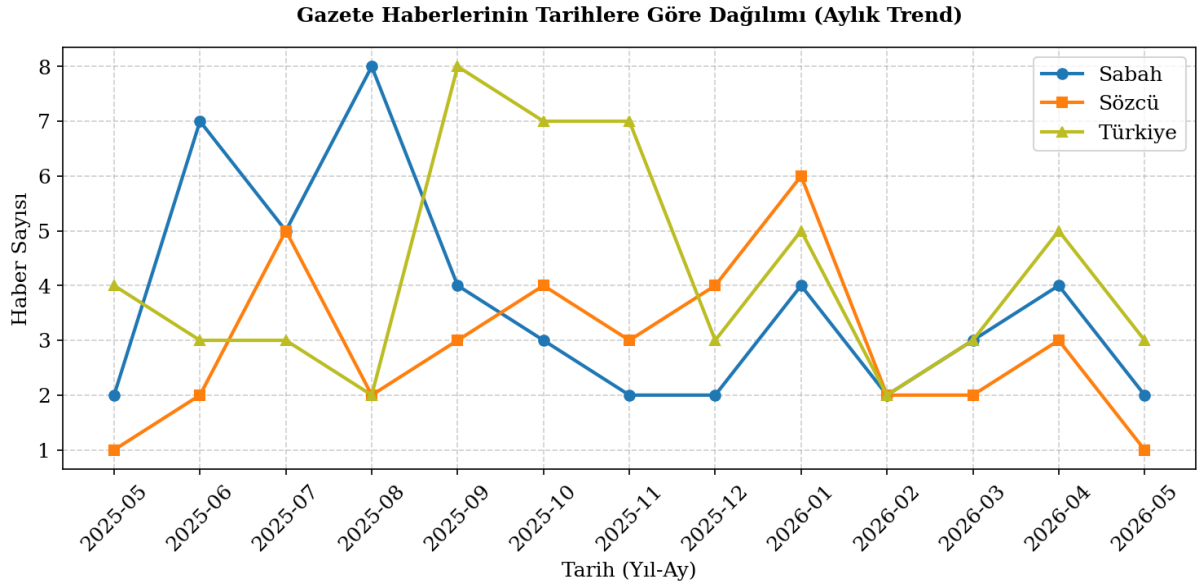
Kodlama tablosuna aktarılan haberler, SPSS 25.0 istatistik paket programı kullanılarak içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Sosyal bilimler alanında yaygın olarak başvuru alan içerik analizi, belirli kurallar doğrultusunda gerçekleştirilen kodlamalar aracılığıyla metinde yer alan bazı sözcük ve ifadelerin daha küçük kategoriler altında özetlenmesini sağlayan sistematik ve tekrarlanabilir bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2019). Analiz sürecinde yapay zekâ haberlerine ilişkin tanımlayıcı bulgular ile haberlerin yapısal özellikleri ayrı çizelgeler altında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda kategorilerden elde edilen verilerin betimleyici istatistikleri olarak her değişkene ait sayı ve yüzde değerlerini gösteren frekans tabloları hazırlanmış, ayrıca kategoriler arasındaki farklılıkları ve ilişkileri ortaya koyabilmek amacıyla sayı ve yüzde değerlerini içeren çapraz tablolamalara yer verilmiştir. Böylece gazeteler arasında gözlenen benzerliklerin ve farklılıkların karşılaştırmalı olarak yorumlanması mümkün hale getirilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

12.05.2025–11.05.2026 tarihleri arasında Türkiye’de en yüksek tiraja sahip üç basılı gazete olan Türkiye, Sözcü ve Sabah gazetelerinde yayımlanan yapay zekâ konulu haberlerin tanımlayıcı ve yapısal özelliklerine ilişkin gerçekleştirilen inceleme sonucunda elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

3.1. Haberlerin Zamansal ve Gazete Bazlı Dağılımı

Araştırma kapsamında incelenen gazetelerin yapay zekâ konusuna yönelik dönemsel eğilimlerini ve haber yoğunluğunun hangi zaman dilimlerinde arttığını belirleyebilmek amacıyla öncelikle haberlerin tarihsel dağılımları incelenmiştir. Bu doğrultuda Sabah, Türkiye ve Sözcü gazetelerinde yayımlanan yapay zekâ temalı haberlerin Mayıs 2025 ile Mayıs 2026 tarihleri arasındaki bir yıllık süreçte aylara göre dağılımı değerlendirilmiştir. Söz konusu haberlerin aylık dağılımlarına ilişkin bulgular görsel olarak da sunulmaktadır.

Görsel 1. Haberlerin Aylara Göre Dağılımı

Görsel 1’de yer alan grafik incelendiğinde, Sabah, Sözcü ve Türkiye gazetelerinde yayımlanan yapay zekâ konulu haber sayılarının zaman içerisinde dalgalı ve değişken bir seyir izlediği görülmektedir. Sabah gazetesi, 2025 yılı Haziran ve Ağustos aylarında yapay zekâ temalı haberlerde en yüksek yayın düzeyine ulaşmıştır. Buna karşılık Sözcü gazetesi, 2025 yılı Temmuz ayı ile 2026 yılı Ocak ayında iki ayrı zirve noktasına ulaşmıştır. Türkiye gazetesi değerlendirildiğinde ise özellikle 2025 yılı Eylül, Ekim ve Kasım aylarında yapay zekâ konulu haber içeriklerinde düzenli ve sürekli bir artış eğiliminin bulunduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre, gazetelerin yapay zekâ teknolojilerini gündeme taşıma süreçlerinin doğrusal ve istikrarlı bir yapı göstermediği, söz konusu yenilikçi teknolojinin basılı medyadaki görünürlüğünün belirli dönemlerde ve bazı aylarda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

3.2. Haberlerin Tanımlayıcı Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında incelenen gazetelerde yer alan yapay zekâ konulu haberlerin içeriksel ve tanımlayıcı özelliklerini ayrıntılı biçimde ortaya koyabilmek amacıyla haberler belirli kategoriler çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Gazetelerin yapay zekâ konusunu hangi bağlam içerisinde ele aldığı, hangi odak noktalarına vurgu yaptığı ve okuyucuya ne tür bir yayın anlayışı doğrultusunda sunduğunu belirlemek bu çalışmanın temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda incelenen haberler haber türü, haber kategorisi, haberin coğrafi odağı, ele alınan yapay zekâ türü, haberin temel konusu ve haberin sunulmuş biçimi olmak üzere altı temel parametre çerçevesinde kodlanarak yapısal analize tabi tutulmuştur. Ancak incelenen haberleri metodolojik açıdan daha anlaşılır bir yapı oluşturmak ve bulguların izlenebilirliğini artırmak amacıyla haberler iki temel kategori altında değerlendirilmiştir. Böylece haberlerin kurumsal ve yayıncılık bağlamına ilişkin özellikleri ile yapay zekânın medyada temsil edilme biçimine yönelik unsurlar birbirinden ayrılarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda araştırmaya dâhil edilen gazetelerin habercilik pratiğini, kurumsal niteliğini ve mekânsal erişim alanını yansıtan haber türü, haber kategorisi ve coğrafi odağı değişkenleri, haberin genel kimliğine ilişkin özellikler kategorisi altında Çizelge 3’te ele

alınmıştır. Yapay zekânın gazetelerde hangi teknolojik türler üzerinden ve hangi tematik çerçeveler doğrultusunda sunulduğunu ortaya koyan yapay zekâ türü, haberin temel konusu ve sunuluş biçimi değişkenleri ise yapay zekânın temsiline ilişkin özellikler kategorisi kapsamında Çizelge 3’te incelenmiştir.

Çizelge 3. Haberlerin Genel Kimliğine İlişkin Özellikler

				Gazete			Toplam
				Sabah	Sözcü	Türkiye	
Haberlerin Genel Kimliğine İlişkin Özellikler	Haber Türü	Teknoloji haberi	f	10	-	-	10
			%	100,0%	-	-	100,0%
		Genel haber	f	32	33	52	117
			%	27,4%	28,2%	44,4%	100,0%
		Analiz/değerlendirme	f	6	3	1	10
			%	60,0%	30,0%	10,0%	100,0%
		Ekonomi haberi	f	2	-	-	2
			%	100,0%	-	-	100,0%
	Haber Kategorisi	Röportaj	f	4	3	1	8
			%	50,0%	37,5%	12,5%	100,0%
		Dosya haber	f	2	2	-	4
			%	50,0%	50,0%	-	100,0%
		Köşe yazısı	f	1	3	1	5
			%	20,0%	60,0%	20,0%	100,0%
		Teknoloji	f	5	3	1	9
			%	55,6%	33,3%	11,1%	100,0%
		Güvenlik	f	10	8	12	30
			%	33,3%	26,7%	40,0%	100,0%
		İş dünyası	f	9	6	6	21
			%	42,9%	28,6%	28,6%	100,0%
		Sağlık	f	6	5	11	22
			%	27,3%	22,7%	50,0%	100,0%
		Eğitim	f	5	4	4	13
			%	38,5%	30,8%	30,8%	100,0%
		Sosyal yaşam	f	8	4	3	15
			%	53,3%	26,7%	20,0%	100,0%
		Savunma	f	3	2	1	6
			%	50,0%	33,3%	16,7%	100,0%
		Ekonomi/finans	f	7	9	8	24
			%	29,2%	37,5%	33,3%	100,0%
		Siyaset	f	2	-	1	3
			%	66,7%	-	33,3%	100,0%
		Çevre/İklim	f	2	-	6	8
			%	25,0%	-	75,0%	100,0%
		Ulaşım	f	-	2	1	3
			%	-	66,7%	33,3%	100,0%
		Medya	f	-	1	1	2
			%	-	50,0%	50,0%	100,0%
	Haberin Coğrafi Odağı	Türkiye	f	32	26	37	95
			%	33,7%	27,4%	38,9%	100,0%
		ABD	f	6	3	4	13
			%	46,2%	23,1%	30,8%	100,0%
		Avrupa	f	5	2	2	9
			%	55,6%	22,2%	22,2%	100,0%
		Asya	f	-	1	1	2
			%	-	50,0%	50,0%	100,0%
		Küresel	f	12	12	11	35
			%	34,3%	34,3%	31,4%	100,0%
		Belirsiz	f	2	-	-	2
			%	100,0%	-	-	100,0%

Çizelge 3’te yer alan bulgular incelendiğinde, yapay zekâyı konu edinen haberlerin gazetelerde farklı haber türleri içerisinde yayımlandığı, ancak en yaygın haber türünün genel haber kategorisi olduğu görülmektedir (f=117). Türkiye gazetesi ise yapay zekâ konulu haberleri genel haber kategorisinde en fazla yayımlayan gazete olarak öne çıkmaktadır. Genel haber kategorisinde yer alan içeriklerin %44,4’ü Türkiye gazetesinde yayımlanırken, bu haberlerin %28,2’si Sözcü gazetesinde ve %27,4’ü Sabah gazetesindedir. Elde edilen bu bulgular, yapay zekâ ile ilgili haber içeriklerinin üç gazetede de ağırlıklı olarak rutin ve standart haber formatında okuyucuya sunulduğunu göstermektedir. Buna karşılık teknoloji haberi kategorisindeki içeriklerin tamamının Sabah gazetesinde olması (f=10), Sabah gazetesini yapay zekâyı yeni teknolojileri ekseninde konumlandırmada diğer gazetelerden ayıştırmaktadır. Analiz ve değerlendirme kategorisinde yer alan haberlerin de büyük ölçüde yine Sabah gazetesinde (%60,0) yoğunlaştığı görülmektedir. Söz konusu içeriklere Türkiye gazetesinde ise daha sınırlı (%10) ölçüde yer verilmiştir. Köşe yazıları kategorisi değerlendirildiğinde ise en yüksek oranın Sözcü gazetesinde olduğu dikkat çekmektedir (%60,0). Bu sonuç, Sözcü gazetesinin yapay zekâ konusunu daha çok yorumlama, değerlendirme ve eleştirel analiz ekseninde ele alma eğiliminde olduğunu düşündürmektedir.

Haber kategorileri açısından değerlendirildiğinde, yapay zekâ konulu haberlerin en yoğun biçimde güvenlik (f=30), ekonomi/finans (f=24), sağlık (f=22) ve iş dünyası (f=21) kategorilerinde yer aldığı belirlenmiştir. Güvenlik kategorisinde bulunan haberlerin %40’ı (f=12) Türkiye gazetesinde yayımlanmıştır. Bu bulgu, Türkiye gazetesinin yapay zekâ konusunu daha çok savunma ve güvenlik perspektifi çerçevesinde gündeme taşıdığını göstermektedir. Sağlık kategorisinde yer alan haberlerde de benzer şekilde Türkiye gazetesi öne çıkan yayın organı olmuş, bu kategorideki haberlerin %50’si (f=11) Türkiye gazetesinde yayımlanmıştır. Buna karşın teknoloji kategorisindeki haberlerin yarıdan fazlası Sabah gazetesinde (%55,6; f=5) yayımlanmıştır. Savunma (%50; f=3), siyaset (%66,7; f=2) ve sosyal yaşam (%53,3; f=8) kategorilerinde de en yüksek oranların yine Sabah gazetesine ait olduğu görülmektedir. Diğer yandan çevre ve iklim kategorisinde yer alan haberlerin büyük bölümü Türkiye gazetesinde (%75; f=6) yayımlanmıştır. Elde edilen bu sonuçlar, gazetelerin yapay zekâ konusunu farklı tematik çerçeveler ve çeşitli içerik odakları doğrultusunda okuyucuya sunduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen haberler coğrafi odak açısından değerlendirildiğinde, yapay zekâ konulu haberlerin önemli bir bölümünün Türkiye odaklıdır (f=95). Türkiye odaklı yapay zekâ haberlerini en fazla gündeme taşıyan gazete ise Türkiye gazetesi (%38,9; f=37) olmuştur. Türkiye gazetesini bu kategoride Sabah (%33,7; f=32) ve Sözcü (%27,4; f=26) gazeteleri takip etmektedir. Bununla birlikte küresel ölçekte yapay zekâ konusunu ele alan haberlerin sayısının da oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir (f=35). Ayrıca ABD merkezli yapay zekâ haberlerinin gündeme taşınmasında Sabah gazetesi (%46,2; f=6) öne çıkmaktadır. Avrupa odaklı yapay zekâ haberlerinde de benzer şekilde en yüksek payın Sabah gazetesine ait olduğu (%55,6; f=5) görülmektedir. Asya merkezli yapay zekâ haberleri ise Türkiye (%50; f=1) ve Sözcü (%50; f=1) gazetelerinde yer almıştır. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda gazetelerin yapay zekâ konulu haberleri öncelikli olarak Türkiye ekseninde ele aldığı, ancak küresel ölçekte yaşanan gelişmelere de kayıtsız kalmadığı söylenebilir.

Çizelge 4. Yapay Zekânın Temsiline İlişkin Özellikler

				Gazete			Toplam
				Sabah	Sözcü	Türkiye	
Yapay Zekânın Temsiline İlişkin Özellikler	Yapay Zekâ Türü	Sağlık yapay zekâsı	f	4	3	6	13
			%	30,8%	23,1%	46,2%	100,0%
		Eğitim yapay zekâsı	f	4	2	-	6
			%	66,7%	33,3%	-	100,0%
		Savunma teknolojisi	f	3	2	1	6
			%	50,0%	33,3%	16,7%	100,0%
		Üretken yapay zekâ (ChatGPT vb.)	f	23	8	14	45
			%	51,1%	17,8%	31,1%	100,0%
		Genel yapay zekâ söylemi	f	9	20	30	59
			%	15,3%	33,9%	50,8%	100,0%
	Haberin Temel Konusu	Robotik sistemler	f	4	5	1	10
			%	40,0%	50,0%	10,0%	100,0%
		Deepfake	f	4	4	3	11
			%	36,4%	36,4%	27,3%	100,0%
		Belirsiz	f	6	-	-	6
			%	100,0%	-	-	100,0%
		Teknolojik gelişme	f	18	23	26	67
			%	26,9%	34,3%	38,8%	100,0%
		Yeni ürün/tanıtım	f	5	1	2	8
			%	62,5%	12,5%	25,0%	100,0%
		Risk ve tehdit	f	4	-	-	4
			%	100,0%	-	-	100,0%
		Etik tartışma	f	3	1	2	6
			%	50,0%	16,7%	33,3%	100,0%
		Ekonomik etkiler	f	1	-	-	1
			%	100,0%	-	-	100,0%
		İşsizlik etkisi	f	3	5	5	13
			%	23,1%	38,5%	38,5%	100,0%
		Hukuki düzenleme	f	1	-	-	1
			%	100,0%	-	-	100,0%
		Eğitim etkisi	f	5	3	3	11
			%	45,5%	27,3%	27,3%	100,0%
		Güvenlik/siber tehdit	f	12	6	9	27
			%	44,4%	22,2%	33,3%	100,0%
		Psikolojik/sosyal etki	f	5	5	5	15
			%	33,3%	33,3%	33,3%	100,0%
		Çevreye etkisi	f	-	-	3	3
			%	-	-	100,0%	100,0%
	Haberin Sunuluş Biçimi	Fırsat	f	8	3	-	11
			%	72,7%	27,3%	-	100,0%
		Tehdit	f	5	-	-	5
			%	100,0%	-	-	100,0%
		İş yaşamını kolaylaştıran araç	f	18	20	31	69
	Haberin Sunuluş Biçimi		%	26,1%	29,0%	44,9%	100,0%
		İnsan yaşamını kolaylaştıran araç	f	4	-	-	4
			%	100,0%	-	-	100,0%
		Kontrol edilmesi gereken risk	f	22	21	24	67
			%	32,8%	31,3%	35,8%	100,0%

Çizelge 4 incelendiğinde, yapay zekâ konulu haberlerde ağırlıklı olarak genel yapay zekâ söyleminin (f=59) haberleştirildiği, bunu ise üretken yapay zekâyâ ilişkin haberlerin (f=45) takip ettiği belirlenmiştir. Genel yapay zekâ söylemi çerçevesinde yer alan haberlerin büyük bölümü Türkiye gazetesinde (%50,8; f=30) yayımlanırken, üretken yapay zekâyı konu edinen haberler daha çok Sabah gazetesinde (%51,1; f=23) yer almıştır. Sağlık alanında kullanılan yapay zekâyâ ilişkin haberlerde de yine Türkiye gazetesi (%46,2; f=6) ön plana çıkmıştır. Eğitim alanındaki yapay zekâ uygulamalarını konu alan haberlerin tamamı ise Sabah (%66,7;

f=4) ve Sözcü (%33,3; f=2) gazetelerinde yayımlanmıştır. Diğer taraftan robotik sistemleri ele alan yapay zekâ haberlerinde ilk sırada Sözcü gazetesi (%50; f=5) yer almıştır. Deepfake teknolojisi konu alan haberlerde ise Sözcü ve Sabah gazetelerinin eşit düzeyde temsil edildiği (%36,4; f=4) görülmektedir. Elde edilen sonuçlar, incelenen gazetelerin yapay zekâ konusunu belirli bir uygulama alanıyla sınırlandırmaktan ziyade, daha çok genel yapay zekâ söylemi ve üretken yapay zekâ ekseninde haberleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Haberlerin temel konusu açısından değerlendirildiğinde, incelenen içeriklerin ağırlıklı olarak teknolojik gelişmeler (f=67), güvenlik ve siber tehditler (f=27), yapay zekânın psikolojik ve sosyal etkileri (f=15) ile işsizlik üzerindeki etkileri (f=13) etrafında şekillendiği görülmektedir. Teknolojik gelişmeleri konu alan haberlerin büyük bölümü Türkiye gazetesinde (%38,8; f=26) yayımlanmıştır. Yapay zekâyı güvenlik ve siber tehditler bağlamında ele alan haberler ise daha çok Sabah gazetesinde (%44,4; f=12) yer almakla birlikte, Türkiye gazetesinin de (%33,3; f=9) bu kategoride önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Buna karşılık yapay zekânın psikolojik ve sosyal etkilerini konu alan haberlerde gazeteler arasında daha dengeli bir dağılımın bulunduğu dikkat çekmektedir (Sabah %33,3; f=5, Sözcü %33,3; f=5, Türkiye %33,3; f=5). Gazetelerin yapay zekâyı yalnızca bir yenilik unsuru olarak değil, aynı zamanda bir risk ve tehdit faktörü olarak da haberleştirdiği görülmektedir. Özellikle yapay zekâ teknolojilerinin iş gücü piyasaları üzerindeki olası sonuçlarını ele alan işsizlik etkisi kategorisindeki haberlerin sayıca yüksek olması dikkat çekici bir bulgu olarak öne çıkmaktadır (f=13; Sözcü %38,5; f=5, Türkiye %38,5; f=5, Sabah %23,1; f=3). Bu sonuç, gazetelerin yapay zekâ teknolojilerini yalnızca ekonomik ve finansal boyutlarıyla değil, aynı zamanda çalışma yaşamı ve istihdam üzerindeki olası etkileri bakımından da önemli bir risk alanı olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Haberlerin sunuluş biçimi açısından değerlendirildiğinde, yapay zekâ konusunun gazetelerde en çok iş yaşamını kolaylaştıran bir araç (f=69) ve kontrol altında tutulması gereken bir risk unsuru (f=67) olarak çerçevelendiği görülmektedir. Yapay zekâyı iş hayatını kolaylaştıran bir araç şeklinde sunan haberler ağırlıklı olarak Türkiye gazetesinde (%44,9; f=31) yer alırken, yapay zekâyı kontrol edilmesi gereken bir risk olarak ele alan haberlerde gazeteler arasında daha dengeli bir dağılımın bulunduğu dikkat çekmektedir (Türkiye %35,8; f=24, Sabah %32,8; f=22, Sözcü %31,3; f=21). Bununla birlikte yapay zekâyı bir fırsat alanı olarak okuyucuya sunan haberler daha çok Sabah gazetesinde (%72,7; f=8) yayımlanmıştır. Yapay zekâyı bir tehdit unsuru olarak çerçeveleyen haberlerin ise tamamı Sabah gazetesinde (%100; f=5) yer almıştır. Benzer şekilde yapay zekâ konusunu insan yaşamını kolaylaştıran ve günlük hayatı destekleyen bir araç olarak ele alan haberler de yine ağırlıklı olarak Sabah gazetesinde (%100; f=4) yayımlanmıştır. Elde edilen sonuçlar, gazetelerin yapay zekâ konusunu hem çalışma ve sosyal yaşam açısından yarar sağlayan bir unsur hem de dikkatli biçimde yönetilmesi ve denetlenmesi gereken bir olgu olarak çerçevelediklerini ortaya koymaktadır.

3.3. Haberlerin Yapısal Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında yapay zekâyı konu alan haberlerin incelenen gazetelerde nasıl yapılandırıldığını ortaya koyabilmek amacıyla haberlerin başlık tonu, başlık ve içerik uyumu, haberde yardımcı unsurların kullanımı, haberin kaynağı ve bilgi kaynağı gibi yapısal özellikleri değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular, incelenen gazetelerin yapay zekâ

konulu haberleri okuyucuya aktarıırken hangi gazetecilik uygulamalarından yararlandıklarını ve haber üretim süreçlerinde hangi bilgi kaynaklarına başvurduklarını belirleme olanağı sunmaktadır. Haberlerin yapısal özelliklerine ilişkin elde edilen bulgular Çizelge 5'te sunulmaktadır.

Çizelge 5. Haberlerin Yapısal Özellikleri

				Gazete			Toplam
				Sabah	Sözcü	Türkiye	
Haberlerin yapısal özellikleri	Haber Başlığının Tonu	Olumlu	f	22	23	30	75
			%	29,3%	30,7%	40,0%	100,0%
		Olumsuz	f	22	17	21	60
			%	36,7%	28,3%	35,0%	100,0%
		Nötr/dengeli	f	5	4	3	12
			%	41,7%	33,3%	25,0%	100,0%
		Korku odaklı	f	3	0	0	3
			%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		Abartılı/sansasyonel	f	1	0	0	1
			%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		Umut vadeden	f	4	0	1	5
			%	80,0%	0,0%	20,0%	100,0%
	Başlık ve İçerik Uyumu	Tam uyumlu	f	57	44	55	156
			%	36,5%	28,2%	35,3%	100,0%
	Yardımcı Unsur Kullanımı	Fotoğraf	f	50	44	55	149
			%	33,6%	29,5%	36,9%	100,0%
		Grafik/veri görselleştirmesi	f	1	0	0	1
			%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		Yardımcı unsur yok	f	6	0	0	6
			%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	Haberin Kaynağı	Muhabir	f	24	13	23	60
			%	40,0%	21,7%	38,3%	100,0%
		Haber ajansı	f	1	1	4	6
			%	16,7%	16,7%	66,7%	100,0%
		Yabancı basın	f	9	12	12	33
			%	27,3%	36,4%	36,4%	100,0%
		Basın bülteni	f	4	13	14	31
			%	12,9%	41,9%	45,2%	100,0%
	Bilgi Kaynağı	Kurumsal açıklama	f	10	5	0	15
			%	66,7%	33,3%	0,0%	100,0%
		Belirsiz	f	9	0	2	11
			%	81,8%	0,0%	18,2%	100,0%
		Akademisyen	f	6	6	5	17
			%	35,3%	35,3%	29,4%	100,0%
		Şirket temsilcisi	f	15	13	12	40
			%	37,5%	32,5%	30,0%	100,0%
		Devlet yetkilisi	f	17	9	13	39
			%	43,6%	23,1%	33,3%	100,0%
		Uzman/araştırmacı	f	8	7	16	31
			%	25,8%	22,6%	51,6%	100,0%
		Uluslararası kuruluş	f	5	1	0	6
			%	83,3%	16,7%	0,0%	100,0%
		Kullanıcı/vatandaş	f	3	8	6	17
			%	17,6%	47,1%	35,3%	100,0%
		Kaynak belirsiz	f	3	0	3	6
			%	50,0%	0,0%	50,0%	100,0%

Çizelge 5 incelendiğinde, araştırma kapsamında değerlendirilen gazetelerde yer alan yapay zekâ konulu haber başlıklarının ağırlıklı olarak olumlu bir tonla sunulduğu (f=75) görülmektedir. Bununla birlikte olumsuz tonda kurgulanan haberlerin sayısının da dikkat çekici

düzeyde olduğu (f=60) belirlenmiştir. Olumlu tonda haber sunumunda Türkiye gazetesi (%40,0; f=30) ilk sırada yer alırken, olumsuz tonda hazırlanan haberlerin gazeteler arasında daha dengeli bir dağılım gösterdiği görülmektedir (Sabah %36,7; f=22, Türkiye %35,0; f=21, Sözcü %28,3; f=17). Elde edilen bulgular içerisinde nötr ve dengeli tonda sunulan haberlerin sayısının görece düşük olması dikkat çeken bir diğer sonuçtur (f=12). Buna karşılık korku odaklı (f=3) ve sansasyonel nitelik taşıyan abartılı haber başlıklarının (%100; f=3 ve %100; f=1) yalnızca Sabah gazetesinde yer alması, gazetenin yapay zekâ konusunu zaman zaman dikkat çekici ve çarpıcı söylemlerle okuyucuya aktarma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Yapay zekâyı umut verici ve geleceğe yönelik olumlu beklentiler çerçevesinde sunan haberlerde de yine Sabah gazetesinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir (%80,0; f=4).

İncelenen haberler başlık ve içerik uyumu açısından değerlendirildiğinde, haberlerin tamamında başlık ile içerik arasında tam bir uyum bulunduğu tespit edilmiştir (f=156). Gazeteler bazında dağılıma bakıldığında da başlık ve içerik uyumunun yayın organları arasında dengeli bir şekilde dağıldığı görülmektedir (Sabah %36,5; f=57, Türkiye %35,3; f=55, Sözcü %28,2; f=44). Elde edilen bulgular, gazetelerin yapay zekâ konulu haberlerde başlık ve içerik arasındaki tutarlılığa büyük ölçüde önem verdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, yapay zekâ gibi teknik ve karmaşık bir konunun okuyucuya aktarılması sürecinde yanıltıcı, dikkat çekmek amacıyla içerikle uyumsuz biçimde oluşturulmuş başlıklardan kaçınıldığını göstermektedir. Dolayısıyla gazetelerin, yapay zekâ haberlerini sunarken haberin içeriğini doğru yansıtan ve okuru yanlış yönlendirmeyen bir başlıklandırma anlayışı benimsediği söylenebilir.

Gazetelerin yapay zekâ konulu haberleri okuyucuya aktarırken yardımcı unsur kullanımına ilişkin pratikleri incelendiğinde, en yaygın kullanılan yardımcı unsurun fotoğraf olduğu (f=149) görülmektedir. Fotoğraf kullanım oranları açısından gazeteler arasında belirgin bir farklılık bulunmazken (Türkiye %36,9; f=55, Sabah %33,6; f=50, Sözcü %29,5; f=44), grafik ve veri görselleştirme gibi unsurların kullanımının oldukça sınırlı düzeyde kaldığı tespit edilmiştir (f=1; %100 Sabah). Benzer şekilde herhangi bir yardımcı unsur içermeyen haberlerin sayısının da oldukça düşük olduğu belirlenmiştir (f=6; %100 Sabah). Elde edilen bulgular, yapay zekâ konulu haberlerin büyük ölçüde görsel materyallerle desteklenerek okuyucuya sunulduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yapay zekâ gibi teknik niteliği yüksek ve yoğun veri içeren bir konuda grafikler ile veri görselleştirme araçlarının oldukça sınırlı biçimde kullanılması dikkat çekici bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Yapay zekâ konulu içeriklerin haberleştirilmesi sürecinde gazetelerin başvurdukları haber kaynakları incelendiğinde, haberlerin büyük ölçüde muhabir kaynaklı olarak üretildiği (f=60) görülmektedir. Muhabir kaynaklı haberlerde Sabah gazetesi (%40,0; f=24) ilk sırada yer alırken, aynı gazetede yabancı basının kaynak olarak kullanıldığı haberler de en düşük paya sahip olduğu dikkat çekmektedir (%27,3; f=9). Bunun yanında basın bültenlerinden yararlanılarak hazırlanan haberlerin sayısının da oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir (f=31). Basın bültenlerine dayalı haberler özellikle Türkiye (%45,2; f=14) ve Sözcü (%41,9; f=13) gazetelerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum, yapay zekâ alanında faaliyet gösteren kurumsal aktörlerin medya gündeminin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde kurumsal açıklamalara dayalı olarak hazırlanan haberlerde de Sabah gazetesi (%66,7; f=10) ilk sırada yer almaktadır.

Son olarak bilgi kaynakları açısından değerlendirildiğinde, yapay zekâ konulu haberlerde gazetelerin en sık şirket temsilcilerine (f=40) başvurduğu görülmektedir. Bunun yanında devlet yetkilileri (f=39) ile uzman ve araştırmacıların da (f=31) haberlerde önemli bilgi kaynakları olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Akademisyenlerin bilgi kaynağı olarak görece daha sınırlı düzeyde temsil edilmesi (f=17), yapay zekâ konusunun bilimsel ve akademik boyutundan çok sektör, uygulama ve politika ekseninde haberleştirildiği şeklinde yorumlanabilir. Uzman ve araştırmacı görüşlerine dayalı olarak hazırlanan haberlerin yarısından fazlasının Türkiye gazetesinde yer alması (%51,6; f=16) da bu bulguyu desteklemektedir. Ayrıca yapay zekâ konulu haberlerde şirket temsilcilerinin yoğun biçimde kaynak gösterilmesi, haber içeriklerinin büyük ölçüde teknoloji şirketleri ve sektör dinamikleri çerçevesinde şekillendiğini düşündürmektedir. Buna karşılık devlet yetkililerinin de benzer düzeyde görünür olması (f=39), yapay zekânın yalnızca teknolojik bir gelişme olarak değil, aynı zamanda kamusal düzenleme ve politika üretimi açısından önem taşıyan bir konu olarak okuyucuya sunulduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Sözcü gazetesinde devlet yetkililerine başvurunun az olması (%23,1; f=9), gazetenin eleştirel ve muhalif yayın çizgisi doğrultusunda resmî kaynaklara daha sınırlı yer vermeyi tercih ettiği ve yapay zekâ konusunu devlet merkezli bir perspektiften ziyade farklı aktörlerin görüşleri üzerinden haberleştirdiği şeklinde yorumlanabilir. Sabah gazetesi (%43,6; f=17) ve Türkiye gazetesinde (%33,3; f=13) ise devlet yetkililerinin bilgi kaynağı olarak daha çok kullanımı, bu gazetelerin yapay zekâ konusunu kamu politikaları, ulusal teknoloji stratejileri ve devlet öncülüğünde yürütülen dijital dönüşüm süreçleri bağlamında ele alma eğiliminde olduklarını düşündürmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Güçlü üretken yapay zekâ uygulamalarının ortaya çıkmasıyla birlikte yapay zekâyâ yönelik medya ilgisi son yıllarda belirgin biçimde artmıştır. Bu çalışma, 12.05.2025–11.05.2026 tarihleri arasında Türkiye’de en yüksek tiraja sahip üç basılı gazete olan Türkiye, Sözcü ve Sabah gazetelerinde yayımlanan yapay zekâ haberlerine ilişkin veriye dayalı bir değerlendirme sunmaktadır. Araştırma bulguları, gazetelerde yer alan yapay zekâ konulu haberlerin aylara göre doğrusal ve düzenli bir dağılım göstermediğini, buna karşılık belirli dönemlerde haber yoğunluğunun belirgin şekilde arttığını ortaya koymuştur. Sabah, Sözcü ve Türkiye gazetelerinde yapay zekâ haberlerinin farklı zamanlarda zirve noktasına ulaşması, bu içeriklerin basılı medya gündeminde sürekli bir görünürlük sergilemekten ziyade gündem olayları ve dönemsel gelişmeler doğrultusunda öne çıktığını düşündürmektedir. Elde edilen bu sonuçlar uluslararası alanyazındaki bulgularla da paralellik göstermektedir. Halkla ilişkiler ve medya analitiği alanında faaliyet gösteren CARMA’nın 500 küresel medya kuruluşunda yer alan haberleri ve 19 farklı pazardaki 6.300 kişinin tutumlarını inceleyen araştırmasına göre, yapay zekâ haberleri çoğunlukla ürün lansmanları ve yatırım-finance süreçleri etrafında yoğunlaşmakta, ardından görünürlük düzeyi hızla azalmaktadır (CARMA, 2026). Araştırma sonuçları, yapay zekâ haberlerinin kalıcı ve istikrarlı bir gündem oluşturmaktan çok dönemsel ilgi dalgalarıyla şekillendiğini göstermektedir. Benzer şekilde Jhan ve Kuriakose (2025), 20.581 haber başlığı üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada yapay zekâ haberlerinin hacim, duygu, kaynak, tema ve çerçeveleme özelliklerini zamansal boyutta incelemiştir. Araştırmada yapay zekânın medyadaki görünürlüğünün sürekli ve doğrusal bir seyir izlemediği, özellikle

Ekim 2024 ve Ocak 2025 dönemlerinde yaşanan önemli teknolojik gelişmelerin etkisiyle haber sayılarının zirveye ulaştığı, ancak bu yükselişi daha sonra kademeli bir düşüşün takip ettiği belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca piyasa hareketleri ve teknolojik gelişmelerin yapay zekâ haberlerinin hacmini önemli ölçüde artırdığı, söz konusu gelişmelerin etkisinin azalmasıyla birlikte haber yoğunluğunun normalleşme eğilimine girdiği ortaya konulmuştur. Bu bulgular, araştırma kapsamında incelenen gazetelerde gözlenen dönemsel yoğunlaşmaların uluslararası medya eğilimleriyle benzerlik gösterdiğini düşündürmektedir.

Haberlerin genel kimliğine ilişkin özellikler bağlamında elde edilen bulgular, yapay zekâyı konu alan haberlerin incelenen gazetelerde ağırlıklı olarak genel haber formatında okuyucuya sunulduğunu ve içeriklerin daha çok güvenlik, ekonomi, finans, iş dünyası ve sağlık kategorilerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Ayrıca haberlerin coğrafi odağının büyük ölçüde Türkiye olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte gazetelerin yapay zekâ konusunu farklı habercilik yaklaşımları çerçevesinde ele aldığı görülmektedir. Sabah gazetesinin teknoloji, analiz ve değerlendirme içeriklerine daha fazla yer verdiği, Sözcü gazetesinin ise yapay zekâ konusunu köşe yazıları ve yorum içerikleri aracılığıyla daha eleştirel bir perspektiften değerlendirdiği belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgular alanyazındaki çalışmalarla da örtüşmektedir. Al Jazeera English, CNA ve CNN’de yayımlanan yapay zekâ haberlerinin içerik ve ton özelliklerini inceleyen geniş ölçekli bir çalışmada, medyanın yapay zekâyı soyut ve teknik bir olgu olarak değil, doğrudan toplumsal karşılığı bulunan konular üzerinden çerçevelediği ortaya konulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre küresel medya, yapay zekâyı iş gücü piyasalarına etkileri, sağlık, ekonomik kalkınma, ulusal güvenlik, jeopolitik tehditler ve toplumsal dönüşüm gibi somut temalar etrafında haberleştirmektedir (Al-Zoubi vd., 2026). Bu durum, araştırma kapsamında incelenen gazetelerde yapay zekâ haberlerinin sağlık, ekonomi, güvenlik ve çalışma yaşamı gibi toplumsal etkileri yüksek alanlarda yoğunlaşmasıyla paralellik göstermektedir. Diğer taraftan araştırma kapsamında gazeteler arasında ortaya çıkan farklılıkların, yayın politikalarının haber sunum biçimine yansımaları çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür. Sabah gazetesi yapay zekâ konulu haberlerde analiz, değerlendirme ve teknoloji odaklı içeriklerde yoğunlaşırken, yapay zekâyı daha çok yenilik, teknolojik ilerleme ve gelecek perspektifi ekseninde ele almaktadır. Buna karşılık Sözcü gazetesi, köşe yazılarına daha fazla yer vererek yapay zekâ konusunu yalnızca bilgi aktaran bir haber konusu olarak değil, aynı zamanda eleştirel değerlendirme, yorumlama ve tartışma çerçevesinde gündeme taşımaktadır. Benzer şekilde Türkiye gazetesinde yapay zekâ haberlerinin sağlık ve güvenlik kategorilerinde yoğunlaşması, gazetenin yapay zekâyı toplumsal fayda, kamu güvenliği ve günlük yaşam üzerindeki etkileri bağlamında ele aldığını göstermektedir. Bu bulgular, yapay zekâ konusunun gazetelerde ortak bir gündem başlığı olmasına rağmen, her gazetenin kendi yayın politikası ve editoryal yaklaşımı doğrultusunda farklı anlam çerçeveleri içerisinde sunulduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen haberlerde yapay zekânın temsiline ilişkin elde edilen bulgular, gazetelerde yapay zekâ konusunun ağırlıklı olarak üretken yapay zekâ ve genel yapay zekâ söylemi ekseninde haberleştirildiğini göstermektedir. Bunun yanında haber içeriklerinin büyük ölçüde teknolojik gelişmeler, güvenlik ve siber tehditler, psikolojik ve sosyal etkiler ile işsizlik temaları etrafında şekillendiği belirlenmiştir. Gazeteler, yapay zekâyı bir yandan iş yaşamını ve günlük hayatı

kolaylaştıran bir araç olarak sunarken, diğer yandan kontrol altında tutulması gereken potansiyel bir risk unsuru olarak da çerçevelemiştir. Bu durum, yapay zekânın medyada hem fırsatlar hem de tehditler bağlamında ele alındığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular alanyazındaki araştırmalarla da benzerlik göstermektedir. Çelik'in (2024) çalışmasında, yapay zekâ konulu haberlerde olumlu anlatıların daha çok teknolojik gelişmeleri ve toplumsal faydaları öne çıkardığı, olumsuz anlatıların ise gizlilik, gözetim ve etik sorunlar gibi risk alanlarına odaklandığı belirtilmektedir. Benzer şekilde Jhan ve Kuriakose (2025) ile CARMA'nın (2026) araştırma sonuçları, yapay zekâyâ ilişkin medya anlatılarının büyük ölçüde teknolojik ilerleme, ekonomik beklentiler ve sektör kaynaklı iyimserlik etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte CARMA (2026) tarafından gerçekleştirilen araştırma, çoğu ülkede medyanın yapay zekâyı kamuoyuna kıyasla daha olumlu bir çerçevede sunduğunu göstermektedir. Araştırmaya göre kamuoyu özellikle siber suçlar, dolandırıcılık, yanlış bilgilendirme, deepfake uygulamaları ve seçim süreçlerine müdahale gibi risk alanlarına daha fazla ilgi göstermektedir. Buna karşın medya içeriklerinde bu konuların, yapay zekânın ekonomik ve teknolojik fırsatlarına kıyasla daha sınırlı düzeyde vurgulandığı belirtilmektedir. Akgül ve Demirtaş'ın (2026) çalışmasında da yapay zekâ haberlerinde olumlu ve olumsuz içeriklerin birbirine oldukça yakın oranlarda temsil edildiği görülmektedir. Araştırmaya göre ilerleme çerçevesi içerisinde sunulan haberler çoğunlukla olumlu bir anlatı taşımakta ve yapay zekâyı yenilik, gelişim ve kolaylık sağlayan bir teknoloji olarak konumlandırmaktadır. Benzer biçimde ekonomik sonuçlar çerçevesi de olumlu haberlerde sık kullanılan temalardan biri olup yapay zekâ, ekonomik büyümeyi destekleyen ve verimliliği artıran bir unsur olarak sunulmaktadır. Buna karşın insani ilgi ve sorumluluk çerçevelerinin olumlu içeriklerde daha sınırlı düzeyde kullanıldığı belirtilmektedir. Söz konusu bulgular araştırma kapsamında elde edilen sonuçlarla önemli ölçüde örtüşmektedir. İncelenen gazetelerde yapay zekânın sıklıkla iş ve sosyal yaşamı kolaylaştıran, üretkenliği artıran ve teknolojik gelişmeyi destekleyen bir araç olarak sunulması, yapay zekâyâ yönelik olumlu çerçevelemelerin baskınlığını göstermektedir. Bununla birlikte olumsuz içerikler incelendiğinde haberlerin daha çok işsizlik, ekonomik kayıplar, etik sorunlar, güvenlik riskleri ve siber tehditler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, gazetelerin yapay zekâyı yalnızca teknolojik ilerleme ve ekonomik fırsatlar bağlamında değil, aynı zamanda toplumsal riskler ve olası olumsuz sonuçlar açısından da değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hem bu araştırmanın bulguları hem de önceki araştırmalar, yapay zekânın medyada tek boyutlu bir anlatı ile değil, fırsat ve risk unsurlarını birlikte içeren dengeli bir çerçeve içerisinde temsil edildiğine işaret etmektedir.

İncelenen haberlerin yapısal unsurları bağlamında elde edilen sonuçlar, gazetelerin yapay zeka içerikli haberleri çoğunlukla olumlu bir tonda sunduklarını ancak bunun yanında olumsuz sonuçlara ve risklere de yer verdiklerini ortaya koymaktadır. Haber başlıklarında baskın olarak görülen olumlu ton, yapay zeka konusunun genellikle yenilik ve teknolojik ilerleme çerçevesinde haberleştirildiğini gösterirken, olumsuz yön ise yüksek düzeyde olmamakla birlikte medyada yapay zekaya ilişkin risk söyleminin de birlikte yer aldığını ortaya koymaktadır. Tüm haber içeriklerinde başlık ile içerik uyumu göstergesi, gazetelerin yapay zeka gibi teknik bir konuyu aktarırken içerik tutarlılığına önem verdiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca yardımcı unsur olarak çoğunlukla fotoğraf kullanıldığı, veri ve grafik gibi görselleştirmelerin ise sınırlı kaldığı görülmüştür. Önceki araştırmalar da yapay zeka

haberlerinin olumlu ve olumsuz içerikleri birlikte sunduğunu göstermektedir. Olumlu anlatılar teknolojik gelişmeleri ve toplumsal faydaları öne çıkarırken, olumsuz anlatılar gizlilik ve gözetim gibi etik kaygılara odaklanmaktadır. Akgül ve Demirtaş (2026); Çelik (2024); Jhan ve Kuriakose (2025) çalışmalarında ise pozitif duygu durumunun negatif duygu durumuna kıyasla daha baskın olduğu belirtilmiştir. Bilgi kaynağı açısından bakıldığında haberlerin büyük ölçüde muhabirlere, devlet yetkililerine ve şirket temsilcilerine dayandırıldığı, ancak Sözcü gazetesinin devlet yetkililerine dayalı haber içeriklerinin diğer gazetelere göre daha sınırlı olduğu, Sabah gazetesinin ise haber içeriklerinde devlet yetkililerini daha fazla kaynak olarak kullandığı tespit edilmiştir. Bu durumda gazetelerin ideolojik yönelimlerine uygun biçimde belirli bilgi türlerini ön plana çıkardıkları söylenebilir. Bu durum önceki araştırma sonuçlarıyla da tutarlıdır. Önceki araştırmalarda medya söyleminin özellikle haber söylemi üzerinden mevcut güç ilişkilerini yeniden ürettiği ve buna karşı nasıl konumlandığı incelenmiş, haber üretim süreçlerinde iktidar ile medya arasındaki ilişkinin haberin yeniden inşasında önemli bir unsur olduğu vurgulanmıştır (Günay, 2022: 46; Dedeoğlu, 2013; Hall, 1980; Toruk ve Sine, 2012: 355). Wodak’a (1999: 185–193) göre haber söylemi, iktidarla ilişkili yapılar ve tarihsel süreçler tarafından sınırlandırılan ve şekillendirilen bir toplumsal pratik olarak değerlendirilmektedir.

Bu araştırma, veri, zaman ve kapsam açısından bazı sınırlılıklar çerçevesinde yürütülmüştür. Öncelikle çalışma 12.05.2025–11.05.2026 tarih aralığında yapay zekâ konulu haberlerle sınırlandırılmış olup, bu durum daha uzun dönemli eğilimlerin tespit edilmesini kısıtlamaktadır. Bunun yanında araştırma yalnızca Türkiye, Sabah ve Sözcü gazetelerinin basılı versiyonlarıyla sınırlı tutulmuştur. Dijital medya içerikleri ile diğer haber platformları çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir. Bu nedenle elde edilen bulguların tüm medya ekosistemine genellenmesi uygun görülmemektedir. Gelecek çalışmalarda daha geniş zaman aralıklarını kapsayan ve farklı medya türlerini karşılaştırmalı biçimde ele alan araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca yapay zekâ haberlerinin yalnızca çerçeveleme ve içerik boyutuyla değil, söylem çözümlemesi, okuyucu yorumları ve görsel temsil biçimleri açısından da incelenmesi, konunun çok boyutlu yapısının daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgül, G., & Demirtaş, Z. G. (2026). Çerçeveleme kuramı bağlamında yapay zekâ haberlerinin analizi. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 163–186.
- Al-Zoubi, O. A., Ahmad, N., Al-Zoubi, A. F., Tahat, K. M., & Al Maleki, S. A. (2026). News coverage of artificial intelligence in online news: Frames and tones from Al Jazeera English, CNA and CNN. *Dirasat: Human and Social Sciences*, 53(6), 9373–9373.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 26. Basım, Pegem Akademi, Ankara, 2019.
- CARMA, *Hype, hope or harm? Global AI perception study* CARMA, <https://carma.com/industry-reports/hype-hope-or-harm/>, (Erişim Tarihi: 08.06.2026), 2026.
- Cui, D., & Wu, F. (2021). The influence of media use on public perceptions of artificial intelligence in China: Evidence from an online survey. *Information Development*, 37(1), 45–57.

- Cummings, C. L., *Cross-sectional design*, The SAGE Encyclopedia of Communication Research Methods, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks, 2018.
- Çelik, B. H. (2024). Media's approach to artificial intelligence: Content analysis of US newspapers. *Yeni Medya*, (17), 1–15.
- Dedeoğlu, G. (2013). Medya ve iletişim çalışmalarında Teun A. van Dijk'in yaklaşımı bağlamında eleştirel söylem çözümlemesi ve söylem olarak haberin çözümlenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 38–58.
- Günay, İ. E. (2022). Van Dijk'in eleştirel söylem analizi bağlamında Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşa ilişkin Le Monde ve Le Figaro'da kullanılan haber başlık ve girişlerinin analizi. *Aksaray İletişim Dergisi*, 4(1), 46–65.
- Hall, S. (1972/1980). Encoding/decoding. In *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies*. Centre for Contemporary Cultural Studies.
- Jhan, P. J. ve Kuriakose, R., *How is artificial intelligence framed in online news media? A data-driven analysis of news trends, sentiment, and media framing*, Quality & Quantity, 1-20, 2025.
- Kennedy, B., Tyson, A., & Saks, E. (2023, February 15). *Public awareness of artificial intelligence in everyday activities*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2023/02/15/what-americans-know-about-everyday-uses-of-artificial-intelligence>
- Kesmodel, U. S., *Cross-sectional studies–what are they good for?*, Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica, 97(4), 388-393, 2018.
- Nguyen, D., & Hekman, E. (2024). The news framing of artificial intelligence: A critical exploration of how media discourses make sense of automation. *AI & Society*, 39(2), 437–451.
- Ophir, Y., & Jamieson, K. H. (2021). The effects of media narratives about failures and discoveries in science on beliefs about and support for science. *Public Understanding of Science*, 30(8), 1008–1023.
- Toruk, İ., & Sine, R. (2012). Haber söylem üretimindeki ideolojik etki: Wikileaks haberleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 351–378.
- Wodak, R. (1999). Critical discourse analysis at the end of the 20th century. *Research on Language & Social Interaction*, 32(1–2), 185–193.

SAĞLIK TURİZMİNDE DİL BARIYERİ

Ayten EROL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, moonten12@hotmail.com - 0009-0009-1825-4600

Prof. Dr. Hakan KOÇ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, hakankoc@cumhuriyet.edu.tr - 0000-0001-6840-7702

ÖZET

Sağlık turizmi, bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanmak amacıyla uluslararası seyahat etmelerini kapsayan ve son yıllarda hızla büyüyen bir sektör olarak dikkat çekmektedir. Farklı ülkelerden gelen hastaların sağlık hizmeti süreçlerine katılması, sağlık çalışanları ile hastalar arasında etkili iletişimin önemini artırmaktadır. Ancak farklı dillerin kullanılması, sağlık hizmetlerinin sunumunda çeşitli iletişim sorunlarına yol açabilmektedir. Bu çalışmada, sağlık turizminde dil bariyerinin neden olduğu sorunlar ve bu sorunların hasta deneyimi, hizmet kalitesi ve hasta güvenliği üzerindeki etkileri incelenmiştir. Dil bariyerlerinin hastaların semptomlarını doğru ifade etmelerini, sağlık çalışanlarının ise tıbbi bilgileri eksiksiz aktarmalarını zorlaştırdığı; bunun sonucunda yanlış anlaşılmanın, tedaviye uyumsuzluğun ve memnuniyet düzeyinde düşüşün ortaya çıkabildiği belirlenmiştir. Ayrıca kültürel farklılıkların dil engellerini daha da derinleştirdiği görülmüştür. Çalışmada profesyonel tercüman hizmetleri, çok dilli sağlık personeli istihdamı, kültürel yeterlilik eğitimleri ve dijital çeviri teknolojilerinin kullanımının dil bariyerlerinin azaltılmasında etkili çözümler sunduğu değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, sağlık turizminde sürdürülebilir başarı ve yüksek hizmet kalitesi için dil bariyerlerinin azaltılmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık turizmi, dil bariyeri, iletişim, hasta memnuniyeti, hasta güvenliği

1. GİRİŞ

Bireylerin tıbbi tedavi için başka ülkelere seyahat etme uygulaması olan sağlık turizmi, son yıllarda önemli bir popülerlik kazanmıştır. Hastalar yurtdışındaki destinasyonlarda kaliteli sağlık hizmeti, maliyet tasarrufu ve uzmanlaşmış tıbbi prosedürler arıyor. Bununla birlikte, dil engelleri bu küresel sağlık ortamında sıklıkla önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Dilsel farklılıkları etkili bir şekilde ele almak, uluslararası hastalar için kusursuz ve güvenli bir deneyim sağlamak açısından çok önemlidir.

Carrera ve Bridges (2006) sağlık turizmini “bireyin zihinsel ve bedensel refahını korumak, geliştirmek veya onarmak için kişinin yerel çevresi dışına düzenlenen organize seyahat” olarak tanımlamaktadır. Son yirmi yılda sağlık hizmeti almak amacıyla yurtdışına seyahat eden bireylerin sayısı arttı. Uzak mesafelere gitmeye karar vermelerinin birçok nedeni var. En sık karşılaşılan nedenler sağlık sigortasının olmaması, yeterli sağlık sigortasının olmaması, maliyetlerin yüksek olması, ulaşılabilirlik, yabancı dil ve kültürdür. Bu bireyler farklı geçmişlere sahiptir; ortak paydası, başka bir ülkede daha uygun fiyatlı, daha erişilebilir ve/veya

karşılaştırılabilir veya daha kaliteli sağlık hizmeti alabilecekleri inancıdır. Sağlık sektöründeki sorunların yanı sıra sınır ötesi seyahatlere ve reklam ve pazarlama platformu olarak internete kolay ve uygun fiyatlı erişim nedeniyle, dünyanın dört bir yanındaki hastalar giderek artan bir şekilde ikamet ettikleri ülkeden başka ülkelerde sağlık hizmeti aramaktadır (Carrera ve Bridges, 2006). Bu olgu medikal turizm olarak adlandırılmaktadır. Medikal turist, sağlık hizmetleri aramak amacıyla kendi sağlık bakımının yetki alanı dışında seyahat eden hastadır. Birçok kişi, medikal turizm acentelerinin veya aracılarının, ailelerinin, arkadaşlarının yardımıyla veya kendi başlarına medikal turizm yoluyla sağlık hizmeti arama konusunda proaktif hale gelmiştir.

Ancak, sağlık hizmetleri için yurtdışına seyahat etmenin yeni bir olgu olmadığı unutulmamalıdır (Connell 2006; Morgan 2010; Lunt vd. 2011). Yıllardır varlıklı insanlar daha uygun fiyatlı, daha kaliteli ya da herhangi bir nedenle hastanın kendi ülkesinde yapılmayan sağlık hizmetlerini aramak için seyahat etmektedir (Morgan, 2010).

Moreira (2013a) uluslararası sağlık hizmeti müşterilerini dört farklı gruba ayırmıştır: 1) emekliler de dahil olmak üzere yabancı ülkelerde uzun süreli ikamet edenler, 2) yurtdışında tatil yapan geçici ziyaretçiler, 3) düzenlemeler nedeniyle yurtdışında sağlık hizmetlerine erişimi olan dış kaynaklı hastalar ve mali araçlar ile 4) sağlık hizmetlerini cepten satın almak için yurt dışına seyahat eden hastalar arasındaki anlaşmalar. Medikal turistler genel olarak dördüncü gruba girmektedir ancak medikal turizmde insanların gönüllü olarak sağlık hizmetleri için yurt dışına seyahat etmeleri gibi üçüncü gruba da ait olabilirler. Moreira'ya (2013b) göre geçmişte uluslararası hastalar, seyahatleri sırasında kaza geçiren veya aniden hastalanan turistler veya iş seyahatinde olan hastalardı, ancak günümüzde uluslararası hastaneler, kendileri gönüllü olarak tedavi arayan hastalara giderek daha fazla ulaşıyor. Sonuç olarak Moreira (2013b), uluslararası sağlık camiasının yavaş yavaş "kaza sonucu hasta" yaklaşımından "kazanılmış hasta" yaklaşımına doğru kaydığını belirtmektedir. Sağlık sektörünün uluslararasılaşması farklı biçimler alabilir. Ancak medikal turizm muhtemelen sağlık sektörünün genel küreselleşmesinin en somut ve görünür kısmıdır (Morgan, 2010).

2. MEDİKAL TURİZM VE DİL BARIYERİ

Bir kişinin sağlığına kavuşmak amacıyla seyahat etmeyi tercih etmesi için pek çok olası itici faktör vardır, zira bu çabalarının önünde bir dizi engel bulunmaktadır. Connell, medikal turizm endüstrisinin büyümesinin ardında yatan çeşitli nedenleri sunmuştur. Yazar tarafından tanımlanan ilk neden, yaşadıkları yerdeki tıbbi bakım durumundan hayal kırıklığına uğrayan ve bu nedenle daha iyi bir alternatif arayan hastaları içermektedir. Yazar daha sonra, yetersiz sağlık sigortası programlarının yanı sıra, dünyanın çeşitli bölgelerindeki yüksek tedavi ve tıbbi prosedür maliyetlerinin de bu niş turizmin ortaya çıkmasının ardındaki bir diğer itici faktör olduğunu belirtmiştir.

Hastalar tıbbi tedavi için yurtdışına seyahat ettiklerinde, yeni tüketiciler ortaya çıkmakta ve tamamen farklı bir davranış biçimi göstermektedirler. Medikal turistler, sağlık hizmetleri için bir ülke seçerken tıbbi bakımın kalitesi ve piyasa fiyatı ile ilgilenirler; kişisel kültürel değerler, tercihler veya alışkanlıklar da tıbbi tedavi kararlarını etkiler. İngilizlerin sağlık turizmi için Hindistan'a seyahat etmesi çok yaygındır; ancak Amerikalılar için Hindistan'da tıbbi tedavi

görmek Meksika'da tedavi görmekten daha büyük bir kültür şoku yaratmaktadır (Ferguson ve Candib, 2002). Japonlar Güneydoğu Asya ülkeleri yerine Tayvan'da tıbbi tedavi görmeyi tercih etmektedir; Çin anakarasından gelen insanlar Tayvan'da tıbbi tedavi görürken kendilerini daha güvende ve rahat hissetmektedir. Batı'nın kültürel konulara verdiği önemi etkileyen bir diğer faktör de hasta merkezli fikirlere ve kültürel yeterliliğe geniş ölçüde odaklanmasıdır.

Medikal turizm son yıllarda gelişmekte olan bir sektör haline gelmiştir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler bu alanda yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, tıbbi hizmetlerinin kalitesindeki artış nedeniyle medikal turistler için giderek daha cazip bir destinasyon haline gelmektedir. Yirminci ve yirmi birinci yüzyıllarda artan hareketlilikle birlikte plastik cerrahiye yönelik artan talep de hastaları daha ucuz alternatifler bulmaya itmiştir.

Medikal turizm, geniş seyahat seçenekleri nedeniyle gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Tıbbi, sosyal, siyasi ve ekonomik yönlerinin yanı sıra bu olgu, uzmanlar tarafından dikkate alınması gereken çeşitli dilsel yönleri ve engelleri de beraberinde getirmektedir. Bunlardan en önemlisi, tıbbi sonuçları etkileyebilecek dil engelleridir. Tıp ve dil arasındaki ilişki, tıbbi eylemin merkezinde yer almaktadır. Bu makale, tıbbi süreci engelleyen dilsel engellerin üstesinden gelmek için olası çözümlere odaklanarak dil ve medikal turizm alanındaki önemli araştırmaları kapsamaktadır. Ayrıca bu çalışma, sağlık hizmetlerinde dil engellerinin etkisini ve özellikle sağlık şirketlerinin bu engelleri aşmak için sunduğu çözümleri de incelemektedir.

Bir zamanlar, etkin ulaşımın olmaması, insanların seyahat etme becerilerini ve isteklerini, gidilecek yerin seçiminde en önemli faktörlerden biri olacak kadar etkiliyordu. Son zamanlarda ise coğrafya, seyahate hazırlanırken göz önünde bulundurulması gereken en önemli faktörler arasında yer almamaktadır. Sağlık turizmi de bu açıdan bir istisna teşkil etmiyor. Girişim finansal ve tıbbi açıdan kârlı olduğu sürece, mesafe kolaylıkla aşılabılır. Medikal turistler için çok önemli bir engel, kendileriyle sağlık hizmeti sağlayıcısı arasında ortaya çıkabilecek ve iletişimi engelleyebilecek dil bariyeridir.

Aynı zamanda birçok araştırmacı, sağlık hizmetleri gibi belirli hizmetlerde dil engellerinin sorun yaratabileceğini belirtmektedir (Jansson, 2014). Örneğin Jacobs vd. (2006), sağlık hizmetlerinde dil engellerinin tıbbi tedavinin başarısı üzerinde birçok potansiyel olumsuz etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Tıbbi işgücü, çeşitli hastaları çekebilmek için hem bilgi ve araştırma açısından hem de yabancı dil çeşitliliği açısından becerilerini geliştirmek zorunda kalacaktır.

Bir sağlık turisti bakım için yabancı bir ülkeye seyahat ettiğinde, yabancı kültüre aşina olmamaktan ve dil engellerinden kaynaklanan iletişimsizlik riskiyle karşı karşıya kalabilir (Yanos, 2008). Medikal turizm ve sağlık hizmetlerinde genel kültürel anlayışa büyük ihtiyaç vardır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün Avrupa'da Sınır Ötesi Sağlık Hizmetlerine ilişkin raporunda sınır ötesi hastalarda yüksek standartlarda bakım uygulanmasının önündeki engellerden birinin dil engeli olduğu belirtilmiştir. (WHO, 2014) Tercümanlar ve sağlık çalışanları için dil eğitimi, daha yüksek kalitede bakım standartları sağlayacak yönetim stratejileri olarak belirtilmiştir. Ayrıca, dil engellerinin bazen iletişimdeki aksaklıklar nedeniyle mobil hastalara daha düşük kalitede bakım verilmesine yol açtığı düşünülmüştür. Personel söz konusu olduğunda, dil engellerinin en kolay şekilde tercüman kullanılarak çözülebileceği görülmüştür. Ancak hastalar, tıbbi ziyaretleri sırasında üçüncü bir tarafın varlığının mahremiyetin ihlali olarak algılandığını belirtmişlerdir. Ayrıca, AB'deki bazı hastaneler çeşitli dillerde yazılı bilgi sunmayı, tercüman sağlamayı ve sınır ötesi hastalara destek olmak için birkaç dil konuşabilen personel bulundurmayı tercih etmiştir.

Dil engelleri, göçmen ve mülteci hastaların tedavisinde kritik bir rol oynamaktadır. Yeterli ve uygun maliyetli sağlık hizmeti sağlamak için pratisyen hekimler (GP) ve hastalar arasındaki dil engellerinin aşılması kritik önem taşımaktadır. Araştırmacılar, tıbbi karşılaşmalarda dil engellerinin üstesinden gelmek için tercümanın önemini vurgulamakla kalmamış (Müller, 2020) aynı zamanda tıbbi etkileşimler sırasında tercüman bulundurmanın hasta sonuçlarını iyileştireceğini de kanıtlamıştır. Bununla birlikte, birçok çalışma, hizmet sağlayıcıların, hazırda bulunmalarının faydalarını anlamalarına rağmen, profesyonel tercümanları sürekli olarak yetersiz kullandıklarını ortaya koymuştur. Doktorlar, tercüman kullanmanın konsültasyonları uzatacağını ve karmaşıklatacağını varsaydıkları için "idare etmeye" çalışmaktadır.

Günlük uygulamada, profesyonel tercümanların kullanılmasının önündeki diğer engeller arasında, profesyonel tercümanların hızlı bir şekilde temin edilmesine ilişkin zorluklar ve tercüme masraflarının kim tarafından karşılanacağına ilişkin belirsiz kurallar yer almaktadır. Klinik bir ortamda aile üyelerine tercümanlık yaptırmak yaygın olarak uygulanan bir stratejidir, ancak çalışmalar meslekten olmayan tercümanlar tarafından yapılan tıbbi çevirilerin genellikle zayıf olduğunu göstermiştir. Ayrıca, güvenilmeyen bir meslekten olmayan veya profesyonel tercümanın varlığı, semptomların hastalar tarafından bildirilmemesine yol açabilir ve tercümanlar "utanç verici" olduğunu düşündükleri konsültasyon nedenlerini uygunsuz bir şekilde atlayabilir. Bu durum, doktor ve hasta arasındaki iletişimsizliği besleyebilir ve semptomların eksik bir şekilde listelenmesine katkıda bulunarak sonuçta düşük bakım kalitesine yol açabilir. Çok dilli semptom raporlama anketleri de dahil olmak üzere bu sorunu ele almak için çeşitli araçlar olmasına rağmen, çok dilli veya kültürlerarası ortamlar için dijital araçlar geliştirmek için sınırlı çaba gösterilmiştir

2.1. Sağlık Hizmetlerinde İletişimin Önemi

Sağlık hizmetlerinde iyi bir iletişimin hayati rolü, aynı şekilde karmaşıklığı ve zorluğu da herkes tarafından kabul edilmektedir. Kapsamlı bir tıbbi öykü almak bir doktor için hiçbir şekilde basit bir iş değildir. Hastanın rahatsızlıklarını ve tıbbi geçmişini aktarması ve önerilen tedaviyi anlaması da aynı derecede zordur. Tıbbi jargonun anlaşılması zordur ve bir doktorun statüsü ve yoğun programı, insanları daha fazla açıklama istemeye teşvik etmez. Doktorlar ve hastalar aynı dili konuşmuyorsa yanlış anlaşılma potansiyeli önemli ölçüde artar. Uluslararası

tıbbi seyahat bağlamında, doktor ve hastanın farklı diller konuşması istisnadan ziyade normdur. Yaygın algının aksine, birçok medikal turist İngilizce bilmemektedir. Dahası, birçoğu fakir ülkelerden gelmektedir ve sadece sınırlı bir eğitime sahiptir. Bu hastalar için doktorla iletişim kurmak daha da zordur. Ancak dil engeli bu hastaların seyahat etmesini engellemez; sağlık hizmetlerinin çok kısıtlı olduğu ülkelerden gelen bu hastaların tedavi olmak istiyorlarsa çok az alternatifleri vardır.

Sağlık hizmetlerinde iletişimsizlik, diğer tüm alanlardan daha fazla, geniş kapsamlı ve geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açabilir. Hastalar, çok az insanın kendi dillerini konuştuğu yerlere seyahat ettiklerinde zorluklar artar.

2.2. Uluslararası tıbbi seyahatlerde dil sorununun üstesinden gelmek için tercümanların devreye sokulması

Dil engelleri, sağlık hizmeti sağlayıcıları ile hastalar arasındaki yanlış iletişimin temel nedenidir ve sağlık hizmetlerinin kalitesini ve hasta memnuniyetini olumsuz yönde etkiler. Hastanedeki tıp uzmanları, dil engellerini iş yerindeki stresin bir kaynağı ve yüksek kaliteli sağlık hizmeti sunumunun önünde bir engel olarak algılıyorlar. Pek çok kanıt, iş yeri stresi ile sağlık hizmeti sağlayıcıları arasındaki düşük memnuniyet arasında anlamlı bir ilişki olduğunu gösteriyor. Ayrıca araştırmalar şunu gösteriyor: dil engellerinin tıp uzmanlarının hastaların durumlarını tam olarak anlamamasına, gecikmiş tedavi veya yanlış teşhislere, kötü hasta değerlendirmesine ve eksik reçete edilen tedaviye katkıda bulunduğunu belirtti. Dil engeli olan hastaların sağlık hizmetlerine erişimi olsa bile, bu sağlık hizmetlerinden memnuniyetleri azaldı, teşhislerinin anlaşılması azaldı ve ilaç komplikasyonları arttı. Yerel dil yeterliliği sınırlı olan hastaların dil engeli nedeniyle tıbbi randevuları kaçırma ve randevu ayarlamada zorluk yaşama olasılıkları da yüksektir. Dolayısıyla bu hastaların sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri düşüktür.

Yabancı hastalara hizmet veren sağlık hizmeti sağlayıcıları ve tıbbi seyahat aracıları, dilin önemini erken bir aşamada fark etmiştir. Bu nedenle, farklı dillerde web siteleri sunuyorlar ve uygun olan yerlerde, sağlayıcılar personellerinin İngilizce yeterliliğini vurguluyorlar. Örneğin Hindistan, sağlık çalışanlarının İngilizce konuşuyor olmasından büyük gurur duymaktadır.

Dil engelleri, tıp uzmanları ve hastalar arasında yüksek düzeyde memnuniyet sağlanması, yüksek kalitede sağlık hizmeti sunulması ve hasta güvenliğinin sürdürülmesi açısından zorluklar yaratmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelmek için birçok büyük sağlık kurumu, sağlık hizmetlerine erişimi, hasta memnuniyetini ve iletişimi iyileştirmek amacıyla tercümanlık hizmetleri sunmaktadır. Ancak bu hizmetler tedavinin maliyetini ve süresini artırmaktadır. Pek çok sağlık hizmeti sağlayıcısı, bu tür hizmetlerin getirdiği mali yük nedeniyle yeterli tercümanlık hizmeti sağlamamaktadır.

Hastaneler genellikle düzenli olarak istihdam edilen ve serbest çalışan tercümanların bir karışımına güvenmektedir. Bununla birlikte, hastalar yanlarında bir akraba veya arkadaşlarını ya da tıbbi seyahat acentesi tarafından sağlanan bir tercümanı da getirebilir veya bir tercüman kiralayabilir. Çoğu zaman, hastaların sağlık hizmeti sağlayıcılarıyla iletişim kurmasına

yardımcı olmak için görevlendirilen kişiler eğitilmiş tercüman değildir; bunun yerine onlar diğer hastalar veya aile üyeleri, arkadaşlar, eğitimsiz klinik dışı çalışanlar veya akıcı olmayan sağlık hizmetleri uzmanlarıdır. Bu tür geçici hizmetlere güvenmenin olumsuz klinik sonuçlara yol açtığı gösterilmiştir.

Tercümanlar genellikle ya kaynak kültüre ya da (daha yaygın olarak) hedef kültüre ait olduklarından ve genellikle diğeri hakkında sınırlı deneyime sahip olduklarından, doğru anlamı aktarmak zordur. Bir hastanın hayatını kurtarmak için bacağına kesilmesi gerekiyorsa, bunun profesyonel bir netlikle iletilmesi gerekir. Yabancı hastaları tedavi eden doktorlar, tercüman aracılığıyla danışmanlık yapmanın zor olduğunu ve tercümanın yetkinlik ve deneyiminin danışmanlık üzerinde büyük etkisi olduğunu açıkça belirtmiştir. Bir doktor, sözlerinin doğru tercüme edilip edilmediğine dair şüphelerini dile getiriyorsa, bu sadece iyileştirme için yer olduğu değil, aynı zamanda buna ihtiyaç duyulduğu gerçeğini yansıtmaktadır.

Tıbbi bağlamda tercümanlık karmaşık, sorumlu ve sonuç doğuran bir görevdir. İlk olarak, hastaneler tercümanlar için tıbbi bir geçmiş gerektirmiyor; dil uzmanlığı etkili iletişim için yeterli görülüyor. Ayrıca tercümanlık zordur, özellikle de hoş olmayan mesajlar da dahil olmak üzere karmaşık, öznel konuların aktarılması söz konusu olduğunda. Dil yeterliliğine ilişkin gereklilikler nispeten düşüktür; bir sertifika veya diploma genellikle yeterli kabul edilir. Bununla birlikte, pratik deneyim eksikliği, özellikle hastalar bir lehçe konuştuğunda iletişimi engelleyebilir. Ayrıca, nüansları aktarmak için zengin bir kelime dağarcığına ihtiyaç vardır, örneğin bir hasta hissettiği ağrıyı tarif ettiğinde, tercümanlık sadece kelimeleri çevirmek değil, aynı zamanda ilgili kültürde fiziksel ve duygusal durumların nasıl ifade edildiğine dair daha derin, bağlamsal bir anlayış anlamına gelir.

Tıbbi hizmetlerde kültürü anlamak, sağlayıcıların hastaların kültürel inançlarını ve davranışlarını anlamaları ve hastaların da sağlayıcı ülkenin kültür ve davranışlarını anlamaları gereken iki yönlü bir süreçtir. Hem sağlık hizmeti sağlayıcılarının hem de sağlık hizmeti tüketicilerinin kültürel farklılığı anlaması gerekir (Jagyasi, 2010). Yaygın olarak tartışılan kültürel yeterlilik kavramı, kurumlar veya uzmanlar arasında var olan ve kültürler arası durumlarda daha etkili bir şekilde çalışmalarını sağlayan tutarlı davranış, tutum ve politika modlarını ifade eder. Bireysel düzeyde kültürel yeterlilik, empati ve ilgili bilginin geliştirilmesini, dünyanın farklı kültürlerden oluştuğu anlayışını ve karmaşık bir dünyayla başka bir perspektiften etkileşim kurma yeteneğini içerir. Dil yetkinliği, tıp alanında sıklıkla kültürel yetkinlik ile birlikte anılmaktadır. Kültürel yeterlilik ve dil yeterliliği, tıbbi kalitenin artırılmasında önemli unsurlar olarak kabul edilmektedir. Hem sağlık hizmeti sağlayıcılarının hem de sağlık hizmeti tüketicilerinin kültürel farklılığı anlaması gerekir (Jagyasi, 2010). Tıbbi hizmet verenlerin hastalarıyla aynı dili paylaşmaması durumunda yanlış teşhisler ve uygun olmayan tedaviler ortaya çıkabilmektedir. Hastalar tıbbi hizmet sağlayıcılarla aynı dili paylaşırlarsa sunulan hizmetlerden daha memnun olurlar ve hizmet sağlayıcılarla karşılıklı saygıya dayalı bir ilişki kurarak hekim-hasta iletişiminin etkinliğini artırır (Goode vd., 2006).

Kültürler arası doktor-hasta iletişim ihtiyaçlarının tüm karmaşıklığını kabul etmeye ihtiyaç vardır. Yüksek düzeyde dil yeterliliğine, kaynak kültür hakkında derinlemesine bilgiye ve tıbbi geçmişe sahip tercümanlar, bu hedefe ulaşmanın önemli bir parçasıdır. Tercümanlık

hizmetlerinin kullanımı, dil engeli olan hastalar arasında hasta memnuniyetinin artmasına ve hasta bakımının iyileştirilmesine katkıda bulunur.

2.3. Sağlık Turizminde Dil Bariyerinin Üstesinden Gelme

Dil engelleri, sağlık hizmeti sağlayıcıları ile hastalar arasındaki yanlış iletişimin temel nedenidir ve sağlık hizmetlerinin kalitesini ve hasta memnuniyetini olumsuz yönde etkiler. Bu dil engellerinin ortaya çıkardığı zorluklara bulunan olası çözümler farkı çalışmalarda incelenmiştir.

Jacobs vd. (2006) da sağlık hizmetlerinde dil engellerini kapsamlı bir şekilde incelemiş ve dil engellerini azaltmak için etkili müdahaleler aramışlardır. Jacobs ve arkadaşları (2006), sağlık hizmetlerinde dil engellerini azaltmak için iki geniş müdahale kategorisi olduğunu belirtmektedir: 1) LEP (sınırlı İngilizce yeterliliği olan) hastalarını kendi ana dillerini konuşan sağlık hizmeti sağlayıcılarıyla eşleştirmek (dil uyumu) ve 2) Hem hastanın ana dilini hem de sağlık personelinin dilini konuşan üçüncü bir kişi (tercüman) bulmak.

Morales vd. (1999), hastanın ana dilinde yeterli akıcılığa sahip olan iki dilli doktorların, hastaların hastalıklarını anlamalarını ve bakımdan genel memnuniyetlerini artırabileceğini keşfetmiştir. Dil uyumu aynı zamanda hasta ziyaretinin hatırlanması ve hasta ile doktor arasındaki genel etkileşim üzerinde de olumlu bir etkiye sahiptir (Seijo, Gomez ve Freidenberg 1991, Jacobs vd. 2006).

Tıbbi hizmetlerde tercüman, özel olarak tercümanlık yapmak üzere istihdam edilen profesyonel bir tercüman olabileceği gibi, başka bir hasta, aile üyesi, arkadaş, eğitimsiz çalışan veya dil bilmeyen bir sağlık çalışanı gibi profesyonel olmayan veya "ad hoc"(geçici) tercüman da olabilir (Jacobs vd. 2006). Tipik olarak hastayla iletişim kurmanın mümkün olmadığı durumlarda, sağlık personeli hastalarıyla iletişim kurmak için genellikle diğer hastalara, aile üyelerine (hatta çocuklara), arkadaşlara ve eğitimsiz klinik dışı çalışanlara güvenir ve onları "geçici" tercüman olarak kullanır (Jacobs vd. 2006). Bernstein vd. (2002), birçok acil servis doktorunun hala tercümanlık için öncelikle hastanın aile üyelerine, arkadaşlarına veya profesyonel olmayan hastane çalışanlarına güvendiğini belirtmektedir.

Profesyonel tercümanlar söz konusu olduğunda, profesyonel tercüman hizmetlerinin LEP hastalarının birinci basamak ve önleyici bakım almalarını artırdığı tespit edilmiştir (Jacobs vd. 2001). Karliner vd. (2007), profesyonel tercüman kullanımının "geçici" tercüman kullanımına kıyasla daha iyi tıbbi bakım ile ilişkili olduğunu ve profesyonel tercümanların LEP hastaları için tıbbi bakım kalitesini artırdığını bulmuştur. Bernstein vd. (2002), acil serviste profesyonel tercüman kullanımının, profesyonel olmayan tercümanların kullanıldığı veya hiç tercüman kullanılmadığı bakım karşılaşmalarına kıyasla acil servis maliyetlerini ve kullanımını azalttığını bulmuştur. Fagan vd. (2003) göre, profesyonel olmayan tercümanlar ve telefon tercümanlığı daha uzun hastane yatışlarıyla ilişkilirken, tam zamanlı profesyonel hastane tercümanları daha kısa hastane yatışlarıyla sonuçlanmaktadır. Morales vd. (1999) profesyonel tercüman kullanımının hasta memnuniyetini artırabileceğini bulmuştur. Öte yandan, Fernandez vd. (2004) profesyonel tercümanlar kullanılmasına rağmen, LEP hastalarının İngilizce konuşan

hastalara göre bakımlarından daha az memnun olduklarını ve LEP hastalarının sağlık hizmeti sağlayıcılarının kendilerine karşı saygılı ve ilgili olduğunu daha az değerlendirdiklerini belirtmektedir.

Sözlü çeviri için farklı teknolojik yöntemlerin kullanılması da mümkündür (Jacobs vd. 2006). Örneğin uzaktan simültane tıbbi tercümede (RSMI- Remote Simultaneous Medical Interpreting) tercüman saha dışındadır ve hem sağlık personeli hem de hasta ile mikrofonlu kulaklıklar aracılığıyla iletişim kurar (Hornberger vd.1996). Örneğin Hornberger vd. (1996) çalışmasında RSMI yöntemi hem sağlık personeli hem de hastalar tarafından olumlu karşılanmış, hatta hastalar bu yöntemi geleneksel yüz yüze tercümeden daha uygun bulmuşlardır. Buna paralel olarak, Fagan vd. (2003) telefon tercümanlarını araştırmış ve telefon tercümanlarının, tam zamanlı profesyonel hastane tercümanlarının kullanıldığı durumlara kıyasla daha uzun hastane ziyaretleriyle ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Profesyonel olmayan veya "ad hoc" tercümanlığı gözlemleyen çalışmalar karışık sonuçlar bulmuştur (Jacobs vd 2006). Bazı çalışmalar (Sarver ve Baker 2000) "ad hoc" tercüman kullanımının daha fazla hasta memnuniyeti, daha iyi hasta anlayışı ve hastaneden ayrıldıktan sonra daha fazla hastanın takip ziyaretleri almasıyla sonuçlandığını ortaya koyarken, bazı çalışmalar (Bernstein vd. 2002; Flores vd. 2003; Rivadeneyra vd. 2000) "ad hoc" tercümanlığın çeşitli zorluklara neden olduğu sonucuna varmıştır. Bernstein vd. (2002) sağlık hizmetlerinde profesyonel olmayan tercümanlarla ilgili zorlukları aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

Tıbbi bilgisi ve etkili iletişim eğitimi olmayan çevirmenlerin kullanılması, ilgili tıbbi geçmişin atlanmasına, eklenmesine ve değiştirilmesine, teşhis ve tedavi prosedürlerinin eksik veya fazla kullanılmasına, yanlış teşhis ve tedavi hatalarına neden olabilir.

Flores vd. (2003), profesyonel olmayan tercümanların anlaşılır bir şekilde tercüme hataları yaptıklarını, bunun da iletişimde klinik açıdan önemli hatalara ve hatta yanlış teşhis ve yanlış tıbbi tedavi uygulanmasına yol açabileceğini belirtmektedir. Profesyonel olmayan tercümanlar ayrıca hastaların daha az soru sormasına ve doktorun yanıtlarını sınırlandırmasına neden olabilir (Rivadeneyra vd. 2000). Ayrıca Hornberger vd. (1997), profesyonel olmayan tercüman kullanımının, profesyonel tercüman kullanımına kıyasla hem LEP hastaları hem de doktorlar tarafından daha az memnuniyete yol açtığını bulmuştur.

Literatür ayrıca dil eğitimini sağlık hizmetlerinde dil engellerini azaltmaya yönelik bir müdahale olarak kabul etmektedir (Prince ve Nelson 1995; Morales vd. 1999). Ampirik araştırmalar, dil eğitiminden sonra hasta-sağlık çalışanı kavrayışında ve akıcılığında artış olduğunu göstermiştir (Prince ve Nelson 1995). Bununla birlikte, araştırmalar tıbbi dil kurslarının tercümanlara faydalı bir yardımcı olabileceği, ancak profesyonel tercümanların yerini alamayacağı sonucuna varmıştır (Prince ve Nelson 1995). Prince ve Nelson (1995), sağlık hizmeti sağlayıcılarının bir dil kursu aldıktan sonra bilgilerinin yeterli olduğunu varsaymaları ve bu nedenle bir tercüman olmadan tıbbi bakım sağlamaları durumunda sağlık hizmetlerinde önemli hatalar meydana gelebileceğini belirtmektedir

Jacobs vd. (2006), hasta ve sağlık hizmeti sağlayıcısının aynı dili konuşabilmesinin (dil uyumu) hastanın hatırlama, bağlılık ve memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Benzer şekilde, sağlık hizmetlerinde profesyonel tercümanların kullanılması, kullanımı, kaliteyi ve bağlılığı olumlu yönde etkileyebilir (Jacobs vd. 2006). Profesyonel olmayan tercümanların kullanılması ve tıbbi personele dil eğitimi verilmesinin hastalar üzerinde karışık etkileri olduğu görölmektedir (Jacobs vd. 2006). Jansson (2014), sağlık hizmetlerinde dil engellerinin üstesinden gelmek için çeşitli çözümler olmasına rağmen, en iyi yolun hastayı ortak bir ana dili paylaşan sağlık personeliyle eşleştirmek olduğunu, çünkü dilsel eşleşmenin en verimli etkileşimi sağladığını belirtmektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Medikal turizm, araştırmacıların tıptan turizme, ekonomiden dilbilime kadar çeşitli yönleri takip etmelerine olanak tanıyan disiplinler arası olması nedeniyle araştırmacılar için umut verici bir alan olduğunu kanıtlamaktadır. Bu alanın dilbilimsel yönleri söz konusu olduğunda, yüksek standartta bir bakım sağlamak için dil engellerinin üstesinden gelmeye yönelik stratejilere çok dikkat edilmelidir. Bu, uluslararası hastaları kabul etmek isteyen her sağlık kurumu tarafından üstlenilen dikkatli dil yönetimi stratejileri yoluyla başarılmalıdır. Tıbbi hizmet sağlayıcıları hastalarıyla aynı dili paylaşmazsa, yanlış teşhisler ve uygunsuz tedaviler ortaya çıkabilir. Hastalar tıbbi hizmet sağlayıcılarla aynı dili paylaşırsa, sağlanan hizmetlerden daha memnun olurlar ve hizmet sağlayıcılarla karşılıklı saygı ilişkisi kurarak hekim-hasta iletişiminin etkinliğini artırır (Goode vd. 2006)

Genel olarak literatür, sağlık hizmetlerinde dil engellerinin üstesinden gelmek için hangi şartlar altında hangi tekniğin en iyi müdahale olduğu konusunda çok az rehberlik sunmaktadır (Jacobs vd. 2006). Bu aynı zamanda sağlık hizmetlerinde dil sorunları, özellikle de dil engelleri konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmasının temel nedenlerinden biridir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sağlık turizmi, küreselleşmenin etkisiyle hızla gelişen ve ülkelerin ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sağlayan stratejik bir hizmet alanı haline gelmiştir. Farklı ülkelerden gelen hastalara sağlık hizmeti sunulması, sağlık kuruluşlarının uluslararası standartlarda hizmet vermesini gerektirirken, etkili iletişim de bu sürecin temel unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak hasta ve sağlık çalışanları arasında yaşanan dil farklılıkları, sağlık turizminin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri olmaya devam etmektedir.

Bu çalışma kapsamında yapılan değerlendirmeler, dil bariyerlerinin sağlık hizmetlerinin kalitesini, hasta güvenliğini ve hasta memnuniyetini doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Hastaların semptomlarını doğru ifade edememeleri, sağlık çalışanlarının tedavi süreçlerine ilişkin bilgileri eksiksiz aktaramamaları ve tıbbi terminolojinin yanlış anlaşılması gibi durumlar, tanı ve tedavi süreçlerinde aksamalara neden olabilmektedir. Bunun yanında iletişim eksiklikleri, hastaların sağlık hizmetlerine olan güvenini azaltabilmekte ve tedaviye uyum süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir.

Dil bariyerlerinin yalnızca dilsel farklılıklardan kaynaklanmadığı, kültürel farklılıklarla da yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Hastaların sağlık algıları, beklentileri ve iletişim biçimleri kültürel özelliklere göre değişiklik gösterebildiğinden, sağlık çalışanlarının kültürlerarası iletişim becerilerine sahip olması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle sağlık turizminde başarılı bir hizmet sunumu için dil yeterliliği ile kültürel yeterliliğin birlikte ele alınması gerekmektedir.

Dil bariyerlerinin azaltılması amacıyla profesyonel tercüman hizmetlerinin yaygınlaştırılması, çok dilli sağlık personeli istihdamının artırılması, sağlık çalışanlarına yönelik yabancı dil ve kültürlerarası iletişim eğitimlerinin verilmesi, çok dilli bilgilendirme materyallerinin hazırlanması ve dijital çeviri teknolojilerinden etkin şekilde yararlanılması önemli çözüm yolları arasında yer almaktadır. Ayrıca sağlık kuruluşlarının uluslararası hastalara yönelik iletişim politikaları geliştirmesi ve hasta odaklı hizmet anlayışını güçlendirmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, sağlık turizminde sürdürülebilir büyüme ve uluslararası rekabet avantajı elde edebilmek için dil bariyerlerinin en aza indirilmesi büyük önem taşımaktadır. Etkili iletişimin sağlanması, yalnızca hasta memnuniyetini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda sağlık hizmetlerinin güvenliğini ve kalitesini de yükseltecektir. Bu doğrultuda sağlık kurumları, politika yapıcılar ve ilgili paydaşlar tarafından dil ve iletişim engellerini azaltmaya yönelik kapsamlı ve sürdürülebilir stratejilerin geliştirilmesi sağlık turizminin geleceği açısından önemli bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Bernstein, J., Bernstein, E., Dave, A., Hardt, E., James, T., Linden, J., ... ve Safi, C. (2002). Trained medical interpreters in the emergency department: effects on services, subsequent charges, and follow-up. *Journal of immigrant health*, 4(4), 171-176.
- Carrera, P. M., ve Bridges, J. F. (2006). Globalization and healthcare: understanding health and medical tourism. *Expert review of pharmacoeconomics & outcomes research*, 6(4), 447-454.
- Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, sand and... surgery. *Tourism management*, 27(6), 1093-1100.
- Fagan, M. J., Diaz, J. A., Reinert, S. E., Sciamanna, C. N., ve Fagan, D. M. (2003). Impact of interpretation method on clinic visit length. *Journal of General Internal Medicine*, 18(8), 634-638.
- Ferguson, W. J., ve Candib, L. M. (2002). Culture, language, and the doctor-patient relationship. *FAMILY MEDICINE-KANSAS CITY-*, 34(5), 353-361.
- Fernandez, A., Schillinger, D., Grumbach, K., Rosenthal, A., Stewart, A. L., Wang, F., ve Pérez-Stable, E. J. (2004). Physician language ability and cultural competence: an exploratory study of communication with Spanish-speaking patients. *Journal of general internal medicine*, 19(2), 167-174.
- Flores, G., Laws, M. B., Mayo, S. J., Zuckerman, B., Abreu, M., Medina, L., ve Hardt, E. J. (2003). Errors in medical interpretation and their potential clinical consequences in pediatric encounters. *Pediatrics*, 111(1), 6-14.
- Footman, K., Knai, C., Baeten, R., Glonti, K., McKee, M., ve World Health Organization. (2014). Cross-border health care in Europe.
- Goode, T. D., Dunne, M. C., ve Bronheim, S. (2006). *The evidence base for cultural and linguistic competency in health care*. New York, NY: Commonwealth Fund.
- Hornberger, J. C., Gibson, C. D., Wood, W., Dequeldre, C., Corso, I., Palla, B., ve Bloch, D. A. (1996). Eliminating language barriers for non-English-speaking patients. *Medical care*, 34(8), 845-856.
- Hornberger, J., Itakura, H., ve Wilson, S. R. (1997). Bridging language and cultural barriers between physicians and patients. *Public health reports*, 112(5), 410.
- Jacobs, E., Chen, A. H., Karliner, L. S., Agger-Gupta, N. I. E. L. S., ve Mutha, S. (2006). The need for more research on language barriers in health care: a proposed research agenda. *The Milbank Quarterly*, 84(1), 111-133.
- Jagyasi, P. (2010). Medical Tourism impact: It's more than obvious. *Medical Tourism Magazine*, 17(1).
- Jansson, G. (2014). Bridging language barriers in multilingual care encounters. *Multilingua*, 33.

- Karliner, L. S., Jacobs, E. A., Chen, A. H., ve Mutha, S. (2007). Do professional interpreters improve clinical care for patients with limited English proficiency? A systematic review of the literature. *Health services research*, 42(2), 727-754.
- Lunt, N., Smith, R., Exworthy, M., Green, S. T., Horsfall, D., ve Mannion, R. (2011). Medical tourism: treatments, markets and health system implications: a scoping review. Directorate for Employment. *Labour and Social Affairs*, 1-55.
- Morales, L. S., Cunningham, W. E., Brown, J. A., Liu, H., ve Hays, R. D. (1999). Are Latinos less satisfied with communication by health care providers?. *Journal of general internal medicine*, 14(7), 409-417.
- Morgan, D. (2010). The growth of medical tourism. *Organisation for Economic Cooperation and Development. The OECD Observer*, (281), 12.
- Moreira, P. (2013). Medical tourism, international healthcare marketing and eHealth: when it all comes together. *International Journal of Healthcare Management*, 6(1), 1-2.
- Moreira, P. (2013). Medical tourism reaches the international healthcare management debate. *International journal of healthcare management*, 6(2), 65-65.
- Müller, F., Chandra, S., Furaijat, G., Kruse, S., Waligorski, A., Simmenroth, A., ve Kleinert, E. (2020). A Digital Communication Assistance Tool (DCAT) to obtain medical history from foreign-language patients: development and pilot testing in a primary health care center for refugees. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(4), 1368.
- Prince, D., ve Nelson, M. (1995). Teaching Spanish to emergency medicine residents. *Academic Emergency Medicine*, 2(1), 32-36.
- Rivadeneira, R., Elderkin-Thompson, V., Silver, R. C., ve Waitzkin, H. (2000). Patient centeredness in medical encounters requiring an interpreter. *The American journal of medicine*, 108(6), 470-474.
- Röysky, M. (2015). Overcoming language barriers in health care services in the medical tourism context: Health care companies' perspective.
- Sarver, J., ve Baker, D. W. (2000). Effect of language barriers on follow-up appointments after an emergency department visit. *Journal of general internal medicine*, 15(4), 256-264.
- Seijo, R., Gomez, H., ve Freidenberg, J. (1991). Language as a communication barrier in medical care for Hispanic patients. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 13(4), 363-376.
- Yanos, M. (2008). Medical tourism: seeking affordable healthcare overseas. *NuWire Investor*, 10.

KÜRESELLEŞME VE EKONOMİK KRİZLERİN İŞ HUKUKU ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

Öğr. Gör. Selçuk CENGİZ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, selcuk.cengiz@mku.edu.tr - 0000-0003-2304-7699

ÖZET

Küreselleşme ile yoğunlaşan uluslararası rekabet ortamı ve bu süreçte yaşanan ekonomik krizler, özellikle serbest çalışanlar ile özel sektörde bağımlı olarak çalışanlar üzerinde ciddi etkiler doğurmuştur. Kriz dönemlerinde birçok işletme rekabet koşullarına uyum sağlamakta zorlanmış; varlığını sürdürebilmek amacıyla maliyetleri düşürme ve kârlılığını artırma yönünde stratejiler geliştirmiştir. Bu çerçevede düşük ücretli işgücüne yönelim artmış, kayıt dışı istihdam yaygınlaşmış ve çok sayıda çalışan sosyal güvenlik haklarından yoksun bırakılmıştır. Küresel rekabetin baskısı, iş ilişkilerinde esneklik ihtiyacını zorunlu kılmış; çalışma süreleri, istihdam biçimleri ve ücret politikalarında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Ancak bu uyum çabalarına rağmen rekabet gücünü koruyamayan işletmeler tasfiye sürecine girmiştir. Bunun sonucunda birçok işyeri faaliyetlerini sonlandırmış, bu işletmelerde çalışan işçiler işsiz kalmıştır. Artan işsizlik, yoksulluğun yaygınlaşmasına ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin derinleşmesine neden olarak toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı, küreselleşme ve ekonomik krizlerin çalışma ilişkileri üzerindeki etkilerini inceleyerek, özellikle iş hukukunda ortaya çıkan dönüşümleri ele almaktır. Çalışmada, küreselleşme ile ekonomik krizler arasındaki ilişki ele alınarak, bu süreçlerin çalışma koşulları ve emek piyasası üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş olup, literatür taraması ve doküman incelemesi teknikleri kullanılmıştır. Ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar, raporlar ve istatistiki veriler analiz edilerek, küreselleşme ve ekonomik krizlerin işgücü piyasasına yansımaları bütüncül bir çerçevede ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, küresel rekabetin iş ilişkilerinde esnekleşmeyi artırdığını ve bu durumun çalışma süreleri, ücretler ve iş güvencesi üzerinde belirleyici etkiler yarattığını göstermektedir. Özellikle esneklik, çalışma ilişkilerinin yeniden şekillenmesine yol açarak işgücü piyasasında köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Küreselleşme, İşsizlik, İş Hukuku, Sosyal Güvenlik.

ABSTRACT

The intensifying international competition environment due to globalization and the economic crises experienced during this process have had serious effects, especially on freelancers and those working dependently in the private sector. During crisis periods, many businesses struggled to adapt to competitive conditions; in order to sustain their existence, they developed strategies to reduce costs and increase profitability. Within this framework, the tendency towards low-wage labor increased, informal employment became widespread, and a large number of workers were deprived of social security rights. The pressure of global competition made the need for flexibility in labor relations mandatory; significant transformations occurred

in working hours, forms of employment, and wage policies. However, despite these adaptation efforts, businesses that could not maintain their competitiveness entered the liquidation process. As a result, many workplaces ceased their activities, and workers employed in these businesses became unemployed. Increasing unemployment caused the spread of poverty and deepened inequalities in income distribution, negatively affecting the social structure. The aim of this study is to examine the effects of globalization and economic crises on labor relations, focusing especially on the transformations emerging in labor law. The study addresses the relationship between globalization and economic crises, evaluating the effects of these processes on working conditions and the labor market. A qualitative method was adopted in the research, utilizing literature review and document analysis techniques. By analyzing national and international academic studies, reports, and statistical data, the reflections of globalization and economic crises on the labor market were examined within a holistic framework. The findings indicate that global competition increases flexibility in labor relations, and this situation creates decisive effects on working hours, wages, and job security. In particular, flexibility has led to the reshaping of labor relations, causing profound changes in the labor market.

Keywords: Economic Crisis, Globalization, Unemployment, Labor Law, Social Security.

İŞVERENİN EKONOMİK GÜÇLÜĞÜ VE İŞÇİLERİN KORUNMASI: İŞ HUKUKU AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Selçuk CENGİZ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, selcuk.cengiz@mku.edu.tr - 0000-0003-2304-7699

ÖZET

Ekonomik krizler ve işverenin mali güçlüklerle karşılaştığı durumlar, işçilerin temel geçim kaynaklarından biri olan ücretlerini alabilmelerini doğrudan etkileyen kritik süreçlerdir. İş hukukunun temel amaçlarından biri, işçilerin emeğinin karşılığını güvence altına almak ve ekonomik dalgalanmalardan kaynaklanan mağduriyetleri önlemektir. Bu bağlamda, ücretiyle geçimini sağlayan işçilerin kriz dönemlerinde dahi hak ettiği ücretleri elde edebilmesi, yalnızca bireysel bir güvence değil, aynı zamanda iş ilişkisinin sürekliliğinin sağlanması açısından da önem taşımaktadır. Uluslararası hukuk ve ulusal mevzuat, bu tür risklere karşı işçiye korumak için çeşitli mekanizmalar ve koruma araçları geliştirilmiştir. Bu mekanizmalar, işçilerin ekonomik kriz veya işverenin mali güçlükleri nedeniyle mağdur olmalarını önlemeyi hedeflerken, aynı zamanda çalışma hayatında adil ve sürdürülebilir bir düzenin tesis edilmesine de katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, ekonomik kriz ve işverenin ekonomik güçlüğü düştüğü durumlarda işçilerin ücret alacaklarının korunmasına ilişkin Türk hukukundaki düzenlemeleri incelemek ve mevcut koruma mekanizmalarının yeterliliğini değerlendirmektir. Araştırmada literatür taraması, yasal mevzuat incelemesi ve uygulamada karşılaşılan sorunların analizi yöntemi kullanılmıştır. Mevcut sistemde işçi alacaklarının çoğunlukla devlet alacakları ve rehinli alacakların ardından tahsil edilebilmesi, işçiler açısından ciddi bir ekonomik risk oluşturmaktadır. Çalışmada, işçi alacaklarının tahsili için haciz ve iflas yoluyla başvurulabilecek yöntemler, ilgili İcra ve İflas Kanunu maddeleri çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, mevcut hukuki düzenlemelerin işçilerin ücret alacaklarını yeterince güvence altına almadığı; yasal reformlar ve denetim mekanizmaları ile işçi alacaklarının daha etkili ve kapsamlı biçimde korunabileceği saptanmıştır. Bu nedenle, işçi alacaklarının takiplerde öncelikli hale getirilmesini sağlayacak yasal düzenlemeler ve elektronik izleme mekanizmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Ücret, İşçi Alacakları, İşçi, İşveren.

ABSTRACT

Economic crises and situations where the employer faces financial difficulties are critical processes that directly affect workers' ability to receive their wages, which are one of their primary means of livelihood. One of the fundamental aims of labor law is to secure workers' compensation for their labor and to prevent grievances arising from economic fluctuations. In this context, ensuring that workers who rely on their wages for subsistence can obtain the wages they deserve even during crisis periods is not only an individual safeguard but also important for maintaining the continuity of the employment relationship. International law and national

legislation have developed various mechanisms and protective tools to safeguard workers against such risks. While these mechanisms aim to prevent workers from being victimized due to economic crises or the employer's financial difficulties, they also contribute to establishing a fair and sustainable order in working life. The purpose of this study is to examine the regulations in Turkish law concerning the protection of workers' wage claims in cases of economic crisis and employer financial hardship and to evaluate the adequacy of existing protection mechanisms. The research employs a literature review, legal legislation analysis, and an examination of problems encountered in practice. In the current system, the fact that workers' claims are mostly collected after state claims and secured claims poses a serious economic risk for workers. In the study, the methods that can be applied through attachment and bankruptcy for the collection of worker receivables were analyzed within the framework of the relevant articles of the Enforcement and Bankruptcy Law. As a result of the study, it was determined that the existing legal regulations do not sufficiently secure workers' wage claims; with legal reforms and supervision mechanisms, worker receivables can be protected more effectively and comprehensively. Therefore, legal regulations and electronic monitoring mechanisms that will prioritize the follow-up of worker receivables are recommended.

Keywords: Economic Crisis, Wage, Worker Receivables, Worker, Employer.

12-15 YAŞ ARALIĞINDAKİ SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARDA KUSUR YETENEĞİNİN BELİRLENMESİ

Yunus SARUHAN

Batman Üniversitesi, av.yunussrhn@gmail.com - ORCID ID: 0009-0004- 4903-2836

ÖZET

Bu çalışma, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 31. maddesinin ikinci fıkrası kapsamında, 12-15 yaş grubundaki suça sürüklenen çocukların ceza sorumluluğunun belirlenmesinde esas alınan "kusur yeteneği" kavramını ve bu yeteneğin tespit sürecini yapısal ve uygulamalı bir perspektifle incelemektedir. Kanunda söz konusu yeteneğin hangi yöntem ve ölçütlerle belirleneceğine dair açık bir düzenleme bulunmaması; bu boşluğun Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) ve ilgili yönetmelik hükümleriyle doldurulmaya çalışılması uygulamada çeşitli hukuki ve teknik sorunları beraberinde getirmektedir.

Tez kapsamında, çocuğun kusur yeteneğinin (algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneği) adil bir şekilde tespiti için sadece adli tıp veya psikiyatri uzmanlarınca düzenlenen hekim raporlarının yeterli olmadığı; çocuğun bilişsel, ruhsal ve sosyal gelişimini bütüncül olarak ele alan sosyal inceleme raporlarının (SİR) da sürece dâhil edilmesinin zorunluluğu gerekçeleriyle ortaya konmuştur. Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler Pekin Kuralları gibi uluslararası çocuk adaleti standartları ve Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarıyla da desteklenmektedir. Hem hekim hem de sosyal inceleme raporlarının, çocukların dinamik ve hızlı gelişim süreçleri göz önünde bulundurularak, fiilin işlendiği tarihe en yakın zamanda alınmasının maddi gerçeğe ulaşmadaki hayati önemi vurgulanmıştır.

Çalışmada, bahse konu raporların mahkemeler açısından bağlayıcı birer hüküm olmayıp, hâkimin takdir yetkisini destekleyen delil ve bilirkişi raporu niteliğinde olduğu mevzuat ve Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararları ışığında netleştirilmiştir. Buna karşın uygulamada; raporlama standartlarında yeknesaklığın (düzenliliğin) bulunmaması, sosyal inceleme raporlarının çoğunlukla derinlikten uzak ve maktu soru formlarına dayalı olarak hazırlanması ve yargılama makamlarınca kararın gerekçesine yeterince yansıtılmaması gibi ciddi aksaklıklar tespit edilmiştir. Bu durumun hukuki belirlilik ve eşitlik ilkelerini zedelediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 12-15 Yaş Grubu, Kusur Yeteneği, Sosyal İnceleme Raporu, Hekim Raporu,

1. GİRİŞ

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 31. maddesinin ikinci fıkrasında, 12-15 yaş grubundaki çocukların ceza sorumluluğu, işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama kapasitesi ile davranışlarını yönlendirme yeteneklerinin varlığına bağlanmıştır. Bununla birlikte, söz konusu yeteneklerin hangi yöntem ve ölçütler esas alınarak belirleneceği kanun metninde açıkça düzenlenmemiştir. Bu boşluk, Çocuk Koruma Kanunu ile Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik hükümleri aracılığıyla doldurulmaktadır.

Nitekim Yönetmeliğin 20. maddesinin dördüncü fıkrası uyarınca, çocuğun kusur yeteneğinin tespitine yönelik raporun adli tıp uzmanı, psikiyatri uzmanı veya zorunlu hâllerde ilgili uzman hekim tarafından düzenlenmesi öngörülmüştür. Ancak kusur yeteneğinin belirlenmesi, tıbbi ve teknik uzmanlık gerektiren bir değerlendirme alanı olması nedeniyle uygulamada çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle değerlendirmeyi yapan uzmanların yöntemsel yaklaşımlarındaki farklılıklar ve raporlama standartlarının yeknesak olmaması, düzenlenen raporların sonuçlarında önemli farklılıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu durum ise çocuğun ceza sorumluluğuna ilişkin verilecek yargısal kararları doğrudan etkileyerek uygulamada hukuki belirlilik ve eşitlik ilkeleri bakımından tartışmalara yol açabilmektedir.

Suçta sürüklenen çocuğun kusur yeteneğinin belirlenmesinde yalnızca herhangi bir akıl hastalığının bulunup bulunmadığının tespit edilmesi yeterli değildir. Kusur yeteneğinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için çocuğun bilişsel gelişim düzeyi, ruhsal özellikleri ve sosyal gelişim süreci bir bütün olarak ele alınmalıdır. Zira çocuğun işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrama kapasitesi ile davranışlarını yönlendirme yeteneği, yalnızca psikiyatrik durumundan değil, aynı zamanda içinde bulunduğu sosyal ve çevresel koşullardan da etkilenmektedir.

Bu yaklaşım, uluslararası çocuk adaleti standartlarında da kabul görmektedir. Nitekim çocukların ceza sorumluluğunun değerlendirilmesine ilişkin uluslararası düzenlemelerde, çocuğun bireysel özelliklerinin yanı sıra ailesel, çevresel ve toplumsal koşullarının da dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kuralları (Pekin Kuralları), suça sürüklenen çocuğun sosyal çevresinin ve yaşam koşullarının ayrıntılı biçimde incelenmesini öngörmekte; bu amaçla sosyal inceleme raporlarının hazırlanmasının önemine dikkat çekmektedir. Sosyal inceleme raporları, çocuğun gelişimsel özellikleri ile sosyal çevresi arasındaki etkileşimi ortaya koyarak kusur yeteneğinin daha kapsamlı ve objektif bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Türk hukuk sisteminde, suça sürüklenen çocukların kişisel, ailevi ve sosyal özelliklerinin değerlendirilmesine yönelik olarak sosyal inceleme raporlarına ilişkin çeşitli yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Bu raporların temel amacı, çocuğun bireysel ve çevresel koşullarını ortaya koyarak yargısal makamların daha sağlıklı ve çocuğun üstün yararına uygun kararlar vermesine katkı sağlamaktır. Bununla birlikte, öğretide ve uygulamada sosyal inceleme raporlarının hazırlanma sürecine yönelik bazı eleştiriler bulunmaktadır. Özellikle raporların çoğu zaman standartlaştırılmış soru formlarına dayalı olarak ve yeterli derinlikte inceleme yapılmaksızın hazırlandığı ifade edilmektedir. Ayrıca, hazırlanan raporların yargılama sürecinde karar mercileri tarafından yeterince değerlendirilmediği ve çoğu zaman kararın gerekçesine etkili bir şekilde yansıtılmadığı belirtilmektedir. Bu durum, sosyal inceleme

raporlarının çocuk adalet sisteminde üstlenmesi gereken işlevi tam anlamıyla yerine getirememesine ve çocuğun bireysel koşullarının yargısal değerlendirmeye yeterince dâhil edilememesine yol açabilmektedir (Saruç ve Güneş, 2014).

12-15 yaş grubundaki çocuklar bakımından düzenlenmesi zorunlu olan sosyal inceleme raporu ile kusur yeteneğinin belirlenmesine yönelik hekim raporunun yargılama sürecinin hangi aşamasında alınacağı hususunda mevzuatta açık ve ayrıntılı bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Ancak bu yaş aralığındaki çocukların bilişsel, psikolojik ve fiziksel gelişimlerinin hızlı ve dinamik bir süreç göstermesi nedeniyle, söz konusu raporların fiilin işlendiği tarihe en yakın zamanda düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Zira çocuğun gelişimsel özelliklerinde zaman içerisinde meydana gelebilecek değişiklikler, kusur yeteneği ve sosyal koşullarının değerlendirilmesini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle, hem maddi gerçeğin ortaya çıkarılması hem de çocuğun bireysel durumunun doğru şekilde tespit edilerek adil bir yargılama yürütülmesi bakımından, sosyal inceleme ve uzman hekim raporlarının gecikmeksizin temin edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, 12-15 yaş aralığındaki çocukların kusur yeteneğinin belirlenmesi sürecinde uygulamada karşılaşılan sorunlar incelenmiş; söz konusu sorunların çocuk adalet sistemi üzerindeki etkileri değerlendirilerek çözümüne katkı sağlayabilecek öneriler ortaya konulmuştur.

2. 12-15 YAŞ GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARDA CEZA SORUMLULUĞU BAKIMINDAN KUSUR YETENEĞİNİN TESPİTİ

12-15 yaş aralığındaki çocukların işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama kapasitesine sahip olup olmadıklarının ve buna bağlı olarak davranışlarını yönlendirme yeteneklerinin belirlenmesi, ceza sorumluluğunun tespiti bakımından büyük önem taşımaktadır. Zira bu yaş grubunda yer alan çocukların cezai sorumluluğu, kusur yeteneğinin varlığına bağlı olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, çocuğun kusur yeteneğinin bulunduğu tespit edilmesi hâlinde, işlediği fiil nedeniyle ceza yaptırımıyla karşılaşması mümkün olabilecektir. Bu nedenle kanun koyucu, kusur yeteneğinin sağlıklı ve kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilmesi amacıyla Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te alınması gereken raporlara ilişkin özel düzenlemelere yer vermiştir. Nitekim Yönetmeliğin 20. maddesinin ikinci fıkrasında, 12-15 yaş grubundaki çocuklar bakımından sosyal inceleme raporunun hazırlanması zorunlu tutulmuştur. Sosyal inceleme raporuna ilişkin temel hükümler ise Çocuk Koruma Kanunu'nun 35. maddesinde düzenlenmiştir. Anılan maddede, sosyal inceleme raporunun hangi makamlar tarafından talep edilebileceği belirtilmiş ve söz konusu raporun çocuğun isnat yeteneğinin ve bireysel özelliklerinin değerlendirilmesinde dikkate alınacağı ifade edilmiştir.

Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 21. maddesinde, sosyal inceleme raporunda yer alması gereken unsurlar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Söz konusu rapor, çocuğun yaşam öyküsünün, aile ilişkilerinin, eğitim durumunun, sosyal çevresinin ve psikososyal gelişim özelliklerinin kapsamlı biçimde değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu yönüyle sosyal inceleme raporu, çocuğun bireysel ve çevresel koşullarını ortaya koyan, çocuk adalet sisteminin karar alma süreçlerine katkı sağlayan ve çocuğun üstün yararının gözetilmesine hizmet eden sosyo-hukuki nitelikte bir belge olarak değerlendirilmektedir (Kayma ve Büyükbodur, 2022).

Sosyal inceleme raporu, çocuğun aile içi ilişkileri, ekonomik ve kültürel durumu, bireysel özellikleri, sosyal çevresi ile eğitim ve çalışma yaşamına ilişkin çeşitli unsurları kapsayan geniş içerikli bir değerlendirme aracı niteliğindedir. Bu yönüyle söz konusu rapor, çocuğun içinde bulunduğu koşulların bütüncül biçimde ortaya konulmasını sağlayarak yargı mercileri açısından önemli bir bilgi kaynağı teşkil etmektedir. Nitekim Yargıtay da vermiş olduğu kararlarda sosyal inceleme raporunun önemine dikkat çekmiş; çocuğun doğumundan itibaren geçirdiği gelişim evrelerini ve yaşam koşullarını ayrıntılı biçimde ortaya koyan bu raporların, çocuk hakkında verilecek koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının isabetli bir şekilde belirlenmesi bakımından büyük önem taşıdığını ifade etmiştir (Yargıtay Ceza Genel Kurulu 2016/6-986 E, 2018/554 K.) (Koçoğlu ve Kaynar, 2024). Söz konusu bilgilerin çocuğun kusur yeteneğinin belirlenmesi sürecinde önemli bir yer tutması nedeniyle, yalnızca hekim raporuna dayanılarak değerlendirme yapılması yeterli görülmemektedir. Kusur yeteneğinin sağlıklı biçimde tespit edilebilmesi için çocuğun bireysel ve çevresel özelliklerini de ortaya koyan ek değerlendirme araçlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Öte yandan, sosyal inceleme raporu yalnızca kusur yeteneğinin belirlenmesinde değil, aynı zamanda çocuğa uygulanacak koruyucu ve destekleyici tedbirlerin türü ve kapsamının belirlenmesinde de yol gösterici nitelikte önemli bir fonksiyon icra etmektedir (Özar, 2023)

Çocuğun işlediği fiil bakımından kusur yeteneğinin bulunup bulunmadığının değerlendirilmesinde başvurulacak bir diğer önemli kaynak hekim raporudur. Ancak hekim raporunun alınmasına ilişkin olarak Türk Ceza Kanunu'nda ve Çocuk Koruma Kanunu'nda açık bir düzenleme yer almamaktadır. Buna karşılık, hekim raporuna ilişkin usul ve esaslar Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 20. maddesinin dördüncü fıkrasında düzenlenmiş bulunmaktadır. Söz konusu düzenleme, kusur yeteneğinin tespitine yönelik tıbbi değerlendirmelerin hangi çerçevede yapılacağını ortaya koymaktadır. Anılan düzenlemeye, aynı maddenin ikinci ve üçüncü fıkralarında belirtilen hâllerde başvurulmaktadır. Bu kapsamda, 12 yaşını doldurmuş ancak 15 yaşını doldurmamış çocuklar bakımından sosyal inceleme raporuna ek olarak hekim raporunun da alınması zorunlu tutulmuştur. Söz konusu düzenleme, bu yaş grubundaki çocukların kusur yeteneğinin tespitinde hem sosyal hem de tıbbi değerlendirmelerin birlikte dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

Yargıtay da yerleşik içtihatlarıyla, bu yaş grubuna ilişkin yargılamalarda hekim raporu alınmasını zorunlu bir unsur olarak kabul etmektedir. Bu yaklaşım, çocuğun kusur yeteneğinin belirlenmesinde yalnızca sosyal inceleme raporunun yeterli olmayacağı, bunun yanında tıbbi değerlendirmeyi içeren hekim raporunun da mutlaka dosyaya kazandırılması gerektiği yönündeki uygulamayı pekiştirmektedir (Yargıtay 2. Ceza Dairesi 29.09.2010 Tarih ve 2010/27537 E. 2010/26905 K.) (Tan, 2011). Alınacak raporlarda dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri, değerlendirmelerin fiilin işlendiği tarih esas alınarak yapılmasıdır. Bu kapsamda raporu düzenleyen uzmanların, çocuğun söz konusu tarihteki algılama kapasitesi ile davranışlarını yönlendirme yeteneğine ilişkin somut ve bilimsel nitelikte görüş bildirmeleri gerekmektedir. Bu yaklaşım, kusur yeteneğinin doğru ve gerçeğe uygun şekilde tespit edilmesini sağlamaya yöneliktir (Polat, 2010). Zira suça sürüklenen çocuğun işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ile bu fiile ilişkin davranışlarını yönlendirme yeteneği bakımından belirleyici olan unsur, fiilin işlendiği tarihteki durumudur. Bu nedenle kusur yeteneğinin değerlendirilmesinde zaman unsuru özel bir önem taşımaktadır. Nitekim kusur yeteneğinin fiilden sonra ortadan kalkması, maddi ceza hukukundan ziyade ceza muhakemesi hukukunu ilgilendiren usule ilişkin sonuçlar doğuracaktır (Centel, Zafer ve Cakmut, 2026).

Sosyal inceleme raporu (SİR) ile hekim raporu, hâkim veya mahkeme tarafından değerlendirmeye esas alınan bilirkişi niteliğinde belgeler olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte söz konusu raporlar, çocuğun işlediği fiil bakımından kusur yeteneğinin bulunup bulunmadığı hususunda bağlayıcı veya kesin nitelikte bir kanaat bildirme yetkisine sahip değildir. Bu raporlar, yargı mercilerine yalnızca değerlendirme sürecinde yardımcı olacak bilimsel ve teknik veriler sunma işlevi görmektedir (Özgenç, 2023). Kusur yeteneğinin tespiti ve değerlendirilmesi, hâkim veya mahkemenin takdir ve karar yetkisi kapsamında yer almakta olup, bu hususa ilişkin olarak mevzuatta açık düzenlemelere yer verilmiştir. ÇKK m. 35/1 ve ÇKKY m. 20/3 bu hususa ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Bu konuda Yargıtay Ceza Genel Kurulu, vermiş olduğu kararlarda sosyal inceleme raporu (SİR) ile hekim raporunun mahkeme kararını bağlayıcı nitelikte olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Kurul, söz konusu raporların diğer deliller gibi serbestçe değerlendirilmesi gerektiğini, çocuğun kusur yeteneğinin bulunup bulunmadığına ilişkin nihai tespitin ise yalnızca mahkeme tarafından yapılabileceğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, kusur yeteneğinin belirlenmesinde yargısal takdir yetkisinin esas olduğunu ve bilirkişi niteliğindeki raporların bu yetkiyi ortadan kaldırmadığını göstermektedir (YCGK 08.03.2023. 2023/6-23 E., 2023/138 K.) (Dülger, 2023)

Mevzuat hükümleri ile Yargıtay içtihatları birlikte değerlendirildiğinde, sosyal inceleme raporu ve hekim raporu gibi uzmanlık gerektiren belgelerin dikkate alınmak suretiyle çocuğun kusur yeteneğine ilişkin hukuki değerlendirmenin mahkeme tarafından yapılacağı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda söz konusu raporların, mahkeme açısından bağlayıcı nitelikte olmayıp yalnızca delil ve bilirkişi raporu niteliğinde olduğu açıkça kabul edilmektedir.

3. SONUÇ

12-15 yaş aralığındaki suça sürüklenen çocukların kusur yeteneğinin tespiti, hem ceza hukuku hem de çocuk adalet sistemi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu yaş grubunda bulunan çocukların ceza sorumluluğu, işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiile ilişkin davranışlarını yönlendirme yeteneklerinin varlığına bağlı olarak belirlenmektedir. Bu nedenle kusur yeteneğinin tespiti, yalnızca hukuki bir değerlendirme olmayıp aynı zamanda tıbbi, psikolojik ve sosyal boyutları olan çok yönlü bir incelemeyi gerektirmektedir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda, kusur yeteneğinin belirlenmesinde sosyal inceleme raporu ve hekim raporu gibi uzmanlık gerektiren araçların önemli bir işlev üstlendiği görülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu raporların bağlayıcı nitelikte olmayıp mahkeme tarafından serbestçe değerlendirilen delil niteliğinde olduğu, mevzuat hükümleri ve Yargıtay içtihatlarıyla da açıkça ortaya konulmuştur. Kusur yeteneğinin tespiti nihai olarak hâkimin takdirine bırakılmış olup, raporlar yalnızca bu değerlendirmeye yardımcı teknik ve bilimsel veriler sunmaktadır.

Uygulamada ise özellikle raporların hazırlanma sürecine ilişkin standartlaşma eksikliği, sosyal inceleme raporlarının yüzeysel hazırlanabilmesi ve tıbbi değerlendirmelerde yöntem farklılıklarının bulunması gibi sorunlar dikkat çekmektedir. Bu durum, kusur yeteneğinin tespitinde farklı sonuçların ortaya çıkmasına ve yargısal kararlar arasında yeknesaklığın zayıflamasına yol açabilmektedir.

Bu bağlamda, 12-15 yaş aralığındaki çocukların gelişimsel özellikleri dikkate alınarak sosyal inceleme ve hekim raporlarının daha ayrıntılı, standart ve bilimsel ölçütlere dayalı şekilde hazırlanması; ayrıca bu raporların yargılama sürecinde daha etkin biçimde değerlendirilmesi

gerekmektedir. Böylece hem maddi gerçeğin ortaya çıkarılması hem de çocuğun üstün yararının korunması bakımından daha adil ve isabetli kararların verilmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- [1] Centel, N., Zafer, H. ve Çakmut, Ö., *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, 9. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 394.
- [2] Dülger, M. V., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 606-607.
- [3] Koçoğlu, G. ve Kaynar, S., *Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulamaları*, 2. Baskı, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2024, s. 25.
- [4] Özgenç, İ., *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 19. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 472.
- [5] Tan, M., *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2. Cilt, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 1207.

Makaleler

- [6] Polat, H., “Türk Hukukunda Çocukların Cezai Sorumluluğu ve Yargılamalarındaki Özellikler Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 90, Eylül–Ekim 2010, s. 67.
- [7] Özar, S., “Suça Sürüklenen Çocuğun Ceza ve Güvenlik Tedbiri Sorumluluğu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 55, 2023, s. 121-122.
- [8] Saruç, S. ve Kayma Güneş, D., “Suça Sürüklenen Çocuklar Hakkında Hazırlanan Sosyal İnceleme Raporlarının Mahkeme Kararlarına Etkisi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C. 25, S. 1, 2014, s. 109-132.
- [9] Kayma, D. ve Büyükbodur, A. Ç., “Sosyal İnceleme Raporlarında Ceza Sorumluluğu Değerlendirmesi”, *Social Sciences Studies Journal*, C. 6, S. 73, 2022, s. 5034-5041.

BİR SOSYAL BELEDİYESİCİLİK UYGULAMASI OLARAK BAŞKENT KART: ANKARA ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi JALE ETİ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, jaleeti58@gmail.com- 0009-0006-1773-6702

Doç.Dr., ASUMAN ÇUKUR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, acukur@aybu.edu.tr-

0000-0003-4682-2520

ÖZET

Sosyal belediyecilik belediyelerin toplumun refahını arttırmak, sosyal adaleti sağlamak ve dezavantajlı grupların yaşam kalitesini arttırmaya yönelik hizmet ve faaliyetlerini kapsayan bir yerel yönetim anlayışıdır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yerel yönetimlerin sosyal politikaların uygulanmasında merkezi yönetim gibi önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Ülkemizde de yerel yönetimlerin sosyal belediyecilik kapsamındaki hizmetlerinin arttığı ve çeşitlendiği gözlenmektedir. Ankara Büyükşehir Belediyesinin bir sosyal belediyecilik uygulaması örneği olan Başkent Kart uygulamasıyla ihtiyaç gruplarına belirli ihtiyaç türleri için nakdi yardım yüklenerek çeşitli sosyal yardım, transfer ve hizmetlerin daha şeffaf, hızlı ve ihtiyaçların daha iyi giderilebilmesini hedeflediği görülmektedir. Başkent Kart uygulaması Ankara’da yoksulluğu azaltmak, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek, fırsat eşitliği sağlamak, dezavantajlı grupları desteklemek vb. amaçlarla 2019 yılında başlatılsa da 2021 yılı itibariyle yaygın kullanımına başlanmıştır. Bu şekilde halk aynı yardımların yanı sıra nakdi yardımlarla belirlenen ve dahil olduğu gruplardan ihtiyaç halinde bulunduğu ürünleri karşılayabilmektedir. Bu uygulama hem dikkat çekmemesi (mahremiyetlerinin korunarak kimin ihtiyaç sahibi olup olmadığının fark edilmediği bir düzen oluşturması), hem kişilerin ihtiyaçlarını kendilerinin belirleyebilmesi hem de hızlı oluşu bakımından aynı yardımlardan ayrılan bir yapı oluşturmaktadır. Ankara Büyükşehir belediyesinin 2014-2021 yılları arasında ağırlıklı olarak aynı yardımlar yürütürken 2019 yılında Başkent Kart uygulamasının gelmesiyle birlikte 2021-2024 yıllarında nakdi yardımlarla ön plana çıktığı söylenebilir. Bu kapsamda bu çalışmanın konusu Ankara Büyükşehir belediyesinin sosyal belediyecilik hizmetleri arasındaki Başkent Kart uygulamasının ayrıntılı olarak incelenmesidir. Öncelikle Ankara Büyükşehir Belediyesinin sosyal belediyecilik uygulamaları ve bu uygulamalar içinde Başkent Kart uygulaması araştırılacaktır. Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin faaliyet raporları doğrultusunda uygulanmaya başlandığı yıllardan itibaren Başkent Kart uygulamasında yapılan değişiklikler, yararlanan kişi sayıları ve kompozisyonları ile yardımların alt kategorileri ve yardım miktarları ayrıntılı olarak yıllara göre incelenecek ve Başkent Kart kullananların harcama trendleri ortaya konulacaktır. Bulgular hem Başkent Kart uygulamasının bir sosyal belediyecilik aracı olarak rolü hem de Ankara ilinin yoksulluk profili çerçevesinde tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Sosyal Belediyecilik, Sosyal Transferler

BAŞKENT CARD AS A SOCIAL MUNICIPALISM PRACTICE: THE CASE OF ANKARA

ABSTRACT

Social municipalism refers to a local governance approach that encompasses the policies, services, and practices implemented by municipalities to enhance social welfare, promote social justice, and improve the quality of life of disadvantaged groups. Particularly in developed countries, local governments play a crucial role alongside central governments in the design and implementation of social policies. Similarly, in Türkiye, the scope and diversity of social assistance and welfare services provided by local governments have expanded considerably in recent years. One of the prominent examples of social municipalism in Türkiye is the Başkent Card, introduced by the Ankara Metropolitan Municipality. Through this program, financial assistance is transferred electronically to eligible beneficiaries for specific categories of essential needs, enabling social assistance and welfare services to be delivered in a more transparent, efficient, and needs-oriented manner. Although the Başkent Card was launched in 2019 with the objectives of reducing poverty, mitigating income inequality, promoting equal opportunities, and supporting disadvantaged groups in Ankara, its widespread implementation began in 2021. Unlike conventional in-kind assistance, the Başkent Card allows beneficiaries to purchase the goods they need directly by using cash-based support. This system offers several advantages, including protecting recipients' privacy by preventing the public identification of those receiving assistance, enabling individuals to determine their own priorities, and facilitating quicker access to social support. While the Ankara Metropolitan Municipality primarily relied on in-kind assistance between 2014 and 2021, the introduction of the Başkent Card in 2019 marked a significant shift toward cash-based social assistance, which became the dominant form of support during the 2021–2024 period. In this context, this study examines the Başkent Card program, one of the social municipal services provided by the Ankara Metropolitan Municipality. To do this social municipal services of Ankara Metropolitan Municipality are examined focusing specifically on the Başkent Card program. Based on the activity reports of Ankara Metropolitan Municipality, the study investigates the evolution of the program since its introduction by examining policy changes, the number and demographic composition of beneficiaries, the subcategories and amounts of financial aid in details as well as the expenditure patterns of Başkent Card holders over time. The findings are discussed in relation to both the role of the Başkent Card as a social municipalism instrument and the poverty profile of Ankara.

Keywords: Local Government, Social Municipalism, Social Transfers

**OSMANLI BASININDA SİYASAL ANTAGONİZMA: HÜSEYİN CAHİT
YALÇIN VE ALİ KEMAL’İN İTTİHAT VE TERAKKİ TEMSİLLERİ**

Öğr.Gör.Dr, İbrahim Emre GÜNAY

**Yıldız Teknik Üniversitesi,
ibrahimemregunay@gmail.com**

<https://orcid.org/0000-0003-0657-8164>

Öz

Bu çalışma, Osmanlı basınında siyasal antagonizmanın nasıl kurulduğunu Hüseyin Cahit Yalçın ve Ali Kemal’in İttihat ve Terakki’ye ilişkin başyazıları üzerinden incelemektedir. Amaç, gazete yazılarının siyasal aktörleri yalnızca yansıtan değil, onları farklı kriz bağlamlarında yeniden anlamlandırarak kamusal antagonizma üreten bir söylemsel pratik olarak nasıl işlediğini ortaya koymaktır. Çalışma nitel araştırma tekniğiyle yürütülmüş ve söylem analizine dayandırılmıştır. Veri seti, Hüseyin Cahit Yalçın’ın 1908–1909 yıllarına ait 10 başyazısı ile Ali Kemal’in 1919’daki 10 başyazısından oluşmaktadır. Bu iki dönem, sırasıyla kurucu siyasal kriz ve çözülme/hesaplaşma evrelerini temsil etmektedir. Bulgular, aynı siyasal aktörün farklı tarihsel bağlamlarda radikal biçimde değişen temsillere konu olduğunu göstermektedir. Yalçın’ın metinlerinde İttihat ve Terakki devletin bekasını koruyan zorunlu bir özne olarak konumlanırken, Ali Kemal’in yazılarında devletin çöküşünden sorumlu bir fail olarak inşa edilmektedir. Bu farklılık, gazeteciliğin kriz bağlamlarında siyasal aktörleri yeniden sınıflandırma kapasitesine işaret etmektedir. Sonuç olarak çalışma, gazeteciliği ne yalnızca yansıtıcı ne de tamamen belirleyici bir yapı olarak görmektedir. Aksine gazetecilik, siyasal krizler içinde kamusal anlamı sabitleyen ve antagonizmayı yeniden üreten bir söylemsel pratik olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Basını, Siyasal Antagonizma, İttihat ve Terakki, Söylem Analizi, Gazetecilik ve Temsil

**POLITICAL ANTAGONISM IN THE OTTOMAN PRESS: REPRESENTATIONS OF
THE COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS BY HÜSEYİN CAHİT YALÇIN
AND ALİ KEMAL**

Abstract

This study examines the construction of political antagonism in the Ottoman press through the editorials of Hüseyin Cahit Yalçın and Ali Kemal on the Committee of Union and Progress. Its main aim is to show journalism not merely as a practice that reflects political actors, but as a discursive field that reconfigures them across different crisis contexts, thereby producing public forms of antagonism. The study employs a qualitative research design and is based on discourse

analysis. The dataset consists of 10 editorials by Hüseyin Cahit Yalçın written between 1908–1909 and 10 editorials by Ali Kemal published in 1919. These two periods correspond respectively to a constitutive political crisis and a phase of dissolution and political reckoning in late Ottoman history. Findings indicate that the same political actor is constructed through radically different representational regimes across these contexts. In Yalçın’s texts, the Committee of Union and Progress is framed as a necessary political force safeguarding the state’s survival, whereas in Ali Kemal’s writings it is represented as a principal agent responsible for state collapse. This divergence points not only to ideological differences but also to journalism’s capacity to reorganize political actors within shifting crisis-bound meaning structures. In conclusion, the study argues that journalism should neither be understood as a purely reflective practice nor as a fully determining one. Rather, it operates as a discursive practice that stabilizes political meaning and reproduces antagonism within historically structured crisis conditions.

Keywords: Ottoman Press, Political Antagonism, Committee of Union and Progress, Discourse Analysis, Journalism and Representation

1.GİRİŞ

Siyasal kriz dönemleri iktidar mücadelelerinin yanı sıra temsil mücadelelerinin de yoğunlaştığı tarihsel kesitlerdir. Savaşlar, rejim değişiklikleri, işgaller ve devlet otoritesinin sarsıldığı dönemlerde temel mesele sadece hangi siyasal aktörlerin güç kazanacağı değildir. Aynı zamanda kimin toplum adına konuşma hakkına sahip olduğu, hangi aktörlerin kamusal çıkarı temsil ettiği ve siyasal geleceğin hangi yorumlar üzerinden kurulacağı da tartışma konusu hâline gelir. Bu nedenle siyasal krizler, farklı aktörlerin kamusal temsil iddialarını görünür kılan süreçler olarak değerlendirilebilir. Bu mücadelelerin yürütüldüğü başlıca alanlardan biri basındır. Gazeteler siyasal gelişmelere ilişkin bilgi aktarırlar, olayları yorumlayan, aktörleri sınıflandıran ve kamusal meselelerin nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin çerçeveler üretirler (Vliegenthart, 2012; Carey, 1989; Zelizer, 1993a). Gazeteciler çoğu zaman gözlemci konumunda olmanın ötesinde; belirli toplumsal kesimlerin, kamusal çıkarın veya milletin sesi olarak konuşurlar. Böylece gazetecilik kamusal temsil iddialarının üretildiği bir alan hâline gelir (Schudson, 2008).

İkinci Meşrutiyet’in ilanından Mondros Mütarekesi’ne uzanan süreçte Osmanlı kamuoyu bir temsil mücadelesinin içerisine girmiştir. Askerî yenilgiler, işgaller ve devlet otoritesinin zayıflaması, yakın geçmişin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu tartışmaların merkezinde ise İttihat ve Terakki Cemiyeti yer almıştır. Cemiyetin savaş yıllarındaki rolü, devlet yönetimindeki etkisi ve imparatorluğun çöküşündeki sorumluluğu farklı gazeteciler tarafından birbirinden oldukça farklı biçimlerde yorumlanmıştır. İttihat ve Terakki’nin nasıl değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili ortaya çıkan tartışmalarda, gazetecilerin millet, devlet ve kamusal çıkar adına konuşma iddiaları ya da söylemsel mücadeleleri de görünür hâle gelmiştir. Bu durum Hüseyin Cahit Yalçın ve Ali Kemal’in yazılarında açık biçimde gözlemlenebilmektedir. Her iki gazeteci de İttihat ve Terakki’yi Osmanlı siyasal krizinin merkezine yerleştirmektedir. Bununla birlikte aynı siyasal aktöre yüklenen anlamlar önemli

ölçüde farklılaşmaktadır. Hüseyin Cahit'in yazılarında İttihat ve Terakki devletinin bekasını korumaya çalışan zorunlu bir siyasal güç olarak sunulurken, Ali Kemal'in yazılarında aynı örgüt devletin içine sürüklendiği felaketlerin başlıca sorumlularından biri olarak temsil edilmektedir. Daha da önemlisi, her iki gazeteci de bu değerlendirmeleri yalnızca kişisel görüşler olarak sunmamaktadır. Yazılarında milletin çıkarlarını, kamusal yararı ve siyasal geleceği temsil ettikleri varsayımıyla konuşmaktadırlar.

Osmanlı basını üzerine yapılan çalışmalar gazetecilerin siyasal pozisyonları, ideolojik ayrışmalar, sansür uygulamaları ve basın-siyaset ilişkileri hakkında önemli bilgiler üretmiştir. Ancak gazetecilerin kamusal temsil iddiasında bulunan aktörler olarak nasıl çalıştıkları meselesi daha sınırlı düzeyde ele alınmıştır. Özellikle farklı gazetecilerin aynı siyasal aktör hakkında yürüttükleri tartışmaların, gazeteciliğin temsil edici niteliği açısından ne ifade ettiği yeterince incelenmemiştir. Bu çalışma söz konusu boşluğa odaklanmaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın ve Ali Kemal tarafından kaleme alınan başyazılar incelenerek gazetecilerin İttihat ve Terakki'yi nasıl kurdukları kadar, bu kurma sürecinde millet, devlet ve kamusal çıkar adına konuşma iddialarını nasıl temellendirdikleri de analiz edilmektedir. Çalışmanın temel amacı, gazeteciliğin siyasal temsil iddialarının üretildiği kurucu bir kamusal pratik olarak nasıl işlediğini ortaya koymaktır. Bu çalışma, gazeteciliği ne tamamen belirleyici bir özne ne de edilgen bir yansıtıcı olarak ele almaktadır; aksine tarihsel olarak farklı kriz bağlamları içinde, aynı siyasal aktörün anlamını seçici biçimde sabitleyen ve yeniden dağıtan bir söylemsel pratik olarak kavramsallaştırmaktadır (Zelizer, 2004).

2.KURAMSAL ÇERÇEVE

Gazetecilik araştırmaları uzun süre haber metinlerini kamusal gerçekliğin temsilleri olarak ele almış ve gazetecilerin olayları ne ölçüde doğru, tarafsız ya da nesnel biçimde aktardığı sorusuna odaklanmıştır. Bu yaklaşımda gazetecilik, dış dünyayı yansıtan bir araç olarak görülmüştür. Ancak iletişim çalışmalarındaki kuramsal dönüşüm, bu varsayımı önemli ölçüde aşındırmış ve gazeteciliği toplumsal dünyanın anlamını kuran bir pratik olarak yeniden tanımlamıştır.

Bu çerçevede Carey (1989/1992), iletişimi bilgi aktarımından ziyade ortak anlamların üretildiği kültürel bir süreç olarak ele alarak önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Carey'nin "kültürel yaklaşımı", iletişimi teknik bir enformasyon aktarımı olmanın ötesinde, kültürel pratiklerin ve toplumsal düzenin yeniden üretildiği bir "ritüel" olarak tanımlar. Bu kuramsal çerçeve, gazeteciliğin siyasal olayları yansıtan tarafsız bir araç değil, aksine sınırlarının kurulduğu söylemsel bir pratik olarak ele alınmasına olanak tanır. Benzer bir perspektifle Barbie Zelizer (1993b), gazetecilerin yalnızca haber aktaran işlevsel aktörler olmadığını, hangi olayların önemli sayılacağını ve hangi aktörlerin meşru kabul edileceğini belirleyen "sembolik otoriteler" olarak işlediğini ortaya koymuştur. Zelizer'in ilerleyen dönemdeki çalışmaları (2011), bu durumu daha geniş bir disipliner bağlama oturtmuştur. Carlson (2017) ile Vos ve Thomas (2019) ise gazeteciliği kamusal anlamların üretildiği, sınırların çizildiği ve kolektif gerçekliğin müzakere edildiği kurucu bir söylemsel alan olarak değerlendirmiştir. Gazeteciliğin toplumsal dünyayı kurma gücü, bilginin akışını kontrol etmenin ötesine geçmiştir. Gazetecilerin neyin "kamusal" olduğunu belirleme sürecinde sınırları çizen söylemsel aktörler olarak hareket etmektedirler. Matt Carlson (2017), gazetecilik otoritesinin sabit bir veri değil, gazetecilerin

haber kaynakları, teknolojik arayüzler ve izleyici ile kurduğu etkileşimler üzerinden sürekli olarak yeniden inşa edilen "ilişkisel bir süreç" olduğunu savunmuştur. Carlson'a göre gazetecilik, dünya hakkındaki bilgiler üzerinde "meşru söylemsel hakikatler" yaratan bir otorite inşası pratiğidir. Bu bağlamda, gazetecilerin meşruiyeti, sundukları bilginin doğruluğundan daha çok, bu bilgiyi toplumsal bir değer olarak kabul ettirme kapasitelerine dayanmaktadır denilebilir. Dolayısıyla, gazetecilik sadece bir enformasyon aktarım süreci değildir; toplumun ortak deneyimlerinin, ahlaki sınırlarının ve siyasal gerçekliğinin sürekli olarak tartışmaya açıldığı, müzakere edildiği ve sabitlendiği dinamik bir söylemsel alandır. Diğer bir deyişle gazetecilik tarihsel süreçte toplumun anlam dünyasını yapılandıran "kurucu" bir söylemdir. Rejim değişimleri, savaşlar ve devlet otoritesinin zayıfladığı tarihsel kesitler, hem iktidar mücadelelerinin hem de yoğunlaşmış anlam ve temsil mücadelelerinin yaşandığı dönemlerdir. Bu tür dönemlerde siyasal aktörler, farklı sorumluluk atıfları ve yorum rejimleri içinde yeniden tanımlanır ve siyasal gerçeklik rekabet eden anlatılar üzerinden kurulur. Bu bağlamda Carl Schmitt'in (1996) dost-düşman ayrımı, siyasal alanın bu temsil mücadeleleri üzerinden nasıl yapılandığını açıklamak açısından işlevseldir. Schmitt'e göre dost ve düşman ayrımı nesnel değildir, kamusal söylem içinde üretilen ve yeniden tanımlanan bir siyasal sınıflandırmadır. Gazetecilik, bu noktada Schmittçi anlamda bir 'siyasal kurucu' işlev görür: Hangi aktörün 'dost' (devletin bekası için zorunlu olan) ve hangisinin 'düşman' (devletin çöküşünden sorumlu tutulan) olarak konumlandırılacağı, gazetelerin başyazılarında kullanılan dil, metaforlar ve ahlaki yargılamalarla belirlenir. Bu temsil süreci, siyasal aktörlerin kimliklerini sabitleyici, aynı zamanda toplumun geri kalanını da bu düşmanlık veya dostluk ekseninde saflaştırarak, kriz dönemlerindeki kolektif gerçekliği yeniden üretir.

Bu çalışma, söz konusu kuramsal çerçeveyi Osmanlı basınında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temsili üzerinden somutlaştırmaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın ve Ali Kemal'in başyazıları, aynı siyasal aktörün farklı söylemsel bağlamlarda farklı biçimlerde anlamlandırılabilirliğini göstermektedir. İttihat ve Terakki, bir metinde devletin bekasını koruyan zorunlu bir siyasal özne olarak konumlandırılırken, başka bir metinde devletin çöküşünün başlıca sorumlusu olarak temsil edilmektedir. Bu farklılık, yalnızca ideolojik ayrışmalardan değil, gazeteciliğin siyasal aktörleri belirli ahlaki ve siyasal kategoriler içine yerleştirerek farklı kamusal anlam rejimleri üretme kapasitesinden kaynaklanmaktadır.

Bu temelde gazetecilik, siyasal öznenin, düşmanın ve kamusal çıkarın sınırlarının kurulduğu söylemsel bir pratik olarak ele alınmaktadır. Diğer bir deyişle gazetecilik, tarihsel olarak yapılandırılmış siyasal kriz koşulları içinde, siyasal aktörlerin anlamını seçici biçimde sabitleyen ve yeniden dağıtan bir temsil rejimi olarak kavramsallaştırılmaktadır.

3.METODOLOJİ

Bu çalışma, Osmanlı basınında siyasal kriz dönemlerinde gazeteciliğin kamusal temsil üretme biçimlerini inceleyen nitel bir söylem analizi olarak tasarlanmıştır. Araştırma, karşılaştırmalı bir yöntem benimseyerek iki farklı tarihsel bağlamda yazılmış başyazılar üzerinden gazetecilerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni nasıl temsil ettiklerini analiz etmektedir.

Çalışmanın ampirik materyalini iki ayrı gazetecinin seçilmiş başyazıları oluşturmaktadır. İlk örneklem grubu, Hüseyin Cahit Yalçın'ın 1908–1909 yılları arasında kaleme aldığı 10

başyazıdan oluşmaktadır. İkinci örneklem grubu ise Ali Kemal'in 1919 yılında yazdığı 10 başyazıyı kapsamaktadır. Böylece toplam 20 metin üzerinden karşılaştırmalı bir söylem analizi gerçekleştirilmiştir.

Bu iki örneklem grubu arasında yaklaşık on yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır. Ancak bu fark, çalışmanın karşılaştırma mantığını zayıflatan bir unsur olarak değil, analitik derinliği artıran bir değişken olarak ele alınmıştır. Çünkü araştırmanın temel amacı, gazetecilerin eşzamanlı pozisyonlarını karşılaştırmak değil, aynı siyasal aktörün (İttihat ve Terakki) farklı tarihsel kriz evrelerinde nasıl yeniden temsil edildiğini incelemektir. Bu çerçevede 1908–1909 dönemi, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında siyasal düzenin yeniden kurulduğu ve İttihat ve Terakki'nin henüz iktidar pratiğini inşa ettiği “kurucu ve yükselen kriz” evresi olarak ele alınmaktadır. Buna karşılık 1919 yılı, Mondros Mütarekesi sonrası Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecine girdiği ve İttihat ve Terakki'nin geçmiş iktidarının hesaplaşma ve sorumluluk atfı nesnesine dönüştüğü “çözülme ve hesaplaşma” evresini temsil etmektedir. Bu nedenle iki örneklem grubu arasındaki kronolojik fark, doğrudan karşılaştırılabilir iki eşzamanlı söylem alanı değil, aynı siyasal aktörün farklı tarihsel kriz rejimleri içinde yeniden anlamlandırıldığı iki ayrı konfigürasyon olarak değerlendirilmiştir. Analiz, bu doğrultuda kronolojik eşzamanlılığa değil, “kriz bağlamları arasında söylemsel süreklilik ve dönüşüm” ilişkisine odaklanmaktadır.

Metinler üç temel analitik eksen üzerinden kodlanmıştır: (i) İttihat ve Terakki'nin temsil biçimleri (meşru aktör, zorunlu iktidar, sorumlu fail, siyasal tehdit vb.), (ii) gazetecinin kamusal özne olarak konumlanması (milletin sesi, devlet aklının temsilcisi, muhalif vicdan vb.) ve (iii) sorumluluk ve suç atfı mekanizmaları. Bu kodlama şeması, temsilin kurucu söylemsel mantığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım sayesinde çalışma farklı tarihsel kriz bağlamlarında üretilen kamusal temsil rejimleri olarak ele almaktadır. Böylece gazeteciliğin siyasal aktörleri nasıl sınıflandığı, meşrulaştırdığı veya gayrimeşru ilan ettiği süreçler karşılaştırmalı olarak analiz edilebilmektedir.

4.BULGULAR

4.1. Hüseyin Cahit Yalçın'ın Başyazılarında İttihat ve Terakki'nin Söylemsel Temsili

4.1.1. İttihat ve Terakki'nin "Kutsal Muhafız" Olarak İnşası

Hüseyin Cahit Yalçın'ın başyazılarında İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyet rejiminin kurucusu ve koruyucusu olan tarihsel bir özne şeklinde temsil edilmektedir. Yalçın'ın söyleminde Cemiyet'in meşruiyeti hürriyetin kazanılmasındaki tarihsel rolünden üretilmektedir. Bu nedenle İttihat ve Terakki, siyasal rekabetin taraflarından biri olmaktan çıkarılarak meşrutiyetin sahibi ve bekçisi konumuna yerleştirilmektedir. Bu temsil biçimi özellikle Cemiyet'in meşrutiyet sonrasındaki rolünün tanımlanışında açık biçimde görülmektedir. Yalçın, İttihat ve Terakki'nin iktidarı doğrudan ele geçirmeyi amaçlayan bir yapı olmadığını, aksine meşrutiyet rejiminin muhafızı olarak hareket ettiğini belirtmektedir. Nitekim yazısında Cemiyet'in tarihsel misyonunu tamamladıktan sonra yönetimden çekildiğini ifade ederek, “*Şu kadar ki istibdat binasını yıkmaya azm eden Cemiyet maksadını temin ettikten sonra kendisini saha-i hükümet ve idareden çekmiş, hukuk-u millet, hürriyetin muhafızı halinde bir kuvve-i müttehede teşkil ederek nighanban-ı ahval olmayı tensip eylemiştir*” (Yalçın,

1908a) demektir. Bu ifade, İttihat ve Terakki’yi iktidar sahibi bir aktörden ziyade hürriyet düzeninin koruyucusu olarak konumlandırmaktadır. Yalçın, Cemiyet’in tarihsel varlığını milletin hürriyet arzusuyla özdeşleştirmektedir. Ona göre İttihat ve Terakki, siyasal bir örgüt olmanın ötesinde, milletin ortak taleplerini somutlaştıran bir kurucu iradedir. Bu anlayış, “*Milletin kalbindeki hürriyet ve adalet emellerini bir nokta-i ittihatla birleştirerek vatanımıza şimdiki saadeti temin eden İttihat ve Terakki Cemiyeti vatan ve insaniyete karşı büyük bir vazife deruhte etmiştir*” (Yalçın, 1908b) ifadesinde açıkça görülmektedir. Böylece Cemiyet, belirli bir grubun çıkarlarını temsil eden siyasal bir aktör olmaktan çıkarılarak milletin hürriyet ve adalet ideallerinin taşıyıcısı haline getirilmektedir.

Yalçın’ın İttihat ve Terakki’ye yüklediği meşruiyet yalnızca kurumsal veya siyasal düzeyde değildir. Cemiyet aynı zamanda ahlaki üstünlüğe sahip fedakâr kadroların taşıyıcısı olarak temsil edilmektedir. Bu bağlamda Cemiyet mensuplarının devlet yönetiminde görev alması, sıradan bir bürokratik atama değil, meşrutiyet ideallerinin devlet mekanizmasına taşınması olarak yorumlanmaktadır. Manyasizade Refik Bey’in hükümete girişini değerlendiren Yalçın, “*Bugün şu hürriyeti medyun olduğumuz hareket-i ahranânesinin ilk saff-ı fedakâresinde gördüğümüz gayretli, hamiyetli, vatanperveran arasında Manyasizade Refik Bey’i görüyoruz. Bugün İttihat ve Terakki Cemiyeti müessislerinden bir zatın bir nezaret mevkiini ihraz etmesi memleketimizde adalet ve hürriyet hükümlerinin bir timsal-i müşaşadır*” (Yalçın, 1908e) ifadelerini kullanmaktadır. Bu söylemde İttihat ve Terakki kadroları, eski rejimin bürokratlarından farklı olarak fedakârlık, hamiyet ve vatanperverlik gibi ahlaki niteliklerle tanımlanmakta; böylece Cemiyet’in siyasal meşruiyeti aynı zamanda ahlaki bir meşruiyetle desteklenmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin devlet yönetimindeki varlığı, yalnızca iktidarın paylaşılması değil, hürriyet ve adalet ilkelerinin devlet içinde temsil edilmesi olarak sunulmaktadır.

Yalçın’ın söyleminde Cemiyet devletin bekasının da teminatı olarak sunulmaktadır. Özellikle meşrutiyet rejiminin henüz kırılgan olduğu bir dönemde Cemiyet’in varlığı ile devletin geleceği arasında doğrudan bir ilişki kurulmaktadır. Bu doğrultuda Yalçın, “*Cemiyet dağılmalı mı, dağılmamalı mı? Hayır. Cemiyet henüz şekl-i hazırını muhafaza etmeye bir vazife-i vatanperverane olmak üzere mecburdur*” (Yalçın, 1908g) diyerek Cemiyet’in varlığını bir siyasal tercih değil, vatanın korunması için zorunlu bir görev şeklinde tanımlamaktadır. Aynı yazıda “*Bugün İttihat ve Terakki Cemiyeti kuvveti dağılacak olursa millette istibdad aleyhindeki azm-i kati kumandasız kalan bir ordu gibi dağılacak milletin kuvve-i maneviyesi tefrikaya uğrayacaktır*” sözleriyle Cemiyet’in yokluğu toplumsal çözülme ve siyasal gerileme ihtimaliyle ilişkilendirilmektedir. Bu söylem en güçlü biçimine meşrutiyet ile Cemiyet’in neredeyse özdeş hale getirildiği metinlerde ulaşmaktadır. Yalçın, İttihat ve Terakki’yi “*bütün milletin istibdada karşı beslediği hissiyat-ı nefret ve gayzın bir timsal-i müşahhası*” (Yalçın 1909c) olarak tanımlamaktadır diğer bir deyişle Cemiyet meşrutiyet rejiminin somutlaşmış halidir. Cemiyet’e yöneltilen eleştiriler yalnızca bir siyasal örgüte değil, doğrudan hürriyet fikrine ve meşrutiyet düzenine yönelmiş saldırılar olarak anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Hüseyin Cahit Yalçın’ın başyazılarında İttihat ve Terakki, sıradan bir siyasal aktör değil; hürriyeti kuran, meşrutiyeti koruyan ve devletin bekasını güvence altına alan “kutsal muhafız” olarak inşa edilmektedir. Bu temsil, Cemiyet’in siyasal meşruiyetini seçimlerden

veya kurumsal yetkilerden değil, tarihsel kurtarıcılık misyonundan türeten kurucu bir söyleme dayanmaktadır.

4.1.2. Gazetecinin "Kurucu Akıl" Olarak Konumlanması

Hüseyin Cahit Yalçın başyazılarında kamusal çıkarın ne olduğunu bilen, siyasal sürece yön veren ve toplumu doğru siyasal tercihlere sevk etmeye çalışan kurucu bir özne olarak konuşmaktadır. Bu söylemsel pozisyon, gazeteciyi siyasal alanın dışındaki bir gözlemci olmaktan çıkararak meşrutiyet düzeninin inşasına aktif biçimde katılan bir kamusal aktöre dönüştürmektedir. Bu konumlanışın ilk göstergesi, Yalçın'ın kendisini kamusal iradenin açıklayıcısı ve yönlendiricisi olarak sunmasında görülmektedir. Seçim sürecini değerlendirdiği yazısında Hüseyin Cahit, meşrutiyetin yalnızca kurumsal bir dönüşüm değil, aynı zamanda topluma doğru siyasal istikametini gösterilmesini gerektiren bir süreç olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede İttihat ve Terakki'nin rolünü açıklarken, “*Meclis-i Mebusan'ın teşkilinde rehberlik etmek, efkâr-ı umumiyeyi tenvir eylemek de istibdatı yıkmak kadar mukaddes bir vazife idi*” (Yalçın, 1908d) ifadelerini kullanmaktadır. Burada gazetecilik faaliyeti kamuoyunu aydınlatmak ve siyasal sürece rehberlik etmek şeklinde tanımlanmaktadır. Hüseyin Cahit, siyasal tercihlerin yalnızca bireysel iradeye bırakılamayacağını, doğru muhakeme süreçleriyle yönlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım özellikle seçimler üzerine kaleme aldığı yazılarda belirginleşmektedir. Yazar, herkesin oy kullanma konusunda özgür olduğunu belirtmekle birlikte, bu özgürlüğün belirli bir siyasal bilinç çerçevesinde kullanılmasını gerekli görmektedir. Nitekim “*Herkesin reyinde hür bulunduğu şüphesizdir, bu bapta hiç cebir ve şiddet de istimal edilmez. Herkes irade-i cüziyesini istimalde serbest bırakılır. Yalnız bu irade-i cüziyeyi istimal edeceği vakit zihninin tabi olacağı bir takım muhakemat vardır*” (Yalçın, 1908f) sözleri, gazetecinin kendisini yalnızca özgürlüğün savunucusu değil, aynı zamanda özgürlüğün nasıl kullanılacağını açıklayan bir otorite olarak konumlandığını göstermektedir.

Hüseyin Cahit'in söyleminde gazeteci, aynı zamanda milletin tarihsel ihtiyaçlarını okuyabilen ve bunlara yön verebilen bir yorumlayıcıdır. İttihat ve Terakki'nin başarısını açıklarken kullandığı ifadeler bu durumu açık biçimde ortaya koymaktadır. Hüseyin Cahit, Cemiyet'in başarısını “*Bütün bu ihtiyaç ile topladı, tanzim ve tensik etti, bir mecra-yı makule sevk eyledi*” (Yalçın, 1909b) sözleriyle açıklamakta, siyasal süreci doğru istikamete yönlendiren aklın önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda toplumsal talepler kendiliğinden siyasal sonuçlar üretmez; bunların düzenlenmesi, yönlendirilmesi ve anlamlandırılması gerekir. Gazeteci de tam bu noktada kendisini siyasal sürecin yorumlayıcısı ve kurucu akli olarak konumlandırmaktadır. Bu söylemsel pozisyonun temelinde gazetecinin millet adına konuşma iddiası bulunmaktadır. Hüseyin Cahit, kamusal çıkarın ne olduğunu bilen ve bunu okuyucularına açıklayan bir otorite olarak hareket etmektedir; siyasal olayları yalnızca aktarmakla yetinmeyip hangi tercihlerin doğru, hangi yönelimlerin ise yanlış olduğunu da tanımlamaktadır. Böylece gazetecilik, bilgi aktarma faaliyetinin ötesine geçerek siyasal topluluğun yönünü belirleyen kurucu bir pratik hâline gelmektedir.

Sonuç olarak Hüseyin Cahit Yalçın'ın başyazılarında gazeteci, tarafsız bir gözlemci veya haber aktarıcısı olarak değil; kamuoyunu aydınlatan, siyasal muhakemeye rehberlik eden ve meşrutiyet düzeninin anlamını açıklayan bir “kurucu akıl” olarak temsil edilmektedir. Bu temsil

biçimi, gazeteciliği siyasal alanın dışında duran bir faaliyet olmaktan çıkararak kamusal anlamın ve siyasal yönelimin üretildiği kurucu bir pratik hâline getirmektedir.

4.1.3. İttihat ve Terakki'nin Meşruiyet Üretimi ve Sorumluluğun Dağıtımı

Hüseyin Cahit Yalçın'ın başyazılarında İttihat ve Terakki Cemiyeti hürriyetin kurucusu ve meşrutiyyetin koruyucusu olmanın yanı sıra siyasal meşruiyyetin üretildiği ve siyasal sorumluluğun dağıtıldığı çift yönlü bir söylemsel merkez olarak inşa edilmektedir. Bu yapı içinde Cemiyet, bir yandan tarihsel kurtarıcılık üzerinden meşrulaştırılırken, diğer yandan siyasal krizlerin ve toplumsal gerilimlerin açıklayıcı nesnesi hâline getirilmektedir. Bu meşruiyet üretimi, Cemiyet'in tarihsel rolünün kurucu bir özne olarak tanımlanmasıyla başlar. Yalçın, İttihat ve Terakki'yi istibdadın yıkılmasındaki belirleyici aktör olarak sunar: “*Şu kadar ki istibdat binasını yıkmaya azm eden Cemiyet maksadını temin ettikten sonra kendisini saha-i hükümet ve idareden çekmiş, hukuk-u milletin, hürriyetin muhafızı halinde bir kuvve-i müttehide teşkil ederek nigahban-ı ahval olmayı tensip eylemiştir*” (Yalçın, 1908a). Yalçın, Cemiyeti doğrudan yöneten değil, düzeni koruyan bir “meşruiyet bekçisi” olarak konumlamaktadır ve tarihsel başarısını da sabitlemektedir. Bu meşruiyet üretimi süreci, İttihat ve Terakki'nin kendisini devletin varoluşsal krizini çözen kurucu bir irade olarak konumlandırmasıyla daha da güçlenir. II. Meşrutiyyet'in ilanı ile birlikte yaşanan dönüşüm, Cemiyet'in söyleminde bir “kurtuluş” anlatısı olarak çerçevelenir. Yazarın ifadesiyle: “*Vatan mahv ve izmihlale doğru yürürken ‘ah, millet kendi kendine idare olursa, Meclis-i Mebusan toplanırsa!’ diyorduk.*” (Yalçın, 1908c). Bu beklentiye karşılayan İttihat ve Terakki, millet iradesinin fiili taşıyıcısı olarak sunulmaktadır ve bu rolü “*milletin bu arzusunu fedakârlığı, kahramanlığı sayesinde temin etti*” anlayışıyla meşrulaştırılmaktadır. Cemiyet kriz anında ortaya çıkan tarihsel bir kurtarıcı özne olarak inşa edilmektedir.

Bu ikili yapı ideolojik sınırların çizilmesinde de kendini gösterir. Özellikle “İki Temayül” başlıklı metinde İttihat ve Terakki, merkeziyetçi devlet aklının tek meşru taşıyıcısı olarak sunulur: “*Her iki fırka namına resmen beyan-ı kelam etmek salahiyetini haiz değil isek de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hiçbir zaman anasır-ı saireyi zir-i kahr-ı itaata almak fikrinde bulunmadığını, bi'l-akis müsavat-ı tamme mesleğini takip ettiğini, yalnız adem-i merkeziyet, muhtariyet gibi temayülâtın inkısam-ı memleket ile neticelendiğini bildiği için bu gibi cihetlere katiyyen yanaşmadığını biliriz. Adalet, müsavat esaslarına İttihat ve Terakki Cemiyeti harfiyen tabiiyetten hiçbir zaman infikak etmez, fakat memleket için intihar demek olan bir tarike de sâpmaz*” (Yalçın, 1909a). Bu söylem, muhalefeti devletin bekasını tehdit eden bir pozisyona yerleştirerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşruiyyetini yalnızca kendi olumlu ilkeleriyle değil, rakiplerinin gayrimeşrulaştırılması üzerinden de kurmaktadır. Bu noktada İttihat ve Terakki, hem “eşitlik ve adaletin taşıyıcısı” hem de “devletin parçalanmasını engelleyen tek merkez” olarak ikili bir meşruiyet rejimi içinde konumlandırılır.

Sonuç olarak Hüseyin Cahit Yalçın'ın başyazılarında İttihat ve Terakki, sabit bir siyasal özne olarak değil; başarıların sahiplenildiği, sorumlulukların dışsallaştırıldığı ve siyasal sınırların yeniden çizildiği dinamik bir söylemsel merkez olarak inşa edilmektedir. Bu yapı içinde Cemiyet, hem meşrutiyyetin kurucu gücü hem de siyasal krizin kaçınılmaz referans noktası hâline gelmektedir.

4.2. Ali Kemal'in Başyazılarında İttihat ve Terakki'nin Söylemsel Temsili

4.2.1. İttihat ve Terakki'nin “Felaket ve İhanet Öznesi” Olarak İnşası

Ali Kemal'in Peyam yazılarında İttihat ve Terakki devletin çöküş sürecini doğrudan başlatan ve derinleştiren bir “felaket öznesi” olarak temsil edilmektedir. Bu söylemde İttihatçı iktidar, hem savaşların faili hem de toplumsal yıkımın kurucusu olarak konumlandırılmaktadır. Özellikle Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı, örgütün siyasal sorumsuzluğunun ve “ihamet” derecesindeki tercihlerin sonucu olarak çerçeveslenmektedir. Bu antagonistik inşanın en yoğun biçimi, İttihat ve Terakki'nin devleti bilinçli bir felakete sürükleyen özne olarak tanımlandığı metinlerde görülmektedir. Yazar, Birinci Dünya Savaşı'nın doğrudan sorumluluğunu şu ifadeyle İttihatçı yönetime yüklemektedir: “Memleketimizi Harb-i Umûmî badiresine İttihat ve Terakki hükümeti sokmuştur. O harp esnasında her türlü fezahatleri, cinayetleri ancak o hükümet ikâ etmiş ve ettirmiştir. Türk, biçare Anadolu Türk'ü de o felaketlerin en birinci kurbanıdır, çünkü bu toprakta yaşayan her kavimden ziyade o uğurda milyonlarca kurban vermiştir, her millet müstahak olduğu hükümete maliktir, sözü nazariyatça belki hoştur. Lakin tatbikata gelince boştur.” (Kemal, 1919c) Benzer biçimde İttihat ve Terakki, savaş sürecini yönetemeyen ve ülkeyi dış politik maceralara sürükleyen bir “yıkım aktörü” olarak betimlenmektedir. Yazar, bu sorumluluğu tarihsel süreklilik içinde daha da genişleterek Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nı aynı hat çizgisinde değerlendirmektedir: “Filhakika herifin dedikleri olmadı mı? Nazımlar, Talatlar, Enverler, hâsılı İttihat ve Terakki olmayaydı Balkan Harbi vukua gelir miydi? Yunanistan hayalinden bile geçirmedığı payelere, Selaniklere, İnerözlere nail olur muydu? Hele Harb-i Umûmî'ye biz karışır mıydık? Birçok belalar kafi değil imiş gibi bu (...) felakete de uğrar mıydık?” (Kemal, 1919e) Bu yıkım anlatısı, yalnızca savaşların sonucuna değil, aynı zamanda siyasal karar alma süreçlerinin irrasyonelliğine de dayandırılmaktadır. Yazar, İttihatçı kadronun devlet yönetimindeki hatalarını “idrak yoksunluğu” üzerinden açıklayarak bu süreci tarihsel bir sorumsuzluk hattı olarak kurar: “Mamañih imalinin cezasından yakasını bu suretle, böyle bir fırladıkla kurtaran İttihat ve Terakki Balkan hezimetinden sonra o meslek-i meçhulün de, o gaflet-i siyasiyesinde bermutat devam eyledi. Bu sefer siyaset hataların en büyüğünü irtikap etti, cihanda en müşkül, en muğlak, hatta en berbat bir işe girişen Almanya'nın tâliine yine bu zavallı, bu kırık dökük devletin tâliini lüzumsuz yere ahmakçasına bağladı, varlığımızı durup dururken büyük tehlikelere ilka eyledi.” (Kemal, 1919h) Bu söylemde İttihat ve Terakki'nin siyasal eylemleri, “akılsızlık” ve “gaflet” üzerinden kurulan bir felaket üretim mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Devletin dış politika tercihlerinin Almanya ile kurulan ittifaka bağlanması, doğrudan doğruya “varlığın tehlikeye atılması” şeklinde yorumlanmaktadır.

Siyasal şiddet ve darbe kültürü de bu felaket anlatısının önemli bir parçasıdır. İttihat ve Terakki'nin iktidar pratiği, sürekli bir şiddet döngüsü ve karşılıklı cinnet hali olarak temsil edilmektedir. Yazar bu durumu şu ifadeyle çerçeveler: “İttihat ve Terakki ki takriben yedi sene evveli Bâbiâli'yi bastı, başta Nazım Paşa olduğu halde birkaç eli bağlı biçareyi öldürdü, bu darbe-i ihtilale mukabele için o tarihten birkaç ay sonra bazı muhalifler Mahmud Şevket Paşa'yı öldürdüler, bu mücadelenin ne memlekete ne de bir kimseye zerrece nefi dokundu, fakat her tarafa külli zararı oldu. İşte ihtilal buna derler. Böyle bir hali bu toprakta ikame ve idame etmek cinnet, bu vatana ihanet değil midir?” (Kemal, 1919i) Bu şekilde İttihat ve Terakki'nin

siyasal eylemleri, toplumsal düzeni tamamen çökartecek bir “cinnet rejimi” olarak kodlanmaktadır. Şiddetin karşılıklı üretimi, devletin rasyonel yapısını ortadan kaldıran bir süreç olarak sunulmaktadır.

Son olarak, İttihat ve Terakki’nin siyasal pratikleri seçimler ve meşruiyet tartışmaları üzerinden de “gayrimeşru tahakküm” olarak ele alınmaktadır. Ali Kemal, örgütün toplumsal temsil kapasitesini ortadan kaldırarak onu dar bir iktidar odağına indirger: “Böyle olmakla beraber *İttihat ve Terakki nasıl milletle tevhid-i mesâî, teşrik-i âmâl etmiş olabilir ki son aylarda Anadolu’da millete reva gördüğü günâgün itisafarla Celallere rahmet okutturdu, intihâbât gerek vilayetlerde gerek payitahtımızda ahalinin yüzde on, nihayet yüzde yirmisi iştirak eylediği bir oyundur.*” (Kemal, 1919j) İttihat ve Terakki’nin toplumsal meşruiyetini tamamen kaybetmiş bir “azınlık tahakkümü” olduğunu ortaya konmaktadır.

Ali Kemal’in yazılarında İttihat ve Terakki, savaşların faili, devletin çöküşünün mimarı ve siyasal şiddet döngüsünün kurucusu olarak “felaket ve ihanet öznesi” şeklinde inşa edilmektedir. Bu temsil, örgütün siyasal meşruiyetini bütünüyle ortadan kaldıran radikal bir antagonizma üretimidir.

4.2.2. Gazetecinin “Kamusal Vicdan ve Hakikat Sözcüsü” Olarak Konumlanması

Ali Kemal’in başyazılarında gazeteci, hakikati ortaya çıkaran, iktidarı yargılayan ve millet adına hesap soran bir kamusal özne olarak konumlandırılmaktadır. Yazarın söyleminde gazetecilik, siyasal iktidarın ürettiği meşruiyet anlatılarını sorgulayan ve tarihsel sorumlulukları görünür kılan bir müdahale pratiğine dönüşmektedir. Bu nedenle Ali Kemal, kendisini olayların dışındaki bir yorumcu olarak değil, siyasal hakikatin savunucusu ve kamusal vicdanın temsilcisi olarak kurmaktadır.

Ali Kemal, gazeteciliği siyasal özgürlük ve meşrutiye taleplerinin savunulduğu bir müdahale alanı olarak görmektedir. Bu doğrultuda “*Ondan kurtulmayınca ne hakkıyla meşrutiye ne de intihabat olur*” (Kemal, 1919b) ifadesiyle mevcut siyasal düzenin meşruiyetini sorgulamakta ve gazeteciyi bu sorgulamanın taşıyıcısı olarak konumlandırmaktadır. Bu konumlanışın bir diğer göstergesi, yazarın okuyucuya sürekli olarak hatırlatmada ve muhasebe çağrısında bulunmasıdır. Ali Kemal siyasal olayları geçmiş deneyimlerle ilişkilendirerek toplumsal hafızayı canlı tutmaya çalışmaktadır. “*Bu millet bilmiyor ve hatırlamıyor mu ki on sene evvel idi, yine bu ocak, yine bu zorbarlar, yine böyle göz boyacılıklarla Meşrutiyeti kurtarıyoruz, kurtaracağız diye...*” (Kemal, 1919a) ifadeleriyle gazeteci, unutulmuş gerçekleri yeniden hatırlatan ve kamusal hafızayı harekete geçiren bir özne olarak konuşmaktadır. Burada gazeteci geçmiş ile bugün arasında bağ kurarak siyasal muhakemeyi mümkün kılmaktadır.

Ali Kemal’in söyleminde gazeteci siyasal iktidarın ürettiği hakikat iddialarını sorgulayan bir teşhir edici rol üstlenmektedir. İttihat ve Terakki’nin söylemsel pratiklerini değerlendirirken kullandığı “*İttihat ve Terakki’nin öteden beri ananelerinden idi: Güneşten top yapmak, karayı ak diye cihana yutturmak...*” (Kemal, 1919f) ifadesi, gazetecinin kendisini görünürdeki söylemlerin ardındaki gerçekliği açığa çıkaran kişi olarak konumlandığını göstermektedir. Bu yaklaşımda gazetecilik, siyasal aktörlerin iddialarını aktarmaktan ziyade onların hakikat üzerindeki tasarruflarını sorgulayan eleştirel bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında Ali Kemal, gazeteciyi siyasal iktidarın eylemlerini ahlaki ölçütler üzerinden

değerlendiren bir kamusal yargıç olarak da kurmaktadır. İttihat ve Terakki'nin siyasal şiddet pratiklerini ele aldığı yazısında “*İşte ihtilal buna derler. Böyle bir hali bu toprakta ikame ve idame etmek cinnet, bu vatana ihanet değil midir?*” (Kemal, 1919ı) sorusunu yöneltmektedir. Bu ifade, gazetecinin siyasal olaylar hakkında normatif hükümler veren ve kamu adına hesap soran bir özne olarak hareket ettiğini göstermektedir.

Ali Kemal'in yazılarında gazeteci ayrıca millet adına konuşma iddiasına sahip bir temsil makamı olarak görünmektedir. Özellikle savaşın sonuçlarını değerlendirirken “*Türk, biçare Anadolu Türk'ü de o felaketlerin en birinci kurbanıdır*” (Kemal, 1919c) ifadesini kullanması, gazetecinin kendisini mağdur edilen toplumsal kesimlerin sesi olarak konumlandığını göstermektedir. Bu söylemde gazeteci, iktidarın bakış açısından değil, zarar gören toplumun perspektifinden konuşmaktadır.

Ali Kemal, siyasal kavramların içeriğini koruma görevini de gazeteciliğin temel işlevlerinden biri olarak görmektedir. İttihat ve Terakki'nin milliyet söylemini eleştirirken “*milli, milliyet, milliye kelimeleri öyle iptizale düştü ki artık belli başlı bir mana ifham etmemeye başladı*” (Kemal, 1919g) ifadelerini kullanmaktadır. Burada gazeteci, siyasal dilin anlamını savunan ve kavramların araçsallaştırılmasına karşı çıkan bir kamusal denetleyici rolü üstlenmektedir.

Sonuç olarak Ali Kemal'in başyazılarında gazeteci; hakikati ortaya çıkaran, siyasal iktidarı yargılayan, toplumsal hafızayı canlı tutan ve millet adına hesap soran bir “kamusal vicdan” olarak temsil edilmektedir. Bu temsil biçimi gazeteciliği iktidarın meşruiyet iddialarını sürekli denetleyen ve sorgulayan eleştirel bir kamusal otorite hâline getirmektedir.

4.2.3. Suçun Merkezileştirilmesi ve Sorumluluk Atfı

Ali Kemal, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasal, askerî ve toplumsal krizlerin sorumluluğunu belirli söylemsel mekanizmalar aracılığıyla İttihat ve Terakki üzerinde merkezileştirmektedir. Bu söylemde savaşlar, toprak kayıpları, siyasal istikrarsızlık, temsil krizleri ve toplumsal çözülme gibi farklı tarihsel süreçler tek bir fail etrafında açıklanmakta; dağınık tarihsel nedenler yerine merkezi bir sorumluluk anlatısı kurulmaktadır.

Bu mekanizmanın ilk boyutu, tarihsel krizlerin tek bir siyasal özneye bağlanmasıdır. Ali Kemal, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı askerî ve siyasal felaketleri farklı tarihsel koşulların ürünü olarak değerlendirmek yerine bunları doğrudan İttihat ve Terakki'nin tercihleriyle ilişkilendirmektedir. Özellikle Balkan Savaşı ile Birinci Dünya Savaşı arasında kesintisiz bir nedensellik hattı kurarak, “*Filhakika herifin dedikleri olmadı mı? Nazımlar, Talatlar, Enverler, hâsılı İttihat ve Terakki olmayaydı Balkan Harbi vukua gelir miydi? Yunanistan hayalinden bile geçirmediği payelere, Selaniklere, İnerözlere nail olur muydu? Hele Harb-i Umûmî'ye biz karışır mıydık? Birçok belalar kafi değil imiş gibi bu (...) felakete de uğrar mıydık?*” (Kemal, 1919e) ifadelerini kullanmaktadır. Bu söylemde tarihsel olayların karmaşık nedenleri geri plana itilmekte, devletin yaşadığı büyük kırılmalar İttihatçı kadronun siyasal tercihlerinin sonucu olarak açıklanmaktadır.

Ali Kemal'in sorumluluk dağıtımında dikkat çeken ikinci unsur, suçun bireysel aktörlerden çok kolektif bir siyasal yapıya yüklenmesidir. Yazar, belirli liderleri eleştirmekle birlikte esas olarak bütün bir İttihat ve Terakki hareketini tarihsel sorumluluğun taşıyıcısı olarak göstermektedir.

Bu durum özellikle savaş politikalarının değerlendirilmesinde belirginleşmektedir. “*Mamafih imalinin cezasından yakasını bu suretle, böyle bir fırladıkla kurtaran İttihat ve Terakki Balkan hezimetinden sonra o meslek-i meçhulün de, o gaflet-i siyasiyesinde bermutat devam eyledi. Bu sefer siyaset hataların en büyüğünü irtikap etti, cihanda en müşkül, en muğlak, hatta en berbat bir işe girişen Almanya'nın tâliine yine bu zavallı, bu kırık dökük devletin tâliini lüzumsuz yere ahmakçasına bağladı, varlığını durup dururken büyük tehlikelere ilka eyledi*” (Kemal, 1919h) sözleriyle siyasal hatalar tek tek kişilere değil, örgütün bütününe atfedilmektedir. Böylece sorumluluk şahısların ötesine taşınarak kurumsal ve kolektif bir suç anlatısına dönüştürülmektedir.

Söylemin üçüncü boyutu, fail ile mağdur arasındaki ahlaki ayrımın keskinleştirilmesidir. Ali Kemal’in yazılarında millet ve özellikle Anadolu halkı siyasal kararların mağduru olarak temsil edilirken, İttihat ve Terakki bu mağduriyetlerin doğrudan sorumlusu olarak konumlandırılmaktadır. Bu çerçevede yazar, “*Mukadderatını İttihat ve Terakki erkânı gibi yaman ellere teslim edenlerin akıbeti başka türlü olamazdı, kaptanı Talat Dayı gibi Morgenthau'nun tavsif ettiği taifeden bir ümmi olunca bir devlet gemisi elbette bir kıyıya, bir kayaya böyle baştan kara vuracaktı*” (Kemal, 1919d) ifadeleriyle devletin uğradığı yıkımı yöneten kadronun yetersizliği üzerinden açıklamaktadır. Bu söylemde toplum yanlış yönetimin mağduru, İttihatçı kadro ise bu sonucun faili olarak kurulmaktadır.

Ali Kemal’in sorumluluk atfı mekanizması yalnızca savaşlar ve devlet yönetimiyle sınırlı değildir. Siyasal temsil alanındaki sorunlar da aynı biçimde İttihat ve Terakki’nin hanesine yazılmaktadır. Özellikle seçim süreçlerini değerlendirirken yazar, siyasal katılımın daraltılmasını doğrudan İttihatçı müdahalelerle ilişkilendirmektedir. “*Böyle olmakla beraber İttihat ve Terakki nasıl milletin tevhid-i mesâî, teşrik-i âmâl etmiş olabilir ki son aylarda Anadolu'da millete reva gördüğü günâgün itisafarla Celallere rahmet okutturdu, intihâbât gerek vilayetlerde gerek payitahtımızda ahalinin yüzde on, nihayet yüzde yirmisi iştirak eylediği bir oyundur*” (Kemal, 1919j) sözleriyle seçimlerin meşruiyet sorunu, doğrudan İttihat ve Terakki’nin siyasal pratiğinin sonucu olarak sunulmaktadır. Temsil krizinin sorumluluğu aynı fail üzerinde yoğunlaştırılmaktadır.

Bu suç atfı mekanizmasının bir diğer boyutu ise İttihat ve Terakki’nin devletin temel ilkelerinden uzaklaşmasının tarihsel sonuçlarıyla ilişkilendirilmesidir. Ali Kemal, örgütün ideolojik yönelimlerini devletin çözülüşünün nedenleri arasında göstermektedir, “*Osmanlılık fikrinin kudretine nasıl hayran olmamalı ki bugün bu hale geldikten, hele senelerden beri Türklük namına havsalaya sığmaz zırtapozlukları irtikap ettikten sonra bu devleti bir feyze erdirmek, bir kudret-i hayata mazhar kılmak, musibetlerden kurtulmak için yine o fikre iftihar etmek zaruretindeyiz...*” (Kemal, 1919d) ifadeleriyle siyasal tercihlerin sonuçlarını doğrudan İttihatçı kadroya bağlamaktadır. Bu yaklaşım, ideolojik dönüşümlerin sorumluluğunu aynı merkezde toplamaktadır.

Sonuç olarak Ali Kemal’in başyazılarında sorumluluk, İttihat ve Terakki üzerinde yoğunlaştırılan merkezi bir söylemsel kategori olarak kurulmaktadır. Savaşlar, siyasal krizler, temsil sorunları ve devletin çözülüşü ortak bir nedensellik zinciri içinde açıklanmakta; böylece İttihat ve Terakki Osmanlı Devleti’nin yaşadığı tarihsel felaketlerin başlıca faili olarak inşa

edilmektedir. Bu söylem tarihsel muhasebenin sınırlarını da belirleyerek suçun ve sorumluluğun tek bir siyasal merkezde toplanmasını sağlamaktadır.

5.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın ampirik bulguları, Osmanlı basınının iki sembolik aktörü Hüseyin Cahit Yalçın ve Ali Kemal'in başyazılarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne (İTC) yüklenen anlamların, nesnel bir gerçekliğin yansıması olmaktan ziyade, kriz bağlamlarına göre radikal biçimde inşa edilen iki farklı söylem rejimine ait olduğunu göstermektedir. Bu durum, kuramsal çerçevede ele alınan James Carey'nin (1989/1992) iletişimin ritüel modeli yaklaşımını desteklemektedir. Bulgular, basının kriz anlarında topluma yalnızca enformasyon aktarmadığını; ortak bir inanç, kader ve ahlaki sınır hattı yaratarak kamusal anlamı sabitleyen kurucu bir ritüel alanı sunduğunu kanıtlamaktadır. Zelizer'in (1993b, 2011) kavramsallaştırmasıyla bakıldığında; hem Yalçın hem de Kemal, hangi aktörün meşru, hangisinin gayrimeşru sayılacağını belirleyen birer "sembolik otorite" olarak hareket etmiştir.

Araştırmanın ortaya koyduğu en temel teorik dinamik, siyasal antagonizmanın tarihsel krizlerin doğasına (yükseliş veya çözülme) göre nasıl yeniden yapılandırıldığıdır. Carl Schmitt'in (1996) "dost-düşman" ayrımı ekseninde incelendiğinde, 1908–1909'un "kurucu ve yükselen kriz" evresinde Hüseyin Cahit Yalçın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni devletin bekasını koruyan, merkeziyetçi devlet aklının tek meşru taşıyıcısı olan "kutsal bir dost" olarak konumlandırmıştır. Yalçın'ın söyleminde antagonizmanın karşı kutbu (düşman), devleti parçalanmaya götüreceği iddia edilen muhalefettir. Yalçın "hürriyet", "adalet" ve "meşrutiyet" kavramlarını İttihat ve Terakki Cemiyeti ile özdeşleştirerek, meşrutiyetin kurucu göstereni haline getirmiştir. Buna karşılık, 1919'un "çözülme ve hesaplaşma" evresinde Ali Kemal'in ürettiği antagonizma haritası bu yapıyı radikal biçimde tersyüz etmiştir. Ali Kemal, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yanlış bir iktidar olmanın ötesine taşıyarak; kavramların içeriğini boşaltan ("karayı ak diye yutturan"), milliyet fikrini araçsallaştıran bir "meşrutiyet bozucu düşman" olarak inşa etmiştir. Schmittçi anlamda devletin varlık koşullarını ortadan kaldıran bu yapı, Kemal tarafından bir "cinnet ve ihanet rejimi" olarak etiketlenmiştir. Bu durum, Carlson'ın (2017) vurguladığı gibi, gazeteciliğin dünya hakkında "meşru söylemsel hakikatler" yaratma otoritesinin kriz dönemlerinde nasıl bir tahakküm ve dışlama aracına dönüşebileceğini ampirik olarak gözler önüne sermektedir.

Araştırmanın özgün katkılarından biri de, gazeteciliğin yalnızca siyasal aktörleri temsil eden bir pratik değil, aynı zamanda meşrutiyet ile sorumluluğun dağıtıldığı söylemsel bir mekanizma olarak işlediğini göstermesidir. Bulgular, aynı siyasal aktörün iki farklı tarihsel kriz bağlamında birbirine tamamen zıt işlevler üstlendiğini ortaya koymaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın'ın söyleminde İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin kurucu öznesi olarak siyasal meşrutiyetin temel kaynağına dönüştürülürken; siyasal krizlerin sorumluluğu muhalefetin yanlış siyasal tercihleri ve merkeziyet karşıtı eğilimleri üzerine dağıtılmaktadır. Buna karşılık Ali Kemal'in söyleminde tam tersi bir mekanizma işlemektedir. Devletin çözülüşü, savaşlar, temsil krizi ve toplumsal yıkım gibi farklı tarihsel süreçler tek bir siyasal fail etrafında merkezileştirilmekte; İttihat ve Terakki bütün felaketlerin ortak sorumlusu olarak inşa edilmektedir. Böylece aynı siyasal aktör, bir söylemde meşrutiyetin üretildiği kurucu merkez, diğerinde ise suçun

yoğunlaştığı merkezi fail hâline gelmektedir. Bu bulgu, gazeteciliğin yalnızca olayları anlamlandırmadığını; aynı zamanda siyasal meşruiyetin kimlere tanınacağına ve tarihsel sorumluluğun kimlere yükleneceğine ilişkin kamusal çerçeveleri de kurduğunu göstermektedir. Dolayısıyla gazetecilik, kriz dönemlerinde yalnızca dost ve düşman kategorilerini değil, meşruiyet ile suçun dolaşımını da düzenleyen kurucu bir söylemsel pratik olarak işlemektedir.

Çalışmanın tartışmaya açtığı bir diğer önemli boyut ise gazetecilerin üstlendiği kamusal özne pozisyonlarıdır. Hüseyin Cahit Yalçın, seçmenlerin oy kullanırken uyması gereken rasyonel muhakeme yollarını açıklayarak kendisini üst bir "kurucu akıl" olarak kurarken; Ali Kemal, manipüle edilen toplumsal değerleri ve kavramları kurtarmaya çalışan, tarihsel enkazın hesabını soran bir "hesaplaşmacı vicdan" olarak konuşmaktadır. Ancak Vos ve Thomas'ın (2019) belirttiği üzere, her iki elit gazeteci de kendi taraflı tikel pozisyonlarını "millet adına konuşma", "devlet aklını temsil etme" ve "kamusal çıkarı savunma" iddiaları üzerinden evrenselleştirmiştir. Sonuç olarak, basının toplumsal dünyayı kurma gücü, tam da bu sınır çizme ve neyin kamusal olduğunu belirleme kapasitesinden beslenmektedir.

6.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, Osmanlı basınında siyasal antagonizmanın söylemsel inşasını Hüseyin Cahit Yalçın ve Ali Kemal'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelik başyazıları üzerinden nitel söylem analizi yöntemiyle incelemiştir. Araştırma sonucunda, aynı siyasal aktörün (İTC) farklı kriz bağlamlarında taban tabana zıt iki temsil rejimine konu olduğu tespit edilmiştir. 1908–1909 kurucu kriz döneminde İTC devletin ve hürriyetin "kutsal muhafızı" olarak meşrulaştırılırken; 1919 çözülme döneminde devletin çöküşünden, siyasal şiddet sarmalından ve ontolojik yıkımdan sorumlu tek fail ("felaket öznesi") olarak gayrimeşru ilan edilmiştir.

Elde edilen bu sonuçlar, Osmanlı basın tarihini yalnızca siyasi partilerin, ideolojik kamplaşmaların ya da sansür mekanizmalarının edilgen bir yansıma alanı olarak gören indirgemeci yaklaşımların ötesine geçilmesi gerektiğini göstermektedir. Gazetecilik metinleri, bireysel görüşlerin basit bir toplamı değil; kriz anlarında toplumsal hakikati seçici bir biçimde inşa eden, yapılandıran ve düşmanlık sınırlarını çizen kurucu birer kamusal pratiktir. Yazarların "millet" ve "devlet bekası" adına konuşma iddiaları, basına siyasal aktörleri ahlaki ve siyasi kategoriler içinde yeniden sınıflandırma gücü vermektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, basının tarihsel kriz bağlamlarında kamusal anlamı nasıl sabitlediğini ve radikal dışlama mekanizmalarını nasıl ürettiğini ortaya koyarak literatüre katkı sağlamaktadır. Makalede çözümlenen bu söylemsel stratejiler ve antagonizma üretim biçimleri, yalnızca geç dönem Osmanlı basınının dinamiklerini anlamak açısından değil; basının günümüz modern kriz, kutuplaşma ve çatışma bağlamlarında da siyasal gerçekliği nasıl yeniden yapılandırıldığını kavramak adına tarihsel ve kuramsal bir projeksiyon sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Carey, J. W. (1989/1992). *Communication and Culture: Essays on Media and Society*. New York: Routledge.

- Carlson, M. (2017). *Journalistic Authority: Legitimizing News in the Digital Era*. New York: Columbia University Press.
- Kemal, A. (1919a, 28 Eylül). Kimi aldatıyorlar? *Peyam*.
- Kemal, A. (1919b, 29 Eylül). İntihabat için hürriyet ister. *Peyam*.
- Kemal, A. (1919c, 30 Eylül). Acaba haricen ne mevkideyiz? *Peyam*.
- Kemal, A. (1919d, 1 Ekim). Osmanlılık fikri bir camiadır. *Peyam*.
- Kemal, A. (1919e, 17 Ekim). Kara bulutlar. *Peyam*.
- Kemal, A. (1919f, 31 Ekim). İzmir felaketi. *Peyam*.
- Kemal, A. (1919g, 1 Kasım). Milliyet fikirleri. *Peyam*.
- Kemal, A. (1919h, 16 Kasım). Siyaset hataları. *Peyam*.
- Kemal, A. (1919i, 21 Kasım). Gayrimeşru kuvvetler. *Peyam*.
- Kemal, A. (1919j, 25 Aralık). İttihat ve terakki, intihabat ve millet. *Peyam*.
- Pauly, J. (1997). Introduction/On the Origins of Media Studies (and Media Scholars). İçinde E. S. Munson ve C. A. Warren (Der.), *James Carey: A Critical Reader* (ss. 3–13). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Schmitt, C. (1996). *The Concept of the Political* (G. Schwab, Çev.). Chicago: University of Chicago Press.
- Schudson, M. (2008). *Why Democracies Need an Unlovable Press*. Cambridge: Polity.
- Vliegenthart, R. (2012). Framing in mass communication research: An overview and assessment. *Sociology Compass*, 6(12), 937–948.
- Vos, T. P. ve Thomas, R. J. (2019). The Discursive (Re)construction of Journalism's Gatekeeping Role. *Journalism Practice*, 13(4), 396–412.
- Yalçın, H. C. (1908a, 3 Ekim). Ahval-i umumiyemize bir nazar. *Tanin*.
- Yalçın, H. C. (1908b, 18 Ekim). Memleketin ahval-i umumiyesi. *Tanin*.
- Yalçın, H. C. (1908c, 9 Kasım). İstanbul'da intihabat başladı. *Tanin*.
- Yalçın, H. C. (1908d, 21 Kasım). Müntehib-i sanilere. *Tanin*.
- Yalçın, H. C. (1908e, 1 Aralık). Tebeddül-ü vükela. *Tanin*.
- Yalçın, H. C. (1908f, 10 Aralık). İttihadın lüzumu. *Tanin*.
- Yalçın, H. C. (1908g, 20 Aralık). Cemiyet. *Tanin*.
- Yalçın, H. C. (1909a, 13 Ocak). İki temayül. *Tanin*.
- Yalçın, H. C. (1909b, 18 Ocak). Cemiyet ve fırka. *Tanin*.

- Yalçın, H. C. (1909c, 13 Şubat). Sadrazam ve meşrutiyet. *Tanin*.
- Zelizer, B. (1993a). Journalists as interpretive communities. *Critical Studies in Mass Communication*, 10(3), 219–237. <https://doi.org/10.1080/15295039309366865>
- Zelizer, B. (1993b). Has communication explained journalism? *Journal of Communication*, 43(4), 80–88.
- Zelizer, B. (2004). *Taking Journalism Seriously: News and the Academy*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zelizer, B. (2011). Journalism in the Service of Communication. *Journal of Communication*, 61(1), 1–21.

VERGİ UYUMUNDA ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM OLARAK DÜRTME DAVRANIŞI

Dr., Cansu AYDOĞDU BOZDAĞ

cansu.aydogdu@ktu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-1716-5691

ÖZET

Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu teşvik etmek gelir idarelerinin görevlerinden biridir. Vergi uyumunun sağlanması amacıyla yapılan çalışmalar süregelmektedir. Bireylerin *homo economicus* olduğu varsayımı altındaki neoklasik vergi uyumu modelleri cezaların ve denetimlerin artmasının vergi uyumunu artırabileceği üzerine kurgulanmaktadır. Ancak her zaman cezalar veya denetim olasılığı yani caydırıcı unsurlar arttığında vergi uyumu artmayabilmekte, hatta azalabilmektedir. Davranışsal ekonomiye göre bireylerin davranışları neoklasik öngörülerden sapabilmekte ve farklı şekillenebilmektedir. Bireylerin karar alma süreçleri psikolojik, bilişsel ve sosyal faktörlerden etkilenmektedir. Bu bağlamda, çalışmada vergi uyumunda alternatif bir yaklaşım olarak dürtme davranışı açıklanacaktır. Vergi uyumundaki dürtme davranışları, gelir idarelerinin mükelleflere verdiği bilgilerin sunumunu değiştirerek mükellefleri vergi uyumuna teşvik eden müdahalelerdir. Bu müdahaleler mükelleflerin kararlarına nazik bir dokunuş olarak nitelendirilebilir. Dürtmeler, manipülatif olmayıp vatandaşlık görevi olan vergi ödemeye karşı mükellefleri ikna ve teşvik edicidirler. Dürtme davranışları; caydırıcı odaklı, sosyal normlar ve ahlaki ilkelere atıfta bulunarak mükelleflerle iletişimin değiştirilmesiyle veya karar bilgisi, karar yapısı ve karar yardımlarına ilişkin yöntemlerle yapılabilir. Dürtmeler, daha düşük maliyetli ve esnek olmakla birlikte her zaman çalışmayabilir. Ancak, vergi uyumunda alternatif bir yaklaşım olarak değerlendirilme potansiyeline sahiptir.

Anahtar Kelimeler : Davranışsal ekonomi, Gelir idareleri, Vergi uyumu, Dürtme

NUDGING AS AN ALTERNATIVE APPROACH TO TAX COMPLIANCE

ABSTRACT

Encouraging voluntary tax compliance is one of the fundamental responsibilities of revenue administrations. In this regard, various efforts have been undertaken to ensure tax compliance. Neoclassical models of tax compliance, which are based on the assumption that individuals behave as *homo economicus*, are constructed on the premise that increasing penalties and the probability of audits will enhance compliance. However, tax compliance does not always increase with the rise of deterrent factors such as penalties or audit probability; in some cases, it may even decline. According to behavioral economics, individual behavior may deviate from neoclassical predictions and take different forms. Decision-making processes are influenced by psychological, cognitive, and social factors. In this context, the present study explains nudging as an alternative approach to tax compliance. Nudges in tax compliance refer to interventions that encourage taxpayers to comply by altering the way information is presented by revenue administrations. These interventions can be described as subtle and gentle touches on taxpayers' decision-making processes. Nudges are non-manipulative in nature and aim to persuade and encourage taxpayers to fulfill their civic duty of paying taxes. Nudging strategies can be

implemented through deterrence-oriented approaches, references to social norms and moral principles, or by modifying communication with taxpayers, as well as through methods related to decision information, decision structure, and decision assistance. Although nudges are generally more cost-effective and flexible, they may not always yield the desired outcomes. Nevertheless, they hold significant potential as an alternative approach to enhancing tax compliance.

Keywords: Behavioral economics, Revenue administrations, Tax compliance, Nudging

**COMPARATIVE ANALYSIS OF PARTICIPATION BANKING IN TURKEY AND
SELECTED MUSLIM COUNTRIES: MALAYSIA, SAUDI ARABIA**

**TURKIYE VE SEÇILMIŞ MÜSLÜMAN ÜLKELERDE (MALEZYA, SUUDI
ARABISTAN) KATILIMCI BANKACILIĞININ KARŞILAŞTIRMALI ANALIZI**

Öğrenci NDEYE KHADY THIAM

Cumhuriyet University: Sivas TR, ndeyekhady.thiam1712@gmail.com-0009-0005-7816
7147

Dr.Öğr.Üyesi.TUBA GÜLCEMAL

Cumhuriyet University: Sivas TR, tguhcemal@cumhuriyet.edu.tr-0000-0003-4806-8568

Abstract:

While Islamic finance has expanded globally, Turkey's participation banking sector continues to hold a smaller market share compared to countries like Malaysia and Saudi Arabia, despite the country's economic size and Muslim majority population. This study comparatively analyzes the legislative frameworks, product diversity, institutional performance, and market penetration of participation banking in Turkey against selected Muslim-majority nations. This research applies a multi-faceted approach. First, a comparative policy analysis examines regulatory differences and the presence of centralized Sharia boards. Second, it utilizes quantitative financial metrics and Data Envelopment Analysis (DEA) to compare the profitability, risk sensitivity, and operational efficiency of Turkish participation banks with their international counterparts. This research analyzes the similarities and differences between these models, particularly in terms of regulation, market share, financial products offered, and customer confidence. The objective is to better understand the role of participatory banking in economic development and the prospects for improving the sector in Turkey.

Keywords: Participation Banking, Turkey, Malaysia, Saudi Arabia, Comparative Analysis, Islamic Finance

Özet :

İslami finans global ölçekte önemli bir büyüme sergilerken, Türkiye'deki katılım bankacılığı sektörünün pazar payı, ülkenin ekonomik büyüklüğüne ve Müslüman çoğunluk nüfusuna rağmen, Malezya ve Suudi Arabistan gibi ülkelerle kıyaslandığında görece sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki katılım bankacılığının yasal çerçevelerini, ürün çeşitliliğini, kurumsal performansını ve piyasa penetrasyonunu, seçilen bazı Müslüman çoğunluk ülkelerindeki benzer yapılarla karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Araştırma, çok yönlü bir yaklaşım benimsemektedir. İlk olarak, karşılaştırmalı bir politika analizi yürütülerek düzenleyici farklılıklar ve merkezi Şariat kurullarının varlığı incelenmektedir. İkinci olarak, Türk katılım bankalarının uluslararası benzerleriyle karlılık, risk duyarlılığı ve operasyonel verimlilik

açısından karşılaştırması için nicel finansal metrikler ve Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılmaktadır. Bu araştırma, belirtilen modeller arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları, özellikle regülasyon, pazar payı, sunulan finansal ürünler ve müşteri güveni bağlamında değerlendirmektedir. Çalışmanın temel amacı, katılım bankacılığının ekonomik kalkınmadaki rolünü daha iyi anlamak ve Türkiye'de sektörün iyileştirilmesine yönelik potansiyel yolları belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Türkiye, Malezya, Suudi Arabistan, Karşılaştırmalı Analiz, İslami Finans

1. GİRİŞ

Şeriat hukukunun temel prensiplerine dayanan İslami finans sistemi, özellikle faizin (riba) yasaklanması ve risk paylaşımının zorunluluğu gibi ilkelerle şekillenmiş olup, küresel finansal sistemin en dinamik ve hızla büyüyen segmentlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Mordor Intelligence'ın 2024 verilerine göre, 2023 yılında toplam varlıkları 3,3 trilyon ABD Dolarının üzerinde olduğu tahmin edilen ve 2028 yılına kadar 5 trilyon ABD Dolarını aşması beklenen bu sektör, başlangıçta niş bir finansal tekliften, günümüzde ana akım bir finansal paradigmaya dönüşmüştür. Bu büyüme, özellikle Müslüman çoğunluk ülkelerinde belirgin bir şekilde hissedilse de, sektörün gelişme derinliği ve hızı, her yargı alanının düzenleyici yapısı, kurumsal geçmişi ve sosyo-kültürel bağlamına bağlı olarak önemli farklılıklar göstermektedir.

Yaklaşık 87,9 milyonu aşkın ağırlıklı olarak Müslüman nüfusa ve dünyanın 20. büyük ekonomisine sahip Türkiye, bu bağlamda dikkat çekici bir paradoks sunmaktadır. Ülkenin demografik ve ekonomik ağırlığına rağmen, katılım bankacılığı sektörünün 2023 yılı itibarıyla toplam bankacılık sektörü varlıkları içindeki payı yaklaşık %8,5 seviyesinde kalmıştır (TKBB, 2023). Bu oran, aynı yıl Malezya'da İslami bankacılığın toplam finansman içindeki payının %45,6'ya (Bank Negara Malaysia, 2023) ve Suudi Arabistan'da İslami bankaların yurtiçi bankacılık varlıklarının %58'ine sahip olmasıyla (SAMA, 2023) keskin bir tezat oluşturmaktadır. Bu belirgin eşitsizlik, söz konusu farklılıkları açıklayan yapısal, kurumsal ve düzenleyici faktörleri tanımlamak için kapsamlı bir karşılaştırmalı analizi zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'deki katılım bankacılığı sektörünün Malezya ve Suudi Arabistan ile karşılaştırmalı bir analizini yaparak bu ihtiyaca yanıt vermektedir. Bu iki karşılaştırma ülkesinin seçimi bilinçli bir karardır: Malezya, 1983'ten bu yana düzenleyici çerçevesine öncülük ederek dünyadaki en gelişmiş ve kurumsal olarak olgunlaşmış İslami finans ekosistemini temsil etmektedir. Suudi Arabistan ise, İslam'ın kutsal mekânlarının koruyucusu ve Al Rajhi Bank gibi dünyanın en büyük İslami bankacılık kuruluşlarının evi olarak, dini ve politik zorunluluklarla yönlendirilen Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) modelini temsil etmektedir. Bu üç vaka, farklı yönetim paradigmalarının sektörel sonuçları nasıl şekillendirdiğine dair incelikli bir incelemeye olanak tanımaktadır. Araştırma, dört birbiriyle ilişkili amacı takip etmektedir:

(1) her ülkede katılım bankacılığını yöneten yasal ve düzenleyici çerçeveleri haritalamak; (2) ürün çeşitliliği ve finansal inovasyondaki farklılıkları değerlendirmek; (3) karlılık oranları ve

Veri Zarflama Analizi (VZA) dahil olmak üzere nicel metrikler kullanarak kurumsal performansı karşılaştırmak; ve (4) Türkiye için uygulanabilir politika önerileri belirlemektir. Çalışma aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır: Bölüm 2, teorik çerçeveyi sunmakta ve mevcut literatürü gözden geçirmektedir; Bölüm 3, metodolojiyi açıklamaktadır; Bölüm 4, bulguları ve tartışmayı sunmaktadır; Bölüm 5 ise politika çıkarımlarıyla sonuçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE TEORİK ÇERÇEVE

İslami bankacılığın teorik temelleri, Şeriat hukukunun riba (faiz), garar (aşırı belirsizlik) ve meysir (spekülasyon) gibi kavramları yasaklayan; kâr ve zarar paylaşımını, varlık destekli finansmanı ve sosyal adaleti teşvik eden ilkelerine dayanmaktadır. Murabahah (maliyet-artı finansman), müşarakah (ortaklık), mudaraba (kâr paylaşımı), icâre (kiralama) ve sukuk (İslami tahviller) gibi temel sözleşme araçları, katılım bankacılığını geleneksel bankacılıktan sadece biçimsel olarak değil, aynı zamanda finansal aracılığın altında yatan felsefesiyle de ayırmaktadır (Iqbal ve Mirakhor, 2011). Bu enstrümanlar, riski müşterilerle paylaşma, gerçek ekonomik faaliyetlere dayanma ve etik yatırım prensiplerini benimseme prensibini vurgulamaktadır.

Son yirmi yılda, farklı yargı alanlarındaki İslami bankacılığa ilişkin karşılaştırmalı literatür önemli ölçüde artmıştır. Ariff ve Rosly (2011), düzenleyici çerçevelerin sektörel derinliğin en önemli belirleyicisi olduğunu ortaya koyarak, özel İslami bankacılık mevzuatına sahip ülkelerin, karma veya genel bankacılık yasaları altında faaliyet gösteren ülkelerden daha iyi performans gösterdiğini savunmuşlardır. Bu bulgu, Türkiye için doğrudan relevance taşımaktadır; çünkü katılım bankaları, Malezya'nın 2013 yılında İslami Finansal Hizmetler Yasasını (IFSA) çıkarmasının aksine, özel bir İslami finans yasası yerine ağırlıklı olarak genel bankacılık mevzuatı kapsamında düzenlenmektedir. Bu durum, yasal netlik ve uyum konusunda farklı yaklaşımlara yol açabilmektedir.

Malezya'nın İslami bankacılık sistemi üzerine yapılan araştırmalar, güçlü devlet desteğinin, geleneksel bankacılıkla paralel olarak işleyen ikili bir bankacılık sisteminin ve Şeriat konularında en yüksek otorite olan Bank Negara Malaysia (BNM) bünyesindeki Şeriat Danışma Konseyi (SAC) gibi kurumsal altyapının rolünü sürekli olarak vurgulamaktadır. Ismail (2010) ve Haron ve Wan Azmi (2008), bu kurumsal mimarinin Malezya'yı küresel liderliğe taşımasında belirleyici olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşılık, Türkiye'de merkezi bir ulusal Şeriat kurulu bulunmamakta, her katılım bankası kendi bağımsız Şeriat komitesini sürdürmektedir. Bu durum, ürün standartlarında potansiyel tutarsızlıklara ve müşteri güveninde dalgalanmalara yol açabilmektedir (Zulfahmi vd., 2021). Merkezi bir otoritenin olmaması, Şeriat uyumu konusunda ortak bir anlayış ve uygulama zemini oluşturmayı zorlaştırmaktadır.

Suudi Arabistan ise farklı bir model sunmaktadır. Krallık'ta İslami finansın hakimiyeti, proaktif bir düzenleyici teşvikten ziyade, organik bir sosyal ve dini mutabakatla desteklenmektedir. Dünyanın piyasa değeri açısından en büyük İslami bankası olan Al Rajhi Bank ve Alinma Bank, geleneksel faiz bazlı ürünlerin giderek marjinalleştiği bir ortamda faaliyet göstermektedir. Al-Jarhi ve Iqbal (2001) gibi araştırmacılar, Suudi modelinin egemen varlık fonu entegrasyonu, zorunlu Zekat yükümlülükleri ve İslami sermaye piyasalarının genişlemesini açıkça hedefleyen

Vizyon 2030'un finansal sektör geliştirme gündeminden faydalandığını belirtmişlerdir. Bu entegre yaklaşım, İslami finansı ülkenin ekonomik ve sosyal yapısının ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Türkiye'deki katılım bankacılığına ilişkin akademik çalışmalar, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin 2005 yılında "Özel Finans Kurumları"nı Bankacılık Kanunu No. 5411 kapsamında "Katılım Bankaları" olarak yeniden markalamasından bu yana artmıştır. Akten Çürük (2013), yetersiz ürün çeşitlendirmesini ve düşük kamu farkındalığını başlıca kısıtlamalar olarak tanımlamıştır. Daha yakın zamanda, Balkan (2024), sektörün 2023 yılında %50'nin üzerinde varlık büyümesiyle dikkat çekici bir toparlanma kaydettiğini belgelemiş, ancak uluslararası benzerleriyle arasındaki kalıcı boşluğun altını çizmiştir. Merkez Bankacılığı Hukuku ve Kurumları Dergisi (2023) gibi hukuk bilimcileri ise, katılım finansı düzenlemeleri ile Türkiye'nin seküler anayasal çerçevesi arasındaki uyumsuzluğun yapısal bir engel olduğunu vurgulamışlardır. Bu çalışmalar, toplu olarak hem düzenleyici reform hem de kurumsal kapasite geliştirmeyi gerektiren çok boyutlu bir soruna işaret etmektedir.

3. METODOLOJİ

Bu çalışma, nitel karşılaştırmalı politika analizini nicel finansal performans değerlendirmesiyle birleştiren karma yöntemli bir araştırma tasarımı kullanmaktadır. Yöntemlerin triangülasyonu, ne yalnızca nitel ne de yalnızca nicel yaklaşımların bağımsız olarak sağlayamayacağı kapsamlı bir resim üretmeyi amaçlamaktadır. Bu sayede, finansal sonuçların altında yatan düzenleyici ve kurumsal dinamikler daha derinlemesine anlaşılabilir. Veriler, 2018–2023 dönemini kapsayan resmi düzenleyici yayınlardan, merkez bankası yıllık raporlarından ve hakemli akademik kaynaklardan elde edilmiştir. Bu beş yıllık dönem, yakın zamandaki sektörel eğilimleri ve reformların etkilerini değerlendirmek için yeterli bir zaman dilimi sunmaktadır.

3.1. Karşılaştırmalı Politika Analizi

Karşılaştırmalı politika analizi, üç temel boyutu incelemektedir: (i) her ülkede katılım bankacılığını yöneten yasal ve düzenleyici çerçeveler, buna özel İslami finans mevzuatının ve merkezi bir ulusal Şariat kurulunun varlığı veya yokluğu dahildir; (ii) tam teşekküllü katılım bankalarının, İslami bankacılık pencerelerinin ve denetleyici organların sayısı dahil olmak üzere kurumsal ekosistem; ve (iii) İslami bankacılık pazar payı için açık hedefler ve egemen finansal planlamayla entegrasyon dahil olmak üzere hükümet politikası taahhütleri. Birinci elden kaynaklar arasında Türkiye için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) yıllık raporları, Malezya için Bank Negara Malaysia (BNM) yıllık raporları ve Suudi Arabistan için Suudi Merkez Bankası (SAMA) yayınları bulunmaktadır. Bu nitel katman, ülkeler arası performans farklılıklarını açıklayan yapısal değişkenlerin belirlenmesine olanak tanımaktadır. Örneğin, yasal bir çerçevenin netliği, yatırımcıların güvenini ve dolayısıyla pazar derinliğini doğrudan etkileyebilmektedir.

3.2. Nicel Finansal Performans Metrikleri ve VZA

Nicel karşılaştırma, dört standart finansal orana dayanmaktadır: Aktif Kârlılığı (ROA), Özsermaye Kârlılığı (ROE), Sermaye Yeterliliği Oranı (SYR) ve Takipteki Finansman Oranı

(TFO). Bu oranlar, her ülkedeki önde gelen katılım bankaları için en son yayımlanan finansal verilerden alınmıştır: Türkiye'de Kuveyt Türk, Albaraka Türk ve Ziraat Katılım; Malezya'da Maybank Islamic ve Bank Islam Malaysia Berhad; ve Suudi Arabistan'da Al Rajhi Bank ve Alinma Bank. Bu oranlar, bankaların genel finansal sağlığını, operasyonel etkinliğini ve risk yönetimi kalitesini değerlendirmede kritik göstergelerdir.

Ek olarak, göreceli operasyonel verimliliği değerlendirmek için bir Veri Zarflama Analizi (VZA) çerçevesi uygulanmaktadır. VZA, karar birimlerinin (DMU'lar) göreceli verimliliğini, her bir birimin ağırlıklı çıktılarının ağırlıklı girdilere oranını verimlilik sınırındaki en iyi performans gösteren akranıyla karşılaştırarak ölçen parametrik olmayan bir doğrusal programlama tekniğidir. Bu yöntem, özellikle farklı ölçek ve düzenleyici ortamlarda faaliyet gösteren bankaların karşılaştırılmasında esneklik sağlamaktadır. Girdi değişkenleri, toplam faaliyet giderleri ve toplam mevduat olarak tanımlanırken; çıktı değişkenleri, toplam finansman ve net kâr olarak tanımlanmıştır. Smolo, Iqbal ve Akdemir (2023) takip edilerek, bu çalışma hem CCR (sabit getiriye göre ölçek) hem de BCC (değişken getiriye göre ölçek) modellerini uygulayarak saf teknik verimliliği ölçek verimliliğinden ayırmayı ve böylece daha incelikli ülkeler arası yorumlamayı mümkün kılmayı amaçlamaktadır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Düzenleyici Çerçeveler: Üç Yönlü Bir Karşılaştırma

Düzenleyici karşılaştırma, üç ülke arasında temel mimari farklılıkları ortaya koymaktadır. Malezya, dünyanın en kapsamlı İslami finans düzenleyici ekosistemini işletmektedir. 2013 İslami Finansal Hizmetler Yasası (IFSA), tüm İslami finans kuruluşlarını tek, özel bir yasal çerçeve altında yönetmektedir. Bank Negara Malaysia'nın (BNM) Şariat Danışma Konseyi (SAC), Şariat uyumu konusunda merkezi ve bağlayıcı bir üst otorite olarak görev yapmaktadır. Bu kurumsal tutarlılık, Malezya'nın 2023 yılında %45,6'lık İslami bankacılık pazar payına ulaşmasına ve 2030 yılına kadar geleneksel sektörle %50 eşitlik hedefine doğru ilerlemesinde kilit bir faktör olarak gösterilmektedir. Özel bir yasanın varlığı, yasal netliği artırmakta, yatırımcı güvenini sağlamlaştırmakta ve ürün inovasyonunu teşvik etmektedir.

Suudi Arabistan'ın çerçevesi, İslami bankacılığın ayrı bir düzenleyici kategori olmaktan ziyade, Krallığın İslami bir devlet kimliği göz önüne alındığında, tüm finansal sistemin dokusuna işlenmiş olmasıyla farklılaşmaktadır. Suudi Merkez Bankası (SAMA), tüm bankaları birleşik bir çerçeve altında denetlese de, Şariat uyumlu ürünlerin hakimiyeti, açık bir yasal yetkiden ziyade sosyal ve dini normlarla sürdürülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde, İslami bankalar toplam yurtiçi bankacılık varlıklarının yaklaşık %58'ini elinde tutmaktaydı (SAMA, 2023; Market Data Forecast, 2024). Piyasa değeri açısından dünyanın en büyük İslami bankası olan Al Rajhi Bank, bu rakamın önemli bir kısmını tek başına oluşturmaktadır. Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030'u, Finansal Sektör Geliştirme Programı aracılığıyla bu hakimiyeti daha da güçlendirmektedir; bu program, yeni dijital bankacılık lisanslarını ve sukuk arzının genişletilmesini hedeflemektedir. Bu durum, organik talebin devlet politikalarıyla nasıl stratejik olarak desteklendiğini göstermektedir.

Türkiye'nin düzenleyici ortamı, üç ülke arasında en karmaşık ve kısıtlı olanıdır. Katılım bankaları, 2005 yılında çıkarılan ve önceki "Özel Finans Kurumları"nı yeniden adlandırarak onlara tam banka statüsü veren genel Bankacılık Kanunu No. 5411 kapsamında faaliyet göstermektedir. Bu önemli bir adım olmakla birlikte, özel bir İslami finans yasal çerçevesi oluşturmamıştır. En kritik nokta, Türkiye'de ulusal merkezi bir Şeriat kurulunun bulunmamasıdır: her katılım bankası kendi bağımsız Şeriat denetim komitesini sürdürmekte, bu da ürün sertifikasyonunda tutarsızlıklara yol açmakta ve Şeriat uyumu konusunda kamu güvenini zedelemektedir (Zulfahmi vd., 2021; Journal of Central Banking Law and Institutions, 2023). Ayrıca, geleneksel bankacılık sözleşmeleri için tasarlanmış olan vergi mevzuatı da yapısal bir engel teşkil etmektedir; müşarakah veya finansal kiralama gibi enstrümanları yetersiz bir şekilde karşılamaktadır. Bu düzenleyici boşluklar, pazarın derinleşmesinin önündeki başlıca engeller olarak sürekli olarak tanımlanmaktadır.

4.2. Pazar Penetrasyonu ve Ürün Çeşitliliği

Pazar penetrasyonu açısından, Türkiye ile karşılaştırma yapılan ülkeler arasındaki fark oldukça belirgindir. Türkiye'deki katılım bankacılığı sektörünün toplam bankacılık sektörü varlıkları içindeki payı, 2017'deki %5 seviyesinden 2023'te %8,5'e yükselmiş olsa da, Malezya ve Suudi Arabistan'ın belirlediği kriterlerin oldukça altında kalmaktadır (TKBB, 2023). Türk katılım bankalarının toplam varlık büyüklüğü 2023 yılında 1,787 trilyon TL'ye (yaklaşık 65 milyar ABD doları) ulaşmış, net kâr ise %82,6 artışla 38,165 milyar TL olmuştur. Şube sayısı 1.438'e, sektörde istihdam edilen kişi sayısı ise 19.261'e ulaşmıştır. Bu büyüme rakamları etkileyici görünse de, Türkiye'nin toplam bankacılık sektörünün çok daha büyük olması ve yüksek enflasyon ortamının nominal getirileri şişirmesi nedeniyle düşük bir bazdan geldiği ve dikkatle yorumlanması gerektiği unutulmamalıdır. Reel bazda büyüme daha mütevazı kalmaktadır.

Malezya'nın İslami bankacılık sektörü ise, 2023 yılında toplam bankacılık finansmanı içinde %45,6'lık bir pazar payına ulaşmıştır (DDCAP, 2024) ve 2024 yılı sonu itibarıyla bu oran %46,6'ya yükselmesi beklenmektedir (Bank Negara Malaysia, 2024). İslami finansman, 2024 yılında 1,13 trilyon RM'ye (yaklaşık 240 milyar ABD doları) ulaşmış ve geleneksel bankacılıktan daha hızlı bir oranda büyümeye devam etmiştir. Ülke, sukuk, takaful, İslami mikrofinans ve Ocak 2024'ten itibaren AEON Bank aracılığıyla tamamen dijital İslami bankacılık da dahil olmak üzere tam bir İslami finansal ürün yelpazesi sunmaktadır. Malezya'nın "Önce İslami Finans" stratejisi hayati önem taşımaktadır: İslami finansman, 2023'e kadar olan beş yılda toplam bankacılık sektörü kredi büyümesinin ortalama %75'ine katkıda bulunmuştur (RAM Ratings, 2024). Bu strateji, İslami finansı ülkenin finansal gelişiminin ana itici gücü haline getirmiştir.

Suudi Arabistan'ın pazar penetrasyonu, Malezya'daki doğrudan politika odaklı yaklaşımdan ziyade organik olarak sistemin içine yerleşmiştir. Al Rajhi Bank ve Saudi National Bank'ın 2024'te sektör kârlarının yaklaşık %51'ini oluşturmasıyla (Arab News, 2025) ve yeni kredilendirmenin çoğunluğunun artık İslami finans prensiplerine göre yapılandırılmasıyla (Vision 2030 Banking Sector Overview, 2026), Suudi Arabistan'da katılım bankacılığı fiilen baskın bir paradigma haline gelmiştir. Suudi Arabistan'da ürün çeşitliliği, Vizyon 2030

kapsamında hız kazanmış; genişleyen sukuk piyasaları, yeşil sukuk ihraçları ve dijital bankacılık lisansları, yeni büyüme vektörleri yaratmıştır. Fitch Ratings (2024), Suudi İslami bankaların ortalama %16,4'lük ana sermaye Tier 1 oranını sürdürdüğünü, bunun geleneksel bankalarla yakın bir uyum içinde olduğunu ve güçlü sermayeleşme ile sistemik entegrasyonu işaret ettiğini belirtmiştir.

Türkiye'nin ürün çeşitliliği, her iki rakip ülkeye kıyasla sınırlı kalmaktadır. Baskın enstrüman, katılım bankası kredi portföylerinin büyük çoğunluğunu oluşturan murabahah tabanlı finansmandır. Musharakah ve mudaraba gibi kâr paylaşımına dayalı enstrümanlar, doğası gereği daha otantik İslami olmalarına rağmen, marjinal düzeyde kalmaktadır – bu durum Akten Çürük (2013) bulgularıyla da tutarlıdır. 2023 yılında BDDK'nın dijital bankacılık düzenlemesi kapsamında iki yeni dijital katılım bankası olan Hayat Finans ve T.O.M.'un piyasaya sürülmesi önemli bir yeniliği temsil etmektedir, ancak bu kurumlar henüz başlangıç aşamasındadır ve pazar payına uzun vadeli katkıları zamanla görülecektir (TKBB, 2023).

4.3. Finansal Performans: Karşılaştırmalı Analiz

Temel finansal performans göstergeleri açısından, üç ülke, kurumsal gelişimlerinin ilgili aşamalarını yansıtan farklı profiller sergilemektedir. Türk katılım bankaları, 2023 yılında %82,6'lık yıllık net kâr artışıyla güçlü bir karlılık büyümesi kaydederken, toplam özkaynakları %48,4 artışla 125,17 milyar TL'ye ulaşmıştır (TKBB, 2023). Ancak, bu nominal kazanımlar, Türkiye'nin bu dönemdeki yüksek enflasyon ortamı göz önüne alındığında ihtiyatla değerlendirilmelidir; zira enflasyon, nominal getirileri şişirmektedir. Reel anlamda tablo daha mütevazıdır. Ayrıca, yüksek enflasyon, bankaların sermaye yeterliliği ve varlık kalitesi üzerindeki potansiyel baskıları da maskeleyebilir.

Daha istikrarlı bir makroekonomik ortamda faaliyet gösteren Malezyalı İslami bankalar, daha sürdürülebilir karlılık metrikleri sergilemiştir. 2023 yılının ilk dokuz ayında risk ağırlıklı varlıklar üzerinden vergi öncesi getiri yaklaşık %2,12 olarak gerçekleşmiş (RAM Ratings, 2024), mevduat rekabeti nedeniyle bir miktar marj sıkışması yaşansa da, sektör genel olarak güçlü sermaye seviyeleriyle dirençli kalmıştır. Malezya İslami bankacılık sektörünün sermaye yeterliliği, inceleme dönemi boyunca minimum eşiklerin üzerinde seyretmiştir; bu da sektörün şoklara karşı dayanıklılığını ve sağlıklı bir büyüme kapasitesini göstermektedir. Suudi İslami bankaları, üç ülke arasında en güçlü genel finansal metrikleri sergilemiştir. 2024 yılında Suudi bankaları, yıllık %13,84'lük bir artışla 79,64 milyar SAR (21,23 milyar ABD doları) ile tüm zamanların en yüksek toplam net kârını kaydetmiştir (Arab News, 2025). Sektör genelinde özkaynak kârlılığı %16-18 arasında seyretmiş (Vision 2030 Banking Overview, 2026), bu da Suudi bankalarını küresel çapta en kârlı bankalar arasına yerleştirmektedir. Fitch (2024) değerlendirmesi ayrıca, Suudi İslami bankalarının toplam varlıklara oranı %70 olan risk ağırlıklı varlıkların (geleneksel bankalar için %84 ile karşılaştırıldığında) stratejik olarak perakende bankacılığa odaklanmayı ve bilanço dışı risk maruziyetini azaltmayı yansıttığını ve bunun daha fazla istikrara katkıda bulunduğunu vurgulamıştır.

VZA(Veri Zarflama Analizi) analizi, Türk katılım bankalarının hem CCR(Cash Conversion Ratio) hem de BCC modelleri altında Malezyalı ve Suudi muadillerine göre daha düşük

ortalama verimlilik puanlarıyla faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu verimlilik açığı, öncelikli olarak saf teknik verimsizlikten ziyade ölçek verimsizliklerinden kaynaklanmaktadır – Türk katılım bankaları daha küçük ölçeklidir ve daha yüksek birim maliyetlere sahiptir. Bu bulgu, Türk katılım bankalarının verimliliğinin 2010 ile 2020 yılları arasında iyileştiğini, ancak küresel verimlilik sınırının altında kaldığını tespit eden Smolo ve diğerlerinin (2023) çalışmasıyla tutarlıdır. Bu durumun çıkarımı, birleşme ve ölçek büyütmenin, temel operasyonel yeniden yapılandırmaya gerek kalmadan önemli verimlilik kazanımları sağlayabileceği yönündedir.

5. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu karşılaştırmalı analiz, Türkiye, Malezya ve Suudi Arabistan'daki katılım bankacılığı sektörlerinin, ortak Şeriat tabanlı prensipleriyle birleşmiş olsalar da, kurumsal çerçeveleri, düzenleyici mimarileri ve sosyo-politik bağlamları tarafından şekillendirilen belirgin farklı yörüngeler boyunca geliştiklerini ortaya koymuştur. Malezya'nın bilinçli, devlet odaklı İslami finans ekosistemi, geleneksel bankacılıkla eşitliğe yaklaşan en derin pazar penetrasyonunu sağlamıştır. Suudi Arabistan'ın dini kimliğe dayanan ve Vizyon 2030'un finansal sektör hedefleriyle pekiştirilen modeli ise, mutlak anlamda en güçlü finansal performansı üretmiştir. Türkiye ise, 2017 ile 2023 yılları arasında pazar payını %5'ten %8,5'e çıkararak kayda değer son dönemdeki ilerlemesine rağmen, özel bir yasal çerçevenin olmaması, parçalanmış bir Şeriat yönetim yapısı ve kamu güvenini ve talep yaratmayı sınırlayan seküler bir kurumsal miras tarafından yapısal olarak kısıtlanmaya devam etmektedir. Bu durum, sektörün potansiyelini tam olarak gerçekleştirmesinin önünde ciddi engeller oluşturmaktadır.

Bu bulgulara dayanarak, bu çalışma Türkiye için dört ana politika önerisi sunmaktadır. Birincisi, Türkiye, Malezya'nın IFSA 2013'üne benzer şekilde, bankacılıktan sermaye piyasalarına, tekâfülden mikrofinansa kadar katılım finansının tüm yönleri için tutarlı ve kapsamlı bir yasal temel sağlayacak özel bir İslami Finans Yasası çıkarmalıdır. Bu adım, katılım finansı ürünleri ile seküler vergi ve sözleşme hukuku arasındaki mevcut uyumsuzluğu giderecektir. İkincisi, Türkiye, ürün sertifikasyonunda tutarlılığı sağlamak ve katılım bankacılığı ürünlerinin Şeriat uyumuna olan kamu güvenini artırmak amacıyla, BDDK veya Merkez Bankası'nın yetkisi altında, bağlayıcı kararlar alabilecek merkezi bir ulusal Şeriat kurulu oluşturmalıdır. Bu tür bir kurul, Şeriat uyumu standartlarını birleştirecek ve sektördeki belirsizlikleri azaltacaktır. Üçüncüsü, Türkiye, murabahah ağırlıklı portföylerin ötesine geçerek, Malezya ve Suudi Arabistan'ın önemli derinlik kazandığı otantik kâr-zarar paylaşımına dayalı enstrümanlar, sukuk ihraçları ve İslami mikrofinans gibi alanlara yönelerek ürün çeşitlendirmesini hızlandırmalıdır. Bu, pazarın daha geniş bir kesimine hitap etmeyi ve risk dağılımını geliştirmeyi sağlayacaktır. Dördüncüsü, 2023 yılında Hayat Finans ve T.O.M.'un piyasaya sürülmesiyle örneklendirilen yükselen dijital katılım bankacılığı segmenti, Malezya'nın AEON Bank deneyiminden faydalanılarak, bankacılık hizmetlerinden yeterince yararlanamayan nüfus kesimlerine ve geleneksel şube tabanlı bankacılığa kıyasla yenilikçi Şeriat uyumlu tekliflere daha açık olabilecek genç, teknoloji odaklı demografik gruplara ulaşmak için stratejik olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin katılım bankacılığı sektörü, son dönemdeki büyüme performansı ve devletin 2025 yılına kadar %15 pazar payı hedefine ulaşma konusundaki açık taahhüdüyle desteklenen kayda değer gizli bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu potansiyelin gerçekleştirilmesi, Malezya ve Suudi Arabistan'ın deneyimlerinden öğrenilen derslerle şekillenen sistemik kurumsal reformları gerektirecektir. Bu çalışma, yapılandırılmış çok boyutlu bir karşılaştırma sağlayarak ve politika eylemi için somut kurumsal kaldıraçları tanımlayarak mevcut literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

Not: Bu makale, Ndeye Khady Thiam tarafından Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tuba Gülcemal danışmanlığında tamamlanan "Türkiye'de Dijital Katılımcı Bankacılığın Gelişimi: Fırsatlar, Riskler ve Sektörel Dönüşüm" başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akten Çürük, S. (2013). İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Al-Jarhi, M.A. ve Iqbal, M. (2001). Islamic Banking: Answers to Some Frequently Asked Questions. Islamic Research and Training Institute, Jeddah.
- Ariff, M. ve Rosly, S.A. (2011). Islamic Banking in Malaysia: Unchartered Waters. Asian Economic Policy Review, 6(2), 301-319.
- Balkan, İ. (2024). Türkiye'de Katılım Bankacılığı Sektörünün Gelişimi ve Piyasa Yapısının Analizi. Journal of Islamic Research, 35(1), 92-109.
- Bank Negara Malaysia (BNM). (2023). Annual Report 2023. Erişim Adresi: <https://www.bnm.gov.my> (Erişim Tarihi: 21.05.2026).
- Bank Negara Malaysia (BNM). (2024). Annual Report 2024. Erişim Adresi: <https://www.bnm.gov.my> (Erişim Tarihi: 21.05.2026).
- DDCAP Group. (2024). Exclusive Deepdive: Malaysia's Islamic Finance Market 2023. Erişim Adresi: <https://www.ddcap.com> (Erişim Tarihi: 22.05.2026).
- Fitch Ratings. (2024). Saudi Islamic Banks: Positioned for Robust Growth. Arab News, 26 Haziran 2024.
- Haron, S. ve Wan Azmi, W.N. (2008). Determinants of Islamic and Conventional Deposits in the Malaysian Banking System. Managerial Finance, 34(9), 618-643.

Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (2011). An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. 2. baskı. John Wiley & Sons: Singapore.

Ismail, A.G. (2010). Money, Islamic Banks and the Real Economy. Cengage Learning: Singapore.

Market Data Forecast. (2024). Islamic Finance Market Size, Share & Growth Report 2033. Erişim Adresi: <https://www.marketdataforecast.com> (Erişim Tarihi: 22.05.2026).

RAM Ratings. (2024). Islamic Banks Continue to Drive Malaysia's Overall Loan Growth. 20 Mart 2024 tarihinde yayınlandı. Erişim Adresi: <https://www.ram.com.my> (Erişim Tarihi: 22.05.2026).

Saudi Central Bank (SAMA). (2023). Annual Report 2023. Erişim Adresi: <https://www.sama.gov.sa> (Erişim Tarihi: 21.05.2026).

Smolo, E., Iqbal, M.A. ve Akdemir, A. (2023). The Efficiency of Participation Banking Sector in Turkey: A DEA Approach. Kitap içinde: Islamic Finance in Practice. Springer Nature, ss. 120-145.

TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği). (2023, Aralık). Sektör Sunumlar. Erişim Adresi: <https://www.tkbb.org.tr/upload/Aralik2023-TurkFinansSistemindeKatilimBankaciligi.pdf> (Erişim Tarihi: 21.05.2026).

TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği). (2024). Yıllık Sektör Raporları. Erişim Adresi: https://www.tkbb.org.tr/upload/TKBB_FRA_2023_MTB_uyg_44.pdf (Erişim Tarihi: 22.05.2026).

Zulfahmi, Devi, A., Asker, M. ve Hassan, M.K. (2021). Participation Banks in Turkey: Issues and Proposed Strategies Based on SWOT Analysis. International Journal of Islamic Economics and Finance (IJIEF), 4(1), 1-32.

Journal of Central Banking Law and Institutions. (2023). Legal and Regulatory Issues of Islamic Finance in Turkey: A Qualitative Discussion. Cilt 2, Sayı 3, 404-421.

VALIDITY OF PURCHASING POWER PARITY in VISTA COUNTRIES: A TIME-VARYING FOURIER ADF UNIT ROOT TEST APPROACH

Prof. Veli Yilanci

Canakkale Onsekiz Mart University, veli.yilanci@comu.edu.tr - 0000-0001-5738-690X

Asst. Prof. Merve Mert Saritas

Canakkale Onsekiz Mart University, merve.mertsaritas@comu.edu.tr - 0009-0009-4549-1679

Asst. Prof. M. Selman Saglam

Canakkale Onsekiz Mart University, selman.saglam@comu.edu.tr - 0000-0002-2035-221X

ABSTRACT

This paper investigates the validity of the Purchasing Power Parity (PPP) hypothesis in VISTA countries (Vietnam, Indonesia, South Africa, Türkiye, and Argentina), which represent a prominent group of emerging economies. In the empirical analysis, we employ the Fourier ADF (FADF) unit root test introduced by Enders and Lee (2012), which accounts for structural changes such as policy shifts and economic crises without requiring prior knowledge of the exact timing or form of the breaks. Furthermore, since macroeconomic shocks may restrict the validity of PPP to specific sub-periods, the FADF test is implemented in a time-varying framework sequentially, and the dynamics are illustrated using bootstrap p-values. The full-sample empirical results indicate that the PPP hypothesis holds only for Argentina, whereas it is rejected for the remaining VISTA nations in the long run. However, the time-varying FADF test results reveal that even in countries where PPP is rejected for the entire sample, the hypothesis becomes temporarily valid during specific sub-periods and policy shifts. These findings suggest that exchange rate regimes and monetary policy shocks periodically dictate PPP dynamics in emerging markets.

Keywords : PPP, Real Exchange Rate, Fourier ADF Unit Root Test, Time-Varying Analysis, VISTA.

1. INTRODUCTION

Following the dissolution of the Bretton Woods framework, scholarly discourse has continuously scrutinized the empirical validity of Purchasing Power Parity (PPP) alongside the stationarity of Real Exchange Rates (RER). Systematically conceptualized by Gustav Cassel in 1916, the PPP paradigm posits that the nominal exchange rate aligning two distinct currencies must correspond to the relative ratio of the two nations' aggregate price levels. This structural mechanism functions as an essential anchor determining long-run equilibrium exchange rates (Rogoff, 1996). However, despite establishing a foundational pillar in macroeconomic theory, the empirical verification of PPP continues to be a subject of intense debate. This disconnect between theoretical formulation and empirical observation manifests as two distinct "PPP puzzles": first, the absence of robust and uniform empirical evidence corroborating a dependable long-run relationship (Taylor, 2006); and second, the profound paradox between severe, short-term RER volatility and its remarkably protracted rate of convergence back to equilibrium in the long run (Rogoff, 1996).

These empirical inconsistencies are especially pronounced in emerging market economies, which are frequently exposed to severe macroeconomic shocks, high inflation, and abrupt policy regime shifts. Traditional unit root tests often yield inconclusive or mixed results because they fail to account for such structural changes in RER series. Neglecting these structural breaks can induce a significant loss of statistical power, leading to spurious results and erroneous conclusions due to data misinterpretation. To resolve this issue, early literature adopted unit root tests that utilize dummy variables, such as the Zivot-Andrews (1992) test, to endogenously detect breaks. However, because these tests primarily capture abrupt, permanent structural alterations, they frequently support a qualified variant known as "quasi-PPP" rather than absolute long-run PPP (Papell & Prodan, 2006). To overcome this limitation, recent studies have integrated Fourier functions into unit root testing frameworks (Christopoulos & León-Ledesma, 2010). This approach effectively models smooth, gradual, and temporary structural shifts without requiring prior specification regarding the exact timing, number, or functional form of the breaks, thereby ensuring more reliable long-run inference.

This paper contributes to the empirical literature by evaluating the validity of the PPP hypothesis within the VISTA countries—Vietnam, Indonesia, South Africa, Türkiye, and Argentina—which constitute a prominent and highly relevant bloc of emerging economies. Although existing applied literature extensively evaluates individual high-inflation or developing nations, comparative analyses focusing on the structurally diverse VISTA group remain scarce. Furthermore, because macroeconomic shocks and shifting policy environments may restrict the validity of PPP to specific windows of time, evaluating these nations through a static, full-sample lens can obscure important dynamic adjustment paths.

To provide a more granular perspective, this study applies the Fourier ADF (FADF) unit root test introduced by Enders and Lee (2012) within a sequential, time-varying framework. By computing rolling FADF statistics and illustrating their significance via bootstrap p-values, we trace the evolving validity of PPP over time. The full-sample empirical results indicate that the standard long-run PPP hypothesis holds only for Argentina, while being rejected for the

remaining four nations. However, our novel time-varying analysis reveals that even where PPP is rejected across the entire sample period, the hypothesis becomes temporarily valid during specific sub-periods and distinct monetary policy transitions. These findings suggest that underlying exchange rate regimes periodically dictate PPP dynamics in emerging markets.

2. LITERATURE REVIEW

The empirical literature on the validity of Purchasing Power Parity (PPP) has expanded considerably over the past few decades, yet it continues to yield mixed and highly inconclusive results. This ambiguity is deeply intertwined with what Sarno (2005) classifies as the two primary PPP puzzles. The first puzzle concerns the lack of robust empirical evidence supporting a stable, long-run equilibrium relationship between relative prices and nominal exchange rates (Taylor, 2006). The second puzzle highlights the excessive persistence of deviations from PPP, where real exchange rates (RER) exhibit a remarkably slow speed of convergence back to the long-run mean after experiencing a macroeconomic shock (Rogoff, 1996).

In an effort to reconcile these anomalies and evaluate the mean-reverting characteristics of RER dynamics, initial empirical literature depended heavily on classical time-series methodologies. Starting from the middle of the nineteen-eighties onward, investigators extensively utilized conventional linear unit root procedures. These prominently included the Augmented Dickey-Fuller (ADF) framework, alongside the Phillips-Perron (PP) and Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) test statistics (Sarno & Taylor, 2002). Nonetheless, these traditional testing frameworks regularly exhibited a deficiency in rejecting the unit root null hypothesis. Consequently, this limitation contributed to a prevailing consensus in early studies that PPP fails to manifest over extended horizons. A critical vulnerability of these early linear models is their inability to capture the structural changes and asymmetric behaviors inherent in international asset prices.

Recognizing that international trade barriers, transaction costs, and policy shifts create substantial non-linearities, recent literature has shifted toward more sophisticated and flexible econometric frameworks. To capture abrupt structural breaks driven by currency crises or sudden regime shifts, studies initially adopted dummy-variable unit root methodologies, such as the Zivot-Andrews (1992) test. However, because these frameworks model structural breaks as permanent shifts, they often provide evidence for a highly restricted version known as "quasi-PPP" rather than absolute long-run PPP (Papell & Prodan, 2006).

To address this limitation, modern empirical studies have increasingly integrated Fourier functions into unit root testing to account for multiple smooth, temporary structural breaks (Christopoulos & León-Ledesma, 2010). For instance, Bahmani-Oskooee et al., (2017) introduced a Fourier-type expansion approach, successfully validating long-run PPP across a broad sample of twenty-three OECD nations. Similarly, Doğanlar et al., (2020) confirmed the long-run validity of PPP between Türkiye and its major trading partners by accounting for smooth structural adjustments. Additional comparative analyses by Doğanlar et al., (2021) across developed, emerging, and frontier markets, as well as Nazlioglu et al., (2022) for twenty-seven emerging markets, further reinforce that modeling structural breaks through smooth Fourier functions significantly improves the power of unit root tests.

Despite these methodological advances, most existing studies treat structural changes within a static, full-sample environment, which assumes that the underlying dynamics remain constant over the entire estimation period. For emerging market clusters such as the VISTA economies—which are periodically exposed to severe monetary policy shocks, volatile capital flows, and varying inflation environments—the validity of PPP may be strictly confined to specific sub-periods. By transitioning from a static framework to a time-varying sequential analysis utilizing the Fourier ADF approach, this study addresses a major gap in the literature, capturing how exchange rate regimes and policy shocks periodically dictate PPP dynamics over time.

3. METHODOLOGY

This study investigates the validity of Purchasing Power Parity (PPP) within the VISTA (Vietnam, Indonesia, South Africa, Türkiye, Argentina) countries, which represent a prominent group of emerging market economies. To achieve this objective, we employ the Fourier ADF (Fourier Augmented Dickey-Fuller) unit root test introduced to the literature by Enders and Lee (2012). This approach accounts for structural changes through a Fourier function and circumvents the requirement of prior knowledge regarding the exact timing or location of these structural breaks. Because occurrences such as policy shifts and economic crises during the estimation period may restrict the validity of PPP to specific sub-samples, the FADF unit root test is also utilized within a time-varying framework. To obtain the FADF unit root test statistic, the test regression augmented with a Fourier function is specified as follows:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 \sin(2k\pi t/T) + \beta_3 \cos(2k\pi t/T) + \beta_4 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + e_t$$

In this equation, $\bar{k}$ represents the frequency value determined endogenously, $\bar{t}$ denotes the trend term, and $\bar{T}$ indicates the total number of observations. The parameter $\bar{p}$ represents the optimal lag length to be determined via information criteria. Following the recommendation of Schwert (1989), the maximum lag length in this study is set using the formula $\bar{p}_{\max} = \lceil 12 * (T/100)^{0.25} \rceil$ and the optimal lag length is determined by the Akaike Information Criterion (AIC). The optimal frequency $\bar{k}$ is chosen as the integer value that minimizes the sum of squared residuals. The test statistic used to evaluate the unit root null hypothesis, calculated as $\bar{t} = \hat{\beta}_4 / se(\hat{\beta}_4)$ is compared against the critical values tabulated by Enders and Lee (2012).

To analyze the FADF unit root test in a time-varying form, the initial step requires determining the sub-sample window size. Following the methodology proposed by Phillips et al. (2015) the sub-sample size is determined using the formula $w_o = \{T(0,01 + 1,8/\sqrt{T})\}$. The FADF unit root test is then sequentially applied to the sub-samples outlined below. The bootstrap p-values corresponding to the FADF unit root test statistics obtained from each sub-sample window will be graphically illustrated. This approach enables the identification of specific sub-periods during which PPP holds true.

- Sub-sample 1 = 1, 2, 3,

- Sub-sample 2 = 2, 3, 4, $\sqrt{w_o + 1}$
- Sub-sample 3 = 3, 4, 5, $\sqrt{w_o + 2}$

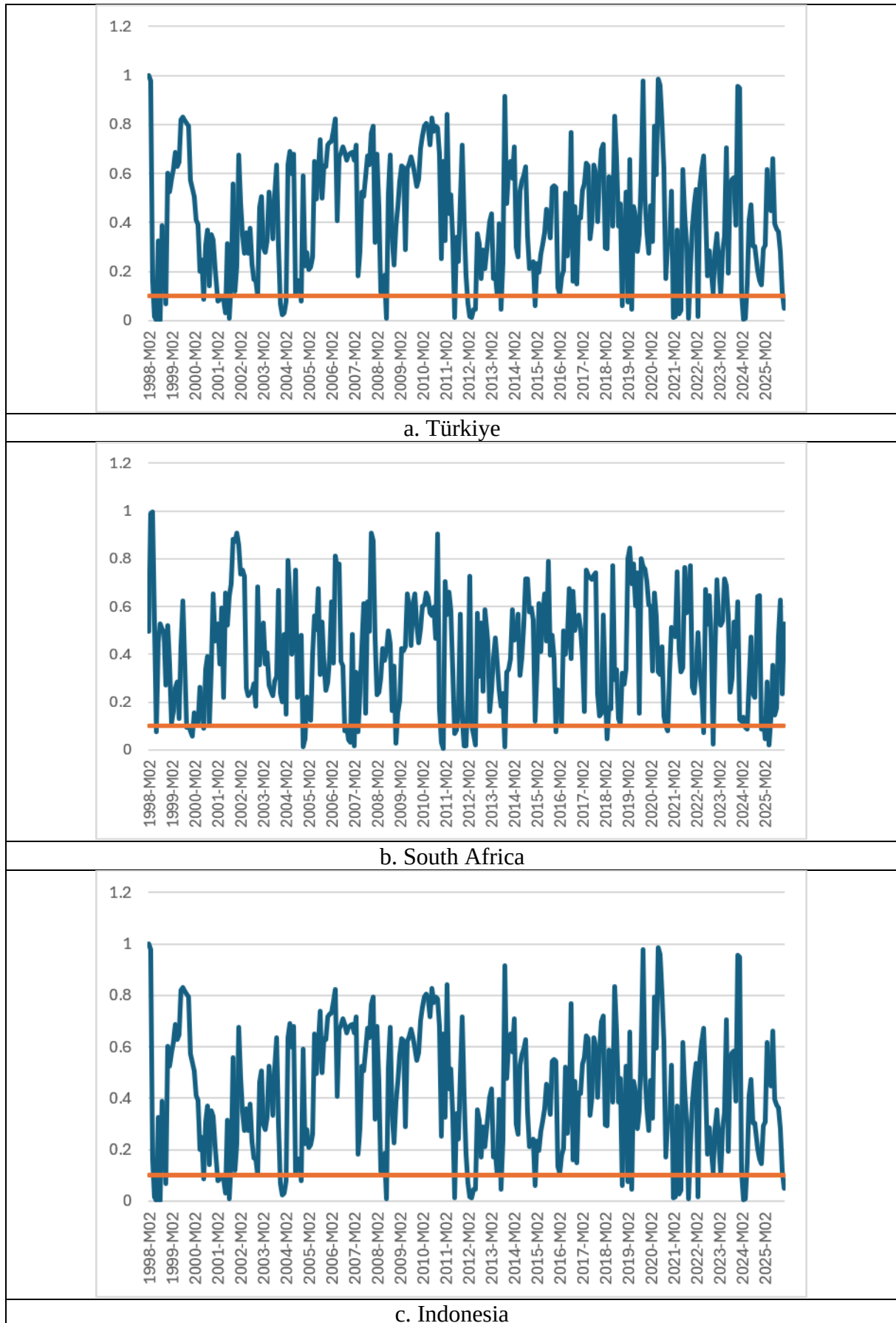
4. EMPIRICAL RESULTS

The empirical results of the Fourier ADF unit root test applied to the VISTA countries for the full sample are presented in the table below:

Table 1. Fourier ADF Unit Root Test Results

Countries	k	p	FADF	Bootstrap p-Values
Argentina	1	1	-4.4679	0.0620
Indonesia	1	15	-4.1626	0.1285
South Africa	4	1	-3.3515	0.2190
Turkiye	1	4	-3.0122	0.4600
Vietnam	1	3	-3.0995	0.4850

As observed from the table, the PPP hypothesis holds only for Argentina during the analyzed period. For the remaining four nations, the results indicate that PPP is invalid. Although the FADF unit root test incorporates the structural breaks present in the analyzed series, it evaluates the stationarity properties by considering the entire sample span. However, due to specific monetary policy shifts and structural transformations, PPP may hold exclusively during certain time intervals. To investigate this possibility, the FADF unit root test has been executed within a time-varying framework, and the corresponding findings are illustrated in the figures below. The horizontal line parallel to the x-axis in the graphs represents the 10% critical value threshold; periods where the test statistic falls below this line indicate that PPP is valid.

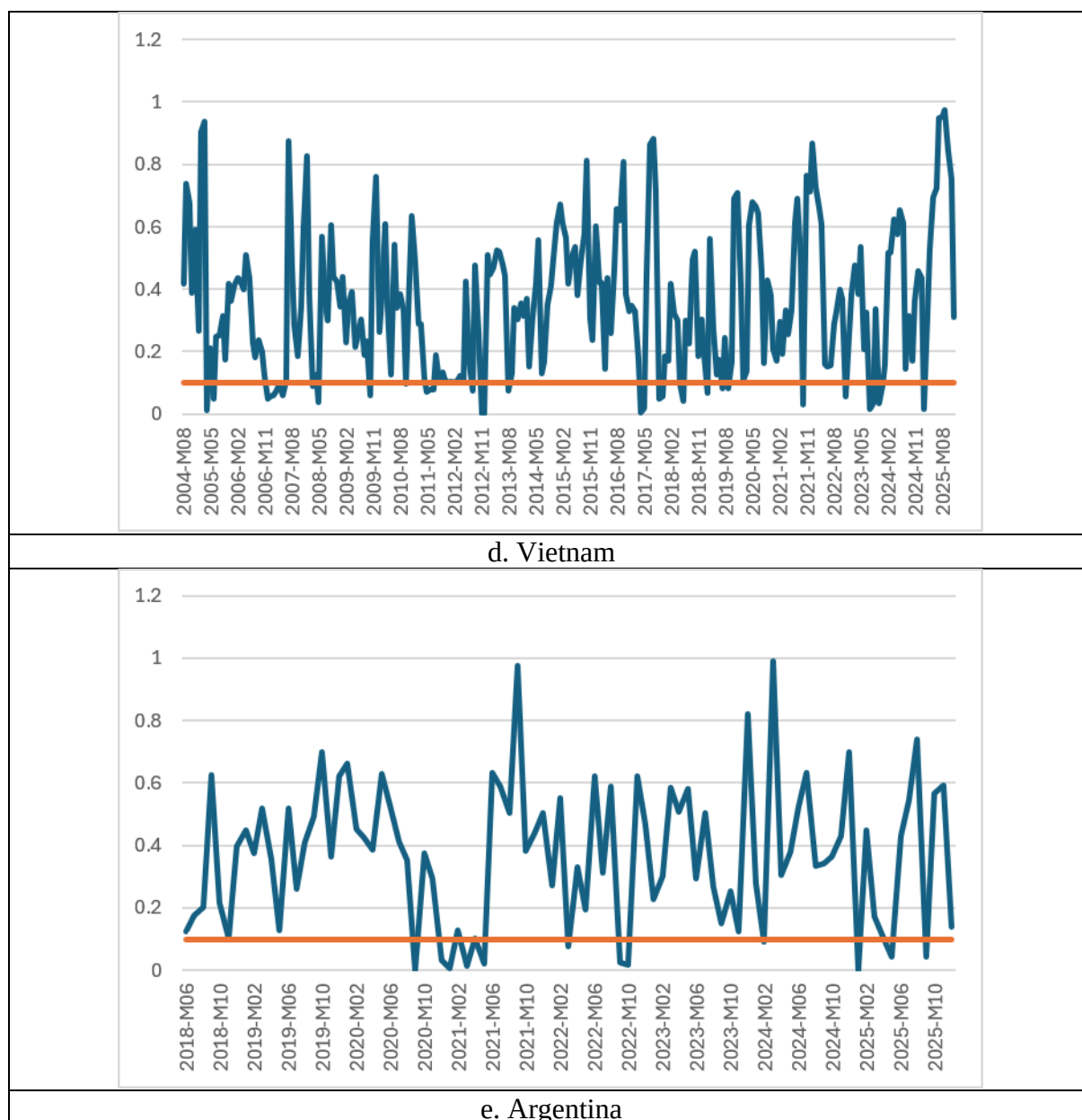

Figure 1. Results of the FADF unit root test examined in a time-varying form

5. CONCLUSION

The empirical findings of this study provide a nuanced understanding of the Purchasing Power Parity (PPP) hypothesis within the structurally diverse VISTA economies. When evaluated through a static, full-sample lens, the standard long-run PPP hypothesis is resoundingly rejected for Vietnam, Indonesia, South Africa, and Türkiye, holding true exclusively for Argentina. This baseline outcome aligns with traditional literature that underscores the persistent nature of real exchange rate deviations in emerging markets, often attributed to market friction and severe macroeconomic volatility. However, by deploying a sequential, time-varying Fourier ADF framework, this paper uncovers critical dynamic sub-periods where the partial relationship

temporarily solidifies, even in countries where the full-sample test implies total failure. These transient phases of mean reversion clearly signal that assessing PPP via rigid, full-sample estimation can mask vital adjustment windows triggered by policy adaptations.

Ultimately, these dynamic results indicate that real exchange rate stabilization in emerging markets is heavily dictated by shifting institutional conditions, local monetary policy interventions, and the prevailing exchange rate regimes. The temporary validity of PPP observed during specific sub-intervals demonstrates that structural breaks are not merely permanent, disruptive hurdles to economic theory; rather, when modeled as smooth transitions, they reveal how economic shocks and policy transformations periodically align prices and exchange rates. For policymakers across the VISTA group, these findings imply that the long-run predictability of real exchange rates is highly conditional on domestic stabilization efforts. Future research could further expand upon these insights by integrating these time-varying structural breaks with localized central bank policy changes to pinpoint the precise drivers behind the episodic recovery of purchasing power parity.

REFERENCES

- [1] Bahmani-Oskooee, M., Chang, T., Niroomand, F., and Ranjbar, O. (2020). Fourier nonlinear quantile unit root test and ppp in Africa. *Bulletin of Economic Research*, 72(4), pp. 451-481. <https://doi.org/10.1111/boer.12230>
- [2] Cassel, G. (1916). The present situation of the foreign exchanges. *The Economic Journal*, 26(101), pp. 62-65. <https://doi.org/10.2307/2221918>
- [3] Christopoulos, D.K., and León-Ledesma, M.A. (2010). Smooth breaks and nonlinear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance*, 29(6), pp. 1076-1093. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2010.02.003>
- [4] Doğanlar, M., Kızılkaya, O., and Mike, F. (2020). Testing the long-run ppp for Turkey: New evidence from the Fourier quantile unit root test. *Applied Economics Letters*, 27(9), pp. 729-735. <https://doi.org/10.1080/13504851.2019.1644435>
- [5] Doğanlar, M., Mike, F., and Kızılkaya, O. (2021). Testing the validity of purchasing power parity in alternative markets: Evidence from the Fourier quantile unit root test. *Borsa Istanbul Review*, 21(4), pp. 375-383. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2020.12.004>
- [6] Enders, W., & Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), 196-199.
- [7] Nazlioglu, S., Altuntas, M., and Kilic, E. (2022). ppp in emerging markets: evidence from Fourier nonlinear quantile unit root analysis. *Applied Economics Letters*, 29(8), pp. 731-737. <https://doi.org/10.1080/13504851.2021.1884834>

- [8] Papell, D.H., and Prodan, R. (2006). Additional evidence of long-run purchasing power parity with restricted structural change. *Journal of Money, Credit and Banking*, 38(5), pp. 1329-1349. <https://www.jstor.org/stable/3839008>
- [9] Phillips, P. C., Shi, S., & Yu, J. (2015). Testing for multiple bubbles: Limit theory of real-time detectors. *International Economic Review*, 56(4), 1079-1134.
- [10] Rogoff, K. (1996). The purchasing power parity puzzle. *Journal of Economic Literature*, 34(2), pp. 647-668.
- [11] Sarno, L. (2005). Towards a solution to the puzzles in exchange rate economics: Where do we stand?. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 38(3), 673-708.
- [12] Sarno, L., and Taylor, M. P. (2002). Purchasing power parity and the real exchange rate. *IMF Staff Papers*, 49(1), pp. 65-105. <https://doi.org/10.2307/3872492>
- [13] Schwert, G. W. (1989). Tests for unit roots: A Monte Carlo investigation. *Journal of business & economic statistics*, 7(2), 5-17.
- [14] Taylor, M.P. (2006). Real exchange rates and purchasing power parity: Mean-reversion in economic thought. *Applied Financial Economics*, 16(1-2), pp. 1-17. <https://doi.org/10.1080/09603100500390067>
- [15] Zivot, E., and Andrews, D.W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 20(1), pp. 25-44. <https://doi.org/10.1198/073500102753410372>

**TESTING THE VALIDITY OF OKUN’S LAW IN THE TURKISH ECONOMY:
INSIGHTS FROM FOURIER-BASED ECONOMETRIC METHODS**

Prof. Veli Yilanci

Canakkale Onsekiz Mart University, veli.yilanci@comu.edu.tr - 0000-0001-5738-690X

Asst. Prof. M. Selman Saglam

Canakkale Onsekiz Mart University, selman.saglam@comu.edu.tr - 0000-0002-2035-221X

Asst. Prof. Merve Mert Saritas

Canakkale Onsekiz Mart University, merve.mertsaritas@comu.edu.tr - 0009-0009-4549-1679

ABSTRACT

This paper investigates the validity of Okun’s Law in the Turkish economy, which posits an inverse relationship between economic growth and unemployment. Utilizing annual data from the World Bank database covering the period from 1988 to 2024, the research employs real GDP per capita and the total unemployment rate (% of total labor force) as the primary variables. To address the complexities of the Turkish macroeconomic environment, the analysis utilizes the Fourier Cointegration Test and the Fourier Unit Root Test. These advanced econometric methods are particularly suitable for capturing structural breaks and non-linearities within the data series.

The originality of this paper lies in its comprehensive examination of the Turkish economic landscape following the post-1980s shift toward liberal economic policies. This timeframe encompasses significant domestic and global crises that have profoundly influenced the labor market and growth dynamics. By accounting for these turbulent periods, this research provides a nuanced evaluation of whether the traditional Okun coefficient remains statistically significant in the face of persistent structural volatility. Ultimately, the findings are expected to offer critical insights into the resilience of the unemployment-growth nexus in Turkey, contributing to both the empirical literature on emerging markets and the broader debate regarding the applicability of conventional macroeconomic theories in developing economies.

Keywords : Okun's Law, Fourier Approach, Turkish Economy, Unemployment, Economic Growth.

1. INTRODUCTION

The relationship between unemployment and economic output has long been a focal point of macroeconomic discourse. At the heart of this inquiry lies Okun's Law, formally established by Arthur Okun (1962), who provided the inaugural systematic investigation into how fluctuations in unemployment rates correlate with shifts in economic output. Consequently, the vast majority of subsequent scholarship examining the nexus between these two variables has been framed within the analytical constraints—and the broader implications—of Okun's Law.

Okun's initial analysis was deeply informed by the structural idiosyncrasies of the post-war United States economy. Given that economists consistently prioritize the impact of extreme exogenous shocks—such as wars, natural disasters, or profound financial crises—on core macroeconomic indicators like production and employment, Okun's work serves as a foundational case study in post-war economic stabilization. Following this seminal contribution, the literature has experienced an expansive proliferation of empirical studies, consistently exploring the output-unemployment correlation across diverse econometric frameworks and varying sets of control variables (Maza, 2022; Bod'a & Považanová, 2023; Akkoyunlu, 2024). Despite the evolving nature of global economic structures, Okun's Law retains a resilient, near-universal validity in macroeconomic thought.

As the existence of a correlation between unemployment and output became firmly established, contemporary research shifted its focus toward the robustness of this relationship during periods of structural instability, including fiscal crises, sudden shocks, and geopolitical upheavals (Sögler & Stiassny, 2002; Cuaresma, 2003; Woo, 2023; Bhalla & Verma, 2026). Sophisticated econometric testing has consistently demonstrated that the correlation remains statistically significant, even when subjected to structural breaks, suggesting that the underlying mechanism described by Okun remains a cornerstone hypothesis of modern macroeconomics. Furthermore, the law serves as a vital analytical instrument for policymakers, providing a robust theoretical framework—akin to the Phillips Curve or theories of hysteresis—to justify and calibrate counter-cyclical interventions (Villaverde & Maza, 2009; Altunöz, 2019).

In the two decades following Okun's original publication, the literature was primarily foundational; however, the field has since reached a state of relative saturation in terms of basic empirical validation. Consequently, contemporary research has moved beyond simplistic bivariate correlations. Modern contributions now tend to prioritize the inclusion of auxiliary variables to enhance model depth and the application of advanced, high-power econometric techniques to ensure higher levels of reliability and nuance in empirical findings. The subsequent section will provide a comprehensive synthesis of this evolving body of literature.

2. LITERATURE REVIEW

The relationship between economic growth and unemployment, famously conceptualized as Okun's Law, remains a cornerstone of macroeconomic debate. While early literature frequently confirmed the existence of a stable inverse relationship between output gaps and unemployment rates—such as Altunöz (2019), who validated the law for the Eurozone using panel data for the

2000–2012 period—contemporary research increasingly focuses on the limitations of traditional linear models and the necessity of accounting for structural shifts.

The evolution of econometric methodology in this field is evident in the transition toward non-linear and threshold-based approaches. Cuaresma (2003) pioneered this shift by challenging traditional modeling, proposing a "piecewise linear" model that allows the Okun coefficient to vary based on threshold values within the GDP output gap. Similarly, Akkoyunlu (2024) employed the Non-linear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) model to investigate the Turkish economy from 1923 to 2019, identifying a positive relationship between unemployment and production—a phenomenon attributed to unique economic conjunctures.

Furthermore, recent studies emphasize structural heterogeneity and institutional factors. Maza (2022) examined 265 European regions through a spatial panel approach, concluding that variations in Okun coefficients are primarily driven by demographic structures, labor market characteristics, and institutional frameworks. This nuance is supported by Bod'a and Považanová (2023), who analyzed G7 countries and cautioned against viewing variable coefficients as absolute truths, highlighting their sensitivity to methodological choices. The influence of global crises also remains prominent; Bhalla and Verma (2026) confirmed for G20 countries that while Okun's Law generally holds, the magnitude of the impact is mediated by structural features and exacerbated by periods of instability, such as the 2008 global financial crisis and the COVID-19 pandemic. This is echoed by Woo (2023), who demonstrated that the relationship in South Korea weakened after 2000 and lost statistical significance post-2010, integrating structural changes and asymmetric behaviors into a single framework.

Methodological innovation continues to expand in the context of emerging economies. Bhargava et al. (2026) moved beyond traditional models in India, utilizing ARDL and NARDL methods to examine both short- and long-term impacts of growth on unemployment, incorporating control variables for a more comprehensive analysis than simple correlation. Similarly, Chuttoo (2020) adopted a multidimensional perspective, addressing education, skill mismatches, and structural reforms; their ARDL and ECM analyses suggest that while a negative relationship between GDP per capita and unemployment exists, it is not statistically significant, implying that growth alone may not be sufficient to reduce unemployment.

Aydin et al. (2025) further explored this by examining the role of inflation in 13 European transition economies using the PSTR method. Unlike models assuming fixed thresholds, they determined the impact of inflation endogenously, focusing on the "jobless growth" phenomenon. Djamal and Brahim (2025) applied a Panel Nonlinear ARDL model to North African countries, identifying asymmetric effects of GDP shocks on unemployment, particularly for Algeria and Egypt, which mirrors the importance of asymmetric relationships. Finally, Raies and Ben Mimoun (2025) introduced an "augmented" version of Okun's Law by incorporating institutional quality. They demonstrated that while institutional quality may not have a direct effect on unemployment levels, it significantly amplifies the responsiveness of unemployment to economic fluctuations; consequently, stronger institutional frameworks, as

measured by governance effectiveness and economic freedom, lead to a larger absolute Okun coefficient.

Building upon this complex landscape, the present study investigates the validity of Okun's Law for the Turkish economy using GDP per capita and unemployment data spanning 1988–2024, aiming to contribute empirical clarity to these ongoing debates.

3. METHODOLOGY

This study examines the validity of Okun's Law in the Turkish economy within a non-linear framework and via a dynamic approach that accounts for structural breaks. In the first stage of the analysis, the stationarity of the series is tested using the Fourier ADF Unit Root Test. Subsequently, the existence of a long-run relationship between the variables is investigated using the Fourier Non-linear ARDL (Fourier NARDL) Cointegration Test.

3.1. Fourier ADF Unit Root Test

In this study, the stationarity of the series is evaluated using the Fourier ADF (FADF) unit root test, introduced to the literature by Enders and Lee (2012). This test utilizes a Fourier function to model structural changes without requiring the prior determination of the date and number of breaks. The test regression of the FADF unit root test is formulated as follows:

$$\Delta y_t = \rho y_{t-1} + \alpha_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + e_t$$

Where $\sin$ and $\cos$ represent the trigonometric terms, t is the time trend, T denotes the total number of observations, and k indicates the frequency of the Fourier function. To determine the appropriate frequency parameter, the value that minimizes the sum of squared residuals is selected. While testing the null hypothesis of a unit root ($\rho = 0$), the appropriate critical values can be obtained from Enders and Lee (2012).

3.2. Fourier Non-linear ARDL (Fourier NARDL) Cointegration Test

To test the asymmetric nature of the relationship between economic growth and unemployment, the Fourier NARDL test is employed, which integrates a Fourier function into the Non-linear ARDL (NARDL) model developed by Shin et al. (2014) to account for structural changes. According to the NARDL approach, the independent variable, real GDP per capita (GDP_t), is decomposed into positive (GDP_t^+) and negative (GDP_t^-) partial sum processes:

$$GDP_t^+ = \sum_{j=1}^t \Delta GDP_j^+ = \sum_{j=1}^t \max(\Delta GDP_j, 0)$$

$$GDP_t^- = \sum_{j=1}^t \Delta GD P_j^- = \sum_{j=1}^t \min (\Delta GD P_j, 0)$$

By performing this decomposition, the Fourier NARDL model, which enables the simultaneous testing of asymmetric long- and short-run relationships, is specified as follows:

$$\begin{aligned} \Delta Unemployment_t &= \alpha_0 + \gamma_1 \sin \left(\frac{2\pi kt}{T} \right) + \gamma_2 \cos \left(\frac{2\pi kt}{T} \right) + \rho_0 Unemployment_{t-1} \\ &+ \rho_1^+ GDP_{t-1}^+ + \rho_2^- GDP_{t-1}^- + \sum_{i=1}^{p-1} \theta_i \Delta Unemployment_{t-i} \\ &+ \sum_{j=0}^{q-1} (\pi_j^+ \Delta GDP_{t-j}^+ + \pi_j^- \Delta GDP_{t-j}^-) + \varepsilon_t \end{aligned}$$

Where, p and q denote the lag lengths of the dependent and independent variables, respectively. In the Fourier NARDL test, three different test statistics must be evaluated to determine whether a long-run cointegration relationship exists between the variables; The F test-statistic is utilized to test the joint significance of the lagged level variables added to the model ($H_0: \rho_0 = \rho_1^+ = \rho_2^- = 0$). The t test-statistic is used to test the significance of the lagged level coefficient of the dependent variable ($H_0: \rho_0 = 0$). The F_{ec} test-statistic is employed to test the significance of only the lagged level values of the independent variable.

Due to the presence of trigonometric terms, the asymptotic distributions of these test statistics are non-standard. Consequently, the critical values in this study are obtained using the bootstrap simulation method.

4. EMPIRICAL RESULTS

In this study, the validity of Okun's Law for the Turkish economy is examined using GDP per capita and unemployment data spanning the period from 1988 to 2024. The results of the Fourier Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test, applied in the first stage of the analysis, are presented below.

Table 1. Fourier ADF Unit Root Test Results

Variables	Test Stat.	p	k	Bootstrap Critical Values		
				10%	5%	1%
GDP	-4.6321	0.9	3	-5.3627	-5.7668	-6.5944
Unemployment	-2.0753	2.6	0	-4.6855	-5.0955	-6.079

Note: The critical values were obtained through 10,000 simulations.

The results obtained indicate that neither variable is stationary at the level, as they possess a unit root. Therefore, in the subsequent stage of the study, the relationship between the variables was examined using the Fourier Nonlinear ARDL cointegration test, and the results are reported as follows:

Table 2. Fourier NARDL Cointegration Test Results

	Test Stat.	Bootstrap Critical Values		
		10%	5%	1%
F test stat.	5.2305	2.2185	2.7892	4.3385
t-test stat.	-2.3275	-1.347	-1.7249	-2.5709
Fec	6.924	2.3404	3.0189	4.8219

Note: The critical values were obtained through 10,000 simulations.

The results presented in Table 2 indicate that all three test statistics are statistically significant. This finding demonstrates that there is a relationship between the GDP and unemployment series for Turkey. The long- and short-run models established to determine the magnitude of this relationship are presented below.

Table 3. Long-Run and Short-Run Coefficients

Long-Run			
Variables	Coefficient	Test Stat.	p-value
GDP+	-0.91569	-2.05239	0.052217
GDP-	-6.12851	-2.95707	0.007283

Short-Run			
Variables	Coefficient	Test Stat.	p-value
HDT	-0.40944	-2.32748	0.029537
Constant	0.813188	2.502681	0.020248
D(Unemployment) _{t-2}	-0.3091	-2.2243	0.036704
D(GDP+)	-1.28503	-2.27878	0.032743
D(GDP-)	-2.38088	-3.35167	0.002885
fourier_sin	0.10891	5.114696	0.00004
fourier_cos	-0.01169	-0.39557	0.696234

The results presented in Table 3 indicate that positive and negative shocks to GDP exert asymmetric effects on unemployment. Both the GDP+, representing positive shocks, and the GDP- variable, representing contractionary shocks, are statistically significant. In the long run, a 1% positive shock to GDP reduces the unemployment rate by approximately 0.92%, whereas a 1% reduction in GDP increases the unemployment rate by approximately 6.13%. Comparing the magnitudes of these positive and negative coefficients reveals that the impact of economic contraction on increasing unemployment is approximately six times stronger than the impact of economic growth on reducing it, confirming a clear long-run asymmetry.

Regarding the short-run coefficients, the error correction term (ECT) was estimated at -0.40944 and found to be statistically significant. The negative and significant nature of the ECT provides evidence of a long-run cointegration relationship and indicates that short-run deviations converge toward the long-run equilibrium. Consequently, approximately 41% of short-run deviations are corrected each period, and the system requires approximately 2.4 periods to return to long-run equilibrium. Furthermore, the second-order lagged change of the dependent variable was found to be significant, demonstrating the influence of past unemployment changes on the current period. The asymmetric structure is also preserved in the analysis of short-run instantaneous shocks: the coefficient for $D(GDP+)$, representing short-run positive GDP shocks, is -1.28503, while the coefficient for $D(GDP-)$, representing instantaneous negative shocks, is -2.38088. Both coefficients are statistically significant, indicating that in the short run, the instantaneous impact of GDP contractions on increasing unemployment is more severe than the instantaneous effect of growth on reducing it.

These empirical results provide evidence that Okun's Law is valid for the Turkish economy over the analyzed period, both in the short and long run. However, this relationship does not exhibit a symmetric structure; rather, it contains a significant asymmetry. The fact that economic contractions increase unemployment rapidly and significantly, while growth periods cannot reduce it to the same extent, is closely related to the structural rigidities of the Turkish labor market. The relatively weak employment-generating capacity of growth, the tendency of firms to increase existing employees' working hours rather than demanding new labor during periods of economic vitality—due to high firing costs—and the "hysteresis effect," where those who lose their jobs during crisis periods are pushed out of the labor market due to long-term unemployment, can be considered as the primary factors explaining this asymmetry.

5. CONCLUSION

This study investigates the validity of Okun's Law in the Turkish economy using annual data from 1988 to 2024. By employing the Fourier Nonlinear ARDL approach, the empirical results confirm that a cointegration relationship exists between GDP per capita and unemployment, validating the law for both the short and long run. Notably, the analysis reveals a significant asymmetry: economic contractions exert a much stronger influence on increasing unemployment than economic growth does on reducing it. In the long run, a 1% decrease in GDP raises unemployment by approximately 6.13%, whereas a 1% increase in GDP reduces it by only about 0.92%, indicating that the negative impact of downturns is roughly six times more powerful than the positive impact of growth.

This observed asymmetry reflects deep-seated structural rigidities within the Turkish labor market. The findings suggest that growth-oriented policies alone are insufficient to address unemployment, as firms often prefer to extend the working hours of current staff rather than hire new employees during periods of economic expansion. Furthermore, the prevalence of a "hysteresis effect" means that individuals who lose their jobs during economic crises are often permanently pushed out of the labor market, struggling to reintegrate even when the economy recovers. Consequently, policymakers must complement growth strategies with targeted

institutional reforms to improve labor market flexibility and resilience, ensuring that economic progress translates more effectively into job creation.

REFERENCES

- [1] Altunöz, U. (2019). The relationship between real output (real GDP) and unemployment rate: An analysis of Okun's Law for Eurozone. *Sosyoekonomi*, 27(40), 197-210.
- [2] Akkoyunlu, Ş. (2024). Testing Okun's law for Turkey (1923-2019). *Studies in Economics and Econometrics*, 48(2), 113-132.
- [3] Aydin, C., Gürbüz, Y. E., & Ersan, S. (2025). Does the level of inflation matter in the relationship between unemployment and economic growth: a new approach to asymmetric Okun's law. *Labour and Industry*, 35(2), 120-136.
- [4] Bhalla, D., & Verma, A. (2026). Is Phenomenon of Jobless Growth Enduring in G20 Nations? A Study using ARDL and Okun's Law Coefficients. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-22.
- [5] Bhargava, N., Alam, Q., & Sharma, V. (2026). Analyzing dynamics between unemployment and economic growth: an empirical evidence from India using Okun's law. *SN Business & Economics*, 6(1), 10.
- [6] Bod'a, M., & Považanová, M. (2023). How credible are Okun coefficients? The gap version of Okun's law for G7 economies. *Economic Change and Restructuring*, 56(3), 1467-1514.
- [7] Chuttoo, U. D. (2020). Effect of economic growth on unemployment and validity of Okun's Law in Mauritius. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 12(2), 231-250.
- [8] Cuaresma, J. C. (2003). Okun's law revisited. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 65(4), 439-451.
- [9] Djamal, D., & Brahim, L. O. (2025). Asymmetric effect of GDP on unemployment in North African group countries according to Okun's Law. *Futurity Economics & Law*, 5(1), 4-23.
- [10] Enders, W., & Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), 196-199.
- [11] Maza, A. (2022). Regional differences in Okun's law and explanatory factors: Some insights from Europe. *International Regional Science Review*, 45(5), 555-580.
- [12] Okun, A. M. (1962). Potential GNP, its measurement and significance. In: Proceedings of the Business and Economics. Statistics Section of the American Statistical Association, (pp. 98–104)

- [13] Raies, A., & Ben Mimoun, M. (2025). Augmented Okun's Law: Does Institutional Quality Shape the Unemployment-Growth Relationship? Insights From Developing and Emerging Economies. *Administration & Society*, 57(7), 915-941.
- [14] Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. In *Festschrift in honor of Peter Schmidt: Econometric methods and applications* (pp. 281-314). New York, NY: Springer New York.
- [15] Sögner, L., & Stiassny, A. (2002). An analysis on the structural stability of Okun's law--a cross-country study. *Applied Economics*, 34(14), 1775-1787.
- [16] Villaverde, J., & Maza, A. (2009). The robustness of Okun's law in Spain, 1980–2004: Regional evidence. *Journal of Policy Modeling*, 31(2), 289-297.
- [17] Woo, J. (2023). Revisiting Okun's law in South Korea: Asymmetries, crises, and structural changes. *The Journal of Economic Asymmetries*, 27, e00292.

AB ÜLKELERİNDE EMEK VERGİLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ: ÇİFT EŞİKLİ PANEL REGRESYON ANALİZİ

Dr. Öğretim Üyesi MUSTAFA KURT

Amasya Üniversitesi,

mustafa.kurt@amasya.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-3130-6227

ÖZET

Bu çalışmada, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin (Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Yunanistan) 2012-2023 dönemine ait veri seti kullanılarak ekonometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Modelde, emek vergilerindeki değişim bağımlı değişken, doğrudan yabancı yatırımlar, hizmet sektöründeki katma değer değişimi, enflasyon, iktisadi büyüme ve işsizlik oranı bağımsız değişkenler; ekonomik küreselleşme endeksinin (fiili) değişimi ise eşik değişkeni olarak yapılandırılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı testi¹ sonucunda değişkenler arasında güçlü bir yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiş; bu bağımlılığı göz önünde bulunduran ikinci nesil panel birim kök testi² kullanılarak serilerin durağanlık dereceleri sınanmıştır. Bulgularda doğrudan yabancı yatırımlar, enflasyon, iktisadi büyüme ve işsizlik oranının seviyede; hizmet sektöründeki katma değer, ekonomik küreselleşme endeksi ve emek vergileri değişkenlerinin ise birinci farkta durağan olduğu saptanmış ve sonrasında çift eşikli panel regresyon analizi³ gerçekleştirilmiştir. Ampirik bulgulara göre, küreselleşmedeki değişimin düşük olduğu birinci rejimde, doğrudan yabancı yatırımların emek vergilerindeki değişim üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Ancak, küreselleşmedeki değişimin hızlandığı ikinci rejimde, doğrudan yabancı yatırımların emek vergilerindeki değişim üzerindeki etkisi negatife dönmektedir. Küreselleşmedeki değişimin en yüksek düzeyde gerçekleştiği üçüncü rejimde ise doğrudan yabancı yatırımların etkisi istatistiksel olarak anlamsızlaşmaktadır. Bulgular, AB genelinde vergi rekabeti ve küreselleşme süreçlerinin, yabancı sermaye girişleri karşısında emek üzerindeki vergi yükü politikalarını asimetrik ve doğrusal olmayan bir biçimde şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emek Vergilerindeki Değişim, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Küreselleşme, Panel Eşik Regresyon Analizi, AB Ülkeleri.

¹ Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, Cambridge Working Papers in Economics.

² M.H. Pesaran, A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence, Journal of Applied Econometrics, 2007, 22(2), 265–312.

³ Bruce E. Hansen, Threshold Effects in Non-Dynamic Panels: Estimation, Testing, and Inference, Journal of Econometrics, 1999, 93(2), ss. 345-368.

SURİYE İÇ SAVAŞININ EKONOMİK SONUÇLARI VE YENİDEN İNŞA SÜRECİ

Hüseyin KAPTAN

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

hsynkptn@gmail.com

0009-0006-1649-8685

Doç. Dr. Pelin ALİYEY

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

pelin.aliyev@hku.edu.tr

0000-0003-2466-2132

ÖZET

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı, ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısında derin kırılmalara yol açmış, uzun yıllara yayılan etkileriyle yalnızca mevcut üretim kapasitesini değil, gelecekteki kalkınma potansiyelini de önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Bu çalışma, savaşın Suriye ekonomisi üzerindeki etkilerini ve savaş sonrasında gündeme gelen yeniden inşa sürecini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada savaş öncesi dönem (2000–2010), çatışma yılları (2011–2024) ve 2025 sonrasında şekillenen yeniden yapılanma süreci birlikte ele alınarak ekonomik dönüşümün uzun dönemli dinamikleri incelenmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş; Dünya Bankası, IMF, UNDP, UNESCWA, UNHCR ve ILO gibi uluslararası kuruluşların yayımladığı raporlar ile güncel akademik literatürden elde edilen ikincil veriler karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir. Bulgular, savaşın reel ekonomik büyümede ciddi kayıplara neden olduğunu, üretim altyapısını büyük ölçüde tahrip ettiğini ve özellikle tarım, sanayi ile enerji sektörlerinde uzun süreli daralmalar meydana getirdiğini göstermektedir. Bunun yanında eğitim ve sağlık altyapısındaki yıkım, kitlesel göç hareketleri ve nitelikli iş gücü kaybı, beşeri sermayenin zayıflamasına yol açarak ekonomik toparlanma sürecini daha da güçleştirmiştir.

Araştırma, savaş yıllarında gelişen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ve uluslararası yaptırımların ekonomik yapı üzerindeki etkilerini de değerlendirmektedir. Elde edilen bulgular, yaptırımların siyasi hedeflerinin ötesinde hane halkları ve özel sektör üzerinde önemli ekonomik maliyetler oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca yeniden inşa sürecinin

yalnızca dış finansmanla gerçekleştirilemeyeceği; kalıcı bir iyileşmenin siyasi istikrar, güvenlik, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması gibi yapısal koşullara bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede Türkiye başta olmak üzere bölgesel aktörlerin ticaret, lojistik ve yatırım alanlarında önemli katkılar sağlayabileceği, ancak bu katkının uluslararası siyasi gelişmelerden doğrudan etkileneceği değerlendirilmektedir. Sonuç olarak çalışma, Suriye’de yeniden inşanın yalnızca fiziksel altyapının onarılması değil, aynı zamanda ekonomik ve kurumsal yapının yeniden tesis edilmesini gerektiren uzun vadeli bir kalkınma süreci olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Suriye İç Savaşı, Yeniden İnşa, Savaş Sonrası Kalkınma

ABSTRACT

The Syrian civil war, which began in 2011, has caused profound disruptions to the country's economic and social structure, with long-term consequences that have not only limited existing production but also significantly restricted its growth potential. This study provides a holistic assessment of the Syrian economy's current state and the proposed post-war reconstruction process. The research examines the pre-war period (2000–2010), the conflict periods (2011–2024), and the reconstruction process that has taken shape since 2025, considering them as part of the long-term dynamics of the economic situation. The study adopts a qualitative analysis approach; data obtained from published reports of international institutions such as the World Bank, IMF, UNDP, UNESCO, UNHCR, and ILO, as well as current academic literature, are analyzed comparatively. The findings indicate that the war has caused significant losses in real economic growth, severely impacting production infrastructure and leading to long-term fluctuations, particularly in the agricultural, industrial, and energy sectors. In addition, the destruction of education and health infrastructure, mass migration movements, and the loss of skilled labor have weakened human capital, further hindering the economic recovery process.

The research also evaluates the effects of informal economic activities that developed during the war years and international sanctions on the economic structure. The findings reveal that sanctions have created significant economic costs for households and the private sector beyond their political objectives. Furthermore, it is concluded that the reconstruction process cannot be achieved solely through external financing; lasting recovery depends on structural conditions such as political stability, security, strengthening institutional capacity, and securing property rights. In this context, it is assessed that regional actors, primarily Turkey, can make significant contributions in the areas of trade, logistics, and investment, but this contribution will be directly affected by international political developments. In conclusion, the study reveals that reconstruction in Syria is a long-term development process requiring not only the repair of physical infrastructure but also the re-establishment of the economic and institutional structure.

Keywords: Syrian Civil War, Reconstruction, Post-War Development

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YUMUŞAK GÜÇ ARACI OLARAK KENTSEL DİPLOMASİ FAALİYETLERİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Aysu KAYA

Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
aysukaya2@gmail.com

Doç. Dr. Pelin ALİYEYEV

Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
pelin.aliyev@hku.edu.tr
0000-0003-2466-2132

ÖZET

Bu araştırma, küreselleşme sürecinde uluslararası ilişkilerde ulus-devlet dışı aktörlerin artan rolü ışığında, Gaziantep’i bir vaka çalışması olarak ele alarak, şehirlerin yumuşak güç araçları olarak üstlendikleri rolü incelemektedir. Geleneksel devlet merkezli diplomasinin yeterli olmadığı konularda, şehirlerin kardeş şehir ilişkileri, kültürel diplomasi ve marka kimliği yoluyla uluslararası görünürlük kazanmaya yönelik çabaları, literatürde “kentsel diplomasi” kavramı kapsamında ele alınmaktadır. Araştırma, nitel bir araştırma olarak tasarlanmış olup veriler, on iki katılımcıyla (K1–K12) yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmış ve tematik içerik analizine tabi tutulmuştur. Bulgular, dokuz tematik başlık altında analiz edilmiştir. Bunlar stratejik vizyon ve örgütsel yapı, uluslararası ağlar, kaynak yönetimi, küresel gündemlerin yerleştirilmesi, yumuşak güç ve şehir markalaşması, gastronomi-kültür diplomasisi, insani diplomasi ve göç yönetimi ile yeşil diplomasi olarak sıralanabilmektedir. Bulgular, gastronominin Gaziantep’in kültürel diplomasisinin temelini oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar, UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı’na üyeliği sadece prestijli bir unvan olarak değil, kültürel mirası koruyan, istihdam ve marka değeri yaratan dönüştürücü bir dönüm noktası olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte katılımcılar, şehrin markasının gastronomiyle sınırlı olmadığını, kültürel miras, sanayi ve EBRD Yeşil Şehirler Programı çerçevesinde yeşil dönüşümün de markayı zenginleştirdiğini vurgulamıştır. Buna karşılık, göç deneyimi ise

giderek daha arka planda kalan bir unsura dönüşmüştür. Bu araştırma, orta ölçekli bir kentin gastronomi, kültürel miras ve yeşil dönüşüm gibi çok yönlü diplomatik uygulamaları koordine ederek uluslararası sistem içinde kendine özgü bir yumuşak güç kapasitesi oluşturabileceğini ortaya koymakta ve ülke bağlamından kentsel diplomasi literatürüne ampirik bir katkı sunmaktadır. Bu kapasitenin sürdürülmesi ise, ağ işbirliklerinin sistematik olarak izlenmesine ve kurumsal hafızanın güçlendirilmesine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kentsel Diplomasi, Yumuşak Güç, Gaziantep, Yerel Yönetim

ABSTRACT

This research examines the role that cities play as instruments of soft power, using Gaziantep as a case study, in view of the growing role of non-state actors in international relations amid the process of globalization. In issues where traditional state-centered diplomacy falls short, cities' efforts to gain international visibility through sister-city relationships, cultural diplomacy and brand identity are addressed in the literature under the concept of "urban diplomacy. The research was designed as a qualitative study; data were collected through semi-structured interviews with twelve participants (K1–K12) and subjected to thematic content analysis. The findings were analyzed under nine thematic headings. These include strategic vision and organizational structure, international networks, resource management, the localization of global agendas, soft power and city branding, gastronomy and cultural diplomacy, humanitarian diplomacy and migration management and green diplomacy. The findings reveal that gastronomy forms the foundation of Gaziantep's cultural diplomacy. Participants viewed membership in the UNESCO Creative Cities Network not merely as a prestigious honour, rather as a transformative milestone that preserves cultural heritage and generates employment and brand value. Furthermore, participants emphasized that the city's brand is not limited to gastronomy, but is also enriched through its cultural heritage, industry, and the green transition within the framework of the EBRD Green Cities Program. The EBRD has emphasized that, within the framework of its Green Cities Program, the green transition has also enriched the city's brand. In contrast, the experience of migration has increasingly taken a back seat. This research reveals that a medium-sized city can develop its own unique soft power capacity within the international system by coordinating multifaceted diplomatic initiatives such as gastronomy, cultural heritage, and green transition, and provides an empirical contribution to the literature on urban diplomacy from a national context. The sustainability of this capacity is based on the systematic monitoring of network collaborations and the strengthening of institutional memory.

Keywords: Urban Diplomacy, Soft Power, Gaziantep, Local Government

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR GELECEĞİNDE AVRUPA
KİMLİĞİNİN İNŞASININ ROLÜ VE STRATEJİK ÖNEMİ¹**

**THE ROLE AND STRATEGIC IMPORTANCE OF CONSTRUCTING A
EUROPEAN IDENTITY IN THE SUSTAINABLE FUTURE OF THE EUROPEAN
UNION**

Phd. Student Burcu IŞIK

Dokuz Eylül Üniversitesi

isik.burcu@ogr.deu.edu.tr - 0000-0002-8859-4776

ÖZET

Günümüzde Avrupa Birliği, uluslararası sistemin hem siyasi hem de ekonomik boyutunda ağırlığı olan küresel bir güç odağına dönüşmüştür. Bununla birlikte söz konusu ekonomik ve kurumsal başarılarına rağmen Avrupa Birliği, toplumsal düzeyde yaşanan aidiyet eksikliği ve meşruiyet krizleriyle mücadele etmektedir. Üye devletlerin egemenlik yetkilerinin kurucu unsurlarını giderek artan ölçüde uluslarüstü kurumlara devretmelerine karşın, bireylerin sosyal aidiyetleri ve siyasi sadakatleri bu dönüşümün hızıyla uyumlu bir değişim göstermemiştir. Her ne kadar Avrupa vatandaşlığı Maastricht Antlaşması'yla birlikte başlayan süreçle hukuki bir statü olarak kurumsallaşmışsa da bireyler tarafından içselleştirilen ve paylaşılan ortak bir aidiyet düzeyine henüz ulaşamamıştır. Diğer bir ifadeyle; ortak değerler ve normlar doğrultusunda yürütülmesi gereken entegrasyon sürecinin ihtiyaç duyduğu sosyo-kültürel zemin henüz tam anlamıyla inşa edilememiştir.

Geniş kitlelerin siyasi gelişmeleri ve krizleri öncelikli olarak ulus devlet perspektifinden anlamlandırmaya devam etmesi; kurumsal ilerleme ile toplumsal meşruiyet arasındaki bu kimlik boşluğunun, entegrasyonun geleceği açısından ciddi bir kriz doğurduğu yönündeki akademik endişeleri haklı çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra günümüzde Avrupa, makroekonomik istikrarsızlıklar, yoğun göç dalgaları ve terörizm gibi birtakım sınamalarla karşı karşıyadır. Söz

¹ Bu çalışma yazarın “Sosyal İnşacılık Kuramı Bağlamında Avrupa Kimliğinin Geliştirilmesi: Avrupa Birliği Örneği” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

konusu krizler karşısında, uluslarüstü bütünleşme idealinden uzaklaşarak ulus-devlet merkezli korumacı politikalara geri dönülmesi de Avrupa Birliği'nin geleceği açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır. Bu riskin ortadan kaldırılabilmesi ancak vatandaşlarda ortak bir aidiyet hissini oluşturulabilecek bir Avrupa kimliğinin inşası ile mümkündür. İnşa edilecek söz konusu ortak kimlik elit merkezli yukarıdan aşağıya dayatılan bir takım sembolik politikalar aracılığıyla değil, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi bir takım evrensel ilkeler üzerine inşa edilmelidir. Bunun yanı sıra söz konusu kimlik, ulusal aidiyetleri tasfiye eden bir yaklaşımdan ziyade, Thomas Risse'nin "mermer kek" modeline benzer şekilde ulusal kimliklerle uyum içinde birlikte var olan bir yapıda olmalıdır. Nihayetinde bu çalışmada sürdürülebilir bir Avrupa kimliğinin inşası için Avrupa tarihinin çatışmalı doğasının kabul edilmesinin Avrupa için meşru bir tarihsel zemin oluşturulması için önemi, ortak hafıza mekanlarının geliştirilmesinin ve hukuki metinlerin hissedilebilir sosyal normlara dönüştürülmesini hedefleyen bir takım somut stratejilerin ortaya konmasının zorunluluğu ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Kimliği, Avrupa Vatandaşlığı, kimlik, mermer kek modeli

GİRİŞ

Avrupa bütünleşme süreci, İkinci Dünya Savaşı'nın kıta genelinde yarattığı sosyo-ekonomik ve siyasal yıkımın ardından, kalıcı barışı ve istikrarı tesis etmek amacıyla uluslarüstü bir kurumsallaşma girişimi olarak başlamıştır. Entegrasyonun erken dönemlerine yön veren Neofonksiyonalist perspektif, ekonomik iş birliğinin yaratacağı yayılma etkisi (spill-over) nedeniyle kendiliğinden bir siyasi birleşme ve toplumsal bağlılık üreteceğini öngörmüştür. Bununla birlikte gelineen noktada, kurumsal ilerlemeler ile halk nezdindeki aidiyet hissiyatının eş zamanlı bir gelişim gösteremediği açıktır.

Bütünleşme süreci, içerisinde üye devletlerin ulusal yapılarını, Birliğin kurumsal kimliğini ve vatandaşların kimliklerini yeniden şekillendiren çok katmanlı bir dönüşüm süreci yürütmektedir. Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin kurumsal düzeyde elde ettiği başarılarla rağmen, toplumsal tabanda güçlü ve kapsayıcı bir aidiyet duygusu yaratılması söz konusu olduğunda birtakım zorluklar yaşanmaktadır. Üye ülkeler egemenlik yetkilerini giderek artan bir oranda uluslarüstü kurumlara devrederken, bireylerin toplumsal aidiyetleri ve siyasal sadakat duyguları bakımından benzer hızda bir değişim gerçekleşmemiştir. Her ne kadar

Avrupa vatandaşlığı Maastricht Antlaşması ile birlikte hukuki açıdan yerleşik bir statü kazansa da söz konusu yasal zemin, bireyler tarafından içselleştirilen ve güçlü bir sosyal aidiyete dayanan Avrupa kimliği düzeyine henüz ulaşamamıştır. Özellikle Nice, Anayasal ve Lizbon Antlaşmalarının Fransa, Hollanda ve İrlanda gibi üye ülkelerdeki halkoylamalarında reddedilmesi, kamuoyunun entegrasyon süreçlerini sınırlayan ve hatta zaman zaman durduran bir aktör olarak konumlandığını açıkça ortaya koymuştur. Bu durum, entegrasyonun sadece elitler arası bir müzakere olmadığını, aksine toplumsal onay almadığı sürece bir takım yapısal risklere ve tıkanmalara açık hale geldiğini gözler önüne sermiştir.

Küreselleşmenin yarattığı kimlik krizleri, kıta genelinde artış gösteren kalıcı bir ortak kimlik yerine parçalı yerel kimlikler ve ulusal çıkar odaklı eğilimler ile siyasal ayrışmalar, literatürde sıkça tartışılan demokratik açık sorununun Avrupa Birliği bünyesinde daha derin bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Bu krizler, Avrupa Birliği'nin gelecekte de sürdürülebilir bir yapı olarak varlığını koruyabilmesi için salt ekonomik fayda ortaklığına değil, toplumsal meşruiyete ve güçlü bir üst kimlik inşasına ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, ortak bir Avrupa kimliği inşasının stratejik bir öncelik olarak ele alınması, Birliğin sadece siyasal parçalanma tehditlerine karşı direnç göstermesini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda küresel bir aktör olarak sahip olduğu gücü de sürdürülebilir kılacaktır.

Avrupa bütünleşmesinin yalnızca pragmatik ekonomik iş birliklerine dayalı kırılgan bir yapı olmaktan çıkarılması, ancak ortak bir normatif ve etik-politik değerler zemini üzerinde yükselmesiyle mümkündür. Söz konusu bütünleşmeyi toplumsal tabana yaymak ve soyut yasal metinleri hissedilebilir aidiyet normlarına dönüştürmek amacıyla birtakım somut stratejilerin uygulanması zorunludur. Bu stratejiler, ulusötesi kamusal alanın kurumsallaştırılması, soyut metinlerin sosyal normlara dönüştürülmesi ve eleştirel pedagoji ve ortak hafıza mekanlarının oluşturulması gibi Avrupa kimliğine ilişkin aidiyetin sağlanabilmesine yönelik birtakım somut girişimlerden oluşturulabilir.

SOSYAL İNŞACILIK VE KİMLİK

Avrupa bütünleşme sürecinin coğrafi sınırları özellikle 1970'li yıllardan itibaren ivme kazanan ardışık genişleme dalgalarıyla beraber dinamik bir biçimde yeniden şekillenmiştir. Söz konusu mekânsal genişleme hareketleri, Avrupa entegrasyonunun düşünsel boyutunda kimlik tartışmalarını da kaçınılmaz olarak ön plana çıkarmıştır. Bu doğrultuda Avrupa kimliği, sabit ve sınırları belirlenmiş durağan bir kavram olmaktan ziyade, tarihsel gelişmelerin akışında sürekli olarak yeniden yapılandırılan dinamik bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle söz konusu

kimlik yapısı, içinde bulunulan zamana ve koşullara göre farklı anlam katmanları kazanarak bir takım kurumsal ve kültürel sembollerle desteklenerek ucu açık bir inşa süreci olarak varlık göstermiştir. Uluslararası ilişkiler teorilerinden Neorealizm ve Neoliberalizm, devlet çıkarlarını ve kimliklerini statik, verili ve materyalist güç dağılımlarına bağlı kabul ettikleri için bütünleşme sürecinin düşünsel ve sosyalleşme boyutlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmanın teorik dayanağını oluşturan Sosyal İnşacılık, uluslararası politikanın temel unsurlarının kolektif biçimde paylaşılan düşünsel yapılar tarafından şekillendirildiğini; aktörlerin kimlik, çıkar ve normlarının doğa tarafından verilmiş sabit gerçeklikler olmadığını savunur (Wendt, 1999: 1). Diğer bir ifadeyle Sosyal İnşacılık, aktörlerin kimlik, çıkar ve normlarının sabit gerçeklikler olmadığını; aksine toplumsal etkileşim süreçleri içerisinde karşılıklı olarak inşa edildiğini savunur.

Nicholas Onuf'un (1989) kurallara dayalı sosyal düzen anlayışı (rule-based social order), Alexander Wendt'in (1992) kimlik ve çıkarların öznelarası paylaşılan fikirler tarafından şekillendirildiğine yönelik yaklaşımı ve Thomas Risse'nin (2003, 2004, 2010) çok katmanlı kimlik modellerine (mermer kek modeli) vurgu yapan çalışmaları ele alınan konunun teorik temelini belirlemektedir. İnşacı ontolojiye göre Avrupa kimliği, Avrupa Birliği kurumlarının normatif çerçevesi ile aktörlerin (üye devletler, elitler ve vatandaşlar) döngüsel etkileşimi neticesinde sürekli yeniden üretilen, ucu açık ve dinamik bir kurgudur. Dolayısıyla, sürdürülebilir bir gelecek için ihtiyaç duyulan toplumsal rıza, bu dinamik etkileşimin ne ölçüde kapsayıcı yönetilebildiğiyle doğrudan ilişkilidir.

AVRUPA KİMLİĞİNİN KURUCU ÖĞELERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Kökensel olarak Yunan mitolojisine dayanan Avrupa sözcüğü tarihsel süreçte Yunan medeniyetinin yayıldığı coğrafi sınırları tanımlayan bir kavrama dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle, Yunan mitolojisinde bir prenses ve tanrıçanın adı olarak karşımıza çıkan "Avrupa" kavramı, zamanla coğrafi bir anlam kazanmış ve belli bir kara parçasını adlandırmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Yurdusev, 1997: 31). Antik Çağ'da Akdeniz ve Don Nehri ile sınırlandırılan Avrupa coğrafyası, Orta Çağ'da Latin Hristiyanlığının yayılması ve Şarلمان dönemi Kutsal Roma İmparatorluğu'nun etkisiyle batıya doğru genişlemiş; coğrafi bir terim olmanın ötesine geçerek Hristiyan dünyası ile özdeşleşmiştir (Berend, 2006: 178). Avrupa ile Hristiyanlık arasındaki köklü bağ, modern dönemdeki Avrupa kimliği tartışmalarında da varlığını sürdürmüştür.

Avrupa kültürel mirasının diğer kurucu sütunlarını ise Antik Yunan'ın felsefi ve politik geleneği, Roma İmparatorluğu'nun hukuki, askeri ve bürokratik örgütlenme modelleri ile Aydınlanma düşüncesi oluşturmaktadır. Sanayileşme, refah devleti pratikleri, laikleşme ve modern ulus-devlet yapılarının inşası da bu ortak tarihsel deneyimin çıktılarıdır. Bununla birlikte söz konusu ortak miras, ne Avrupa coğrafyasında homojen bir şekilde tecrübe edilmiştir ne de tamamen Avrupa'nın tekelindedir; dolayısıyla kültürel bir özcülük üzerinden kimlik inşası, dışlayıcı yan etkiler üretme potansiyeline sahiptir.

Roma Antlaşması'nda halklar arasında daha yakın bir birlik kurma hedefi vurgulanmış olsa da, Avrupa kimliği kavramı kurumsal düzeyde ilk kez 1973 tarihli Avrupa Kimliği Üzerine Deklarasyon'da açık biçimde tanımlanmış (European Communities, 1973: 118) ve resmî söylemin bir parçası hâline gelmiştir. Bu deklarasyonla birlikte demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi evrensel ilkeler, kurucu normlar olarak "Avrupa değerleri" şeklinde ilan edilmiş ve kimliğin tanımı resmîyet kazanmıştır. Söz konusu dönemde kimlik inşası içsel bir toplumsal aidiyet yaratmaktan ziyade, Birliğin uluslararası sistemde ABD'den bağımsız meşru bir aktör olarak tanınma arayışının bir ürünüdür. Bu bağlamda Avrupa kimliği ile ilgili tartışmaların, Avrupa Topluluğu'na odaklandığı (Wintle, 1996: 10) görülür. Söz konusu sürecin anayasal, siyasi ve hukuki boyutunu çok daha derin ve kapsamlı bir yapıya kavuşturan Maastricht, Amsterdam, Nice ve Lizbon Antlaşmaları, "Avrupa Vatandaşlığı" kavramını resmî olarak yürürlüğe koyarak entegrasyonu salt devletler arası bir iş birliği olmaktan çıkarmıştır. Söz konusu anayasal düzenlemeler aracılığıyla, üye devletlerin vatandaşlarına ulusal kimliklerinin yanı sıra sivil, siyasi, hukuki ve sosyal haklarla donatılmış ulusötesi bir statü kazandırılarak toplumsal bütünleşmenin yasal altyapısı pekiştirilmiştir.

Bunun yanı sıra Birliğin kurumsal meşruiyetini merkezi idari mekanizmalardan kurtarıp toplumsal tabana yayma ve gündelik yaşamın bir parçası haline getirme arayışları da hız kazanmıştır. Avrupa Birliği vatandaşlığının işlevsellik kazanabilmesi, her şeyden önce ulusüstü düzeyde ortak bir aidiyet bilincinin uyandırılmasına bağlıdır. Ulus-devletlerin kimlik inşa ederken yararlandığı tek tip eğitim sistemi, ortak dil veya etnik/ırksal ortaklık gibi geleneksel entegrasyon araçlarından mahrum olan Avrupa Birliği, bu yapısal boşluğu doldurabilmek ve toplumsal rızayı tesis edebilmek amacıyla kimlik ve kültür politikalarına yönelmiştir. Bu doğrultuda ortak para birimi (Avro), Avrupa marşı ve bayrak gibi aidiyeti simgeleyen somut unsurların üretilmesinin yanı sıra; bireylerin doğrudan etkileşim kurabileceği Erasmus ve Socrates gibi eğitim ve kültür programları hayata geçirilmiştir. Bunun yanı sıra 1985 yılında

gerçekleştirilen Milano'daki Zirve'de Avrupa bayrağı ve marşının yanı sıra 9 Mayıs'ın Avrupa Günü olarak kutlanmasına karar verilmiştir. 1999 yılında yayımlanan Milenyum Deklarasyonu'nda Birlik yurttaşının özgürlük, eşitlik, kültürel çeşitlilik, birlik ve dayanışma gibi birtakım ortak değerler etrafında bir arada var olduğu vurgulanmıştır. (Laffan, 2004: 82).

Avrupa Birliği'nin daha önce Kaleidoscope, Ariane ve Raphael programları aracılığıyla yürüttüğü kültürel faaliyetler, 2000 yılında yürürlüğe giren *Kültür 2000 Programı* (Culture 2000) ile tek bir finansman ve programlama çerçevesi altında birleştirilmiştir. Programın kuruluş kararında, kültürel alandaki Topluluk önlemlerinin "etkinliğini ve tutarlılığını artırmak amacıyla tek bir yönlendirme ve programlama çerçevesi" oluşturulmasının hedeflendiği belirtilmektedir (European Parliament & Council of the European Union, 2000, p. 2). Beş yıllık bir vizyonla tasarlanan söz konusu program üye ülkelerin yaratıcı sanatçıları, kültürel paydaşlar ve kurumlar arasındaki iş birliğini derinleştirerek, uluslararası ölçekte ortak bir Avrupa kültürel kimliği ve etkileşim alanının yapılandırılmasını hedeflemektedir.

Kendisinden önceki sınırlı girişimlerden farklı olarak, sanatsal ve kültürel projelerin tamamına geniş bir yelpazede fon ve finansman desteği sağlayan *Kültür 2000 Programı*, Avrupa Kültür Başkenti gibi geniş kitlelerde aidiyet uyandıran uluslararası düzeydeki prestijli kültürel etkinlikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Farklı kültürlerden gelen bireylerin ortak yaşam ve öğrenme deneyimlerini destekleyen bu çok katmanlı sosyalleşme politikaları sayesinde, uluslararası düzeyde öznelarası etkileşim mekanizmaları inşa edilmiş ve bu sayede paylaşılan bir Avrupa aidiyet bilincinin toplumsal düzlemde yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu yönüyle program, Avrupa bütünleşmesinin yalnızca ekonomik ve siyasal değil, aynı zamanda sosyo-kültürel boyutunu da kurumsallaştıran ilk kapsamlı çerçeve programlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

AVRUPA KİMLİĞİNİN İNŞASINDA STRATEJİK BOYUTLAR

Avrupa kimliğine yönelik aidiyet hissinin halk tabanında içselleştirilememesinin temel nedenlerinden biri, ortak bir Avrupa medyasının bulunmaması ve yayıncılık faaliyetlerinin ulusal sınırlar içine hapsolmasıdır. Ulusal medyalar krizleri kendi dar çıkarları çerçevesinde sunarak ayrışmayı derinleştirmektedir. Bu doğrultuda Brüksel bürokrasisinin sınırlarını aşan, çok dilli gazete, dergi ve dijital medya oluşumları kurumsal olarak desteklenmelidir. Avrupa ölçeğinde bir entelektüel ve siyasi diyalog zemini yaratılarak, göç veya ekonomik kriz gibi ortak sorunlar ulusların bir çatışması olarak değil, "ortak bir Avrupa meselesi" söylemiyle kamusal tartışmaya açılmalıdır. Siapera'nın (2004) da vurguladığı gibi, bir Avrupa kamuoyunun inşası

ve kolektif bir "biz" duygusunun gelişimi, ulusal sınırları kıran bağımsız bir Avrupa gazeteciliğinin kurumsallaşmasına bağlıdır.

Kimlik inşası, kolektif belleğin yaratılması ve yönetilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bunun yanı sıra eleştirel bir pedagoji benimsenmeli, Avrupa Birliği, kıta tarihini geçmişteki kriz ve çatışmaları gizleyerek, tamamen idealize edilmiş bir kusursuzlukla sunmaktan vazgeçmelidir. Diğer bir ifadeyle, geçmişin sancılı miraslarıyla dürüstçe yüzleşmeyi sağlayan eleştirel bir pedagoji benimsenmelidir. Birlik fonlarıyla desteklenen eğitim müfredatlarında ve kamusal materyallerde, kıtanın şiddetli iç çatışmalarını ve "öteki" ile olan ilişkisini yansıtan eleştirel bir tarih anlatısına öncelik verilmelidir. Bu kapsamda sözlü tarih metodolojisi eğitim sistemine entegre edilmeli; Srebrenitza Soykırımını Anıtı ve Pan-Avrupa Piknik Anıtı gibi hafıza mekanları aktif birer öğrenme sahası olarak kullanılmalıdır. Geçmişin travmalarından çıkarılan ortak dersler, kozmopolit bir kimlik perspektifinin sarsılmaz temellerinden birini oluşturacaktır.

Maastricht Antlaşması'ndan bu yana anayasal metinlerde yer alan insan hakları, demokrasi, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel Avrupa Birliği değerleri, soyut kavramlar olmaktan çıkarılmalıdır. Söz konusu yasal ilkelerin günlük yaşamda korunamaması, Birliğin meşruiyet kaybına uğramasına neden olmaktadır. Avrupa vatandaşlığının toplumsal düzlemde "hissedilen bir sosyal tanımlamaya" dönüşmesi için gündelik hayata dokunan kapsayıcı politikalar devreye sokulmalıdır. Kültür 2000, Erasmus+ ve Avrupa Kültür Başkentleri gibi yumuşak güç unsurları ve sosyalleşme araçları, yerel değerleri ulusüstü bir bağlama taşıyacak şekilde derinleştirilmelidir. Alexander Wendt'in (1999) işaret ettiği "ortak kader" ve "karşılıklı bağımlılık" algısı çerçevesinde, adalet ve insan hakları ilkeleri günlük yaşamdaki sosyal adalet mekanizmalarıyla desteklenmeli; göçmenler, azınlıklar ve sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı gruplar sisteme entegre edilerek dışlayıcı "ötekileştirme" refleksleri kırılmalıdır.

Avrupa Birliği'nin önemli yapısal sorunlarından biri olan "demokratik açık" (democratic deficit) krizinin (Majone, 1998: 5) aşılması, Brüksel koridorlarında alınan bürokratik kararların vatandaşa doğrudan, şeffaf ve anlaşılır bir dille aktarılmasına bağlıdır. Katılımcı demokrasi mekanizmaları dijital araçlarla güçlendirilmeli, vatandaşlar sadece kendi ulusal siyasetlerinin değil, Avrupa kamusal alanının doğrudan birer öznesi haline getirilmelidir. Margot Wallström'ün (2007) de vurguladığı gibi, Avrupa kimliği elitlerin yukarıdan aşağıya dayattığı yapay sembolik politikalarla değil; sivil toplumun, yerel dinamiklerin ve özellikle genç kuşakların sürece dahil olduğu, aşağıdan yukarıya doğru filizlenen toplumsal tabanlı bir rıza inşasıyla sürdürülebilirlik kazanacaktır.

Avrupa bütünleşme hareketinin öncüleri, entegrasyonun kalıcılığını ekonomik ortaklıkların ötesinde, eğitim ve kültür politikaları vasıtasıyla toplumsal tabana yayılacak bilgi temelli bir aidiyet bilincine bağlamışlardır. Jean Monnet ve Paul-Henri Spaak gibi kurucu aktörler, Birleşik Avrupa ülküsünü yeni nesillerin zihninde istikrar ve ilerlemenin sembolü olarak konumlandırmayı hedeflemişlerdir. Söz konusu kurumsal mirasın devamı niteliğindeki Kültür 2000 Raporu gibi modern stratejiler de ortak bir tarih ve kültür sahnesi inşa ederek, soyut yasal mevzuatları bireylerce içselleştirilen somut birer kimlik unsuruna dönüştürme gayretinin tarihsel kanıtlarıdır.

Bununla birlikte, entegrasyonun demokratik meşruiyet kazanması ve bürokratik bir tasarım olmaktan çıkarılması; karar alma süreçlerinin şeffaf bir biçimde kamusal tartışmaya açılmasına ve eleştirel bir hafıza politikasının benimsenmesine bağlıdır. Geçmişin sancılı ve çatışmalı süreçlerini, iç savaşlarını ve "öteki" ile olan sorunlu ilişkilerini gizleyen anlatılar yerine, tarihin trajik sayfalarıyla dürüstçe yüzleşen eleştirel bir pedagoji ve somut hafıza mekanları (Srebrenitza Soykırımı Anıtı gibi) eğitim süreçlerine dahil edilmelidir. Bu çoğulcu yaklaşım, göç gibi hassas toplumsal konularda kurumsal söylemin verilere dayalı ve kapsayıcı bir dille yürütülmesini zorunlu kılmakta; böylece popülist dışlayıcılığın kırılması ile vatandaşların endişelerine rasyonel cevaplar verilmesi arasında hayati bir denge kurmaktadır.

Sosyal İnşacılık kuramının öncüsü Alexander Wendt'in (1999) de vurguladığı üzere, kolektif bir aidiyet yapısının önündeki en büyük engel, aktörlerin kendi varlıksal güvenliklerine ve özgün kimliklerine dair duydukları derin kaygılardır. Bireyler gibi ulusal yapılar da egemenliklerinin tehdit altında olduğunu algıladıklarında üst bir kimlik çatısı altına girmeye karşı direnç gösterdiklerinden, Avrupa Birliği'nin "çeşitlilik içinde birlik" ilkesi farklılıkları koruyan bir denge işlevi görmektedir. Zamanla üye devletlerin birbirlerini "öteki" yerine benliklerinin bir parçası olarak görmesiyle uluslararası bir dönüşüm başlasa da kurucu çekirdekte kökleşen bu kolektif kimliğin, farklı siyasi geçmişlere sahip Birliğe katılımı daha sonra gerçekleşen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri tarafından tam anlamıyla benimsenmesi kademeli ve uzun soluklu bir uyum sürecini gerektirmektedir.

SONUÇ

Avrupa bütünleşme süreci, tarihsel gelişimi boyunca makroekonomik entegrasyon ve ulusüstü kurumsallaşma alanlarında kayda değer bir olgunluğa erişmiş olsa da, toplumsal meşruiyet düzleminde ciddi bir aidiyet kriziyle karşı karşıyadır. Üye devletlerin egemenlik

yetkilerini Avrupa Birliği kurumlarına devretme hızı, bireylerin sosyal aidiyet dönüşümüyle eş zamanlı olarak ilerleyememiş; söz konusu asimetri ise Avrupa Birliği'nin geleceğini tehdit eden yapısal bir "demokratik açık" doğurmuştur. Bu çalışma; söz konusu tıkanıklığı aşmanın yolunun, rasyonalist ve materyalist kuramların iddia ettiği gibi salt ekonomik göstergelerin iyileştirilmesinden değil, Sosyal İnşacılık kuramı bağlamında yönetilecek bilinçli bir kimlik politikasından geçtiğini ortaya koymaktadır. Sosyal İnşacılığın temel varsayımları doğrultusunda Avrupa kimliği, esansiyalist (özcü) yaklaşımların ileri sürdüğü gibi statik bir tarihsel mirasın uzantısı olarak değerlendirilemez; aksine bu kimlik söylemler, fikirler, normlar ve öznelarası etkileşimler aracılığıyla dinamik bir biçimde yeniden üretilen bir yapıya sahiptir. Bütünleşmenin sürdürülebilirliğini tehdit eden makroekonomik istikrarsızlıklar ve yoğun göç hareketleri gibi sınamalar ancak toplumsal tabanda karşılık bulan kapsayıcı bir üst kimliğin tesisiyle karşılanabilir.

Avrupa Birliği vatandaşlığına dair vurgulanması gereken en kritik noktalardan biri, bu statünün ulusal vatandaşlığın ikamesi olarak kurgulanmadığıdır. Nitekim Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları gibi entegrasyon sürecinin anayasal ve kimliksel parametrelerini şekillendiren antlaşmalarda da Birlik vatandaşlığının söz konusu tamamlayıcı niteliği açık bir biçimde hüküm altına alınmıştır. Kolektif bir Avrupa aidiyetinin ve buna bağlı ulusüstü bir vatandaşlık modelinin toplumsal kabul görmesi, Birlik vatandaşlığının ulusal egemenlik ve vatandaşlık bağını aşındırmayacağını kamuoyuna ikna edici bir söylemle aktarılmasına bağlıdır. Bu bağlamda Avrupa kimliği, ulusal aidiyetleri tasfiye eden bütünsel bir asimilasyon modeli yerine, Thomas Risse'nin "mermer kek" metaforunda kavramsallaştırdığı gibi, ulusal ve yerel kimlik katmanlarıyla uyum içinde var olabilen çoğulcu bir yapıda kurgulanmalıdır. Alexander Wendt'in (1999) de vurguladığı üzere, aktörlerin kendi varlıksal ve kimliksel güvenliklerine dair duydukları endişeleri gidermenin yolu, farklılıkları homojen bir potada eritmek değil, "çeşitlilik içinde birlik" ilkesini anayasal bir güvence haline getirmektir.

Bu araştırma, soyut hukuki metinlerin ve Avrupa Vatandaşlığı gibi anayasal kazanımların, bireyler tarafından içselleştirilmiş birer sosyal tanımlamaya dönüşebilmesi için bir takım stratejik adımların izlenmesi gerektiğini göstermektedir. İlk olarak, ulusal medyanın içe dönük ve kriz odaklı söylemsel sınırlarını aşan, ulusötesi ve çok dilli bir Avrupa kamusal alanı inşa edilmelidir; zira ortak bir "biz" bilincinin inşası, ulusal sınırları aşan bağımsız bir Avrupa sivil siber-kamusal alanının ve gazeteciliğinin varlığına bağlıdır. Bunun yanı sıra,

Avrupa'nın geçmişini kusursuzlaştıran tek tip anlatılar terk edilerek, kıtanın şiddetli iç çatışmaları ve "öteki" ile olan sorunlu miraslarıyla dürüstçe yüzleşen eleştirel bir pedagoji benimsenmelidir; bu bağlamda Srebrenitza gibi somut hafıza mekanları ve sözlü tarih çalışmaları eğitim süreçlerine entegre edilmelidir. Son olarak; insan hakları, adalet ve demokrasi gibi evrensel ilkeler, soyut kuramsal normlar olmaktan çıkarılıp sosyal adalet mekanizmalarıyla desteklenmelidir.

Nihayetinde Margot Wallström'ün de ifade ettiği gibi, Avrupa projesinin geleceği seçkinlerin yukarıdan aşağıya dayattığı sembolik politikalarla değil; sivil toplumun, yerel dinamiklerin ve genç kuşakların sürece dahil edildiği, aşağıdan yukarıya doğru filizlenen toplumsal rıza mekanizmalarıyla mümkündür. Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir geleceği büyük ölçüde ekonomik göstergelerin veya kurumsal mekanizmaların mükemmelliğinden ziyade, toplumsal düzeyde inşa edilecek ortak bir aidiyet hissiyatına bağlıdır. Avrupa kimliği, bürokratik bir tasarım olmaktan çıkarılıp toplumsal bir anlam üretim sürecine dönüştürülebildiği ve vatandaşların günlük pratiklerinde tecrübe edildiği ölçüde, Avrupa Birliği bütünleşme hareketinin en sağlam dayanaklarından biri haline gelecektir. Mevcut kimlik krizinin aşılması, Birliğin tek tip bir kültür dayatmasından kaçınarak, evrensel değerleri ve kapsayıcı vatandaşlık modellerini tabana yayması ile mümkündür. Salt merkezi yönetim mekanizmaları tarafından üretilen bürokratik bir tasarım olmaktan çıkarılarak toplumsal bir anlam üretim sürecine dönüştürülen bir Avrupa kimliği, Avrupa Birliği bütünleşmesinin en sağlam güvencelerinden birini oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Berend, N. (2006). The expansion of Latin Christendom. In D. Power (Ed.), *The Central Middle Ages: Europe 950–1320* (pp. 178–208). Oxford University Press.
- European Parliament & Council of the European Union. (2000). *Decision No 508/2000/EC of the European Parliament and of the Council of 14 February 2000 establishing the Culture 2000 programme*. Official Journal of the European Communities, L 63/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000D0508>
- European Communities. (1973). *Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973)*. Bulletin of the European Communities, 12, 118–122.
- Laffan, Brigid : “The European Union and Its Institution as ‘Identity Builders’”, *Transnational Identities : Becoming European in the EU*, Der. Richard Hermann, Thomas Risse, Marilyn Brewer, Rowman, 2004, s.75-96.
- Majone, G. (1998), Europe’s ‘Democratic Deficit’: The Question of Standards. *European Law Journal*, 4: 5-28. <https://doi.org/10.1111/1468-0386.00040>
- Onuf, N. G. (1989). *World of our making: Rules and rule in social theory and international relations*. University of South Carolina Press.
- Risse, T. (2003). The Euro between national and European identity. *Journal of European Public Policy*, 10(4), 487–505. <https://doi.org/10.1080/1350176032000101235>
- Risse, T. (2004). *European institutions and identity change: What have we learned?* In R. Herrmann, T. Risse, & M. Brewer (Eds.), *Transnational identities: Becoming European in the EU* (pp. 247–271). Rowman & Littlefield.
- Risse, T. (2010). *A community of Europeans? Transnational identities and public spheres*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Siapera, E. (2004). EU correspondents in Brussels: Between Europe and the nation-state. In R. K. Herrmann, T. Risse, & M. B. Brewer (Eds.), *Transnational identities: Becoming European in the EU* (pp. 129–157). Bloomsbury Publishing.
- Wallström, M. (2007, March 24). *A vision for Europe*. Speech presented at the European Youth Summit, Rome, Italy.
- Wendt, A. (1992). *Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*. *International Organization*, 46(2), 391–425.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Wintle, Michael (1996). “Cultural Identity in Europe: Shared Experience”, Michael Wintle (der.), *Culture and Identity in Europe: Perceptions of Divergence and Unity in Past and Present*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 9-29.
- Yurdusev, A. Nuri (1997), “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, Atilla Eralp (ed), *Avrupa ve Türkiye*, Ankara: İmge Kitabevi.

YETİŞKİN BİREYLERİN MANTIKSAL DÜŞÜNME DENEYİMLERİNİN PSİKOSOSYAL BAĞLAMDA İNCELENMESİ

Doç. Dr. Dilek BAŞERER YILDIRIM

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

dilek.baserer@omu.edu.tr - 0000-0001-7098-3645

Doç. Dr. Zeynep BAŞERER BERBER

Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi

zeynep.baserer@atauni.edu.tr - 0000-0002-5422-8532

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, bireylerin mantıksal düşünme deneyimlerini psikososyal bağlam içerisinde incelemektir. Yapılan araştırmada mantıksal düşünmenin yalnızca bilişsel süreçlerle açıklanamayacağı; duygusal durum, sosyal çevre, kültürel yapı, yaşam deneyimleri ve dijital çevre gibi psikososyal unsurlarla etkileşim içerisinde şekillenen çok boyutlu bir süreç olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden yorumlayıcı fenomenoloji deseni doğrultusunda yürütülmüştür. Çalışma grubunu, maksimum çeşitlilik örneklemesi yöntemiyle belirlenen farklı sosyoekonomik düzeylere sahip 15 yetişkin birey oluşturmaktadır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmış ve tematik analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma bulguları, katılımcıların mantıksal düşünmeyi çoğunlukla analiz yapma, neden-sonuç ilişkisi kurma, problem çözme ve kontrollü karar verme süreçleriyle ilişkilendirdiklerini göstermiştir. Bununla birlikte mantıksal düşünmenin yalnızca bireysel zihinsel işlemlerden oluşmadığı; stres, kaygı ve öfke gibi duygusal durumlar, sosyal çevre, kültürel yapı, toplumsal beklentiler ve dijital bilgi akışı gibi birçok psikososyal unsurdan etkilendiği belirlenmiştir. Katılımcılar ayrıca yaşam deneyimlerinin düşünme ve karar verme süreçleri üzerinde önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Araştırma sonucunda mantıksal düşünmenin sabit ve yalnızca rasyonel kurallarla işleyen bir yapı olmadığı; bireyin psikolojik, sosyal ve kültürel yaşantılarıyla birlikte şekillenen dinamik bir süreç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın, mantıksal düşünmenin psikososyal boyutlarına ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mantıksal düşünme, psikososyal bağlam, karar verme, problem çözme, nitel araştırma

AN EXAMINATION OF ADULTS' LOGICAL THINKING EXPERIENCES IN A PSYCHOSOCIAL CONTEXT

ABSTRACT

The aim of this research is to examine individuals' experiences of logical thinking within a psychosocial context. The research is based on the assumption that logical thinking cannot be explained solely by cognitive processes; it is a multidimensional process shaped by interaction with psychosocial elements such as emotional state, social environment, cultural structure, life experiences, and the digital environment. The research was conducted in accordance with the interpretive phenomenology design, one of the qualitative research methods. The study group consists of 15 adult individuals with different socioeconomic levels, determined by maximum diversity sampling. Research data were collected through semi-structured interviews and analyzed using thematic analysis methodology. The research findings showed that participants mostly associated logical thinking with analysis, establishing cause-and-effect relationships, problem-solving, and controlled decision-making processes. However, it was determined that logical thinking does not consist only of individual mental processes; it is influenced by many psychosocial elements including stress, anxiety, anger, social environment, cultural structure, societal expectations, and digital information flow. Participants also stated that life experiences play an important role in thinking and decision-making processes. As a result of the research, it was concluded that logical thinking is not a fixed structure operating solely through rational rules, but rather a dynamic process shaped by individuals' psychological, social, and cultural experiences. It is believed that this research will contribute to the literature by offering a holistic perspective on the psychosocial dimensions of logical thinking.

Keywords: Logical thinking, psychosocial context, decision-making, problem-solving, qualitative research

1. GİRİŞ

Mantıksal düşünme; bireyin sahip olduğu bilgi, deneyim ve gözlemleri zihinsel süreçlerden geçirerek anlamlandırmasını, etkili kararlar vermesini, doğru sonuçlara ulaşmasını ve karşılaştığı problemleri çözmesini sağlayan üst düzey bilişsel bir beceri olarak tanımlanmaktadır (Başerer, 2017, 2020). Bu beceri, bireyin yalnızca mevcut bilgiyi kullanmasını değil, aynı zamanda bu bilgiyi analiz etmesini, sınıflandırmasını, neden-sonuç ilişkileri kurmasını ve problem durumlarına yönelik çözüm yolları geliştirmesini de içermektedir. Nitekim mantıksal düşünme süreci; analiz yapma, kategorize etme, hipotez kurma, neden-sonuç ilişkileri geliştirme ve problem çözme gibi zihinsel işlemlerle açıklanmaktadır (Bektaşlı, 2006). Bu yönüyle mantıksal düşünme, yalnızca akıl yürütmeye dayalı bilişsel bir etkinlik olarak değil; değerlendirme, sorgulama ve etkili karar verme süreçlerinin temelini oluşturan önemli bir zihinsel kapasite olarak ele alınmaktadır (Korkmaz, 2002).

Mantıksal düşünmenin bireyin günlük yaşamda karşılaştığı durumları analiz etme, olaylar arasında anlamlı ilişkiler kurma ve uygun çözüm yolları üretme süreçlerinde önemli bir işleve sahip olması, bu kavramın farklı disiplinler tarafından kapsamlı biçimde incelenmesine zemin hazırlamıştır (Akyol & Aktaş, 2021; Demir & ark., 2022; Ennis, 2018; Kahneman vd., 2021; Özkan & Arslan, 2019). Bu doğrultuda mantıksal düşünme, tarihsel süreç içerisinde uzun yıllar boyunca çoğunlukla biçimsel mantık kuralları çerçevesinde açıklanmış ve bireyin doğru çıkarımlara ulaşmasını sağlayan rasyonel bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Aristotelesçi gelenekten itibaren mantık, değişmez doğrulara ulaşmayı mümkün kılan kurallar bütünü şeklinde tanımlanmış; rasyonellik ise bireyin bu kurallara uygun biçimde akıl yürütebilme kapasitesiyle açıklanmıştır (Aristotle, 1984). Bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak mantıksal düşünme, çoğunlukla bağlamdan bağımsız, nesnel ve bireyler arası farklılıklardan arındırılmış bir zihinsel süreç şeklinde ele alınmıştır. Ancak zaman içerisinde insan düşüncesinin yalnızca biçimsel mantık kurallarıyla açıklanamayacağına yönelik eleştiriler artmaya başlamıştır. Çünkü düşünme süreçlerinin yalnızca biçimsel mantık çerçevesinde ele alınması, insan davranışının ve karar verme süreçlerinin çok boyutlu doğasını açıklamada yetersiz kalmaktadır (Evans, 2008). Bu noktada modern psikoloji ve bilişsel bilimler alanında geliştirilen bilişsel etkileşim, çift süreç kuramı, duygusal etkileşim ve bağlamsal mantık yaklaşımları (Cosmides & Tooby, 1992; Damasio vd., 1996; Kahneman vd., 2021; Stanovich & West, 2000), mantıksal düşünmenin yalnızca kurallara dayalı soyut bir zihinsel süreç olmadığını; bireyin bilişsel, duygusal ve sosyal yaşantılarıyla etkileşim içerisinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle bilişsel psikoloji alanındaki çalışmalar, düşünme süreçlerinin dikkat, bellek, duygu ve bilişsel kontrol mekanizmalarıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Kahneman, 2011).

Bu yaklaşımların önemli örneklerinden biri olan çift süreç kuramına göre bireylerin düşünme süreçleri, hızlı ve sezgisel işleyen Sistem 1 ile daha analitik ve kontrollü işleyen Sistem 2 üzerinden gerçekleşmektedir (Kahneman, 2011). Bu durum, mantıksal düşünmenin yalnızca kurallara dayalı mekanik bir süreç olmadığını; dikkat, deneyim, bilişsel kontrol ve çevresel koşullarla etkileşim içerisinde şekillenen çok boyutlu bir yapı olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde duygusal etkileşim kuramı, duyguların mantığın önünde bir engel değil; karmaşık durumlarda bireyin karar verme sürecini yönlendiren önemli işaretleyiciler olduğunu ileri sürmektedir. Sosyal etkileşim kuramı ise insan mantığının, sosyal kuralları anlamak ve toplumsal iş birliğini sürdürebilmek amacıyla geliştiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle sosyal bağlamin, bireylerin mantıksal çıkarımlarını doğrudan etkilediği ifade edilmektedir (Bechara, Damasio & Damasio, 2000; Mercier & Sperber, 2011).

Mantıksal düşünmenin karar verme ve problem çözme süreçleriyle yakından ilişkili olması da bu çok boyutlu yapıyı desteklemektedir. Günlük yaşamda bireyler çoğu zaman eksik bilgi, zaman baskısı ve belirsizlik altında karar vermek durumunda kalmaktadır. Bu durum, bireylerin her zaman ideal rasyonellik doğrultusunda hareket etmediğini göstermektedir. Nitekim Tversky ve Kahneman'a (1974) göre bireyler çoğu zaman sezgisel kestirmelere başvurmakta ve bu durum sistematik bilişsel yanlılıklara yol açabilmektedir. Bununla birlikte Gigerenzer ve Gaissmaier (2011), sezgisel düşünmenin bazı durumlarda hızlı ve işlevsel kararlar alınmasına katkı sağlayabileceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımlar birlikte

değerlendirildiğinde, mantıksal düşünmenin yalnızca doğru-yanlış ekseninde değerlendirilen sabit bir süreç değil; bireyin içinde bulunduğu koşullar doğrultusunda şekillenen dinamik bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında düşünme süreçleri yalnızca bilişsel mekanizmalarla açıklanamamakta; bireyin psikolojik özellikleri ve sosyal çevresi de mantıksal düşünme üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Özellikle olumlu duyguların bilişsel esnekliği artırdığı ve bireyin alternatif çözüm yollarını daha geniş bir perspektiften değerlendirmesine katkı sağladığı belirtilmektedir (Fredrickson, 2001). Buna karşılık stres, kaygı ve yoğun bilişsel yük gibi durumların analitik düşünmeyi sınırlayabildiği ifade edilmektedir (Damasio, 1994). Ayrıca öz-yeterlik algısı, sosyal çevre, kültürel normlar ve bireyin yaşam deneyimleri de düşünme süreçlerini etkileyen önemli psikososyal unsurlar arasında yer almaktadır (Bandura, 1997; Bruner, 1990). Vygotsky'ye (1978) göre bireyin düşünme biçimi, sosyal etkileşimler ve kültürel araçlar aracılığıyla şekillenmektedir. Bu durum, mantıksal düşünmenin yalnızca bireysel zihinsel süreçlerle açıklanamayacağını; aynı zamanda sosyal ve kültürel bağlam içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Öte yandan günümüzde dijitalleşme süreci de bireylerin düşünme ve bilgi değerlendirme biçimlerini önemli ölçüde dönüştürmektedir. Özellikle hızlı bilgi akışı, sürekli uyarıcıya maruz kalma ve sosyal medya temelli bilgi tüketimi, bireylerin dikkat süreçlerini ve değerlendirme biçimlerini yeniden şekillendirmektedir (Carr, 2010). Böylece mantıksal düşünmenin yalnızca bireyin bilişsel kapasitesiyle değil; içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve dijital çevre ile birlikte değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir yapı olduğu daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

Alan yazın incelendiğinde mantıksal düşünmenin çoğunlukla bilişsel süreçler, akademik başarı veya problem çözme becerileri (Kahneman, 2011; Wegerif, Li, & Kaufman, 2015; Haber, 2020,) çerçevesinde ele alındığı; bireylerin mantıksal düşünme deneyimlerinin psikososyal bağlam içerisinde nasıl şekillendiğine yönelik çalışmaların ise sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle bireylerin sosyal çevre, duygusal durum, kültürel yapı ve yaşam deneyimlerinin düşünme süreçlerine nasıl yansıdığına ilişkin nitel araştırmaların yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle bireylerin mantıksal düşünme süreçlerini kendi yaşantıları ve deneyimleri üzerinden anlamlandırmalarına odaklanan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, bireylerin mantıksal düşünme deneyimlerini psikososyal bağlam içerisinde incelemektir. Bu kapsamda araştırmada bireylerin mantıksal düşünmeye ilişkin deneyimlerinin; duygusal durum, sosyal çevre, kültürel yapı, problem çözme süreçleri ve günlük yaşam deneyimleri ile nasıl ilişkilendiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın, mantıksal düşünmeyi yalnızca bilişsel bir yetkinlik olarak değil; psikolojik, sosyal ve kültürel süreçlerle etkileşim içerisinde şekillenen çok boyutlu bir deneyim olarak ele alması bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırmanın, mantıksal düşünmenin psikososyal boyutlarına ilişkin daha derinlemesine bir anlayış geliştirilmesine katkı sunarak gelecekte yapılacak nitel ve disiplinlerarası araştırmalar için kavramsal bir zemin oluşturması beklenmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın temel problemi, “Yetişkin bireyler mantıksal düşünme süreçlerini psikososyal deneyimleri doğrultusunda nasıl anlamlandırmaktadır?” şeklinde belirlenmiş olup aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Bireyler mantıksal düşünmeyi nasıl anlamlandırmaktadır?

2. Bireylerin mantıksal düşünme deneyimleri psikososyal bağlam içerisinde nasıl şekillenmektedir?
Duygusal durum, sosyal çevre, kültürel yapı ve dijital çevre bireylerin mantıksal düşünme süreçlerini nasıl etkilemektedir?
3. Bireyler problem çözme ve karar verme süreçlerinde mantıksal düşünmeyi nasıl deneyimlemektedir?
Yaşam deneyimleri bireylerin mantıksal düşünme biçimlerine nasıl yansımaktadır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, bireylerin mantıksal düşünme deneyimlerini psikososyal bağlam içerisinde nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymayı amaçlayan nitel bir araştırma olup yorumlayıcı fenomenoloji deseni doğrultusunda yürütülmüştür. Yorumlayıcı fenomenoloji, bireylerin yaşantılarının yalnızca betimlenmesini değil; aynı zamanda bu deneyimlerin sosyal, kültürel ve psikolojik bağlam içerisinde yorumlanmasını amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Smith, Flowers & Larkin, 2009; Yalçın, 2022). Araştırmada bireylerin mantıksal düşünme deneyimlerinin sosyal çevre, duygusal durum, yaşam deneyimleri ve kültürel etkenlerle ilişkili biçimde ele alınması nedeniyle yorumlayıcı fenomenoloji deseni tercih edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, 18 yaşını doldurmuş ve farklı sosyoekonomik özellikler gösteren 15 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar, araştırma kapsamında ele alınan olgunun farklı yaşam deneyimleri ve toplumsal bağlamlar içerisindeki yansımalarını ortaya koyabilmek amacıyla, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme doğrultusunda belirlenmiştir. Bu kapsamda çalışma grubunun; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek grubu ve sosyoekonomik özellikler bakımından çeşitlilik göstermesine özen gösterilmiştir. Farklı yaş, meslek ve sosyoekonomik özelliklere sahip bireylerin araştırmaya dahil edilmesinin temel nedeni, mantıksal düşünme deneyimlerinin farklı yaşam koşulları, sosyal çevreler ve bireysel yaşantılar doğrultusunda nasıl şekillendiğini daha kapsamlı biçimde ortaya koyabilmektir. Bu doğrultuda farklı yaşam deneyimlerine sahip bireylerin görüşlerine ulaşılmasının, araştırmanın psikososyal bağlamını güçlendireceği düşünülmüştür.

Araştırmada 15 katılımcı ile görüşme yapılmış ve veri toplama süreci veri doygunluğuna ulaşıldığı değerlendirildiğinde sonlandırılmıştır. Katılımcılar gizlilik ilkesi doğrultusunda K1, K2, K3... K15 şeklinde kodlanmıştır. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Çalışma Grubunun Demografik Bilgileri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Meslek	Sosyoekonomik Düzey
K1	22	Kadın	Lisans	Üniversite Öğrencisi	Orta
K2	25	Erkek	Lisans	Mühendis	Orta

K3	28	Kadın	Yüksek Lisans	Psikolog	Orta-Üst
K4	31	Erkek	Lise	Esnaf	Orta
K5	35	Kadın	Lisans	Öğretmen	Orta
K6	40	Erkek	Ön Lisans	Teknik Personel	Orta
K7	27	Kadın	Lisans	Sosyal Çalışmacı	Orta
K8	45	Erkek	İlköğretim	Serbest Meslek	Düşük-Orta
K9	38	Kadın	Yüksek Lisans	Akademisyen	Üst
K10	29	Erkek	Lisans	Banka Personeli	Orta
K11	33	Kadın	Lise	Ev Hanımı	Düşük-Orta
K12	41	Erkek	Lisans	Kamu Personeli	Orta
K13	24	Kadın	Lisans	Grafik Tasarımcı	Orta
K14	36	Erkek	Ön Lisans	Satış Danışmanı	Orta
K15	48	Kadın	İlköğretim	Serbest Meslek	Düşük

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Görüşme formu hazırlanırken mantıksal düşünme, problem çözme, karar verme ve psikososyal bağlamla ilgili literatür dikkate alınmıştır. Formda katılımcıların mantıksal düşünmeyi nasıl tanımladıklarını, günlük yaşamda hangi durumlarda mantıklı düşünmeye ihtiyaç duyduklarını, duygusal durumlarının düşünme süreçlerine nasıl yansıdığını, sosyal çevrelerinin karar verme biçimlerini nasıl etkilediğini ve problem çözme deneyimlerini ortaya koymaya yönelik açık uçlu sorulara yer verilmiştir.

Hazırlanan görüşme formu kapsam ve anlaşılabilirlik açısından alan uzmanlarının görüşüne sunulmuş, gelen öneriler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak forma son şekli verilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcıların yanıtlarını derinleştirmek amacıyla “Bunu biraz daha açıklar mısınız?”, “Bu duruma örnek verebilir misiniz?” ve “Bu deneyim düşünme biçiminizi nasıl etkiledi?” gibi ek sorular yöneltilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri, gönüllülük esasına dayalı olarak katılımcılarla gerçekleştirilen bireysel görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların erişim ve uygunluk durumları dikkate alınarak yüz yüze ya da çevrim içi platformlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme yaklaşık 25–35 dakika sürmüştür. Görüşme süreci öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı açıklanmış ve elde edilen verilerin gizlilik ilkesi çerçevesinde yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiştir.

Katılımcıların onayı doğrultusunda görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış ve daha sonra yazılı metne dönüştürülmüştür. Elde edilen görüşme dökümleri analiz sürecine uygun hale getirilmiş, katılımcıların kimlik bilgilerinin gizliliğini korumak amacıyla kodlama sistemi kullanılmıştır.

2.5. Veri Analizi

Araştırma verileri, yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda tematik analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz sürecinde katılımcıların mantıksal düşünme deneyimlerine yükledikleri anlamların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda görüşme kayıtları araştırmacılar tarafından tekrar tekrar okunmuş, katılımcı ifadelerinde öne çıkan anlam örüntüleri belirlenmiştir.

Analiz süreci, Braun ve Clarke (2006) tarafından önerilen altı aşamalı tematik analiz süreci doğrultusunda yürütülmüştür. Bu kapsamda ilk olarak verilerle bütüncül bir aşinalık sağlanmış, ardından anlamlı veri birimleri kodlanmıştır. Oluşturulan kodlar benzerlik ve ilişkilerine göre bir araya getirilerek alt temalar ve ana temalar oluşturulmuştur. Daha sonra temalar gözden geçirilmiş, isimlendirilmiş ve yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde katılımcı deneyimlerinin psikososyal bağlam içerisindeki anlamları yorumlanmıştır.

Kodlama ve tema oluşturma süreci manuel olarak yürütülmüş, herhangi bir nitel veri analiz programı kullanılmamıştır. Analiz boyunca katılımcı ifadelerinin bağlamından koparılmasına özen gösterilmiş ve bulgular doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliliğini sağlamak amacıyla nitel araştırma ilkeleri doğrultusunda çeşitli önlemler alınmıştır. Öncelikle yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken ilgili literatürden yararlanılmış ve form alan uzmanlarının görüşüne sunularak kapsam geçerliği güçlendirilmiştir. Veri toplama sürecinde katılımcıların deneyimlerini ayrıntılı biçimde ifade edebilmelerine olanak tanınmış, yönlendirici olmayan açık uçlu sorular tercih edilmiştir.

Veri analizi sürecinde kodlama ve tema oluşturma işlemleri sistematik biçimde yürütülmüş, elde edilen temaların katılımcı ifadeleriyle uyumlu olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmada inandırıcılığı artırmak amacıyla katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Ayrıca veri analizi sürecinde oluşturulan kod ve temalar araştırmacılar arasında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve görüş birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma sürecinin ayrıntılı biçimde açıklanmasıyla araştırmanın aktarılabilirliği ve tutarlılığı desteklenmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler tematik analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiş ve bulgular araştırma soruları doğrultusunda tematik bir yapı içerisinde sunulmuştur. Analiz süreci sonucunda katılımcı deneyimlerinden hareketle; (1) mantıksal düşünmenin anlamlandırılması, (2) mantıksal düşünmenin psikososyal boyutları ve (3) problem çözme ve karar verme deneyimleri olmak üzere üç ana tema belirlenmiştir. Bulgular ise bu temalar çerçevesinde oluşturulmuştur. Temalar altında yer alan kategori ve kodlar ise Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Mantıksal Düşünmeye İlişkin Tematik Analiz Bulguları

Ana Temalar	Alt Temalar (Kategoriler)	İlgili Kodlar	Katılımcı Sayısı (f)	Örnek Katılımcılar
Mantıksal Düşünmenin Anlamlandırılması	Analiz ve Değerlendirme	Neden-sonuç ilişkisi kurma, olayları değerlendirme, çok yönlü düşünme	10	K1, K3, K5, K8
	Öz Kontrol	Duyguları kontrol etme, acele karar vermeme, soğukkanlı davranma	8	K3, K6, K11
	Problem Çözme	Çözüm üretme, seçenekleri değerlendirme, doğru karar verme	11	K2, K6, K10
Mantıksal Düşünmenin Psikososyal Boyutları	Duygusal Süreçler	Stres, kaygı, öfke, olumlu duyguların etkisi	12	K2, K7, K9
	Sosyal Çevre ve Kültürel Yapı	Aile etkisi, toplumsal beklentiler, kültürel değerlendirme biçimleri	9	K1, K5, K14
	Dijital Çevre	Hızlı bilgi akışı, yüzeysel düşünme, bilgiye erişim	7	K8, K12, K13
Problem Çözme ve Karar Verme Deneyimleri	Zaman Baskısı	Hızlı karar verme, hata yapma riski	6	K4, K7, K10
	Deneyim Temelli Düşünme	Geçmiş yaşantılardan öğrenme, dikkatli düşünme	10	K10, K15, K6
	Planlı Karar Verme	Olasılıkları değerlendirme, analiz yapma	9	K3, K6, K12

Çizelge 2’de yer alan örnek katılımcılar, ilgili tema ve alt temaları destekleyen katılımcı ifadelerinden seçilmiş örnekleri göstermektedir. Katılımcı ifadeleri birden fazla tema kapsamında değerlendirilebildiğinden bazı katılımcılar farklı temalar altında yer alabilmektedir. Çizelgede verilen frekans değerleri ise ilgili tema veya alt temaya ilişkin görüş bildiren katılımcı sayılarını ifade etmektedir.

3.1. Mantıksal Düşünmenin Anlamlandırılmasına İlişkin Bulgular

Katılımcıların büyük çoğunluğu mantıksal düşünmeyi; olayları analiz etme, neden-sonuç ilişkisi kurma, duygulardan bağımsız değerlendirme yapabilme ve doğru karar verme süreci olarak tanımlamıştır. Katılımcı ifadeleri, mantıksal düşünmenin yalnızca bilişsel bir beceri olarak değil, aynı zamanda öz kontrol, problem çözme ve deneyim temelli değerlendirme süreçleriyle ilişkili çok boyutlu bir yapı olarak algılandığını göstermektedir. Özellikle “soğukkanlı davranma”, “ani karar vermeme” ve “olaylara farklı açılardan bakabilme” gibi özelliklerin mantıklı düşünmenin temel bileşenleri arasında değerlendirildiği görülmektedir.

Katılımcılardan biri mantıksal düşünmeyi, “Mantıklı düşünmek benim için olaylara hemen tepki vermeden önce durup değerlendirme yapabilmek demek. Özellikle bir problemle karşılaştığımda önce nedenlerini anlamaya çalışırım, sonra olası sonuçlarını düşünürüm” (K3) sözleriyle açıklamıştır. Bu ifade, mantıksal düşünmenin analiz ve değerlendirme süreciyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde başka bir katılımcı, “Bir konuda mantıklı karar vermek için sadece bilgi yetmiyor. İnsan yaşadıklarından da öğreniyor” (K11) diyerek yaşam deneyimlerinin düşünme biçimi üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Bazı katılımcılar ise mantıksal düşünmeyi doğrudan problem çözme becerisiyle ilişkilendirmiştir. Bu duruma ilişkin olarak bir katılımcı, “Mantıklı düşünmek benim için bir problemi en doğru şekilde çözmeye çalışmak demek. Özellikle acele karar vermemeye dikkat ediyorum” (K6) ifadelerini kullanmıştır.

Katılımcı ifadeleri birlikte değerlendirildiğinde, mantıksal düşünmenin yalnızca teknik bir akıl yürütme süreci olarak görülmediği; aynı zamanda bireyin kendini kontrol etme, olayları farklı açılardan değerlendirme ve geçmiş deneyimlerinden yararlanma kapasitesiyle ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Özellikle bazı katılımcıların düşünme süreçlerini “durup değerlendirme”, “hemen tepki vermeme” ve “deneyimlerden öğrenme” biçiminde açıklamaları, mantıksal düşünmenin gündelik yaşam içerisinde işlevsel ve deneyimle gelişen bir beceri olarak algılandığını göstermektedir. Bu durum, bireylerin mantıklı düşünmeyi yalnızca bilişsel doğruluk temelinde değil; kontrollü davranma ve yaşam deneyimlerini değerlendirme kapasitesiyle birlikte anlamlandırdıklarını düşündürmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda mantıksal düşünmenin; analiz yapma, öz kontrol sağlama ve problem çözme süreçlerini içeren çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirildiği söylenebilir.

3.2. Mantıksal Düşünmenin Psikososyal Boyutlarına İlişkin Bulgular

Katılımcılar, mantıksal düşünmenin yalnızca bireysel zihinsel süreçlerden oluşmadığını; duygusal durum, sosyal çevre, kültürel yapı ve dijital yaşam gibi birçok psikososyal unsurdan etkilendiğini ifade etmiştir. Katılımcı ifadeleri, düşünme süreçlerinin bireyin içinde bulunduğu psikolojik ve toplumsal bağlamdan bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Özellikle stres, kaygı ve öfke gibi duygusal durumların düşünme süreçlerini olumsuz etkilediği; buna karşılık olumlu duyguların daha sakin ve analitik değerlendirmeleri desteklediği görülmektedir.

Katılımcılardan biri bu durumu, “Stres altındayken mantıklı düşündüğümü sanıyorum ama sonradan baktığımda daha aceleci karar verdiğimi fark ediyorum” (K7) sözleriyle ifade etmiştir. Benzer şekilde başka bir katılımcı, “Kaygılı olduğum zamanlarda en kötü ihtimale

odaklanıyorum ve bu da verdiğim kararları etkiliyor” (K2) diyerek psikolojik durumun karar verme süreci üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Bunun yanında bazı katılımcılar olumlu duyguların düşünme süreçlerini desteklediğini belirtmiştir. Bir katılımcı, “Kendimi iyi hissettiğim zamanlarda olaylara daha geniş açıdan bakabiliyorum” (K9) diyerek bu durumu açıklamıştır.

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde, duygusal durumların özellikle ani karar verilmesi gereken durumlarda düşünme süreçlerini daha belirgin biçimde etkilediği görülmektedir. Bazı katılımcılar stres altında daha hızlı fakat daha yüzeysel değerlendirmeler yaptıklarını ifade ederken, sakin oldukları durumlarda olayları daha çok yönlü değerlendirebildiklerini belirtmiştir. Bu durum, mantıksal düşünmenin yalnızca bilişsel kapasiteyle değil, bireyin duygusal düzenleme becerisiyle de ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Katılımcılar ayrıca sosyal çevre ve kültürel yapının düşünme biçimlerini etkilediğini ifade etmiştir. Özellikle aile, toplumsal beklentiler ve kültürel değerlerin karar verme süreçlerinde belirleyici olabildiği görülmektedir. Bu duruma ilişkin olarak bir katılımcı, “Bazı kararları verirken sadece kendi düşüncemle hareket etmiyorum. Ailemin ne düşüneceğini de hesaba katıyorum” (K5) şeklinde görüş bildirmiştir. Bir başka katılımcı ise “Toplumsal beklentileri bazen insanın kendi düşüncelerinin önüne geçebiliyor” (K1) sözleriyle toplumsal baskının etkisini vurgulamıştır.

Özellikle bazı katılımcıların karar verirken yalnızca kendi düşüncelerine değil, aile ve çevrenin beklentilerine de dikkat ettiklerini ifade etmeleri, mantıksal düşünmenin bireysel bir süreç olmasının yanında sosyal onay mekanizmalarıyla da ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, bireylerin “mantıklı karar” kavramını çoğu zaman toplumsal kabul çerçevesinde değerlendirdiklerini düşündürmektedir. Dolayısıyla mantıklı olarak değerlendirilen kararların, bazı durumlarda bireyin içinde bulunduğu sosyal çevrenin normlarıyla uyumlu hale gelme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Dijital çevrenin etkisine ilişkin bulgular da dikkat çekicidir. Katılımcılar, hızlı bilgi akışı ve sosyal medyanın düşünme süreçlerini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebildiğini ifade etmiştir. Bir katılımcı, “Sosyal medyada sürekli bilgi görüyoruz ama çoğunu sorgulamadan geçiyoruz” (K8) diyerek yüzeysel düşünme riskine dikkat çekerken; başka bir katılımcı “Doğru kullanıldığında internet insanın düşünmesini geliştirebilir” (K12) sözleriyle dijital ortamların bilgiye erişim açısından olumlu yönünü vurgulamıştır.

Bazı katılımcılar dijital ortamların bilgiye hızlı erişim sağladığını belirtirken, bazıları sürekli bilgi akışının dikkat dağınıklığına ve yüzeysel değerlendirmelere neden olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, dijital çevrenin mantıksal düşünme üzerindeki etkisinin tek yönlü olmadığını; bireyin dijital medya kullanım biçimine bağlı olarak hem destekleyici hem de sınırlayıcı sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Özellikle hızlı bilgi tüketiminin bireylerin derinlemesine değerlendirme yapma eğilimlerini azaltabildiği, buna karşılık bilinçli dijital kullanımın farklı bakış açılarına ulaşmayı kolaylaştırabildiği söylenebilir.

Bu bulgular doğrultusunda mantıksal düşünmenin yalnızca bilişsel süreçlerle açıklanamayacağı; bireyin duygusal durumu, sosyal çevresi, kültürel yapısı ve dijital yaşamı ile birlikte şekillenen çok boyutlu bir deneyim olduğu söylenebilir.

3.3. Problem Çözme ve Karar Verme Deneyimlerine İlişkin Bulgular

Katılımcılar, mantıksal düşünmeyi en yoğun biçimde problem çözme ve karar verme süreçlerinde kullandıklarını ifade etmiştir. Özellikle günlük yaşam problemleri, ekonomik kararlar, kişilerarası ilişkiler ve iş yaşamında mantıklı düşünmenin önemli olduğu belirtilmiştir. Katılımcı ifadeleri, düşünme süreçlerinin zaman baskısı, yaşam deneyimleri ve planlı değerlendirme becerileri ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Katılımcılardan biri, “Geçmişte yaşadığım olaylar şu an nasıl karar verdiğimi çok etkiliyor. İnsan hata yaptıkça daha dikkatli düşünmeye başlıyor” (K10) sözleriyle deneyim temelli düşünmenin önemini vurgulamıştır. Benzer şekilde başka bir katılımcı, “İnsan yaşadıkça bazı şeyleri daha farklı değerlendirmeye başlıyor” (K15) diyerek yaşam deneyimlerinin düşünme biçimini dönüştürdüğünü ifade etmiştir. Bazı katılımcılar ise zaman baskısının mantıklı düşünmeyi zorlaştırdığını belirtmiştir. Bu duruma ilişkin olarak bir katılımcı, “Zaman az olduğunda insan daha hızlı düşünüyor ama bu her zaman mantıklı karar verdiği anlamına gelmiyor” (K4) şeklinde görüş bildirmiştir. Bunun yanında planlı düşünmenin önemine dikkat çeken katılımcılar da bulunmaktadır. Bir katılımcı, “Bir problemle karşılaştığımda önce olasılıkları değerlendirmeye çalışıyorum. Hemen karar vermek yerine biraz analiz yapmanın daha doğru olduğunu düşünüyorum” (K6) sözleriyle bu durumu açıklamıştır.

Katılımcı ifadeleri birlikte değerlendirildiğinde, geçmiş deneyimlerin bireylerin düşünme ve karar verme biçimlerini yeniden şekillendirdiği görülmektedir. Özellikle bazı katılımcıların yaşadıkları hatalardan sonra daha dikkatli düşünmeye başladıklarını ifade etmeleri, mantıksal düşünmenin sabit bir beceri değil; deneyimle gelişen dinamik bir süreç olduğunu düşündürmektedir. Bunun yanında zaman baskısı altında daha hızlı ve sezgisel karar verme eğiliminin ortaya çıkması, bireylerin her zaman ayrıntılı analiz yapma fırsatı bulamadığını göstermektedir. Bu durum, mantıksal düşünmenin günlük yaşam koşulları ve çevresel baskılarla doğrudan ilişkili bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde; mantıksal düşünmenin bireylerin günlük yaşam deneyimleriyle doğrudan ilişkili olduğu; karar verme süreçlerinde deneyim, zaman baskısı ve planlı değerlendirme gibi unsurlardan etkilendiği söylenebilir.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada bireylerin mantıksal düşünme deneyimleri psikososyal bağlam içerisinde incelenmiş ve elde edilen bulgular, mantıksal düşünmenin yalnızca bilişsel süreçlerle açıklanamayacak çok boyutlu bir yapı olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma bulguları, katılımcıların mantıksal düşünmeyi çoğunlukla analiz yapma, neden-sonuç ilişkisi kurma, problem çözme ve kontrollü karar verme süreçleriyle ilişkilendirdiklerini göstermiştir. Bu bulgu, mantıksal düşünmenin bireyin bilgi ve deneyimlerini zihinsel süreçlerden geçirerek değerlendirmesine dayanan üst düzey bilişsel bir beceri olduğunu belirten çalışmalarla paralellik göstermektedir (Bektaşlı, 2006). Bununla birlikte katılımcıların mantıksal düşünmeyi yalnızca teknik bir akıl yürütme becerisi olarak değil; öz kontrol, deneyim ve değerlendirme kapasitesiyle ilişkili biçimde tanımlamaları dikkat çekicidir. Bu durum, bireylerin mantıksal düşünmeyi günlük yaşam deneyimleri içerisinde işlevsel bir beceri olarak anlamlandırdıklarını göstermektedir. Özellikle katılımcıların “acele karar vermeme”, “kendini kontrol etme” ve “olayları farklı açılardan değerlendirme” vurguları, mantıksal düşünmenin yalnızca bilişsel

doğrulukla değil; aynı zamanda davranış düzenleme süreçleriyle de ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Araştırmanın diğer bulgularından biri, duygusal durumların mantıksal düşünme süreçleri üzerindeki etkisidir. Katılımcılar özellikle stres, kaygı ve öfke gibi duyguların düşünme süreçlerini olumsuz etkilediğini ve daha aceleci kararlar alınmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık olumlu duyguların daha sakin, kontrollü ve analitik düşünmeyi desteklediği belirtilmiştir. Bu bulgular, olumlu duyguların bilişsel esnekliği artırdığını ileri süren Fredrickson'ın (2001) görüşleriyle örtüşmektedir. Ayrıca Damasio'nun (1994) karar verme süreçlerinde duyguların belirleyici rol oynadığına ilişkin yaklaşımı da araştırma bulgularını desteklemektedir. Bununla birlikte araştırmada katılımcıların duyguların etkisini doğrudan kendi yaşam deneyimleri üzerinden açıklamaları, mantıksal düşünmenin gündelik yaşam içerisindeki kırılma yapısını daha görünür hale getirmiştir. Bu durum, bireylerin gerçek yaşam koşullarında çoğu zaman tamamen rasyonel biçimde hareket edemediğini göstermektedir. Özellikle yoğun stres ve baskı altında bireylerin daha hızlı ve sezgisel kararlar alma eğiliminde olmaları, mantıksal düşünmenin çevresel koşullardan bağımsız bir süreç olmadığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırma, mantıksal düşünmenin yalnızca bilişsel doğruluk temelinde değil; duygusal düzenleme kapasitesi ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Araştırmada sosyal çevre ve kültürel yapının düşünme süreçleri üzerindeki etkisi de dikkat çekici bulgular arasında yer almaktadır. Katılımcılar, aile yapısı, toplumsal beklentiler ve sosyal çevrenin karar verme biçimlerini etkileyebildiğini ifade etmiştir. Özellikle bazı katılımcıların “toplumun beklentilerine göre hareket etme” eğiliminden söz etmeleri, düşünme süreçlerinin sosyal bağlamdan bağımsız olmadığını göstermektedir. Bu bulgular, Vygotsky'nin (1978) bilişsel süreçlerin sosyal etkileşimler yoluyla şekillendiğine ilişkin sosyokültürel yaklaşımıyla uyumludur. Benzer şekilde Bruner (1990), bireyin düşünme biçiminin kültürel araçlar ve toplumsal deneyimler doğrultusunda yapılandığını belirtmektedir. Ancak bu araştırmanın önemli yönlerinden biri, bireylerin sosyal çevrenin etkisini yalnızca soyut kültürel normlar üzerinden değil; günlük yaşam baskıları, onaylanma ihtiyacı ve yanlış anlaşılma kaygısı gibi deneyimler üzerinden ifade etmiş olmalarıdır. Bu durum, mantıksal düşünmenin bireysel bir zihinsel etkinlik olmasının yanında sosyal uyum ve toplumsal kabul süreçleriyle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bireyin “mantıklı” olarak değerlendirdiği kararların, çoğu zaman içinde bulunduğu sosyal çevrenin normlarıyla uyumlu hale gelme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Katılımcıların problem çözme ve karar verme süreçlerine ilişkin ifadeleri, mantıksal düşünmenin günlük yaşam deneyimleriyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle zaman baskısı altında daha hızlı ve sezgisel kararlar verildiğinin ifade edilmesi, çift süreç kuramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Kahneman'a (2011) göre bireyler zaman baskısı ve belirsizlik durumlarında daha hızlı ve sezgisel çalışan Sistem 1'i kullanma eğilimindedir. Araştırmada katılımcıların özellikle baskı altında “daha hızlı ama daha hatalı” kararlar alabildiklerini ifade etmeleri bu yaklaşımı desteklemektedir. Bunun yanında bazı katılımcıların deneyim kazandıkça daha kontrollü düşünmeye başladıklarını belirtmeleri, mantıksal düşünmenin gelişebilen ve deneyimle şekillenen bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu

durumun nedeni, bireylerin geçmiş deneyimleri aracılığıyla olayları değerlendirme biçimlerini yeniden yapılandırmaları olabilir. Başka bir ifadeyle bireyler, yaşadıkları olumlu ve olumsuz deneyimler doğrultusunda düşünme stratejilerini yeniden düzenlemekte ve daha kontrollü karar verme eğilimi geliştirmektedir. Bu bulgu, mantıksal düşünmenin sabit bir kapasite değil; yaşam deneyimleriyle dönüşebilen dinamik bir süreç olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, dijital çevrenin düşünme süreçleri üzerindeki etkisidir. Katılımcılar sosyal medya ve hızlı bilgi akışının düşünme süreçlerini yüzeyselleştirebildiğini ifade etmiş; sürekli bilgiye maruz kalmanın dikkat süreçlerini etkilediğini belirtmiştir. Bu bulgu, Carr'ın (2010) dijitalleşmenin bireylerin dikkat ve değerlendirme süreçlerini dönüştürdüğüne ilişkin görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte bazı katılımcılar dijital ortamların bilgiye erişimi kolaylaştırarak düşünme süreçlerini destekleyebileceğini de ifade etmiştir. Bu durum, dijital çevrenin mantıksal düşünme üzerinde hem destekleyici hem de sınırlayıcı etkiler oluşturabileceğini göstermektedir. Özellikle katılımcıların “daha yüzeysel düşünmeye başlama” ifadeleri, hızlı bilgi tüketiminin bireylerin derinlemesine değerlendirme yapma eğilimlerini azaltabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte dijital ortamların sunduğu yoğun bilgi erişimi, bireylere alternatif bakış açıları geliştirme ve farklı bilgi kaynaklarına ulaşma fırsatı da sunabilmektedir. Bu nedenle dijital çevrenin mantıksal düşünme üzerindeki etkisinin tek yönlü olmadığı; bireyin dijital medya kullanım biçimine göre farklılaşabileceği söylenebilir.

Bu araştırmanın önemli yönlerinden biri, mantıksal düşünmeyi yalnızca bilişsel performans ya da akademik başarı bağlamında değil; bireylerin gündelik yaşam deneyimleri, sosyal ilişkileri ve duygusal süreçleri çerçevesinde ele almasıdır. Literatürde mantıksal düşünme çoğunlukla bilişsel beceri ve problem çözme performansı üzerinden değerlendirilirken, bu çalışmada bireylerin düşünme süreçlerine ilişkin öznel deneyimlerine odaklanılmıştır. Katılımcıların düşünme deneyimlerini günlük yaşam pratikleri, sosyal baskılar, duygusal durumlar ve dijital çevre bağlamında ifade etmeleri, mantıksal düşünmenin çok katmanlı yapısını daha görünür hale getirmiştir. Bu yönüyle araştırmanın, mantıksal düşünmenin psikososyal boyutlarına ilişkin daha bütüncül bir perspektif sunduğu düşünülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde araştırma bulguları, mantıksal düşünmenin yalnızca bireysel bilişsel kapasiteyle açıklanamayacağını; duygusal durum, sosyal çevre, kültürel yapı, yaşam deneyimleri ve dijital çevre gibi birçok psikososyal unsurla etkileşim içerisinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda mantıksal düşünmenin, yalnızca biçimsel doğruluk ve rasyonellik temelinde ele alınmasının yetersiz olduğu; bireyin yaşantıları ve sosyal bağlamı içerisinde değerlendirilmesi gereken dinamik bir süreç olduğu söylenebilir. Araştırmanın özellikle bireylerin düşünme deneyimlerini kendi yaşam öyküleri ve gündelik deneyimleri üzerinden ele alması, mantıksal düşünmenin psikososyal boyutlarına ilişkin daha bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yönüyle araştırmanın, mantıksal düşünmenin yalnızca bilişsel performans ya da akademik başarı çerçevesinde ele alındığı araştırmalardan farklılaştığı ve konuya deneyim temelli bir perspektif kazandırdığı düşünülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada bireylerin mantıksal düşünme deneyimleri psikososyal bağlam içerisinde incelenmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda mantıksal düşünmenin yalnızca bilişsel

süreçlerle açıklanamayacak çok boyutlu bir yapı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulguları, bireylerin mantıksal düşünmeyi çoğunlukla analiz yapma, neden-sonuç ilişkisi kurma, problem çözme ve kontrollü karar verme süreçleriyle ilişkilendirdiklerini göstermiştir. Bununla birlikte katılımcılar, düşünme süreçlerinin yalnızca bireysel zihinsel işlemlerden oluşmadığını; duygusal durum, sosyal çevre, kültürel yapı, yaşam deneyimleri ve dijital çevre gibi birçok psikososyal unsurdan etkilendiğini ifade etmiştir.

Araştırmada özellikle stres, kaygı ve öfke gibi duygusal durumların mantıksal düşünme süreçlerini olumsuz etkileyebildiği; buna karşılık olumlu duyguların daha sakin, kontrollü ve analitik düşünmeyi desteklediği görülmüştür. Bunun yanında sosyal çevre, aile yapısı ve toplumsal beklentilerin bireylerin karar verme süreçleri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Katılımcılar ayrıca dijitalleşme sürecinin düşünme biçimlerini dönüştürdüğünü, hızlı bilgi akışı ve sosyal medya kullanımının düşünme süreçlerini hem destekleyici hem de sınırlayıcı biçimde etkileyebildiğini ifade etmiştir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda mantıksal düşünmenin sabit ve yalnızca rasyonel kurallarla işleyen bir zihinsel süreç olmadığı; aksine bireyin yaşantıları, sosyal ilişkileri ve psikolojik süreçleri ile etkileşim içerisinde şekillenen dinamik bir yapı olduğu söylenebilir. Bu yönüyle araştırmanın, mantıksal düşünmeyi yalnızca bilişsel bir beceri olarak ele alan geleneksel yaklaşımların ötesine geçerek konuya psikososyal bir perspektif sunduğu düşünülmektedir.

5.1. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma bazı sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Araştırma, farklı sosyoekonomik özelliklere sahip 15 katılımcı ile sınırlı olup bulgular yalnızca çalışma grubunun deneyimleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ayrıca araştırma verileri katılımcıların öz bildirimlerine dayalı olarak elde edilmiştir. Bu nedenle elde edilen bulguların genellenebilirliğinden ziyade, bireylerin mantıksal düşünme deneyimlerine ilişkin derinlemesine bir anlayış sunması amaçlanmıştır. Bunun yanında araştırmanın belirli bir kültürel ve sosyal bağlam içerisinde yürütülmüş olması, farklı örneklem gruplarında farklı sonuçların ortaya çıkabileceğini düşündürmektedir.

5.2. Öneriler

Araştırma bulgularına dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Mantıksal düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim programlarında yalnızca bilişsel süreçlere değil; duygusal farkındalık, stres yönetimi ve sosyal etkileşim becerilerine de yer verilmelidir.
- Bireylerin düşünme süreçlerini etkileyen psikososyal unsurların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla farklı yaş grupları, kültürel yapılar ve meslek grupları üzerinde yeni nitel araştırmalar yapılabilir.
- Gelecek araştırmalarda mantıksal düşünme ile öz-yeterlik, psikolojik iyi oluş, sosyal destek ve dijital medya kullanımı gibi değişkenler arasındaki ilişkiler farklı yöntemlerle incelenebilir.

- Dijitalleşmenin düşünme süreçleri üzerindeki etkisini daha ayrıntılı ortaya koyabilmek amacıyla sosyal medya kullanımı, bilgi değerlendirme süreçleri ve dikkat mekanizmaları üzerine disiplinlerarası çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- Mantıksal düşünme süreçlerinin yalnızca bireysel değil; sosyal ve kültürel bağlam içerisinde şekillendiğini dikkate alan bütüncül eğitim ve psikososyal destek yaklaşımlarının geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyol, G., & Aktaş, M. (2021). Günlük yaşam problemlerinin çözümünde mantıksal akıl yürütme becerilerinin rolü: Karma yöntemli bir analiz. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 145-162.
- Aristotle. (1984). *The complete works of Aristotle* (J. Barnes, Ed.). Princeton University Press.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Başer, D. (2020). Logical Thinking Levels of Teacher Candidates. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 15(4), 176-190.
- Başer, D. (2017). Bir düşünme türü olarak mantıksal düşünme. *The Journal of Academic Social Science*, 41(41), 433-442.
- Bechara, A., Damasio, H., & Damasio, A. R. (2000). Emotion, decision making and the orbitofrontal cortex. *Cerebral Cortex*, 10(3), 295-307. <https://doi.org/10.1093/cercor/10.3.295>
- Bektaşlı, B. (2006). The relationships between spatial ability, logical thinking, mathematics performance and kinematics graph interpretation skills of 12th grade physics students. Master's Thesis, Ohio State University, Columbus.
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Harvard University Press.
- Carr, N. (2010). *The shallows: What the Internet is doing to our brains*. W. W. Norton.
- Cosmides, L., & Tooby, J. (1992). Cognitive adaptations for social exchange. J. H. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby (Editörler), *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* içinde (ss. 163-228). Oxford University Press.
- Damasio, A. R. (1994). *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*. Putnam.
- Damasio, A. R., Everitt, B. J., & Bishop, D. (1996). The somatic marker hypothesis and the possible functions of the prefrontal cortex. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 351(1346), 1413-1420.
- Demir, S., Yıldırım, H., & Özcan, T. (2022). Eleştirel düşünme ve neden-sonuç ilişkisi kurma becerilerinin akademik başarı üzerindeki etkisi: Boylamsal bir çalışma. *Yükseköğretim Dergisi*, 12(1), 88-101. <https://doi.org/10.2399/yod.22.100451>

- Ennis, R. H. (2018). Critical thinking across the curriculum: A vision. *Inquiry: Critical Thinking across the Disciplines*, 32(1), 5-19.
- Evans, J. St. B. T. (2008). Dual-processing accounts of reasoning, judgment, and social cognition. *Annual Review of Psychology*, 59, 255–278.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218–226.
- Gigerenzer, G., & Gaissmaier, W. (2011). Heuristic decision making. *Annual Review of Psychology*, 62, 451–482.
- Haber, J. (2020). *Critical thinking*. MIT Press.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Kahneman, D., Sibony, O., & Sunstein, C. R. (2021). *Gürültü: İnsan yargısındaki kusurlar üzerine bir inceleme* (Z. B. Erkan, Çev.). Timaş Yayınları.
- Korkmaz, H. (2002). The Effect of Project Based Learning on Creative Thinking, Problem Solving and Academic Risk Taking Levels in Science Education. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mercier, H., & Sperber, D. (2011). Why do humans reason? Arguments for an argumentative theory. *Behavioral and Brain Sciences*, 34(2), 57-74. <https://doi.org/10.1017/S0140525X1000096X>
- Özkan, E., & Arslan, C. (2019). Mantıksal düşünme becerileri ile karar verme stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 210-225.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. Sage Publications.
- Stanovich, K. E., & West, R. F. (2000). Individual differences in reasoning: Implications for the rationality debate? *Behavioral and Brain Sciences*, 23(5), 645-665.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157), 1124–1131.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Wegerif, R., Li, L., & Kaufman, J. C. (Eds.). (2015). *The Routledge international handbook of research on teaching thinking*. Abingdon: Routledge.
- Yalçın, H. (2022). Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213-232.

SOSYAL MEDYADA LİNÇ KÜLTÜRÜNÜN İNŞASI

Dr. Öğretim Üyesi, Ekin Bahar KAYA

İstanbul Atlas Üniversitesi, bahar_ilik@hotmail.com- 0009-0006-0612-4209

ÖZET

Sosyal medya platformları, bireylerin görüşlerini hızlı biçimde paylaşabildiği ve toplumsal olaylara anlık tepki gösterebildiği önemli iletişim alanları haline gelmiştir. Bu platformlar kimi zaman dayanışmayı ve hak arama çabalarını görünür kılarken, kimi zaman da kişilerin hedef gösterildiği, dışlandığı, aşağılandığı ve topluca cezalandırılmaya çalışıldığı alanlara dönüşebilmektedir. Dijital linç ise sosyal medyada bir kişinin ya da grubun yoğun eleştiri, hakaret, alay ve etiketleme yoluyla hedef haline getirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu çalışma, sosyal medyada linç kültürünün tanınmış kişiler ve tanınmış olmayan bireyler üzerinden hangi söylem ve davranış biçimleriyle kurulduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmış; seçilen örnekler sosyal medya yansımaları ve haber metinleri üzerinden değerlendirilmiştir. Analizde ahlaki yargılama, dış görünüş üzerinden yargılama, özel hayat üzerinden yargılama, bağlamından koparma ve eksik bilgiyle yargılama temaları esas alınmıştır. Bulgular, sosyal medyada linçin çoğu zaman bireysel bir tepki olmaktan çıkıp toplu bir cezalandırma biçimine dönüştüğünü göstermektedir. Tanınmış kişilerde dış görünüş, temsil biçimi ve kamusal imaj üzerinden gelişen tepkiler öne çıkarken, sıradan bireylerde gündelik yaşam pratiklerinin, kişisel tercihlerin ya da kısa görüntülerin bağlamından kopararak hedef haline getirildiği görülmektedir. Kullanıcılar hedef alınan kişiyi yalnızca eleştirmekle kalmayarak onu itibarsızlaştıran, dışlayan ve kamusal olarak hesap vermeye zorlayan bir söylem de üretmektedir. Bu süreçte öfke, ahlaki üstünlük iddiası, grup desteği ve görünür olma isteği linç kültürünün daha geniş kitlelere yayılmasını kolaylaştıran unsurlar arasında yer almaktadır. Bu durum, linç olgusunun farklı hedeflerde benzer söylem kalıplarıyla işlediğini göstermektedir. Sonuç olarak sosyal medya, demokratik katılım ve ifade özgürlüğü için önemli imkânlar sunarken, dijital linç yoluyla bireylerin hızla yargılandığı, dışlandığı ve itibarsızlaştırıldığı bir alana da dönüşebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, dijital linç, linç kültürü, çevrimiçi yargılama.

THE CONSTRUCTION OF DIGITAL LYNCH CULTURE ON SOCIAL MEDIA

ABSTRACT

Social media platforms have become important communication spaces where individuals can quickly share their views and react to social events in real time. While these platforms sometimes make solidarity and rights-seeking efforts more visible, they can also turn into spaces where individuals are singled out, excluded, humiliated, and collectively punished. Digital lynching can be defined as the targeting of an individual or group on social media through intense criticism, insults, mockery, and labeling. This study aims to examine the discourses and behavioral patterns through which lynch culture is constructed on social media,

focusing on both public figures and non-public individuals. The study employed descriptive analysis; selected examples were evaluated through social media reflections and news articles. The analysis was based on the themes of moral judgment, appearance-based judgment, judgment based on private life, and decontextualized judgment based on incomplete information. The findings indicate that online lynching often moves beyond individual reaction and turns into a form of collective punishment. While reactions toward public figures tend to center on physical appearance, representation, and public image, non-public individuals are often targeted when their everyday actions, personal choices, or brief video clips are taken out of context. Users do not merely criticize the targeted person; they also produce a discourse that discredits, excludes, and pressures them to explain themselves publicly. In this process, anger, claims of moral superiority, group support, and the desire for visibility are among the factors that facilitate the spread of lynch culture to wider audiences. This shows that lynching operates through similar discursive patterns across different targets. Consequently, while social media offers significant opportunities for democratic participation and freedom of expression, it can also become a space where individuals are rapidly judged, excluded, and discredited through digital lynching.

Keywords: Social media, digital lynching, lynch culture, online judgment.

PISA 2022 TÜRKİYE'DE SOSYO-DUYGUSAL BECERİLERİN AĞ YAPISI: EGA VE BOOTSTRAP STABİLİTE BULGULARI

Psikolojik Danışman Alperen KÖKCÜ

Sorgun Rehberlik ve Araştırma Merkezi

kokcualperen@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-1298-5652

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ALDEMİR

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

abdullah.aldemir35@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5887-1050

ÖZET

Sosyo-duygusal beceriler, bireylerin akademik başarısını, sosyal uyumunu ve psikolojik refahını doğrudan etkileyen temel yetkinlikler olarak tanımlanmaktadır. PISA 2022, bu becerileri ilk kez büyük ölçekli ve uluslararası karşılaştırmalı biçimde değerlendirmiştir. Mevcut araştırmaların büyük çoğunluğu faktör analitik yaklaşımlara dayanmakta; değişkenler arası doğrudan ilişkiler ve müdahale hedefleri belirsiz kalmaktadır. Bu çalışmada, PISA 2022 Türkiye örnekleminde (N = 7.250; Kız = 3.561, Erkek = 3.689) dokuz sosyo-duygusal becerinin -Merak, Azim, Öz-Kontrol, İşbirliği, Empati, Güven, Liderlik, Stres Direnci ve Duygusal Kontrol- 90 madde düzeyindeki ağ yapısı Keşifsel Grafik Analizi (EGA) ile incelenmiştir. GLASSO algoritması ve Walktrap topluluk tespiti kullanılarak elde edilen ağda dokuz topluluk belirlenmiştir (kenar yoğunluğu = 0,236). Strength merkeziliğinde İşbirliği (1,077) ve Empati (1,073) en merkezi beceriler olarak öne çıkarken, İşbirliği aynı zamanda en güçlü köprü düğümü olarak belirlenmiştir (bridge strength = 0,406). 1.000 parametrik bootstrap yinelemesiyle test edilen yapısal tutarlılık, dokuz topluluğun altısında 0,90'ın üzerinde çıkmıştır. Kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı yürütülen EGA'da her iki grupta da dokuz topluluk elde edilmiş, ancak Adjusted Rand Index (ARI = 0,488) ağ yapılarının cinsiyete göre orta düzeyde farklılaştığını göstermiştir. Bulgular, İşbirliği becerisinin okul psikolojik danışmanlık ve rehberlik programlarında öncelikli müdahale hedefi olarak ele alınması gerektiğine ve müdahalelerin cinsiyete duyarlı tasarlanması gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: sosyo-duygusal beceriler, ağ psikometrisi, keşifsel grafik analizi, bootstrap stabilite, PISA 2022, psikolojik danışmanlık ve rehberlik

1. GİRİŞ

Sosyo-duygusal beceriler, bireylerin duygularını tanıma ve düzenleme, başkalarıyla etkili ilişkiler kurma, sorumluluk alma ve hedeflerine yönelik ısrarcı davranış sergileme kapasitesini ifade eden, akademik başarı, sosyal uyum ve psikolojik iyi oluşla yakından ilişkili yetkinlikler olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2021). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), bu becerilerin geliştirilmesini 21. yüzyıl eğitim politikalarının öncelikli gündem maddelerinden

biri olarak konumlandırmakta; bilişsel becerilerin yanı sıra sosyo-duygusal becerilerin de bireylerin yaşam boyu başarısını ve refahını yordadığını vurgulamaktadır (OECD, 2021).

Bu doğrultuda, Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA), 2022 uygulama döngüsünde matematik okuryazarlığına ek olarak dokuz sosyo-duygusal beceriyi -merak, azim, öz-kontrol, işbirliği, empati, güven, liderlik, stres direnci ve duygusal kontrol- öğrenci anketi aracılığıyla ölçmüştür (OECD, 2023). Bu uygulama, söz konusu becerilerin büyük ölçekli ve uluslararası karşılaştırmalı bir çerçevede değerlendirilmesi açısından alan yazınına önemli bir katkı sunmaktadır.

Sosyo-duygusal beceri araştırmalarında yaygın olarak kullanılan yöntemsel yaklaşım, faktör analitik modellerdir. Bu yaklaşımlar, gözlenen değişkenler arasındaki kovaryansın gözlenemeyen (gizil) bir ortak neden tarafından üretildiğini varsaymakta ve boyut sayısını çeşitli istatistiksel kriterlerle (özdeğer, paralel analiz, bilgi kriterleri vb.) belirlemeye çalışmaktadır. Ancak bu yaklaşımın iki temel sınırlılığı bulunmaktadır: (a) değişkenler arasındaki doğrudan ilişkileri modelleyememesi ve (b) hangi değişkenin müdahale açısından öncelikli olduğuna dair doğrudan bilgi sunmaması. Bu sınırlılıklar, özellikle uygulamalı psikolojik danışmanlık ve rehberlik (PDR) bağlamında, müdahale programlarının hangi beceriden başlatılması gerektiği sorusunu yanıtsız bırakmaktadır.

Bu boşluğu gidermeye yönelik olarak geliştirilen ağ psikometrisi (network psychometrics), psikolojik yapıları gizil bir ortak nedene indirgemek yerine, gözlenen değişkenler arasındaki doğrudan (kısmi korelasyon temelli) ilişkileri bir ağ yapısı içerisinde modellemektedir. Bu yaklaşımın öncü yöntemlerinden biri olan Keşifsel Grafik Analizi (Exploratory Graph Analysis, EGA), değişkenler arasındaki kısmi korelasyon ağını GLASSO (graphical least absolute shrinkage and selection operator) algoritmasıyla düzenlenilerek tahmin etmekte ve ardından Walktrap topluluk tespiti algoritmasıyla (Pons & Latapy, 2006) ağdaki topluluk (boyut) yapısını veri güdümlü olarak belirlemektedir (Golino & Epskamp, 2017). Simülasyon çalışmaları, EGA'nın gerçek boyut sayısını tahmin etmede geleneksel faktör analitik tekniklere kıyasla en az eşdeğer, yüksek korelasyonlu yapılarda ise daha yüksek doğruluk gösterdiğini ortaya koymuştur (Golino & Epskamp, 2017).

Ağ psikometrisi çerçevesinde geliştirilen merkezilik ölçütleri, bir değişkenin ağ içerisindeki göreceli önemini nicel olarak ifade etmektedir. Strength (güç) merkeziliği, bir düğümün ağdaki diğer tüm düğümlerle olan bağlantılarının mutlak ağırlıklarının toplamını; bridge (köprü) merkeziliği ise bir düğümün farklı topluluklar arasındaki bağlantısını ifade etmektedir (Jones et al., 2021). Ağ teorisi perspektifinden, merkezi ve köprü konumundaki düğümlerdeki değişimin ağına geneline yayılması beklenmektedir; bu nedenle söz konusu ölçütler, müdahale programlarının önceliklendirilmesinde kullanılabilecek somut bir bilgi kaynağı sunmaktadır.

Örneklem temelli tahminlerin doğası gereği taşıdığı örnekleme değişkenliği, ağ yapılarının ve merkezilik sıralamalarının güvenilirliğini sorgulamayı gerektirmektedir. Bu amaçla geliştirilen Bootstrap Exploratory Graph Analysis (bootEGA) yöntemi, ampirik veri setinden türetilen parametrik ya da yeniden örnekleme temelli bootstrap örneklemeleri üzerinde EGA'yı tekrarlayarak, elde edilen boyut yapısının yapısal tutarlılığını (structural consistency) sınamaktadır (Christensen & Golino, 2021). Yapısal tutarlılık, bir topluluğun bootstrap

yinelemelerinde aynı değişken bileşimiyle ne sıklıkla yeniden üretildiğini ifade etmekte olup, l'e yaklaştıkça topluluğun kararlılığının arttığına işaret etmektedir.

Sosyo-duygusal beceriler alan yazınında cinsiyete dayalı farklılıkların incelenmesi de önem taşımaktadır. Ağ psikometrisi bağlamında iki grup arasındaki yapısal benzerlik, topluluk atamalarının uyumunu inceleyen Adjusted Rand Index (ARI) ile (Hubert & Arabie, 1985) ya da kenar ağırlıkları ve merkezilik farklarını istatistiksel olarak sınavan Network Comparison Test (NCT) ile (van Borkulo et al., 2023) değerlendirilebilmektedir.

Alan yazınındaki bu gelişmeler ışığında, bu araştırmanın amacı PISA 2022 Türkiye örnekleminde dokuz sosyo-duygusal becerinin madde düzeyindeki ağ yapısını EGA ile incelemek, ağın merkezi ve köprü düğümlerini belirlemek, elde edilen yapının kararlılığını bootstrap analizi ile sınamak ve ağ yapısının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını değerlendirmektir. Bu doğrultuda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. PISA 2022 Türkiye verisinde dokuz sosyo-duygusal becerinin madde düzeyindeki ağ yapısı nasıldır?
2. Ağın merkezi düğümleri (strength) ve topluluklar arası köprü düğümleri (bridge strength) hangi becerilerdir?
3. EGA ile elde edilen boyut yapısı 1.000 bootstrap yinelemesinde ne ölçüde yapısal tutarlılık göstermektedir?
4. Sosyo-duygusal beceri ağ yapısı kız ve erkek öğrenciler arasında farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni ve Örneklem

Bu araştırma, PISA 2022 Türkiye örnekleminde elde edilen ikincil verilerin nicel yöntemlerle analiz edildiği betimsel-ilişkisel bir çalışmadır. Araştırmanın verisi, OECD'nin kamuya açık PISA 2022 veri tabanından elde edilmiştir. Örneklem, Türkiye'den PISA 2022 uygulamasına katılan 15 yaş grubundaki 7.250 öğrenciden oluşmaktadır. Örneklem 3.561'i (%49,1) kız, 3.689'u (%50,9) erkek öğrencidir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada PISA 2022 öğrenci anketinde yer alan dokuz sosyo-duygusal beceri ölçeği kullanılmıştır. Her ölçek 10 maddeden oluşmakta olup toplam 90 madde 5'li Likert tipi derecelendirme (1 = Kesinlikle katılmıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum) ile yanıtlanmaktadır. Kullanılan ölçekler, PISA kodları ve ters kodlanan madde sayıları Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. *Araştırmada Kullanılan Sosyo-Duygusal Beceri Ölçekleri*

Ölçek	PISA Kodu	Madde Sayısı	Ters Kodlanan Madde
Merak	ST301	10	2
Azim	ST307	10	4
Öz-Kontrol	ST309	10	4
İşbirliği	ST343	10	5

Ölçek	PISA Kodu	Madde Sayısı	Ters Kodlanan Madde
Empati	ST311	10	3
Güven	ST315	10	3
Liderlik	ST305	10	3
Stres Direnci	ST345	10	5
Duygusal Kontrol	ST313	10	7

Kaynak: OECD (2023) PISA 2022 öğrenci anketi temel alınarak düzenlenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Veri analizi öncesinde, PISA veri tabanında SPSS etiketli (haven_labelled) biçimde bulunan değişkenler R 4.6 ortamında haven paketinin zap_labels işlevi kullanılarak sayısal biçime dönüştürülmüştür. Ölçek puanlama kılavuzunda belirtilen 36 madde için ters kodlama (yeni puan = 6 - eski puan) uygulanmıştır. Doksan maddenin tamamını içeren listwise silme işleminin gözlem sayısını sıfıra indirmesi nedeniyle, madde çiftleri arasındaki korelasyonlar mevcut verilerle (pairwise complete observations) hesaplanmış ve elde edilen korelasyon matrisi EGA'ya girdi olarak sunulmuştur.

Ağ yapısı, EGAnet R paketi kullanılarak GLASSO modeli ($EBIC, \gamma = 0,5$) ve Walktrap topluluk tespiti algoritması ile kestirilmiştir (Golino & Epskamp, 2017). GLASSO, düzenlileştirilmiş (regularized) kısmi korelasyon tahmini yoluyla zayıf ve muhtemelen sahte kenarları sıfıra çekerek yorumlanabilir ve seyrek bir ağ yapısı üretmektedir (Epskamp & Fried, 2018; Friedman et al., 2008). Elde edilen ağın boyutsallığı, ağırlıklı ağlarda toplulukları belirlemek üzere geliştirilen rastgele yürüyüş tabanlı Walktrap algoritması ile (Pons & Latapy, 2006) sınanmıştır.

Ağdaki her bir düğümün göreceli önemini belirlemek amacıyla iki merkezilik ölçütü hesaplanmıştır: (a) strength merkeziliği, bir düğümün ağdaki tüm bağlantılarının mutlak ağırlıklarının toplamını ifade etmekte olup qgraph paketiyle hesaplanmıştır; (b) bridge strength merkeziliği, bir düğümün kendi topluluğu dışındaki topluluklara olan bağlantılarının toplam gücünü ifade etmekte olup networktools paketiyle hesaplanmıştır (Jones et al., 2021). Madde düzeyinde hesaplanan merkezilik değerleri, yorumlanabilirliği artırmak amacıyla ait oldukları ölçek bazında ortalananarak raporlanmıştır.

Elde edilen boyut yapısının kararlılığı, bootEGA işlevi ile 1.000 parametrik bootstrap yinelemesi kullanılarak sınanmıştır (Christensen & Golino, 2021). Her bir topluluk için yapısal tutarlılık (structural consistency, CS) katsayısı hesaplanmış; CS değeri, ilgili topluluğun bootstrap yinelemelerinde aynı madde bileşimiyle yeniden üretilme oranını göstermektedir.

Ağ yapısının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla, kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı korelasyon matrisleri oluşturulmuş ve her iki grup için bağımsız EGA analizleri yürütülmüştür. İki grubun topluluk atamaları arasındaki uyum, Adjusted Rand Index (ARI) ile (Hubert & Arabie, 1985) mclust paketi kullanılarak nicel olarak değerlendirilmiştir. ARI, 1,00 değerinde iki yapının birebir örtüştüğünü, 0 değerinde ise yapıların rastgele düzeyde benzeştiğini göstermektedir. Cinsiyet gruplarına özgü ağların istatistiksel olarak karşılaştırılmasında kullanılan Network Comparison Test'in (NCT; van Borkulo et al., 2023)

uygulanabilmesi için gerekli olan tam gözlemlili (listwise complete) veri, 90 maddenin tamamını yanıtlayan katılımcı sayısının yetersizliği nedeniyle elde edilememiş; bu nedenle karşılaştırma ARI ile sınırlı tutulmuştur. Bu husus, çalışmanın sınırlılıkları bölümünde ayrıca ele alınmıştır.

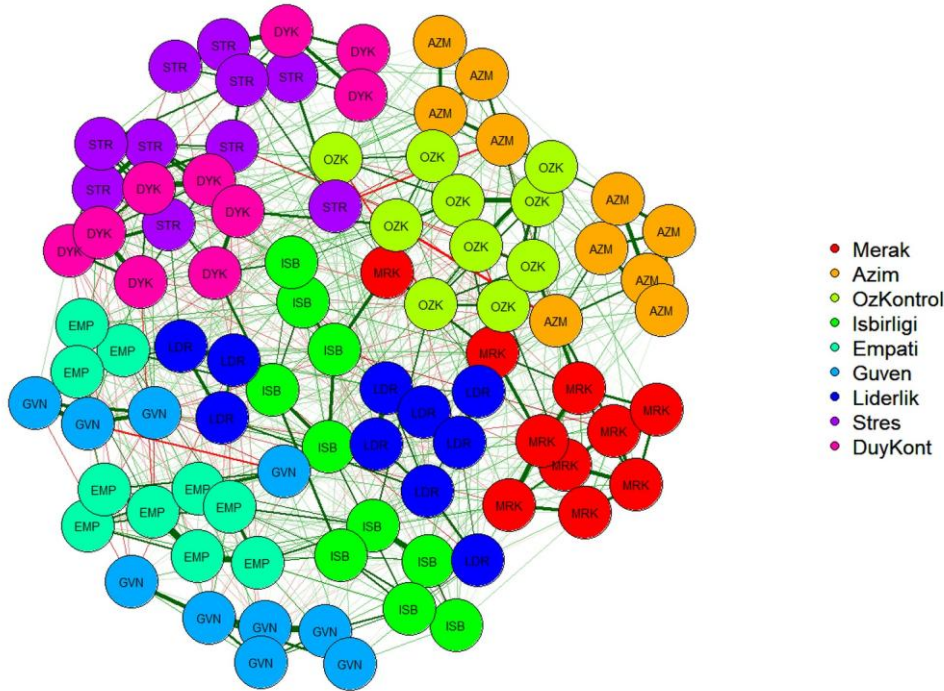
Tüm analizler R 4.6 istatistik yazılımında EGAnet, bootnet, networktools, qgraph, mclust ve haven paketleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Rastgeleliğe dayalı işlemlerin tekrarlanabilirliğini sağlamak amacıyla set.seed(123) komutuyla sabit bir başlangıç değeri belirlenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. EGA ile Ağ Yapısının Belirlenmesi

GLASSO algoritması ve Walktrap topluluk tespiti ile gerçekleştirilen EGA sonucunda, 90 madde dokuz topluluk (boyut) halinde kümelendirilmiştir. Ağın kenar yoğunluğu (edge density) 0,236, toplam kenar sayısı 946 olarak hesaplanmıştır; bu değer, olası tüm ikili bağlantıların yaklaşık dörtte birinin istatistiksel olarak anlamlı ve seyrek bir ağ yapısı oluşturduğunu göstermektedir. Ağın Toplam Entropi Uyum İndeksi (TEFI) değeri -139,897 olarak elde edilmiştir. Elde edilen ağ yapısı Görsel 1'de sunulmuştur.

SEB Ağ Yapısı - EGA (N=7.250)

Görsel 1. PISA 2022 Türkiye Örnekleminde Sosyo-Duygusal Becerilerin EGA Ağ Yapısı (N = 7.250)

Kaynak: Araştırmacılar tarafından PISA 2022 Türkiye verisi analiz edilerek oluşturulmuştur.

Görsel 1'de her renk bir topluluğu temsil etmekte, düğümler arasındaki kenarlar düzenlileştirilmiş kısmi korelasyonları göstermektedir. Elde edilen dokuz topluluğun içerik incelemesi, büyük ölçüde teorik ölçek yapısıyla örtüşen ancak bazı ölçeklerin maddelerinin birden fazla topluluğa dağıldığı bir örüntü ortaya koymuştur. Merak ölçeğinin 10 maddesinden 8'i tek başına bir topluluk (Topluluk 1) oluştururken, Azim'in 5 maddesi ayrı ve net bir topluluk (Topluluk 3) meydana getirmiştir. Merak'ın geri kalan 2 maddesi, Azim'in diğer 5 maddesi ve Öz-Kontrol'ün tamamıyla birlikte karma bir topluluk (Topluluk 2) oluşturmuştur. Liderlik ölçeğinin 10 maddesinin tamamı, hiçbir başka ölçekle karışmadan tek bir topluluğu (Topluluk 7) oluşturmuştur. İşbirliği, Empati ve Güven maddeleri birbirleriyle kısmen örtüşen topluluklar (Topluluk 4, 5 ve 6) içerisinde, Stres Direnci ile Duygusal Kontrol maddeleri ise yine birbirleriyle örtüşen iki topluluk (Topluluk 8 ve 9) içerisinde kümelenmiştir. Topluluk yapısının özeti Çizelge 2'de sunulmuştur.

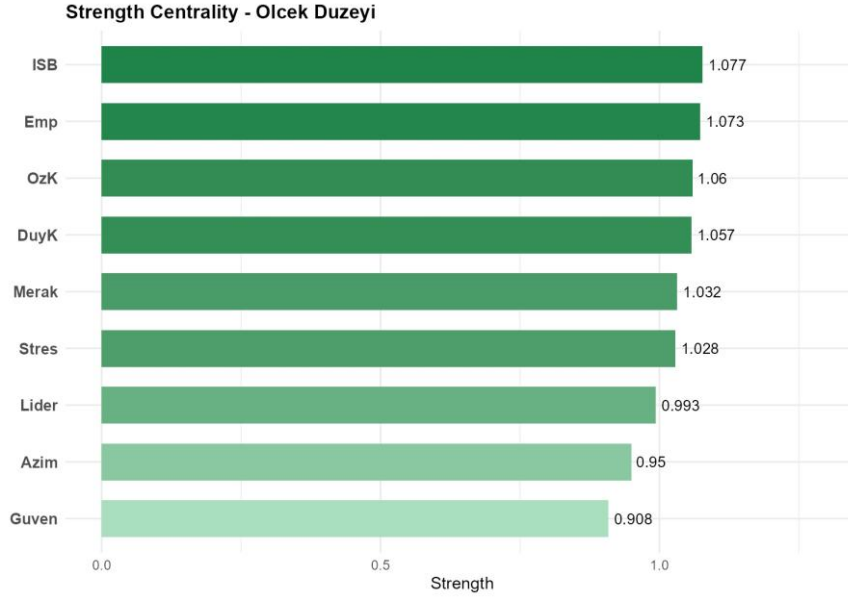
Çizelge 2. EGA Topluluk Yapısı

Topluluk	Beceri İçeriği	Kavramsal Karşılık
C1	Merak (8 madde)	Bilişsel Açıklık
C2	Merak (2) + Azim (5) + Öz-Kontrol (10)	Sınır/Kesişim Bölgesi
C3	Azim (5 madde)	Azim (net kısım)
C4	İşbirliği + Empati (kısmi)	Sosyal İlişki
C5	İşbirliği + Empati + Güven (kısmi)	Sosyal İlişki
C6	Güven (ağırlıklı)	Güven Yönelimi
C7	Liderlik (10 madde)	Etki Yönetimi
C8	Stres Direnci + Duygusal Kontrol (kısmi)	Duygu Düzenleme
C9	Stres Direnci + Duygusal Kontrol (kısmi)	Duygu Düzenleme

Kaynak: Araştırmacılar tarafından PISA 2022 Türkiye verisi analiz edilerek oluşturulmuştur.

3.2. Merkezilik Analizleri

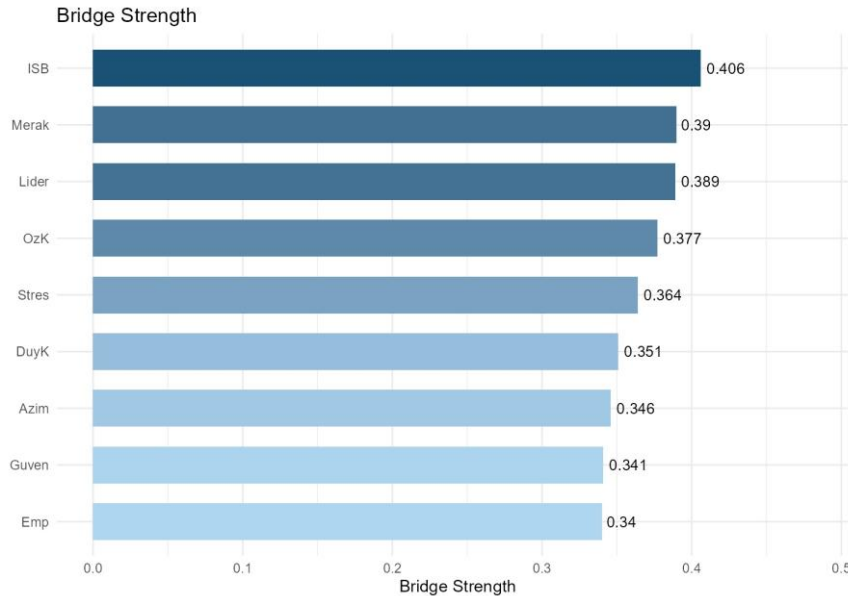
Ölçek düzeyinde ortalanan strength merkeziliği değerleri Görsel 2'de sunulmuştur. İşbirliği (1,077) ve Empati (1,073) ağın en merkezi becerileri olarak belirlenmiştir. Bu ölçekleri sırasıyla Öz-Kontrol (1,060), Duygusal Kontrol (1,057), Merak (1,032) ve Stres Direnci (1,028) izlemektedir. Liderlik (0,993) ve Azim (0,950) orta düzey merkezilik gösterirken, Güven (0,908) en düşük strength değerine sahip beceri olarak belirlenmiştir.

Görsel 2. Ölçek Düzeyinde Strength Merkeziliği Değerleri

Kaynak: Araştırmacılar tarafından PISA 2022 Türkiye verisi analiz edilerek oluşturulmuştur.

Bridge strength merkeziliği bulguları Görsel 3'te sunulmuştur. İşbirliği becerisi (0,406) topluluklar arası en güçlü köprü düğümü olarak belirlenmiş; bu bulguyu Merak (0,390) ve Liderlik (0,389) izlemiştir. Dikkat çekici olan husus, İşbirliği becerisinin hem strength hem de bridge strength sıralamalarında ilk sırada yer almasıdır; bu durum, İşbirliği'nin ağıın hem en merkezi hem de topluluklar arası bağlantıyı en güçlü şekilde sağlayan düğümü olduğuna işaret etmektedir. Her iki merkezilik ölçütüne ilişkin değerler Çizelge 3'te bir arada sunulmuştur.

Görsel 3. Ölçek Düzeyinde Bridge Strength Merkeziliği Değerleri

Kaynak: Araştırmacılar tarafından PISA 2022 Türkiye verisi analiz edilerek oluşturulmuştur.

Çizelge 3. Ölçek Düzeyinde Strength ve Bridge Strength Merkeziliği Değerleri

Sıra	Beceri	Strength	Beceri	Bridge Strength
1	İşbirliği	1,077	İşbirliği	0,406
2	Empati	1,073	Merak	0,390
3	Öz-Kontrol	1,060	Liderlik	0,389
4	Duygusal Kontrol	1,057	Öz-Kontrol	0,377
5	Merak	1,032	Stres Direnci	0,364
6	Stres Direnci	1,028	Duygusal Kontrol	0,351
7	Liderlik	0,993	Azim	0,346
8	Azim	0,950	Güven	0,341
9	Güven	0,908	Empati	0,340

Kaynak: Araştırmacılar tarafından PISA 2022 Türkiye verisi analiz edilerek oluşturulmuştur.

3.3. Bootstrap Stabilité Analizi

1.000 parametrik bootstrap yinelemesi sonucunda, boyut sayısının medyan değeri 9 olarak elde edilmiş (%95 güven aralığı: 7,89-10,11); yinelemelerin %55,5'inde dokuz topluluk çözümü elde edilmiştir. Bu bulgu, dokuz toplulukluk çözümün baskın ve kararlı bir yapı olduğuna işaret etmektedir.

Topluluk düzeyinde yapısal tutarlılık (CS) katsayıları incelendiğinde, dokuz topluluğun altısında CS değerinin 0,90'ın üzerinde olduğu görülmüştür. Merak (C1, CS = 1,000), Azim'in net ayrışan kısmı (C3, CS = 1,000) ve Güven (C6, CS = 1,000) mükemmel düzeyde kararlılık göstermiştir. İşbirliği-Empati topluluğu (C4, CS = 0,951) ile Stres Direnci-Duygusal Kontrol toplulukları (C8, CS = 0,924; C9, CS = 0,999) güçlü kararlılık sergilemiştir. Buna karşılık, Merak-Azim-Öz-Kontrol'ün karıştığı sınır bölgesi (C2, CS = 0,494) ve Liderlik (C7, CS = 0,588) görece düşük yapısal tutarlılık göstermiştir; bu iki topluluğa ait maddelerin bootstrap yinelemelerinde farklı topluluklara kayabildiği belirlenmiştir. Empati-Güven kesişim bölgesi (C5, CS = 0,767) ise orta düzeyde kararlılık sergilemiştir. Bulgular Çizelge 4'te özetlenmiştir.

Çizelge 4. Topluluk Bazında Yapısal Tutarlılık (CS) Katsayıları

Topluluk	Beceri İçeriği	CS	Değerlendirme
C1	Merak (8 madde)	1,000	Mükemmel
C2	Merak (2) + Azim + Öz-Kontrol (karma)	0,494	Zayıf
C3	Azim (5 madde, net kısım)	1,000	Mükemmel
C4	İşbirliği + Empati (karma)	0,951	Güçlü
C5	İşbirliği + Empati + Güven (karma)	0,767	Orta
C6	Güven (ağırlıklı)	1,000	Mükemmel
C7	Liderlik (10 madde)	0,588	Zayıf
C8	Stres Direnci + Duygusal Kontrol (karma)	0,924	Güçlü

Topluluk	Beceri İçeriği	CS	Değerlendirme
C9	Stres Direnci + Duygusal Kontrol (karma)	0,999	Mükemmel

Kaynak: Araştırmacılar tarafından PISA 2022 Türkiye verisi analiz edilerek oluşturulmuştur.

3.4. Cinsiyete Göre Ağ Yapısı Karşılaştırması

Kız (n = 3.561) ve erkek (n = 3.689) öğrenciler için bağımsız olarak yürütülen EGA analizlerinde, her iki grupta da dokuz topluluk elde edilmiştir; bu bulgu, boyut sayısı bakımından cinsiyetler arasında bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Ancak iki ağın topluluk atamalarının madde düzeyinde birebir örtüşüp örtüşmediğini test eden Adjusted Rand Index, 0,488 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, iki ağ yapısının rastgele beklentiden anlamlı ölçüde yüksek ancak birebir örtüşmeden uzak, orta düzeyde bir benzerlik sergilediğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, kız ve erkek öğrenciler dokuz sosyo-duygusal beceriyi benzer sayıda boyuta ayırmakla birlikte, bu becerilerin ağ içerisindeki yapısal konumlanması (hangi maddelerin hangi topluluklarla ilişkilendiği) cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, PISA 2022 Türkiye örnekleminde dokuz sosyo-duygusal becerinin madde düzeyindeki ağ yapısı Keşifsel Grafik Analizi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular dört temel başlıkta tartışılabilir.

İlk olarak, EGA'nın veri güdümlü biçimde dokuz topluluk önermesi, OECD'nin (2021) sosyo-duygusal beceri çerçevesiyle ve Golino and Epskamp'ın (2017) EGA'nın gerçek boyut sayısını isabetli biçimde kestirdiğine dair simülasyon bulgularıyla tutarlıdır. Bununla birlikte, Merak-Azim-Öz-Kontrol üçlüsünde gözlenen kısmi örtüşme, bu becerilerin kavramsal olarak da birbirine yakın konumlandığına işaret etmektedir; alan yazınında öz-düzenleme şemsiyesi altında ele alınan bu beceriler, madde düzeyinde tam ayrılmayabilmektedir. Benzer biçimde, İşbirliği, Empati ve Güven maddelerinin kısmi örtüşmesi de bu becerilerin ortak bir sosyal-ilişkisel temele dayandığını düşündürmektedir.

İkinci olarak, İşbirliği becerisinin hem strength hem bridge strength merkeziliğinde ilk sırada yer alması, bu araştırmanın en dikkat çekici bulgusudur. Ağ teorisi çerçevesinde, bir düğümün eş zamanlı olarak yüksek merkezilik ve yüksek köprü değerine sahip olması, o düğümdeki değişimin hem kendi topluluğuna hem de farklı topluluklara yayılma potansiyelinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Jones et al., 2021). Bu bulgu, işbirlikçi davranışın sosyo-duygusal beceriler ağında bütünleştirici bir işlev üstlendiğini göstermektedir.

Üçüncü olarak, bootstrap stabilite bulguları, elde edilen dokuz topluluk yapının büyük ölçüde (altı topluluk) yüksek düzeyde kararlı olduğunu; ancak Merak-Azim-Öz-Kontrol sınır bölgesi ile Liderlik topluluğunun görece düşük yapısal tutarlılık sergilediğini göstermiştir. Christensen and Golino'nun (2021) belirttiği üzere, düşük CS değerleri bir topluluğun gerçek olmadığı anlamına gelmemekte, o topluluğa ait maddelerin örneklemeler arasında birden fazla topluluğa

dağılma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. Bu bulgu, ilgili ölçeklerin madde havuzunun gözden geçirilmesi ya da doğrulayıcı faktör analizi ile çapraz doğrulanması gerektiğini düşündürmektedir.

Son olarak, cinsiyet karşılaştırması bulguları, kız ve erkek öğrencilerin dokuz sosyo-duygusal beceriyi benzer sayıda boyuta ayırdığını, ancak bu becerilerin ağ içerisindeki yapısal konumlanmasının (ARI = 0,488) orta düzeyde farklılaştığını göstermiştir. Bu bulgu, sosyo-duygusal becerilerin cinsiyete göre yalnızca düzey (mean-level) bakımından değil, aynı zamanda yapısal örgütlenme bakımından da farklılaşabileceğine işaret etmesi bakımından alan yazınına katkı sunmaktadır.

4.1. Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarına Yönelik Çıkarımlar

Bulgular, okul psikolojik danışmanlık ve rehberlik (PDR) uygulamalarına yönelik üç somut çıkarım sunmaktadır. Birincisi, İşbirliği becerisinin ağı hem en merkezi hem de en güçlü köprü düğümü olması, bu becerinin sosyo-duygusal gelişim programlarında öncelikli müdahale hedefi olarak ele alınmasını desteklemektedir; ağ teorisi perspektifinden, merkezi bir düğümdeki gelişimin ağı genelindeki diğer becerilere de yayılması beklenmektedir. İkincisi, ARI bulgusu, PDR programlarının cinsiyete duyarlı biçimde, yani kız ve erkek öğrencilerin farklı yapısal örgütlenmelerini dikkate alarak tasarlanmasının müdahale etkililiğini artırabileceğini düşündürmektedir. Üçüncüsü, geleneksel ölçek puanlarına ek olarak ağ merkeziliği göstergelerinin PDR uygulamalarında değerlendirme aracı olarak kullanılması, öğrenci profillemesine ve müdahale önceliklendirmesine ek bir bilgi kaynağı sunabilir.

4.2. Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, çalışma kesitsel bir tasarıma sahiptir; bu nedenle elde edilen bulgular yapısal ilişki örüntüsü olarak yorumlanmalı, nedensellik atfı yapılmamalıdır. İkincisi, 90 maddenin tamamını yanıtlayan katılımcı sayısının çok düşük olması nedeniyle, korelasyon matrisleri pairwise complete observations yöntemiyle hesaplanmıştır; bu yaklaşım büyük örneklem büyüklüğü ($N = 7.250$) nedeniyle sağlam sonuçlar üretmekle birlikte, listwise tam veri setine kıyasla küçük sapmalar içerebilir. Üçüncüsü, cinsiyet karşılaştırması tanımlayıcı bir ölçüt olan ARI ile sınırlı tutulmuş; kenar ağırlıkları ve merkezilik farklarının istatistiksel anlamlılığını sınanan Network Comparison Test (van Borkulo et al., 2023), tam gözlemlili veri gerekliliği nedeniyle uygulanamamıştır.

Gelecek araştırmalar için şu öneriler sunulabilir: (a) cinsiyet farklılığının istatistiksel anlamlılığının Network Comparison Test ile sınanması; (b) EGA bulgularının doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve madde tepki kuramı (IRT) ile üçlü metodolojik doğrulamaya tabi tutulması; (c) boylamsal veri kullanılarak ağ yapısının zaman içindeki kararlılığının incelenmesi; ve (d) İşbirliği becerisini hedefleyen okul temelli müdahale programlarının deneysel olarak test edilerek ağdaki diğer becerilere yayılım etkisinin sınanması.

4.3. Sonuç

Bu araştırma, PISA 2022 Türkiye örnekleminde dokuz sosyo-duygusal becerinin ağ yapısını madde düzeyinde incelemiş ve İşbirliği becerisinin hem en merkezi hem de en güçlü köprü

düğüm konumunda olduğunu, dokuz topluluğun altısının yüksek bootstrap kararlılığı gösterdiğini ve ağ yapısının cinsiyete göre orta düzeyde farklılaştığını ($ARI = 0,488$) ortaya koymuştur. Bulgular, ağ psikometrisinin sosyo-duygusal beceri araştırmalarında faktör analitik yaklaşımlara güçlü bir metodolojik alternatif sunduğunu ve okul PDR programlarının tasarımına somut, veri temelli çıkarımlar sağladığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Christensen, A. P., & Golino, H. (2021). Estimating the stability of the number of factors via Bootstrap Exploratory Graph Analysis: A tutorial. *Psych*, 3(3), 479-500. <https://doi.org/10.3390/psych3030032>
- Epskamp, S., & Fried, E. I. (2018). A tutorial on regularized partial correlation networks. *Psychological Methods*, 23(4), 617-634. <https://doi.org/10.1037/met0000167>
- Friedman, J., Hastie, T., & Tibshirani, R. (2008). Sparse inverse covariance estimation with the graphical lasso. *Biostatistics*, 9(3), 432-441. <https://doi.org/10.1093/biostatistics/kxm045>
- Golino, H. F., & Epskamp, S. (2017). Exploratory graph analysis: A new approach for estimating the number of dimensions in psychological research. *PLoS ONE*, 12(6), e0174035. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174035>
- Hubert, L., & Arabie, P. (1985). Comparing partitions. *Journal of Classification*, 2(1), 193-218. <https://doi.org/10.1007/BF01908075>
- Jones, P. J., Ma, R., & McNally, R. J. (2021). Bridge centrality: A network approach to understanding comorbidity. *Multivariate Behavioral Research*, 56(2), 353-367. <https://doi.org/10.1080/00273171.2019.1614898>
- OECD. (2021). *Beyond academic learning: First results from the survey of social and emotional skills*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/92a11084-en>
- OECD. (2023). *PISA 2022 results (Volume I): The state of learning and equity in education*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>
- Pons, P., & Latapy, M. (2006). Computing communities in large networks using random walks. *Journal of Graph Algorithms and Applications*, 10(2), 191-218. <https://doi.org/10.7155/jgaa.00124>
- van Borkulo, C. D., van Bork, R., Boschloo, L., Kossakowski, J. J., Tio, P., Schoevers, R. A., Borsboom, D., & Waldorp, L. J. (2023). Comparing network structures on three aspects: A permutation test. *Psychological Methods*, 28(6), 1273-1285. <https://doi.org/10.1037/met0000476>

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK HAZIRLANAN DİJİTAL BAĞIMLILIKLA MÜCADELE EĞİTİM PROGRAMINA İLİŞKİN UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Doç. Dr. Raziye PEKŞEN AKÇA¹

Kayseri Üniversitesi, DMYO, Çocuk Bakımı ve Genç. Hiz. Bölümü¹

rpeksenakca@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1989-8212

Umay Büşra CELİLOĞLU²

Kayseri Üniversitesi Develi Hüseyin Şahin MYO Çocuk Bakımı ve Genç.Hiz. Bölümü²

busraceliloglu@kayseri.edu.tr

(ORCID:0000-0001-9257-7584)

Doç. Dr. Rukiye ARSLAN³

Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü³

rkyarlan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2043-5664

*Bu araştırma Kayseri Üniversitesi tarafından Bilimsel Araştırma Projesi olarak desteklenmiştir
(Proje ID:1202, Proje Kodu: SKB-2025-1202)⁴*

ÖZET

Bu araştırma, Kayseri Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) koordinatörlüğü tarafından desteklenen kapsamlı bir proje çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışma, Üniversite Öğrencilerine Yönelik Hazırlanan Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı uygulamalarına ilişkin somut örnekler sunmayı ve programın etkililiğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, ilgili programa katılmaya gönüllü olan ve deney grubunda yer alan 20 üniversite öğrencisi (K=20) oluşturmaktadır. Hazırlanan eğitim programının kapsam ve içerik geçerliğini sağlamak amacıyla, taslak program yedi alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen geri dönütler doğrultusunda gerekli revizyonlar yapılmış ve programa araştırmacılar tarafından nihai şekli verilmiştir. Geliştirilen eğitim programı; on hafta boyunca, haftada bir gün ve günde iki saat olmak üzere uygulanmıştır. Programın etkililiğini artırmak ve süreci desteklemek amacıyla her oturumun ardından; topluma hizmeti ve öğrencilerin kişisel gelişimlerini odağa alan ev ödevleri ile etkinlikler planlanmıştır. Süreç boyunca öğrencilerin deneyimlerini, farkındalıklarını ve hissettiklerini derinlemesine incelemek amacıyla yansıtıcı değerlendirme dosyaları oluşturulmuştur.

Anahtar Kelime: Bilimsel Araştırma Projesi (BAP), Bağımlılık, Dijital Bağımlılık

ABSTRACT

This research was carried out within the framework of a comprehensive project supported by Kayseri University Scientific Research Projects (BAP) coordination office. The study aims to provide concrete examples of the Anti-Addiction Training Program applications Prepared for University Students and to evaluate the effectiveness of the program. The study group of the

research consists of 20 university students (N=20) who volunteered to participate in the relevant program and were included in the experimental group. In order to ensure the scope and content validity of the prepared training program, the draft program was submitted for review to seven field experts. Based on feedback from experts, necessary revisions were made and the program was given its final form by the researchers. The developed training program was implemented over ten weeks, one day per week and for two hours per day. In order to increase the effectiveness of the program and support the process, homework assignments and activities focusing on community service and personal development of students have been planned after each session. During the process, reflective evaluation files were created in order to examine the students' experiences, awareness and feelings in depth.

Keyword: Scientific Research Project (SRP), Addiction, Digital Addiction

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz çağda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler hayatın her alanında kendisini hissettirmektedir. Özellikle bilgisayar ve internet teknolojileri eğitimden iş hayatına insanların vazgeçilmez haline gelmiştir. Bu teknolojiler yaşamı birçok yönden kolaylaştırmanın yanında bağımlılık gibi olumsuz durumlara da sebep olabilmektedir. Her yaş grubunu etkileyen bağımlılık, çocuklarda daha olumsuz durumlara neden olabilmektedir. Bağımlılık kişinin iradesinin devre dışı kalarak tüm zararlarına rağmen zarar verici herhangi bir uyarıyı kullanmaya devam etmesi, bırakamaması, bıraksa bile yoksunluk belirtileri yaşayarak tekrar kullanma eğiliminde olmasıdır (Fidan vd., 2016).

Günümüzde teknoloji çocukların yaşamın da vazgeçilmez bir öneme sahiptir (Aygün ve Pekşen Akça, 2022; Aygün vd., 2023; Aydoğdu 2018, Aydoğdu 2021, Yanık ve Arslan, 2021). Değişen dünya ve teknolojinin yaşamın bir parçası olması, her yaşa ve gelişim düzeyine uygun içerikleri bünyesinde barındırması, uyaran çeşitliliği, kişisel tercihlere göre uyarlanabilmesi, her yaş grubuna hitap etmesi dijital aygıtları popüler kılmaktadır. Özellikle televizyon, tablet, akıllı telefonların çok yönlü oluşları, bilgiye hızlı erişim sağlamaları, yenilenebilir ve güncellenebilir olmaları nedeniyle de her yaş grubu birey için ilgi odağıdır.

İnsanların yaşam boyunca çeşitli maddelere ve eylemlere duydukları merak, kişi için heyecan uyandırmasının yanında bireyin madde ve eylemin tesiri altına girmesine de neden olabilir (Öztürk, 2023). Bağımlılık olarak ifade edilen bu durum; kesildiğinde ya da azaldığında ruhsal ve fiziksel yoksunluk sendromlarının ortaya çıkmasına, sosyal, iş ve kişisel aktivitelere ayrılan sürenin azılması veya aktivitelerden tamamen uzaklaşılması, psikolojik ve fiziksel sorunlarında

kişide gözlemlenmesine de neden olabilir (Pekşen Akça, 2020). Zamanla bireyin sosyal destek sistemlerini de etkileyerek; yalnızlık, toplumsal soyutlanma gibi sorunlarda yaratabilir. Nitekim Aygün vd. lise öğrencileri üzerinde yapmış olduğu bir çalışma da lise öğrencilerinin cep telefonlarından uzak kalma korkusu olarak adlandırılan Nomofobi üzerine yapılan bir araştırma da lise öğrencilerinin farklı değişkenlere göre (cinsiyet, yaş vb.) Nomofobi düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmayacağını incelenmiştir. Çalışmada sınıf düzeyi yüksek olan öğrencilerin nomofobi toplam, bilgiye erişememe ve rahatlıktan feragat etme puanlarının daha yüksek olduğu ve lise öğrencilerinin yarısından çoğunda orta ve yüksek düzeyde Nomofobi olduğu belirlenmiştir. Yapılan başka bir çalışma da ise akıllı telefonları çok sık kullanan genç yoğunlaşma ve dikkat sorunu gibi bilişsel işlevlere yönelik bazı problemlere neden olduğu da belirtilmiştir (Abraham, Mathias ve Williams, 2014). Lin, Chang, Lee, Tseng, Kuo ve Chen (2014:4) tarafından lisans öğrencileri üzerinde yapılan başka bir araştırma da ise; doğru şekillerde telefon kullanımının gerçekleşmediği durumlar da akademik başarının ters yönde bir ivme kazandığı, uyku öncesi telefonla vakit geçirmeye bağlı olarak uyku kalitesinde düşüş olduğu belirlenmiştir.

İnsanlar birey olarak doğarlar fakat yaşamlarının büyük bir kısmını topluluklar içerisinde geçirirler. Bu süre zarfında ailelerinden, yaşadıkları çevreden ve özellikle de arkadaşlarından ciddi anlamda etkilenirler. Bu açıdan davranışsal bir bağımlılık olan dijital bağımlılıkla mücadele sürecinde benzer özellikleri taşıyan bir grubun parçası olmak, akran desteği almanın önemli olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanacak olan bağımlılıkla mücadele eğitim programı sayesinde dijital bağımlılığın yol açabileceği olumsuzlukları kısmen ya da tamamen ortadan kaldırması, dijital okuryazarlık geliştirerek pozitif yönde davranışsal beceriler edinilmesi ve teknolojik aygıtların bilinçli, amaca yönelik kullanılması açısından amaçlı bir süreçtir. Bu durumun yol açtığı ruhsal ve fiziksel risklerin saptanarak erken müdahale programları ile en aza indirgenmesi bireylerin ve toplumun yüksek yararı açısından gereklidir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanan bağımlılıkla mücadele eğitim programının gençlerin dijital bağımlılık düzeylerine etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu Kayseri Üniversitesi'nde öğrenim gören ve çalışmaya katılmayı kabul eden 40 öğrenci (20 deney, 20 kontrol) oluşturmaktadır. Araştırma

verilerini elde etmek için, araştırmacı tarafından hazırlanan eğitim programı haftada bir gün iki saat şeklinde 10 haftalık bir uygulama şeklinde hazırlanmıştır. Oturumlar yedi alan uzmanına sunulmuş, onlardan gelen geri dönütler sonrasında araştırmacılar tarafından son şekli verilmiştir. Programın uygulanması amacıyla çalışmaya katılmayı kabul eden üniversite öğrencileriyle uygulamalar yapılmıştır. Programa ait bazı oturum örnekleri yer verilerek; kazanımlar, konular ve bazı içerikler sunulmuştur.

Görsel 1: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Hazırlanan Dijital Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı Oturum Örneği

Kazanımlar	Konular	Yöntem ve Teknik
	✓ Eğitimcinin kendini tanıtması ✓ Grup üyelerinin kendilerini tanıtmaları	Anlatım, tartışma, ikili tanıştırma tekniği
1. Programın genel amaç ve içeriği hakkında bilgi sahibi olur	✓ Programın tanıtılması (Genel amaçlar ve içerik)	Anlatım, soru-cevap, tartışma
2. Programa ilişkin beklentilerini söyler. 3. Programın sağlayacağı yararları bilir.	✓ Katılımcıların programdan beklentilerinin tartışılması	Anlatım, soru-cevap, beyin fırtınası
4. Grup kurallarını söyler	✓ Grup kurallarının ve katılımcılardan yerine getirmeleri beklenen sorumlulukların açıklanması	Oyun, anlatım, soru-cevap, tartışma
	✓ Oturumun değerlendirilmesi	Soru-cevap, tartışma, görsel sunu
Etkinlik Etkinlik 1: Tanışma-Tanıtma Etkinlik 2: İsimlerimizi Hatırlayalım Etkinlik 3: Bireysel Özelliklerimizi Fark etme		
Ekler: Ek 1: Bilgi Broşürü		

Katılımcıların Dikkatini Çekme

Soru: Bu eğitim programına katılma nedenleriniz nelerdir?

Yanıtlarınız için teşekkür ederim. Bu programın amacı üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanan bağımlılıkla mücadele eğitim programının gençlerin dijital bağımlılık düzeylerine etkisinin olup olmadığının belirlenmesidir. “Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Hazırlanan Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı’nın” uygulanması sonrasında, uygulanan bağımlılıkla mücadele programı sayesinde dijital bağımlılık hakkındaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin olumlu yönde etkileyip, teknoloji esaretini reddetme becerilerini geliştirme konusunda olumlu davranışsal yansımaların olacağı öngörülmektedir.

Görsel 2: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Hazırlanan Dijital Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı Etkinlik Örneği I

Grubumu Tanırım	
Etkinliğin amacı:	Öğrencilerin birbirlerinin isimlerini hatırlamaları ve gruba ısınmalarını sağlamaktır.
Yöntem:	Oyun
Materyaller	Plastik Top
Süre	10 dakika
Etkinliğin Uygulanması	Öğrencilerden ayağa kalkarak daire olmaları istenir. Ardından şu açıklama yapılır. “Şimdi sırası ile beden başlayarak isimlerimizi tekrar edeceğiz. Sonra içinizden birisine adını söyleyerek bu topu havaya fırlatacağım. İsmi söylediğim kişi topu tuttuktan sonra, gruptan hatırladığı diğer katılımcının ismini söyleyecek. Ancak topu bekletmeden atmanız, daha önceden top atılanlara tekrar top atmamanız önemli. Grupta herkese top atıldıktan sonra son kişi tekrar topu bana atacak. Eğer grupta adını hatırlanamayan biri olursa katılımcının adını sorup ismi öğrenilip de topu atabileceği söylenir.
Etkinliğin Değerlendirilmesi	Katılımcılar birbirlerinin isimlerini hatırlayabildiler mi? Grup içinde etkileşim oluştu mu? Etkinlik sırasında herhangi bir sorun yaşandı mı?
Oturum 1: Karakter Kartı Süre: 110 Dakika	

Materyaller: Renkli kartonlar, magazin dergileri, yapıştırıcı, makas, "Karakter Kartı" dosyaları

Oyun Etkinliği: Grup tanışma sürecinin ardından katılımcılara, üzerinde bir karakter silüeti ve özellik tablosu bulunan 'Karakter Kartı' formları dağıtılır. Öğrencilerden, mevcut dijital alışkanlıklarını ve bağımlılıkla ilgili hislerini bir oyun karakteri gibi hayal etmeleri istenir. Öncelikle katılımcılar, atölyedeki dergi ve görsellerden kolaj yaparak bu karakterin dış görünüşünü (Örn: yorgun gözler, eline yapışmış bir telefon, bildirimlerden örülmüş bir zırh vb.) tasarlarlar. Ardından, karakterlerine bağımlılık süreçlerini yansıtan yaratıcı bir isim verirler ve kartın üzerinde bulunan “Odaklanma Gücü”, “Bildirim Direnci” ve “Sosyal Etkileşim” gibi özellik kutucuklarını kendi durumlarına göre 1 ile 10 arasında puanlarlar. Uygulamanın son aşamasında, her katılımcı oluşturduğu bu karakteri ve verdiği puanların nedenlerini (Örn: 'Neden odaklanma puanına 2 verdiniz vb.) gruptaki diğer arkadaşlarına açıklar. Böylece katılımcılar, bağımlılıklarını kendilerinden ayrı bir nesne gibi dışarıdan gözlemlene fırsatı bulurken, diğer grup üyelerinin de benzer dijital zorluklar yaşadığını fark ederek ortak bir paydada buluşurlar. (Öğrenciler, en çok kullandıkları dijital uygulamaları konuşmadan beden diliyle, pandomim, canlandırma tekniği ile anlatır).

Sanatsal Uygulama: Katılımcılar, mevcut dijital alışkanlıklarını ve bağımlı yönlerini yansıtan sembolik bir “Karakter Kartı” oluştururlar. Kendi dijital kimliklerini bir karakter/avatar üzerinden nesnelleştiren öğrenciler; ekran sürelerini, dijital zaaflarını ve bu mecralardaki duygusal yansımalarını kart üzerine işleyerek, bağımlılık düzeylerine yönelik ilk profesyonel farkındalık ve “kendini tanıma” sürecini gerçekleştirirler.

Değerlendirme:

Bu oturumdaki oyun/sanat etkinliği sırasında dijital dünyayı ne kadar özlediniz?

Etkinlik sırasında keşfettiğiniz "sabır" veya "odaklanma" hissini dijital ortamda bulabiliyor musunuz?

Ev Ödevi: "Ekran Süresi" verilerinin 1 hafta boyunca günlük kaydedilmesi.

Oturuma ilişkin önerileriniz:

Geçmiş Oturumun Özeti

Merhaba,

Hepiniz hoş geldiniz. Geçtiğimiz hafta sizlerle tanışmış, bu program kapsamında neler yapacağımızdan bahsetmiştik. Hatırlarsanız geçtiğimiz toplantımızda sizlerden bir sonraki oturuma kadar ekran süresi" verilerinin 1 hafta boyunca günlük kaydedilmesini istemiştik ve sizlere broşürler dağıtmıştık bu broşürlerde dikkatinizi çeken bir yer oldu mu? Günlük kayıt sürecinde ne gibi zorluklar yaşadınız?

Soru: Aradan geçen süre içinde yakın çevrenizle/ arkadaşlarınızla programımızla ilgili paylaşımlarınız oldu?

Görsel 3: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Hazırlanan Dijital Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı Etkinlik Örneği II

Oturum 2: Veri Ağı
Süre: 120 Dakika
Materyaller: Mantar pano, renkli raptiyeler, yün ipler, çıkış kapısı simgeleri
Oyun Etkinliği: Etkinliğin başında katılımcılardan, atölye içerisine daha önceden araştırmacı tarafından gizlenmiş olan “sahte haber” ve “gerçek bilgi” içerikli kartları bulmaları istenir. “Veri Avı” olarak adlandırılan bu oyunda, en fazla gerçek bilgi kartını en kısa sürede toplayan katılımcı oyunun kazananı olur. Oyunun ardından, dijital dünyadaki bilgi kirliliği ve algoritmaların bizi nasıl bir veri döngüsüne hapsedtiği üzerine kısa bir söyleşi yapılır. Uygulamanın ikinci aşamasında, her katılımcının önüne bir mantar pano ve renkli raptiyeler verilir. Katılımcılardan, bu raptiyeleri panonun farklı yerlerine saplayarak dijital dünyadaki “çeldiricileri” (bildirimler, oyunlar, videolar) temsil etmeleri istenir. Ardından, yün ipler bu raptiyelerin etrafına karmaşık bir şekilde dolanarak kişiye özel bir “algoritma labirenti” oluşturulur. Son olarak katılımcıdan, bu iplerin ve karmaşanın arasından sıyrılarak kendi gerçek hedeflerine ulaşan bir “çıkış yolu” tasarlaması ve bu çıkış noktasına sembolik bir kapı simgesi yerleştirmesi istenir. Etkinlik sonunda her katılımcı, kendi labirentinden çıkarken hangi “dijital çeldiricilerin” (raptiyelerin) işini zorlaştırdığını grupla paylaşır. (<i>Veri Avı:</i> Atölye içine gizlenmiş "sahte haber" ve "gerçek bilgi" kartlarını en hızlı bulan kazanır).
Sanatsal Uygulama: Katılımcılar, pano üzerine yerleştirilen raptiyelerle dijital bağımlılığın karmaşık ağlarını sembolize eden bir yapı kurarlar. Bu kaosu içinden renkli ipler kullanarak kendi “kurtuluş yollarını” tasarlayarak bağımlılık labirentinden çıkış stratejilerini görselleştirip, zorluklar karşısında çözüm odaklı stratejiler geliştirir.
Değerlendirme: 1. Bu oturumdaki oyun/sanat etkinliği sırasında dijital dünyayı ne kadar özlediniz?

2. Etkinlik sırasında keşfettiğiniz "sabır" veya "odaklanma" hissini dijital ortamda bulabiliyor musunuz? 3. Bu haftaki ev ödevini yaparken en çok nerede zorlandınız?			
Ev Ödevi: En çok kullanılan 3 uygulamaya günlük 30 dakika limit konulması.			
Oturuma ilişkin önerileriniz:			

Geçmiş Oturumun Özeti

Merhaba,

Hepiniz hoş geldiniz. Geçtiğimiz hafta sizlerle “Veri Ağı” oyunu oynamıştık, bu oyun sizde bir farkındalık uyandırdı mı? En çok kullanılan 3 uygulamaya günlük 30 dakika limit konulması sizde ne gibi farklılıklar yarattı, bunu uygulayabildiniz mi?

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerini azaltmak, teknoloji kullanımına yönelik farkındalıklarını artırmak ve bilinçli teknoloji kullanım becerilerini geliştirmek amacıyla hazırlanan 10 haftalık Üniversite Öğrencilerine Yönelik Hazırlanan Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programının bazı oturumları uygulamalı örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında yürütülen oturumlar, ödevler ve yansıtıcı değerlendirme süreçleri, müdahale programının gençlerin dijital alışkanlıkları üzerinde önemli farkındalıklar ve davranışsal değişimler yarattığını göstermektedir.

Programın ilk oturumunda yer alan karakter kartları ve pandomim etkinlikleri ile katılımcıların kendi dijital bağımlılıklarını ve ekran sürelerini nesneleştirerek dışarıdan bir gözle değerlendirmelerine olanak tanıyacaktı. Katılımcıların odaklanma gücü veya bildirim direnci gibi kavramlar üzerinden kendilerine puan vermeleri, kişisel farkındalık sürecinin ilk profesyonel adımı olarak değerlendirilebilir. Nitekim akıllı telefonların ve dijital platformların gençlerde odaklanma ve dikkat sorunlarına yol açtığı yönündeki çalışmalar (Abraham vd., 2014; Pekşen Akça 2024; Aygün ve Pekşen Akça, 2022), programın odaklandığı bu temel alanları da desteklemektedir.

İkinci oturumda yer alan etkinlikleri ise dijital dünyanın birey üzerinde kurduğu esareti ve bilgi kirliliğini somut bir şekilde ortaya koymak adına hazırlanmıştır. Mantar pano ve yün iplerle oluşturulan labirentte, çeldiricileri görsellerin oluşturduğu kaos ve bu kaostan çıkış kapısı yolu

tasarlayarak, çözüm odaklı stratejiler geliştirmelerine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu durum, bireyin sadece bağımlılık düzeylerini pasif bir şekilde azaltmayı değil; aynı zamanda dijital okuryazarlık becerilerini geliştirerek amaca yönelik teknoloji kullanımı, dijital okuryazarlık konularında farkındalık geliştireceğini düşündürmektedir.

Programında oturumların ardından verilen ekran süresi kaydetme ve uygulamalara yönelik sınırlandırmalar, ev ödevleri ile teorik ve deneysel ortamda edinilen kazanımların gerçek hayata aktarılması da hedeflenmektedir. Katılımcıların sonraki oturumlarda verecekleri geri bildirimleri ile dijital bağımlılığın yarattığı yoksunluk ve dürtüsellik hissinin (Fidan vd., 2016; Pekşen Akça, 2020) somut bir gösterge ile ortaya konulabilecektir. Ancak grup içi akran desteği ve süreç boyunca tutulan yansıtıcı değerlendirme dosyaları, öğrencilerin bu zorluklarla başa çıkmasında kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır. Benzer yaş grubundaki bireylerin akran desteği olarak grup dinamiği içinde hareket etmesi, yalnızlık ve toplumsal soyutlanma gibi risklerin (Pekşen Akça, 2020) de önüne geçilmesine katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, yedi alan uzmanının süzgecinden geçerek son şekli verilen bu eğitim programı; sanat, oyun, yansıtıcı günlükler ve somut ev ödevlerini bir arada barındıran bütüncül yapısıyla üniversite gençliğinin dijital bağımlılık sarmalından kurtulmasında etkili bir müdahale aracı oluşturmayı amaçlamaktadır. Program, öğrencilerin akademik başarılarını negatif etkileyen ve uyku kalitelerini düşüren (Lin vd., 2014) kontrolsüz telefon kullanım kalıplarını kırmalarında ve "teknoloji esaretini reddetme becerilerini geliştirmelerinde pozitif yönlü davranışsal yansımalar doğurmuştur.

KAYNAKÇA

Abraham, N., Mathias, J., Williams, S.(2014). A Study to assess the knowledge and effect of nomophobia among students of selected degree colleges in Mysore. Asian Journal of Nursing Education and Research, 4(4), 421-428.

Aydoğdu, F. (2021). 4-6 yaş çocukların dijital oyun bağımlılıklarında kardeş etkisi: nomofobi, akıllı telefon kullanma, dijital oyun oynama. Çocuk ve Gelişim Dergisi,4(7),34-49.

Aydoğdu, F.(2018). Dijital oyun oynayan çocukların dijital oyun bağımlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Ulak Bilge Sosyal Bilimler Dergisi, 6(31), 1-18.

Aygün A., & Pekşen Akça, R. (2022). Dijital çağda nomofobi kavramı. Dalkılıç, M. (Ed.), Contemporary trends in education sciences kitabı içinde (s.157-166). Ankara: Duvar Kitapevi.

Babor, F. T. (2010). Drug policy and the public good. New York, NY: Oxford University Press

Cuijpers, P. (2002). Effective ingredients of school-based drug prevention programs: A systematic review. *Addictive Behaviors* [Special Issue: Integration Substance Abuse Treatment and Prevention in the Community; 27(6), 1009-1023

Erkuş, A. (2013). Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci. Mersin: Seçkin Yayıncılık.

Fidan, H. (2016). Mobil bağımlılık ölçeği'nin geliştirilmesi ve geçerliliği: Bileşenler modeli yaklaşımı. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3(3), 433-469.

Lin, Y. H., Chang, L. R., Lee, Y. H., Tseng, H. W., Kuo, T. B., & Chen, S. H. (2014). Development and validation of the Smartphone Addiction Inventory (SPAI). *PloS one*, 9(6), e98312.

Pekşen Akça, R. (2020). Annelere yönelik oyun temelli sosyal-duygusal gelişim destek programının 24–30 aylık bebeklerin sosyal-duygusal gelişimlerine ve anne-bebek ilişkisine etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). *Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü*.

Pekşen Akça, R. (2022). Çocuk ve Dijital Animasyon. Arslan R, Pekşen Akça R & Sağlam M. (Ed.) Çocuk ve Animasyon. Ankara: Eğiten Yayıncılık.

Siyez, D., & Palabıyık, A. (2009). Günebakan Madde Bağımlılığını Önleme Eğitim Programının lise öğrencilerinin madde kullanım sıklığı, uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyleri ve yanlış inanışları ile madde reddetme becerileri üzerindeki etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 56-67.

Yanık, D., & Arslan, R (2021). Covid-19 Pandemisinin de Özel Gereksinimli Çocukların Yaşadığı Psiko-sosyal Sorunlar ve Çözüm Önerileri. 3rd International Symposium on Global Pandemics and Multidisciplinary Covid-19 Studies.12-17 Ekim, Ankara.

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DUYGUSAL GELECEK KAYGISINA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN VE SOSYAL MEDYANIN ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi, ZEYNEP GÜNGÖR

Bayburt Üniversitesi, zeyneptekin@bayburt.edu.tr - 0000-0002-8626-2575

Lisans Öğrencisi, FADİME KURT

Bayburt Üniversitesi, fjkl.6767@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma¹, üniversite öğrencilerinin genç yetişkinliğe geçiş sürecinde yaşadıkları duygusal gelecek kaygısını, romantik ilişkiler, toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyal medya kullanımı bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Erik Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı'ndaki "Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık" evresini temel alan araştırma, bireylerin yalnızlıktan kaçınma ve yakınlık kurma çabalarının duygusal gelecek kaygısı üzerindeki etkisini sosyolojik bir perspektifle ele almaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı, toplumsal beklentilerin ve dijitalleşen iletişim pratiklerinin gençlerin gelecek vizyonlarını ve duygusal esenliklerini nasıl şekillendirdiğidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve fenomenolojik bir yaklaşım kullanılmıştır. Çalışmanın örnekleme, kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenen Bayburt Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim gören 6 kadın ve 4 erkek olmak üzere toplam 10 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yüz yüze yapılan derinlemesine görüşmelerle toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenerek tematik kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Araştırma bulguları, öğrencilerin duygusal gelecek kaygısının toplumsal cinsiyet rollerine göre belirgin bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Kadın katılımcıların kaygıları daha çok aile kurma, çocuk yetiştirme ve sosyal beklentiler odağında yoğunlaşırken; erkek katılımcıların kaygılarının ekonomik yeterlilik, evi geçindirme ve mesleki başarı sorumlulukları etrafında şekillendiği tespit edilmiştir. Sosyal medyanın ise "seçenek çokluğu" ve "sahte yakınlık" yanılsaması yaratarak bireylerde bağlanma korkusunu tetiklediği ve ilişkilerde güven zedelenmesine yol açtığı görülmüştür. Dijital platformlardaki idealize edilmiş yaşamların, katılımcılarda yetersizlik hissi uyandırarak duygusal kaygıyı artırdığı

¹ Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı'nın 2024/1 dönemi kapsamında desteklenerek kabul edilen projeden üretilmiştir.

belirlenmiştir. Çalışma, üniversite ortamının sadece akademik değil, aynı zamanda duygusal bir gelecek inşası alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Erikson'un kuramı bağlamında, gençlerin yalıtılmışlık hissinden kurtulmak için yöneldikleri romantik ilişki arayışlarının, hem toplumsal cinsiyet kalıpları hem de dijital kültürün etkisiyle karmaşık bir kaygı kaynağına dönüştüğü sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Gelecek Kaygısı, Duygusal Kaygı, Romantik İlişkiler, Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Medya.

**A COMPARATIVE SYNTHESIS OF PROMINENT CRIMINOLOGICAL
THEORIES: WHY DO INDIVIDUALS STOP COMMITTING CRIME?**

Dr. Öğr. Üyesi, SADULLAH SEYİDOĞLU

Siirt Üniversitesi, sseyidoglu@siirt.edu.tr - 0000-0002-5735-5086

ABSTRACT

This study presents a comprehensive analysis of the process of desistance from crime and examines why individuals cease criminal activities through the lens of various criminological theories. Desistance is not merely the cessation of criminal behavior. It is conceptualized as a complex and dynamic journey involving significant transformations in identity, social relationships, and personal motivations. Using a qualitative, document-based content analysis method to examine the relevant theoretical and empirical literature, this study systematically evaluates nine prominent criminological theories to shed light on the multifaceted nature of desistance. Unlike the existing literature, which treats these nine theories independently, this study addresses them within a comparative synthesis centered on common themes. The findings indicate that desistance is influenced by the interplay of personal agency, social structures, and external support systems. Factors such as strong social bonds, significant life events, cognitive identity transformations, and the management of negative emotions all play a critical role in promoting desistance. However, a distinct divergence among theories is also observed regarding which of these factors takes precedence. This study examines how the applicability of these theories—which are predominantly of Western origin—might vary in non-Western contexts, particularly in Turkey. Furthermore, it discusses the functioning of informal social control through family and neighborhood relationships, as well as the role of religiosity as a collective moral framework. Although the article notes that various theories offer different perspectives, it concludes that, collectively, they underscore the importance of both individual and societal factors in the process of desisting from crime. By synthesizing these theoretical perspectives, this study offers various recommendations aimed at developing criminal justice policies and practices that promote long-term desistance from crime and social integration. It also contributes to a better understanding of desistance.

Keywords: Crime, Criminality, Desistance, Criminological Theories, Theoretical Synthesis.

ÖNE ÇIKAN KRİMİNOLOJİK TEORİLERİN KARŞILAŞTIRMALI SENTEZİ: BİREYLER SUÇ İŞLEMİYİ NEDEN BIRAKIR?

ÖZET

Bu çalışma, suçtan uzaklaşma sürecinin kapsamlı bir analizini sunmakta ve çeşitli kriminolojik teorilerin merceğinden bireylerin suç faaliyetlerini neden bıraktıklarını araştırmaktadır. Suçtan vazgeçme sadece suç davranışının sona ermesi değildir. Ayrıca kimlik, sosyal ilişkiler ve kişisel motivasyonlarda önemli dönüşümleri içeren karmaşık ve dinamik bir yolculuk olarak kavramsallaştırılmıştır. Nitel, doküman temelli içerik analizi yöntemiyle ilgili teorik ve ampirik literatürü inceleyen bu çalışma, suçtan vazgeçmenin çok yönlü doğasını aydınlatmak için dokuz öne çıkan kriminolojik teoriyi sistematik olarak değerlendirmektedir. Çalışma, bu dokuz teoriyi birbirinden bağımsız ele alan mevcut literatürün aksine onları ortak temalar etrafında karşılaştırmalı bir sentez içinde ele almaktadır. Bulgular, vazgeçmenin kişisel eylemlilik, sosyal yapılar ve dış destek sistemlerinin karşılıklı etkileşiminden etkilendiğini göstermektedir. Güçlü sosyal bağlar, önemli yaşam olayları, bilişsel kimlik dönüşümleri ve olumsuz duyguların yönetimi gibi unsurların tümü, suçtan vazgeçmenin teşvik edilmesinde kritik rol oynamaktadır. Ancak bu unsurların hangisinin öncelikli olduğu konusunda teoriler arasında belirgin bir ayrışma da gözlenmektedir. Çalışmada ağırlıklı olarak Batı kökenli olan bu teorilerin uygulanabilirliğinin Batı dışı bağlamlarda, özellikle Türkiye’de, nasıl değişebileceği ele alınmaktadır. Bununla birlikte informal sosyal kontrolün aile ve mahalle ilişkileri üzerinden işleyişi ile dindarlığın kolektif bir ahlaki çerçeve olarak rolü tartışılmaktadır. Makale, çeşitli teorilerin farklı bakış açıları sunsa da toplu olarak hem bireysel hem de toplumsal faktörlerin suçtan vazgeçme sürecindeki önemini altını çizdiği sonucuna ulaşmaktadır. Bu çalışma, teorik perspektifleri sentezleyerek, uzun vadeli suçtan vazgeçme ve sosyal entegrasyonu teşvik etmeyi amaçlayan ceza adaleti politikalarını ve uygulamalarını geliştirmek için çeşitli öneriler sunmaktadır. Ayrıca suçtan vazgeçmenin daha iyi bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Suçluluk, Suçtan Vazgeçme, Kriminolojik Teoriler, Teorik Sentez.

1. INTRODUCTION

The process of desistance—or abandoning crime—is a multidimensional phenomenon that involves individuals permanently moving away from criminal behavior and constitutes one of the fundamental research topics in criminology. Contrary to popular belief, desistance is not the result of a momentary decision. Rather, it is a dynamic and evolutionary process requiring profound transformations in identity, social relationships, and personal motivations. During this process, individuals may move away from criminal behavior under the influence of numerous factors, such as life events, social ties, and cognitive changes. Indeed, this process of desistance often proceeds alongside relapses and setbacks (Loeber & LeBlanc, 1990; Shover, 1996; Maruna, 2001; Giordano et al., 2002; Kazemian, 2007).

Criminological literature has largely treated theories aimed at explaining desistance as independent and self-contained frameworks. Each theory emphasizes only one or a few dimensions—such as individual agency, identity, emotion, and social context—while it disregards the other dimensions. This fragmented structure makes it difficult for researchers and practitioners to determine where theories converge, where they diverge, and what their holistic implications are for intervention design. Furthermore, the empirical foundation in the literature is primarily based on Western contexts. A recent comprehensive study highlights the lack of research on disengagement outside North America and Western Europe and notes that cultural mechanisms such as family relationships and religion have only recently begun to receive systematic attention (Suzuki et al., 2025). This issue highlights the need for a study that both addresses the relationships between theories from an integrative perspective and brings non-Western contexts—such as Turkey—into focus. In this sense, the primary objective of this study is to explain why individuals desist from criminal behavior, to evaluate these explanations comparatively, and to develop an integrative perspective. Accordingly, this study aims to answer three research questions: Through which common and distinct mechanisms do these theories explain the process of desisting from crime? Where do the theories complement one another, and where do they contradict each other? To what extent do these theories retain their validity in non-Western contexts such as Turkey?

2. METHOD

This study is based on a qualitative research design aimed at systematically reviewing and synthesizing the theoretical literature on desistance. Document review and content analysis methods were utilized in the data collection and analysis process. Content analysis is a

qualitative data analysis method that aims to provide a comprehensive description by systematically organizing the phenomenon under study through specific concepts, categories, and themes (Elo & Kyngäs, 2008; Yıldırım & Şimşek, 2013). This method makes it possible to uncover patterns of meaning that are not directly apparent in the texts and to interpret the data within a consistent conceptual framework (Gökçe, 2006). Rather than being an empirical study involving primary data collection, this study is theoretical and integrative in nature.

The primary data sources for this study consist of two main groups. The first group comprises the conceptual assumptions of the nine criminological theories examined (Social Control Theory, Life Course Theory, Cognitive Transformation Theory, Rational Choice Theory, General Strain Theory, Making Good Theory, Feared Self Theory, Differential Coercion and Social Support Theory, and Reintegrative Shaming Theory). The second group consists of empirical studies that apply these theories to different offender populations and sociocultural contexts or critically evaluate them.

The literature review was purposefully conducted in thematic areas such as individual agency and rational choice, social ties and structural connections, identity transformation and cognitive change, stigmatization and reintegrative processes, strain and negative emotions, and life course turning points. This thematic framework forms the analytical backbone for an inter-theoretical comparison and systematically highlights which dimensions each theory emphasizes. The analysis proceeded in three stages. In the first stage, the theoretical formulations of the nine theories were examined to construct the conceptual map of the study. The core propositions, mechanisms, and underlying assumptions of each theory were identified. In the second stage, findings drawn from the literature were classified into micro-level dimensions—such as identity, cognition, and emotion—and macro- and meso-level dimensions—such as social ties, institutional context, and societal response. In the third stage, the classified findings were interpreted comparatively across the nine theoretical frameworks, and points of convergence, divergence, and complementarity were identified.

3. DESISTANCE FROM CRIME

Desistance is conceptualized as a dynamic process in which individuals follow a sustainable course toward refraining from crime (Maruna, 2001; Laub & Sampson, 2003). At its core, desistance refers to the cessation of criminal behavior (King, 2013); however, this process also represents a profound transformative journey that includes a transition from a criminal identity to a new identity characterized by law-abiding status or rehabilitation (Bushway & Paternoster,

2011; Rocque et al., 2016). Indeed, while desistance is not synonymous with social integration, it constitutes an important—though not, by itself, sufficient—component of this process. Individuals released from prison continue to face significant difficulties in reintegrating into society even after they have abandoned criminal behavior (McNeill, 2006; LeBel et al., 2008).

The concept of desistance does not have a single, universally agreed-upon definition. Researchers have proposed two main perspectives to conceptualize this phenomenon (Farrington, 2007; Kurlychek et al., 2012). The first perspective emphasizes the complete and definitive cessation of criminal behavior. The second perspective, however, views desistance as an evolutionary process in which even a gradual decline in crime rates is considered an integral part of the process (Loeber & LeBlanc, 1990; Kazemian, 2007). Laub and Sampson (2001) further clarify this distinction by differentiating between the precise moment when criminal behavior ends and the dynamic process interwoven with the motivations that support this cessation. Bushway and Paternoster (2011), on the other hand, define desistance primarily as a process and emphasize that the individual does not need to immediately abandon criminal behavior; what matters is the progress made in moving away from crime.

In terms of conceptual clarity, the distinction between primary and secondary desistance offers a significant contribution (Maruna et al., 2004). Primary desistance refers to a static phase encompassing periods during which the individual engages in criminal acts or takes a break from crime. Secondary desistance, on the other hand, describes a long-term and profound transformation process in which individuals deeply entrenched in crime gradually distance themselves from it and transition to a non-criminal identity (Maruna, 2001; Maruna & Toch, 2005). This distinction clearly demonstrates that desistance is not merely a behavioral change but also requires a genuine transformation at the level of identity.

Nugent and Schinkel (2016), meanwhile, highlight the multidimensional nature of this process and address desistance through its three interconnected dimensions: the rejection of action, the rejection of identity, and the rejection of relationships. Within this framework, the individual first rejects their past criminal actions; then, they shed their criminal identity and internalize a new, non-criminal self; and finally, this transformed identity is recognized and validated by their social environment. This third dimension—the social acceptance of the new identity—plays a particularly critical role. Indeed, an individual's internal transformation cannot become permanent unless it is recognized and legitimized by their environment.

4. PROMINENT CRIMINOLOGICAL THEORIES

Many theories have been developed to explain the complex process of desisting from crime. While some researchers argue that personal motivation is an indispensable condition for desisting from crime (Gideon, 2010), others emphasize the decisive role of social structures and ties in this process; without such support, the sustainability of lasting motivation remains extremely low (Laub & Sampson, 2001). Another approach argues that an integrated model combining social factors with personal motivation represents the most promising path (LeBel et al., 2008). The nine theories examined in this study were selected from among the most frequently cited frameworks in desistance research, and this selection is based on the rationale explained in the Methods section.

4.1. Social Control Theory

Developed by Travis Hirschi in the late 1960s, Social Control Theory (SCT) focuses on the factors that curb criminal behavior rather than on individual motivations for crime (Hirschi, 1977). The theory posits that although individuals have the freedom to commit crimes, strong social bonds suppress this tendency (Hirschi, 1969). According to SCT, four key elements serve as a shield against criminal behavior: attachment, commitment, involvement, and belief. Attachment refers to the close emotional relationships individuals form with significant others, primarily within the family. Commitment reflects an individual's commitment to lawful goals and aspirations. Involvement refers to the time devoted to activities such as sports, hobbies, or lawful employment. This time effectively reduces the time that could otherwise be spent on criminal behavior. Belief, meanwhile, symbolizes an individual's trust in social norms and their conviction that adherence to these norms is necessary (Hirschi, 1977).

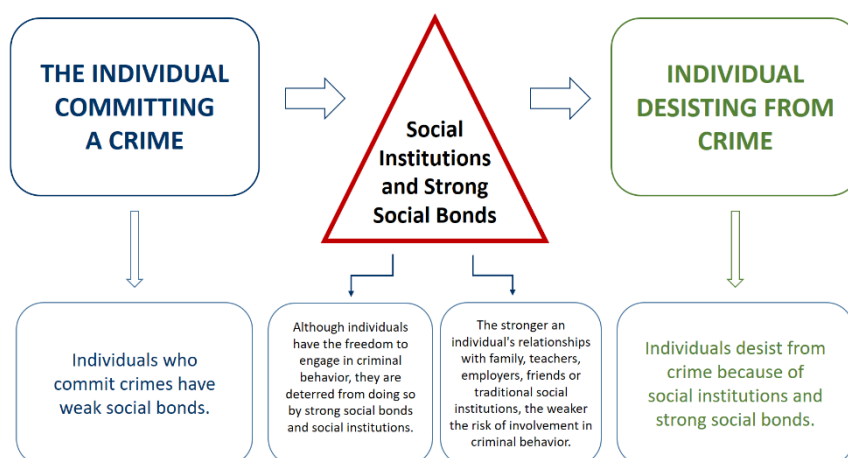

Figure 1. Social Control Theory (Visualized Summary)

It should also be noted that the Self-Control Theory developed by Gottfredson and Hirschi (1990) represents a theoretical starting point that is independent of, yet related to, the original social bond theory. This theory argues that individuals with low self-control are more prone to committing crimes when the opportunity arises and that this tendency is largely established by the age of eight. However, this view is controversial. Indeed, many studies have shown that life events such as marriage and employment have a decisive effect on recidivism, independent of previous levels of self-control. In this context, a recent study shows that both formal supervision and informal social ties (particularly employment and romantic relationships) independently reduce the risk of recidivism (Humphrey et al., 2023).

4.2. Life Course Theory

Developed by John H. Laub and Robert J. Sampson, the Life Course Theory (LCT) explains the process of desistance from crime through the timing, sequence, and duration of significant life events. In the theory, “trajectories” represent long-term behavioral patterns, while “transitions” represent short-term life events. “Turning points,” which symbolize major transitions such as marriage and entering the workforce, denote fundamental breaks and significant changes in trajectories (Pickles & Rutter, 1991; Laub et al., 2011).

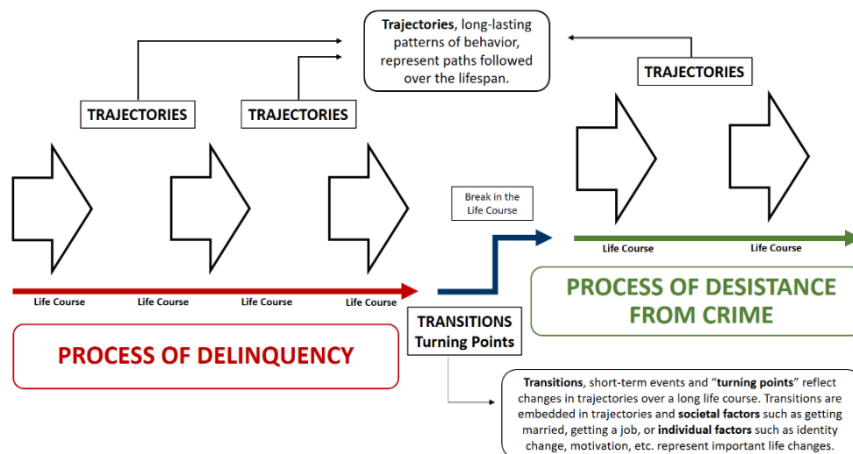

Figure 2. Life Course Theory (Visualized Summary)

According to Laub and Sampson (2003), high-quality social ties support desistance through four mechanisms. Separating the past from the present to enable the individual to make a fresh start, regulating the individual’s behavior to provide positive opportunities, transforming routines associated with criminal behavior, and preparing a suitable foundation for identity transformation have been identified as important factors in desistance. Marriage and employment serve as concrete examples of these turning points. Indeed, they significantly

increase the likelihood of desistance by strengthening social ties, restructuring daily routines, and contributing to the construction of an identity incompatible with crime. Wildeman and Sampson (2024), however, expand this framework further, demonstrating that desistance operates not only within an individual's own life course but also as an intergenerational process, in which parents' contact with the criminal justice system shapes their children's own trajectories.

4.3. Cognitive Transformation Theory

The Cognitive Transformation Theory (CTT), developed by Giordano, Cernkovich, and Rudolph (2002), emphasizes the subjective processes that accompany structural changes. According to the theory, change occurs in four successive stages. The first stage is when the individual becomes open to change. In the second stage, the individual encounters “triggers for change” that offer opportunities for a new way of life. These triggers can take the form of elements such as a supportive partner, a stable job, or a meaningful connection to a community. The third stage involves a profound transformation of the individual's identity. In the final stage, the individual reinterprets past criminal behavior as a harmful act that is incompatible with their new identity. A key limitation of CTT is that it fails to adequately explain why, among individuals with similar circumstances, some embrace these “triggers for change” and use them effectively, while others do not.

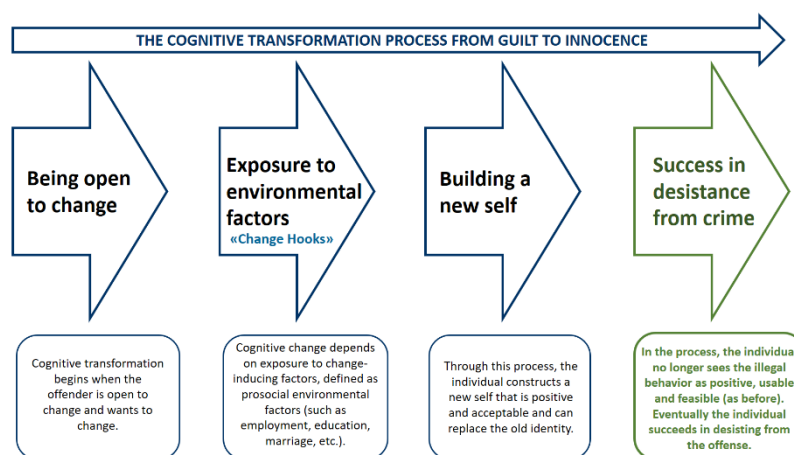

Figure 3. Cognitive Transformation Theory (Visualized Summary)

4.4. Rational Choice Theory

Rational Choice Theory (RCT) views crime and the decision to refrain from crime as the product of calculations individuals make by weighing costs and benefits (Becker & Landes, 1974). Within this framework, individuals are viewed as agents with free will who act in their own self-interest; criminal behavior emerges when perceived benefits outweigh perceived

costs. However, RCT's significant disregard for emotion- and identity-based dimensions stands out as its most fundamental limitation (Loughran et al., 2016). The effects of interventions based solely on cost-benefit logic on recidivism appear inconsistent; this suggests that rational choice mechanisms alone are insufficient to fully explain desistance (Doleac, 2023).

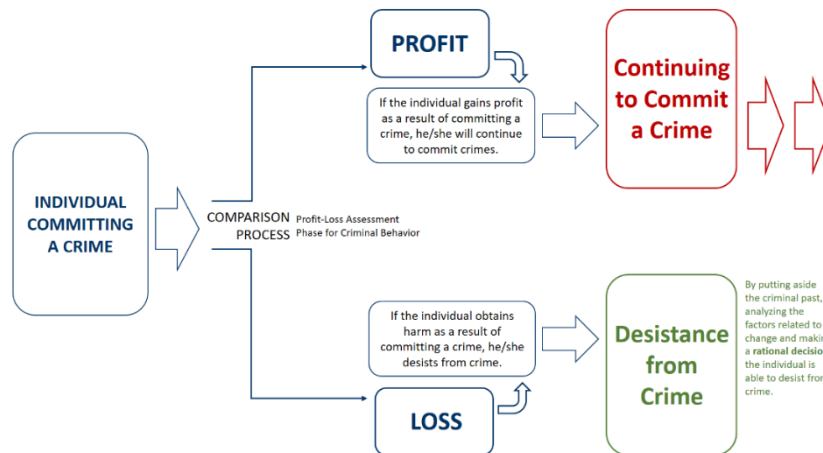

Figure 4. Rational Choice Theory (Visualized Summary)

4.5. General Strain Theory

Developed by Robert Agnew (1992), the General Strain Theory (GST) treats strain as the primary determinant of criminal behavior. According to the theory, strain arises through the obstruction of goal attainment, the loss of valued stimuli, or exposure to negative stimuli, and leads to negative emotions such as anger and frustration. These negative emotions, in turn, trigger attempts to cope through various means, including crime. Individual differences in stressors partially explain which individuals will choose the path of crime. Forms of strain that are relatively widespread, highly intense, and exceed an individual's coping resources play a particularly strong role in triggering criminal behavior (Agnew, 2006). While the GST's emphasis on emotional mediation is widely supported, it is noted that insufficient clarity is provided regarding which coping resources can most reliably prevent the process by which strain leads to crime.

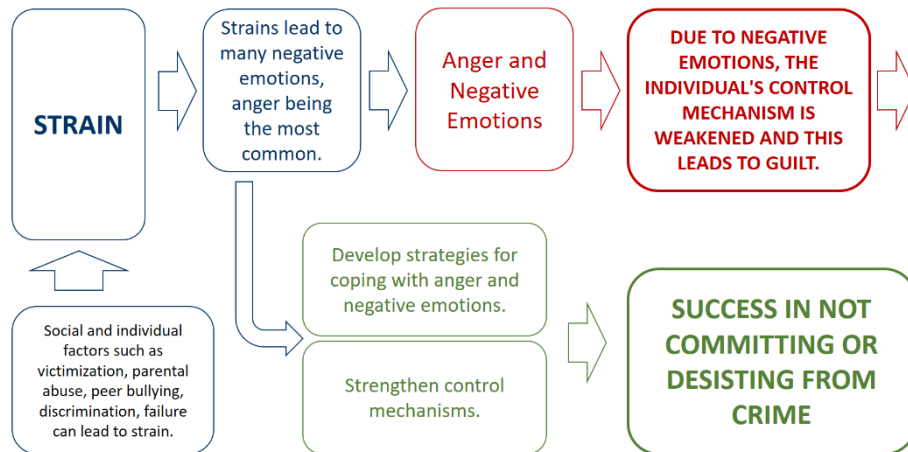

Figure 5. General Strain Theory (Visualized Summary)

4.6. “Making Good” Theory

Developed by Shadd Maruna (2001), the Making Good Theory (MGT) explains how former offenders reconstruct their identities through meaningful, redemptive narratives. According to this approach, individuals who have successfully desisted reinterpret their past criminal acts as “a necessary step on the path to goodness.” The core belief of these individuals is that they see themselves as fundamentally good people and that this essential goodness has not changed despite the bad things they have done in the past. The unique contribution of MGT lies in its treatment of identity transformation not as a top-down process, but as a process that operates from the inside out through the individual’s own narrative. However, it should be noted that this approach, which relies on retrospective self-narratives, makes it difficult to distinguish genuine identity change from socially desirable self-presentation.

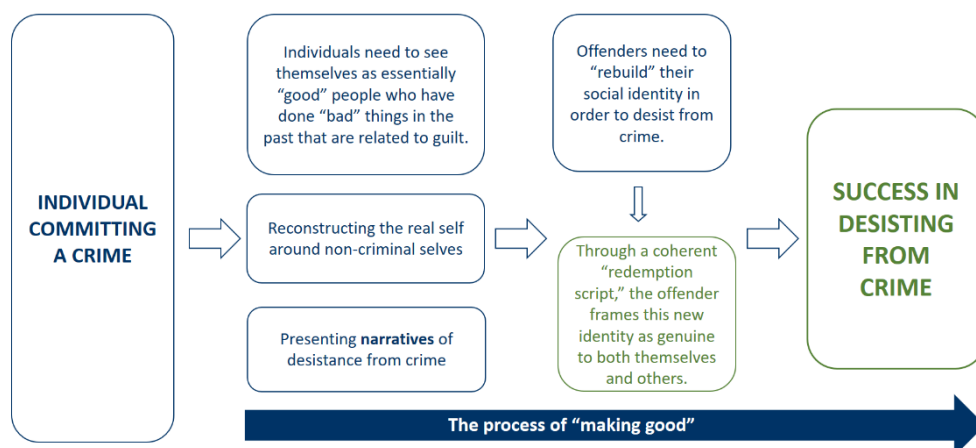

Figure 6. Making Good Theory (Visualized Summary)

4.7. Feared Self Theory

The Feared Self Theory (FST), proposed by Paternoster and Bushway (2009), argues that the primary force triggering change is the cognitive dissonance between the current “feared” criminal self and the desired future self. When an individual realizes that maintaining their current identity will inevitably lead to destructive consequences such as imprisonment, exclusion, and danger, this fear serves as the driving force that directs them toward the construction of a new identity. FST also acknowledges that an individual’s self-evaluation and aspirations are shaped by the social context in which they live. Thus, it is viewed not merely as an individual struggle but as a process that operates in interaction with social conditions.

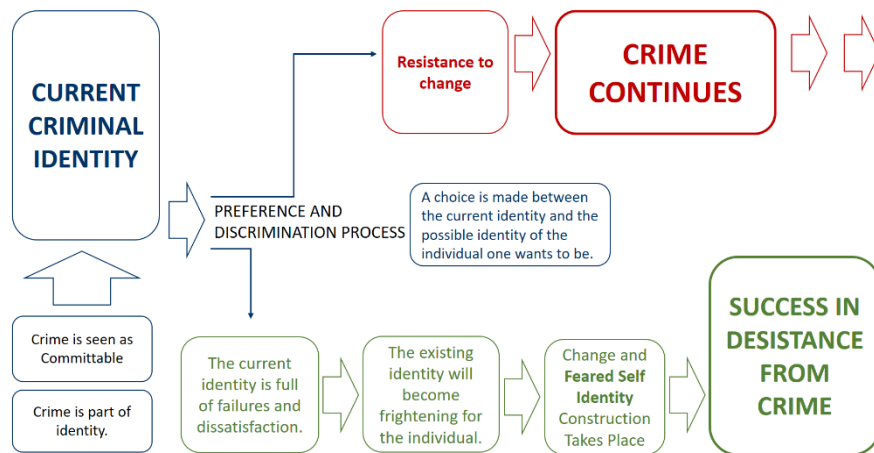

Figure 7. Feared Self Theory (Visualized Summary)

4.8. Differential Coercion-Social Support Theory

The Differential Coercion-Social Support Theory (DCSST), developed by Mark Colvin (2000), focuses on the balance between coercion and social support as determinants of criminal behavior and desistance. The theory posits that coercion is applied in different ways among individuals and that these differences explain both the emergence and persistence of criminal behavior. According to Colvin (2000), individuals are not merely passive recipients of coercion; their responses to coercion can lead to new forms of coercion in an escalating spiral. Prolonged exposure to coercion weakens social bonds with authority figures, erodes the motivation to comply with the law, and fuels rebellion and criminal behavior (Unnever et al., 2004; Baron, 2009).

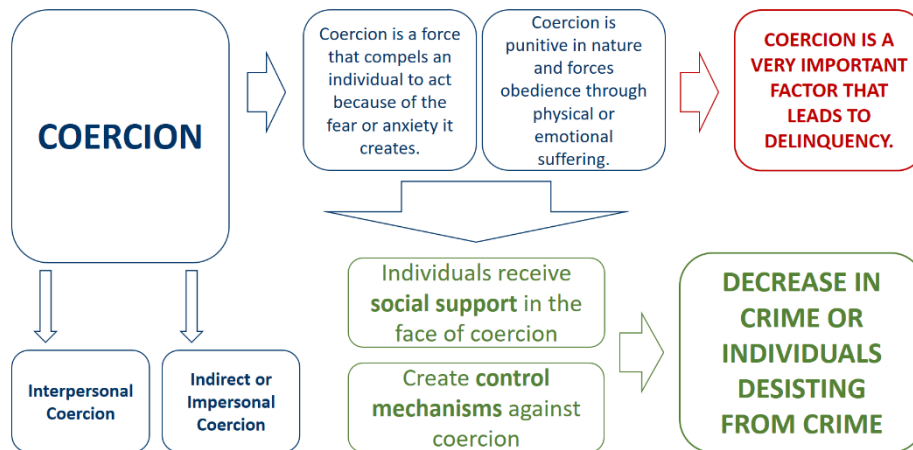

Figure 8. Differential Coercion and Social Support Theory (Visualized Summary)

4.9. Reintegrative Shaming Theory

Braithwaite's (1989) study examines two distinct social functions of shame: reintegration and exclusion. Reintegrative shaming facilitates the reintegration of the individual into society by forgiving them and accepting them back after condemning the criminal act. Disintegrative shame, on the other hand, fuels exclusion and stigmatization, leading to the breakdown of social bonds and the individual's drift into a criminal subculture. In theory, shame is positioned as an element that socializes individuals and is regulated by society. When considered in its reintegrative dimension, it functions as a mechanism that both deters the initial criminal act and prevents recidivism. Informal sanctions, such as disapproving reactions from relatives and close associates, often surpass even the deterrent power of official authorities. The power of these informal reactions can play a decisive role in preventing criminal acts and supporting the decision to desist from crime (Kızmaz, 2005).

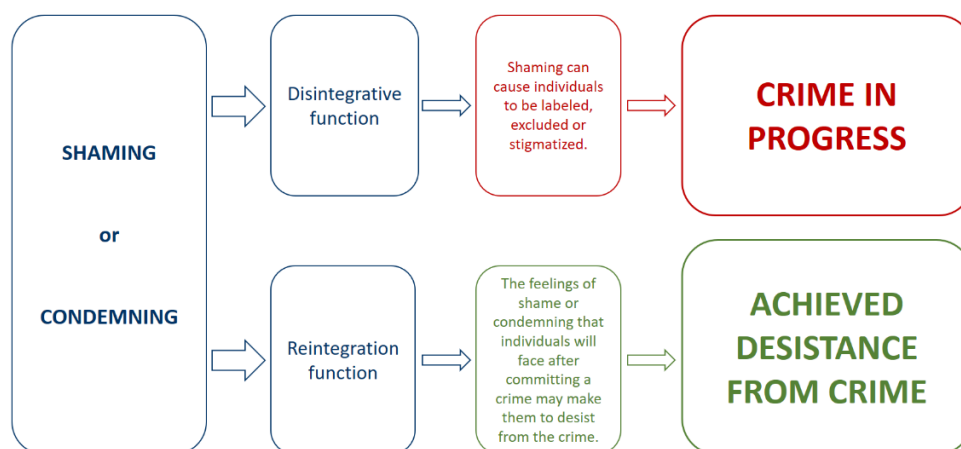

Figure 9. Reintegrative Shaming Theory (Visualized Summary)

5. GENERAL EVALUATION AND DISCUSSION

Rather than examining each theory in isolation, this section organizes the comparison around five recurring theoretical structures that intersect across the nine frameworks. These are the relative weight of agency versus structure, the central role of identity transformation, the function of emotion and coercion, the role of social ties and support, and the manner in which social response and the temporal dimension are addressed. The table below summarizes these nine theories across the four recurring dimensions throughout this comparative discussion. This comparative analysis takes on particular importance due to the ongoing inconsistencies in how the phenomenon of desistance is defined in the empirical literature (Leclair et al., 2022).

Table 1. Comparative Overview of Nine Theories of Desistance

Theory	Primary Level of Analysis	Core Mechanism of Change	Action-Structure	Temporal Orientation
Social Control Theory	Micro/Meso	The Strength of Social Ties	Structure-Oriented	Static
Life Course Theory	Meso/Macro	Timing and Sequence of Life Events	Balanced	Dynamic
Cognitive Transformation Theory	Micro	Cognitive stages leading to identity change	Action-Oriented	Dynamic
Rational Choice Theory	Micro	Cost-benefit analysis at decision points	Action-oriented	Static
General Strain Theory	Micro/Meso	Negative emotions arising from strain	Balanced	Static-Dynamic
“Making Good” Theory	Micro	Reconstruction of the self through a rescue scenario	Action-Oriented	Dynamic
Feared Self Theory	Micro	Cognitive dissonance between current and feared future identities	Action-oriented	Dynamic
Differential Coercion and Social Support Theory	Meso	Balance between pressure and social support	Structure-oriented	Static-Dynamic
Reintegrative Shaming Theory	Macro/Meso	Societal Response to Crime	Structure-oriented	Static

The theories of Rational Choice, Making Good, the Feared Self, and Cognitive Transformation highlight the individual as an active, evaluative agent. Indeed, the individual weighs costs against benefits, reconstructs their narratives, escapes a feared self, or opens cognitive doors. In contrast, Social Control, Differential Coercion-Social Support, and Reintegrative Shaming Theory attribute primary causal weight to relational and structural conditions. These include the strength of institutional ties, the interaction between coercion and support, or the community’s response to crime. Life Course and General Strain Theories, on the other hand, occupy an intermediate position. Rather than privileging either pole, they frame the decision to desist from crime as an interaction between personal motivation and external timing or coercion. This axis reveals that the nine theories are not merely variations on a single causal narrative but reflect a genuine intra-disciplinary disagreement regarding where the engine of

change is located. The practical dimension of this distinction should not be overlooked. Indeed, action-centered theories point to cognitive or narrative interventions, while structure-centered theories envision interventions consisting of relationship-building and institutional support.

Cognitive Transformation, Making Good, and the Feared Self theories share the assumption that giving up is, at its core, an identity project, yet they define different mechanisms for how this transformation occurs. Cognitive Transformation Theory posits a specific sequence: openness to change, encountering triggers for change, constructing a replacement self, and reinterpreting past behavior. Making Good Theory, on the other hand, emphasizes narrative reconstruction based on transforming a criminal past into a redemptive scenario. The Feared Self Theory, meanwhile, identifies the driving force of change as the cognitive dissonance created by the gap between the feared criminal self and the desired future self. Rather than being competing explanations, these differences represent distinct entry points into the same broad phenomenon. Their coexistence indicates that identity change in desisting from crime is guided not by a single mechanism but by a multifaceted process.

Both the General Strain Theory and the Differential Coercion-Social Support Theory treat negative emotion as a proximate determinant of behavior. However, they differ regarding the source of this emotion. While General Strain Theory attributes this to strain arising from thwarted goals or the loss of valued stimuli, the Differential Coercion-Social Support Theory evaluates strain in conjunction with whether social support—which helps the individual cope—is insufficient. Rational Choice Theory, on the other hand, stands in clear contrast to both. Indeed, by modeling desistance from crime as a rational cost-benefit calculation, it virtually completely sets aside emotional and psychological reactions. In light of findings that actual desisters experience emotionally challenging and nonlinear processes, this is considered one of the RCT's major limitations.

While Social Control, Life Course, and Differential Coercion-Social Support Theories all assign a central role to social ties, they differ regarding how these ties function. Social Control Theory treats attachment to institutions (such as family, employment, and community) as a relatively stable deterrent to crime. Life Course Theory reframes these same ties by situating them within the chronological sequence of life transitions. It argues that the protective effect of these ties in deterring crime depends not solely on the strength of the ties, but also on their timing and the stage of life. The Differential Coercion-Social Support Theory, on the other hand, adds complexity to the picture. According to this theory, social ties are not entirely

protective. The same relational context can convey both support and coercion. An evaluation of these three theories together demonstrates that social ties cannot be treated as a singular and homogeneous protective factor. Rather, it is necessary to determine separately which social ties are effective, at which life stage, and under what conditions, as well as in which situations support outweighs coercive factors (Humphrey et al., 2023).

The Reintegrative Shaming Theory is the only framework among the nine theories that focuses not only on the offender's inner world or relational context but also on the community's response to the crime. The dual conception of shame—reintegrative shame, which preserves the offender's social standing, and stigmatizing shame, which excludes them—offers an analytically unique mechanism largely absent in the other eight theories. Although Social Control and Differential Coercion-Social Support Theories implicitly allude to these dynamics through their emphasis on social ties and coercion, this does not negate the contribution of the Reintegrative Shaming Theory. Indeed, it is not merely the existence of social ties that shapes the path to desistance. How the social environment reacts to the criminal act is also a determining factor (Kızmaz, 2005).

Finally, there is an underlying distinction regarding whether these theories model desistance as a static state or as a process that develops over time. Rational Choice Theory and, to some extent, Social Control Theory offer more static explanations by evaluating behavior at specific decision points or the strength of social ties at a given moment. Life Course and Cognitive Transformation Theories, on the other hand, are explicitly process-based and dynamic. Indeed, they treat desistance as a trajectory shaped by the sequence of life events or a series of cognitive stages. This distinction has significant practical implications. While static explanations can be more easily operationalized in cross-sectional studies and short-term interventions, dynamic explanations require time-sensitive longitudinal designs and interventions. Indeed, this methodological asymmetry underlies why some theories have been subjected to far more empirical testing than others.

When these five themes are evaluated together, it becomes clear that the nine theories are not opposing explanations of a single mechanism, but rather partial, complementary narratives that highlight different levels and temporal scales of the same multidimensional process. While their convergence on the importance of social ties and identity change is striking, their divergences regarding causal priority and underlying mechanisms indicate that no single theory can provide a complete explanation on its own. It is also important to note that the empirical literature

supporting the vast majority of these theories draws primarily from Anglo-American and Western contexts. In Turkey, informal social control operates through extended family networks, neighborhood relationships, and religious and cultural norms based on honor and shame—in contrast to the institutional ties emphasized in Hirschi’s Social Control Theory. This finding aligns with research from other non-Western contexts, which reveals that the dynamics observed in family-centered societies differ from those assumed by Western theories. Indeed, a study conducted in Hong Kong found that desistance among juvenile offenders occurred primarily through the revitalization of family ties, prosocial role models, and religious ties, rather than through the institutional ties typical of Western contexts (Au & Wong, 2022).

Similarly, the dual structure of shame posited by the Reintegrative Shaming Theory can operate in different ways in sociocultural contexts where family reputation and collective responsibility for an individual’s criminal acts play a far more decisive role than the individualized frameworks found in Anglo-American criminology. Indeed, in a qualitative study conducted with former convicts in Diyarbakır, it was revealed that the family functions—in a manner quite different from its role as a “control mechanism” in Western literature—as the central space of collective identity and moral obligation, while religiosity is experienced not as an individual coping mechanism but as an inescapable moral framework intertwined with family honor (Seyidoğlu & Kızmaz, 2026). While this finding does not deny the validity of universal theoretical mechanisms, it concretely demonstrates that these mechanisms operate with varying degrees of influence and different meanings within a local cultural context. A recent Turkish study conducted on individuals under supervised release also supports this picture. In this study, participants highlighted not only formal institutional supervision but also social support, family relationships, and social acceptance as the most decisive factors for their reintegration (Yoldaş et al., 2025). While none of these observations invalidate the validity of the nine frameworks examined here, they suggest that their explanatory weight may vary significantly when applied outside the contexts in which they were originally developed.

6. CONCLUSION

This study aimed to map out nine criminological theories that address desistance from crime from different perspectives and to evaluate these theories within a comparative synthesis. The analysis conducted revealed that these theories are not merely redundant explanations of a single mechanism, but are genuinely complementary narratives, each highlighting a distinct level of explanation (individual cognition and agency, relational and structural ties, or social

response) and a different temporal scale of desistance. Three convergent findings stand out in this heterogeneous set of theories. First, whether conceptualized as a bond, a support system, or a social response, any form of social connection consistently emerges as a protective factor in nearly all nine frameworks. Second, desistance is rarely conceptualized as a single, decisive breaking point. Instead, it is treated as a long-term process interwoven with relapses, fluctuations, and gradual consolidation. Third, even when changes at the cognitive or identity level are not the central mechanism of a particular theory, they tend to accompany and reinforce desistance trajectories that are primarily driven by social or structural factors. Taken together, these findings suggest that successful desistance naturally arises from the interaction between external opportunity structures and a state of readiness for internal change, and that the independent operation of these two factors alone is insufficient.

This theoretical synthesis has various limitations. First and foremost, the study is a conceptual and integrative review rather than an empirical investigation. The comparative claims put forward are derived from secondary literature rather than original data. This limits the scope of the inferences. Second, it is evident that the nine frameworks examined draw heavily on Anglo-American and Western criminological traditions; the explanatory power of these theories in non-Western contexts, such as Turkey, has only recently begun to be tested (Seyidoğlu & Kızmaz, 2026; Yoldaş et al., 2025). Third, it should be noted that the nine selected theories do not claim to represent the entire breadth of the literature on desistance. Different perspectives were excluded from the scope of this study; their inclusion could have either complicated or enriched the comparative analysis. Finally, since the study proceeded at the level of theoretical propositions, an empirical evaluation of competing theories could not be conducted.

Despite these limitations, the synthesis conducted here offers concrete implications for rehabilitation and reintegration policies. Interventions targeting a single theoretical mechanism (such as those focused solely on employment-based social ties or solely on cognitive-behavioral identity work) risk addressing only one part of a multidimensional process. Multicomponent interventions that address structural opportunities (employment, safe housing, family reintegration), identity-supportive programming (narrative or cognitive-behavioral work), and sensitivity to social reactions (reducing stigmatizing reactions while strengthening reintegrative ones) are far more likely to align with the many situations in which desistance occurs.

Future research should conduct empirical studies testing the relative explanatory power of these theories within the same population. It is of great importance that these studies be designed to

allow for direct comparison among the theories, rather than validating each theory separately within its own context. Furthermore, there is a need for research examining the extent to which these mechanisms—which are predominantly of Western origin—retain their validity in Turkey and, more broadly, in non-Western contexts. In these contexts, family structure, informal social control, and the unique forms of societal response to crime may play a decisive role in theoretical explanatory power. Finally, research should be conducted to capture how the relative importance of agency, social ties, and societal response changes along the trajectory of desistance (not at a single point in time, but over a long period).

In conclusion, this study aims to offer researchers and practitioners seeking to understand desistance from crime not a single theoretical lens, but rather an integrative and multilayered perspective, each illuminating a different dimension of the process. Desistance is the product of a complex and dynamic interaction between individual will, social environment, and societal conditions. Theoretical frameworks that do not take this reality into account—and intervention programs based on such frameworks—will not be able to fully grasp all dimensions of the desistance process.

REFERENCES

- Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47-87. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
- Agnew, R. (2006). *Pressured into crime: An overview of general strain theory*. Roxbury.
- Au, G. W. Y., & Wong, D. S. W. (2022). Desistance from crime among Chinese delinquents: The integrated effects of family bonding, prosocial models, and religious bonding. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(10), 5894. <https://doi.org/10.3390/ijerph19105894>
- Bachman, R., Kerrison, E., Paternoster, R., O'Connell, D., & Smith, L. (2016). Desistance for a long-term drug-involved sample of adult offenders: The importance of identity transformation. *Criminal Justice and Behavior*, 43(2), 164-186. <https://doi.org/10.1177/0093854815604012>
- Baron, S. W. (2009). Differential coercion, street youth, and violent crime. *Criminology*, 47(1), 239-268. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2009.00144.x>
- Becker, G. S., & Landes, W. M. (Eds.). (1974). *Essays in the economics of crime and punishment*. Columbia University Press.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press.
- Bushway, S. D., & Paternoster, R. (2011). Understanding desistance: Theory testing with formal empirical models. In J. MacDonald (Ed.), *Measuring crime and criminality: Advances in criminological theory* (Vol. 17, pp. 85-121). Transaction Publishers.
- Colvin, M. (2000). *Crime and coercion: An integrated theory of chronic criminality*. Palgrave Macmillan.

- Doleac, J. L. (2023). Encouraging desistance from crime. *Journal of Economic Literature*, 61(2), 383-427. <https://doi.org/10.1257/jel.20211536>
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Farrall, S., & Calverley, A. (2005). *Understanding desistance from crime: Emerging theoretical explanations in resettlement and rehabilitation*. Open University Press.
- Farrington, D. P. (2007). Advancing knowledge about desistance. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 125-134. <https://doi.org/10.1177/1043986206298941>
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., & Rudolph, J. L. (2002). Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), 990-1064. <https://doi.org/10.1086/343191>
- Gideon, L. (2010). *Substance abusing offenders and their quest for drug treatment*. Carolina Academic Press.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi*. Siyasal Kitabevi.
- Gottfredson, M., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. University of California Press.
- Hirschi, T. (1977). Causes and prevention of juvenile delinquency. *Sociological Inquiry*, 47(3-4), 322-341. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1977.tb00804.x>
- Hirschi, T. (2002). Social control theories. In D. Levinson (Ed.), *Encyclopedia of crime and punishment* (Vol. 4, pp. 1513-1516). Sage.
- Humphrey, T., Li, G., & Van Brunschot, E. G. (2023). The road to desistance: The relationship between formal institutions of social control, informal social bonds, and intermittency in offending. *Deviant Behavior*, 45(5), 656-674. <https://doi.org/10.1080/01639625.2023.2260926>
- Kazemian, L. (2007). Desistance from crime: Theoretical, empirical, methodological, and policy considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 5-27. <https://doi.org/10.1177/1043986206298940>
- King, S. (2013). Early desistance narratives: A qualitative analysis of probationers' transitions towards desistance. *Punishment & Society*, 15(2), 147-165. <https://doi.org/10.1177/1462474513477790>
- Kızmaz, Z. (2005). Kriminolojide yeni yönelimler: Bütünleşik (integrated) suç kuramları-I. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 349-377.
- Kurlychek, M. C., Bushway, S. D., & Brame, R. (2012). Long-term crime desistance and recidivism patterns: Evidence from the Essex County convicted felon study. *Criminology*, 50(1), 71-103. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2011.00259.x>
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2001). Understanding desistance from crime. *Crime and Justice*, 28, 1-69. <https://doi.org/10.1086/652208>
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2003). *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Harvard University Press.
- Laub, J. H., Sampson, R. J., & Sweeten, G. A. (2011). Assessing Sampson and Laub's life-course theory of crime. In F. T. Cullen, J. P. Wright, & K. R. Blevins (Eds.), *Taking stock: The status of criminological theory* (pp. 313-333). Transaction Publishers.

- LeBel, T. P., Burnett, R., Maruna, S., & Bushway, S. (2008). The ‘chicken and egg’ of subjective and social factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 5(2), 131-159. <https://doi.org/10.1177/1477370807087640>
- Leclair, M., Raiche, A.-P., Latulippe, M., Lepage-Richer, T., Charette, Y., Roy, L., & Crocker, A. G. (2022). Quantified desistance: A scoping review of conventions in the scientific literature. *Crime & Delinquency*, 68(10), 1794-1818. <https://doi.org/10.1177/00111287211041525>
- Liebrechts, N., Van Der Pol, P., Graaf, R., Van Laar, M., Van Den Brink, B., & Korf, D. J. (2015). Persistence and desistance in heavy cannabis use: The role of identity, agency, and life events. *Journal of Youth Studies*, 18(5), 617-633. <https://doi.org/10.1080/13676261.2014.992312>
- Loeber, R., & LeBlanc, M. (1990). Toward a developmental criminology. *Crime and Justice*, 12, 375-473. <https://doi.org/10.1086/449169>
- Loughran, T. A., Paternoster, R., Chalfin, A., & Wilson, T. (2016). Can rational choice be considered a general theory of crime? Evidence from individual-level panel data. *Criminology*, 54(1), 86-112. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12097>
- Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological Association.
- Maruna, S., & Toch, H. (2005). The impact of imprisonment on the desistance process. In J. Travis & C. Visser (Eds.), *Prisoner reentry and crime in America* (pp. 139-178). Cambridge University Press.
- Maruna, S., Immarigeon, R., & LeBel, T. P. (2004). Ex-offender reintegration: Theory and practice. In S. Maruna & R. Immarigeon (Eds.), *After crime and punishment: Pathways to offender reintegration* (pp. 3-26). Willan.
- McNeill, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice*, 6(1), 39-62. <https://doi.org/10.1177/1748895806060666>
- Mulvey, E. P., Steinberg, L., Fagan, J., Cauffman, E., Piquero, A. R., Chassin, L., Knight, G. P., Brame, R., Schubert, C. A., Hecker, T., & Losoya, S. H. (2004). Theory and research on desistance from antisocial activity among serious adolescent offenders. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2(3), 213-236. <https://doi.org/10.1177/1541204004265864>
- Nugent, B., & Schinkel, M. (2016). The pains of desistance. *Criminology & Criminal Justice*, 16(5), 568-584. <https://doi.org/10.1177/1748895815622159>
- Paternoster, R., & Bushway, S. (2009). Desistance and the “feared self”: Toward an identity theory of criminal desistance. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 99(4), 1103-1156. <https://doi.org/10.2307/40042692>
- Pickles, A., & Rutter, M. (1991). Statistical and conceptual models of “turning points” in developmental processes. In D. Magnusson, L. R. Bergman, G. Rudinger, & B. Törestad (Eds.), *Problems and methods in longitudinal research: Stability and change* (pp. 133-165). Cambridge University Press.
- Rocque, M., Posick, C., & Paternoster, R. (2016). Identities through time: An exploration of identity change as a cause of desistance. *Justice Quarterly*, 33(1), 45-72. <https://doi.org/10.1080/07418825.2014.894111>

- Seyidoğlu, S., & Kızmaz, Z. (2026). Desistance from crime in a non-Western context: A qualitative study of formerly incarcerated individuals in Diyarbakır, Türkiye. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 12, 20. <https://doi.org/10.1007/s40865-026-00310-2>
- Shover, N. (1996). *Great pretenders: Pursuits and careers of persistent thieves*. Oxford University Press.
- Suzuki, M., Sagara, S., Yamawaki, N., & Hashiba, N. (2025). Research on desistance from crime in Asia: A scoping review. *Asian Journal of Criminology*, 21(7). <https://doi.org/10.1007/s11417-025-09470-4>
- Unnever, J. D., Colvin, M., & Cullen, F. T. (2004). Crime and coercion: A test of core theoretical propositions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41(3), 244-268. <https://doi.org/10.1177/0022427803260632>
- Wildeman, C., & Sampson, R. J. (2024). Desistance as an intergenerational process. *Annual Review of Criminology*, 7, 85-104. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-022422-015936>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Seçkin.
- Yoldaş, C., Kayır, G., & Tofur, S. (2025). Enhancing social reintegration: The impact of lifelong education on probationers' adaptation in Türkiye. *SAGE Open*. <https://doi.org/10.1177/21582440251376482>

MADDE KULLANIM BOZUKLUĞU ÖYKÜSÜ OLAN BİREYLERDE KENDİ KENDİNE YARDIM STRATEJİLERİNİN VE UYKU ÖRÜNTÜLERİNİN İNCELENMESİ

İrem KALAYCIKLİ

Ege Üniversitesi, Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü
iremkyckl@gmail.com – ORCID: 0009-0007-1472-8843

ÖZET

Bu çalışma, madde kullanım bozukluğu (MKB) öyküsü olan bireylerin uyku örüntülerini, kronotip özelliklerini ve profesyonel tedaviye başvurmadan önce ya da tedavi sürecinde geliştirdikleri kendi kendine yardım (KKY) stratejilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, kesitsel eş zamanlı karma desenle yürütülmüştür. Nicel boyutta, Manisa Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Erişkin Arındırma Merkezi'ne başvuran 18–45 yaş arası 107 erkek birey ile yaş ve cinsiyet açısından eşleştirilmiş, psikoaktif madde kullanımı olmayan 31 kişilik kontrol grubuna Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ) ve Sabahçıl–Akşamcıl Ölçeği (MEQ) uygulanmıştır. Nitel boyutta ise yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve veriler tematik analizle çözümlenmektedir. Bulgular, MKB grubunun uyku kalitesinin kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde daha kötü olduğunu göstermiştir (Ort. PUKİ sırasıyla 11,88 ve 3,23; $p<0,001$); böylece birinci hipotez desteklenmiştir. Buna karşın kronotip dağılımında gruplar arasında anlamlı fark bulunmamış, her iki grupta da ara tip baskın çıkmış ve ikinci hipotez reddedilmiştir. Ayrıca kontrol grubunda gözlenen kronotip–uyku kalitesi ilişkisi MKB grubunda ortadan kalkmış; bu durum madde kullanımının uyku kalitesini kronotipten bağımsız olarak bozduğuna işaret etmektedir. Hâlen bulgu aşamasında olan nitel analizde bireylerin tedaviye ulaşmadan önce spor, dinî-manevi pratikler, yaratıcı meşguliyet, sosyal destek ve çevre değiştirme gibi stratejiler geliştirdiği; parçalı uyku, gece uyanmaları ve uyku yoksunluğunun tüm madde gruplarında öne çıktığı görülmektedir. Sonuçlar, bağımlılık tedavisine uyku müdahalelerinin ve bireyin mevcut KKY stratejilerini güçlendiren yaklaşımların entegre edilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Madde Kullanım Bozukluğu, Madde Bağımlılığı, Uyku Kalitesi, Kronotip, Kendi Kendine Yardım.

1. GİRİŞ

Madde kullanım bozukluğu (MKB), biyolojik yatkınlıkların, psikolojik süreçlerin ve toplumsal etmenlerin karmaşık etkileşiminden ortaya çıkan; iyileşme ve nüks dönemleriyle seyreden kronik bir klinik tablodur. Bu karmaşıklık, tedavinin tek bir boyuta indirgenemeyeceğini ve bütünlük bir yaklaşımı zorunlu kıldığını ortaya koymaktadır [2]. Bu bütüncül çerçevede araştırmaların gündemine giderek daha fazla giren iki alan öne çıkmaktadır: uyku ve sirkadiyen ritmin bağımlılık sürecindeki belirleyici rolü ile bireylerin kendi deneyimleri içinde ürettikleri kendi kendine yardım (KKY) stratejileri.

Uyku ile madde kullanımı arasındaki bağlantı, birbirini besleyen çift yönlü bir nitelik taşımaktadır: bozulmuş uyku hem madde kullanımına eğilimi artırmakta hem de nükse zemin hazırlamaktadır; bunun yanı sıra madde kullanımı da uyku mimarisini ve sirkadiyen düzeni doğrudan sekteye uğratmaktadır [8]. Kronotip açısından değerlendirildiğinde ise akşamcıl eğilime sahip bireylerde dürtüsel davranışların ve risk alma eğiliminin belirginleştiği, bu durumun madde kullanım sıklığıyla bağlantılı olduğu görülmektedir [11]. Bununla birlikte Türkiye örneğinde söz konusu ilişkileri doğrudan ele alan araştırmalar oldukça kısıtlı kalmaktadır.

Kendi kendine yardım stratejileri, bireylerin klinik müdahaleye erişmeden önce ya da tedaviyle eş zamanlı olarak geliştirdiği bilişsel, davranışsal ve sosyal baş etme yollarını kapsamaktadır. Güncel ulusal ve uluslararası çalışmalar; fiziksel aktivitenin, manevi-dinî pratiklerin, sosyal destek ağlarına yönelik arayışın, bilişsel başa çıkma tekniklerinin ve çevre düzenlemesinin iyileşme sürecine somut katkılar sunduğunu raporlamaktadır [2, 6, 10, 13]. Nüks önlemeye odaklanan bütünleştirici derlemelerde de bu stratejilerin işlevselliği teyit edilmektedir [7].

Araştırmanın amacı, MKB öyküsü olan bireylerin uyku kalitesi ve kronotip özelliklerini madde kullanmayan bireylerle sistematik biçimde karşılaştırmak; ayrıca bireylerin geliştirdiği KKY stratejilerinin içeriğini ve çeşitliliğini derinlemesine kavramaktır. Bu amaçla iki hipotez sınıanmıştır:

H1: MKB grubunun Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ) puanlarının kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek (uyku kalitesi daha düşük) olması beklenmektedir.

H2: MKB grubunda akşamcıl kronotip oranının kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde daha yüksek olması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni, Evren ve Örneklem

Nicel ve nitel verilerinin eşzamanlı toplandığı kesitsel karma desen bu araştırmanın temel iskeletini oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini ERAM ayaktan tedavi birimine kayıtlı 18–45 yaş arası erkek bireyler oluşturmaktadır. Nicel örneklem; amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 107 MKB tanıli bireyden ve psikoaktif madde kullanım geçmişi bulunmayan, yaş ile cinsiyet değişkenleri bakımından eşleştirilmiş 31 kişilik kontrol grubundan meydana gelmiştir. Hedef örneklem büyüklüğü G*Power 3.1 programı aracılığıyla hesaplanmıştır. Nitel boyut içinse tematik doygunluk ölçütü gözetilerek 24 katılımcıyla bireysel yarı yapılandırılmış görüşmeler yürütülmüştür.

2.2. Veri Toplama Araçları ve Analiz

Veri toplama sürecinde dört araçtan yararlanılmıştır: araştırmacı tarafından hazırlanan Olgu Rapor Formu (sosyodemografik ve klinik bilgiler); Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ) [4; Türkçe uyarlama 1]; Sabahçıl–Akşamcıl Ölçeği (MEQ) [9; Türkçe uyarlama 12]; ve yarı yapılandırılmış görüşme formu. PUKİ’de 5 ve üzerindeki toplam puan, uyku kalitesinin bozulduğuna işaret eden klinik eşik değeri olarak kabul edilmektedir. Gerçekleştirilen

görüşmeler ortalama 30–45 dakika sürmüştür ve ses kaydına alınmıştır. Nicel verilerin analizinde SPSS kullanılmış; dağılımın normallik koşulunu karşılamaması nedeniyle gruplar arası karşılaştırmalarda Mann-Whitney U ile Ki-kare testleri, değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde ise Spearman korelasyon katsayısı tercih edilmiştir. Nitel veriler, Braun ve Clarke'ın altı aşamalı tematik analiz çerçevesi doğrultusunda işlenmiştir [3]. Bildiri kapsamında aktarılan nitel bulgular ön nitelikte olup analiz süreci hâlen devam etmektedir.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Nicel Bulgular

Uyku kalitesi açısından yapılan karşılaştırmada, MKB grubunun PUKİ ortalaması (11,88; SS = 4,41) kontrol grubuna (3,23; SS = 2,31) kıyasla son derece belirgin bir üstünlük göstermiştir (Mann-Whitney U = 106,50; Z = -7,946; $p < 0,001$). MKB grubunun grup ortalamasının klinik eşik değeri olan 5 puanın yaklaşık iki katını aştığı dikkat çekmektedir. Bu sonuç H1'i güçlü biçimde desteklemektedir.

Kronotip karşılaştırması incelendiğinde, gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma gözlemlenmemiş; her iki grupta da ara tip kronotipin baskın olduğu saptanmıştır ($p > 0,05$). Bu nedenle H2 reddedilmiştir. Ek analizler çerçevesinde değerlendirildiğinde, kontrol grubunda MEQ ile PUKİ arasında anlamlı ve negatif yönlü bir korelasyon bulunurken ($r = -0,468$; $p = 0,008$), MKB grubunda bu ilişkinin anlamsız hale geldiği görülmektedir ($r = -0,179$; $p = 0,065$). Söz konusu örüntü, madde kullanımının sirkadiyen eğilim ile uyku kalitesi arasındaki doğal ilişkiyi işlevsizleştirebileceğine dair önemli bir ipucu sunmaktadır. Bunlara ek olarak, MKB grubunda yaş ile PUKİ arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuş; ilk madde kullanım yaşı ile mevcut yaş arasında da orta-güçlü pozitif bir korelasyon saptanmıştır ($r = 0,471$; $p < 0,001$).

3.2. Nitel Bulgular (Ön Bulgular)

Tematik analiz henüz tamamlanmamış olmakla birlikte iki belirgin örüntü görüşmeler arasında tutarlı biçimde kendini göstermektedir. Birinci örüntü uyku bozukluklarıdır; parçalı uyku yapısı, sık gece uyanmaları ve uzun süreli uyku yoksunluğu farklı madde kullanan katılımcılar genelinde tekrar eden bir deneyim olarak öne çıkmaktadır. Bu örüntü nicel H1 bulgusunu nitel düzlemde güçlendirmektedir. Katılımcıların doğrudan aktarımları bu deneyimi somutlaştırmaktadır:

"Gece uyanıyorum, beynimde konuşuyorum; bir kere uyandığım zaman bir daha uyuyamıyordum." (H07, pregabalin kullanıcısı)

"Yıllardır iki saatten fazla uyuduğumu hatırlamıyorum." (H17, metamfetamin kullanıcısı)

"İçiyordum, uyumuyordum zaten; ya üç gün sonra uyuyordum ya dört gün sonra." (H23, metamfetamin kullanıcısı)

İkinci örüntü, bireylerin geliştirdiği KKY stratejileridir. Katılımcılar profesyonel desteğe başvurmadan önce ya da buna ek olarak çeşitli yöntemlere başvurdıklarını aktarmıştır: düzenli

fiziksel aktivite ve spor; namaz, dua ve Kuran okuma gibi dinî-manevi pratikler; resim ve müzik gibi yaratıcı meşguliyet biçimleri; aile bireyleri ve güvenilen kişilerden destek arayışı; madde tetikleyicilerinin yoğunlaştığı çevrelerden uzaklaşma. Bu ön bulgular, KKY stratejilerini ele alan güncel ulusal ve uluslararası çalışmalarla örtüşmektedir [2, 7, 13].

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Elde edilen bulgular bir arada değerlendirildiğinde, MKB öyküsü olan bireylerde uyku kalitesinin klinik açıdan ciddi düzeyde bozulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle dikkat çekici olan, kronotip ile uyku kalitesi arasındaki bağlantının kontrol grubunda belirgin MKB grubunda anlamsız hale gelmesidir. Bu durum, madde kullanımının sirkadiyen eğilimin önüne geçerek uyku kalitesini başka bir mekanizma üzerinden bağımsız biçimde bozduğunu düşündürmektedir. Alanyazında henüz yeterince aydınlatılmamış bu örüntü, mevcut çalışmanın özgün katkılarından biri olarak değerlendirilebilir.

Nitel ön bulgular hem uyku sorunlarının varlığını desteklemekte hem de bireylerin tedaviye erişmeden önce çeşitli işlevsel stratejiler geliştirebildiğini gözler önüne sermektedir. Bu bulgulardan hareketle iki temel klinik öneri öne çıkmaktadır: bağımlılık tedavisine uyku hijyeni eğitimi ve uyku odaklı müdahaleler gibi bileşenlerin sistematik şekilde eklenmesi; bireyin halihazırda kullandığı işlevsel KKY yöntemlerinin klinik olarak güçlendirilmesi. Araştırmanın başlıca sınırlılıkları; kesitsel tasarımı, tek merkezli yapısı ve örneklem yalınca erkek bireylerden oluşmasıdır. Nitel çözümleme süreci devam etmekte; tamamlandığında bulgular bütünleştirici bir çerçevede yorumlanacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Ağargün, M. Y., Kara, H., & Anlar, Ö. (1996). Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi'nin geçerliği ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 7(2), 107–115.
- [2] Bayraktar, A. H., Aktürk, İ., & Yaman, Ö. M. (2024). Madde kullanan kişilerde kendi kendini tedavi yönteminde öne çıkan unsurlar. *Bağımlılık Dergisi*, 25(1), 69–80.
- [3] Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- [4] Buysse, D. J., Reynolds, C. F., Monk, T. H., Berman, S. R., & Kupfer, D. J. (1989). The Pittsburgh Sleep Quality Index: A new instrument for psychiatric practice and research. *Psychiatry Research*, 28(2), 193–213.
- [5] Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage Publications.
- [6] Erden, E., & Aktaş, B. (2022). Madde kullanım bozukluğu ve öz-düzenleme süreçleri: Bir gözden geçirme. *Bağımlılık Dergisi*, 23(1), 45–58.
- [7] Gaolaolwe, P., Moagi, M. M., Tshitangano, T. G., & Madiba, S. (2025). Exploration of effective substance use relapse prevention programmes for the youth: An integrative literature review. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 32(1), 45–58.
- [8] Hasler, B. P., Smith, L. J., Cousins, J. C., & Bootzin, R. R. (2012). Circadian rhythms, sleep, and substance abuse. *Sleep Medicine Reviews*, 16(1), 67–81.

- [9] Horne, J. A., & Östberg, O. (1976). A self-assessment questionnaire to determine morningness–eveningness in human circadian rhythms. *International Journal of Chronobiology*, 4(2), 97–110.
- [10] Basri, H., Ramli, M., Ariani, N., Hapsari, W., & Maulida, R. (2024). Coping mechanisms utilized by individuals with drug addiction in overcoming challenges during the recovery process: A qualitative meta-synthesis. *Journal of Preventive Medicine and Public Health*, 57(2), 112–121.
- [11] Prat, G., Adan, A., & Sánchez-Turet, M. (2020). Chronotype, circadian adjustment and sleep–wake behavior in substance use disorders. *Addictive Behaviors Reports*, 11, 100252.
- [12] Pündük, Z., Gür, H., & Ercan, İ. (2005). Sabahçıl–Akşamcıl Anketi Türkçe uyarlamasında güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 16(1), 40–45.
- [13] Yalçın, M., & Tüzün, Z. (2021). Madde bağımlılığı tedavisinde motivasyonel süreçler ve kendi kendine yardım davranışları. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 8(2), 101–116.

GULAMHUSEYN SAID VE YARATICILIĞI HAKKINDA
ABOUT GULAMHUSEYN SAID AND HIS CREATIVITY

Dr.doç.Mahmizer Hamid kızı Mehtibeyova

AMEA Nizami Gencevi adına Edebiyat Enstitü. E-mail:
mehdibeyovamahmizer@gmail.com./ ORCID ID:0000-0001-8371-07

ÖZET

İrtica döneminde Güney Azerbaycanlı nesir yazarlarının bir kısmı, eserlerini İran'daki daha geniş okuyucu ve halk kitlelerine ulaştırmak, aynı zamanda toplumsal ve fikrî etkisini artırmak amacıyla Farsça kaleme almıştır. Bu durum, söz konusu yazarların yalnızca edebî kaygılarla değil, aynı zamanda dönemin sosyal ve kültürel şartlarını dikkate alarak daha geniş bir muhatap çevresine seslenme isteğiyle hareket ettiklerini göstermektedir. Bu bakımdan Farsça, onların düşüncelerini yaymak ve toplumsal dönüşüm sürecine katkıda bulunmak için başvurdukları önemli bir ifade aracı olmuştur. Bunlar arasında, Güney Azerbaycan ve İran'da mistik gerçekçilik okulunun kurucusu, dünyaca ünlü yazar Gulamhuseyn Saidi özellikle anılmalıdır. Eserleri ülkesinin sınırlarını aşmış ve geniş bir üne kavuşmuştur. Senaryosuna dayanan “Öküz” filmi, Berlin Film Festivali'nde birincilik ödülünü kazanmıştır. 1964 yılında İran Araştırma ve Sosyal Çalışmalar Merkezi'nde çalışmış ve işiyle bağlantılı olarak Güney Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerine seyahat etme fırsatı bulmuştur. Bu dönemde, editörlüğünü yaptığı “Alifba” dergisi yayınlanmıştır. 1965 yılında siyasi görüşleri nedeniyle tutuklanmış ve ağır işkencelere maruz kalmıştır. İran İslam Devrimi'nin zaferinden sonra, muhalif bir tutum sergileyen yazar, 1982 yılında ülkeyi terk ederek Fransa'ya göç etmiştir. “*Yaratıcı mirası oldukça zengin olan yazar, “Şehirde Bir Yabancı”, “Balo”, “Gülümseyen Yüzlü Tatar”, “Hırçın Kızın Hizmetkarları” ve diğer roman ve oyunlarını Farsça yazmak zorunda kaldı.*”*Sadece “Kurtlar” adlı eseri ana dilde yazılmıştır*”.¹

Anahtar kelimeler: Güney Azerbaycan, eserler, vatan sevgisi, Gulamhuseyn

¹ GüneyAzerbaycan nesri. Antologiya, Vaqif Sultanlı və İrec İsmayılın sunumunda, Bakü. 2017, s,199

ABSTRACT

Some of the prose writers of South Azerbaijan, who wrote during the period of revolution, wrote in Farsi in order to bring their works to a wider readership and people in Iran, as well as to increase their social and intellectual impact. This situation shows that the authors in question act not only with literary concerns, but also with the desire to appeal to a wider audience, taking into account the social and cultural conditions of the period. In this regard, Persian became an important means of expression that they used to spread their thoughts and contribute to the process of social transformation. Among them, the founder of the school of mystical realism in South Azerbaijan and Iran, the world-famous writer Gulamhuseyn Said should be especially mentioned. His works have crossed the borders of his country and gained wide fame. The film "Okuz" based on his script won the first prize at the Berlin Film Festival. In 1964, he worked at the Iranian Research and Social Work Center and had the opportunity to travel to various regions of South Azerbaijan in connection with his work. During this period, the "Alifba" magazine, which he edited, was published. In 1965, he was arrested for his political views and subjected to severe torture. After the victory of the Iranian Islamic Revolution, the writer, who showed an opposition attitude, left the country and immigrated to France in 1982. "The author, whose creative heritage is very rich, had to write his novels and plays in Persian, such as "A Stranger in the City", "Balo", "Gülümseyen Yüzli Tatar", "Hırçın Kızın Hizmetkarları" and other novels and plays. Only the work "Wolves" was written in the mother tongue

Keywords: South Azerbaijan, works, love of country, Gulamhuseyn

GİRİŞ

Güney Azerbaycan edebiyatında büyülu gerçekçilik tarzında eserler veren, düzyazı ve oyun yazarı olarak tanınan Gulamhuseyn Saidı, 1936 yılında Tebriz şehrinde fakir bir ailede dünyaya geldi. İlköğretimini "Badr" ilkokulunda, ortaöğretimini ise Tebriz'deki ünlü "Mansur" okulunda tamamladı. Yazar, lise yıllarında kamu faaliyetlerine katılmaya başladı. "Faryad", "Saud", "Cavanane-Azerbaycan" ve "Danishamuz" gibi basın kuruluşlarında aktif olarak yer aldı. İran'da demokratik hareketin başlangıcıyla birlikte gençlik yıllarında siyasi faaliyetlere katılan Saidı, Şah rejimi tarafından tutuklandı. Eğitimine devam ederken Tebriz Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne giren yazar, Samad Behrangi, Behruz Dehghani, Maftun Amini, Kazim Saadati

ve diğerkleri de dahil olmak üzere dönemin ilerici entelektüellerinden oluşan bir grupla yakın dostluklar kurdu.

Saidı, 1961 yılında Tebriz Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu ve doktor-psikolog unvanını aldı. Öğrenim yıllarında gösterilere ve öğrenci hareketlerine aktif olarak katılan Gulamhuseyn Saidı, tıp kariyerine başlayamadı ve askere alınarak Tahran'a gönderildi. Askerlik hizmeti sırasında askerlik hayatıyla ilgili üç kısa öykü yazdı, ancak bu öyküler yazarın ölümünden sonra “Kilk” dergisinde yayımlandı. Askerlik hizmetinden döndükten sonra Tahran'da “Dilguşa” adında bir tıp merkezi açtı. Bu tıp merkezini bir tedavi merkezi olmaktan ziyade Tahran'ın edebiyat, felsefe ve siyaset düşünürlerinin buluşma yeri haline getirdi. Tahranlı şair ve yazarların yanı sıra Tebriz'den arkadaşları da buraya geldi. O yıllarda Saidi, dönemin ünlü edebiyat ve kültür dergileriyle iş birliği yapmaya başladı. İran'ın önde gelen edebiyatçılarından şair Ahmed Şamlu, büyük yazar Celaledin-Ahmad, 1940'larda Milli Eğitim Bakanı olan Dr. Parviz Hanlari ve son olarak Rıza Barahani ve diğerkleriyle tanışıp arkadaş oldu. “Köyde Yas” adlı öykü kitabı 1965 yılında Tahran'da yayımlandı. Halk yaşamından beslenen Gholamhossein Saidi, bu eseri destansı bir üslupla kaleme aldı ve ayrı ayrı öykülerden oluşan bu derlemede, köylülerin karşılaştığı çeşitli olayları ve hikayeleri, ayrıca üst kademedeki oturanların kayıtsızlığını anlatmaya çalıştı. Eser, okuyuculardan önce özel servislerin dikkatini çekti. Onlar, kitaptaki öykülerin yeni tarzından ziyade, konusuyla daha çok ilgilendiler. Genç yazarın toplumun eksikliklerine yönelik eleştirisi, devlet karşıtı propaganda olarak değerlendirildi ve tutuklandı. *Uzun ve zahmetli soruşturma sonuçsuz kalsa da, yazar bu adaletsizlik ve zulümden derinden sarsıldı*². İran'daki İslam Devrimi'nin zaferinden sonra, yazar 1982'de ülkeyi terk ederek Fransa'ya göç etti. Dr. Gulamhuseyn Saidı 23 Kasım 1985'te vefat etti ve Paris'teki Pere-Lachaise mezarlığına defnedildi. Yazar ilk yazarlık deneyimine bir öyküyle başlamış olsa da, daha sonra yazdığı oyunlar ona şöhret kazandırdı. Oyunları uzun yıllar boyunca ülkenin büyük şehirlerindeki tiyatrolarda sahnelendi. Tüm bunlar yazara geniş bir ün kazandırdı. Tahran Üniversitesi'nin etnografik ve antropolojik araştırma ekibiyle işbirliği yapan yazar, çalışmalarıyla ilgili geziler yaparak Azerbaycan'ın birçok şehrini ve ücra köylerini, İran'ın güney bölgelerini gezmiş ve yurt dışı ziyaretlerinde de bulunmuştur. “Saedi, eserlerini İran'ın ücra bölgelerindeki insanların zorlu yaşamlarına, seyahatlerinden edindiği izlenimlere ve bilgilere dayanarak yazmıştır. Etnografik bir üslupla yazdığı “*Khiyav veya Meşkin Şehri*”,

² https://az.wikipedia.org/wiki/Gulamh%C3%BCseyin_Saidi

“İlhiç” ve “Karadağ” adlı kitapları kaleme almıştır”.³ Bu eserler, sanatsal özelliklerinin yanı sıra Azerbaycan bölgeleri hakkında yazılmış en önemli eserler arasında da kabul edilmektedir. Eser, sanatsal olmaktan çok etnografiktir. İkşiçi, Tebriz yakınlarındaki köylerden biridir. Yazarın diğer kitabı “Khiyav veya Meşkin Şehir”, şehrin tarihini ele almaktadır. Ünlü şahsiyetlerine geniş yer verilmiştir. Saidi'nin siyasi, sosyal ve eleştirel görüşleri de kitapta yansıtılmıştır. *“Azerbaycan'ın efsanevi Savala dağlarının eteklerinde yer alan, tarihi yerleri, güzel doğası ve zengin kaynaklarıyla turistleri cezbeden bu yere karşı merkezi hükümetin kayıtsız tavrı yazarı endişelendirmiştir. Bölge halkının açlık ve sefalet içinde yaşadığını üzümlere dile getirmiş ve ulusal kayıtsızlığı sert bir şekilde eleştirmiştir*”⁴. Yazarın Azerbaycan bölgeleri üzerine yazdığı eser “Garadağ” olarak adlandırılır. Eser bugüne kadar yayımlanmamıştır. Monografinin bir kısmı “Kaleybar”, “Marand”, “Ahar”, “Hoy”, “Urmiye”, “Peyke-javanan” dergilerinde yayımlanmıştır. Halk edebiyatından yararlanan yazar, “Beyalde Yaz”ı destansı bir üslupla yazmış ve ayrı ayrı öykülerden oluşan bu derlemede, köylülerin karşılaştığı olayları ve hikayeleri ve onların üstünde yaşayanların kayıtsızlığını anlatmaya çalışmıştır. “Korku ve Dehşet” adlı eserinde ise, bir psikoloğun hassasiyetiyle yaratılmış imgeler kullanarak, insanların ruhlarına işlemiş korku ve dehşetten bahsetmiştir. Gulamhuseyn Saidi'nin üç öyküsü Rusçaya çevrilerek Moskova'daki “İlerleme” yayınevi tarafından çağdaş İranlı yazarların öykülerinden oluşan bir derlemede yayımlandı. Öykülerin seçiminde, sosyalist gerçekçilik ilkelerine yakın ve ezilen kitlelerin çıkarlarına, ezilenlerin ve aşağılananların kaderine karşılık gelen örneklerle öncelik verildi. Ancak bunlar bile, Farsça yazan ve eserler üreten bir yazarın eserine uluslararası ilginin nedenini anlamamızı sağlıyor. Yazarın “Dandil” öyküsünün kahramanları ezilmiş, sefil insanlardır. Tek umutları, köyün şerefini Amerikalı bir çavuşa satarak geçimlerini sağlamaktır. Ancak son anda bunun bir seraptan başka bir şey olmadığı ortaya çıkar; sevişmekle meşgul bir hanımefendinin evinde güzel bir kadının bekaretini bozan ve tüm köylülerin önünde sabaha kadar onunla eğlenen Amerikalı çavuş, tek kuruş vermeden ıslık çalarak eve döner ve büyük bir kalabalık, acınası bir seyirci pozisyonu alarak, gözündeki kırıksıklığı bile söylemeye cesaret edemez. Yazar, vatanın değeri bilinmediği sürece, gelen her yabancıya ona böyle davranacağını söylemekten çekinir. Saedi'nin pandomim türüne başvurması tesadüf değildi. Şah rejiminin Azerbaycan dilini baskı altına almasının bir sonucu olarak, ait olduğu milletin çektiği acıları pandomim yoluyla

³ Məmmədli P. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi 10-IX Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı, Bakı, Elm nəşriyyatı, 2021, s, 1145-1146

⁴ Yene orada s,1146

aktarmaya çalıştı. Saıdi'ye göre, tüm Azerbaycanlılar (Güney Azerbaycan - M.M.) doğuştan dilsizdi... Bu nedenle, Azerbaycanlı aydınlar ana dillerinde yazıp edebi eserler üretemiyorlardı. Çoğunluğu ana dilinden mahrum bırakılmış olan insanların konuşması, bir tür pandomim oyununa benziyordu. Bu, yazarın vardığı sonuçtu. Anadilini kaybetmenin acısını, hayatı boyunca göğsünde iyileşmeyen bir yara gibi taşıdı. Saedi, sanatsal gazetecilik yazılarında da bu konuya değindi. Yazarın pandomimleri, “İsimsiz ve Açıklanamayan Korku”, “Korku ve Sekiz” ve “Evdeki Yas” başlıkları altında büyük bir ustalıkla yazılmış bir dizi soyut öyküdür. Pahlavi rejimi sırasında, bu tür edebi yazılar en uygun yazı stili olarak kabul ediliyordu. Bu, yazarın rejime karşı sessiz bir protestosuydu.

Yazarın çok zengin bir mirası var; “Şehirde Bir Yabancı”, “Top”, “Güllü Tatar”, “Varezil Elichomaglyari” ve diğer roman ve oyunları daha ünlüdür. Açık nedenlerden dolayı, eserlerini Farsça yazmak zorunda kaldı. Sadece “Kurtlar” adlı oyunu ana dilinde yazıldı. İki kitabı Bakü'de yayımlandı. Bunlardan ilki, Tebriz'de yaşayan şair Nigar Khiyavi tarafından çevrilen ve o ülkede öyküden daha uzun düzyazı eserleri için kullanılan "Kanun" yayınevi tarafından yayımlanan *“Top” adlı kısa romandır*⁵. Tebriz'de “Akhtar” yayınevi, Gulamhuseyn Saıdi'nin “Bayal Azalyaları” ve “Top” adlı eserlerini dilimize çevirdi. Filoloji Doktoru Rahim Aliyev, Nigar Khiyavi'nin çevirdiği “Top” romanı hakkında yazdığı kapsamlı makalesinde şunları belirtiyor: *“Top” romanı, Anayasa Devrimi (1905-1911) dönemini anlatan, basit bir olay örgüsüne sahip bir eserdir. Tarihten bilindiği üzere, Anayasa Devrimi sırasında bir çıkmaz yaşanmıştır: Şah yurtdışına kaçmış olsa da, Sattar Han Tahran'ı kontrol altına alamamış, hatta orada yaralanmıştır. Bir yanda Anayasa yanlıları, diğer yanda Şah destekçileri müttefik arıyorlardı*⁶. Bu güçlerden biri de Tebriz, Erdabil ve İran'ın diğer bölgelerinde yaşayan Şahsevân kabileleriydi. Birçok ülkede rastlanan göçebe kabilelerdi bunlar. Şahsevânlar, 12.-14. yüzyıllarda oradaki küçük feodal devletler arasındaki çatışmalar sırasında Bizans topraklarından İran'a geldiler: *“Şahsevânlar, İran'daki Şah Muhafızlarıydı - ordunun seçkin bir parçasıydı. Onları diğer tarikatlardan ayıran en önemli özellik, katı Şii-Alevi mezhebine bağlı olmalarıydı. Şahsevan kelimesi ayrıca, şahimer (halkın kralı) olarak kabul edilen Hz. Ali'ye ve ailesine, ayrıca direniş ve fedakarlığın sembolü olan İmam Hüseyin'e duyulan fanatik inançla*

⁵ Əliyev R. “Top” romanı haqqında qeydlər. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı: Tədqiqlər, II- cild, “Elm və təhsil”, Bakı, 2016, s.27-28

⁶ Əliyev R. “Top” romanı haqqında qeydlər. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı: Tədqiqlər, II- cild, “Elm və təhsil”, Bakı, 2016, s.28

da ayırt ediliyordu”⁷. Gulamhuseyn Saidi'nin “Top” adlı romanından, yazarın çocukluğunun Şahsevan ortamında geçtiği açıkça anlaşılıyor. Eğer durum böyle olmasaydı, olayları bu kadar doğru bir şekilde yazamazdı. Araştırmacı P. Mammadli, yazarın eserlerini tartışırken, Gulamrza Tebrizi'nin fikirlerine haklı olarak atıfta bulunuyor: “*Saidi'yi diğer yazarlardan ayıran en önemli özelliklerden birinin sosyal ve insani değerlere verdiği önem olduğunu vurguluyor. Ayrıca, eleştirel ve hicivli bir üsluba dayanan yazılarının kitleleri harekete geçirdiğini, onları ayıklaştırdığını ve hakları için mücadele etmeye çağırdığını*”⁸ yazıyor.

Edebiyat dünyasına şiirle giren Gulamhuseyn Saidi, gazetecilik, düzyazı, tiyatro ve çevirmenlik alanlarında da kendini denemiştir. Edebi mirası 17 roman ve birçok öykü, 6 monografi ve makale derlemesi ile 4 çeviri eseri içermektedir. Senaryolarından uyarlanan üç film İran'da çekilmiştir:” “*Öküz*”, “*Başkalarının Huzurunda Barış*” ve “*Küçük Balığın Çemberi*”⁹

Sonuç

Güney Azerbaycan edebiyatında büyümlü gerçekçilik tarzında eserler veren Gulamhuseyn Saidi, 1936 yılında Tebriz'de dünyaya geldi. Daha çok bir oyun yazarı olarak tanınan yazar, düzyazı türündeki eserleriyle de bilinmektedir. Kendisi ayrıca Tebriz'deki ünlü “Mansur” okulundan mezun olmuştur. Gulamhuseyn Saidi; “Faryad”, “Saud”, “Cavanane-Azerbaycan” ve “Danishamuz” gibi basın kuruluşlarında aktif olarak yer almıştır. İran'da demokratik hareketin başlamasıyla birlikte, henüz bir gençken siyasi faaliyetlere katılan Saidi, Şah rejimi tarafından tutuklandı. Eğitim hayatı sırasında Tebriz Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne giren Saidi; Samad Behrangi, Behruz Dehghani, Maftun Amini, Kazim Saadati ve diğerleri gibi dönemin ilerici aydınlarından oluşan bir grupla yakın dostluklar kurdu. Zengin bir yaratıcı mirasa sahip olan yazar; “Şehirde Bir Yabancı”, “Top”, “Gülümseyen Tatar”, “Varezli Elçomağlar” ve diğer roman ve oyunlarını Farsça yazmak zorunda kalmıştır. 1965 yılında Tahran'da “Bayal”da Yas” adlı bir öykü kitabı yayımlanmıştır. Halkın yaşamından beslenen yazar, köylülerin karşılaştığı çeşitli olayları ve hikâyeleri tasvir etmeye çalışarak bu eseri destansı bir üslupla kaleme almıştır. Eser, gizli servis görevlilerinin dikkatini çekti. Onları asıl ilgilendiren, kitaptaki öykülerin alışılmadık üslubundan ziyade ele aldığı konuydu. Genç yazarın toplumdaki eksikliklere yönelik eleştirileri devlet karşıtı propaganda olarak

⁷ Yene orada s,29-30

⁸ *Pərvanə Məmmədli*. Cənubi Azərbaycan: ədəbi şəxsiyyətlər, portretlər. Bakı: “Sabah”, 2015, s.190.

⁹ Yene orada,s.191

değerlendirildi ve yazar tutuklandı. Uzun ve yıpratıcı soruşturma sonuçsuz kalsa da, yazar bu haksızlık ve zulüm karşısında derinden sarsılmıştı. İran İslam Devrimi'nin zaferinin ardından yazar, 1982 yılında ülkesinden ayrılarak Fransa'ya göç etti. Dr. Gulamhüseyn Saidi , 23 Kasım 1985'te hayatını kaybetti ve Paris'teki Père-Lachaise Mezarlığı'na defnedildi. Yazar, yazarlık serüvenine bir öyküyle başlamış olsa da, daha sonra kaleme aldığı tiyatro oyunları ona ün kazandırdı. Oyunları, uzun yıllar boyunca ülkenin büyük şehirlerindeki tiyatrolarda sahnelendi. Tüm bunlar, yazara büyük bir şöhret getirdi.

Kaynakça

1. Əliyev R. “Top” romanı haqqında qeydlər // Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı: Tədqiqlər. II cild. Bakı: Elm və təhsil, 2016, s. 28.
2. Güney Azərbaycan nəsrı. Antologiya / Tərtib edənlər: Vəqif Sultanlı və İrəc İsmayıl. Bakı: 2017, s. 199.
3. Məmmədli P. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. IX cild: Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Elm nəşriyyatı, 2021, s. 1145-1146.
4. Məmmədli P. Cənubi Azərbaycan: ədəbi şəxsiyyətlər, portretlər. Bakı: Sabah, 2015, s. 190.
5. https://az.wikipedia.org/wiki/Qulamhüseyn_Saidi

RİBÂT-I ŞEREF KERVANSARAYI'NDA TUĞLA VE HORASAN HARCİ ETKİLEŞİMİNDE YÜZEY SÜSLEMESİ VE BİÇİMLENİŞİ

Doç. Dr. Abdolvahid Soofizadeh

Aksaray Üniversitesi, Tarih Bölüm

[https://orcid.org/0000-0001-8973-](https://orcid.org/0000-0001-8973-3144)

[3144](https://orcid.org/0000-0001-8973-3144)

vahid.soofizadeh@gmail.com

Özet:

Bu çalışma, Büyük Selçuklu mimarisinin önemli yapılarından biri olan Ribât-ı Şeref Kervansarayı üzerinden, tek bir motif aracılığıyla süsleme anlayışını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Selçuklu kervansarayları, yalnızca ticari faaliyetleri destekleyen yapılar değil; aynı zamanda devlet otoritesini kırsal alanlarda görünür kılan, güvenlik, konaklama ve ticaret işlevlerini bir arada barındıran çok yönlü mimari komplekslerdir. Bu yapılar, İpek Yolu'nun ekonomik ve kültürel sürekliliği içinde önemli bir rol oynamış; tüccarlar için güvenli bir dolaşım ağı oluşturmuştur. Ribât-ı Şeref Kervansarayı, XII. yüzyılda Sultan Ahmed Sencer döneminde inşa edilmiş olup, özellikle tuğla işçiliğinin ulaştığı teknik ve estetik düzeyi yansıtmaları bakımından dikkat çekmektedir. Selçuklu mimarisinde tuğla, yalnızca yapısal bir malzeme değil; aynı zamanda süsleme anlayışının temel taşıdır. Farklı diziliş teknikleri, yüzeyde oluşturulan ritmik ve geometrik düzenler ile ışık-gölge etkileri, mimari yüzeylere dinamizm kazandırmıştır. Bu çalışmada incelenen motif, doğrudan tuğla malzemenin kendisinden değil, tuğla yüzey üzerine sıva hâlinde uygulanan alçı bezeme üzerinde yer almaktadır. Tekrarlanan bu süsleme unsuru, belirli bir düzen içerisinde yüzeye yayılmakta ve mimari yüzeyle bütünleşerek estetik bir süreklilik oluşturmaktadır. Motifin biçimsel yapısı, uygulanış tekniği ve yüzeydeki düzeni incelenerek Selçuklu süsleme anlayışı içindeki yeri değerlendirilmektedir. Motifin yalnızca geometrik bir düzenleme olmadığı; aynı zamanda doğadaki üretkenlik, çoğalma ve süreklilik gibi kavramları simgeleyen soyut bir anlatım taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle motif, İslam sanatında figüratif anlatımdan kaçınan, sembolik ve kavramsal ifade biçimlerinin bir örneğini temsil etmektedir. Tek bir motif üzerinden yapılan bu inceleme, Selçuklu süsleme geleneğinin tasarım anlayışını, malzeme ile estetik arasındaki ilişkiyi ve mimari yüzeylerle kurduğu bağı daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelime: Motifler, Tuğla, Selçuklu Mimarisi, Ribât-ı Şeref

Giriş:

Büyük Selçuklu kervansarayları, ticareti teşvik etmenin yanı sıra devletin kırsal alanlardaki varlığını ve otoritesini görünür kılmak amacıyla inşa edilmiştir. Bu yapılar genellikle dışa kapalı, sağlam ve tahkim edilmiş bir kütle anlayışı sergiler; anıtsal bir taç kapı ile içeri açılır ve merkezde yer alan geniş bir avlu etrafında eyvanlar, mekân dizileri ve hizmet birimleriyle düzenlenirdi. Bununla birlikte kervansaraylar yalnızca konaklama işlevi görmeyip, tüccarlar

için güvenli bir ticaret ortamı sağlayan; depo, ahır, mescit ve kimi zaman idari mekânlarıyla küçük ölçekli birer menzil yerleşimi niteliği taşıyan kompleksler olarak da değerlendirilmelidir. Nitekim Oleg Grabar'ın da vurguladığı üzere, bu tür yapılar Selçuklu mimarisinde hem işlevselliği hem de temsil gücünü bir araya getiren anıtsal organizasyonlar olarak öne çıkmaktadır.¹ İpek Yolu'nun teşekkülü, eski dünyada meydana gelen en önemli ekonomik, ticari ve kültürel gelişmelerden biri olarak kabul edilmektedir. Doğu ile Batı arasında uzanan bu geniş ticaret ağı, yalnızca malların taşındığı bir güzergâh olmaktan öte; farklı medeniyetlerin birbirleriyle etkileşime girdiği önemli bir iletişim ve kültürel alışveriş hattı niteliği taşımıştır. Bu nedenle İpek Yolu, tarih boyunca yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel gelişmeler üzerinde de belirleyici bir rol oynamıştır.² Bu ticaret yolu "İpek Yolu" olarak adlandırılmıştır; çünkü güzergâh üzerinde taşınan en önemli ve en değerli ürünlerden biri ipektir. Günümüzde yaygın olarak kullanılan bu ürün, antik ve orta çağlarda oldukça kıymetli ve nadir bir meta olarak kabul edilmekteydi. İlk olarak Çin'de üretilen ipek, uzun süre Çin'in tekelinde kalmış ve bu değerli ürün İpek Yolu aracılığıyla Batı pazarlarına ulaştırılmıştır. Hatta bazı dönemlerde ipek, ticari işlemlerde bir tür değer ölçüsü olarak kullanılmış ve kimi zaman para yerine geçen bir değişim aracı işlevi görmüştür. İpek Yolu'nun geniş bir coğrafyaya yayılması ve çoğunlukla çöl ile bozkır alanlarından geçmesi, uzun mesafeler kat eden tüccarların ve yolcuların güvenli konaklama alanlarına ihtiyaç duymasına yol açmıştır. Bu ihtiyacın sonucu olarak ticaret yolları üzerinde ribât ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Bu yapılar yalnızca konaklama mekânları değil; aynı zamanda ticaretin güvenliğini sağlayan, yolcuların ihtiyaçlarını karşılayan ve devlet otoritesinin ticaret yolları üzerindeki varlığını gösteren önemli mimari merkezlerdir. Büyük Selçuklu Devleti döneminde İpek Yolu güzergâhında inşa edilen ribât ve kervansaraylar, hem mimari plan şemaları hem de zengin süsleme düzenleriyle dikkat çekmektedir. Özellikle cami mimarisinde simetrik dört eyvanlı plan şemasının geliştirilmesi, kubbe inşa tekniklerinde kaydedilen yenilikler, mukarnasın erken ve etkili bir biçimde kullanılması ile birlikte, devlet desteğiyle yaygınlaşan ilk medrese yapılarının inşa edilmesi, bu dönemin mimari ve kurumsal alandaki başlıca özgün katkıları arasında yer almaktadır. Bu yapıların en önemli örneklerinden biri, Büyük Selçuklu Sultanı Ahmed Sencer döneminde XII. yüzyılda inşa edilen Ribât-ı Şeref Kervansarayıdır. Selçuklu mimarisinin en görkemli kervansaraylarından biri olarak kabul edilen bu yapı, özellikle tuğla mimarisinin ulaştığı estetik ve teknik seviyeyi göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Selçuklu mimarisinde tuğla yalnızca bir yapı malzemesi olarak kullanılmamış, aynı zamanda mimari süslemenin temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Tuğlaların farklı yerleştirme teknikleriyle oluşturulan geometrik ve ritmik düzenler, cephe ve iç mekânlarda zengin bir bezeme repertuarı meydana getirmiştir. Özellikle Büyük Selçuklu döneminde gelişen bu süsleme anlayışı, mimari yüzeylerde hem estetik hem de sembolik anlamlar taşıyan çeşitli motiflerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma, Selçuklu tuğla süsleme geleneğinin önemli örneklerinden biri olan Ribât-ı Şeref Kervansarayında yer alan tuğla motiflerinden seçilmiş bir örneğin incelenmesini amaçlamaktadır. Yapıdaki çok sayıda süsleme düzeni arasından belirlenen tek bir tuğla motifinin kompozisyon yapısı, uygulanış tekniği ve

¹ Oleg Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, çev: Nuran Yavuz, Kanat Yayınevi, İstanbul 2004.

² İpek Yolu ve kültürel mirası hakkında bakın: Jean-Pierre Drège and Emil M. Bührer, *The Silk Road Saga*, New York: Facts On File, 1989. Pp. 135-140.

estetik özellikleri değerlendirilerek Selçuklu tuğla süsleme anlayışı içindeki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece tek bir motif üzerinden Selçuklu mimarisinde tuğla süslemenin tasarım mantığı ve mimari yüzeylerle kurduğu ilişki hakkında daha somut bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir. Bu kervansarayı diğerlerinden ayıran en belirgin özellik, son derece zarif tuğla işçiliğidir. Bu nedenle yapı, “İran’ın Tuğla İşçiliği Müzesi” olarak da anılmaktadır. Üstelik bu ustalıklı yapılmış tuğla süslemeler, kervansarayın ününün yayılmasında önemli rol oynamıştır.

Kervansarayda bulunan bir motif üzerine incelemeler

Horasan coğrafyasının çevresel koşulları, Selçuklu mimarisinde malzeme tercihlerini doğrudan etkilemiştir. Bölgenin geniş ölçüde bozkır karakteri taşıması ve yapı üretiminde kolay işlenebilir malzemelere duyulan ihtiyaç, pişmiş tuğlanın yaygın biçimde kullanılmasını teşvik etmiştir. Kilin işlenmesiyle elde edilen tuğla, dayanıklılığı ve biçimlendirilebilir yapısı sayesinde hem taşıyıcı hem de bezeme amaçlı olarak mimari üretimin temel unsurlarından biri hâline gelmiştir.³ Selçuklu mimarisinde tuğla kullanımı, yalnızca çevresel zorunluluklarla açıklanamayacak kadar bilinçli ve gelişmiş bir malzeme anlayışını yansıtmaktadır. Tuğla örgüsünde kullanılan bağlayıcı harç ile birlikte derz düzeni, yüzeyde yalnızca yapısal bir bütünlük değil aynı zamanda estetik bir örgü sistemi oluşturmaktadır. Tuğla ile harcın bu birleşimi, mimari yüzeyde katmanlı bir yüzey düzeninin oluşmasına imkân vermektedir. Tuğla, farklı örgü teknikleri ve yüzey uygulamaları aracılığıyla mimari elemanların biçimlenmesinde etkin rol oynamış; bu sayede yapıların hem dayanıklılığı artırılmış hem de yüzey düzenlemelerinde çeşitlilik sağlanmıştır. Bu durum, Selçuklu mimarisinde teknik ve estetik unsurların birbirinden bağımsız değil, bütüncül bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir. Selçuklu mimarisinin en belirgin özelliklerinden biri, tuğlanın hem taşıyıcı bir yapı malzemesi hem de başlı başına bir süsleme unsuru olarak kullanılmasıdır. Önceki dönemlerde de görülen tuğla bezemeciliği, Selçuklu sanatkarlarının elinde yeni bir boyut kazanmış ve mimarinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu dönemde tuğla, yalnızca duvarları örmek veya yapıyı ayakta tutmak için kullanılan bir malzeme olmaktan çıkmış; estetik anlayışın ve sanatsal yaratıcılığın temel araçlarından biri hâline gelmiştir. Selçuklu mimarları, tuğlanın biçimsel ve teknik imkânlarını ustalıklı değerlendirilerek yapıların cephelerinde, kubbelerinde, tonozlarında ve minarelerinde son derece zengin kompozisyonlar meydana getirmişlerdir. Tuğlaların farklı yönlerde dizilmesi, çıkıntılı ve girintili biçimde yerleştirilmesiyle oluşan ışık-gölge etkileri, yapılara hareket ve derinlik kazandırmıştır. Bu bağlamda tuğla diziliminde yatay, dikey ve özellikle 45 dereceye varan eğimli yerleştirme biçimleri, yüzeyde ritmik ve geometrik çeşitlilik yaratmaktadır. Böylece örgü sistemi, yalnızca statik bir duvar üretimi değil, modüler tekrarlar üzerinden gelişen bir tasarım dili hâline gelmektedir.

³ Richard Ettinghausen, Oleg Grabar, Marilyn Jenkins-Madina, *İslâm Sanatı ve Mimarisi 650-1250*, çev: İsmail Hakkı Yılmaz, Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2022, s. 192.

Böylece yapının taşıyıcı sistemi ile süsleme anlayışı birbirinden ayrılmamış, aksine aynı malzeme üzerinden bütüncül bir mimari ifade ortaya konmuştur. Bu nedenle tuğla, Selçuklu mimarisinde sadece bir inşa malzemesi değil, aynı zamanda mimari kimliği belirleyen temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmelidir. Yapının strüktürel bütünlüğünü sağlayan tuğla, aynı zamanda estetik görünümünü şekillendirmiş; mimarlar ve sanatçılar bu malzeme aracılığıyla teknik ustalıklarını ve sanatsal anlayışlarını yansıtmışlardır. Selçuklu dönemi tuğla işçiliğinin ulaştığı seviye, bu malzemenin hem yapı hem de süsleme alanında eş zamanlı olarak en başarılı şekilde kullanıldığı dönemlerden birini temsil etmektedir.⁴ Ribat-ı Şeref, günümüzde Meşhed yakınlarında, tarihî Horasan'dan Maverâünnehir'e uzanan ana ticaret yolu üzerinde yer alan ve Sultan Sencer devrinde, onun veziri Ebu Tahir Kummi tarafından inşa ettirilen anıtsal bir kervansaraydır. Tamamen tuğla malzemeyle inşa edilen yapı, ardışık biçimde düzenlenmiş

⁴ Gulamali Hatem, *Mimari İslami-i İran Der Devreye Selçukiyan*, Sazıman-i Cihad-ı Daneşgahi Yayınevi, 1390 Tahran, s. 242.

iki avlulu ve dört eyvanlı⁵ plan şemasıyla Selçuklu mimarisinin gelişmiş mekânsal kurgusunu yansıtır. Her iki avlu, zengin biçimde süslenmiş taç kapılarla birbirine bağlanırken, çevrelerini kuşatan revakların gerisinde yolcular için odalar ve çeşitli hizmet mekânları yer alır. Yapının en dikkat çekici bölümleri, kuzeydeki ana eyvanın iki yanında yoğunlaşmış olup, köşelerde kubbeli ve sütunlu salonlarla desteklenen bir düzen görülür. Ribat-ı Şeref'i benzerlerinden ayıran en önemli özellik ise, tuğla işçiliğinin olağanüstü çeşitliliği, geometrik ve bitkisel bezemelerin incelikli kompozisyonu ve yer yer alçı süslemelerle zenginleştirilen yüzey anlayışıdır. Tuğla kullanımının zirveye ulaştığı Selçuklu döneminde, çeşitli sembolik motiflerden oluşan yüzey bezemeleri, yapıların büyük çoğunluğunda hem iç mekânlarda hem de dış cephelerde uygulanmıştır. Nitekim bu bezeme repertuvarının yalnızca yerel bir üslup olmadığı, daha geniş bir Selçuklu coğrafyasına yayılan ortak bir estetik dilin parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Bâyezîd-i Bistâmî Türbesi çevresindeki Selçuklu dönemi mimari kalıntılarda görülen bazı süsleme motifleri ile Ribat-ı Şeref'teki örnekler arasında dikkat çekici benzerlikler bulunmaktadır. Günümüz ölçülerine göre aralarında yaklaşık 600–650 kilometrelik bir mesafe bulunmasına rağmen, her iki merkezde de özellikle tuğla ile oluşturulan geometrik düzenlemeler, ritmik yüzey kurguları ve ışık-gölge etkisine dayalı bezeme anlayışı büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu coğrafi farklılığa rağmen, Selçuklu mimari üretiminde belirli örgü şemalarının farklı merkezlerde benzer biçimde uygulanması, ortak bir teknik dilin ve dolaşım hâlindeki ustalık bilgisinin varlığına işaret etmektedir. Bu durum, Büyük Selçuklu döneminde sanatkarların dolaşımı, teknik bilgi aktarımı ve merkezi estetik anlayışın geniş bir coğrafyada tutarlılık göstermesi açısından önemli bir veri sunar. Bu yönleriyle Ribat-ı Şeref, yalnızca bir konaklama ve güvenlik yapısı değil, aynı zamanda Selçuklu mimari üslubunun coğrafyalar arası sürekliliğini ve bütünlüğünü gözler önüne seren, erken dönem “üslup birliği”nin en güçlü temsilcilerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, söz konusu bezeme anlayışının yalnızca tuğla yüzeyler üzerinde gelişen bir uygulama olmayıp, aynı zamanda Horasan harcı ile kaplanmış duvar yüzeylerinde de benzer teknik ve estetik yaklaşımlarla icra edildiği anlaşılmaktadır. Harcın tuğla aralıklarında ve yüzey geçişlerinde farklı kalınlıklarda kullanılması, bezemenin yüzeyde oluşturduğu derinlik algısını ve gölge-ışık ilişkisini güçlendirerek daha hareketli ve kabartma etkisi taşıyan bir görünüm ortaya çıkarmaktadır. Yüzeyde tekrarlanan ve çoğunlukla kerpiç zemin üzerine Horasan harcıyla biçimlendirilen bu tür motifler, yalnızca süsleme amacı taşımakla kalmayıp, ışık ve gölge etkisiyle yüzeye ritmik bir hareket kazandırarak izleyicinin algısını yönlendiren bütüncül bir estetik düzen oluşturmaktadır.⁶ Nitekim bu yüzeylerde etkileyicilik, derin kabartmalardan ziyade çoğunlukla 1–2 cm'yi aşmayan sığ girinti ve çıkıntıların oluşturduğu ince plastik değer üzerinden şekillenmekte; estetik etki, hacimsel derinlikten çok motiflerin keskin kenarlarında kırılan ışığın meydana getirdiği gölge çizgileriyle ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bezemenin statik bir yüzey süslemesi olmanın ötesinde, gün ışığının geliş açısına bağlı olarak sürekli değişen algısal bir organizasyon biçiminde kurgulandığını göstermektedir. Özellikle sabah ve akşam saatlerinde eğik açıyla gelen ışık, motiflerin bir yüzünü aydınlatırken diğer yüzünde belirgin gölgeler oluşturarak yüzeyde titreşimli ve ritmik bir etki yaratmakta; öğle saatlerinde ise ışığın dikleşmesiyle birlikte bu gölge kontrastı zayıflayarak bezemenin algılana bilirliliği geçici olarak azalmaktadır. Böylece mimari yüzey, günün farklı zaman dilimlerine bağlı olarak değişen ışık koşullarıyla birlikte dinamik bir görsellik kazanmakta; izleyici algısı, sabit bir kompozisyon yerine zamana yayılan bu ışık-gölge ilişkisi aracılığıyla yönlendirilen süreklilik arz eden bir estetik deneyime dönüşmektedir. Ayrıca biçimsel açıdan bu motif, yalnızca

⁵ Dört Eyvanlı şeması hakkında özellikle Selçuklu Devleti döneminde yaygınlaşan mimari tarzlar içinde yer alan kervansaraylar hakkında bkz: Muhammed Yusuf Kiyani ve Wolfram Kleiss, *Kervanserahaye İran*, Miras-ı Ferhengi Yayınevi, Tahran 1373, s. 14-15.

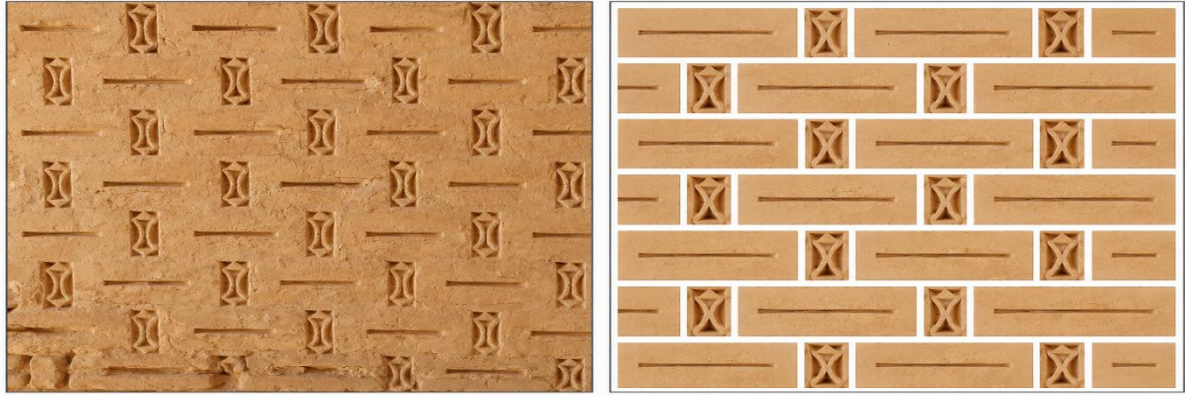
⁶ Ettinghausen, Grabar, Madina, *İslâm Sanatı ve Mimarîsi 650-1250*, s. 194.

geometrik bir düzenleme olarak değil, doğadaki üretkenlik ve çoğalma fikrinin soyut bir yansıması şeklinde de değerlendirilebilir. Tohum ya da filizi andıran formu, potansiyel bir başlangıcı, büyümeyi ve sürekliliği simgelemekte; bu yönüyle durağan bir yüzey bezemesinin ötesine geçerek yaşamın döngüsel karakterine ve varoluşun kesintisiz devamlılığına işaret etmektedir. İslam sanatında sıkça karşılaşılan bu tür soyutlamalar, figüratif anlatımdan kaçınarak doğanın özündeki yaratıcı gücü ve ilahi düzeni sembolik bir dil aracılığıyla görünür kılmayı amaçlar. Büyük Selçuklu Dönemi mimarisinde yapılar çoğunlukla tuğla ile inşa edilmiş; bezeme programı ise tuğla işçiliği, çini ve oyma alçı gibi farklı tekniklerin birlikte kullanılmasıyla şekillenmiştir. Özellikle alçı yüzeylerde, tuğla örgü aralıklarını da içine alan tekrarlı geometrik ve bitkisel motiflerin bütüncül bir kompozisyon anlayışıyla yüzeyi kapladığı görülmektedir. Bu yaklaşım, hem yapısal ritmi görünür kılmakta hem de bezemenin sürekliliğini sağlamaktadır. Nitekim araştırmacıların da vurguladığı üzere, Selçuklu süsleme anlayışında malzeme ile bezeme arasında güçlü bir bütünlük söz konusudur; özellikle tuğla ve alçının birlikte kullanıldığı yüzeylerde motif tekrarı estetik olduğu kadar sembolik bir düzen de üretmektedir.⁷ Bu bağlamda tuğla, yalnızca bir yapı malzemesi olarak değil, aynı zamanda estetik bir ifade aracı olarak değerlendirilmiştir. Farklı diziliş teknikleri, örgü düzenleri ve yüzeyde oluşturulan kabartmalı uygulamalar sayesinde cephelerde ışık ve gölgeye dayalı dinamik etkiler elde edilmiştir. Yazı kuşakları, geometrik düzenlemeler ve yer yer bitkisel bezemeler doğrudan tuğla ile oluşturularak malzemenin ifade gücü artırılmıştır. Özellikle tuğlaların farklı yönlerde yerleştirilmesiyle oluşturulan girintili-çıkıntılı yüzeyler, mimari yüzeye hareket kazandıran temel unsurlardan biri olmuştur. Tuğlanın standart ölçülerde üretilebilmesi ise modüler bir inşa sürecini mümkün kılmış; bu durum hem yapıların daha hızlı inşa edilmesini sağlamış hem de mimaride ritim, oran ve tekrar esasına dayalı bir düzen anlayışının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Horasan harcı gibi dayanıklı bağlayıcı malzemelerin kullanımı, kubbe, tonoz ve eyvan gibi karmaşık örtü sistemlerinin güvenli biçimde inşa edilmesine imkân tanımıştır. Ayrıca bazı uygulamalarda tuğla yüzeyler arasına yerleştirilen sırlı çini parçalarıyla renk karşıtlığı oluşturulmuş; bu yaklaşım, çok renkli bezeme anlayışının erken örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Tuğlaların oyularak motif ya da kitabe oluşturacak şekilde işlenmesi ise malzemenin biçimsel olanaklarını genişleten önemli bir teknik olarak öne çıkmaktadır. Bu tür uygulamalar, özellikle Rabât-ı Şeref gibi anıtsal yapılarda açık biçimde gözlemlenmekte; yazı, geometri ve malzeme arasındaki bütüncül ilişkinin Selçuklu sanatında ne denli gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Selçuklu mimarisinde tuğla, hem yapısal hem de estetik işlevleri bünyesinde birleştiren çok yönlü bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Duvar örgüsünde taşıyıcı bir unsur olmanın ötesine geçerek yüzey estetiğini belirleyen temel araçlardan biri hâline gelmiş; kesilerek, yön değiştirilerek veya oyularak oluşturulan kompozisyonlar aracılığıyla mimari yüzeyler zenginleştirilmiştir. Bu yönüyle tuğla, Selçuklu mimarisinde yalnızca bir inşa malzemesi değil, aynı zamanda düşünülmüş, tasarlanmış ve anlam yüklenmiş bir ifade biçimi olarak değerlendirilmelidir.

Büyük Selçuklu dönemi mimarisinde, özellikle Rabât-ı Şeref gibi anıtsal yapılarda görülen bu tür tuğla bezemeler, yüzeyi yalnızca taşıyıcı bir eleman olmaktan çıkararak ritmik ve sistematik bir görsel düzleme dönüştürmektedir. Tekrarlanan modüler birimlerin oluşturduğu bu düzen, bir yandan yüzeyde süreklilik hissi üretirken, diğer yandan “görsel bir matematik” olarak işleyen kompozisyon aracılığıyla kozmik düzen fikrini çağrıştırmaktadır. Bu bağlamda söz konusu motifler, doğal bir bitkiyi temsil etmekten ziyade, soyutlanmış ve sonsuzluğa açık bir

⁷ Ettinghausen, Grabar, Madina, *İslâm Sanatı ve Mimarisi 650-1250*, s. 194.

düzen anlayışını ifade eder. Ayrıca, kabartmalı tuğla teknikleri sayesinde ışığın yüzeyde kırılması ve gölge oluşumu sağlanarak, duvar statik bir düzlem olmaktan çıkarılıp canlı ve dinamik bir yüzey haline getirilir. Bu ışık-gölge oyunu, bezemenin yalnızca estetik değil, aynı zamanda algısal bir derinlik kazanmasına da imkân tanır. Böylece tekrar eden birimler aracılığıyla kurulan bu sistem, hem sonsuzluk (devam edebilirlik) hem de ilahi düzen (kozmetik ritim) fikrini mimari yüzeye taşır. Ancak bu anlayış, Selçuklu mimarisinin Anadolu'ya taşınmasıyla birlikte belirli dönüşümler geçirmiştir.⁸ İran ve Horasan merkezli Büyük Selçuklu geleneğinde baskın olan bu soyut, ritmik ve yüzeye dayalı tuğla kompozisyonları, Anadolu Selçuklu mimarisinde coğrafi, malzeme ve kültürel etkileşimlerin sonucu olarak farklı yönelimlere evrilmiştir. Özellikle taş malzemenin yaygınlaşmasıyla birlikte bezeme, yüzeyel ritimden ziyade derin oyma, plastik etki ve figüratif-yoğun bitkisel kompozisyonlara doğru yönelmiş; böylece erken Selçukludaki matematiksel tekrar ve sonsuzluk vurgusu, Anadolu'da daha çeşitlenmiş ve sembolik açıdan zenginleşmiş bir bezeme diline dönüşmüştür.

Selçuklu mimarisinde, özellikle Ribât-ı Şeref örneğinde gözlemlenen bezeme anlayışı, yüzeyde ritmik tekrar ve ışık-gölge etkisine dayalı bir düzen kurgusuna dayanmakta; bu bağlamda tekil motiflerin çoğaltılmasıyla süreklilik hissi üreten bir estetik yaklaşım öne çıkmaktadır. Ancak Anadolu Selçuklu mimarisinde, coğrafi ve malzeme koşullarının farklılaşmasına bağlı olarak tuğla kullanımının sınırlandırılması ve taş malzemenin yaygınlaşması, bezeme anlayışında belirgin bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, yüzey düzeni yalnızca motiflerin tekrarıyla değil; geometrik, bitkisel ve yazı unsurlarının bir araya getirildiği daha karmaşık ve bütüncül kompozisyonlar aracılığıyla kurgulanmış, böylece Büyük Selçuklu döneminde hâkim olan ritmik ve yüzeye dayalı bezeme anlayışı, Anadolu'da daha gelişmiş, çok katmanlı ve kompozisyonel bir estetik dile evrilmiştir.⁹

SONUÇ:

Büyük Selçuklu dönemi kervansarayları, yalnızca ticari faaliyetlerin sürdürüldüğü yapılar değil; aynı zamanda devletin ekonomik, siyasî ve kültürel varlığını mekân üzerinden görünür

⁸ Bu konu hakkında bkz: Cahide Keskiner, *Türk Motifleri*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1989, s. 2.

⁹ Mustafa Bulut, *Selçuklu Çizgileri Anadolu Selçuklu Geometrik Kompozisyonları*, İnkılab Yayınevi, İstanbul 2019, s. 15-19.

kılan çok işlevli mimari organizasyonlar olarak değerlendirilmelidir. Bu yapılar, İpek Yolu güzergâhındaki stratejik konumları sayesinde ticaretin güvenliğini sağlarken, aynı zamanda Selçuklu iktidarının kırsal ve yarı-çöl coğrafyalardaki sürekliliğini temsil eden anıtsal merkezler hâline gelmiştir. Bu bağlamda Ribât-ı Şeref Kervansarayı, Selçuklu mimarisinde tuğla kullanımının ulaştığı teknik ve estetik düzeyi göstermesi bakımından seçkin bir örnek teşkil etmektedir. Yapıda gözlemlenen tuğla süsleme anlayışı, malzemenin yalnızca yapısal bir unsur olarak değil, aynı zamanda güçlü bir estetik ifade aracı olarak değerlendirildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle seçilen motif üzerinden yapılan inceleme, Selçuklu bezeme geleneğinde tekrar, ritim ve modülerlik esasına dayalı bir tasarım mantığının hâkim olduğunu göstermektedir. Yüzeyde sınırlı derinlikte oluşturulan kabartmaların ışık ve gölge ile kurduğu ilişki, bezemeyi statik bir süsleme olmaktan çıkararak zamana bağlı olarak değişen dinamik bir görsel deneyime dönüştürmektedir. Bu durum, Selçuklu sanatında estetik algının yalnızca biçimsel düzenlemelerle değil, aynı zamanda çevresel faktörler (özellikle ışık) ile birlikte kurgulandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca incelenen motifin biçimsel özellikleri, doğrudan bir temsilden ziyade soyutlama yoluyla üretkenlik, süreklilik ve kozmik düzen gibi kavramları ifade eden sembolik bir dilin varlığına işaret etmektedir. Selçuklu bezeme anlayışında bu motiflerin oluşumu, tekil bir tasarımdan ziyade belirli bir geometrik şemanın tekrar ve simetri prensipleriyle genişletilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle motifler, hem yatay hem dikey ekseninde çoğaltılarak yüzeyin tamamına yayılan bütüncül bir düzen üretmektedir. Öte yandan, Büyük Selçuklu mimarisinde hâkim olan bu ritmik ve yüzey odaklı bezeme anlayışı, Anadolu Selçuklu dönemine geçişle birlikte önemli dönüşümler geçirmiştir. Malzeme farklılıkları ve yeni coğrafi koşulların etkisiyle tuğlanın yerini büyük ölçüde taşın alması, bezeme dilini de değiştirmiş; yüzeysel ritim yerini daha derin oyma tekniklerine, daha karmaşık ve çok katmanlı kompozisyonlara bırakmıştır. Böylece Selçuklu bezeme geleneği, süreklilik içinde değişerek farklı coğrafyalarda yeni ifade biçimleri kazanmıştır.

Sonuç olarak, Ribât-ı Şeref örneğinde incelenen tuğla motifleri, Selçuklu mimarisinde malzeme, teknik ve estetik anlayışın bütüncül bir yaklaşımla ele alındığını göstermekte; tek bir motif üzerinden dahi bu sanatın ardındaki matematiksel düzen, sembolik düşünce ve algısal kurgunun izleri açık biçimde takip edilebilmektedir. Bu durum, Selçuklu mimarisinin yalnızca yapısal bir üretim değil, aynı zamanda derinlikli bir estetik ve düşünsel sistemin yansıması olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça:

- 1- Bulut Mustafa, *Selçuklu Çizgileri Anadolu Selçuklu Geometrik Kompozisyonları*, İnkılab Yayınevi, İstanbul 2019.
- 2- Drège Jean-Pierre, and Emil M. Bührer, *The Silk Road Saga*, New York: Facts On File, 1989.
- 3- Ettinghausen, Richard, Grabar, Oleg, Jenkins-Madina, Marilyn, *İslâm Sanatı ve Mimarîsi 650-1250*, çev: İsmail Hakkı Yılmaz, Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2022.
- 4- Grabar, Oleg, *İslam Sanatının Oluşumu*, çev: Nuran Yavuz, Kanat Yayınevi, İstanbul 2004.
- 5- Hatem Gulamali, *Mimari İslami-i İran Der Devreye Selçukiyan, Sazıman-i Cihad-ı Daneşgahi* Yayınevi, 1390 Tahran.
- 6- Keskiner Cahide, *Türk Motifleri*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1989.

7- Kiyani Muhammed Yusuf ve Kleiss Wolfram, *Kervanserahaye İran*, Miras-ı Ferhengi
Yayınevi, Tahran 1373.

KUZEYDOĞU EGE VE TROAS PREHİSTORYASI ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME

ELANUR ÖZMEK¹

ÖZET

Günümüzde Türkiye’sinin kuzeybatısında Biga Yarımadası’nın büyük bir kesimini oluşturan Antik Troas Bölgesinin, güneyde Edremit Körfezi, doğuda Biga Dağları, kuzeyde Marmara Denizi ve batıda Ege Denizi sınırlarını oluşturmaktadır. Bölge verimli tarım arazileri, uygun iklim koşulları ve doğal kaynakları ile antik dönemlerden itibaren yerleşim yapısı ve kırsal ekonomisi ile ön plana çıkar. Tarihsel önemi ise büyük ölçüde Homeros’un İlyada destanında anlatılan “Truva Savaşı” ile ilişkilendirilmektedir. Bölgeye duyulan ilgi, 18. ve 19.yüzyıllardan itibaren yapılan araştırmalarla artmış ve Troas’ın tarihsel ve arkeolojik potansiyelinin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır. İlk çalışmalar Frank Calvert tarafından yapılmış olsa da arkeolojik kazılar 19.yüzyılın ikinci yarısında Schliemann kazılarıyla uluslararası tanınırlık kazanmıştır.

Çanakkale ve çevresi, Avrupa ile Asya arasında doğal bir geçiş bölgesi olması nedeniyle Paleolitik dönemden itibaren önemli bir yerleşim alanı olmuştur. 1980’lerde Mehmet Özdoğan tarafından yürütülen yüzey araştırmaları ile Paleolitik dönem taş aletleri, İlk Tunç Çağı yerleşim izleri ve çok sayıda tarihöncesi buluntu yeri tespit edilmiştir. İnkaya Mağarası, Orta Paleolitik döneme ait Levallois teknolojiye taş alet endüstrisi ve yerel kaynak kullanımına ilişkin verileriyle bölgenin erken insan topluluklarının anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Bunun yanı sıra Troya, Maydos Kilisetepe ve Uğurlu-Zeytinlik Höyük gibi çok dönemli yerleşimler, bölgenin Neolitik dönemden tarihi çağlara kadar uzanan kültürel sürekliliğini ortaya koymaktadır. Güncel yüzey araştırmaları ve projeler ise Troas Bölgesi’nin Anadolu, Kuzey Ege ve Balkanlar arasındaki etkileşim ağlarındaki rolünü yeniden değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Troas Bölgesi, Paleolitik Dönem, Tunç Çağı, Yerleşim Arkeolojisi.

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale, Türkiye, elaozmek24@gmail.com, ORCID ID- 0009-0004-8870-165X

MUTLAK'IN YENİDEN DÜŞÜNÜLMESİ: VİKTORYA İDEALİZMİNDEN LESLİE ARMOUR'A

Nermin HANAY

Erciyes Üniversitesi, nerminhanay@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-7880-1160

ÖZET

“Mutlak” kavramı, Viktorya Dönemi İngiliz idealizminin metafizik düşüncesinde hem kurucu hem de tartışmalı bir konuma sahiptir. İngiliz idealistleri açısından gerçeklik, sonlu varlık alanlarını ve parçalı deneyim biçimlerini aşan, nihai, kapsayıcı ve kendi kendini temellendiren bir bütünlük içinde kavranmıştır. Bu bakımdan Mutlak, metafizik sistemin tutarlılığını sağlayan temel ilke olduğu kadar, ahlâkî yönelimin ve bilgi alanları arasındaki irtibatın da dayanağı olarak görülmüştür. Ancak bu güçlü bütünlük fikri, sistemin kapalı bir yapıya dönüşmesi, tarihsel ve dinamik unsurları yeterince kuşatamaması ve çoğul bakış açılarına sınırlı bir alan bırakması sebebiyle çağdaş felsefi tartışmalar açısından yeniden ele alınması gereken bir mesele hâline gelmiştir. Bu tebliğ, söz konusu problemi Leslie Armour’un çoğulcu ve süreç yönelimli metafiziği üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır. Armour, Mutlak’ı farklı anlama sistemlerinin kesiştiği, yorumların karşılaştığı ve düşüncenin tarihsel akışı içinde sürekli yeniden biçimlenen bir ufuk olarak ele almaktadır. Onun “belirli varlık” (determinate being), “çoklu okumalar” (multiple readings) ve “yönelim” (orientation) kavramları, gerçekliğin tek bir nihai okumaya indirgenemeyeceğini; aksine çoğul, açık, yoruma elverişli ve gelecekte ortaya çıkabilecek söylem biçimlerine duyarlı bir yapı taşıdığını göstermektedir. Bu yönüyle Armour’un çoğulcu idealizmi, Viktorya dönemi idealizminin birlik, bütünlük, anlam ve ahlâkî yönelim arayışını bütünüyle geride bırakmadan, bu arayışı daha esnek, tarihsel ve müzakereye açık bir zemine taşımaktadır. Tebliğde, Viktorya dönemi idealistlerinin Mutlak anlayışı ile Armour’un metafizik önerisi karşılaştırılacak; sistem ile çoğulluk, zorunluluk ile tercih, nihailik ile süreçsellik arasındaki gerilimler ele alınacaktır. Ayrıca Armour’un bilimsel söylem ile dinî söylem arasında kurduğu ilişki ve “yönelim” kavramının, Viktorya dönemi ahlâk ve bilgi felsefesindeki karşılıkları tartışılacaktır. Sonuçta tebliğ, Armour’un Mutlak kavramını kapalı ve katı bir metafizik ilke olmaktan çıkarıp yorum, yönelim ve anlam arayışı bakımından yeniden işlevsel hâle getirdiğini ileri sürmektedir. Böylece Viktorya dönemi metafiziğine yönelik tarihsel bir okuma ile çağdaş bir felsefi müdahale bir araya getirilerek Mutlak’ın eleştirel ve yapıcı biçimde yeniden düşünülmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din felsefesi, Mutlak, İdealizm, Viktoryan Dönem, Leslie Armour

THE RETHINKING OF THE ABSOLUTE: FROM VICTORIAN IDEALISM TO LESLIE ARMOUR

ABSTRACT

The concept of the “Absolute” has both a constitutive and a contested position in the metaphysical thought of Victorian British idealism. For the British idealists, reality was understood within a final, comprehensive and self-grounding whole that exceeds finite realms of being and fragmented forms of experience. In this respect, the Absolute was seen not only as the basic principle that secures the coherence of the metaphysical system, but also as the ground of moral orientation and of the relation between different fields of knowledge. Yet this strong idea of wholeness has become an issue that needs to be reconsidered in contemporary philosophical discussions, since it may turn the system into a closed structure, fail to include historical and dynamic elements sufficiently, and leave only a limited space for plural perspectives. This paper aims to discuss this problem through Leslie Armour’s pluralistic and process-oriented metaphysics. Armour treats the Absolute as a horizon in which different systems of meaning intersect, interpretations encounter one another, and thought is constantly reshaped within its historical movement. His concepts of “determinate being”, “multiple readings” and “orientation” show that reality cannot be reduced to a single final reading; rather, it has a plural, open and interpretable structure that remains sensitive to possible future forms of discourse. In this respect, Armour’s pluralistic idealism does not completely abandon the Victorian idealist search for unity, wholeness, meaning and moral orientation, but carries this search onto a more flexible, historical and negotiable ground. The paper will compare the Victorian idealists’ understanding of the Absolute with Armour’s metaphysical proposal, and will examine the tensions between system and plurality, necessity and choice, finality and process. It will also discuss the relation Armour establishes between scientific and religious discourse, and the place of the concept of “orientation” in relation to Victorian moral philosophy and philosophy of knowledge. In conclusion, the paper argues that Armour makes the concept of the Absolute functional again in terms of interpretation, orientation and the search for meaning, rather than treating it as a closed and rigid metaphysical principle. Thus, by bringing together a historical reading of Victorian metaphysics and a contemporary philosophical intervention, the paper aims to rethink the Absolute in a critical and constructive way.

Keywords: Philosophy of religion, The Absolute, Idealism, Victorian period, Leslie Armour

GİRİŞ

Viktorya dönemi İngiliz idealizmi, modern felsefenin özne, bilgi, gerçeklik ve değer alanlarında karşı karşıya kaldığı gerilimlere bütünlüklü bir cevap verme girişimi olarak okunabilir. Kant sonrası felsefenin miras bıraktığı en temel sorunlardan biri, bilincin kurucu faaliyeti ile nesnel gerçeklik arasındaki ilişkinin nasıl temellendirileceğidir. İngiliz idealistleri bu sorunu yalnızca epistemolojik düzeyde ele almamış; bilgi, ahlak, din, toplum ve metafizik alanlarını birbirinden kopuk disiplinler olarak değil, aynı gerçeklik bütününe farklı görünümüleri olarak

düşünmüşlerdir. Bu nedenle Viktorya dönemi idealizmi için felsefenin görevi, tek tek deneyim alanlarını açıklamakla sınırlı değildir; daha derinde, bu alanların hangi bütünlük içinde anlam kazandığını göstermektir.

Bu bütünlük arayışının merkezinde “Mutlak” kavramı yer alır. Green’de ebedi bilinç, Bosanquet’te farklılık içinde birlik, Bradley’de ilişkisel düşüncenin çelişkilerini aşan deneyimsel bütünlük, Royce’ta ise sonlu benlikleri dışlamayan sonsuz temsil sistemi (McGinn, 2010, ss. 75-84) olarak karşımıza çıkan Mutlak, farklı idealist sistemlerde değişik biçimlerde ifade edilmiştir. Bununla birlikte kavramın temel işlevi büyük ölçüde ortaktır. Bu temel işlev gerçekliğin parçalı, tesadüfî ve birbirinden yalıtılmış unsurlardan oluşmadığını bilgi, değer ve deneyimin daha kuşatıcı bir anlam zemini içinde kavranması gerektiğini göstermektedir.

Ancak 20. yüzyılın başından itibaren Mutlak kavramı ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır. Pozitivist ve empirist gelenek, Mutlak’ı deneyimle doğrulanamayan spekülâtif bir metafizik varsayım olarak değerlendirirken; Moore ve Russell çizgisindeki erken analitik felsefe, idealist bütünlük düşüncesinin mantıksal çözümlemeyi bulanıklaştırdığını ileri sürmüştür. Ayer’in mantıksal pozitivizmi açısından Mutlak, anlamlı bir önerme alanına dâhil edilemeyen metafizik bir artık olarak görülür. Personal idealistler ise başka bir noktadan itiraz eder: Mutlak fikri, eğer tekçi ve kapalı bir bütünlük olarak düşünülürse, bireyselliği, şahsiyeti ve sonlu benliklerin özgünlüğünü yutma tehlikesi taşır.

Bu eleştiriler, Mutlak kavramını felsefe tarihinin terk edilmiş bir kalıntısı hâline getirmiş görünse de mesele bu kadar basit değildir. Çünkü Mutlak’a yöneltilen eleştiriler, kavramın tamamen gereksiz olduğunu değil, klasik biçimiyle savunulmasının artık zorlaştığını gösterir. Nitekim Leslie Armour’un düşüncesi tam da bu noktada önem kazanır. Armour, Viktorya dönemi idealizminin birlik, anlam, yönelim ve bütünlük arayışını bütünüyle reddetmez; fakat bu arayışı kapalı, tamamlanmış ve her şeyi önceden belirleyen bir ontolojik sistem içinde sürdürmenin mümkün olmadığını düşünür. Ona göre dünya, tek bir doğru okumaya indirgenemez. Bilimsel, dinî, ahlaki ve gündelik söylemler gerçekliği farklı açılardan okur; bu okumaların hiçbirisi tek başına bütün gerçekliği tüketmez.

Bu çalışmanın temel amacı, Leslie Armour’un Mutlak kavramını nasıl yeniden düşündüğünü ortaya koymaktır. Armour’un “belirli varlık” (determinate being), “çoklu okumalar” (multiple readings) ve “yönelim” (orientation) kavramları, klasik Mutlak anlayışının yerine geçecek yeni bir düşünme zemini sunar. Bu zeminde Mutlak, artık bütün farklılıkları kendi içinde eriten tekçi bir metafizik ilke değildir; farklı söylem ve deneyim alanlarının birbirleriyle ilişkilendirilebildiği, fakat hiçbir zaman son sözünü söylemeyen açık bir ufuktur. Böylece Armour, Mutlak’ı ortadan kaldırmaktan çok, onu çoğulluk, süreçsellik ve yorum fikri etrafında yeniden kurar.

Bu bağlamda çalışmada önce Viktorya dönemi idealizminde Mutlak kavramının temel işlevi ele alınacak, ardından bu kavrama yöneltilen modern eleştiriler değerlendirilecektir. Daha sonra Leslie Armour’un çoğulcu idealizmi çerçevesinde Mutlak’ın nasıl dönüştüğü incelenecek ve özellikle belirli varlık, çoklu okuma ve yönelim kavramları üzerinden bu dönüşümün felsefi anlamı tartışılacaktır. Sonuçta şu soru merkeze alınacaktır: Mutlak kavramı gerçekten eskimiş

bir metafizik kalıntı mıdır, yoksa çağdaş çoğulcu ve süreçsel bir metafizik içinde yeniden işlev kazanabilir mi?

1. VİKTORYA DÖNEMİ İDEALİZMİNDE MUTLAK'IN İŞLEVİ VE MUTLAK'A YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

İdealizm felsefe tarihinde İ. Kant'tan beri kendisini genelleştiren ve kabul ettiren teorilerden oluşmuş bir kavramsallaştırmadır. İdealizm betimlemesi Platon'dan beri bilinen spekülasyon ideler öğretisini kapsamaktadır. Bu bağlamda İdealizmde üç özellik açığa çıkar:

- Ontoloji olarak idealizm: Tinsel entitelerin varlığını (ideler) iddia eder. Bunlar maddeye indirgenemezler.
- Bilgi teorisi olarak idealizm: Görünen dünyanın düşünen insan zihninden bağımsız olmadığı tezini savunur.
- Etik bağlamda idealizm: Akıldan elde edilen ilkelerle eylemi gerekçelendirme ve temellendirmeyi esas alır (Topakkaya & Rutli, 2021, s. 13).

İdealizm Almanya'da Kant ile felsefe dünyasına girmiş Hegel'le zirveleşmiş ve Anglo Amerikan (Britanya) dünyasında İskoçların Almanca'dan çevirileri ile yaygınlaşmış bir felsefi akımdır. İdealizmde asıl sorun Kant'tan kendilerine miras olarak kalan çözülmemiş bir problem olarak, nesnel gerçeklik ile öznel bilgi arasındaki problem ya da gerilimdir (Topakkaya & Rutli, 2021, s. 29). Çözüm önerileri farklılığı ve karşıtlığı bir tarafa bırakılacak olursa; bilgi teorisi temelli bütün bu çözüm önerileri insan varoluşunun temel sorusu olan şu soruya cevap bulmayı amaç edinmiştir: Bilinç faaliyetleri aracılığıyla *Gerçeklikle* ilişki kuran ve onları temsil ve eylem olarak rasyonel anlamda temsil etmeyi kendine amaç edinen bilgiye nasıl ulaşılır?

Viktorya dönemi idealist düşünürleri genel olarak *gerçekliğin* nihai, tek, kapsayıcı, değişmez ve kendi kendini temellendiren bir Mutlak ideada birleştiğini savunmuşlardır. İngiliz idealizminde Mutlak kavramı bilgi, değer, ahlak, din ve toplum düşüncesini aynı metafizik zemin içinde kavramayı mümkün kılan merkezî bir ilke olarak alınır. İngiliz idealistleri için gerçeklik, birbirinden yalıtılmış tekil olguların toplamı olarak anlaşılamaz. Her tekil deneyim, ancak daha geniş bir anlam bütünlüğü içinde yerini bulur. Bu nedenle Mutlak, bir taraftan gerçekliğin nihai birliğini ifade ederken diğer taraftan farklı deneyim alanlarının birbiriyle ilişkisini kuran düzenleyici bir kavram işlevi görür.

Bu noktada İngiliz idealizminin temel iddiası, modern empirizmin ve atomcu gerçeklik anlayışının yetersizliğine dayanır. Empirist yaklaşım, bilgiyi tekil duyumlar, izlenimler ya da bağımsız olgular üzerinden kurmaya çalışırken idealistler, bilginin baştan itibaren ilişkisel ve bütünsel bir yapıya sahip olduğunu savunurlar. Bir nesneyi bilmek, onu yalnızca duyuşsal olarak almak anlamına gelmez. Onu başka nesnelerle, kavramlarla, değerlerle ve amaçlarla ilişkilendirmek anlamına gelir. Dolayısıyla bilgi, daima bir bütün içinde işleyen ayırt etme, bağlama ve anlamlandırma faaliyetidir. Mutlak, bu bütünlüğün nihai metafizik adıdır.

T. H. Green'de bu bütünlük “ebedî bilinç” fikriyle ifade edilir. Green'e göre doğa, kendi başına dağınık ve anlamsız bir veri alanı değildir; bilinç, nesneleri ilişkiler ağı içinde kavrayarak onları bilinebilir kılar. Bernard Bosanquet'te Mutlak, bireysel farklılıkları basitçe ortadan kaldıran bir birlik değil, farklılıkları daha geniş bir sistem içinde anlamlı hâle getiren bütünlüktür.

Bosanquet'in ahlak ve devlet düşüncesinde birey, ancak daha geniş toplumsal ve etik bütünlük içinde kendini gerçekleştirebilir. Bu nedenle Mutlak, yalnızca metafizik bir kavram olarak kalmaz; ahlaki ve toplumsal hayatın da arka planını oluşturur.

F. H. Bradley'de ise Mutlak kavramının daha radikal bir metafizik işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bradley'e göre düşünce, gerçekliği kavramaya çalışırken onu ilişkiler, ayrımlar ve yargılar aracılığıyla parçalar. Fakat bu ilişkisel düşünce biçimi, kendi içinde çelişkiler üretir. Bir şeyi başka bir şeyle ilişkilendirdiğimizde hem ayrılığı hem de birlikteliği varsayarız; bu da düşüncenin gerçekliği nihai biçimde kuşatamadığını gösterir. Bradley'nin metafiziğinde Mutlak, bu parçalı ve ilişkisel görünüş alanının ötesinde, çelişkilerin daha yüksek bir deneyimsel bütünlük içinde aşıldığı nihai gerçekliktir. Bu nedenle Bradley'nin mantık ve metafizik ilişkisi, İngiliz idealizminin genel seyrinde belirleyici bir yerde durur. Allard'ın belirttiği gibi Bradley, özellikle yargı ve çıkarım teorisi üzerinden mantığı metafiziğin temeline yerleştirmiş; böylece mantığa felsefe içinde yeni bir konum kazandırmıştır (Allard, 2010, ss. 15-17).

Bradley için Mutlak, Tanrı ile basitçe özdeşleştirilemez. Tanrı, dinî bilinç içinde daha yüksek bir görünüş ve değer merkezi olarak anlam kazanır. Fakat Mutlak, bütün görünüşleri kuşatan daha geniş metafizik gerçekliktir. Bu nedenle Bradley'in Mutlak anlayışı, klasik teistik bir Tanrı tasavvurundan çok, deneyimin bütünlüğüne dayalı monist bir metafizik olarak değerlendirilmelidir. Bu bütünlük, kavramsal düşünceyle tam olarak tüketilemez; çünkü kavramlar ayırım yaparak çalışır, oysa Mutlak, ayrımların nihai olarak uzlaştırıldığı bütünsel deneyimdir.

Ne var ki Mutlak'ın tam da bu kuşatıcı işlevi, 20. yüzyıl başında ona yöneltilecek eleştirilerin de merkezinde yer alır. Eleştiriler birkaç ana hatta toplanabilir. İlk eleştiri, personal idealistlerden gelir. Andrew Seth Pringle-Pattison ve Borden Parker Bowne gibi personal idealistler, Mutlak idealizmin bireysel kişiliği ve sonlu benliklerin özgünlüğünü yeterince koruyamadığını savunurlar. Onlara göre Mutlak, tüm gerçekliği kendi içinde eriten tekçi bir bütünlük olarak düşünüldüğünde, bireysel varoluşun tözsel değeri zayıflar. Bu nedenle personal idealizm, bireyselliğin Mutlak'a yalnızca "adjectival" yani ona bağlı ikincil bir nitelik gibi görülmesine karşı çıkar; Mutlak idealizmin panteistik ve radikal monistik biçimlerinin bireysel kişiliği gölgeleme tehlikesine dikkat çeker (Connelly & Panagakou, 2010, s. 9; Bengtsson, 2010, s. 129).

İkinci eleştirel çizgi, pozitivist ve empirist gelenekten gelir. Bu gelenek açısından Mutlak, deneyimle doğrulanamayan, gözlem alanında karşılığı bulunmayan ve bilimsel açıklamaya katkı sağlamayan spekülasyon bir metafizik varsayımdır. Leslie Armour, Mutlak kavramının 20. yüzyılda özellikle mantıksal pozitivistler, materyalistler ve sıradan dil filozofları tarafından farklı gerekçelerle hedef alındığını belirtir. Mantıksal pozitivistler için Mutlak, anlam ve empirik bilgi ölçütleri bakımından kabul edilemez bir kavramdır; materyalistler için bilim ile metafiziği örtüştürme çabası önünde bir engeldir; sıradan dil filozofları içinse zihin kavramının şeyleştirilmesine dayanan bir kategori hatası izlenimi verir (Armour, 2010, ss. 53-54). Mantıksal pozitivistizmde bu eleştiri daha keskin bir biçim alır.

Bu eleştirinin en bilinen örneklerinden biri A. J. Ayer’in Bradley’e yönelttiği itirazdır. Bradley *Appearance and Reality*’de Mutlak’a yönelik “o evrime girer, fakat kendisi evrim ve ilerleme için yetersizdir.”¹ (Bradley, 1897, s. 499) demektedir. Ayer ise bunu *Language, Truth and Logic*’te metafizik için “sözde önerme” (pseudo-proposition) örneği olarak ele alır (Ayer, 1946, s.36). Ayer burada Bradley’in cümlesinin ilkece doğrulanabilir olmadığını söyler. Bunu metafizik anlamsızlığın tipik bir örneği olarak değerlendirir. Armour’a göre Ayer, bu cümledeki “o” zamirini doğrudan Mutlak’a gönderiyor gibi okur ve bu nedenle Mutlak’ın evrime “girmesi” fikrini anlamsız bulur. Ancak Armour, burada Ayer’in okumasının sorunlu olduğunu, çünkü Bradley’in söz konusu bağlamda doğrudan Mutlak’tan değil, “saf ruh”tan söz ettiğini belirtir (Armour, 2010, ss. 61-62). Buna rağmen Ayer’in eleştirisi önemlidir; çünkü Mutlak kavramının 20. yüzyıl felsefesinde niçin “anlamsız metafizik” etiketiyle dışlandığını göstermektedir. A. J. Ayer için Bradleyci metafizik, anlamlı önermeler alanının dışına düşer. Ayer’in Bradley’in “evrime girer ama kendisi evrimleşmez” ifadesini eleştiri konusu yapması, bu yaklaşımın tipik örneğidir. Ayer’e göre böyle bir cümle deneyimle doğrulanabilir bir içerik sunmadığı için felsefi anlamda açıklayıcı değildir.

Üçüncü ve bu çalışma açısından en önemli eleştiri, Moore ve Russell üzerinden gelişen erken analitik felsefedir. Bu eleştiri, Mutlak’ı yalnızca deneyimle doğrulanamayan bir kavram olduğu için reddetmez; daha temelde, onun dayandığı mantıksal ve ontolojik yapıyı hedef alır. Moore’un idealizme yönelttiği eleştiriler, özellikle yargı teorisi ve zihnin yargı birliği içindeki rolü etrafında şekillenir. Moore’un “The Nature of Judgement” ve “The Refutation of Idealism” başlıklı çalışmaları idealizme karşı kapsamlı eleştiriler niteliğindedir. İlki idealist yargı teorisine, ikincisi ise evrenin tinsel olduğu yönündeki idealist teze yönelir (Ilodigwe, 2019, s. 3). Russell da Moore’un bu anti-idealist hamlesini devralır; 1898’in sonlarına doğru Moore ile birlikte Kant ve Hegel’e karşı adeta isyan etmiş, Moore bu isyanda öncü olmuş, Russell da onu yakından takip etmiştir (Ilodigwe, 2019, s. 3). Moore’un idealizme yönelttiği eleştiriler, özellikle yargının ve kavramların zihne bağımlı olduğu düşüncesine karşı çıkar. Kavramlar, Moore için zihinsel içeriklere indirgenemez; düşünceden bağımsız olarak ele alınmalıdır. Bu hamle, idealizmin gerçekliği bilinç ya da deneyim bütünlüğü üzerinden kuran ana yönelimini sarsacak niteliktedir.

Russell’ın Bradley eleştirisi ise özellikle *The Principles of Mathematics*’te yoğunlaşır; burada özne-yüklem mantığı, içsel ilişkiler ve matematiksel önermelerin koşullu yapısı üzerinden idealist monizmin mantıksal zemini tartışmaya açılır daha doğrudan Mutlak’ın mantıksal temellerine yönelir. Russell, Bradleyci idealizmin iki temel varsayıma dayandığını düşünür: içsel ilişkiler öğretisi ve özne-yüklem mantığı. İçsel ilişkiler öğretisine göre bir şeyin ilişkileri, o şeyin ne olduğuna dışarıdan eklenen rastlantısal bağlar değildir; şeyin doğasına içkindir. Bu varsayım, Russell’a göre monizme götürür. Çünkü her şey ilişkileri tarafından belirleniyorsa, tek tek şeyler ancak tüm gerçeklik sistemi içindeki yerleriyle anlaşılabilir. Böylece gerçeklik, bağımsız parçalardan oluşan çoğul bir alan olmaktan çıkar ve anlamlı tek bir bütün hâline gelir.

¹ Bradley burada “incapable” kelimesini kullanmaktadır. Incapable, geçici aksaklıktan çok yapısal sınırlılık çağrışımı taşır.

Russell’ın ikinci hedefi özne-yüklem mantığıdır. Ona göre geleneksel mantık, bütün önermeleri bir özneye yüklem atfetme biçiminde anlama eğilimindedir. Bradley’in yargı anlayışı da Russell tarafından bu çizgiye yerleştirilir. Eğer her yargı nihai olarak bir özneye yüklem atfetmekse ve bütün sonlu özneler eksikse, o zaman her yargının nihai öznesi gerçeklik bütünü hâline gelir. Bu durumda “Sokrates ölümlüdür” gibi basit bir yargı bile yalnızca Sokrates hakkında değil, gerçekliğin bütününde Sokrates’in ölümlü oluşuna yer açan kapsamlı bir yapı hakkında konuşur. Russell’a göre bu, mantıksal çözümlemeyi metafizik bir bütünlük fikrine bağımlı kılar.

Russell’ın matematiksel mantık ve ilişkiler mantığı üzerinden yaptığı müdahale, tam da bu bağı koparmayı amaçlar. Ona göre bütün önermeler özne-yüklem yapısına indirgenemez. Özellikle asimetrik ilişkiler, özne-yüklem mantığıyla yeterince açıklanamaz. “A, B’den büyüktür” ya da “A, B’den önce gelir” gibi önermelerde ilişki, yalnızca bir öznenin niteliği olarak ele alınamaz. Bu tür ilişkiler, terimler arasında yönlü ve yapısal bir bağ kurar. Eğer mantık bu ilişkileri özne-yüklem kalıbına zorla sokarsa, gerçek ilişkilerin yapısını bozar. Russell’a göre Bradleyci monizm, ilişkileri gerçekliği olan bağımsız mantıksal yapılar olarak kavrayamadığı için farklılıkları ve çoğulluğu yeterince açıklayamaz.

Bu eleştirinin Mutlak açısından sonucu oldukça açıktır. Bradley için sonlu yargıların eksikliği, onları daha geniş bir gerçeklik bütününe bağlar. Russell için ise modern mantık, yargıların anlamlı ve tutarlı olabilmesi için böyle bir bütünsel metafizik zemine ihtiyaç olmadığını gösterir. Matematiksel önermeler, varoluşsal bir gerçeklik bütününe atıf yapmadan da geçerli olabilir. “ $2+2=4$ ” önermesi Bradleyci bakış açısından gerçeklik bütününe gönderim yapan tamamlanmamış bir yargı olarak düşünülebilirken, Russell açısından bu önerme belirli mantıksal koşullar altında geçerli olan biçimsel bir yapıdır. Başka bir ifadeyle Russell, koşullu ve ilişkisel mantık yoluyla Mutlak’ın mantıksal zorunluluğunu ortadan kaldırmaya çalışır.

Bu noktada Bradley-Russell çatışması, yalnızca iki filozof arasındaki teknik bir mantık tartışması olarak kalmaz. Tartışmanın arkasında iki farklı metafizik yönelim vardır. Bradley, düşüncenin parçalı yapısından hareketle onun daha geniş bir deneyim bütünlüğüne muhtaç olduğunu savunur. Russell ise mantığın bağımsız biçimsel yapısını öne çıkararak, gerçekliği kavramak için kuşatıcı bir Mutlak’a gerek olmadığını düşünür. Allard’ın işaret ettiği gibi Russell, kendi semantiğini kullanarak metafizik bir sorunu çözmeye çalışır: Matematiksel yargılar özne-yüklem formunda değilse, idealizm yanlıştır (Allard, 2010, s. 33). Fakat Allard’ın dikkat çektiği önemli nokta şudur: Russell’ın mantığı metafiziğin temeline yerleştirmesi çoğu zaman analitik felsefeyi başlatan devrimin bir parçası olarak görülse de bu hamlenin bir yönü Bradley’de zaten mevcuttur. Bradley’de de yargı, idea ve doğruluk teorisi metafizik için temel işleve sahiptir (Allard, 2010, s. 33). Bradley için ilişkiler, görünüş alanının zorunlu ama nihai olmayan biçimleridir; Russell için ilişkiler, gerçekliğin mantıksal yapısını anlamamanın temel araçlarıdır. Bradley’de mantık metafiziğe açılır; Russell’da mantık, metafiziğin spekülasyonlarından arındırılarak analiz yöntemine dönüşür.

Bununla birlikte Russell’ın eleştirisinin bütünüyle tarafsız olduğu da söylenemez. Russell çoğu zaman idealizmi tek bir blok olarak ele alır ve Bradley’i bu genel anti-idealist çerçeve içinde değerlendirir. Bu nedenle Bradley’in ilişkiler konusundaki daha nüanslı tutumu gözden kaçmış

gözükmektedir. Bradley, Russell’ın varsaydığı gibi basitçe içsel ilişkileri mutlaklaştırıp dışsal ilişkileri tümünden reddetmez. Ona göre içsel ve dışsal ilişkiler arasındaki sert karşıtlık yapaydır; her ikisi de kavramsal şemamız içinde belirli ölçülerde yer alabilir. Sorun, bunlardan herhangi birinin mutlak hakikat olarak alınmasıdır (Ilodigwe, 2019, ss. 11-12).

Sonuç olarak Mutlak kavramına yöneltilen eleştiriler, onun felsefi işlevini tamamen ortadan kaldırmaktan çok, klasik biçimiyle savunulmasını güçleştirmiştir. Personal idealizm Mutlak’ın bireyselliği yutma tehlikesine, pozitivizm ve Ayer onun doğrulanamaz ve anlamsız metafizik karakterine, Moore zihne bağımlı yargı anlayışına, Russell ise içsel ilişkiler ve özne-yüklem mantığı üzerinden monist metafiziğin mantıksal temellerine itiraz eder. Bu eleştiriler içinde Russell’ın müdahalesi belirleyicidir; çünkü Mutlak’ı yalnızca metafiziksel olarak değil, mantıksal olarak da gereksiz kılmaya çalışmıştır. Ancak Bradley’in Russell’a karşı savunusu, Mutlak’ın basitçe kapalı, tekçi ve farklılıkları eriten bir bütün olarak anlaşılmasının eksik olduğunu gösterir.

Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir gerilim vardır: Mutlak, idealist sistemlerde nihai, kapsayıcı ve kendinde temellenen bir ilke olarak düşünülmesine rağmen, farklı filozoflarda oldukça farklı biçimlerde kavramsallaştırılmıştır. Green’de ebedî bilinç, Bradley’de ilişkisel düşüncenin çelişkilerini aşan deneyimsel bütünlük, Bosanquet’te farklılık içinde sistematik birlik, Royce’ta sonlu benlikleri koruyan sonsuz temsil sistemi, Armour’da ise çoğul okumaların kesiştiği açık ufuk olarak karşımıza çıkan Mutlak, tek bir sabit içerikten çok, her sistemin kendi bütünlük arayışını taşıyan bir sınır-kavram görünümü kazanır. Bu durum, Mutlak fikrinin doğrudan mantıksal bir çelişki içerdiğini değil, fakat kavramın kendi içinde yapısal bir gerilim barındırdığını gösterir. Eğer Mutlak nihai olanı ifade ediyorsa, onun bu kadar farklı biçimlerde kurulabilmesi, kavramın kendisinin de tarihsel, yorumsal ve sistem-içi bir işleve sahip olduğunu düşündürür.

Bu noktada, “Mutlak” kavramı her filozofun sisteminde farklı bir işlev üstleniyorsa, sabit bir içerikten çok, sistemlerin kendi bütünlük ihtiyacını dile getiren bir terim hâline gelir. Tek ve belirli bir anlam taşımaktan çıkar; her sistemin tamamlanma gereksinimini ya da bütünlük arayışını konumlandığı bir alana dönüştür.

Bu durum, Armour açısından önemli bir noktaya işaret eder: O, bu sorunu doğrudan kabul eder. “Mutlak farklı sistemlerde farklı şekillerde kuruluyorsa, onu kapalı ve tek anlamlı bir ilke olarak değil, çoğul okumalara açık bir ufuk olarak görelim” der gibidir. Böylece Armour, Mutlak’ın çelişkisini çözmekten çok, onu çoğulcu bir metafiziğin imkânı hâline getirir. Ancak tam da bu sebeple, Mutlak’ın tamamen terk edilip edilmeyeceği sorusu yeniden gündeme gelir. Klasik anlamda her şeyi kapsayan, tamamlanmış ve kapalı bir metafizik ilke olarak düşünüldüğünde, çağdaş eleştiriler karşısında savunulması zorlaşır. Ama eğer Mutlak, farklı bilgi, değer ve deneyim alanlarının bulunduğu, ancak tek bir nihai açıklamaya indirgenemeyen açık bir ufuk olarak yeniden yorumlanırsa, kavram felsefi işlevini yitirmez.

İşte Leslie Armour’un felsefi katkısı burada belirginleşir: Mutlak’ı terk etmek yerine, onu çoğul okumalar ve çeşitli varlık ile yönelim kavramları üzerinden yeniden inşa etmeye çalışır. Bu

şekilde Mutlak, kapalı bir sistemin nihai ilkesi olmaktan çıkar; farklı söylem alanlarının kesiştiği, fakat hiçbir yorumun tamamen kavrayamadığı dinamik bir anlam ufkuna dönüşür.

2. LESLİE ARMOUR’UN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ: BELİRLİ VARLIK, ÇOKLU OKUMALAR VE YÖNELİM

Leslie Armour’un Mutlak kavramına yaklaşımı, klasik idealist sistemin temel kaygılarını bütünüyle geride bırakmadan, onları daha açık ve çoğulcu bir metafizik zeminde yeniden düşünme çabasıdır. Bir önceki bölümde görüldüğü üzere Mutlak’a yöneltilen eleştiriler, özellikle kapalı sistem, bireyselliğin silinmesi, deneyimle doğrulanamayan spekülasyon metafizik ve mantıksal gereksizlik iddiaları etrafında yoğunlaşmıştır. Armour’un felsefi hamlesi, bu eleştirileri basitçe reddetmek yerine onların işaret ettiği sorunları dikkate alır. Armour’a göre sorun yalnızca filozofların Mutlak’ı farklı anlaması değildir; dünyanın kendisi de tek bir okuma tarafından tüketilemez. Bilim, din, ahlak, estetik, gündelik deneyim ve toplumsal pratikler aynı gerçekliği farklı sembolik düzenler içinde okurlar. Bu nedenle dünya “tam belirlenmiş nesneler toplamı”ndan çok, sürekli yorumlanan bir kitap gibidir; fikirler yorumlanmak zorundadır ve hiçbir yorum onları bütünüyle tüketmez. Onun amacı, Mutlak’ı her şeyi önceden belirleyen ve bütün açıklamaları kendisinde tüketen bir ilke olarak savunmak değildir. Fakat anlam, bütünlük, yönelim ve çoğulluğu birlikte düşünebilecek bir metafizik zeminden de vazgeçmeyi göze alamaz.

Bu zeminin ilk önemli kavramı “belirli varlık”tır (determinate being). Armour, belirli varlığı saf varlık ile saf ayrışma arasında kurulan bir sentez olarak düşünür. Bu kavram, dünyada fiilen yapılabilen ayrımların ve mümkün söylem alanlarının ortak zeminini ifade eder. Başka bir deyişle belirli varlık, tek bir sistemin kapalı başlangıcı değil, farklı söylemlerin üzerine inşa edildiği ayrım imkânıdır. Armour’da belirli varlık, hem dünyada yapılabilen gerçek ayrımları hem de henüz gelişmemiş mümkün söylem alanlarını içeren ortak bir alanı gösterir (Trott, 2010, s. 36). Bu nokta önemlidir; çünkü Armour, mantık ile deneyimi birbirinden kopuk iki alan şeklinde düşünmez. Ona göre söylemler, dünyayı hazır ve tamamlanmış bir nesne olarak bulmaktan çok, onu yorumlama ve anlamlandırma süreci içinde kurarlar. Bu nedenle dil ve dünya kesin sınırlarla tanımlanmış sabit yapılar olarak kavranamaz; söylem sistemlerinin kesişim noktaları tarihsel olarak değişir (Trott, 2010, ss. 36-37).

Belirli varlık kavramı, Armour’un çoğulcu metafiziğinin temelini oluşturur. Eğer gerçeklik tek bir açıklama biçimine indirgenemeyecek kadar zengin ise, farklı bilgi ve deneyim alanlarının kendilerine özgü okuma biçimleri olacaktır. Armour’un dünyayı “birden fazla tutarlı okumaya açık bir kitap” gibi düşünmesi bu bağlamda anlaşılmalıdır. Bilimsel okuma, dünyanın tamamına ilişkin bir okuma sunabilir; fakat bu okuma bütün anlam imkânlarını tüketmez (Trott, 2010, s. 38). Bu nedenle bilim, din, ahlak ve gündelik deneyim arasında basit bir hiyerarşi kurmak yerine, bunların farklı yorum şemaları içinde nasıl işlediğine bakmak gerekir.

Armour’un bilim örnekleri, çoğul okuma fikrini somutlaştırır. Büyük Patlama ve durağan-durum teorileri gibi kozmolojik açıklamalar, evrenin kökenine dair farklı yorum imkânları sunar. Armour açısından mesele, bu açıklamalardan birini tüm diğerlerini dışlayan nihai metafizik çerçeve hâline getirmek değildir. Aynı dünya, farklı teorik araçlar ve sembolik

düzenler içinde farklı biçimlerde okunabilir. Bilimsel nesneler de doğrudan, çıplak ve yorumsuz veriler olarak karşımıza çıkmaz; bilim insanı, belirli semboller ve düzen ilkeleri seçerek araştırma nesnesini kurar (Trott, 2010, ss. 38-40). Bu yaklaşımda bilimsel bilgi küçümsenmez; fakat bilimin gerçekliğe ilişkin tek meşru okuma biçimi sayılması da engellenir.

Çoklu okuma fikri, Armour'un Mutlak'ı revize edişinde belirleyici rol oynar. Klasik mutlakçı idealizmde Mutlak, çoğu zaman bütün farklılıkları nihai birlik içinde toplayan kapalı bir sistem gibi anlaşılmıştır. Armour ise bu birliği, farklı okumaları susturan bir son ilke şeklinde konumlandırmaz. Ona göre gerçeklik, her biri kendi sembolik düzeni içinde anlam kazanan çoklu yorum alanlarıyla açılır. Bu yüzden bir taş, jeolojik bir veri, estetik bir manzara unsuru, ekonomik bir kaynak ya da şiddet aracı olarak farklı okumalara konu olabilir. Bu okumaların her biri aynı dünyaya yönelir; fakat dünya, bu okumalardan herhangi biriyle tamamen özdeşleşmez. Böylece gerçeklik, hem ortak bir zemine sahip olur hem de farklı söylemlere açık kalır.

Bu çoğulluk, beraberinde önemli bir sorun getirir: Eğer dünya birden fazla okuma biçimine açıksa, bu okumalar arasında koordinasyon nasıl sağlanacaktır? Armour burada “yönelim” (orientation) kavramına başvurur. Yönelim, insanın yalnızca dünyayı açıklayan bir varlık olmadığını, aynı zamanda amaçlar, değerler ve eylemler içinde yaşayan bir varlık olduğunu gösterir. Trott'un aktardığı üzere Armour'a göre bilimsel söylem betimleme ve açıklamayla ilgilenirken, dinî söylem dünyanın olgularını benimsenen yönelimin uygunluğuna ilişkin işaretler olarak görme biçimidir (Trott, 2010, s. 44). Bu ifade, Armour'un dinî söylemi bilimsel söylemin rakibi gibi görmediğini; onun daha çok insanın dünyadaki yönelimini anlamlandıran bir alan olarak düşündüğünü gösterir.

Yönelim kavramı ahlaki ve toplumsal bir boyut da taşır. İnsan, kendi eylemlerini yalnızca bireysel tercihlerin toplamı içinde sürdüremez; eylemler daima başka insanların eylemleriyle, ortak kurumlarla ve anlam sistemleriyle ilişki kurar. Servet biriktirmeyi amaçlayan bir kişi bile, bu amacını ancak belirli bilgi sistemlerine, toplumsal güven ilişkilerine, geleceği öngörebilme varsayımına ve başkalarıyla koordinasyona dayanarak gerçekleştirebilir. Dolayısıyla yönelim, öznel bir niyet olmaktan çok, özne ile nesnel bilgi şemaları arasında kurulan pratik bir bağıdır (Trott, 2010, ss. 44-45). Bu nedenle Armour'da dinî yönelim, dünyadan kopuk bir inanç alanı değil; insan eylemlerinin ve değer arayışının anlam kazandığı daha geniş bir ufuktur.

Armour, yönelimi nihai olarak “sonsuz iyi” fikriyle ilişkilendirir. Bu ilişki, doğrudan klasik teistik bir Tanrı kanıtına dönüşmez. Trott'un özellikle vurguladığı gibi Armour, sonsuz zihin ya da nihai yönelim kavramından hareketle “öyleyse Tanrı vardır” sonucuna gitmez. Onun ilgilendiği nokta, sonsuz iyiye yönelmiş bir zihin fikrinin, dünyanın kesişen söylemlerini anlamlandırmada oynadığı kavramsal roldür (Trott, 2010, s. 46). Bu nedenle Armour için Mutlak, doğaüstü, buyurgan ve tüm varlığı dışarıdan yöneten bir güç olarak kavrandığında işlevini kaybeder. Asıl önemli olan, sonsuz bilgi ve sonsuz iyi fikrinin, insan eylemlerini, tarihsel anlam arayışını ve farklı söylemlerin koordinasyonunu kavramada nasıl işlediğidir.

Bununla birlikte Armour'un çoğulcu idealizmi kendi içinde bir gerilim taşır. Bir yandan farklı okuma biçimlerini açık tutmak ister; diğer yandan bu okumaların bütünüyle dağılmasını

önleyecek bir anlam zemini arar. Trott'un eleştirisi de burada yoğunlaşır: Tüm yorum şemalarının bir şekilde uyum içinde birleşmesi gerektiği iddiası, mantıksal bir zorunluluk olmaktan çok ahlaki bir tercih gibi görünür (Trott, 2010, ss. 47-48). Başka bir ifadeyle Armour'un sisteminde çoğulluğu bir arada tutan şey, kapalı bir Mutlak'ın zorlayıcı yapısı değil, daha iyi, daha kapsayıcı ve daha koordineli okumalara yönelme çabasıdır. Bu çaba felsefi olarak güçlüdür; fakat zorunluluk statüsü tartışmaya açıktır.

Armour'un kendi Mutlak yorumunda bu gerilim daha açık biçimde görülür. O, göreliliğin her şeyin bir zemine ihtiyaç duyduğunu, fakat bu zeminin klasik anlamda tamamlanmış bir Mutlak olmak zorunda kalmadığını savunur. "Mutlak" küçük harfle düşünüldüğünde, herhangi bir şeyin başka bir şeye göreliliği olmadığı son dayanak fikrini ifade eder. Armour bu arayışı kavramlar, sonsuzluk ve belirlenebilirlik meselesi üzerinden sürdürür. Ona göre kavramlar dünyayı işaretleme ve düzenleme biçimleridir; bazı kavramlar mümkün dünyaların yapısında zorunlu bir role sahiptir. Sayılar, ayrımlar, belirlenimler ve sonsuzluk fikri bu nedenle metafizik açıdan önemlidir (Armour, 2010, ss. 54-59).

Armour'un ulaştığı nokta, "en yüksek düzey belirlenebilir" fikridir. Her söylediğimiz şey, bir belirli-belirlenebilir hiyerarşi içinde yer alır. Kırmızı olmak, yüzey kaplamayı; yüzey kaplamak, uzamsal bir sistemde bulunmayı; uzamsal sistem ise daha geniş bir gerçeklik düzenini varsayar. Bu hiyerarşinin en üstünde, bütün belirlenimlerin kendisine bağlı olduğu fakat kendisi daha ileri bir belirlenime indirgenemeyen bir alan bulunur. Armour buna en yüksek düzey belirlenebilirlik der ve bunun açık anlamda mutlak olduğunu söyler; fakat onu klasik anlamdaki "Mutlak" ile özdeşleştirmeyi (Armour, 2010, s. 67). Burada önemli olan nokta şudur: Armour, Mutlak'ı kapalı bir varlık ya da tamamlanmış sistem olarak değil, sonsuz belirlenim imkânlarının kaynağı olarak düşünür.

Bu nedenle Armour'un revizyonunda Mutlak, çoğulluğu bastıran bir birlikten çok, çoğulluğun anlamlı biçimde ortaya çıkabildiği sonsuz bir açıklık alanıdır. En yüksek düzey belirlenebilirlik, ancak sonsuz sayıda perspektif ve ifade aracılığıyla görünür hâle gelir. Her yeni bakış açısı, gerçekliğin yeni bir yönünü açığa çıkarır; bu yüzden gerçeklik ne tek bir bilimsel dile, ne tek bir metafizik formüle, ne de tek bir dinî söyleme bütünüyle sığar. Armour'un ifadesiyle Mutlak, bir anlamda diyalektik bireyselliğin tam başarısıdır: Varlıklar, bütünü kendi özgül bakış açılarından yansıttıkları ölçüde daha tam bireysellik kazanırlar (Armour, 2010, ss. 67-68). Böylece bireysellik ile bütünlük karşı karşıya gelmez; birey, bütünü kendi konumundan açığa çıkaran bir merkez hâline gelir.

Bu çerçevede Leslie Armour'un Mutlak anlayışı, Viktorya dönemi idealizminin mirasını hem sürdürür hem de dönüştürür. Sürdürür; çünkü anlam, bütünlük, değer ve yönelim arayışından vazgeçmez. Dönüştürür; çünkü bu arayışı kapalı, tamamlanmış ve tekçi bir metafizik sistemle sınırlamaz. Belirli varlık, çoklu okumalar ve yönelim kavramları aracılığıyla Armour, gerçekliğin hem ortak bir zemine sahip olduğunu hem de gelecekteki yeni söylem biçimlerine açık kaldığını göstermeye çalışır. Bu durumda Mutlak, klasik sistemlerin sonunda duran nihai cevap olmaktan çıkar; insanın bilimsel, ahlaki, dinî ve varoluşsal anlam arayışlarını birbirine bağlayan dinamik bir ufuk hâline gelir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Viktorya dönemi İngiliz idealizminde Mutlak kavramı, gerçekliği anlamlı bir bütünlük içinde kavrama arzusunun en yoğun ifadesidir. Bu gelenekte bilgi, ahlak, din, toplum ve metafizik birbirinden bağımsız alanlar olarak düşünülmez; her biri daha geniş bir gerçeklik tasavvurunun farklı düzeylerdeki görünümü olarak ele alınır. Mutlak da bu bütünlüğün kavramsal merkezinde yer alır. O, tekil deneyimlerin, değer yargılarının ve bilgi iddialarının dağınık biçimde kalmasını engelleyen, onları daha kuşatıcı bir anlam zemini içinde bir araya getiren ilkedir.

Bununla birlikte 20. yüzyılın başından itibaren Mutlak kavramı, hem metafizik hem de mantıksal bakımdan ciddi bir sorgulamaya açılmıştır. Personal idealistlerin bireyselliği koruma kaygısı, pozitivistlerin doğrulanabilirlik ölçütü, Ayer'in anlam eleştirisi, Moore'un idealist yargı teorisine itirazı ve özellikle Russell'ın Bradley'e yönelttiği mantıksal eleştiriler, klasik Mutlak anlayışının artık doğrudan savunulamayacağını göstermiştir. Bu eleştiriler içinde Russell'ın müdahalesi ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Russell, Mutlak'ı yalnızca spekülasyon bir metafizik varsayım olarak sorunlu görmekle kalmaz; onun dayandığı özne-yüklem mantığını, içsel ilişkiler anlayışını ve yargıların gerçeklik bütününe gönderimde bulunduğu fikrini de hedef alır. Böylece Mutlak, yalnızca teolojik ya da metafiziksel bir tartışmanın konusu olmaktan çıkar; mantık, dil ve anlam çözümlemesi bakımından da tartışmalı hâle gelir.

Fakat bu eleştirilerin sonucu, Mutlak kavramının bütünüyle felsefe dışına atılması olmak zorunda değildir. Daha dikkatli bakıldığında, bu eleştiriler kavramın kendisinden çok, onun kapalı, tamamlanmış, tekçi ve bütün farklılıkları kendi içinde eriten biçimine yöneliktir. Klasik mutlakçı idealizmin savunmakta zorlandığı nokta da burasıdır: Eğer Mutlak, tüm çoğulluğu önceden belirleyen, her yorumu tüketen ve bütün bireysellikleri kendi içinde eriten nihai bir ilke olarak düşünülürse, modern felsefenin çoğulluk, açıklık, bireysellik ve mantıksal çözümleme talepleri karşısında ikna edici gücünü kaybeder. Buna karşılık Mutlak, farklı deneyim ve söylem alanlarının birbirine temas ettiği açık bir anlam ufku olarak düşünüldüğünde, kavram yeni bir felsefi işlev kazanır.

Leslie Armour'un önemi tam da bu dönüşüm noktasında ortaya çıkar. Armour, Viktorya idealizminin birlik, bütünlük, anlam ve yönelim arayışını bütünüyle terk etmez; fakat bu arayışı kapalı bir sistem fikrinden ayırır. Onun belirli varlık, çoklu okumalar ve yönelim kavramları, gerçekliği tek bir açıklama biçimine indirgmeden düşünmenin imkânını sunar. Dünya, yalnızca bilimsel, yalnızca dinî, yalnızca ahlaki ya da yalnızca gündelik bir okuma içinde tüketilemez. Her okuma gerçekliğin belirli bir yönünü açığa çıkarır; fakat hiçbir okuma bütünü kendisine indirgeme hakkına sahip olamaz. Böylece Armour'da gerçeklik, ortak bir zemini korurken farklı yorumlara, yeni söylem biçimlerine ve gelecekte ortaya çıkabilecek anlam imkânlarına açık kalır.

Bu yaklaşım, Mutlak kavramının ontolojik statüsünü de dönüştürür. Mutlak artık her şeyi baştan belirleyen ve sonunda tamamlayan donmuş bir ilke olarak anlaşılmaz. Daha çok, farklı okuma biçimlerinin birbirleriyle ilişkilendirilebildiği, fakat hiçbir yorumun son sözü söyleyemediği dinamik bir ufuk hâline gelir. Armour'un çoğulcu idealizmi, bu bakımdan Viktorya idealizmini basitçe aşan ya da reddeden bir düşünce değildir; onun temel kaygılarını

çağdaş felsefi sorunlar karşısında yeniden işleyen bir müdahaledir. Birlik arayışı korunur, fakat bu birlik çoğulluğu bastıran bir sistem şeklinde kurulmaz. Bütünlük fikri sürdürülür, fakat bu bütünlük tarihsel, yoruma açık ve gelişen bir yapı olarak düşünülür.

Bu nedenle “Mutlak öldü mü?” sorusuna verilecek cevap, ancak kavramdan ne anladığımıza bağlı olarak değişir. Eğer Mutlak, klasik anlamda kapalı, tamamlanmış ve her şeyi tüketen bir metafizik ilke olarak anlaşılırsa, modern eleştiriler onun bu biçimini savunulamaz hâle getirmiştir. Fakat Mutlak, insanın bilgi, değer, din ve varoluş alanlarında karşılaştığı çokluğu anlamlandırma çabasının açık ufkü olarak düşünülürse, bütünüyle geride kalmış sayılmaz. Armour’un katkısı, tam olarak bu ikinci imkânı göstermesidir.

Sonuç olarak Leslie Armour, Mutlak kavramını felsefe tarihinin eskimiş bir kalıntısı olarak bırakmaz; onu çoğulluk, süreç, yorum ve yönelim kavramlarıyla yeniden düşünür. Böylece Viktorya idealizminin birlik ve anlam arayışı, çağdaş çoğulcu düşüncenin talepleriyle karşı karşıya getirilir. Ortaya çıkan sonuç, klasik Mutlak’ın aynen korunması değil, onun felsefi işlevinin dönüştürülmesidir. Mutlak, artık kapalı bir sistemin son ilkesi olmaktan çok, insanın dünyayı anlama, değer verme ve kendini yönlendirme çabasını mümkün kılan açık bir metafizik ufuk olarak varlığını sürdürür.

Kaynakça

- Allard, J. W. (2010). The idealistic transformation of logic. İçinde J. Connelly & S. Panagakou (Ed.), *Anglo-American idealism: Thinkers and ideas* (ss. 15–34). Peter Lang.
- Armour, L. (2010). Rethinking the absolute. İçinde J. Connelly & S. Panagakou (Ed.), *Anglo-American idealism: Thinkers and ideas* (ss. 53–73). Peter Lang.
- Ayer, A. J. (1946). *Language, truth and logic* (2. bs.). Victor Gollancz. (İlk baskı 1936)
- Bengtsson, J. O. (2010). Idealism and the pantheistic revolution: The “big picture” and why it is needed. İçinde J. Connelly & S. Panagakou (Ed.), *Anglo-American idealism: Thinkers and ideas* (ss. 107–130). Peter Lang.
- Bradley, F. H. (1897). *Appearance and reality: A metaphysical essay* (2. bs., rev.). Swan Sonnenschein. (İlk baskı 1893)
- Connelly, J., & Panagakou, S. (2010). Introduction: Idealism today. İçinde J. Connelly & S. Panagakou (Ed.), *Anglo-American idealism: Thinkers and ideas* (ss. 1–14). Peter Lang.
- Connelly, J., & Panagakou, S. (Ed.). (2010). *Anglo-American idealism: Thinkers and ideas*. Peter Lang.
- Ilodigwe, D. (2019). Russell’s critique of Bradley. *International Journal of Philosophy and Social Sciences*, 9(1), 1–19.
- McGinn, J. P. (2010). The one, the many, and the infinite: Royce’s quest for a middle way. İçinde J. Connelly & S. Panagakou (Ed.), *Anglo-American idealism: Thinkers and ideas* (ss. 75–84). Peter Lang.

Moore, G. E. (1899). The nature of judgment. *Mind*, 8(30), 176–193.

Moore, G. E. (1903). The refutation of idealism. *Mind*, 12(48), 433–453.

Panagakou, S. (2010). The kingdom of God on earth: Religion and ethics in the philosophy of Bernard Bosanquet. İçinde J. Connelly & S. Panagakou (Ed.), *Anglo-American idealism: Thinkers and ideas* (ss. 133–164). Peter Lang.

Russell, B. (1903). *The principles of mathematics*. Cambridge University Press.

Topakkaya, A., & Rutli, E. E. (2021). *Kant'tan Hegel'e Alman idealizmi*. Fol Kitap.

Trott, E. (2010). Is the absolute obsolete? Idealism in transition in the philosophy of Leslie Armour. İçinde J. Connelly & S. Panagakou (Ed.), *Anglo-American idealism: Thinkers and ideas* (ss. 35–52). Peter Lang.

12 ŞUBAT KURTULUŞ BAYRAMININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Doç. Dr. Nadire KARADEMİR²

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, n.karademir45@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5850-0580

M.A. Çiğdem GÜRLER

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya
cigdemgurlerr@gmail.com
ORCID: 0009-0008-3160-8410

ÖZET

Kahramanmaraş Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin kesiştiği noktada, köklü medeniyetleri bünyesinde barındırmış, kurtuluş savaşında ilk toplu direnişi başlatan şehirdir. Yerel halkın kısıtlı imkânlarla 22 gün süren mücadelesi sonucunda kazandığı zaferin sembolik olarak kutlandığı gün 12 Şubat Çete Bayramıdır. Bu tarih, sadece bir zaferi göstermekle kalmayıp; Kahramanmaraş halkının ortak hatıralarını günümüzde de yaşatmaktadır. Çalışmada, 12 Şubat kurtuluş kutlamalarının Somut Olmayan Kültürel Miras bağlamında ele alınarak Türkiye Ulusal Envanterine dâhil edilmesi ve UNESCO temsil listesine taşınması için gerekli akademik altyapıyı oluşturmak amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup, doküman analizi, ArcMap ile hazırlanan haritalar ve saha gözlemlerinden faydalanılmıştır. Saha gözlemleri çete kıyafeti, fener alayı ve mehteran marşı gibi ritüelleşmiş uygulamaların kuşaktan kuşağa aktarıldığını, 12 Şubat kutlamalarının tescil kriterlerini karşıladığını ortaya koymaktadır. Bulgular, Çete Bayramı'nın UNESCO somut olmayan kültürel miras sözleşmesindeki toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler kategorisi ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, kutlamaların ulusal envantere dâhil edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Kutlamalar, Kahramanmaraş'ın kültürel kimliğine ve yerel turizm potansiyeline katkı sağlama kapasitesine sahiptir. Kültürel devamlılığın sağlanabilmesi için genç kuşaklarda kültürel miras farkındalığının artırılması ve kutlamaların dijital ortamlarda tanıtılması, şehirde 12 Şubat Deneyim ve Direniş Müzesi kurulması önerilmektedir. Bunlara ek olarak, kurtuluş bayramının ulusal ve uluslararası medyada tanıtımlarının yapılması, Kahramanmaraş Sütçü İmam ve İstiklal Üniversitelerinin sempozyumlar düzenlemesi,

yöredeki kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin, ilk ve ortaöğretim kurumlarındaki öğrenci ve öğretmenlerin, yerel halkın sürece etkin bir şekilde katılımlarının sağlanmasının katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Böylelikle kültürel kimliğe ve yerel turizm potansiyeline katkı sağlayacağı, kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin güvence altına alınıp, gelecek nesillere aktarımının sağlanacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Miras, 12 Şubat Kurtuluş Bayramı, Kahramanmaraş,

Examination of the February 12 Liberation Day within the Scope of Intangible Cultural Heritage

Abstract

Kahramanmaraş, at the intersection of the Mediterranean, Eastern, and Southeastern Anatolia regions, is home to ancient civilizations and was the first city to launch collective resistance during the Turkish War of Independence. February 12, known locally as Çete Bayramı, marks the day the victory won by local people after a 22-day struggle is symbolically celebrated, keeping the shared memory of Kahramanmaraş alive today. This study builds the academic foundation needed to include the February 12 liberation celebrations in the Turkish National Inventory and to nominate them for the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage. The study employs qualitative methods, drawing on document analysis, ArcMap-based maps, and field observations. Field observations show that ritualized practices, such as gang attire, torchlight processions, and the Mehteran march, are transmitted across generations and meet inscription criteria. Findings indicate that Çete Bayramı aligns with the social practices, rituals, and festivals category of the UNESCO Convention for Safeguarding Intangible Cultural Heritage, supporting its inclusion in the national inventory. The celebrations can contribute to Kahramanmaraş cultural identity and local tourism potential. To ensure continuity, the study recommends raising heritage awareness among younger generations, promoting the celebrations digitally, and establishing a February 12 Experience and Resistance Museum. It also recommends media coverage, symposia by Kahramanmaraş Sütçü İmam and İstiklal Universities, and active participation from public institutions, civil society organizations, schools, and the local community. These measures are expected to strengthen cultural identity, boost local tourism, and secure the transmission of this heritage to future generations.

Keywords: UNESCO, Intangible Cultural Heritage, February 12 Liberation Day, Kahramanmaraş

1. GİRİŞ

Kültür, toplumun tarih boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmış olan gelenek ve göreneklerin yanı sıra dil, sanat, ahlak ve manevi değerlerin tümünü temsil etmektedir (Arslanoğlu, 2000). Bir topluluğun kültürünü, o toplumun değerlerini yansıtan maddi ve manevi unsurlar oluşturur. Söz konusu unsurlar, geçmiş kuşaklardan günümüze somut ve somut olmayan miras biçiminde aktarılmaktadır. Kültür insanlara yaşadıkları topluma aidiyet duygusu kazandırmakta ve toplumun kimliğini belirlemede rol oynamaktadır (Gökalp 1976). Kültür bugünü anlamlandırırken geleceğe yön vermektedir. Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konumu bölgeyi tarih boyunca medeniyetlerin beşiği haline getirmektedir. Bu coğrafi zenginlik; Orta Asya'dan Orta Doğu'ya, Avrupa'dan Çin'e uzanan geniş bir kültür zenginliği göstermektedir (Akgün ve ark., 2024). Kültürel mirasın kuşaklar arası aktarımı, günümüzde büyük ölçüde kültür turizmi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kültür turizmi, sadece ekonomik bir gelir kaynağı olmanın ötesine geçerek, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu süreç, somut ve somut olmayan kültürel değerleri turizm ekonomisine dâhil ederken, kültürel değerlere işlevsellik katmakta ve korunmasını sağlamaktadır (Türker ve Çelik, 2012). Kültür turizminin bu amaca ulaşabilmesi için, mirasın temel bileşenlerinin ve boyutlarının kapsamlı bir şekilde tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Kültürel miras iki farklı boyutta incelenmektedir; somut kültürel miras; insanlar tarafından üretilen araçlar, eşyalar ve yapılar gibi maddi yapıları içerirken, somut olmayan kültürel miras ise toplumların örf, adet, gelenek, görenek, ritüel ve sosyal kurallar gibi manevi değerlerinden oluşmaktadır. Bir milletin varlığını sürdürmesinin en güçlü kanıtı sahip olduğu tarihsel birikim ve canlı kültürel mirastır. Köklü bir geçmişe sahip olan Kahramanmaraş'ın sahip olduğu kültürel mirası doğru şekilde koruyup değerlendirmesi önem arz etmektedir (Karademir, 2021). Kültürel miras; insan eliyle şekillendirilen somut varlıklar ile toplumun kimliğini yansıtan soyut değerlerin birleşiminden oluşup, geçmişten günümüze aktarılmış olan ortak bir mirası temsil eden birikim olarak karşımıza çıkmaktadır (Gülduran ve Gürdoğan, 2021). Kültürel miras, toplumsal ve bireysel kimliğin oluşumundaki belirleyici etkisi ile insan kimliğinin bir yansıması olarak kabul edilmekte; dolayısıyla kültürel mirasın korunması ve yaşatılması tüm dünyada insan haklarının bir gereği olarak değerlendirilmektedir (Çakıralp, 2025). Mirasın evrensel niteliği, yerel sınırların ötesinde uluslararası bir koruma düzeni gerektirmektedir. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü; UNESCO), kültürel değerler için standartlar belirleyen ve küresel çapta denetim yapan temel kurumdur. UNESCO 16 Kasım 1945 tarihinde kurulmuş ve Türkiye'nin de yer aldığı 20 ülke tarafından 4 Kasım 1946 yılında onaylanmıştır. UNESCO'nun merkezi Paris'te olup, Dünya çapında eğitim, bilim ve kültür alanında çalışmalar yapmaktadır. UNESCO, insanlığın birlik ve dayanışmasını artırmayı amaçlamaktadır. UNESCO, kültür alanında 1972'de Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni kabul etmiştir, 2003'te ise Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Bu iki sözleşme, kültürel mirasın korunmasına yönelik küresel çabalara önemli katkılar sağlamaktadır (Değirmenci ve Kaya, 2020). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinin amacı kültürel mirasları korumak ve böylece ekonomiye ve turizme katkı sağlamaktır (Öncü,2021). Özellikle 2003 sözleşmesi, somut olmayan kültürel miras değerlerinin yerel ve ulusal

düzeydeki önemini vurgulamayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra kültürel miras tanımına da yeni bir boyut kazandırmaktadır (Türker ve Çelik, 2012). Bu şekilde kültürel miraslar taşıdıkları anlamlar ve değerler ile korunup nesilden nesille aktarılmaktadır (Değirmenci ve Kaya, 2020). Somut olmayan kültürel miras olarak anılan ritüeller, sözlü anlatımlar, el sanatları gibi elle tutulamayan fakat toplumların kimliğini yansıtan unsur olarak sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturmaktadır. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, koruma faaliyetleri sürecinde mirası yaratan, sürdüren ve kuşaktan kuşağa aktaran toplulukların, grupların ve bireylerin en geniş biçimde katılımını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede devlet; kültürel mirası tek taraflı yönetmek yerine, mirasın gerçek taşıyıcılarıyla iş birliği içerisinde hareket ederek demokratik bir yönetim şekli kullanmayı hedeflemektedir (Türker ve Çelik, 2012).

Türkiye bulunduğu coğrafi konum nedeniyle çok çeşitli kültürel ve tarihi özellikleri barındırmaktadır. Günümüzde bu değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması UNESCO tarafından hazırlanmış somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) korunması ile sağlanabilmektedir. Somut olmayan kültürel miras, toplumların çevreleri ve tarihleri ile kurdukları etkileşim ile sürekli olarak yenilenen ve kuşaklar boyu devam eden, toplumda aidiyet duygusu yaratan ve kimlik kazandıran bir birikimdir. Somut olmayan kültürel miras toplumun kimliğini korurken, geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurma görevi üstlenmektedir. Bir değer somut olmayan kültürel miras olabilmesi için insanlar tarafından düzenli bir şekilde devam ettirilmesi gerekmektedir (Gülduran ve Gürdoğan, 2021).

Araştırma; Kahramanmaraş'ın tarihsel kimliğinde merkezi konuma sahip 12 Şubat Kurtuluş Bayramı'nı UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) listesine dâhil etme sürecini sistematik çerçeveye oturtmayı hedeflemektedir. Süreç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen ve unsurun karakteristik özellikleriyle koruma stratejilerini içeren beş temel bölümlü tespit formu esas alınarak yürütülmektedir. Literatür taraması, saha gözlemleri ve ArcMap destekli mekânsal analizlerin bir araya getirildiği nitel yöntem, yerel değer uluslararası standartlarda tanımlanmasına olanak tanımaktadır. Önerilen, 12 Şubat Deneyim ve Direniş Müzesi modelinin somut olmayan kültürel mirası mekânsal bir kimliğe kavuşturarak, süreklilik adına özgün bir yaklaşım sunacağı düşünülmektedir. UNESCO literatüründeki genel ve ulusal ölçekli yaklaşımları 12 Şubat Kurtuluş Bayramı örneği üzerinden temellendiren bu çalışma, miras yönetimi ve sürdürülebilirlik konularında literatüre yeni bir perspektif kazandıracığı öngörülmektedir. Yapılan değerlendirmeler çalışmanın, şehrin kültürel kimliğinin uluslararası düzeyde tanınmasına, turizm gelirlerinin artmasına ve toplumsal hafızanın güçlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, bireylerin yaşadıkları olayları nasıl anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını ortaya çıkarmaya odaklanmaktadır. Bu süreçte kelimelerle ifade edilen veriler işlenir ve sosyal bağlam içinde değerlendirilmektedir. Araştırmada doküman analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Doküman analizi resmi kayıtlardan edebi metinlere, ses kayıtlarından dijital materyallere kadar uzanan geniş bir yelpazedeki verilerin sistemli bir şekilde incelenmesi olup, araştırmacıların çalışma konusuna dair argümanlarını somut kanıtlara dayandırmasına ve araştırma problemini derinlemesine çözümlemesine olanak tanıyan kritik bir veri toplama tekniğidir (Özgen,2016). Araştırmanın

387

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından resmi olarak tescil edilip koruma altına alınmıştır. Kale 2015 yılında yapılan düzenlemeler ve restorasyonlar sonucu da daha modern bir görünüme sahip olmuştur (Özbey,2020).

Görsel 2. (Maraş Kültür, 2026) .

Binlerce yıllık köklü bir geçmişe sahip olan Kahramanmaraş, I. Dünya Savaşı'nın ardından işgale uğramıştır. 19. yy. ikinci yarısından beri Avrupa'da yaşanan ekonomik ve siyasi çatışmalar I. Dünya savaşına zemin hazırlamıştır. 28 Haziran 1914 yılında Macaristan Veliahdının Sırp milliyetçi tarafından öldürülmesi savaşın başlamasına neden olmuştur. Osmanlı bu savaşta tarafsız olduğunu belirtmiş, sonrasında Almanya ile yapılan görüşmeler sonucunda ittifak devletleri tarafına katılmıştır. Osmanlı başlangıçta savaşa sadece fiilen girmiş gibi gözükse de Almanya'nın izlediği politikalar Osmanlıyı savaşa girmeye zorlamıştır. Birçok cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı bu savaşlarda başarısız olmuş ve ateşkes arayışına girmiştir. 30 Ekim 1918 yılında Mondros Limanında, Osmanlı heyeti İngiliz heyeti ile antlaşma imzalamıştır. Antlaşmanın maddeleri Osmanlı açısından oldukça ağır sonuçlar doğurmuştur. Antlaşmanın 7. Maddesi Osmanlı topraklarını savunmasız bırakmış ve fiilen işgale açık hale getirmiştir. Mütareke sonucunda savaş her ne kadar bitmiş gibi dursa da itilaf devletleri arasında yapılan gizli antlaşmalardan dolayı Osmanlıyı daha zorlu bir süreç içerisine sokmuştur (Altan,2022). Süreç dâhilinde İngilizlerin Maraş'ı işgal etmesi 8 ay sürmüş, bu sürenin sonunda İngilizler ve Fransızlar arasında Suriye Antlaşması imzalanmış, bu antlaşmaya göre Maraş, Antep ve Adana'nın Fransızlara bırakılması kararlaştırılmıştır (Şavklı,2022). Mustafa Kemal Atatürk olayın ciddiyetinin farkına varınca Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulmasına karar vermiş, bunun üzerine direnişin güney cephesinde olan Maraş için Yörük Selim ve Kılıç Ali görevlendirilmiştir. İtilaf devletleri önce güneyde sonrasında ise batıda ülkeyi işgal etmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Atatürk, yurdu düşman işgalinden kurtarmak için Milli Mücadeleyi başlatmıştır (Tosun,2021).Fransız askerlerinin Maraş'a yaklaştığını gören 15/20 kişilik bir çete grubu (Kuvayi milliye grupları) buna engel olmaya çalışmış, fakat başarılı olamamıştır. Gösterilen bütün direnişe rağmen Fransızlar Maraş'a gelmiş ve bayraklarını kaleye asmışlardır. Fransız işgali döneminde Maraş halkı birçok acı olay yaşamıştır (Aydın,2019). İşgal sürecinde Fransız askerleri, Maraş'ta hamamdan çıkan kadınların peçesini açmaya çalışmıştır. Bu olaya Çakmakçı Sait engel olmaya çalışsa da Fransız askerleri tarafından şehit edilmiştir. Olayı gören Sütçü İmam Fransız askerlerini vurarak öldürmüştür. Sütçü İmam, Fransız ve Ermeni işgaline karşı silahıyla karşılık vererek Maraş'taki yerel direnişin öncüsü sayılmaktadır (Kılınç,2018).

Kahramanmaraş'taki işgal süreci, jandarmanın yabancı komutanlığa bağlanma talebi ve Türk bayrağına yönelik itirazlar sonucu kritik bir evreye taşınmıştır. Şehre gelen yabancı subaylar, beraberinde getirdikleri piyade ve süvari birliklerini kaleye yerleştirerek baskıyı arttırmıştır. İşgal yönetiminin şehrin ileri gelenlerini davet ettiği toplantıya yerel halk ve yönetim katılım sağlamamıştır. Gerilim zirve düzeyindeyken, yabancı yüzbaşının katıldığı bir davette bayrağın indirilmesi üzerine olan isteği kabul edip kaledeki bayrağın indirme emri

vermesi Maraş'ta bardağı taşıran son damla olmuştur. 28 Kasım sabahı kalede bayrağın dalgalanmadığını gören yerli halk başka bir ülkenin bayrağı altında ibadet edilmemesi gerektiği düşüncesinde hem fikir olmuş, bu düşünce ile yapılan protesto ve kaleye yürüyüş sayesinde Türk bayrağının kalede dalgalanması tekrardan sağlanmıştır (Aydın,2019).

Yörede Kuvayi milliye içinde yer alan Kılıç Ali Elbistan'dan Pazarcık'a geçmiştir. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile daha yakın ilişki kurmak amacıyla Antep/Maraş ve İslahiye/Maraş yollarını kontrol altına almayı amaçlamıştır. 2/4 Aralık 1919 yılında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Milli direnişin güçlenmesinden rahatsızlık duyan Yabancı Subay General Querette, 6 Aralık 1919 yılında Maraş'a gelmiştir. General Querette, bölgenin seçkin sakinleri ve hükümet yetkililerinden Kılıç Ali'yi tutuklatmak ve tek yetkilinin kendisi olduğunu bildirmek için destek istemiştir. Yerel halk ve yöre ileri gelenleri bu teklifi reddetmiştir. Halk arasında Kılıç Ali Bey'in büyük bir orduyla geleceği bilinçli olarak yayılıp işgalcilere gözdağı verilmek istenmiştir. 21 Ocak 1920 yılında Maraşlı yöneticilerin gözaltına alınmasının ardından, Arslan Bey'in talimatı ile 22 gün süren Maraş savunması başlamıştır. Elde edilen bu zaferin hem toplumsal hem de fiziksel olarak sonuçları ağır olmuştur. Bu süreçte şehirdeki on mahalle yıkıma uğramış; ibadethaneler, okullar ve askeri yapılar büyük hasar almıştır (Kılınç,2018).

Şehrin işgalci kuvvetlere karşı sergilediği kararlı direniş, Milli Mücadele'nin ilk askeri başarısı olarak tarihe geçmiş ve o dönemin güçlü ordularına karşı kazanılmış olması bakımından stratejik bir önem taşımaktadır. Bölgesel düzeyde kazanılan bu zafer, diğer işgal altındaki şehirler için bir ilham kaynağı olmuş ve bölge üzerinde kurgulanan siyasi hedefleri boşa çıkarmaktadır. Fransız işgalcilerin 11 Şubat 1920'de gizlice şehri terk etmesiyle birlikte, 12 Şubat tarihi her yıl Maraş'ın kurtuluş bayramı olarak kutlanmaya başlanmıştır. Milli Mücadele sürecinde gösterilen direniş, Atatürk tarafından gönderilen tebrik telgrafıyla onurlandırılmış; yaklaşık yirmi gün süren mücadelenin ardından, 5 Nisan 1925 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Kahramanmaraş'a Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir. Şehrin gösterdiği bu kahramanlığın resmiyet kazanması adına 1923 yılında başlatılan ancak sonuçsuz kalan bir girişimin ardından, 7 Şubat 1973 tarihinde kabul edilen 1657 sayılı kanunla tamamlanmış ve şehrin ismi resmen "Kahramanmaraş" olarak kabul edilmiştir (Günay,2019). Şehrin Kahraman unvanı ile onurlandırılmasına ek olarak İstiklal Madalyası da takdim edilmiştir. İstiklal Madalyası ile onurlandırılma süreci, Mili Mücadeleye şehrin tüm halkının katılımı ile gerçekleştirilmiştir. 1924 yılında şehrin ileri gelenlerinin Ankara'ya başvurarak, mücadeleye katılmayan tek bir kişinin bile kalmadığı bildirilmesi üzerine TBMM'nin 5 Nisan 1925 yılındaki oturumunda Kahramanmaraş'a madalya verilmesi kararlaştırılmıştır. İstiklal Madalyası, Kahramanmaraş Kalesi'ndeki Türk Bayrağına resmi bir tören ile asılmıştır. Başbakan İsmet İnönü'nün Kahramanmaraş halkını tebrik eden yazısı eşliğinde süreç sonuçlanmıştır (Alparslan ve Gedik, 2017).Kahramanmaraş'ta bu tarihten sonra her yıl 12 Şubat günü kurtuluş bayramı olarak kutlanmaya başlanmıştır. Kurtuluş kutlamaları için Maraş kalesi bayraklarla süslenmiş, şehitlerin anısına mevlitler okutulmuştur. Kutlamalara 1 ay öncesinden başlanmıştır. 1934 yılından beri yapılan kutlamalar için fener alayları düzenlenmiş, sokaklar bayraklarla donatılmış, binalar ışıklandırılmıştır. Halk sabah erken saatlerden sokaklara çıkarak kutlamalara başlanmakta, fener alayları, bayraklarla süslemeler, kaleden atılan toplar, okutulan mevlitler uzunca yıllar devam etmiştir. Eski kutlamalarda askeri gazinoda, halkın savaş sırasında verdiği mücadelenin tiyatral canlandırılması yapılmıştır (Şavklı,2017).

Günümüzde yapılan Kahramanmaraş kurtuluş bayramı kutlamaları ise, yerel yönetimler tarafından hazırlanmakta olup, halkın katılımı ile sürdürülmektedir. Her mahalleden “çete” adı verilen kişiler yöresel kıyafetleri giyip 3/4 gün öncesinden şehirde yürüyüş yapmaktadır. Gönüllü esnaflar ve yerel halk çetelere yemekler vermektedir. 11 Şubat akşamı, yerel halkın da katılımı ile Mehteran Marşı eşliğinde bayraklarla yürüyüşler gerçekleştirilmekte ve davul zurna eşliğinde kutlamalar yapılmaktadır (Görsel 3.). Saha gözlemleri, Kahramanmaraş halkının bu günü geçmişten günümüze fener alayları, davul/zurna, mevlitler ve bayraklı yürüyüşler gibi etkinliklerle büyük bir coşku içerisinde kutladığını ortaya koymaktadır (Görsel 3.).

İngilizler ile imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ardından İngiliz işgaline uğrayan illerimiz arasında Kahramanmaraş gibi Adana, Antep ve Urfa da yer almaktaydı. Milli mücadele sonucunda sergilenen direnişler neticesinde işgalden kurtarılan şehirler, kazanılan zafer tarihlerini Kurtuluş Bayramı olarak kutlamaktadır. Adana’da kutlamalar; her yıl günler öncesinden gazetelerde yayımlanır, top atışlarıyla bayramın başladığı duyurulurdu. Halk, bayraklar ile yürüyüş yapar, sonrasında bayrakları Ulu Camii ve Saat Kulesi arasına asılmaktadır. Şehrin en ıssız sokaklarını bile insanlar doldururdu. Akşam saatlerinde belediye önünde eğlenceler düzenlenir, belediye çarkı felek yakar ve bando takımı gösterisi ile kutlama son bulurdu (Şavklı,2022).Günümüzde 5 Ocak her yıl benzer uygulamalar dâhilinde Adana’nın kurtuluş günü olarak kutlanmaktadır. Benzer şekilde Mersin’de yapılan kurtuluş bayramı kutlamalarına, çevre yerleşimlerinden gelen yoğun bir katılım sağlanmakta, dönem kıyafeti giyen yerel halk tarafından yürüyüşler yapılmakta, kutlamaların daha düzenli geçmesi için komiteler kurulmakta ve resmigeçitler ile halka film gösterileri düzenlenmektedir (Serter,2021).Diğer birçok şehrimizde de benzer kutlamalar yapılmaktadır.

Görsel 3. 12 Şubat Kurtuluş Bayramı Kutlamaları (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2022).

Bir toplumun varlığını sürdürmesi için gerekli olan en güçlü kanıtı sahip olduğu tarihsel birikim ve canlı kültürel mirastır. Köklü bir geçmişe sahip olan Kahramanmaraş’ın sahip olduğu kültürel mirası doğru şekilde koruyup değerlendirmesi önem arz etmektedir (Karademir,2021). Somut olmayan kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması için ulusal envanterlerin oluşturulması gerekmektedir (Yıldız,2023). Somut olmayan envanter oluşturma sürecinde ilk olarak somut olmayan miras tespit komisyonları oluşturulmaktadır. Oluşturulan tespit formunu Kültür ve Turizm Bakanlığı’na iletilmesi gerekmektedir. Tespit formu, uzmanlar komisyonunda değerlendirilmektedir (Karabaş,2009). UNESCO SOKÜM kapsamında değerlendirme süreci bu formun doldurulması ile başlatılmış olmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen 12 Şubat Kurtuluş Bayramı Türkiye Ulusal Envanterine dâhil edilmesi sürecinde, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen tespit formu esas alınmaktadır. Bu form, unsurun temel özelliklerini ve nasıl korunacağını içeren beş temel bölümden oluşan sistematik bir veri toplama

aracıdır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı,2026).12 Şubat Kurtuluş Bayramı Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri Tespit formunun “Unsur Hakkında Tanımlayıcı Bilgi” bölümü çerçevesinde bu bayram, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler başlığı altında yer almaktadır. Bu kurtuluş gününün resmi adı 12 Şubat Kurtuluş Bayramı olsa da, halk arasında “Çete Bayramı” olarak bilinmektedir. Bu durum da unsur hakkında tanımlayıcı bilgiler bölümünde unsurun yerel adı ve bilinen adları maddesine uyum sağladığı görülmektedir. 12 Şubat Kurtuluş Bayramı, şehir genelinde gerçekleştirilen geniş kapsamlı bir kutlama geleneğidir. Bayramın kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve yaşatılmasında yerel yönetimler ve halk en önemli rolü üstlenmektedir. Bu yönüyle bayram, tespit formundaki Uygulayıcı ve Taşıyıcı unsurlar kriterlerine uygunluk göstermektedir. Miras taşıyıcıları kutlamaları kendi istekleri dâhilinde düzenleyip devam ettirmektedir. 12 Şubat Kurtuluş Bayramı kapsamında her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen anma törenleri ve şenlikler, kurtuluş gününün toplumsal hafızadaki yerini canlı tutma, geleneksel uygulama biçimlerinin yeni nesillere aktarılması ile birlikte sürdürülebilirliğini ve korunmasını sağlamaktadır. Bu kapsam içerisinde kutlamalar, tespit formunda yer alan Unsurun Yaşatılarak korunmasına ilişkin olan faaliyetler maddesine uyum sağlamaktadır. Bu durumda 12 Şubat Kurtuluş Bayramı’nın somut olmayan kültürel miras niteliğini koruyarak geleceğe aktarılmasının, mümkün olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

12 Şubat, Kahramanmaraş halkının işgale karşı sergilediği direnişi ve şehrin bağımsızlık isteğini temsil eden bir gün olarak kabul edilmektedir. Yerel halkın bu zaferi anmak ve nesilden nesile aktarmak amacıyla yerel/yöresel kıyafetler dahilinde her yıl düzenlediği bayrak törenleri, fener alayları ve mehteran gösterileri gibi ritüeller, yalnızca bir bayram kutlaması değil; şehrin toplumsal belleğini temsil eden ve yaşatan bir kültür olduğu görülmektedir.

12 Şubat Kurtuluş Bayramı yerel adıyla Çete bayramı; el sanatları, anıtlar, maniler ve diğer somut kültürel miras öğeleriyle birlikte korunması gereken kültürel miraslar içerisinde ele alınması önem taşımaktadır. Bu mirasın korunmasının, yalnızca bir geleneğin sürdürülmesi değil; aynı zamanda şehrin tarihsel kimliğinin ve bağımsızlık ruhunun gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında, 12 Şubat Kurtuluş Bayramı’nın son derece önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Çete Bayramı’nın taşıdığı karakteristik özellikler, UNESCO’nun 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi’nde tanımlanan "Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şöenler" kategorisiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Bu uyum, söz konusu kutlamaların Türkiye Ulusal Envanteri’ne dâhil edilebilmesi için gerekli olan akademik ve teorik altyapıyı oluşturulabileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın tespit formundaki Koruma Eylem Planı rehber alınarak, geleneğin canlılığını korumak ve kuşaklararası aktarımı sağlamak adına unsura ilişkin koruma eylem planı önerisi olarak; Kentin direniş ruhunu ve sivil mücadelesini yansıtan; sesli efektler, bal mumu heykelleri içeren bir müze kurulması kentin turizm gelirlerine de katkı sağlaması açısından çok büyük önem taşımaktadır.

Bayramın "yaşayan bir miras" olarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gelecek kuşaklara aktarımı adına kurumsal bir düzen oluşturulmasının, kültürel mirasın korunması açısından faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Araştırmalar sonucunda gelecek nesillere aktarımı daha somut bir alt yapı üzerine konumlandırmak adına 12 Şubat Deneyim ve Direniş Müzesi’nin kurulmasının, kültürel değerin sadece yılda bir gün değil, yıl boyu korunmasına

katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Halkın kutlamalara doğrudan katılımının artırılması ve tarihsel atmosferin yaşatılması amacıyla, geleneksel bir uygulama olan Kahramanmaraş Kalesi'ndeki tiyatral canlandırmaların modern bir anlayışla yeniden hayata geçirilmesinin sürece önemli etkiler sağlayabileceği düşünülmektedir. Söz konusu çalışmaların, 12 Şubat'ın sürdürülebilirliğine katkıda bulunacağı, şehrin tarihsel kimliğinin, bağımsızlık ruhunun ve yerel hafızasının geleceğe daha etkin bir şekilde aktarılmasına olanak sağlayacağı öngörülmektedir. Maraş kurtuluş bayramının ulusal ve uluslararası medyada yoğun tanıtımlarının yapılması, Kahramanmaraş Sütçü imam ve İstiklal Üniversitelerinin konu dâhilinde sempozyumlar düzenlemesi, yöredeki kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin, ilk ve ortaöğretim kurumlarındaki öğrenci ve öğretmenlerin, yerel halkın ve tüm diğer paydaşların bu sürece etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması elzemdir.

12 Şubat kutlamalarının şenlik ve festival niteliğinde düzenlenmesi, köklü bir geleneği turizm ürününe dönüştürerek kent dışından gelen ziyaretçi sayısını artırarak, yerel ekonomiyi canlandıracağı ön görülmektedir. Bu dönüşüm, kültürel mirası sürdürülebilir bir turizm faaliyetine dönüşümünü sağlayarak, Kahramanmaraş'ın turizm destinasyonları arasındaki rekabet gücünü yükselteceği ve 12 Şubat Kurtuluş Bayramı/Çete Bayramı etkinliklerinin şehre turizm geliri olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca Kahramanmaraş, Gaziantep ve Şanlıurfa'da milli mücadelenin doğru anlaşılmasını amaçlayan ortak etkinlikler planlanarak kutlamaların daha geniş bir çerçevede gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgün, M.U., Gürel, B.M. ve Koçoğlu, C.M., *Bir Toplumun Hafızası: Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirasının Önemi ve Geleceğe Aktarılması*, Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 49-66, 2024.
- Alpaslan, E. ve Gedik, S., *TBMM Tarafından Maraş'a İstiklal Madalyası Verilmesi ve Şair Mehmet Tahir Nadi Bey'in Madalya Kasidesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1), 253-284, 2018.
- Altan, S., *Demokrat Parti Dönemi Maraş Yerel Basınında Kurtuluş Bayramı Kutlamaları (1950-1960)*, Anasay, (21), 161-186, 2022.
- Arslanoğlu, İ., *Kültür ve Medeniyet Kavramları*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, (15), 2000.
- Aydın, N.Z., *Kilis Günlük Halk Gazetesindeki Haberlere Göre Hatay Meselesi*, Journal of Universal History Studies, 2(1), 1-18, 2019.
- Çakıralp, K.B., *Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Devletlerin Yükümlülükleri: Zorluklar ve Yaklaşımlar*, Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(2), 821-841, 2025.
- Değirmenci, T. ve Kaya, N.K., *Somut ve Somut Olmayan Değerler ve Bir Yerin Miras Niteliğine Katkısı: UNESCO Dünya Miras Alan Örnekleri*, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (6), 20-34, 2020.
- Gökarp, Z., *Makaleler I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
- Günay, N., *Milli Mücadelenin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı*, Journal of Turkology, 29, 47-74, 2019.
- Gülduran, Ç.A., *Çalışanların Somut Olmayan Kültürel Miras Tutumlarının Belirlenmesi: Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Örneği*, Journal of Recreation and Tourism Research, 2021.

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, *12 Şubat Kurtuluş Bayramımız Kutlu Olsun*, <https://kahramanmaras.bel.tr/haber/2022/02/12/12-subat-kurtulus-bayramimiz-kutlu-olsun> (Erişim tarihi: 12.02.2022).

Karabaşa, S., *Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri*, TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, (7), 179-182, 2009.

Karademir, N., *Kahramanmaraş Kentinde Tarihsel Konutlar ve Turizm*, Erdem, (81), 63-92, 2021.

Kılınç, M., *Millî Mücadelede Maraş'ta Siyasi ve Sosyal Gelişmeler ve Millî Mücadelede Maraş Şehitleri*, Asia Minor Studies, (12), 171-189, 2018.

Maraş Kültür, *Dijital Kültür ve Turizm Envanteri*, 2026 (Erişim tarihi: 8 Nisan 2026).

Öncü, F., *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sürdürülebilirlik Problemleri*, SDÜ Art-e Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, 14(28), 902-911, 2021.

Özbey, V., *Maraş Savunması Taşınmaz Kültürel Mirası*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(Özel Sayı), 202-218, 2020.

Özgen, N., *Nitel Araştırmalarda Verilerin Toplanması ve Analizi*, Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler, 158-196, 2016.

Serter, Y.T., *Yeni Mersin Gazetesi'nde (1935-1942) Mersin Kurtuluş Günü Kutlamaları*, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 9(27), 347-359, 2021.

Soylu, B.Ç. ve Şahin, B., *Somut Olmayan Kültürel Miras Araştırmalarında Koruma-Kullanma ve Turizm*, Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 7(2), 359-377, 2023.

Şavkılı, C., *Maraş'ın Kurtuluş Bayramı Kutlamaları ve Basına Yansımaları (1920-1950)*, Atatürk Yolu Dergisi, 16(61), 2017.

Şavkılı, C., *Adana'nın Düşman İşgalinden Kurtuluşu ve Kurtuluş Bayramı Kutlamalarının Basına Yansımaları (1922-1938)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(1), 350-364, 2022.

Tosun, U.U., *İtilaf Devletlerinin Millî Mücadele'yi Engelleme Faaliyetleri*, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, 19(33), 185-212, 2021.

Türker, A. ve Çelik, İ., *Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler*, Yeni Fikir Dergisi, 4(9), 86-98, 2012.

Yıldız, T., *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Kayıt Altına Alınması: Katılımlı, Yaşayan Dijital Envanterler*, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (36), 754-766, 2023.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü, *Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri Tespit Formu*, 2026.

KAHRAMANMARAŞ SANAYİ COĞRAFYASINDA DEĞİŞEN DİNAMİKLER: GEÇMİŞ, BUGÜN VE GELECEK PROJEKSİYONLARI

Doç. Dr. Nadire KARADEMİR²

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, n.karademir45@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5850-0580

M.A. Çiğdem GÜRLER

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, cigdemgurlerr@gmail.com
ORCID ID: 0009-0008-3160-8410

Özet

Kahramanmaraş Akdeniz Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin kesişim noktasında konumlanmaktadır. Jeolojik yapısından dolayı deprem riski taşımaktadır. 6 Şubat 2023 yılında yaşanan depremler sanayi sektöründe ağır kayıplara sebebiyet vermiştir. Kahramanmaraş özellikle 1980’lerde sanayi teşvikleri dâhilinde tarım şehrinden sanayi şehrine dönüşmüş, adını ulusal ve uluslararası arenada tekstil sektörü başta olmak üzere duyurmaya başlamıştır.

Çalışmada deprem sonrasında Kahramanmaraş sanayisinin geçmiş, bugün ve gelecek dâhilinde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır, nitel araştırma yöntemleri kullanılmış, saha gözlemleri ile araştırma desteklenmiştir.

Depremlerin, yöredeki üretim dengelerini bozduğu, üretim kapasitesinin azaldığı, sanayi tesislerinin büyük kısmının ağır hasarlı veya yıkılmış olduğu, küçük işletmelerin büyük ölçekli işletmelere oranla daha fazla zarar gördüğü düşünülmektedir. Sanayinin yapılanma sürecinde şehre yatırım teşvikleri uygulanmaktadır. Yatırım teşvikleri, az gelişmiş bölgelerin ekonomik ve sosyal açıdan gelişmiş bölgeler düzeyine ulaşmasını sağlamak amacıyla uygulanan sistemlerdir. Kahramanmaraş, teşvik sisteminde 6 Şubat 2023 depreminden önce 5. Bölgede bulunurken afet sonrasında teşviklerden daha fazla yararlanabilmesi adına 6. Bölgede değerlendirmeye alınmaktadır. Teşvikler yapılanma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak desteklerin fırsata dönüştürülme düzeyinin sınırlı kaldığı düşünülmektedir. Kahramanmaraş bir sanayi kenti olarak ele alınmaktadır. Deprem sonrasında TUSAŞ’ın Kahramanmaraş’ta tesis kurması, şehrin sanayi kenti olduğunun somut bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında tekstil ve giyim sanayisinin elektrik tüketimindeki

%84'lük payı, şehrin sanayi profilini belirleyen önemli unsurlardan birisi olarak gösterilebilmektedir. Sanayisini daha iyi seviyelere taşımak amacıyla, Sütçü İmam ve İstiklal üniversite/sanayi işbirliğiyle Ar-Ge projelerinin desteklenmesi, yeşil dönüşüm sürecine uyum sağlanması ve alternatif sektörler ile pazarların geliştirilmesi önerilmektedir. Bu adımların, Kahramanmaraş sanayisinin gelecekte daha dirençli ve rekabetçi bir yapıya ulaşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Sanayi, 6 Şubat Depremleri, Yatırım Teşvikleri, Kahramanmaraş

Changing Dynamics in the Industrial Geography of Kahramanmaraş: Past, Present, and Future Projections

Abstract

Kahramanmaraş is located at the intersection of the Mediterranean, Eastern, and Southeastern regions. Due to its geological structure, it carries earthquake risk. The earthquakes that occurred on February 6, 2023 caused severe losses in the industrial sector, as they did in many other sectors. Kahramanmaraş, particularly through industrial incentives in the 1980s, moved from being an agricultural city toward becoming an industrial city, and began to make its name known nationally and internationally, primarily in the textile sector.

This study aims to evaluate Kahramanmaraş's industry in terms of its past, present, and future after the earthquake; qualitative research methods were used, and the research was supported by field observations.

The industrial sector is concentrated along the western and eastern ring roads in the Maraş Plain. It is considered that the earthquakes disrupted production balances in the region, reduced production capacity, that a large part of the industrial facilities were severely damaged or destroyed, and that small businesses suffered greater damage compared to large-scale enterprises. Investment incentives are being implemented in the city to compensate for losses during the industry's reconstruction process. Investment incentives are systems implemented to help underdeveloped regions reach the level of economically and socially developed regions. Under the incentive system, while Kahramanmaraş was classified in Region 5 before the February 6, 2023 earthquake, it has been evaluated under Region 6 after the disaster so that it can benefit more from the incentives. Incentives play an important role in the reconstruction process; however, it is considered that the extent to which these supports have been converted into opportunities remains limited. Kahramanmaraş is regarded as an industrial city. TUSAŞ's establishment of a facility in Kahramanmaraş after the earthquake stands out as a concrete indicator that the city is an industrial city. In addition, the textile and apparel industry's 84% share of electricity consumption is one of the important factors determining the city's industrial profile. In order to raise its industry to better levels, it is recommended that R&D projects be supported through university/industry collaboration between Sütçü İmam and İstiklal Universities, that the process be adapted to green transformation, and that alternative sectors

and markets be developed. It is considered that these steps will contribute to Kahramanmaraş's industry achieving a more resilient and competitive structure in the future.

Keywords: Industry, February 6 Earthquakes, Investment Incentives, Kahramanmaraş

1. GİRİŞ

Afet, insanların günlük hayatını kesintiye uğratan fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan yıkıcı olaylardır. Doğal afetler, şiddet düzeyine bağlı olarak çok sayıda can kaybına yol açmakta ve ekonomik dengeleri bozarak toplumları zor durumda bırakmaktadır. Doğal afet türlerinden olan depremler, afetler arasında toplumu en çok etkileyen ve ani şekilde ortaya çıkan olaylardır (Sabırsız ve Şöhret, 2024). Doğal afetler, gerçekleştikleri bölgede ekonomik ve sosyal düzeni şekillendirici etki yapmaktadır. Afet sırasında can kayıplarının yanı sıra, afet sonrasında bireyler sosyal ve psikolojik sorunlar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Afet sonrasında artan harcamalar, ekonominin yavaşlamasına ve bazı durumlarda tamamen durmasına neden olmaktadır. Afet sonrası işgücü kaybı üretimi olumsuz etkilemektedir. Her ülke ekonomik yapısına göre sonuçları farklı biçimlerde karşılamaktadır; sermaye gücü yüksek ülkeler daha kolay toparlanırken, gelişmekte olan ülkeler daha uzun süreli sorunlarla mücadele etmektedir (Öztürk, 2024). Doğal afetlerin etkileri ithalat ve ihracatta da kendini göstermektedir. Afet sonucunda ithalat ve ihracatta aksamalar meydana gelebilmektedir. Doğal afet sonucunda ihracatı yapılamayan ürünler ithalatçı ülkeye ulaşamadığından, yeni pazar ve ürün arayışı başlamaktadır. Afet sonrasında zarar gören üretim tesisi, göç eden iş gücü üretimin durmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak da ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir (Özsalman ve Yıldırım, 2024).

Depremler, yer kabuğunda meydana gelen ve ani şekilde oluşan titreşim hareketleriyle sarsıntılara neden olan doğal afet türlerindendir (Edemen vd., 2023) Türkiye topraklarının %92'si deprem bölgesinde konumlanmaktadır. Türkiye nüfusunun %95'i deprem tehlikesi bulunan bölgelerde hayatlarını sürdürdükleri görülmektedir. Büyük sanayi merkezlerinin ise %98'lik kısmı deprem riski olan bölgelerde konumlanmaktadır. Depremlerin yıkıcı etkileri fiziki beşeri ve ekonomik bağlamda insan hayatını olumsuz etkilemektedir (Şahin ve Sipahioğlu, 2002)

Afetlerin neden olduğu olumsuzluklar, özellikle sanayi sektörüne doğrudan etki etmekte ve üretim süreçlerinde ciddi aksamlara neden olmaktadır. Sanayi, doğadan elde edilen

hammadelerin insan ihtiyacına uygun şekilde dönüştürölüp pazara sunulmasıdır. Dolayısıyla sanayi tesislerinin kurulup üretim süreçlerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan faktörler bulunmaktadır. Bunlar; sermaye, enerji, hammadde, ulaşım, pazarlama ve işgücü olarak sıralanabilir. Tekstil, gıda, kimya, metal/makine, ağaç, mobilya, çimento ve inşaat malzemeleri gibi farklı üretim alanları sanayi sektörleri arasında bulunmaktadır. Sanayi sektörü, insanlara iş imkânları ve ihracatla ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır (Koç vd, 2018). Sanayi sektörünün ekonomik kalkınmadaki rolü, sanayi bölgelerinin ülkeler için stratejik önemini ortaya koymaktadır. Sanayi Bölgeleri, ülkelerin ekonomik gelişmesi açısından öneme sahiptir. Sanayileşme hızı arttıkça işsizlik azalır, istihdam artar ve bu sebeple dengeli bir bölgesel kalkınma sağlanmış olur (Şahin vd., 2016). Sanayi kuruluşları için doğru yer seçimi, bölgelerin kalkınması ve uzun vadede sürdürülebilirliği açısından önemli görölmektedir. Kuruluş yeri seçimi, bir işletmenin ayakta kalabilmesi ve işlevini yerine getirebilmesi için doğru yerin seçilmesi olarak tanımlanmaktadır (Akçaoğlu, 2024). Sanayi kuruluş yerinin belirlenmesi ise üç aşamalı bir süreçtir. Öncelikle hangi bölgenin seçileceğine karar verilir; bu aşamada pazara yakınlık, enerji kaynakları ve nitelikli işgücü gibi faktörler dikkate alınarak yapılmaktadır. Bölgeler arasında tercih yapıp, ardından seçilen bölge içinde il, ilçe ya da mahalle düzeyinde özel bir alan belirlenir. Son aşamada ise fabrikanın kurulacağı arazi seçilir ve bu seçimde coğrafi koşullar, zemin yapısı ve afet riskleri göz önünde bulundurularak en uygun alan tercih edilir. Sanayi kuruluş yeri seçiminde; arazinin fiziksel özellikleri, coğrafi konumu, jeolojik ve jeomorfolojik yapısı, bölgenin afet riski, ekonomik koşullar, ulaşım imkânları, nitelikli işgücü varlığı ve arazi maliyetleri gibi faktörler birlikte değerlendirilerek karar verilmektedir (Korkurt, vd., 2010.).

Afetlerin sanayi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve çevresel sorunların önüne geçmek amacıyla Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) gündeme gelmiştir. Sanayileşme süreci, ekonomiyi geliştirmiş, fakat aynı zamanda çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Sanayileşme sürecinde ortaya çıkan sorunların önüne geçmek ve sanayi faaliyetlerini daha düzenli yürütebilmek adına Organize Sanayi Bölgeleri kurulmuştur. Kentleşme ve sanayileşme sürecinde önemli bir rol üstlenen OSB'ler, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltan bir rol oynamaktadır. Sanayinin planlı bir şekilde yürütülmesine olanak sağlayan OBS kuruluşları, uygun fiyatlı arazi ve altyapı imkânı sağlamaktadır (Urhan,2021).

Sanayi kuruluşlarının bir arada bulunması, hammaddenin daha kolay temin edilmesini, işletmeler arası alışverişin gelişmesini ve maliyetlerin azalmasını sağlar. Bu avantajların bütününe ifade eden kavram ise kümelenmedir. Kümelenme, aynı bölgede faaliyet gösteren işletmelerin ve kurumların birlikte hareket ederek ortak avantajlar elde etmesi sürecidir (Oral 2014). Geçmişte firmaların yer seçimi kararları, ulaşım imkânları ve iş gücü maliyeti gibi somut kriterlere dayanarak karar vermekte olup, güncel araştırmalar ise, yer seçiminin yalnızca ekonomik hesaplamalarla sınırlı kalmadığını; sosyal, çevresel ve kültürel faktörlerin de giderek daha belirleyici hale geldiğini düşündürmektedir (Akçaoğlu, 2024). Dolayısıyla sanayileşme kavramı, yalnızca üretimle değil aynı zamanda çevresel ve sosyal etkilerle de ele alınmalıdır.

Sanayileşme kavramı, dar anlamda, üretim sürecinde makine kullanımının yaygınlaşması ifadesi ile açıklanabilmektedir. Geniş anlamda ise üretim tekniklerinin yenilenmesi, teknolojik üretimlerle üretim kalitesinin artırılması ve maliyetin düşürülmesidir (Arısoy, 2005).

Geçmişten günümüze kadar olan dönemde sanayi sektöründe verimlilik artışı ve kümelenme faaliyetleri ile yaşanmaktadır. Sanayi sektöründe verimlilik artışı, diğer sektörlerle oranla daha hızlı ilerlemektedir. Ekonominin büyümesi ve rekabet gücünün artması, yenilikçi çalışmalara, nitelikli iş gücüne ve kuruluş yerine dayanmaktadır (Eser vd.,2006).Türkiye’de sanayi tesisleri belirli bölgelerde kümelenmesinden dolayı ülke genelinde eşitsiz bir dağılım görülmektedir (Erbaşlı, 2010). Türkiye’de Sanayi kuruluşlarının %60’ı Marmara Bölgesinde toplandığı görülmektedir. Marmara bölgesinden sonra sanayi bakımından yoğun olan bölge Ege bölgesidir. Sanayinin yoğunlaştığı diğer bir mekân ise Batı Karadeniz bölümüdür. Türkiye’de toprakların büyük bir kısmı depremlerden etkilenmektedir. Nüfusun büyük bir çoğunluğu deprem tehlikesi altında kalan topraklarda yaşamak zorunda kalmaktadır. Sanayi tesislerinin de deprem bölgelerinde kurulduğu görülmektedir (Güzel,2024).

Sanayideki verimlilik ve bölgesel yoğunlaşma, Türkiye’nin tarihsel gelişim süreciyle birlikte değerlendirildiğinde daha net görüleceği düşünülmektedir. Türkiye’de sanayinin kuruluşu çok eskiye dayanmaktadır. Sanayinin gelişim süreci Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi olarak 2 döneme ayrılmaktadır. Cumhuriyet öncesinde üretim daha çok evlerde ve küçük atölyelerde yapılmaktaydı; bu nedenle Batı ile rekabet edilememekteydi. Sanayileşme Tanzimat hareketleriyle başlamış, 1839’dan itibaren tersane, demirhane ve çeşitli tesisler kurulmuştur. Ancak yapılan ekonomik yükümlülükler ve gümrük vergileri fabrikaların çoğunun kapanmasına neden olmuştur. Bu dönemde değirmen, sabun, makarna, yağ ve konserve fabrikaları gibi küçük tesisler ile basit dokuma ve deri işletmeleri faaliyet göstermiştir. 1915 sanayi sayımına göre sanayi Batı Anadolu’da toplanmaktaydı. İstanbul, İzmir, Bursa, Manisa ve Uşak’ta bulunan 269 tesisin büyük bölümü gıda, dokuma ve tütün sektöründe yer almaktaydı (Doğanay, 2024).

Cumhuriyetin ilanıyla beraber savaşın yıkıcı etkileriyle çöken ekonomi yeniden ayağa kaldırılmak istenmiş ve sanayileşme sürecinde yeni bir dönem başlamış.1950’li yıllardan sonra ulaşım olanaklarının gelişmesi, nüfusun artarak kırsal kesimden şehre göç eden işgücü potansiyeli, Sanayinin gelişmesinde hem devletin desteği hem de özel sektörün artan yatırımları rol oynamaktadır (Ertin, 1998). 1980’li ve 1990’lı yıllarda ise Türkiye’de serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirme politikaları ön plana çıkmıştır. İletişim ve ulaşımın gelişmesi bireysel yaşamın önem kazanması ve sivil toplumun güçlenmesi, toplumsal hareketliliği belirgin biçimde artırmıştır. 1927’de şehirde yaşayan nüfus oranı %16 iken, 1990’da bu oran %59’a ulaşmıştır. Türkiye, sanayileşme sürecinde yoğun iç göçlerin yaşandığı bir ülke olmasına rağmen, sanayi toplumu olma yolunda hızlı ilerleme kaydedememiştir. Kırsal kesimden gelen işgücünü istihdam edecek sanayi yeterince gelişmemiştir, kentler ise gelen nüfusu barındıracak konut üretimini sağlayamamıştır (Doğan, 2013). Günümüzde ise Türkiye nüfusunun büyük bir bölümünün hizmet sektöründe toplandığı görülmektedir. Türkiye’de 2023 yılında istihdamda

edilen kişi sayısı 31 milyon 632 bin kişidir. İstihdam edenlerin 4,6 milyon kişi (%14,8) tarım sektöründe, 6,7 milyon kişi (%21,2) sanayi sektöründe, ve 18,2 milyon kişi ise (%57,6) hizmet sektöründe çalıştığı görölmektedir. Tarım sektöründe çalışanlarda azalma yaşanırken, sanayi sektöründe ise düşük düzeyde de olsa bir artışın olduğu görölmektedir. Hizmet sektöründe çalışanların sayısında yaşanan artış ise tarım ve sanayi sektöründen çok fazla olduğu görölmektedir. Sanayi sektöründe artış sınırlı kalmaktadır. 2023 verilerine göre nüfusun büyük çoğunluğunun sırası ile 6 milyon 569 bin kişi ile İstanbul’da, 2 milyon 226 bin kişi ile Ankara’da ve 1 milyon 759 bin kişi ile İzmir’de olduğu görölmektedir (Tatar, 2025).

Bu çalışmanın temel amacı, Kahramanmaraş sanayi yapısının mevcut durumunu değerlendirerek 2023 depremlerinin bu sürece etkisini incelemektir. 6 Şubat 2023 depremi ise bu tarihsel çizgide sanayi faaliyetlerini ne ölçüde etkilediği bağlamında değerlendirilmektedir. Çalışmada, afet öncesi ve sonrası işletme sayıları, üretim sürekliliği, kriz karşısında küçük ve büyük ölçekli işletmelerin dayanıklılık farkları ile yeniden yapılanma süreçleri analiz edilmektedir. Bunun yanı sıra teknolojik yenilenme, dijitalleşme, yeşil dönüşüm ve yatırım teşvikleri gibi unsurlar üzerinden Kahramanmaraş sanayisinin gelecekte daha güçlü, sürdürülebilir ve rekabetçi bir yapıya ulaşabilmesi için atılması gereken adımlar tartışılmaktadır. Böylece araştırma, geçmişten günümüze kadar olan değişimi inceleyerek gelecekteki gelişim fırsatlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

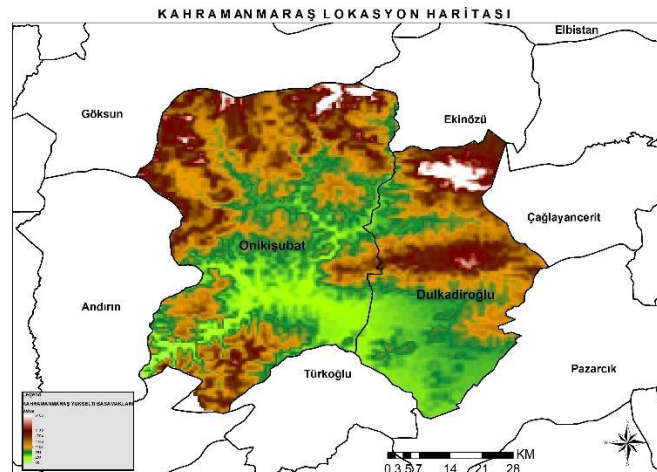
2. YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmıştır. Nitel araştırma, bireylerin yaşadıkları olayları nasıl anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını ortaya çıkarmaya odaklanır. Nitel yöntemler, araştırmalarda verilerin açık uçlu sorularla, dokümanlar, metinler ve görseller aracılığıyla toplanmasını; bulguların kişisel yorumlarla açıklanmasını ve gerektiğinde tablolarla desteklenmesini içerir (Creswell, 2016). Çalışma alanının coğrafi sınırlarını ve bölgesel konumunu görselleştirmek amacıyla, CBS uygulamaları kullanılarak araştırma alanının mekânsal özellikleri ortaya konmuştur. ArcMap 10.4.1 ile lokasyon haritası hazırlanmış, saha ziyaretlerinde çekilen fotoğraflar harita verileriyle birlikte değerlendirilmiştir. Böylece araştırmanın bulguları hem görsel hem de mekânsal açıdan desteklenmiştir. Araştırmanın bütünlüğünü sağlamak adına konuyla ilgili literatür taranmıştır. Bu kapsamda Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası verileri tablolar halinde değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Kahramanmaraş ili Türkiye’nin güneyinde, Akdeniz Bölgesi’nin doğusunda, 37° 11' ve 38° 36' kuzey paralelleri ile 36° 15' ve 37° 42' doğu meridyenleri arasında konumlanmaktadır (Görsel

Kahramanmaraş çevre koşulları, hammaddeye olan yakınlık işgücü, enerji, sermaye, Pazar yeri ve ulaşım koşulları açısından sanayi faaliyetleri için uygun bir bölgede konumlanmaktadır. Kahramanmaraş şehri yatırımları kendine çeken özellikleri barındırmaktadır. Coğrafi konumu itibarı ile Kahramanmaraş, sanayi bakımından öne çıkan şehirlerden Gaziantep, Adana, Kayseri ile komşudur (Görsel 1). Bölgenin iklim koşulları yerleşmeye ve sanayi hammaddesi olan pamuk üretimi için uygun koşullar sağlamaktadır. Şehir nüfusu genç ve dinamik yapısı ile nitelikli sayılabilecek işgücüne sahiptir. Şehrin ulaşım imkânları bakımından, karayolu, demir yolu ve hava yolu bağlantıları bulunmaktadır. Sahip olduğu hidroelektrik ve termik santralleri ile enerji ihtiyacı kolaylıkla sağlanmaktadır. Elektrik enerjisi diğer kaynaklara oranla önemli bir yere sahiptir şehirde genel olarak elektrik enerjisi sıkıntısı yaşanmamaktadır. Şehirde elektrik kullanımının % 84'ünü tekstil ve giyim sanayi işletmeleri oluşturmaktadır (Erbaşlı, 2010).

402

Sanayi tesisleri Kahramanmaraş'ın güney tarafında Maraş Ovası üzerinde Kahramanmaraş'ı Gaziantep, Adana ve Kayseri yolu üzerine bağlayan çevre yollarında yayılım göstermektedir. Kahramanmaraş'ın coğrafi konumu; sel, taşkın, heyelan gibi doğal afetlerin yaşandığı bir bölgede bulunmaktadır. Afetler sonucunda beşeri hayat olumsuz etkilenmektedir (Sunkar ve Denizdurduran, 2015). 1957 yılı imar planının uygulanmasıyla birlikte, 1957/1977 döneminde şehrin güney bölgesi yerleşime açılmıştır. Bu dönemde Duraklı, Sakarya, İsadivanlı, Dumlupınar, Karamanlı, Kayabaşı ve Gazipaşa mahalleleri gelişim göstermiş; Şeyh Adil, Menderes, Yenişehir, İsmet Paşa ve Hayrullah mahalleleri ise yeni yerleşim alanları olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi alanında önemli bir adım olan Sümerbank bu dönemde kurulmuş, günümüzdeki tekstil sanayisinin altyapısını oluşturmuştur. 1968 yılında kent kalkınmada öncelikli iller arasına girmiş ve sanayi yatırımları hız kazanmıştır. 1978/1987 döneminde sanayi alanında, başta tekstil sektörü olmak üzere önemli ilerlemeler yaşanmıştır. Şehrin doğu bölümünde kurulan küçük sanayi sitesi, bu kesimdeki gelişmelere hız kazandıran bir etken olmuştur. Bu dönemde Adana ve Gaziantep Karayolları üzerine sanayi tesisleri kurulmuş, buna bağlı olarak kırdan kente göçler hız kazanarak devam etmiştir. 1988/1998 döneminde, kuzeyde Ahır Dağı ve güneyde Kahramanmaraş Ovası'nın doğal engelleri nedeniyle şehir kuzeye ve güneye doğru büyümemiştir. Şehrin güneyinde yerleşmeler çevre yoluna kadar ulaşırken, doğuda Namık Kemal, Aslanbey, Dulkadiroğlu ve Sütçü İmam mahallelerinde yeni genişleme alanları ortaya çıkmıştır. Gaziantep ve Adana çevre yolları boyunca ise sanayi tesisleri çevresinde yerleşimler bulunmaktadır. 2000 yılından günümüze şehrin batı yönünde hızlı kentsel büyüme yaşanmıştır. 1992'de planlanan Kavlaklı Mahallesi'ndeki Kahramanmaraş Organize Sanayi Bölgesi ile 2003'te Avşar Mahallesi'nde faaliyete başlayan Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Avşar Yerleşkesi şehrin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Akday ve Doğaroğlu, 2017).

Kahramanmaraş'ta sanayinin kurulması 1960 yılında Sümerbank Pamuklu Dokuma Fabrikası ile başlamaktadır. Sanayileşme faaliyetlerinin öncelikli olarak şehir merkezi ile Gaziantep ve Adana karayolları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. 1970'li yıllarda çırcır işletmeciliği (Çırcır işletmeciliği, pamuk liflerinin tohumlarından ayrılarak tekstil üretimine hazır hale getirildiği işleme faaliyetidir) başlayan sanayi faaliyetleri ile devam etmektedir. 1980 yılı Kahramanmaraş sanayisi için dönüm noktası olan yılları kapsamaktadır. 1980 yılında yapılmış olan teşviklerin %96'lık kısmı yatırıma dönüştürülmüş bunun da %76'sı tekstil sektörüne ayrılmıştır. İl genelinde sanayileşme genel olarak şehir merkezi, Gaziantep ve Adana yolları üzerinde dağılım göstermektedir. 1992 yılında Organize Sanayi Bölgesi'nin, şehrin dışında kalan Kavlaklı Mahallesi'nde kurulması kararı alınmıştır. 1995 yılında başlanan çalışmalar 2003 yılında son bulmuş ve KOSB (Karma Organize Sanayi Bölgesi) faaliyet göstermeye başlamıştır (Urhan,2021). 2000 sonrası dönemde sanayileşme hız kazanmıştır. 1970/2000 yılları arasında Kahramanmaraş'ta **172 firma** kurulmuştur. 2000/2017 döneminde ise bu sayı **600'e yükseldiği görülmektedir**. 2000 yılından önce sanayi firmaları yalnızca **Onikişubat, Dulkadiroğlu, Göksun, Türkoğlu ve Pazarcık'ta bulunurken**, 2000 sonrasında **Afşin, Elbistan ve Nurhak dışındaki tüm ilçelerde** yeni üretim tesisleri açılmıştır. Bu durum, şehirde sanayileşmenin hızla arttığını göstermektedir (Urhan ve Sandal,2025). Cumhuriyetin ilk

yıllarında küçük bir tarım kenti olan Kahramanmaraş, 21. yüzyılda ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayan bir sanayi kentine dönüşmüştür. Tarımda öne çıkan nüfus zamanla sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşmıştır (Erbaşlı, 2010). Sanayi kuruluşları ile beraber artan nüfus tarım arazilerinde son 17 yıllık zamanda azalmalara neden olmaktadır (Şahin vd., 2016).

Ürün / Sektör	Türkiye Üretimindeki Payı
İplik üretimi	%55
Denim kumaş üretimi	%35
Örme kumaş üretimi	%30
Kırmızı biber üretimi	%60
Elektrik üretimi	%10
Çimento üretimi	%10
Metal mutfak eşyası üretimi	%70
Kağıt üretimi	%20

Çizelge 1. Kahramanmaraş'ın Türkiye Üretimindeki Payı (Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası [KMTSO], 2023)

Çizelge 1. Verilerine göre, Kahramanmaraş sanayi sektöründe Türkiye’de öne çıkan bir şehirdir. Biber üretiminde Türkiye içerisinde %55’lik bir üretim payı bulunmaktadır (Çizelge 1). Buna ek olarak kırmızı biberin %60’ı, metal mutfak eşyasının ise %70’i Kahramanmaraş’ta üretilmektedir. Kahramanmaraş Türkiye’nin dondurma markası, kadın ayakkabı üretiminde lider olup, enerji santrali kuruluş gücünde öne çıkmaktadır.

Görsel 2. Kahramanmaraş Sanayi Kuruluşları

Sanayi Dalı	Örnek Ürünler/ Faaliyetler
Tekstil ve Hazır Giyim	İplik, kumaş, konfeksiyon, denim
Ev Tekstili	Halı, perde, nevresim, havlu, yatak örtüsü
Gıda Sanayi	Un, şeker, dondurma, bulgur
Kimya Sanayi	Boya, plastik, gübre, temizlik ürünleri
Metal ve Makine Sanayi	Çelik, alüminyum, mutfak eşyaları, makine
Enerji Sanayi	Elektrik üretimi, güneş paneli üretimi, Margaz Dolum Tesisi (LPG)
Ağaç ve Mobilya Sanayi	Kereste, mobilya, kağıt
Çimento ve İnşaat Malzemeleri	Çimento, seramik, yapı malzemeleri

Tarım ve Tarıma Dair Sanayi	Tarım ürünleri işleme, yem, yağ, gıda atıkları,çırçır
Taşımacılık ve Lojistik Sanayi	Kara yolu taşımacılığı, lojistik hizmetler, depolama

Çizelge 2 . Kahramanmaraş'ta Sanayi Dalları (KMSTO,2026)

Kahramanmaraş'ta sanayi firmaları olarak kayıtlı **666 işletme** bulunmaktadır. Bu sayı, Türkiye genelindeki toplam işletmeler içinde **%0,9'luk kısmına** karşılık gelmekte ve şehri sanayi gelişmişliği açısından **orta düzeydeki iller** arasında göstermektedir. Kahramanmaraş'ta sanayinin en baskın kolu tekstil olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarıma dayalı sanayide; çırçır, dokuma, boya-kasar ve konfeksiyon üretimi öne çıkmaktadır (Çizelge 2.) ve özellikle **küçük ve orta ölçekli tekstil işletmeleri** yoğunluk göstermektedir. 5084 sayılı kanun ve teşviklerle önemli ilerlemeler kayda alınmış özellikle tekstil sektörü, hem **istihdam** hem de **katma değer** açısından Kahramanmaraş imalat sanayisinin en önemli gücü haline gelmiştir (Akday ve Doğaroğlu, 2017).

İstanbul Sanayi Odası'nın (İSO) 2026 verilerine göre Kahramanmaraş'tan 10 firma Türkiye'nin İlk 500 Büyük Sanayi Kuruluşu arasında yer almıştır. Bu firmalar arasında Elbistan Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş. 74. sırada bulunurken, Kipaş Grubu'na ait mensucat, kağıt, tekstil ve çimento şirketleri dikkat çekmektedir. Ayrıca Has Çelik, Matesa Tekstil, BLC Tekstil, Akedaş Elektrik Dağıtım ve Altınbaş Holding'e bağlı kuyumculuk ve enerji şirketleri de listede bulunmaktadır. Toplamda 16 firmanın İlk 1000'e girmesi, Kahramanmaraş'ı Türkiye'de 11. sıraya taşımıştır. Yine Kahramanmaraş 'ta 6 Şubat depremlerinden sonra şehrin kalkınması ve istihdam sağlanması amacıyla yerli ve milli savaş uçakları ve insansız hava aracı (İHA) parçalarının üretiminin yapılacağı Türk Havacılık ve Uzay Sanayi TUSAŞ Kahramanmaraş Üretim Tesisi kurulmuştur (Onikişubat Kaymakamlığı, 2024).

Sanayinin gelişmesinin somut bir göstergesi olan Kahramanmaraş Organize Sanayi Bölgesi, 2000 yılında kurulmuştur ve günümüzde de faaliyetini devam ettirmektedir. 481 metre yükseklikte bulunan Kahramanmaraş OSB, su ihtiyacını Ceyhan Nehri'nden karşılamaktadır. Kahramanmaraş OSB; şehir merkezine 18 km mesafede ve şehrin batı tarafında, Kavlaklı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bölgeye en yakın karayolu 2 km, havalimanı 20 km, demiryolu 40 km, liman ise 280 km uzaklıktadır. 20.919.537 m² büyüklüğe sahip OSB'nin %99'u sanayi alanı olarak kullanılmaktadır. Bölgede yer alan firmalar, tekstil ve teknik tekstil başta olmak üzere; mutfak eşyaları, mobilya, bina yalıtım malzemeleri, endüstriyel ürünler, ambalaj ve gıda üretimidir (Urhan,2021).

6 Şubat 2023 yılında meydana gelen Kahramanmaraş depremi, Türkiye'nin yakın tarihte yaşadığı en büyük afetlerden biridir. Güneydoğu bölgesinde ciddi yıkımlara neden olarak

binaları, insanları ve sanayi merkezlerini etkilemiştir. Deprem bölgesinde bulunan 11 il Marmara bölgesinden sonra Türkiye'nin en önemli sanayi bölgeleri arasında yer almaktadır. Deprem sonrası yaşanan üretim kayıpları afetin ekonomi üzerindeki etkisini göstermektedir. Deprem sonrası taşımacılık ve tedarik sistemlerinde yaşanan bozulmalar, fabrikaların ihtiyaç duyduğu hammadde ve üretim malzemelerine olan ulaşımını zorlaştırmaktadır. Afet sonrasında bölgede depremde etkilenen işçilerin sağlık sorunları ve psikolojik etkiler nedeniyle iş gücünde önemli bir azalma meydana gelmiştir. Ulaşım ağlarında meydana gelen hasarlar ürünlerin müşterilere ulaşmasını engellemiştir. Depremde üretim tesislerinin binaları, makineleri ve ekipmanları hasar almış bu sebepten dolayı üretim kapasitesinde düşüş yaşanmıştır. Üretimde yaşanan gecikmeler, ithalatçı firmaların yeni pazarlar aramasına neden olmuştur (Akçaoğlu ve Tatlı, 2024).

Kahramanmaraş'ta 2023 yılında meydana gelen afet sonucunda sadece konutlar değil, sanayi kuruluşlarının da ciddi şekilde hasar aldığı görülmektedir. Bu süreçte birçok sanayi kuruluşu konkordato ilan etmek zorunda kalmıştır. Bölgenin üretiminde hizmet, sanayi ve tarım sektörleri öne çıkmaktadır. Bölge toplamda yaklaşık 79 milyar dolar gelir sağlamış, kişi başına düşen gelir ise 5.924 dolar olarak kayda geçmiştir. Deprem sonrası Kahramanmaraş'ın ihracat gelirleri Şubat 2023'te bir önceki aya kıyasla yaklaşık %55 oranında azaldığı görülmektedir. Yılın ilk altı aylık döneminde %30'luk bir gerileme yaşandığı görülmektedir (Öztürk,2024).

Yıl	Kahramanmaraş İhracatı (\$)
2011	531.687.279
2012	711.945.450
2013	753.877.969
2014	862.602.778
2015	906.723.205
2016	790.702.375
2017	955.599.000
2018	998.398.000
2019	905.757.816
2020	855.121,55

Çizelge 3 Yıllara Göre Kahramanmaraş İhracat Rakamları (TÜİK,15.04.2020, www.tuik.gov.tr)

Çizelge 3. Verilerine göre Kahramanmaraş'ta ihracat rakamlarında artış en fazla 2011/2017 yıllarında arasında olduğu görülmektedir. 2011 yılında 531.687.279 dolar iken 2012 yılına gelindiğinde 711.945.450, 2013 yılında 753.877.969, 2014 yılında 862.602.778, 2015 yılında, 906.723.205 olarak kayda geçerken bu yıldan sonra düşüşler yaşandığı görülmektedir. Örneğin 2016 yılında 790.702.375'e düşerken 2017 yılı ise en fazla düşüşün yaşandığı yıl olarak 955.599 rakamlarına düştüğü görülmektedir (TÜİK, 15.04.2020, www.tuik.gov.tr).

Ay	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Ocak	78.041,45	97.621,89	120.741,51	112.827,84	102.255,04	115.890,35
Şubat	73.654,76	98.099,57	130.264,01	50.044,28	101.443,22	101.037,27
Mart	72.281,70	122.970,97	149.919,35	72.529,79	91.914,75	105.399,50
Nisan	42.217,90	119.798,15	132.849,77	80.236,12	81.477,85	106.166,58
Mayıs	46.647,81	89.952,04	104.389,84	99.863,55	99.170,68	112.773,87
Haziran	68.823,08	114.943,03	137.294,75	78.697,56	72.469,95	94.676,94
Temmuz	76.700,90	99.321,79	95.919,71	67.625,82	85.621,06	108.316,59
Ağustos	65.449,41	118.633,26	124.094,93	83.770,80	97.135,77	100.061,80
Eylül	78.310,58	140.265,24	121.569,98	92.273,44	91.826,96	106.132,10
Ekim	84.969,40	121.384,29	113.815,74	99.490,58	98.208,13	117.738,00
Kasım	73.341,20	137.289,98	119.794,55	94.391,84	105.796,49	102.454,69
Aralık	94.683,37	135.204,11	113.647,79	88.732,47	100.393,79	107.721,66
Toplam	855.121,55	1.395.484,32	1.464.301,94	1.020.484,09	1.127.713,69	1.278.369,34

Çizelge 4 2020–2025 Dönemi Aylık İhracat Verileri (Türkiye İhracatçılar Meclisi [TİM], 2026),

Çizelge 4’ye göre, 2020 ihracat 855.121,55 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2021 ve 2022 yıllarında ihracat düzenli bir artış olduğu görülmektedir. 2022 yılında 1.464.301,04 dolara ulaşmaktadır. 2023 yılında deprem ihracatı %30,3 oranında düşürerek, 1.020.484,09 dolara geriletmiştir (Çizelge 4). Bu durum afetin dış ticaret üzerindeki olumsuz etkisini açıkça ortaya

koymaktadır. 2020 yılına kıyasla 2023 yılında ihracat %19,3 oranında artış göstermektedir. Deprem sonrası toparlanma sürecinde 2025 yılı ihracatı 1.278.369,34 dolara yükselmiş, 2023’e göre %25,3, 2020’ye göre ise %49,5 oranında artış kaydedilmiştir. Bu veriler, afetin kısa vadede ihracatta ciddi kayıplara yol açtığını, ancak sonraki dönemde yeniden büyüme eğiliminin başladığını göstermektedir. Deprem bölgesinde yer alan 11 il içerisinde bulunan, Kahramanmaraş %36’lık düşüşle ihracat kaybıyla en fazla düşüş yaşayan iller arasında yer almaktadır (KMSTO,2024).

İller	2022 (1000\$)	2023 (1000\$)
Kahramanmaraş	775.459	495.421
Gaziantep	5.156.795	4.634.295
Adana	1.515.226	1.373.788
Hatay	1.934.684	1.150.369
Malatya	211.917	177.013
Elazığ	202.403	166.896
Diyarbakır	131.311	116.891
Şanlıurfa	108.701	110.632
Osmaniye	182.230	75.734
Kilis	44.600	43.687
Adıyaman	38.902	42.889

Çizelge 5 Deprem Bölgesi İller ilk 6 ay İhracat Karşılaştırması 2022/2023 (KMSTO,2023)

Çizelge 5 verilerine göre, 6 Şubat 2023 depremi illeri büyük ölçüde etkilediği görülmektedir. Kahramanmaraş’ta ihracat 2022 yılının ilk altı ayında 775 milyon dolar iken 2023’te 495 milyon dolara gerilediği, Gaziantep’te ihracat 5,1 milyar dolardan 4,6 milyar dolara gerilediği görülmektedir, Adana’da 1,5 milyar dolarlık ihracat, 1,3 milyar dolara inmiştir. Hatay’da 1,9 milyar dolarlık ihracat 1,1 milyar dolara düşmüştür, Osmaniye’de ise 182 milyon dolarlık ihracat, 75 milyon dolara kadar düşmektedir. Malatya, Elazığ ve Diyarbakır’da da benzer şekilde gerilemeler yaşanmıştır. Buna karşılık Şanlıurfa’da 108 milyon dolardan 110 milyon dolara, Adıyaman’da ise 38 milyon dolardan 42 milyon dolara yükselmiştir. Kilis’te ise rakamlar sabit kalmıştır. Bu tablo deprem bölgesindeki illerin çoğunda ihracatın düştüğünü, sadece birkaç ilde ihracatın arttığını göstermektedir.

HASAR DURUMU	TESİS SAYISI	ORAN
Ağır hasarlı/yıkılmış	900	%50,4
Orta Hasarlı	242	%13,5
Az hasarlı	534	%29
Hasarsız	56	%3,1
Toplam	1786	%100

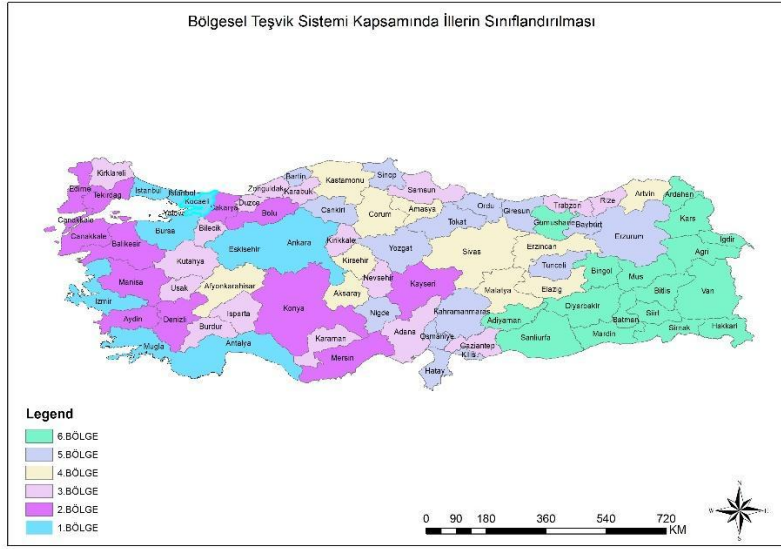
Çizelge 6 (Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası [KTSO], 2024).

2023 Mart ayında KMSTO tarafından yapılan çalışmaya göre, Kahramanmaraş'ta bulunan 786 tesisin yarısından fazlası %50,4 ağır hasarlı- yıkılmış ya da acil yıkım gerektiren durumda olduğu görülmektedir. Sanayi tesislerinin %29'u az hasarlı, %13,5'i orta hasarlı olarak kayda geçmiştir ve az ve orta hasarlı tesisler onarım ve güçlendirme ile yeniden kullanılabilir. Hasarsız kalan tesislerin oranı ise sadece %3,1 gibi çok düşük bir seviyede kaldığı görülmekte, sanayi tesislerinde geriye kalan %3'lük kısım ise belirsizlik taşımaktadır (Çizelge 6).

Sanayi tesislerinin hasar durumunu gösteren tablodaki verilere göre yatırım teşviklerinden yararlanılması gerekliliği önem arz etmektedir. Kamu ve özel sektör yatırımları, ekonomik büyüme için büyük önem taşımaktadır. Teşvik kavramı ise literatürde genellikle destekleme, özendirme ve devlet yardımı gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Teşvikler, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine göre daha hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla doğrudan veya dolaylı yollarla sunulan maddi ve manevi destekleri ifade eder. Teşvik politikaları, hem bölgesel dengesizlikleri azaltmak hem de piyasa mekanizmasının daha sağlıklı işlemesini sağlamak için uygulanmaktadır. Üretim artışı ve yeni iş imkânları yaratmada da önemli bir rol oynamaktadır (Sevinç vd, 2016). Bölgesel teşvikler şehirler arasındaki gelişmişlik farkını en aza indirmek için uygulanmaktadır. Her ilin gelişmişlik düzeyine göre farklı büyüklükte yatırım teşvikleri uygulanmaktadır. Kalkınma Bakanlığı tarafından 2011 yılında yürütülen SEGE araştırması, şehirlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini ortaya koymuştur. Bakanlık 2018'de kapatılmış olup, günümüzde bu görevler Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütülmektedir (Altay ve Karabulut, 2017).

1.Bölge	2. Bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.Bölge	6.Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkâri
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	
			Sivas		
8 İL	13 İL	12 İL	17 İL	16 İL	15 İL

Çizelge 7. Bölgesel Teşvik Sistemi Kapsamında İllerin Sınıflandırılması

Görsel 3. Bölgesel Teşvik Sistemi Kapsamında İllerin Sınıflandırılması

SEGE antlaşmaları illeri gelişmişlik düzeyine göre 6 bölgeye ayırmaktadır. En gelişmiş olan bölgeler 1. Bölge kapsamında değerlendirilmektedir. Yatırım teşviklerinden en az faydalanan bölge de 1. Bölgedir. Yatırım teşvikleri açısından en cazip sayılan bölge ise 6. Bölgedir. Kahramanmaraş da dâhil 6 Şubat 2023 depremlerinden hasar gören 11 il 31 Aralık 2026 tarihine kadar 6. Bölge teşviklerinden yararlanmaktadırlar.

5. Bölge Yatırım teşvikleri	6. Bölge yatırım teşvikleri
KDV İstisnası	KDV İstisnası
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Gümrük Vergisi Muafiyeti
Vergi İndirimi	Vergi İndirimi
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	SGK İşveren Hissesi Desteği
Faiz veya Kar Payı Desteği	Faiz ve Kâr Payı Desteği
Yatırım Yeri Tahsisi	Yatırım Yeri Tahsisi
	Gelir Vergisi Stopajı Desteği
	Makine Desteği (Hibe)

Çizelge 8. Bölge Teşvikleri (Atlas Nestor, 2024).

Çizelge 8’de yer alan veriler, 5. Bölge ve 6. Bölge yatırım teşvikleri arasındaki farklılıkları açıkça ortaya koymaktadır. İki bölgede de KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, faiz veya kâr payı desteği ve yatırım yeri tahsisi gibi temel teşvik unsurları ortak olarak uygulanmaktadır. 6. Bölge teşviklerini 5. Bölge teşviklerinden ayıran ve yatırımcı açısından daha cazip hale getiren unsurlar arasında gelir vergisi stopajı desteği ile makine desteği (hibe) öne çıkmaktadır.

SEGE antlaşmaları illeri 6 bölgeye ayırmaktadır (Çizelge 7). En gelişmiş olan bölgeler 1. Bölge kapsamında değerlendirilmekte ve yatırım teşviklerinden en az faydalanan bölge olmaktadır. Yatırım teşviklerinin en fazla uygulandığı bölge ise 6. Bölgedir. Yatırım teşviklerinden daha fazla yararlanılabilmesi adına, 6 Şubat 2023 yılı Kahramanmaraş merkezli depremin ardından, depremten etkilenen şehirlerin 31 Aralık 2026'ya kadar 6. Bölge teşviklerinden faydalanabilmesi kararı alınmıştır. Mevcut düzenlemelerle Yatırımcılar, makine, teçhizat, yazılım ve gayri maddi hak alımlarında KDV'den muaf tutulmuştur. İmalat ve turizm sektörlerinde bina ve inşaat yatırımlarında ise 31 Aralık 2028'e kadar KDV muafiyeti uygulanmaktadır. Yatırımcılar, teşvik belgesi kapsamında makine ve teçhizat ithalatında gümrük vergisi ödememektedir. 6. Bölge'de yatırımlar için %30 katkı ve %60 vergi indirimi uygulanmaktadır. Devlet, işverenlerin SGK ödemelerini 12 yıl boyunca üstlenmektedir. Kahramanmaraş'ta yatırım teşvik belgesi almak için asgari yatırım tutarı 7.500.000 TL olarak belirlenmiştir (Çizelge 8). Bu düzenleme, deprem sonrası bölgenin yeniden yapılanmasını hızlandırmayı ve yatırımcılar için cazip koşullar oluşturmayı hedeflemektedir (Atlas Nestor, 2024).

Kahramanmaraş Valiliği Teknoloji ve Sanayi bakanlığı ile yapılan görüşmeler, Kahramanmaraş'ta deprem öncesinde Pazarcık ve Türkoğlu ilçeleri hariç tüm ilçeler 5. Bölge kapsamında değerlendirilirken, deprem sonrasında Kahramanmaraş'ın bütün ilçeleri 6. Bölge kapsamında ele alınmaktadır. 6. Bölge yatırım teşvikleri, deprem sonrası ekonomik toparlanma sürecinde Kahramanmaraş için önemli bir rol üstlenmektedir. 6. Bölge destekleriyle beraber Kahramanmaraş ilinde 700'ün üzerinde sanayi kuruluşu için teşvik belgesine başvuru yapılmıştır. Teşvik başvuru işlemlerinde Kahramanmaraş depremi yaşayan 11 il içerisinde ön plana çıktığı düşünülmektedir. Örnek olarak Hatay ilinde teşviklere başvuru sayısının 250 civarında olduğu düşünülmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Depremler meydana geldikleri bölgede maddi ve manevi hasarlara neden olmaktadır. Doğal afetlerin etkisi ekonomik büyüme ile orantılı bir şekilde gerçekleşmektedir, alınan hasar ne kadar büyükse o oranda ekonomi de kötü etkilenmektedir. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Pazarcık merkezli meydana gelen 7.8 ve 7.6 büyüklüğündeki depremler şehrin sosyo-ekonomik yapısını olumsuz etkilediği görülmektedir. Kahramanmaraş'ta sanayi yaşanan depremlerden olumsuz etkilenmiştir. Yıllık ihracat verilerine bakıldığında 2020,2021 ve 2022 yıllarında düzenli bir artış görülürken 2023 yılının Şubat ayından sonra yaşanan afet sonucunda, ihracatta düşüşün yaşandığı görülmektedir. Bölgeleri kalkındırmak için hazırlanan yatırım teşvikleri uygulamasında depremten önce 5. bölgede olan Kahramanmaraş afet sebebi ile 6. Bölgede ele alınmakta ve yatırım teşvikleri uygulamalarında değişim görülmektedir (Tablo 8).

Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası ile yapılan görüşmeler sonucunda, depremden sonra işletmeler büyük ölçüde faaliyetlerine devam ettiği ancak, iplik, altın ve metal işleme gibi üretim alanlarında aksamalar yaşandığı düşünülmektedir. Büyük ölçekli işletmeler sigorta desteğinden daha fazla faydalanma fırsatı bulmuştur. Ayrıca 7 Organize Sanayi Bölgesi beklenen süreden daha önce faaliyete geçtiği düşünülmektedir. Büyük şehirlere yönelen göç hareketleri nedeniyle nitelikli işgücü kaybı ve inşaat sektöründeki artan talep; bankaların şirketlere ve bireylere kredi verme konusunda isteksiz olması, KOBİ'lerin finansmana erişiminin azaltılması ve son olarak, üç vardiya çalışacak şirketlerin artık sadece bir vardiya çalışmasıyla üretim kapasitesi azalması ile beraber üretim kapasitesinin önemli ölçüde azalmasına neden olmaktadır.

Kahramanmaraş Valiliği İl Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler sonucunda deprem sonrasında, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarını desteklemek amacıyla farklı bölgelerde sanayi tesisleri kurulmuştur. Maliyet, arazi uygunluğu ve zemin etüdü gibi koşullara dikkat edilerek kurumlar arası (OBS, KSS) işbirlikleri ile kalıcı çözümler sağlanmaya çalışılmış. Sanayi kuruluşlarında kümelenme, hammaddeye ulaşımı, sanayi kuruluşları arası alışveriş yapmayı kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Kümelenme ile üretim maliyeti düşürülmektedir. Deprem sonrasında yapılan sanayi çalışmalarında, uzay havacılık başta olmak üzere kümelenme ve ortak sanayi alanları öne çıkmaktadır. Deprem sonrasında devletin sağladığı teşvikler sayesinde Kahramanmaraş sanayisi yeniden güçlenme potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir. Asrın felaketi Kahramanmaraş sanayisinin yeniden dönüşümü için fırsat kapısı açmaktadır. Örneğin, Tusaş'ın Ankara dışındaki ilk tesisinin temelleri Kahramanmaraş'ta atılmıştır. Kahramanmaraş'ta çelik, mutfak sektöründe faaliyet gösteren firmalar hata paylarını düşürme eğilimi göstererek ve yenilenme sağlayarak uçak parçası üretir hale getirme süreci içerisinde.

6 Şubat Kahramanmaraş depreminde şehir sanayisinde yıkımlar, nitelikli işgücünün şehri terk etmesi, depremde hemen sonraki dönemde sanayicinin yaşadığı kararsızlık, pazar kaybı yaşamaktadır. Deprem sonrası dönemde Kahramanmaraş, yüksek oranda devlet desteği, yeni tanımlanan sanayi alanları ve özel gereksinim gerektiren sektörlerin şehre girişi ile şehrin deprem sonrasında teşvikleri değerlendirebildiği ölçekte deprem öncesi dönemden daha iyi bir potansiyele sahip olabileceği düşünülmektedir. Kahramanmaraş merkezli depremde fiziki olarak bütün işletmeler etkilenmiş olsa da, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomik olarak büyük ölçekli işletmelere göre daha fazla etkilendiği görülmektedir.

Elde edilen sonuçlar; depremin işletmeler üzerinde çok yönlü ve derinlemesine etkileri olduğunu göstermektedir. Fiziksel hasarlar, iş gücü sorunları, ekonomik zorluklar, maddi hasarlar ve pazar dinamiklerindeki değişimler, işletmelerin üretim gücünde, ithalat payında aksamalara neden olduğunu ortaya koymaktadır. Kahramanmaraş bir sanayi kenti olmasına rağmen deprem sonrasında uygulanan yatırım teşviklerinin yeterince fırsata dönüştürülemediği düşünülmektedir. Aksamaların etkisinin daha az hissedilmesi adına, sanayinin sürdürülebilir gelişimi için üniversite-sanayi işbirliğiyle Ar-Ge projelerinin desteklenmesi önemlidir. Bunun

yanında yeşil dönüşüm sürecine uyum sağlamak ve alternatif pazarlar geliştirmek, sanayinin gelecekte rekabet gücünü artıracaktır. Bu nedenle Ar-Ge yatırımları, çevre dostu üretim ve yeni pazar arayışları temel öneriler olarak öne çıkmaktadır. Bunlara ek olarak alternatif sektörler ve alternatif pazarlar üretilmesi şehrin sanayisinin gelişimine yapılan teşviklerin doğru değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akbay, C., & Doğaroğlu, S. (2017). Kahramanmaraş ilindeki tekstil firmalarının dış ticaret yapısı. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 20(1), 47-53.

Akçaoğlu, N. K., & Tatlı, Y. (2024). Doğal Afet Riski Taşıyan Bölgelerde İşletme Yer Seçiminde Dikkat Edilmesi Gereken Faktörlere Dair Literatür İncelemesi. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 172-182.

Altay, A., & Karabulut, Ş. (2017). Türkiye’de mali teşvik sistemi ve yatırımlara sağlanan mali teşviklerin değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 189-202.

Arısoy, A. G. İ. (2005). Türkiye’de sanayileşme ve temel göstergeler açısından sanayinin gelişimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 45-67.

Asheim, B., Cooke, P., & Martin, R. (2006). Bölgesel analiz ve politikada küme kavramının yükselişi: eleştirel bir değerlendirme. *Kümeler ve bölgesel kalkınma* (s. 1-29). Routledge.

Atlas Nestor. (2024). Kahramanmaraş yatırım teşvikleri nelerdir? Atlas Nestor. <https://atlasnestor.com/kahramanmaras-yatirim-tesvikleri-nelerdir/>

Creswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Eğiten Kitap.

Demirdağ, İ. (2024). Şubat depremlerinin bölgesel girişimcilik faaliyetleri ve işgücü göstergeleri üzerindeki etkilerinin tahmin edilmesi. *İDEALKENT*, 15(42), 725-754.

Doğan, M. (2013). TÜRKİYE SANAYİLEŞME SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ. Marmara Coğrafya Dergisi, (28), 211-231.

Doğanay, H., Çavuş, A., & Deniz, M. (2024). *Türkiye ekonomik coğrafyası*. Paradigma Akademi.

EDEMEN, M., OKKAY, M., TUGRUL, R., KURT, M. Şirin, BİRCAN, O., YOLDAŞ, H., ASLAN, A. (2023). DEPREM NEDİR? NASIL OLUŞUR? TÜRKİYE’DE OLUŞMUŞ DEPREMLER VE ETKİLERİ NELERDİR? DEPREMLERE KARŞI ALINABİLECEK TEDBİRLER HUSUSUNDA ÖNERİLER. International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 10(93), 719–734

Erbaşlı, K. (2010). Tekstil Sanayisinin Kahramanmaraş’ın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısına Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya ABD.

Ertin, G. (1998). Türkiye’de sanayi. *Türkiye Coğrafyası*, 20, 163-183.

Eser, U., Köse, S., & Sivrikaya, F. Ş. (2006). Türkiye sanayi coğrafyasına genel bir bakış: İl imalat sanayileri 2000 yılı kesit analizi. *Ekonomik Yaklaşım*.

Güzel, İ. H. (2024). Belediye planlarında afet sorunu: Malatya, Hatay, Kahramanmaraş ve Adıyaman belediyeleri örneği. *Memleket Siyaset Yönetim*, 19(43), 637-660.

Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası. (2023). *Akdeniz’in parlayan yıldızı* [Tanıtım poster]. KMTSO.

Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası. (2024). *6 Şubat 2023 Depremleri Yönetici Özeti*. Kahramanmaraş: KMTSO.

Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası. (2025). *2025 faaliyet raporu*. Kahramanmaraş: KMTSO.

Karabörk, M., & Sandal, E. K. (2018). Kahramanmaraş şehir merkezinde nüfusun mekânsal değişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(40), 21-36.

Karademir, N. (2021). Kahramanmaraş kentinde tarihsel konutlar ve turizm. *Erdem*, (81), 63-92.

Kılavuzu, O. (2005). Yenilik verilerinin toplanması ve yorumlanması için ilkeler. (Çev. TÜBİTAK). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Koç, E., Şenel, M. C., & Kaya, K. (2018). Türkiye’de sanayi sektörünün genel durumu – sanayi ciro endeksi. *Mühendis ve Makina*, 59(692), 17-34.

Korkut, D. S., Doğan, A. M., & Bekar, İ. (2010). Kuruluş yeri seçimini etkileyen faktörlerin Düzce ili açısından değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Ormancılık Dergisi*, 6(1), 32-39.

Onikişubat Kaymakamlığı. (2024, Şubat 22). TUSAŞ Kahramanmaraş üretim tesisi açılış töreni.

Oral, M. (2014). *Kümelenme yaklaşımının firma performansına etkisi: Ankara ostim örneği* (Order No. 31290596). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (3055476074). Retrieved from

Özsalman, E., & Yıldırım, U. T. (2024). 6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: 11 İL ÖRNEĞİ. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1-Deprem Özel Sayısı-), 598-617.

Öztürk, H. (2024). MARAŞ'TA YAŞANAN DOĞAL AFETLERİN İKTİSADİ YAPIYA ETKİLERİ (1923-1960). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (64), 253-273.

Sabırsız, E. ve Şöhret, M. (2024). 6 ŞUBAT DEPREMLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ MAKROEKONOMİK, SOSYAL VE ÇEVRESEL ETKİLERİ. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15 (1 -Deprem Özel Sayısı-), 571-597.

Sandal, E. K., & Kandemir, N. (2013). Kahramanmaraş İlindeki Günöbirlik Rekreasyon Alanlarının Potansiyelinin Belirlenmesi Ve Kullanımı İle İlgili Sorunlar. *Türk Coğrafya Dergisi*, (60).

Sevinç, H., Emsen, Ö. S., & Bozkurt, E. (2016). Yatırım teşvik politikalarının bölgesel belirleyicilerine yönelik bir analiz: Türkiye örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.

Sunkar, M., & Denizdurduran, M. (2015). Kahramanmaraş'ta yaşanan sel ve taşkın olaylarının sebep ve sonuçları. *Proceedings of the UJES*, 15-16.

Şahin, A., Şahin, M., & Gürbüz, M. (2016). Kahramanmaraş Organize Sanayi Bölgesi'nin çevresindeki yerleşmelere olan etkileri. *Türk Coğrafya Dergisi*, (66), 71-81.

Şahin, C. ve Sipahioğlu Ş. (2002). Doğal Afetler ve Türkiye. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık

Tatar, M. (2025). TÜRKİYE'DE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI: TÜRKİYE İŞ KURUMU'NUN (İŞKUR) SEKTÖREL BAZDA İSTİHDAMA DESTEKLERİ. *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 126-144.

Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2026). *İhracat verileri (2020–2025)*. TİM. <https://tim.org.tr/>

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), 2020. Dış Ticaret İstatistikleri, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (15.04.2020).

Urhan, F. (2021). Endüstriyel yoğunlaşmanın mekânsal analizi: TR63 bölgesi (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) örneği (Tez No. 680766). [Doktora Tezi, KSÜ]. Ulusal

Urhan, F. B., & Sandal, E. K. (2025). TR63 bölgesinde endüstriyel yoğunlaşmanın sektörel ve mekânsal analizi: Kahramanmaraş ili değerlendirmeleri. *International Journal of Geography and Geography Education*, (54), 214-242.

**İSLAM HUKUKUNDA FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARININ BAŞKA KİŞİLERE
DEVİR YÖNTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**AN EVALUATION OF THE METHODS FOR THE TRANSFER OF
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS TO THIRD PARTIES UNDER ISLAMIC
LAW**

Dr. Ahmet SABAN

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Numankeremsaban2007@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7011-487X>

Özet

Fikrî mülkiyet hakları, günümüz hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslam hukukunda da önemli bir araştırma alanı hâline gelmiştir. Özellikle bilgi üretiminin ekonomik değer kazandığı çağımızda, eser sahibinin haklarının korunması ve bu hakların başkalarına devri meselesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada fikrî mülkiyet haklarının İslam hukukundaki intikal yolları incelenmiştir. Bedelli intikal kapsamında satış (bey‘) ve kiralama (icâre), bedelsiz intikal kapsamında ise hibe, miras, vasiyet ve vakıf ele alınmıştır. Klasik dönem ve çağdaş İslam hukukçularının görüşleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş, özellikle Hanefî mezhebi ile cumhur arasındaki yaklaşım farklılıkları ortaya konulmuştur. Sonuç olarak çağdaş şartlar, örf, maslahat ve şer‘î maksatlar dikkate alındığında fikrî mülkiyet haklarının mali yönlerinin devrinin büyük ölçüde meşru kabul edildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fikrî mülkiyet, İslam hukuku, telif hakkı, bey‘, icâre, miras, hibe.

Abstract

Intellectual property rights have become a significant field of study in Islamic law, as they are in contemporary legal systems. In an age where knowledge production has acquired substantial economic value, the protection of authors' rights and the transfer of such rights to others have gained increasing importance. This study examines the modes of transfer of intellectual property rights within the framework of Islamic law. Transfers for consideration are analyzed through the concepts of sale (*bay'*) and lease (*ijārah*), while gratuitous transfers are examined through gift (*hibah*), inheritance, bequest (*waṣiyyah*), and endowment (*waqf*). The views of classical and contemporary Islamic jurists are comparatively evaluated, with particular attention given to the differences between the Ḥanafī school and the majority of jurists (*jumhūr*). The study concludes that, in light of contemporary circumstances, customary practice (*'urf*), public interest (*maṣlaḥah*), and the objectives of Islamic law (*maqāṣid al-sharī'ah*), the transfer of the economic aspects of intellectual property rights is largely regarded as legitimate.

Keywords: Intellectual property, Islamic law, copyright, *bay'*, *ijārah*, inheritance, *hibah*.

Giriş

Fikrî mülkiyet hakları, bireyin zihinsel emeği sonucunda ortaya koyduğu eserler üzerindeki mali ve manevi yetkilerini ifade etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde telif hakkı, patent, marka ve benzeri kavramlar modern hukuk sistemlerinde kurumsallaşmış olsa da bu hakların İslam hukukundaki konumu son dönemlerde yoğun şekilde tartışılmaya başlanmıştır.

Klasik dönem İslam hukukçuları günümüzdeki anlamıyla fikrî mülkiyet kavramıyla karşılaşmamış olsalar da ortaya koydukları mal, menfaat ve hak teorileri sayesinde bu alanda değerlendirmeler yapmak mümkün hâle gelmiştir. Özellikle fikrî hakların mal mı, menfaat mi yoksa mücerret hak mı olduğu tartışması, bu hakların devri konusundaki görüş ayrılıklarının temelini oluşturmaktadır.

Bu bildiride fikrî mülkiyet haklarının çeşitli yollarla intikali incelenerek İslam hukuk ekollerinin konuya yaklaşımları analiz edilecektir.

1. Fikrî Mülkiyet Haklarının Bedel Karşılığı Devri

1.1. Satış (Bey‘) Yoluyla Devir

İslam hukukunda satış akdi, bir malın başka bir mal veya bedel karşılığında mübadele edilmesini ifade etmektedir. Fikrî mülkiyet haklarının satışının meşruiyeti ise öncelikle bu hakların hukuki niteliğine bağlıdır.

1.1.1. Klasik Hanefî Yaklaşımı

Klasik Hanefî hukukçular menfaatleri mal olarak kabul etmemişlerdir. Onlara göre mal, somut şekilde varlığı bulunan ve muhafaza edilebilen şeylerden oluşmaktadır. Fikrî haklar ise cismanî bir varlığa sahip olmadıkları için menfaat kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle klasik Hanefî yaklaşımına göre:

- Fikrî haklar mal sayılmaz.
- Mal sayılmayan bir unsurun satışı mümkün değildir.
- Dolayısıyla fikrî hakların satışı câiz değildir.¹

Ancak bu görüş doğrudan fikrî haklara ilişkin olmayıp, Hanefîlerin menfaat teorisinden hareketle yapılan bir yorum niteliğindedir.

1.1.2. Son Dönem Hanefî ve Cumhuriyet Görüşü

Son dönem Hanefî hukukçuları ile cumhur âlimler menfaatleri mal olarak değerlendirmişlerdir. Bu anlayışa göre:

- Menfaat ekonomik değere sahiptir.
- İnsanlar örfen menfaatleri alıp satmaktadır.
- Fikrî haklar da ekonomik değeri bulunan meşru menfaatlerdir.
- Bu sebeple fikrî mülkiyet haklarının satışının câiz olduğu kabul edilmektedir.²

¹ es-Serahsî, el-Mebsût, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y. XI,79.

² Ebu'l-Menâkıb Şihâbüddîn ez-Zencânî, Tahrîcü'l-Füru'ale'l-Usûl, 4 bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982, 225; Abdülazîz Abdüsselâm İzzüddîn, el-Kavâidü'l-Kübrâ, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, t.y. 269; Vehbe ez-Zuhaylî, el-Fikhû'l-İslâmî ve Edilletühû, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1989, IV,42-43; Muhammed Ebû Zehrâ, el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akd fi's-Şerîati'l-İslâmîyye, (b.y.y: Dâru'l-Fikri'l-Arabî,. t.y). 52; Ali Muhyiddîn el-Karadâğî, el-Mukaddime, fi'l-Mâli ve'l-İktisâd, (Beyrut: Dâru'l Beşairi'l-İslâmîyye, 2009, 31.

1.1.3. Çağdaş İslam Hukukçularının Görüşleri

Çağdaş dönemde iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır.

1.1.3.1. Satış Câiz Görmeyenler

Muhammed Şefî el-Osmânî, Ahmed el-Haccî el-Kürdî ve Takiyyüddin en-Nebhânî gibi bazı hukukçular:

- İlmin ticari meta hâline getirilemeyeceğini,
- Fikrî hakların mücerret haklardan olduğunu,
- Bu sebeple satılamayacağını savunmuşlardır.³

1.1.3.2. Satış Câiz Görenler

Vehbe ez-Zuhaylî, Yusuf el-Karadâvî, Mustafa ez-Zerkâ ve Bekir Ebû Zeyd gibi birçok çağdaş hukukçu ise:

- Fikrî hakların mali değere sahip olduğunu,
- Mütেকarrir hak niteliğinde bulunduğunu,
- Hak sahibinin bunlar üzerinde tasarruf yetkisine sahip olduğunu

belirterek satışın câiz olduğunu ifade etmişlerdir.⁴

1.2. Kiralama (İcâre) Yoluyla Devir

İcâre, belirli bir süre boyunca bir menfaatin bedel karşılığında devredilmesidir. Fikrî mülkiyet haklarının kiralanması günümüzde lisans sözleşmeleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda mezhepler arasında ciddi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Çünkü;

- İcâre doğrudan menfaat üzerine kurulan bir akittir.
- Fikrî haklar da menfaat niteliği taşımaktadır.
- Süre ve bedel belirlenerek kullanım hakkı devredilebilmektedir.

³ Muhammed bin Ali el-Haskefî, ed-Dürrü'l Muhtâr, 1 bs. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 395; Ebû Muhammed bin Gânim bin Muhammed el-Bağdâdî, Mecmeu'd-Damânât, 1 bs. Kâhire: Dâru's-Selâm, 1999. II, 805.

⁴ Hüseyin Bin Ma'levîh eş-Şehrânî, *Hukûku'l-İhtirâ' ve't-Telif*, Riyâd: Dârun Tayyibetün li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2004, 238-241.

Bu nedenle İslam hukukçularının büyük çoğunluğu fikrî hakların kiralanmasını câiz kabul etmektedir.

Ancak kiralamanın caiz olması için şu şartlar aranır:

- Kira bedeli belirli olmalıdır.
- Süre açıkça belirtilmelidir.
- Sadece mali haklar kiralanabilir.
- Manevi haklar kiraya konu olamaz.⁵

2. Fikrî Mülkiyet Haklarının Bedelsiz Devri

Bu hakların bedelsiz devri hibe, miras, vasiyet ve vakfetme yoluyla gündeme gelir.

2.1. Hibe Yoluyla Devir

Hibe, bir malın karşılıksız olarak başkasına devredilmesidir. Klasik Hanefî anlayışında menfaat mal kabul edilmediği için fikrî hakların hibesi mümkün görülmemektedir. Buna karşılık: son dönem Hanefîler, Malikîler, Şafiîler ve Hanbelîler fikrî hakların hibe edilebileceğini kabul etmektedir.

Bu yaklaşımın temel gerekçesi, fikrî hakların ekonomik değer taşıyan meşru menfaatler olmasıdır. Ancak hibe yalnızca eser üzerindeki mali haklarda gerçekleştirilebilir. Eser sahibinin eserdeki manevi hakları devredilemez.⁶

2.2. Miras Yoluyla Devir

Miras, kişinin ölümü sonrasında mal ve haklarının varislerine geçmesidir. Cumhur âlimlere göre Mali haklar miras bırakılabilir. Fikrî mülkiyet hakları da ekonomik değer taşıdığı için terekeye dâhil olur. Varisler bu haklardan yararlanabilir. Son dönem Hanefîler de benzer görüştedir. Buna karşılık klasik Hanefî yaklaşımında fikrî hakların aynî bir varlığı bulunmadığından mirasa konu olması tartışmalıdır.⁷

⁵ Hanefî mezhebinin icâreyle ilgili görüşleri için bkz.. Ebû Bekir bin Mes'ud bin Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, VII, 2 bs. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 128., IV, 173; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, VII, 297.

⁶ Ahmet Saban, “İslam Hukuku ve Beşeri Hukukta Fikri Mülkiyet Hakları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2020, 196.

⁷ el-Mevsüatü'l-Fikhiyye, XI, (Küveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûnü'l-İslâmiyye, 1988), 207-208.; Saban, “İslam Hukuku ve Beşeri Hukukta Fikri Mülkiyet Hakları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 196

2.3. Vasiyet Yoluyla Devir

Vasiyet, kişinin ölümünden sonra geçerli olmak üzere mal veya haklarının bir kısmını belirli kişi ya da kurumlara bırakmasıdır. Mezheplerin görüşleri incelendiğinde:

- Menfaatlerin vasiyete konu olabileceği,
- Fikrî hakların da ekonomik değer taşıdığı,
- Bu nedenle vasiyet edilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu konuda mezhepler arasında önemli bir ihtilaf bulunmamaktadır.

Ancak vasiyet yalnızca eser üzerindeki mali hakları kapsayabilir. Eserdeki manevi haklar vasiyet yoluyla devredilemez.⁸

2.4. Vakıf Yoluyla Devir

Vakfın temel amacı, bir malın menfaatini toplum yararına tahsis etmektir. Fikrî mülkiyet haklarının vakfı konusunda mezhepler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

2.4.1. Fikri Hakların Vakfını Câiz Görmeyenler

Hanefîler, Şafiîler ve Hanbelîlerin çoğunluğu vakfedilecek şeyin aynının korunmasını şart koşmuşlardır. Bu nedenle menfaat niteliğindeki fikrî hakların vakfını câiz görmemişlerdir.⁹

2.4.2. Fikri Hakların Vakfını Câiz Görenler

Malikîler ve İbn Teymiyye menfaatlerin vakfını geçerli kabul etmişlerdir. Bu nedenle fikrî mülkiyet haklarının da vakfedilebileceğini savunmuşlardır.

Bu görüş günümüz şartlarına daha uygun görünmektedir. Özellikle açık erişimli yayınlar, ücretsiz eğitim materyalleri ve kamu yararına sunulan dijital eserler bu yaklaşımın modern örnekleri olarak değerlendirilebilir.¹⁰

⁸ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, VII, 352; es-Semerkandî, *Alâüddîn, Tuhfetü'l-Fukahâ*, III, 208.

⁹ Saban, “*İslam Hukuku ve Beşeri Hukukta Fikri Mülkiyet Hakları*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 199.

¹⁰ Saban, “*İslam Hukuku ve Beşeri Hukukta Fikri Mülkiyet Hakları*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 199.

Sonuç

Fikrî mülkiyet hakları modern dönemde ekonomik ve hukuki açıdan büyük önem kazanmıştır. İslam hukukunda bu hakların niteliği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte çağdaş hukukçuların büyük çoğunluğu fikrî hakları mali değer taşıyan meşru haklar olarak değerlendirmektedir. Yapılan inceleme sonucunda:

- Fikrî hakların satışının büyük ölçüde câiz kabul edildiği,
- Kiralama yoluyla devrinin mezhepler tarafından genel olarak benimsendiği,
- Hibe, miras ve vasiyet yoluyla intikalinin meşru görüldüğü,
- Vakıf konusunda ise görüş ayrılıklarının bulunduğu tespit edilmiştir.

Örf, maslahat ve şeriatın temel amaçları dikkate alındığında fikrî mülkiyet haklarının korunması ve mali yönlerinin devredilebilmesi, hem eser sahibinin emeğinin korunmasına hem de toplumun bilimsel ve kültürel gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu sebeple çağdaş İslam hukuku çalışmalarında fikrî mülkiyet haklarının meşru bir hak olarak değerlendirilmesi daha güçlü ve uygulanabilir bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

Beyanlar

Yazar Katkıları: Çalışmanın tüm bölümleri Yazar tarafından gerçekleştirilmekle beraber bildiri “İslam Hukuku ve Beşeri Hukukta Fikri Mülkiyet Hakları” isimli tezden çıkarılmıştır.

Kaynakça

Ebû Zehrâ, Muhammed, *el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akd fi'ş-Şerîati'l İslâmîyye*, (b.y.y: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, t.y). 57.

el-Karadâğî, Ali Muhyiddîn, *el-Mukaddime, fi'l-Mâli ve'l-İktisâd*, (Beyrut: Dâru'l Beşairi'l-İslâmîyye, 2009

el-Haskefî, Muhammed bin Ali, *ed-Dürrü'l Muhtâr*, 1 bs. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 395.

el-Bağdâdî, Ebû Muhammed bin Gânim bin Muhammed, *Mecmeu'd-Damânât*, 1 bs. Kâhire: Dâru's-Selâm, 1999.

es-Serahsî, el-Mebsût, el-Mebsût, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.

ez-Zencânî, Ebu'l-Menâkîb Şihâbüddîn. *Tahrîcü'l-Füru'ale'l-Usûl*, 4 bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982.

ez-Zuhaylî, Vehbe. el-Fıkhû'l-İslâmî ve Edilletühû, Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1989.

eş-Şehrânî, Hüseyin Bin Ma'levîh *Hukûku'l-İhtirâ' ve't-Telîf*, Riyâd: Dârun Tayyibetün li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2004.

el-Kâsânî, Ebû Bekir bin Mes'ud bin Ahmed, *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, VII, 2 bs. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 128.

el-Mevsüatü'l-Fıkhıyye, XI, (Küveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûnü'l-İslâmiyye, 1988), 207-208.

es-Semerkandî, Alâüddîn. *Tuhfetü'l-Fukahâ*, 1 bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.

İzzüddîn, Abdülazîz Abdüsselâm. *el-Kavâidü'l-Kübrâ*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, t.y.

İbn Nüceym, Zeynuddîn bin İbrâhîm, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, IV, (b.y.y: t.y). 111.

Saban, Ahmet “İslam Hukuku ve Beşeri Hukukta Fikri Mülkiyet Hakları”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2020.

**İSLAM CEZA HUKUKUNDA ÂKİLE MÜESSESESİNİN MEŞRUIYETİ, TARİHSEL
GELİŞİMİ VE HUKUKÎ MAHİYETİ**

**THE LEGITIMACY, HISTORICAL EVOLUTION, AND JURIDICAL NATURE OF
THE AQILA INSTITUTION IN ISLAMIC CRIMINAL LAW**

Dr. Ahmet SABAN

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Numankeremsaban2007@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7011-487X>

Özet

İslam ceza hukukunda şibh-i amd ve hata ile gerçekleşen öldürmelerde diyetin vacip olduğu hususunda görüş birliği bulunmakla birlikte, bu diyetin kim tarafından ödeneceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Fakihlerin çoğunluğu, diyetin âkile tarafından ödeneceğini kabul etmiş ve bu görüşü Kur'an, sünnet, icmâ ve aklî delillerle temellendirmiştir. Buna karşılık bazı âlimler diyetin doğrudan fail tarafından ödenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bildiride âkile müessesesinin meşruiyeti, tarihsel gelişimi, hukukî niteliği ve âkileyi oluşturan unsurlar ele alınmaktadır. Ayrıca âkile kurumunun günümüz şartlarında nasıl yorumlanabileceği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Âkile, diyet, hata ile öldürme, şibh-i amd, İslam hukuku.

Abstract

Although there is a consensus in Islamic criminal law that *diyah* (blood money) is obligatory in cases of quasi-intentional killing (*shibh al-'amd*) and unintentional killing, different opinions have been advanced regarding who is responsible for paying it. The majority of Islamic jurists maintain that the *diyah* should be paid by the *'âqilah* and support this view with evidence derived from the Qur'an, Sunnah, *ijmā'* (consensus), and rational arguments. In contrast, some

scholars argue that the obligation to pay the *diyah* rests directly upon the offender. This study examines the legitimacy, historical development, and legal nature of the institution of *‘aqilah* in Islamic law, as well as the elements that constitute it and its mode of operation. Furthermore, it discusses how this institution may be interpreted and applied within contemporary social and legal contexts.

Keywords: *‘Aqilah*, *diyah* (blood money), unintentional killing, *shibh al-‘amd* (quasi-intentional killing), Islamic law.

Giriş

İslam hukukunda insan hayatının korunması temel amaçlardan biri olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede öldürme fiilleri için kısas ve diyet gibi yaptırımlar öngörülmüştür. Özellikle hata ve şibh-i amd kapsamındaki öldürmelerde uygulanacak diyetin kim tarafından karşılanacağı meselesi, klasik fıkıh literatüründe ayrıntılı biçimde tartışılmıştır. Bu tartışmaların merkezinde yer alan âkile müessesesi, yalnızca mali bir yükümlülük sistemi olmayıp aynı zamanda toplumsal dayanışma ve yardımlaşma anlayışının hukukî bir tezahürü niteliğindedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Âkile, kasten işlenen cinayetler dışındaki şibh-i amd ve hataen öldürmelerde diyeti üstlenen kişilerdir.¹ Âkile, kelime olarak “akl” kökünden türetilmiştir. Çoğulu “avakıl” kalıbında kullanılmaktadır.”akl” lugatta “bağlamak”, “engel olmak”, “hapsetmek”, “gözüne almak”, “düşürmek”, “öldürülen kişinin diyetini ödemek” anlamlarına gelmektedir.²

2. Âkilenin Meşruiyeti ve Diyetin Âkile Tarafından Ödenmesi

¹İbnü Cellab, Ubeydullah b. Hüseyin b. Hasan Ebu'l-Kasım el-Maliki (ö.378), *et-Tefri*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut 1987. II, 213; el-Kuduri, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer (ö.428), el-Hanefi, *Muhtasarü'l-Kuduri*, Daru'Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997. s.194 eş-Şirbini, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Daru'l-Mearif, Beyrut 1997. IV, 123;İbn-i Kudame, Muvafakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisi (ö.620), *el-Kafi*, Daru'l Hecer, b.y.y. 1997. V, 269; Muhammed el-Eşkar, Süleyman b. Abdullah, *el-Mücella, fi'l-Fıkhi'l-Hanbeli*, Daru'l-Kalem, Dimesk 1998. II, 375.

² Muhammed Murteza el-Hüseyni ez-Zebidi, *Tacu'l-Arus*, Matbaatu Hukumeti Kuveyt, Kuveyt, 1965, XXX, 30; Ebu'l-Beka Abdullah b. el-Hüseyn el-Ukberi, el-Hanbel, *Tertibü'l-İslah, ala Hurufi'l-Mucem*, Daru'l-Fikir, Dimesk, 1983, I, 493;

Şibh-i amd ve hata ile gerçekleşen öldürmelerde diyetin vacip olduğu konusunda ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak bu diyetin fail tarafından mı yoksa âkile tarafından mı ödeneceği hususunda görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Fakihlerin çoğunluğu, diyetin âkile tarafından ödeneceğini kabul etmiş ve bu görüşünü kitap, sünnet, icmâ ve aklî delillere dayandırmıştır.

Buna karşılık bazı âlimler, cezanın şahsiliği ilkesini esas alarak diyetin doğrudan fail tarafından ödenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak âkile müessesesinin hem Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalarla hem de sonraki tarihî süreçteki uygulamalarla sabit olduğu görülmektedir. Ayrıca burada söz konusu olan yükümlülük, başkasının suçunu üstlenmekten ziyade mağduriyetin giderilmesi ve toplumsal dayanışmanın sağlanması amacına yöneliktir. Bu sebeple tercih edilen görüş, cumhurun benimsediği şekilde diyetin âkile tarafından ödenmesi yönündedir.³

3. Âkile Sisteminin Tarihsel Gelişimi

3.1. İslam Öncesi Hukuk Düzenlerinde Durum

İslam öncesi hukuk sistemlerinde öldürme ve yaralama fiillerine karşı çeşitli cezalar ve mali tazminatlar öngörülmüş olmakla birlikte, bunların İslam hukukundaki âkile kurumuyla tam anlamıyla örtüştüğünü söylemek mümkün değildir.

Babil hukukunda mali tazminat ve kısas türü yaptırımlar mevcut olmakla birlikte sorumluluk esas itibarıyla faili bağlamaktadır. Asur hukukunda da benzer şekilde öldürme ve yaralamaya ilişkin hükümler bulunmakla beraber kurumsallaşmış bir âkile sistemine rastlanmamaktadır.

Roma hukukunda tazmin anlayışı gelişmiş olsa da hata ile gerçekleşen fiillerde mali sorumluluğun belirli bir dayanışma grubu tarafından üstlenildiği görülmemektedir. Yahudi hukukunda bazı mali ödemeler öngörülmüş olmakla birlikte âkile benzeri bir yapı mevcut değildir. Hristiyan hukukunda ise kısas ve diyet anlayışından ziyade affetme ve karşılık vermeme ilkesi ön plana çıkmıştır.⁴

³ el-Erdebili, Yusuf b. İbrahim, (ö.779) *el-Envar li Amali'l-Ebrar*, Daru'd-Diya, Cidde 2006. *el-Beyan*, XI, 586

⁴ Avd Ahmet İdris, *ed-Diye, beyne'l-Ukûbe ve't-Ta'vid*, s.46; Sufi Hasen Ebu Talip, *Mebadi-i Tarihi'l-Kanun*, Daru'n-Nahda, Mısır, 1971, s.155; Muhammed Saduddin eş-Şerif, *Müzakerat fi Tarihi'l-Kanun*, Matbaatu'l-Ehali, Bağdat, 1938, s.56. Zühdi Yekün, *Tarihi'l-Kanun*, Daru'n-Nahda, Mısır, 1966, s.114.

Bu durum, âkile müessesesinin İslam hukukunda kendine özgü bir yapı olarak şekillendiğini göstermektedir.

3.2. Cahiliye Döneminde Âkile

Cahiliye döneminde âkileye benzer bir dayanışma sistemi bulunmakla birlikte bu yapı belirli kurallara bağlanmış değildi. Diyetin miktarı ve ödeme şekli kabilelerin gücü ve örfi uygulamalara göre değişebilmekteydi. Katilin ödeme gücü bulunduğunda diyeti kendisi öder, aksi durumda asabesi devreye girerdi. Bu dönemde hata ve kasıt ayrımı yeterince belirgin olmayıp uygulama esas itibarıyla kabile dayanışmasına dayanmaktaydı. İslam hukuku bu dağınık yapıyı ıslah ederek belirli kurallar çerçevesinde yeniden düzenlemiştir.⁵

3.3. Hulefâ-yi Râşidîn Döneminde Âkile

Hiz. Ebû Bekir döneminde âkile sistemi büyük ölçüde Hiz. Peygamber dönemindeki yapısını korumuştur. Hiz. Ömer döneminde ise fetihlerle birlikte devlet teşkilatı genişlemiş ve idarî yapılanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak âkile sisteminde de bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimin en önemli sonucu, asabeye dayalı yapının belirli ölçüde divan sistemi üzerinden yeniden düzenlenmesidir. Böylece âkile yalnızca soy bağına dayanan bir kurum olmaktan çıkmış ve daha geniş toplumsal örgütlenme biçimleriyle ilişkilendirilmiştir.⁶

4. Âkilenin Yüklendiği Diyetin Hukukî Niteliği

Âkilenin ödediği diyetin ceza mı yoksa medeni müeyyide mi olduğu meselesi, cezanın şahsiliği ilkesi çerçevesinde tartışılmıştır. İslam hukukunda temel prensip herkesin kendi fiilinden sorumlu olmasıdır. Bu sebeple hata ile gerçekleşen bir fiilden doğan diyetin âkileye yüklenmesi bazı âlimler tarafından cezanın şahsiliği ilkesine aykırı görülmüştür.

Bu görüşe göre diyet bir ceza değil, mağdurun veya yakınlarının uğradığı zararı gidermeyi amaçlayan bir tazmin niteliğindedir. Özellikle hata ve taksir durumlarında failin kastı bulunmadığından diyetin tazmin yönü ön plana çıkmaktadır.

⁵ Bardakoğlu, “Diyet”, D.İ.A., IX, 473-474; Hüseyin Örs, “İslam’ın İlk Dönemlerinde Âkile Sisteminin Dönüşümü”, Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı”, İstanbul, 2015, s.270.

⁶ Ahmet Duman, “Bir Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Âkile ve İslam Ceza Hukukundaki Yeri, s.19.

Buna karşılık klasik doktrinde diyet çoğu zaman ceza olarak değerlendirilmiş, ancak bunun cezanın şahsiliği ilkesine getirilen istisnai bir uygulama olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşım, mağdurun zararının giderilmesi, aile bağlarının korunması, yardımlaşmanın sürdürülmesi ve insan kanının heder olmaması gibi gerekçelere dayandırılmıştır. Bununla birlikte diyetin medeni müeyyide olarak değerlendirilmesi, yükümlülüğün fail dışındaki kişilere yüklenebilmesini daha kolay açıklamaktadır.⁷

5. Âkileyi Oluşturan Kimseler

Âkilenin kapsamı konusunda mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu farklılık, âkileyi belirlemede soy bağı mı yoksa kurumsal aidiyet mi esas alınacağı noktasında ortaya çıkmaktadır.

Hanefilere göre âkile, esas itibarıyla failin kayıtlı bulunduğu divanın mensuplarından oluşmaktadır. Bunlar hür, akıllı ve baliğ erkeklerdir. Diyet, kendilerine tahsis edilen maaşlardan karşılanır. Kişi divan ehli değilse, âkileyi kabilesi ve ona yardım eden yakın çevresi oluşturur. Hanefiler ayrıca aynı zanaat ve meslek grubuna mensup kişilerin de birbirlerinin âkilesi olabileceğini kabul etmişlerdir. Bu yaklaşım, âkileyi nesep merkezli olmaktan çıkararak yardımlaşma eksenli bir yapıya dönüştürmektedir.⁸

Cumhura göre âkile, failin baba tarafından erkek akrabaları olan asabeden oluşmaktadır. Bu görüş Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalara dayanmakta ve âkileyi öncelikle nesep temelli bir dayanışma çevresi olarak değerlendirmektedir.⁹

6. Günümüzde Âkile Sistemi

⁷ İbrahim Paçacı ‘‘Cezai ve Medeni Müeyyide Açısından Diyet’’Mütefekkir Aksaray Üniversitesi Dergisi, yıl 1, sayı 2, Güz. 2014, s.87-105.

⁸ es-Semerkandi, Alauddin, *Tuhfetü'l-Fukaha* (ö.539), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.III, 121; Abdurrahman el-Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, Trc. Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay. İstanbul, 1994, VIII, 3414 el-Haddadi, Ebubekir Ahmed İbn Muhammed İbn Ali İbn Muhammed (ö.800), *el-Cevheratü'n-Neyyira*, Dar'ul-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan 2006.II, 370;

⁹ ed-Derdir, Ebu'l Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö.1201), *eş-Şerhu's-Sağır*, , IV, 397Daru'l-Mearif 1986.; İbn-i Müflih el-Hanbelî, *el-Mübdî*, VII, 343; es-Samiri, Nasruddin b. Muhammed b. Abdü'l-Hadi el-Hanbeli (ö.616), *el-Müstevab*, II, 352, Mektebetü'l-Esedi, Mekke 1999; eş-Şirazi, Ebu İshak İbrahim b. Ali el-Firuzabadi *et-Tenbih*, Merkezü'l-Hademat ve'l Ebhasi's-Sekafiyye, b.y.y. t.y. s. 284.

Fıkıhta âkile genel olarak üç gruptan oluşur:

a) Asabe (yakın akrabalar)¹⁰

b) Divan üyeleri veya aynı meslek mensupları¹¹

c) Beytü'l-mal¹²

Maliki, Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre akile asabedir. Hanefiler ise divan üyeleri ve meslek gruplarını da âkile kapsamında değerlendirirler. Asabe ve divan bulunmadığında ise diyetin beytü'l-maldan (devlet hazinesinden) ödeneceği hususunda mezhepler arasında görüş birliği bulunmaktadır.

6.1. Asabenin Âkile Olması

Asabenin âkile olması tarihsel olarak güçlü bir temele sahip olmakla birlikte, günümüzde geniş aile yapısının zayıflaması ve sosyal ilişkilerin dönüşmesi sebebiyle uygulama açısından bazı güçlükler doğurmaktadır.

6.2.Divan ve Meslek Kuruluşlarının Âkile Olması

Günümüzde klasik anlamda divan sistemi bulunmamaktadır. Ancak Hanefi yaklaşımın temelinde yer alan yardımlaşma ilkesi esas alınarak meslek kuruluşları, meslek odaları ve sosyal güvenlik kurumlarının âkile fonksiyonunu yerine getirebileceği ileri sürülebilir.

6.3.Devletin Âkile Olması

Kişinin bağlı bulunduğu bir divan veya meslek kuruluşu bulunmadığında yahut âkile olabilecek asabesi mevcut olmadığında diyetin beytü'l mâl tarafından ödeneceği kabul edilmiştir. Bu yaklaşım mağdurun zararının karşılıksız kalmaması ve insan kanının heder olmaması amacına

¹⁰ el-Basri, Ebu'l Kasım, (ö. 378), *et-Tefri*, II, 213, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1987; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 387; el-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 124.

¹¹ İbn-i's-Saati, Muzafferuddin Ahmed b. Ali b. Se'leb (ö.694), *Mecmeu'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn* , Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, s.641.

¹² en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 207; ed-Derdir, *eş-Serhu's-Sağır*, IV, 399 es-Serahsi, Şemsüddin, (ö.483) *Kitabu'l-Mebcut Daru'l-Mesrif* , Beyrut t.y. XXVII, 137.

dayanmaktadır. Günümüz şartlarında devletin mali ve kurumsal imkânları dikkate alındığında, beytü'l mâlin âkile fonksiyonunu üstlenmesi önemli bir alternatif olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Âkile müessesesi, İslam hukukunda hata ve şibh-i amd kapsamındaki öldürmelerden doğan diyetin karşılanmasını sağlayan köklü bir kurumdur. Bu kurumun meşruiyeti sünnet ve tarihî uygulamalarla sabit olup temelinde yardımlaşma ve dayanışma ilkesi bulunmaktadır. Tarihsel süreçte asabe merkezli yapıdan divan sistemine doğru yaşanan dönüşüm, âkile kurumunun değişen sosyal şartlara uyarlanabildiğini göstermektedir.

Diyetin hukukî niteliği bakımından medeni müeyyide olarak değerlendirilmesi, cezanın şahsiliği ilkesini koruma açısından daha isabetli görünmektedir. Ayrıca günümüzde meslek kuruluşları, sosyal güvenlik kurumları ve devlet gibi yapılar, âkile kurumunun dayandığı dayanışma ilkesini gerçekleştirebilecek alternatif modeller olarak değerlendirilebilir.

Beyanlar

Yazar Katkıları: Çalışmanın tüm bölümleri Yazar tarafından gerçekleştirilmekle beraber bildiri “İslam Ceza Hukukunda Diyet ve Akile Sistemi” isimli tezden çıkarılmıştır.

Kaynakça

Duman, Ahmet, *Bir Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Âkile ve İslam Ceza Hukukundaki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

Ebu Talip, Sufi Hasen, *Mebadi-i Tarihi'l-Kanun*, Daru'n-Nahda, Mısır 1971.

ed-Derdî, Ebu'l Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö.1201), *eş-Şerhu's-Sağır*, Daru'l-Mearif 1986.

el-Kuduri, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer (ö.428), el-Hanefi, *Muhtasarü'l-Kuduri*, Daru'Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

el-Basri, Ebu'l Kasım, (ö. 378), *et-Tefri*, II, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1987.

- el-Ukberi**, Ebu'l Beka Abdullah b. el-Hüseyn el-Hanbeli (ö.616), *Tertibü'l-Isلاح, ala Hurufi'l-Mu'cem*, Daru'l-Fikir, Dimeşk 1983.
- el-Erdebili**, Yusuf b. İbrahim, (ö.779) *el-Envar li Amali'l-Ebrar*, Daru'd-Diya, Cidde 2006.
- el-Haddadi**, Ebubekir Ahmed İbn Muhammed İbn Ali İbn Muhammed (ö.800), *el-Cevheratü'n-Neyyira*, Dar'ul-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan 2006.
- es-Samiri**, Nasıruddin b. Muhammed b. Abdü'l-Hadi el-Hanbeli (ö.616), *el-Müstevab*, Mektebetü'l-Esedi, Mekke 1999.
- es-Serahsi**, Şemsüddin, (ö.483) *Kitabu'l-Mebsut* Daru'l-Mesrif, Beyrut t.y.
- es-Semerkandi**, Alauddin, *Tuhfetü'l-Fukaha* (ö.539), Daru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1984.
- eş-Şirazi**, Ebu İshak İbrahim b. Ali el-Firuzabadi *et-Tenbih*, Merkezü'l-Hademat ve'l Ebhasi's-Sekafiyye, b.y.y. t.y. s. 284.
- eş-Şirbini**, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Daru'l-Mearif, Beyrut 1997.
- Hecer, b.y.y. 1997.
- ez-Zebidi**, Muhammed Murteza el-Hüseyni, *Tacu'l-Arus*, Matbaatu Hukumeti Kuveyt 1965.
- İbn-i's-Saati**, Muzafferuddin Ahmed b. Ali b. Se'leb (ö.694), *Mecmeu'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn*, Daru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 2005.
- İbn-i Kudame**, Muvafakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisi (ö.620), *el-Kafi*, Daru'l.
- İbnü Cellab**, Ubeydullah b. Hüseyin b. Hasan Ebu'l-Kasım el-Maliki (ö.378), *et-Tefri*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut 1987.
- Muhammed el-Eşkar**, Süleyman b. Abdullah, *el-Mücella, fi'l-Fıkhi'l-Hanbeli*, Darü'l-Kalem, Dimesk 1998.
- Örs**, Hüseyin “*İslam'ın İlk Dönemlerinde Âkile Sisteminin Dönüşümü*”, Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı”, İstanbul, 2015.
- Paçacı**, İbrahim, “*Cezai ve Medeni Müeyyide Açısından Diyet*” Mütefekkir Aksaray Üniversitesi Dergisi, yıl 1, sayı 2, Güz 2014.
- Yekün**, Zühdi, *Tarihi'l-Kanun*, Daru'n-Nahda, Mısır 1966.

KIRAAT İLMİNDE VAKF: SECÂVENDÎ VE HÜZELÎ MUKAYESESİ

Ömer ÖZBEK

Profesör Doktor, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kıraat Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi

ORCID NO: 0000-0001-7668-1701

omeroz@erciyes.edu.tr 05325820007

Yasemin BAŞKIR

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Kıraat
Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID NO: 0009-0002-7391-7613

yaseminbaskir6161@gmail.com 05349628794

ÖZET

Bu çalışmada kıraat ilminde önemli bir yeri bulunan vakf-ibtidâ konusunda, alanın önde gelen isimlerinden olan Ebû Ca'fer Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî ve Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Ali el-Hüzelî'nin yaklaşımları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada bu iki önemli şahsiyetin hayatı ve eserleriyle ilgili bazı bilgilere değinildikten sonra her ikisinin de vakf ve ibtidâ sistemleri açıklanarak ayetler üzerinden incelenmiştir. Secâvendî'nin *İlelû'l-Vukûf* ve Hüzelî'nin *el-Kâmil fi'l-Kırâât* adlı eseri çerçevesinde bu iki vakf sisteminin birbirine benzer ve birbirinden ayrılan yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada yöntem olarak kaynak tarama, karşılaştırma ve analiz metotları kullanılmıştır. Yapılan incelemeye göre Secâvendî'nin, belirlediği işaretlerle kendine özgü bir vakf sistemi oluştururken Arap dilinin gramer kurallarını esas almış olduğu tespit edilmiştir. Hüzelî'nin ise vakf sistemini belirlerken kelimeler arasındaki mana ilişkisini esas alarak ayetlerin anlam bütünlüğünü göz önünde bulundurduğu anlaşılmıştır. Böylece çalışmada kıraat ilmindeki iki önemli şahsiyetin vakf sistemlerinin teorik sınıflandırmaları ve ayetler üzerindeki uygulamalarının incelenerek tespit edilmesi ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu değerlendirmelerin alanda yapılacak benzer çalışmalara rehberlik etmesi ve konuyla ilgili çalışmalara katkı sağlaması düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Vakf, İbtida, Secâvendî, Hüzelî.

WAQF IN THE SCIENCE OF AL ILM AL QIRAAT: A COMPARISON OF SAJÂWANDÎ AND HUZALÎ

Ömer ÖZBEK

Professor, Erciyes University, Faculty of Theology, Department of Qiraat

ORCID NO: 0000-0001-7668-1701

omeroz@erciyes.edu.tr 05325820007

Yasemin BAŞKIR

Erciyes University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences,

Qiraat, Master's Student

ORCID NO: 0009-0002-7391-7613

yaseminbaskir6161@gmail.com 05349628794

ABSTRACT

This study comparatively examines the approaches of Abu Ja'far Muhammad b. Tayfur al-Sajawandi and Abu al-Qasim Yusuf b. Ali al-Huzali, two prominent figures in the field of Qur'anic recitation, regarding the concept of waqf and ibtida (pausing and beginning) in Qur'anic recitation. After discussing some information about the lives and works of these two important figures, the study explains their systems of waqf and ibtida and examines them through verses of the Qur'an. The study attempts to highlight the similarities and differences between these two waqf systems within the framework of al-Sajawandi's *Ilal al-Wuquf* and Huzali's *al-Kamil fi'l-Qira'at*. The methodology employed in this study includes source research, comparison, and analysis. According to the analysis, it was determined that al-Sajawandi, while creating his own unique waqf system with the signs he defined, based his approach on the grammatical rules of the Arabic language. It has been understood that Huzalî, in determining the waqf system, considered the semantic integrity of the verses by basing it on the semantic relationship between the words. Thus, this study aims to examine, identify, and comparatively evaluate the theoretical classifications and applications of the waqf systems of two important figures in the science of recitation to the verses. It is thought that these evaluations will guide similar studies in the field and contribute to research on the subject.

Keywords: Qiraat, Waqf, Ibtida, Sajâwandî, Huzalî.

GİRİŞ

Kur'an kelimelerinin okuyuş şekillerini konu alan kıraat ilmi vakf ve ibtidânın uygulama alanı olduğu için âlimler bu konuya büyük önem vermişlerdir. Sahabe dönemi de dahil olmak üzere kıraat imamlarının okuyuşlarını araştırmışlar, bu konudaki sahabe yorumlarını ve yazılan eserleri incelemişlerdir. Vakf ve ibtidâ, ilk olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe döneminde Kur'an okuma ve öğretimi esnasında şifâhî olarak uygulanmıştır. Kur'an'ın ilk muhâtabı ve öğretmeni olan Hz. Peygamberin (s.a.v.) uygulamaları vakf ve ibtidânın ilâhi kelâmın ilk indiği zamandan itibaren var olduğunu göstermektedir. Sahabe de bu konuya önem vermiş, Kur'an'ı okumayı öğrendiği gibi okuyuş esnasında durulabilecek yerleri de Hz. Peygamberden (s.a.v.) öğrenmişlerdir.¹ Bununla ilgili Hz. Ömer'den (r.a.) (ö. 23/644) rivayetle şöyle buyrulmuştur: *"İçimizden birine Kur'an'dan önce iman verilirdi ve Muhammed'e (s.a.v.) bir sure nâzil olduğu zaman o da o surenin helal ve haramlarını, emirlerini ve yasaklarını, neresinde durulması gerektiğini öğrenirdi."*²

Sahabeler ve onlardan sonra gelenler Kur'an'ı okurken nerde durulacağına dikkat ederek okumuşlar, kendilerinden sonrakilere de bu ilmi sözlü olarak aktarmışlardır. Ancak bu dönemde vakf ve ibtidâ ilmi henüz ayrı bir ilim olarak tam anlamıyla sistemleşmemişti. Sahabe döneminde ve kısmen sonraki dönemde Kur'an'ın anlamının doğru ifade edilmesine önem vermişler, bunun için de tilâvet esnasında anlamın tamamlandığı yerlerde durmaya özen göstermişlerdir.³ Hicri ikinci asra kadar sözlü olarak aktarılan vakf ve ibtidâ ilmi, ikinci asırdan itibaren daha sistemli hale getirilmeye başlamış, konuyla ilgili eserler te'lif edilmiş, vakf ve ibtidâ kıraat ilmi içerisinde müstakil bir yere sahip olmuştur. Bahsi geçen zamana kadar sadece uygulamalarından ve vakf adından bahsedilirken sonraki dönemlerde konuyla ilgili müstakil eserler yazılarak kapsam genişletilmiş, vakfin ve ibtidânın çeşitlerinden bahsedilmeye başlanmıştır. Yazılan eserlerde genel olarak vakf ve ibtidânın doğru şekilde uygulanmasına vurgu yapılmış, Kur'an'ın anlaşılmasının bu ilimle doğrudan bağlantılı olduğunu aktarılmıştır. Bu konuda ilk eser yazan kişi *"Kitâbü'l-Vukûf"*⁴ adlı eseriyle Şeybe İbn Nesâh el-Medenî el-Kûfî (ö. 130/747) olmuştur. Ancak yazdığı eser günümüze ulaşmamıştır.⁵ Hicri II. asırdan sonra vakf ve ibtidâ ilmiyle ilgilenen ve bu konuda eser yazan âlimler zamanla çoğalmıştır. Yazılan eserlerin çoğu vakf ve ibtidâ özelinde vakfin çeşitleri, tarihi, gelişmesi, kavramlaşma süreci gibi ayrı niteliklerde te'lif edilmiştir. Söz konusu eserlerin önemli bir kısmı çeşitli nedenlerden dolayı günümüze ulaşmamıştır.⁶

¹ Celâleddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, I, Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Suudi Arabistan: Suudi Arabistan Krallığı İslami İşler, Evkaf, Davet ve İrşad Bakanlığı, t.y.), 230.

² Ebû Amr Osmân b. Saîd el-Endelüsî ed-Dânî, *el-Müktefâ fî'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, 2. Baskı, Dr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî (Beyrut, Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 49.

³ Yakup Uzun, "İbn Evs el-Mukrî'nin el-Vakf ve'l-İbtidâ Adlı Eserinin Tahlili ve Görüşlerinin Mukayesesi" (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2020), 40.

⁴ Abdurrahman Çetin, "Vakf ve İbtidâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 42:462.

⁵ Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I, G. Bergstraesser (Beyrut, Lübnan: Dârül-Kütübil-İlmiyye Muhammed Ali Beydûn Yayınları, 2006), 298.

⁶ Uzun, "İbn Evs el-Mukrî'nin el-Vakf ve'l-İbtidâ Adlı Eserinin Tahlili ve Görüşlerinin Mukayesesi", 42-43.

Ebû Ca'fer Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1164) ve Ebû'l Kâsım Yûsuf b. Ali el-Hüzelî (ö. 465/1073) de vakf ve ibtidâ konusuyla ilgili eser te'lif etmişler, vakf ve ibtidâ ile ilgili kendilerine ait sistemler kurmuşlardır. Bu çalışmanın temel hipotezi Secâvendî ve Hüzelî'nin bu sistemleri arasında farklılıklar bulunmasıdır. Çalışmanın amacı ise kiraat ilminde önemli bir yere sahip olan bu kişilerin vakf sistemlerini karşılaştırarak aralarındaki farklılıkları ortaya koymaktır. Bunun için çalışmada kaynakları tarama ve elde edilen veriler karşılaştırılarak analiz etme yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada temel kaynak olarak Secâvendî'nin *İlelü'l-Vukûf* isimli kitabı ve Hüzelî'nin *el-Kâmil fi'l-Kirâât* isimli kitabı kullanılmıştır. Bu kitaplardan elde edilen bilgilerle Secâvendî ve Hüzelî'nin vakf sistemleri mukayese edilmiş, ayetler üzerinden örnekler verilmiştir.

Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî ve Yûsuf b. Ali el-Hüzelî'nin Hayatı

Araştırmanın bu bölümünde iki önemli âlim Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî ve Yûsuf b. Ali el-Hüzelî'nin biyografileri, ilmî kişilikleri ve yazdıkları eserlerle ilgili kısa ilgilere yer verilecek, literatürdeki yerlerine değinilecektir.

1.1. Secâvendî'nin Hayatı ve Eserleri

Asıl adı Muhammed b. Tayfûr Ebû Abdullah es-Secâvendî el-Gaznevî'dir.⁷ Künyesinin Ebû'l-Fazl olduğu da söylenmektedir. Nisbesi Gazne'ye nispetle Gaznevî, yaşadığı Secâvend şehrine nispetle de Secâvendî olarak anılmaktadır.⁸ Hayatı, ders aldığı hocaları ve talebeleri hakkında kaynaklarda çok bilgi bulunmamaktadır. Zehebî onunla ilgili şöyle demiştir: “Kimlerden ders aldığı ve kimlerin ondan ders aldığı ile ilgi bilgi bana ulaşmadı”.⁹ Secâvendî ile ilgili bilgi veren en eski kaynak İbnü'l-Kıftî'nin (ö. 646/1248) *İnbâhü'r-Ruvât* adlı eseridir. Ancak onda da geniş bilgilere rastlanmamaktadır.¹⁰ İbnü'l-Kıftî, eserinde Secâvendî'nin VI. yy. ortalarında yaşadığını belirtmiş ve onu dil bilimci, nahivci ve müfesssir olarak nitelendirmiştir.¹¹ Hayatı ile ilgili bilgiler az olsa da ilmi ve eserleri ile ön plana çıkmıştır.¹²

Secâvendî'nin yazdığı eserler arasında *İlelü'l-vukûf*, *Garâ'ibü'l-Ḳur'ân*, *Ma'rîfetü aḥzâbi'l-Ḳur'ân* ve *en-şâfihî ve erbâ'ihî ve eczâ'ih*, ve *İlelü'l-ḳirâ'ât* bulunmaktadır. Ancak bunların bir kısmı günümüze ulaşmamıştır.¹³ Kaynaklarda çok sayıda kitap yazmadığı ancak yazdığı

⁷ Şemsüddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâtî'l-Kurrâ*, II, with G. Bergstrasser (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 139; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, XII, with D. Beşşâd Avvâd Ma'rûf (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 206.

⁸ Şahin Nas, “İbn Tayfur es-Secâvendî Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu” (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1996), 11.

⁹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, XII, 206.

¹⁰ Tayyar Altıkulaç, “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr”, içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2019), 36:268.

¹¹ Ebu'l-Hasan 'Ali b. Yûsuf el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ 'Enbâhi'n-Nuhât*, III, with Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1406), 153.

¹² Yakup Uzun, “Secâvendî'nin İlelü'l-Vukûf İsimli Eserinin Türkiye'de Basılan Mushaflara Yansımaları Vakf Remizleri”, *Bilimname*, sy 53 (Ocak 2025): 553.

¹³ Altıkulaç, md. “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr”, 268.

kitapların faydasının çok olduğu geçmektedir.¹⁴ Ölüm tarihi ve yeri net olarak bilinmese de bazı kaynaklarda yaklaşık olarak h. 560 yılında vefat ettiği geçmektedir.¹⁵

1.2. Hüzeli'nin Hayatı ve Eserleri

Bazı kaynaklarda tahmini bir görüşe göre h. 390 yılı civarında¹⁶ bazısına göre ise h. 403 yılında dünyaya gelen¹⁷ Ebû'l-Kâsım el-Hüzeli'nin asıl adının Yûsuf b. Ali olduğu konusunda kaynaklarda ittifak vardır. Dedesinin adı ve künyesi hakkında ise farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazılarına göre dedesinin adı Cübâra, bazı kaynaklarda Hibâra, bazılarına göre ise İbâde'dir.¹⁸ Ayrıca Cübâre ismi Cibâre ve Cebbâre olmak üzere farklı şekillerde de kullanılmıştır.¹⁹ Kaynakların büyük çoğunluğu da Cübâra şeklini tercih etmiştir.²⁰ Temel kaynaklara göre tam adı ve nisbesi Ebû'l Kâsım Yûsuf b. Ali b. Cübâre b. Muhammed b. Ukeyl (Akîl) b. Sevâde²¹ b. Mîknâs b. Verbelîs b. Hadîd b. Cumah b. Hayyân b. Müstemlih b. İkrime b. Halîd el-Hüzeli el-Biskeri²² el-Mağribî²³ el-Endelûsî el-Mukrî²⁴ el-Cevvâl²⁵ el-Yeşkurî'dir.²⁶ Bilinen en yaygın kullanımı Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Ali b. Cübâre el-Hüzeli'dir.²⁷ Benî Hüzeyl kabilesinden Ebû Züeyb el-Hüzeli'nin (ö. 28/648-49) soyundan geldiği için Hüzeli nisbesiyle tanınmıştır.²⁸ Mağrib (Kuzey Afrika) bölgesine nispetle Mağribî,²⁹ Mağrib bölgesindeki 'Küçük Zâb' denilen yerde bir belde olan Buskerâ adlı şehre nispetle de Buskerî³⁰ olarak anılmıştır. Hüzeli'nin künyesi çoğu eserde Ebû'l-Kasım olarak kayda geçmiştir.³¹ Ancak İbn Beşküval (ö. 578/1183) onun künyesini Ebû'l-Haccâc olarak kaydetmiştir. Mağrib'in fethi için gelen Arap kabilelerinden köklü bir Arap ailesine mensuptur. Dedesi Ebû Züeyb el-Hüzeli Arap yarımadasından h.72, m.746 yılında birçok Arap kabilesiyle birlikte Mağrip beldesine göç etmiş ve oraya yerleşmiştir.³²

Temel kaynaklarda Ebû'l-Kâsım el-Hüzeli'nin çocukluk ve gençlik yılları ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Mağrib'de, Sükkerâ beldesinde yetişmiş, ilmi seven bir kişi olan babasının

¹⁴ Kiftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ 'Enbâhi'n-Nuhât*, III, 153.

¹⁵ Nas, "İbn Tayfur es-Secâvendî Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu", 12.

¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II, 345.

¹⁷ Ebû Abdillâh er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-'Udebâ=İrşâdu'l-Erîb 'ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*, VI, with İhsan 'Abbâs (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1414), 2849.

¹⁸ Nasr Saîd, "el-İhtiyâr fî Kirâ'âti'l-Kur'aniyye ve Mevkifü'l-Hüzeli minhu" (Doktora Tezi, Tanta Üniversitesi, 2006), 65.

¹⁹ Abdurrahman Çalışkan, "Ebû'l-Kâsım El-Hüzeli'nin Kıraat İlmindeki Yeri ve El-Kâmil fî'l-Kirâât Adlı Eseri" (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2021), 31.

²⁰ Nasr Saîd, "el-İhtiyâr fî Kirâ'âti'l-Kur'aniyye ve Mevkifü'l-Hüzeli minhu", 65.

²¹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II, 345.

²² Ebû Abdillâh er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l- Büldân* (Beyrut: Daru's-Sadîr, 1995), 1:422.

²³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-'Udebâ=İrşâdu'l-Erîb 'ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*, VI, 2849.

²⁴ Ebu'l Kâsım Halef b. 'Abdu'l-Melik b. Mes'ûd b. Beşkuvâl el-Endelûsî İbn Beşkuvâl, *Kitâbü's-Sıla fî Târihi E'immeti'l-Endelûs* (Mektebetü'l-Hâncî, t.y.), 642.

²⁵ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417), 239.

²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II, 345.

²⁷ Çalışkan, "Ebû'l-Kâsım El-Hüzeli'nin Kıraat İlmindeki Yeri ve El-Kâmil fî'l-Kirâât Adlı Eseri", 22.

²⁸ Tayyar Altıkulaç, "Hüzeli", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul (Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), 19:69.

²⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-'Udebâ=İrşâdu'l-Erîb 'ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*, VI, 2849.

³⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l- Büldân*, 1:422.

³¹ Altıkulaç, md. "Hüzeli", 69.

³² Nasr Saîd, "el-İhtiyâr fî Kirâ'âti'l-Kur'aniyye ve Mevkifü'l-Hüzeli minhu", 67.

gözetimi altında büyümüştür. Kur'an'ı ezberleme, Arapça ve şer'î ilimler gibi temel ilimlerini kendi memleketinde öğrenmiş,³³ h. 425 yılından itibaren de Mağrib'e doğru ilmî yolculuklara başlamıştır. Harran'da Ebû'l-Kâsım ez-Zeydî'den ders almıştır. Şam'da Ahvâzî'den, İsmâil b. Ömer b. Râşit el-Haddâd'dan, Mısır'da bir grup âlimden, Mehdî b. Tarrâre'den, Hasan b. Muhammed b. İbrahim el-Mâlikî'den, imamların önderlerinden Ahmed b. Ali el-Mısırî'den, Ebû'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî'den ve Muhammed b. Hüseyin el-Kârzînî'den ders almıştır.³⁴

Yaptığı ilim yolculuklarıyla o zamanki birçok İslam beldesine seyahat etmiştir. Doğu ve batı arasındaki ilim yolculuklarıyla buralarda kıraat ilmiyle ilgili ne varsa toplamaya çalışmış, eşsiz bir ilmî birikim elde etmiştir.³⁵ Ders aldığı hocaları ve onlardan öğrendikleriyle ilgili olarak şöyle demiştir; “*Mağrib'in sonundan Fergana kapısına kadar, doğuda batıda, karada denizde ilim almak için karşılaştığım hocaların toplamı 365'tir. Eğer tüm İslam ülkelerinde bu yolda benden daha önde olan birini bilseydim, elbette ona giderdim.*”³⁶ İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) onun için şöyle demiştir: “*Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî, çok yolculuk yapmış, kıraati öğrenmek için şehirleri dolaşmıştır. Bu ümmet içinde kıraat için onun kadar yolculuk yapan ve onun karşılaştığı kadar hocayla karşılaşan kişi bilmiyorum.*”³⁷

Selçuklu Devleti'nin ünlü veziri Nizâmü'l-Mülk Hüzelî'ye Nişâbur'daki medresede hocalık görevi vermiş, o da yıllarca burada kalıp ilimle uğraşmıştır. Nahiv ve sarf ilminde önde gelen biri olmuş ve gramerlerin illetlerini öğrenmiştir. Bu ilimlerde kendini geliştirmiş ve Nizâmiye Medreselerinde dersler vermiştir.³⁸ Ayrıca burada yaşadığı sürede Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin derslerine katılmış, ondan usûl okumuştur. Kuşeyrî de nahiv konularında ona başvurmuş ve bilgisinden faydalanmıştır.³⁹

Ebû'l-Kâsım, bir yandan Nizâmiye Medresesi'nde öğretimle meşgulken bir yandan da ilim öğrenmeye devam etmiştir. Bu yoğunluğu onun eser te'lif etmesini engellememiştir. Hüzelî “*el-Kâmil fi'l-kırâ'ât, el-Vecîz fi'l-kırâ'ât, el-Hâdî fi'l-kırâ'ât, Dürretü'l-vukûf ve el-Câmi' fi'l-vakf ve'l-ibtidâ*”⁴⁰ isimli beş eser yazmıştır. Bu eserlerden en kapsamlı olan ve günümüze ulaşan tek eseri *el-Kâmil* adlı eseridir. Bu eserde binden fazla tarîkten gelen elli rivayet bulunmaktadır.⁴¹ İçeriğinde çeşitli okuma yollarını, meşhur ve şâz kıraatlerin bir kısmını bir araya toplamıştır. Kıraatlere dair başkalarının bir araya getiremediği bilgileri bu eserinde toplamıştır. Ayrıca *el-Kâmil*'i yazarken bundan önce yazdığı *el-Vecîz* ve *el-Hâdî* adlı eserlerinden de faydalanmış,

³³ Nasr Saîd, 67.

³⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr*, 239.

³⁵ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 2. Baskı (Ankara: Otto Yayınları, 2022), 72.

³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II, 345; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr*, 241.

³⁷ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II, 345.

³⁸ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, X, with D. Beşşâd Avvâd Ma'rûf (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 135; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1:422.

³⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II, 346; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Udebâ=İrşâdu'l-Erîb 'ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*, VI, 2849.

⁴⁰ Başpınar, “*el-Kâmil fi'l-Kırâât Adlı Eseri Bağlamında Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî'nin Görüşlerinin Tespiti ve Usûl Konularının Tahlili*”, 35.

⁴¹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, X, 135.

onların hepsini *el-Kâmil*'de toplamıştır.⁴² Bu da gösteriyor ki *el-Kâmil*'den önce de eser yazmıştır. Hatta eserin *el-Kâmil* olarak adlandırılması da buna işaret etmektedir.⁴³ Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî, ilim öğrenmek için yapılan yolculuklarla dolu bir hayat geçirdikten ve öğrendiği ilimlerden çok kişiyi faydalandırdıktan sonra hicrî 465 senesinde Nîşâbûr'da vefat etmiştir.⁴⁴

Secâvendî ve Hüzelî'nin Vakf - İbtidâ Sistemleri

Müelliflerin hayatlarına ve ilmî birikimlerine değinildikten sonra bu bölümde çalışmanın asıl konusu olan iki farklı vakf sistemi ele alınacaktır. Her iki âlimin kıraat ilmine kazandırdığı yaklaşımları analiz edilecektir.

1.3. Secâvendî'nin Vakf ve İbtidâ Sistemi

Kıraat ilminde vakf ve ibtidâ konusunda adından en çok söz ettiren kişi Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'dir. Oluşturduğu vakf sistemiyle kendine ait bir sistem meydana getirmiş, kullandığı remz ve işaretlerle diğer âlimlerden farklı bir yol izlemiştir. Başta Türkiye olmak üzere Hindistan, Pakistan, Mısır gibi çoğu ülkelerde onun vakf işaretleri ön plana çıkmaktadır.⁴⁵ Vakfları altı bölüme ayırmıştır ve her bölümü ifade eden bir remz/işaret kullanmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki mîm (م), tâ (ط), cîm (ج), zâ (ز), sâd (ص) ve lâ (لا)" durakları Secâvendî'nin vakf sistemine göre düzenlenmiştir. *İlelü'l-Vukûf* adıyla te'lif ettiği eserinde bu durakları açıklamış, hangi sembolleri kullandığını belirtmiş ve bunlara Kur'an'daki uygulamalarından örnekler vermiştir.⁴⁶

2.1.1. Vakf-ı Lâzım: “م” harfiyle belirtilen vakftir. Geçiş yapıldığı takdirde anlamın bozulacağı yerlerde bulunur. Secâvendî buna örnek olarak Kamer Suresi'nde “الَّذِينَ قَتَلُوا نَفْسَهُمْ فَهُمْ عَنْهُمْ”⁴⁷ ayetini göstermiştir. “عَنْهُمْ” kelimesi üzerinde vakf yapılmasını uygun görmüştür. Eğer burada vakf yapılmaz ve devamına bağlanırsa “يَذُغُ يَوْمَ” kelimesi “قَتَلُوا” fiili için zarf olur ve o zaman da anlamı “*Sûr'a üfürüldüğü gün onlardan yüz çevir*” şeklinde olur ve bu da doğrudur.⁴⁸

2.1.2. Vakf-ı Mutlak: Vakfın sembolü “ط” harfidir. Kendisinden sonra gelen kelimeyle ibtidânın güzel görüldüğü vakftir. Bu bazen mâziden muzâriye geçişte, bazen de hikâyeden habere geçişte kullanılmıştır.⁴⁹ Kendisinden sonra mübtedâ gelen vakf işaretinde durmak da vakf-ı mutlak sayılmaktadır. Bulunduğu yerde durmak güzel sayılmıştır. “مَنْ إِلَيْهِ يَجْتَبِي اللَّهُ إِلَيْهِ”⁵⁰ ayetindeki örnekte vakf işaretinden sonra isimle başlanmıştır.⁵¹

⁴² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ'il-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr*, 242.

⁴³ Nasr Saîd, “el-İhtiyâr fî Kirâ'âtî'l-Kur'âniyye ve Mevkîfî'l-Hüzelî minhu”, 70.

⁴⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-'Udebâ=İrşâdu'l-Erîb 'ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*, VI, 2849.

⁴⁵ Muhammed Şükrü Düzcân, “Secâvendî ile Hebtî'nin Vakf İhtilafları (Vakf-ı Lâzım, Vakf-ı Lâ Yecûz ve Kîf Durakları Örneği)” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 9-11.

⁴⁶ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 150; Mustafa Karagöz, “Vakf-ı Câizi Doğru Anlamak - Secâvendî'nin Eseri ve İlgili Ayetlerin Manası Çerçevesinde-”, *Bilimname XXXV* (Ocak 2018): 319-20.

⁴⁷ Kamer, 54/5-6.

⁴⁸ İmam Ebû'l-Fazl Muhammed bin Tayfur es-Secâvendî, *İlelü'l-Vukûf*, 2. Baskı, I, Dr. Muhammed bin Abdullah bin Muhammed el-İydi (Riyad, Suudi Arabistan: Mektebetü'r-Rüşd, 1427), 62.

⁴⁹ Uzun, “Secâvendî'nin İlelü'l-Vukûf isimli Eserinin Türkiye'de Basılan Mushaflara Yansımayan Vakf Remizleri”, 556.

⁵⁰ Şûrâ, 42/13.

⁵¹ Secâvendî, *İlelü'l-Vukûf*, I, 116.

2.1.3. Vakf-ı Câiz: Bu vakfta sembol olarak “ج” işareti kullanılmıştır. Hem durmak için hem de geçmek için gerekçelerin bulunduğu vakftır. Durmak da geçmek de doğrudur. “وَيَسْأَلُكَ وَيَسْأَلُكَ”⁵² ayetindeki vakf işaretinde hem durmak hem de geçmek câizdir. Çünkü vakf işaretinin bulunduğu yerde istifham sona ermiştir. Vakf işaretinden sonraki ‘vâv’ harfinin hâl manasında olma ihtimalinden dolayı fasl yapmak da câizdir ve biri diğerinden öncelikli değildir.⁵³ “ج” işaretinin olduğu yerde kâri ister durabilir isterse de geçebilir.

2.1.4. Vakf-ı Mücevvez li-Vechin: Tam olarak ne anlama geldiği açıklanmamıştır ancak bu vakf çeşidi “ز” harfi kullanılarak gösterilmiştir. “ز” harfi olan vakflarda cümlelerin gramer yapısına göre anlam olarak uygun ise durulur ancak geçmek daha güzel görülmüştür.⁵⁴

2.1.5. Vakf-ı Murahhas li-Zarûratın: Secâvendî bu vakfta sembol olarak “ص” harfini kullanmıştır. “ص” vakf işaretinin bulunduğu yerde öncesi ve sonrasının anlam yönünden bağı bulunmaktadır ancak nefes yetmemesi ve cümlelerin uzunluğundan dolayı vakf yapılmasına izin verilmiştir. Vakf yapıldığında anlam bozulmadığı için geriden başlanarak devam edilmesine gerek yoktur.⁵⁵

2.1.6. Vakf-ı lâ-Yecûz: Secâvendî Vakf ve ibtidâyı uygun görmediği yerlerde vakfin uygunsuz olduğunu belirtmek için “لا” işaretini kullanmıştır. Bu işaretin konulduğu yerlerde hem anlam hem de lafız yönünden siyâk-sibâk ilişkisi bulunmaktadır. Mübredâ-haber, âmil-mâmul, müstasnâ-müstesnâ minh, inne ve haberi, şart-cezâ vb. arasında vakf yapılması uygun olmadığı için Secâvendî buralara “لا” işareti koymuştur.⁵⁶

2.2. Hüzelî’nin Vakf ve İbtidâ Sistemi

Ebû’l-Kâsım el-Hüzelî vakf ve ibtidâ ilminin Kur’an’ın anlamıyla doğrudan bağlantısı bulunduğunu, ayetlerden çıkarılacak hükümlerin sahih şekilde aktarılmasında vakf ve ibtidânın önemli bir yere sahip olduğunu aktarmıştır. Yani vakf ve ibtidâ ile Kur’an’ın anlam bütünlüğü korunmaktadır. Hüzelî *el-Kâmil* isimli eserinde vakf ve ibtidânın önemine dair Hz. Ali’nin (ö. 40/661) Müzzemmil Suresi’nin 4. Ayeti olan “تَرْتِيلًا الْقُرْآنَ وَرَتِّلْ”⁵⁷ ayetindeki “تَرْتِيلًا” kelimesine yaptığı açıklamayı örnek göstermiştir. Hz. Ali (r.a.) bu kelimeyle ilgili “*Tertîl, harfleri telaffuz ederken tecvidini (güzelliğini) göz önünde bulundurarak okumak ve vakf yerlerini bilmektir,*”⁵⁸ şeklinde açıklama yapmıştır. Hüzelî aynı eserinde vakf ve ibtidâ ile ilgili şöyle demiştir:

“Vakf ve ibtidânın kendisine muhtaç olunan bir ilim olduğunu bil! Farklı iki mâna, zıt ve çelişkili görünen iki âyet arasındaki farklar onunla bilinir. Haram ve helal, rahmet ve azap gerektirecek şeylerin arasındaki fark onunla ayırt edilir. Bu sebeple ashâbın (r.a.):

⁵² Bakara, 2/30.

⁵³ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 128; Karagöz, “Vakf-ı Câizi Doğru Anlamak -Secâvendî’nin Eseri ve İlgili Ayetlerin Manası Çerçevesinde-”, 322.

⁵⁴ Uzun, “Secâvendî’nin İlelü’l-Vukûf İsimli Eserinin Türkiye’de Basılan Mushaflara Yansımayan Vakf Remizleri”, 557.

⁵⁵ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 131; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, 149.

⁵⁶ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 132-36; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, 150.

⁵⁷ Müzzemmil, 73/4.

⁵⁸ Celâleddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 230; Ebû’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî İbn’ül Cezerî, *en-Neşr fî’l-Kıraati’l-Aşr*, I, Ali Muhammed Debbâ (t.y.), 225.

‘Okuyucunun Allah’ın hükmünün gerektirdiği şekilde rahmet âyetini azap âyetiyle karıştırmaması gerekir,’ dediği rivayet edilmiştir.”⁵⁹ Buna göre Hüzeli vakf ve ibtidâ yapılacak yerleri belirlerken Kur’an’ın anlamını göz önünde bulundurmıştır. Okumaya nereden başlanacağını âyetlerin anlam akışına göre belirlemiştir.

Hüzeli, *el-Kâmil* isimli eserinde vakfları altı kısma ayırmıştır. Bunlar vakf-ı tamâm, vakf-ı kâfi, vakf-ı sünnet, vakf-ı beyân ve vakf-ı temyizdir. Ne anlama geldiklerine dair bir açıklama yapmadan bunlara Kur’an-ı Kerim’den örnekler vermiştir.⁶⁰

2.2.1. Vakf-ı Tamâm: Ayet hem mana hem de lafız yönünden tamamlanmış olup öncesinin sonrasıyla ilgisi bulunmamaktadır. Fatiha Suresi’ndeki “تَسْتَعِينُ وَإِلَّاكَ”⁶¹ kelimelerinin sonlarında vakf yapmayı vakf-ı tamâm olarak belirlemiştir. Hz. Musa (a.s.) kıssasının tamamlanıp bakara ile ilgili kıssanın başlaması da buna örnektir.⁶²

2.2.2. Vakf-ı Hasen: Mana yönünden cümle kendi içinde bir anlam ifade etmektedir. Ancak öncesiyle i’rap yönünden bağlantısı bulunmaktadır. Bu tür vakfta durulduğu zaman mana bozulmamaktadır.⁶³

2.2.3. Vakf-ı Kâfi: Hüzeli bu vakf çeşidi için bir açıklama yapmamıştır. Ancak vakf-ı kâfinin literatürdeki tanımına göre vakf yapıldığında mana bozulmaz ancak sonrasıyla öncesinin mana yönünden bir bağı vardır.

2.2.4. Vakf-ı Sünnet: Hz. Peygamberin (s.a.v.) Kur’an okurken her ayetin başında durduğu gibi vakf yaparak okumaya denir. Hüzeli bu vakf çeşidi için Ümmü Seleme’den rivayet edilen Hz. Peygamberin (s.a.v.) Fatiha Suresi’ni okuyuşunu örnek olarak vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Fatiha Suresi’ni okurken her ayette vakf yapmıştır.⁶⁴

2.2.5. Vakf-ı Beyân: Anlatılmak istenenin anlaşılması için gerekli olan vakftır.⁶⁵ Hüzeli bunun için ıstılahî bir tanım yapmamıştır.

2.2.6. Vakf-ı Temyiz: Allah’a ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tahsis edilen ifadeleri belirtmek için yapılan vakftır. Bu vakf çeşidinde dikkate alınan ayetin manasıdır. Gramer olarak durmak gerekirse de anlamı doğru ifade edebilmek için vakf yapmak gerekir. “وَتُعَزِّرُوهُ وَرَسُولُهُ بِاللَّهِ لِتُؤْمِنُوا”⁶⁶ ayetinde Allah’a ve peygambere tahsis edilen ifadelerin

⁵⁹ Ebû’l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cebbâre Hüzeli, *el-Kâmil fi’l-Kırâ’ât*, Ebû İbrâhim Amr b. Abdullah (Helvan, Mısır: Dâr Semâ li’l-Kitâb, 2014), 174.

⁶⁰ Başpınar, “*el-Kâmil fi’l-Kırâât* Adlı Eseri Bağlamında Ebû’l-Kâsım el-Hüzeli’nin Görüşlerinin Tespiti ve Usûl Konularının Tahlili”, 136.

⁶¹ Fatiha, 1/5-7.

⁶² Hüzeli, *el-Kâmil fi’l-Kırâ’ât*, 175.

⁶³ Hüzeli, 185.

⁶⁴ Hüzeli, 185.

⁶⁵ Başpınar, “*el-Kâmil fi’l-Kırâât* Adlı Eseri Bağlamında Ebû’l-Kâsım el-Hüzeli’nin Görüşlerinin Tespiti ve Usûl Konularının Tahlili”, 149.

⁶⁶ Fetih, 48/9.

ayrılabilmesi için “وَتَوْفَّرُوهُ” kelimesi üzerinde vakf yapılır.⁶⁷ Secâvendî de burada Allah’a ve Hz. Peygambere (s.a.v.) ait zamirleri ayırmak için vakf yapmıştır.⁶⁸

Secâvendî ve Hüzeli’nin Vakflarının Mukayesesi

Hüzeli’ye göre vakfın amacı manaları ayırmaktır. Bunun için vakıfları ayetlerin manasına ve bağlamına göre uygun olan yerlere koymuştur. Secâvendî ise vakfları gramer kurallarını dikkate alarak düzenlemiştir. İki vakf sisteminin benzerlik gösterdiği ve ayrıldığı yerler bulunmaktadır. Tam vakıf ve kabih vakıf ikisinde de aynıdır ancak diğer vakıfların uygulamalarının bazılarında ayrılmaktadırlar.

Mübteda-haberi, fiil-faili, fail-mefulü, hâl-sâhibü’l-hâli, temyiz- mümeyyezi, istisna-müstesnayı, meful-ü lehi bağlı olduğu cümleden, meful-ü mutlakı bağlı olduğu fiilden, zaman-mekan zarflarını bağlı oldukları anlamdan ayırmak, “ظن” fiilini ve mefulunu birbirinden ayırmak, “نَّ” ve kardeşlerinin haberi olmadan ismi üzerinde veya ismi olmadan haberi üzerinde, “كَانَ” ve kardeşlerinin haberi olmadan ismi üzerinde veya ismi olmadan haberi üzerinde durmak, “ليس” ve kardeşleri, “تَ لِي” edatını cevabından, emir anlamındaki fiili cevabından ayırmak, nehiy anlamındaki fiili cevabından, soru edatlarını cevaptan, şart cümlesini cevaptan, ma’tûfu ma’tûfun aleyhten, bedeli mübdelün minhten, sıfatı mevsufundan, te’kîdi müekkedden, atf-ı beyanı açıkladığı öğeden, muzafı muzafun ileyhten ayırmak ve buralarda vakf yapmak her iki âlime göre de uygun değildir.⁶⁹

Hüzeli ve Secâvendî’nin bazı vakf uygulamalarında farklılık bulunmaktadır. Bakara Suresi’nde “لِلْمُتَّقِينَ هُدًى فَبِئْسَ رَيْبٌ لَا الْكِتَابِ ذَلِكَ”⁷⁰ ayetinde “فَبِئْسَ رَيْبٌ لَا” kelimesi üzerinde durmak Hüzeli’ye göre hasen vakftır. Yani gramer olarak vakf yapmaya uygun olduğu gibi lafızla kastedilen mana da anlaşılmaktadır. Secâvendî’ye göre ise caiz vakftır. Vasl yapılırsa “فَبِئْسَ” kelimesi haber veya sıfat olmuş olur. Vakf yapılırsa “فَبِئْسَ” kelimesinden sonra gizli mübteda takdir edilir.⁷¹ Vakf yapıldığında da vasl yapıldığında da mana doğru olmaktadır.

Bakara Suresi’nde “وَأُولَئِكَ رَبِّهِمْ مِنْ هُدًى عَلَى أُولَئِكَ”⁷² ayetinde Hüzeli’ye göre “رَبِّهِمْ مِنْ” kelimesinden sonra mana bozulmadığı için vakfı kâfi yapılabilir.⁷³ Ancak Secâvendî burada vakf yapmamıştır. Ona göre ayet “أُولَئِكَ” mübteda kabul edilirse “وَأُولَئِكَ رَبِّهِمْ مِنْ هُدًى عَلَى أُولَئِكَ” kısmı mübtedânın haberi olur ve ikisinin arası vakfla ayrılmaz.⁷⁴

Bakara Suresi’nde “وَأُولَئِكَ رَبِّهِمْ مِنْ هُدًى عَلَى أُولَئِكَ” ayetinin sonuna kadar olan bölümde inananların özelliklerinden bahsedilirken buradan itibaren küfredenlerle ilgili haberler anlatılmaya başlanmıştır. Hüzeli burada “وَأُولَئِكَ رَبِّهِمْ مِنْ هُدًى عَلَى أُولَئِكَ” kelimesinden itibaren konu tamamen değiştiği ve önceki anlatı tamamlandığı için tam vakf yapmak gerektiğini söylemiştir.⁷⁵ Çünkü

⁶⁷ Hüzeli, *el-Kâmil fi’l-Kırâ’ât*, 175-76.

⁶⁸ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 955.

⁶⁹ Ammar Emin Muhammed ed-Dedû, “Kitâbü’l-Vakf (ve’l-İbtidâ’ fi Kitâbi’l-İlah)”, *Mecelletü’s-Şer’iyyeti ve’l-Kanûn*, sy 34 (2008): 294-97.

⁷⁰ Bakara, 2/2.

⁷¹ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 174.

⁷² Bakara, 2/5.

⁷³ Hüzeli, *el-Kâmil fi’l-Kırâ’ât*, 185.

⁷⁴ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 177.

⁷⁵ Hüzeli, *el-Kâmil fi’l-Kırâ’ât*, 185.

buradaki vakfa kadar “*kurtuluşa erenlerden*” bahsedilirken vakftan itibaren “*küfre saplananlar ise*” şeklinde inkârcılar ilgili farklı bir konu başlamıştır. Secâvendî ise buraya herhangi bir vakf işareti koymamıştır. İsbetli olan Secâvendî’nin de buraya konunun değiştiğine dair işaret koymasındır.

Bakara Suresi’nde “*غَشَاوُهُ أَبْصَارُهُمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ قُلُوبِهِمْ عَلَىٰ اللَّهِ خَتَمٌ*”⁷⁶ ayetinde “*سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ*” kelimesiyle mana tamamlandığı için Hüzeli, hasen vakfı uygun görmüştür. Ancak bu durumda “*غَشَاوُهُ*” kelimesinin zammeli okunması gerektiğini belirtmiştir. Eğer kıraat farklılığından dolayı fethalı olarak okunursa vakf yapılmaz ve önceki fiilin mefulü konumunda olur.⁷⁷ Secavendî ise “*سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ*” kelimesi üzerinde mutlak vakf yaparak vav harfini yeni başlangıç saymıştır.⁷⁸ Mana ikisinde de tamam olduğu için ikisinin de vakfı doğru olduğu görülmektedir.

Hüzeli, Bakara Suresi “*بِهِمَّا يَطَّوَّفُ أَنْ عَلَيْهِ جُنَاحٌ فَلَا اِعْتَمَرَ أَوْ الْبَيْتَ حَجَّ فَمَنْ لِّلَّ شَعَائِرُ مِنَ وَالْمَرْوَةِ الصَّفَا إِنَّ*”⁷⁹ ayetinde “*جُنَاحٌ فَلَا*” kelimesinde kendi görüşünü açıklamamış ancak Şâfilerin vakf yaptığını aktarmıştır. Kendisinin herhangi bir görüş bildirmemiş olması Hüzeli’nin, Şâfi’ye ait görüşü benimsediği ihtimalini güçlendirmektedir. Secavendî ise “*فَمَنْ*” şart cümlesi, devamı ise ceza cümlesi olduğu için burada vakf yapmamıştır.⁷⁹ Doğru olan şart ve cezanın ayrılmasıdır.

Bakara Suresi’nde “*تَتَّقُونَ لَعَلَّكُمْ قَبْلَكُمْ مِنَ الَّذِينَ خَلَقْتُمْ الَّذِي رَبَّكُمْ اِغْبُؤُوا النَّاسَ أَيُّهَا يَٰ*”⁸⁰ ayetinin sonunda Hüzeli’ye göre Hz. peygamber (s.a.v.) ayet sonunda durduğu için burada vakf yapmak vakf-ı sünnet sayılmaktadır. Secavendî burada “*لَا*” işareti koyarak konu ve dil bilgisi yönünden devamıyla bağlantılı olduğunu söylemiştir. Secavendî’ye göre söz konusu ayetin devamında gelen ifadeler “*رَبَّكُمْ*” kelimesinin sıfatı olduğu için burada vakf yapmak caiz değildir.⁸¹

Nisa Suresi 23.ayette bazı haramlardan bahsedildikten sonra ayet “*رَجِيمًا غُفُورًا كَانَ اللَّهُ إِنَّ*”⁸² bölümüyle sona ermiştir. Hüzeli’ye göre ayet sonu olduğu için vakf-ı sünnettir ancak Secavendî devamındaki ayetin başlangıcındaki “*وَالْمُحْصَنَاتُ*” kelimesinin öncesiyle atıf-ma’duf ilişkisi olduğunu, dolayısıyla vakıf yapılmaması gerektiğini belirtmiştir.⁸³

Nisâ Suresi’nde “*تَنْبِيئًا وَأَسَدًا لَهُمْ خَيْرًا لَّكَانَ بِهِ يُوعَظُونَ مَا فَعَلُوا أَنَّهُمْ وَلَوْ*”⁸⁴ ayetinde Hüzeli’ye göre ayet sonu olduğu için “*تَنْبِيئًا*” üzerinde vakf-ı sünnet yapılır. Ancak devamındaki “*وَأَذًا*”⁸⁵ ayeti ve “*مُسْتَقِيمًا صِرَاطًا وَلَهْدَيْنَاهُمْ*”⁸⁶ ayeti 66.ayetteki “*وَلَوْ*” şart edatının cevabı olduğu için Secavendî 66-67. ayetlerde vakf yapmayı uygun görmemiştir.⁸⁷

⁷⁶ Bakara, 2/7.

⁷⁷ Hüzeli, *el-Kâmil fi’l-Kırâ’ât*, 185.

⁷⁸ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 179.

⁷⁹ Secâvendî, I, 259-60.

⁸⁰ Bakara, 2/21.

⁸¹ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 190.

⁸² Nisâ, 4/23.

⁸³ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 419.

⁸⁴ Nisâ, 4/66.

⁸⁵ Nisâ, 4/67.

⁸⁶ Nisâ, 4/68.

⁸⁷ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 425.

Mâide Suresi 15. Ayette “مُبِينٌ وَكِتَابٌ”⁸⁸ kısmıyla cümle tamamlanmadığı ve devamındaki ayet “كِتَابٌ” kelimesinin sıfatı olduğu için burada vakf yapmak Secavendî’ye göre doğru değildir.⁸⁹ Ancak Hüzelî’ye göre burada durmak vakf-ı sünnettir.

A’râf Suresi “حَاشِرِينَ الْمَدَائِنِ فِي وَارْسِلَ وَأَخَاهُ أَرْجِهْ قَالُوا”⁹⁰ ayetini sonunda Hüzelî vakf yapmıştır. Ancak devamındaki ayetle öncesinin cevap cümlesi olarak dil bilgisi yönünden bağlantısı olduğu için Secâvendî buraya “لا” işareti koyarak vakf yapmamıştır.⁹¹

Yunus Suresi “غَافِلُونَ آيَاتِنَا عَنْهُمْ وَالَّذِينَ بِهَا وَاطْمَأْنَنُوا الدُّنْيَا بِالْحَيَاةِ وَرَضُوا لِقَاءَنَا يَرْجُونَ لَا الَّذِينَ إِنَّ” ayetinde Secâvendî vakfı uygun görmemiştir. Çünkü devamındaki “أُولَئِكَ” ile başlayan ayet “إِنَّ” edatının haberidir.⁹² Hüzelî’ye göre ise burada vakf sünnettir.

Yûsuf Suresi’ndeki “كَافِرُونَ هُمْ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِاللَّهِ يُؤْمِنُونَ لَا قَوْمٌ مَلَّةً تَرَكْتُ إِيَّيْ”⁹³ ayetinde Hüzelî vakf-ı sünnet yapmıştır. Secâvendî burayı gramer olarak incelemiş ve sonraki ayetteki “وَاتَّبَعْتُ” fiilinin “تَرَكْتُ” fiiliyle ma’tûf-ma’tûfun aleyh ilişkisi olduğu için “كَافِرُونَ” kelimesi üzerinde vakf yapmayı uygun görmemiştir.⁹⁴

Fetih Suresi’nde “مُبِينًا فَتَحًا لَكَ فَتَحْنَا إِنَّا”⁹⁵ ayetinin sonunda Hüzelî vakf-ı sünnet yapmıştır. Secâvendî’ye göre ise sonraki ayetteki “لِيُغْفَرَ” kelimesinin “ل” harf-i cerinin bağlı olduğu yüklem birinci ayette olduğu için gramer bağlantısından dolayı burada vakf yapmamıştır.⁹⁶

Fetih Suresi’nde “مُسْتَقِيمًا صِرَاطًا وَيَهْدِيكُمْ لِلْمُؤْمِنِينَ آيَةً وَلِتَكُونَ”⁹⁷ ayetinde Allah Müslümanlara elde edecekleri birçok ganimetler vaadettiğini açıklamıştır ve sonraki ayette bu vaatlerine devam etmiştir. İki ayet arasında anlam ve nahiv bağlantısı bulunduğu için Secâvendî burada vakf caiz değildir demiştir. Burada “وَأُخْرَى” kelimesi “مَغَانِمَ” kelimesi üzerine atıftır.⁹⁸

Kâf Suresi’nde “الْحَصِيدِ وَحَبَّ جَنَاتٍ بِهِ فَأَنْبَتْنَا”⁹⁹ ayetinde cümle anlam olarak tamamlanmadığı için Secâvendî vakf caiz değildir demiştir. “تَضِيدٌ طَلْعُ لَهَا بِاسِقَاتٍ وَالنَّخْلُ”¹⁰⁰ ayetinde de aynı konu devam etmiş sonraki ayetteki “لِلْعِبَادِ رِزْقًا” kelimeleriyle cümle tamamlanmıştır. Anlamın eksik olduğu bu iki ayetin sonuna Secâvendî “لا” durağı koymuştur. Hüzelî’ye göre ise vakf yapılır.

Vakıa Suresi’ndeki “وَحُورٌ عِينٌ . يَسْتَنْهَوْنَ”¹⁰¹ ayetlerinde Hüzelî’ye göre “يَسْتَنْهَوْنَ” kelimesi üzerinde farklı kıraatlerden kaynaklı olarak vakf yapılmaz. Bahsedilen kıraatler de Ebû Ca’fer, Hamza ve Kisâi’nin “عِينٌ وَحُورٌ” ayetini kesralı olarak okumalarıdır. Bu durumda önceki ayetler üzerine atıf yapılarak öncesiyle anlam bağlantısı bulunduğu ifade edilmektedir ve vakf yapılması doğru

⁸⁸ Mâide, 5/15.

⁸⁹ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 444.

⁹⁰ A’râf, 7/111.

⁹¹ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 511.

⁹² Secâvendî, I, 565.

⁹³ Yûsuf, 12/37.

⁹⁴ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 699.

⁹⁵ Fetih, 48/1.

⁹⁶ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 954.

⁹⁷ Fetih, 48/20.

⁹⁸ Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 957.

⁹⁹ Kâf, 50/9.

¹⁰⁰ Kâf, 50/10.

¹⁰¹ Vâkıa, 56/21-22.

değildir. Secâvendî, “عَيْنٌ وَحُورٌ” ayeti zammeli okunursa lafzın ve mananın öncesinden ayrıldığını ve burada mutlak vakf yapılması gerektiğini söylemiştir.¹⁰² Hüzelî ise zammeli okunan kıraatlerle ilgili görüş belirtmemiştir.

Fecr Suresi’nde “الْعِمَادِ ذَاتِ اِرَمٍ بَعْدًا”¹⁰³ ayetindeki “بَعْدًا” kelimesinde Nâfi kıraatine göre vakf yapmayı gerekli görmüştür. Ona göre “ارَمَ” kelimesi “بَعْدًا” kelimesini açıklamak için gelmiştir ve bu yüzden mana tamamlandığı için “ارَمَ بَعْدًا” üzerinde vakf yapılır. “الْعِمَادِ ذَاتِ” kelimesiyle de farklı bir konuya geçildiğini belirtmiş ve bu kelimeye sıfat anlamı vermemiştir. Sıfat olarak okuyanlar ise burada vakf yapamazlar.¹⁰⁴

SONUÇ

Vakf ve ibtidâ ilmi, Kur’ân-ı Kerîm’in doğru okunması ve anlamının eksiksiz şekilde anlaşılması açısından kıraat ilminin en önemli alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada vakf ve ibtidâ alanında önemli yere sahip iki âlim olan Ebû Ca’fer Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî ile Ebû’l-Kâsım Yûsuf b. Ali el-Hüzelî’nin vakf sistemleri mukayese edilmiştir. Araştırmanın temel amacı, her iki âlimin vakf anlayışlarını ortaya koymak ve aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmektir. Bu kapsamda Secâvendî’nin *İlelü’l-Vukûf* adlı eseri ile Hüzelî’nin *el-Kâmil fi’l-Kırâât* adlı eseri incelenmiş, ilgili örnek ayetler üzerinden karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgular, iki âlimin vakf ve ibtidâ ilmine verdikleri önemin ortak olduğunu göstermektedir. Her iki müellif de vakfın Kur’an’ın anlamını korumada temel bir işleve sahip olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca mübteda-haber, fiil-fâil, sıfat-mevsuf, şart-ceza, atıf-ma’tûf gibi dil bilgisel olarak birbirine bağlı unsurlar arasında vakf yapılmasını uygun görmemeleri bakımından benzer bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu durum, her iki sistemin de Kur’an’ın lafız ve mana bütünlüğünü muhafaza etmeyi hedeflediğini göstermektedir. Bununla birlikte mukayeseler sonucunda iki âlim arasındaki asıl farklılığın vakf yerlerini belirlerken esas aldıkları ölçütlerde ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Hüzelî, vakf mahallerini belirlerken daha çok anlam merkezli bir yaklaşım benimsemiştir. Ona göre vakfın temel amacı manaları birbirinden ayırmak, anlam karışıklığını önlemek ve Kur’an’ın mesajını daha açık hale getirmektir. Bu sebeple konunun tamamlandığı, yeni bir anlatının başladığı veya anlamın belirginleştiği yerlerde vakf yapılmasını tercih etmiştir. Ayrıca ayet sonlarında Hz. Peygamber’in uygulamasını esas alan vakf-ı sünnet anlayışına geniş yer vermesi de onun rivayet merkezli yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Secâvendî ise vakf sistemini büyük ölçüde nahiv ve gramer esasları üzerine kurmuştur. Oluşturduğu remiz sistemi sayesinde vakf türlerini daha sistematik ve uygulanabilir hale getirmiştir. Kur’an nüshalarında günümüzde de yaygın olarak kullanılan لا، م، ط، ج، ز، ص ve işaretleri onun bu alandaki etkisinin en önemli göstergesidir. Secâvendî, bir yerde vakf yapıp yapılamayacağına karar verirken öncelikle cümle unsurları arasındaki irab ve gramer ilişkisini

¹⁰² Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, I, 991.

¹⁰³ Fecr, 89/6-7.

¹⁰⁴ Hüzelî, *el-Kâmil fi’l-Kırâât*, 186.

dikkate almıştır. Bu nedenle ayet sonlarında dahi olsa, sonraki ifadelerle güçlü dil bilgisel bağ bulunan yerlerde vakf yapılmasını uygun görmemiştir.

Çalışmanın ulaştığı sonuçlardan biri de Hüzeli'nin vakf sisteminin daha çok mana ve bağlam eksenli, Secâvendî'nin sisteminin ise nahiv ve dilbilgisi eksenli bir karakter taşıdığıdır. Bu farklılık, vakf ve ibtidâ ilminin yalnızca bir kıraat meselesi olmadığını; tefsir, dilbilim ve anlam bilim gibi farklı disiplinlerle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Her iki yaklaşım da kendi içerisinde tutarlı olup Kur'an'ın doğru anlaşılmasına hizmet etmektedir. Ancak Secâvendî'nin işaret sisteminin daha pratik ve uygulanabilir olması, onun sisteminin zamanla daha geniş kabul görmesinde etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Altıkulaç, Tayyar. “*Hüzelî*”. TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 19:69-70. Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

———. “*Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr*”. TDV İslâm Ansiklopedisi, 36:268-69. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2019.

Ammar Emin Muhammed ed-Dedû. “*Kitâbü'l-Vakf (ve'l-İbtidâ' fî Kitâbi'llah)*”. *Mecelletü's-Şer'îyyeti ve'l-Kanûn*, sy. 34 (2008): 345-415.

Başpınar, Taha Alper. “*el-Kâmil fî'l-Kıraât Adlı Eseri Bağlamında Ebü'l-Kâsım el-Hüzelî'nin Görüşlerinin Tespiti ve Usûl Konularının Tahlili*”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2025.

Celâleddîn es-Süyûtî. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. I, Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Suudi Arabistan: Suudi Arabistan Krallığı İslami İşler, Evkaf, Davet ve İrşad Bakanlığı, t.y.

Çalışkan, Abdurrahman. “*Ebü'l-Kâsım El-Hüzelî'nin Kıraat İlmindeki Yeri ve El-Kâmil fî'l-Kıraât Adlı Eseri*”. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2021.

Çetin, Abdurrahman. “*Vakf ve İbtidâ*”. TDV İslâm Ansiklopedisi, 42:461-63. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd el-Endelüsî. *el-Müktefâ fî'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*. 2. Baskı. Dr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî. Beyrut, Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1987.

Düzcan, Muhammed Şükrü. “*Secâvendî ile Hebtî'nin Vakf İhtilafları (Vakf-I Lâzım, Vakf-I Lâ Yecûz ve Kıf Durakları Örneği)*”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

Hüzelî, Ebü'l-Kasım Yûsuf b. Alî b. Cebbâre. *el-Kâmil fî'l-Kirâ'ât*. Ebû İbrâhim Amr b. Abdullah. Helvan, Mısır: Dâr Semâ li'l-Kitâb, 2014.

İbn Beşkuvâl, Ebu'l Kâsım Halef b. 'Abdu'l-Melik b. Mes'ûd b. Beşkuvâl el-Endelüsî. *Kitâbü's-Sıla fî Târihi E'immeti'l-Endelüs*. Mektebetü'l-Hâncî, t.y.

İbnü'l Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî. *en-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr*. I, Ali Muammer Debbâ. t.y.

———. *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*. I, G. Bergstraesser. Beyrut, Lübnan: Dârül-Kütübil-İlmiyye Muhammed Ali Beydûn Yayınları, 2006.

———. *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*. II, G. Bergstrasser. Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

Kara, Mehmet. “İbnü'l-Cezerî'nin Vakf-İbtidâ İlmine Yaklaşımı”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 13 (2018): 55-79.

Karagöz, Mustafa. “Vakf-ı Câizi Doğru Anlamak -Secâvendî'nin Eseri ve İlgili Ayetlerin Manası Çerçevesinde-”. *Bilimname XXXV* (Ocak 2018): 319-60.

Kıftî, Ebu'l-Hasan 'Ali b. Yûsuf. *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ 'Enbâhi'n-Nuhât*. III, with Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1406.

Kur'ân-ı Kerim. t.y.

Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. 2. Baskı. Ankara: Otto Yayınları, 2022.

Müslim. *el-Câmiu's-Sahîh*. t.y.

Nas, Şahin. “*İbn Tayfur es-Secâvendî Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu*”. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1996.

Nasr Saîd. “*el-İhtiyâr fî Kırâ'âtî'l-Kur'âniyye ve Mevkîfî'l-Hüzelî minhu*”. Doktora Tezi, Tanta Üniversitesi, 2006.

Secâvendî, İmam Ebü'l-Fazl Muhammed bin Tayfur. *İlelü'l-Vukûf*. 2. Baskı. I, Dr. Muhammed bin Abdullah bin Muhammed el-İydi. Riyad, Suudi Arabistan: Mektebetü'r-Rüşd, 1427.

Uzun, Yakup. “*İbn Evs el-Mukrî'nin el-Vakf ve'l-İbtidâ Adlı Eserinin Tahlili ve Görüşlerinin Mukayesesi*”. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2020.

———. “Secâvendî'nin İlelü'l-Vukûf İsimli Eserinin Türkiye'de Basılan Mushaflara Yansımayan Vakf Remizleri”. *Bilimname*, sy. 53 (Ocak 2025): 543-602.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh er-Rûmî. *Mu'cem'ul-'Udebâ=İrşâdu'l-Erîb 'ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*. VI, İhsan 'Abbâs. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1414.

———. *Mu'cemü'l- Büldân*. C. 1. Beyrut: Daru's-Sadîr, 1995.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.

———. *Târihü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*. X, D. Beşşâd Avvâd Ma'rûf. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

———. *Târihü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*. XII, D. Beşşâd Avvâd Ma'rûf. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

EL-HİDÂYE İLÂ BULÛĞİ’N-NİHÂYE TEFSİRİNE GENEL BAKIŞ

Dr. Sinan TUNÇ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

sinantunc@hotmail.com

[https://orcid.org/\[0000-0002-1417-0356\]](https://orcid.org/[0000-0002-1417-0356])

Özet

Bu bildiride, Endülüs tefsir ekolünün günümüze ulaşan en önemli erken dönem örneklerinden biri kabul edilen Mekkî b. Ebî Tâlib’in *el-Hidâye ilâ Bulûğî’n-Nihâye fî İlmi Meâni’l-Kur’ân ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Funûni Ulûmihî* adlı eseri kapsamlı biçimde ele alınmaktadır. Çalışmanın temel amacı, eserin tarihsel bağlamını, telif sürecini, kaynaklarını, metodolojik yapısını, ilmî karakterini ve tefsir literatürü içerisindeki yerini ortaya koymaktır.

Araştırma nitel yöntem çerçevesinde yürütülmüş, doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Veriler, eserin tahkikli neşirleri ile klasik ve modern ikincil literatür üzerinden toplanmıştır. İnceleme sonucunda el-Hidâye’nin rivayet ve dirayet yöntemlerini birlikte kullanan, dil bilimleri (nahiv, sarf, belagat), kıraat ilmi ve fıkıh ekseninde şekillenen çok katmanlı bir tefsir olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eserin İbn Atıyye, Kurtubî, Ebû Hayyân ve Âlûsî gibi müfessirler üzerinde etkili olduğu ve Endülüs tefsir geleneğinin teşekkülünde önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mekkî b. Ebî Tâlib, el-Hidâye, Endülüs Tefsiri, Rivayet Tefsiri, Dirayet Tefsiri, Kıraat

Giriş

Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılması ve yorumlanması süreci, İslam düşünce tarihinin en merkezi disiplinlerinden biri olan tefsir ilminin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreç içerisinde farklı coğrafyalarda gelişen tefsir ekolleri, Kur’an’ın anlaşılmasına hem metodolojik hem de içerik bakımından önemli katkılar sunmuştur.

Endülüs tefsir ekolü, özellikle dil merkezli yaklaşımı, kıraat rivayetlerine verdiği önem ve rivayet malzemesini sistematik biçimde kullanmasıyla temayüz etmektedir. Bu ekolün erken ve en önemli temsilcilerinden biri olan Mekkî b. Ebî Tâlib’in *el-Hidâye ilâ Bulûğî’n-Nihâye* adlı eseri, hem döneminin ilmî birikimini yansıtmaları hem de sonraki tefsir literatürünü etkilemesi bakımından dikkat çekmektedir.

Bu bildiri, söz konusu eseri çok boyutlu olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır.

1. Eserin Tam Adı ve Kavramsal Çerçevesi

Eserin tam adı kaynaklarda farklı varyantlarla zikredilmekle birlikte genel kabul gören şekli şöyledir:

el-Hidâye ilâ Bulûğî’n-Nihâye fî İlmi Meâni’l-Kur’ân ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Funûni Ulûmihî¹

Bu uzun isimlendirme, eserin yalnızca bir tefsir metni olmadığını; aynı zamanda Kur’an’ın anlamı, ahkâmı ve ulûmu’l-Kur’an disiplinleriyle ilişkili ansiklopedik bir çalışma olduğunu göstermektedir. “Hidâye” (hidayet) ve “nihâye” (nihai gaye) kavramları ise eserin epistemolojik hedefini, yani Kur’an’ın anlaşılmasında nihai bir rehber olma iddiasını yansıtmaktadır.²

2. Telif Süreci, Tarihsel Bağlam ve Yazılış Amacı

Eserin telif tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, müellifin hayat kronolojisi dikkate alındığında ömrünün son dönemlerine tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Mekkî b. Ebî Tâlib’in

¹Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâyeilâ Bulûğî’n-Nihâye*, Dârü’s-Selâm li’Tibâa ve’n-Neşrve’t-Tevzi’ ve’t-Tercüme, I. Baskı, 2014, I, 1.

²Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâyeilâ Bulûğî’n-Nihâye*, I, 63.

Mısır ve Kayrevan'daki ilmî faaliyetleri, onun geniş bir rivayet havuzuna eriştiğini göstermektedir.

Mukaddimeden anlaşıldığı üzere müellif, eseri uzun yıllara yayılan bir ilmî birikimin ürünü olarak görmektedir. Onun temel amacı, Kur'an'ın anlaşılmasında müracaat edilecek sistematik ve kapsamlı bir kaynak ortaya koymaktır. Ayrıca eser, dağınık halde bulunan tefsir rivayetlerini bir araya getirme ve ilmî bir düzen içerisinde sunma girişimi olarak da değerlendirilebilir.³

Bu yönüyle el-Hidâye, erken dönem İslam ilim geleneğinde “toplayıcı-derleyici tefsir” türünün önemli örneklerinden biridir.

3. Kaynak Sistemi ve İlmî Etkileşim Alanları

Mekkî b. Ebî Tâlib, eserinde oldukça geniş bir kaynak yelpazesinden faydalanmıştır. Bunlar arasında:

- Hocası Üdfüvî'nin *İstiğnâ fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseri
- Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân* adlı tefsiri
- Ferrâ, Zeccâc ve Nehhâs gibi dil ve tefsir otoriteleri
- İbn Abbas merkezli erken dönem rivayet literatürü

önemli bir yer tutmaktadır.

Müellif özellikle hocasının eserini temel kaynak olarak kullanmakla birlikte, seçmeci bir yöntem benimsemiş; zor, nadir ve problematik rivayetleri tercih ettiğini ifade etmiştir. Taberî'ye ise hem kaynak hem de tartışma zemini olarak yer vermiş, gerektiğinde onun görüşlerini eleştirmiştir. Bu durum, müellifin pasif bir nakilci değil, eleştirel bir müfessir olduğunu göstermektedir.⁴

4. Tefsir Metodu ve Üslup Özellikleri

³Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bulûği'n-Nihâye*, I, 65.

⁴Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bulûği'n-Nihâye*, I, 63-65.

el-Hidâye, hem rivayet hem de dirayet yöntemini bir arada kullanan bütüncül bir tefsir niteliği taşımaktadır. Müellifin metodolojik yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir⁵:

- Kur'an'ı Kur'an ile açıklama
- Hadislerle tefsir
- Sahabe ve tâbiîn rivayetleri
- Arap dili (nahiv, sarf, belagat) analizi
- Kıraat farklılıklarının değerlendirilmesi

Mekkî b. EbîTâlib, âyetleri genellikle konu bütünlüğü içerisinde ele almakta, parçacı bir açıklama yerine sistematik bir anlatım tercih etmektedir. Bu durum, eserin hem öğretici hem de metodolojik bir yapı kazanmasını sağlamaktadır.⁶

Ayrıca eser, sade ve anlaşılır bir üslup taşımakta; gereksiz ayrıntılardan kaçınılarak özlü açıklamalar yapılmaktadır.

5. Kıraat, Dil Bilimleri ve Fıkîhî Yaklaşım

Eserde kıraat ilmi önemli bir yer tutmaktadır. Müellif farklı kıraat vecihlerini zikretmekte, ancak şaz kıraatleri genellikle sınırlı ölçüde ele almaktadır.

Dil bilimleri açısından Sîbeveyhi, Kisâî, Ferrâ ve Zeccâc gibi otoritelerin görüşlerine sıkça yer verilmiştir. Nahiv ve sarf tartışmaları, tefsirin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.⁷

Fıkîhî meselelerde ise Mekkî b. Ebî Tâlib mezhep taassubundan uzak bir yaklaşım sergilemekte; Malikî mezhebine mensup olmasına rağmen Şâfiî, Hanefî ve diğer mezheplerin görüşlerini de nakletmektedir. Bu durum, onun mukayeseli fıkîh yaklaşımına sahip olduğunu göstermektedir.

6. Nesh, Siyer ve Tefsirin Disiplinlerarası Yapısı

⁵Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye*, I, 63-64.

⁶ Sinan Tunç, *Mekkî b. Ebî Tâlib Ve Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2020, 54-56.

⁷Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye*, I, 63-65.

Müellif, nesh konusuna özel bir önem atfetmiş ve bazı âyetlerinneshedildiğini kabul etmiştir. Bununla birlikte farklı görüşleri de aktararak tartışmalı alanları açık bırakmıştır.

Eserde ayrıca siyer rivayetlerine de geniş yer verilmiştir. Özellikle Hudeybiye Antlaşması, biat olayları ve Hz. Peygamber dönemindeki bazı tarihî gelişmeler tefsir bağlamında ele alınmıştır. Bu durum, eserin yalnızca linguistik değil, aynı zamanda tarihî ve sosyal boyutlara da sahip olduğunu göstermektedir.

7. İlmî Değeri ve Tefsir Geleneğindeki Yeri

el-Hidâye, kendisinden sonra gelen birçok önemli müfessir tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Özellikle:

- İbn Atıyye
- Kurtubî
- Ebû Hayyân
- Şevkânî
- Âlûsî

gibi isimlerin eserlerinde el-Hidâye'ye atıflar yapılmıştır.

Ayrıca Zerkeşî'nin *el-Burhân*'i⁸ ve Süyûtî'nin *el-İtkân*'i⁹ gibi ulûmu'l-Kur'an eserlerinde de Mekkî b. Ebî Tâlib'den nakiller bulunmaktadır. Bu durum, onun yalnızca bir müfessir değil, aynı zamanda Kur'an ilimleri geleneğinin kurucu figürlerinden biri olduğunu göstermektedir.

8. Tahkik Çalışmaları ve Modern Neşirler

Eser modern dönemde iki temel tahkik çalışmasıyla neşredilmiştir:

1. Câmîatü's-Şârika Tahkiki (2008):

On iki araştırmacı tarafından yürütülen çalışma sonucunda 13 cilt olarak

⁸Bkz: Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, Kahire:Darü't-Türâs, 2008, I, 256, 260, 324, 329, 331, 461; II, 29, 92, 210, 244, 339.

⁹Bkz: Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, thk: Şuayb Arnaût, 1. bs. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2008), I, 56, 169, 206, 215, 234, 236.

yayımlanmıştır. Bu çalışma, metodolojik açıdan daha sistematik ve akademik kabul edilmektedir.

2. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Neşri (2011):

Muhammed Osman tarafından hazırlanan 7 ciltlik çalışmadır. Ancak bazı bölümlerde önceki çalışmalara dayandığı ve metodolojik açıdan daha sınırlı kaldığı değerlendirilmektedir.

Bu tahkikler, eserin modern akademi dünyasına yeniden kazandırılmasını sağlamıştır.

Sonuç

Mekkî b. Ebî Tâlib'in *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye* adlı eseri, Endülüs tefsir ekolünün erken dönem karakterini yansıtan temel metinlerden biridir. Eser, rivayet ve dirayet yöntemlerini dengeli biçimde birleştirmesi, dil bilimleriyle güçlü ilişkisi ve disiplinler arası yapısıyla klasik tefsir literatüründe seçkin bir konuma sahiptir.

Ayrıca sonraki müfessirler üzerindeki etkisi, onun yalnızca tarihî bir metin değil, aynı zamanda tefsir geleneğini şekillendiren bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle *el-Hidâye*'nin özellikle kıraat, nahiv ve ahkâm yönleriyle karşılaştırmalı çalışmalara konu edilmesi, tefsir tarihi açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

Beyanlar

Yazar Katkıları: Çalışmanın tüm bölümleri Yazar tarafından gerçekleştirilmekle beraberbildiri “Mekkî b. Ebî Tâlib Ve Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi” isimli tezden çıkarılmıştır.

Kaynakça

Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed b. Muhtâr el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye*, Dârü's-Selâm li'Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzi' ve't-Tercüme, I. Baskı, 2014.

Tunç Sinan, *Mekkî b. Ebî Tâlib Ve Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2020.

Süyutî, Ebü'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk: Şuayb Arnaût, 1. bs. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2008.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Darü't-Türâs, 2008.

KÂSİM B. KUTLUBOĞA’NIN MEZHEP İÇİ TERCİH ANLAYIŞI

Mustafa Aydın

Sabahattin Zaim Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

mustafatokadi@hotmail.com - 0000-0002-5095-5855

Özet

Hanefî Mezhebinin fıkıh metinlerinde, sadece mezhep sahibi İmam Ebû Hanîfe’nin (150/767) fikhî görüşlerine yer verilmemekte, öğrencileri İmam Ebû Yûsuf (182/798) ve İmam Muhammed b. Hasan’ın (189/805), bazen Züfer b. Hüzeyl (158/775) ve Hasan b. Ziyâd’ın (204/819) görüşlerine de yer verilmektedir. Buna, imamlardan gelen farklı rivayetler de eklenince, bir meselede varit olan görüşlerin sayısı daha artmaktadır. Bu durumda, Hanefî Mezhebine müntesip okuyucuyu bir soru karşılamaktadır: Hangi görüş tercih edilmelidir? Tahâvî (321/933) gibi müçtehit fakihler, delile bakarak tercih yapmayı uygun görürken; İbn Âbidîn (1252/1836) gibi mukallit fakihler, ihtilaflı meselelerde, bazı istisnai durumlar dışında her zaman mezhep sahibi İmam Ebû Hanîfe’nin görüşünün alınması gerektiğini -zira mezhep onun mezhebidir-, onun bir görüşü yoksa İmam Ebû Yûsuf’un, onun da görüşü yoksa o zaman İmam Muhammed b. Hasan’ın görüşünün alınması gerektiğini söylemişlerdir. Alâuddin es-Semerkandî (539/1144) de böyle düşünüyor olmalıdır ki *Tuhfetü’l-Fukahâ* kitabında her ihtilaflı meselenin ardından “Sahih olan Ebû Hanîfe’nin görüşüdür.” demektedir. Mevsilî (683/1284) de *el-Muhtar* kitabını sadece Ebu Hanîfe’nin görüşlerine hasretmiş ve kitabına “fetvada tercih edilen” anlamına gelen *el-Muhtar li’l-Fetvâ* ismini vermiştir; kitabın önsözünde de fetva için tercih edilen görüşün İmam Ebû Hanîfe’nin görüşü olduğunu açıkça ifade etmiştir. Kâsım b. Kutluboğa (879/1474) da, *et-Tashîh ve’t-Tercîh* kitabında evvela kitabın girişinde tercihin nasıl yapılması gerektiğine dair geçmiş fakihlerden nakillerde bulunmuş, ardından *Muhtasaru’l-Kudûrî*’de geçen bütün ihtilaflı meselelerde tek tek tercihte bulunmuştur. Ancak tercih kriterlerini net ifade etmeyen İbn Kutluboğa’nın, tercihte bir standart yakalayamadığı ve tutarsızlıklara düştüğü görülmektedir. Çalışmamızda bu tutarsızlıklar üzerinden onun tercih anlayışı konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kâsım b. Kutluboğa, mezhep içi ihtilaf, tercih.

QASIM B. QUTLUBUGHA’S APPROACH TO INTRA-MADHHAB PREFERENCE

Abstract

In the jurisprudence (fiqh) texts of the Hanafi Madhhab, the legal opinions are not limited to those of the founder, Imam Abu Hanifa (150/767). The views of his students, Imam Abu Yusuf (182/798) and Imam Muhammad b. al-Hasan (189/805), and occasionally those of Zuphar b. al-Hudhayl (158/775) and al-Hasan b. Ziyad (204/819), are also included. When the differing narrations transmitted from these imams are added, the number of available opinions on a single legal issue increases further. In this case, a critical question confronts the reader adhering to the Hanafi Madhhab: Which opinion should be preferred? While mujtahid jurists like al-Tahawi

(321/933) deemed it appropriate to make a preference based on textual and rational evidence (dalil), muqallid jurists like Ibn Abidin (1252/1836) argued that in disputed matters, except for certain exceptional cases, the opinion of the founder, Imam Abu Hanifa, must always be adopted—as the school is fundamentally his. They asserted that if he holds no opinion, the view of Imam Abu Yusuf should be taken, and if he also lacks an opinion, then the view of Imam Muhammad b. al-Hasan should be followed. Ala al-Din al-Samarqandi (539/1144) must have shared this view, as he states "The sound opinion is that of Abu Hanifa" after every disputed issue in his book *Tuhfat al-Fuqaha*. Similarly, al-Mawsili (683/1284) restricted his book *al-Mukhtar* solely to the views of Abu Hanifa and titled it *al-Mukhtar li'l-Fatwa*, meaning "The Chosen [Opinion] for Fatwa"; in the preface of the book, he explicitly stated that the preferred view for issuing a fatwa is that of Imam Abu Hanifa. In his work *al-Tashih wa'l-Tarjih*, Qasim b. Qutlubugha (879/1474) initially included narrations from past jurists in the introduction regarding how preferences should be made, and subsequently made individual preferences for all the disputed issues found in *Mukhtasar al-Quduri*. However, Ibn Qutlubugha, who did not explicitly define his criteria for preference, appears to have failed to maintain a standard in his preferences and fell into inconsistencies. This study addresses his understanding of preference (tarjih) through the lens of these inconsistencies.

Keywords: Qasim b. Qutlubugha, intra-madhab disagreement, preference (tarjih).

İMAM EBÛ HANÎFE'YE GÖRE İMAN-AMEL İLİŞKİSİ VE İRCÂ AKÎDESİYLE MÛNASEBETİ

Mustafa Aydın

Sabahattin Zaim Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

mustafatokadi@hotmail.com - 0000-0002-5095-5855

Özet

Hız. Osman'ın (35/65) şehit edilişinden sonra Müslümanlar arasında ideolojik kamplaşmalar başlamış, Hız. Ali (40/661) döneminde Cemel ve Sıffin vakalarıyla bu kamplaşmalar daha da pekişmiş ve zamanla ilmî bir mesele haline bürünmüştür: Büyük günah işleyen (mürtekibü'l-kebîra) iman meselesi. İman sahibi olup, Allah'a ortak koşma (şirk) dışında kalan büyük günahlardan birini işleyen kimsenin hâlâ mümin kalıp kalmaması meselesi etrafında üç anlayış teşekkül etmiştir: (1) Onun mümin olduğunu ve şayet tövbe etmeden vefat ederse ahiretteki halinin Allah'a kaldığını, dilerse af dilerse azap edeceğini söyleyen Ehl-i Sünnet ve Mürcîe, (2) onun kafir olduğunu ve tövbe etmeden vefat ettiğinde ahirette ebedî cehennemde kalacağını söyleyen Hâricîlik, (3) iman ile küfür arasında bir yerde olduğunu, ona fâsık denileceğini ve tövbe etmeden vefat ederse ebedî cehennemde kalacağını söyleyen Mu'tezile. İhtilaf, iman-amel ilişkisinin nasıl yorumlanması gerektiği noktasında düğümlenmektedir: İman, sadece inanılması gereken şeylere (mu'tekadât) inanmaktan mı ibarettir yoksa inanmakla birlikte amelleri de kapsar mı? Verilecek cevaba göre büyük günah işleyen durumu değişiklik arz edecektir. Çalışmamızda, İmam Ebû Hanîfe'nin (150/767) büyük günah işleyen iman hakkındaki görüşlerine yer verilecek, ardından onun Mürcie fırkasıyla irtibatlandırılmasına farklı bir izah getirilecektir. İmam Ebû Hanîfe'ye bu hususta muhalif olanların görüşlerinin detaylarına, delillerine ve onlara verilecek cevaplara temas edilmeyecektir.

Anahtar Kelimeler: Ebû Hanîfe, ircâ, Mürcie, mürtekibü'l-kebîra, iman-amel ilişkisi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FAİTH AND DEEDS ACCORDİNG TO IMAM ABU HANİFA AND ITS CONNECTION WITH THE DOCTRİNE OF IRJA

Abstract

Following the martyrdom of Uthman (35/65), ideological campings began among Muslims; these polarizations were further consolidated during the period of Ali (40/661) with the events of Camel and Siffin, and over time, transformed into a scholarly issue: the question of the faith of a person who commits a major sin (murtabik al-kabirah). Three approaches emerged regarding whether a person who possesses faith but commits one of the major sins—excluding associating partners with Allah (shirk)—remains a believer: (1) Ahl al-Sunnah and the Murji'ah, who assert that such a person is a believer and if they pass away without repentance, their state in the hereafter rests with Allah, who may forgive or punish them at His will; (2) Kharijism, which claims that such a person is a disbeliever and will remain in hell eternally if they die without repentance; (3) Mu'tazilah, which argues that the person is in a position between faith

and disbelief, should be called a sinner (*fasiq*), and will remain in hell eternally if they pass away without repentance. The dispute hinges upon how the relationship between faith and action (*iman-amal*) should be interpreted: Does faith consist solely of believing in matters that must be believed (*mu'taqadat*), or does it encompass deeds alongside belief? The status of the person who commits a major sin varies according to the answer provided. In our study, the views of Imam Abu Hanifah (150/767) regarding the faith of a person who commits a major sin will be presented, followed by an alternative explanation for his association with the Murji'ah sect. The details, evidences, and refutations of the views held by those who oppose Imam Abu Hanifah on this matter will not be addressed.

Keywords: Abu Hanifa, *irja*, Murjiah, *murtakib al-kabira*, the relationship between faith and deeds.

**TARİHİ İÇ MEKÂN FOTOĞRAFLARININ YAPAY ZEKÂ İLE
RENKLENDİRİLMESİNDE TEMSİL, DOĞRULUK VE GÖRSEL SAPMALAR:
MİMARLIK DERGİSİ ARŞİVLERİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR
DENEME**

Dr. Öğr. Üyesi AYŞENUR KANDEMİR

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, aysenur.kandemir@nisantasi.edu.tr –

<https://orcid.org/0000-0002-9558-2984>

ÖZET

Çalışma, Türkiye’de yayımlanmış bir mimarlık dergisinde yer alan tarihî iç mekân fotoğraflarının farklı yapay zekâ tabanlı görsel üretim araçlarıyla renklendirilmesi sürecini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Son yıllarda yapay zekâ destekli görselleştirme araçları, arşiv malzemelerinin yeniden dolaşıma sokulmasında, geçmiş mekânların güncel izleyiciye daha erişilebilir biçimde sunulmasında ve kültürel belleğin yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Ancak bu araçlar yalnızca mevcut görüntüyü renklendiren nötr sistemler olmayıp tarihsel veriyi yorumlayan, eksik alanları tamamlayan ve kimi zaman yeni temsil katmanları üreten üretken sistemler olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla yapay zekâ ile renklendirilmiş arşiv görüntülerinin belge değeri, tarihî doğruluk ve görsel bütünlük bakımından eleştirel biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışma, yapay zekâ ile üretilen renklendirilmiş arşiv imgelerinin yalnızca teknik bir iyileştirme aracı olmasının yanı sıra tarihî temsili dönüştüren ve geçmişe ilişkin algıyı yeniden biçimlendiren bir görsel üretim pratiği olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Araştırma kapsamında çeşitli otel yapılarına ait siyah-beyaz arşiv fotoğrafları benzer istemler kullanılarak farklı yapay zekâ araçlarında yeniden üretilmiştir. Elde edilen görseller; mimari unsurlara sadık kalma, malzeme ve renk önerilerinin tarihsel tutarlılığı, özgün kompozisyonun korunması, mobilya ve donatıların yeniden yorumlanma biçimi, yazı ve tabelalarda oluşan bozulmalar, bezeme detaylarının korunma düzeyi ve görsel halüsinasyonlar bakımından görsel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu kapsamda her bir görsel, arşiv kaydı ile yan yana değerlendirilmiş; yapay zekâ müdahalesinin restoratif mi, yorumlayıcı mı olduğu ya da yeniden mi kurgulandığı sorgulanmıştır. İnceleme, bazı araçların özgün mekânsal kurguya daha yakın sonuçlar üretirken bazılarının yapıya yeni elemanlar eklediğini, mevcut yazıları değiştirdiğini, bezemeleri keyfi biçimde dönüştürdüğünü ve arşiv görüntüsünü tarafsız

biçimde tamamlamak yerine onu yeniden inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Böylelikle araştırma, sentetik görselliğin kültürel bellek ve mimari temsil üzerindeki etkilerini sorgularken yapay zekâ ile üretilen arşiv imgelerinin olanaklarını ve sınırlarını görünür kılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Yapay zekâ, sentetik görsellik, arşiv fotoğrafları, iç mekân temsili, mimarlık tarihi.

MODERN VE ÇAĞDAŞ RESİM SANATINDA DENEYSEL MALZEME KULLANIMI: KURT SCHWITTERS'TAN ANSELM KIEFER'E

Dr. Ece Pınar

MEB, ecepinarr@gmail.com- 0000-0001-8672-9545

ÖZET

Modern sanat, geleneksel akademik sanat anlayışına karşı gelişen yenilikçi sanat hareketleriyle başlamış; Empresyonizm, Kübizm, Dada ve Sürrealizm gibi akımlar aracılığıyla sanatın biçimsel ve kavramsal sınırlarını genişletmiştir. Özellikle Kübizm ile birlikte ortaya çıkan kolaj tekniği, gazete parçaları, duvar kâğıtları ve çeşitli gündelik malzemelerin resim yüzeyine dahil edilmesine olanak sağlamış; böylece geleneksel sanat malzemelerinin dışında yeni ifade biçimlerinin araştırılmasının önü açılmıştır¹. Dada hareketi ise sanatın yerleşik kurallarına karşı çıkarak deneysel malzeme kullanımını daha ileri bir boyuta taşımış, hazır nesne (ready-made), kolaj ve asamblaj gibi uygulamalarla sanat üretiminde alternatif yaklaşımlar geliştirmiştir².

Bu süreç içerisinde Kurt Schwitters (1887–1948), Merz anlayışı doğrultusunda gündelik yaşamdan topladığı atık ve artık malzemeleri sanatsal üretimin bir parçası haline getirerek deneysel malzeme kullanımının öncü isimlerinden biri olmuştur. Modern sanat içerisinde biçimsel ve yapısal bir arayış olarak ortaya çıkan bu yaklaşım, çağdaş sanatla birlikte farklı anlam katmanları kazanmıştır. Çağdaş sanatta malzemenin önemi, yalnızca ne olduğundan değil, hangi kavramsal amacı taşıdığından kaynaklanmaktadır³.

Bu bağlamda Anselm Kiefer'in üretimleri, deneysel malzemenin çağdaş sanattaki dönüşümünü ortaya koyan önemli örnekler arasında yer almaktadır. Sanatçının kurşun, saman, toprak, çimento, cam ve kurutulmuş bitkiler gibi malzemeleri kullanımı; tarih, bellek, mitoloji, edebiyat ve kimlik kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir⁴. Bu çalışma, Kurt Schwitters'tan Anselm

¹ İsmail Tunalı, *Felsefenin Işığında Modern Resim*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s. 73.

² Ahu Antmen, *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2009, s. 122.

³ Sevgi Kılınç, "Alternatif Malzemenin Düşsel ve Görsel Dili: Kurt Schwitters'in Merzbild Asamblajları", *Bodrum Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3/1, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2024, s. 60.

⁴ Yurdağül Kılıç, *Anselm Kiefer'in Eserlerinin Göstergebilimsel Çözümlemesi ve Sanat Eğitimi Öğretim Programlarındaki Öğrenme Alanlarına Yansımaları*, yayımlanmış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2019, s. 45.

Kiefer'e uzanan süreçte deneysel malzeme kullanımının geçirdiği dönüşümü incelemeyi amaçlamakta; malzemenin modern sanattaki biçimsel işlevinden çağdaş sanattaki kavramsal ve sembolik rolüne evrilişini karşılaştırmalı bir yaklaşımla değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deneysel Malzeme, Modern Sanat, Çağdaş Sanat, Kurt Schwitters, Anselm Kiefer.

BURSA YÖRESEL KADIN KIYAFETLERİNDE KIRMIZI VE SİYAH RENKLERİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, ZEHRA İŞBİLİR

Bursa Uludağ Üniversitesi, 702541002@ogr.uludag.edu.tr -0009-0009-1533-0655

ÖZET

Işığın nesnelere çarpması sonucu nesnelere yansıyan görüntü veya nesnelerin yapısına ve yansıma biçimine göre algılanan ton olarak tanımlanan renkler görsel birer öge olmanın dışında, toplumsal ritüellerin ve duyguların en güçlü sembolleridir. Tarih boyunca bireyler, duygu ve düşüncelerini, toplumsal konumlarını, kimliklerini ve statülerini renkler aracılığıyla ifade etmişlerdir. Ancak kültürden kültüre renklere yüklenen anlamlar değişmektedir. Kırmızı rengi canlılığı, mutluluğu, neşeyi ifade etmektedir. Ancak bu rengin fazla kullanımı öfke ve korkuyu öne çıkartmaktadır. Siyah rengi ise ışığın yokluğunu ve yası ifade etmektedir. İnsanoğlu çeşitli renkleri giysilerinde, yalnızca örtünme ihtiyacını karşılayan araçlar olmaktan öte, kültürel anlamlar taşıyan ve toplumsal iletişimi sağlayan unsurlar olarak kullanmıştır. Özellikle yöresel kadın kıyafetlerinde kullanılan renkler ve motifler, yaşanan coğrafya, kadının toplumsal rolü ve duygusal durumları yansıtmaktadır. Bu bildiride Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan kırmızı ve siyah renklerinin Bursa kadın halk kıyafetleri örneği üzerinden somutlaştırılarak Türk kültür tarihindeki yeri, mitolojik ve geleneksel özellikleri ele alınmıştır. Bursa yöresel kadın kıyafetlerinde kırmızı ve siyahın birlikte kullanılması ve kırmızının canlılığı siyahın ağırlığı ile görsel olarak denge oluşturduğu görülmektedir. Kırmızı rengi daha çok gençler kullanırken siyah renginin örtücü özelliği nedeniyle daha çok yaşlı kadınlar kullanmaktadır. Aynı zamanda bu renkler medeni durum ve toplumsal konumlarına ilişkin bize bilgi sağlamaktadır. Çalışmada alan araştırması ile konuya derinlik katılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Sonuç olarak; kırmızı ve siyah renklerinin, Türk halk kültüründe tarihsel süreç içinde şekillendiği, kökenlerinin mitolojik ve inanç sistemine dayandığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda renklerin kültürel sürekliliğin önemli bir parçası olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Folklor, âdet, ritüel, gelenek, renk.*

1.GİRİŞ

İnsanlar en ilkel dönemlerinden beri doğa ile iç içedir. Doğanın insan hayatındaki önemi yadsınamaz. İnsanlar doğadan hareket ile renkleri öğrenmişlerdir. Renkler, insanların hayatında hep var olmuştur. Geiger, “Renk duyusunun en ilkel aşaması olarak bir siyah-kırmızı ikiliği ortaya çıktığını ve Geiger etimolojinin yardımıyla daha da eskilere, “siyah ile kırmızının bile muğlak bir renklilik fikri içinde kaynaştığı bir zamana inilebileceğini iddia eder.”¹Buradan anlıyoruz ki ilkel insanların yaşadıkları dönemlere inildiğinde siyah ve kırmızı renklerinin, en eski çağlardan beri kullanılan ilk renkler olduğu açıktır.

Siyahı tüm koyu olan renkler için kullanırlardı. Gladstone’un dediği gibi “Temel renkler bize doğa tarafından verilmiştir.” İnsanlar renkleri doğada var olan çeşitli bitkilerden, hayvanlardan öğrenmişlerdir. Mesela vücudumuzdan çıkan kanın kırmızı olma sebebi ile kırmızıya aşina olmuşlardır. Homeros’un, şarabın rengini; öküzlere, menekşe çiçeğine, denize benzetir. Koyu kırmızının onlarda uyandırdığı hisler ve düşünceler ne kadar farklıdır.²Kırmızı rengine bakıldığında bir yaşam, canlılık görülür. Kanın rengi kırmızıdır, kan ise yaşamdır. İnsanlar kırmızıyı genelde kan ile bağdaştırır. Doğaya bakıldığında ise kırmızının pek çok çiçeklerde, hayvanlarda, kırmızı topraklarda var olduğu görülür. Kırmızı hem yaşamın hem de ölümün rengidir. Savaşı temsil eden renk olduğu da bilinir.

Siyah rengi ise ilkel yaşamdan beri en çok bilinen renktir. İlkel dönemde ne ışık var idi ne de ateş. O zamanlarda yaşanıldığını düşünür isek güneş gittikten sonra insanların hayatlarının karanlık bir zamanda sürdürdükleri açıktır. Türk kültürüne bakıldığında da en baskın iki rengin siyah ve kırmızı olduğu görülür. Türkler renkleri her alanda kullanmışlardır. Yer ve kişi adlarında, bayraklarda, yönlerde, giyim-kuşamda, sanatta, inançlarında, ritüellerinde, hayvanlarını, kullandıkları çadırları adlandırırken, deyim-atasözlerinde kullanmışlardır. Bursa Yöresel Kadın Kıyafetlerinde de kırmızı ve siyahın hâkim olduğu görülmektedir. Bursa’da eskiden beri dikkat çeken geleneksel giyimde, özellikle kadınların işlemeli ve süslü kıyafetleri her zaman büyük bir beğeni toplamıştır. Bursa’nın ünlü kadifeleri ve ipekleriyle bezenmiş kıyafetlerini giyerlerdi. Günümüzde kınalarda hala “Bursa Kadifesi” adı ile kaftanlar ve elbiseler giyilmektedir. Bir diğer kumaş türü ise ipektir. Bursa’nın ipekçiliği

¹ Deutscher, G. (2022). Dilin Aynasından, (Çev. Cemal Yardımcı), İstanbul: Metis Yayınları. s.52

² Deutscher, G. (2022). Dilin Aynasından, (Çev. Cemal Yardımcı), İstanbul: Metis Yayınları. s.41

önemli bir yer tutar. Günümüzde Bursa’da bulunan Koza Han’a gidildiğinde birçok çeşit ile karşılaşmaktayız. Fularlar, elbiseler ve çeşitli ürünler bulunmaktadır. Renklerin kumaşlar ile buluşması sonucunda insanlar duygu ve düşüncelerini, statülerini de dile getirmişlerdir.

Bir kimse mutlu iken daha renkli giyinirken, bir kayıp sonucunda üzüntülü iken siyah rengi tercih etmiştir. Gelinlerin duvakları, kuşakları kırmızı seçilirken, ölüm ve yas rengi ise siyah seçilmiştir. Bir kimse yaşlı ise siyah gibi koyu renk tercihinde bulunurken, gençler kırmızı gibi canlı renkleri tercih eder. Evli ve bekar kimselerin de bu renk tercihi söz konusudur. Buradan anlaşılabileceği üzere insanın hayattaki konumunu, duygu ve düşüncesini, ritüellerdeki yerini renkler belirler. Renkler giysiler ile birleşerek sözsüz birer sembol olarak topluma bireyi ifade eder.

Bursa Yöresel Kadın Kıyafetlerinde de görüldüğü üzere hâkim renkler; siyah, kırmızı, yeşil, beyaz, sarıdır. Kıyafetlerde genellikle renkli desenler dikkat çeker. Çiçek motiflerine çizgiler eşlik eder. İki temel parçadan oluşur kıyafetler; şalvar ve fıstan. Üzerine de üçetek ve güdük giyilir. Önlük, kuşak ve sıktırma ile giysileri tamamlanır. Bürgü giysisinin üzerlerine de kanaviçe işlenmiştir. Böylelikle yöresel ve etnik unsurlar kıyafetlere yansıtılmıştır. Örtülerinin uç kısımlarına da oyalar işlenerek süslenmiştir. Bakıldığında rengarenk ve cıvıl cıvıl bir görünüm oluşmaktadır. Siyah ve kırmızının yöresel kadın kıyafetlerindeki tezahürü ve motifleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Kırmızı ve siyah rengin düğün ve yas törenlerindeki kullanımıyla beraber Bursa Yöresel Kadın Kıyafetleri bağlamında renk ve motiflere bakılması gerektiği anlaşılmıştır.

2.KIRMIZI VE SİYAH

Siyahın tüm kültürlerde, dünya mitolojilerinde ve simgecilikte olumsuz anlamların ifade edilmesinde kullanıldığı görülür. Siyahın insanda uyandırdığı etki neticesinde böyle bir anlam yüklenmiştir. İnsana psikolojik açıdan da siyahın tesiri çok farklıdır. İnsanda bilinmeyene olan korku hep var olmuştur. Siyah renk de bilinmezliği ifade eder. Bireyler siyah rengi gördüklerinde üzüntü, boşluk ve korku hissederler. Türkler siyah rengi ifade ederken genellikle “kara” sözcüğünü kullanırlardı. Türklerin yönleri ifade ederken renklere başvurdıkları bilinir. Kuzey yönünün karşılığı da Türklerde karadır. Mitolojik bağlamda bakıldığında da Yeraltı Tanrısı Erlik ’in gözleri ve kaşları kömür karasıdır. Kara çamurdan bir sarayda oturur. Ailesindeki

bireylerin isimlerinde de kara sözcüğü geçer. Yeraltının karanlık dünyasının temsilcisidir. Eski inanışlarda kötü ruhlardan bahsederken de “kara töz” ifadesi kullanılırdı. Umay Ana’nın kötü bir versiyonu olan Kara Umay’ın da varlığı bilinir. Kötü olanı ifade ederken siyaha başvurulduğu görülür. İnsanoğlu bir topraktan yaratıldı ve dönüş yine kara toprağa olacaktır. Mevlâna ‘nın söylediği gibi; “Topraktan geldik, toprağa gideceğiz. Mühim olan; çamurlaşmamak...”. Hayatın üç önemli geçiş dönemi vardır. Doğum, evlilik ve ölüm. Anne karnında karanlık bir dünyadan, dokuz ay sonra aydınlık bir dünyaya kavuşulur. Fakat o karanlık yine bireyi çağırır ve ebedi bir yolculuk için kara toprakla buluşur. İnsan hayatının devinimi karanlıktan, karanlığa olan bir yolculuktur. Kara her zaman hayatta var olan gizli bir renktir. Çok aşına olunan ama gücü, sırları bilinmeyen, farkına varılmayan bir renk. Siyaha baktığında birey kendini bulur. Bireyi içine çeken, ilkel benliğini bulduğu dipsiz bir kuyudur.

Kaynak kişiye, “Siyah rengi sizde neyi çağırıştırıyor?” diye sorulduğunda “Öfkeyi, karanlığı ve yalnızlığı çağırıştırıyor.” (K.K.1) yanıtı alındı. Kaynak kişiler ile olan bir sohbet esnasında siyahı neden tercih ettikleri sorulduğunda “İnsanın canı başka renk görmek istemiyor, giyesi zaten gelmiyor.” (K.K.2) ifadelerine rastlanıldı. Buradan da anlaşılabileceği üzere siyah renk matemin, rengidir. İnsanın kendini boşlukta, karanlıkta hissetmesinin sembolik göstergesidir. “Alnının kara yazısı” deyiminde ise kişinin kötü talihli, kötü kadere sahip olduğu anlaşılır. Deyimlerimizde ve atasözlerimizde de kara rengine yer verilir. Karabasan veya Karabastı ifadeleriyle de inanışa göre bireye uyku esnasında rahatsızlık veren ruha inanılır. Karanın insanlardaki tesirinin hep rahatsız edici, korku verici, boşluk hissine kapılmalarına sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Kırmızı, al bayrağın, yüzyıllarca sancağın rengi olmuş, ateşin rengidir. Savaşı, aşkı, gelinleri anlatır. Eskiden Türk toplumlarında gelinliklerin kırmızı renk olduğu bilinir. Gelincik olarak bilinen kırmızı çiçeğe de bu nedenle gelincik denir. Renginden ötürü böyle bir ad konulduğu halk arasında bilinir. Eskiden çekilmiş gelin görsellerine bakıldığında da bu görüşleri doğrulayacak verilere erişilir. Güneyin rengi de Türklerde kırmızıdır. Güneyi ifade ederken kullanırlar. Bu sebeple de güneydeki denize Kızıldeniz denmektedir. Türklerde kırmızıyı karşılayan kelime ise “al” dır. Kırmızı renk hayatın, yaşamın rengidir. Bireylerde mutluluğu, yaşamın döngüsel olarak devam ettiğinin sembolik rengidir. Mitolojik bağlamda bakıldığında da Alkarısı karşımıza çıkar. Lohusa kadınlara musallat olan bir ruhtur. Lohusayı ve bebeğini rahatsız eder. Bu yüzden de anneye kırmızı kurdele takılır, yanında demirle ses çıkarılır.

Şamanizm’den gelen bu ritüel de sesler ile kötü ruhların kovulduğuna inanılmasından gelir. Alkarısı’ nın bir diğer ismi de Albastı ’dır. Lohusa kimse onun gelmesi sonucu etrafı kırmızı gördüğüne inanılır.

İki kalbin birleşiminin en somut örneği de düğündür. Kalp simgelerinde hep kırmızı renk ile kullanılır. Sebebi ise kanın vücuttaki devir daimini sağlayan en önemli organ olmasından kaynaklanır. Kırmızı, yaşamsal bir renktir. İnsana yaşamı hatırlatır. Düğün de bireyin hayatındaki en önemli aşamalardan biridir. Yaşamını başka bir bireyle tamamlamak, hayatının odak noktasına koyacağın kişiyi seçmek oldukça meşakkatli bir iştir. Birey evleneceği kişiyi seçtikten sonra Türk kültüründeki önemli gelenek ve görenekler uygulanır. İsteme töreni, söz, nişan, kına gecesi, düğün gibi pek çok törenler gerçekleştirilir. İşte bu törenlerin ana rengi de kırmızıdır. Kırmızı çok eski zamanlardan beri çok tercih edilen bir renk olmuştur. Kırmızı canlılığı simgelediği gibi bir diğer yandan da bolluğu, bereketi simgeler. Bu nedenle de gelinlerin bellerine bağlanan kırmızı kuşağa “bereket kuşağı” denmektedir. Kuşak, kızlığın artık bitip, kadınlığın başladığının bir göstergesidir. “Türklerde “al” ve “kırmızı” düğünün, ergenliğin, muradın, kızlığın ve gerdeğin rengidir. Dede Korkut’ta gerdeğin ve gerdek elbisesinin rengi “kırmızı”, gelinliğin sembolü ise “al” duvaktır.³

Bursa, Osmangazi’de Dış Bedesten Çarşısı’nda bulunan duvak ve kuşak satıcısı ile yapılan röportajda elde edilen veriler de dikkate şayandır. Kaynak kişi bu mesleği yirmi dört yıldır icra ettiğini dile getirdi. Gelinlerin kuşağına ne ad veriliyor diye sorulduğunda “gayret kuşağı” şeklinde yanıt verdi. Kuşağın anlamını bilip bilmediği sorusu yöneltildiğinde: “Eskilerden kalan bir şey, bereket olarak, kızımıza gayret olması amacıyla takılır.” (K.K.4) şeklinde yanıt verdi. Bekaret ile ilgili bir şey söylemedi. Eski anlamını bildiği belliydi. Hangi renk olduğu sorulduğunda ise; “Kırmızı olur genellikle ama diğer renklerde de kuşaklarımız bulunuyor.” dedi. Kızların bellerine takılan kuşağın kırmızı seçilmesi, duvaklarının al duvak olması düğün törenlerinin renginin kırmızı olduğunun göstergesidir. Kınalarda da kırmızı kaftanlar, kırmızı duvaklar kullanıldığı görülür. Gayret kuşağının kırmızı seçilmesi ve gelinin gittiği evde işler yapıp, aileye hayırlı olmasının temennisinin sembolik göstergesidir.

³ Saraç, H. (2022). "Türk ve Slav İnanışları ile Geleneklerinde Simgesel Değer Olarak 'Kırmızı'", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 11 (2), s. 657-673. <https://dergipark.org.tr/en/pub/teke/article/1136618> (Erişim tarihi: 30.06.2026).

3.BURSA YÖRESEL KADIN KIYAFETLERİNDE KIRMIZI VE SİYAH

Bursa'da eskiden beri dikkat çeken geleneksel giyimde, özellikle kadınların işlemeli ve süslü kıyafetleri her zaman büyük bir beğeni toplamıştır. Bursa'nın ünlü kadifeleri ve ipekleriyle bezenmiş kıyafetler giyerlerdi. Günümüzde kınalarda hala "Bursa Kadifesi" adı ile kaftanlar ve elbiseler giyilmektedir. XVI.yy'ın ikinci yarısından sonra Bursa kadifeleri, çatma, serâser denilen altın kumaşlar, kemhalar, tafta, çuha, keyfiye, peştemallar oldukça yaygın ve ünlüydü. Padişah sarayı ve erkanı bu kumaşlara çok rağbet ederlerdi.⁴ Eskiden beri var olan Bursa kadifelerinin ilk ünlenme noktası XVI.yy'ın ikinci yarısından sonra olmuştur. Padişahların ve ailelerinin de ilgisinin sonucunda değerli görülmüştür.

Bursa Kadifesinin yanında bir diğer önemli kumaş da ipektir. İpekçilik sektöründe ileri olan Bursa önemli törenlerden biri olan düğün töreninde gelinlere hediye olarak ipek verilmesi dikkat çekicidir. Bursa'nın dokumacılığı o zamanlar çok ünlü imiş. El dokumacılığı tezgahlarının sayısı da günden güne o zamanlar artmaktaymış. Günümüze gelindiğinde ise Bursa'nın tekstil şehri olduğu görülmektedir. Büyük tekstil firmalarının burada kurulmasından sebeple, önemli bir sanayi ve tekstil şehri olması ile bilinir. Bursa'nın kadifesi, ipeği, havlusu ünlüdür. Gelinlerin çeyizlerinde havlulara isimleri işlenir, çeşitli oyalar yapılır. İpekleri de renk renktir.

Türk kumaşları eski dönemlerde neredeyse bütün kumaş türlerine üstün gelmekteydi. Dünya'nın hayranlığını kazanan renk de "Türk Kırmızısı" olmuştur. Parlaklığı ile adından söz ettirmiştir. Türk Kırmızısı dünyaya adını duyurmuştur. Çeşitli yollar ile formülünü çalmaya uğraşan yabancılar bir türlü rengi tutturamamışlar ve sonunda bir yolunu bulup öğrenmişlerdir. Türk Kırmızısının üretildiği yerlerden biri de Bursa'dır. Bursa'da bir handa üretilmiştir. Ticaret ile dünyaya açılmıştır. Fakat boyayı elde etmek için çok su gerektiğinden Bursa'da bir süre sonra üretim yeri kapanmıştır. Yurtdışına bakıldığında genelde nehirlerin kenarlarına kurulmuşlardır. Boyanın suya karışması sonucu nehirler kırmızıya bulanmıştır. Nehirler bir süre kıpkırmızı akmıştır. Kırmızı renginin hikâyesi kadınların giysilerine, mendillerine, gelinliklerine, kaftanlarına yansımıştır. Kıyafetlerde en çok görülen renklerden biri kırmızıdır. Eski çağlardan beri en çok başvuru, renk olmuştur. Kırmızının yanında siyah, yeşil gibi renkler de çok kullanılmıştır. Halk kıyafetlerinde en çok bu renklere rastlanmaktadır.

⁴ Taş, H. (1998). "Bursa'da Kumaş ve İpekçiliğin Tarihsel Gelişimi İçinde Eski Bursa'da Giyim-Kuşam Gelenekleri", VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, s. 91, Bursa.

Günümüzde Bursa’da bulunan hanımlar modern tarzda giyinmektedir. Köylerde de modern tarzın yanında şalvar tercih edilir. Hatta “Şalvar Geceleri” adı altında eğlenceler düzenlenir ve tüm köy halkı kaynaşır, eğlenmektedir. Yöresel giyim tarzını genellikle köy düğünlerinde görmekteyiz. Kına gecelerinde özellikle gelinlerin yöresel ağırlıklı giyindiği görülür. Daha çok dağ yörelerinde bu gelenek hakimdir. Türkmenler, Yörükler, Muhacirler ve diğer kökenlerden oluşan milletler de kendilerine özgü kıyafetler giymektedir. Önemli bir geçiş töreni olan evlenme töreninde özellikle gelinlerin bu ruhu hala yaşattığı görülür. Arnavutların “dimije” adını verdikleri şalvar takımını, dağ köylerinde bulunan gelinlerin ise üç etekten oluşan yöresel kıyafetler giydiği görülür. Böylelikle o eski ruh hala yaşatılır.

Görsel 1. Bursa yöresi geleneksel kadın giysileri⁵

Yukarıdaki görsellerde görüldüğü üzere hâkim renkler; siyah, kırmızı, yeşil, beyaz, sarıdır. Kıyafetlerde genellikle renkli desenler dikkat çeker. Çiçek motiflerine çizgiler eşlik eder. İki temel parçadan oluşur kıyafetler; şalvar ve fistan. Üzerine de üçetek ve güdük giyilir. Önlük, kuşak ve sıktırma ile giysileri tamamlanır. Bürgü giysisinin üzerlerine de kanaviçe işlenmiştir. Böylelikle yöresel ve etnik unsurlar kıyafetlere yansıtılmıştır. Örtülerinin uç kısımlarına da oylar işlenerek süslenmiştir. Bakıldığında rengarenk ve cıvı cıvı bir görünüm oluşmaktadır.

⁵ Koca, E., Koç, F. ve Çotuk, S. (2009). "Geleneksel Giyim Öğelerinin Esin Kaynağı Olarak Giysi Tasarımına Katkıları", Yeni Dünya Bilimleri Akademisi Elektronik Dergisi (e-Journal of New World Sciences Academy), 4 (3). s.95

Bursa Kadın Kıyafetleri (Bursa İl Kültür ve
Turizm Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı
Zedal KONDAKÇI Arşivinden)

Bursa Kadın Kıyafetleri (Bursa İl Kültür ve
Turizm Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı
Zedal KONDAKÇI Arşivinden)

Görsel 2. Bursa Kadın Kıyafetleri⁶

Arşivlerden hareket ile yöresel kıyafetlerin bölümlerine ve adlarına bakılması gerekmektedir. Ton don denilen şalvar bir tür pantolon biçimindedir. Ağı yukarıda uçkur bağı düşüktür. Bu tür özellikleri ile rahat etmeyi sağlar. Şu parçalardan oluşur:

Top Don: Pamuk- İpek karışımından dokunmuştur. Parçaların yanı nakışlıdır. Bunlara parçalık denir. Türlü şenliklerde işli parçalıklar üç eteğin yan yırtmaçlarından görülür.

Uçkur (Yağlık): İnce İpek bürümcüktendir. Uçları mor ve sümbül başakları işlidir.

Gömlek (Uzun Köynek): Beyaz İpek bürümcükten yapılmıştır. Dize kadar iner. Önü Pembe gül dallarıyla işlidir. Yaka ve kol ağızları, renkli ipek ipliği ile işlenmiştir.

Cepken: Açık yeşil Bursa kadifesindendir. İçi astarlıdır. Üstü sarı bükme simle süslenmiştir.

Şal Kuşak: İnce yünden dokunmuştur. Renkli çizgilidir. Arasına iğne ile çiçek desenleri işlenmiştir. Kare biçimindedir. Üçgen sarı olarak bele sıkıca bağlanır.

Gümüş Kemer: Şal kuşağın üzerine takılır. Altın- Gümüş karışımıdır. Önde çiçek biçiminde bir tokası vardır.

Çorap: İnce ak yünden beş şişe örülmüştür. Pembe gül deseniyle bezelidir.

Çedik: Sarı deriden yapılmıştır. Taban astarına karanfil motifleri sırma ile işlenmiştir.

⁶ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturatlasi/geleneksel-kadin-kiyafeti>
(Erişim tarihi: 30.06.2026)

Hotoz Başlık: Bursa’lı kadınlar (50 yıl önce) hotoz başlık giyerlerdir. Geçmişte başa giyilen hotoz mevsim çiçeklerine göre hazırlanırdı. Gül zamanı gül oyalı, gül renkli hotozlar, leylak zamanı leylak oyalı, leylak rengi hotozlar giyilirdi.

Kadınların giysilerinin çok katmanlı yapılardan oluştuğu görülür. Aksesuar olarak kullanılan diğer yan ürünler ise; başlıklar, terlikler, gıdıklılar, çoraplar ve çediklerdir. Başlıklarda çeşitli boncuklar, yünden ipler bulunur. Terlik ise başlığın içerisinde bulunur ve kişinin başındaki teri emer. Çoraplar ise beyaz renkli ve uzundur. El örmesi olan çoraplarda genellikle gül motifleri bulunur. Gıdıklık ise bir nevi gerdanlıktır. Çedikler, deriden yapılan soğuğu geçirmeyen bir üründür.

Görsel 3. Yöresel Giyim Örneği⁷

Görselde de görüldüğü üzere gerdanlıklar yeşil, örtü siyah ve kırmızıdır. Başlıkta ise çeşitli renkler görülmektedir. Genel anlamda bakıldığında da kırmızı, siyah, yeşil ve sarı göze çarpmaktadır. Türklerin eskiden beri giydiği tören kıyafetleri, özel gün kıyafetleri bu renkleri taşımaktadır. Bakıldığında hala bu gelenek devam etmektedir. Motifler doğadan esinlenerek yapılmıştır. Çiçekler, dallar, yapraklar dikkat çeker. İnsanın doğadan geldiğini ve eski

⁷ Yılmaz, N. ve Sözüer, Z. D. (2025). "Keles Yörükleri Kadın Kıyafetlerinde Kimlik ve Teknik Özellikler: Saha Çalışmasına Dayalı Bir İnceleme", ARIŞ Dergisi, (26), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara. s.127

yaşamlarda daha da doğa ile bir arada yaşanıldığı için başvurdukları ilk şekiller de bu yönde olmuştur.

Görsel 4. Kıyafet bölümleri⁸

Yukarıda bulunan görselde görüldüğü üzere kıyafetleri on parçadan oluşmaktadır. Kıyafetler dilsiz birer işaret biçimidir. Kıyafetleri giyen kişinin sosyal statüsünü, medeni halini, duygularını ve yaşadığı coğrafyanın izlerini taşıyan birer simge olarak görmek mümkündür. Eskiden bir kimsenin evli mi, nişanlı mı yoksa yaşlı mı olduğunu sormaya gerek duymazlardı. Kıyafetlerine bakıldığında tüm olanlardan haberdar olunurdu. Sözsüz iletişimin bir parçasıydı.

Gül ve lale motifleri genellikle aşk ve bağlılığı temsil ettiği için yeni gelinlerin çeyiz ürünlerinde bolca gül ve lale motifleri yer alırdı. Karanfil ise sadakati ve yenilenmeyi temsil ederdi. Sarkan çiçek motifleri ise evlenmek isteyen genç kızları sembolize ederdi. Bahar dalları

⁸ Güler, G. (2022). Bursa Uluumay Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Müzesi'nde Bulunan Geleneksel Tekstillerin Korunması ve Saklanması Üzerine Öneriler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir. s.25

ve dal motifleri ise aile birliğini, soyun devamını ve uzun ömrü temsil ederdi. Dikenli çiçeklerin kullanım sebebi ise nazara karşı koruyacağına inanıldığından sembolize edilirdi.

Çizgilerin kullanımından ise kalın veya ince olmalarından hangi yöreye ait olduğu anlaşıldı. Örneğin, Karadeniz’de çizgiler sık, kalın ve renklidir. Zikzak çizgiler de hayatı, canlılığı temsil eder bir diğer adı da su yoludur. Hayatın su gibi akıp gitmesinden sebep bu çizgi stili çok kullanılmıştır.

Kıyafetlerde bulunan renklerden yola çıkarak da kişinin ruh halini anlamamız mümkündür. Canlı ve parlak renk kullanımlarında kişinin mutlu olduğunu anlar iken siyah ve koyu renk kullanımlarında kişinin yasta ya da duygu durumunun pek yerinde olmadığı anlaşılır. Kırmızı bireylerde yaşamı, canlılığı ve düğünü çağrıştırır iken siyah renk ise yası, bireyin mutsuzluğunu yansıtmaktadır. Renklerin, motiflerin birer anlama sahip olması ve bireye soru dahi sorulmadan durumu hakkında bilgi sahibi olunması eskiden yaşamış olan bireylerin ne kadar ince bir düşünceye ve ruha sahip olduklarını göstermektedir.

Görsel 5. Yöresel Giyim Örneği⁹

⁹ <https://www.bursaworld.com/giyim-kusam-gelenekleri.php>

Görsel 6. Kıyafet Örnekleri¹⁰

Görsel 7. Başlık Örnekleri¹¹

(Erişim tarihi: 30.06.2026)

¹⁰ Ecer, A. (2010). Bursa Yöresindeki Yerel Giysilerin ve Kumaş Yapılarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul. s.10

¹¹ Ecer, A. (2010). Bursa Yöresindeki Yerel Giysilerin ve Kumaş Yapılarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul. s.10

Görsel 8. Gelin Alı¹²

¹² Ecer, A. (2010). Bursa Yöresindeki Yerel Giysilerin ve Kumaş Yapılarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul. s.12

Görsel 9. Çalvar/Paçadon /Krepdôçin/Topdon/Paçalıkli Don¹³

Görsel 10. Üçetek¹⁴

Görsel 11. Mintan/Gôyneke /Entari/içlik¹⁵

¹³ Ecer, A. (2010). Bursa Yöresindeki Yerel Giysilerin ve Kumaş Yapılarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul. s.13

¹⁴ Ecer, A. (2010). Bursa Yöresindeki Yerel Giysilerin ve Kumaş Yapılarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul. s.15

¹⁵ Ecer, A. (2010). Bursa Yöresindeki Yerel Giysilerin ve Kumaş Yapılarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul. s.14

Giysilerin her birine bakıldığında doğadan esintiler ile karşılaşmaktadır. Eski dönemlerde insanların yaratıcılığının en önemli kaynağı doğa idi. Doğadan alınan ilhamlar sonucu giysilere doğa esintileri yansıtırdı. Başlıklarında, ton donlarında, üçeteklerinde, mintanlarında ve diğer aksesuarlarında doğanın izini görmekteyiz. İrili ufaklı çiçekler, geometrik şekiller ile çiçekler, yaprak ve dallar göze çarpmaktadır. İnsanların etraflarında olan şeyleri giysilerine yansıtması doğaldır. Hiç bilmedikleri bir şeyin motifini kullanamazlardı. Eski dönemlerde hayvancılık ve çiftçilik ile uğraşılmasının getirisi de doğa ile bir bütün olmaktır. Görsellere bakıldığında da doğada bulunan çiçek ve yaprakları görmekteyiz.

Kıyafetlerin geneline bakıldığında kırmızı ve siyah rengi göze çarpar. Diğer renkler yardımcı renkler gibi görünür iken, kırmızı ve siyah kıyafeti oluşturan temel renkler olarak görülebilir. Motiflerin sıralanışı, renk seçimleri itibari ile doğanın döngüselliğini, devinimini yansıtmaktadır. Giysilerin de kat kat olması, doğanın dönemlerini yansıtırçasınadır.

Kırmızı ve siyahın bolca kullanılmasını da ilkel dönemden gelen aşinalık ile bağdaştırılabilir. Kırmızı ve siyah insanların ilk kullandıkları ve giysilerine yansıttıkları renklerdir.

4.SONUÇ

Bursa yöresel kadın kıyafetlerinde kırmızı ve siyah renklerinin incelenmesine yönelik yapılan bu araştırmada insanlığın en ilkel dönemlerden beri anlamlandırdığı ve Türk kültür tarihinde köklü bir geçmişe sahip olan kırmızı ve siyah renkleri, Bursa yöresel kadın kıyafetleri bağlamında önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Kırmızı ve siyahın anlamından başlayarak, Bursa yöresel kadın kıyafetlerindeki yeri ve anlamına odaklanan bu çalışmada görüşme tekniğinden de yararlanılarak araştırmaya derinlik katılmıştır. Elde edilen veriler ve alan araştırmasının ışığında giyim-kuşam unsurlarının yalnızca birer örtünme aracı olmadığını; toplumsal statüyü, medeni durumu, yaş gruplarını ve psikolojik durumları aktaran dilsiz birer sözsüz iletişim sembolü olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırma sonucunda ulaşılan tespitler şu şekildedir:

- **Türk Kültüründeki Mitolojik Temeller:** Türk kültüründe "al" ile adlandırılan kırmızı; canlılık, doğum, evlilik ve bereketle (bereket/gayret kuşağı) özdeşleşirken; "kara" olarak adlandırılan siyah ise bilinmezlik, yas, ölüm ve

yeraltı mitolojisiyle (Erlik Han, Kara Umay) ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda renklerin, Türk inanç sisteminin ve geçiş ritüellerinin (doğum, evlilik, ölüm) sembolik birer yansıması olduğu anlaşılmıştır. Siyah ve kırmızının mitolojik ve kültürel bağlamdaki yerinin önemi ortaya çıkarılmıştır.

- **Giysilerde Renk Dengesi:** Bursa yöresel kadın kıyafetlerinde (şalvar, üçetek, fistan vb.) kırmızı ve siyah renkleri bir arada kullanılarak görsel bir kontrast ve denge oluşturulmuştur. Kırmızı renk daha çok gençlik, dinamizm ve evlilik aşamalarını sembolize ederken; siyah renk, örtücü ve ağırbaşlı niteliğiyle yaşlılık dönemi ve matemi temsil etmektedir. Yaşamın iki önemli geçiş dönemi olan düğün ve ölümün sembolik renkleri olduğu görülmüştür.
- **Sözsüz İletişim ve Sosyal Statü:** Giysiler üzerinde yer alan doğa kaynaklı motifler (gül, lale, karanfil vb.) ile geometrik çizgiler, kadınların toplumsal konumunu ve duygusal dünyasını dış dünyaya yansıtmıştır. Kişilerin ruhsal durumları ve toplumsal rolleri, herhangi bir sözel ifadeye gerek kalmaksızın kıyafetlerdeki renk ve motif tercihleri üzerinden toplum tarafından okunabilmektedir. Sözsüz iletişimin en önemli yardımcısı motifler ve renkler aracılığı ile sağlanmıştır.
- **Kültürel Süreklilik:** Günümüzde modern yaşamın etkisiyle günlük giyim tarzı değişmiş olsa da Bursa'nın dağ köylerinde, kına gecelerinde (Bursa Kadifesi kullanımı) ve "Şalvar Geceleri" gibi geleneksel etkinliklerde bu giyim kültürünün ve renk sembolizminin varlığını koruduğu tespit edilmiştir. Böylelikle süre gelen gelenekler korunmuş ve yaşatılmaktadır. Nesilden nesile aktarılan yöresel kadın kıyafetleri sayesinde kültürel ruhun yaşatılmakta olduğu ortaya konmuştur.

Sonuç olarak, Bursa yöresel kadın kıyafetlerinde öne çıkan kırmızı ve siyah renk tercihi, Türk halk kültürünün tarihsel birikimini, mitolojik düşünce sistemini ve kültürel belleğini yansıtan önemli bir simgesel unsur olarak değerlendirilebilir. Doğadan ilham alan renklerin mitolojik anlamlarla bütünleştirilerek geleneksel giysilerde kullanılması, Türk toplumunun kültürel hafızasının ve düşünsel zenginliğinin korunarak günümüze aktarılmasına katkıda bulunmaktadır.

5.KAYNAKÇA:

Sözlü Kaynaklar

K.K.1 Gülben İşbilir, 1978, Evli, Lise mezunu, Ev hanımı, Görüşme tarihi: 15.12.2025

K.K.2 Gülbeniz Yenigelenler, 1984, Dul, Lise mezunu, Ev hanımı, Görüşme tarihi: 15.12.2025

K.K.3 Derya Beşkaya , 1999, Bekar, Üniversite mezunu, Öğrenci, Görüşme tarihi: 16.12.2025

K.K4. İsmail Yılmaz, 1962, Evli, İlkokul mezunu, Esnaf, Görüşme tarihi: 13.12.2025

Yazılı Kaynaklar

Deutscher, G. (2022). Dilin Aynasından, (Çev. Cemal Yardımcı), İstanbul: Metis Yayınları.

Ecer, A. (2010). Bursa Yöresindeki Yerel Giysilerin ve Kumaş Yapılarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Güler, G. (2022). Bursa Uluumay Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Müzesi'nde Bulunan Geleneksel Tekstillerin Korunması ve Saklanması Üzerine Öneriler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Koca, E., Koç, F. ve Çotuk, S. (2009). "Geleneksel Giyim Öğelerinin Esin Kaynağı Olarak Giysi Tasarımına Katkıları", Yeni Dünya Bilimleri Akademisi Elektronik Dergisi (e-Journal of New World Sciences Academy), 4 (3).

Saraç, H. (2022). "Türk ve Slav İnanışları ile Geleneklerinde Simgesel Değer Olarak 'Kırmızı'", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 11 (2). <https://dergipark.org.tr/en/pub/teke/article/1136618> (Erişim tarihi: 30.06.2026).

Taş, H. (1998). "Bursa'da Kumaş ve İpekçiliğin Tarihsel Gelişimi İçinde Eski Bursa'da Giyim-Kuşam Gelenekleri", VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, Bursa.

Yılmaz, N. ve Sözüer, Z. D. (2025). "Keles Yörükleri Kadın Kıyafetlerinde Kimlik ve Teknik Özellikler: Saha Çalışmasına Dayalı Bir İnceleme", ARIŞ Dergisi, (26), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturatlasi/geleneksel-kadin-kiyafeti>

(Erişim tarihi: 30.06.2026)

<https://www.bursaworld.com/giyim-kusam-gelenekleri.php>

(Erişim

tarihi:

30.06.2026)

ARAPÇA KÖK-VEZİN SİSTEMİNİN ZİHİNSEL SÖZLÜK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi, YELİZ ÇİÇEK

Kafkas Üniversitesi, Yeliz.cicek@kafkas.edu.tr -

<https://orcid.org/0000-0002-8041-5518>

ÖZET

Bu çalışma, Arapçada kök-vezin sisteminin zihinsel sözlük bağlamında morfolojik işleme açısından nasıl yapılandığını incelemeyi amaçlamaktadır. Zihinsel sözlük, bireyin diline ait sözcüklerin fonolojik, morfolojik ve anlamsal özellikleriyle birlikte bilişsel olarak düzenlendiği bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Sözcüklerin zihinde depolanma ve işlenme biçimi, dilsel bilginin edinimi ve kullanımı açısından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Arapçanın kendine özgü kök-kalıp (kök-vezin) sisteminin zihinsel sözlükteki temsil biçimini ve bu sistemin sözcüksel erişim süreçlerindeki rolünü ele almaktadır. Çalışmada zihinsel sözlüğe ilişkin kuramsal yaklaşımlar ile Arapça morfolojisi üzerine gerçekleştirilen deneysel araştırmalar değerlendirilmiştir. Literatürde yer alan bulgular, karmaşık veya türetilmiş kelimelerin zihinde yalnızca bütünsel birimler halinde depolanmadığını, aksine kök ve biçimbirimsel unsurlarına ayrılarak işlendiğini göstermektedir. Morfolojik hazırlama deneyleri, sözcükler arasındaki ilişkinin yalnızca ses benzerliğiyle açıklanamayacağını; ortak kök yapısının zihinsel işleme sürecinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Arapça üzerine yapılan araştırmalar, hem ana dili konuşanların hem de ikinci dil öğrenenlerin kelimeleri kök merkezli olarak algıladıklarını göstermektedir. Kök, sözcüğün temel anlamsal çekirdeğini oluştururken, vezin türetimsel ve dilbilgisel işlevleri düzenlemektedir. Bu yapı sayesinde zihinsel sözlük, kelimeleri durağan biçimde depolamak yerine üretken ve ilişkisel bir sistem olarak işlemektedir. Sonuç olarak kök-vezin sistemi, Arapçada yalnızca biçimsel bir morfolojik yapı değil, aynı zamanda zihinsel sözlüğün örgütlenmesini sağlayan temel bir bilişsel mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Bu durumun, Arapça kelime öğretimi ve sözcük edinimi süreçlerine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler Zihinsel sözlük, Arapça, Kök-vezin sistemi, Morfolojik işleme, Sözcüksel erişim.

AN EXAMINATION OF THE ARABIC ROOT-PATTERN SYSTEM IN TERMS OF THE MENTAL LEXION

ABSTRACT

This study aims to examine how the root-pattern system in Arabic is structured in terms of morphological processing within the framework of the mental lexicon. The mental lexicon is defined as a system in which the words belonging to an individual's language are cognitively organized together with their phonological, morphological, and semantic properties. The way words are stored and processed in the mind constitutes an important area of research in terms of language acquisition and use. In this context, the study addresses the representation of Arabic's unique root-pattern system in the mental lexicon and the role of this system in lexical access processes. The study evaluates theoretical approaches to the mental lexicon together with experimental studies conducted on Arabic morphology. Findings in the literature indicate that complex or derived words are not stored in the mind solely as holistic units; rather, they are processed by being decomposed into roots and morphological constituents. Morphological priming studies reveal that the relationship between words cannot be explained merely through phonological similarity; instead, shared root structures play a decisive role in mental processing. Research on Arabic demonstrates that both native speakers and second-language learners perceive words through a root-centered structure. While the root constitutes the core semantic component of a word, the pattern regulates derivational and grammatical functions. Through this structure, the mental lexicon functions as a productive and relational system rather than storing words in a static manner. In conclusion, the root-pattern system in Arabic is considered not merely a formal morphological structure but also a fundamental cognitive mechanism that organizes the mental lexicon. This mechanism is thought to contribute significantly to Arabic vocabulary teaching and word acquisition processes.

Keywords: Mental lexicon, Arabic, Root-pattern system, Morphological processing, Lexical access.

1. GİRİŞ

Zihinsel sözlük, bireyin diline ait sözcüklerin ve bu sözcüklere ilişkin fonolojik, morfolojik ve anlamsal bilgilerin bilişsel olarak örgütlendiği bir sistemdir. Dilsel birimlerin bütünlük yapısını ve kavramsal içeriklerin geleneksel ifadelerini içerir; bu nedenle dil işleme sürecinin temel bileşenlerinden biridir. Bu sistemin işleyişi, zihindeki sözcük donanımının belirli stratejilerle organize edilmesine dayanır. Bilişsel dilbilim araştırmalarına göre zihinsel sözlük iki temel kurala göre işler. Birincisi; kelimelerin biçimsel veya anlamsal özelliklerine göre birbirinden net bir şekilde ayırt edilmesini sağlar. İkincisi ise kelime anlamlarının, kullanıldıkları alanlara göre yansıttığı çeşitlilik ve zenginliğin gerekliliğidir.¹⁶

Karmaşık veya türetilmiş kelimeler, zihinde her kullanımda kök ve eklerine ayrıştırılarak yeniden oluşturulur. Bu durum, sözcük öğreniminde morfolojik yapının kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Zihinsel sözlükte karmaşık kelimelerin temsili ve bu kelimelere erişim süreçleri, sözcüklerin bütünsel birimler olarak mı yoksa morfemlere ayrıştırılarak mı depolandığı sorusu çerçevesinde ele alınmaktadır. Zira zihinsel sözlüğün yapısı, depolama

¹⁶ Mustafa Bouanani, “el-Mu‘cem ez-Zihnî fî el-Lisâniyyât el-Ma‘rifîyye: Mukevinâtuhu ve-Eb‘âd Intizâmîhi ve-Masârât en-Nafâz İleyhi”, *Mecellat Kulliyat el-Âdâb ve'l-‘Ulûm el-İnsaniyye* (Fâs), 2010, 30-31.

biçimi ve sözcük erişimi esnasında devreye giren bilişsel süreçleri de doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, kelimelerin tek bir birim olarak mı yoksa ortak kök ve eklerin oluşturduğu ilişkisel ağlar aracılığıyla mı işlendiği önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla, morfeplerin zihinsel olarak temsil edilip edilmediğinin incelenmesi, sözlüksel erişime ilişkin kuramsal yaklaşımlar açısından önem taşımaktadır. Elde edilen bu kuramsal bulgular, sadece zihinsel mekanizmaları açıklamakla kalmayıp, kelime öğretiminin temel hedeflerini şekillendirmede de pratik bir zemin sunmaktadır. Bu nedenle, kelime öğretiminin temel hedeflerinden biri, öğrencilerin bağlamdan veya kelimenin türetildiği kök ve eklerden hareketle yeni kelimelerin anlamını tahmin etme becerisini geliştirmektir. Bu kuramsal çerçevede, bir dildeki kelime türetme sistemlerini anlamak, yeni kelimelerin anlaşılmasını ve öğrenilmesini kolaylaştıran önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Öğretmenler, ikinci dildeki sistematik örüntülere ve analogilere dikkat çekerek kelime öğrenme yükünü azaltabilirler. Bir kelime, öğrencinin zaten bildiği morfolojik birimlerden (kökler ve ekler) oluşuyorsa, o kelimenin öğrenme süreci daha kolay ve daha az bilişsel çaba gerektiren bir hâle gelir. Örneğin, öğrenci "un-", "pleasant" ve "-ness" morfeplerini biliyorsa, "unpleasantness" kelimesini tamamen yeni bir sözcük olarak öğrenmek zorunda kalmaz; bu morfolojik parçaları birleştirerek kelimenin anlamını çıkarabilir.¹⁷

Farklı morfolojik yapıları sahip dillerin öğreniminde kullanılan bilişsel süreçlerin incelenmesi, özellikle Arapçanın kök-vezin sistemi bağlamında, hem zihinsel sözlüğün işleyişini anlamaya hem de yabancı dil öğretim yöntemlerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Bu doğrultuda hazırlanan çalışma, Arapçada kök-vezin sisteminin zihinsel sözlük bağlamında nasıl yapılandığını, morfolojik işleme süreçlerindeki rolünü ve sözcüksel erişim üzerindeki etkilerini ilgili literatür ışığında incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, hedef dilin morfolojik yapısının zihinsel temsili ele alınarak, öğrencilerin kelime işleme stratejilerine yönelik çıkarımlarda da bulunulmuştur.

2. ZİHİNSEL SÖZLÜK VE MORFOLOJİK İŞLEMLEME

Kelimelerin zihnimizdeki karşılıklarına ulaşma yolumuz, o kelimeyi okumamıza veya duymamıza göre değişiklik gösterir. Kelimenin zihindeki asıl anlamı ve yapısı değişmese de, onu duyduğumuzdaki ses ipuçları veya gördüğümüzdeki yazılış biçimi zihnimizin izlediği çözümleme yolunu farklılaştırır. Özellikle konuşma dilinde bilginin sırayla kulağımıza gelmesi, zihnimizin kelimenin kökünü ve eklerini ayırt etme sürecini doğrudan etkiler. Kökün sözcük içinde erken erişilebilir olması, zihinsel sözlükteki anlamsal ve sözdizimsel bilgilere daha hızlı ulaşmayı sağlar; buna karşılık köke erişimin gecikmesi işleme sürecini zorlaştırabilir. Örneğin “manage/management” çiftinde kök (manage) temel anlamı taşıırken, son ek (-ment) türetimsel işlev görür; kökün önce gelmesi, dinleyicinin zihinsel sözlükteki anlamsal temsile erken erişmesini mümkün kılar.¹⁸ Kök-vezin sisteminde de benzer şekilde kök anlamsal çekirdeği oluşturur, vezin ise türetimsel/dilbilgisel bilgiyi yapılandırır. Bu nedenle kökün yapısal konumu, zihinsel sözlükteki temsil ve erişim süreçleri açısından belirleyici olabilir.

¹⁷ I. S. P. Nation, *Learning Vocabulary in Another Language* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 23, 46-47.

¹⁸ William Marslen-Wilson vd., “Morphology and Meaning in the English Mental Lexicon”, *Psychological Review* 101, sy 1 (1994): 4-5.

Literatürde yer alan psikolinguistik çalışmalar, söz konusu bu teorik belirleyiciliği pratik verilerle ortaya koymaktadır. Bu bulgular, morfolojik temelli zihinsel örgütlenmenin deneysel olarak da desteklendiğini göstermektedir. Bu alanda yapılan deneylerin sonuçları, türetilmiş sözcüklerin kendi köklerini zihinsel olarak tetiklediğini göstermektedir. Bu etkinin sadece ses benzerliğiyle ilgili olmadığı, “cabbage/cab” gibi sadece sesleri benzeyen ama kökeni farklı kelimelerin birbirini tetiklemesiyle kanıtlanmıştır. Öte yandan, “decision/decide” örneğindeki gibi seslerin değiştiği ve aradaki bağın gizlendiği durumlarda bile kök ile ekli hali arasında güçlü bir zihinsel bağ olduğu saptanmıştır. Bu durum beynimizin kelimeleri sadece sesine göre değil kökenine göre eşleştirdiğinin kanıtı olarak değerlendirilmiştir.¹⁹

Yapılan araştırmalar, morfolojik yapısı şeffaf olan (yani kök ve ek ya da kök ve vezin yapısı belirgin olan) kelimelerin, bu yapıya uymayan veya kökü açık biçimde belirlenemeyen kelimelere kıyasla öğrenciler tarafından daha doğru yazıldığını göstermektedir. Kök ile türetilmiş biçim arasındaki anlamsal ve sesbilgisel şeffaflık, kelimenin zihinsel sözlükte bütünsel mi yoksa parçalı mı temsil edildiğini belirlemede kritik bir rol oynamaktadır. Sesbilgisel şeffaflığın zihinsel sözlükteki bu belirleyici rolü, kelimenin uğradığı ses değişimlerinin derecesiyle ilişkilidir. Bir kök, ek almış ve ek almamış biçimlerinde aynı ses yapısını koruyorsa sesbilgisel olarak şeffaf kabul edilir. Örneğin, "friend/friendly", "happy/happiness" ve "unhappy" gibi kelimelerde kökün ses yapısı korunmakta ve anlam, kök ile eklerin birleşiminden türetilmektedir. Bu nedenle, bu tür kelimelerin zihinsel sözlükte kök biçimle bağlantılı olarak temsil edilmesi beklenmektedir. Buna karşılık, kökün ses yapısı değiştikçe sesbilgisel şeffaflık azalmakta ve bu durum sesbilgisel belirsizlik olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla, zihinsel sözlükteki kelime organizasyonu yalnızca kök ve vezin gibi yapısal unsurlarla değil, aynı zamanda morfolojik olarak karmaşık kelimelerin zihinsel sözlükteki temsili ve erişimini etkileyen sesbilgisel şeffaflık düzeyiyle de yakından ilişkilidir.²⁰

Bir dilin morfolojik yapısını anlama, o dili hem ana dil hem de yabancı dil olarak daha etkili kullanmaya ve kelime hazinesini geliştirmeye büyük katkı sağlamaktadır. Morfolojik farkındalık sayesinde öğrenciler, basit kelimelerden daha karmaşık kelimeler türetilbilir ve bu kelimelerin anlamını iç yapılarından hareketle anlayabilirler. Morfolojik farkındalık kazandırılması özellikle öğrenenlerin kelime hazinesinin geliştirilmesinde önemli rol oynar. Bilinmeyen kelimeleri tanıma becerisi, tahmin edebilme becerisiyle paralellik gösterir.²¹ Öğrencilerde bu tahmin ve kavrama becerisinin eksiksiz bir şekilde gelişebilmesi ise morfolojik bilginin zihindeki çok boyutlu yapısının bütünüyle kazanılmasına bağlıdır.

Morfoloji bilgisi tek boyutlu değil, birbirini tamamlayan çok yönlü bir yapıya sahiptir. Türetme morfolojisinin tam olarak edinilmesi; sözcüksel-anlamsal, sözdizimsel ve dağılımsal olmak üzere üç temel bileşeni kapsar. Sözcüksel-anlamsal boyut, kelimelerin ortak kök ve morfemler aracılığıyla anlam ilişkileri kurduğunu fark etmeyi; sözdizimsel boyut, türetme eklerinin kelimelerin dilbilgisel kategorilerini belirlediğini bilmeyi; dağılımsal boyut ise kök ve

¹⁹ Marslen-Wilson vd., “Morphology and Meaning in the English Mental Lexicon”, 10.

²⁰ Marslen-Wilson vd., “Morphology and Meaning in the English Mental Lexicon”, 5; Haitham Taha ve Elinor Saiegh-Haddad, “Morphology and Spelling in Arabic: Development and Interface”, *Journal of Psycholinguistic Research* 45, sy 1 (Mart 2016): 7, <https://doi.org/10.1007/s10936-016-9425-3>.

²¹ Muhammet Raşit Memiş, “Morfolojik Farkındalık ve Morfolojik Farkındalık Eğitimi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 8, sy 3 (Temmuz 2019): 1356-64.

eklerin hangi koşullarda bir araya gelebileceğine ilişkin kısıtlamaların farkında olmayı ifade eder. Bu yönleriyle morfoloji bilgisi, kelime öğretimi ve öğreniminde bütüncül bir dilsel yetkinlik alanı olarak değerlendirilebilir.²² Bu bulgular, morfolojik bilginin zihinsel sözlüğün örgütlenmesinde çok katmanlı bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Özellikle kök-kalıp temelli dillerde bu örgütlenmenin nasıl gerçekleştiği, Arapça üzerine yapılan çalışmalarla daha belirgin biçimde ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak, zihinsel sözlükte kelimelerin erişim ve işlenme süreçleri, dilin morfolojik şeffaflığı ve doğrusal olup olmamasıyla doğrudan şekillenmektedir. Bu durum, Batı dillerinden tamamen farklı bir morfolojik kodlama gerektiren bükümlü dillerin zihinsel mekanizmalarını daha yakından incelemeyi zorunlu kılmaktadır.

3. ARAPÇADA KÖK-VEZİN SİSTEMİNİN ZİHİNSEL SÖZLÜKTEKİ YERİ

Zihinsel sözlüğün yapılandırılmasına dair öne sürülen kuramsal yaklaşımlar, kök-vezin temelli dillerin anlaşılması açısından önemli veriler sunmaktadır. Arapça üzerine yapılan çalışmalar, bu dilin zihinde nasıl işlendiğine dair önemli sonuçlar ortaya konmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, hem ana dili Arapça olanlar hem de bu dili sonradan öğrenenler, kelimeleri köklerine ayırarak algılamaktadır. Morfolojik hazırlama olarak adlandırılan bu durum; kelimenin anlamı kökten uzaklaşmış olsa bile veya kişinin dil seviyesi ne olursa olsun değişmemektedir.²³ Bu bulgu, Arapça zihinsel sözlüğün kelimeleri bütün halinde değil, “kök” merkezli parçalar olarak sakladığını ve kök sisteminin ses benzerliğinden öte, zihinde müstakil bir işlem birimi olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu durum, Arapça zihinsel sözlükte kök ve vezinlerin farklı ancak birbirini tamamlayan işlevler üstlendiğini göstermektedir. Yapılan araştırmalar, kök ünsüzlerin sözcüğün temel anlamsal içeriğini taşıdığını, vezinlerin ise sözcüğün biçimsel ve dilbilgisel özelliklerine ilişkin bilgileri sağladığını ortaya koymaktadır.²⁴ Bu işlevsel ayrım, Arapçada sözcüklerin zihinsel temsiliinin kök ve vezin etkileşimi üzerine kurulu olduğunu göstermektedir.

Vezinler, kendilerine has yapısal anlamlara sahiptir. Bu durum, kelimelerin anlamlarının tahmin edilmesini ve öğrenilmesini kolaylaştırır. Fiil kalıpları (ettirgenlik, dönüşlülük, karşılıklılık vb.) soyut anlamlar içerir ve sayıca yönetilebilir düzeydedir; bu da fiil türetiminde kıyas yönteminin "neredeyse hatasız" uygulanmasını sağlar. Örneğin; “فَعَالَةٌ” kalıbı genellikle bir meslek, sanat veya idari makamı ifade etmek için kullanılır. “فَعْلَانٌ” kalıbı ise kök anlamında hareket, sarsıntı, dalgalanma olan geçişsiz fiillerden türetilir.²⁵ Bu durum, vezinlerin zihinsel sözlükte yalnızca biçimsel kalıplar değil, aynı zamanda anlamsal şemalar olarak temsil edildiğini göstermektedir.

²² Andrea Tyler ve William Nagy, *The Acquisition of English Derivational Morphology*, Technical Report no. 407 (Champaign, IL: Center for the Study of Reading, University of Illinois at Urbana-Champaign, 1987), 6.

²³ Suzanne Freynik, Kira Gor, ve Polly O'Rourke, “L2 Processing of Arabic Derivational Morphology”, *The Mental Lexicon* 12, sy 1 (2017): 36, <https://doi.org/10.1075/ml.12.1.02fre>.

²⁴ Sami Boudelaa ve William D. Marslen-Wilson, “Structure, form, and meaning in the mental lexicon: evidence from Arabic”, *Language, Cognition and Neuroscience* 30, sy 8 (2015): 256, <https://doi.org/10.1080/23273798.2015.1048258>.

²⁵ Jaroslav Stetkevych, *The Modern Arabic Literary Language: Lexical and Stylistic Developments* (Washington, DC: Georgetown University Press, 2006), 14-15.

Kök-vezin sisteminin zihinde doğru çözümlenmesi, Arapçanın doğrusal olmayan yapısına bağlıdır. Nitekim Arapça kök-vezin sisteminin temelini oluşturan bu mekanizmada, ekler kökün asli harfleriyle iç içe geçer. Bu iç içe geçme sistemi, zihinsel sözlüğün Arapça morfolojisini (tasrif ve iştikak) yönetme biçimidir. Yani zihin, kelimeyi işlerken kök harfleri ile vezin kalıbını birbiriyle kaynaştırarak anlamlı birimler oluşturur.²⁶ Kök ve vezin sistemi, zihinsel sözlükten kelime çağırma (erişim) stratejilerini de belirler. Aynı kök veya aynı vezin yapısına sahip kelimeler birbirini çağırıştırabilir. Örneğin, aynı vezine veya ses yapısına sahip منال / منار / منام kelimeleri, zihinsel sözlükte benzer segmental veya hecesel bileşenler üzerinden aktive edilir. Kelimelerin başlangıç veya bitişlerindeki sessel/yapısal benzerlikler (ki bu Arapçada genellikle vezinle ilgilidir), sözcüğe erişimde anahtar rol oynar.²⁷ Zihin, kelimeleri bütüncül bloklar halinde saklamak yerine, kökleri ve vezin kurallarını "kaynaşma" yoluyla işleyerek dinamik ve üretken bir sözlük yapısı kullanır.

Kelime tanıma sürecinde kök (root) bilgisi, vezin (pattern) bilgisine göre çok daha öncelikli bir rol oynamaktadır. Bu durum Arapçanın imla yapısından kaynaklanmaktadır. Arapça metinlerde ünsüzler tam olarak görünürken, ünlüler harekesiz metinlerde sadece kısmen görünür. Bu nedenle beyin kelimeleri anlamlandırırken öncelikle kök harfleri bir ipucu olarak kullanır.²⁸ Görsel kodlamadaki bu kök merkezli algı, zihnin kelimeleri işleme ve yeni sözcük dizileri üretme hızını da doğrudan etkiler.

Zihin, sözcüksel bilginin sistematik düzenine dayanarak, her sözel imgeyi ezberlemeye gerek kalmadan, çalışma belleğiyle eş zamanlı olarak sınırsız sayıda dilsel dizi üretme özelliğine sahiptir. Burada aynı köke sahip sözcük birimleri sistematik olarak birbirine bağlanarak türetme ortaya çıkar. Örneğin; كَتَبَ، كَتَبْتُ، كَاتِبٌ، كُتِبَ، مَكْتُوبٌ. ²⁹ Bu morfolojik özellik, az sayıda kökten çok geniş bir kelime yelpazesi oluşturulmasına olanak tanır. Benzer şekilde, فَتَحَ kökünden türeyen فَاتِحٌ (açan), مِفْتَاحٌ (anahtar), مَفْتُوحٌ (açılmış), اِفْتِتاحٌ (açılış) ve اِنْفِتاحٌ (açılım) gibi sözcükler de ortak kökün taşıdığı temel anlam etrafında örgütlenmektedir.³⁰ Bu durum, Arapça zihinsel sözlükte sözcüklerin birbirinden bağımsız birimler olarak değil, ortak kökler aracılığıyla oluşturulan ilişkisel ağlar içinde temsil edildiğini göstermektedir.

Bir kökün farklı vezinlere yerleştirilerek çok sayıda anlamın ifade edilebilmesi, zihinsel sözlüğün düzensiz değil, aksine sistematik bir biçimde organize edildiğini göstermektedir. Bu durum, bireylerin sözcük birimlerini depolama ve geri çağırma yeteneğinin rastlantısal olmadığını ortaya koymaktadır. Zihinsel sözlük sayesinde sözcük bilgisinin düzenli bir biçimde örgütlenmesi, öğrenme, depolama ve geri çağırma süreçlerini kolaylaştırmaktadır.³¹

²⁶ Bouanani, “el-Mu‘cem ez-Zihni fi el-Lisâniyyât el-Ma‘rifiyye: Mukeynâtuhu ve-Eb‘âd Intizâmihi ve-Masârat en-Nafâz İleyhi”, 32.

²⁷ Bouanani, “el-Mu‘cem ez-Zihni fi el-Lisâniyyât el-Ma‘rifiyye: Mukeynâtuhu ve-Eb‘âd Intizâmihi ve-Masârat el-Nafâz İleyhi”, 35.

²⁸ Raneem Salim Aljohani, “Orthographic Effects in L2 Arabic Word Processing: A Priming Study” (Master’s thesis, University of Maryland, College Park, 2025), 11.

²⁹ Asmaa Yazidi Alaoui, “In Search of Effective Second Language Arabic Vocabulary Teaching Strategies: Theory and Implementation” (Master of Second Language Teaching Portfolio, Utah State University, 2023), 25, <https://digitalcommons.usu.edu/gradreports/1713>.

³⁰ Mahmûd Celâeddîn Suleymân, “Ma‘âyir Ta‘lîmi‘l-Mufradât fi Berâmici‘t-Ta‘lîmi‘l l-Arabiyye li-n-Nâtikîn bi-Ğayrihâ fi Daw’ Nazariyyati‘l-Hukû lid-Delâliyye”, *International Journal of Research in Educational Sciences* 2, sy 2 (2019): 105, <https://doi.org/10.29009/ijres.2.2.3>.

³¹ Lahzâz ‘Abdu‘ilâh, *el-Hendesetu‘l-dâhiliyye li‘l-Mu‘cemi‘z-zihni ve Tanzîmi‘l-ma‘rifeti‘l-mu‘cemiyye fi Davi‘l-lisânîyâti‘l-‘Asabiyye*, 2, sy 1 (2020): 56.

Zihinsel sözlüğe dair yaklaşımlar, kelime işlemenin farklı aşamalarında farklı mekanizmaların işlev gördüğü görüşüne dayanmaktadır. Bu görüşe göre, zihinsel sözlükte kelimeler sadece bütünsel birimler olarak değil, erken evrelerde anlamdan bağımsız morfolojik parçalarına (kök ve ek) ayrılarak işlenmektedir. Özellikle Arapça gibi kök-kalıp sistemine sahip diller üzerine yapılan incelemeler, köklerin (root) zihinsel sözlükte kelimeler merkezi bir temsil düzeyinde saklandığını ve benzer formdaki hedef kelimenin işlenmesini kolaylaştırdığını (facilitation) öne sürmektedir. Bu modele göre zihinsel sözlükte aynı köke sahip kelimeler ortak bir morfolojik temsili paylaşmaktadır.³²

Bu bilişsel örgütlenme biçiminin dil öğretimi açısından da önemli sonuçları bulunmaktadır. Dünya dilleri arasında kök ve vezin sistemine dayalı morfolojik yapılar, kelimelerin zihinde düzenlenmesinde önemli bir rol oynar. Yaygın inanışın aksine, bu karmaşık sistem yalnızca ana dili konuşanlar tarafından değil, dili sonradan öğrenenler tarafından da çözümlenebilmektedir. İkinci bir dili öğrenen bireyler, ana dilleri farklı bir yapıya sahip olsa bile, hedef dildeki üç harfli kökleri kalıplardan bağımsız birimler olarak ayırt etmeyi öğrenebilirler.³³ Bu durum, kök ve vezin temelli dillerin zihinsel olarak işlenişinin evrensel bir nitelik taşıdığını ve öğrenenlerin kelime hazinelerini ana dili konuşanlara benzer ilkeler doğrultusunda oluşturabildiklerini göstermektedir.

Kök ve vezin sistemi, öğrencinin veya konuşmacının daha önce hiç duymadığı binlerce kelimeyi oluşturabilmesine ve anlamasına olanak tanır. Bu özellik, bireyi yalnızca duyduklarını taklit etmekten kurtarır ve belirli kurallar çerçevesinde binlerce kelimeyi üretmesine olanak tanır. Eğer dil sadece duyulanla sınırlı kalsaydı, dilin kapsamı daralır ve her kelimenin tek tek öğrenilmesi gerekirdi; ancak bir kökü bir vezne yerleştirerek sınırsız sayıda anlam ifade edilebilir.³⁴

Kelimelerin zihinsel olarak işlenmesi, yeni öğrenilen bir kelimenin bilinen bir kalıba benzetilmesi esasına dayanır. Tanıdık bir kelimenin ses yapısını bilmek, benzer yapıdaki yeni kelimeleri öğrenmeyi ve yazım kurallarını kavramayı kolaylaştırır. Birbiriyle ilişkili kelimeleri gruplar halinde öğrenmek hem heceleme becerisini hem de ses farkındalığını artırır. Bu yöntem, kelimeler arasında “anlamsal bağlar” kurarak öğrencinin yeni kelimeleri dil hazinesine daha hızlı eklemesine ve kelimenin anlam derinliğini kavramasına yardımcı olur.³⁵ Kök ve vezin etkileşiminin zihinsel boyutta yarattığı bu sistematik düzen, Arapçanın bilişsel boyuttaki bu özelliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Zihinsel sözlüğün işleyişine ilişkin kuramsal ve deneysel çalışmalar, sözcüklerin zihinde yalnızca bütünsel birimler olarak depolanmadığını, aksine morfolojik bileşenleriyle birlikte işlendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle morfolojik açıdan zengin dillerde, kök ve

³² Sami Boudelaa, “Is the Arabic Mental Lexicon Morpheme-Based or Stem-Based? Implications for Spoken and Written Word Recognition”, içinde *Handbook of Arabic Literacy*, c. 9, ed. Elinor Saiegh-Haddad ve R. Malatesha Joshi, Literacy Studies (Dordrecht: Springer, 2014), 38, https://doi.org/10.1007/978-94-017-8545-7_2.

³³ Freynik, Gor, ve O’Rourke, “L2 Processing of Arabic Derivational Morphology”, 40.

³⁴ Muhammed el-Hıdır Huseyn, *el-Kıyâs fî’l-luğati’l- ‘Arabiyye* (Kahire: Matba’atu’s-selefiyye ve Mektebetuhâ, 1934), 23.

³⁵ Suleymân, “Ma’âyir Ta’lîmî’l-Mufradât fî Berâmici’t-Ta’lîmî’l-‘Arabiyye li-n-Nâtîkîn bi-Ğayrihâ fî Daw’ Nazariyyati’l-Hukû lid-Delâliyye”, 92.

türetim ilişkilerinin sözcüksel erişim ve işleme süreçlerinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda, morfolojik hazırlama, anlamsal ve sesbilgisel şeffaflık ile sözcüksel erişim üzerine yapılan araştırmalar, morfolojik yapının zihinsel sözlüğün örgütlenmesinde belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir.

Arapça üzerine gerçekleştirilen çalışmalar, bu dilin kendine özgü kök-vezin sisteminin zihinsel sözlükte merkezi bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları, hem ana dili Arapça olan bireylerin hem de Arapçayı ikinci dil olarak öğrenenlerin sözcükleri büyük ölçüde kök merkezli olarak işlediklerini göstermektedir. Bu durum, Arapça zihinsel sözlüğün sözcükleri bütüncül yapılar olarak değil, kök ve vezin ilişkileri temelinde örgütlenen dinamik bir sistem olarak yapılandırıldığını ortaya koymaktadır.

Arapça kök-vezin sisteminde kök, sözcüğün temel anlamsal çekirdeğini oluştururken, vezinler ise sözcüğün türetimsel ve dilbilgisel özelliklerini düzenlemektedir. Bu sistem sayesinde sınırlı sayıdaki kökten çok sayıda yeni sözcük üretilebilmekte, bireyler daha önce karşılaşmadıkları sözcükleri dahi anlamlandırabilmekte ve zihinsel sözlükteki ilişkisel ağlar aracılığıyla yeni sözcükleri mevcut bilgi yapılarıyla ilişkilendirebilmektedir. Bu durum, kök ve vezin sisteminin yalnızca biçimsel bir morfolojik yapı olmadığını, aynı zamanda bilişsel işleyişi destekleyen üretken bir mekanizma olduğunu göstermektedir.

Kök ve vezin sistemi, kelime öğretiminde de önemli avantajlar sağlamaktadır. Aynı köke veya aynı vezne bağlı sözcüklerin birlikte değerlendirilmesi, öğrencilerin sözcükler arasında anlamsal ve biçimsel ilişkiler kurmasını kolaylaştırmakta; bu durum ise hem sözcük dağarcığının gelişimine hem de zihinsel sözlüğün sistematik biçimde örgütlenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu yönüyle kök-vezin sistemi, öğrencinin anlamlandırma, hatırlama ve sözcük üretme becerilerini destekleyen etkili bir öğretim aracı niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak, Arapçada kök-vezin sistemi yalnızca biçimsel bir morfoloji sistemi değil, zihinsel sözlüğün örgütlenmesini, sözcüksel erişimi ve kelime öğrenimini belirleyen temel bir bilişsel mekanizma olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle Arapça öğretiminde kök ve vezin ilişkilerinin sistematik biçimde ele alınması, öğrencilerin sözcük edinim süreçlerini destekleyecek ve dil öğreniminin daha işlevsel hâle gelmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- 'Abdu'ilâh, Lahzâz. *el-Hendesetu'l-dâhiliyye li'l-Mu'cemi'z-zihnî ve Tanzîmi'l-ma'rifeti'l-mu'cemiyye fî Davi'l-lisânîyâtî'l-'Asabiyye*. 2, sy 1 (2020): 55-73.
- Aljohani, Raneem Salim. "Orthographic Effects in L2 Arabic Word Processing: A Priming Study". Master's thesis, University of Maryland, College Park, 2025.
- Bouanani, Mustafa. "el-Mu'cem ez-Zihnî fî el-Lisâniyyât el-Ma'rifiyye: Mukeynâtuhu ve-Eb'âd Intizâmîhi ve-Masârât el-Nafâz İleyhi". *Mecellat Kulliyat el-Âdâb ve-el-'Ulûm el-İnsaniyye* (Fâs), 2010.
- Boudelaa, Sami. "Is the Arabic Mental Lexicon Morpheme-Based or Stem-Based? Implications for Spoken and Written Word Recognition". İçinde *Handbook of Arabic Literacy*, c. 9, editör Elinor Saiegh-Haddad ve R. Malatesha Joshi, 31-54. Literacy Studies. Dordrecht: Springer, 2014. https://doi.org/10.1007/978-94-017-8545-7_2.

- Boudelaa, Sami, ve William D. Marslen-Wilson. “Structure, form, and meaning in the mental lexicon: evidence from Arabic”. *Language, Cognition and Neuroscience* 30, sy 8 (2015): 955-92. <https://doi.org/10.1080/23273798.2015.1048258>.
- Freyrik, Suzanne, Kira Gor, ve Polly O’Rourke. “L2 Processing of Arabic Derivational Morphology”. *The Mental Lexicon* 12, sy 1 (2017): 21-50. <https://doi.org/10.1075/ml.12.1.02fre>.
- Huseyn, Muhammed el-Hıdır. *el-Kıyâs fî’l-luğati’l-’Arabiyye*. Kahire: Matba’atu’s-selefiyye ve Mektebetuhâ, 1934.
- Marslen-Wilson, William, Lorraine Komisarjevsky Tyler, Rachelle Waksler, ve Lianne Older. “Morphology and Meaning in the English Mental Lexicon”. *Psychological Review* 101, sy 1 (1994): 3-33.
- Memiş, Muhammet Raşit. “Morfolojik Farkındalık ve Morfolojik Farkındalık Eğitimi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 8, sy 3 (Temmuz 2019): 1355-68.
- Nation, I. S. P. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Stetkevych, Jaroslav. *The Modern Arabic Literary Language: Lexical and Stylistic Developments*. Washington, DC: Georgetown University Press, 2006.
- Suleymân, Mahmûd Celâleddîn. “Ma’âyir Ta’lîmi’l-Mufradât fî Berâmici’t-Ta’lîmi’l l-’Arabiyye li-n-Nâtikîn bi-Ğayrihâ fî Daw’ Nazariyyati’l-Hukû lid-Delâliyye”. *International Journal of Research in Educational Sciences* 2, sy 2 (2019): 85-110. <https://doi.org/10.29009/ijres.2.2.3>.
- Taha, Haitham, ve Elinor Saiegh-Haddad. “Morphology and Spelling in Arabic: Development and Interface”. *Journal of Psycholinguistic Research* 45, sy 1 (Mart 2016). <https://doi.org/10.1007/s10936-016-9425-3>.
- Tyler, Andrea, ve William Nagy. *The Acquisition of English Derivational Morphology*. Technical Report No. 407. Champaign, IL: Center for the Study of Reading, University of Illinois at Urbana-Champaign, 1987.
- Yazidi Alaoui, Asmaa. “In Search of Effective Second Language Arabic Vocabulary Teaching Strategies: Theory and Implementation”. Master of Second Language Teaching Portfolio, Utah State University, 2023. <https://digitalcommons.usu.edu/gradreports/1713>.

YAPAY ZEKÂ TABANLI SOSYAL MEDYA PAZARLAMASININ TÜKETİCİ SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ

Öğr. Gör. CEMİLE İŞLEYEN

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, cemile.isleyen@nisantasi.edu.tr- 0000-0003-0429-9401

Dr. Öğr. Üyesi, MURAT EMEÇ

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, murat.emec@nisantasi.edu.tr- 0000-0002-9407-1728

ÖZET

Yapay zekânın (YZ) dijital ekosistemlere hızla entegre olması, sosyal medya platformlarının tüketicilerin satın alma niyetlerini nasıl etkilediğini temelden yeniden tanımlamıştır. Bu teknolojiler sosyal medyaya giderek daha fazla yerleştikçe, algoritmik kişiselleştirme, hedefli reklamcılık ve YZ odaklı etkileşimin tüketici davranışını nasıl şekillendirdiğini anlamak hem akademisyenler hem de pazarlama uygulayıcıları için kritik hale gelmiştir. Bu dinamiği incelemek için bu araştırma YZ odaklı pazarlamanın tüketici karar verme üzerindeki özel etkilerini ele almaktadır. Veriler, Türkiye'de 100 katılımcıya uygulanan yapılandırılmış bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Anket beş boyutu ölçmüştür: YZ Farkındalığı, Kişiselleştirilmiş Reklamcılık, Güven, Etkileşim ve Satın Alma Niyeti. Güvenilirlik, 0,863 ile 0,903 arasında değişen Cronbach alfa katsayılarıyla doğrulanmıştır. Pearson korelasyon analizi, tüm boyutlarda güçlü pozitif ilişkiler ortaya koydu; Etkileşim ($r = 0,821$) ve Kişiselleştirilmiş Reklamcılık ($r = 0,717$) satın alma niyeti üzerinde en önemli etkiye sahip boyutlar olarak belirlendi. Bulgular, tüketiciler arasında yapay zekâ farkındalığının yüksek olmasına rağmen, güven düzeylerinin orta seviyede kaldığını ve yapay zekâ odaklı pazarlamaya maruz kalma ile buna göre hareket etme isteği arasında önemli bir boşluk olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Instagram satın alma kararları için en etkili platform olarak öne çıktı. Sonuç olarak, bu çalışma yapay zekâ pazarlaması üzerine giderek artan literatüre katkıda bulunmakta ve dijital pazarlama stratejileri için uygulanabilir öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, sosyal medya pazarlaması, tüketici satın alma niyeti, kişiselleştirilmiş reklamcılık, dijital pazarlama, algoritmik öneri

KÜRESEL BULANIK AHP YÖNTEMİ İLE ÜÇÜNCÜ PARTİ LOJİSTİK FİRMALARININ YEŞİL PERFORMANS KRİTERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi MERVE SEVİNÇ İNAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, merve_sevinc18@erdogan.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi ESRA AYDIN ÜNAL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, eaunal@cumhuriyet.edu.tr

ÖZET

Küreselleşmeyle birlikte artan çevresel sorunlar ve karbon emisyonlarının azaltılması gerekliliği, sürdürülebilirliği tüm sektörler için stratejik bir öncelik hâline getirmiştir. Yüksek enerji tüketimi ve karbon salınımı nedeniyle çevresel etkisi en fazla olan sektörlerden biri olan lojistikte, yeşil lojistik uygulamalarının yaygınlaştırılması bu nedenle büyük önem taşımaktadır. Tedarik zincirinin temel unsurlarından olan üçüncü parti lojistik (3PL) firmaları da bu dönüşüm sürecinde kritik bir role sahiptir. Ancak literatürde, 3PL firmalarının yeşil lojistik performansını Küresel Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (Küresel Bulanık AHP) ile değerlendiren çalışmaların sınırlı olması, bu araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada, uzman değerlendirmelerindeki belirsizliği modelleyebilen Küresel Bulanık AHP yöntemi kullanılarak; karbon emisyonu, geri dönüşüm, elektrikli araç kullanımı, sertifikasyon sistemleri, enerji verimliliği, yeşil tedarikçi seçimi, atık yönetimi, çevreci ambalaj uygulamaları, karbonsuz kargo, çalışan çevre eğitimi, alternatif yakıt kullanımı ve yenilenebilir enerji olmak üzere toplam 12 kriter belirlenmiş ve uzmanlardan alınan ikili karşılaştırmalarla kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Bulgular, yeşil tedarikçi seçimi, atık yönetimi ve karbonsuz kargonun en yüksek önem düzeyine sahip olduğunu, sertifikasyon sistemlerinin ise en düşük ağırlığı aldığını göstermektedir. Çalışma, yeşil lojistik performans kriterlerinin önceliklendirilmesine yönelik sistematik bir değerlendirme sunarak lojistik sektöründeki karar vericilere yol göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Üçüncü Parti Lojistik (3PL), Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV), Küresel Bulanık AHP, Yeşil Performans.

1. GİRİŞ

Küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve artan uluslararası ticaret hacmi, işletmelerin faaliyet gösterdiği rekabet ortamını önemli ölçüde değiştirmiş ve tedarik zincirlerinin giderek daha karmaşık bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Bu değişim, ürün ve hizmetlerin doğru zamanda, doğru yerde ve optimum maliyetle ulaştırılmasını sağlayan lojistik sektörünü ekonomik büyüme ve rekabet gücü açısından stratejik bir konuma taşımıştır (Christopher, 2016). Özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde gelişmiş ülkelerde yaşanan pazar değişimleri, işletmelerin maliyet yapılarını yeniden değerlendirmelerini zorunlu kılmıştır. Daha önce satış fiyatları içerisinde müşterilere yansıtılabilen uluslararası nakliye, depolama, stok kontrolü, ambalajlama, yeniden paketleme, etiketleme, sigorta, gümrükleme ve iç dağıtım gibi faaliyetlerin maliyetlerinin, hizmet kalitesinden ödün verilmeden azaltılması önemli bir gereklilik hâline gelmiştir (Bowersox & Closs, 1996).

Bu gereksinim doğrultusunda, söz konusu faaliyetleri tek çatı altında toplayarak müşterilerin farklı ihtiyaçlarına uygun çözümler sunan lojistik şirketleri ortaya çıkmıştır. Lojistik, ürün, hizmet ve bilgi akışının tedarik noktasından nihai tüketiciye kadar etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesini sağlayan stratejik bir faaliyet alanıdır (Richey, 2022). Günümüzde lojistik işletmeleri yalnızca ürün taşımacılığı gerçekleştiren kuruluşlar olmaktan çıkmış, tedarik zinciri süreçlerinin etkin yönetiminde kritik rol üstlenen stratejik paydaşlar hâline gelmiştir. Bu nedenle lojistik sektörünün performansı, işletmelerin rekabet avantajı elde etmesinde ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Min vd., 2019).

İşletmelerin hızla değişen ekonomik ortamda rekabet avantajı elde edebilmelerinin en önemli yollarından biri, temel yetkinliklerine odaklanmaları ve bu kapsamın dışında kalan faaliyetleri alanında uzman hizmet sağlayıcılara devretmeleridir. Dış kaynak kullanımı (outsourcing), işletme bünyesinde yürütülen bazı faaliyetlerin uzman bir dış kuruluş tarafından üstlenilmesi ve yönetilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, işletmelerin operasyonel yükünü azaltırken zaman, maliyet ve kaynaklarını daha etkin kullanmalarına olanak sağlamakta; böylece temel faaliyet alanlarına daha fazla odaklanmalarını mümkün kılmaktadır (Kocaoğlu & Gülsün, 2006). Bu doğrultuda günümüzde birçok işletme, uzmanlık gerektiren destek faaliyetlerini dış hizmet sağlayıcılara devrederek rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir (Göksel, 2001).

Dış kaynak kullanımının en yaygın uygulama alanlarından biri lojistik faaliyetleridir. Bilgi işlem ve haberleşme teknolojilerindeki gelişmeler, lojistik süreçlerin daha karmaşık ve entegre bir yapıya dönüşmesine neden olurken, bu süreçlerin uzman firmalar tarafından yürütülmesini de teşvik etmiştir. Taşıma, depolama, dağıtım, stok yönetimi ve yeniden paketleme gibi lojistik faaliyetlerin dış kaynak yoluyla gerçekleştirilmesi giderek yaygınlaşmış, lojistik hizmetleri işletmeler için yalnızca bir destek fonksiyonu olmaktan çıkarak stratejik rekabet avantajı sağlayan önemli bir unsur hâline gelmiştir. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, lojistik süreçlerin bütüncül biçimde uzman hizmet sağlayıcılar tarafından üstlenildiği üçüncü parti lojistik (3PL – Third Party Logistics) kavramı ortaya çıkmıştır (Bowersox & Closs, 1996).

Son yıllarda artan çevresel sorunlar, küresel ısınma, karbon emisyonlarının yükselmesi ve doğal kaynakların hızla tükenmesi, lojistik sektörünü sürdürülebilirlik perspektifiyle değerlendirmeyi zorunlu hale getirmiştir. Özellikle taşımacılık ve depolama faaliyetleri, enerji tüketimi ve çevresel etkiler açısından yüksek risk taşımaktadır. Bu çerçevede, lojistik işletmelerinin çevresel etkilerini azaltacak stratejiler geliştirmeleri ve uygulamaları önem kazanmıştır. “Yeşil lojistik” kavramı, lojistik faaliyetlerin çevresel etkilerini minimize etmeye yönelik uygulamaları, enerji verimliliğini artırmayı ve atık yönetimini kapsayan bir yaklaşımı ifade etmektedir (Coyle vd., 2016).

Yeşil lojistik uygulamaları, yalnızca çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal açıdan da işletmelere önemli katkılar sağlamaktadır. İşletmelerin lojistik süreçlerinde enerji tüketimini azaltmaları, karbon ayak izlerini minimize etmeleri ve sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri hem kurumsal imajın güçlenmesine hem de maliyet optimizasyonuna katkıda bulunmaktadır. Bu noktada, “yeşil performans” kavramı, lojistik firmalarının sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda ne ölçüde başarılı olduklarını ortaya koyan önemli bir ölçüt olarak öne çıkmaktadır (Sweeney & O'Callaghan, 2018). Yeşil performansın değerlendirilmesi, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla bütüncül bir yaklaşımı gerektirir.

Üçüncü parti lojistik firmaları, tedarik zincirinde önemli bir konumda yer aldıkları için yeşil performansın geliştirilmesinde de önemli bir role sahiptir. 3PL firmalarının aldığı operasyonel kararlar, tedarik zincirinin genelindeki çevresel performansı doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle 3PL firmalarının yeşil performansının değerlendirilmesi, sektördeki sürdürülebilirlik uygulamalarının ne kadar etkili olduğunu görmek açısından önemlidir (Evangelista vd., 2018). Yapılan literatür taramasında, 3PL firmalarının yeşil lojistik performansını Küresel Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (Küresel Bulanık AHP) ile değerlendiren çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmüştür. Bu çalışma da bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda literatür taraması ve uzman görüşlerinden yararlanılarak karbon emisyonu, geri dönüşüm, elektrikli araç kullanımı, sertifikasyon sistemleri, enerji verimliliği, yeşil tedarikçi seçimi, atık yönetimi, çevreci ambalaj uygulamaları, karbonsuz kargo, çalışan çevre eğitimi, alternatif yakıt kullanımı ve yenilenebilir enerji olmak üzere 12 kriter belirlenmiş; bu kriterler temelinde 3PL firmalarının yeşil lojistik performansı Küresel Bulanık AHP yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmanın, sektördeki karar vericilere sürdürülebilir lojistik uygulamalarının geliştirilmesi konusunda katkı sağlaması hedeflenmektedir.

LİTERATÜR ÖZETİ

Bu bölümde, yeşil performans ve 3PL alanında yapılan çalışmalar ile çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalar incelenmiştir. Bu doğrultuda, farklı sektör ve problemlerde Bulanık AHP ve türevi yöntemlerin nasıl uygulandığı ele alınarak, mevcut çalışmanın literatürdeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Gündoğdu ve Kahraman (2020) sürdürülebilir tedarikçi seçimi probleminde Küresel Bulanık AHP yaklaşımını uygulamıştır. Ekonomik, çevresel ve sosyal kriterlerin birlikte değerlendirildiği çalışmada çevresel kriterlerin karar verme sürecinde önemli ağırlığa sahip olduğu belirlenmiştir.

Kannan (2009), pil endüstrisinde en uygun üçüncü taraf tersine lojistik sağlayıcısının belirlenmesi amacıyla AHP ve Bulanık AHP (FAHP) yöntemlerini birlikte kullanmıştır. Çalışmada yedi ana kriter ve 34 alt kriter değerlendirilmiş, FAHP yönteminin belirsizlik içeren karar ortamlarında daha güvenilir sonuçlar sağladığı belirlenmiştir. Bulgular, geliştirilen modelin üçüncü taraf tersine lojistik sağlayıcısı seçiminde etkili bir karar destek aracı olduğunu ortaya koymuştur.

Büyükoçkan ve Çifçi (2012), sürdürülebilir tedarikçi değerlendirme problemini Bulanık AHP ve Bulanık ANP yöntemleriyle ele almıştır. Çalışmada ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik kriterleri bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiş, özellikle çevresel performans göstergelerinin sürdürülebilir tedarik zinciri yönetiminde önemli bir belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Govindan vd. (2015), tedarik zinciri performansını iyileştirmeye yönelik göstergelerin önceliklendirilmesini Bulanık AHP yöntemi ile incelemiştir. Çalışmada literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda 36 performans göstergesi belirlenmiş ve dört Hint imalat firmasından elde edilen verilerle değerlendirilmiştir. Bulgular, özellikle iş birliği ve bilgi paylaşımı boyutlarının tedarik zinciri performansını artırmada en yüksek önceliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca önerilen modelin, yöneticilere performans iyileştirme göstergelerini sistematik biçimde değerlendirme ve karar alma süreçlerinde önemli bir destek sağladığı ifade edilmiştir.

Jovčić vd. (2019) üçüncü parti lojistik hizmet sağlayıcılarının değerlendirilmesinde Bulanık AHP ve TOPSIS yöntemlerini birlikte kullanmıştır. Değerlendirme kapsamında maliyet, teslimat güvenilirliği, hizmet kalitesi, teknoloji altyapısı ve sosyal sorumluluk kriterleri ele alınmıştır. Bulgular, Bulanık AHP'nin kriter ağırlıklarının belirlenmesinde etkili sonuçlar sunduğunu göstermiştir.

Göçer ve Şener (2022) lojistik merkez yer seçimi probleminde Küresel Bulanık AHP tabanlı bir karar modeli geliştirmiştir. Çalışmada ulaşım altyapısı, maliyet, çevresel etki ve erişilebilirlik kriterleri değerlendirilmiş; yöntemin karmaşık lojistik karar problemlerinde uygulanabilir olduğu gösterilmiştir.

Mandal ve Işık (2025) yeşil lojistik faaliyetlerinin önceliklendirilmesinde Bulanık AHP-TOPSIS bütünlük yaklaşımını kullanmıştır. Çalışmada karbon emisyonunun azaltılması, geri dönüşüm uygulamaları, enerji verimliliği ve çevresel farkındalık kriterleri değerlendirilmiştir. Bulgular, karbon emisyonunun azaltılması ve enerji verimliliğinin en önemli yeşil performans kriterleri arasında yer aldığını göstermiştir.

Yürüyen ve Ulutaş (2020) üçüncü parti lojistik firmalarının seçiminde Bulanık AHP ve EDAS yöntemlerini bütünlük olarak kullanmıştır. Çalışmada maliyet, hizmet kalitesi, teslimat performansı, teknolojik altyapı ve esneklik kriterleri değerlendirilmiştir. Sonuçlar, uzman görüşlerindeki belirsizliğin Bulanık AHP yöntemiyle başarılı şekilde yönetilebildiğini göstermiştir

Candan (2019), lojistik performansının değerlendirilmesi amacıyla bulanık Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (Bulanık AHP) ve Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemlerini bütünleşik olarak kullanmıştır. Çalışmada, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) 10 ülkenin lojistik performansı değerlendirilmiştir. İlk aşamada değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları Bulanık AHP yöntemiyle belirlenmiş, ardından ülkeler Gri İlişkisel Analiz yöntemi kullanılarak lojistik performanslarına göre sıralanmıştır. Bulgular, lojistik performansını en fazla etkileyen kriterlerin ithalat ve ihracat teslim süreleri ile ulaştırma altyapısının kalitesi olduğunu göstermiştir. Çalışma, Bulanık AHP ve Gri İlişkisel Analiz yöntemlerinin birlikte kullanılmasının lojistik performansının çok kriterli yapısının değerlendirilmesinde etkili sonuçlar sağladığını ortaya koymuştur.

Kayan (2023), perakende sektöründe faaliyet gösteren bir işletme için yeşil lojistik kriterlerine göre tedarikçi seçimini incelemiştir. Çalışmada, öncelikle yeşil tedarikçi seçiminde dikkate alınacak kriterlerin önem ağırlıkları Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi ile belirlenmiş, ardından alternatif tedarikçiler Çok Ölçütlü Optimizasyon ve Uzlaşık Çözüm (VIKOR) yöntemi kullanılarak değerlendirilmiş ve sıralanmıştır. Bulgular, çevresel kriterlerin tedarikçi seçim sürecinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve AHP ile VIKOR yöntemlerinin birlikte kullanılmasının yeşil tedarikçi seçiminde etkin ve sistematik bir karar verme yaklaşımı sunduğunu göstermiştir.

Peker ve ark. (2019), lojistik firmalarının çevresel yenilik performanslarını değerlendirmek amacıyla iki aşamalı bir bulanık çok kriterli karar verme yaklaşımı önermiştir. Çalışmada, çevresel yenilik faktörlerinin önem ağırlıkları Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (Bulanık AHP) yöntemi ile belirlenmiş, ardından lojistik firmaları Bulanık VIKOR yöntemi kullanılarak çevresel yenilik performanslarına göre sıralanmıştır. Bulgular, çevresel yenilik performansını en fazla etkileyen faktörlerin sırasıyla yeşil tasarım ve yeşil enerji olduğunu göstermiştir. Çalışma, bulanık çok kriterli karar verme yöntemlerinin lojistik firmalarının çevresel yenilik performansının değerlendirilmesinde etkili bir yaklaşım sunduğunu ortaya koymuştur.

Yürüyen ve ark. (2023), lojistik işletmelerinin performansını hibrit birçok kriterli karar verme modeli kullanarak değerlendirmiştir. Çalışmada, *Fortune 500 Türkiye* listesinde yer alan lojistik işletmelerinin 2021 yılı performansları analiz edilmiştir. Kriterlerin objektif ağırlıkları Standart Sapma (SV), Kaldırma Etkisine Dayalı Kriterlerin Kaldırılması (MEREC), Kriterler Arası Korelasyon Yoluyla Kriter Önemi (CRITIC) ve Logaritmik Yüzde Değişimine Dayalı Objektif Kriter Ağırlıklandırma (LOPCOW) yöntemleri ile belirlenmiş, ardından alternatif işletmeler Karışık Uzlaşık Çözüm (MACONT) yöntemi kullanılarak sıralanmıştır. Bulgular, en yüksek performansa sahip lojistik işletmesinin Lİ7, en düşük performansa sahip işletmenin ise Lİ3 olduğunu göstermiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

3PL Firmalarında Yeşil Performans

Sürdürülebilirlik anlayışının tedarik zinciri yönetimindeki öneminin giderek artmasıyla birlikte, üçüncü parti lojistik (3PL) firmalarının çevresel performansı da işletmeler açısından önemli bir değerlendirme ölçütü hâline gelmiştir. Yeşil performans, 3PL firmalarının lojistik

süreçlerini gerçekleştirirken çevresel etkileri azaltmaya yönelik performansını ifade etmektedir. Bu kapsamda karbon emisyonlarının azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması, geri dönüşüm uygulamalarının yaygınlaştırılması, çevre dostu taşıma ve depolama faaliyetlerinin benimsenmesi, alternatif yakıt kullanımı ve etkin atık yönetimi yeşil performansın temel göstergeleri arasında kabul edilmektedir. (Srivastava, 2007; Dekker, Bloemhof, & Mallidis, 2012).

Sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte, 3PL hizmet sağlayıcılarının değerlendirilmesinde maliyet, teslimat süresi ve hizmet kalitesi gibi geleneksel ölçütlerin yanı sıra çevresel performansın da giderek daha fazla önem kazanan bir değerlendirme ölçütü olduğu ifade edilmektedir. Bu doğrultuda yeşil performans, 3PL firmalarının çevresel sürdürülebilirlik alanındaki başarılarının değerlendirilmesinde temel ölçütlerden biri olarak kabul edilmektedir. (Evangelista, Santoro, & Thomas, 2017).

Bununla birlikte üçüncü parti lojistik (3PL) firmalarının çevresel performansının değerlendirilmesine yönelik çeşitli çalışmalar bulunmasına rağmen, bu çalışmaların büyük bir kısmında klasik çok kriterli karar verme yöntemleri veya farklı bulanık yaklaşımlar kullanılmıştır. Özellikle 3PL firmalarının yeşil performans kriterlerini uzman görüşlerindeki belirsizliği daha etkin biçimde yansıtabilen Küresel Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (Küresel Bulanık AHP) yöntemiyle ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, literatürde önemli bir araştırma boşluğuna işaret etmekte ve söz konusu boşluğun giderilmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

2. YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışmanın amacı, üçüncü parti lojistik (3PL) firmalarının yeşil performansını etkileyen kriterlerin önem düzeylerini belirlemektir. Yeşil lojistik performansının değerlendirilmesi, ekonomik, çevresel ve operasyonel boyutları kapsayan çok sayıda kriterin eş zamanlı olarak değerlendirilmesini gerektiren çok kriterli bir karar verme problemidir. Ayrıca, değerlendirmelerin büyük ölçüde uzman görüşlerine dayanması, karar verme sürecinde belirsizlik ve öznel yargıların dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Klasik Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), kriterlerin önem düzeylerinin belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olmakla birlikte, karar vericilerin değerlendirmelerini kesin sayısal değerlerle ifade etmelerini gerektirmesi nedeniyle belirsizlik içeren karar problemlerinde önemli bir sınırlılığa sahiptir. Oysa gerçek karar verme süreçlerinde uzmanlar değerlendirmelerini çoğu zaman kesin sayılar yerine dilsel ifadeler kullanarak yapmaktadır. Bu durum, klasik AHP yönteminin belirsizlik ve kararsızlık içeren problemlerin modellenmesinde yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, uzman değerlendirmelerindeki belirsizliği karar modeline yansıtabilen Küresel Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (Küresel Bulanık AHP) yöntemi bu çalışmada tercih edilmiştir.

Yeşil performans değerlendirme kriterleri, sistematik literatür taraması ve uzman görüşlerinden yararlanılarak belirlenmiştir. Bu kapsamda yeşil lojistik, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi, üçüncü parti lojistik (3PL) ve yeşil performans değerlendirmesine ilişkin çalışmalar incelenmiş; elde edilen kriterler alanında uzman akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda

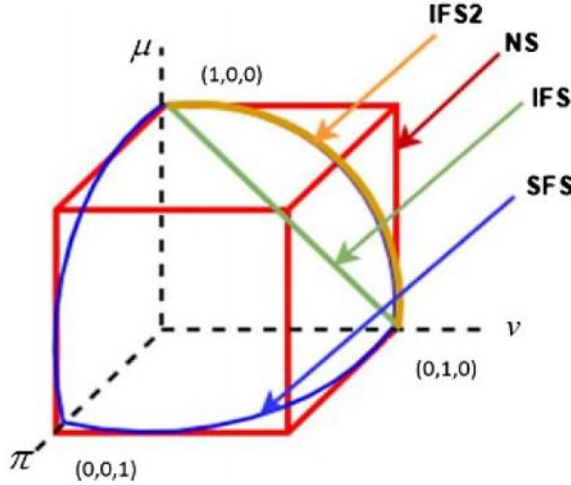
değerlendirilerek araştırmanın amacına uygun biçimde düzenlenmiştir. Bu doğrultuda karbon emisyonu azaltımı, geri dönüşüm uygulamaları, elektrikli araç kullanımı, yeşil sertifikalar, enerji verimliliği, yeşil tedarikçi seçimi, atık su ve kimyasal yönetimi, çevreci ambalaj kullanımı, karbonsuz kargo seçeneği, çalışan çevre eğitimi, alternatif yakıt kullanımı ve yenilenebilir enerji kullanımı olmak üzere toplam on iki kriter belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler, yeşil lojistik ve sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi alanında bilgi ve deneyime sahip üç uzmandan elde edilmiştir.

Uzmanlar kriterler arasındaki ikili karşılaştırmaları Küresel Bulanık dilsel değerlendirme ölçeğini kullanarak gerçekleştirmiştir. Elde edilen bireysel karşılaştırma matrisleri birleştirilerek ortak karar matrisi oluşturulmuş ve bu matris esas alınarak kriterlerin önem ağırlıkları hesaplanmıştır.

Küresel Bulanık Kümeler

Küresel Bulanık Kümeler (SFS), üyelik derecelerinin küresel bir yüzey üzerinde konumlandırıldığı ve iki küme arasındaki mesafenin küresel yay (jeodezik) mesafesi kullanılarak ölçüldüğü bir bulanık küme modelini oluşturur. 2019 yılında Kutlu ve Kahraman tarafından önerilen SFS, klasik bulanık küme teorisinin gelişmiş bir üç boyutlu uzantısını temsil eder. Bu yaklaşım, üyelik, üyelik dışı ve tereddüt derecelerinin daha esnek bir yapı içinde eşzamanlı olarak temsil edilmesini sağlar. Model, adını bu dereceler tanımlandığı küresel geometriden alır.

Sezgisel Bulanık Kümeler (IFS) modelinde, iki küme arasındaki mesafe genellikle Öklid mesafesi kullanılarak hesaplanır. Buna karşın, SFS modeli mesafeyi küresel yüzey üzerindeki en kısa yol, yani jeodezik yay mesafesine dayalı olarak belirler. Bu geometrik özellik, daha kapsamlı ve esnek bir temsil çerçevesi sunarak, karmaşık karar verme problemlerinde belirsizliği ve tereddütleri yakalama konusunda modelin yeteneğini artırır. Sezgisel Bulanık Kümeler (IFS), Nötrosofik Kümeler (NS) ve Küresel Bulanık Kümeler (SFS) arasındaki geometrik farkı daha iyi göstermek amacıyla, üyelik (μ), üyelik dışı (ν) ve tereddüt (π) derecelerinin üç boyutlu uzamsal gösterimi Şekil 3'te sunulmuştur. Şekil, SFS'nin bu dereceleri doğrusal veya düzlemsel kısıtlamalarla sınırlamak yerine küresel bir yüzey üzerinde konumlandırarak uygulanabilir karar alanını nasıl genişlettiğini göstermektedir.

Şekil 3. Üyelik (μ), Üyelik Dışı (v) ve Tereddüt (π) Derecelerinin Üç Boyutlu Uzayında IFS, NS ve SFS Temsillerinin Geometrik Karşılaştırması.

Kaynak gösterimi: Biswas, Pamučar, Božanić ve Halder, 2022, Mathematical Problems in Engineering, 2022(1), 5480848'den uyarlanmıştır.

U üzerinde tanımlanan Küresel Bulanık Küme olan $\tilde{A}_s$ 'nin tanımı, Denklem 1, 2 ve 3'te verilmiştir (Kutlu Gündoğdu & Kahraman, 2020).

$$\tilde{A}_s = \{u, (\mu_{\tilde{A}_s}(u)), (v_{\tilde{A}_s}(u))(\pi_{\tilde{A}_s}(u)) | u \in U\} \quad (1)$$

Burada,

$$\mu_{\tilde{A}_s}(u): U \rightarrow [0,1], \quad v_{\tilde{A}_s}: U \rightarrow [0,1], \quad \pi_{\tilde{A}_s}(u): U \rightarrow [0,1] \quad (2)$$

$$0 \leq \mu_{\tilde{A}_s}^2(u) + v_{\tilde{A}_s}^2(u) + \pi_{\tilde{A}_s}^2(u) \leq 1 \quad \forall u \in U \quad (3)$$

Tüm $z \in Z$ için. Burada $\mu_{\tilde{A}_s}^2(u)$, $v_{\tilde{A}_s}^2(u)$ ve $\pi_{\tilde{A}_s}^2(u)$ sırasıyla üyelik, üyelik dışı ve tereddüt derecelerini temsil eder.

Tanım 1: Küresel Bulanık Değer (SFV) λ , $\lambda = (\text{Mufazzal \& S. M, 2018})$ şeklinde ifade edilir.

Burada $\mu_\lambda, v_\lambda, \pi_\lambda \in [0,1]$ olup, $0 \leq \mu_\lambda^2 + v_\lambda^2 + \pi_\lambda^2 \leq 1$ (Kutlu Gündoğdu & Kahraman, 2020) koşulunu sağlar (Kutlu Gündoğdu & Kahraman, 2020)

3.1.1. Küresel Bulanık Kümelerde Temel İşlemler

$\tilde{A}_s$ ve $\tilde{B}_s$ iki SFS olsun. Küresel bulanık kümelerde toplama ve çarpma işlemleri, Denklem 4 ve Denklem 5'te verildiği gibi tanımlanır.

$$\tilde{A}_s \oplus \tilde{B}_s = \left\{ (\mu_{\tilde{A}_s}^2 + \mu_{\tilde{B}_s}^2 - \mu_{\tilde{A}_s}^2 \mu_{\tilde{B}_s}^2)^{1/2}, v_{\tilde{A}_s} v_{\tilde{B}_s}, ((1 - \mu_{\tilde{B}_s}^2) \pi_{\tilde{A}_s}^2 + (1 - \mu_{\tilde{A}_s}^2) \pi_{\tilde{B}_s}^2 - \pi_{\tilde{A}_s}^2 \pi_{\tilde{B}_s}^2)^{1/2} \right\} \quad (4)$$

$$\tilde{A}_s \otimes \tilde{B}_s = \left\{ \mu_{\tilde{A}_s} \mu_{\tilde{B}_s}, (v_{\tilde{A}_s}^2 + v_{\tilde{B}_s}^2 - v_{\tilde{A}_s}^2 v_{\tilde{B}_s}^2)^{1/2}, ((1 - v_{\tilde{B}_s}^2) \pi_{\tilde{A}_s}^2 + (1 - v_{\tilde{A}_s}^2) \pi_{\tilde{B}_s}^2 - \pi_{\tilde{A}_s}^2 \pi_{\tilde{B}_s}^2)^{1/2} \right\} \quad (5)$$

Bu sayıda küresel kısıtlamanın $\lambda \geq 0$ sabitiyle çarpımı, Denklem 6'da verilmiştir.

$$\lambda \cdot \tilde{A}_s = \left\{ (1 - (1 - \mu_{\tilde{A}_s}^2)^\lambda)^{1/2}, v_{\tilde{A}_s}^\lambda, ((1 - \mu_{\tilde{A}_s}^2)^\lambda - (1 - \mu_{\tilde{A}_s}^2 - \pi_{\tilde{A}_s}^2)^\lambda)^{1/2} \right\} \quad (6)$$

Küresel bulanık sayının kuvveti Denklem 7’de verilmiştir.

$$\mu_{\tilde{A}_s}^\lambda = \left\{ \mu_{\tilde{A}_s}^\lambda, \left(1 - (1 - v_{\tilde{A}_s}^2)^\lambda\right)^{\frac{1}{2}}, \left((1 - v_{\tilde{A}_s}^2)^\lambda - (1 - v_{\tilde{A}_s}^2 - \pi_{\tilde{A}_s}^2)^\lambda\right)^{1/2} \right\} \quad (7)$$

Genel Tanımlar: $\tilde{A}_s = (\mu_{\tilde{A}_s}, v_{\tilde{A}_s}, \pi_{\tilde{A}_s})$ ve $\tilde{B}_s = (\mu_{\tilde{B}_s}, v_{\tilde{B}_s}, \pi_{\tilde{B}_s})$ küresel bulanık kümelerin sayıları olsun. Tüm $\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3, \geq 0$ için Denklem 8, 9, 10, 11, 12 ve 13’teki özellikler geçerlidir.

$$\tilde{A}_s \oplus \tilde{B}_s = \tilde{B}_s \oplus \tilde{A}_s \quad (8)$$

$$\tilde{A}_s \otimes \tilde{B}_s = \tilde{B}_s \otimes \tilde{A}_s \quad (9)$$

$$\lambda(\tilde{A}_s \oplus \tilde{B}_s) = \lambda \tilde{A}_s \oplus \lambda \tilde{B}_s \quad (10)$$

$$\lambda_1 \tilde{A}_s \oplus \lambda_2 \tilde{A}_s = (\lambda_1 + \lambda_2) \tilde{A}_s \quad (11)$$

$$(\tilde{A}_s \otimes \tilde{B}_s)^\lambda = \lambda. \tilde{A}_s \otimes \lambda. \tilde{B}_s \quad (12)$$

$$\tilde{A}_s^{\lambda_1} \otimes \tilde{A}_s^{\lambda_2} = \tilde{A}_s^{\lambda_1 + \lambda_2} \quad (13)$$

SFS’ler, görüşlerin sadece “katılıyorum” ya da “katılmıyorum” ile sınırlı olmadığı, aynı zamanda bir dereceye kadar “onaylamama” ya da “çekimser kalma” seçeneklerini de gerektiren durumlarda önemlidir. Örneğin, bir adayla yapılan yüz yüze görüşmedeki yanıtı “evet”, “çekimser”, “hayır” ya da “reddedildi” olarak sınıflandırılabilir.

Tanım 2: δ ’ye göre Küresel Ağırlıklı Aritmetik Ortalama (SWAM), Denklem 14’te verildiği gibi tanımlanır (Kutlu Gündoğdu & Kahraman, 2020).

$$\delta = \{\delta_1, \delta_2, \dots, \delta_n\}, \forall \delta_s \in [0,1] \text{ and } \sum_{s=1}^n \delta_s = 1.$$

$$SWAM_\delta(S_{A_1}, S_{A_2}, \dots, S_{A_n}) = \delta_1 S_{A_1} + \delta_2 S_{A_2} + \dots + \delta_n S_{A_n}$$

$$= \left\{ \begin{array}{l} \left[1 - \prod_{i=1}^n (1 - \mu_{S_{A_s}}^2)^{\delta_s} \right]^{1/2}, \\ \prod_{s=1}^n v_{S_{A_s}}^{\delta_s}, \left[(1 - \mu_{S_{A_s}}^2)^{\delta_s} - \prod_{s=1}^n (1 - \mu_{S_{A_s}}^2 - \pi_{S_{A_s}}^2)^{\delta_s} \right]^{1/2} \end{array} \right\}. \quad (14)$$

Tanım 3: δ ’ye göre Küresel Ağırlıklı Geometrik Ortalama (SWGGM), Denklem 15’te verildiği gibi tanımlanır: (Kutlu Gündoğdu & Kahraman, 2020).

$$\delta = \{\delta_1, \delta_2, \dots, \delta_n\}, \forall \delta_s \in [0,1] \text{ and } \sum_{s=1}^n \delta_s = 1.$$

$$SWGGM_\delta(S_{A_1}, S_{A_2}, \dots, S_{A_n}) = S_{A_1}^{\delta_1} + S_{A_2}^{\delta_2} + \dots + S_{A_n}^{\delta_n}$$

$$= \left\{ \begin{array}{l} \mu_{S_{A_s}}^{\delta_s}, \left[1 - \prod_{s=1}^n (1 - v_{S_{A_s}}^2)^{\delta_s} \right]^{1/2}, \\ \left[\prod_{s=1}^n (1 - v_{S_{A_s}}^2)^{\delta_s} - \prod_{s=1}^n (1 - v_{S_{A_s}}^2 - \pi_{S_{A_s}}^2)^{\delta_s} \right]^{1/2} \end{array} \right\}. \quad (15)$$

3.2. Küresel Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci

Küresel bulanık AHP ile ağırlıkları belirlemek için izlenecek adımlar:

Adım 1: Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) probleminin yapısını oluşturmak üzere tüm amaçlar, alternatifler, parametreler ve alt parametreler belirlenir. Puan endeksi, sonlu bir $C = \{C_1, C_2, \dots, C_n\}$ kriter kümesine dayalı olarak tahmin edilir. M adet uygulanabilir alternatiften oluşan ayrık bir $X = \{x_1, x_2, \dots, x_m\}$ ($m \geq 2$) kümesi tanımlanır.

Adım 2: Dilbilimsel terimlere dayalı olarak genel hedefe göre küresel bulanık ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulur. Yöntemde ikili karşılaştırmalarda kullanılan dilbilimsel değişkenlere karşılık gelen bulanık sayılar Tablo 1’de verilmiştir (Kutlu Gündoğdu & Kahraman, 2020).

Tablo 1. İkili Karşılaştırmalar İçin Kullanılan Küresel Bulanık Dilbilimsel Değerlendirme Ölçeği.

		Küresel Bulanık Form	
			
Kesinlikle Yüksek Önemli	KYÖ	(0.9, 0.1, 0.0)	9
Çok Yüksek Önemli	ÇYÖ	(0.8, 0.2, 0.1)	7
Yüksek Önemli	YÖ	(0.7, 0.3, 0.2)	5
Biraz Yüksek Önemli	BYÖ	(0.6, 0.4, 0.3)	3
Eşit Önemli	EÖ	(0.5, 0.4, 0.4)	1
Biraz Düşük Önemli	BDÖ	(0.4, 0.6, 0.3)	1/3
Düşük Önemli	DÖ	(0.3, 0.7, 0.2)	1/5
Çok Düşük Önemli	ÇDÖ	(0.2, 0.8, 0.1)	1/7
Kesinlikle Düşük Önemli	KDÖ	(0.1, 0.9, 0.0)	1/9

3. Adım: Puan endeksleri hesaplanır. Kesinlikle Yüksek Önemli, Çok Yüksek Önemli, Yüksek Önemli, Biraz Yüksek Önemli, Eşit Önemli için Eşitlik (16) kullanılarak hesaplama yapılırken, Eşit Önemli, Biraz Düşük Önemli, Düşük Önemli, Çok Düşük Önemli ve Kesinlikle Düşük Önemli için puan endeksleri Eşitlik (17) yardımıyla hesaplanır (Kutlu Gündoğdu & Kahraman, 2020).

Uzmanlardan elde edilen küresel bulanık ikili karşılaştırma matrisleri, dilsel değerlendirme ölçeğine karşılık gelen puan indeksleri kullanılarak sayısal forma dönüştürülmüştür. Puan indeksleri Eşitlik (16) ve Eşitlik (17) yardımıyla hesaplanmıştır.

$$SI = \sqrt{100 * \left[(\mu_{\tilde{A}_s} - \pi_{\tilde{A}_s})^2 - (v_{\tilde{A}_s} - \pi_{\tilde{A}_s})^2 \right]} \quad (16)$$

$$\frac{1}{SI} = \frac{1}{\sqrt{100 * \left[(\mu_{\tilde{A}_s} - \pi_{\tilde{A}_s})^2 - (v_{\tilde{A}_s} - \pi_{\tilde{A}_s})^2 \right]}} \quad (17)$$

4. Adım: İkili karşılaştırma matrisi için tutarlılık kontrolü yapılır. İkili karşılaştırmaların tutarlılığını ölçmek için puan indeksleri (SI) kullanılır. Ardından, AHP’de olduğu gibi klasik tutarlılık yöntemi uygulanır. CR’nin hesaplanması iki adımda gerçekleştirilir. İlk adımda, Tutarlılık İndeksi (CI) değerinin hesaplanması gerekir. CI ve CR’yi hesaplamak için kullanılan formül Denklem 18’de verilmiştir.

$$CI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1}, CR = \frac{CI}{RI} \quad (18)$$

CR değerleri Denklem 19’a göre hesaplanır. Hesaplanan değerler 0,1’den küçükse, öncelikler ve dolayısıyla faktörler arasındaki bireysel karşılaştırmaların tutarlı olduğu anlaşılır. Hesaplama Rastgelelik Göstergeleri (RI) değerleri kullanılır.

Adım 5: Uzman görüşleri Denklem (15) kullanılarak entegre edilir. Ardından, kriterlerin küresel bulanık yerel ağırlıkları hesaplanır. SWAM operatörü, Denklem (19) kullanılarak her bir kriter için yerel ağırlıkları hesaplamak üzere kullanılır (Alimohammadlou & Khoshsepehr, 2023).

CR değerleri Denklem 19’a göre hesaplanır. Hesaplanan değerler 0,1’den küçükse, öncelikler ve dolayısıyla faktörler arasındaki bireysel karşılaştırmaların tutarlı olduğu anlaşılır. Hesaplama Rastgelelik Göstergeleri (RI) değerleri kullanılır.

Adım 5: Uzman görüşleri Denklem (15) kullanılarak entegre edilir. Ardından, kriterlerin küresel bulanık yerel ağırlıkları hesaplanır. SWAM operatörü, Denklem (19) kullanılarak her bir kriter için yerel ağırlıkları hesaplamak üzere kullanılır (Alimohammadlou & Khoshsepehr, 2023).

$$SWAM = \left\{ \begin{array}{l} \left[1 - \prod_{i=1}^n (1 - \mu_{S_{A_s}}^2)^{\delta_s} \right]^{1/2}, \\ \prod_{s=1}^n v_{S_{A_s}}^{\delta_s}, \left[(1 - \mu_{S_{A_s}}^2)^{\delta_s} - \prod_{s=1}^n (1 - \mu_{S_{A_s}}^2 - \pi_{S_{A_s}}^2)^{\delta_s} \right]^{1/2} \end{array} \right\}. \quad (19)$$

burada $w=1/n$

6. Adım: 5. Adımda elde edilen yerel ağırlıklar daha sonra bulanıklığı giderilir. Kriter ağırlıklarının bulanıklığı Denklem 20 kullanılarak giderilir ve Denklem 21 ile normalleştirilir.

$$S(w_j) = \sqrt{\left| 100 * \left[\left(3\mu_{\tilde{A}_s} - \frac{\pi_{\tilde{A}_s}}{2} \right)^2 - \left(\frac{v_{\tilde{A}_s}}{2} - \pi_{\tilde{A}_s} \right)^2 \right] \right|} \quad (20)$$

$$w_j = \frac{S(w_j)}{\sum_{j=1}^n S(w_j)} \quad (21)$$

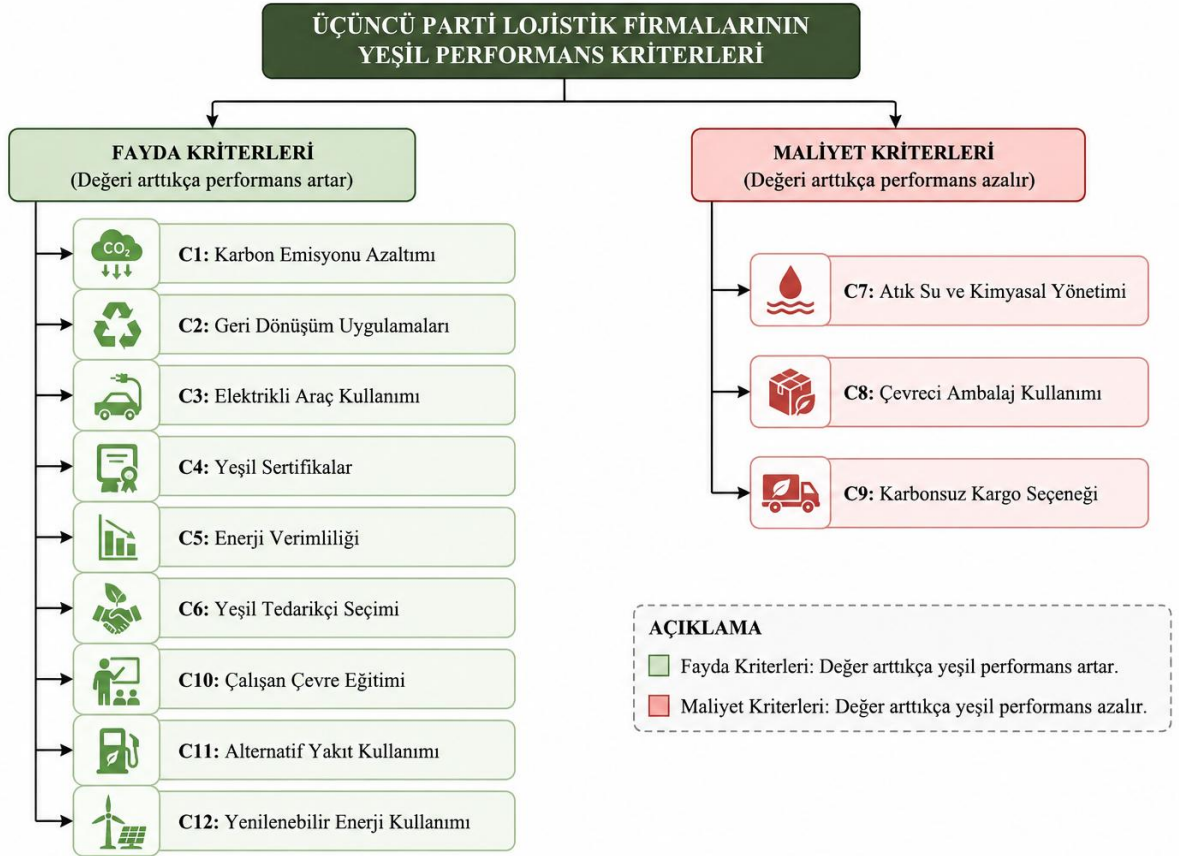
7. Adım: Genel ağırlıkları belirleyin. Bu aşamada, ana kriterlerin ve alt kriterlerin genel ağırlıkları hesaplanır.

3. UYGULAMA

Bu çalışmada üçüncü parti lojistik (3PL) firmalarının yeşil performansını etkileyen değerlendirme kriterlerinin göreceli önem ağırlıklarını belirlemektir. Model, lojistik firmalarının sıralanmasından yeşil performans kriterlerinin öncelik düzeylerinin belirlenmesine odaklanan tek karar düzeyli bir yapı olarak oluşturulmuştur.

Çalışma, belirlenen on iki yeşil performans kriterinin göreceli önem düzeylerini belirleyerek, üçüncü parti lojistik (3PL) firmalarının yeşil performansının değerlendirilmesine yönelik sistematik bir karar destek çerçevesi sunmayı amaçlamaktadır.

Literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda, üçüncü parti lojistik (3PL) firmalarının yeşil performansını değerlendirmek amacıyla on iki değerlendirme kriteri belirlenmiştir. Kriter kümesi aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır.

C1: Karbon Emisyonu Azaltımı (Fayda Kriteri)

İşletmelerin üretim ve operasyonel faaliyetleri sırasında doğrudan ya da dolaylı olarak ortaya çıkan sera gazı salınımını azaltma yeteneğini ifade eder. Bu kriterin yüksek olması, işletmenin çevresel sürdürülebilirlik düzeyinin güçlü olduğunu ve iklim değişikliğiyle mücadeleye etkin biçimde katkı sunduğunu gösterir.

C2: Geri Dönüşüm Uygulamaları (Fayda Kriteri)

Üretim sürecinde ortaya çıkan atıkların ve kullanım ömrü sona ermiş ürünlerin yeniden değerlendirilerek ekonomiye geri kazandırılması süreçlerini ifade eder. Bu kriter, döngüsel ekonomi yaklaşımıyla uyumluluğu ortaya koyar ve hammadde kullanımını azaltarak kaynakların daha verimli kullanılmasına katkı sağlar.

C3: Elektrikli Araç Kullanımı (Fayda Kriteri)

Şirket içi lojistik, dağıtım ve personel ulaşımında fosil yakıtlı taşıtlar yerine elektrikli veya hibrit araçların tercih edilmesidir. Ulaştırma faaliyetlerinden kaynaklanan karbon salınımını azaltmaya katkı sağlayan ve enerji kullanımında daha çevreci çözümlerin benimsenmesini destekleyen önemli bir göstergedir.

C4: Yeşil Sertifikalar (Fayda Kriteri)

İşletmenin çevresel yönetim standartlarına (ISO 14001, LEED, BREEAM vb.) sahip olma ve uluslararası çevre kriterlerine uyum düzeyini ifade eder. Bu sertifikalar, firmanın çevreye duyarlı uygulamalarını belgeleyerek kurumsal itibarı güçlendirir ve yeşil pazarlarda rekabet üstünlüğü sağlamasına yardımcı olmaktadır.

C5: Enerji Verimliliği (Fayda Kriteri)

Aynı üretim hacmini veya hizmet seviyesini daha düşük enerji kullanımıyla gerçekleştirme yeteneğini ifade eder. Bu durum, süreçlerin iyileştirilmesi ve teknolojik gelişmelerin uygulanmasıyla sağlanır hem çevresel etkiyi azaltır hem de uzun vadede işletme maliyetlerinde tasarruf sağlar.

C6: Yeşil Tedarikçi Seçimi (Fayda Kriteri)

Tedarik zinciri içerisindeki iş ortaklarının çevresel performansları, sürdürülebilirlik uygulamaları ve çevreye duyarlı sertifikasyonlarına göre değerlendirilerek tercih edilmesi sürecini ifade eder. Bu yaklaşım, değer zinciri genelinde çevresel risklerin azaltılmasını ve sürdürülebilir satın alma uygulamalarının yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir.

C7: Atık Su ve Kimyasal Yönetimi (Maliyet Kriteri)

Üretim süreçleri sonucunda oluşan tehlikeli kimyasalların ve atık suların arıtılması, etkisiz hale getirilmesi ve ilgili mevzuata uygun biçimde bertaraf edilmesi faaliyetlerini kapsar. Bu süreçler, yatırım, bakım ve işletme giderleri açısından ek maliyet ve risk yönetimi gerektirdiği için maliyet kriteri kapsamında değerlendirilmektedir.

C8: Çevreci Ambalaj Kullanımı (Maliyet Kriteri)

Ürünlerin paketlenmesinde doğada kendiliğinden çözünebilen, geri dönüştürülmüş veya daha az malzeme içeren ambalajların tercih edilmesi ifade edilmektedir. Çevre dostu ambalaj malzemelerinin geliştirilmesi ve temin edilmesi, geleneksel plastik veya kompozit malzemelere kıyasla başlangıç aşamasında daha yüksek araştırma-geliştirme ve hammadde maliyetleri gerektirebilmektedir.

C9: Karbonsuz Kargo Seçeneği (Maliyet Kriteri)

Lojistik ve dağıtım süreçlerinde, karbon nötr taşımacılık hizmeti sunan firmaların tercih edilmesi veya taşımacılıktan kaynaklanan emisyonların dengelenmesine yönelik (carbon offset) yapılan ek ödemeleri ifade eder. Çevresel etkinin azaltılmasını hedeflerken, aynı zamanda lojistik birim maliyetlerini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

C10: Çalışan Çevre Eğitimi (Fayda Kriteri)

Kurum içinde sürdürülebilirlik kültürünün geliştirilmesi amacıyla personelin çevre bilinci, sıfır atık uygulamaları ve enerji tasarrufu gibi konularda düzenli olarak eğitilme düzeyi ve niteliğini ifade eder. Bu süreç, yeşil inovasyonu destekleyerek insan kaynağının çevresel farkındalığını artıran stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

C11: Alternatif Yakıt Kullanımı (Fayda Kriteri)

Fosil yakıtlar yerine biyokütle, biyodizel veya hidrojen gibi çevre dostu ve yenilikçi yakıt türlerinin üretim ya da lojistik süreçlerine entegre edilmesini ifade eder. Bu yaklaşım, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini sağlayarak dışa bağımlılığı azaltırken karbon yoğunluğunun düşürülmesine de katkı sağlamaktadır.

C12: Yenilenebilir Enerji Kullanımı (Fayda Kriteri)

İşletmenin elektrik ve ısı enerjisi ihtiyacının ne oranda güneş, rüzgâr ve jeotermal gibi yenilenebilir ve temiz kaynaklardan karşılandığını ifade eder. Sıfır karbon hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynayan ve sürdürülebilirlik performansını doğrudan etkileyen temel kriterlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Kriterlerin önem ağırlıklarının belirlenmesi amacıyla üç kişiden oluşan bir uzman grubunun görüşlerine başvurulmuştur. Uzman grubu, yeşil lojistik ve sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi alanında uzman bir akademisyen ile lojistik sektöründe görev yapan ve yeşil lojistik uygulamaları konusunda deneyime sahip iki firma çalışanından oluşmaktadır.

Tablo 1’de sunulan dilbilimsel ölçeğe göre gerçekleştirilen uzman değerlendirmeleri, Tablo 2–4’te yer almaktadır.

Tablo 2: Uzman 1 tarafından kriterlerin ikili dilsel karşılaştırılması

☒ ✕ • ▲ ☐ ✕ ☐ ✕ ☐	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
C1	EÖ	EÖ	EÖ	YÖ	BDÖ	ÇDÖ	BDÖ	EÖ	BDÖ	DÖ	BDÖ	BDÖ
C2	EÖ	EÖ	EÖ	ÇYÖ	EÖ	DÖ	EÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	EÖ	BDÖ
C3	EÖ	EÖ	EÖ	BYÖ	BDÖ	ÇDÖ	BDÖ	EÖ	BDÖ	DÖ	BDÖ	BDÖ
C4	DÖ	ÇDÖ	BDÖ	EÖ	KDÖ	KDÖ	KDÖ	DÖ	KDÖ	KDÖ	KDÖ	KDÖ
C5	BYÖ	EÖ	BYÖ	KYÖ	EÖ	BDÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ
C6	ÇYÖ	YÖ	ÇYÖ	KYÖ	BYÖ	EÖ	BYÖ	YÖ	BYÖ	BYÖ	BYÖ	BYÖ
C7	BYÖ	EÖ	BYÖ	KYÖ	EÖ		EÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	EÖ	EÖ
C8	EÖ	EÖ	EÖ	YÖ	EÖ	DÖ	EÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	BDÖ	BDÖ
C9	BYÖ	EÖ	BYÖ	KYÖ	EÖ	BDÖ	EÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	EÖ	EÖ
C10	YÖ	BYÖ	YÖ	KYÖ	EÖ	BDÖ	BYÖ	BYÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ
C11	BYÖ	EÖ	BYÖ	KYÖ	EÖ	BDÖ	EÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ
C12	BYÖ	BYÖ	BYÖ	KYÖ	EÖ	BDÖ	EÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ

Tablo 3: Uzman 2 tarafından kriterlerin dilsel karşılaştırılması

	◻ ◻ • ▲ ▮ ✕ ◡ ▮ ✕ ◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻	◻ ◻ ◻
C1	EÖ	BDÖ	BDÖ	BDÖ	DÖ	DÖ	DÖ	EÖ	ÇDÖ	KDÖ	KDÖ	KDÖ	KDÖ
C2	BYÖ	EÖ	BDÖ	BDÖ	EÖ	DÖ	DÖ	ÇDÖ	DÖ	ÇDÖ	KDÖ	KDÖ	KDÖ
C3	BYÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	BDÖ	BDÖ	BDÖ	DÖ	ÇDÖ	ÇDÖ
C4	BYÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	BDÖ	DÖ	BDÖ	BDÖ	DÖ	ÇDÖ	ÇDÖ
C5	YÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	BDÖ	DÖ	BDÖ	BDÖ	DÖ	ÇDÖ	ÇDÖ
C6	YÖ	YÖ	EÖ	BYÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	BDÖ	BDÖ
C7	YÖ	YÖ	BYÖ	BYÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	BDÖ	BDÖ
C8	EÖ	ÇYÖ	BYÖ	YÖ	YÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ
C9	ÇYÖ	YÖ	BYÖ	BYÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	BDÖ	BDÖ	BDÖ
C10	KYÖ	ÇYÖ	BYÖ	BYÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ	BDÖ
C11	KYÖ	KYÖ	YÖ	YÖ	YÖ	BYÖ	BYÖ	EÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ	EÖ
C12	KYÖ	KYÖ	ÇYÖ	ÇYÖ	ÇYÖ	BYÖ	BYÖ	EÖ	BYÖ	BYÖ	EÖ	EÖ	EÖ

Tablo 4: Uzman 3 tarafından kriterlerin dilsel karşılaştırılması

[illegible]

İlk olarak, kriterlere ilişkin uzman değerlendirmeleri Tablo 1’de verilen dilbilimsel ölçek kullanılarak toplanmıştır. İkili karşılaştırma matrislerinin tutarlılık oranları (CR), klasik AHP’nin ilgili sayısal ölçeğine dayalı olarak hesaplanmıştır. Ardından, tek tek küresel bulanık ikili karşılaştırma matrisleri, Denklem (15)’te sunulan geometrik ortalama denklemi kullanılarak birleştirilmiş ve elde edilen toplu karşılaştırma matrisi Tablo 5’te gösterilmiştir. CR değerleri, tüm karşılaştırmaların kabul edilebilir eşik değerinin ($CR < 0,10$) içinde olduğunu göstermektedir. Ardından, Denklem (19) uygulanarak kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Elde edilen küresel bulanık ağırlıklar ve bunların bulanıklığı giderilmiş keskin değerleri, Denklem 20-21 kullanılarak hesaplanmış ve Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 5. Birleştirilmiş Karar Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C12
C1	(0.50 0.40 0.40)	(0.50 0.40 0.40)	(0.49 0.46 0.33)	(0.55 0.42 0.26)	(0.46 0.52 0.30)	(0.35 0.55 0.16)	(0.42 0.55 0.26)	(0.33 0.48 0.00)	(0.30 0.40 0.18)	(0.33 0.38 0.00)	(0.33 0.38 0.00)
C2	(0.50 0.40 0.40)	(0.50 0.40 0.40)	(0.46 0.46 0.36)	(0.58 0.36 0.21)	(0.50 0.40 0.40)	(0.38 0.58 0.23)	(0.45 0.48 0.29)	(0.39 0.50 0.23)	(0.45 0.48 0.14)	(0.36 0.33 0.00)	(0.33 0.38 0.00)
C3	(0.49 0.46 0.33)	(0.53 0.40 0.36)	(0.50 0.40 0.40)	(0.56 0.40 0.33)	(0.46 0.46 0.36)	(0.36 0.58 0.21)	(0.46 0.52 0.30)	(0.49 0.46 0.33)	(0.46 0.52 0.30)	(0.46 0.44 0.18)	(0.42 0.36 0.00)
C4	(0.42 0.55 0.26)	(0.36 0.58 0.21)	(0.43 0.52 0.33)	(0.50 0.40 0.40)	(0.29 0.52 0.00)	(0.27 0.60 0.00)	(0.27 0.60 0.00)	(0.38 0.58 0.23)	(0.29 0.60 0.00)	(0.28 0.57 0.00)	(0.26 0.42 0.00)
C5	(0.52 0.46 0.30)	(0.50 0.40 0.40)	(0.53 0.40 0.36)	(0.61 0.25 0.00)	(0.50 0.40 0.40)	(0.46 0.52 0.30)	(0.46 0.46 0.33)	(0.45 0.48 0.23)	(0.52 0.42 0.29)	(0.47 0.44 0.25)	(0.45 0.32 0.00)
C6	(0.55 0.35 0.16)	(0.58 0.38 0.23)	(0.58 0.36 0.21)	(0.65 0.25 0.00)	(0.52 0.46 0.30)	(0.50 0.40 0.40)	(0.53 0.40 0.36)	(0.52 0.42 0.29)	(0.53 0.40 0.36)	(0.52 0.46 0.30)	(0.58 0.36 0.21)
C7	(0.55 0.42 0.26)	(0.52 0.42 0.29)	(0.52 0.46 0.30)	(0.65 0.25 0.00)	(0.53 0.40 0.36)	(0.46 0.46 0.40)	(0.50 0.40 0.46)	(0.50 0.40 0.36)	(0.53 0.40 0.36)	(0.52 0.42 0.29)	(0.56 0.29 0.00)
C8	(0.51 0.30 0.00)	(0.54 0.36 0.23)	(0.49 0.46 0.33)	(0.58 0.38 0.23)	(0.52 0.42 0.29)	(0.45 0.48 0.29)	(0.46 0.46 0.36)	(0.50 0.46 0.36)	(0.50 0.40 0.40)	(0.49 0.46 0.33)	(0.52 0.42 0.29)
C9	(0.52 0.38 0.18)	(0.52 0.42 0.29)	(0.52 0.46 0.30)	(0.60 0.29 0.00)	(0.49 0.46 0.33)	(0.46 0.46 0.36)	(0.46 0.46 0.36)	(0.50 0.40 0.40)	(0.50 0.40 0.49)	(0.52 0.42 0.29)	(0.54 0.36 0.23)
C10	(0.40 0.30 0.00)	(0.46 0.40 0.16)	(0.44 0.46 0.18)	(0.60 0.29 0.00)	(0.45 0.48 0.29)	(0.43 0.52 0.33)	(0.49 0.46 0.33)	(0.49 0.46 0.33)	(0.45 0.48 0.40)	(0.50 0.40 0.40)	(0.52 0.42 0.29)
C11	(0.38 0.33 0.00)	(0.36 0.33 0.00)	(0.44 0.46 0.18)	(0.57 0.28 0.00)	(0.47 0.44 0.25)	(0.46 0.52 0.30)	(0.45 0.48 0.29)	(0.49 0.46 0.33)	(0.45 0.48 0.29)	(0.50 0.40 0.40)	(0.53 0.40 0.36)
C12	(0.38 0.33 0.00)	(0.38 0.33 0.00)	(0.36 0.42 0.00)	(0.42 0.26 0.00)	(0.34 0.42 0.00)	(0.36 0.58 0.21)	(0.31 0.52 0.00)	(0.45 0.48 0.29)	(0.45 0.48 0.29)	(0.46 0.46 0.36)	(0.50 0.40 0.40)

Farklı uzmanların değerlendirmelerinin tek bir ortak bulanık yapıda birleştirilmesi ile oluşturulmuştur.

Hücrelerdeki üçgensel bulanık sayılar, kriterler arası karşılaştırmalarda belirsizliği ve uzlaşi düzeyini temsil etmektedir.

Birleştirilmiş bulanık karar matrisi, uzman görüşlerinin bütünleştirilmesi sonucunda kriterler arasında daha homojen bir değerlendirme yapısının oluştuğunu göstermektedir.

Tablo 6. Entegre Küresel Bulanık İkili Karşılaştırma Matrisleri ve Kriter Ağırlıkları.

	$\tilde{w}^s$	$\bar{w}^s$
	(Küresel Bulanık Ağırlık)	(Ağırlık)
C1	(0.423, 0.787, 0.969)	0.076
C2	(0.449, 0.803, 0.959)	0.079
C3	(0.476, 0.789, 0.955)	0.084
C4	(0.348, 0.695, 0.981)	0.066
C5	(0.501, 0.819, 0.953)	0.087
C6	(0.555, 0.847, 0.959)	0.096
C7	(0.535, 0.838, 0.951)	0.093
C8	(0.507, 0.824, 0.951)	0.088
C9	(0.516, 0.829, 0.952)	0.090

C10	(0.482,0.815,0.959)	0.085
C11	(0.472,0.821,0.960)	0.083
C12	(0.405,0.803,0.976)	0.073

Tablo 6’ da yer alan entegre küresel bulanık ikili karşılaştırma matrislerinden elde edilen sonuçlar, kriterlerin göreceli önem düzeylerini hem üçgensel bulanık sayılar hem de durulaştırılmış (crisp) ağırlıklar üzerinden ortaya koymaktadır. Bulanık ağırlıkların (l, m, u) değerleri, uzman değerlendirmelerindeki belirsizlik aralığını temsil ederken; $\bar{w}^s$ değerleri bu bulanık yapıdan elde edilen kesin ağırlıkları göstermektedir.

Bu kriterler arasında görece yakın ağırlık değerleri bulunmakla birlikte belirgin bir öncelik sıralaması ortaya çıkmaktadır. En yüksek ağırlığa sahip kriter analiz sonuçlarına göre Yeşil Tedarikçi Seçimi (C6) olup 0,096 ağırlık değeri ile ilk sırada yer almıştır. Bu sonucu sırasıyla Atık Su ve Kimyasal Yönetimi (C7) (0,093) ve Karbonsuz Kargo Seçeneği (C9) (0,090) izlemiştir. Bu bulgu, sürdürülebilir lojistik performansının yalnızca işletme içi uygulamalarla değil, aynı zamanda çevresel performansı yüksek tedarikçilerle çalışılması ve çevresel etkilerin etkin biçimde yönetilmesiyle güçlendirilebileceğini göstermektedir.

Buna karşılık Yeşil Sertifikalar (C4) (0,066) en düşük ağırlığa sahip kriter olarak belirlenmiştir. Ayrıca Yenilenebilir Enerji Kullanımı (C12) (0,073) ile Karbon Emisyonu Azaltımı (C1) (0,076) ve Geri Dönüşüm Uygulamaları (C2) (0,079) nispeten daha düşük öneme sahip kriterler olarak sıralanmıştır. Bu durum, uzmanların karar verme sürecinde operasyonel ve tedarik zinciri odaklı uygulamalara, sertifikasyon ve diğer destekleyici çevresel uygulamalara kıyasla daha fazla önem verdiğini göstermektedir.

4. SONUÇ

Araştırma sonucunda üçüncü parti lojistik firmalarının yeşil performansını etkileyen kriterlerin önem sıralaması belirlenmiştir.

Özellikle operasyonel çevre uygulamalarının belge temelli uygulamalardan daha önemli olduğu görülmüştür.

Bu sonuçlar işletmelerin sürdürülebilirlik yatırımlarında önceliklerini belirlemelerine yardımcı olacaktır.

Bu çalışmada, üçüncü parti lojistik (3PL) firmalarının yeşil performansını etkileyen kriterler Küresel Bulanık AHP yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Üç uzmanın değerlendirmeleri doğrultusunda kriter ağırlıkları hesaplanmış ve önem sıraları belirlenmiştir.

Analiz sonuçlarına göre en önemli kriter Yeşil Tedarikçi Seçimi (C6) olup 0,096 ağırlık değeri ile ilk sırada yer almıştır. Bu sonucu sırasıyla Atık Su ve Kimyasal Yönetimi (C7) (0,093) ve Karbonsuz Kargo Seçeneği (C9) (0,090) izlemiştir. Bu bulgu, sürdürülebilir lojistik performansının yalnızca işletme içi uygulamalarla değil, aynı zamanda çevresel performansı

yüksek tedarikçilerle çalışılması ve çevresel etkilerin etkin biçimde yönetilmesiyle güçlendirilebileceğini göstermektedir.

Buna karşılık Yeşil Sertifikalar (C4) (0,066) en düşük ağırlığa sahip kriter olarak belirlenmiştir. Ayrıca Yenilenebilir Enerji Kullanımı (C12) (0,073) ile Karbon Emisyonu Azaltımı (C1) (0,076) ve Geri Dönüşüm Uygulamaları (C2) (0,079) nispeten daha düşük öneme sahip kriterler olarak sıralanmıştır. Bu durum, uzmanların karar verme sürecinde operasyonel ve tedarik zinciri odaklı uygulamalara, sertifikasyon ve diğer destekleyici çevresel uygulamalara kıyasla daha fazla önem verdiğini göstermektedir.

Araştırma bulguları, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetiminde çevresel kriterlerin karar verme sürecindeki önemini vurgulayan önceki çalışmaları desteklemektedir. (Govindan et al., 2013). Özellikle yeşil tedarikçi seçiminin en yüksek ağırlığa sahip kriter olarak belirlenmesi, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetiminde tedarikçilerin çevresel performansının belirleyici öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Bu kapsamda çalışma, üçüncü parti lojistik firmalarının yeşil performans kriterlerini Küresel Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (Küresel Bulanık AHP) yöntemiyle değerlendirmesi bakımından literatürdeki sınırlı çalışmalara metodolojik açıdan katkı sunmaktadır.

Genel olarak elde edilen bulgular, üçüncü parti lojistik firmalarının sürdürülebilirlik stratejilerinde önceliğin yeşil tedarikçi seçimi, çevresel risklerin etkin yönetimi ve düşük karbonlu lojistik uygulamalarına verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın, yeşil lojistik performansının değerlendirilmesinde Küresel Bulanık AHP yönteminin uygulanmasına yönelik literatüre katkı sağlayacağı ve lojistik yöneticilerine sürdürülebilir karar verme süreçlerinde yol gösterici olacağı değerlendirilmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, bu çalışmada belirlenen kriterleri farklı üçüncü parti lojistik firmaları üzerinde uygulanarak elde edilen sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca, farklı çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak yöntemler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulabilir. Bunun yanı sıra, gelecekte yapılacak çalışmalarda çevresel kriterlere ek olarak ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik kriterlerinin de değerlendirmeye dâhil edilmesi sonucunda üçüncü parti lojistik firmalarının sürdürülebilirlik performansının daha bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Alimohammadlou, M., Khoshsepehr, Z. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında Toplum 5.0'ın rolü: küresel bulanık küme yaklaşımı. *Environ Sci Pollut Res* 30 , 47630–47654 (2023). <https://doi.org/10.1007/s11356-023-25543-2>
- Biswas, S., Pamučar, D., Božanić, D., & Halder, B. (2022). A New Spherical Fuzzy LBWA-MULTIMOOSRAL Framework: Application in Evaluation of Leanness of MSMEs in India. *Mathematical problems in engineering*, 2022(1), 5480848. doi: <https://doi.org/10.1155/2022/5480848>
- Bowersox, D.J. & Closs, D.J. (1996). *Logistical Management: The Integrated Supply Chain Process*.
- Büyüközkan, G., & Çifçi, G. (2012). A novel hybrid MCDM approach based on fuzzy DEMATEL, fuzzy ANP and fuzzy TOPSIS for evaluating green suppliers. *Expert Systems with Applications*, 39(3), 3000–3011. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2011.08.162>
- Candan, G. (2019). Lojistik Performans Değerlendirmesi İçin Bulanık AHP ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri İle Bütünleşik Bir Yaklaşım. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(5), 277-286. <https://doi.org/10.18506/anemon.506769>
- Christopher, M. (2016). **Logistics & supply chain management** (5th ed.). Pearson Education.
- Coyle, J. J., Langley, C. J., Novack, R. A., & Gibson, B. (2016). *Supply Chain Management: A Logistics Perspective*. Cengage Learning.
- Dekker, R., Bloemhof, J., Mallidis, I., & Zuidwijk, R. (2012). Operations research for green logistics – An overview of aspects, issues, contributions and challenges. *European Journal of Operational Research*, 219(3), 671–679. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2011.11.010>
- Evangelista, P., Santoro, L., & Thomas, A. (2017). Environmental sustainability in third-party logistics service providers: A systematic literature review from 2000 to 2016. *Sustainability*, 9(9), 1627. <https://doi.org/10.3390/su9091627>
- Evangelista, P., Santoro, L., & Thomas, A. (2018). Environmental sustainability in third-party logistics service providers: A systematic literature review from 2000–2016. *Sustainability*, 10(5), 1627.
- Gocer, F. ve Sener, N. (2022). Lojistik merkez yeri belirleme problemi için modifiye edilmiş k-ortalama kümeleme ile entegre edilmiş AHP-ARAS yöntemlerinin küresel bulanık uzantısı. *Uzman Sistemler* , 39(2), e12886. <https://doi.org/10.1111/exsy.12886>
- Govindan, K., Khodaverdi, R., & Jafarian, A. (2013). *A fuzzy multi criteria approach for measuring sustainability performance of a supplier based on triple bottom line approach*. *Journal of Cleaner Production*, 47, 345–354. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.04.014>
- Govindan, K., Mangla, SK ve Luthra, S. (2015). Bulanık AHP kullanarak tedarik zinciri performansını iyileştirmede göstergelerin önceliklendirilmesi: Dört Hint imalat şirketinin örnek olayından elde edilen bilgiler. *Üretim Planlama ve Kontrol* , 28 (6–8), 552–573. <https://doi.org/10.1080/09537287.2017.1309716>

- Göksel, A., (2001), İşletme Yönetimi, Türkmen Yayınevi, İstanbul.
- Gündoğdu, F. K., & Kahraman, C. (2020). A novel spherical fuzzy analytic hierarchy process and its renewable energy application. *Soft Computing*, 24(6), 4607–4621. <https://doi.org/10.1007/s00500-019-04222-w>
- Jovčić, S., Průša, P., Samson, J., & Lazarević, D. (2019). A fuzzy-AHP approach for evaluating criteria of third-party logistics (3PL) service providers. *Sustainability*, 11(23), 6721.
- Kannan, G. (2009). A fuzzy logic approach for the selection of a third party reverse logistics provider. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 21(3), 397–416. <https://doi.org/10.1108/13555850910973865>
- Kayan, C. (2023). *Perakende sektöründe yeşil lojistik kriterlerine göre AHP ve VIKOR yöntemleri ile tedarikçi seçimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı.
- Kocaoğlu, B., & Gülsün, B. (2006). TÜRKİYE’DE ÜÇÜNCÜ PARTİ (3PL) LOJİSTİK KAVRAMI VE UYGULAMADA YAŞANAN PROBLEMLERE YÖNELİK BİR ANKET ÇALIŞMASI. *Verimlilik Dergisi*, 1. <https://izlik.org/JA54DX42GZ>
- Kutlu Gündoğdu, F. & Kahraman, C. (2019). Küresel bulanık kümeler ve küresel bulanık TOPSIS yöntemi. *Akıllı ve Bulanık Sistemler Dergisi*, 36 (1), 337-352. <https://doi.org/10.3233/JIFS-181401>
- Kutlu Gündoğdu, F. & Kahraman, C. (2020). Yeni bir küresel bulanık analitik hiyerarşi süreci ve yenilenebilir enerji uygulaması. *Yumuşak Hesaplama*, 24, 4607-4621. <https://doi.org/10.1007/s00500-019-04222-w>
- Kutlu Gündoğdu, F. ve Kahraman, C. (2019). Küresel bulanık analitik hiyerarşi süreci (AHP) ve endüstriyel robot seçimine uygulanması. *Uluslararası Akıllı ve Bulanık Sistemler Konferansı*, 988-996.
- Lojistik işletmelerinin performansının bir hibrit ÇKKV modeli ile değerlendirilmesi. (2023). *Business & Management Studies: An International Journal*, 11(3), 731-751. <https://doi.org/10.15295/bmij.v11i3.2245>
- Mandal, FT ve Işık, G. (2025). Bulanık AHP-TOPSIS Yaklaşımı Kullanılarak Yeşil Lojistik Faaliyetlerinin Önceliklendirilmesi. *Elektronik Bilim ve Mühendislik Mektupları*, 21 (2), 99-122. <https://izlik.org/JA86SP37CP>
- Min, S., Zacharia, Z. G., & Smith, C. D. (2019). Defining supply chain management: In the past, present, and future. *Journal of Business Logistics*, 40(1), 44–55. <https://doi.org/10.1111/jbl.12201>
- Mufazzal, S., & Muzakkir, S. M. (2018). A new multi-criterion decision making (MCDM) method based on proximity indexed value for minimizing rank reversals. *Computers & Industrial Engineering*, 119, 427–438. <https://doi.org/10.1016/j.cie.2018.03.045>

- Peker, İ., Ar, İ. M., & Baki, B. (2019). Lojistik Firmalarının Çevresel Yenilik Performanslarının Bulanık ÇKKV Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 8(2), 1-20. <https://izlik.org/JA22TH37HU>
- Richey, R. G. (2022). The responsiveness view of logistics and supply chain management. *Journal of Business Logistics*, 43(1), 62–73. <https://doi.org/10.1111/jbl.12290>
- Srivastava, S. K. (2007). Green supply-chain management: A state-of-the-art literature review. *International Journal of Management Reviews*, 9(1), 53–80. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2007.00202.x>
- Sweeney, E., & O'Callaghan, C. (2018). *Green logistics: Improving the environmental sustainability of logistics*. Springer.
- Yürüyen, A. A., & Ulutaş, A. (2020). Bulanık AHP ve Bulanık EDAS Yöntemleri İle Üçüncü Parti Lojistik Firması Seçimi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(İktisadi ve İdari Bilimler), 283-294. <https://doi.org/10.18506/anemon.767354>

**BİYOTAKLİT PAZARLAMASI PERSPEKTİFİNDEN MARKA İMAJINDA
HAYVAN FİGÜRLERİNİN KULLANIMI: TÜRKİYE SÜPER LİG ŞAMPİYONU
KULÜPLERİN MASKOT VE SEMBOLLERİNİN İNCELENMESİ**

Öğr. Gör. Dr., Mehmet Asif ALAN

Bayburt Üniversitesi,

alanasif@hotmail.com - 0000-0002-6947-404X

Dr. Öğr.Üyesi, Ali KÖROĞLU

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,

ali.koroglu@gop.edu.tr - 0000-0003-4021-6300

ÖZET

Bu çalışma, biyotaklit pazarlaması perspektifinden marka imajı oluşturmada hayvan figürlerinin kullanımını, özellikle Türkiye Süper Lig şampiyonluğunu kazanan kulüplerin maskotları ve sembollerine odaklanarak incelemektedir. Niteliksel belge incelemesiyle altı şampiyon kulübün (Galatasaray (aslan), Fenerbahçe (kanarya), Beşiktaş (kartal), Trabzonspor (kaplan), Bursaspor (timsah) ve Başakşehir FK (baykuş)) kendi hayvan sembollerini nasıl edindiğini izlemek için kulüp tarihleri, resmi iletişimler, spor basını arşivleri ve taraftar kültürü kaynaklarından yararlanılmaktadır. Bulgular, bu sembollerin belirleyici maçlar sırasında kendiliğinden oluşan taraftar çağrışımları, bireysel bir oyuncunun kişisel takma adının kurumsal kimliğe aktarılması ve daha sonra sembolik kurumsal stratejiyle güçlendirilen, medya tarafından ilham verilen kasıtlı benimseme olarak farklı yoldan ortaya çıktığını göstermektedir. Her hayvan figürünün, marka imajı literatüründe yerleşik yapılarla uyumlu olan güç, çeviklik, baskınlık, direnç veya bilgelik gibi belirli marka kişilik özelliklerine karşılık geldiği gösterilmiştir. Çalışma, hayvan sembollerinin, ister ortaya çıkmış ister kasıtlı olarak tasarlanmış olsun, kurumsal tarihi, duygusal yankıyı ve marka kişiliğini tek, kolayca yeniden üretilebilir görsel ve sözel bir işarete sıkıştıran, kültürel olarak önceden yüklenmiş göstergeler olarak işlev gördüğünü savunmaktadır. Bu da biyotaklit pazarlama araştırmaları için teorik bir bakış açısı ve spor marka yönetimi için pratik çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Biyotaklit Pazarlama, Marka İmajı, Hayvan Sembolizmi, Spor Markalaşması.

THE USE OF ANIMAL FIGURES IN BRAND IMAGE FROM A BIOMATIC MARKETING PERSPECTIVE: AN EXAMINATION OF THE MASCOTS AND SYMBOLS OF Türkiye'S SUPER LEAGUE CHAMPION CLUBS

ABSTRACT

This study examines the use of animal figures in brand image building from a biyotaklitin marketing perspective, focusing specifically on the mascots and symbols of clubs that have won the Turkish Super League championship. Through qualitative document analysis, club histories, official communications, sports press archives, and fan culture sources are utilized to trace how six champion clubs (Galatasaray (lion), Fenerbahçe (canary), Beşiktaş (eagle), Trabzonspor (tiger), Bursaspor (crocodile), and Başakşehir FK (owl)) acquired their animal symbols. The findings demonstrate that these symbols emerged in at least three distinct ways: spontaneous fan associations during decisive matches, the transposition of an individual player's personal nickname into corporate identity, and subsequent media-inspired intentional adoption reinforced by symbolic corporate strategy. Each animal figure is shown to correspond to specific brand personality traits such as strength, agility, dominance, resilience, or wisdom, consistent with established constructs in the brand image literature. This study argues that animal symbolism, whether spontaneous or intentionally designed, functions as culturally pre-loaded signifiers that compress corporate history, emotional resonance, and brand personality into a single, readily reproducible visual and verbal sign; this provides a theoretical perspective for biyotaklitin marketing research and practical implications for sports brand management.

Anahtar Kelimeler: Biyotaklitin Marketing, Brand Image, Animal Symbolism, Sports Branding

GİRİŞ

Spor endüstrisinde kulüpler yalnızca sportif organizasyonlar değil aynı zamanda güçlü markalar olarak faaliyet göstermektedir. Taraftarların kulüplerle kurdukları duygusal bağlar, marka sadakatinin en güçlü örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle spor kulüpleri, marka kimliklerini güçlendirmek amacıyla çeşitli semboller, renkler, logolar ve maskotlardan yararlanmaktadır.

Doğadan ilham alan doğayı taklit yaklaşımı, son yıllarda çeşitli dallarda ve alanlarında dikkat çeken kavramlardan biri haline gelmiştir. Literatürde biyotaklit, biyotaklit, biyomimetik, biyomimikri, biyomorfik, biyofilik ve biyo-esinli tasarım gibi kavramlar, her ne kadar belirli nüanslar içerse de genel olarak doğadaki canlıların, sistemlerin ve süreçlerin insan yapımı ürün,

hizmet ve teknolojilere uyarlanmasını ifade eden benzer bir kavramsal çerçeve içerisinde değerlendirilmektedir. Bu kavramlar arasında kapsamının daha geniş olduğu ve doğadan ilham alma, doğayı model alma ve doğadan öğrenme yaklaşımlarını bütüncül biçimde yansıttığı düşünülen “biyotaklit” kavramı, bu çalışmada temel ifade olarak tercih edilmiş ve ilgili açıklamalar ağırlıklı olarak bu kavram üzerinden ele alınmıştır. Doğada özellikle hayvan figürleri aracılığıyla markalara güç, cesaret, çeviklik, liderlik ve dayanıklılık gibi özellikler yüklenebilmektedir. Türkiye Süper Lig tarihinde şampiyon olmuş kulüplerin büyük çoğunluğunun belirli hayvan figürleriyle özdeşleşmiş olması, bu sembollerin marka yönetimindeki önemini ortaya koymaktadır.

Biyotaklit, doğadaki canlıların, sistemlerin ve süreçlerin insan faaliyetlerine uyarlanmasını ifade etmektedir. Pazarlama bağlamında biyotaklit, tüketicilerde olumlu çağrışımlar oluşturabilecek doğal unsurların marka stratejilerine entegre edilmesi olarak değerlendirilmektedir. Marka imajı, tüketicilerin marka hakkında sahip oldukları algılar ve çağrışımlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Keller (1993)'e göre marka imajı, tüketicilerin hafızalarında depolanan marka çağrışımlarının toplamından oluşmaktadır. Aaker (1997), marka kişiliğini insanlara özgü özelliklerin markalara aktarılması olarak tanımlamaktadır. Spor kulüplerinde kullanılan hayvan figürleri, marka kişiliğinin oluşmasında etkili araçlar olarak değerlendirilebilir. Spor kulüplerinin sembolleri, taraftarların kimlik oluşturma süreçlerinde önemli işlevler üstlenmektedir. Hayvan figürleri taraftarların kulüpleri belirli karakter özellikleriyle özdeşleştirmelerini sağlamaktadır. Marka imajı, uzun zamandır tüketici tercihi, sadakati ve algılanan değerın temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir ve kuruluşlar, bu imajı oluşturmak ve iletmek için giderek daha fazla sembolik kaynaklara—tamamen rasyonel ürün iddialarına değil—güvenmektedir (Aaker, 1997; Keller, 1993). Bu kaynaklar arasında, hayvan figürleri, neredeyse anında bir markaya aktarılabilir kültürel olarak yerleşik anlamlar taşıdıkları için ayrıcalıklı bir yere sahiptir: bir aslan cesaret ve hakimiyeti, bir yırtıcı kuş uyanıklığı ve özgürlüğü, bir timsah gibi bir sürüngen ise dayanıklılığı ve gücü çağırır. Doğal dünyadan yapılan bu sembolik ödünç alma, geleneksel olarak tasarım, mimari ve mühendislikle ilişkilendirilen ancak sembolik boyutu pazarlama ve marka iletişimi bağlamlarında da aynı derecede belirgin olan biyomimikri disiplininin daha geniş teorik çerçevesine verimli bir şekilde yerleştirilebilir. Sembolik anlamda anlaşılan biyotaklit pazarlaması, aksi takdirde kapsamlı sözlü açıklamalar gerektirecek anlam, güvenilirlik ve duygusal yankı oluşturmak için doğal formların ve hayvan arketiplerinin stratejik kullanımını ifade eder.

Profesyonel futbol, bu araştırma için özellikle zengin bir ampirik ortam sunmaktadır, çünkü kulüp kimlikleri nadiren sıfırdan tasarlanır; aksine, taraftarlar, gazeteciler, oyuncular ve kulüp yönetimlerinin etkileşimi yoluyla on yıllar boyunca anlam biriktirirler. Türk profesyonel futbolu özellikle açıklayıcı bir örnektir, çünkü ülkenin en başarılı kulüplerinin her biri belirli bir hayvan figürüyle güçlü bir şekilde özdeşleşmiştir ve bu çağrışımlar keyfi grafik seçimler değil, somut tarihsel olayların sonucudur. Bu çalışma, Süper Lig şampiyonu kulüplerin (Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, Trabzonspor, Bursaspor ve Başakşehir FK) hayvan sembollerini sistematik olarak inceleyerek bu boşluğu ele almaktadır. Çalışma, her bir sembolün nasıl ortaya çıktığını, hangi marka kişiliği özelliklerini temsil ettiğini, marka imajının oluşturulmasına nasıl katkıda bulunduğunu, taraftar söyleminde nasıl temsil edildiğini ve hayvan figürü ile ortaya çıkan marka kişiliği arasında nasıl bir ilişki olduğunu sorgulamaktadır. Bu şekilde çalışma, hem biyotaklit pazarlaması üzerine teorik literatüre hem de spor marka yönetimi üzerine uygulamalı literatüre katkıda bulunmayı ve Türkiye bağlamında bugüne kadar sınırlı sistematik akademik ilgi görmüş bir olguya ilişkin belgelenmiş, kaynak temelli bir açıklama sunmayı amaçlamaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Biyotaklitin Teorik Temelleri

Biyonik, biyotaklit, biyomimetik, biyomimikri doğanın biçimlerinden, süreçlerinden ve ekosistemlerinden öğrenerek ve onları taklit ederek daha sürdürülebilir tasarımlar oluşturmayı amaçlamaktır (Biomimicry, 2025). Biyomimikri, doğadaki canlıların fonksiyon, işlev veya tasarımından ilham alarak yapay sistemler geliştirme felsefesi ve pratiği olarak tanımlanabilir. Bu kavram özünde, doğanın süreçleri, yapısı ve işlevlerinin incelenmesi yatmaktadır (Alan, 2025). Janine Benyus, biyotaklitin ortaya çıkışının, doğadaki mevcut sistemlere ilişkin bilgiyi insan yaratıcılığına entegre etmeyi amaçladığını belirtmektedir (Değerli, 2019). Dahası, biyotaklit mimariden mühendisliğe, sanattan eğitime diğer alanlarda da önemli bir rol oynamaktadır. Sanatsal uygulamalarda, doğadan ilham alan eserler özellikle seramik sanatında dikkat çekicidir. Sanatçılar, doğanın biçimlerini, renklerini ve dokularını taklit ederek ve seramiğin eşsiz özelliklerini kullanarak estetik açıdan değerli eserler ortaya koyarlar (Erdal, 2024). Bu süreç, biyotaklitin sanattaki uygulamasına önemli örneklerden biridir. Ayrıca, eğitimde biyotakliti teşvik etmek, öğrencilerin yaratıcı düşünme ve problem çözme yeteneklerini geliştirmek için oldukça önem arz etmekte çünkü bu onların doğayla bağlantı kurmalarına yardımcı olmaktadır (Avcı, 2019). biyotaklit, sürdürülebilir kalkınmada da önemli bir rol oynar. Doğa tabanlı tasarım, doğal ekosistemlerin sürdürülebilirliğini korumak ve sürdürmek için gerekli olmaktadır. Birçok eğitim kursu biyotakliti öğretmek öğrencilerin tasarım problemlerine doğa tabanlı çözümler geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (Hocaoğlu vd., 2025). Bu örneklerle ek olarak iç tasarımda biyotaklit, doğal malzemelerin kullanımı yoluyla gizli karbon ayak izlerini azaltmak için önemli fırsatlar sunar (Yılmaz, 2023). Bu nedenle, biyotaklit, insan yaratıcılığını doğal mühendislik becerileriyle birleştirerek çeşitli alanlarda estetik, işlevsellik ve sürdürülebilirlik sağlayan önemli bir araçtır. Biyotaklit, sürdürülebilir tasarım uygulamaları yoluyla insan zorluklarını ele almak için biyolojik sistemlerden ve doğal süreçlerden ilham alan bir disiplindir. Jamei ve Vrcelj'e göre, biyotaklit, yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler üretmek için organizmalarda veya ekosistemlerdeki işlevsel kavramları taklit etmeyi ifade etmektedir (Jamei ve Vrcelj, 2021). Bu anlayış yaygınlaşmış ve biyotaklit kavramının farklı yorumlarına ve sınıflandırmalarına yol açmıştır. Blok ve Gremmen'in belirttiği gibi biyotaklit iki temel kavrama ayrılabilir: "güçlü biyotaklit" ve "zayıf biyotaklit". Güçlü biyotaklit, doğal işlevlerin aslına sadık bir şekilde kopyalanmasını vurgularken, zayıf biyotaklit daha yaratıcı ve teknolojik olarak entegre yaklaşımlara olanak tanıyarak potansiyel olarak biyolojik modelleri doğrudan kopyalamayan tamamen yeni çözümler üretebilen bir yapı ortaya koymaktadır (Blok ve Gremmen, 2016). Bu ayrım, biyotaklit yaklaşımlardaki farklılıkları vurgulamaktadır: bazıları doğrudan doğayı taklit etmeye odaklanırken (biyotaklit olarak adlandırılır), diğerleri bu içgörülerden ilham alarak yenilikler üretir ve mimari, mühendislik ve malzeme bilimi de dahil olmak üzere çeşitli alanlarda daha geniş uygulama olanağı sağlamaktadır (Lim vd., 2018; Verbrugghe vd., 2023).

2. Marka İmajı

Marka imajı, tüketicilerin bir marka hakkında zihinlerinde oluşturdukları anlamlar, duygular ve çağrışımlar bütündür. Bu imaj, markanın kişiliği, kişiliği ve iletişim çabaları ile şekillenen dinamik bir algı setidir ve değişebilir (Kaya, 2019; Işıkkay ve Başçı, 2020; İnce, 2019; Akalan vd., 2019; Belet ve Latif, 2020).

1) Marka imajı nedir: temel adımlar ve başarılar

- Marka imajı, tüketiminin markasının çağrıştırdığı yükün toplamıdır; bu imaj, ürün kalitesi, verimlilik, değerli semboller ve deneyimlerle ilişkilendirilebilir. İmaj, öğrencinin hafızasında yer edinir ve marka bilgisi ile yakın bir ilişki kurar (Sarıççek vd., 2017; İnce, 2019; Yaşarsoy ve Oktay, 2020).

2) Marka imajının oluşumundaki kaynaklar ve kullanımlar

- İçsel kaynaklar: marka varlığı ve marka özellikleri gibi kurumsal başarılar, turistlerin imajı üzerinde doğrudan etkilere sahiptir. Kurumsal davranışlar, iletişim dili, ambalaj tasarımı ve görsel kimlik unsurları imajı gösterilen temel sinyallerdir Armağan vd., 2020; Yazar, 2019; Işıkkay ve Başçı, 2020) .

- Dışsal/etkileşim kaynakları: reklamlar, ambalaj, ürün performansı ve kullanıcı deneyimi gibi temas noktaları aracılığıyla parazitlerle etkileşimler; bu temasların imajın güçlenmesini veya zayıflamasını belirler (Akalan vd., 2019; Sarıçiçek vd., 2017; Kaya, 2019).

- Zamanın boyutu: marka imajı partisinin bir yapısı değil; pazarlama iletişimi, sosyal medya, deneyimler ve yenilikler gibi dinamik faktörlerle sürekli yeniden inşa edilir. Bu değişim, imajın “yenilikçi/temkinli/geleceğe dönük” gibi niteliklerin yeniden konumlanmasına olanak sağlar (Kaya, 2019; Belet ve Latif, 2020).

3) Marka imajının yetenek ve alışkanlık algısı üzerindeki etkiler

- farklılaştırma ve hayatta kalma: güçlü bir marka imajı, farklı kategorilerdekileri birbirinden ayırabilirler; imaj, muamele kararlarında öne çıkan bir referans noktası haline gelir ve markaya tercih edilme avantajı sağlar (Öymen ve Çokyaşar, 2020;Parıltı vd., 2018;Belet ve Latif, 2020).

- Güven ve sadakat: olumlu bir marka imajı, güven verir ve bu da müşteri sadakatini güçlendirir; özellikle markanın kalitesi ve etik/yaratıcı değerlerinin çağrışımları, hilenin tekrarlı satın alma ve olumlu tavsiyelerin pekiştirilmesidir (Girişken, 2021;Kayıkçı ve Cengiz, 2020; Doğaner vd., 2021).

- Algılanan değer ve fiyat toleransı: Güçlü bir imaj, gizlenmenin ödemeye açık olduğu değerın büyütülmesine katkıda bulunabilir; imaj, algılanan değere bağlı olarak fiyat hassasiyetini dengeler ve pazar ödemesini gerçekleştirebilir (Yaşarsoy ve Oktay, 2020; Doğaner vd., 2021).

4) Pratik uygulamalar ve yönetim önerileri

- Tutarlı marka dili: marka imajını değiştirmek için marka kişiliği, kişilik ve görsel kimliklerin birleştirilmesinin uygun şekilde dönüştürülmesi gerekir. Tutarlılık, casuslukta güven ve hatırlanabilirlik yaratır (İnce, 2019; Işıkkay ve Başçı, 2020; Onurlubaş ve Çakırlar, 2017).

- Deneyim odaklı iletişim: tesisatın deneyimine dokunma noktaları (ürün performansı, paketleme, müşteri hizmetleri, mağaza içi deneyimi) imajın güçlenmesinde kritik rol oynuyor; bu nedenle deneyim yönetimi imaj yönetiminin temel parçası olmalıdır (Akalan vd., 2019; Sarıçiçek vd., 2017) .

- Ölçüm ve yönetim: marka imajını izlemek için anketler, imaj ölçekleri ve farklı analizleri uygulanabilir; Sonuçlar, imaj değişimlerinin satışları ve marka değerinin üzerinde olup olmadığının anlaşılması yarar (Bakan ve Sezer, 2023;Belet ve Latif, 2020;Doğaner vd., 2021).

- Sektörel bağlamalar: moda/tekstil, şehir/kurum markalaşması ve müşteri odaklı hizmet sektörlerinde marka imajı, üretim değerleri ve tüketim beklentileriyle uyumlu olarak şekillendirilmelidir; örnek renk paletleri, ambalaj tasarımı ve görsel kimlik teknolojisi imajı saklanması (Cabral vd., 2024;Taşkın ve Kosat, 2022;Armağan vd., 2020) .

5) Nuanslar ve sallantı

- Etik hesap verebilirlik: bazı işlemlerin marka imajı ile yayımı arasındaki mesafeyi inceleyerek, biyomimikri veya sürdürülebilirlik söylemlerinin sadece estetik boyutuyla sınırlı kalmaması vurgular; ilkelerin etkileri ve etik ilkeler, imajın inandırıcılığı için kritik olabilir (MacKinnon vd., 2021; Sedky, 2023).

- Çoklu aktörlerin etkisi: tasarımcılar, pazarlama ekipleri ve birimleri arasındaki iletişim ve ortak bir marka dili imajının sunumu olarak iletilmesini sağlar; bu iletişim, imajın zamanının Esnekliğini ve dayanıklılığını yapılandırır (Jacobs vd., 2022;McInerney ve Niewiarowski, 2022;Armağan vd., 2020) .

- Marka imajı, piyasalarda markayı farklılaştıran bir merkezdir. Doğru yönetildiğinde imaj, dış güvenini, tercih edilme seçenekleri ve markaya bağlılığı güçlendirilir; yanlış veya uyumsuz

iletişim ise güven kaybı ve algılanan değerin düşmesine yol açabilir. Bu nedenle marka imajını yaymak için kurumsal kimlik, görsel dil, deneyim yönetimi ve etik-sürdürülebilirlik açıklamalarıyla bir bütün olarak ele almak gerekir (İnce, 2019; Girişken, 2021; Belet ve Latif, 2020; Sarıçiçek vd., 2017).

3. Biyotaklit ve Pazarlama Arasındaki İlişki

Biyotaklitin pazarlama stratejileri, marka değerlemesi, tüketici davranışları ve iletişim üzerindeki etkilerini kurumsal referanslar üzerinden sentezli olarak tartışmak için biyotaklit ve pazarlama arasındaki bağın nasıl kavramsallaştığını ve pratikte nasıl işlediği ayrıntılı biçimde ele alınarak sunulmalıdır.

- Biyotaklit, doğadan ilham alan czmlerin tasarım süreçlerine entegrasyonunu ifade ederken ve bu süreç tüketiciye yönelik iletişim ve marka imajı üzerinde anlamlı etkiler yaratabilir. Özellikle tüketici değerleri ile bağlantılı olarak, doğaya referanslı ürünler ve sürdürülebilirlik mesajları marka güvenilirliğini ve toplumsal değer algısını güçlendirebilir (McInerney ve Niewiarowski, 2022; Goldstein ve Johnson, 2014; AlAli vd., 2023; Ali ve Dinçer, 2025). Bu bağlamda biyotaklit, ürün geliştirme ve tasarım süreçlerinin ötesinde pazarlama iletişimini ve marka algısını da dönüştürebilir bir kavramdır (McInerney ve Niewiarowski, 2022; AlAli vd., 2023; Hayes vd., 2019).

Saha çalışmalarında ise biyotaklit temelli eğitim ve kurumsal uygulamaların çalışanların sürdürülebilirlik odaklı davranışlarını teşvik ettiği gösteren bu bulgular, biyotaklitin kurumsal markalaşma ve iletişim stratejilerine dhil edilmesinin dolaylı olarak pazarlama çıktılarına katkı sağlayabileceğini ima eder (McInerney ve Niewiarowski, 2022). Ayrıca, biyotaklit'nin endüstriyel ölçekte uygulanmasıyla ortaya çıkan ürün ve hizmet inovasyonları, pazarlama argümanlarını güçlendirecek biçimde “doğadan esinlenen” değerler etrafında konumlanabilir (Bae, 2023; McInerney ve Niewiarowski, 2025), AlAli vd., 2023) biyotaklit doğrudan pazarlama tekniği olmaktan ziyade, pazarlama stratejilerine doğal dünyadan beslenen değerler ve iletişim temaları sağlayarak marka imajı, güven ve tüketici algısında değişimlere yol açar. Bu ilişkinin yayınlanmış kanıtları, biyotaklit'nin tasarım süreçlerini ve markalaşmayı destekleyici etkilerini gösterir (McInerney ve Niewiarowski, 2022; Goldstein ve Johnson, 2014; AlAli vd., 2023; Ali ve Dinçer, 2025).

3.1. rn tasarımı, Markalaşma ve Pazar Stratejileri Açısından Biyotaklit

- Tasarım yöntemleri karşılaştırıldığında biyotaklitin yeniilik üretme kapasitesi, pazarlama açısından özellikle “pazarlanabilirlik” ve “marketability” boyutlarında fark yaratır. Faludi ve işbirlikçileri, biyotaklitin ürün inovasyonu ve pazarlanabilirlik açılarında diğer sürdürülebilir tasarım yaklaşımlarına kıyasla belirgin farklar yarattığını göstermiştir: Biyotaklitin, rn fikirlerinde yeniilik ve pazarlanabilirlik odaklı olarak öne çıkmıştır; bu durum, pazarlama iletişiminde doğadan gelen özgünlük ve sürdürülebilirlik mesajlarını güçlendirir. Ayrıca, biyotaklit front-end ideation sürecinde LCA gibi araçlara göre daha yüksek yeniilikilik potansiyeli taşıdığı bulunmuştur (Faludi vd., 2019).

- LPs aracıyla gerçekleştirilen hızlı ve etkili biyotaklit uygulamaları, erken aşama karar süreçlerinde pazarlama odaklı czm üretimini destekleyebilir; bu da yeni ürün konseptlerinin pazardaki kabulünü ve tüketici benimsemesini kolaylaştırır (McInerney ve Niewiarowski, 2025).

- Biyotaklitin inşa ettiği yaratıcı czmlerin, sürdürülebilirlik iletişimini güçlendirdiği; dolayısıyla sürdürülebilir ürün iletişimi ve marka mesajlarında (r. doğaya dayalı, ekolojik değerlerle uyumlu) daha güçlü bir konum elde ettiği not edilmiştir (AlAli vd., 2023; Hayes vd.,

2023). Özellikle mimari ve inşaat alanında biyotaklitin uygulamaları, sürdürülebilirlik iletişimini güçlendirecek tasarım stratejileri olarak vurgulanır (AlAli vd., 2023).

3. 2. Pazar ve Endüstri Trendleri: Biyotaklitin Pazara Etkisi

- Endüstri ve patent analizleri, biyotaklit teknolojisinin büyümeye devam eden bir alan olduğunu ve farklı coğrafyalarda (Kore, ABD, Avrupa, Japonya) yenilikçi çözümler üreten bir ekosistem yarattığını gösterir. Bu dinamik, biyotaklitin pazarlama açısından da “yenilikçilik ve rekabet avantajı” mesajlarını güçlendirecek bir arka plan sağlar (Bae, 2023).
- Biyotaklitin inşa ettiği ekosistem, markaların teknolojik ve çevresel değerleri tekrarlanabilir şekilde iletmesine, sürdürülebilirlik odaklı pazarlama stratejilerini pekiştirmesine olanak tanır. Bu, ESG odaklı yatırımcılar ve tüketiciler için güven ve saygı oluşturabilir (Bae, 2023).
- Yapılan sistematik derinlemesine incelemeler, sistem odaklı biyotaklit uygulamalarının (inşaat/urban design bağlamında) ölçeklendirme ve benimseme zorlukları içerdiğini gösterse de, bilimsel ve endüstriyel paydaşlar arasında paylaşılan bir dil ve araç seti geliştirme ihtiyacını ortaya koyar. Bu bağlamda pazarlama iletişimi, paydaşlar arası ortak dilin kurulmasında kritik bir rol oynayabilir (Hayes vd., 2019).
- Biyotaklitin pazarlama kullanımlarında, “doğa taklidi” ile doğanın gerçek değerlerini abartmamak gerekir. Bazı çalışmalar, biyotaklit uygulamalarının superficial (sadece biçimsel) kalabildiğini ve sürdürülebilirlik hedeflerini yeterince karşılamadığını bildirmiştir; bu nedenle pazarlama iletişimde şeffaflık ve eleştirel tasarım yaklaşımı önemlidir (Ali ve Dinçer, 2025; Hayes vd., 2019; AlAli vd., 2023).
- Biyotaklitin pazarlama söyleminde “doğa-meets-technology” temalarının güçlendirilmesi gerekirken, tüketicilerin doğanın korunması ve adil sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu iletişim talebi de göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi halde “yeşil” pazarlama söylemi ile gerçek biyotaklit uygulamaları arasındaki uçurum görülebilir (Goldstein ve Johnson, 2014; AlAli vd., 2023).
- Eğitsel ve kurumsal uygulamalarda, biyotaklitin pazarlama hedeflerine entegrasyonu için araçlar (LPs, S.PSS, vb.) seçilirken, tasarım odaklı düşünmenin pazarlama mesajlarıyla tutarlı olması gerekir; aksi halde entegrasyon hem tasarım süreçlerini hem de marka iletişimini zayıflatabilir (McInerney ve Niewiarowski, 2025; AlAli vd., 2023).
- Biyotaklit ile pazarlama arasındaki ilişki, doğadan ilham almanın yalnızca ürün tasarımını değil, marka iletişimini, tüketici güvenini ve pazarlama mesajlarını da dönüştürme potansiyeli taşır. Literatürde bu ilişki, biyotaklitin kurumsal sürdürülebilirlik iletişimini güçlendirebileceğini, yenilikçilik ve pazarlanabilirlik üzerinde belirgin etkiler yaratabildiğini ve pazarlama stratejilerine değerli içerikler ekleyebildiğini göstermektedir (McInerney ve Niewiarowski, 2022; Faludi vd., 2019; Goldstein ve Johnson, 2014; McInerney ve Niewiarowski, 2025), AlAli vd., 2023; Ali ve Dinçer, 2025). Ancak, bu etkilerin kanal ve amaçla uyumlu, şeffaf ve eleştirel bir çerçevede ele alınması gerekliliği de vurgulanmaktadır; bazı biyotaklit uygulamaları yüzeysel kalabilir ve pazarlama iletişimde aşırı iddialara yol açabilir (Hayes vd., 2019; Ali ve Dinçer, 2025). Bu nedenle işletmeler için öneri, biyotakliti tasarım ve pazarlama süreçlerine entegre ederken, iletişimde doğruluk ve ölçülebilir sürdürülebilirlik değerlerini ön planda tutmaktır.

YÖNTEM

1. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Soruları

Bu araştırmanın amacı, Türkiye Süper Lig şampiyonu kulüplerin kullandıkları hayvan figürlerini biyotaklit pazarlaması perspektifinden incelemek ve bu figürlerin marka imajı üzerindeki etkilerini değerlendirmektir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı ve görsel materyallerin incelenmesi ve yorumlanması sürecidir (Sak vd., 2021).

1. Süper Lig şampiyonu kulüpler hangi hayvan figürlerini kullanmaktadır?
2. Kullanılan hayvan figürleri hangi marka kişiliği özelliklerini temsil etmektedir?
3. Hayvan figürleri marka imajının oluşumuna nasıl katkı sağlamaktadır?
4. Hayvan figürleri taraftar söylemlerinde nasıl temsil edilmektedir?
5. Hayvan figürleri ile marka kişiliği arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

2. Araştırma Kapsamı

Araştırma kapsamına Türkiye Süper Lig tarihinde şampiyonluk yaşamış ve belirli bir hayvan figürü ile özdeşleşmiş kulüpler dâhil edilmiştir.

İncelenen kulüpler şunlardır:

- Galatasaray (Aslan)
- Fenerbahçe (Kanarya)
- Beşiktaş (Kartal)
- Trabzonspor (Kaplana)
- Bursaspor (Timsah)
- Başakşehir FK (Baykuş)

3. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla farklı veri kaynaklarından yararlanılmış ve elde edilen bulgular ilgili literatür çerçevesinde yorumlanmıştır. Ayrıca araştırma süreci ayrıntılı olarak açıklanarak çalışmanın tekrarlanabilirliği sağlanmıştır.

Araştırma verileri aşağıdaki kaynaklardan elde edilmiştir:

- Kulüplerin resmi internet siteleri
- Kulüplerin tarihçeleri
- Kulüplerin logo ve maskotları
- Taraftar kültürüne ilişkin kaynaklar
- Spor basınında yer alan içerikler
- Literatürde yer alan marka kişiliği ve biyotaklit çalışmaları

Bu kapsamda verilerin incelenmesi dört aşamada gerçekleştirilmiştir:

1. Kulüplerin kullandıkları hayvan figürlerinin belirlenmesi,

2. Hayvan figürlerinin biyolojik özelliklerinin ortaya konulması,
3. Bu özelliklerin marka kişiliği ve marka imajı kavramlarıyla ilişkilendirilmesi,
4. Elde edilen bulguların biyotaklit pazarlaması perspektifinden yorumlanması.

Biyotaklit yorumlamada hayvanlar ve temsil ettiği temalar özetlenecek olursa aslan güç, liderlik ve cesareti; kanarya enerji, canlılık ve çevikliği; kartal hakimiyet, özgürlük ve üstün görüşü; kaplan mücadelecilik, kararlılık ve cesareti; timsah dayanıklılık, direnç ve gücü; baykuş ise bilgeliği, stratejik düşünme ve öngörüğü temsil eder. Bu temalar marka imajı literatüründe yer alan güç, liderlik, dinamizm, dayanıklılık ve bilgeliği gibi marka çağrışımlarıyla ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

BİYOTAKLİT VE MARKA İMAJİ İLİŞKİSİ SPOR KULÜPLERİ İNCELEMESİ

Biyotaklit, doğadan ilham alan tasarım yaklaşımı olarak günümüzde sürdürülebilirlik, estetik ve yenilikçilik arasında bir köprü kurar. Bu çerçevede marka imajı, ürünün yalnızca işlevselliğiyle değil, doğadan alınan prensiplerin estetik ve sembolik değerlerle birleştirilmesiyle güçlenir. Bu tartışma, biyomimikri/Biomimetic tasarımın estetik, sürdürülebilirlik ve pazarlama iletişimi üzerindeki etkilerini destekleyen literatürü sentezleyen bir çerçeve sunmayı amaçlar (Jacobs vd., 2022;Cohen, 2016;MacKinnon vd., 2021;Blanco vd., 2021), Beans, 2023;Austin, 2025). Ayrıca, moda ve tekstil gibi sektörlerde biyotaklit temelli görsel dilin marka değerini nasıl pekiştirebildiğine dair örnekler de mevcuttur (Beans, 2023).

Biyoilhamlı tasarım süreçleri, ürünün teknik fonksiyonunun ötesine geçerek şirketin inovasyon, kalite ve sürdürülebilirlik değerlerini temsil eden bir marka dili oluşturur. Bu bağlamda, estetik tasarımın rakiplerden ayrılmayı sağladığı ve marka kimliğini güçlendirdiği pek çok vaka ve incelemede rapor edilmiştir (Parras-Burgos vd., 2021;Taieb ve Amor, 2023;(Möller vd., 2021;MacKinnon vd., 2021).

Biomimikrinin estetik ve teknolojiyi bir araya getirme kapasitesi, tüketicilerin çevresel kaygılarını ve sürdürülebilirlik beklentilerini karşılamak için etkili bir iletişim aracı olarak değerlendirilmektedir. Ekolojik ve teknolojik üstünlük arasındaki sinerji, markanın yenilikçi ve duyarlı imajını güçlendirir (Taieb ve Amor, 2023; Möller vd., 2021; Cohen, 2016; MacKinnon vd., 2021).

Özellikle moda ve tekstil alanında biyotaklit odaklı renk ve materyal seçimleri ile marka mesajı uyumlu hâle getirilebilir; bu yön, tüketicilere sürdürülebilirlik ile estetiğin birlikte mümkün olduğuna dair ikna edici bir gerekçe sunar (Cabral vd., 2024; Beans, 2023; Austin, 2025).

Biomimetik tasarım süreçleri, yalnızca doğadan “form” almakla kalmaz; aynı zamanda doğadaki işlevsel prensipleri (örn. enerji verimliliği, dayanıklılık, adaptasyon) estetik bir dille sunar. Bu, tüketicinin markaya dair güvenini ve bağlılığını artırabilir; çünkü estetik tasarım ile sürdürülebilirlik söylemi birleşir ve bu da marka güvenilirliğini güçlendirir (Möller vd., 2021; Cabral vd., 2024;Cohen, 2016; MacKinnon vd., 2021). Ayrıca, biyotaklit-odaklı tasarımlar, ürün ve marka arasındaki sembolik bağları güçlendirir; bu bağlamda marka imajını oluşturan bir “doğa-mimeti” kıyasına oturtabilir ve tüketicinin marka ile duygusal bir bağ kurmasını sağlayabilir (Jacobs vd., 2022; MacKinnon vd., 2021;Blanco vd., 2021; Beans, 2023).

Tasarım sürecinin erken aşamalarında biyotaklitte yatırım yapmak; estetik öğelerin doğadan öğrenilen prensiplerle uyumlu hâle getirilmesi, marka kimliğinin güçlenmesini sağlar. Bu yaklaşım, ürün yaşam döngüsü boyunca çevresel etkileri azaltma hedeflerine de hizmet eder ve marka değer proposition’unu güçlendirir (Taieb ve Amor, 2023; Möller vd., 2021;Cohen, 2016;MacKinnon vd., 2021).

Eğitim ve uygulama altyapısı: Biyotaklitin endüstriye aktarımı için eğitim zincirinin güçlendirilmesi gerekir. Tasarımcılar için biyotaklitte ilişkin bilgi tabanının zenginleştirilmesi, estetik-işlev dengesini kurmada kritik öneme sahiptir (Jacobs vd., 2022;Cohen, 2016; MacKinnon vd., 2021).

Bazı kaynaklar, biyotaklit’nin yalnızca estetik bir araç olarak değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik değerlendirmeleri ile desteklenen bir tasarım yöntemi olarak ele alınması gerektiğini savunur; bu, “biyotaklit’nin estetik iddiası ile çevresel sorumluluk arasındaki etik ve hesap verebilirlik sorunları” konusundaki tartışmaları da kapsar MacKinnon vd., 2021;Sedky, 2023). Bu nüanslara dikkat etmek gerekir; çünkü biyotaklit söylemi bazen eleştirilere maruz kalabilir ve gerçek dünyadaki sürdürülebilirlik etkisi, hesap verebilirlik mekanizmalarına bağlıdır. Ayrıca, bazı çalışmalar biyotaklitin hızlı pazarlama avantajı yerine uzun vadeli kurumsal değişim ve kültürel dönüşüm gerektirdiğini vurgular; bu nedenle marka imajı için biyotaklit stratejileri, kurumsal iletişim ve eğitimle desteklenmelidir (Jacobs vd., 2022;MacKinnon vd., 2021; Hayes vd., 2019).

1.Biyotaklitte Marka İmajını Güçlendirmek İçin Yol Haritası

Stratejik hedef belirleme: Marka konumlandırmasını güçlendirmek için biomimikri estetiğini, güvenilirlik, inovasyon ve sürdürülebilirlik ana değerleriyle hizalayın. Bu yaklaşım, estetik tasarım ile çevresel sorumluluk arasındaki sinerjiyi artırır ve marka farkındalığını yükseltir (Parras-Burgos vd., 2021;Taieb ve Amor, 2023;Cohen, 2016;MacKinnon vd., 2021).

Tasarım-ürün akışı: Erken tasarım aşamasında doğadan ilham alan biçimler ile markanın kimliğini netleştirin; örneğin doğadan alınan morfolojiye sahip, dinamik bir estetik, markanın yenilikçi ve sürdürülebilir olduğu mesajını güçlendirir (Parras-Burgos vd., 2021;Taieb ve Amor, 2023; Cabral vd., 2024;Cohen, 2016).

İç iletişim ve eğitim: Biomimikriye ilişkin bilgiyi şirket içi iletişim ve çalışan eğitimleriyle güçlendirin; böylece tasarımcılar ve pazarlama ekipleri ortak bir “biyotaklit marka dili” oluşturabilir ve bu dil tutarlı bir şekilde tüketiciye iletilebilir (Jacobs vd., 2022; MacKinnon vd., 2021;Sedky, 2023; McInerney ve Niewiarowski, 2022).

Performans ve hesap verebilirlik: Sürdürülebilirlik etkilerini izlemek için yaşam döngüsü değerlendirmelerini (LCA vb.) tasarım süreçlerine entegre edin; böylece estetik iddialarının altında yatan çevresel faydalar ölçülebilir ve yatırım geri dönüşü açısından ikna edici olur (Möller vd., 2021;Cohen, 2016;MacKinnon vd., 2021).

Biyotaklit, estetik ile işlevselliği bir araya getirerek marka imajını güçlendirme kapasitesine sahiptir. Doğadan öğrenilen ilkeler ile yenilikçi teknolojiyi birleştiren tasarımlar, sürdürülebilirlik ile estetik değerleri birbirine yaklaştırır ve tüketiciyle duygusal bir bağ kurma potansiyeli sunar. Ancak bu potansiyelin gerçekliğe dönüşmesi için hesap verebilirlik, eğitim, iletişim ve yaşam döngüsü analizleri gibi unsurların bütünsel şekilde uygulanması gerekir.

Bu çerçevede markalar, biyotaklityi yalnızca estetik bir araç olarak görmek yerine, sürdürülebilirlik ve yeniliğin kurumsal kimliğiyle uyumlu bir parçası olarak konumlandırılmalıdır (Jacobs vd., 2022; Cohen, 2016;MacKinnon vd., 2021;Beans, 2023;Austin, 2025;McInerney ve Niewiarowski, 2022).

2.Kulüplerin Logo, Maskot ve Amblemeleri

Türkiye'nin en üst düzey futbol ligi olan ve bugün Süper Lig adıyla anılan organizasyonun başlangıç tarihi, Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) tarafından 1959 olarak kabul edilmektedir (TFF, t.y.). İlk sezonda katılımcı sekizer takımdan oluşan Beyaz ve Kırmızı adlı iki grup halinde oynanmış, dönemin statüsü gereği beyaz grubu Fenerbahçe, kırmızı grubu ise Galatasaray liderlik ile tamamlamış ve bu iki takım final serisinde karşı karşıya gelmiştir. İlk maçı Galatasaray 1-0 kazanırken, ikinci maçı Fenerbahçe 4-0 kazanmış ve böylece ligin ilk şampiyonu Fenerbahçe olmuştur. 1959-1960 sezonundan itibaren grup usulü kaldırılmış ve lig, günümüzde de sürdürülen tek grup formatına geçmiştir. Puanlama sisteminde de zaman içinde önemli bir değişiklik yaşanmıştır: 1987-1988 sezonuna kadar galibiyet 2 puan değerindeyken, bu sezondan itibaren galibiyet başına 3 puan verilmeye başlanmıştır. Ligin adı da tarih boyunca çeşitli kez değişmiştir; 2002-2003 sezonunda "Türkiye Süper Ligi" adını alan organizasyon, 2005-2006 ile 2009-2010 sezonları arasında "Turkcell Süper Lig", 2010-2011 ile 2018-2019 arasında "Spor Toto Süper Lig" isimleriyle anılmış, 2021-2022 sezonunda yeniden "Spor Toto Süper Lig" adını taşımış, 2022-2023 sezonundan bu yana ise "Trendyol Süper Lig" adıyla oynanmaktadır (TFF, t.y.).

Çizelge 1. Türkiye Şampiyon Kulüp Listesi ve Şampiyonluk Sayıları (1956 - 2026)

Kulüp	Şampiyonluk Sayısı
Galatasaray	26
Fenerbahçe	19
Beşiktaş	16
Trabzonspor	7
Bursaspor	1
Medipol Başakşehir	1

Ligin 1959'dan 2025-2026 sezonuna kadarki şampiyonluk dağılımı incelendiğinde, en fazla şampiyonluğa sahip kulübün 26 unvanla Galatasaray olduğu görülmektedir; onu 19 şampiyonlukla Fenerbahçe, 16 şampiyonlukla Beşiktaş ve 7 şampiyonlukla Trabzonspor izlemektedir. Bursaspor (2009-2010) ve Medipol Başakşehir (2019-2020) ise lig tarihinde şampiyonluğa ulaşabilmiş "sürpriz" kulüpler olarak öne çıkmaktadır; her iki kulüp de birer kez zirveye ulaşmıştır. Bu tablo, ligin rekabet yapısının büyük ölçüde İstanbul merkezli üç büyük kulüp (Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş) ile zaman zaman öne çıkan Trabzonspor etrafında şekillendiğini, ancak istisnai dönemlerde farklı kulüplerin de zirveye ulaşabildiğini

göstermektedir. Ayrıca belirtilmesi gereken bir husus, TFF Tahkim Kurulu'nun 09.05.2002 tarih ve 2002/52E, 2002/68K sayılı kararı uyarınca Beşiktaş Kulübü'nün 1956-1957 ve 1957-1958 sezonlarında da Türkiye Ligi şampiyonu ilan edildiği ve bu şampiyonlukların TFF Yıldız Kriteri kapsamına dahil edildiğidir. Bu karar nedeniyle, resmî toplam şampiyonluk sayısı, 1959 sonrası oynanan toplam lig sezonu sayısından iki fazla olarak kaydedilmektedir (TFF, t.y.)

2.1.Vaka İncelemesi: Süper Lig Şampiyon Kulüplerinin Hayvan Sembolleri

beIN Sports Türkiye tarafından "Her Simge Bir Hikaye" ("Her Sembol Bir Hikayedir") başlığı altında derlenen ve Süper Lig şampiyonu kulüplerin hayvan sembollerini nasıl edindiklerinin belgelenmiş tarihini sunan bu çalışma, vaka analizi için temel kaynak olarak kullanılmıştır (beIN Sports Türkiye, TY).

Görsel 2. Şampiyon Takımlar Karma Gösterim

Galatasaray - Aslan. Aslan amblemi, sekiz yıl boyunca Galatasaray'ın kaptanlığını yapan ve milli takımda da forma giyen, oyunculuk kariyeri boyunca "Aslan Nihat" lakabıyla anılan futbolcu Nihat Bedik ile bağlantılıdır. Bedik, 1936'da aktif futbolu bıraktıktan sonra bile, "Aslan " adını verdiği bir tekne de dahil olmak üzere, bu lakapla anılmaya devam etti ve hayatı boyunca taşıdığı bu lakap, nihayetinde kulübün kalıcı sembolü olarak kaldı . Burada, anlam aktarımı, bireyin kişisel lakabından kurumun kolektif kimliğine doğru gerçekleşti; bu, Beşiktaş ve Fenerbahçe sembollerinin kalabalık tarafından yönlendirilen kökeninden farklı bir modeldir (beIN Sports Türkiye, TY).

Görsel 3. Galatasaray Aslan Figürü

Fenerbahçe - Sarı Kanarya. Kanarya sembolü, 1939'dan 1952'ye kadar kulüpte oynayan ve sarı formayla yaptığı atletik kurtarışlarıyla "uçan kaleci" olarak bilinen kaleci Cihat Arman'a atfedilir. Bir maçta yaptığı, korner için giden bir topu savuşturduğu bir kurtarış, bir seyircinin onu uçan bir kanaryaya benzetmesine yol açtı ve basın da daha sonra " sarı kanaryaların" tekrar iyi oynadığını söyleyerek bu ilişkiyi pekiştirdi ve sembol 1950'lerin başlarında kulüple kalıcı olarak özdeşleşti. Bu örnek, kasıtlı bir marka kararı yerine, bireysel bir oyuncunun fiziksel performansının, sporcunun çevikliği ile kuşun uçuşu arasında biyomimetik bir ilişki nasıl yarattığını göstermektedir (beIN Sports Türkiye, TY).

Görsel 4. Fenerbahçe Kanarya Figürü

Beşiktaş - Kara Kartal. Bu anlatıma göre, Beşiktaş'ın kara kartal sembolü, kulübün gençleşmiş bir kadroyla sahaya çıktığı 1940-1941 sezonunda ortaya çıkmıştır. Süleymaniye'ye karşı

oynanan ve belirleyici bir maç olan sezon sonu karşılaşmasında, tribündeki bir taraftar "Kara Kartallar"ın hücumu geçmesi için bağırma başlanmış ve bunun sonucunda elde edilen altı gollük galibiyet, kartalı kulübün kalıcı amblemi haline getirmiştir. bu köken, Beşiktaş'ın gençleşmiş bir kadroyla sahaya çıktığı ve büyük farkla kazandığı 1940-1941 sezonunun son haftalarında Süleymaniye'ye karşı oynanan bir maç sırasında bir taraftarın kendiliğinden yaptığı tezahürata dayanmaktadır ve bu olaydan sonra taraftarların "kara kartallar" çağrısı kulübe kalıcı olarak bağlanmıştır (beIN Sports Türkiye, nd).

Görsel 5. Beşiktaş Kartal Figürü

Trabzonspor — Kaplan. Kaplan sembolü, Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray'ın sırasıyla kartal, kanarya ve aslan sembollerini sahiplenmesinin ardından yerel gazetelerin kulübü "kaplan" (kaplan) olarak adlandırmaya başlamasıyla ortaya çıktı; Trabzonspor daha sonra ulusal ve uluslararası alanda "Karadeniz Fırtınası" olarak da tanındı . Bu durum, sembolik farklılaşmanın rekabetçi, neredeyse taksonomik bir mantığını göstermektedir: baskın yırtıcı ve kuş arketipleri rakip kulüpler tarafından işgal edildikten sonra, basın, karşılaştırılabilir derecede güçlü, ancak örtüşmeyen bir biyomimetik kimliği korumak için ayrı bir hayvan kategorisi atadı (beIN Sports Türkiye, TY).

Görsel 6. Trabzonspor Kaplan Figürü

Başakşehir –Baykuş.

İstanbul Başakşehir FK'nin kurumsal kimliğinde yer alan baykuş sembolü, kulübün sürdürülebilirlik yaklaşımının da temel referans noktasını oluşturmaktadır. Kulübün resmî açıklamasına göre baykuş, bilgelik, öngörü ve dönüşüm kavramlarını temsil etmekte ve bu sembolik anlam, kulübün "OwlTogether" adını verdiği sürdürülebilirlik vizyonunun çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede kulüp, futbolu yalnızca bir spor dalı değil, toplumu dönüştürebilecek güçlü bir araç olarak konumlandırmakta ve baykuşun simgelediği bilgelik ile dayanışma değerlerini, gelecek odaklı bir kurumsal strateji geliştirmenin merkezine yerleştirmektedir. Diğer Süper Lig kulüplerinin sembollerinin çoğunlukla taraftar tezahüratları, oyuncu lakapları veya rekabetçi farklılaşma süreçleri gibi tarihsel ve kendiliğinden gelişen dinamiklerden doğmasına karşılık, Başakşehir'in baykuş sembolü doğrudan kurumsal değerler ve stratejik vizyonla ilişkilendirilerek bilinçli biçimde anlamlandırılmıştır. Kulüp, bu sembolik çerçeveyi somut bir kurumsal stratejiye dönüştürerek 2024-2030 dönemini kapsayan ve çevresel sorumluluk, sosyal katkı ile kurumsal yönetim olmak üzere üç ana başlık altında toplanan bir sürdürülebilirlik programı hayata geçirmiştir. Bu program kapsamında kulüp, iklim değişikliğiyle mücadele ve döngüsel ekonomi uygulamaları yoluyla çevresel etkisini azaltmayı, gençlerin gelişimini ve taraftar katılımını destekleyerek futbolun kapsayıcılığını artırmayı, ayrıca şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleriyle kurumsal yönetimini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşım, baykuşun simgelediği "öngörü" kavramının yalnızca sembolik düzeyde kalmayıp somut, ölçülebilir hedeflerle desteklenen bir kurumsal kimliğe dönüştürüldüğünü göstermektedir (İstanbul Başakşehir FK, 2020).

Görsel 7. Başakşehir Baykuş Figürü

Bursaspor - Timsah. Bursaspor'un timsah sembolü, 1992 yılına dayanmaktadır ve bir timsahın bir boğaya saldırdığını gösteren bir belgeseli izledikten sonra kulübün önceki "yeşil inciler" imajını timsah motifiyle değiştirmeyi savunan bir kulüp yetkilisi tarafından ortaya atılmıştır; sembol daha sonra kulübün Ugandalı forvetinin Intertoto Kupası'nda attığı bir golü "timsah yürüyüşü" ile kutlamasıyla pekiştirilmiştir. 2009-2010 sezonunda Süper Lig şampiyonu olan Bursaspor, böylece Beşiktaş ve Fenerbahçe örneklerinden farklı olarak, organik olarak ortaya çıkan bir taraftar tezahüratından ziyade, kasıtlı, medyadan ilham alan biyomimetik bir markalaşma örneği sunmaktadır (beIN Sports Türkiye, TY).

Bursaspor'un "timsah" sembolünün kökeni, kulübün eski yöneticilerinden Lemi Keskin'in 1992 yılında izlediği bir belgesele dayanmaktadır. Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamaya göre Keskin, dört dönem boyunca yeşil-beyazlı kulüpte yöneticilik görevinde bulunmuş ve Bursaspor'a duyduğu yoğun ilgi nedeniyle kulübe özgün bir sembol bulma arayışına girmiştir. Keskin, o dönemde siyasi partilerin, Avrupa ve dünyanın önde gelen futbol takımlarının, otomobil ve giyim markalarının hayvan sembolleri kullandığını fark etmiş, ancak Bursaspor için uygun bir hayvan figürü bulmakta uzun süre zorlanmış. Televizyon kanallarının sınırlı olduğu bu dönemde TRT 3'te izlediği bir doğa belgeselinde timsahın cesaretine ve rengine dair görüntüler, kendisinde ani bir çağrışım yaratmış ve Bursaspor'un sembolünün timsah olması gerektiği fikri bu şekilde doğmuştur (Yeşilkavak, 2017).

Görsel 8. Bursaspor Timsah Figürü

Birlikte ele alındığında, bu vakalar Türk futbol markalaşmasında işleyen biyomimikri mantığının en az üç farklı yolu izlediğini göstermektedir: (1) belirleyici bir maç sırasında kendiliğinden kalabalık tarafından oluşturulan çağrışım (Beşiktaş, Fenerbahçe), (2) bireyin kişisel takma adının kurumsal kimliğe aktarılması (Galatasaray) ve (3) dış medya içeriğinden ilham alınarak kasıtlı olarak benimsenen ve daha sonra oyuncu davranışıyla pekiştirilen bir hayvan motifi (Bursaspor). Trabzonspor vakası ayrıca, doğrudan rakipler arasında mevcut "marka hayvanları" havuzunun hangi sembolün geçerli hale geldiğini şekillendirdiği bir pazar farklılaşma dinamiğini de göstermektedir. Pazarlama teorisi açısından bakıldığında, dört yolun tümü aynı işlevsel sonuca ulaşmaktadır: kulüp kimliğini, tarihsel anlatıyı ve duygusal etkiyi tek, kolayca yeniden üretilebilen görsel ve sözel bir işarete sıkıştıran kalıcı bir anımsatıcı araç olarak işlev gören bir hayvan figürü (Aaker, 1997; Keller, 1993). Bu durum, doğal görsellerin

yalnızca dekoratif olmaktan öte, marka adına bilişsel ve duygusal bir işlev gördüğü ve bunu genellikle yalnızca sözel konumlandırma ifadelerinden daha verimli bir şekilde yaptığı yönündeki daha geniş biyomimikri pazarlama argümanını desteklemektedir.

Süper Lig şampiyonu kulüplerin sembollerinin incelenmesi, Türk futbolunda hayvan temalı marka imgelerinin öncelikle yukarıdan aşağıya bir tasarım stratejisinden değil, taraftarlar, gazeteciler ve oyuncularını içeren tarihsel olarak koşullu, sosyal olarak müzakere edilmiş süreçlerden kaynaklandığını göstermektedir. Biyomimikri pazarlama merceğinden bakıldığında, bu semboller kulüplerin sıfırdan inşa etmesine gerek kalmayan, kültürel olarak önceden yüklenmiş göstergeler olarak işlev görür; aksine, güç, kaçış ve avcılığın mevcut doğal arketipleri, akılda kalıcı, çoğu zaman tesadüfî, kolektif anlam oluşturma anları aracılığıyla kurumsal kimliklere yansıtılmıştır. Gelecekteki araştırmalar, organik olarak ortaya çıkan sembollerin ticari ve pazarlama performansını kasıtlı olarak tasarlanmış olanlarla karşılaştırarak bu analizi genişletebilir ve kalıcı, duygusal olarak yankı uyandıran marka kimlikleri geliştirmek isteyen spor pazarlama uzmanları için pratik bilgiler sunabilir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma, biyomimikri pazarlama bakış açısıyla, Türkiye Süper Lig şampiyonu kulüplerinin hayvan sembollerini marka imajı oluşturma araçları olarak nasıl edindiklerini ve kullanmaya devam ettiklerini incelemeyi amaçlamıştır. Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, Trabzonspor, Bursaspor ve Başakşehir FK olmak üzere altı kulübün belgelerinin analizi, bu sembollerin büyük ölçüde kasıtlı yukarıdan aşağıya marka stratejilerinden değil, taraftarlar, gazeteciler ve oyuncularını içeren tarihsel olarak koşullu, sosyal olarak müzakere edilmiş süreçlerden kaynaklandığını ortaya koymuştur. Sembolik ortaya çıkışın en az üç farklı yolu belirlenmiştir: belirleyici bir maç sırasında kendiliğinden kalabalık tarafından oluşturulan ilişki (Beşiktaş ve Fenerbahçe örneklerinde olduğu gibi), bir bireyin kişisel takma adının kolektif kurumsal kimliğe aktarılması (Galatasaray örneğinde olduğu gibi) ve daha sonra oyuncu davranışı veya kurumsal strateji ile güçlendirilen kasıtlı, medya tarafından ilham verilen benimseme (Bursaspor ve daha bilinçli stratejik bir biçimde Başakşehir FK örneklerinde olduğu gibi). Yol ne olursa olsun, her sembolün, marka imajı ve marka kişiliği teorisinin yerleşik boyutlarıyla yakından örtüşen, tanımlanabilir marka kişiliği özelliklerine, güç ve liderlik, çeviklik ve canlılık, hakimiyet ve üstün vizyon, direnç ve kararlılık veya bilgelik ve öngörü, karşılık geldiği bulundu.

Bu bulgular, hayvan figürlerinin kültürel olarak önceden yüklenmiş göstergeler olarak işlev gördüğü ve markaların kurumsal tarihi, duygusal yankıyı ve kişilik özelliklerini tek, kolayca yeniden üretilebilir görsel ve sözel bir işarete sıkıştırmasına olanak tanıdığı, genellikle yalnızca sözel konumlandırma ifadelerinin başarabileceğinden daha verimli olduğu yönündeki daha geniş argümanı desteklemektedir. Özellikle Başakşehir FK vakası, biyomimetik sembolizmin

bilinçli ve stratejik olarak kurumsal sürdürülebilirlik iletişimine entegre edildiği, spor kulübü markalaşmasının organik olarak ortaya çıkan sembolizmden kasıtlı olarak yönetilen biyomimikri pazarlamasına doğru potansiyel bir evrimini gösteren yeni bir eğilimi örneklemektedir. Gelecekteki araştırmalar, organik olarak ortaya çıkan ve kasıtlı olarak tasarlanmış hayvan sembollerinin ticari performansı, taraftar etkileşimi ve ürün satış sonuçları açısından ampirik olarak karşılaştırılması ve bu sembollerin dijital ve sosyal medya taraftar topluluklarında nasıl algılandığı ve yeniden üretildiği incelenerek bu analizi genişletebilir. Bu tür çalışmalar, spor pazarlama uzmanlarına biyomimetik sembolizme dayalı, kalıcı ve duygusal olarak yankı uyandıran marka kimlikleri geliştirmek için daha somut, kanıta dayalı rehberlik sunacaktır.

KAYNAKÇA

Aaker, D. A. (1997). *Güçlü markalar oluşturmak*. Free Press.

Akalan, G., Gökteş, B., ve Tarakçı, İ. E. (2019). Markalaşma çalışmaları: Türkiye'de kahve zinciri olan bir KOBİ'nin incelenmesi. *Journal of Business Research-Turk*, 11(2), 787–805. <https://doi.org/10.20491/isarder.2019.636>

AlAli, M., Mattar, Y., Alzaim, M. A., & Beheiry, S. (2023). Applications of Biomimicry in Architecture, Construction and Civil Engineering. *Biomimetics*, 8(2), 202. <https://doi.org/10.3390/biomimetics8020202>.

Alan, M. A. (2025). Biyomimikri pazarlama. İçinde S. Yıldız (Ed.), *Pazarlamada güncel yaklaşımlar* (Cilt 4, ss. 125-137). Gazi Kitabevi. https://www.researchgate.net/publication/399498705_Biyomimikri_Pazarlama

Ali, R., ve Dinçer, D. (2025). A Bibliometric Evaluation of the Use of Biomimicry as a Nature-Compatible Design Approach in Landscape Architecture Within the Context of Sustainability and Ecology. *Biomimetics*, 10(9), 559. <https://doi.org/10.3390/biomimetics10090559>

Armağan, E., Arık, E., ve Mert, M. (2020). Tüketici değeri ve tüketici-marka kimliğinin marka sadakatine olan etkisi: Akıllı telefon örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 623–653. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.564804>

Austin, M. C. (2025). A perspective on bio-inspired approaches as sustainable proxy towards an accelerated net zero emission energy transition. *Biomimetics*, 10(12), 842. <https://doi.org/10.3390/biomimetics10120842>

Avcı, F. (2019). Doğa ve inovasyon: Okullarda biyotaklit. *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 3(2), 214–233. <https://doi.org/10.35346/aod.604872>

Bae, H. (2023). Biomimicry Industry and Patent Trends. *Biomimetics*, 8(3), 288. <https://doi.org/10.3390/biomimetics8030288>

Bakan, İ., ve Sezer, B. (2023). Firmaların rekabetçi pozisyon algıları inovasyon düzeyi algıları üzerinde farklılık oluşturur mu? Bir alan araştırması. *International Journal of Management Economics and Business*. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.1205644>

- Beans, C. (2023). Can nature inspire sustainable fashion? *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 120(20). <https://doi.org/10.1073/pnas.2306481120>
- Belet, M., ve Latif, Ö. B. (2020). Devam sütü tercihinde etkili faktörlerin ve pazar liderlerinin marka kişiliklerinin analizi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 115–134. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.548354>
- beIN Sports Türkiye. (t.y.). *Onun simge bir hikayesi*. <https://beinsports.com.tr/fotogaleri/her-simge-bir-hikaye/18>
- Blanco, E., Cruz, E., Lequette, C., Raskin, K., ve Clergeau, P. (2021). Biyotaklitin in French urban projects: Trends and perspectives from the practice. *Biomimetics*, 6(2), 27. <https://doi.org/10.3390/biomimetics6020027>
- Blok, V., ve Gremmen, B. (2016). Ecological innovation: Biyotaklitin as a new way of thinking and acting ecologically. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 29(2), 203–217. <https://doi.org/10.1007/s10806-015-9596-1>
- Biomimicry. (2025). *What is Biomimicry*. Retrieved September 15, 2025, from <https://www.biomimicry.net/what-is-biomimicry/>
- Cabral, I., Schuch, A., ve Steffens, F. (2024). Color biomimetics in textile design: Reproduction of natural plant colors through instrumental colorant formulation. *Journal of Imaging*, 10(7), 150. <https://doi.org/10.3390/jimaging10070150>
- Cohen, Y. H. (2016). *Biomimetic design method for innovation and sustainability*. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-33997-9>
- Değerli, N. (2019). Relationship between mimesis, biyotaklitin and fashion. *Ulakbilge Dergisi*, 7(43), 929–939. <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-07-43-07>
- Doğaner, S., Erdeveciler, Ö., Balcı, V., ve Uyar, Y. (2021). Futbol taraftarlarının fanatıklık düzeylerinin belirlenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 257–269. <https://doi.org/10.33689/spormetre.1000343>
- Erdal, O. (2024). Doğadan ilham: Biyotaklit ve seramik sanatının sentezi. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 14(4), 887–901. <https://doi.org/10.7456/tojdac.1511526>
- Faludi, J., et al. (2019). Preliminary results testing what different design solutions arise from different sustainable design methods. *Proceedings of the Design Society International Conference on Engineering Design*, 1–12.
- Goldstein, R., ve Johnson, K. (2014). Biomimicry: New natures, new enclosures. *Theory, Culture ve Society*, 31(7–8), 139–157.
- Girişken, A. (2021). Örgütsel performans ve işveren markası arasındaki ilişkiyi beyin görüntüleme yöntemiyle ölçümlemeye dair keşfedici bir çalışma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 642–655. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.779349>

- Hayes, S., Desha, C., ve Gibbs, M. T. (2019). Findings of case-study analysis: System-level biyotaklitin in built-environment design. *Biomimetics*, 4(4), 73. <https://doi.org/10.3390/biomimetics4040073>
- Hocaoğlu, C., Bayır, E., ve Arabacıoğlu, S. (2025). Biyotaklit farkındalık ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, 15(Özel Sayı), 318–345. <https://doi.org/10.24315/tred.1647296>
- Işıkkay, T., ve Başçı, A. (2020). Sosyal kimlik kuramı açısından tüketici-marka özdeşleşmesi ve bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42(1), 63–90. <https://doi.org/10.14780/muiibd.763919>
- Jacobs, S., Eggermont, M., Helms, M., ve Wanieck, K. (2022). The education pipeline of biomimetics and its challenges. *Biomimetics*, 7(3), 93. <https://doi.org/10.3390/biomimetics7030093>
- Jamei, E., ve Vrcelj, Z. (2021). Biyotaklitin and the built environment: Learning from nature's solutions. *Applied Sciences*, 11(16), 7514. <https://doi.org/10.3390/app11167514>
- Kaya, T. (2019). Elektrikli küçük ev aletleri sektöründe markanın tüketici tercihlerindeki rolü ve tüketici karar sürecinde marka bağlılığı. *Journal of Business Research-Turk*, 11(3), 2121–2139. <https://doi.org/10.20491/isarder.2019.729>
- Kayıkçı, P., ve Cengiz, E. (2020). Ziyaret tercihinine göre alışveriş merkezlerinin marka kişiliği algı farklılıklarının incelenmesi. *Journal of Business Research-Turk*, 12(1), 227–248. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.839>
- Lim, C., Yun, D., Park, I., ve Yoon, B. (2018). A systematic approach for new technology development by using a biyotaklitin-based TRIZ contradiction matrix. *Creativity and Innovation Management*, 27(4), 414–430. <https://doi.org/10.1111/caim.12273>
- MacKinnon, R. B., Oomen, J., ve Zari, M. P. (2021). *Promises and presuppositions of biyotaklitin*. <https://doi.org/10.26686/wgtm.14860398.v1>
- McInerney, S. J., ve Niewiarowski, P. H. (2022). Biyotaklitin training to promote employee engagement in sustainability. *Biomimetics*, 7(2), 71. <https://doi.org/10.3390/biomimetics7020071>
- McInerney, A., ve Niewiarowski, P. (2025). A comparative analysis of sustainable design tools for product redesign within a business context. *Biomimetics*, 9(1), 1–20.
- Möller, M., Höfele, P., Kiesel, A., ve Speck, O. (2021). Reactions of sciences to the Anthropocene. *Elementa: Science of the Anthropocene*, 9(1). <https://doi.org/10.1525/elementa.2021.035>
- Onurlubaş, E., ve Çakırlar, H. (2017). Gazlı içecek tüketiminde tüketicilerin marka algısının belirlenmesi: İzmir ili örneği. *Journal of Life Economics*, 4(3), 93–112. <https://doi.org/10.15637/jlecon.198>
- Öymen, G., ve Çokyaşar, D. (2020). Maskot kullanımının marka kişiliği üzerindeki rolü. *Anasay*, (12), 131–147. <https://doi.org/10.33404/anasay.722248>

- Parras-Burgos, D., Fernández-Pacheco, D. G., ve Cañavate, F. J. F. (2021). Optimization of the aesthetic design of an agronomic product inspired by an asymmetric shape of water. *Symmetry*, 13(4), 561. <https://doi.org/10.3390/sym13040561>
- Parıltı, N., Can, İ., ve Bardakçı, S. (2018). Bankalardaki kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin marka değeri algısına etkisi: Bir alan araştırması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(3), 193–222. <https://doi.org/10.11616/asbed.vi.470748>
- Sarıçiçek, R., Çopuroğlu, F., ve Korkmaz, İ. H. (2017). Retro pazarlama bağlamında tüketicilerin marka kimliği ve marka imajına bakış açıları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(2). <https://doi.org/10.21547/jss.300703>
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250. <http://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Sedky, R. R. (2023). Biyotaklitin as an innovation behavior in architecture and interior design. *Journal of Design Sciences and Applied Arts*, 4(1), 81–92. <https://doi.org/10.21608/jdsaa.2022.148131.1202>
- Taieb, A. H., ve Amor, M. B. (2023). Eco-design strategy: Case study biyotaklitin approach in design product materials. *Asian Journal of Environment ve Ecology*, 21(3), 1–20. <https://doi.org/10.9734/ajee/2023/v21i3460>
- Taşkın, E., ve Kosat, A. (2022). Sürdürülebilir kalkınmanın rekabet gücü ve şehir markalaşmasına etkisi: TR33 bölgesi üzerine nitel bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (72), 1–24. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.979496>
- Türkiye Futbol Federasyonu. (t.y.). *Süper Lig şampiyonları*. <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=545>
- Verbrugghe, N., Rubinacci, E., ve Khan, A. (2023). Biyotaklitin in architecture: A review of definitions, case studies, and design methods. *Biomimetics*, 8(1), 107. <https://doi.org/10.3390/biomimetics8010107>
- Yazar, T. (2019). Sık tüketilen gıda ürün ambalaj tasarımlarının kurum kimliği ve imajı açısından önemi. *Journal of International Social Research*, 12(68), 645–659. <https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3856>
- Yaşarsoy, E., ve Oktay, K. (2020). Destinasyonda markalaşma yolunda Şanlıurfa için bir model önerisi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 234–258. <https://doi.org/10.26677/tr1010.2020.310>
- Yeşilkavak, H. (2017, 28 Temmuz). *Bursaspor'un "timsah" sembolü 25 yaşında*. Anadolu Ajansı.
- Yılmaz, K. (2023). İç mekânda geçicilik kavramının karbon ayak izine etkilerini biyomalzeme kullanımı ile azaltma. *Modular Journal*, 6(1), 66–87.
- İnce, M. (2019). Marka kimliği, marka kişiliği, marka imajı ve marka konumlandırma alanında yapılan lisansüstü tezlere yönelik bir inceleme. *Journal of Humanities and Tourism Research (Online)*, 9(9-1), 224–240. <https://izlik.org/JA52KU54CE>

PAZARLAMA 6.0 DÖNEMİNDE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE KİTLESEL KİŞİSELLEŞTİRME DEN HİPER KİŞİSELLEŞTİRMEYE KAVRAMSAL BİR ANALİZİ

Öğr. Gör. Dr., Mehmet Asif ALAN

Bayburt Üniversitesi,

alanasif@hotmail.com - 0000-0002-6947-404X

ÖZET

Bu çalışma, giyim sektörünün kitlesel kişiselleştirmeden hiper kişiselleştirmeye doğru kavramsal ve operasyonel dönüşümünü, Pazarlama 6.0 paradigması çerçevesinde inceliyor. Yapay zeka (YZ), 3D vücut tarama, büyük veri analizi ve blok zinciri gibi gelişmiş teknolojilerin, endüstriyel verimlilik ile müşteri merkezli değer yaratma arasındaki tarihsel gerilimi nasıl uzlaştırdığını araştırıyor. Pazarlama ve üretim yönetimi literatürünün (Pazarlama 1.0'dan 6.0'a, Endüstri 4.0/5.0 ve Moda 4.0'a kadar) kapsamlı bir kavramsal incelemesi ve sentezi yapıldı. Son akademik araştırmalarda belirlenen temel operasyonel engeller, etik sonuçlar ve yapısal ilişkiler değerlendirildi. Kitlesel kişiselleştirmeden hiper kişiselleştirmeye geçiş, tüketiciyi gerçek zamanlı bir ekosistem içinde pasif bir yapılandırıcıdan aktif bir ortak yaratıcıya dönüştürüyor. Kitlesel kişiselleştirme, maliyet-verimlilik dengelerini yönetmek için modüler tasarımlara ve esnek otomasyona dayanırken, hiper kişiselleştirme, ifade edilmemiş tüketici ihtiyaçlarını öngörmek için bağlamsal yapay zeka ve duyuşal girdilerden yararlanır. Bununla birlikte, bu ekosistemin başarısı, yapısal kısıtlamalar, gizlilik paradoksları ve bölgesel altyapı eksiklikleri tarafından kritik bir şekilde sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama 6.0, Kitlesel Kişiselleştirme, Hiper Kişiselleştirme, Hazır Giyim Endüstrisi, Yapay Zekâ.

A CONCEPTUAL ANALYSIS OF THE TRANSITION FROM MASS PERSONALIZATION TO HYPER-PERSONALIZATION IN THE APPAREL INDUSTRY IN THE MARKETING 6.0 ERA

ABSTRACT

This study examines the conceptual and operational transformation of the apparel industry from mass personalization to hyper-personalization within the framework of the Marketing 6.0 paradigm. It investigates how advanced technologies such as artificial intelligence (AI), 3D body scanning, big data analytics, and blockchain reconcile the historical tension between industrial efficiency and customer-centric value creation. A comprehensive conceptual review and synthesis of the marketing and production management literature (from Marketing 1.0 to 6.0, Industry 4.0/5.0, and Fashion 4.0) was conducted. Key operational hurdles, ethical implications, and structural relationships identified in recent academic research were evaluated. The shift from mass personalization to hyper-personalization transforms the consumer from a passive configurator to an active co-creator within a real-time ecosystem. While mass personalization relies on modular designs and flexible automation to manage cost-efficiency balances, hyper-personalization leverages contextual AI and sensory inputs to anticipate unexpressed consumer needs. However, the success of this ecosystem is critically limited by structural constraints, privacy paradoxes, and regional infrastructure deficiencies.

Keywords: Marketing 6.0, Mass Personalization, Hyper-Personalization, Apparel Industry, Artificial Intelligence.

1. GİRİŞ

Pazarlama biliminin ve uygulamalarının tarihsel yolculuğu, endüstriyel devrimlerin ve teknolojik yeteneklerin sınırlarıyla doğrudan bir paralellik göstermektedir. Philip Kotler tarafından geliştirilen pazarlama evrimi modeli, basit ürün tedarikinden karmaşık, çok boyutlu ve deneyim odaklı ekosistemlere uzanan bir yörüngeyi tanımlar (Kotler vd., 2021). Bu bağlamda, Pazarlama 1.0 dönemi, birincil amacın yalnızca satış ve standartlaştırılmış ürün sunumu olduğu, süreç odaklı ve ürün odaklı iletişime odaklanan bir aşamayı temsil eder (Özden, 2022; Hamşioğlu ve Nalcı, 2023). Tüketicinin rasyonel bir alıcı olarak konumlandırıldığı Pazarlama 2.0 döneminde, müşteri merkezli yaklaşımlar ve değer yaratan iletişim modelleri ön plana çıktı; tüketici ihtiyaçlarının daha incelikli bir şekilde anlaşılması ve dijitalleşmenin ilk adımları bu dönemin karakteristik özelliklerini belirledi (Sarıçiçek ve

Taşkın, 2017; Özden, 2022). Endüstriyel kapasitenin derinleşmesi ve küreselleşmeyle ortaya çıkan Pazarlama 3.0 ve 4.0'in evrimsel aşamaları, dijital-fiziksel kaynaşmanın (fizital) yanı sıra değer in etik, toplumsal ve duygusal boyutlarını da gündeme getirdi. Pazarlama 3.0 sürdürülebilirliği, değer odaklı iletişimi ve insan merkezliliği vurgularken; çok kanallı (omnikanal) ve hibrit pazarlama stratejileri 4.0 aşamasında stratejik zorunluluklar haline geldi (Özden, 2022).

2015 sonrası döneme hakim olan Pazarlama 5.0, sürdürülebilirlik ve deneyim merkezli bir yapı etrafında şekillendi ve işletmelerin ürünlerini "çevre dostu" olarak markalamalarına ve içeriklerini güncellemelerine, böylece onları yaşam için vazgeçilmezmiş gibi sunmalarına olanak sağladı (Yıldız ve Alan, 2025). Ancak, 2020'lerde hayatımıza giren ve Endüstri 5.0/6.0 dinamikleriyle beslenen Pazarlama 6.0 Çağı, tamamen entegre sistemleri, metaverseyi, yapay zekayı, artırılmış gerçekliği ve veri odaklı sistemleri, yalnızca fiziksel ve dijital deneyimlerin ötesinde pazarlamanın yapı taşları haline getirdi. Pazarlama 6.0, gelişmiş yapay zeka (YZ), makine öğrenimi, hiper kişiselleştirme ve etik yönetişime odaklanan bir gelecek vizyonunu kapsar (Özden, 2022). Bu yeni çağ, pazarlama işlevlerine YZ tarafından desteklenen daha derin ve bağlamsal bir şekilde müşteri deneyimini kişiselleştirme kapasitesi kazandırırken, etik, güvenlik, açıklanabilirlik ve hesap verebilirlik gibi değerleri en üst düzeye çıkarır. Pazarlama 5.0'in insan-makine işbirliğini daha gelişmiş bir aşamaya taşıyan 6.0, marka ile ilgili faaliyetleri desteklemek için bir toplumla işbirliği gerektiren, işbirlikçi ve topluluk merkezli bir çerçeve etrafında yapılandırılmıştır (Yıldız ve Alan, 2025).

Bu kavramsal dönüşüm, en somut operasyonel karşılığını hazır giyim ve moda endüstrisinde bulmaktadır. Geleneksel olarak, giyim sektörü "Kitlese Üretim - Kitlese Kişiselleştirme - Hiper Kişiselleştirme - Otonom Yapay Zeka Tasarımı" sırasını izleyerek yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. Uzun süre sektöre hakim olan kitlese kişiselleştirme, müşterilerin ürün özelliklerini belirleyebildiği ancak üretimin endüstriyel ölçekte gerçekleştirildiği bir üretim modelidir. Hazır giyim bağlamında, bu model kişiselleştirilmiş tişört tasarımı, özel ayakkabı üretimi, ölçüye göre giyim üretimi ve 3D baskı destekli tekstil ürünleri gibi yenilikçi süreçleri kapsamaktadır. Kitlese kişiselleştirmenin varlığı ve üretim tarafındaki uygulanabilirliği, vücut tarama, sanal prototipleme, CAD/CAM ve 3D destekli çözümler gibi esnek, bulut veya uç tabanlı altyapılarla güçlendirilmektedir (Dissanayake, 2020; Meng, 2022; Jin vd., 2021; Xu vd., 2017; Sun vd., 2022; Trollman ve Trollman, 2020). Özellikle, 3D baskı ile entegre edilmiş "Kitlese Seçici Kişiselleştirme ve Merkezi Üretim" (MSC-CM) kullanan iş modelleri, moda

odaklı bir üretim ekosistemi içinde bireye odaklı merkezi bir yaklaşımın potansiyel maliyet ve esneklik avantajlarını deneysel olarak göstermektedir (Jin vd., 2021). Giyim sektörüne özgü olarak, temel parametreler (beden, kesim, kumaş) üzerinden segment bazlı özelleştirme yaklaşımları, tamamen açık uçlu ve yüksek maliyetli "her müşteri için benzersiz ürün" stratejilerine kıyasla daha rasyonel bir yol haritası sunarak, maliyet etkinliği ve müşteri memnuniyeti arasında tutarlı bir denge kurmaktadır (Vuruşkan ve Bulgun, 2013; Liu, 2013).

Ancak, Pazarlama 6.0'ın getirdiği vizyon, kitlesel kişiselleştirmenin bu modüler sınırlarını aşarak sektörü "Hiper Kişiselleştirme" çağına taşıyor. Hiper kişiselleştirme, yapay zekayı ve gerçek zamanlı veri analizini kullanarak müşterinin henüz ifade edilmemiş, henüz fark edilmemiş ihtiyaçlarını bile öngören gelişmiş bir pazarlama yaklaşımıdır. Hazır giyim bağlamında, bu süreç basit desen eşleştirme veya stil konfigürasyon tercihleriyle sınırlı değildir; tasarım, üretim ve perakende süreçlerinin müşterinin dinamik verilerine gerçek zamanlı olarak uyarlanmasını ifade eder. Bu yaklaşım, 3 boyutlu vücut taraması, dijital ikizler, akıllı duyuşal kumaşlar (e-tekstiller), IoT/yapay zeka tabanlı karar verme süreçleri ve AR/VR tabanlı sanal deneyim teknolojilerini bir araya getiriyor (Padhi, 2018; Bertola ve Teunissen, 2018; Mironcika vd., 2020; Fernández-Caramés ve Fraga-Lamas, 2018; Akram vd., 2022; Gurova vd., 2020; Li vd., 2022; Younes, 2023; Baker ve Sicchio, 2015). Örneğin, akıllı giysiler (e-tekstiller) aracılığıyla müşterilerin beden, ölçü ve stil kombinasyonu tercihlerine ilişkin verileri toplayan ve bunları büyük veri analitiği yoluyla işleyen bir giyim üreticisi, mikro hedefli kampanyalar ve özelleştirilmiş içerik oluşturmada kritik bir rol oynamaktadır (Verhoef vd., 2020). Sonuç olarak, Moda 4.0 ve dijital dönüşüm çerçevesinde kişiselleştirme, tüketici talepleri, tasarımcı-uzman ağları ve perakende modelleri arasındaki etkileşimlerin temelden yeniden tanımlandığı bir "bireyin benzersiz deneyimini şekillendiren ekosistem"e dönüşmektedir (Bertola ve Teunissen, 2018).

Bu çalışmanın amacı, hazır giyim sektöründe kitlesel kişiselleştirmeden hiper kişiselleştirmeye geçiş sürecini, Pazarlama 6.0'ın kavramsal çerçevesinde incelemektir. Çalışma, üretim stratejileri ve veri odaklı pazarlama stratejileri (büyük veri, iş zekası, yapay zeka) arasındaki sinerjileri ve çatışmaları tartışmaktadır. Ayrıca, hiper-kişiselleştirmenin sunduğu büyük fırsatların yanı sıra, tüketicinin zihnindeki istilacı/müdahaleci algı, gizlilik paradoksu ve altyapısal eksiklikler gibi teknik ve etik sınırlamalar, literatürden kanıtlar ışığında değerlendirilmektedir. Bu çalışma, nitel araştırma deseninde kavramsal analiz yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması kapsamında pazarlama evrimi, kitlesel kişiselleştirme,

hiper kişiselleştirme temaları incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Pazarlama 6.0 Dönemi

Philip Kotler tarafından geliştirilen pazarlama evrim modeli, Pazarlama 6.0 ile birlikte fiziksel ve dijital deneyimlerin bütünleştiği bu dönemde metaverse, yapay zekâ, artırılmış gerçeklik ve veri odaklı sistemler pazarlamanın temel bileşenleri hâline gelmiştir. Bu evrim sıralaması, “1.0”dan “6.0”a kadar dijital, yapay zekâ temelli, etik ve sürdürülebilir odaklılık gibi unsurların zaman içinde artan bir rol üstlendiği kavramsal bir ilerlemeyi gösterir (Kotler vd., 2024).

Pazarlama 6.0, ileri yapay zeka (AI), makinelerin öğrenimi, hiperkişiselleştirme ve etik-yönetişim odaklı bir gelecek vizyonunu kapsayan aşamaları ifade eder. Literatürde 6.0, 5.0’ın insan-makine işbirliği üzerinden daha da ileri bir aşamaya taşıdığı ve toplum odaklı yönetim ile sorumlu yapay zekâ uygulamalarıyla karakterize edildiği bir çerçeve olarak ele alınır. Bu bağlamda pazarlama fonksiyonları, müşteri deneyimini yapay zekâ destekli olarak daha derin ve bağlamsal şekilde kişiselleştirme kapasitesine sahip olup aynı zamanda etik, güvenlik, açıklanabilirlik ve hesap verebilirlik gibi değerler daha baskın bir rol üstlenmektedir. Bu noktada dijitalleşme, yapay zekâ ve insan odaklı değerler arasındaki dengeyi yöneterek pazarlama uygulamalarını dönüştürmektedir (Özden, 2022).

Pazarlama dönemleriyle ilgili kavramsal ve tarihsel göstergeler pazarlama 1.0 ile ilgili temel vurgunun süreç odaklılık ve ürün odaklı iletişimin merkezinde yer almasıdır. Literatürde bu döneme ilişkin tarihsel açıklamalar, pazarlamanın ana hedefinin satış ve ürün sunumu olduğunu belirtir (Özden, 2022; Hamşioğlu ve Nalcı, 2023). Pazarlama 2.0’da müşteri odaklı yaklaşım ve değer yaratan iletişimlere öne çıkar; tüketici ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılması ve dijitalleşmenin artması bu dönemin karakteristiklerindendir (Sarıçiçek ve Taşkın, 2017; Özden, 2022). Pazarlama 3.0 ve 4.0 evrimleri, değer etik ve duygusal boyutları ile dijital- fiziki kaynaşmayı ele alır; 3.0’da sürdürülebilirlik, değer temelli iletişim ve insan odaklılığın artırılması vurgulanır; 4.0’da çok kanallı ve hibrit pazarlama stratejileri önem kazanır (Özden, 2022). Pazarlama 5.0 ve 6.0 kavramsal çerçeve olarak endüstri 5.0 ve yapay zekâ destekli çözümlerle kişiselleştirme ve etik konularını birleştiren ileri düzey yaklaşımı ifade eder. Bu aşamalar, İnternet-of-Things ve yapay zeka destekli karar süreçlerinin pazarlama üzerinde belirgin etkileri olduğuna dair genel literatürle uyum içindedir (Özden, 2022). Pazarlama 5.0 (2015 sonrası) sürdürülebilirlik ve deneyim merkezli bir yapıda olup işletmelerin ürünlerini

"çevre dostu" olarak markalaştırarak ve içeriklerini güncelleyerek, onları yaşam için acılmış gibi göstermesi iken Pazarlama 6.0 (2020'ler) işbirliği ve topluluk merkezli bir yapıda olup markaya ait faaliyetleri desteklemek için bir toplumla iş birliği yapmayı gerektirmektedir (Yıldız ve Alan, 2025).

Pazarlama 6.0'un temel varsayımları arasında şunlar öne çıkar (Özden, 2022):

- Derin öğrenme ve yapay zekâ ile hiperkişiselleştirilmiş müşteri deneyimi üretimi ve etkileşimi.
- Endüstri 5.0 bağlamında insan-makine işbirliğinin ileri düzeyde entegrasyonu ve bu süreçte etik yönetim ile toplumsal faydanın merkezi konumu.
- Dijital- fiziksel entegrasyonun ötesinde, yapay zekâ etiği, veri güvenliği ve kullanıcı mahremiyeti odaklı bir yönetim çerçevesinin kurumsal pazarlama stratejilerine entegre edilmesi.

Büyük Veri analitiğinin sunduğu olanaklardan yararlanan Pazarlama 6.0, mikro düzeyde hedefleme yapan kampanyaların ve kişiye özel içeriklerin üretilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bir giyim üreticisinin, akıllı giysiler vasıtasıyla müşterilerin kalıp, ölçü ve stil kombinasyon tercihlerine dair veri toplaması bu duruma somut bir örnektir. Bu veriler ışığında optimize edilen pazarlama mesajları ve tamamlayıcı ürün tavsiyeleri, müşteriye sunulan deneyimin kusursuz bir biçimde entegre edilmesini sağlamaktadır (Verhoef vd., 2020). Müşteri profillerinin çok boyutlu analizine dayalı olarak gerçek zamanlı içerik, öneriler ve deneyimler sunulması. Bu boyut, pazarlama 5.0'daki kişiselleştirme eğilimlerinin ileriye taşınması olarak okunur ve 6.0'da daha derin, bağlamsal ve etik çerçevede uygulanır. İnsan karar vericilerin yanında yapay zekânın karar destek kapasitesinin dengeli kullanımı; etik ilkeler, hesap verebilirlik, şeffaflık ve adil algoritma tasarımı bu boyutun merkezindedir. Endüstri 5.0'ın insan-makine entegrasyonu ile uyumlu olarak etik bir çerçevenin kurumsal pazarlamada uygulanması vurgulanır (Özden, 2022). İnsan makine etkileşiminde kuşaklar arası görüşler önem arz edebilir. Pazarlama 6.0'da da dijitalleşme, kişiselleştirme ve etik değerlere gösterilen farklı tepkiler bağlamında kuşak çalışmaları önemli olabilir. Ancak 6.0'a ilişkin doğrudan kuşak odaklı ayrıntılar sınırlı olduğundan mevcut çalışmalarda kuşaklar ile yapay zekâ tabanlı pazarlama uygulamalarının adaptasyon hızları ve güvenlik/etiklik algıları arasındaki ilişkiler üzerinde odaklanılabilir (Aydın, 2020; Karaman, 2020).

Pazarlama faaliyetlerinin toplumsal fayda, sürdürülebilirlik ve etik değerleri merkeze alması, müşteri güvenini pekiştirmek ve toplum üzerinde pozitif etkiler oluşturmak adına değer odaklı bir iletişimi zorunlu kılmaktadır. Dijitalleşme ve yapay zekânın pazarlama süreçlerine yoğun ve entegre bir biçimde dâhil edilmesi, bu değerlerin iletişim stratejileriyle harmanlanmasını gerektirirken; Pazarlama 5.0'ın yapay zekâ destekli deneyimlerine ek olarak etik çerçeve ve hesap verebilirlik mekanizmalarını da kritik bir konuma taşımaktadır. Bu doğrultuda Pazarlama 6.0'a geçiş sürecinde, yüksek kişiselleştirme kabiliyeti ile etik ve şeffaflık ilkeleri arasında net bir denge kurulmalı bu denge kurumsal politikalar, veri yönetimi ve açık iletişim kanallarıyla desteklenmelidir. Operasyonel düzeyde ise etik yapay zekâ tasarımı ile şeffaflık ilkelerini kapsayan bir yönetim çerçevesi oluşturularak veri toplama süreçlerinde kullanıcı aydınlatma ve izin mekanizmaları güçlendirilmelidir. (Özden, 2022).

2.2. Kitlesele kişiselleştirme

Kitlesele kişiselleştirme, müşterilerin ürün özelliklerini belirleyebildiği ancak üretimin endüstriyel ölçekte gerçekleştirildiği bir üretim modelidir (Pine, 1993). Bu model, müşteri katılımını artırırken üretim maliyetlerini optimize etmeyi hedefler.

Kitlelere hitap eden kişiselleştirme yaklaşımı, üretim ziyareti ve müşteri girişi ile birleştiğinde rekabet avantajı sağlayabilir; Ancak bu süreç, yalın üretim pratikleriyle olan çatışmayı da beraberinde getiren ve bu çatışmanın yönetimi için modüler tasarım, eşzamanlı mühendislik ve esnek üretim altyapılarının sınıflandırılması gereklidir (Nicholls ve Bumgardner, 2018;; Kincade vd., 2007; Xu vd., 2017). Moda/tekstil sektöründe kitlesele kişiselleştirmenin varlığı, beden tarama, sanal prototipleme ve 3D destek gibi çözümlerle güçlenmektedir (Dissanayake, 2020; Meng, 2022; Jin vd., 2021). Dolayısıyla C2B/C2M gibi odaklı modeller, dijitalleşen perakende ortamında kitlesele kişiselleştirmenin temel dinamiklerini değiştirmekte; maliyet, teslim süresi ve müşteri çıktı değeri arasındaki dengeyi optimize etmek için karar destek modelleri önem kazanmıştır (Fan vd., 2021; Du vd., 2021; Xu vd., 2017 ; Rajagopalan, 2009).

Sürdürülebilirlik açısından kitlesele kişiselleştirme, doğru iyileşmede kaynak sunumu optimize edebilir ve hizmet ile birlikte yeni değer tabloları sunabilir; bununla birlikte ölçüm ve yönetim bakış açısından yeni yöntemlere yönelik çözümlere ihtiyaç vardır (Dissanayake, 2020; Trollman ve Trollman, 2020; Narkhede vd., 2023; Monroy-Osorio vd., 2023) .

Kitlesele kişiselleştirmenin kavramsal temelleri teknolojik ilerlemelerle güçlendirildiğinde,

özellikle giyim ve moda sektörlerinde hem müşteri değerini hem de işletme başarısını yükseltecek potansiyele sahiptir. Ancak uygulanabilirlik, sektör, bölge ve şirket dağılımlarına göre değişkenlik gösterir ve bu farklı dinamiklerin geniş kapsamlı olması için çoklu disiplinli ve deneysel uygulamaların devamı gerekmektedir.

Kitlesel kişiselleştirmenin uygulanabilirliği için teknolojik altyapı kritik rol oynar. 3D baskı (genel olarak dijital üretim) gibi teknolojiler, ürün özelliklerinde bolluk sağlarken, üretimin parçalarının ayrılmasına yardımcı olur. Bu durum, giyim ve diğer yararlı kitlesel kişiselleştirmenin uygulanabilirliğini artırır (Sun vd., 2022; Jin vd., 2021; Meng, 2022; Xu vd., 2017). Böylece sunulan modeller, tedarik zincirinin yeni esnekliği ve daha hızlı pazara çıkış imkanı sağlar (Sun vd., 2022; Jin vd., 2021).

Moda ve giyimde özel üretimin yada kitlesel kişiselleştirmenin hızlı yükselişiyle birlikte 3D baskı, CAD/CAM ve sanal prototipleme gibi teknolojiler, tasarım süreçlerini müşteri tanıtımıyla entegre ederek tasarımdan üretime kadar olan dağıtım kısaltır ve modüler tasarım-prinsipleriyle yeniden yapılandırılabilirliği arttırlar (Dissanayake, 2020; Meng, 2022; Jin vd., 2021; Xu vd., 2017). Yani kitlesel kişiselleştirmenin teknolojik, müşteri odaklı tasarımın ve üretimin birlikte çalışabildiği dijital, esnek ve paylaşılabılır (bulut/edge) altyapıların varlığıdır; bu altyapılar 3D baskı, sanal prototipleme, beden tarama ve CAD/CAM ile güçlendirilerek kitlesel kişiselleştirmenin üretim tarafının uygulanabilirliğini artırır (Dissanayake, 2020; Meng, 2022; Xu vd., 2017; Jin vd., 2021; Sun vd., 2022; Trollman ve Trollman, 2020)

Moda ve tekstil alanında kitlesel kişiselleştirmenin bir sonraki aşamaları dijital tasarım sistemleri, bulut tabanlı mimariler ve akıllı üretimle ilişkilendirilir. Bazı çalışmalar dijital teknolojilerin moda tasarım sisteminin entegrasyonunu güçlendirdiğini ve bulut üretiminin kitlesel kişiselleştirmede indirilebilir rol oynayabileceğini vurgular (Meng, 2022; Jin vd., 2022). Bazı çalışmalarda 3D baskı ile “kitlesel seçmeli kişiselleştirme-merkezi üretim” (MSC-CM) düşüncelerini iş modellerini üzerinden simüle etmiş ve modaya özgü bir üretim ekosisteminde bireysel odaklı bir merkezi üretim yaklaşımının potansiyel faydalarını göstermiştir (Jin vd., 2021). 3D baskı ve CAD/CAM destekli üretim, tasarımın “modülerlik” ilkesi ve kapasiteleriyle birleştiğinde, üretim çeşitliliğinin maliyetle yarışabilmesini mümkün kılmaktadır. (Xu vd., 2017; Jin vd., 2021). Giyim sektörünün özelinde sektör odaklı kitlesel kişiselleştirmenin pratik sonuçları, biyografik/beden temelli tasarımın hızlandırılması ve müşteri deneyiminin genişletilmesi ile erişilebilir bununla birlikte teslim süresi ve maliyet gibi ekonomik içeriklerde dikkate alınmalıdır (Dissanayake, 2020; Anderson-Connell vd., 2002; Xia ve Rajagopalan,

2009).

Kitlesel kişiselleştirmenin tedarik zinciri büyüme potansiyeli, çoklu satış dağıtımları ve müşteri iletişimine dayalı hızlı geri bildirim ile kullanılabilir. 3D baskı ve bulut tabanlı üretim, tedarik zincirinde yardımcı olarak esneklik sağlar. Bu esneklik, üretim kapasitelerini ve stok maliyetlerini karşılayabilir (Sun vd., 2022; Jin vd., 2021; Trol Adam ve Trol Adam, 2020). Kitlesel kişiselleştirmenin tedarik zinciri ve operasyonlar üzerindeki etkisi, esneklik-talep güvenliği ve maliyet dengeleriyle çok boyutlu bir yapı sergileyerek teknolojik altyapı ile destek sağlanmaktadır. Böylece kitlesel kişiselleştirme ile tedarik zinciri ve rekabet avantajı artabilmektedir (Nicholls ve Bumgardner, 2018; Xu vd., 2017; Jin vd., 2021; Sun vd., 2022; Trollman ve Trollman, 2020).

Kitlesel kişiselleştirmenin dijital dönüşüm ve endüstrileşmenin yeni aşamalarıyla kapsamı genişlemektedir. 3D baskı, bulut tabanlı üretim, dijital ikizler ve Endüstri 5.0 çerçevesinde insan-makine işbirliği, kitlesel kişiselleştirmenin güvenliği ve ölçeklenebilirliği artırılacaktır. Bu bağlamda, Kitlesel seçici kişiselleştirme-merkezi üretim (MSC-CM) gibi yeni iş modellerinin giyim sektöründe uygulanabilirliği, 3D baskı tabanlı üretim ve üyeler üzerinde önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkan çıkmaktadır (Jin vd., 2021; Xia ve Rajagopalan, 2009). Endüstri ve pazar çalışmaları açısından, giyim/tekstilde kitlesel kişiselleştirmenin aracının modüler tasarımı, konfigürasyon yönetimi, ve satış zinciri gösterimi üzerine daha çok sayıda deneysel çalışma yapılmasını önerilmektedir (Meng, 2022; Taieb, 2023; Kincade vd., 2007).

Kitlelere hitap eden kişiselleştirme yaklaşımı, üretim ziyareti ve müşteri girişi ile birleştiğinde rekabet avantajı sağlayabilir. Ancak bu süreç, yalın üretim pratikleriyle olan çatışmayı da beraberinde getiren ve bu çatışmanın yönetimi için modüler tasarım, eşzamanlı mühendislik ve esnek üretim altyapılarının sınıflandırılması gereklidir (Nicholls ve Bumgardner, 2018; Kincade vd., 2007; Xu vd., 2017). Moda/tekstil sektöründe kitlesel kişiselleştirmenin varlığı, beden tarama, sanal prototipleme ve 3D destek gibi çözümlerle güçlenmektedir (Dissanayake, 2020; Meng, 2022; Jin vd., 2021). C2B/C2M gibi modeller, dijitalleşen perakende ortamında kitlesel kişiselleştirmenin temel dinamiklerini değiştirmekte maliyet, teslim süresi ve müşteri çıktı değeri arasındaki dengeyi optimize etmek için karar destek modelleri önem kazanmıştır (Fan vd., 2021; Du vd., 2021; Xu vd., 2017 ; Rajagopalan, 2009) Sürdürülebilirlik açısından kitlesel kişiselleştirme, doğru iyileşmede kaynak sunumu optimize edebilir ve yeni değer tabloları sunabilir bununla birlikte ölçüm ve yönetim bakış açısından yeni yöntemlere yönelik

çözümlere ihtiyaç olabilir (Dissanayake, 2020; Trollman ve Trollman, 2020; Narkhede vd., 2023; Monroy-Osorio vd., 2023).

2.1. Hiper Kişiselleştirme

Hiper kişiselleştirme, yapay zekâ ve gerçek zamanlı veri analitiği kullanılarak müşterinin açıkça ifade etmediği ihtiyaçların dahi tahmin edilmesini sağlayan ileri düzey bir pazarlama yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, turizm, elektronik ticaret, perakende ve moda ile ilgili iyileştirici faktörlerin (büyük veri, IA, BI) ve fayda sağlayanların ortadan kaldırıldığına dair temel kanıtlar ve deneyimlere sahiptir. Yapay zekâ odaklı kişiselleştirme, AR/VR, blockchain ve metaversiyon gibi yeni eğilimler ortaya çıkmakta ve bu eğilimler, güvenlik ile veri yönetimi açısından dikkate alınan önemli müşteri deneyimlerini teşvik etmektedir.

Hiper kişiselleştirme ürünler, hizmetler ve segmental hedeflere yönelik daha özel bilgiler için büyük verinin kullanımını, zevkle, ilgi çekici ve müşteri görüşleri ile çevrimiçi olarak doğrulanmış deneyimleri kolaylaştırmak ve bilgiye erişim şekli açısından alışılmış bir kontrole izin vermektedir (Jacome-Campos ve Ballesteros-Lopez, 2022). Bu açıklama, geleneksel kişiselleştirmeden farklı bir şekilde, gerçek zamanlı etkileşimleri optimize etmek için müşteriyle birlikte değer yaratma kapasitesini ve kullanılan verileri içerir. Müşterinin yenilikçi hizmet yaratmanın bir parçası olabileceği ve geleneksel olarak geliştirilen dijital pazarlama modellerinin büyük veri, yenilik, müşteri katılımı ve birlikte yaratma (tüketici katılımı) ile tamamlayıcı olduğu fikrini ön plana koyan çalışma da bu fikirler, ekolojik sistemde ve daha fazla dijital müşteri deneyiminin merkezi bir noktasında hiper-kişiselleştirme olarak yer almaktadır (Jacome-Campos ve Ballesteros-Lopez, 2022).

Büyük veri, BI, IA ve tavsiye sistemleri büyük veri ile ilgili literatür tanımı ve gerçek zamanlı analiz, bilgisayar deneyimi ve müşteri hizmetinin kişiselleştirilmesi için motor kararlarının gerçek zamanlı olarak verilmesini içerir. Gerçek zamanlı analiz ve olası bildirimler ve kişiselleştirilmiş teklifler, kolay dönüşümler için veri entegrasyonu ve müşteri deneyiminin tutarlılığı, tatmin edici etkiler ve sonuçlar elde edilerek daha karmaşık sonuçlar elde edilebilir (Salgado-Reyes vd., 2024; Intriago vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024; Romero vd., 2024). Tavsiye sistemleri (SR), elektronik ortamda açık kişiselleştirme ve uzaktan eğitim, ürünlerin kişiselleştirilmesini kolaylaştırma ve çeşitli alışılmalı ürünler için bilgi sağlama

konusunu içermektedir (Cruz vd., 2018). Perakende ve moda ortamlarında, yapay zekadaki kişiselleştirme, etkileşimin temelini oluşturan ürün önerilerini, sohbet robotlarını ve sanal gerçekleri (AR/VR) içermektedir (Tipan ve Garzón, 2024).

Hiper kişiselleştirme, müşterinin teklif ve deneyimin tanımında sosyal bir aktif olduğu için bir ortak yaratma mantığıyla donatılmıştır. Literatürde, bu deneyimleri güçlendirmek için sağlam bir altyapı teknolojisinin gerekli olduğu ve gizlilik ve kullanım güvenliğinin uygun şekilde yönetilmesi (örneğin, güvenlik ve şeffaflık işlemleri için blockchain) ve kolaylaştırmak için arayüzlerin kullanılabilirliği tartışılmaktadır (Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024). Ayrıca, dijital ve elektronik pazarlama literatürü, kişiselleştirmenin, alışlagelmiş deneyim pratikleri ve olumsuz etkileri önlemek için veri yönetimi ile bir arada var olması gerektiğini ve olumsuz etkilerin tatmin edici ve güvenilir olduğunu göstermektedir (Salgado-Reyes vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024; Romero vd., 2024; Uzcategui-Sanchez vd., 2023). Kişiselleştirmenin IA, AR/VR için geliştirilmiş deneyimler ve kişiselleştirme ve kitlesel kişiselleştirmenin güvenliği ve işlem şeffaflığı için blok veri teknolojileri ile kişiselleştirilmesiyle ortaya çıkan eğilimler bu teknolojinin araçlarıdır (Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024). Uygulama teknolojileri ve donanımları: referans kaynaklar, sistematik derlemeler (SR'ler), bilgi mimarisi (IA), pratik uygulamalar ve ileri düzey analitik süreçler aracılığıyla hiper-kişiselleştirmeyi destekleyen karar verici veri analizleri sunmakta ayrıca olası kötüye kullanımları önleme gibi kritik alanlarda tatmin edici sonuçlar içeren açık dayanaklar sağlamaktadır. Bu bağlamda, verilerin kalıcı olarak tutulması ve güvenli biçimde saklanması ise ancak kullanıcı odaklı bir perspektifle bütünleşik bir veri yönetimi stratejisi uygulandığında mümkün olmaktadır (Cervini, 2013; Cruz vd., 2018; Intriago, 2024; García vd., 2024; Tipan ve Garzon, 2024; Uzcategui-Sanchez vd., 2023; Aguinaga, 2024).

Hiper-kişiselleştirme stratejileri, büyük ölçüde hassas kullanıcı verilerinin dinamik bir biçimde yeniden oluşturulmasına ve işlenmesine dayanmaktadır ancak literatürde, yeterli gizlilik politikalarıyla desteklenmeyen aşırı kişiselleştirme uygulamalarının tüketicilerde tatminsizlik, antipati veya güvensizlik hissi uyandırabileceği önemle vurgulanmaktadır. Nitekim farklı uygulama bağlamlarında, reklam ve duyuruların gerçek zamanlı olarak kişiselleştirilmesi, sunulan içeriğin kullanıcı ilgisiyle örtüşmediği ya da doğrudan bireysel alana müdahaleci (tiziz/istilacı) olarak algılandığı durumlarda müşteri memnuniyetini ve bilgi aktarımının etkinliğini ciddi oranda azaltabilmektedir. Bu durum, sürdürülebilir bir pazarlama iletişimi için veri gizliliğinin korunması ve şeffaf kullanıcı izin mekanizmaları ile kişiselleştirme düzeyi

arasında hassas bir dengenin kurulmasını zorunlu kılmaktadır (Salgado-Reyes vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024). Diğer taraftan, hiper-kişiselleştirme ekosisteminin etkinliği; teknolojik altyapının gelişmişlik düzeyine, donanım sağlamlığına ve çoklu kaynaklardan akan verilerin eş zamanlı yönetimine doğrudan bağlıdır. Kişiselleştirme süreçlerinin işlevselliğini sürdürebilmesi için iş zekası (BI), bilgi mimarisi (IA), sistematik derlemeler (SR) ve gerçek zamanlı analitik araçları gibi entegre platform formlarının bir arada çalışması gerekmektedir. Dolayısıyla, literatürde de işaret edildiği üzere, kurumsal yapıların alışlagelmiş veri merkezlerinde operasyonel eksikliklerin bulunması veya veri bütünlüğünün sağlanamaması, hiper-kişiselleştirme uygulamalarının önünde komple bir teknik engel teşkil etmektedir (Intriago, 2024; Intriago vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024; Uzcategui-Sanchez vd., 2023).

Hiper-kişiselleştirme süreçleri, tüketicinin değer teklifini ve deneyim süreçlerini tanımlamada aktif bir sosyal aktör haline gelmesiyle birlikte, temelde bir değer ortak yaratımı (co-creation) mantığı üzerine inşa edilmektedir. Literatürde, söz konusu ortak yaratım deneyimlerinin güçlendirilebilmesi için öncelikle güçlü bir teknolojik altyapının varlığı kritik bir gereklilik olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, veri gizliliği ile kullanım güvenliğinin optimize edilmesi amacıyla güvenlik ve şeffaflık işlemlerinde blokzincir (blockchain) gibi ileri nesil teknolojilerin entegrasyonu, ayrıca kullanıcı ile sistem arasındaki doğal etkileşimleri ve kişiselleştirme süreçlerini kolaylaştıracak işlevsel/kullanılabilir arayüzlerin tasarımı yoğun bir biçimde tartışılmaktadır (Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024). Öte yandan dijital ve elektronik pazarlama yazını; hiper-kişiselleştirme stratejilerinin, geleneksel deneyim pratiklerinin dışına çıkıldığında oluşabilecek olumsuz algıları ve istilacı etkileri bertaraf edebilecek dinamik bir veri yönetimiyle eş güdümlü yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla, süreçlerin veri yönetimiyle dengelenmesi, olumsuz kullanıcı tepkilerini engelleyerek tüketici zihninde tatmin edici ve güvenilir marka deneyimlerinin oluşmasını sağlamaktadır (Romero vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024; Uzcategui-Sanchez vd., 2023).

Moda ve perakende sektöründe bilgi mimarisi (IA), kişiselleştirilmiş ürün önerileri ve müşteri deneyimleri sunarak bağlılığı ve memnuniyeti artıran stratejik bir araçtır (Uber, Shopify ve Amazon örn.). Dijital pazarlama ve bibliyometre yazını; elektronik ticarete IA tabanlı merkezi kişiselleştirme uygulamalarının, müşteri tutma ve tatmin sağlamada en yüksek başarı faktörlerinden biri olduğunu doğrulamaktadır (Ayala vd., 2024; García vd., 2024; Pinto vd., 2024). Bu süreçte donanım altyapısı, sistematik derlemeler (SR'ler), IA ve ileri analitik araçları,

hiper-kişiselleştirme kararlarını destekleyen dinamik veriler üreterek kötüye kullanımları önlemektedir. Ancak verilerin kalıcı ve güvenli biçimde saklanması, kullanıcı odaklı bir veri yönetimi stratejisinin varlığına bağlıdır (Aguinaga, 2024; Cervini, 2013; Cruz vd., 2018; García vd., 2024; Intriago, 2024; Tipan ve Garzon, 2024; Uzcategui-Sanchez vd., 2023). Hiper-kişiselleştirme doğrudan hassas verilerin işlenmesine dayandığından, yetersiz gizlilik politikaları tüketicilerde güvensizlik yaratabilmektedir. Özellikle gerçek zamanlı reklamların kullanıcı ilgisizliği veya istilacı/müdahaleci algıyla birleşmesi, memnuniyeti ve bilgi aktarımını azaltmakta; bu durum izin mekanizmaları ile kişiselleştirme arasında net bir dengeyi gerektirmektedir (Salgado-Reyes vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024).

İper-kişiselleştirilmiş bilgilerin benimsenmesi dijital ekonominin yapısına göre değişmektedir. Örneğin, Latin Amerika pazarında güçlü bir dijital pazarlama birikimi ve dinamik müşteri etkileşim modelleri bulunsa da, bu teknolojileri sürdürebilecek siber güvenlik ve altyapı güvenliği henüz yetersizdir (Ayala vd., 2024; Jacome-Campos ve Ballesteros-Lopez, 2022; Leon-Monar vd., 2023; Uzcategui-Sanchez vd., 2023). Diğer taraftan yatırım getirisi (ROI) sonuçları sektörel ölçütlere (dönüşüm, memnuniyet) göre heterojenlik göstermektedir. Aşırı kişiselleştirmenin olumsuz etkilerinden kaçınmak ve riskleri yönetmek adına, sistemlerin geniş ölçekte devreye alınmadan önce pilot çalışmalarla test edilmesi önerilmektedir (Pinto vd., 2024; Romero vd., 2024; Salgado-Reyes vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024). IA destekli kişiselleştirme; içerik alakası, dönüşüm oranları ve müşteri sadakatinde yüksek etkililiğe sahip merkezi bir strateji olmasına rağmen gizlilik kaygıları ve veri yönetimi sınırlandırmaları halen varlığını korumaktadır (Aguinaga, 2024; García vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024; Tipan ve Garzon, 2024).

AR/VR teknolojileri, güvenilir bir biçimde entegre edildiğinde müşteri deneyimini ve dönüşüm süreçlerini optimize etmektedir. Metaverse ise özellikle dijital moda ve perakende alanında kişiselleştirilmiş marka deneyimleri için yeni bir egemenlik alanı olarak yükselmektedir (Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024). Bu doğrultuda işlem güvenliğini ve şeffaflığı sağlamak adına blokzincir (blockchain) kullanımı, küresel perakende mağazalarında hiper-kişiselleştirmenin benimsenmesi için aşılmalı ve kritik bir gizlilik bileşeni durumundadır (Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024). Ayrıca veri merkezlerinin normatif uyumsuzlukları ve gizlilik açıklarını elimine etmek için veri kullanım kuralları ve izin mekanizmaları geliştirilmelidir (Intriago, 2024; Jacome-Campos ve Ballesteros-Lopez, 2022; Salgado-Reyes vd., 2024). Farklı sektörel (turizm, moda, perakende) ve bölgesel bağlamlarda hiper-

kişiselleştirmenin ROI ve memnuniyet çıktılarını analiz etmek geniş bir ampirik alan sunarken, pazarlamadaki diğer değişkenlerin etkisini ölçmek adına daha sıkı metodolojilerin geliştirilmesi gerekmektedir (Ayala vd., 2024; Jacome-Campos ve Ballesteros-Lopez, 2022; Salgado-Reyes vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024).

Uygulamada sağlam veri mimarileri, bütünleşik veri yönetimi, çok kanallı tavsiye sistemleri ve şeffaf gizlilik politikalarını içeren entegre bir vizyon şarttır. Yürütülecek temel pilot çalışmalar; müşteri deneyimi, dönüşüm ve kalıcılık (KPI) üzerinde orta ve uzun vadede olumlu etkiler sağlarken müşteri mahremiyetini de kademeli olarak korumaktadır (Intriago, 2024; Pinto vd., 2024; Romero vd., 2024; Salgado-Reyes vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024; Uzcategui-Sanchez vd., 2023).

Hiper kişiselleştirme, müşteri deneyimini geliştirmek ve potansiyel olarak elektronik ticaret ve dijital pazarlama ortamlarında dönüşüm ve dönüşüm için bir strateji olarak ortaya çıkıyor. Ambargo nedeniyle yararlananlar, uygulama teknolojisinin kalitesi, veri akışı ve izinsiz giriş/gizlilik açısından alışılmış algıya göre şartlandırılmıştır. 2022-2024 yılları arasında mevcut olan kanıtlar, kişiselleştirmenin istilacı veya müşterinin gerçekleriyle yanlış bağlantı kurması durumunda memnuniyet ve olumsuz etkileri olabilecek reklamlar gibi olumlu etki durumlarıyla (etkileşim, dönüşüm, satış) birlikte mevcut. IA, AR/VR, blockchain ve metaversiyon gibi gelişen teknolojiler sayesinde, hiper-kişiselleştirme, daha fazla deneyim ve bağlamsallaştırma geliştirme potansiyeli sunar, ancak veri yönetimi ve mimari uygulama pratikleri ile birlikte gelir. tecnológica capaz de sostenerla en escalas multiples (Jacome-Campos ve Ballesteros-Lopez, 2022; Salgado-Reyes vd., 2024; Intriago vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024; Cruz vd., 2018; Tipan ve Garzón, 2024 ; Romero vd., 2024; Intriago, 2024) , Uzcategui-Sanchez vd., 2023; Pinto vd., 2024) .

2. HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE KİTLESEL KİŞİSELLEŞTİRMEDE HİPER KİŞİSELLEŞTİRMEYE GEÇİŞ

Philip Kotler tarafından geliştirilen pazarlama evrim modeli, Pazarlama 6.0 ile birlikte fiziksel ve dijital deneyimlerin bütünleştiği bu dönemde metaverse, yapay zekâ, artırılmış gerçeklik ve veri odaklı sistemler pazarlamanın temel bileşenleri hâline gelmiştir. Bu evrim sıralaması, “1.0”dan “6.0”a kadar dijital, yapay zekâ temelli, etik ve sürdürülebilir odaklılık gibi unsurların zaman içinde artan bir rol üstlendiği kavramsal bir ilerlemeyi gösterir (Kotler vd., 2024).

Pazarlama 6.0, ileri yapay zeka (AI), makinelerin öğrenimi, hiperkişiselleştirme ve etik-yönetişim odaklı bir gelecek vizyonunu kapsayan aşamaları ifade eder. Literatürde 6.0, 5.0'ın insan-makine işbirliği üzerinden daha da ileri bir aşamaya taşıdığı ve toplum odaklı yönetim ile sorumlu yapay zekâ uygulamalarıyla karakterize edildiği bir çerçeve olarak ele alınır. Bu bağlamda pazarlama fonksiyonları, müşteri deneyimini yapay zekâ destekli olarak daha derin ve bağlamsal şekilde kişiselleştirme kapasitesine sahip olup aynı zamanda etik, güvenlik, açıklanabilirlik ve hesap verebilirlik gibi değerler daha baskın bir rol üstlenmektedir. Bu noktada dijitalleşme, yapay zekâ ve insan odaklı değerler arasındaki dengeyi yöneterek pazarlama uygulamalarını dönüştürmektedir (Özden, 2022).

Gelişen literatür bilgisinden yararlanarak ele alındığında, hazır giyim sektöründe kitlesel kişiselleştirme uygulama alanları; kişiselleştirilmiş tişört tasarımı, kişiye özel ayakkabı üretimi, ölçüye göre giyim üretimi ve 3B baskı destekli tekstil ürünleri gibi yenilikçi süreçleri kapsamaktadır. Güncel akademik çalışmaların ve sektörel raporların vurguladığı üzere, bu dönüşümü sürdürülebilir ve ölçeklenebilir kılan temel teknolojik bileşenler doğrudan dijital dönüşüm altyapısına dayanmaktadır. Bu doğrultuda hazır giyimde kitlesel kişiselleştirme; yapay zekâ ve öneri sistemleri, büyük veri analitiği, Nesnelerin İnterneti (IoT), 3B vücut tarama sistemleri, 3B baskı teknolojileri ve bulut tabanlı üretim sistemleri gibi esnek ve entegre teknolojilerden beslenmektedir.

Pazarlama 6.0, kitlesel kişiselleştirmeyi (mass customization) yalnızca bir üretim modeli değil, aynı zamanda deneyim temelli bir pazarlama stratejisi olarak ele almaktadır. Bu dönemde tüketici, pasif alıcı konumundan çıkarak üretim sürecinin aktif bir bileşeni hâline gelmektedir. Bu dönüşüm, literatürdeki gelişmeler ışığında şu silsileyle açıklanabilir: Kitlesel Üretim - Kitlesel Özelleştirme - Kitlesel Kişiselleştirme – Hiper Kişiselleştirme- Otonom Yapay Zekâ Tasarımı aşamaları öngörülmektedir.

Bu bağlamda hazır giyim sektörü, geleneksel bir üretim endüstrisi olmaktan çıkarak veri odaklı bir deneyim ekosistemine dönüşmektedir. Hazır giyimde kitlesel kişiselleştirme, müşteriye özel ürün çeşitliliği sunarken aynı zamanda ölçeklenebilir üretim avantajı da sağlar.

Hiper-kışiselleştirme ise hazır giyim bağlamında yalnızca beden uyumu ya da moda tercihlerinin bireyselleştirilmesiyle sınırlı değildir; tasarım, üretim ve satış süreçlerinin müşterinin dinamik verileriyle uyumlu olarak gerçek zamanlı adaptasyonunu ifade eder. Bu yaklaşım; 3D vücut tarama, dijital ikizler, sensörlü kumaşlar (e-textiles), IoT/AI tabanlı karar

alma ve sanal deneyim teknolojilerini bir araya getirerek klasik modellerin ötesine geçer (Padhi, 2018; Bertola ve Teunissen, 2018; Mironcika vd., 2020; Fernández-Caramés ve Fraga-Lamas, 2018; Akram vd., 2022; Gurova vd., 2020; Li vd., 2022; Younes, 2023; Baker ve Sicchio, 2015). Moda 4.0 ve dijital dönüşüm çerçevesinde kişiselleştirme, giderek “kişinin kendine özgü deneyimini oluşturan bir ekosistem” haline gelmekte ve tüketici talepleri, tasarımcı-uzman ağları ile perakende modelleri arasındaki etkileşimin yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır (Bertola ve Teunissen, 2018).

Geleneksel kitlesel özelleştirme, değişken talebe karşılık nispeten esnek üretim ve konfigürasyon süreçlerini ifade ederken hiper-kışiselleştirme daha derin, bağlamsal ve yaşam boyu kaliteye odaklanır. Dijital dönüşüm, tasarımı teknoloji odaklı bir süreçten “tasarım perspektifiyle teknolojiye bakan” bir yaklaşıma taşımaktadır (Padhi, 2018; Bertola ve Teunissen, 2018). Hazır giyim sektörü kitlesel kişiselleştirme çerçevesinde, segment bazlı yaklaşımlar makul segment boyutları ve işletme kaynaklarıyla verimli bir uygulanabilirlik sunar. Bu yönüyle tamamen açık uçlu ve maliyetli olan "her müşteri için benzersiz ürün" stratejisinden daha rasyonel bir yol haritası çizmektedir (Vuruşkan ve Bulgun, 2013; Liu, 2013). Giyim ürünlerinin beden, kalıp veya kumaş gibi belirli anahtar parametreler üzerinden özelleştirilmesi, maliyet etkinliği ile müşteri memnuniyeti arasında tutarlı bir denge sağlar (Liu, 2013)..

2.1. Üretim Stratejileri İlişkisi

Kitlesel kişiselleştirme ile üretim modelleri arasındaki ilişki literatürde farklı perspektiflerle ele alınmaktadır. Sürecin doğru tasarım uygulamaları ve modüler üretimle desteklenerek yalın ilkelerle uyumlu hale getirilebileceğini savunan çalışmalar, özellikle es zamanlı mühendislik ve modüler tasarım yaklaşımlarına atıf yapmaktadır (Çakmak ve Çeğindir, 2019; Liu, 2013). Ancak bu uyum, tedarik zinciri ve teslim süresi (lead-time) yönetimi gibi operasyonel dinamiklere bağlı olarak sektörel esneklik gösterebilir. Moda alanında segment bazlı kişiselleştirme, tasarım-üretim entegrasyonu, bulut altyapısı ve tedarik zinciri esnekliği ana unsurlardır (Demir ve Ayrancı, 2024; Coşkun ve Akpınarlı, 2019; Gök, 2021; Liu, 2013). Elyaf ve form üretiminden dijital üretime geçişin modüler tasarım politikalarıyla desteklenmesi, firelerin ve operasyonel maliyetlerin dengelenmesini mümkün kılar (Demir ve Ayrancı, 2024; Çakmak ve Çeğindir, 2019; Gök, 2021).

Tasarım ve üretim entegrasyonu işbirlikçi tasarım (co-design) yöntemleri ile dijital araçların

yaygınlaşmasıyla gelişmektedir. Tekstil ve moda tasarımında işbirlikçi tasarım, tüketicilerin tasarım süreçlerine katılmasına imkan tanıyarak internet tabanlı e-ticaret platformlarında işlevsel bir mekanizmaya dönüşmektedir (Coşkun ve Akpınarlı, 2019; Topaklı, 2019). Çevrimiçi platformlar üzerinden yürütülen C2B (Müşteriden İşletmeye) ve C2M (Müşteriden Üreticiye) modelleri de ekonomik büyümeyi ve tüketici refahını destekleme potansiyeline sahiptir (Fan vd., 2021; Du vd., 2021; Demir ve Ayrancı, 2024). Bu modeller tüketici-üretici etkileşimini yoğunlaştırarak çevrimiçi perakende ortamında rekabet avantajı sağlar. Tüketicilerin C2M modellerini benimsemesinin işletme performansına katkı sunduğu ve belirli koşullarda marka sadakatini artırdığı gösterilmiştir (Fan vd., 2021). E-ticaret platformlarındaki C2B modeli ise tüketici ile üretici arasındaki mesafeyi azaltarak ürün-beden uyumsuzluğu (misfit) riskini minimize etmektedir (Du vd., 2021). Hiper-kişiselleştirme, “ultra personalizasyon” kavramını içeren UPPSS (Ultra Personalized Product Service System) modelinde somutlaşan bu model, kullanıcı verilerini tasarım ve hizmet süreçlerine entegre ederek tekil kullanıcı için özel çözümler üretir (Mironcika vd., 2020). Bu bağlam, hazır giyim sektörünün geleneksel kalıplarını kıran bir dönüşümü işaret eder ve estetik, ürün kullanışlılığı ile kişisel bağ kurma üçgenini genişletir (Padhi, 2018; Mironcika vd., 2020). Ancak bu modeller, lojistik süreçler ve ürün uyumsuzlukları üzerinde farklı ekonomik ve yapısal etkilere de yol açabilmektedir (Fan vd., 2021; Du vd., 2021; Demir ve Ayrancı, 2024; Yıldırım, 2019).

2.2. Teknoloji Ekosistemi ve Endüstri 4.0/5.0 Entegrasyonu

Teknolojik altyapı, kişiselleştirmenin uygulanabilirliği için en kritik kaynaktır. 3D baskı ve dijital imalat yöntemleri, ürün eskileliğini ve üretim hızını artırarak giyim sektöründe kişiselleştirmeyi kolaylaştırmaktadır (Sun vd., 2022; Meng, 2022; Xu vd., 2017). Özellikle MSC-CM (Kitleli Seçici Kişiselleştirme - Merkezi Üretim) yaklaşımı, 3D baskı teknolojisiyle merkezi üretim ortamlarının entegrasyonunu simüle ederek sektöre uygulanabilir modeller sunmaktadır (Jin vd., 2021; Demir ve Ayrancı, 2024). Tasarım-üretim süreçlerinde müşteri deneyimini iyileştirmek adına dijital tasarım sistemleri, CAD/CAM, sanal prototipleme ve beden tarama teknolojileri kilit rol oynamaktadır. Bulut tabanlı üretim sistemlerinin bu süreçteki rolü dijital dönüşüm literatüründe sıklıkla vurgulanmaktadır (Meng, 2022; Onur, 2020; Gök, 2021). Yapay zekâ tabanlı uygulamalar ve sanal prototipleme, tasarım süreçlerini hızlandırmak için etkin şekilde kullanılmaktadır. Örneğin *Project Muze*, yapay zekâ destekli tasarımların nasıl yönlendirilebileceğini ve dijital kişiselleştirmenin ulaştığı boyutu

somutlaştırmaktadır (Gök, 2021).

Hiper-kişiselleştirme evresinde 3D vücut tarama, dijital avatarlar ve ultra kişiselleştirme kavramları, hazır giyim sektörünün bireye özel tasarıma ulaşmasını sağlayan temel mekanizmalardır. 3D tarama verileriyle kullanıcı bedenine uygun kalıplar ve ölçüler üretilebilir; bu veriler hazır giyim için kritik bir bilgi tabanı sunar. Dijitalleşen moda ekosisteminde IoT ve AR/VR gibi teknolojiler, sanal deneyimlerle birlikte çevrimiçi ve çevrimdışı alışverişte kişiselleştirilmiş deneyimler sunar. IoT tabanlı e-textiles ve sensörlü kumaşlar, giyim tasarımına bakış açılarını genişleterek kullanıcıya bağlı akıllı işlevler sağlar (Fernández-Caramés ve Fraga-Lamas, 2018; Li vd., 2022; Younes, 2023). Geleneksel dijital araçlar (CAD/CAM), yüksek gerçekçilikle modellerin ve kumaş davranışlarının simülasyonunu mümkün kılarak süreçleri hızlandırır. E-tekstil ve akıllı kumaşlar, kullanıcının kişisel durumunu algılayan ve uyarlayan fiziksel-dijital kombinasyonlar sunarak hem modanın estetik yönünü güçlendirir hem de işlevselliği artırır (Younes, 2023; Behera vd., 2024).

Endüstri 4.0 ve 5.0 paradigmaları, insan-makine etkileşimini ve akıllı üretim ağlarını temel almaktadır. Endüstri 5.0 çerçevesinde kitlesel kişiselleştirme; insan-robot iş birliği, dijital ikizler ve esnek üretim ağları ile güçlendirilmekte, bu sayede verimlilik artırılmaktadır (Değerli, 2019; Beratoğlu ve Altuncu, 2024; Yoşumaz ve Özkara, 2019). İç mekân teknik tekstillerindeki teknolojik yenilikler de bu süreci fiziksel ürün düzeyinde desteklemektedir (Beratoğlu ve Altuncu, 2024). Dijital teknolojiler (IoT, yapay zekâ, blokzincir, AR/VR ve edge bilişim) ile donatılan moda endüstrisi, güvenilir tedarik zincirleri, hızlı prototipleme ve özelleştirilmiş servis modellerine yönelmektedir (Akram vd., 2022). Bu entegrasyonlar akıllı kumaşlar, tedarik zinciri görünürlüğü ve kişiselleştirilmiş alışveriş deneyimleri için temel altyapıyı sunar (Akram vd., 2022). IoT ve e-textiles üzerindeki çalışmalar; sensör entegrasyonu, güç yönetimi ve tekstil ağları için gerekli standartlar konusunda ilerlemeyi desteklemekte, 3G/5G altyapısı ile sanal ve fiziksel dünyaların birleşimini mümkün kılmaktadır (Fernández-Caramés ve Fraga-Lamas, 2018). Dijitalleşmiş teknolojiler ile tasarım süreçleri dijital fabrikalara uyum sağlamakta, bu da yeni iş modelleri ve “akıllı ağlar” üzerinden müşteri taleplerine hızlı yanıtı kolaylaştırmaktadır (Bertola ve Teunissen, 2018).

2.3.Tüketici Davranışı, Pazarlama ve Değer Yaratımı

Hiper-kişiselleştirme, tüketici davranışlarını ve pazarlama stratejilerini dönüştürerek tasarımcıların müşteriyi etkileşim kurma yöntemlerini değiştirmektedir. Kişiyi özel giyim

tasarımında bedene uygunluk en kritik kalite parametresidir; özellikle kadın vücut tiplerine ve kalıp oranlarına yönelik ampirik çalışmalar, MTM (Made-to-Measure / Ölçüye Özel) stratejilerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Vuruşkan ve Bulgun, 2013). Kitlesel kişiselleştirme firmaları; tam kişiselleştirme, sınırlı kişiselleştirme ve segmentasyon üzerinden uyarlama olmak üzere üç ana konfigürasyon üzerinden rekabet etmekte, bu süreçte esneklik ve teslim süresi dengesi temel ekonomik göstergeler olarak öne çıkmaktadır (Liu, 2013). Dijital platformların sağladığı esneklik sayesinde tüketicilerin özgün ürünlere olan ilgisi ve katılım motivasyonu da artış göstermektedir (Yıldırım, 2019; Topaklı, 2019; Coşkun ve Akpınarlı, 2019). Lüks moda alanındaki dijital dönüşüm de dikkat çekicidir. *Burberry Ismarlama* gibi programlar kişiselleştirme olanaklarını küresel ölçekte görünür kılarken, tüketiciyi tasarımın merkezine konumlandırmaktadır (Yetmen, 2021). Çevrimiçi kitlesel kişiselleştirme ile ürün çeşitliliğinin artması, e-ticaret platformlarında kritik bir değer haline gelmiştir; markalar bu talebe yanıt verebilmek için tedarik zincirlerini dijitalleştirmektedir (Coşkun ve Akpınarlı, 2019; Yoşumaz ve Özkara, 2019; Erdoğan, 2022; Topaklı, 2019). Uzman sistemler ve algoritmalar ise e-ticarete müşteri etkileşimlerini optimize etmektedir (Kılınç ve Aydın, 2021).

2.4.Sürdürülebilirlik, Etik ve Yönetişim Boyutu

Moda özelinde kitlesel kişiselleştirmenin sürdürülebilirlik odaklı versiyonları; yaşam döngüsü analizleri ve döngüsel tasarım ilkeleri ekseninde güçlü bir literatüre sahiptir. 3D baskı ve dijital üretim gibi teknolojik çözümler, sürdürülebilirlik hedeflerini desteklemektedir (Onur, 2020; Çakmak ve Çeğindir, 2019; ÖZ, 2019; Tiber, 2018). Kitlesel kişiselleştirmenin sürdürülebilirlik potansiyeli; atıkların azaltılması, enerji tasarrufu ve ürün yaşam döngüsü analizleri üzerinden incelenmektedir (Onur, 2020; Tiber, 2018; Öz, 2019). "Görünür onarım" gibi sürdürülebilir tasarım uygulamaları, ürün ömrünü uzatarak döngüsel ekonomiye katkı sağlar (Onur, 2020; Öneme ve Bursalıgil, 2022). *Athleisure* gibi yeni pazar segmentlerinde kumaş seçiminden tasarıma kadar tüm süreçlerin sürdürülebilirlik ilkeleriyle ele alınması gerekir (Çakmak ve Çeğindir, 2019; Tiber, 2018; Onur, 2020). Giyebilir teknoloji ve dijital dönüşüm, kaynak (su, enerji, malzeme) kullanımını optimize ederek çevre dostu üretimi teşvik etmektedir (Değerli, 2019; Yoşumaz ve Özkara, 2019).

Giyilebilir teknolojilerin çevresel etkileri, ürün geliştirme yaşam döngüsünde kritik bir sorundur. Gurova vd. (2020), ürün geliştirme yaşam döngüsünün her aşamasında çevreye etkileri ortaya koyarak tasarımcılar ve ürün yöneticileri için sürdürülebilirlik odaklı karar destekleri sunar. Benzer şekilde Li vd. (2022), akıllı giysilerin tedarik zinciri, üretim, kullanım

ve geri dönüşüm aşamalarında karşılaşılan sürdürülebilirlik zorluklarını özetleyerek somut önlemler önerir. Younes (2023) ise e-textiles'ın sürdürülebilirlik potansiyelini incelerken sensörlü kumaşlar, enerji yönetimi ve veri güvenliği konularını bir araya getirmektedir. Üretim süreçlerinin yeniden yapılandırılması, atık ve enerji kullanımı üzerinde daha iyi izlenebilirlik sağlar (Gurova vd., 2020; Li vd., 2022; Ivanoska-Dacikj vd., 2024). Kişiselleştirilmiş giyimin getirdiği veri akışları, bedene ait hassas bilgilerin toplanmasını gerektirdiğinden etik, veri sahipliği ve mahremiyet sorunlarını gündeme getirir. Baker ve Sicchio (2015), beden verilerinin kurumsal sahipliği ve tüketici amaçlı kullanımıyla ilgili etik soruları tartışarak paydaş katılımı önermiştir. Ultra kişiselleştirme süreçleri, kullanıcı haklarının korunması ve veri yönetimi konusunda net protokoller gerektirir (Mironcika vd., 2020). Tasarım pratiklerinde etik düşünce, performans ve sürdürülebilirlik eksenlerinde ele alınmalıdır (Baker ve Sicchio, 2015). E-textiles'ın yıkanabilirlik, güç kaynağı ve entegrasyon maliyeti gibi fiziksel zorluklarının yanı sıra, güvenlik ve mahremiyet konuları da kritik riskler barındırmaktadır (Younes, 2023; Behera vd., 2024; Ivanoska-Dacikj vd., 2024). Sürecin eğitim ve politika boyutu da geleceğin yapılandırılmasında önem arz eder. Üniversite-sanayi iş birlikleri ve endüstriye aktarılan tasarım projeleri, yetkin insan gücü ihtiyacını karşılamaktadır (Bıyıklı, 2021; Coşkun ve Akpınarlı, 2019). Politecnico di Milano'nun ASMF modülü gibi deneyimler; dijital üretim, akıllı giyilebilir teknolojiler ve sürdürülebilir tasarım konularını birleştiren disiplinlerarası öğrenmeyi teşvik etmektedir (Casciani, 2024). E-ticarettteki dijital uygulamaların, müşteri verilerinin etik ve güvenli kullanımıyla desteklenmesi bir zorunluluktur; bu durum bütünleşik kanallı (omnichannel) perakendecilikteki hizmet kalitesi standartlarıyla doğrudan örtüşmektedir (Özdemir ve Taşkın, 2021).

2.5.Sektörel Zorluklar ve Gelecek Yönleri

Gelecekteki araştırmalar ve endüstriyel uygulamalar için öne çıkan temel zorluklar ve yol haritaları şu başlıklar altında özetlenebilir:

- **Teknoloji-Estetik Entegrasyonu:** Dijital dönüşüm süreçleri estetik ve teknoloji arasında hassas bir denge gerektirir; moda tasarımcıları teknolojiyi yalnızca giyilebilir bir aksesuar olarak değil, temel bir tasarım malzemesi olarak ele almalıdır (Padhi, 2018; Bertola ve Teunissen, 2018).
- **Veri Gizliliği ve Etik Yönetişim:** Beden verilerinin kullanımı, veri sahipliği ve ticari kullanım karşısında etik soruları beraberinde getirir. Tasarımcılar, kullanıcı verilerini güvenli ve etik şekilde kullanmak adına yasal öznellikleri gözetken kılavuzlar geliştirmelidir (Baker ve Sicchio, 2015; Mironcika vd., 2020).

- **Sürdürülebilirlik ve Yaşam Döngüsü:** E-textiles ve akıllı giysilerin kullanım ömrü ile yıkama/son kullanım aşamalarındaki çevresel etkileri analiz edilmelidir. Sürdürülebilir moda hedefleri doğrultusunda geri dönüşüm ve tedarik zinciri optimizasyonu şarttır (Gurova vd., 2020; Li vd., 2022; Ivanoska-Dacikj vd., 2024).
- **Eğitim ve Kurumsal Dönüşüm:** Moda eğitimi; dijital üretim, akıllı giysi teknolojileri ve sürdürülebilirlik temellerini birleştiren disiplinlerarası yeni öğrenme modüllerine ve yetkinlik setlerine ihtiyaç duymaktadır (Casciani, 2024).
- **Standartlar ve Güvenlik:** IoT/AI entegrasyonunda veri bütünlüğü, siber güvenlik ve küresel endüstri standartlarının geliştirilmesi sektörel büyümenin devamlılığı için kritiktir (Fernández-Caramés ve Fraga-Lamas, 2018; Behera vd., 2024).

SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Kitlesel kişiselleştirmeden hiper kişiselleştirmeye geçiş, modern pazarlama ve üretim sistemlerinin evrimindeki en önemli dönüşümlerden birini temsil etmektedir. Pazarlama 6.0 paradigması içinde kişiselleştirme, ürün konfigürasyonunun çok ötesine geçerek, bireysel davranışlara ve bağlamsal bilgilere göre ürünleri, hizmetleri, iletişimi ve müşteri deneyimlerini sürekli olarak uyarlayan akıllı, veri odaklı bir ekosistem haline gelir.

Hazır giyim sektörü, hızla değişen tüketici tercihlerine ve sürekli yeniliğe olan güçlü bağımlılığı nedeniyle bu dönüşümü özellikle iyi bir şekilde göstermektedir. Yapay zeka, makine öğrenimi, Nesnelerin İnterneti (IoT), bulut tabanlı üretim, 3D vücut tarama, eklemeli üretim, dijital ikizler, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik ve akıllı tekstiller de dahil olmak üzere ortaya çıkan teknolojiler, üreticilerin operasyonel esnekliği ve üretim verimliliğini korurken son derece kişiselleştirilmiş ürünler sunmalarını topluca mümkün kılmaktadır. Sonuç olarak, hiper kişiselleştirme, geleneksel üretimi uyarlanabilir, müşteri merkezli ve dijital olarak bağlantılı bir üretim ekosistemine dönüştürmektedir.

Kavramsal olarak, bu çalışma, müşteri odaklı üretimin evrimsel yolunun Seri Üretim → Seri Özelleştirme → Seri Kişiselleştirme → Hiper Kişiselleştirme → Otonom Yapay Zeka Destekli Tasarım olarak tanımlanabileceğini öne sürmektedir. Bu ilerleme, modern pazarlama ekosistemlerinde akıllı teknolojilerin, müşteri katılımının ve etik yönetişimin artan entegrasyonunu yansıtmaktadır.

Bu çalışma, hazır giyim ve moda endüstrisinin endüstriyel üretim paradigmasından, Pazarlama

6.0 vizyonu çerçevesinde insan-makine işbirliğine dayalı dinamik, veri odaklı bir deneyim ekosistemine geçişini analiz etmiştir. Elde edilen kavramsal çıktılar ve literatür sentezi, hazır giyimde "kişiselleştirme" kavramının artık sadece bir üretim seçeneği olmaktan çıkıp stratejik, varoluşsal bir gerekliliğe dönüştüğünü göstermektedir.

Esnek üretim altyapıları, CAD/CAM sistemleri, modüler tasarımlar ve 3D baskı teknolojilerini kullanan kitlesel kişiselleştirme aşaması, ürün parçalarını ayırmaya yardımcı olarak benzersiz bir tedarik zinciri esnekliği ve hızlı pazara giriş süresi sağlamıştır (Sun vd., 2022; Jin vd., 2021). Bu model, geleneksel seri üretimin maliyet avantajlarını tüketici girdi değeriyle birleştirerek operasyonel performansı optimize etmiştir (Xu vd., 2017). Bununla birlikte, doğası gereği, kitlesel kişiselleştirme, tüketicinin sağladığı sabit ve sınırlı konfigürasyon seçeneklerine (renk seçimi veya standart beden aralıkları gibi) dayalı reaktif bir yapı sergilemiştir.

Pazarlama 6.0'ın kalbinde yer alan hiper-kışiselleştirme, bu reaktif yapıyı tamamen proaktif ve tüketici odaklı bir değer yaratma mantığına yükseltiyor. Gerçek zamanlı veri analitiğı, akıllı duyuşal kumaşlar, yapay zeka tabanlı öneri sistemleri ve dijital ikizler sayesinde, tüketicilerin açıkça belirtmediğı bağlamsal ve anlık ihtiyaçlar bile tahmin edilebiliyor (Jacome-Campos ve Ballesteros-Lopez, 2022; Intriago vd., 2024). Bu durum, moda endüstrisindeki tasarım ve üretimi statik bir süreçten, ömür boyu süren, dinamik ve esnek bir hizmet ilişkisine dönüştürüyor (Bertola ve Teunissen, 2018). Bununla birlikte, bu dönüşüm, dikkatlice yönetilmesi gereken çok boyutlu stratejik paradokslar ve teknik engeller ortaya çıkarıyor:

Yalın Üretim ve Kışiselleştirme Arasındaki Çatışma: Kitlesel kişiselleştirme yaklaşımlarını üretim verimliliğıyle birleştirmek rekabet avantajı yaratsa da, bu süreç yalın üretim uygulamalarıyla yapısal bir çatışma içeriyor. Bu çatışmanın operasyonel yönetimi, modüler tasarım prensiplerinin, eş zamanlı mühendisliğı, esnek üretim altyapılarının ve veri odaklı karar destek modellerinin doğru sınıflandırılmasına ve uygulanmasına bağludur (Nicholls ve Bumgardner, 2018; Kincade vd., 2007; Xu vd., 2017; Fan vd., 2021).

Müdahale Algısı ve Gizlilik Paradoksu: Hiper-kışiselleştirme, doğrudan hassas ve dinamik kullanıcı verilerinin işlenmesine dayanır. Yeterli ve şeffaf gizlilik politikalarıyla desteklenmeyen aşırı kişiselleştirme uygulamaları, reklamların ve duyuruların müdahaleci/istilacı olarak algılanmasına neden olarak tüketici güvensizliğıne, antipatiye ve memnuniyetsizliğıne yol açabilir (Salgado-Reyes vd., 2024; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024). Bu nedenle, yüksek kişiselleştirme yeteneğı ile etik şeffaflık arasında hassas bir denge

kurmak kurumsal bir zorunluluktur.

Teknolojik Altyapı ve Bölgesel Heterojenlik: Hiper-kişiselleştirme ekosisteminin başarısı, normatif uyum içinde birlikte çalışan iş zekası (BI), bilgi mimarisi (IA) ve gerçek zamanlı analitik platformlara bağlıdır (Intriago, 2024). Örneğin, Latin Amerika gibi gelişmekte olan pazarlar güçlü dijital etkileşim modellerine sahip olsa da, bu sistemleri destekleyebilecek siber güvenlik ve veri merkezi altyapılarının yetersizliği, küresel uygulamalar için teknik bir engel teşkil etmektedir (Ayala vd., 2024; Uzcategui-Sanchez vd., 2023).

Öneriler:

İşletmelerin bu dönüşüm sürecinde sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etmeleri için, operasyonel düzeyde etik yapay zeka tasarımı ve şeffaflık ilkelerini kapsayan sıkı bir yönetim çerçevesi oluşturulmalıdır. Veri toplama süreçlerinde kullanıcı bilgilendirme ve açık rıza mekanizmaları güçlendirilmelidir; Blockchain gibi güvenli, yeni nesil teknolojiler, işlem güvenliğini ve şeffaflığını sağlamak için veri mimarisine entegre edilmelidir (Özden, 2022; Salgado-Reyes ve Leon-Torres, 2024). Aşırı kişiselleştirmenin neden olduğu olumsuz tüketici tepkilerinden kaçınmak için, sistemlerin büyük ölçekte kullanıma sunulmadan önce kontrollü pilot çalışmalarla (KPI testleri) test edilmesi, operasyonel riskleri en aza indirecektir (Pinto vd., 2024).

Pazarlama 6.0 vizyonu altında hazır giyim sektöründe kitlesel kişiselleştirmeden hiper kişiselleştirmeye geçiş, sadece teknolojik bir yükseltme değil; insan-makine entegrasyonunu, etik değerleri, toplumsal faydayı ve sürdürülebilir kaynak optimizasyonunu temel alan bütünsel bir iş modeli dönüşümüdür (Özden, 2022; Dissanayake, 2020). Yatırım getirisi (ROI) ve nesilsel adaptasyon hızları açısından hiper kişiselleştirmenin çıktılarını analiz eden gelecekteki ampirik çalışmalar (Aydın, 2020; Karaman, 2020) tarafından farklı sektörel ve bölgesel bağlamlarda daha titiz metodolojilerle yapılan çalışmalar, hem literatüre hem de sektöre yol göstermeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- [1] Aguinaga, K. R. A. (2024). Inteligencia artificial (IA) y experiencia del cliente desde el año 2016: Revisión de bibliografía. *Revista Ciencias Y Artes*, 2(1), 1–17. <https://doi.org/10.37211/2789.1216.v2.n1.51>
- [2] Akram, S. V., Malik, P. K., Singh, R., Gehlot, A., Juyal, A., Ghafoor, K. Z., ve Shrestha, S.

- (2022). Implementation of Digitalized Technologies for Fashion Industry 4.0: Opportunities and Challenges. *Scientific Programming*, 2022, 1–17. <https://doi.org/10.1155/2022/7523246>
- [3] Anderson-Connell, L. J., Ulrich, P. V., ve Brannon, E. L. (2002). A consumer-driven model for mass customization in the apparel market. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 6(3), 240–258. <https://doi.org/10.1108/13612020210441346>
- [4] Ayala, J. S., Parra, D. Q., ve Tobón, C. E. G. (2024). El marketing digital y su incidencia en el comercio electrónico: una revisión bibliométrica. *Revista Científica Pensamiento Y Gestión*, 53, 19–41. <https://doi.org/10.14482/pege.53.457.258>
- [5] Aydın, A. E. (2020). Kuşak Çalışmalarındaki Tartışmalı Konulara İlişkin Bir Değerlendirme. *Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi Ve Felsefe Dergisi*, 8(1), 17–34. <https://doi.org/10.32705/yorumyonetim.707744>
- [6] Baker, C., ve Sicchio, K. (2015). Stitch, Bitch, Make/Perform: Wearables and Performance. *Proceedings of the 2015 Conference on Electronic Visualisation and the Arts (EVA 2015)*. <https://doi.org/10.14236/ewic/eva2015.26>
- [7] Behera, S. A., Panda, S., Hajra, S., Kaja, K. R., Pandey, A. K., Barranco, Á., Jeong, S. M., Vivekananthan, V., Kim, H. J., ve Achary, P. G. R. (2024). Current Trends on Advancement in Smart Textile Device Engineering. *Advanced Sustainable Systems*, 8(12). <https://doi.org/10.1002/adsu.202400344>
- [8] Beratoğlu, T., ve Altuncu, D. (2024). İç Mekanda Kullanılan Teknik Tekstillerin Yenilikçi Üretim Yöntemlerine Endüstri 4.0 Çerçevesinden Genel Bir Bakış. *Neu Journal of Faculty of Architecture*, 6(1), 30–50. <https://doi.org/10.32955/neujfa202461843>
- [9] Bertola, P., ve Teunissen, J. (2018). Fashion 4.0. Innovating fashion industry through digital transformation. *Research Journal of Textile and Apparel*, 22(4), 352–369. <https://doi.org/10.1108/rjta-03-2018-0023>
- [10] BIYIKLI, N. E. (2021). Tekstil ve Moda Tasarımı Eğitiminde Sektör İş Birliğiyle Yürütülen Tasarım Projelerinin Taraflar Açısından Önemi. *Yıldız Journal of Art and Design*, 8(1), 23–32. <https://doi.org/10.47481/yjad.850266>
- [11] Casciani, D. (2023). Advanced Manufacturing for Sustainable Fashion. Developing Interdisciplinary Educational Experiences. *Diid*, (DIGITAL SPECIAL ISSUE 1), 12. <https://doi.org/10.30682/diiddsi23t5e>
- [12] Cervini, F. (2013). *Comercialización internacional de telescopios personalizados* (Yüksek Lisans Tezi). Universidad Nacional de Mar del Plata, Arjantin. <https://doi.org/10.35537/10915/35109>

- [13] Coşkun, G., ve Akpınarlı, F. (2019). Tekstil Tasarımında İşbirlikçi Yaklaşım ve Dijital Baskı Tasarımı Üzerine Örnek Bir E-Ticaret Web Sitesinin İncelenmesi. *Tekstil Ve Mühendis*, 26(116), 415–430. <https://doi.org/10.7216/1300759920192611613>
- [14] Cruz, C. C. C., Martínez-López, F. J., ve Moreno, V. M. (2018). Sistemas de recomendación en el comercio electrónico y la e-educación. *Criterio Libre*, 8(12), 161–182. <https://doi.org/10.18041/1900-0642/criteriolibre.2010v8n12.1264>
- [15] Çakmak, Ş., ve Çeğindir, N. (2019). Investigation of recreation wear to athleisure wear process in the different market segmentation. *Journal of Human Sciences*, 16(3), 799–815. <https://doi.org/10.14687/jhs.v16i3.5750>
- [16] Değerli, N. G. (2019). Moda Endüstrisinin Giyilebilir Teknoloji Tasarımları. *Journal of International Scientific Researches*, 4(1), 50–65. <https://doi.org/10.21733/ibad.500289>
- [17] Demir, E., ve Ayranpınar, S. K. (2024). 3B Yazıcıların Tekstil ve Moda Sektöründe Kullanımına Örnek Bir Çalışma. *Turkish Journal of Fashion Design and Management*, 6(1), 23–44. <https://doi.org/10.54976/tjfdm.1433356>
- [18] Dissanayake, G. (2020). Does Mass Customization Enable Sustainability in the Fashion Industry?. *Sustainability in the Textile and Apparel Industries*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.88281>
- [19] Du, X., Guo, R., ve Xiao, L. (2021). Bilateral Positioning Model for the E-commerce Platform. *Proceedings of the 2021 International Conference on Enterprise Management and Economic Development (ICEMED 2021)*, 182-187. <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.210712.019>
- [20] Erdoğan, G. (2022). Measuring Electronic Service Quality in Online Apparel Retailers. *International Journal of Management Economics and Business*, 18(3), 745-763. <https://doi.org/10.17130/ijmneb.1015313>
- [21] Fan, X., Wang, S., ve Wang, J. (2021). The value of introducing customer-to-manufacturer model by the online retailer. *International Transactions in Operational Research*, 29(4), 2566–2585. <https://doi.org/10.1111/itor.13023>
- [22] Fernández-Caramés, T. M., & Fraga-Lamas, P. (2018). Towards the internet of smart clothing: A review on IoT wearables and garments for creating intelligent connected e-textiles. <http://hdl.handle.net/2183/21668>
- [23] García, A. J. C., Lopez, C. E. C., Galarza, A., ve Pincay, A. D. G. (2024). Aplicaciones Móviles y su Impacto en la Fidelización del Cliente: Estrategias para Empresas. *Ciencia Y Desarrollo*, 27(2), 55. <https://doi.org/10.21503/cyd.v27i2.2602>
- [24] García, A. J. C., Ulloa, E. Y. C., Vaca, A. L. M., ve Silva, M. J. R. (2024). Análisis del

- Comportamiento del Consumidor en la Industry de la Tecnología. *Ciencia Y Desarrollo*, 27(1), 393. <https://doi.org/10.21503/cyd.v27i1.2576>
- [25] Gök, M. O. (2021). Sanal Ortamda Giysi Tasarım Süreci: Project Müze Örneği. *Sanat Ve Tasarım Dergisi*, (28), 263–277. <https://doi.org/10.18603/sanatvetasarim.1048660>
- [26] Gurova, O., Merritt, T. R., Papachristos, E., ve Vaajakari, J. (2020). Sustainable Solutions for Wearable Technologies: Mapping the Product Development Life Cycle. *Sustainability*, 12(20), 8444. <https://doi.org/10.3390/su12208444>
- [27] Hamşioğlu, A. B., ve Nalcı, M. M. (2023). Paylaşım Ekonomisi ve Pazarlama. *Pazarlamada Güncel Konular* içinde. Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub87.c250>
- [28] Intriago, A. K. V. (2024). Hacia el Futuro Digital: E-commerce y Transformación en el Contexto Ecuatoriano. *Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar*, 7(6), 8374–8395. https://doi.org/10.37811/cl_rcm.v7i6.9375
- [29] Intriago, D. M. B., Intriago Valarezo, J. R., Villavicencio Campoazano, V. D., & Saltos Ganchozo, Y. E. (2024). Big data y su influencia en la personalización de estrategias de marketing. *Ciencia y Desarrollo*, 27(2), 29. <https://doi.org/10.21503/cyd.v27i2.2600>
- [30] Ivanoska-Dacikj, A., Walter, L., Eufinger, K., Detrell, A., Oguz Gouillart, Y., Venturini, E. E., Fanguero, R., Zavec, D. Q., Cadeia, P., Nierstras, V., ve Mougin, B. (2024). Smart textiles: Paving the way to sustainability. *Macedonian Journal of Chemistry and Chemical Engineering*, 43(1), 149–164. <https://doi.org/10.20450/mjcce.2024.282>
- [31] Jácome-Campos, A., ve Ballesteros-López, L. (2022). Hiper-personalización de servicios con relación al consumer engagement en el sector turístico de la provincia de Tungurahua. *593 Digital Publisher Ceit*, 7(5–1), 49–63. <https://doi.org/10.33386/593dp.2022.5-1.1202>
- [32] Jin, Y., Campbell, R. I., Tang, J., Hui-sheng, J., Song, D., ve Liu, X. (2021). Designing and simulating a “mass selective customization-centralized manufacturing” business model for clothing enterprises using 3D printing. *Rapid Prototyping Journal*, 27(9), 1664–1680. <https://doi.org/10.1108/rpj-07-2020-0181>
- [33] Karaman, D. (2020). Tüketici Satın Alma Karar Sürecinde Etkili Olan Duygular Ve Nedenlerin Kuşaklar Kapsamında İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 145-162. <https://doi.org/10.30794/pausbed.784589>
- [34] Kılıç, S., ve Çınar, R. (2015). Yerel Tekstil ve Hazır Giyim İşletmelerinin Orijinal Marka Üretim Düzeyi ve İhracat Performanslarında Orijinal Tasarım Üretiminin Rolü: Çorum Tekstil Sektörü’ndeki İşletmelere Yönelik Bir Uygulama. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 85-112. <https://doi.org/10.17065/huiibf.18492>

- [35] Kılınç, N., ve Aydın, S. (2021). Moda Ürünlerinin E-Ticaretinde Kullanılan Uzman Sistemlerin Müşterilerden Topladıkları Verilerin Analizi. *Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 7(1), 112-128. <https://doi.org/10.46442/intjcss.878323>
- [36] Kincade, D. H., Regan, C. L., ve Gibson, F. Y. (2007). Concurrent engineering for product development in mass customization for the apparel industry. *International Journal of Operations & Production Management*, 27(6), 227–249. <https://doi.org/10.1108/01443570710750295>
- [37] Kotler, P., Kartajaya, H., ve Setiawan, I. (2021). *Marketing 5.0: Technology for Humanity*. Wiley.
- [38] Kotler, P., Kartajaya, H., ve Setiawan, I. (2024). *Marketing 6.0: The Future is Immersive*. Wiley.
- [39] Leon-Monar, P. de L., Rivadeneira-Ramos, E., Aguiar, F. del R. N., ve Albán-Trujillo, P. (2023). El comercio Electrónico en los Emprendimientos. *593 Digital Publisher Ceit*, 8(4), 461–470. <https://doi.org/10.33386/593dp.2023.4.1829>
- [40] Li, Q., Xue, Z., Wu, Y., & Zeng, X. (2022). The Status Quo and Prospect of Sustainable Development of Smart Clothing. *Sustainability*, 14(2), 990. <https://doi.org/10.3390/su14020990>
- [41] Liu, L. X. (2013). Fashion Customization Design Model Analysis in China. *Advanced Materials Research*, 753–755, 1510–1514. <https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/amr.753-755.1510>
- [42] Meng, X. (2022). Application of Digital Technology to the Construction of the Fashion Design System under Mass Customization Mode. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022, 1–8. <https://doi.org/10.1155/2022/8734113>
- [43] Mironcika, S., Frens, J., & Wensveen, S. (2024). Applying feminist HCI to ultra-personalization: The case of electric breast pumps. In *Extended Abstracts of the CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI EA '24)* (Article 503, pp. 1–10). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3613905.3637126>
- [44] Monroy-Osorio, J. C., Opazo-Basáez, M., ve Vendrell-Herrero, F. (2023). Consumer goods: from mass consumption to servitization. *Research Handbook on Servitization* içinde, 232–247. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781800379091.00024>
- [45] Mosquera, M. A. (2023). Explorando el Metaverso en el Mundo de la Moda: Un Análisis Bibliográfico. *Razón Y Palabra*, 27(118), 47–70. <https://doi.org/10.26807/rp.v27i118.2077>
- [46] Narkhede, G., Pasi, B., Rajhans, N., ve Kulkarni, A. (2023). Industry 5.0 and the future of sustainable manufacturing: A systematic literature review. *Business Strategy and Development*, 6(4), 704–723. <https://doi.org/10.1002/bsd2.272>

- [47] Nicholls, D., ve Bumgardner, M. (2018). Challenges and Opportunities for North American Hardwood Manufacturers to Adopt Customization Strategies in an Era of Increased Competition. *Forests*, 9(4), 186. <https://doi.org/10.3390/f9040186>
- [48] Onur, D. A. (2020). Moda Tasarımında Döngüsel Ekonomi Kavramı Ve Farklı Tasarım Seviyelerinde Benimsenen Stratejiler. *Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 10(1), 24–40. <https://doi.org/10.20488/sanattasarim.828900>
- [49] Öz, C. (2019). Tasarımda Sürdürülebilir Yönelik Kitleli Kişiselleştirme Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Sciences*, 99(99), 26–39. <https://doi.org/10.29228/asos.39217>
- [50] Özden, A. T. (2022). 1.0’dan 5.0’a Dünya: Web, Pazarlama, Endüstri Ve Toplum. *Journal of Business in the Digital Age*, 5(2), 112-125. <https://doi.org/10.46238/jobda.1003371>
- [51] Özdemir, Ö., ve Taşkın, Ç. (2021). Bütünleşik Kanallı Perakendeciliğin Hizmet Kalitesi Boyutlarının Müşteri Bağlılığı Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Defacto Örneği. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 633–660. <https://doi.org/10.11616/asbi.954374>
- [52] Özkan, B., ve Kara, A. (2021). Digital transformation in textile industry. *Sustainability*, 13(11), 6120-6135.
- [53] Pine, B. J. (1993). *Mass Customization: The New Frontier in Business Competition*. Harvard Business School Press.
- [54] Pinto, M. F. R., Portero, D. D. C., Corti, A. B. A., ve Gamboa, D. S. L. (2024). Impacto del marketing digital en consumidores versátiles in la era digital: un análisis bibliométrico. *Religación*, 9(42), e2401262. <https://doi.org/10.46652/rgn.v9i42.1262>
- [55] Romero, G. E., Osuna, B. A. L., Valdez-Pineda, D. I., ve Jiménez, S. O. (2024). El Marketing Digital de las MiPYMES de Ciudad Obregón, Sonora: Su adaptación post Covid-19. *Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar*, 8(5), 6042–6059. https://doi.org/10.37811/cl_rcm.v8i5.14021
- [56] Salgado-Reyes, N., ve Leon-Torres, M. (2024). Tendencias emergentes en el marketing digital para el comercio electrónico in 2024. *593 Digital Publisher Ceit*, 9(6), 1350–1364. <https://doi.org/10.33386/593dp.2024.6.2813>
- [57] Salgado-Reyes, N., Fajardo-Vanegas, P., ve Vasquez-Guevara, M. (2024). Análisis de la experiencia del cliente en el comercio electrónico mediante inteligencia de negocios. *593 Digital Publisher Ceit*, 9(6), 1066–1077. <https://doi.org/10.33386/593dp.2024.6.2808>
- [58] Sariçiçek, B., ve Taşkın, E. (2017). Marketing Management Effectiveness and Measurement of Implementation. *International Conference on Eurasian Economies 2017*.

<https://doi.org/10.36880/c08.01837>

- [59] Sun, H., Zheng, H., Sun, X., ve Li, W. (2022). Customized Investment Decisions for New and Remanufactured Products Supply Chain Based on 3D Printing Technology. *Sustainability*, 14(5), 2502. <https://doi.org/10.3390/su14052502>
- [60] Taieb, A. H. (2023). Modeling Mass Customization Level in Apparel and Textile Design Field. *Journal of Engineering Research and Reports*, 25(5), 88–99. <https://doi.org/10.9734/jerr/2023/v25i5914>
- [61] Tiber, B. (2018). Hazır Giyim Endüstrisinde Sürdürülebilir Moda. *Tekstil Ve Mühendis*, 25(112), 370–380. <https://doi.org/10.7216/1300759920182511211>
- [62] Tipan, A. V. T., ve Garzón, C. M. V. (2024). Estudio sobre el uso de la Inteligencia Artificial en la comercialización en línea de accesorios de moda y artículos complementarios. *Revista Social Fronteriza*, 4(4), e44385. [https://doi.org/10.59814/resofro.2024.4\(4\)385](https://doi.org/10.59814/resofro.2024.4(4)385)
- [63] Topaklı, A. (2019). Çevrim İçi Kitlesel Bireyselleştirilmiş Tişört Tasarımı. *Nwsa Academic Journals*, 14(3), 1–10. <https://doi.org/10.12739/nwsa.2019.14.3.2c0062>
- [64] Trollman, H., ve Trollman, F. (2020). A Sustainability Assessment of Smart Innovations for Mass Production, Mass Customisation and Direct Digital Manufacturing. *Digital Manufacturing* içinde. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.88897>
- [65] Uzcategui-Sanchez, C., Zaldumbide-Peralvo, D., ve Leite, E. F. (2023). Exploración del marketing digital y redes sociales en tiendas virtuales de retail. *Brazilian Journal of Business*, 5(4), 1964–1979. <https://doi.org/10.34140/bjbv5n4-009>
- [66] Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., ve Zhang, Y. (2020). Hyper-targeted campaigns: Leveraging big data for personalized marketing. *Journal of Marketing*, 84(4), 67-92.
- [67] Vuruşkan, A., ve Bulgun, E. Y. (2013). Kişiyi Özel Giysiler için Vücuda Uygunluk Analizi. *Tekstil Ve Mühendis*, 20(90), 42–53. <https://doi.org/10.7216/130075992013209005>
- [68] Xia, N., ve Rajagopalan, S. (2009). A Competitive Model of Customization with Lead-Time Effects. *Decision Sciences*, 40(4), 727–758. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5915.2009.00249.x>
- [69] Xu, Y., Landon, Y., Segonds, S., ve Zhang, Y. (2017). A decision support model in mass customization. *Computers & Industrial Engineering*, 114, 11–21. <https://doi.org/10.1016/j.cie.2017.09.046>
- [70] Yedi, A. A., ve Bursalıgil, G. (2022). Giyside Görünür Onarım ile Kişiselleştirilmiş Uygulama Denemeleri. *Yedi: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (28), 23–38. <https://doi.org/10.17484/yedi.1017090>
- [71] Yetmen, G. (2021). Lüks Moda Giyim Markalarının Dijital Dönüşümü. *Ibad Sosyal Bilimler*

Dergisi, (10), 161–187. <https://doi.org/10.21733/ibad.847841>

[72] Yıldırım, E. (2019). Tüketicinin Postmodernizmle Değişen Rolü: Online Ürün Kişiselleştirmesi Üzerine Bir Uygulama. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 219–240. <https://doi.org/10.18206/cbayarsos.585173>

[73] Yıldız, S., ve Alan, M. A. (2025). Endüstri 6.0 Döneminde Pazarlamaya Genel Bir Bakış: Pazarlama 6.0. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 11(1), 220-237. <https://izlik.org/JA86ZS97MJ>

[74] Yoşumaz, İ., ve Özkara, B. (2019). Endüstri 4.0 Sürecinin Hazır Giyim İşletmeleri Üzerindeki Etkileri: Hugo Boss Türkiye Örneği. *Journal of Business Research - Turk*, 11(4), 2587–2600. <https://doi.org/10.20488/isarder.2019.760>

[75] Younes, B. (2023). Smart E-textiles: A review of their aspects and applications. *Journal of Industrial Textiles*. <https://doi.org/10.1177/15280837231215493>

TWIN TRANSFORMATION AND CENTURY-OLD BUSINESSES ¹

Prof.Dr. Mehmet ERYILMAZ

Bursa Uludağ University, mehmetery@uludag.edu.tr - [0000-0002-8851-0771](tel:0000-0002-8851-0771)

Graduate Student, Orkun YILMAZ

Bursa Uludağ University, orkunby123@hotmail.com – 0009-0002-3349-6551

Graduate Student, Şeyma ÖZER ŞEN

Bursa Uludağ University, seymaozeer@gmail.com – 0009-0007-1612-3047

ABSTRACT

Twin transformation refers to the complementary implementation of digital and green transformation together. It is an important development with the potential to profoundly affect all organisations and civil society organisations in both the private and public sectors today. This transformation appears to have two sub-components: digital transformation and green transformation. Research conducted mainly with large-scale, profit-driven businesses, often operating in Western countries, indicates that twin transformation can lead to several positive outcomes, such as improving the quality of products and services, reducing costs, mitigating environmental damage, increasing efficiency, providing sustainable competitive advantage, and enhancing financial and social performance. However, there has been relatively little discussion about how such a significant development might affect long-established businesses.

Century-old businesses are firms that have been operating for more than 100 years. According to studies in the literature, being a century old business can bring benefits such as strengthening customer trust, enhancing the perceived quality of products and services, and so on. There are a few valuable studies that examine how century-old or long-lived businesses might be affected separately by digital or green transformation. However, there appears to be very little research on how these two transformations together, as a twin transformation, could impact century-old businesses and how these businesses would respond to the related changes. On the other hand, given that century-old businesses have the advantages mentioned above, having such a discussion seems important.

In this context, the aim of the study is to explore the possible reactions of century-old businesses to twin transformation. In this context, the study will first clarify basic concepts such as twin transformation, digital transformation, green transformation, century-old businesses, and related terms. Next, drawing on previous research, it will discuss the possible responses of century-old businesses to these transformations. Finally, the study will conclude with suggestions for future research on twin transformation and century-old businesses.

¹ This study was carried out within the scope of the TUBITAK 2209-A project numbered 1919B012418222. We would like to express our gratitude to TUBITAK for supporting this project.

Keywords: Twin transformation, digital transformation, green transformation, century-old businesses.

1. INTRODUCTION

Today, twin transformation has taken on a form that will affect all organisations in society, from private and public institutions to non-governmental organisations. However, studies conducted in the field of twin transformation seem to focus primarily on large-scale and relatively young enterprises. Meanwhile, there are also century-old businesses, and how these businesses can respond to such transformation appears not to have been discussed in the literature.

Accordingly, the aim of the study is to examine the possible reactions of century-old businesses to twin transformation. In this context, the basic concepts of the study, such as twin transformation, digital transformation, green transformation and century-old enterprises, will first be clarified. Subsequently, scenarios will be discussed regarding the kinds of reactions century-old businesses might have to such changes. The study will conclude with a “Conclusion” section.

2. THE MAIN CONCEPTS OF THE STUDY

Sörman-Nilsson (2016) regards twin transformation as a business strategy and highlights that this strategy combines digital transformation and sustainability. In a similar vein, Tabares et al. (2025) decipher twin transformation as a process in which green transformation and digital transformation are managed together so that they reinforce each other. From time to time in the literature, the concepts of twin transition and sustainable digital transformation are also used.

As can be seen, twin transformation has two pillars: green transformation and digital transformation. Green transformation refers to a significant change aimed at moving towards a more sustainable and environmentally friendly society (Sthree, n.d.). Digital transformation, on the other hand, is a business strategy in which digital technologies are integrated into every aspect, activity, and process of the business (O’Brien, n.d.). As mentioned earlier, the success of the twin transformation depends on effectively implementing these two sub-transformations both individually and in their interaction with each other so that they create added value. Twin transformation appears to be significant because it offers certain advantages to businesses. Some of the benefits include increased efficiency, reduced costs, lower accident risk, elimination of silos between departments in organisations, improved management of data training activities in a risk-free environment, augmented innovation and other related gains (Matterport, n.d., Pixelplex, 2023; Glebova and Madsen, 2024; Nelyubov, 2025). As seen above, although it offers many potential benefits, implementing twin transformation in businesses is not easy. In particular, financial, technical, organisational and regulatory barriers

can be considered the main groups of factors that can disrupt the twin transformation process of enterprises (Leviatidis et al., 2026).

The second main focus of this discussion is the concept of century-old enterprises. In simple terms, a century-old business is one that has been operating for at least 100 years (Eryılmaz, 2022). Being century-old is important because it can bring benefits to the business itself. For example, when a business becomes a centenarian, this can strengthen some customers' belief that it is doing certain things well and increase their trust in it (Rose et al., 2016). Similarly, a country that has century-old enterprises can take pride in this and, moreover, use it to strengthen its reputation. For example, Japan is known for having many century-old businesses. An international study conducted by the Bank of Korea in 2008 found that more than half (56%) of the 5,586 enterprises aged 200 years and older in the world operate in Japan (McClatchie, 2023). The Japanese are known to take pride in these businesses, which they call *Shinise* (“long-established business” in Japan) (Shotengai, 2023; Garde Design Magazine, 2024).

Writing in the field of twin transformation is only just beginning to emerge. However, when examining the existing literature, it is generally apparent that studies focus on large-scale and predominantly relatively young enterprises. As stated above, there are certain advantages to being a century-old business. In this context, it is important to discuss how a major development such as twin transformation will affect century-old enterprises and how these enterprises will react to twin transformation.

3. TWIN TRANSFORMATION AND CENTURY-OLD BUSINESSES: SOME POSSIBLE SCENARIOS

The literature presents alternative views on how older businesses react to innovations in their field of operation. The first of these views claims that relatively older businesses can operate more easily and adapt more readily to innovations because they have healthier, more established relationships with their suppliers and customers. The employees of these businesses are also generally more qualified than those of younger businesses. It is thought that all these factors help older enterprises to innovate more easily and adapt to existing innovations more readily (Sørensen and Stuart, 2000). Therefore;

Scenario 1: Century-old businesses will adapt to twin transformation more easily.

The opposing point of view to the first and second claims is that, as businesses age, their ability to innovate or adapt to existing innovations weakens (Sørensen and Stuart, 2000). This situation may have various causes, such as structural (Hannan and Freeman, 1984) or cultural inertia. In this context, in this scenario, century-old businesses will not be able to adapt to twin transformation, even if they wish to do so. Therefore,

Scenario 2: Century-old businesses will find it more difficult to adapt to twin transformation.

According to the third scenario in this study, century-old businesses do in fact have the ability to adapt to twin transformation. However, they may voluntarily decide not to pursue twin transformation or any other innovation. This preference may be a deliberate choice, a strategy to demonstrate that century-old enterprises preserve their founding values and do not abandon their traditions. Therefore,

Scenario 3: Century-old enterprises will respond cautiously to twin transformation to demonstrate their ability to adapt while not abandoning their traditions.

4. CONCLUSION

The twin transformation seems to affect almost every aspect of our lives, and businesses are not expected to be spared from this upheaval. However, it appears that the effects of this innovation have mainly been examined in large-scale and newly established businesses. In this context, the aim of this study is to discuss the possible responses of century-old businesses to the twin transformation.

This study appears to make some modest but varied contributions to the literature. First, it addresses a relatively new topic, namely twin transformation, within the context of the study centre. Second, it examines the twin transformation concept in a context that has not been extensively explored: century-old enterprises. This discussion is interesting because twin transformation emphasises innovation, whereas century-old businesses emphasise tradition.

Like any study, this one has limitations. First, it is a conceptual study. Secondly, to the best of our knowledge, it is the first to discuss and scenario-plan the possible relationships between twin transformation and century-old businesses. However, the claim that it is the first in the field naturally arises from examining the articles in the databases to which the researchers have access. In this context, it is entirely possible that a study the researchers could not access has previously discussed the relationship between twin transformation and century-old enterprises.

This study undoubtedly also offers suggestions for future research. First, descriptive studies can be conducted to reveal the current state of twin transformation in century-old enterprises. Second, research can investigate which aspect of twin transformation emerges first in century-old businesses. In addition, the literature contains ongoing discussions about whether twin transformation should proceed from digital transformation to green transformation or from green transformation to digital transformation. Third, based on the discussion presented in this study, an empirical study can be conducted on the nature of the relationship between business age and twin transformation (positive or negative). To enhance the significance of the results

obtained, field information can be enriched through a mixed-methods study (Creswell and Creswell, 2005), conducting a qualitative study after a quantitative one.

This study appears to have several implications for managers. Firstly, although digital transformation and green transformation are valuable individually, managing these two transformations together creates additional value by generating a synergistic effect. Secondly, when we discuss twin transformation, large-scale and relatively young enterprises operating in developed countries are usually the first that come to mind. However, enterprises operating in developing countries that are SMEs and have the status of century-old firms can also pursue twin transformations.

REFERENCES

Creswell, J.W. and Creswell, J.D. (2005). Mixed methods research: developments, debates, and dilemmas. 315-326. Swanson, R.A. and Holton, E.F. (Ed.). *Research in Organizations: Foundations and Methods of Inquiry*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers Inc.

Eryılmaz, M. (2022). Asırlık Türk firmaları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 519-543. <https://doi.org/10.33712/mana.1191974>

Garde Design Magazine (2024). Japan's shine: Bastions of stability. <https://www.gardedesignmagazine.com/trendnews-japans-shinise-en/>, Accessed Date: 07.07.2026.

Glebova, E. and Madsen, D.O. (2024). Twin transformation as a strategic approach in sport management: the synergy of digitalization and sustainability in sports. *Frontiers in Sports and Active Learning*, 6(1403793). doi: 10.3389/fspor.2024.1403793

Hannan, M.T. and Freeman, J. (1984). Structural inertia and organizational change. *American Sociological Review*, 49(2), 149-164.

Leviatidis, V., Gottardi, R., Maniopoulos, A.A., Mulita, F., Pylarinou, C., Papadoulas, S., Nikolakopoulos, K., Panagiotopoulos, I., Koletsis, E., Dahm, M. and Sepetis, A. (2026). Twin transformation in cardiothoracic surgery: The convergence of digital innovation and sustainability. *Journal of Cardiovascular Development and Disease*, 13(122), DOI: [10.3390/jcdd13030122](https://doi.org/10.3390/jcdd13030122)

Matterport (n.d.). Industry 4.0: Guide to smart manufacturing with digital twin technology, <https://matterport.com/en-gb/learn/digital-twin/manufacturing>, Accessed Date: 06.07.2026.

McClatchie, C. (2023). Why Japan is home to the world's oldest businesses, *CEO Magazine*, <https://www.theceomagazine.com/business/management-leadership/japan-oldest-businesses/>, Accessed Date: 07.07.2026.

Nelyubov, E. (2025). How digital twins are transforming the oil and gas industry. <https://axellect.com/blog/how-digital-twins-are-transforming-the-oil-and-gas-industry/>, Accessed Date: 06.07.2026.

O'Brien, K., Amanda, D. and Scapicchio, M. (n.d.). What is digital transformation, <https://www.ibm.com/think/topics/digital-transformation?ysclid=mr9khokgre237590811>, Accessed Date: 06.07.2026.

Pixelplex (2023). Digital twins in healthcare: How can patients and doctors benefit from them?, <https://pixelplex.io/blog/digital-twins-healthcare/>, Accessed Date: 06.07.2023.

Rose, G.M., Merchant, A., Orth, U.R. and Horstmann, F. (2016). Emphasizing brand heritage: Does it work? And how?. *Journal of Business Research*, 69, 936-943. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.06.021>

Shotengai (2023). Shinise: A Japanese long-established business, <https://shotengai.com/blogs/magazine/shinise-japanese-long-established-business>, Accessed Date: 07.07.2026.

Sørensen, J.B. and Stuart, T.B. (2000). Aging, obsolescence, and organizational innovation. *Administrative Science Quarterly*, 45(1), 81-112. <https://doi.org/10.2307/2666980>

Sörman-Nilsson, A. (2016). Decoding tomorrow: Futurism and foresights today. <https://www.anderssorman-nilsson.com/blog/twin-transformation-the-future-of-digital-and-sustainability-integration>, Accessed Date: 07.07.2026.

Sthree, Green transformation. <https://www.sthree.com/en-gb/glossary/g/green-transformation/>, Accessed Date: 06.07.2026.

Tabares, S., Parida, V. and Chirumalla, K. (2025). Twin transition in industrial organizations: Conceptualization, implementation framework, and research agenda. *Technological Forecasting & Social Change*, 213. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2025.123995>.

**PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASYONU İLE EĞİTİLMİŞ FARKLI YSA
MİMARİLERİNİN HAVA TRAFİK TAHMİNİNDEKİ PERFORMANS
KARŞILAŞTIRMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹**

MÜZEYYEN MELİS AKKAN

Erciyes Üniversitesi, melis.akkan61@gmail.com – 0009-0006-2424-6429

Dr. Öğr. Üyesi MEVLÜT ÜZÜLMEZ

Erciyes Üniversitesi, mevlutuzulmez@erciyes.edu.tr – 0000-0002-4606-7468

ÖZET

Hava taşımacılığı sektöründe kapasite planlaması, altyapı yatırımları ve operasyonel verimliliğin sağlanabilmesi için trafik talebinin doğru ve güvenilir biçimde tahmin edilmesi stratejik bir önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bu çalışma, Türkiye'deki havalimanlarının ticari uçak, yolcu ve yük (kargo) trafiği verileri üzerinden, eğitim aşamasında Parçacık Sürü Optimizasyonu (PSO) algoritmasının kullanıldığı Çok Katmanlı Algılayıcı (ÇKA-YSA), Çarpımsal Nöron Modeli (ÇNM-YSA) ve Pi-Sigma (PS-YSA) yapay sinir ağı yöntemlerinin tahmin performanslarını karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Araştırmada, Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ) tarafından yayımlanan 2010-2025 dönemine ait aylık istatistiksel veriler kullanılmıştır. Geliştirilen yapay sinir ağı modellerinin tahmin başarısı; kısa (altı ay), orta (on iki ay) ve uzun (on sekiz ay) vadeli test dönemleri için Hata Kareler Ortalaması Karekökü (HKOK) ve Ortalama Mutlak Yüzdelik Hata (OMYH) ölçütleri temel alınarak değerlendirilmiştir. Elde edilen ampirik bulgular, hava taşımacılığı trafiğinin tahmin edilmesinde tek bir modelin her trafik türü ve her vade için en optimum sonucu vermediğini, performansın verinin yapısına ve tahmin ufkuna göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ticari uçak trafiği tahminlerinde ÇNM-YSA modeli tüm test dönemlerinde en düşük hata oranlarıyla istikrarlı bir üstünlük sağlarken; daha yüksek dalgalanma içeren yolcu ve kargo trafiği tahminlerinde vade uzunluğuna bağlı olarak PS-YSA ve ÇKA-YSA modellerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak çalışma, havacılık sektörü gibi dinamik ve çok boyutlu sistemlerde tekil tahmin yaklaşımları yerine, veri yapısına ve analiz edilen döneme uygun yapay sinir ağı yöntemlerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesinin daha güvenilir sonuçlar sunduğunu göstermektedir.

¹ Bu çalışma, "TÜRKİYE HAVA TAŞIMACILIĞI TRAFİĞİNİN YAPAY SİNİR AĞI YÖNTEMLERİ İLE TAHMİNİ: UÇAK, YOLCU VE KARGO TRAFİĞİ ÜZERİNDE BİR UYGULAMA" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hava Trafik Tahmini, Yapay Sinir Ağları, Parçacık Sürü Optimizasyonu,
Hava Taşımacılığı, Zaman Serileri Tahmini

PERFORMANCE COMPARISON OF DIFFERENT ANN ARCHITECTURES TRAINED WITH PARTICLE SWARM OPTIMIZATION IN AIR TRAFFIC FORECASTING: THE CASE OF TURKEY²

MÜZEYYEN MELİS AKKAN

Erciyes University, melis.akkan61@gmail.com – 0009-0006-2424-6429

Dr. Assist. Prof. MEVLÜT ÜZÜLMEZ

Erciyes University, mevlutuzulmez@erciyes.edu.tr – 0000-0002-4606-7468

Abstract

In the air transportation sector, accurate and reliable forecasting of traffic demand is of strategic importance for capacity planning, infrastructure investments, and ensuring operational efficiency. Accordingly, this study aims to compare the forecasting performances of Multilayer Perceptron (MLP-ANN), Multiplicative Neuron Model (MNM-ANN), and Pi-Sigma (PS-ANN) artificial neural network methods—which utilize the Particle Swarm Optimization (PSO) algorithm during the training phase—based on the commercial aircraft, passenger, and freight (cargo) traffic data of airports in Turkey. The research utilizes monthly statistical data for the 2010-2025 period published by the General Directorate of State Airports Authority (DHMI). The forecasting success of the developed artificial neural network models was evaluated based on the Root Mean Square Error (RMSE) and Mean Absolute Percentage Error (MAPE) metrics for short- (six months), medium- (twelve months), and long-term (eighteen months) testing periods. The obtained empirical findings reveal that a single model does not yield the optimal results for every traffic type and horizon in air transportation traffic forecasting, and that performance varies depending on the structure of the data and the forecasting horizon. While the MNM-ANN model demonstrates a consistent superiority with the lowest error rates across all testing periods in commercial aircraft traffic forecasting, it was determined that the PS-ANN and MLP-ANN models stand out in passenger and cargo traffic forecasting, which involve higher volatility, depending on the length of the horizon. Consequently, the study demonstrates that in dynamic and multidimensional systems such as the aviation sector, the comparative evaluation of artificial neural network methods tailored to the data structure and the analyzed period offers more reliable results than singular forecasting approaches.

² This study is derived from the master thesis titled "Forecasting Turkey Air Transportation Traffic with Artificial Neural Network Methods: An Application on Aircraft, Passenger and Cargo Traffic

Keywords: Air Traffic Forecasting, Artificial Neural Networks, Particle Swarm Optimization, Air Transportation, Time Series Forecasting

KAMU MALİYESİNİN ÇEVRESEL VE EKOLOJİK ÖNCELİKLERLE UYUMU: YEŞİL BÜTÇELEME UYGULAMASI

Dr. Öğr. Üyesi İlker Yaman

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, ilker.yaman@erdogan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3724-7467

ÖZET

Bu çalışma, yeşil bütçeleme uygulamasını kamu maliyesi perspektifinden değerlendirmeyi ve çevresel geçişin kamu bütçesinde kendine nasıl yer edinebileceğini incelemeyi hedeflemektedir. Yeşil bütçeleme, iklim kriziyle mücadelede alınan bir önlem olarak son yıllarda ön plana çıkan uygulamalardan biridir. Yeşil bütçeleme, ayrı bir bütçe oluşturmak yerine, çevresel stratejileri mevcut bütçeyle bağdaştırarak bütçe politikalarının çevresel tutarlılığını sağlamayı hedeflemektedir. Bunun için kamu harcamaları ve kamu gelirleri gibi mali araçların çevre üzerindeki etkileri bütçe süreçlerinin tüm aşamalarında incelmeye tabi tutulmaktadır. Ekolojik ve çevresel hedeflere erişmek için dünya genelindeki ülkeler, çevre dostu yaklaşımları bütçeleme süreçlerine hızla entegre etmeye başlamıştır. İklim krizinin şiddetlendiği bir dönemde dünya genelindeki ülkeler yeşil bütçeleme için hızla yasal hükümler ve ilkeler geliştirmekte ve bu tür bir yaklaşımının uygulamada yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu çalışmada ilk önce yeşil bütçeleme kavramı incelenmekte, daha sonra ise yeşil bütçe lemede ön plana çıkan araçlar değerlendirilmektedir. Ardından yeşil bütçeleme anlayışının geleneksel bütçe sistemine nasıl entegre edilebileceği tartışılmakta ve yeşil bütçeleme uygulaması ülke örnekleri ile gösterilmektedir. Daha sonra yeşil bütçeleme uygulamalarına ilişkin fırsatlar ve sınırlılıklar kamu maliyesi perspektifinden tartışılmaktadır. Son olarak çalışma sonuç, değerlendirme ve öneriler bölümü ile sonlandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Bütçeleme, İklim, Çevre, Kamu Maliyesi

**ALIGNING PUBLIC FINANCE WITH ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL
PRIORITIES: THE PRACTICE OF GREEN BUDGETING**

Asst. Prof. Dr. İlker Yaman

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, ilker.yaman@erdogan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3724-7467

ABSTRACT

This study aims to evaluate the practice of green budgeting from a public finance perspective and to examine how the environmental transition can be incorporated into the public budget. Green budgeting is one of the practices that has come to the forefront in recent years as a measure to combat the climate crisis. Rather than creating a separate budget, green budgeting aims to ensure the environmental coherence of budget policies by aligning environmental strategies with the existing budget. To this end, the environmental impacts of fiscal instruments—such as public expenditures and revenues—are examined at all stages of the budgeting process. To achieve ecological and environmental goals, countries around the world have begun rapidly integrating environmentally friendly approaches into their budgeting processes. At a time when the climate crisis is intensifying, countries worldwide are rapidly developing legal provisions and principles for green budgeting, and this approach is becoming increasingly widespread in practice. This study first examines the concept of green budgeting and then evaluates the tools that come to the fore in green budgeting. It then discusses how the concept of green budgeting can be integrated into the traditional budget system and illustrates green budgeting practices using country examples. Subsequently, the opportunities and limitations of green budgeting practices are discussed from a public finance perspective. Finally, the study concludes with a section on results, evaluation, and recommendations.

Anahtar Kelimeler: Green Budgeting, Climate, Environment, Public Finance

1. GİRİŞ

İklim değışikliği, küresel ısınma ve çevresel bozulmanın yarattığı sorunlar dünya genelindeki ülkelerde kamu maliyesinin odağına girmeye başlamış ve ülkeler için acil bir öncelik haline gelmiştir. Bu tür sorunlarla mücadelede kullanılan araçlarından biri de devletin politika önceliklerini yansıtan kamu bütçeleridir. Ekonomik büyüme, yoksulluk, gelir dağılımı gibi sorunların yanında çevresel sürdürülebilirlik de kamu bütçelerinde kendine yer edinmeye başlamıştır (OECD, 2021). Örneğin Paris Antlaşması taahhütleri doğrultusunda ülkeler sera gazlarını azaltmak için hedefler belirleyerek bu hedefleri bütçe politikalarına entegre etmek zorundadır (Blazey ve Lelong, 2022: 2). OECD, 2017 yılında Tek Gezegen Zirvesinde Paris Yeşil Bütçeleme işbirliğini başlatmıştır (Ermasova vd., 2026: 1). Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı yeşil bütçeleme uygulamalarını teşvik etme taahhüdünü vermiştir (Aydın vd., 2022: 5). Diğer bir deyişle, uluslararası kurum ve kuruluşlar ile işbirlikleri/antlaşmalar kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin, özellikle de yatırımların ve vergilerin çevresel sonuçları nasıl şekillendirdiği gözetilerek yenilikçi politika araçlarının geliştirilmesi gerektiği konusunda mutabıktır.

Kamu maliyesinin sorumluluklarından biri de yükümlülüklerin dağılımında nesiller arası adaleti gözetmektir. Çevresel konular söz konusu olduğunda gelecek kuşakların da dikkate alınması gerekir (Petrie, 2021: 3). Yeşil bütçeleme, bu süreçte çevresel duyarlılığı ön plana çıkaran bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütçe sadece kamu harcama ve gelirlerinin gösterildiği bir cetvel değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal konuların her aşamada entegre edilebileceği bir politika iskeletidir. Buradan hareketle yeşil bütçeleme, çevresel önceliklerin ön plana çıkarıldığı bir bütçeleme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım hükümetlerin yeşil taahhütleri yerine getirmelerine (Pojar, 2023: 1) ve şeffaflıkla hesapverilebilirliği sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla çevresel ve ekolojik sürdürülebilirlik dikkate alındığında yeşil bütçelemenin kamu maliyesi içinde kendine nasıl bir yer edindiğini ve yeşil bütçeleme anlayışına ilişkin hangi yöntem ve göstergelerin ön plana çıktığını araştırmak büyük bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda yeşil bütçelemenin dinamiklerini anlamak, ortaya çıkan araçları tanımak, çevresel konuların bütçeye entegrasyon süreçlerini incelemek, ülkelerde benimsenen uygulamaları ortaya koymak ve mevcut fırsat ve sınırlılıkları değerlendirmek önemlidir. Neticede bu çalışma çevresel kaygıların ve kamu maliyesinin koordinasyonun kamu bütçesi ekseninde nasıl sağlandığını vurgulayarak literatüre katkı yapmaktadır.

Bu çalışmada giriş bölümünü takiben yeşil bütçeleme kavramı tartışılmakta, yeşil bütçelemenin kamu maliyesindeki yeri ve yeşil bütçelemede kullanılan araçlar incelenmektedir. Ardından çevresel önceliklerin bütçe sürecine entegrasyonuna ve ülke örneklerine değinilmektedir. Son olarak da yeşil bütçeleme süreçlerinde karşılaşılan fırsatlar ve sınırlılıklar ortaya konularak sonuç, değerlendirme ve öneriler bölümü ile çalışma sonlandırılmaktadır.

2. KAMU MALİYESİ ODAĞINDA YEŞİL BÜTÇELEME

Yeşil bütçeleme, çevresel konuların tüm bütçe süreçlerine entegre edilmesine vurgu yapan bir yaklaşımdır. Bu yolla çevresel hususlar kamusal karar alma sürecinin bir parçası haline gelmekte ve maliye politikası özelinde çevre-duyarlı yaklaşımlar yaygınlaşmaktadır (Pojar,

2023: 5). Ayrıca yeşil bütçeleme ile çevresel sorunlar kamu bütçesinde meşrutiyet kazanmaktadır.

OECD (2021:39) yeşil bütçelemeyi “çevre ve iklim hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olmak için bütçe politikası araçlarının kullanılması” olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanım ise yeşil bütçeleme “bütçe kalemlerinin çevresel katkılarının belirli performans göstergelerine göre belirlendiği ve değerlendirildiği, bütçe politikalarını çevresel hedeflerle daha uyumlu hale getirmeyi amaçlayan bir bütçe süreci” olarak açıklanmaktadır (Bova, 2021b: 7). Diğer bir tanım ise yeşil bütçeleme “bütçe kalemlerinin iklim ve sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini belirleyen ve değerlendiren bir yöntem” olarak ortaya konulmaktadır (Association of Chartered Certified Accountants, 2022). Daha basit bir ifadeyle yeşil bütçeleme “iklim ve çevre perspektifinin bir hükümetin bütçe süreçlerine entegre edilmesi” anlamına gelmektedir (Blazey ve Lelong, 2022: 1). Bu tanımlardan hareketle yeşil bütçelemede, bütçe araçlarının çevresel amaçlar için kullanılması, bütçe kalemlerinin çevresel katkılarının belirli araçlar ekseninde değerlendirilmesi ve ekolojik sorunların bütçede görünürlük kazanması söz konusudur.

Yeşil bütçelemede asıl amaç ayrı bir çevre veya iklim bütçesi oluşturmak değildir. Başka bir ifadeyle yeşil bütçeleme mevcut bütçeden ayrı bir çevre veya iklim bütçesi olarak kabul edilmemelidir. Yeşil bütçelemedeki temel amaç çevresel önceliklerin bütçe süreçlerine entegre edilmesi ve bütçenin ekolojik açıdan değerlendirilmesidir. Dolayısıyla, yeşil bütçeleme ile hedeflenen şey bütçede yer alan kalemlerin ve çevresel mali politikaların çevreye katkısının ortaya konulması ve bütçe politikalarının çevreyle uyumlu hale getirilmesidir (Ermasova vd., 2026: 4). Bu çerçeveden bakıldığında, ülkelerin kamu mali yönetim çerçevesi yeşil bütçelemeye yol göstermektedir (Aydın vd., 2022: 1). Her ülkenin kendi mali yapısına uygun bir yeşil bütçeleme çerçevesi benimsemesi gerekmektedir (OECD, 2021: 12). Yeşil kamu yatırımları, çevresel vergiler, fosil yakıt sübvansiyonları, yeşil kamu alımları gibi faaliyetler yeşil bütçe kapsamında değerlendirilir. Neticede yeşil bütçeleme, bütçe sürecinin en başından en son aşamasına kadar çevresel veya ekolojik hedeflerle bütünleştirilerek kamu maliyesine çevresel bir bakış kazandırır. Bu açıdan değerlendirildiğinde yeşil bütçeleme uygulamaları sürdürülebilir büyüme ve kalkınmaya da katkı sunmaktadır.

Yeşil bütçeleme kamu maliyesinde şeffaflık ile çevresel duyarlılığı ve farkındalığı artırır, kaynakların daha doğru bir şekilde tahsis edilmesine katkıda bulunur, çevresel politikaların etkinliğini ve verimliliğini yükseltir, çevresel hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığı gösterir ve çevresel mali reformların daha kolay gerçekleştirilmesini sağlar (Ermasova vd., 2026: 5).

3. YEŞİL BÜTÇELEMEDE KULLANILAN ARAÇLARI

Yeşil bütçeleme anlayışına katkı sağlayacak yeni bütçeleme yöntemleri ve göstergeleri geliştirilmektedir. Ancak bu yöntemlerin uygulamada kendine yer edinmesi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu farklılığın temel nedeni her ülkenin birbirinden farklı bütçeleme çerçevesine sahip olması ve ülkelerin bilgi edinmesindeki sınırlılıklardır (Blazey ve Lelong, 2022: 2). Yeşil bütçeleme uygulamasında öne çıkan araçlar orta vadeli perspektifler, makro-mali projeksiyonlar, risk yönetimi, yeşil bütçe etiketlemesi, çevresel etki analizi, iklim duyarlı kamu yatırımları, çevresel vergiler, performans esaslı/program bütçeleme olarak sıralanabilir.

Bu yaklaşımlarda sadece çevre temel amaçtır ve yeşillik kavramına katkısı esas alınır (Bova, 2021a: 2).

Orta vadeli perspektifler: Çevresel hedefler orta ve uzun vadeli dönemlere yayılır (Blazey ve Lelong, 2022: 16). Bu şekilde çevresel hedefler ana makro-mali politikalar arasına girer ve kamu maliyesinin çevresel uyumu artar.

Makro-mali projeksiyonlar: Bu tür tahminler çevresel politikaların etkilerini ve sonuçlarını uzun vadede görmeye yardımcı olur (Blazey ve Lelong, 2022: 16). Yapılan tahminler, ilerleyen yıllarda çevresel hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı da daha net bir şekilde ortaya çıkarır.

Yeşil Bütçe Etiketlemesi: Bu uygulamada iklim veya çevre hedeflerinin (0) hedeflenmediğini, (1) önemli bir hedef olduğunu veya (2) söz konusu eylemin temel bir hedefi olduğunu gösteren bir ölçüye üç olası değer atayan bir “Rio işaretleyicileri” sistemi geliştirilmiştir (Bova, 2021a: 2). Etiketlemenin başka bir türü de bütçedeki harcama ve gelir kalemleri çevresel açıdan “yeşil”, “nötr” ve “kahverengi” gibi etiketlerle sınıflandırılabilir. Bu tür bir kodlama, çevresel plan ve stratejilerin bütçede içindeki takibini kolaylaştırır ve karar verme süreçlerine bilgi sağlar (Ermasova vd., 2026: 15). Ayrıca bu tür bir kodlama/etiketleme yeşil politikaların şeffaflığını artırır.

Çevresel etki analizi: Çevresel önlemlerin, bütçeye dâhil edilmeden önce kamu harcamalarının çevresel etkilerinin/sonuçlarının değerlendirilmesi için kullanılan analizdir (Pojar, 2023: 6). Örneğin yatırım projelerinde karbon salım analizi, su kullanımı veya kamu harcamalarının biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkisi incelenir. Sonuç olarak çevresel konular mali planlamaya entegre edilmiş olur (Ermasova vd., 2026: 15).

İklim duyarlı kamu yatırımları: İklim değişikliği ve küresel afetler sosyo-ekonomik yaşam için gerekli olan altyapıyı (ulaşım, enerji vs.) olumsuz bir şekilde etkilemekte ve hizmet sunumunu zorlaştırmaktadır. Bu durumda kritik altyapıyı sağlamlaştıracak veya inşa edecek kamu yatırımlarının iklim duyarlılığını ölçen kriterler belirlenir (Aydın vd., 2022: 29). Dolayısıyla kamu yatırımlarında çevresel uyumluluk aranır.

Çevresel vergilendirme: Karbon vergileri gibi çevresel vergiler, vergi indirimleri, istisnalar veya desteklerin (örneğin akaryakıt gibi fosil yakıt sübvansiyonlarının) çevresel etkileri değerlendirilir (Blazey ve Lelong, 2022: 16; Petrie, 2021: 64). Yeşil bütçelemede, zararlı vergi harcamalarının azaltılması veya yeşil teknolojileri teşvik eden vergi düzenlemelerinin artırılması öngörülür (Petrie, 2021: 64). Bu tür araçlar fiyat mekanizması aracılığıyla kirleticilerin davranışlarını değiştirme etkisine sahiptir.

Performans esaslı ve program bütçeleme: Performans esaslı bütçelemeyi kullanan ülkeler, net çevresel hedefler koyarak, bu hedeflerin çevresel çıktı ve sonuçlarının izlenmesini sağlayan performans göstergeleri aracılığıyla yeşil stratejileri bütçeye entegre eder (Pojar, 2023: 11). Program bütçelemede ise bütçe programlarının tasarımı, izlenmesi ve değerlendirilmesine sürdürülebilirlik göstergeleri dâhil edilir (Ermasova vd., 2026: 15).

Belirtilen araçlar çevresel politikaların çevresel göstergeler üzerindeki etkisinin görülmesine yardımcı olur. Ancak daha da önemlisi bu araçlar yeşil bütçelemenin kurumsallaşmasını destekler ve mali sistemin şeffaflığını garanti eder.

4. ÇEVRESEL ÖNCELİKLERİN BÜTÇE SÜRECİNE ENTEGRASYONU

Yeşil bütçeleme anlayışı, çevresel hedeflerin bütçe döngüsünün tüm aşamalarına entegre edilebilmesine zemin hazırlamaktadır (Pojar, 2023: 5). Bütçe sürecinde ilk olarak izlenecek strateji ve hedefler tayin edilir, daha sonra bütçenin hazırlanması ve yasama organına sunulması süreçleri gelir, ardından bütçenin uygulanmasına geçilir ve gerekli kontroller yapılır, son olarak da bağımsız denetim ve raporlama süreçleri gerçekleştirilir (Aydın vd., 2022: 4). Yeşil strateji ve hedefler belirtilen tüm aşamalarda bütçede farklı ağırlıklarda kendine yer eder.

İlk aşamada ekolojik ve çevresel unsurların bütçeye entegre edilmesi çeşitli yöntemler söz konusudur. Bütçe hazırlığı/planlaması aşamasında çevresel hedeflerin dikkate alınmasına ilişkin yönetmeliğe/yasaya hükümler eklenir veya bu tür hedefler orta vadeli bütçe çerçevesine dahil edilir (Pojar, 2023, 12; Aydın vd., 2022: 4-8). Bu tür bir siyasi ve yasal dayanak yeşil bütçelemeyi güvence altına alır, rol ve sorumluklar doğru bir şekilde tahsis edilir. Bunun dışında hükümetler bütçe hazırlığı aşamasında bakanlıklardan iklim değişikliği risklerini analiz etmeleri ya da sürdürülebilirlik odaklı etki değerlendirmeleri yapmaları isteyebilir (Pojar, 2023, 9). Diğer bir yöntem de çevresel hedeflere ilişkin performans göstergelerinin belirlenmesidir. Bu tür çevresel düzenlemeler, bütçe sürecinde çevresel etkilerin en başından değerlendirilmesine imkân verir.

İkinci aşama olan bütçenin hazırlanması ve onaylanması aşamalarında yeşil hedeflerin bütçe tasarısına dâhil edilip edilmediği incelenebilir (Aydın vd., 2022: 8-10). Bütçe tasarımına özel sınıflandırmaların yapılması, etiketleme yöntemlerinin dâhil edilmesi veya etki değerlendirmelerinin yapılması çevresel tercihlerin takibini kolaylaştırır (OECD, 2021). Çevresel hedeflerin bütçe içindeki uyumunun kontrol edilmesi de bu aşamada gerçekleştirilir.

Üçüncü aşama olan bütçenin uygulanması aşamasında, harcama veya gelir odaklı çevresel stratejilerin yürütülmesi sağlanır. Örneğin, kamu yatırımlarının çevresel hususlar dikkate alınarak değerlendirilmesi veya iklim etkisi analizlerinin yapılması bu aşamada gerçekleşir. Çevreye zararlı sübvansiyonların (fosil yakıt) kaldırılması, çevresel desteklerin verilmesi, yeşil kamu alımlarının yapılması bu aşamada yürürlüğe konabilir (European Commission, IMF ve OECD, 2021: 19, 24)

Son aşamada ise bütçe uygulanması tamamlandıktan sonra bütçede temellendirilen çevresel sonuçların değerlendirilmesinde ilgili denetim birimleri (örneğin Sayıştay) görev alır (Pojar, 2023: 12-13). Bu aşamada gelir ve harcamaların çevresel hedeflerle uygun olup olmadığı saptanır. Ayrıca, yeşil bütçe uygulamalarının başarılı olup olmadığı da bu aşamada raporlaştırılır. Bu süreçte ara raporlama veya ilerleme raporlaması da gerçekleştirilebilir. Örneğin, İtalya ve Fransa yeşil bütçe bildirisi yayımlamakta ve çevresel stratejiler şeffaf hale getirilmektedir. Bu tür değerlendirmeler gelecekteki yeşil bütçeleme tasarımları için farklı perspektiflerin geliştirilmesine katkı sağlar.

Netice olarak, yeşil bütçeleme, bütçe süreçlerinin tüm aşamalarında çevresel önceliklere yer vererek mali politikaların ekolojik sürdürülebilirlikle uyumunun izlenmesine imkan verir.

5. YEŞİL BÜTÇELEMEDE ÜLKE ÖRNEKLERİ

Yeşil bütçe uygulamaları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. OECD'nin 2020 yılında gerçekleştirdiği ankete göre yeşil bütçe uygulamaları ülkelerin kurumsal yapıları, bütçe sistemleri ve çevresel stratejilerine göre farklılaşmaktadır. Bu nedenle yeşil bütçe uygulamalarında bazen yeşil bütçe etiketlemesi, bazen çevresel etki değerlendirmeleri, bazen ise performans göstergeleri ve raporlama mekanizmalarını öne çıkarmaktadır. Rapora göre OECD ülkelerinin 14'ü yeşil bütçe uygulamalarından an az birini uyguladığı ve 5 ülkenin de yeşil bütçe uygulamasına ilişkin teşebbüste bulunduğu belirtilmektedir (OECD, 2021: 7-8, 13-14).

Avrupa Birliği ülkeleri içinde Fransa, yeşil bütçeleme açısından dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır (Bova, 2021a: 3-5). Fransa'da yeşil bütçeleme daha çok bütçe kalemlerinin çevresel etkilerine göre sınıflandırılması, yani yeşil bütçe etiketlemesi üzerinden gelişmiştir. Bu yaklaşımda bütçe kalemleri çevresel hedeflere katkıları bakımından olumlu, olumsuz veya nötr etkiler çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Bova'nın Avrupa Birliği ülkelerine ilişkin incelemesinde Fransa, İtalya ve AB bütçesinin daha kapsamlı yeşil etiketleme uygulamalarına yöneldiği; Finlandiya ve İsveç'te ise çevresel amaç taşıyan bütçe tahsislerinin daha sınırlı veya hafif etiketleme biçiminde sunulduğu belirtilmektedir (Bova, 2021a: 3-5).

Danimarka örneği, yeşil bütçelemenin her zaman bütçe döngüsünün içine tamamen yerleşmiş bir uygulama olmak zorunda olmadığını göstermektedir. Pojar (2023)'ın çalışmasına göre Danimarka'da iklimle ilgili süreç, düzenli bütçe döngüsüne paralel biçimde yürütülmektedir. Danimarka Enerji Ajansı yıllık iklim durumu raporu hazırlamakta, İklim Konseyi öneriler sunmakta ve hükümetin iklim programı parlamentoya iletilmektedir. Ayrıca iklim üzerinde açık etkisi olan yeni politika teklifleri için ex-ante çevresel etki değerlendirmeleri yapılmaktadır. Bu yönüyle Danimarka, yeşil bütçelemenin yalnızca bütçe kalemlerini sınıflandırma meselesi değil, iklim politikası ile bütçe süreci arasında kurumsal koordinasyon kurma meselesi olduğunu göstermektedir (Pojar, 2023, 7, 13).

Finlandiya, İrlanda ve İsveç örnekleri ise yeşil bütçelemenin farklı kurumsal araçlarla uygulanabileceğini ortaya koymaktadır (Bova, 2021a: 3-5). Finlandiya'da sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin değerlendirmeler bütçe belgelerinde yer almakta ve bakanlıklar politika tekliflerinin etkilerini değerlendirmektedir. İrlanda'da yeşil bütçeleme, harcama tarafında iklim etiketlemesi, gelir tarafında ise vergi önlemleri ve vergi harcamalarının yeşil bileşenlerinin izlenmesi şeklinde gelişmektedir. İsveç'te ise çevresel kalite hedefleri, iklim raporları ve performans bütçelemesiyle bağlantılı bir yapı öne çıkmaktadır. Bu örnekler, yeşil bütçelemenin tek bir teknik araçtan ibaret olmadığını; bütçe hazırlığı, raporlama, performans yönetimi ve denetim süreçleriyle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir (Pojar, 2023, 7-8, 18-19, 29-30).

Genel olarak ülke örnekleri, yeşil bütçelemenin başarılı olabilmesi için güçlü politik sahiplenme, açık metodoloji, kurumlar arası koordinasyon, mali saydamlık ve hesap verebilirlik mekanizmalarının gerekli olduğunu göstermektedir. OECD çerçevesinde yeşil bütçelemenin dört temel yapı taşı, stratejik çerçeve, araçlar ve yöntemler, hesap verebilirlik-saydamlık ve uygun bütçe yönetim ortamı olarak tanımlanmaktadır. Pojar'ın (2023) çalışması da yeşil

bütçelemenin birçok ülkede şimdilik daha çok saydamlığı artırma işlevi gördüğünü, bütçe tahsis kararlarını doğrudan yönlendirme kapasitesinin ise zamanla geliştiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle yeşil bütçeleme, teknik bir sınıflandırma uygulamasından çok, bütçe sürecine kademeli biçimde yerleşen kurumsal bir öğrenme ve dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir (OECD, 2021, 10-11; Pojar, 2023, 5, 23-24).

6. YEŞİL BÜTÇELEMEDE FIRSATLAR VE SINIRLILIKLAR

Fırsatlar: Yeşil bütçeleme uygulamaları şeffaflık ve hesap verebilirliği artırır (OECD, 2021: 26). Bu tür bir uygulamada harcama kalitesi, çevresel maliyetler de hesaba katılarak yükseltilir. Bütçe dokümanlarında çevresel etiketler ve analizler yer aldığı için, karar alıcılar ile halk çevresel öncelikleri ve harcamaları açıkça görebilir. Bu durum, hükümetlerin iklim hedeflerine uygun hareket etmesini kolaylaştırır. Ayrıca yeşil bütçeleme, sürdürülebilir kamu maliyesini de desteklemektedir. Örneğin uzun vadeli iklim riskleri mali disipline dahil edilerek önceden önlem alınabilir (Gonguet vd., 2021: 9). Çevresel hedeflere odaklanan bütçe araçları, özel sektörü de yeşil yatırımlara yönlendirerek geniş çaplı dönüşüme katkı sağlar.

Sınırlılıklar: Uygulamada bazı güçlükler bulunmaktadır. Öncelikle, çevresel etkilerin doğru şekilde ölçülmesi zordur. Örneğin bir yatırımın karbon emisyonunu tahmin etmek teknik bilgi gerektirir. Bu nedenle ölçüm zorluğu ve veri yetersizliği sorun teşkil eder. Diğer yandan yeşil yıkama (greenwashing) riski vardır (Aydın vd., 2022: 13). Yeşil yıkama söz konusu olduğunda siyasi aktörler, harcamaları çevreci olarak etiketlemek suretiyle gerçeği çarpıtabilir. Böylece bütçe temelli bir faaliyet, olduğundan daha fazla çevresel katkı sunmuş gibi gösterilir (Blazey ve Lelong, 2022: 6). Ortak İlkeler Belgesi de bu tür yanlış sınıflandırmanın önüne geçilmesi gerektiğini vurgular (European Commission, IMF ve OECD, 2021). Ayrıca, yeşil bütçelemenin başarısı büyük ölçüde kurumsal kapasiteye bağlıdır. Maliye bakanlıkları ve ilgili birimler, yeni kuralları uygulayabilecek personel ve teknik kaynaklara sahip olmalıdır. Aksi takdirde yeşil bütçe mekanizmaları biçimsel kalır (Gourbier vd., 2026). Kurumlar arası koordinasyon eksikliği de başka bir sorundur. Çevre bakanlığı ile maliye bakanlığı arasında işbirliği sağlanmazsa hedefler çatışabilir. Son olarak, düzenli denetim mekanizmalarının olmaması veya Sayıştay gibi bağımsız denetim organlarında çevre uzmanı eksikliği, yeşil bütçelemenin etkinliğini azaltır.

4. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Bu çalışma yeşil bütçeleme uygulamalarının ilerleyen zamanlarda daha da fazla gelişeceğini kabul etmektedir. Yeşil bütçeleme, ekonomilerin yeşile geçişini kolaylaştıran temel bir koşuldur. Yeşil bütçeleme, çevresel önceliklerin kamu maliyesi ekseninde değerlendirilmesini sağlayan güçlü bir araçtır. Özellikle iklim krizinin yarattığı sorunlarla mücadele edilirken yeşil bütçeleme, hükümetlerin çevresel ve ekolojik sürdürülebilirlik stratejilerine bütçenin her aşamasında hesap verilebilirlik ve şeffaflık kazandırır. Ancak yeşil bütçeleme, ayrı bir bütçe veya çevresel hedeflere ulaşmayı sağlayan nihai ve kesin sonuç üreten bir strateji olarak düşünülmemelidir. Yeşil bütçeleme daha çok çevresel ve ekolojik sürdürülebilirlik için çevresel mali politikalarla çevre kalitesi arasında bir bağ kuran mekanizma/araç olarak görülmelidir.

Yeşil bütçelemenin başarısı için ön koşul güçlü bir kurumsal yapının mevcudiyetidir. Hem merkezi hem de yerel düzeyde çevresel sürdürülebilirlik uygulama ve politikalarını denetlemek

ve değerlendirmek amacıyla bağımsız kurulların veya kurumların oluşturulması yeşil bütçeleme uygulamasının daha hızlı kurumsallaşmasını sağlayacaktır. Ayrıca merkezi ve yerel yönetimler arasında çevresel görev ve sorumlulukların paylaşımı da yeşil bütçelemenin başarısını destekleyecektir. Güçlü bir yeşil bütçeleme sistemi inşa etmek için şeffaf sınıflandırmalar, sağlam denetim mekanizmaları, orta vadeli planlama ile entegre yapılar ve güçlü siyasi taahhüt gereklidir. Bu tür bir uygulama maliye politikalarının çevreyle uyumunu artırır ve mali disipline katkı sağlayarak kalkınmayı destekler. Ancak uygulamada ölçüm zorlukları, kapasite eksiklikleri ve olası yeşil yıkama gibi riskler göz önünde bulundurulmalıdır. Ülkemizde de evre duyarlılığı yüksek bir mali politika hedefleniyorsa, yukarıda özetlenen araç ve ilkeler gözden geçirilerek bütçe süreçlerine entegre edilmelidir. Sonuç itibarıyla yeşil bütçeleme, yalnızca bir sınıflandırma veya raporlama meselesi olmayıp, kamu maliyesinin doğrudan iklim ve evre odaklı yönlendirilmesi için gerekli kurumsal dönüşümü destekleyen bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir.

Yeşil bütçelemenin başarılı olması için bazı ön koşulların sağlanması gereklidir. Öncelikle açık bütçe sınıflandırmaları ve yeşil etiketler olmalıdır. Böylece hangi harcamanın ne kadar evre dostu olduğu netleşir. Orta vadeli mali planlama araçları (ok yıllı erevesel, performans programları vb.) evresel hedeflere uygun şekilde uyarlanmalıdır. Parlamento ve Sayıştay denetimi güçlü tutulmalıdır. Örneğin bütçe tasarısına eşlik eden Yeşil Bütçe Bildirileri yayımlanarak denetçilere kaynak sağlanabilir. Ayrıca yeşil bütçeleme yüksek düzeyde siyasi sahiplenme gerektirir. Başbakanlık veya maliye bakanlığı gibi üst düzey kurumların desteği olmadan uzun soluklu başarı sağlanamaz. Kurumsal kapasiteye yatırım (eğitim, uzmanlaşma) ve düzenli raporlama sistemi de başarıya katkıda bulunur. Altı çizilmesi gereken nokta, yeşil bütçelemenin yalnızca teknik bir sınıflandırma sorunu olmadığı, aynı zamanda mali saydamlık ve hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesine bağlı bir kurumsal dönüşüm olduğudur.

KAYNAKÇA

Association of Chartered Certified Accountants. (2022). Green budgeting: A toolkit for public sector finance professionals. https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/professional-insights/Green-budgeting/PI-GREEN-BUDGETING-PS%20v5.pdf

Aydin, O., Battersby, B., Gonguet, F., Wendling, C., Charaoui, J., Petrie, M., & Suphachalasai, S. (2022). How to make the management of public finances climate-sensitive—“Green PFM” (How to Note No. 22/06). International Monetary Fund.

Blazey, A., & Lelong, M. (2022). Green budgeting: A way forward. OECD Journal on Budgeting, 22(2), 1-19.

Bova, E. (2021a). How green is your budget? Green budgeting practices in the EU (SUIERF Policy Brief No. 140). SUIERF.

Bova, E. (2021b). Green budgeting practices in the EU: A first review (European Economy Discussion Paper No. 140). European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs. Publications Office of the European Union.

Ermasova, N., Tátrai, T., Nyikos, G., & Gallasz, A. (2026). Green Budgeting in the EU. *Public Finance and Management*, 25(1-2), 3-21.

European Commission, International Monetary Fund, & Organisation for Economic Co-operation and Development. (2021). *Green budgeting: Towards common principles*. Publications Office of the European Union.

Gonguet, F., Wendling, C., Aydin, O., & Battersby, B. (2021). Climate-sensitive management of public finances—“Green PFM” (IMF Staff Climate Note No. 2021/002). International Monetary Fund.

Gourbier, L., Du Boys, C., & Dony, S. (2026). The emergence of green budgeting in public organizations: The challenges of a new environmental performance control system. *International Review of Administrative Sciences*, 1–19.

OECD. (2021). *Green budgeting in OECD countries*. OECD Publishing.

Petrie, M. (2021). *Environmental governance and greening fiscal policy: Government accountability for environmental stewardship*. Palgrave Macmillan.

Pojar, S. (2023). *How green budgeting is embedded in national budget processes* (European Economy Discussion Paper No. 196). European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs.

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI DIŞ TİCARETİ ETKİLER Mİ? REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU, İHRACAT VE İTHALAT ÜZERİNE JOHANSEN ANALİZİ

DO EXCHANGE RATE POLICIES AFFECT FOREIGN TRADE? A JOHANSEN
COINTEGRATION ANALYSIS OF THE REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE,
EXPORTS, AND IMPORTS

Çağrı ULU

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Konak Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü
Asst. Prof. Dr., Izmir Konak Vocational School, Department of Foreign Trade
cagri.ul@konak.edu.tr, 05334557651
ORCID ID: 0000-0001-5338-2987

Gözde KARADAĞ

Öğrenci, İzmir Konak Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü
Student., Izmir Konak Vocational School, Department of Foreign Trade
240021001@konak.edu.tr, 05431240905

ÖZET

Bir ülkede dış ticaret dinamikleri birden fazla faktöre bağlı olarak değişebilmektedir. Makro ve mikro olaylar dış ticaret rakamları üzerinde olumlu ya da olumsuz etki yaratabilmektedir. Aynı zamanda sadece ekonomik değil sosyal ve siyasal değişimler de ülke ekonomisi üzerinde etkili olmaktadır. Ekonomik karar vericilerin kararları bu değişimlere uyum sağlayabilir şekilde olmalıdır. Özellikle döviz kuru değişkeninin oynaklığı yıllar itibariyle bilinmektedir ve iç ve dış spekülasyona oldukça açık bir sisteme sahiptir. Döviz kuru doğrudan dış ticaret rakamlarını etkilemektedir. Dış ticaretin sürdürülebilirliği açısından döviz kuru çok büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin 2015 – 2025 yılları arasında Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat rakamları arasındaki uzun dönemli ilişki test edilmiştir. Çalışmanın amacı değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığının saptanmasıdır. Veriler aylık rakamlar olarak alınmış ve başlangıç tarihi 01-2015 ve bitiş tarihi olarak da 12-2025 seçilmiştir. Çalışmanın gözlem sayısı 131 olarak gerçekleşmiştir. Zaman serisi analizlerinde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı durağanlık test sonuçlarına göre belirlenmektedir. Bu doğrultuda yapısal kırılmaya izin vermeyen Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips Perron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) Birim Kök Testleri uygulanmıştır. Birim kök test sonuçlarına göre tüm seriler $I(1)$ 'de (birinci farkta) durağan çıkmıştır. Bu doğrultuda çalışmaya Johansen Eşbütünleşme testi ile devam etmeye karar verilmiştir. Eşbütünleşme test sonuçlarına göre seriler arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisine rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat, İthalat, Johansen Eşbütünleşme

ABSTRACT

A country's foreign trade dynamics may change depending on multiple factors. Both macroeconomic and microeconomic developments can have positive or negative effects on foreign trade figures. In addition, not only economic but also social and political changes play a significant role in shaping a country's economy. Therefore, the decisions of economic policymakers should be designed in a way that allows adaptation to these changes. In particular, the volatility of the exchange rate has been well documented over the years, and the exchange rate system is highly open to both domestic and external speculation. Exchange rates directly affect foreign trade figures, and from the perspective of sustainability in foreign trade, the exchange rate variable is of critical importance. In this study, the long-run relationship between Turkey's real effective exchange rate, exports, and imports over the period 2015–2025 is examined. The main objective of the study is to determine whether a cointegration relationship exists among the variables. The data are obtained on a monthly basis, covering the period from January 2015 to December 2025. The total number of observations is 131. In time series analyses, the existence of a cointegration relationship is determined based on the results of stationarity tests. Accordingly, the Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP), and Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) unit root tests, which do not allow for structural breaks, are applied. The unit root test results indicate that all series are stationary at first differences, that is, integrated of order one, $I(1)$. Based on these findings, the Johansen cointegration test is employed. The results of the cointegration analysis reveal that there is no long-run cointegration relationship among the series.

Keywords: Real Effective Exchange Rate, Export, Import, Johansen Cointegration.

ULUSLARARASI ÇEVRE POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN BİYOGÜVENLİK POLİTİKASI

Doktora Öğrencisi Mehmet Ali KOYUNCU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Siyasal Bilgiler Fakültesi,
mehmet_mehmet184@hotmail.com – 0009-0006-8180-3731

Dr. Öğr. Üyesi Şermin ATAĞ ÇOBANOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Siyasal Bilgiler Fakültesi,
sermin.atak@comu.edu.tr – 0000-0002-6174-5422

ÖZET

Modern biyoteknolojik imkânların kullanılması ve gen aktarılmasıyla elde edilen insan dışı canlı organizmalar olarak tanımlanan genetiği değiştirilmiş organizmalar, insan sağlığı, çevre ve biyoçeşitlilik açısından riskler taşımaktadır. Bu sebeple, genetiği değiştirilmiş organizmaların tüketilmesi, işlenmesi, taşınması, çevreye bırakılması, ithal edilmesi, transit geçişi, depolanması ve kapalı alanlarda kullanımı için adımlar atılması gerekli olmuştur. İhtiyatlılık ilkesini temel alan Cartagena Protokolü, genetiği değiştirilmiş organizmaları uluslararası boyutuyla ele almakta olup birtakım standartlar getirmeyi hedeflemiştir. Genetiği değiştirilmiş organizmaların insan sağlığı ve çevreye zarar vermemesine yönelik olarak gerek politik gerekse işlevsel olarak alınması gerek önlemler bütünü olarak tanımlanabilecek olan biyogüvenlik kavramı, Cartagena Protokolü ile uluslararası bir metin haline gelmiştir. Türkiye de Cartagena Protokol’üne taraf devletlerden birisidir. Bu bağlamda, Türkiye diğer taraf devletler gibi biyogüvenlikle ilgili adımlar atarak gerekli politikalar hayata geçirmektedir. Türkiye’nin biyogüvenlikle ilgili olarak kanun düzeyinde attığı adımların başında 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu gelmektedir. Riskleri bulunduğu gibi faydalı olma potansiyeli taşıyan genetiği değiştirilmiş organizmaların, artan nüfus ve iklim değişikliğinin yol açtığı sorunlar göz önünde bulundurulduğunda hem dünya hem de Türkiye için önemi giderek artmaktadır. Bu bağlamda genetiği değiştirilmiş organizmaları merkeze alan biyogüvenlik ile ilgili Türkiye’nin uyguladığı politikalar ve bu politikalara dair olumlu ve olumsuz yönlerinin belirtilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyogüvenlik Kanunu, Cartagena Protokolü, Çevre Politikası

TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI: GÜVENLİK, GÖÇ VE BÖLGESEL DİPLOMASI BOYUTLARI

Doktora Öğrencisi Mehmet Ali KOYUNCU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Siyasal Bilgiler Fakültesi,
mehmet_mehmet184@hotmail.com – 0009-0006-8180-3731

Prof. Dr. Ahmet TUNÇ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Siyasal Bilgiler Fakültesi,
ahmet.tunc@comu.edu.tr – 0000-0003-0106-2599

ÖZET

2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş Türkiye’yi yakından etkilemiştir. Türkiye’nin Suriye ile 911 kilometrelik kara sınırı bulunmasından dolayı Türkiye’nin hem iç hem de dış güvenliği Suriye ile yakından ilgilidir. Komşusu olması sebebiyle milyonlarca Suriyeli için sığınılacak ülkelerin başında Türkiye’ye gelmiştir. Bu dönemde Türkiye Açık Kapı Politikası izlemiş, savaştan kaçan insanlara koruma sunmuştur. İç savaşın kısa sürede biteceği düşünülmüş, binlerce Suriyeli bu dönemde kontrolsüz ve denetimsiz bir şekilde Türkiye’ye göç etmiştir. Zaman ilerledikçe Türkiye’ye sığınan Suriyeli sayısı milyonları bulmuştur. Daha önce bu kadar büyüklükte bir göç akımına maruz kalmayan Türkiye bu dönemde çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Maruz kaldığı göç akımının yarattığı sorunların başında güvenlik sorunları gelmektedir. Zamanın uzaması ve sığınmacı sayısında sayısal büyüklük, bu anlamda Türkiye’yi adım atmaya zorunlu bırakmaktadır. Bu bağlamda Türkiye maruz kaldığı göç ve güvenlik sorunlarına yönelik politikalarının hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Yaklaşık 14 milyon insanın etkilendiği Suriye’deki savaşın sona ermesi için Türkiye diplomatik yönden de çeşitli şekillerde çabalamıştır. Suriye’deki iç savaştan en çok etkilenen ülkelerin başında gelen ülke olarak Türkiye için Suriye’de Esed’in devrilmesinden sonra istikrarın sağlanması Türkiye’yi de oldukça yakından ilgilendirmektedir. Suriye’de iç savaş sona erse de, Suriye’deki istikrarın kalıcı olup olmayacağı ve buna bağlı olarak Türkiye’de bulunan milyonlarca Suriyeli sığınmacıların Suriye’ye dönüp dönmeyeceği gibi belirsizlikler Türkiye için hala en önemli konuların başında gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Güvenlik, Suriye

1.Giriş

Suriye, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Roma, Bizans, Emeviler, Abbasiler, Osmanlılar bunlardan bazılarıdır. Konumu itibariyle Orta Dogu coğrafyasında kritik yerlerden birisidir. Ayrıca pek çok ırk ve din tarafından temasın bulunduğu bir yer olduğundan zengin bir kültüre ve tarihi arka plana sahiptir. Suriye'nin fethedilmesiyle beraber uzun yıllar, Arap hakimiyetinde kalmış olup akabinde 1500'lerden 1900'lü yıllara kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Daha sonra 1920'lerde bağımsızlığını kazanan Suriye'nin istikrar sağlaması kolay olmamıştır. Siyasi tarihi boyunca, darbelere maruz kalmış, çeşitli kişi ve güçlerin vesayeti altında kalmıştır.

Uzun yıllar boyunca Esed ailesi tarafından yönetilmiştir. Hafız Esedin ölmesiyle yerine oğlu Beşşar Esed geçmiştir. Fakat, bu durum da Suriye'nin istikrara kavuşmasını sağlamamıştır. 2011 yılında patlak veren Arap Baharı, Suriye'ye sıçramış, bu kapsamda çeşitli gösteriler meydana gelmiştir. Kanlı bir şekilde bastırılan bu gösteriler sonucu, ülke iç savaşa sürüklenmiş milyonlarca insan ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır. 2024 Aralık ayına kadar, Esed hükümeti, aldığı çeşitli destekler sayesinde ayakta kalmayı başarsa da bu tarihten itibaren sona ermiştir. Yerine, bir geçici hükümet kurulmuştur. Ahmed Şara başkanlığında, Suriye'de düzen tesis edilmeye çalışılmaktadır. Ahmed Şara hükümetinin başarılı olup olmayacağı, bölgenin kaderini hiç azımsanmayacak şekilde etkileceği söylenebilir. İç savaş sonrası milyonlarca Suriyeli, ülkesini terk ederek çoğunluğu Türkiyede olmak üzere, dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Eğer istikrar sağlanabildiği durumda, bu insanların ülkelerine geri dönüşleri mümkün olabilecektir. Aksi takdirde, insanlar ölmeye ve göç etmeye devam edeceklerdir.

Türkiye, Suriye iç savaşından komşusu olması sebebiyle yakından etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Milyonlarca Suriyeli, başta Türkiye olmak üzere çevre ülkelere ve Batılı ülkelere göç etmiştir. Suriyede istikrarın sağlanması Türkiye'yi başta güvenlik, göç ve diplomasi boyutlarıyla olmak üzere yakından ilgilendirmektedir. Türkiye bu bağlamda iç savaşın en başından beri sahada ve politika alanında aktif bir politika yürütmektedir.

2. Suriye'nin Siyasal Durumu

Suriyenin yüzölçümü, 185.180 kilometre karedir. Nüfusu, yaklaşık 18.4 milyondur. Yaklaşık 5 milyon vatandaşı iç savaş nedeniyle çevre ülkelere göç etmiştir. Resmi dili Arapçadır. Mezhepsel dağılımı ise, %86 Müslüman, ki bunların %60'ı Sünni, %16'sı Alevi, geriye kalan

ise %12 ile Hristiyan ve %2 Şii ve Dürzilerden oluşmaktadır. Başkenti Şamdır. Etnik olarak, %90,3 Arap, %9,7 Kürt, Ermeni ve diğer milletlerden meydana gelmektedir. Şam, Halep, Homs, Hama, Haseki, İdlip önemli şehirlerindendir. Ortadoğu bölgesinde bulunan ve Akdenize kıyısı bulunan Suriye, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği bir bölgede yer almaktadır. Suriyenin, Türkiye ile 822, Irak ile 605, Ürdün ile 373, Lübnan ile 375 ve İsrail ile 76 kilometre sınırı bulunmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2020:2-3). Suriye demografik açıdan bir mozaik görünüme sahiptir. Savaş öncesi dönemde 20 milyon nüfusa sahip olduğu dönemde, dini açıdan Nurayriler, Dürziler, İsmaililer, Hristiyanlar, Yahudiler ve nüfusun %70'ini meydana getiren Sünnilerden; etnik olarak ise Araplar, Türkmenler, Ermeniler, Çerkesler ve Kürtlerden oluşmaktaydı (Suriye Seminerleri Raporu, 2021:15-16).

2000 yılında Hafız Esed'in ölümüyle birlikte oğlu Beşşar Esed, yönetimi devralmıştır. Beşşar Esed reform yapma vaadinde bulunsa da bu reformla hayata geçirilemiş, babası gibi Beşşar Esed de otoriter bir yönetim tarzını benimsemiştir (Atacan, 2025:17). 1965 yılında doğan Beşşar Esed, Abisinin beklenmedik ölümü sonrası İngiltereden Suriyeye dönmüş, babası Hafız Esed tarafından kendi iktidarını devralması amacıyla eğitim verilmiştir. Beşşar Esed, 2000 yılında yapılan referandumla birlikte oyların %97'sini alarak Suriye'nin başına geçmiştir. Ekonomiyi modernleştirmek, yolsuzlukla mücadele ve demokratik eylemleri hayata geçirme gibi pek çok reform sözü veren Beşşar Esedin iktidara gelmesi, halk tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu dönemde siyasi suçluların serbest bırakılması, 30 senedir basımayan bağımsız gazetelerin yayınlanmaya başlaması, kamuya açık toplantıların düzenlenmesi ve bildirilen yayınlarınması gibi ilerlemeler kaydedildiği söylenebilir. Ayrıca Beşşar Esed, geniş ölçekli neo-liberal reformlar hayata geçirmiştir. Fakat bu hayata geçirilen neo-liberal reformlar, refah politikalarıyla desteklenmediği için, fakirlik, işsizlik ve gelir dağılımı dengesizlik artmıştır. Bu ekonomik sıkıntıların da 2011 yılında Beşşar Esed yönetimine karşı başlayan ayaklanmaların en büyük etkenlerinden birisinin olduğu söylenebilir (Özdemir, 2016:88-89).

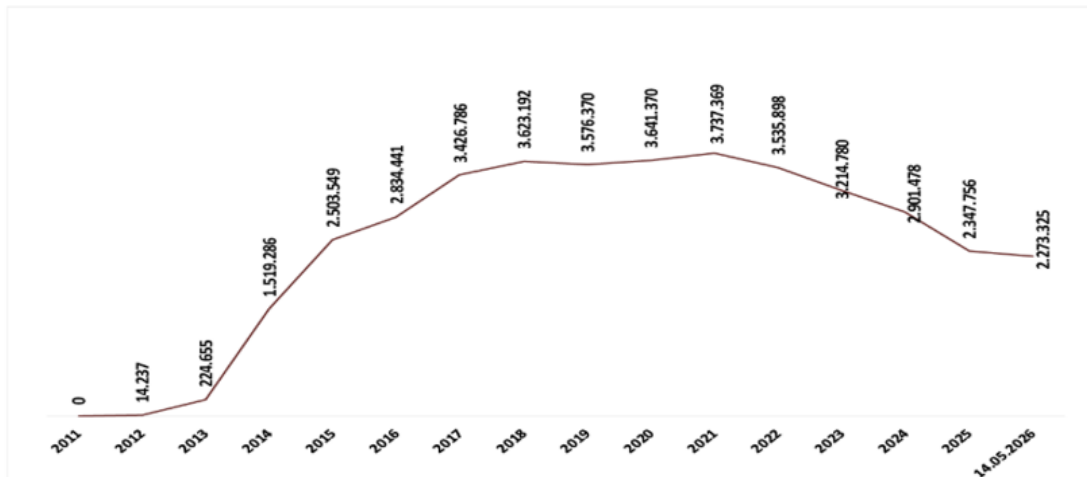
Kötü ekonomik durum ve yönetimin baskıcı yönü evrilmesi gibi nedenlerde ötürü, halk zaman zaman, Beşşar Esed yönetimine karşı başkaldırılarda bulunmuşsa da bu başkaldırıları için Arap Baharı, bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. 2011 yılında Dera'da başlayıp, ülkenin geneline kısa sürede yayılan bu gösterilerin, Beşşar Esed yönetimi tarafında şiddetle bastırılmaya çalışılmasıyla ülke bir iç savaşın içine sürüklenmiştir (Özdemir, 2016:83)

3. Türkiye'nin Suriye'de Göç, Güvenlik ve Diplomasi Politikası

Bu bölümde Türkiye'nin Suriye iç savaşı boyunca yapmış olduğu göç, güvenlik ve diplomasi adımları incelenecektir.

3. 1. Türkiye'nin Suriye İç Savaşında Göç Politikası

Suriye iç savaşı sonucu meydana gelen kitlesel göç hareketi, ikinci dünya savaşından itibaren en büyük kitlesel göç akınını meydana getirmiştir. Suriye' komşu ülkeler olarak Lübnan, Ürdün, Mısır, Irak ve Türkiye gibi çevre ülkeler ve Avrupa ülkeleri bu göç hareketine maruz ülkelerin başında gelmektedir. Bu ülkeler arasında Türkiye ise yaklaşık 3 milyon Suriyeliyi ülkeye alarak, dünyada en çok mülteciye sahip ülke konumuna gelmiştir (Şimşek ve İçduygu, 2017:6-7). Suriye iç savaşı, Suriye nüfusunun 3/4'ünün etkilenmesine ve bundan kaynaklı olarak da 1/4'ünün ülkeden ayrılmasına sebep olmuştur. Türkiye'de kayıtlı ve kayıtsız Suriyelilerin sayısı 2022 yılında zirve yaparak 4 milyona kadar ulaştığı tahmin edilmektedir. İlk etapta acil ihtiyaçların karşılanması, zorla geri gönderilmeme ve korunma ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Türkiye, Suriye'den gerçekleşen bu göç hareketini geçici görme eğiliminde olduğundan, sığınma kamplarına bu kişiler yerleştirilmiştir. Fakat, sayılar artması, kampların yetersiz kalması sonucunu doğurduğundan Suriyeliler, şehir ve kentlerde barınma ihtiyacını görmek durumunda kalmışlardır (Polis Akademisi, 2022:21). İç savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyeliler Türkiye'de "Geçici Koruma" statüsünde bulunmaktadır. 6458 sayılı Uluslararası Koruma ve Yabancılar kanunu 91. Maddeye göre geçici koruma, kitlesel olarak acil ve geçici koruma ihtiyacı bulunduğundan Türkiye sınırlarına gelen veya Türkiye sınırlarını geçen, bulunduğu ülkeden ayrılamaya zorlanan ve ülkesine geri dönme olanağı bulunmayan yabancılar olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı aşağıda gösterilmektedir (GİB, 2026):

Şekil 1. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2026.

Türkiye’deki geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yaş ve cinsiyet dağılımını gösterir istatistik aşağıda gösterilmektedir:

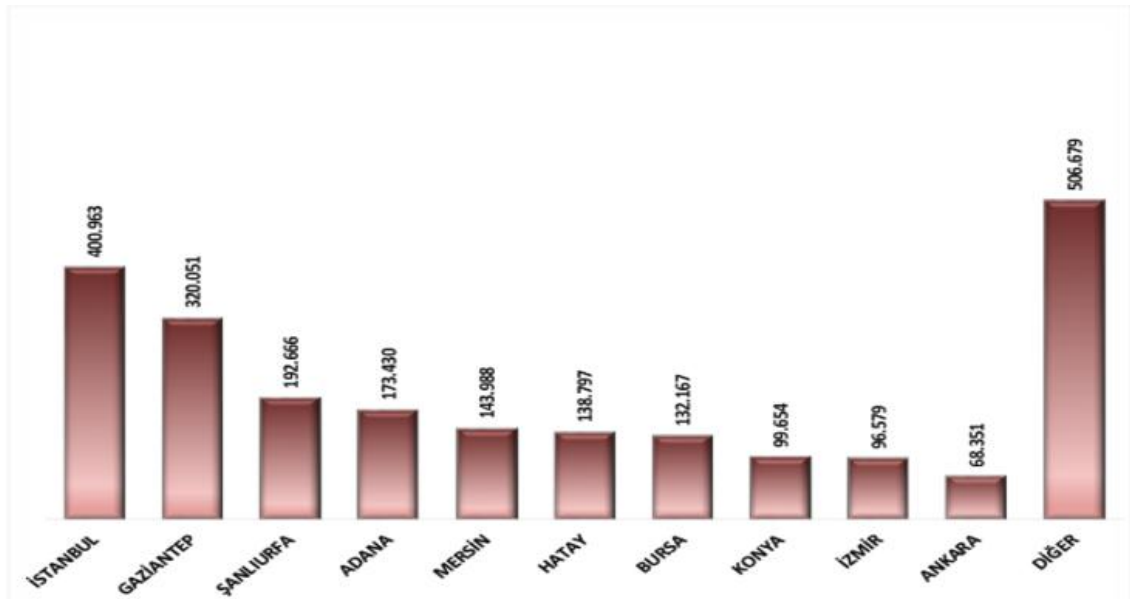
Tablo 1. Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2026.

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.171.458	1.101.867	2.273.325
0-4	153.959	144.790	298.749
5-17	401.857	379.044	780.901
18-64	599.900	558.111	1.158.011
65+	15.742	19.922	35.664

Tabloya bakıldığında, çoğunluğunun az bir farkla erkeklerin olduğu, 300 bine yakının çocuklardan oluştuğu, yaklaşık 36 binin ise 65 yaşı üstü kişilerden oluşturduğu görülmektedir. 5-17 yaş arasındaki suriyeliler 780 binden biraz fazlayken, 18-68 yaş arası suriyeli sayısı 1 milyon 158 bini aşmaktadır.

Geçici koruma kapsamında Türkiye’de bulunan Suriyeliler, Türkiye’nin dört bir tarafında yaşamaktadır. Sayılarına göre en çok Suriyelinin bulunduğu illere bakıldığında İstanbul, Gaziantep ve Şanlıurfa ilk üç sırada yer almaktadır. Aşağıda geçici koruma kapsamında Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin ilk 10 ildeki sıralaması gösterilmektedir;

Şekil 2. Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 İle Göre Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2026.

Türkiye’deki geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, gönüllü, güvenli, onur ve düzenli olarak zorlama ve baskı olmadan geri dönüşleri sağlanmaktadır. Geçici koruma kapsamındaki hiçbir Suriyeli, Suriye’ye dönmek için baskı ve zora maruz kalmamaktadır. Geri dönüşlerde, insan onurunu gözetilen bir yaşam standardı ve geri dönen kişilerin entegrasyonu ön planda tutulmaktadır. (GİB, 2026) Bu anlamda, yerel ve uluslararası kuruluşların katkısıyla AFAD koordinesinde geri dönen Suriyelilerin barınma sorununu çözmek amacıyla evler yapılmaktadır. Suriye’de hayatın normal dönmeye başlamasıyla birlikte, Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamında yaklaşık 658 bin Suriyeli geri dönüş gerçekleştirmiştir (SBB, 2024:347).

Suriyelilerin Türkiye’deki illerde bulunma oranlarına bakıldığında bazı iller öne çıkmaktadır. İlde bulunan kişi sayısının ilde kayıtlı Suriyeli sayısının %5’i geçtiği iller aşağıda sıralanmaktadır.

Şekil 2. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yaşadığı İldeki Yüzdelik Oranı İlk 5 İl

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2026.

İller	Kayıtlı Suriyeli	İl nüfusu	İlde Yaşayan Toplam Kişi sayısı	Kayıtlı Suriyeli Sayısının İlde Yaşayan kişi sayısına oranı
Kilis	46.787	157.363	204.150	%22,92
Gaziantep	320.051	2.222.415	2.542.466	%12,59
Hatay	138.797	1.577.531	1.716.328	%8,09
Şanlı Urfa	192.666	2.265.800	2.458.466	%7,84
Adana	173.430	2.283.609	2.457.039	%7,06

İlde yaşayan kişi sayısının ilde yaşayan Suriyeli sayısına oranında Kilis %22,91 oranıyla il sırada yer almaktadır. Gaziantep %12,59 oranıyla ikinci sırada, Hatay %8,09 oranıyla üçüncü sırada yer almaktadır. Şanlı Urfa %7,84 oranıyla dördüncü sırada yer alırken, Adana %7,06 oranıyla beşinci sırada yer almaktadır. Bu bağlamda bu illerde etnik değişiklikler olabileceği göz önünde bulundurulmalı, buna yönelik politikalar hayata geçirilmelidir. Ayrıca, İstanbul ve İstanbul benzeri büyükşehirler ayrı değerlendirilmelidir. Orana vurulduğunda küçük

yüzdelikler ortaya çıksa da buralarda gettolaşma tarzı alanların oluşması hem ayrışma hem de sosyal çatışma açısından risk teşkil etmektedir.

Buna ek olarak, Türkiye’de bulunan Suriyelilerden Avrupa ve Amerika’daki ülkelere yeniden yerleştirme gerçekleştirilmektedir. Türkiye’den son 10 yılda 73 binden fazla Suriyeli Batıdaki ülkelere güvenli bir şekilde yerleştirilmesi sağlanmıştır. Aşağıda bu ülkelerin sayısı ve kaç Suriyeli yerleştirildiği gösterilmektedir:

Tablo 3. 2016-2026 Yılları Arasında Suriyelilerin Üçüncü Ülkeye Yerleştirilmesi

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2026.

ÜLKE	TOPLAM
GENEL TOPLAM	73.232
ABD	8.540
ALMANYA	19.500
AVUSTRALYA	1.680
AVUSTURYA	219
BELÇİKA	1.940
BULGARİSTAN	119
DANİMARKA	31
ESTONYA	59
FİNLANDİYA	3.063
FRANSA	6.552
HIRVATİSTAN	250
HOLLANDA	6.076
İNGİLTERE	2.824
İSPANYA	1.213
İSVEÇ	3.174
İSVİÇRE	220
İTALYA	399
İZLANDA	0
KANADA	11.622
KANADA DOĞRUDAN	2.650
LETONYA	46
LİHTEHSTAYN	0
LİTVANYA	102
LÜKSEMBURG	206
MALTA	17
NORVEÇ	1.869
PORTEKİZ	535
ROMANYA	254
SLOVENYA	57
YENİ ZELANDA	15

Tabloya bakıldığında, sırasıyla 19.500 kişiyle Almanya, 11.622 kişiyle Kanada ve 6.552 kişiyle Fransa ilk üç sırada yer almaktadır.

3.2. Türkiye'nin Suriye İç Savaşından Kaynaklı Güvenlik Riskleri

29 Nisan 2011 tarihinde ilk mülteci kafilesıyla başlayan Suriye'den Türkiye'ye göçlerde, Esad yönetimin kısa sürede devrileceği düşünen Türkiye, bu sebeple açık kapı politikası izlemiş olup politikasını bu ön kabul üzerine inşa etmiştir. Fakat, çatışmalar kısa sürede bitmemiş, uzun soluklu bir iç savaş ortaya çıkmıştır. Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen göçler başta Türk misafirperverliği ve ensar-muhacir ilişkisi kapsamında değerlendirilse de sürenin uzaması ve Suriyeli işgücünün ücretlerde yarattığı düşüşler, toplumsal ön yargıların yanında, kültürel ve sosyal uyumsuzluklar, nefret suçları ve terör eylemleri gibi sebepler Suriyelilere bakışı değiştirmiştir. (Karasu, 2017:55-57)

2011 yılında Suriye'de başlayan ayaklanmalar sonucunda Suriye iç savaşa sürüklenmiş, 3,6 milyona varan bir kitle Türkiye'ye sığınmıştır. Türkiye'nin geçmişinde tecrübe ettiği Türk ve Türk soylu göçler göz önünde bulundurulduğunda kültür ve köken bakımından Suriye'den gelen bu göç farklılık etmektedir. Bu bağlamda, daha öncesinde uygulanan iskân kanunu gibi uygulamalar bu soruna cevap vermede yeterli olmayacağı için, uyum sürecini içeren yeni adımları atılması gerekmektedir (Karasu, 2017:53). Bu amaçla Türkiye, 2013 yılında uluslararası göç yönetebilmek için Göç İdaresi Genel Müdürlüğünü kurmuştur. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğü koymuştur (GİB, 2026).

Kitlesel göç hareketleri, sosyal ve sağlık yönünden, barınma, işsizlik ve ırkçılık yönünden pek çok sorunu da beraberinde getirdiğinden ortaya bir güvenlik riskleri alanı meydana gelmektedir. (Karasu, 2017:53) Suriye sığınmacılar, pek çok iç içe geçen güvenlik risklerini beraberinde barındırmaktadır. Asayiş suçları, bombalı terör saldırıları, toplum sağlığını tehdit eden bulaşıcı hastalıklar, sınır güvenliği ihlalleri gibi pek çok güvenlik riski Suriyeli sığınmacılarla ilişkilendirilebilmektedir. Buna ek olarak, yeterli eğitim alma olanağına sahip olmayan Suriyeli çocuklar, çete ve örgütler tarafında kullanılabileceği gibi, çete haline gelme ihtimalleri de bulunmaktadır. Kayıp nesil tehlikesinin yanında, toplumsal uyumsuzluk yönünden de riskler meydana gelmektedir (Karasu, 2017:59) Buna ek olarak, Türkiye'deki Suriyelilerin kenar mahallelerde yaşaması, Türkiye'deki Suriyelerin sosyal uyumu ve

Türkiye’deki topluma entegre olmasını zorlaştırmaktadır (Kadıoğlu, 2020:2201). Bu unsurların meydana getirebileceği çatışma ve uyumsuzluk risklerine karşı tedbirlerin alınması elzemdir.

Suriyeli sığınmacılarla yerel halk arasında şiddet içeren eylemlerin yaşanma ihtimali, Türkiye için en önemli güvenlik sorunlarının başında gelmektedir. Provokasyon ve diğer sebeplerle yerel halkın tepkisinin bir kitlesel eyleme dönüşebileceği unutulmamalıdır (Ağır ve Sezik, 2015:117.) Kayseri’de Suriye uyruklu bir şahsın bir çocuğunu taciz ettiği haberlerin yayılmasıyla şiddet olayları baş göstermiş ve diğer kentlere de sıçramıştır. Bu olayla ilgili olarak Türkiye genelinde Kayseri başlayan olaylardan dolayı 1065 kişi göz altına alınmış, 28 kişi ise tutuklanmıştır (BBC, 2026).

Suriye’den Türkiye’ye kısa bir zaman diliminde ve sayıca çok olarak insan göç etmeye başlamış, bu göç eden nüfus ise kontrol ve denetimden uzak bir şekilde Türkiye’deki şehirlere dağılmıştır. Türkiye’nin ise bu konuda kapsamlı bir hazırlığının bulunmamasının da etkisiyle, bu göç süreci toplumu derinden etkileyerek, toplumun algısını olumsuz etkilemiştir. (Karasu, 2017:61) Kontrolsüz ve sayıca çok olan sığınmacılar, ev sahibi ülkenin etnik düzenini değiştirme risk bulunmaktadır. Bu anlamda, sığınmacılık durumunun uzadığı durumlarda, sığınmacılar ve ev sahibi toplumla, özellikle, kültürel ve sosyal yönden uyumun olmadığı durumlarda çatışma durumu ve istikrarsızlık ortaya çıkabilmektedir. (Kadıoğlu, 2020:2019).

Yeterli eğitim olanaklarından mahrum kaldığı için eğitimsiz ve yaşadığı toplumla iletişim kurmada yeterli Türkçeye sahip olmayan, işsiz ve maddi olarak zor durumda olan Suriyelilerin suç örgütleri tarafından kullanılma ihtimali bulunmaktadır. Bu kişileri, şiddet içinde büyümesi bu ihtimali güçlendirmektedir(Karasu, 2017:64) Gerekli eğitimi alamadığı için hayatlarını sürdürmeleri için ihtiyaç duydukları bir gelir ve mesleki beceride yoksun olacak olan Suriyeli çocuklar, bu sebepten ötürü, gerek Türkiye gerekse de Suriye için kayıp bir nesil olacaktır (Karasu, 2017:66) Türkiye de 5-17 yaş arası eğitim çağında 401 bin kadar erkek, 379 bin kadar ise kız geçici koruma kapsamında Suriyeli bulunduğu göz önüne bulundurulursa, durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılabilir. 2011 yılında Suriye’deki iç savaş başladığı göz önüne alındığında bu kişiler Türkiye’ye sığındıklarında ya yeni doğmuşlardır ya da Türkiye’de doğmuşlardır. Suriye’deki iç savaş bitmiş olsa da Suriyelilerin hemen hepsinin gitmeyeceği kabul edilebilir. Bu anlamda, Türkiye’de kalan ve kalmayı sürdüren Suriyeliler için özellikler genç ve çocuk yaşlılar için topluma adapte etmeye yönelik adımla atılmalı, toplumun dışına itilerek kriminalleşmelerine izin verilmemelidir.

Suriye'den Türkiye'ye sığınan Suriyeliler, teşkil ettiği sağlık sorunlarından ötürü Türkiye'nin kamu ve toplum sağlığına dair risk oluşturmaktadır. Kontrolsüz ve denetimsiz bir şekilde gelen Suriyeli sığınmacılar yeterli sağlık kontrolleri yapılamadığı için kızamık, difteri, çocuk felci gibi hastaları da beraberinde taşıyabilmektedir. Bu duruma ek olarak yetersiz beslenme ve hijyen eksikliği, sağlıksız barınma koşulları çeşitli hastalıkların görülmesini ve yayılmasını arttırabilmektedir. (Karasu, 2017:68-69)

İç savaşlar, iç savaşı tecrübe eden devletleri ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal yönlerden etkilediği gibi, iç savaşın bulunduğu ülkeye komşu olan ülkeleri etkileyebilmektedir. İç savaş kaynaklı şiddet çevre ülkelere sıçrayabilir, bunun sonucu olarak da komşu ülkeler de iç savaşın içine çekilebilirler. İç savaşın doğurduğu otorite boşluğunun da etkisiyle terör örgütleri, komşu ülkelere saldırmak için cesaretlenebilir, bu ülkelerde bulunan etnik gruplarıyla bulunan bağlantılarını güçlenebilir. Artan şiddet ve iç savaşı yaşayan Suriye, Türkiye için bu sonuçların doğmasına zemin hazırlamıştır. Otorite boşluğunu ve göç krizini fırsata çeviren Terör örgütü DEAŞ'ın Türkiye'ye yönelik saldırıları sonucu yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir. PKK terör örgütü ve Suriye kolu PYD/YPG terör örgütü de iç savaşı fırsata çevirmeye yönelik adımlar atmıştır. Suriye'deki iç savaş boyunca kazanımlar elde etmiş, Türkiye'deki PKK ile birleşerek etnik kimlik temelli bir Kürt devleti kurmaya yönelik politikalar uygulamıştır. (Kadioğlu, 2020:2189-2190)

DEAŞ'ın Türkiye'ye saldırıları sonucunda 2014-2017 yılları arasında 315 kişi hayatını kaybetmiş, 1345 kişi de bu saldırılarda yaralanmıştır. Türkiye'nin, Irak ve Suriye sınırını avantaj olarak kullanan ve sahip olduğu maddi olanaklar neticesinde eriştiği insan ve ekipman gücüyle birlikte DEAŞ'ın gerçekleştirdiği eylemler, terörün Türkiye'nin farklı bölgeleri etkileyerek yayılmasına sebep olmuştur (Kadioğlu, 2020:2192-2194) Buna örnek olarak 29 Aralık 2025 günü sakin ve küçük bir kent olan Yalova şehrinde Emniyet güçlerinin düzenlediği operasyonla örgüt üyeleriyle çıkması gösterilebilir. Bu çatışmada 3 polis hayatını kaybederken, 4 örgüt üyesi öldürülerek ele geçirilmiştir (BBC, 2026). Bu olay DEAŞ'ın küçük illerde dahi yapılandığını göstermektedir.

Suriye iç savaşıyla birlikte, PYD/YPG de yayılma alanı bulmuştur. Bundan hem Suriye'deki otorite boşluğu hem de DEAŞ örgütüne karşı PYD/ YPG'nin Batı koalisyonunca yerel ortak olarak görülmesi etkili olmuştur. Türkiye, PYD/YPG terör örgütünün yayılmasının önüne geçmek amacıyla çeşitli operasyonlar düzenlemiştir. Türkiye sırasıyla Suriye sınırında 2016-2017 yıllarında Fırat Kalkanı operasyonu, 2018 yılında Zeytin Dalı operasyonu, 2019

yılında Barış Pınarı operasyonunu icra ederek, sınır güvenliğini sağlamayı ve sınırında PYD/YPG'nin kontrol ettiği bir özerk bölge veya terör devleti kurulmasını engellemeyi amaçlamıştır (Kadioğlu, 2020:219).

Suriye'nin Arap Baharıyla birlikte iç savaşa sürüklenmesi Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. 2011-2016 arasındaki dönem boyunca tarihinin en büyük kitlesel göç hareketleri ve bombalı intihar saldırılarını içeren terör saldırılarına maruz kalan Türkiye için bu durum riskler ve güvenlik sorunları meydana getirmiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı riskler ve tehditler geç de olsa anlaşılmış, iç güvenliği yakından ilgilendirmesi sebebiyle sınır güvenliği alanında adımlar atılma başlanmıştır. Yeni bir göç ve terör tehdidine karşı Sınır güvenliğini güçlendirmek amacıyla Türkiye 2015 yılında ‘Sınır Fiziki Güvenlik Sistemleri’ uygulamalarına başlamış, Türkiye ile Suriye arasındaki 911 kilometrelik sınır boyunca, hudut karakolları fiziki olarak güçlendirilmiş, sınır güvenliğinde yer alan güvenlik personeli teknolojik ekipmanlarla donatılmıştır. Sınır boyunca aydınlatma sistemlerinin bulunduğu devriye yollarına ek olarak 830 kilometrelik duvar inşa edilmiştir (Aras, 2022:481). Örülen duvarla birlikte, düzensiz göçle, uyuşturucu ve diğer kaçakçılığı suçları mücadele ve ülkeye kaçak yollardan girmeye çalışan teröristlerin engellenmesi amaçlanmaktadır (Bostan ve Kuş Demiray, 2019:142).

Türkiye'nin komşu devletlerle 2.949 kilometrelik kara sınırı bulunmaktadır (Bostan ve Kuş Demiray, 2019:138). Bu sınırın 911 kilometrelik kısmının Suriye ile olduğu göz önünde bulundurulursa tüm kara sınırlarının üçte birini Suriye sınırı oluşturmaktadır. Bu anlamda, Suriye sınırındaki sınır güvenliği hem iç güvenlik hem de dış güvenlik için son derece önem arz etmektedir. 13 Kasım 2022 yılında Taksimde 6 kişinin öldüğü, 99 kişinin yaralandığı saldırı iç güvenlik ve dış güvenlik bağlantısını ortaya koymaktadır. Saldırının faili olarak yakalanan Suriye uyruklu Ahlam Albashir isimli kadın şahsın PKK/PYD/YPG adına eylem yapmak üzere Türkiye'ye Afrin-idlib üzerinden kaçak yollarla giriş yaptığı ve bombayı da beraberinde getirdiği belirtilmektedir (DW, 2024).

Bugün pek çok ülkenin karşı karşıya olduğu kontrolsüz göç ve güvenlik ikilemini Türkiye daha ciddi ve acı bir şekilde tecrübe etmektedir. Gerek sahip olduğu mülteci stoku gerekse de çevresinde istikrarsız ülkelerin bulunmasından dolayı uluslararası göç ve ulusal güvenlik arasında ikilemde kalan Türkiye, kırılgan hale gelmektedir. Ayrıca kontrolsüz göç uygulamaların devam etmesi halinde Türkiye'nin ulusal güvenlik sorunları ve riskleri yaşaması olasıdır. Bu sebeple Açık Kapı politikasından güvenlik odaklı bir uluslararası göç politikasına

geçilmesi, bir zorunluluktur (Demirkol, 2023:14-15). Aksi takdirde Türkiye bu durumdan olumsuz etkilenecektir.

3.3. Türkiye'nin Suriye İç Savaşında Bölgesel Diplomasi Çabaları

2010 yılında Tunus'ta seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin güvenlik güçleriyle tartışması sonrası kendisini yakması sonucu halk ayaklanmasının fitili ateşlenmiştir. Bu ayaklanma zincirleme bir etki göstererek Libya, Mısır gibi çevre ülkelere ve son olarak Suriye'de yayılmıştır. Arap Baharı olarak bu süreç bu ülkelerde farklı sonuçlar doğurmuştur. Suriye'de ise, binlerce insanın hayatını kaybettiği, milyonlarca insanın ülke içinde zorla yerinden edildiği veya ülkeyi terk etmek durumunda kaldığı, uzun soluklu bir iç savaşa dönüşmüştür. Özgürlük ve demokrasi amaçlayan Arap Baharının etkisiyle, Suriye'deki gösterilerin meydana gelmesinde ülkedeki yoksulluk ve yolsuzluk, insanların özgürlüklerine yapılan müdahaleler ve kısıtlamalar, ayrımcılık, siyasi ve sosyal baskı uygulamaları, yerel hizmetlerin yetersiz oluşu gibi unsurlar etkili olmuştur (Sarı,2022:2-5).

Suriye iç savaşı ciddi ve dramatik sonuçlar doğurmuştur. Savaşın başladığı 2011 yılından itibaren çatışmalarda 400 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. 6,9 milyon insan ülkesini terk etmek durumunda kalarak başka ülkelere sığınmıştır.7,3 milyon insan ise, ülke içinde yerinden edilmiştir. Savaş yoksulluğun ve açlığın artmasına, ortalama yaşam süresinin kısalmasına, sağlık koşullarının zorlaşmasına neden olmuştur. (Our World Data, 2026)

Suriye iç savaşı boyunca iki kutup ortaya çıkmıştır. Rusya, Irak, İran ve Lübnan, Batı-karşıtı ve Şii destekçisi olarak rejimi destekleyen ülkeler olarak öne çıkarken, Suudi Arabistan, Katar, Ürdün, Türkiye ve Batılı ülkeler Sünni olarak muhalifleri desteklemiştir. Savaşın gidişatında bu ülkeler son derece etkili olmuştur. Bu dönemde Türkiye Suriye Krizinde aktif bir tavır alarak, Esed'in devrilmesi ve muhalefetin kazanması için açıkça adımlar atmıştır. (Özdemir, 2016:93-95)

Rejimi devirmeye çalışan muhalifler, ABD ve batılı devletlerin destekleri sonucu sayı ve güç bakımından görmezden gelinemeyecek bir boyuta ulaşmıştır. Fakat, yine de bu desteklere rağmen muhaliflerin rejimi devirmesi mümkün olamamıştır. Rejimin ayakta kalmasında, küresel ve bölgesel güçlerin iç savaşa dahil olması, Rusya ve İran gibi ülkelerin rejimi askeri ve diğer yönlerden desteklemesi etkili olmuştur (Özdemir,2016:97).

İç savaş boyunca, DAEŞ ile mücadele gerekçe gösterilerek, ABD'nin yardım ve destekleri PYD/YPG güçlerinin Suriye'nin kuzey ve doğusunda güçlenmesine ve genişlemesine zemin hazırlamış, bu bölgelerde PYD/YPG yönetimi ele geçirilmiş, özerlik bölgeler ilan edilmiştir. Türkiye ise, terör örgütünün uzantısı olması sebebiyle bu durumu bir tehdit olarak algılamış, Suriye'nin kuzeyine askeri operasyonlar düzenlemiştir. Sınırlarındaki tehditleri yok etmek ve Suriye'nin kuzeyinde güvenli bir bölge oluşturmak amacıyla da bu dönemde askeri operasyonlar düzenleyen Türkiye, Suriyeli muhalif gruplara ve Türkmenlere destek vermiş, körfez ülkeleri tarafından ise muhalif gruplar, finansal ve lojistik yönden desteklenmiştir (Atacan, 2025:18-19).

Suriye iç savaşının sona erdirilmesi ilk olarak Viyana'da başlayan görüşmeler, Cenevre'de devam etmiştir. 2017 yılında Kazakistan'da Astana görüşmeleri gerçekleştirilmişse de bir sonuç getirmemiştir. 2017 yılının sonuna doğru Kasım ayında Soçi zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu Rusya tarafından organize edilen bu zirveye İran ve Türkiye de üst düzey bir katılım sağlamıştır. Soçi zirvesinden savaşı tamamen durduracak bir karar çıkmamıştır. Bu zirveyle birlikte Türkiye'nin Suriye politikasında değişiklikler meydana gelmiştir. Türkiye'nin mevcut Şam yönetimiyle ilgili eski söylemlerini geri plana attığı, gönülsüz de olsa Esed yönetimine itiraz etmeyerek rıza gösterdiği söylenmektedir (Bozkurt, 2018:59).

2024 yılı 8 Aralık'ta Suriye'de rejim değişikliği yaşanmıştır. Bu yaşanan rejim değişikliği ile yeni bir dönem başlamıştır. Rejimin çöküşüyle birlikte, içinde Araplar, Türkmenler, Kürtler, Ermeniler ve diğer azınlık grupların da bulunduğu Suriye'deki mevcut siyasi yapı ve yeni yönetim için arayışlar ve farklı siyasi ve toplumsal grupların bulunduğu güç mücadeleleri başlamış, bu durum da bir takım yeni ittifakların kurulmasına yol açmıştır. Bu süreç boyunca, Uluslararası toplum da Suriye'deki geçiş sürecine destek vermiş, bu da kritik bir yol oynamıştır (Atacan,2025:19).

8 Aralık 2024'te Esed rejimin devrilmesiyle, yaklaşık olarak 14 yıl süren iç savaşın ardından Heyet Tahrir eş-Şam örgütü öncülüğünde ülkenin yeni liderleri, kurumları ülkeyi yeniden inşa etmeye girişim adımları atmış, HTŞ lider Ahmet Eş-Şera geçici devlet başkanı olarak atanmıştır. Daha sonra ise, Eş-Şera, 2025 mart ayında ülkenin geçiş dönemi olarak nitelenen geçiş anayasasını imzalayarak yürürlüğe sokmuştur (BBC,2025).

Suriye’deki rejim değişikliği ile birlikte, Türkiye- Suriye arasındaki ilişkilerde diplomatik ilişki ve ülkeler arası iş birliği zemininde yeni bir dönem başlamıştır. Sınır güvenliğinin sağlanması ve terör örgütleriyle orta mücadele edilmesi amacıyla iki ülke ortak çalışmalar yapmaktadır. Türkiye de Suriye’nin yeniden inşa süreci ve bölgede istikrarın sağlanmasında katkı sağlamaktadır. Ayrıca ekonomik ilişkiler ve ticaretin geliştirmesine yönelik ortak proje çalışmalarına başlanılmıştır (Atacan, 2025:21).

4. Sonuç

Uzun yıllar süren iç savaş boyunca Suriye, ağır yıkımlara maruz kalmış, milyonlarca insanı ülke içinde göç etmek zorunda kalmış, milyonlarca insanı ise ülkelerini terk ederek çeşitli ülkelere sığınmıştır. Türkiye, içi savaştan kaçan Suriyelilere Açık Kapı politikası uygulayarak kapılarını açmıştır. Fakat, sığınmacı sayısının kontrolsüz ve fazla olması ve bu süreçte yaşanan ekonomik zorluklar gibi unsurlar Türkiye’yi zor durumda bırakmıştır. Bölgesel istikrarın sağlanması ve sığınmacı olarak çeşitli ülkelere göç eden Suriyelilerin geri ülkelerine dönebilmeleri için Suriye’de istikrarın tesis edilmesi zorunludur.

Savaşın seyri 2024 yılında değişmiş, Esed yönetimi yıkılarak yerine yeni bir yönetim kurulmuştur. Rejimin değişmesiyle birlikte Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler gelişmektedir. Suriye, Orta Doğu'nun yeniden şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Ülkenin demokratikleşme ve istikrar süreci, bölgedeki diğer ülkeler için de örnek teşkil edecektir. Bu süreçte, uluslararası toplumun ve bölgesel aktörlerin Suriye'ye destek vermesi, Orta Doğu'daki barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda Türkiye ve Suriye ilişkilerinin güçlendirilmesi, karşılıklı iş birliği ve diyalogun geliştirilmesi önem arz etmektedir. Türkiye’nin Suriye’nin yeniden inşa sürecinde yer alarak, Suriye’de ve bölgede istikrarın sağlanmasında katlı sunabilecektir (Atacan, 2025:22-23).

Kaynakça

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Erişim adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6458&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Aras, F. Ç. (2023). Türkiye’de Yeni Sınır Güvenliği Paradigması: Göç, Güvenlik ve Göç Yönetimi. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 61, 469-487.

Atacan, B. (2025). Suriye’nin Tarihsel Ve Sosyo-Politik Dönüşümü: Kültürel Miras, Modern Krizler Ve Gelecek Perspektifleri. *Avrasya Dosyası*, 15(2), 1-27

BBC (2024). Kayseri olayları: Türkiye genelinde gözaltına alınan 1065 kişiden 28'i tutuklandı, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2026, <https://www.bbc.com/turkce/articles/crgmzv9p2y3o>

BBC (2026), Suriye'de yeni dönemin ilk seçimleri: Kadın ve azınlıkların temsil oranı düşük, Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c80g2x5rp93o>

BBC (2026). Yalova'daki çatışma Türkiye'de IŞİD'le ilgili riskler konusunda ne anlatıyor, Erişim tarihi: 26 Mayıs 2026, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cj0dzpne2pdo>

Bostan H., ve Kuş Demiray, D. (2019). Türkiye’de düzensiz göçle mücadelede yeni bir yaklaşım: Sınır güvenlik duvarı. *Türk İdare Dergisi*, 488, 125-170.

Bozkurt, K. (2018). Suriye İç Savaşı: Savaşın Yarattığı Mültecilik Akınının Türkiye ve Avrupa Birliği’ne Yansımaları. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1(1), 57-70.

Demirkol, A. (2023). Kontrolsüz Uluslararası Göç, Ulusal Güvenlik ve Türkiye: Bir Gelecek Perspektifi. *Post-Güvenlik İkilemler, Entegrasyonlar, Modeller ve Asya*. Tasam Yayınları, 609-627.

DW (2024). Taksim'de bombalı saldırı davasında karar açıklandı, Erişim tarihi: 26 Mayıs 2026, www.dw.com/tr/taksimde-bombali-saldiri-davasinda-karar-aciklandi/a-68921370

Göç İdaresi Başkanlığı, 2026. Başkanlık, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2026
<https://www.goc.gov.tr/baskanligin-gorevleri>

Göç İdaresi Başkanlığı, 2026. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Gönüllü, Güvenli, Onurlu ve Düzenli Geri Dönüşü, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2026,
<https://www.goc.gov.tr/gonullu-geri-donus>

Göç İdaresi Başkanlığı, 2026. Geçici Koruma, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2026,
<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Kadıoğlu, İ. A. (2020). Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Çatışma, Güvenlik ve Sığınma. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(29), 2179-2213.

Karasu, M. A. (2018). Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Kentlerde Neden Oldukları Güvenlik Riskleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(2), 51-74.

Our Word in Data (2026). *The Syrian civil war has killed hundreds of thousands, displaced millions, and caused poor health and widespread poverty*. Erişim tarihi: 26 Mayıs 2026, <https://ourworldindata.org/data-insights/the-syrian-civil-war-has-killed-hundreds-of-thousands-displaced-millions-and-caused-poor-health-and-widespread-poverty>

Özdemir, Ç. (2016). Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi? *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* (2), 81-102.

Polis Akademisi (2022). İnsan Hakları Bağlamında Göç Yönetimi ve Sınır Güvenliği, Erişim tarihi: 29.04.2026, <https://cdn2.pa.edu.tr/Upload/Rapor/Dosya/insan-haklari-baglaminda-goc-yonetimi-ve-sinir-guvenligi.pdf>

Sarı, A. (2022). Barışçıl Gösterilerden Silahlı Çatışmaya: Suriye İç Savaşı Örneği. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 2022 5(2), 1-14

SBB (2025), 2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Programı, Erişim: 15 Mayıs, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/10/2024-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf>

Sezik, M., ve Ağır, O. (2016). Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 95-124

Suriye Seminerleri Raporu (2021). Orta doğu Vakfı, Erişim tarihi: 10 Aralık 2025, <https://www.ortadoguvakfi.org.tr/suriye-seminerleri-raporu>

Şimşek, D. ve İçduygu, A. (2017) Uluslararası Göç, Politika ve Güvenlik. *Toplum ve Bilim*, sayı 140, 6-11.

T.C. Ticaret Bakanlığı (2020). Suriye Ülke Profili. Erişim tarihi: 10 Ocak 2016, <https://www.deik.org.tr/uploads/suriye-ulke-profil-2020.pdf>

RÜYA BİLİMİNİN YENİDEN CANLANDIRILMASI ÜZERİNE: BİR FIKIHÇI GÖZÜYLE

Doç. Dr. Cemalettin ŞEN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

c.sen1@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3999-5426

ÖZET

Bu bildirinin temel konusu, psikolojiye yardımcı bir disiplin olan rüya bilimidir. Kavramsal çözümleme ve normatif analiz yöntemlerinin baskın olarak kullanıldığı bu çalışmada rüya biliminin ana hatlarıyla tanıtılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda rüya biliminin tanımı, psikoloji ile ilişkisi, amaçları ve önemi kendi bilgi ve tecrübelerimiz ışığında yeniden ele alınmıştır. Rüya bilimi; rüya ve yorumu ile ilişkili konuları disiplinler arası yaklaşımla incelemenin yanı sıra rüya ve yorumuna ilişkin teorik ve pratik öneriler sunan ve bütüncül bir bakış açısıyla rüya ve yorumuyla ilgili sorulara cevap, sorunlara da çözüm arayan psikolojiye yardımcı bir bilim dalıdır. Rüya biliminin; adalet psikolojisi, eğitim psikolojisi vs. psikolojiye yardımcı diğer pek çok disiplin gibi psikolojinin gelişimine ve yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına katkıda bulunması mümkündür. Rüya biliminin ilk temel amacı; rüya ve yorumu ile ilişkili bütün konuların her açıdan incelenmesidir. Bu, rüya biliminin teorik ve bilimsel amacıdır. İkinci temel amacı ise ilk amaca ulaşmayı kolaylaştıracak ulusal ve evrensel çapta komisyonların ve kuruluşların kurulması olarak tanımlayabileceğimiz şekilde pratik ve kurumsaldır. Rüya biliminin, rüya ve yorumu ile ilgili gelişmeleri hızlandırması umulabilir. Rüya bilimi; kişi, zaman ve mekân ayrımı yapmaksızın dikkate değer bütün rüyalara ve rüya yorumlarına odaklandığı için evrensel çapta bir fikir alışverişinin ve bilimsel gelişimin önünü açabilecektir. Sonuç olarak rüya biliminin, bilim dünyasınca psikolojinin bir alt disiplini olarak ele alınıp geliştirilmesinin, insanlık için büyük bir fırsat olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, psikoloji, rüya, rüya bilimi, rüya yorumu

**ON THE REVITALIZATION OF DREAM SCIENCE: FROM THE PERSPECTIVE
OF A SCHOLAR OF ISLAMIC LAW**

Assoc. Prof. Dr. Cemalettin ŞEN

Bolu Abant İzzet Baysal University

c.sen1@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3999-5426

ABSTRACT

The main subject of this paper is the dream science, an auxiliary discipline of psychology. This study, which makes predominant use of conceptual and normative analysis methods, aims to provide an overview of the dream science. In this context, the definition of dream science, its relationship with psychology, its aims and its significance have been re-examined in the light of our own knowledge and experience. The dream science is an auxiliary branch of psychology which, in addition to examining topics related to dreams and their interpretation through an interdisciplinary approach, offers theoretical and practical recommendations regarding dreams and their interpretation, and seeks answers to questions and solutions to problems concerning dreams and their interpretation from a holistic perspective. It is possible that the dream science, like many other disciplines that support psychology—such as the psychology of justice, educational psychology, and so on—will contribute to the development of psychology and the emergence of new areas of specialisation. The primary aim of the dream science is to examine all matters relating to dreams and their interpretation from every angle. This is the theoretical and scientific aim of the dream science. Its second fundamental objective is of a practical and institutional nature, which we might define as the establishment of commissions and organisations at both national and international levels that will facilitate the achievement of the first objective. It is hoped that the dream science will accelerate developments relating to dreams and their interpretation. The dream science, by focusing on all noteworthy dreams and dream interpretations without distinction as to person, time or place, will pave the way for a universal exchange of ideas and scientific progress. In conclusion, it can be said that the dream science—which is recognised and developed by the scientific community as a sub-discipline of psychology—represents a great opportunity for humanity.

Keywords: Islamic law, psychology, dream, dream science, dream interpretation

1. GİRİŞ

Bu bildiri, rüyaların sadece psikolojinin bir inceleme alanı olarak değil, kendine özgü terminolojisi, çözüm bekleyen sorunları, yöntemleri ve amaçları bulunan disiplinler arası bir bilim dalı kapsamında yeniden ele alınabileceği tezinden hareket etmektedir.

Geçmişten günümüze rüyalar; felsefe, psikoloji ve tıp başta olmak üzere pek çok disiplinin ilgi odağı olmuştur. Ruhsal hayatın en dikkat çekici ve gizemli (Jung, 2001: 357) olgularından biri olan rüyalar, bireysel ve toplumsal düzeyde önemli ve çok boyutlu etkileri bulunan (Şah Veliyyullah, 1992: 23) bir deneyim niteliğine sahiptir.

Kabul etmek gerekir ki rüya ve yorumu asırlar önce bir bilim dalı olarak ele alınmıştır (Taşköprizâde Ahmed Efendi, 1968: 1/335; Fârâbî, 1986: 97). Rüya ve yorumuna ilişkin bilimsel yeniden doğuş ise kanaatimizce psikanalizin kurucusu Sigmund Freud (1856-1939) önderliğinde gerçekleşmiştir (Benzer bir düşünce için bk. Gutheil, 2006: 9). Buna karşın son yıllarda rüyaların bütüncül bir bakış açısıyla sistematik olarak ve müstakil bir bilim dalı çerçevesinde incelenmesi anlayışının yeterli ölçüde gelişmediği görülmektedir. Bu bağlamda, rüyaların disiplinler arası, bütüncül ve sistemli bir bakış açısıyla ve bağımsız bir bilim dalı adı altında yeniden ele alınması bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın temel konusu rüya bilimi, başlıca amacı ise söz konusu bilim dalının psikolojiye yardımcı bir disiplin olarak yeniden canlandırılmasıdır. Rüya bilimi, tarafımızdan 1988 yılından itibaren uzun yıllara yayılan araştırmalar ışığında geliştirilmeye çalışılan bir yaklaşımdır. Kavramsal çözümleme ve normatif analiz yöntemlerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı bu çalışmada, söz konusu disiplinin ana çerçevesinin genel hatlarıyla ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu bildirinin bazı bölümlerinde akademik üslubun geliştirilmesi ve anlatımın iyileştirilmesi amacıyla 08-09 Temmuz 2026 tarihlerinde OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT'den faydalanılmıştır. Bildirinin bilimsel içeriği ve ulaşılan sonuçlar tamamen yazara aittir. Bu açıklama, akademik şeffaflık ve etik ilkelere uyum maksadıyla yapılmıştır.

Bildirinin kapsamı gereği psikolojik açıklamalara ilişkin ayrıntılı tartışmalara girilmemiş; bunun yerine rüya biliminin tanıtımı için gerekli görülen temel psikolojik kavram ve değerlendirmelerle yetinilmiştir. Bu çerçevede rüya biliminin tanımı, psikoloji ile ilişkisi, amacı, kapsamı ve bilimsel önemi, uzun yıllara dayanan araştırma ve gözlemlerimiz ışığında sistematik bir bütünlük içerisinde yeniden değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Arapça kökenli bir kelime olan ve “uykuda görülen şey, uykuda görme” anlamına gelen (Sarı, 1982: 562; Sarı, 1991: 388) rüya, Türkçede düş (Ayverdi, 2010: 1036), Farsçada hâb (Ziyâ Şükûn, 1984: 2/812-813), Latince somnium (Alova, 2013: 560), Yunancada oneiros (Çelgin, 2011: 472), Almancada Traum (Steuerwald, 1993: 782), Fransızcada rêve (*Dictionnaire Français-Arabe*, 1857: 603), İngilizcede ise dream (Redhouse, 1991: 965) sözcüğüyle karşılaşılır. Türkçe kaleme alınmış eski ve yeni kaynaklarda kimi zaman hulm, hâb, düş, menâm, seyr ve vâkıa sözcükleri rüya anlamında kullanılmaktadır (Schimmel, 2005: 43-44). Genel değişik bilinç durumlarından biri olan (Şen, 2010: 117) rüya, uykudayken sanki gerçekmiş gibi beliren (Arkonaç, 1999: 172; Köroğlu, 2015: 92) ve düşünce içeriğini sembolize eden görüntü ve algılardan meydana gelen psikolojik olay (*Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi*, 1993: 12/376; Budak, 2000: 648) olarak tanımlanabilir.

Yeniden canlandırılmasını önerdiğimiz rüya bilimi ise; rüya ve yorumu ile ilişkili konuları disiplinler arası yaklaşımla incelemenin yanı sıra rüya ve yorumuna ilişkin teorik ve pratik öneriler sunan ve bütüncül bir bakış açısıyla rüya ve yorumuyla ilgili sorulara cevap, sorunlara da çözüm arayan psikolojiye yardımcı bir bilim dalıdır.

Yukarıda geçen tanım da belirtildiği üzere rüya biliminin, her şeyden önce psikolojiye yardım fonksiyonu göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim söz konusu disiplin, eskiden beri bütün çağlarda insanların ilgisini çeken (Baymur, 1978: 201); felsefe, tıp, tasavvuf ve edebiyat gibi pek çok alanın da konusu olan (Çelepi, 2017: 6) evrensel ve psikolojik bir süreç olarak karşımıza çıkan (Parman, 2001: 1) rüyanın ve yorumunun bütün yönleriyle incelenmesini hedeflemektedir. Rüya bilimini kendi içinde iki alt disipline ayırmak mümkündür:

(1) Rüya Bilgisi: “Rüya Bilimi: Genel”, “Rüya Nazariyatı” ve “Rüya Teorisi” gibi isimlerle de adlandırılabilen rüya bilgisi, rüya ile ilişkili konuları disiplinler arası yaklaşımla incelemenin yanı sıra rüyaya ilişkin teorik ve pratik öneriler sunan ve bütüncül bir bakış açısıyla rüya ile ilgili sorulara cevap, sorunlara da çözüm arayan alt disiplindir. Rüya bilgisinin temel konuları arasında rüyalarla ilgili kavramlar, kaynaklar, kişiler, olaylar ve tarihçe vardır.

(2) Rüya Yorumu: “Rüya Bilimi: Özel”, “Rüya Uygulaması” ve “Rüya Pratiği” gibi isimlerle de adlandırılabilen rüya yorumu, rüya yorumu ile ilişkili konuları disiplinler arası yaklaşımla incelemenin yanı sıra rüya yorumuna ilişkin teorik ve pratik öneriler sunan ve bütüncül bir bakış açısıyla rüya yorumuyla ilgili sorulara cevap, sorunlara da çözüm arayan alt disiplindir. Rüya yorumunun temel konuları arasında rüyaların yorumlanmasında kimlerin,

neyi, ne zaman ve nasıl yapmaları gerektiği hususları, başka bir ifadeyle rüyaların yorumlanma usulü yer alır.

3. RÜYA BİLİMİNİN AMAÇLARI

Rüya biliminin ilk temel amacı; rüya ile ilişkili bütün konuların her açıdan incelenmesidir. Bu, rüya biliminin teorik ve bilimsel amacıdır. Rüya (Budak, 2000: 648), bilinç (Şen, 2010: 110-122), uyku (Budak, 2000: 789-780), kâbus (Budak, 2000: 420), REM (Budak, 2000: 634), REM dışı uyku (Budak, 2000: 634), REM uykusu davranış bozukluğu (Budak, 2000: 634), ruh (Budak, 2000: 644-648), rüya çalışması (Budak, 2000: 648; Bakırcıoğlu, 2012: 773), rüya egosu (Budak, 2000: 648) ve rüya sembolizmi (Budak, 2000: 649) gibi kavram ve konular ile rüyalarla ilgili tarihsel bilgiler, kişiler ve olaylar üzerinde durmak bu amacın bir yansımasıdır.

İkinci temel amacı ise ilk hedefe ulaşmayı kolaylaştıracak ulusal ve evrensel çapta komisyonların ve kuruluşların kurulması olarak tanımlayabileceğimiz şekilde pratik ve kurumsaldır. Hem ülke çapında hem de dünya ölçeğinde daha bilimsel ve daha sağlıklı bilgi ve tecrübeye ulaşabilmek için gereken kurum ve kuruluşların ihdas edilmesi ile var olanların işlevsel hâle getirilmesi bu amacın bir tezahürüdür.

Bu bağlamda aşağıdaki önerilerimiz yukarıdaki amaçlara ulaşma noktasında bir hareket noktası olarak değerlendirilebilir:

(1) Disiplinler Arası Rüya Ansiklopedisi (DARA): Rüya ve yorumuna ilişkin kavramların, kişilerin, olayların, eserlerin vs. alfabetik sırayla maddeler hâlinde ve uzmanlarınca açıklandığı, güncellenmeye müsait şekilde elektronik olarak yayımlanan, uluslararası düzeyde ve disiplinler arası bir ansiklopedidir. Söz konusu ansiklopedi aracılığıyla rüya ve yorumuna ilişkin olabildiğince çok bilginin sistematik bir şekilde maddeler hâlinde açıklanması sayesinde uluslararası çapta bir rüya ve yorumu terminolojisi standardı elde edilmiş olacaktır. Aynı zamanda adı geçen ansiklopedi sayesinde rüya ve yorumuna ilişkin dağınık bir durum arz eden bilgi ve tecrübe birikiminin daha net ve herkesçe rahat ulaşılabilir hâle getirilmesi mümkün olacaktır.

(2) Rüya Araştırma Merkezi (RAM): Geçmişten günümüze rüya ve yorumu ile ilgili ortaya konulmuş olan eserlerin, bilgi ve tecrübe kaynaklı malzemelerin sistematik olarak bir araya getirildiği, rüya ve yorumuna yönelik araştırma, inceleme, bilimsel toplantı ve projelerin yapıldığı ve organize edildiği uluslararası ve disiplinler arası işbirliğine açık olan kurumdur. Bu merkez aracılığıyla dünyada rüya ve yorumu ile ilgili şimdiye kadar nelerin yapıldığı,

nelerin yapıyor olduğu ve nelerin yapılması gerektiğine ilişkin bilgilendirmelerin çok daha hızlı ve kapsamlı olması sağlanacaktır.

(3) Rüya Eğitim Merkezi (REM): Rüya Araştırma Merkezinin bir uzantısı olarak ve söz konusu kurumun imkânlarından istifade edilerek rüya yorumuna ilişkin eğitimin verildiği ve bilgilendirme toplantılarının yapıldığı merkezdir. Söz konusu merkez aracılığıyla rüya yorumunda hurafelerden ve batıl inançlardan arındırılmış (Delaney, 1997: 5) nitelikli ve bilimsel açıdan donanımlı rüya yorumcularının yetiştirilmesi mümkündür.

(4) Lisans ve Lisansüstü Düzeyde Dersler: “Rüya Bilimi”, “Rüya Bilgisi”, “Rüya Yorumu” ve “Rüya ve Fıkıh: Te’vîlü’l-Ehâdîs” adıyla üniversitelerde dersler planlanabilir. Ömürlük ilgi sahamız rüya olmakla beraber uzmanlık alanımız İslam hukuku olduğu için “Rüya ve Fıkıh: Te’vîlü’l-Ehâdîs” dersiyle ilgili ayrıntılı bilgi vermek uygun olacaktır. Böylece ilk defa 2022 yılında ismen bahsettiğimiz (Şen, 2022: 73) söz konusu ders ile ilgili telif hakkımız da güvence altına alınmış olacaktır:

Dersin Türkçe Adı: Rüya ve Fıkıh: Te’vîlü’l-Ehâdîs

Dersin İngilizce Adı: Dream and Fiqh: Ta’wîl al-Ahâdîth

Dersin Düzeyi: Lisans

Dersin Programı: İlahiyat

Dersin Yarıyılı: 8

Dersin Amacı: Rüya ve yorumu ile fıkıh ilişkisini bütüncül bir bakış açısıyla inceleyebilmek.

Dersin İçeriği: Rüya ve yorumuna ilişkin klasik ve modern kaynaklar ışığında ulaşılan bilgilerin fıkıh ile ilişkisi bütüncül bir bakış açısıyla sunulur.

Dersin Kaynakları:

1. Abdülganî b. İsmâil en-Nabluşî, *Ta’tîrû’l-enâm fî ta’bîri’l-menâm*.
2. Annemarie Schimmel, *Halîfenin Rüyalari: İslam’da Rüya ve Rüya Tabiri*.
3. Cemalettin Şen, *Bilinç ve Etkisi*.
4. Sigmund Freud, *Rüyaların Yorumu*.
5. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (ilgili maddeler).

Öğretim Üyesi: Doç. Dr. Cemalettin ŞEN

Öğrenme Çıktıları:

1. Rüya ve rüya yorumu gibi psikolojik kavramları anlar.
2. Rüya ve rüya yorumunun tarihçesini ve ilgili literatürü öğrenir.
3. İstihâre ve ihtilâm gibi fıkhi kavramların rüya ile ilişkisini anlar.

4. Rüya ve rüya yorumuna ilişkin fıkhi hükümleri anlar.

5. Rüya ve rüya yorumunun fıkıh açısından önemini anlar.

Haftalık Ders İçeriği:

1. Dersin tanıtımı, amaçları ve önemi
2. Rüya, rüya yorumu, uyku ve hipnoz kavramları
3. Rüya ve rüya yorumunun tarihçesi
4. Rüya ve rüya yorumuna ilişkin literatür
5. Fıkıh açısından istihârenin rüya ile ilişkisi
6. Fıkıh açısından ihtilâmın rüya ile ilişkisi
7. Fıkıh açısından hipnozun rüya ile ilişkisi
8. ARA SINAV
9. Rüya ile ilgili fıkhi hükümlere genel bir bakış
10. Rüya yorumu ile ilgili fıkhi hükümlere genel bir bakış
11. Rüyanın fıkıh açısından önemi
12. Rüya yorumunun fıkıh açısından önemi
13. Fıkıh bilginlerinin rüya yorumları
14. Rüya yorumlarında fıkıh
15. Rüya yorumu örnekleri
16. FİNAL SINAVI

4. RÜYA BİLİMİNİN ÖNEMİ

Rüya biliminin; adalet psikolojisi, eğitim psikolojisi vs. psikolojiye yardımcı diğer pek çok disiplin gibi psikolojinin gelişimine ve yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına katkıda bulunması mümkündür.

Rüya biliminin, rüya ve yorumu ile ilgili gelişmeleri hızlandırması umulabilir. Rüya bilimi; kişi, zaman ve mekân ayrımı yapmaksızın dikkate değer bütün rüyalara ve rüya yorumlarına odaklandığı için evrensel çapta bir fikir alışverişinin ve bilimsel gelişimin önünü açabilecektir. Rüyalar, önemsendikçe değer kazanan; ıskalandıkça gözden düşen ruhsal yaşantılardır. Rüyaların, rüya yorumlarının ve dolayısıyla rüya biliminin değerli oluşu, insanların onlara verdiği değer ile doğru orantılıdır. Nitekim Freud, anlamsız görünen bir rüyanın bile aslında bir anlamının ve değerinin olduğunu (Freud, 1999: 35), rüyalarda muhteşem bir şiirselliğin, ustaca bir alegorinin, eşsiz bir mizahın ve ender bulunur bir ironinin gizlendiğini (Freud, 199b, 1/124) ifade etmiştir.

Rüya bilimi, bildiğimiz ama bildiğimizin farkında olmadığımız pek çok şeyi (Weiss, 2004: 30) bize kendi diliyle anlatan rüyalarımızı daha doğrusu kendi zihnimizi (Delaney, 1997: 4) tanımamızı sağlamayı mümkün kılar.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir ilmî çalışma alanı olarak asırlardır insanların gündeminde kalan, kanaatimizce Sigmund Freud ile canlılık kazanan fakat son yıllarda hak ettiği ilgi ve değeri görmeyen rüya biliminin yeniden canlandırılması amacıyla hazırlanan bu bildiride aşağıdaki sonuçlara ulaşılmış ve ilgili öneriler sunulmuştur:

Ulaşılabilen literatür çerçevesinde rüya bilimi, ikinci kez bu çalışma ile canlandırılıp psikoloji ile ilişkisi, amaçları ve önemi üzerinde durularak sistematik bir şekilde bilim dünyasına yeniden tanıtılmıştır. Bu tanıtımın bilim insanlarınca dikkate alınması ve üzerinde bilimsel çalışmalar yapılması, zamanla bu disiplinin canlandırılmasına vesile olacaktır.

Rüya biliminin, diğer bazı yardımcı bilim dallarında olduğu gibi, psikolojiye ve psikologlara yeni uzmanlık alanları açması, kavramsal zenginliği artırması ve evrensel çapta fikir alışverişinin önünü açması mümkündür. Bilim odaklı rüya araştırmalarının hazırlanması ve nitelikli rüya yorumlarının yapılması bu sayede kolaylaşabilir.

Ulusal ve uluslararası düzeyde kurulacak Rüya Araştırma Merkezleri ve Rüya Eğitim Merkezleri ile Rüya Bilimi, Rüya Bilgisi, Rüya Yorumu ve Rüya ve Fıkıh: Te'vîlü'l-Ehâdîs gibi lisans ve lisansüstü derslerin müfredata dâhil edilmesi, rüya alanında ortak ve standart bir akademik birikim ve kurumsal yeteneğin gelişmesine zemin hazırlayacak; böylece rüya ve yorumuna ilişkin bilimsel gelişmenin tam olarak gerçekleştirilmesine önemli katkılar sunabilecektir.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda rüya biliminin yöntemleri, alt uzmanlık alanları, araştırma teknikleri ve etik ilkeleri üzerine yoğunlaşılması önerilmektedir. Sonuç olarak rüya biliminin, bilim dünyasınca psikolojinin bir alt disiplini olarak ele alınıp geliştirilmesinin, insanlık için büyük bir fırsat olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alova, E. (2013). *Latince-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Arkonaç, O. (1999). *Açıklamalı Psikiyatri Sözlüğü*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Baymur, F. (1978). *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayınları.

- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Çelepi, M. S. (2017). *Türk Halk Kültüründe Rüya*. Konya: Kömen Yayınları.
- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Delaney, G. (1997). *Rüyalarla Problem Çözme*. çev. Murat Temelli. İstanbul: İm Yayınları.
- Dictionnaire Français-Arabe*. (1857). Beyrut: Imprimerie Catholique.
- Fârâbî. (1986). *İlimlerin Sayımı*. çev. Ahmet Ateş. Ankara: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Freud, S. (1999a). *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*. çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Freud, S. (1999b). *Rüyaların Yorumu*. çev. Selçuk Budak. 2 Cilt. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Gutheil, E. A. (2006). *Rüyalarımızın Psikoanalitik Yorumu*. çev. Işık Göktan. İstanbul: Set Ofset.
- Jung, C. G. (2001). *Anılar Düşler Düşünceler*. çev. İris Kantemir. haz. Aniela Jaffé. İstanbul: Can Yayınları.
- Köroğlu, E. (2015). *Psikiyatri Sözlüğü*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayınları.
- Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi*. (1993). 12 Cilt. İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Parman, S. (2001). *Rüya ve Kültür: Batı Entelektüel Geleneğinin Antropolojik İncelemesi*. çev. Kemal Başcı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Redhouse, S. J. W. (1991). *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*. ed. V. Bahadır Alkım vd. İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- Sarı, M. (1982). *el-Mevârid: Arapça-Türkçe Lugat*. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Sarı, M. (1991). *el-Mevârid: Türkçe-Arapça Lugat*. İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Schimmel, A. (2005). *Halifenin Rüyaları: İslâm'da Rüya ve Rüya Tabiri*. çev. Tuba Erkmén. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Steuerwald, K. (1993). *Türkçe-Almanca Sözlük*. İstanbul: ABC Kitabevi Yayınları.
- Şah Veliyyullah. (1992). *Hüccetullâhi'l-bâliga*. nşr. Muhammed Şerîf Sükker. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm.
- Şen, C. (2010). *Bilinç ve Etkisi: İslam Hukukunda Bilincin Hak ve Sorumluluklara Etkisi*. Bursa: Emin Yayınları.
- Şen, C. (2022). “Fıkıh Öğretimine Katkı Bağlamında Bir Seçmeli Lisans Dersi: Fıkıh ve Zaman”. *İlahiyatta Güncel Araştırmalar Mart 2022*. ed. Arslan Karaoğlu vd. 73-87. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi. (1968). *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâtı'l-ulûm*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse.

- Weiss, L. (2004). *Rüyalarınızdan Yararlanın: Rüyaların Yaşamınızdaki Gücüne Uyanın*. çev. Tefik Pınar. Ankara: Hacettepe Doktorlar Yayınevi.
- Ziyâ Şükûn. (1984). *Farsça-Türkçe Lûgat: Gencîne-i Güftâr: Ferheng-i Ziyâ*. 3 Cilt. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

BİLİM DÜNYASINA KATKI BAĞLAMINDA KANUN BİLİMİ: BİR FIKİHÇİ GÖZÜYLE

Doç. Dr. Cemalettin ŞEN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

c.sen1@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3999-5426

ÖZET

Bu bildirinin temel konusu, hukuka yardımcı yeni bir disiplin olarak bilim dünyasına önerilen kanun bilimidir. Kavramsal çözümleme ve normatif analiz yöntemlerinin baskın olarak kullanıldığı bu çalışmada kanun biliminin ana hatlarıyla tanıtılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda kanun biliminin tanımı, hukuk ile ilişkisi, amaçları ve önemi üzerinde durulmuştur. Kanun bilimi; zaman, mekân ve kaynak farkı gözetmeksizin bütün kanunların hazırlanış süreçlerini, biçimsel özelliklerini ve içeriklerini incelemekle kalmayıp yeni kanunların çıkarılmasına, mevcut kanunların güncellenmesine ya da yürürlükten kaldırılmasına yönelik teorik ve pratik öneriler sunan ve bütüncül bir bakış açısıyla kanunlarla ilgili sorulara cevap, sorunlara da çözüm arayan hukuka yardımcı bir bilim dalıdır. Kanun biliminin; adalet psikolojisi, adli tıp ve hukuk sosyolojisi vs. hukuka yardımcı diğer pek çok disiplin gibi hukuk biliminin gelişimine ve yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına katkıda bulunması mümkündür. Kanun biliminin ilk temel amacı; bütün kanunların her açıdan incelenmesidir. Bu, kanun biliminin teorik ve bilimsel amacıdır. İkinci temel amacı ise ilk amaca ulaşmayı kolaylaştıracak ulusal ve evrensel çapta komisyonların ve kuruluşların kurulması olarak tanımlayabileceğimiz şekilde pratik ve kurumsaldır. Kanun biliminin, sadece belli ülkelerde değil bütün dünyada daha adil ve daha insancıl kanunların ortaya konulmasına, evrensel çapta huzur ve güven ortamının sağlanıp korunmasında yardımcı olması umulabilir. Kanun bilimi, bütün zamanların ve mekânların kanunlarına odaklandığı için evrensel çapta bir fikir alışverişinin ve adalet odaklı yaşamın önünü açabilecektir. Sonuç olarak kanun biliminin, bilim dünyasınca hukukun bir alt disiplini olarak ele alınıp geliştirilmesinin, insanlık için büyük bir fırsat olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, hukuk, kanun, kanun bilimi, adalet

**STATUTE SCIENCE IN THE CONTEXT OF CONTRIBUTIONS TO THE WORLD
OF SCIENCE: FROM THE PERSPECTIVE OF A SCHOLAR OF ISLAMIC LAW**

Assoc. Prof. Dr. Cemalettin ŞEN

Bolu Abant İzzet Baysal University

c.sen1@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3999-5426

ABSTRACT

The main subject of this paper is the statute science, which has been proposed to the academic world as a new discipline supporting the law. This study, which makes predominant use of conceptual and normative analysis methods, aims to provide an overview of the statute science. In this context, the focus has been on the definition of statute science, its relationship with law, its objectives and its significance. Statute science; regardless of time, place and source, but also offers theoretical and practical recommendations regarding the enactment of new statutes, the updating of existing statutes or their repeal, and seeks answers to questions and solutions to problems relating to statutes from a holistic perspective; it is an auxiliary branch of law. It is possible that statute science, like many other disciplines that support the law—such as the psychology of justice, forensic medicine and the sociology of law—will contribute to the development of legal science and the emergence of new areas of specialisation. The primary fundamental aim of statute science is the examination of all statutes from every angle. This is the theoretical and scientific aim of statute science. Its second fundamental aim, on the other hand, is practical and institutional in nature, and can be defined as the establishment of commissions and organisations at both national and international levels that will facilitate the achievement of the first aim. It is to be hoped that the statute science will contribute not only in certain countries but throughout the world to the enactment of fairer and more humane statutes, and to the establishment and maintenance of an environment of peace and security on a universal scale. As the statute science focuses on the statutes of all times and places, it has the potential to pave the way for a universal exchange of ideas and a life centred on justice. In conclusion, it can be said that the fact that statute science is regarded and developed by the academic world as a sub-discipline of law represents a great opportunity for humanity.

Keywords: Islamic law, law, statute, statute science, justice

1. GİRİŞ

Bu bildirinin temel konusu, hukuka yardımcı yeni bir disiplin olarak bilim dünyasına önerilen kanun bilimidir. Kanun bilimi, 2009 yılında fıkıh psikolojisi (Şen, 2009: 12. Ayrıca bk. Şen, 2010: 38; Şen, 2019c, 236) ile başlayan ve toplamda yirmi bire ulaşan bilim dalı önerilerimizin son halkasını oluşturmaktadır. Bu süre zarfında bilim dünyasına önerdiğimiz bilim dalları kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

- (01) Fıkıh psikolojisi (Şen, 2009: 12)
- (02) Zaman hukuku (Şen, 2019a: 201)
- (03) Zaman fikhı (Şen, 2019a: 201)
- (04) Boyutlar hukuku (Şen, 2019a: 198)
- (05) Boyutlar fikhı (Şen, 2019a: 198)
- (06) Mekân hukuku (Şen, 2019b: 772-773)
- (07) Mekân fikhı (Şen, 2019b: 773)
- (08) Fıkıh psikiyatrisi (Şen, 2019c, 236)
- (09) Nicelik hukuku (Şen, 2019d: 1143)
- (10) Nicelik fikhı (Şen, 2019d: 1143)
- (11) Nitelik hukuku (Şen, 2019e: 332)
- (12) Nitelik fikhı (Şen, 2019e: 332)
- (13) Cinsiyet hukuku (Şen, 2019f: 224)
- (14) Cinsiyet fikhı (Şen, 2019f: 224)
- (15) Gerekçe hukuku (Şen, 2021: 47)
- (16) Gerekçe fikhı (Şen, 2021: 47)
- (17) Kategorik hukuk (Şen, 2022a: 128)
- (18) Kategorik fıkıh (Şen, 2022a: 128)
- (19) Tanım hukuku (Şen, 2022b: 73)
- (20) Tanım fikhı (Şen, 2022b: 73-74)
- (21) Kanun bilimi (Şen, 2026. Bu bildiri).

Bu bildirinin bazı bölümlerinde akademik üslubun geliştirilmesi ve anlatımın iyileştirilmesi amacıyla 08-09 Temmuz 2026 tarihlerinde OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT'den faydalanılmıştır. Bildirinin bilimsel içeriği ve ulaşılan sonuçlar tamamen yazara aittir. Bu açıklama, akademik şeffaflık ve etik ilkelere uyum maksadıyla yapılmıştır.

Kavramsal çözümleme ve normatif analiz yöntemlerinin baskın olarak kullanıldığı çalışmada kanun biliminin ana hatlarıyla tanıtılması amaçlanmıştır. Bu nedenle hukuki ve fıkhi tartışmalara girilmeyecek, kanun biliminin tanıtılmasına yetecek kadar hukuk ve fıkıh bilgisi sunmakla yetinilecektir. Bu bağlamda kanun biliminin tanımı, hukuk ile ilişkisi, amaçları ve önemi üzerinde durulacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Eski Yunancada kural, kaide vb. anlamlara gelen kanōn (κανών) sözcüğü (Şemseddin Sâmî, 1318: 1041) Arapçaya (Sarı, 1982: 1265; Sarı, 1991: 265) kanun olarak geçmiştir. Kanun kelimesi Türkçede yasa (Ayverdi, 2010: 619), Latince lex ve codex (*Türk Hukuk Lugatı*, 1991: 184; Alova, 2013: 343), Almancada Gesetz ve Gesetzbuch (*Türk Hukuk Lugatı*, 1991: 184), Fransızcada loi ve code (*Dictionnaire Français-Arabe*, 1857: 421; *Türk Hukuk Lugatı*, 1991: 184), İngilizcede ise act, code, law ve statute (Tuğlacı, 2002: 22, 104, 289, 472) sözcükleriyle karşılır. Bir hukuk terimi olarak kanun, devletin yasama organı tarafından kanun adı altında ve yazılı olarak hazırlanan, normlar hiyerarşisinde anayasanın altında, tüzüklerin ise üstünde yer alan, çoğunlukla genel, sürekli ve soyut özellikler taşıyan hukuk kurallarıdır (Bilge, 1992: 58; Can & Güner, 1999: 46; Deryal, 2008: 38; Gözler, 2017: 160).

Yeni bir disiplin olarak önerdiğimiz kanun bilimi ise; zaman, mekân ve kaynak farkı gözetmeksizin bütün kanunların hazırlanış süreçlerini, biçimsel özelliklerini ve içeriklerini incelemekle kalmayıp yeni kanunların çıkarılmasına, mevcut kanunların güncellenmesine ya da yürürlükten kaldırılmasına yönelik teorik ve pratik öneriler sunan ve bütüncül bir bakış açısıyla kanunlarla ilgili sorulara cevap, sorunlara da çözüm arayan hukuka yardımcı bir bilim dalıdır.

Yukarıdaki tanımda da belirtildiği üzere kanun biliminin, öncelikle hukuka yardımcı olma işlevi göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim söz konusu disiplin, toplumsal düzen kurallarının devlet müeyyidesine dayanan kısmını oluşturan hukuk kurallarının önemli bir kısmını teşkil eden kanunların (Montesquieu, 2016: 48-50) her açıdan incelenmesini konu edinir. Kanun bilimini kendi içinde iki alt disipline ayırmak mümkündür:

(1) Kanun Bilgisi: “Kanun Bilimi: Genel”, “Kanun Nazariyatı” ve “Kanun Teorisi” gibi isimlerle de adlandırılabilir olan kanun bilgisi, zaman, mekân ve kaynak farkı gözetmeksizin bütün kanunların hazırlanış süreçlerini, biçimsel özelliklerini ve içeriklerini incelemekle kalmayıp bütüncül bir bakış açısıyla kanunlarla ilgili sorulara cevap, sorunlara da çözüm arayan alt disiplindir. Kanun bilgisinin temel konuları arasında kanunlarla ilgili kavramlar, kaynaklar, kişiler, olaylar ve tarihçe vardır.

(2) Kanun Yapımı: “Kanun Bilimi: Özel, “Kanun Uygulaması” ve “Kanun Pratiği” - bazı yazarlar “yasa yapma” ve “yasama etkinliği” ifadelerini kullanmıştır (Gözübüyük, 2000: 42)- isimlerle de adlandırılabilir olan kanun yapımı, yeni kanunların çıkarılmasına, mevcut kanunların güncellenmesine ya da yürürlükten kaldırılmasına yönelik teorik ve pratik öneriler sunan ve bütüncül bir bakış açısıyla kanunların hazırlanmasıyla ilgili sorulara cevap, sorunlara da çözüm arayan alt disiplindir. Kanun yapımı çoğunlukla toplumsal, ekonomik, siyasi vb. sebeplere dayanır (Karaman, 1989: 326). Kanun yapımının temel konuları arasında kanunların hazırlanmasında kimlerin, neyi, ne zaman ve nasıl yapmaları gerektiği hususları, başka bir ifadeyle kanunların yapılış usulü (Gözler, 2013: 34-35) yer alır.

3. KANUN BİLİMİNİN AMAÇLARI

Kanun biliminin ilk temel amacı; bütün kanunların her açıdan incelenmesidir. Bu, kanun biliminin teorik ve bilimsel amacıdır. Kanun (*Türk Hukuk Lugatı*, 1991: 184-185), kanunname (Aydın, 2018: 68-71), kanunlaştırma (Gayretli, 2015: 23-38), kanun boşluğu (Erdoğan, 1998: 228), kanuna karşı hile (Gözler, 2017: 62), gizli kanun (Uygun, 2020: 89-90), kanun koyucu (Aslan, 2001: 72; Aybay & Aybay, 2008: 101), kanunsuz suç ve ceza olmaması (Soyaslan, 1996: 141-142), kanunun genel mantığı (Atay, 2014: 209), kanun önünde eşitlik (Yılmaz, 1996: 436), kanunu bilmemek (Erem, 1984: 108-122), kanunlar ihtilâfı (*Türk Hukuk Lugatı*, 1991: 187) ve kanunun ruhu (Sungurbey, 1966: 21) gibi kavram ve konular ile kanunlarla ilgili tarihsel bilgiler, kişiler ve olaylar üzerinde durmak bu amacın bir yansımasıdır.

İkinci temel amacı ise ilk hedefe ulaşmayı kolaylaştıracak ulusal ve evrensel çapta komisyonların ve kuruluşların kurulması olarak tanımlayabileceğimiz şekilde pratik ve kurumsaldır. Hem ülke çapında hem de dünya ölçeğinde daha adil ve daha insancıl kanunlara ulaşabilmek için gereken kurum ve kuruluşların ihdas edilmesi ile var olanların işlevsel hâle getirilmesi bu amacın bir tezahürüdür. Son tahlilde kanunların temel amacının adaletin gerçekleşmesi ve insanların yararı (Aurelius, 2023: 32; Şa‘bân, 1971: 423-424) olduğu, bu

amaca ulaşmak için de çok sayıda kanundan ziyade nitelikli kanunlara ihtiyaç duyulduğu (Descartes, 2023: 22) unutulmamalıdır.

4. KANUN BİLİMİNİN ÖNEMİ

Kanun biliminin; adalet psikolojisi, adli tıp ve hukuk sosyolojisi gibi hukuka yardımcı diğer pek çok disipline benzer şekilde hukuk biliminin gelişimine ve yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına katkıda bulunması mümkündür. Hukuk bilimi, hukukun bütününe ele alır. Kanun bilimi ise hukukun sadece kanunlar kısmına odaklanarak bu alanda daha geniş ve derin bilgi ve tecrübe birikiminin ortaya çıkmasını sağlar.

Kanun biliminin, sadece belli ülkelerde değil bütün dünyada daha adil ve daha insancıl kanunların ortaya konulmasına, evrensel çapta huzur ve güven ortamının sağlanıp korunmasında yardımcı olması umulabilir. Kanun bilimi, bütün zamanların ve mekânların kanunlarına odaklandığı için evrensel çapta bir fikir alışverişinin ve adalet odaklı yaşamın önünü açabilecektir. Kanun, sırf kanun olduğu için adil sayılmamalıdır (Keyman, 1981: 61). Hukukun ana gayesi adalet (Fabreguettes, 2019: 17) olduğu için kanun, adalet hizmet ettiği sürece önemli ve değerlidir. Hatta “Adil olmayan kanun kanun değildir.” anlamındaki “Lex iniusta non est lex.” (Erdoğan, 2011: 78) özlü sözü, kanun-adalet ilişkisinin kırmızı çizgisini belirlemiştir. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin 1. maddesinde ifade edildiği gibi (Şen, 2022c: 191) toplumsal düzenin yanı sıra adaletin korunması ve dolayısıyla anarşi ve zulmün önüne geçilebilmesi için (Ali Haydar Efendi, 2018: 1/32) kanunlara ihtiyaç vardır.

Hukuk, kanunlar aracılığıyla insanlarla temasa geçer, hayata dokunur. Kanunlar; hukukun somutlaştığı, kristalize olduğu, âdeta ete kemiğe büründüğü vasıtalarlardır. Bir bakıma kanunlar, hukukun eli ayağı gibidir. Hatta hukuk kanunlar ilmi (Fabreguettes, 2019: 18); kanunlar da hukukun aynası (Yanyalı & Orfanidis, 2021: 74) olarak nitelendirilmiş, bir görüşte hukukun kanun hâline gelmek zorunda olduğu (Hegel, 2015: 206) vurgulanmıştır. Bu nedenle kanun bilimi kanunların, kanunlar da hukukun gelişmesi için vazgeçilmezdir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kanun biliminin yeni bir bilim dalı olarak önerilip tanıtıldığı bu bildiride aşağıdaki sonuçlara ulaşılmış ve ilgili öneriler sunulmuştur:

Ulaşılabilen literatür çerçevesinde kanun bilimi ilk defa bu çalışma ile tanımlanıp hukuk ile ilişkisi, amaçları ve önemi üzerinde durularak sistematik bir şekilde bilim dünyasına yeni

bir disiplin olarak önerilmiştir. Bu önerinin bilim insanlarınca dikkate alınması ve üzerinde bilimsel çalışmalar yapılması, zamanla bu disiplinin gelişmesine vesile olacaktır.

Kanun biliminin, diğer bazı yardımcı bilim dallarında olduğu gibi, hukuka ve hukukçulara yeni uzmanlık alanları açması, kavramsal zenginliği artırması ve evrensel çapta fikir alışverişinin önünü açması mümkündür. Adalet odaklı ve insan temelinde kanunların hazırlanması bu sayede kolaylaşabilir.

Ulusal ve uluslararası düzeyde kurulacak Kanun Araştırma Merkezleri ve Kanun Eğitim Merkezleri ile Kanun Bilimi, Kanun Bilgisi ve Kanun Yapımı gibi lisans ve lisansüstü derslerin müfredata dâhil edilmesi, kanun alanında ortak ve standart bir akademik birikim ve kurumsal yeteneğin gelişmesine zemin hazırlayacak; böylece adaletin tam olarak gerçekleştirilmesine önemli katkılar sunabilecektir.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda kanun biliminin yöntemleri, alt uzmanlık alanları, araştırma teknikleri ve etik ilkeleri üzerine yoğunlaşılması önerilmektedir. Sonuç olarak kanun biliminin, bilim dünyasınca hukukun bir alt disiplini olarak ele alınıp geliştirilmesinin, insanlık için büyük bir fırsat olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ali Haydar Efendi. (2018). *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. çev. Raşit Gündoğdu ve Osman Erdem. 4 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Alova, E. (2013). *Latince-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Aslan, İ. Y. (2001). *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Atay, E. E. (2014). *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Aurelius, M. (2023). *Kendime Düşünceler*. çev. Yunus Emre Ceren. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aybay, A. & Aybay, R. (2008). *Hukuka Giriş*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, M. Â. (2018). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Ayverdi, İ. (2010). *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Bilge, N. (1992). *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Can, H. & Güner, S. (1999). *Hukukun Temel Kavramları*. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Deryal, Y. (2008). *Hukukun Temel Kavramları*. Trabzon: Derya Kitabevi Yayınları.
- Descartes, R. (2023). *Aklını İyi Yönetmek ve Bilimlerde Hakikati Aramak İçin Yöntem Üzerine Konuşma*. çev. Murat Erşen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Dictionnaire Français-Arabe*. (1857). Beyrut: Imprimerie Catholique.
- Erdoğan, M. (1998). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Erdoğan, B. (2011). *Hukukta Latince Teknik Terimler Özlü Sözler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erem, F. (1984). *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Kitabevi Yayınları.
- Fabreguettes, M. P. (2019). *Adalet Mantiğı ve Hüküm Verme Sanatı*. Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları.
- Gayretli, M. (2015). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları.
- Gözler, K. (2013). *Hukukun Temel Kavramları*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2017). *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözübüyük, A. Ş. (2000). *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2015). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. çev. Cenap Karakaya. İstanbul: Mitani Basın ve Yayıncılık.
- Karaman, H. (1989). *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Keyman, S. (1981). *Hukuka Giriş ve Metodoloji*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Montesquieu. (2016). *Kanunların Ruhu Üzerine*. çev. Doruk Can Koçak. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Sarı, M. (1982). *el-Mevârid: Arapça-Türkçe Lugat*. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Sarı, M. (1991). *el-Mevârid: Türkçe-Arapça Lugat*. İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Soyaslan, D. (1996). *Kriminoloji (Suç ve Ceza Bilimleri) Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Sungurbey, İ. (1966). *Medeni Hukuk Terimleri Sözlüğü: Osmanlıcadan Türkçeye Türkçeden Osmanlıcaya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şa'bân, Z. (1971). *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanîfiyye.
- Şemseddin Sâmî. (1318). *Kâmûs-ı Türkî*. 2 Cilt. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Şen, C. (2009). *İslâm Hukukunda Bilincin Hak ve Sorumluluklara Etkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Şen, C. (2010). *Bilinç ve Etkisi: İslam Hukukunda Bilincin Hak ve Sorumluluklara Etkisi*. Bursa: Emin Yayınları.

- Şen, C. (2019a). “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Zaman Hukuku ve Zaman Fıkhı”. *Munzur 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (Tunceli, 24-26 Mayıs 2019)*. ed. Gültekin Gürçay. 196-209. İstanbul: UBAK Yayınevi.
- Şen, C. (2019b). “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Mekân Hukuku ve Mekân Fıkhı”. 5. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (Bandırma, 11-14 Temmuz 2019)*. ed. İlkey Noyan Yalman ve Sibel Akova. 2: 769-782. Ankara: ASOS Yayınevi.
- Şen, C. (2019c). “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Fıkıh Psikolojisi ve Fıkıh Psikiyatrisi”. *Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi (Bolu, 16-18 Eylül 2019)*. ed. Kemal Arı ve Derya Genç Acar. 235-240. Elâzığ: ASOS Yayınevi.
- Şen, C. (2019d). “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Nicelik Hukuku ve Nicelik Fıkhı”. *III. Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi (Malatya, 21-23 Eylül 2019)*. ed. Mustafa Talas. 1140-1148. Ankara: İSPEC Yayınevi.
- Şen, C. (2019e). “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Nitelik Hukuku ve Nitelik Fıkhı”. *Atlas International Congress on Social Sciences 4 (Ankara, 18-20 Ekim 2019)*. ed. Semra Kılıç Karatay ve Farhad Mikayilov. 330-336. Ankara: İSPEC Yayınevi.
- Şen, C. (2019f). “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Cinsiyet Hukuku ve Cinsiyet Fıkhı”. 11. *International Congress on Social Sciences China to Adriatic (Bursa, 08-10 Kasım 2019)*. ed. Veli Batdı ve Zhanuzak Alimgerey. 221-230. Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Şen, C. (2021). “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Gerekçe Hukuku ve Gerekçe Fıkhı”. *İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler Eylül/2021*. ed. M. Sait Uzundağ vd. 43-53. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Şen, C. (2022a). “Fıkıh Öğretimine Katkı Bağlamında Bir Seçmeli Lisans Dersi: Kategorik Fıkıh”. *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Güncel Araştırmalar - II Mart 2022*. ed. Neslihan İyit vd. 121-134. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Şen, C. (2022b). “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Tanım Hukuku ve Tanım Fıkhı”. *İlahiyatta Güncel Araştırmalar Haziran 2022*. ed. Nurullah Agitoğlu ve Mehmet Koç. 69-82. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Şen, C. (2022c). *Sistemik Mecelle: Kategorik Giriş ve Tam Metin*. Bursa: Emin Yayınları.
- Tuğlacı, P. (2002). *Ekonomi ve Hukuk Terimleri Sözlüğü: İngilizce-Türkçe*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Türk Hukuk Lugatı*. (1991). Ankara: Türk Hukuk Kurumu Yayınları.
- Uygun, O. (2020). *Hukuk Teorileri*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Yanyalı A. R. & Orfanidis, V. (2021). *Ceza Hukuku Felsefesi (Mîzân-ı Cezâ'nın İlk Kısmı: Hikmet-i Cezâ)*. haz. Yasin Yılmaz. Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları.

Yılmaz, E. (1996). *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları.

BEDEN EĞİTİMİ VE SPORDA YAPAY ZEKÂ

Serhat KESER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
e-mail: serhatkeser2002@hotmail.com – ORCID: 0009-0004-4858-6925

Hakkı ÇOKNAZ

Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi
e-mail: hakkicoknaz@duzce.edu.tr - ORCID:0000-0001-9495-8946

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ teknolojilerinin beden eğitimi ve spor bilimlerinde kullanım alanlarını incelemek, mevcut uygulamaları değerlendirmek ve gelecekteki potansiyel katkılarını ortaya koymaktır.

Bu çalışma, beden eğitimi ve sporda yer alan yapay zekâ çalışmalarının literatür taraması yapılarak oluşturulmuştur. Literatür çalışmasıyla beden eğitimi ve sporda yapay zekanın kullanımının arttığı; öğretim ve antrenman planlanmasında; hareket, teknik ve performans analizlerinde; objektif ölçme ve değerlendirmelerde; sakatlık değerlendirme ve önleyici tedbirlerde avantajlar sağladığı belirlenmiştir. Yapay zekanın beden eğitimi ve spordaki eğitim süreçlerine entegrasyonu, diğer pek çok sektörde olduğu gibi, her geçen gün daha da artmakta, öğrenciye ve sporcuya özel materyaller ve antrenmanlarla etkin bir süreç sunması bakımından beden eğitimi ve spordaki gereksinimlerini doğrudan karşılamaktadır.

Yapay zekanın gelecekte beden eğitimi ve sporda kaçınılmaz olacağı, bu nedenle beden eğitimi öğretmenlerine ve antrenörlere bu konuda eğitimler verilerek, performanslarının artırılabilceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yapay Zekâ, Beden Eğitimi, Spor

ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS.

The aim of this study is to examine the areas of application of artificial intelligence technologies in physical education and sports sciences, evaluate current practices, and reveal their potential future contributions.

This study was conducted through a literature review of research on artificial intelligence in physical education and sports. The literature review indicated that the use of artificial intelligence in physical education and sports has been increasing. It has been found to provide advantages in teaching and training planning, movement, technique and performance analysis, objective measurement and evaluation, as well as injury assessment and preventive measures. The integration of artificial intelligence into educational processes in physical education and sports, as in many other sectors, continues to grow day by day. By offering

personalized materials and training programs tailored to students and athletes, artificial intelligence directly addresses the needs of physical education and sports.

It was concluded that the use of artificial intelligence in physical education and sports will become inevitable in the future. Therefore, providing training on this subject to physical education teachers and coaches may enhance their professional performance.

Keywords: Artificial Intelligence, Physical Education, Sports.

GİRİŞ

Yapay zekâ kavramı, “insanı taklit etme yeteneğine sahip, etkileşim, öğrenme, uyum sağlama ve tecrübelerini genişleterek uygulama imkanı olan dijital teknoloji ve/veya uygulamalar” olarak tanımlanmaktadır (Wirtz ve ark., 2018). Yapay zekâ teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişim hem akademik dünyada hem de toplum genelinde büyük bir ilgi odağı haline gelmiştir. Ekonomi, eğitim, spor, sosyal ve teknolojik alanlarda yarattığı etkiler, bu teknolojinin gelecekteki potansiyelini anlamayı, daha etkin nasıl kullanılacağı noktasında ve yaşanan bu gelişmeleri tartışmayı zorunlu kılmaktadır (İşcan ve Durgun, 2024).

Tüm bunların yanında özellikle eğitim alanında yapay zekanın kullanılması birçok konuda pratiklik sağlayacak ve önemli katkılar getirecektir. Yapay zekâ sistemlerinin tüm bilim alanları ve toplum üzerinde yaptığı etkilere ancak eğitim sistemi ile uyum sağlanabilir. Öte yandan eğitim sistemi, bireyleri yapay zekanın oluşturduğu değişime hazırlarken de yapay zekâ sistemlerinden yararlanmaktadır. Özellikle son dönemlerde insanlık için büyük tehdit oluşturan salgın ve felaketlerin yaygınlaşmasıyla eğitim sistemlerinin yapay zekâ eksenine oturtulması daha bir önem kazanmıştır. Yapay zekâ sistemleri doğru amaçlar ile kullanıldıkları sürece insanlık için olumlu dönüşümlerin yaşanmasını sağlayacak ve gelişimine katkıda bulunacaktır. Bu amaçla başta toplumun değişimine ve bilinçlenmesine en büyük katkıyı sağlayan eğitim bilimciler olmak üzere tüm disiplin alanlarından bilim insanlarının bu alandaki çalışmalarına katkı sağlaması gerekmektedir’ (Coşkun ve Gülleroğlu, 2021).

Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ teknolojilerinin beden eğitimi ve spor bilimlerinde kullanım alanlarını incelemek, mevcut uygulamaları değerlendirmek ve gelecekteki potansiyel katkılarını ortaya koymaktır.

1. EĞİTİMDE YAPAY ZEKÂ

Yapay zekanın eğitim süreçlerine entegrasyonu, diğer pek çok sektörde olduğu gibi her geçen gün daha da artmaktadır. Bu teknoloji; öğrencilerin bireysel hızlarına göre öğrenmelerini kolaylaştırması, karşılaştıkları öğrenme engellerinin tespit edilmesini sağlaması ve farklı öğrenme stillerine uygun olarak özelleştirilmiş materyal ile etkinlik taslakları sunması bakımından modern eğitimin gereksinimlerini doğrudan karşılamaktadır (Saçan ve ark., 2022). Eğitim süreçlerinin yarınında yapay zekâ, çok daha gelişmiş inovasyonlar ortaya koyarak öğrenme ve öğretme pratiklerinde köklü yapısal değişimleri tetikleme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda öne çıkan "holografik eğitim modelleri", geleneksel sınıf duvarlarına bağımlılığı bitirerek öğrencilerin sanal eğitimcilerle doğrudan iletişim kurmasına zemin hazırlamakta ve mekânsal sınırları tamamen önemsizleştirmektedir. Bahsi geçen bu yenilikçi yaklaşımlar, müfredat içeriklerini çok daha cazip bir boyuta taşıırken, diğer taraftan da eğitimde imkân

eşitliğinin sağlanmasına katkı sunmaktadır. Neticede hologram uygulamaları, öğrencilerin derslere olan ilgisini canlı tutarak öğrenme deneyimini üst düzeyde etkileşimli ve verimli bir yapıya kavuşturmaktadır (İşcan ve Durgun, 2024).

Yapay zekâ tabanlı çözümler, kişiye özel eğitim süreçlerini güçlendirerek öğrenme noktasında güçlük yaşayan öğrencilerin erkenden fark edilmesine ve onlara en uygun akademik desteklerin geliştirilmesine imkân tanımaktadır (Drigas, Ioannidou, 2012). Bu teknoloji, farklı ana dillere sahip bireylerin yanı sıra görme veya işitme engeli bulunan öğrenciler için erişilebilir ve kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, sağlık sorunları nedeniyle örgün eğitime fiziksel olarak katılamayan öğrencilere alternatif öğrenme fırsatları sunarak eğitimde fırsat eşitliğinin desteklenmesine olanak tanımaktadır. Bununla birlikte yapay zekâ sistemleri, öğrencilerin mevcut bilgi düzeylerini ve öğrenme özelliklerini analiz ederek onların bireysel gereksinimlerine uygun kişiselleştirilmiş ödevler ve çalışma programları geliştirebilmektedir.

2. BEDEN EĞİTİMİ VE SPORDA YAPAY ZEKÂ

Geleneksel eğitim yaklaşımları, yapay zekânın sunduğu kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri, iş süreçlerinde otomasyon sağlaması ve eğitimde fırsat eşitliğini desteklemesi gibi avantajlar sayesinde önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Bu teknoloji; öğrencilerin bireysel öğrenme hızına ve ihtiyaçlarına uygun içerikler sunabilen akıllı sistemlerden, sanal gerçeklik destekli etkileşimli öğrenme ortamlarına kadar geniş bir uygulama alanına sahiptir. Özellikle küresel pandemi sürecinde dijital eğitim modellerinin hızla yaygınlaşması, yapay zekâ teknolojilerinin eğitim alanındaki potansiyelini daha görünür hâle getirmiştir. Bu kapsamda Google Classroom gibi dijital platformlar, öğrencilerin ve eğitimcilerin ders içeriklerine kolay erişimini sağlarken, yapay zekâ destekli analiz ve ölçme-değerlendirme araçları da öğretmenlerin öğrenci gelişimini daha sistematik ve veriye dayalı biçimde takip etmelerine olanak tanımıştır.

Yapay zekâ teknolojileri, hareket kalıplarının analiz edilmesi, beden eğitimi ve sportif performans verilerinin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi ve öğrenciye / sporcuya özgü eğitim programlarının oluşturulması gibi uygulamalar sayesinde beden eğitimi ve spor bilimleri alanında önemli katkılar sunmaktadır. Son yıllarda birçok bilim ve teknoloji alanında olduğu gibi beden eğitimi ve spor bilimlerinde de yapay zekâ kullanımının giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Özellikle performans analizi, antrenman / eğitim programlarının optimize edilmesi, sakatlık risklerinin azaltılması, sporcu beslenmesinin planlanması ve karar destek sistemlerinin geliştirilmesi gibi alanlarda yapay zekâ tabanlı uygulamalardan yararlanılmaktadır.

Bunun yanı sıra yapay zekâ, antrenman planlaması, büyük veri analizi, taktik ve strateji geliştirme ile performans değerlendirme süreçlerinde etkili sonuçlar ortaya koyabilmektedir (McCabe ve Trevathan, 2008). Giyilebilir sensörler, kameralar ve diğer veri toplama teknolojileri aracılığıyla elde edilen hareket verileri yapay zekâ algoritmaları tarafından analiz edilmekte; bu sayede sporcuların hız, güç, teknik yeterlilik ve hareket kalitesi gibi performans göstergeleri nesnel ölçütlerle değerlendirilebilmektedir (McCabe ve Trevathan, 2008).

2.1. Bireyselleştirilmiş Öğretim ve Antrenman Planlaması

Beden eğitimi dersleri ve antrenmanlar, yapıları gereği oldukça heterojen özellikler barındırır; nitekim öğrencilerin fiziksel kondisyon seviyeleri, motorik koordinasyon becerileri ve hareketleri kavrama süratleri birbirinden tamamen farklıdır. Yapay zekâ algoritmaları, bu noktada her bir öğrencinin / sporcunun geçmiş performans datalarını derinlemesine inceleyerek, tamamen bireyin mevcut durumuna ve kapasitesine uygun, kişiselleştirilmiş egzersiz reçeteleri ve antrenman yönlendirmeleri geliştirebilmektedir (Luckin ve ark., 2016).

Nitekim başka bir çalışmada, sensörler ve kablosuz veri iletim teknolojisiyle desteklenen mikro işlemciler kullanılarak EKG tabanlı göğüs kemerinden elde edilen kalp atım hızı verileri gerçek zamanlı olarak antrenörlere / öğretmenlere iletilmiştir. Bu sistem sayesinde öğrencilerin / sporcuların fizyolojik durumlarının sürekli izlenebildiği ve performanslarının anlık olarak değerlendirilebildiği ortaya konulmuştur (Dündar ve ark., 2021).

2.2. Performans, Hareket ve Teknik Analizi

Müsabaka odaklı ve oyun temelli spor dallarında reaksiyon hızı, çeviklik ile anlık karar verme yetisi, başarıyı doğrudan belirleyen kritik performans parametreleridir. Klasik ölçüm yaklaşımlarında basit kronometreler ya da öznel gözlemsel değerlendirmeler öne çıkarken, modern teknolojiler sayesinde artık sensör destekli mekanizmalar milisaniye hassasiyetinde objektif veriler sunabilmektedir. Yapay zekâ altyapılı analiz modelleri ise sporculardan toplanan bu devasa veri yığınlarını (büyük veriyi) işleyerek gelişim durumunu ortaya koymakta ve böylece antrenman programlarının tamamen bilimsel ve veriye dayalı temeller üzerine inşa edilmesine olanak tanımaktadır (Gürer ve Akçınar, 2022).

Kinovea ve Dartfish gibi hareket analiz yazılımları, video görüntülerinden yararlanarak açı ölçümü, hız analizi ve hareketlerin evrelere ayrılması gibi biyomekanik değerlendirmelerin gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu yazılımlar sayesinde basketbol şutu gibi sportif hareketlerde dirsek açısı, sıçrama yüksekliği ve topun çıkış açısı gibi performansı etkileyen parametreler nicel olarak ölçülebilmektedir. Bunun yanı sıra bilgisayarlı görüntüleme sistemleri, teknik performansın ayrıntılı biçimde incelenmesini sağlayarak insan gözünün tespit etmekte güçlük çekebileceği küçük hata ve sapmaların belirlenmesine katkı sunmaktadır (Barris ve Button, 2008).

2.3. Objektif Ölçme ve Değerlendirme

Beden eğitimi derslerinde / antrenmanlarda uygulanan ölçme ve değerlendirme süreçleri, çoğu zaman öğretmenin / antrenörün gözlem ve mesleki yargısına dayalı olarak gerçekleştirildiğinden belirli ölçüde öznel değerlendirmeler içerebilmektedir. Yapay zekâ tabanlı teknolojilerin bu süreçlere entegre edilmesi ise öğrencilerin / sporcuların performansına ilişkin verilerin nicel göstergelere dönüştürülmesini sağlayarak daha nesnel ve standartlaştırılmış değerlendirmelerin yapılmasına katkıda bulunmaktadır. Özellikle sensör destekli ölçüm sistemlerinden elde edilen veriler, öğretmenlerin / antrenörlerin karar alma mekanizmalarını bilimsel kanıtlarla destekleyen kapsamlı bir veri altyapısı sunmaktadır. Bu sayede değerlendirme uygulamalarında tutarlılık, şeffaflık ve güvenilirlik düzeyinin artırılması mümkün hâle gelmektedir.

2.4. Sakatlık Değerlendirme ve Önleyici Tedbirler

Sporcu performansının uzun vadede korunması ve sürdürülebilir biçimde geliştirilmesi açısından sakatlıkların önlenmesine yönelik stratejiler büyük önem taşımaktadır. Geleneksel sakatlık önleme uygulamaları çoğunlukla kondisyoneler, antrenörler ve sağlık profesyonellerinin gözlem ve deneyimlerine dayalı olarak yürütülmektedir. Bununla birlikte, son yıllarda yapay zekâ teknolojilerinin spor bilimleri ve spor hekimliği alanına entegre edilmesi, sakatlık riskinin değerlendirilmesi ve önleyici müdahalelerin planlanmasında önemli yenilikler sağlamıştır.

Yapay zekâ, büyük miktardaki veriyi analiz ederek örüntüleri tanımlayabilen ve elde ettiği bulgular doğrultusunda tahminlerde bulunabilen bir teknoloji olarak, sporculardan / öğrencilerden toplanan antrenman yükü, biyomekanik ölçümler, fizyolojik parametreler ve geçmiş sakatlık kayıtlarını bütüncül biçimde değerlendirebilmektedir (Van Eetvelde ve ark., 2021; Ramkumar ve ark., 2022). Bu sayede olası yaralanma riskleri önceden öngörüleabilmekte ve bireye özgü koruyucu stratejilerin geliştirilmesi mümkün hâle gelmektedir.

Makine öğrenmesi temelli analiz yöntemleri, aşırı antrenman (overtraining) sendromu, kas-iskelet sistemi üzerinde oluşabilecek zorlanmalar ve mikro travmalar gibi sportif performansı olumsuz yönde etkileyebilecek durumların erken aşamada tespit edilmesine katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra yapay zekâ destekli karar destek sistemleri, antrenman yükünün dengelenmesi, toparlanma süreçlerinin etkin biçimde planlanması ve sakatlık riskine yol açabilecek faktörlerin sürekli olarak izlenmesi konularında bilimsel verilere dayalı öneriler sunarak sporcu sağlığının korunmasına destek olmaktadır. Ayrıca bu teknolojiler, geleneksel değerlendirme yaklaşımlarına kıyasla daha hızlı ve yüksek doğruluk oranına sahip analizler gerçekleştirebilmeleri sayesinde, bireysel özelliklere uygun antrenman programlarının ve sakatlık önleme stratejilerinin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

3. YAPAY ZEKANIN BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR BİLİMLERİNE SAĞLADIĞI AVANTAJLAR

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte yapay zekâ sistemleri, insanların tek başına analiz etmekte güçlük çektiği büyük ve çok boyutlu veri kümelerini kısa sürede işleyip değerlendirebilen güçlü araçlar hâline gelmiştir. Bu sistemler, karmaşık analiz süreçlerini hızlandırmanın yanı sıra insan gözlemiyle kolaylıkla fark edilemeyen ayrıntıları ortaya çıkararak verilerin daha kapsamlı ve anlamlı biçimde yorumlanmasına katkı sağlamaktadır (Zencir ve Aydemir, 2025).

Bu teknolojik gelişmeler, beden eğitimi ve spor alanında da önemli kullanım alanları oluşturmuştur. Yapay zekâ destekli uygulamalar; öğrenme çıktılarının sistematik olarak takip edilmesi, fiziksel etkinliklerin bireysel ihtiyaç ve özelliklere göre düzenlenmesi ile öğrencilerin bilişsel ve motor performanslarının nesnel ölçütler doğrultusunda değerlendirilmesi süreçlerinde etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca akıllı sensörler, giyilebilir teknolojiler ve veri analitiğine dayalı yazılımlar sayesinde öğrencilerin performans verileri sürekli olarak takip edilebilmekte, böylece öğretim süreci daha etkileşimli, dinamik ve veri temelli bir yapıya kavuşmaktadır (Wang ve Wang, 2024). Bu yaklaşım, öğrencilerin / sporcuların öğrenme deneyimini iyileştirirken eğiticilere de ölçülebilir ve nesnel değerlendirmeler yapma olanağı sağlayarak eğitim sürecinin verimliliğini artırmaktadır (Esmer, 2024).

Bununla birlikte, yapay zekânın beden eğitimi ve spor alanındaki katkıları yalnızca performans değerlendirmesiyle sınırlı değildir. Bu teknolojiler, öğrencilerin / sporcuların motivasyonunu artırma, derse / antrenmana aktif katılımı destekleme ve öz düzenleme becerilerini geliştirme açısından da önemli avantajlar sunmaktadır. Özellikle oyunlaştırma temelli dijital platformlar ile sensör destekli uygulamalar, öğrencilerin / sporcuların derslere / antrenmanlara olan ilgisini artırarak öğrenme sürecine daha etkin şekilde katılmalarını teşvik etmektedir. Bu nedenle yapay zekâ, öğretmenin / antrenörün yerini alan bir unsur olarak değil; öğretim sürecini destekleyen, karar alma mekanizmalarını güçlendiren ve pedagojik uygulamaların etkililiğini artıran tamamlayıcı bir teknoloji olarak değerlendirilmelidir (Dursun ve Akçınar, 2026).

Yapay zekâ uygulamalarının sunduğu bu avantajlar, profesyonel spor alanında da önemli yenilikler ortaya koymaktadır. Özellikle performans analizi ve antrenman planlaması süreçlerinde kullanılan yapay zekâ destekli teknolojiler, sporculara ilişkin çok sayıda biyomekanik ve fizyolojik verinin ayrıntılı biçimde incelenmesine olanak sağlamaktadır. Giyilebilir sensörler, hareket analiz sistemleri, elektromiyografi (EMG) uygulamaları ve biyomekanik modelleme teknikleri aracılığıyla kas aktivitesi, eklem hareket açıklıkları, kuvvet üretimi ve yorgunluk düzeyleri sürekli olarak izlenebilmekte; elde edilen veriler yapay zekâ algoritmaları tarafından kısa sürede analiz edilerek sporcuların güçlü ve geliştirilmesi gereken yönleri belirlenebilmektedir. Böylece bireysel özelliklere uygun antrenman programları oluşturulmakta ve performansın geliştirilmesine yönelik daha isabetli kararlar alınabilmektedir. Nitekim futbol branşında kullanılan yapay zekâ tabanlı sistemler, GPS verilerinden yararlanarak oyuncuların saha içindeki hareketlerini izlemekte; pas isabet oranı, koşu hızı, dayanıklılık düzeyi ve karar verme performansı gibi göstergeleri analiz ederek oyun stratejilerinin daha etkili şekilde planlanmasına katkı sunmaktadır (Goes ve ark., 2021).

4. YAPAY ZEKANIN BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR BİLİMLERİNDEKİ GELECEĞİ

Yapay zekâ teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler, beden eğitimi ve spor alanında gelecekte daha bütünleşik, veri odaklı ve akıllı sistemlerin yaygın olarak kullanılacağını göstermektedir. Sensör teknolojilerinin gelişmesi, bulut tabanlı veri depolama altyapılarının yaygınlaşması ve makine öğrenmesi algoritmalarındaki ilerlemeler hem profesyonel spor uygulamalarında hem de okul temelli beden eğitimi süreçlerinde önemli dönüşümlere zemin hazırlamaktadır. Bununla birlikte, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojileri motor becerilerin öğretimi ve geliştirilmesi açısından yeni fırsatlar sunmaktadır. Özellikle risk düzeyi yüksek spor branşlarında teknik hareketlerin sanal ortamlarda uygulanabilmesi, öğrenciler ve sporcular için daha güvenli bir öğrenme deneyimi oluştururken uygulama becerilerinin geliştirilmesini de desteklemektedir. Yapay zekâ destekli sistemler ise bu süreçte gerçekleştirilen hareketleri analiz ederek bireysel performansa dayalı geri bildirimler üretebilmekte ve öğrenme sürecinin kişiye özgü biçimde iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca yapay zekâ ile desteklenen simülasyon ortamları, sporcuların teknik yeterliliklerini geliştirmelerine ve karar verme becerilerini kontrollü koşullar altında deneyimlemelerine olanak tanıyan yenilikçi eğitim araçları arasında yer almaktadır.

SONUÇ

Yapay zekâ destekli uygulamalar, beden eğitimi ve spor alanında bireyselleştirilmiş programların, kişiye özgü performans analizlerinin gerçekleştirilmesi, gerçek zamanlı geri bildirim sağlanması ve motivasyonunun artırılması gibi önemli katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte, bu teknolojilerin insan faktörünün yerini tam anlamıyla alamaması, kullanılan verilerin güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin olası sorunlar ile bireysel farklılıkların her zaman kapsamlı biçimde değerlendirilememesi gibi bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu nedenle, yapay zekâ tabanlı sistemlerin spor ve beden eğitimi süreçlerinde bağımsız bir çözüm olarak değil, eğitmenler ve diğer uzmanların bilgi ve deneyimini destekleyen tamamlayıcı araçlar olarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, bu teknolojilerin etkili ve sürdürülebilir biçimde kullanılabilmesi için sağladıkları avantajlar ile potansiyel sınırlılıklarının dengeli bir yaklaşımla ele alınması ve uygulama süreçlerinde etik, pedagojik ve bilimsel ilkelerin gözetilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- [1] Barris, S. ve Button, C., A Review of Vision-Based Motion Analysis in Sport, Sports Medicine, 38(12), 1025-1043, 2008.
- [2] Coşkun, F. ve Gülleroğlu, H.D., Yapay Zekânın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması, Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences, 54(3), 947-966, 2021.
- [3] Drigas, A.S. ve Ioannidou, R.E., Artificial Intelligence in Special Education: A Decade Review, International Journal of Engineering Education, 28(6), 1366-1372, 2012.
- [4] Dursun, A. ve Akçınar, S., Beden Eğitimi ve Sporda Yapay Zekâ Kullanımı, Hazar, F. (Ed.), Beden Eğitimi ve Spor Araştırmaları, 7-27, Efe Akademi Yayınları, 2026.
- [5] Dündar, Ö.M. ve Aydın, A., Sporcuların Kalp Atım Hızının ESP-NOW Kullanılarak Kablosuz İletimi, Konya Journal of Engineering Sciences, 9(3), 633-646, 2021.
- [6] Esmer, O., Sporda Yapay Zeka Teknolojisi Kullanımı ve Sportif Performans, Çelebi, M. ve Esmer, O. (Ed.), Hareket, Sağlık ve Teknoloji: Modern Yaşamda Sporun Evrimi, 87-96, Özgür Yayınları, 2024.
- [7] Gürer, H. ve Akçınar, F., Sporda Yapay Zekâ Teknolojisinin Kullanımı, Kula, H. (Ed.), Spor İnovasyonu ve Dijital Teknoloji, 35-44, Efe Akademi, 2022.
- [8] Goes, F.R., Meerhoff, L.A., Bueno, M.J.O., Rodrigues, D.M., Moura, F.A., Brink, M.S., Elferink-Gemser, M.T., Knobbe, A.J., Cunha, S.A., Torres, R.S. ve Lemmink, K.A.P.M., Unlocking the Potential of Big Data to Support Tactical Performance Analysis in Professional Soccer: A Systematic Review, European Journal of Sport Science, 21(4), 481-496, 2021.
- [9] İşcan, H. ve Durgun, A., Yapay Zekâ: Alt Dalları ve Uygulama Alanları, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(4), 201-234, 2024.
- [10] Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M. ve Forcier, L.B., Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education, UCL Knowledge Lab, London, 2016.
- [11] McCabe, A. ve Trevathan, J., Artificial Intelligence in Sports Prediction, Proceedings of

the Fifth International Conference on Information Technology: New Generations, Las Vegas, USA, 2008.

- [12] Ramkumar, P.N., Luu, B.C., Haeberle, H.S., Karnuta, J.M., Nwachukwu, B.U. ve Williams, R.J., Sports Medicine and Artificial Intelligence: A Primer, The American Journal of Sports Medicine, 50(4), 1166-1174, 2022.
- [13] Saçan, S., Yaralı, K.T. ve Kavruk, S.Z., Çocukların “Yapay Zekâ” Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 64, 274-296, 2022.
- [14] Van Eetvelde, H., Mendonça, L.D., Ley, C., Seil, R. ve Tischer, T., Machine Learning Methods in Sport Injury Prediction and Prevention: A Systematic Review, Journal of Experimental Orthopaedics, 8, 27, 2021.
- [15] Wang, Y. ve Wang, X., Artificial Intelligence in Physical Education: Comprehensive Review and Future Teacher Training Strategies, Frontiers in Public Health, 12, 1484848, 2024.
- [16] Wirtz, B.W., Weyerer, J.C. ve Geyer, C., Artificial Intelligence and the Public Sector—Applications and Challenges, International Journal of Public Administration, 42(7), 596-615, 2018.
- [17] Zencir, Y. ve Aydemir, E., Sporcular İçin Sensör Verileri Üzerinden Yapay Zekâ ile Performans Yönetimi, Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi, 15(1), 56-74, 2025.

COGNITIVE CONTROL MECHANISMS AND DECISION-MAKING PROCESSES IN ADOLESCENT BRAIN DEVELOPMENT

Dr. Sari Wulandari, Rizky Mahendra

Faculty of Psychology, University of Indonesia, Indonesia

ABSTRACT

This study examines the development of cognitive control mechanisms and decision-making processes during adolescence, a critical period marked by rapid neurological, psychological, and social changes. Adolescence is widely recognized as a transitional stage in which individuals gradually improve their ability to regulate behavior, manage impulses, evaluate alternatives, and make increasingly independent decisions. The research focuses on how maturation in executive functioning contributes to adaptive decision-making and self-regulation.

The study is grounded in developmental neuroscience and cognitive psychology literature. It emphasizes the role of prefrontal brain development, working memory, inhibitory control, and attentional regulation in shaping adolescent choices. The analysis suggests that decision-making during this stage is not solely guided by logic or reasoning, but is also influenced by emotional sensitivity, peer presence, and environmental demands. Cognitive control is therefore understood as a dynamic process that develops through the interaction of biological maturation and lived experience.

The paper also highlights the implications of these developmental processes for education, mental health, and social behavior. Adolescents with stronger cognitive control tend to demonstrate better planning, reduced risk-taking, and more stable academic and interpersonal functioning. At the same time, the study notes that supportive environments can strengthen self-regulation and improve decision-making competence. The paper concludes that understanding adolescent brain development is essential for designing interventions that promote healthier judgment, greater autonomy, and more adaptive behavior.

Key words: cognitive control, adolescence, decision-making, brain development, executive function

THE ROLE OF EMOTIONAL REGULATION IN ACADEMIC STRESS MANAGEMENT AMONG UNIVERSITY STUDENTS

**Assoc. Prof. Dr. Dimas Saputra, Nadia Putri, Prof. Dr. Aditya Pranata, Assoc. Prof. Dr.
Vikram Sood**

Faculty of Psychology, Gadjah Mada University, Indonesia

ABSTRACT

This study explores the role of emotional regulation in managing academic stress among university students. Higher education often exposes students to performance pressure, workload demands, social adjustment challenges, and uncertainty about future goals. In this context, emotional regulation becomes an essential psychological capacity that helps students respond to stress in a more balanced and constructive way. The research examines how students use emotional regulation strategies to maintain mental well-being and academic functioning.

The study is informed by psychological theories of stress, coping, and self-regulation. It highlights the importance of recognizing, understanding, and modifying emotional responses before they interfere with concentration, motivation, or interpersonal relationships. The analysis suggests that students who can regulate emotions effectively are better able to manage anxiety, remain focused on academic tasks, and recover from setbacks. Emotional regulation is therefore presented as a key protective factor in university life.

The paper also discusses the educational implications of emotional coping. Universities that support mental health awareness, counseling services, and stress management training can create conditions that strengthen student resilience. The study argues that academic success should not be understood only in terms of cognitive ability, but also in relation to emotional stability and adaptive coping. It concludes that emotional regulation is central to helping university students navigate academic pressures while sustaining engagement, persistence, and psychological well-being.

Key words: emotional regulation, academic stress, university students, coping strategies, psychological well-being

CROSS-CULTURAL STUDIES OF SOCIAL ANXIETY AND INTERPERSONAL COMMUNICATION PATTERNS IN INDIAN YOUTH POPULATIONS

Dr. Priya Nair, Prof. Dr. Arjun Mehta

Faculty of Social Sciences, University of Delhi, India

ABSTRACT

This study examines social anxiety and interpersonal communication patterns among Indian youth from a cross-cultural perspective. In diverse social environments shaped by language, tradition, family expectations, and rapid modernization, young people often experience communication challenges that influence confidence, social interaction, and emotional adjustment. The research explores how social anxiety affects the way youth communicate in academic, familial, and peer contexts.

The study is based on social psychology and cross-cultural communication literature. It emphasizes that social anxiety is not simply an individual emotional difficulty, but also a condition shaped by cultural norms, social expectations, and communication styles. The analysis suggests that young people with higher levels of social anxiety may avoid open interaction, struggle with self-expression, and experience discomfort in unfamiliar social settings. At the same time, interpersonal communication patterns can vary significantly across cultural and regional contexts.

The paper also highlights the need to understand communication behavior within the broader framework of Indian social diversity. Supportive relationships, culturally sensitive counseling, and communication training may help reduce avoidance and strengthen social confidence. The study concludes that cross-cultural perspectives are essential for understanding the complexity of social anxiety among youth and for developing interventions that support healthier interpersonal development.

Key words: social anxiety, interpersonal communication, cross-cultural psychology, Indian youth, social development

PSYCHOLOGICAL IMPACT OF DIGITAL ADDICTION AND SOCIAL MEDIA USE ON COGNITIVE PERFORMANCE IN ADOLESCENTS

Dr. Kavita Sharma, Rohit Verma

Faculty of Psychology, Jawaharlal Nehru University, India

ABSTRACT

This study investigates the psychological impact of digital addiction and social media use on cognitive performance in adolescents. As digital devices and online platforms become central to everyday life, concerns have increased about their effects on attention, memory, self-control, and emotional balance. The research explores how excessive digital engagement may influence adolescent thinking patterns and learning behavior.

The study is grounded in psychology and media behavior literature. It examines how prolonged exposure to social media can affect concentration, impulse control, sleep quality, and task persistence. The analysis suggests that digital addiction may weaken sustained attention and contribute to cognitive overload, while also increasing emotional distraction and dependence on immediate feedback. These patterns can interfere with school performance and reduce the ability to engage in deep, reflective thinking.

The paper also highlights that digital media use is not inherently harmful, but its effects depend on intensity, purpose, and balance. When used mindfully, digital tools can support learning and communication; when used excessively, they may create psychological strain and reduce cognitive efficiency. The study concludes that adolescents need stronger digital literacy, self-regulation skills, and family-school support to maintain healthy relationships with technology.

Key words: digital addiction, social media, cognitive performance, adolescence, psychological effects

TRAUMA EXPOSURE AND RESILIENCE DEVELOPMENT AMONG POST-CONFLICT POPULATIONS IN IRAQ

Prof. Dr. Ali Hassan Al-Mahdi, Dr. Zainab Kareem, Hussein Abbas

Faculty of Social Sciences, University of Baghdad, Iraq

ABSTRACT

This study examines trauma exposure and resilience development among post-conflict populations in Iraq. Communities affected by conflict often face long-term psychological stress, disrupted social networks, and loss of security. At the same time, many individuals develop resilience through family support, cultural continuity, and community solidarity. The research explores how trauma and resilience interact in shaping post-conflict psychological adjustment.

The study is informed by trauma psychology and resilience literature. It emphasizes that trauma does not affect all individuals in the same way; experiences vary depending on exposure, support systems, coping capacity, and social environment. The analysis suggests that resilience is not simply the absence of distress, but a dynamic process through which people rebuild meaning, stability, and functional life patterns after severe disruption. Social support, cultural values, and access to mental health resources are identified as important protective factors.

The paper also considers the broader implications for recovery and reconstruction. It argues that post-conflict mental health support should focus not only on treating symptoms, but also on strengthening social networks and community-based coping systems. The study concludes that understanding trauma and resilience together can improve intervention planning and help post-conflict populations move toward psychological recovery and social reintegration.

Key words: trauma exposure, resilience, post-conflict populations, Iraq, psychological recovery

THE EFFECTS OF FAMILY STRUCTURE ON CHILD PSYCHOLOGICAL WELL-BEING IN URBAN AND RURAL IRAQ

Dr. Salwa Jasim

Faculty of Education, University of Basra, Iraq

ABSTRACT

This study investigates the effects of family structure on child psychological well-being in urban and rural Iraq. Family structure plays a central role in shaping children's emotional security, behavioral adjustment, and overall development. Differences between urban and rural settings may further influence how children experience family support, discipline, communication, and social expectations. The research explores how these factors interact to affect child well-being.

The study is based on family psychology and child development literature. It highlights the importance of stability, caregiving quality, and emotional closeness in supporting children's mental health. The analysis suggests that children thrive in environments where relationships are consistent, communication is open, and emotional needs are recognized. At the same time, family stress, economic pressure, or role conflict may affect psychological well-being and school adjustment.

The paper also notes that urban and rural contexts may create different patterns of family life. Social conditions, parental availability, and community support can shape how children respond to family structure. The study concludes that child well-being should be understood as a product of both family organization and social environment. Strengthening family support and child-centered educational and psychological services can contribute to healthier development in both urban and rural settings.

Key words: family structure, child well-being, Iraq, urban-rural differences, psychological development

NEUROPSYCHOLOGICAL CORRELATES OF ANXIETY DISORDERS IN ADOLESCENTS ACROSS IRANIAN POPULATIONS

**Assoc. Prof. Dr. Omar Nasser, Prof. Dr. Mohammad Reza Hosseini, Dr. Leila Moradi,
Dr. Farid Kazemi**

Faculty of Psychology, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This study examines the neuropsychological correlates of anxiety disorders in adolescents across Iranian populations. Anxiety during adolescence can interfere with learning, social participation, emotional stability, and overall development. The research explores the cognitive and psychological features associated with anxiety disorders, with particular attention to attention control, memory functioning, emotional reactivity, and behavioral inhibition.

The study is grounded in clinical psychology and neuropsychological research. It emphasizes that anxiety is not only an emotional condition but also one linked to changes in cognitive processing and self-regulation. The analysis suggests that adolescents with anxiety disorders may show heightened sensitivity to threat, difficulty concentrating, and reduced flexibility in decision-making. These patterns can affect school performance and interpersonal functioning.

The paper also highlights the importance of early identification and supportive intervention. Understanding the neuropsychological basis of anxiety can improve assessment, counseling, and treatment planning. The study concludes that adolescent anxiety should be addressed through integrated approaches that combine psychological support, family awareness, and educational sensitivity. Such an approach can help reduce impairment and strengthen adolescent adaptation.

Key words: anxiety disorders, adolescent neuropsychology, cognitive functioning, Iran, emotional regulation

THE ROLE OF CULTURAL BELIEFS IN SHAPING MENTAL HEALTH ATTITUDES AND HELP-SEEKING BEHAVIOR IN IRAN

Assoc. Prof. Dr. Zahra Karimi, Nima Rezaei

Faculty of Social Sciences, Shahid Beheshti University, Iran

ABSTRACT

This study explores the role of cultural beliefs in shaping mental health attitudes and help-seeking behavior in Iran. Mental health is deeply influenced by social values, family expectations, religious understandings, and public perceptions of emotional distress. The research examines how cultural beliefs affect whether individuals recognize mental health problems, interpret them as personal weakness or social difficulty, and decide whether to seek help.

The study is based on cultural psychology and mental health literacy literature. It shows that beliefs about stigma, privacy, family honor, and spiritual interpretation can strongly influence attitudes toward counseling and treatment. The analysis suggests that some individuals may delay or avoid help-seeking because of fear of judgment, while others may prefer informal support from family or religious figures before approaching professional services. These patterns demonstrate that mental health behavior is shaped by more than individual awareness alone.

The paper also argues that culturally sensitive mental health communication is essential for improving access to care. Public education, community trust, and respectful professional practice can help reduce stigma and encourage earlier intervention. The study concludes that mental health initiatives in Iran should take cultural beliefs seriously in order to build more effective and acceptable support systems.

Key words: cultural beliefs, mental health attitudes, help-seeking behavior, Iran, stigma

DIGITAL BANKING TRANSFORMATION AND FINTECH ADOPTION IMPACT ON INDONESIA ECONOMIC GROWTH STRUCTURE

Assoc. Prof. Dr. Budi Santoso, Maya Kartika

Faculty of Economics and Business, Universitas Indonesia, Indonesia

ABSTRACT

This study examines how digital banking transformation and fintech adoption are reshaping the structure of economic growth in Indonesia. As financial services become increasingly digitized, the relationship between banking innovation, consumer behavior, and economic expansion has become more complex and more central to development policy. The paper explores how mobile payments, digital lending, online financial platforms, and data-driven banking practices influence access to finance, market participation, and broader economic dynamism.

The research is based on a conceptual review of digital finance and economic development literature, with attention to the Indonesian context. It argues that fintech adoption can improve financial inclusion by reaching populations and small enterprises that have traditionally had limited access to formal banking. This expansion of access may support entrepreneurship, improve transaction efficiency, and stimulate productive economic activity. At the same time, the study notes that digital banking transformation also raises challenges related to regulation, cybersecurity, digital literacy, and unequal access to technological infrastructure.

The analysis suggests that the impact of fintech on economic growth is not automatic but depends on institutional support, trust in financial systems, and the ability of firms and households to adapt to digital tools. In Indonesia, where the economy includes both dynamic urban markets and diverse regional development conditions, digital financial services can contribute to more inclusive growth if they are aligned with policy frameworks that support innovation and consumer protection. The study concludes that digital banking and fintech should be understood not merely as technological trends, but as structural forces influencing the direction, quality, and inclusiveness of economic growth.

Key words: digital banking, fintech adoption, economic growth, financial inclusion, Indonesia

FISCAL DECENTRALIZATION AND PUBLIC SECTOR EFFICIENCY IN WEST AFRICAN DEVELOPING ECONOMIES

Prof. Dr. Kossi Mensah, Dr. Afi Adjei, Kofi Mensah

Faculty of Economics and Management, University of Ghana, Ghana

ABSTRACT

This paper investigates the relationship between fiscal decentralization and public sector efficiency in West African developing economies. As governments seek to improve service delivery and strengthen local governance, fiscal decentralization has become a major policy instrument for redistributing decision-making power and financial responsibility. The study explores whether transferring fiscal authority to subnational levels improves administrative responsiveness, resource allocation, and institutional performance.

The research is grounded in public finance and development economics literature. It examines the ways in which local autonomy can influence budget use, accountability, and the efficiency of public sector institutions. The analysis suggests that decentralization may enhance efficiency when local authorities have sufficient capacity, transparent governance structures, and access to stable resources. However, the study also highlights risks such as weak coordination, unequal regional capacity, and the potential for fragmented public administration.

The findings indicate that fiscal decentralization is most effective when accompanied by institutional reforms that strengthen oversight and support local competence. In many West African contexts, the success of decentralization depends on the balance between central guidance and local flexibility. The paper concludes that fiscal reform should be viewed not only as an administrative change but as a broader governance strategy aimed at improving state performance and developmental outcomes. Well-designed decentralization can contribute to more efficient public sectors if it is supported by accountability mechanisms, fiscal discipline, and capacity building.

Key words: fiscal decentralization, public sector efficiency, West Africa, governance, development economics

AGRICULTURAL PRODUCTIVITY AND RURAL DEVELOPMENT POLICIES IN TOGO: ECONOMIC SUSTAINABILITY PERSPECTIVES

Dr. Mireille Lawson

Faculty of Economics and Agricultural Sciences, University of Lomé, Togo

ABSTRACT

This study examines agricultural productivity and rural development policies in Togo from the perspective of economic sustainability. Agriculture remains a central component of the national economy and a major source of livelihood in rural areas, yet productivity continues to be shaped by structural constraints, limited infrastructure, and uneven access to support services. The research explores how policy design can strengthen agricultural performance while promoting long-term rural development.

The paper is based on a review of agricultural development literature and rural policy studies. It highlights the importance of inputs, extension services, market access, land management, and rural investment in improving productivity. The findings suggest that agricultural growth is closely connected to broader development conditions, including transportation, credit availability, and institutional support. The study also notes that sustainable rural development requires policies that are not limited to production alone but also address income stability, food security, and resilience to environmental change.

The analysis argues that agricultural policy in Togo should combine productivity improvement with inclusive rural development strategies. Support for smallholders, improved technology access, and stronger local institutions can contribute to more sustainable outcomes. The study concludes that agricultural productivity is not only an economic issue but also a social and environmental one, since rural livelihoods depend on stable and equitable development frameworks. Policies that integrate sustainability, local participation, and institutional support are therefore essential for long-term rural transformation.

Key words: agricultural productivity, rural development, Togo, economic sustainability, agricultural policy

RESOURCE DEPENDENCY AND ECONOMIC VOLATILITY IN BOLIVIA: A COMPARATIVE MACROECONOMIC ANALYSIS

**Prof. Dr. Carlos Rojas, Dr. Elena Quispe, Luis Fernando Mamani, Assoc. Prof. Dr.
Komlan Agbodan**

Faculty of Economics, Universidad Mayor de San Andrés, Bolivia

ABSTRACT

This study analyzes the relationship between resource dependency and economic volatility in Bolivia through a comparative macroeconomic perspective. Countries that rely heavily on natural resource exports often face unstable growth patterns because commodity prices are shaped by external market conditions. Bolivia provides a relevant case for examining how dependence on extractive sectors influences fiscal stability, exchange rate pressures, and overall economic resilience.

The research is based on macroeconomic and development economics literature, with comparative attention to other resource-dependent economies. It explores how commodity concentration can create vulnerability in public revenue, investment planning, and employment dynamics. The analysis suggests that while natural resources can support short-term growth, they may also expose the economy to cyclical instability and reduce incentives for diversification. The findings further indicate that policy responses are more effective when they promote institutional strength, productive diversification, and prudent fiscal management.

The study argues that economic volatility in Bolivia should be understood as a structural outcome of resource reliance rather than simply a temporary market fluctuation. The paper concludes that long-term stability requires reducing dependence on extractive exports and building more balanced development strategies. A stronger industrial base, broader export structure, and more resilient fiscal institutions can help moderate volatility and support sustainable macroeconomic performance.

Key words: resource dependency, economic volatility, Bolivia, macroeconomic stability, commodity economy

INFORMAL ECONOMY STRUCTURES AND LABOR MARKET DYNAMICS IN BOLIVIAN URBAN CENTERS

Assoc. Prof. Dr. Jorge Villarroel, Dr. Maria Fernandez
Faculty of Social Sciences and Economics, Universidad Católica Boliviana, Bolivia

ABSTRACT

This paper examines informal economy structures and labor market dynamics in Bolivian urban centers. In many cities, informal work remains a major source of income, particularly for individuals who face barriers to formal employment. The study explores how informal labor systems function, how they interact with formal market structures, and how they shape broader urban economic life.

The research draws on labor economics and urban development literature. It highlights the diversity of informal work, including self-employment, small-scale trade, family labor, and unregulated service activities. The findings suggest that informal employment provides flexibility and survival opportunities, but it also creates insecurity, limited social protection, and weak access to labor rights. The study further notes that informal activity is not separate from the formal economy, but often closely connected through supply chains, consumer demand, and local market exchanges.

The analysis argues that labor market policy should recognize the structural role of informality rather than treating it only as a problem of noncompliance. In Bolivian urban contexts, more inclusive employment strategies are needed to improve livelihood security and support gradual formalization. The study concludes that informal economy structures reveal the adaptive capacity of urban workers, while also exposing the need for policies that expand protection, opportunity, and economic inclusion.

Key words: informal economy, labor markets, urban centers, Bolivia, employment dynamics

TRADE CORRIDORS AND ECONOMIC GROWTH UNDER CPEC FRAMEWORK IN PAKISTAN

Prof. Dr. Imran Siddiqui, Dr. Ayesha Khan, Muhammad Bilal

Faculty of Economics and Management Sciences, Quaid-i-Azam University, Pakistan

ABSTRACT

This paper investigates the relationship between trade corridors and economic growth under the China-Pakistan Economic Corridor framework in Pakistan. Trade corridors are often promoted as engines of connectivity, regional integration, and investment expansion, but their developmental impact depends on how effectively they link production, transport, and markets. The study explores the economic significance of corridor-based development in the Pakistani context.

The research is based on trade and development economics literature, with attention to infrastructure-led growth strategies. It examines how transport routes, logistics improvements, and cross-border connectivity can influence industrial activity, regional trade, and market access. The findings suggest that trade corridors can support growth by reducing transaction barriers, improving mobility, and attracting investment to connected regions. However, the study also notes that benefits may remain uneven if corridor development is concentrated in specific areas or disconnected from local productive capacity.

The paper argues that the economic value of CPEC depends not only on infrastructure construction but also on policy coordination, regional planning, and inclusive development strategies. It concludes that trade corridors can contribute to long-term growth when they strengthen domestic linkages, enhance competitiveness, and support wider economic participation. Corridor-based development should therefore be seen as a strategic tool for structural transformation rather than as a purely transport-oriented project.

Key words: trade corridors, economic growth, CPEC, Pakistan, infrastructure development

INFLATION TARGETING AND CENTRAL BANK INDEPENDENCE IN PAKISTAN'S MACROECONOMIC STABILITY

Assoc. Prof. Dr. Saad Qureshi, Dr. Hina Malik

Faculty of Economics, Lahore University of Management Sciences, Pakistan

ABSTRACT

This study examines inflation targeting and central bank independence in relation to macroeconomic stability in Pakistan. As inflation management remains a persistent policy challenge, the role of monetary institutions has become increasingly important in shaping price stability, investor confidence, and broader economic performance. The paper explores how credible policy frameworks and institutional autonomy contribute to macroeconomic resilience.

The research is informed by monetary economics and policy governance literature. It focuses on the relationship between independent central banking, inflation expectations, and the effectiveness of price stabilization strategies. The findings suggest that inflation targeting can support stability when it is backed by institutional credibility, transparent communication, and policy consistency. Central bank independence is shown to be especially important in reducing political pressure and strengthening policy discipline.

The analysis also notes that monetary policy cannot achieve stability alone if fiscal conditions, exchange rate pressures, and external shocks remain unresolved. The study argues that Pakistan's experience demonstrates the need for coordination between monetary and fiscal authorities, while preserving the operational autonomy of the central bank. The paper concludes that inflation targeting is most effective when it is embedded in a broader macroeconomic reform agenda that supports credibility, predictability, and long-term institutional trust.

Key words: inflation targeting, central bank independence, macroeconomic stability, Pakistan, monetary policy

DIGITAL ECONOMY EXPANSION AND E-COMMERCE GROWTH IMPACT ON PAKISTAN'S YOUTH EMPLOYMENT STRUCTURE

Dr. Usman Tariq, Prof. Dr. Farhan Ali, Assoc. Prof. Dr. Nida Ahmed

Faculty of Business and Economics, University of the Punjab, Pakistan

ABSTRACT

This study examines the expansion of the digital economy and e-commerce growth in relation to youth employment structure in Pakistan. As online commerce and digital services continue to expand, new employment pathways are emerging for young people in areas such as digital marketing, logistics, platform work, content creation, and entrepreneurship. The research explores how these changes affect labor market participation and employment opportunities for youth.

The paper is grounded in digital economy and labor market literature. It highlights the potential of e-commerce to lower entry barriers for business formation, create flexible work opportunities, and connect young workers with wider markets. The findings suggest that digital growth can support youth employment by encouraging entrepreneurship and skill-based participation. At the same time, the study notes that unequal access to technology, weak digital skills, and unstable job conditions may limit the benefits of digital expansion.

The analysis argues that youth employment policies should respond to the changing structure of work by supporting digital training, innovation ecosystems, and inclusive access to online platforms. It concludes that the digital economy can become a significant source of youth opportunity in Pakistan if development strategies address both the productive potential and the inequalities of digital labor markets. E-commerce growth should therefore be linked to broader employment planning and youth capacity building.

Key words: digital economy, e-commerce, youth employment, Pakistan, labor market transformation

THE ROLE OF EMOTIONAL REGULATION AND MINDFULNESS IN REDUCING ACADEMIC ANXIETY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS

Assoc. Prof. Dr. Nguyễn Minh Hoàng, Dr. Lê Thị Hạnh, Trần Quang Duy
Faculty of Education, Vietnam National University, Vietnam

ABSTRACT

This study examines the role of emotional regulation and mindfulness in reducing academic anxiety among university students in digital learning environments. As online and hybrid education becomes more widespread, students increasingly face challenges related to concentration, self-discipline, screen fatigue, and uncertainty in learning. These pressures may intensify academic anxiety and interfere with motivation, performance, and well-being. The research explores how emotional regulation strategies and mindfulness practices can support students' adaptation to digitally mediated education.

The study is based on educational psychology and mental health literature, with particular attention to the interaction between cognitive stress and self-regulatory skills. It argues that emotional regulation helps students identify, manage, and express academic stress more constructively, while mindfulness encourages attention, calmness, and present-centered awareness. Together, these approaches may reduce emotional reactivity and improve concentration in digital learning settings.

The paper also highlights the importance of integrating mental well-being into educational design. Students who are supported in developing coping strategies are more likely to participate actively in online learning and maintain academic confidence. The study concludes that mindfulness-based and emotionally informed practices should be considered important components of digital higher education, especially where academic pressure and technological demands are high.

Key words: emotional regulation, mindfulness, academic anxiety, digital learning, university students

SOCIAL MEDIA ADDICTION AND SELF-ESTEEM DYNAMICS IN EMERGING ADULTHOOD: A COGNITIVE-BEHAVIORAL PERSPECTIVE

Dr. Phạm Anh Tuấn, Assoc. Prof. Dr. Bùi Ngọc Lan

Faculty of Psychology, Hanoi National University of Education, Vietnam

ABSTRACT

This study explores the relationship between social media addiction and self-esteem dynamics in emerging adulthood from a cognitive-behavioral perspective. Emerging adulthood is a period marked by identity exploration, social comparison, and heightened sensitivity to peer evaluation, making it especially vulnerable to digital dependence. The research examines how excessive social media use may influence self-perception, emotional regulation, and patterns of self-worth.

The study is grounded in cognitive-behavioral theory and contemporary digital psychology literature. It suggests that social media addiction develops through reinforcement cycles in which instant feedback, comparison, and constant connectivity shape habitual use. At the same time, self-esteem may be affected by the tendency to evaluate oneself through online approval, visibility, and social recognition. The analysis emphasizes that these processes are not merely behavioral but also cognitive, as users may internalize unrealistic standards and negative self-evaluations.

The paper further argues that intervention should focus on awareness, cognitive restructuring, and healthier online habits. Individuals in emerging adulthood benefit from strategies that reduce compulsive checking, improve self-reflection, and strengthen offline identity development. The study concludes that social media addiction and self-esteem are closely connected in digitally saturated environments, and that cognitive-behavioral approaches offer a useful framework for understanding and addressing this relationship.

Key words: social media addiction, self-esteem, emerging adulthood, cognitive-behavioral perspective, digital behavior

DIGITAL TRANSFORMATION AND CULTURAL MEMORY PRESERVATION IN BALTIC ANTHROPOLOGICAL COMMUNITIES

Dr. Eglė Jankauskaitė, Prof. Dr. Mantas Petrauskas
Faculty of Social Sciences, Vilnius University, Lithuania

ABSTRACT

This study explores the relationship between digital transformation and cultural memory preservation in Baltic anthropological communities, with a particular focus on how digital media, archival platforms, and community-based technologies influence the transmission of heritage. As cultural practices increasingly move into online environments, questions emerge about how memory is stored, represented, and interpreted across generations. The research examines the ways digital tools can support the documentation of rituals, oral histories, local knowledge, and symbolic traditions that form the basis of cultural continuity.

The study is grounded in anthropological literature on memory, identity, and digital heritage. It highlights the potential of digital archives, multimedia storytelling, and participatory platforms to strengthen community engagement with cultural inheritance. At the same time, it considers the risks of selective representation, loss of context, and the transformation of lived traditions into static digital objects. The findings suggest that digital preservation is most effective when it is shaped by local participation, ethical curatorship, and sensitivity to community values.

The paper also argues that digital transformation should not be understood only as a technical process, but as a cultural negotiation between preservation and change. In Baltic communities, where historical memory is closely linked to language, place, and ritual, digital platforms can either reinforce identity or weaken traditional forms if they are not carefully managed. The study concludes that culturally grounded digital practices offer an important opportunity for preserving anthropological heritage while making it accessible to future generations.

Key words: digital transformation, cultural memory, Baltic communities, heritage preservation, anthropology

RITUAL PRACTICES AND POST-SOVIET IDENTITY RECONSTRUCTION IN LITHUANIAN RURAL SOCIETIES

Assoc. Prof. Dr. Ieva Žukauskienė, Dr. Tomas Kavaliauskas, Asta Vaitkutė

Faculty of Philosophy, Vytautas Magnus University, Lithuania

ABSTRACT

This study examines ritual practices and their role in post-Soviet identity reconstruction within Lithuanian rural societies. After the collapse of the Soviet system, many rural communities experienced major transformations in social life, cultural values, and collective memory. In this context, ritual practices have remained important spaces for expressing continuity, negotiating change, and rebuilding a sense of belonging. The research explores how traditional and renewed rituals contribute to local identity formation in a changing social environment.

The study draws on anthropological and sociological literature concerning ritual, memory, and post-socialist transition. It focuses on the symbolic importance of seasonal celebrations, religious observances, family customs, and communal gatherings in sustaining rural social cohesion. The findings suggest that rituals serve not only as cultural performances but also as practical mechanisms for restoring social trust and intergenerational connection. They help communities reinterpret the past while adapting to new political and economic realities.

The paper also argues that post-Soviet identity reconstruction is shaped by a balance between continuity and adaptation. In Lithuanian rural societies, ritual life provides a framework through which older meanings can be reactivated and new identities negotiated. The study concludes that ritual practices remain central to understanding how rural communities maintain cultural distinctiveness and social stability in the post-Soviet period.

Key words: ritual practices, post-Soviet identity, Lithuanian rural society, cultural reconstruction, anthropology

ETHNOGRAPHIC STUDY OF URBAN MIGRATION PATTERNS AND FAMILY STRUCTURE CHANGES IN MEKONG DELTA

**Prof. Dr. Nguyen Thanh Minh, Dr. Le Hoang An, Assoc. Prof. Dr. Pham Quoc Dung,
Tran Thi Mai**

Faculty of Sociology, Vietnam National University, Vietnam

ABSTRACT

This ethnographic study investigates urban migration patterns and family structure changes in the Mekong Delta, a region shaped by economic transition, rural outmigration, and changing patterns of household organization. Migration to urban centers has altered traditional family arrangements, caregiving roles, and intergenerational relationships. The study explores how households adapt to separation, remittance dependence, and shifts in social responsibility as rural labor moves toward urban employment.

The research is based on ethnographic observation and qualitative family studies literature. It examines how migration affects marriage patterns, parental roles, child care arrangements, and the balance between rural obligations and urban opportunity. The findings indicate that migration can provide economic support while also creating emotional distance and new forms of family negotiation. Extended family networks often become essential in maintaining household stability, especially when parents work in cities for long periods.

The study further argues that family structure in the Mekong Delta is not simply weakening but transforming in response to changing economic realities. Households adapt through flexible caregiving, kinship cooperation, and new forms of interdependence. The paper concludes that migration should be understood as a social process that reshapes family life, identity, and everyday practice in both rural and urban settings.

Key words: urban migration, family structure, Mekong Delta, ethnography, household transformation

TRADITIONAL HEALING PRACTICES AND BIOMEDICAL INTEGRATION IN CENTRAL VIETNAM HIGHLAND COMMUNITIES

Dr. Vo Anh Kiet, Assoc. Prof. Dr. Bui Thi Hong, Nguyen Van Loc

Faculty of Medicine and Anthropology, Hue University, Vietnam

ABSTRACT

This paper examines traditional healing practices and their integration with biomedicine in Central Vietnam highland communities. In many indigenous and rural settings, healing remains rooted in local knowledge, spiritual beliefs, plant-based remedies, and family transmission. At the same time, biomedical services have become increasingly available, creating a dynamic relationship between formal healthcare and traditional therapeutic systems. The study explores how communities navigate this overlap in everyday health practices.

The research is informed by medical anthropology and public health literature. It highlights the importance of trust, accessibility, cultural interpretation, and healer-patient relationships in shaping treatment choices. The findings suggest that traditional healing continues to play a significant role in the management of illness, especially where biomedicine is perceived as distant, costly, or culturally limited. Rather than existing in opposition, the two systems often coexist through selective use and practical negotiation.

The paper argues that integration is most effective when it respects local knowledge and supports communication between health providers and communities. It also notes that biomedical models may gain greater acceptance when they acknowledge the cultural meanings attached to illness and recovery. The study concludes that a culturally sensitive approach to health care can improve access, trust, and treatment outcomes in Central Vietnam's highland communities.

Key words: traditional healing, biomedicine, medical anthropology, Central Vietnam, community health

SOCIOLINGUISTIC TRANSFORMATIONS AND AMAZIGH IDENTITY IN NORTH AFRICAN URBAN SETTINGS

Prof. Dr. Ahmed Benyahia, Dr. Yasmine Khelifi, Assoc. Prof. Dr. Rachid Boudjemaa

Faculty of Letters and Human Sciences, University of Algiers, Algeria

ABSTRACT

This study investigates sociolinguistic transformations and their impact on Amazigh identity in North African urban settings. As cities become more linguistically diverse, Amazigh-speaking communities encounter new pressures and opportunities related to language use, identity expression, and cultural visibility. The research explores how urban multilingualism, education, media, and migration influence the social position of Amazigh language and heritage.

The study is grounded in sociolinguistic and identity studies literature. It focuses on language shift, code-switching, intergenerational transmission, and symbolic representation in public life. The findings suggest that urban environments can both weaken and revitalize Amazigh identity. On one hand, dominant national and global languages often reduce everyday use of Amazigh. On the other hand, cultural movements, educational initiatives, and digital media can support renewed visibility and pride.

The paper argues that language is not merely a communication tool but a central marker of belonging and collective memory. In North African cities, Amazigh identity is continually negotiated through speech practices, naming, cultural events, and social activism. The study concludes that sociolinguistic change should be understood as part of a wider process of identity adaptation rather than simple language loss.

Key words: sociolinguistic change, Amazigh identity, urban settings, multilingualism, North Africa

PASTORAL NOMADISM AND CLIMATE ADAPTATION STRATEGIES IN SAHARA BORDERLAND COMMUNITIES

Dr. Samir Belkacem, Prof. Dr. Lila Gharbi

Faculty of Social and Human Sciences, University of Tunis, Tunisia

ABSTRACT

This paper examines pastoral nomadism and climate adaptation strategies in Sahara borderland communities, where environmental uncertainty shapes mobility, livelihood, and social organization. As desert temperatures rise and water resources become less predictable, nomadic groups must adjust grazing routes, herd management, and settlement patterns to survive. The study explores how pastoral communities use traditional knowledge and flexible movement practices to respond to ecological stress.

The research draws on anthropology, environmental studies, and pastoral livelihood literature. It highlights the importance of mobility, kinship cooperation, ecological memory, and shared access to resources in sustaining nomadic life. The findings suggest that pastoral systems remain resilient because they are not static but highly adaptive. Community members use long-standing knowledge of terrain, weather, and pasture conditions to make decisions that reduce environmental risk.

The paper also argues that climate adaptation should not be imposed only through external planning models. In Sahara borderland regions, local pastoral strategies already contain valuable forms of adaptation that deserve recognition and support. The study concludes that understanding nomadism as an adaptive social system can improve climate policy and strengthen livelihood sustainability in arid regions.

Key words: pastoral nomadism, climate adaptation, Sahara borderlands, mobility, environmental anthropology

POST-MIGRATION CULTURAL HYBRIDITY AND DIASPORA NETWORKS IN BALKAN ANTHROPOLOGY

Dr. Elira Dervishi, Assoc. Prof. Dr. Arben Kola, Prof. Dr. Mira Hoxha

Faculty of Social Sciences, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This study explores post-migration cultural hybridity and diaspora networks in Balkan anthropology, focusing on the ways migrant communities maintain ties across borders while reshaping identity in new settings. Migration does not simply separate people from their place of origin; it also creates transnational connections, hybrid cultural forms, and new social networks. The research examines how these processes influence family life, community belonging, and cultural representation.

The study is based on anthropology of migration and diaspora literature. It focuses on language use, ritual practices, kinship relations, media communication, and return visits as key elements of post-migration identity. The findings suggest that diaspora communities often live between cultural continuity and adaptation, combining inherited traditions with new social realities. These hybrid forms are not signs of loss, but of creative cultural negotiation.

The paper further argues that diaspora networks play an important role in preserving memory, supporting economic exchange, and maintaining emotional and symbolic connections to homeland. In the Balkan context, migration has produced complex identities that cannot be understood through single-national frameworks alone. The study concludes that post-migration hybridity is a defining feature of contemporary Balkan social life and an important field for anthropological analysis.

Key words: diaspora networks, cultural hybridity, post-migration, Balkan anthropology, transnational identity

FAMILY STRUCTURE TRANSFORMATION AND GENDER ROLES IN CONTEMPORARY ALBANIAN SOCIETY

Dr. Besnik Leka, Arta Nika, Assoc. Prof. Dr. Ilir Meta

Faculty of Sociology, University of Pristina, Kosovo

ABSTRACT

This paper examines family structure transformation and changing gender roles in contemporary Albanian society. Social change, labor migration, education, and shifting cultural expectations have altered the organization of family life and the distribution of responsibilities between men and women. The study explores how these transformations affect household decision-making, caregiving, work participation, and identity formation.

The research is grounded in family sociology and gender studies literature. It highlights the movement from more traditional family patterns toward more flexible and negotiated arrangements. The findings suggest that gender roles are increasingly shaped by education, urbanization, and economic pressures, although cultural norms continue to influence family expectations. Women's participation in education and employment has expanded, while men's roles in domestic life are also being redefined in some households.

The paper argues that family transformation should be understood as a process of adaptation rather than simple decline. Albanian families continue to preserve elements of interdependence and solidarity, even as roles become more diversified. The study concludes that understanding changing gender relations is essential for interpreting broader social development in contemporary Albanian society.

Key words: family transformation, gender roles, Albanian society, household change, gender studies

COGNITIVE FLEXIBILITY AND EXECUTIVE FUNCTIONING IN ADOLESCENT POPULATIONS: A CROSS-CULTURAL NEUROPSYCHOLOGICAL ANALYSIS

Prof. Dr. Eglė Jankauskaitė, Dr. Tomas Vaitkus

Faculty of Psychology, Vilnius University, Lithuania

ABSTRACT

This study examines cognitive flexibility and executive functioning in adolescent populations through a cross-cultural neuropsychological perspective. Adolescence is a developmental stage characterized by rapid neurological, emotional, and social change, making it especially important for the study of higher-order cognitive processes. Cognitive flexibility, as the ability to shift attention, adapt to new rules, and respond to changing demands, is closely related to academic adjustment, emotional self-management, and social problem-solving. Executive functioning provides the broader cognitive framework that supports planning, inhibitory control, working memory, and adaptive decision-making.

The study is grounded in neuropsychological and developmental psychology literature, with attention to how cultural context may influence the expression and assessment of executive skills. It argues that adolescent cognitive development should not be understood as culturally neutral, since educational expectations, communication styles, and family structures can shape how flexibility and control are practiced in everyday life. The analysis highlights the importance of interpreting executive functioning within socially meaningful environments rather than relying solely on standardized measures.

The paper also considers the implications of cognitive flexibility for school performance, peer relations, and emotional resilience. Adolescents with stronger executive functioning tend to manage uncertainty more effectively, adapt to classroom change, and regulate behavior under pressure. The study concludes that cross-cultural neuropsychological research can contribute to more accurate and inclusive understandings of adolescent development, while also informing educational and clinical interventions that support adaptive functioning across diverse settings.

Key words: cognitive flexibility, executive functioning, adolescence, cross-cultural psychology, neuropsychology

TRAUMA EXPOSURE AND RESILIENCE DEVELOPMENT IN EARLY ADULTHOOD: PSYCHODYNAMIC AND BEHAVIORAL INTEGRATION MODEL

Dr. Rūta Kazlauskienė

Faculty of Psychology, Vilnius University, Lithuania

ABSTRACT

This study investigates trauma exposure and resilience development in early adulthood through a psychodynamic and behavioral integration model. Early adulthood is a transitional period in which individuals consolidate identity, relational patterns, and coping strategies. Trauma experienced during this stage may affect emotional stability, interpersonal trust, and future adjustment, yet it can also become a context for resilience formation when supported by adaptive psychological processes. The study explores how psychodynamic and behavioral perspectives can be combined to explain these complex developmental outcomes.

The research draws on trauma studies, resilience theory, and clinical psychology literature. It argues that trauma responses are shaped both by unconscious emotional patterns and by observable coping behaviors. From a psychodynamic perspective, trauma may activate unresolved conflict, defensive reactions, and difficulties in self-regulation. From a behavioral perspective, resilience emerges through learned coping strategies, support-seeking behavior, and gradual exposure to manageable stress. The integration of these perspectives allows for a more complete understanding of recovery and adaptation.

The study also emphasizes the role of relational support, meaning-making, and self-reflection in resilience development. Early adults who receive stable emotional support and opportunities for therapeutic processing are more likely to transform distress into adaptive growth. The paper concludes that trauma should be viewed not only as a source of vulnerability but also as a developmental challenge that may strengthen resilience when appropriate psychological resources are available.

Key words: trauma exposure, resilience, early adulthood, psychodynamic theory, behavioral adaptation

DIGITAL ETHNOGRAPHY OF YOUTH IDENTITY FORMATION IN LITHUANIAN URBAN SUBCULTURES AND ONLINE SPACES

Assoc. Prof. Dr. Dainius Stankus, Aistė Malinauskaitė, Tomas Žilinskas
Faculty of Social Sciences, Vilnius University, Lithuania

ABSTRACT

This study examines how youth identity is formed and performed within Lithuanian urban subcultures and online spaces through a digital ethnographic perspective. As young people increasingly move between physical city environments and virtual platforms, identity becomes a fluid and relational process shaped by peer interaction, aesthetic expression, and digital visibility. The research explores how urban youth use online networks to negotiate belonging, resist social norms, and construct alternative cultural identities.

The study is grounded in ethnographic approaches to youth culture and digital society. It focuses on the interaction between street-based subcultures, online communities, symbolic style, and everyday communication practices. The findings suggest that identity formation is not confined to offline social spaces, but is continuously shaped through digital self-presentation, visual culture, and shared language across platforms. Social media allows young people to reinforce group membership, experiment with identity, and express attitudes toward gender, class, creativity, and independence.

The study also highlights the importance of local urban context. In Lithuanian cities, youth subcultures reflect both global influences and specific social experiences connected to transition, modernization, and generational change. The paper argues that digital ethnography is especially useful for understanding these overlapping spaces because it captures how identity is constructed through movement between material and virtual worlds. The study concludes that urban youth culture should be understood as a dynamic process of negotiation in which digital media, subcultural belonging, and social aspiration are closely intertwined.

Key words: digital ethnography, youth identity, urban subcultures, online spaces, Lithuania

ETHNOGRAPHIC ANALYSIS OF NOMADIC HERITAGE AND MODERNIZATION IMPACTS ON PASTORAL COMMUNITIES IN CENTRAL KAZAKHSTAN

**Dr. Ayanbek Nurmaganbetov, Zarina Sadvakassova, Bekzat Toleubay, Aruzhan
Kassenova**

Faculty of Social Sciences, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This ethnographic study explores the relationship between nomadic heritage and modernization among pastoral communities in Central Kazakhstan. As economic and social transformation continues to reshape rural life, pastoral groups are facing changing patterns of mobility, labor, land use, and cultural continuity. The study investigates how traditional nomadic practices are being adapted, reinterpreted, or weakened under the influence of modernization.

The research is based on ethnographic fieldwork and cultural anthropology perspectives. It examines the everyday lives of pastoral communities through their seasonal movements, livestock practices, family organization, and community memory. The findings suggest that nomadic heritage remains an important source of identity and social cohesion, even as external pressures encourage sedentarization, technological change, and new economic priorities. Rather than disappearing, nomadic traditions are often transformed into new forms of cultural expression and practical adaptation.

The study also highlights the tension between heritage preservation and modernization. While development policies may improve infrastructure and access to services, they can also disrupt ecological knowledge, customary practices, and intergenerational transmission. The paper argues that pastoral communities should not be understood as static relics of the past, but as active social groups negotiating continuity and change. The study concludes that effective development strategies must respect cultural heritage while supporting the economic and social needs of pastoral populations in Central Kazakhstan.

Key words: nomadic heritage, pastoral communities, modernization, Central Kazakhstan, ethnography

CULTURAL TRANSFORMATION AND ETHNOGRAPHIC PERSPECTIVES ON URBAN MIGRATION PATTERNS IN SOUTHERN KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Gulnar Akhmetova, Nursultan Yermekov, Madina Suleimen
Faculty of Social Sciences, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This study examines cultural transformation and urban migration patterns in Southern Kazakhstan from an ethnographic perspective. Internal migration has become one of the most visible features of regional change, as rural households move toward urban centers in search of employment, education, and improved social opportunities. The research explores how migration reshapes family life, cultural belonging, and everyday urban experience.

The study is grounded in ethnographic observation and social change literature. It focuses on the lived experiences of migrants as they adapt to new environments, navigate labor markets, and renegotiate social identity. The findings suggest that migration is not merely a demographic process but also a cultural transition that affects language use, household organization, intergenerational relations, and social values. Migrants often carry rural customs into the city while also adopting urban norms that influence their sense of belonging.

The paper further argues that urban migration creates hybrid cultural spaces in which traditional and modern practices coexist. These spaces reveal both continuity and adaptation, showing that cultural identity remains dynamic under changing socioeconomic conditions. The study concludes that ethnographic approaches are essential for understanding how migration shapes social transformation in Southern Kazakhstan. Such perspectives help reveal the human dimension of urban change and provide a deeper view of how people reconstruct community and identity in new settings.

Key words: urban migration, cultural transformation, Southern Kazakhstan, ethnography, identity change

ETHNOGRAPHIC STUDY OF BEDOUIN SOCIAL STRUCTURES AND TRADITIONAL AUTHORITY SYSTEMS IN NORTHERN JORDAN

Prof. Dr. Omar Al-Khatib, Leila Al-Masri, Youssef Haddad

Faculty of Arts and Humanities, University of Jordan, Jordan

ABSTRACT

This ethnographic study investigates Bedouin social structures and traditional authority systems in Northern Jordan. Bedouin communities have long maintained distinctive forms of social organization based on kinship, customary law, leadership, and collective responsibility. The research explores how these traditional systems continue to function in contemporary society and how they interact with modern state structures.

The study is based on field observations and anthropological analysis of social organization, authority, and community relations. It focuses on the roles of tribal elders, family networks, mediation practices, and honor-based social frameworks. The findings suggest that Bedouin authority systems remain important in regulating conflict, preserving social cohesion, and maintaining communal trust. Although modernization and state institutions have altered many aspects of everyday life, traditional structures still influence decision-making and interpersonal relations.

The paper also considers the changing position of Bedouin communities within wider national and regional transformations. It argues that traditional authority should be understood not as a static survival of the past, but as a flexible social system capable of adaptation. The study concludes that ethnographic research offers valuable insight into the continuity and transformation of Bedouin life in Northern Jordan, highlighting the importance of customary authority in a changing social landscape.

Key words: Bedouin society, traditional authority, social structure, Northern Jordan, ethnography

DIGITAL TRANSITION AND ETHNOGRAPHIC INSIGHTS INTO YOUTH CULTURE AND SOCIAL MEDIA USAGE IN AMMAN COMMUNITIES

Dr. Rana Abu Khalil, Hassan Al-Farouq, Maya Nasser, Omar Al-Rashid

Faculty of Social Sciences, University of Jordan, Jordan

ABSTRACT

This study examines digital transition and its ethnographic implications for youth culture and social media usage in Amman communities. As digital platforms become central to everyday communication, young people increasingly shape their identities, relationships, and social participation through online interaction. The research explores how social media influences youth culture, self-expression, and patterns of social belonging in urban Jordanian settings.

The study is based on digital ethnography and youth studies literature. It focuses on online communication habits, visual self-presentation, peer networks, and the blending of offline and online social life. The findings suggest that social media serves as both a cultural space and a social arena in which youth negotiate modernity, gender, status, and personal aspiration. It also provides opportunities for creativity, visibility, and community building, while at the same time exposing young people to pressure, comparison, and constant self-monitoring.

The paper argues that digital transition should be understood as more than a technological shift. It is also a cultural change that reshapes youth values, communication styles, and everyday routines. The study concludes that ethnographic attention to digital life is essential for understanding how young people in Amman use social media to construct meaning, maintain relationships, and participate in contemporary urban culture.

Key words: digital transition, youth culture, social media, Amman, digital ethnography

ETHNOGRAPHIC EXPLORATION OF SAHARA DESERT COMMUNITIES AND ORAL TRADITION PRESERVATION IN MAURITANIA

**Prof. Dr. Mohamed El Hacen, Aminata Ould Sidi, Cheikh Ahmed Baba, Fatimata Mint
Abdallah**

Faculty of Arts and Humanities, University of Nouakchott, Mauritania

ABSTRACT

This ethnographic exploration examines Sahara desert communities in Mauritania and the preservation of oral tradition within their social life. Oral storytelling, poetry, genealogy, and collective memory remain essential to cultural continuity in desert societies, where written records have historically played a limited role in everyday transmission. The study investigates how oral forms continue to sustain identity, social values, and historical knowledge.

The research is based on ethnographic fieldwork and oral tradition studies. It focuses on storytelling events, family gatherings, ritual speech, and the role of elders in transmitting memory across generations. The findings suggest that oral tradition remains a living cultural system rather than a static heritage form. It adapts to changing social conditions while continuing to carry moral lessons, historical narratives, and communal values. In Mauritanian desert communities, oral expression is closely tied to mobility, kinship, and religious life.

The paper also highlights the pressure placed on oral tradition by modernization, migration, and changing educational practices. It argues that preservation efforts should not freeze oral culture in a museum-like form, but should support its continued use within community life. The study concludes that oral tradition is a vital part of Saharan identity and that ethnographic research can help document and sustain this cultural resource in a respectful and meaningful way.

Key words: oral tradition, Sahara communities, Mauritania, cultural preservation, ethnography

CULTURAL IDENTITY, ISLAMIC TRADITIONS, AND ETHNOGRAPHIC FIELDWORK AMONG RURAL MAURITANIAN COMMUNITIES

**Assoc. Prof. Dr. Ahmedou Ould Mohamed, Sidi Mohamed Ould Yahya, Khadijetou
Mint Ely**

Faculty of Social Sciences, University of Nouakchott, Mauritania

ABSTRACT

This study explores cultural identity and Islamic traditions among rural Mauritanian communities through ethnographic fieldwork. Rural areas in Mauritania are shaped by a close relationship between religion, daily life, social customs, and local identity. The research examines how Islamic practices are woven into community life and how they influence social relations, education, morality, and collective belonging.

The study draws on anthropological and religious sociology perspectives. It focuses on everyday religious practices, family life, local teaching traditions, and the role of religious authority in community organization. The findings suggest that Islamic traditions continue to function as a central framework for identity formation and social cohesion. They provide moral guidance while also connecting rural communities to broader cultural and spiritual networks.

The paper also considers how modernization and social change are affecting traditional practices. It argues that rural Mauritanian communities are not simply preserving inherited traditions, but actively interpreting them within changing social environments. The study concludes that ethnographic fieldwork offers an important way to understand how religion and identity interact in rural settings, revealing the continuity and adaptability of Islamic traditions in Mauritania.

Key words: cultural identity, Islamic traditions, rural communities, Mauritania, ethnographic fieldwork

ETHNOGRAPHIC STUDY OF FISHING COMMUNITIES AND COASTAL LIVELIHOODS ALONG THE MAURITANIAN ATLANTIC SHORE

Dr. El Hadj Ba, Moussa Sy, Aissatou Mint Cheikh, Samba Ould Ndiaye

Faculty of Social Sciences, University of Nouakchott, Mauritania

ABSTRACT

This study examines fishing communities and coastal livelihoods along the Mauritanian Atlantic shore through ethnographic inquiry. Coastal life in Mauritania is shaped by the interaction of environment, labor, trade, and social relations, and fishing remains one of the most important livelihood activities in the region. The research explores how coastal communities organize work, transmit knowledge, and adapt to environmental and economic pressures.

The study is grounded in ethnographic observation and livelihood studies. It focuses on fishing practices, family labor structures, local markets, and the cultural meanings attached to coastal work. The findings suggest that fishing is not only an economic activity but also a way of life that structures community identity and social cooperation. Knowledge about tides, weather, nets, and seasonal rhythms is often passed through experience and intergenerational learning.

The paper also highlights the challenges facing coastal livelihoods, including resource pressure, market dependence, and changing ecological conditions. It argues that development initiatives should recognize the social and cultural dimensions of fishing rather than treating it only as a sector of production. The study concludes that ethnographic approaches are essential for understanding the resilience of Mauritanian coastal communities and for designing more context-sensitive development policies.

Key words: fishing communities, coastal livelihoods, Mauritania, ethnography, maritime culture

CONTEMPORARY DIGITAL RITUALS AND IDENTITY CONSTRUCTION IN URBAN COMMUNITIES: AN ETHNOGRAPHIC ANALYSIS OF TRANSFORMING SYMBOLIC PRACTICES

Prof. Dr. Eglė Jankauskaitė, Dr. Tomas Petrauskas, Rūta Žilinskienė

Faculty of Social Sciences, Vilnius University, Lithuania

ABSTRACT

This ethnographic study examines contemporary digital rituals and their role in identity construction within urban communities. As daily life becomes increasingly shaped by online interaction, symbolic practices that were once grounded in face-to-face settings are being transformed through digital platforms, social media routines, and shared virtual habits. The research explores how these evolving rituals contribute to belonging, self-presentation, and the negotiation of social identity in urban environments.

The study is based on anthropological literature and ethnographic observations of digitally mediated community life. It highlights the ways in which ordinary practices such as posting, reacting, sharing, and participating in online groups function as ritualized acts through which individuals communicate values, affiliations, and social position. The findings suggest that digital rituals are not superficial habits but meaningful cultural practices that help structure everyday life and produce a sense of continuity in rapidly changing urban settings. They also provide opportunities for individuals to experiment with identity while remaining connected to collective forms of recognition.

The analysis further shows that urban digital rituals often reflect broader social tensions, including fragmentation, anonymity, and the search for community in highly mobile societies. At the same time, these practices can strengthen solidarity and create new forms of symbolic participation. The paper concludes that identity construction in contemporary cities cannot be fully understood without considering the ritual dimension of digital life. Ethnographic attention to these practices reveals how urban residents adapt symbolic traditions to modern technological environments and use them to negotiate belonging, visibility, and cultural meaning.

Key words: digital rituals, identity construction, urban communities, ethnography, symbolic practices

BIOCULTURAL ADAPTATION STRATEGIES AND CLIMATE CHANGE RESILIENCE AMONG COASTAL POPULATIONS IN THE BALTIC REGION

Assoc. Prof. Dr. Jonas Kavaliauskas, Aistė Meškaitė, Mantas Vaitiekus
Faculty of Environmental Studies, University of Tartu, Estonia

ABSTRACT

This study investigates biocultural adaptation strategies and climate change resilience among coastal populations in the Baltic region. Coastal communities in this area are facing environmental uncertainty linked to shifting weather patterns, changing livelihoods, and pressure on traditional resource-based practices. The research explores how cultural knowledge, social organization, and environmental adaptation work together to support resilience in the face of climate change.

The paper is grounded in anthropological and environmental studies literature, with particular attention to the relationship between ecological change and cultural continuity. It shows that coastal populations do not respond to climate stress only through technical or economic means, but also through inherited knowledge, local cooperation, and adaptive social practices. These biocultural strategies include changes in seasonal routines, flexible resource use, and the preservation of place-based ecological awareness.

The findings suggest that resilience is strengthened when communities are able to combine traditional knowledge with contemporary adaptation measures. Cultural continuity, community trust, and intergenerational learning emerge as important elements of long-term environmental response. The study also notes that external adaptation policies are more effective when they respect local lifeways and social values rather than treating communities as passive recipients of change.

The paper concludes that biocultural adaptation should be understood as a dynamic process linking environment, culture, and livelihood. In the Baltic context, climate resilience depends not only on infrastructure or policy, but also on the capacity of communities to sustain meaning, identity, and practical knowledge under changing ecological conditions.

Key words: biocultural adaptation, climate resilience, coastal populations, Baltic region, environmental anthropology

**POST-INDUSTRIAL MEMORY AND COLLECTIVE TRAUMA IN JAPANESE
URBAN LANDSCAPES: AN ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE ON SPACE
AND REMEMBRANCE**

**Prof. Dr. Hiroshi Tanaka, Dr. Yuki Nakamura, Assoc. Prof. Dr. Kenji Sato, Emi
Watanabe**

Faculty of Humanities, University of Tokyo, Japan

ABSTRACT

This anthropological study examines post-industrial memory and collective trauma in Japanese urban landscapes, focusing on the relationship between space, remembrance, and historical transformation. Former industrial districts, abandoned facilities, and redeveloped neighborhoods often contain traces of labor history, environmental damage, and social displacement. The study explores how urban space becomes a site of memory where trauma is preserved, reinterpreted, or gradually obscured through redevelopment.

The research draws on anthropological approaches to memory studies and urban space. It argues that post-industrial landscapes are not neutral physical settings but layered environments shaped by social loss, historical change, and competing narratives of progress. The findings suggest that local residents often attach emotional and symbolic meaning to industrial ruins, memorial sites, and transformed neighborhoods, using them to connect present life with collective experience. These spaces can serve both as reminders of hardship and as resources for public reflection.

The paper also highlights the tension between preservation and modernization. In many Japanese cities, redevelopment projects may improve urban function while simultaneously weakening visible connections to industrial memory. The study argues that remembrance requires more than formal monuments; it depends on the continued recognition of everyday spaces as carriers of historical meaning. The conclusion emphasizes that post-industrial memory is central to understanding how Japanese urban communities negotiate identity, trauma, and transformation through space.

Key words: post-industrial memory, collective trauma, urban landscapes, Japan, anthropology of space

THE ROLE OF RITUAL PERFORMANCE IN SHAPING SOCIAL HIERARCHIES IN CONTEMPORARY JAPANESE RURAL COMMUNITIES

Dr. Keiko Fujimori, Takumi Hayashi

Faculty of Cultural Studies, Kyoto University, Japan

ABSTRACT

This study explores the role of ritual performance in shaping social hierarchies in contemporary Japanese rural communities. Rituals remain important social practices in many villages, where they continue to organize belonging, authority, and collective memory. The research examines how ceremonial participation, symbolic roles, and performance traditions contribute to the reproduction or negotiation of status within local social life.

The paper is based on anthropological theories of ritual, community, and social structure. It shows that ritual performance is not merely symbolic or religious in a narrow sense, but a mechanism through which relationships among households, elders, local leaders, and younger generations are expressed and maintained. The findings suggest that ritual roles often reflect inherited social positions, while also providing limited opportunities for change and recognition. In this way, performance becomes a medium through which hierarchy is both reproduced and questioned.

The study also notes that rural rituals are shaped by changing demographic and cultural conditions. Younger residents, outmigration, and modernization have altered participation patterns, yet rituals continue to serve as a source of communal identity and legitimacy. The paper concludes that ritual performance remains a key lens for understanding how Japanese rural communities manage continuity, authority, and social organization in a changing social environment.

Key words: ritual performance, social hierarchy, Japanese rural communities, anthropology, community identity

**DIGITAL NOMADISM AND CULTURAL HYBRIDITY: AN ETHNOGRAPHIC
STUDY OF TRANSNATIONAL WORKERS IN AMMAN**

Prof. Dr. Ahmad Al-Khatib, Dr. Lina Al-Masri, Omar Nasser

Faculty of Social Sciences, University of Jordan, Jordan

ABSTRACT

This ethnographic study examines digital nomadism and cultural hybridity among transnational workers in Amman. As remote work expands across borders, professionals who move between countries bring with them new forms of mobility, identity, and everyday practice. The research explores how these workers navigate local culture, global professional norms, and hybrid social belonging while living in an urban Middle Eastern context.

The study is informed by migration studies, urban anthropology, and digital labor literature. It finds that digital nomads in Amman often occupy an in-between social position: they are neither fully integrated into local communities nor entirely detached from them. Their daily routines, language practices, and consumption patterns reflect a blend of global work culture and local adaptation. The analysis also shows that cultural hybridity is not only a lifestyle feature but a response to mobility, uncertainty, and the search for flexible belonging.

The paper further argues that digital nomadism reshapes urban social space by introducing temporary communities, new forms of interaction, and alternative economic rhythms. At the same time, it raises questions about privilege, access, and the uneven distribution of mobility. The study concludes that transnational workers contribute to emerging forms of urban cosmopolitanism, but their presence must be understood within broader cultural and economic inequalities.

Key words: digital nomadism, cultural hybridity, transnational workers, Amman, urban anthropology

**TRADITIONAL HERBAL KNOWLEDGE AND MODERN MEDICAL PRACTICES:
ANTHROPOLOGICAL INSIGHTS FROM BEDOUIN COMMUNITIES IN
SOUTHERN JORDAN**

Assoc. Prof. Dr. Youssef Haddad, Dr. Salma Al-Rashid

Faculty of Medicine and Cultural Studies, Jordan University of Science and Technology,
Jordan

ABSTRACT

This study explores the relationship between traditional herbal knowledge and modern medical practices among Bedouin communities in southern Jordan. In many rural and semi-nomadic settings, healing remains shaped by both inherited plant-based knowledge and engagement with biomedical services. The research examines how these two systems interact, overlap, and sometimes coexist in everyday health practices.

The study is based on anthropological field perspectives and medical pluralism literature. It highlights the role of elders, family members, and local healers in preserving knowledge about medicinal plants and their therapeutic uses. The findings suggest that herbal practices remain important not only because of cultural tradition, but also because they are embedded in social trust, accessibility, and environmental familiarity. At the same time, modern medical care is increasingly used for diagnosis, emergency treatment, and chronic conditions.

The analysis indicates that Bedouin health behavior is best understood through a pluralistic lens rather than a simple opposition between tradition and modernity. Many families combine herbal remedies with clinic-based care, selecting treatment according to illness type, experience, and perceived effectiveness. The paper concludes that traditional herbal knowledge continues to hold cultural and practical significance and that respectful engagement with local healing traditions can improve health communication and community wellbeing.

Key words: herbal knowledge, medical pluralism, Bedouin communities, southern Jordan, anthropology of healing

INDIGENOUS IDENTITY AND TECHNOLOGICAL MODERNIZATION AMONG THE AMIS PEOPLE: CULTURAL TRANSFORMATION IN EASTERN TAIWAN

Prof. Dr. Ming-Chen Lin, Dr. Hsiao-Yu Chen

Faculty of Social Sciences, National Taiwan University, Taiwan

ABSTRACT

This study examines indigenous identity and technological modernization among the Amis people in eastern Taiwan. As digital technologies, education, and urban-linked lifestyles increasingly influence local life, indigenous communities face the challenge of maintaining cultural continuity while adapting to modern forms of communication, work, and social organization. The research explores how modernization affects identity expression, community relationships, and cultural transmission.

The paper is grounded in indigenous studies and cultural transformation literature. It shows that technology can support the visibility of indigenous identity through digital media, cultural documentation, and communication networks, yet it can also contribute to language shift, generational distance, and changing forms of participation. The findings suggest that modernization does not simply replace tradition; instead, it creates a new space in which identity is negotiated, selected, and reinterpreted.

The analysis further emphasizes the importance of community agency. Amis people actively shape how technology is used, deciding when it supports cultural revival and when it risks weakening local practices. The paper argues that cultural transformation should be understood as adaptive rather than purely loss-oriented. The conclusion highlights that indigenous identity in eastern Taiwan remains dynamic, and that technological change may become a resource for cultural continuity when guided by community priorities.

Key words: indigenous identity, technological modernization, Amis people, Taiwan, cultural transformation

DIGITAL TRANSFORMATION AND INNOVATIVE LEARNING STRATEGIES IN MODERN HIGHER EDUCATION

Prof. Dr. Jonas Petraitis, Aistė Kazlauskienė

Faculty of Education, Vilnius University, Lithuania

ABSTRACT

This study examines the relationship between digital transformation and innovative learning strategies in modern higher education. As universities respond to changing student expectations, expanded access to digital technologies, and new demands for flexibility, teaching practices are increasingly moving toward more interactive and learner-centered models. The research explores how digital tools, virtual platforms, and adaptive instructional methods contribute to more effective learning experiences in higher education settings.

The study is grounded in contemporary higher education and digital pedagogy literature. It focuses on the ways in which blended learning, collaborative online environments, and technology-supported feedback systems reshape teaching and learning processes. The findings suggest that digital transformation is most effective when it supports active participation, independent learning, and meaningful interaction between students and instructors. In this context, innovation is not limited to the introduction of new technologies but also includes pedagogical redesign, curriculum flexibility, and improved access to learning resources.

The paper also considers several challenges, including unequal digital access, variations in institutional readiness, and the need for faculty development. These issues show that successful transformation depends not only on tools but also on leadership, planning, and educational vision. The study argues that higher education institutions should integrate digital innovation with academic quality, student support, and inclusive teaching practices. It concludes that digital transformation can strengthen higher education when it is used to create more responsive, engaging, and sustainable learning environments.

Key words: digital transformation, higher education, innovative learning, blended learning, digital pedagogy

INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES AND STUDENT ENGAGEMENT IN MULTICULTURAL CLASSROOMS

Dr. Eglė Jankauskaitė, Assoc. Prof. Dr. Mantas Vaitkus, Laura Petrauskaitė

Faculty of Education, Vilnius University, Lithuania

ABSTRACT

This study investigates inclusive education practices and their influence on student engagement in multicultural classrooms. In increasingly diverse educational environments, teachers are expected to create learning spaces that respond to different cultural, linguistic, and social backgrounds. The research explores how inclusive teaching approaches support student participation, classroom belonging, and more equitable educational experiences.

The study is based on literature related to inclusive pedagogy, multicultural education, and student engagement. It highlights practices such as differentiated instruction, culturally responsive teaching, cooperative learning, and supportive classroom communication as important tools for promoting inclusion. The findings suggest that students are more likely to participate actively when they feel respected, represented, and academically supported. Inclusive practices also help reduce barriers that often limit interaction and motivation in diverse classrooms.

The paper further argues that inclusion should be understood as both a pedagogical and an ethical commitment. Effective engagement depends on the teacher's ability to recognize student differences as strengths rather than obstacles. The study also emphasizes the importance of school culture, teacher preparation, and collaborative support in sustaining inclusive environments. It concludes that multicultural classrooms benefit most when instructional strategies are designed to promote belonging, participation, and shared responsibility for learning.

Key words: inclusive education, student engagement, multicultural classrooms, culturally responsive teaching, educational equity

TEACHER TRAINING CHALLENGES AND CURRICULUM DEVELOPMENT IN POST-CONFLICT EDUCATION SYSTEMS

Prof. Dr. Ahmed El-Mahdi, Salma Al-Khatib, Dr. Omar Farouk

Faculty of Education, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

This paper examines teacher training challenges and curriculum development in post-conflict education systems. In societies recovering from conflict, education is often expected to rebuild social trust, restore institutional stability, and provide meaningful learning opportunities for children and young people. The study explores how teacher preparation and curriculum reform can support these goals while responding to fragmented institutional conditions and limited resources.

The research is grounded in post-conflict education and teacher development literature. It focuses on the difficulties of preparing teachers to work in classrooms affected by trauma, disruption, and uneven educational access. The findings suggest that effective teacher training must go beyond technical instruction and address classroom management, psychosocial support, inclusive teaching, and adaptive curriculum delivery. Curriculum development in such contexts should also reflect the social realities of students and the broader need for reconciliation and resilience.

The paper argues that educational reform in post-conflict settings must be context-sensitive and sustainable. Teachers need support not only in subject knowledge but also in coping with classroom instability and promoting safe learning environments. The study concludes that curriculum development and teacher training should be coordinated as part of a broader recovery strategy. When implemented thoughtfully, they can help rebuild educational quality and contribute to long-term social reconstruction.

Key words: post-conflict education, teacher training, curriculum development, educational recovery, classroom resilience

DIGITAL LITERACY AND EDUCATIONAL REFORM STRATEGIES IN SECONDARY SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Noura Ben Ali, Hassan Al-Masri, Dr. Lina Aboud

Faculty of Education, University of Tunis, Tunisia

ABSTRACT

This study explores digital literacy and educational reform strategies in secondary schools. As digital technologies become increasingly central to communication, learning, and workplace participation, secondary education systems face growing pressure to equip students with the skills needed for responsible and effective digital engagement. The research examines how digital literacy can inform broader educational reform and improve teaching practices in school settings.

The study is based on literature in digital education, school reform, and media literacy. It highlights the importance of integrating digital competence into everyday classroom learning rather than treating it as a separate subject. The findings suggest that students benefit when they are taught not only how to use digital tools, but also how to evaluate information, communicate ethically, and participate critically in digital environments. Teachers, in turn, need support in adapting pedagogy to these changing conditions.

The paper also addresses the institutional challenges involved in reform, including unequal access to technology, limited teacher preparation, and gaps between policy and classroom practice. It argues that meaningful reform requires a balance between technological innovation and educational purpose. The study concludes that digital literacy should be treated as a core component of secondary education reform because it supports academic success, civic participation, and future readiness.

Key words: digital literacy, educational reform, secondary schools, media literacy, technology integration

ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN PERSONALIZED LEARNING ENVIRONMENTS

Dr. Aigerim Sadykova, Prof. Dr. Yerlan Nurgaliyev, Dana Tleubayeva

Faculty of Education, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This paper examines the applications of artificial intelligence in personalized learning environments. As education systems increasingly seek to respond to diverse learner needs, AI has emerged as a powerful tool for adapting instruction, monitoring progress, and improving student support. The study explores how artificial intelligence can be used to create more individualized, flexible, and responsive learning experiences.

The research is informed by literature on educational technology, adaptive learning, and learner-centered pedagogy. It focuses on features such as intelligent tutoring systems, automated feedback, predictive learning analytics, and content recommendation. The findings suggest that AI-based environments can help students learn at their own pace, identify areas of difficulty, and receive targeted support. Such systems may also assist teachers by providing data that informs instructional planning and student monitoring.

The paper further argues that personalization should be understood as more than technical adaptation. Effective use of AI in education depends on pedagogical design, ethical consideration, and teacher involvement. The study also highlights concerns related to privacy, dependence on automation, and unequal access to advanced technologies. It concludes that artificial intelligence can enhance personalized learning when it is integrated into a balanced educational framework that values both innovation and human guidance.

Key words: artificial intelligence, personalized learning, adaptive education, learning analytics, educational technology

HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE AND STUDENT PERFORMANCE EVALUATION MODELS

Assoc. Prof. Dr. Marzhan Iskakova, Dr. Timur Akhmetov

Faculty of Education, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This study investigates quality assurance practices and student performance evaluation models in higher education. As universities face increasing expectations for accountability, transparency, and academic excellence, quality assurance has become a central part of institutional governance. The research explores how evaluation models contribute to academic improvement, student achievement, and organizational effectiveness.

The study is grounded in higher education management and quality assurance literature. It examines internal evaluation procedures, external review mechanisms, performance indicators, and feedback-based improvement systems. The findings suggest that effective quality assurance depends on clear criteria, consistent implementation, and a culture of continuous reflection. Student performance evaluation is most meaningful when it supports learning development rather than serving only as a measurement tool.

The paper also considers the challenge of balancing standardization with institutional diversity. Universities differ in mission, student profile, and educational context, which means that quality models must remain flexible and context-sensitive. The study concludes that stronger quality assurance systems can improve higher education when they combine accountability, academic autonomy, and student-centered evaluation.

Key words: quality assurance, higher education, student performance, evaluation models, academic accountability

AI-ENHANCED LANGUAGE LEARNING AND DIGITAL PEDAGOGY TRANSFORMATION

Prof. Dr. Wei-Lun Chen, Dr. Hsin-Yi Lin, Mei-Ju Huang

Faculty of Foreign Languages, National Taiwan Normal University, Taiwan

ABSTRACT

This paper examines AI-enhanced language learning and its role in transforming digital pedagogy. Language education has been significantly affected by the growth of intelligent learning tools, which offer new possibilities for practice, feedback, and learner support. The study explores how artificial intelligence contributes to more adaptive and interactive language learning environments while reshaping the role of teachers and instructional design.

The research is based on language education, digital pedagogy, and technology-enhanced learning literature. It focuses on how AI tools support vocabulary learning, speaking practice, grammar support, and personalized feedback. The findings suggest that AI can strengthen language learning by providing immediate responses, allowing repeated practice, and adapting tasks to learner needs. These features can improve motivation and encourage more independent study habits.

The paper also discusses the pedagogical transformation that occurs when AI becomes part of language teaching. Teachers are increasingly expected to guide learning processes, interpret data, and design tasks that connect automated practice with meaningful communication. The study concludes that AI-enhanced language learning can improve educational quality when it supports, rather than replaces, teacher expertise and human interaction.

Key words: AI-enhanced learning, language pedagogy, digital transformation, personalized feedback, language education

SUSTAINABLE EDUCATION POLICIES AND TECHNOLOGY-DRIVEN CLASSROOM INNOVATION

Assoc. Prof. Dr. Chih-Cheng Wang, Prof. Dr. Shu-Fang Lee, Dr. Yuting Huang
Faculty of Education, National Taiwan University, Taiwan

ABSTRACT

This study examines sustainable education policies and technology-driven classroom innovation. As education systems respond to environmental concerns, digital change, and evolving student needs, sustainability has become an important principle in policy design and classroom practice. The research explores how education policy can support innovation while remaining socially inclusive, economically responsible, and pedagogically meaningful.

The study is grounded in educational policy and sustainable development literature. It focuses on the relationship between policy support, technological integration, and classroom innovation. The findings suggest that sustainable education is strengthened when technology is used to improve access, reduce waste, support collaboration, and encourage active learning. Classroom innovation, in this sense, is not only about new tools but also about more thoughtful and future-oriented educational design.

The paper also argues that sustainable policy must consider teacher capacity, institutional resources, and long-term educational equity. Technology-driven innovation is most effective when it is supported by training, planning, and responsible implementation. The study concludes that sustainable education policies can help create classrooms that are adaptable, inclusive, and resilient, making them better suited to the challenges of contemporary education.

Key words: sustainable education, education policy, classroom innovation, technology integration, educational resilience

**PUBLIC SERVICE DIGITAL TRANSFORMATION AND CITIZEN-CENTERED
GOVERNANCE MODELS IN THE BALTIC REGION: A COMPARATIVE
ANALYSIS OF E-GOVERNMENT EFFICIENCY AND TRUST FORMATION**

Dr. Rūta Jankauskaitė, Assoc. Prof. Dr. Mantas Petrauskas, Prof. Dr. Eglė Šimaitė
Faculty of Social Sciences, Vilnius University, Lithuania

ABSTRACT

This study examines public service digital transformation and citizen-centered governance models in the Baltic region, with a comparative focus on how e-government systems shape administrative efficiency and trust formation. As governments increasingly rely on digital interfaces to deliver services, the relationship between technological modernization and democratic legitimacy has become more visible. The Baltic states provide a useful setting for examining how public institutions balance administrative performance, transparency, and citizen expectations within different governance traditions.

The study draws on public administration and digital governance literature to analyze how online service portals, digital identification systems, and integrated administrative platforms influence user experience and institutional credibility. It argues that citizen-centered governance is not achieved through digitization alone, but through the design of services that are accessible, responsive, and aligned with public needs. The analysis highlights the importance of trust as both an administrative outcome and a political resource, especially in contexts where digital systems replace face-to-face interaction.

The paper also identifies several conditions that support effective digital transformation, including institutional coordination, clear communication, usability, and public accountability. In the Baltic context, the success of e-government depends on the ability of state institutions to combine efficiency with inclusiveness and legal transparency. The study concludes that citizen-centered digital governance can improve service quality and public trust when digital reform is guided by both technical capacity and democratic responsibility.

Key words: digital transformation, public governance, e-government, citizen-centered services, Baltic region

**PUBLIC SECTOR INNOVATION AND TRANSPARENCY MECHANISMS IN
LOCAL ADMINISTRATIONS: IMPACT OF DATA-DRIVEN POLICY MAKING ON
ADMINISTRATIVE PERFORMANCE**

Dr. Tomas Vaitiekūnas, Assoc. Prof. Dr. Lina Kazlauskienė

Faculty of Public Administration, Mykolas Romeris University, Lithuania

ABSTRACT

This paper explores public sector innovation and transparency mechanisms in local administrations, focusing on how data-driven policy making influences administrative performance. Local governments are increasingly expected to provide efficient, accountable, and responsive services, and data-based decision-making has become a significant tool in achieving these goals. The study examines how innovation in information use can improve transparency, support planning, and strengthen institutional effectiveness.

The research is based on public administration and governance literature, with attention to the role of open data, performance indicators, and digital monitoring systems in local government. It argues that data-driven policy making can enhance transparency by making administrative processes more visible and by improving the evidence base for decisions. At the same time, innovation must be supported by organizational capacity, staff competence, and a willingness to adapt existing routines.

The analysis also shows that transparency is not only a technical matter but a governance principle that depends on trust, public communication, and institutional accountability. Local administrations that use data effectively are better able to identify service gaps, allocate resources more fairly, and respond to community needs. The study concludes that public sector innovation can improve administrative performance when it is embedded in a broader commitment to openness and responsiveness rather than used only as a managerial tool.

Key words: public sector innovation, transparency, data-driven policy, local administration, administrative performance

**PUBLIC ADMINISTRATION REFORM AND POST-CONFLICT GOVERNANCE
STRUCTURES: CHALLENGES OF INSTITUTIONAL CAPACITY BUILDING IN
NORTH AFRICA**

**Prof. Dr. Salim Al-Maghrebi, Dr. Aisha El-Fitouri, Assoc. Prof. Dr. Omar Ben Khaled,
Dr. Huda Al-Senussi**

Faculty of Economics and Political Science, University of Tripoli, Libya

ABSTRACT

This study examines public administration reform and post-conflict governance structures in North Africa, with emphasis on the challenges of institutional capacity building. In post-conflict settings, public administration often faces fragmented authority, weakened legitimacy, and limited technical resources. The paper investigates how reform processes can contribute to rebuilding administrative institutions while also addressing political instability and social fragmentation.

The research is based on a review of public administration reform literature, conflict governance studies, and regional policy analyses. It highlights the importance of administrative continuity, professional training, legal reform, and inter-institutional coordination in rebuilding public capacity. The findings suggest that post-conflict reform is most effective when it moves beyond short-term stabilization and supports the gradual restoration of trust, service delivery, and procedural consistency.

The paper also argues that capacity building must be understood as both an institutional and a political process. In North African contexts, the success of reform depends on whether public institutions can balance central authority with local responsiveness and whether administrative structures are perceived as legitimate by citizens. The study concludes that sustainable governance reconstruction requires long-term commitment, context-sensitive reform strategies, and support for public sector professionalism.

Key words: public administration reform, post-conflict governance, institutional capacity, North Africa, governance reconstruction

**E-GOVERNMENT IMPLEMENTATION AND DIGITAL SERVICE DELIVERY IN
MUNICIPAL GOVERNANCE: EVALUATING ADMINISTRATIVE EFFICIENCY
IN EMERGING STATES**

Dr. Khaled Al-Din, Assoc. Prof. Dr. Mariam Al-Zawiya

Faculty of Management and Public Policy, University of Benghazi, Libya

ABSTRACT

This paper investigates e-government implementation and digital service delivery in municipal governance, with a focus on administrative efficiency in emerging states. As local administrations seek to improve service accessibility and reduce bureaucratic delay, digital governance has become a central reform strategy. The study examines how municipal e-government systems shape service delivery, internal coordination, and public interaction.

The research is grounded in digital administration and local governance literature. It identifies the main components of effective e-government implementation, including online service access, digital records management, interoperable platforms, and user-friendly communication systems. The findings suggest that digital service delivery can improve efficiency when it is supported by institutional capacity, clear procedures, and adequate infrastructure. However, the study also notes that implementation is often constrained by uneven technological readiness, limited staff training, and resistance to organizational change.

The paper argues that digital reform in municipal governance must be viewed as more than a technical upgrade. It requires leadership, policy coherence, and a commitment to public responsiveness. The study concludes that e-government can improve administrative efficiency in emerging states when it is designed around citizen needs and integrated into broader governance reform.

Key words: e-government, municipal governance, digital service delivery, administrative efficiency, emerging states

**STRATEGIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN PUBLIC SECTOR
ORGANIZATIONS: PERFORMANCE-ORIENTED REFORMS AND POLICY
SUSTAINABILITY IN CENTRAL ASIA**

**Prof. Dr. Ayanbek Sarsembayev, Dr. Gulnara Tulegenova, Assoc. Prof. Dr. Marat
Kassenov**

Faculty of Public Administration, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This study examines strategic human resource management in public sector organizations, with attention to performance-oriented reforms and policy sustainability in Central Asia. Public institutions increasingly depend on human resource strategies that support efficiency, accountability, and long-term policy continuity. The paper explores how recruitment, training, performance evaluation, and leadership development contribute to the modernization of public administration.

The research is based on public sector management and organizational reform literature. It argues that strategic human resource management becomes especially important in contexts where administrative systems are undergoing reform and where institutional stability remains a major concern. The findings suggest that effective human resource policies can improve organizational commitment, service quality, and adaptability to reform goals. At the same time, the study notes that reforms are often weakened when HR systems remain formalistic, centralized, or disconnected from performance expectations.

The paper further emphasizes that sustainability in public administration depends on building professional capacity and creating incentives for ethical and effective work. In Central Asia, strategic HR management can support broader governance reform by strengthening institutional competence and reducing dependence on short-term administrative solutions. The study concludes that performance-oriented human resource policy is a key factor in achieving durable public sector improvement.

Key words: strategic HR management, public sector reform, policy sustainability, Central Asia, organizational performance

PUBLIC POLICY DESIGN AND REGULATORY GOVERNANCE IN RESOURCE-BASED ECONOMIES: ANALYZING INSTITUTIONAL ADAPTATION AND ECONOMIC RESILIENCE

Dr. Yerzhan Mukashev, Assoc. Prof. Dr. Aigul Nursultanova

Faculty of Economics and Governance, Nazarbayev University, Kazakhstan

ABSTRACT

This paper explores public policy design and regulatory governance in resource-based economies, with particular attention to institutional adaptation and economic resilience. Economies reliant on natural resources often face volatility, governance complexity, and pressure to diversify. The study examines how policy design can improve regulatory capacity, support long-term stability, and create more resilient institutional frameworks.

The research draws on public policy and regulatory governance literature, focusing on the role of institutions in managing uncertainty, coordinating economic activity, and balancing competing interests. It argues that effective regulation requires more than formal rules; it depends on institutional flexibility, transparency, and the ability to respond to changing economic and political conditions. The findings suggest that resource-based economies benefit when regulatory systems are designed to support diversification, accountability, and strategic planning.

The paper also notes that institutional adaptation is essential in contexts where external shocks, global market shifts, and domestic reform demands interact. Policy resilience is strengthened when governments develop coherent regulatory frameworks and align them with development priorities. The study concludes that well-designed public policy can help resource-based economies move from dependency toward greater economic resilience and institutional maturity.

Key words: public policy design, regulatory governance, resource-based economy, institutional adaptation, economic resilience

**SMART CITY DEVELOPMENT AND DIGITAL GOVERNANCE
TRANSFORMATION IN EAST ASIA: INTEGRATING ARTIFICIAL
INTELLIGENCE INTO PUBLIC SERVICE DELIVERY**

Prof. Dr. Wei-Chen Lin, Dr. Hsin-Yu Chen, Assoc. Prof. Dr. Chih-Ming Huang, Dr. Pei-Ling Tsai

Faculty of Public Policy and Urban Studies, National Taiwan University, Taiwan

ABSTRACT

This study investigates smart city development and digital governance transformation in East Asia, with a focus on integrating artificial intelligence into public service delivery. As cities confront growing demands for efficiency, sustainability, and responsiveness, AI-supported governance has emerged as a significant innovation in public administration. The paper examines how smart city frameworks reshape service provision, administrative coordination, and citizen interaction.

The research is based on digital governance, urban policy, and public service literature. It highlights the role of artificial intelligence in improving data analysis, service personalization, predictive planning, and administrative responsiveness. The findings suggest that AI can enhance public service delivery when it is embedded in broader governance systems that value transparency, ethical oversight, and citizen-centered design. At the same time, the study emphasizes the need to manage risks related to privacy, algorithmic bias, and unequal access.

The paper argues that smart city development should not be reduced to technological modernization alone. In East Asian contexts, the most successful models are those that combine innovation with institutional accountability and public trust. The study concludes that AI integration can support more effective and adaptive public service delivery when governance frameworks remain socially responsible and strategically coordinated.

Key words: smart city, artificial intelligence, digital governance, public service delivery, East Asia

**CRISIS MANAGEMENT AND DISASTER GOVERNANCE IN COASTAL
METROPOLITAN AREAS: ENHANCING PUBLIC SECTOR RESPONSE
CAPACITY THROUGH TECHNOLOGICAL INTEGRATION**

Assoc. Prof. Dr. Yu-Ting Wang, Dr. Chao-Lin Hsu

Faculty of Emergency Management, National Taiwan University, Taiwan

ABSTRACT

This paper examines crisis management and disaster governance in coastal metropolitan areas, focusing on how technological integration can enhance public sector response capacity. Coastal cities face complex risks related to floods, storms, infrastructure disruption, and population density, making coordinated disaster governance essential. The study explores how digital tools, monitoring systems, and communication platforms can improve preparedness, response, and recovery processes.

The research is grounded in disaster management and public administration literature. It identifies key elements of effective crisis governance, including early warning systems, inter-agency coordination, data sharing, and real-time communication with citizens. The findings suggest that technological integration can improve response capacity by accelerating decision-making and increasing situational awareness. However, the study also notes that technology is only effective when supported by trained personnel, institutional coordination, and clear operational procedures.

The paper argues that disaster governance in coastal metropolitan areas must combine technical capability with administrative flexibility and public trust. As environmental risks intensify, governments need systems that can respond quickly while remaining transparent and inclusive. The study concludes that technological integration is a valuable tool for strengthening crisis management, but its effectiveness depends on the broader resilience of public institutions.

Key words: crisis management, disaster governance, coastal cities, technological integration, public sector resilience

CLIMATE-INDUCED MIGRATION PATTERNS AND COASTAL COMMUNITY RESILIENCE IN BANGLADESH DELTAS

Prof. Dr. Rahman Chowdhury, Dr. Fatima Akter, Shamim Reza, Nayeem Hasan
Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Dhaka, Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This study examines how climate-related environmental stressors shape migration decisions and resilience strategies among coastal communities in the Bangladesh deltas. As riverbank erosion, salinity intrusion, cyclonic disruption, and livelihood insecurity intensify, households are increasingly forced to adapt through seasonal migration, temporary displacement, and diversified income strategies. The study explores the relationship between climate-induced mobility and the adaptive capacities of coastal populations, with particular attention to household organization, social networks, and access to local support systems. Using a qualitative social research design, the analysis draws on community narratives and local observations to identify recurring patterns of movement and settlement adaptation. The findings indicate that migration is rarely a single event; rather, it functions as a cyclical and often precautionary strategy shaped by environmental uncertainty and economic vulnerability. At the same time, resilience is strengthened where families maintain kinship ties, informal labor connections, and community-based coping mechanisms. However, structural constraints such as limited public services, weak housing security, and unequal access to livelihood resources reduce the long-term effectiveness of migration as a survival strategy. The study argues that climate mobility should be understood not only as displacement but also as an adaptive social process embedded in local resilience practices. It contributes to debates on climate justice, rural transformation, and disaster-sensitive development policy in deltaic regions.

Key words: climate migration, coastal resilience, delta communities, adaptation, Bangladesh

URBAN POOR HOUSING STRATEGIES AND SOCIAL MOBILITY IN DHAKA SLUM SETTLEMENTS

Assoc. Prof. Dr. Khaled Islam, Mitu Begum, Arif Hossain

Department of Anthropology, Faculty of Social Sciences, Jahangirnagar University, Savar,
Bangladesh

ABSTRACT

This paper investigates housing strategies among urban poor households in Dhaka slum settlements and examines how these strategies intersect with social mobility, insecurity, and everyday survival. In rapidly expanding informal settlements, housing is not only a material condition but also a social resource shaped by rental arrangements, shared occupancy, incremental construction, and negotiated tenure. The study focuses on how residents manage instability through flexible domestic arrangements, proximity to labor markets, and reliance on neighborhood ties. Drawing on a qualitative approach, the research explores lived experiences of housing access, mobility aspirations, and the social meanings attached to precarious shelter. The findings show that poor households often treat housing as a temporary but strategic asset, using small-scale improvements, room-sharing, and spatial mobility to reduce cost and increase access to work, schooling, and services. Yet these strategies remain constrained by eviction threats, overcrowding, weak infrastructure, and exclusion from formal urban planning. Social mobility is therefore partial and uneven; while some households improve economic resilience through adaptive housing practices, many remain trapped in cycles of instability. The study argues that housing policy must move beyond physical shelter provision and address the wider social ecology of urban poverty, including tenure security, livelihood access, and settlement upgrading. The paper contributes to scholarship on informal urbanism, inequality, and the relationship between dwelling practices and upward mobility in South Asian megacities.

Key words: urban poverty, slum housing, social mobility, informal settlements, Dhaka

NOMADIC PASTORALIST ADAPTATIONS TO MODERNIZATION IN IRANIAN ZAGROS MOUNTAINS

Dr. Reza Mohammadi, Soraya Karimi, Ali Jafari

Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

ABSTRACT

This study explores how nomadic pastoralist communities in the Iranian Zagros Mountains adapt to modernization while attempting to preserve mobility-based livelihoods, cultural continuity, and ecological knowledge. Pastoralism in the region has historically depended on seasonal movement, collective land use, and reciprocal social organization. However, modernization processes, including sedentarization pressures, infrastructural expansion, market integration, and changing state policies, have altered the conditions under which nomadic life is sustained. The research examines how pastoral households negotiate these pressures through diversified labor, partial settlement, altered herd management, and selective engagement with market and state institutions. Based on a qualitative interpretive framework, the study identifies adaptation as neither simple resistance nor full assimilation but as a negotiated social process. The findings suggest that modernization has created both vulnerabilities and opportunities: while traditional migration routes and communal practices face erosion, some families have strengthened resilience by combining pastoral work with wage labor, education, and transport access. Gender and generational differences also shape adaptation, as younger members often seek new forms of livelihood while elders retain symbolic and ecological attachments to nomadic identity. The paper concludes that pastoral modernization should be viewed through the lens of negotiated continuity rather than decline alone. It highlights the need for policy approaches that support flexible livelihood systems, mobility rights, and culturally sensitive rural development in mountain regions.

Key words: pastoralism, modernization, adaptation, mobility, Zagros Mountains

GENDER ROLES EVOLUTION IN CONTEMPORARY TEHRANI URBAN FAMILIES

Prof. Dr. Hassan Tavakoli, Fatemeh Ahmadi, Leila Hosseini

Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran,
Iran

ABSTRACT

This paper examines the transformation of gender roles within contemporary urban families in Tehran, focusing on changing expectations around labor, care, authority, and decision-making. Urbanization, educational expansion, women's labor force participation, and shifting cultural norms have contributed to a reconfiguration of family relations in which older patriarchal models coexist with more negotiated forms of domestic partnership. The study analyzes how spouses and intergenerational family members interpret and manage these changes in everyday life. Using a qualitative sociological approach, the research highlights the ways in which gender roles are renegotiated through employment patterns, household responsibilities, childrearing practices, and attitudes toward autonomy. The findings show that urban families increasingly accept shared responsibilities, yet symbolic inequalities remain visible in expectations surrounding masculinity, emotional labor, and domestic authority. Women often carry a dual burden of paid work and caregiving, while men's involvement in household life is growing but uneven. At the same time, younger families display greater openness to egalitarian norms than older generations, suggesting a gradual but incomplete shift in family culture. The study argues that gender role evolution in Tehran should be understood as a dynamic and contested process shaped by class, education, and changing urban lifestyles. It contributes to broader debates on family modernization, gender inequality, and social transformation in the Middle East.

Key words: gender roles, urban family, Tehran, social change, domestic labor

MULTICULTURAL IDENTITY NEGOTIATION AMONG MIGRANT WORKERS IN SINGAPORE'S DORMITORIES

Assoc. Prof. Dr. Wei Ling, Dr. Amir Singh, Mei Chen

Department of Sociology, Faculty of Arts and Social Sciences, National University of
Singapore, Singapore

ABSTRACT

This study explores how migrant workers living in Singapore's dormitories negotiate multicultural identity, social belonging, and everyday interaction within highly regulated residential spaces. Dormitories bring together workers from diverse national, linguistic, and religious backgrounds, creating a setting where identity is continuously managed through routine cohabitation, peer relations, and institutional control. The research examines how workers construct a sense of self while navigating cultural difference, labor precarity, and spatial confinement. Using a qualitative framework, the paper focuses on everyday practices such as food sharing, language switching, religious observance, and informal networks that support coexistence. The findings indicate that multicultural identity is not a fixed category but an adaptive social practice shaped by necessity and opportunity. Workers often develop pragmatic forms of solidarity that coexist with ethnic boundaries and national affiliations. Dormitory life can foster familiarity and cross-cultural exchange, but it can also intensify feelings of isolation and hierarchy when access to privacy, movement, and social recognition is limited. The study argues that migrant identity in dormitory settings is best understood as relational and situational, formed through negotiation rather than assimilation. It contributes to scholarship on migration, urban governance, and transnational labor by showing how controlled housing spaces influence social integration and identity formation.

Key words: migrant workers, multicultural identity, dormitories, social belonging, Singapore

URBAN RITUALS AND SOCIAL COHESION IN SINGAPORE'S HAWKER CENTRE CULTURE

Dr. Rajesh Kumar, Siti Nurhaliza, Lim Wei Jie

Department of Anthropology, Faculty of Arts and Social Sciences, National University of Singapore, Singapore

ABSTRACT

This paper investigates the role of everyday ritual practices in sustaining social cohesion within Singapore's hawker centre culture. Hawker centres function not only as food spaces but also as shared urban settings where routine behaviors, informal etiquette, and intergenerational habits help produce collective familiarity. The study examines how repeat visits, seating norms, food ordering practices, and casual interactions contribute to a sense of civic belonging in a multicultural city. Drawing on qualitative urban ethnography, the research identifies hawker centres as important public arenas where social differences are managed through ordinary rituals rather than formal institutions. The findings suggest that small-scale practices such as queueing, table-sharing, greetings, and reciprocal exchange create a stable rhythm of interaction that supports coexistence across ethnic and social lines. These rituals do not erase difference, but they translate diversity into manageable and meaningful everyday relations. The study also shows that hawker culture is shaped by changing urban conditions, including modernization, commercialization, and generational shifts in food consumption. Despite these pressures, hawker centres continue to serve as spaces where identity, memory, and social trust are reproduced through repeated participation. The paper argues that urban ritual should be understood as a form of social infrastructure that strengthens cohesion in dense multicultural environments. It contributes to debates on public culture, urban anthropology, and community life in Singapore.

Key words: urban ritual, social cohesion, hawker centres, public culture, Singapore

FISCAL DECENTRALIZATION IMPACTS ON LOCAL GOVERNMENT EFFICIENCY IN HUNGARIAN RURAL MUNICIPALITIES

Prof. Dr. István Kovács, Dr. Anna Szilágyi, Márton Balogh

Faculty of Economics and Public Administration, University of Debrecen, Hungary

ABSTRACT

This study examines the impacts of fiscal decentralization on local government efficiency in Hungarian rural municipalities, with particular attention to resource allocation, service delivery, and administrative capacity. Fiscal decentralization has become an important policy instrument for strengthening local autonomy and improving responsiveness to community needs. However, its effectiveness depends on the alignment between financial authority, institutional capacity, and local development priorities.

The research is based on public administration and fiscal governance literature. It explores how decentralization influences budgeting practices, revenue generation, and expenditure management in rural settings. The findings suggest that municipalities with stronger administrative capacity and clearer strategic planning are better able to utilize decentralized resources for meaningful public services. In contrast, weaker institutions may face difficulties in managing increased responsibilities, leading to inefficiencies and uneven development outcomes.

The study also highlights the importance of intergovernmental coordination, accountability mechanisms, and capacity-building support. In rural Hungary, fiscal decentralization can contribute to improved governance when accompanied by training, technical assistance, and transparent performance monitoring. The paper argues that decentralization should not be viewed solely as a financial transfer but as a broader institutional reform that requires sustained investment in local capabilities.

The study concludes that fiscal decentralization can enhance local government efficiency when it is supported by appropriate governance structures and policy coherence. Strengthening rural administrative capacity is essential for ensuring that decentralization leads to tangible improvements in public service quality and local development.

Key words: fiscal decentralization, local government efficiency, rural municipalities, Hungary, public administration

DIGITAL GOVERNANCE TRANSFORMATION STRATEGIES FOR BUDAPEST PUBLIC ADMINISTRATION

Assoc. Prof. Dr. Gábor Nagy, Dr. Eszter Kovács
Faculty of Social Sciences, Eötvös Loránd University, Hungary

ABSTRACT

This paper investigates digital governance transformation strategies for public administration in Budapest, focusing on how digital tools can improve service delivery, transparency, and citizen engagement. As cities become increasingly complex, digital transformation offers opportunities to streamline administrative processes, enhance data-driven decision-making, and strengthen public trust in governance.

The study is grounded in digital governance and public sector innovation literature. It examines the role of e-government platforms, data integration, online service portals, and digital communication channels in modernizing urban administration. The findings suggest that digital transformation is most effective when it is aligned with organizational change, staff training, and clear service standards. Technology alone cannot guarantee improved governance; it must be embedded in a broader reform agenda that prioritizes user experience and institutional adaptability.

The paper also considers challenges such as digital inequality, cybersecurity, and resistance to change within public institutions. In Budapest, successful transformation depends on balancing innovation with inclusivity, ensuring that digital services remain accessible to all residents. The study concludes that digital governance strategies should be designed as long-term institutional investments rather than short-term technical upgrades. Sustainable transformation requires coordinated efforts across policy, technology, and administrative culture.

Key words: digital governance, public administration, Budapest, e-government, institutional reform

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODELS FOR ALGERIAN INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT

Dr. Karim Belkacem, Nadia Zerhouni, Yassine Amrani, Samia Haddad

Faculty of Economics and Management, University of Algiers, Algeria

ABSTRACT

This study explores public-private partnership models as a strategic approach to infrastructure development in Algeria. Given the scale of infrastructure needs and the limitations of public funding, partnerships between government and private sector actors have gained attention as a means to mobilize investment, improve efficiency, and accelerate project delivery. The research examines how these models can be adapted to the Algerian context to support sustainable development.

The study is based on public policy and infrastructure finance literature. It focuses on the institutional, legal, and financial conditions that shape partnership success. The findings suggest that effective public-private partnerships require clear regulatory frameworks, transparent procurement processes, and balanced risk-sharing arrangements. In Algeria, infrastructure development can benefit from partnerships that align private expertise with public development goals, particularly in transport, energy, and urban services.

The paper also highlights the importance of accountability, long-term planning, and public oversight. Without strong governance, partnerships may face challenges related to cost overruns, service quality, or public acceptance. The study argues that Algeria should pursue partnership models that prioritize national development priorities while ensuring fair competition and social responsibility.

The study concludes that public-private partnerships can play a significant role in Algerian infrastructure development when they are supported by sound policy design and institutional capacity. Strategic implementation can help bridge infrastructure gaps and promote economic growth.

Key words: public-private partnership, infrastructure development, Algeria, investment policy, economic growth

ECONOMIC DIVERSIFICATION POLICIES BEYOND HYDROCARBONS IN ALGERIAN REGIONAL ECONOMIES

Prof. Dr. Lounes Hadji

Faculty of Economics, University of Oran, Algeria

ABSTRACT

This study examines economic diversification policies aimed at reducing dependence on hydrocarbons in Algerian regional economies. Algeria's heavy reliance on oil and gas revenues has created vulnerabilities in the face of global price fluctuations and long-term energy transition trends. Diversification is therefore essential for achieving sustainable growth, employment generation, and regional development.

The research is based on development economics and industrial policy literature. It explores the potential of non-hydrocarbon sectors such as agriculture, manufacturing, tourism, and renewable energy to contribute to economic resilience. The findings suggest that diversification requires coordinated investment in infrastructure, skills development, and innovation ecosystems. Regional disparities must also be addressed to ensure that growth is inclusive and geographically balanced.

The paper argues that diversification policies should be integrated into broader national development strategies rather than pursued as isolated initiatives. In Algeria, this means strengthening local economic capacities, improving the business environment, and encouraging private sector participation. The study also highlights the role of education and research in supporting technological adaptation and productivity growth.

The study concludes that economic diversification is a long-term process that requires consistent policy commitment and institutional support. By developing alternative sectors, Algeria can reduce vulnerability to external shocks and create more sustainable pathways for regional development.

Key words: economic diversification, Algeria, regional development, hydrocarbon dependence, industrial policy

MALAYSIAN HALAL INDUSTRY CERTIFICATION FRAMEWORKS AND GLOBAL MARKET EXPANSION

Assoc. Prof. Dr. Amina Rahman, Dr. Faisal Ismail, Siti Nurhaliza

Faculty of Business and Economics, International Islamic University Malaysia, Malaysia

ABSTRACT

This study investigates Malaysian halal industry certification frameworks and their role in supporting global market expansion. The halal sector has become a significant component of Malaysia's economic strategy, linking religious compliance with trade competitiveness. Certification systems serve as a key mechanism for ensuring product integrity, building consumer trust, and facilitating access to international markets.

The research is based on trade policy, halal governance, and industry standards literature. It examines how certification frameworks influence production practices, export readiness, and market positioning. The findings suggest that robust certification systems enhance Malaysia's reputation as a global halal hub by providing clear standards and reliable verification processes. These systems also support small and medium enterprises in meeting international requirements.

The paper further argues that certification must be accompanied by broader support measures, including market intelligence, branding, and logistics infrastructure. In the context of global expansion, Malaysian halal producers benefit from coordinated efforts between government agencies, industry associations, and trade partners. The study concludes that certification frameworks are central to Malaysia's halal industry strategy, enabling both regulatory compliance and competitive advantage in the global marketplace.

Key words: halal certification, Malaysia, global market expansion, trade policy, industry standards

SUSTAINABLE PALM OIL SUPPLY CHAIN MANAGEMENT IN MALAYSIAN AGRO-INDUSTRIAL SECTORS

Zulkifli Ahmad, Prof. Dr. Mei Ling Tan

Faculty of Agriculture and Forestry, University Putra Malaysia, Malaysia

ABSTRACT

This study examines sustainable palm oil supply chain management in Malaysian agro-industrial sectors, focusing on environmental responsibility, social accountability, and economic viability. Palm oil remains a major export commodity for Malaysia, but its production has faced scrutiny regarding deforestation, labor practices, and ecological impact. Sustainable supply chain management offers a pathway to balance economic goals with environmental and social considerations.

The research is grounded in supply chain management and sustainability literature. It explores certification schemes, traceability systems, responsible sourcing practices, and stakeholder engagement as key elements of sustainable management. The findings suggest that supply chain transparency and accountability are essential for meeting international standards and consumer expectations. Producers who adopt sustainable practices can improve market access and long-term competitiveness.

The paper also highlights the challenges of implementation, including cost, capacity, and coordination among smallholders, processors, and distributors. In Malaysia, sustainable palm oil management requires collaboration between government, industry, and civil society to ensure that standards are practical and enforceable. The study concludes that sustainable supply chain practices are critical for the future of the palm oil sector, supporting both environmental stewardship and economic resilience.

Key words: sustainable palm oil, supply chain management, Malaysia, agro-industry, environmental responsibility

PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS FOR EU INTEGRATION IN KOSOVO MUNICIPAL GOVERNMENTS

Dr. Arben Hoxha, Liridon Selmani

Faculty of Public Administration, University of Pristina, Kosovo

ABSTRACT

This study analyzes public administration reforms in Kosovo municipal governments in the context of European Union integration. EU accession processes require candidate countries to strengthen governance, improve administrative capacity, and align legislation with European standards. For Kosovo, public administration reform is a central component of this integration agenda.

The research is based on public administration and European integration literature. It examines how reforms affect service delivery, transparency, accountability, and institutional coordination at the municipal level. The findings suggest that reform efforts can improve administrative performance when they are supported by clear legal frameworks, adequate resources, and sustained political commitment. However, challenges such as staff turnover, limited training, and weak enforcement mechanisms can hinder progress.

The paper argues that municipal governments play a crucial role in implementing reforms that affect citizens directly. Effective local administration strengthens public trust and demonstrates Kosovo's readiness for closer EU cooperation. The study also highlights the importance of decentralization, digitalization, and citizen participation in reform processes.

The study concludes that public administration reforms are essential for Kosovo's EU integration pathway. Strengthening municipal governance can contribute to more effective service delivery and better alignment with European norms. Long-term success depends on consistent implementation and institutional learning.

Key words: public administration reform, EU integration, Kosovo, municipal governance, institutional capacity

FOREIGN DIRECT INVESTMENT ATTRACTION STRATEGIES IN KOSOVO EMERGING MARKETS

Assoc. Prof. Dr. Valbona Selimi, Ermir Hoxhaj, Blerta Gashi

Faculty of Economics, University of Pristina, Kosovo

ABSTRACT

This study explores foreign direct investment attraction strategies in Kosovo's emerging markets, focusing on policy frameworks, investment incentives, and institutional support. Attracting foreign investment is essential for economic growth, job creation, and technology transfer, particularly in post-conflict and developing economies. Kosovo's investment environment is shaped by its geographic position, regional relationships, and ongoing reform efforts.

The research is based on investment policy and economic development literature. It examines the role of legal stability, infrastructure quality, workforce skills, and business climate in influencing investor decisions. The findings suggest that Kosovo can enhance its attractiveness by improving regulatory transparency, reducing bureaucratic barriers, and offering targeted incentives for priority sectors. Investment promotion agencies also play a key role in connecting investors with local opportunities.

The paper further argues that investment strategies should be aligned with broader development goals, including sustainability, employment, and regional balance. In Kosovo, this means supporting sectors that can generate inclusive growth and strengthen economic resilience. The study concludes that foreign direct investment can contribute significantly to Kosovo's development when it is guided by clear policy direction and institutional capacity. Strategic investment promotion can help position Kosovo as a competitive destination in the Western Balkans.

Key words: foreign direct investment, Kosovo, investment policy, emerging markets, economic development

ORAL TRADITIONS AND IDENTITY FORMATION AMONG ETHIOPIAN HIGHLAND COMMUNITIES

Prof. Dr. Tadesse Alemu, Yonas Berhanu

Faculty of Humanities, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT

This study examines the role of oral traditions in shaping collective identity among highland communities in Ethiopia. In regions where written historical records have historically been limited, oral narratives, proverbs, songs, and genealogical accounts have served as primary vehicles for transmitting cultural memory, moral values, and social belonging. The research explores how oral practices contribute to the formation of local and national identity, and how these forms of expression continue to influence contemporary understandings of community.

The study is grounded in folklore studies, anthropology, and memory research. It focuses on the ways in which oral traditions function as dynamic cultural resources rather than static relics. The analysis suggests that storytelling, ritual speech, and performative practices reinforce social cohesion by linking individuals to ancestral heritage and shared moral frameworks. These traditions also provide a space for negotiating change, responding to modernity, and preserving cultural distinctiveness in the face of broader social transformations.

The paper further argues that oral traditions are not only cultural artifacts but also active participants in identity construction. In the Ethiopian highlands, they help communities maintain continuity, articulate belonging, and sustain intergenerational communication. The study concludes that understanding identity formation in these regions requires attention to the performative and relational dimensions of oral culture. Preserving and studying these traditions contributes to a deeper appreciation of cultural resilience and the ongoing role of spoken heritage in social life.

Key words: oral traditions, identity formation, Ethiopian highlands, folklore, cultural memory

FOLKLORE SYMBOLISM IN ETHIOPIAN COFFEE CEREMONIES AND SOCIAL RITUALS

**Dr. Selamawit Kebede, Assoc. Prof. Dr. Dawit Fikru, Meron Assefa, Elias Tadesse,
Maria Theresa Cruz**

Faculty of Social Sciences, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT

This paper investigates the symbolic dimensions of folklore within Ethiopian coffee ceremonies and related social rituals. The coffee ceremony is a central cultural practice that extends beyond beverage preparation to function as a space of hospitality, storytelling, and communal bonding. The study explores how symbolic gestures, objects, and narrative exchanges within the ceremony express cultural values, reinforce social relationships, and transmit collective meanings.

The research draws on cultural anthropology and folklore symbolism literature. It examines the ritual sequence of coffee preparation, the significance of incense, the arrangement of serving vessels, and the role of conversation and oral performance during the ceremony. The findings suggest that these elements operate as symbolic codes that communicate respect, inclusion, and social harmony. The ceremony also serves as a site for intergenerational learning, where elders share stories, advice, and cultural knowledge in an informal setting.

The paper argues that the coffee ceremony should be understood as a living cultural text that embodies Ethiopian social philosophy. It is not simply a domestic routine but a meaningful ritual that structures everyday life and affirms community identity. The study concludes that folklore symbolism in the coffee ceremony plays an important role in sustaining cultural continuity, strengthening social ties, and preserving intangible heritage in both rural and urban Ethiopian contexts.

Key words: coffee ceremony, folklore symbolism, Ethiopian culture, social rituals, intangible heritage

MYTHICAL CREATURES IN PHILIPPINE INDIGENOUS ANIMATION AND CONTEMPORARY STORYTELLING

Assis. Prof. Dr. Luningning Ramos

Faculty of Arts and Letters, University of the Philippines Diliman, Philippines

ABSTRACT

This study examines the representation of mythical creatures in Philippine indigenous animation and contemporary storytelling, focusing on how traditional beings are reimagined for modern audiences. Mythical creatures such as diwata, kapre, manananggal, and other supernatural figures have long occupied an important place in Filipino oral tradition and local belief systems. In recent years, these figures have appeared in animated films, digital media, and narrative arts, reflecting a growing interest in cultural revitalization through creative industries.

The research is based on cultural studies, folklore, and media analysis literature. It explores how animation and storytelling negotiate between authenticity and innovation, adapting mythological figures to new genres while preserving their cultural significance. The analysis suggests that these representations contribute to cultural pride, especially among younger generations, by making indigenous narratives more accessible and visually engaging. At the same time, the study notes the challenges of avoiding commodification and ensuring that cultural meanings are respected.

The paper argues that the use of mythical creatures in contemporary media can strengthen cultural identity when it is guided by thoughtful adaptation and community awareness. It further suggests that such creative works can serve as educational tools, introducing audiences to diverse cultural worlds within the Philippines. The study concludes that indigenous mythology, when integrated into animation and storytelling, offers a powerful means of cultural expression and intergenerational connection.

Key words: mythical creatures, Philippine animation, indigenous storytelling, folklore, cultural representation

PRE-COLONIAL EPIC NARRATIVES PRESERVATION THROUGH DIGITAL ARCHIVING IN THE PHILIPPINES

Dr. Jose Padilla, Ronaldo Santos, Liza Mendoza, Elena Vargas

Faculty of Humanities, University of the Philippines Diliman, Philippines

ABSTRACT

This study explores the preservation of pre-colonial epic narratives through digital archiving in the Philippines. Epics such as the *Hudhud*, *Bidasari*, and other oral traditions carry deep cultural, linguistic, and historical value, yet they remain vulnerable to loss due to language shift, aging bearers, and limited documentation. The research examines how digital technologies can support the long-term preservation and accessibility of these narratives for future generations.

The study is informed by digital humanities, archival studies, and oral literature research. It focuses on audio recording, transcription, metadata organization, and digital repository design as key components of archiving. The findings suggest that digital preservation can enhance both the security and the reach of epic materials, making them available for research, education, and community use. It also highlights the importance of ethical collaboration with source communities to ensure that cultural ownership and access rights are respected.

The paper argues that digital archiving should not replace living oral traditions but rather support their continuity. By creating accessible records, communities and institutions can safeguard cultural heritage while allowing for reinterpretation and educational engagement. The study concludes that digital archiving offers a meaningful pathway for protecting pre-colonial epic narratives in the Philippines and strengthening national cultural memory.

Key words: epic narratives, digital archiving, Philippines, oral literature, cultural heritage

CENTRAL ASIAN SHAMANISTIC MOTIFS IN KAZAKH ORAL EPICS AND MODERN LITERATURE

Assoc. Prof. Dr. Aigerim Nurpeissova, Yerzhan Bekzatov

Faculty of Philology, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This study investigates the presence of Central Asian shamanistic motifs in Kazakh oral epics and their influence on modern literature. Shamanistic worldviews, spiritual intermediaries, and cosmological beliefs have historically shaped Kazakh narrative traditions, leaving traces in heroic epics, mythic journeys, and symbolic imagery. The research explores how these motifs appear in classical oral forms and how they are reinterpreted in contemporary literary works.

The study draws on folklore studies, literary analysis, and cultural history literature. It examines themes such as spirit journeys, sacred landscapes, ritual transformation, and the role of the shaman as a cultural figure. The findings suggest that shamanistic motifs continue to function as symbolic resources, even when expressed through modern narrative forms. They contribute to a sense of cultural depth and spiritual heritage within Kazakh literature.

The paper argues that these motifs are not merely historical remnants but active elements in cultural identity formation. They provide writers and storytellers with a vocabulary for exploring belonging, memory, and the relationship between human and natural worlds. The study concludes that shamanistic motifs in Kazakh epics and literature reflect a continuous cultural dialogue between tradition and modernity, enriching the symbolic landscape of Central Asian storytelling.

Key words: shamanistic motifs, Kazakh epics, oral literature, modern literature, Central Asia

NOMADIC FOLK TALES AND ECOLOGICAL WISDOM IN KAZAKHSTANI STEPPE CULTURE

Dr. Gulnara Tolegenova, Nursultan Abildayev, Dr. Aidana Sarsen

Faculty of Social Sciences, Nazarbayev University, Kazakhstan

ABSTRACT

This study examines the relationship between nomadic folk tales and ecological wisdom in Kazakhstani steppe culture. Folk narratives from nomadic communities often encode practical knowledge about land use, animal behavior, seasonal cycles, and environmental stewardship. The research explores how these tales function as cultural repositories of ecological understanding and how they reflect sustainable relationships with the steppe environment.

The study is based on folklore studies, environmental humanities, and cultural ecology literature. It focuses on stories that emphasize respect for nature, responsible resource use, and awareness of climatic conditions. The findings suggest that nomadic folk tales transmit ecological values through narrative form, making them accessible and memorable across generations. They also highlight the importance of balance between human activity and natural systems.

The paper argues that these narratives offer valuable insights for contemporary discussions on sustainability and environmental ethics. In the Kazakhstani context, they connect modern audiences with historical practices of adaptation and care for the land. The study concludes that nomadic folk tales are not only cultural artifacts but also sources of ecological wisdom that can inform present-day environmental thinking.

Key words: nomadic folk tales, ecological wisdom, Kazakhstan, steppe culture, environmental ethics

ALBANIAN BALLAD TRADITIONS AND NATIONAL IDENTITY FORMATION IN KOSOVO

Prof. Dr. Ardian Klosi, Prof. Dr. Vesa Maxhuni

Faculty of Arts, University of Pristina, Kosovo

ABSTRACT

This study investigates the role of Albanian ballad traditions in the formation of national identity in Kosovo. Ballads have long served as narrative expressions of historical memory, moral values, and collective experience. In Kosovo, they have played an important role in articulating cultural belonging, resistance, and social ideals, especially during periods of political tension and cultural transformation.

The research is based on folklore studies, literary history, and cultural identity literature. It examines how ballads narrate heroic deeds, family honor, and social conflict, and how these themes contribute to a shared sense of identity. The analysis suggests that ballads function as cultural texts through which communities interpret their past and imagine their future. They also provide a space for emotional expression and moral reflection.

The paper argues that ballad traditions remain relevant in contemporary identity formation, even as social conditions change. They continue to shape cultural consciousness and provide a framework for understanding belonging and historical experience. The study concludes that Albanian ballads in Kosovo are not only artistic works but also active participants in the ongoing construction of national and cultural identity.

Key words: Albanian ballads, national identity, Kosovo, folklore, cultural memory

WOMEN'S VOICES IN KOSOVAR FOLK SONGS AND GENDER REPRESENTATIONS

Liridon Sinani, Besa Gashi, Flamur Rexhepi

Faculty of Philology, University of Pristina, Kosovo

ABSTRACT

This study explores women's voices in Kosovar folk songs and the ways in which gender is represented within traditional musical narratives. Folk songs often reflect social norms, family structures, and emotional experiences, making them important sources for understanding gender roles and cultural expectations. The research examines how women are portrayed, how their perspectives are expressed, and how these representations relate to broader social contexts.

The study is informed by folklore studies, gender studies, and cultural analysis literature. It focuses on themes such as love, marriage, loss, resilience, and social limitation, as they appear in women-centered songs. The findings suggest that folk songs provide a space for expressing female experience, even within patriarchal frameworks. They also reveal tensions between individual desire and social obligation.

The paper argues that women's voices in folk songs contribute to a more nuanced understanding of gender in Kosovar culture. These songs offer insight into how women navigate social expectations and assert emotional agency. The study concludes that analyzing gender representations in folk music enriches our understanding of cultural identity and highlights the importance of women's perspectives in traditional artistic forms.

Key words: women's voices, folk songs, Kosovo, gender representation, cultural identity

EXISTENTIAL CHALLENGES OF CLIMATE JUSTICE THROUGH TANZANIAN INDIGENOUS WORLDVIEWS

Assoc. Prof. Dr. Zawadi Mushi, Dr. Kondo Selemani, Assis. Prof. Asha Ramadhani
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Dar es Salaam, Tanzania

ABSTRACT

This study explores the existential challenges of climate justice as understood through Tanzanian indigenous worldviews, emphasizing how local cosmologies, ecological ethics, and communal identities shape environmental responsibility. In many Tanzanian communities, climate is not merely a physical phenomenon but a relational reality embedded in spiritual beliefs, ancestral traditions, and everyday practices. The study examines how these worldviews offer alternative frameworks for understanding climate crisis, ecological harm, and intergenerational justice.

The research is based on philosophical and anthropological literature concerning indigenous knowledge systems and environmental ethics. It highlights how indigenous perspectives emphasize reciprocity with nature, respect for land, and the moral duty to protect future generations. The analysis suggests that climate justice cannot be fully addressed through global policy frameworks alone, but requires engagement with local meanings and culturally grounded interpretations of responsibility. In Tanzanian contexts, indigenous worldviews provide a moral vocabulary for articulating ecological loss, community vulnerability, and collective resilience.

The paper further argues that indigenous perspectives challenge dominant narratives of climate action by foregrounding relationality, cultural continuity, and place-based ethics. It also notes that modern development policies often overlook these perspectives, thereby weakening both ecological sustainability and social justice. The study concludes that climate justice in Tanzania can be strengthened by integrating indigenous worldviews into environmental governance, education, and community planning. Such integration supports more inclusive and culturally responsive approaches to ecological crisis.

Key words: climate justice, indigenous worldviews, Tanzania, environmental ethics, ecological responsibility

FILIPINO SPIRITUALITY AND PHENOMENOLOGICAL INTERPRETATIONS OF SUFFERING

Dr. Maria Santos, Prof. Dr. Jose Rizalino, Luz Fernandez

Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Santo Tomas, Philippines

ABSTRACT

This study examines Filipino spirituality and its phenomenological interpretations of suffering, focusing on how religious experience, cultural identity, and lived suffering intersect in everyday life. In the Philippines, spirituality is deeply embedded in communal practices, family rituals, and popular religious expressions, which shape how individuals understand pain, endurance, and hope. The study explores how phenomenology can illuminate the lived dimensions of suffering within Filipino spiritual contexts.

The research draws on phenomenological philosophy and religious studies literature. It considers how suffering is experienced not only as physical or emotional pain but also as a meaningful event within a spiritual and cultural horizon. The analysis suggests that Filipino spirituality often interprets suffering through themes of sacrifice, redemption, and communal solidarity. These interpretations provide a framework for making sense of hardship and for sustaining resilience in the face of adversity.

The paper further argues that phenomenological inquiry can deepen understanding of how spiritual meanings are embodied in everyday practices such as prayer, pilgrimage, and ritual. It also highlights the importance of cultural nuance in interpreting suffering, since universal philosophical categories may not fully capture local experiences. The study concludes that Filipino spirituality offers a rich perspective for philosophical reflection on suffering, one that integrates personal experience, cultural memory, and religious meaning.

Key words: Filipino spirituality, phenomenology, suffering, religious experience, cultural meaning

POSTCOLONIAL EPISTEMOLOGY AND KNOWLEDGE PRODUCTION IN PHILIPPINE ACADEMIC DISCOURSE

Assoc. Prof. Dr. Antonio Cruz, Elena Vargas

Faculty of Arts and Letters, University of the Philippines Diliman, Philippines

ABSTRACT

This study investigates postcolonial epistemology and knowledge production in Philippine academic discourse, focusing on how colonial histories and power structures continue to shape the ways knowledge is produced, validated, and circulated in higher education. The study examines how academic institutions negotiate between global knowledge standards and local intellectual traditions, and how these dynamics influence research priorities, curriculum design, and scholarly identity.

The research is grounded in postcolonial theory and critical epistemology literature. It highlights how colonial legacies persist in language hierarchies, publication norms, and methodological preferences, often marginalizing indigenous and local forms of knowledge. The analysis suggests that Philippine academic discourse remains shaped by external validation systems, which can limit the development of autonomous intellectual frameworks. At the same time, the study notes growing efforts to decolonize knowledge through local research agendas, vernacular scholarship, and culturally grounded methodologies.

The paper argues that postcolonial epistemology offers tools for critically examining the conditions under which knowledge is produced. It also emphasizes the need for academic institutions to support diverse epistemic traditions and to create spaces for intellectual self-determination. The study concludes that knowledge production in the Philippines can be strengthened by engaging more deeply with postcolonial critique and by fostering scholarly practices that reflect both local realities and global conversations.

Key words: postcolonial epistemology, knowledge production, Philippine academia, decolonization, intellectual tradition

ARABIC LOGIC TRADITIONS AND THEIR INFLUENCE ON CONTEMPORARY ANALYTIC PHILOSOPHY

Prof. Dr. Ahmed Al-Samarrai, Layla Hassan, Karim Nassar

Faculty of Arts and Humanities, University of Baghdad, Iraq

ABSTRACT

This study examines Arabic logic traditions and their influence on contemporary analytic philosophy, focusing on how classical Islamic logical frameworks continue to inform modern philosophical reasoning. Arabic logic, shaped by figures such as Al-Farabi, Avicenna, and Averroes, developed sophisticated theories of inference, definition, and argumentation that remain relevant for current debates in logic and epistemology. The study explores how these traditions can enrich contemporary analytic approaches.

The research is based on historical and philosophical literature concerning Islamic logic and its reception in modern thought. It highlights key concepts such as categorical logic, modal reasoning, and the theory of demonstration, showing how they anticipate or parallel developments in modern logical systems. The analysis suggests that Arabic logic offers resources for refining analytic methods, particularly in areas such as argument structure, conceptual clarity, and the analysis of necessity and possibility.

The paper further argues that engaging with Arabic logic traditions can broaden the scope of analytic philosophy by introducing historically grounded perspectives that challenge Eurocentric assumptions. It also notes that contemporary philosophers are increasingly revisiting these traditions to develop more inclusive and historically informed approaches to reasoning. The study concludes that Arabic logic traditions remain a valuable resource for contemporary analytic philosophy, offering both historical depth and conceptual innovation.

Key words: Arabic logic, analytic philosophy, Islamic philosophy, logical traditions, conceptual analysis

EXISTENTIALISM IN IRAQI LITERATURE UNDER AUTHORITARIAN REGIMES

Dr. Fatima Zahra, Omar Khalid

Faculty of Arts, University of Basra, Iraq

ABSTRACT

This study explores existentialist themes in Iraqi literature produced under authoritarian regimes, focusing on how writers have expressed experiences of alienation, oppression, and the search for meaning in politically repressive contexts. Iraqi literature under authoritarian rule often reflects the tension between individual freedom and state control, raising philosophical questions about agency, identity, and moral responsibility. The study examines how existentialist ideas are articulated through narrative, character, and symbolic expression.

The research is grounded in literary theory and existential philosophy literature. It considers how themes such as absurdity, despair, resistance, and authenticity appear in novels, poetry, and short stories shaped by political repression. The analysis suggests that Iraqi writers use existentialist motifs to articulate the psychological and ethical impact of living under authoritarian conditions. These literary expressions offer insights into how individuals negotiate freedom, dignity, and meaning in constrained environments.

The paper further argues that existentialism in Iraqi literature is not merely a philosophical import but a response to concrete historical and social conditions. It also highlights the role of literature as a space for critical reflection and moral imagination. The study concludes that existentialist themes in Iraqi literature provide a powerful lens for understanding the human experience under authoritarianism and for exploring the possibilities of intellectual and ethical resistance.

Key words: existentialism, Iraqi literature, authoritarian regimes, political repression, literary philosophy

ISLAMIC PHILOSOPHY OF SCIENCE AND MODERN QUANTUM MECHANICS RECONCILIATION

Assis. Prof. Dr. Mustafa Al-Jabiri, Sana Ibrahim
Faculty of Islamic Studies, Al-Azhar University, Egypt

ABSTRACT

This study examines the relationship between Islamic philosophy of science and modern quantum mechanics, focusing on how classical Islamic epistemological frameworks can engage with contemporary scientific theories. Islamic philosophy of science has traditionally emphasized the unity of knowledge, the intelligibility of nature, and the compatibility of reason and revelation. The study explores how these principles can be brought into dialogue with the conceptual challenges posed by quantum mechanics.

The research is based on Islamic philosophical texts and modern philosophy of science literature. It considers how concepts such as causality, contingency, and the nature of reality are treated in both Islamic thought and quantum theory. The analysis suggests that Islamic philosophy offers resources for interpreting quantum phenomena in ways that avoid reductionist materialism while remaining open to scientific inquiry. It also highlights the potential for reconciling metaphysical commitments with empirical findings through a philosophically informed approach.

The paper further argues that engagement with quantum mechanics can enrich Islamic philosophy by prompting new reflections on the nature of knowledge, observation, and the limits of human understanding. It also notes that such dialogue requires careful attention to both scientific accuracy and philosophical coherence. The study concludes that Islamic philosophy of science and quantum mechanics can be reconciled through a thoughtful integration of metaphysical insight and scientific rigor, contributing to broader discussions on science and meaning.

Key words: Islamic philosophy of science, quantum mechanics, epistemology, causality, metaphysics

TUNISIAN POST-REVOLUTIONARY POLITICAL PHILOSOPHY AND DEMOCRATIC TRANSITIONS

Prof. Dr. Hedi Ben Abbes, Nadia Cherif, Youssef Lamine

Faculty of Law and Political Science, University of Tunis, Tunisia

ABSTRACT

This study investigates Tunisian post-revolutionary political philosophy and its relationship to democratic transitions, focusing on how political thought has evolved in response to the demands for freedom, justice, and institutional reform. The Tunisian revolution opened new possibilities for rethinking political authority, citizenship, and the role of the state in a democratic context. The study examines how political philosophy has contributed to shaping these transformations.

The research is grounded in political theory and post-revolutionary studies literature. It highlights key themes such as legitimacy, participation, rights, and the reconstruction of public trust. The analysis suggests that Tunisian political philosophy has increasingly emphasized the importance of civic engagement, constitutionalism, and the balance between state power and social accountability. It also notes the challenges posed by political fragmentation, economic instability, and security concerns.

The paper further argues that democratic transitions require not only institutional change but also a philosophical reorientation toward citizenship and collective responsibility. It also highlights the role of intellectual discourse in supporting democratic culture and critical reflection. The study concludes that Tunisian political philosophy can contribute to democratic consolidation by fostering dialogue, ethical governance, and a deeper understanding of the values underpinning democratic life.

Key words: political philosophy, democratic transition, Tunisia, post-revolutionary thought, citizenship

EXISTENTIAL FREEDOM CONCEPTS IN ARABIC LITERATURE AND CONTEMPORARY EXISTENTIALISM

Assoc. Prof. Dr. Moncef Ben Salem

Faculty of Arts and Humanities, University of Tunis, Tunisia

ABSTRACT

This study examines concepts of existential freedom in Arabic literature and their relationship to contemporary existentialism, focusing on how literary works articulate experiences of choice, responsibility, and the search for meaning. Arabic literature has long engaged with questions of human agency, suffering, and the limits of freedom, often reflecting broader philosophical concerns. The study explores how these themes resonate with modern existentialist thought.

The research is based on literary analysis and existential philosophy literature. It considers how Arabic writers depict freedom not as an abstract ideal but as a lived condition shaped by historical, social, and political circumstances. The analysis suggests that existential freedom in Arabic literature is often expressed through narratives of struggle, alienation, and the confrontation with absurdity. These literary explorations offer insights into how individuals negotiate autonomy in constrained environments.

The paper further argues that Arabic literature provides a rich resource for understanding existential freedom in non-Western contexts, challenging universalist assumptions and highlighting cultural specificity. It also notes the importance of literary expression as a medium for philosophical reflection. The study concludes that existential freedom concepts in Arabic literature contribute to contemporary existentialism by offering diverse perspectives on human agency, meaning, and the conditions of authentic existence.

Key words: existential freedom, Arabic literature, contemporary existentialism, human agency, literary philosophy

FISCAL POLICY RESPONSES TO CLIMATE CHANGE IMPACTS ON PAKISTANI AGRICULTURE

Ahmed Zubair, Sana Malik, Bilal Rehman

Faculty of Economics, Quaid-i-Azam University, Pakistan

ABSTRACT

This study examines fiscal policy responses to climate change impacts on Pakistani agriculture, focusing on how government budgeting, taxation, and public expenditure strategies can address environmental stress and economic vulnerability. Agriculture remains a central pillar of Pakistan's economy, yet it faces increasing threats from water scarcity, erratic rainfall, soil degradation, and extreme weather events. The paper explores how fiscal instruments can support adaptation, resilience, and sustainable rural development.

The research is grounded in environmental economics and public finance literature. It considers agricultural subsidies, climate-related budget allocations, disaster relief mechanisms, and investment in rural infrastructure as key components of fiscal response. The analysis suggests that fiscal policy can play a constructive role in helping farmers manage climate risks by directing resources toward irrigation improvements, early warning systems, and research into climate-resilient crops. At the same time, the study highlights the need for long-term planning and better coordination between fiscal authorities and environmental agencies.

The findings indicate that fiscal policy is most effective when it prioritizes prevention rather than reactive relief. Budgetary support should be aligned with national climate goals and tailored to regional agricultural conditions. The paper also notes that transparent resource allocation and accountability are essential for ensuring that public funds reach vulnerable communities. The study concludes that fiscal policy should be understood as a central element of climate adaptation strategy in Pakistan. Strengthening fiscal frameworks can help protect agricultural livelihoods, reduce rural poverty, and support sustainable economic growth in the face of environmental change.

Key words: fiscal policy, climate change, Pakistani agriculture, public finance, environmental adaptation

REMITTANCE FLOWS AND THEIR ROLE IN PAKISTANI HOUSEHOLD CONSUMPTION PATTERNS

Hina Gul, Assoc. Prof. Dr. Fatima Noor, Dr. Omar Siddiqui

Faculty of Economics, Lahore University of Management Sciences, Pakistan

ABSTRACT

This study investigates remittance flows and their role in shaping household consumption patterns in Pakistan. Remittances have become a significant source of income for many families, influencing spending behavior, household welfare, and economic stability. The research explores how remittance income affects consumption priorities, savings behavior, and long-term financial planning within Pakistani households.

The study is based on development economics and migration literature. It examines the relationship between remittance income and household expenditure on food, education, health, housing, and durable goods. The findings suggest that remittances often help families improve living standards, increase investment in human capital, and reduce financial vulnerability. However, the study also notes that consumption patterns vary depending on income level, migration type, and household composition.

The paper argues that remittances should be understood not only as private income but also as a factor in broader economic development. By supporting household stability, remittances contribute to domestic demand and local economic activity. The study concludes that effective economic policy should consider how remittance flows interact with national development goals. Strengthening financial inclusion and encouraging productive investment can enhance the long-term impact of remittances on household well-being and economic growth.

Key words: remittance flows, household consumption, Pakistan, economic development, migration income

EGYPTIAN TOURISM SECTOR RECOVERY STRATEGIES POST-PANDEMIC ECONOMIC SHOCKS

Dr. Karim El-Sayed, Nadia Mahmoud, Mohamed Salem

Faculty of Tourism and Hotels, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

This study examines recovery strategies for the Egyptian tourism sector following the economic shocks caused by the global pandemic. Tourism has long been a key contributor to Egypt's economy, yet the sector faced severe disruptions due to travel restrictions, reduced visitor numbers, and declining revenue. The paper explores policy measures and industry initiatives aimed at restoring competitiveness, rebuilding confidence, and supporting sustainable recovery.

The research is based on tourism economics and crisis management literature. It considers marketing campaigns, health and safety protocols, digital transformation, and diversification of tourism products as central elements of recovery strategy. The findings suggest that rebuilding tourism requires coordinated action between government, private operators, and local communities. Effective recovery also depends on adapting to changing traveler expectations and strengthening resilience against future shocks.

The paper argues that tourism recovery should not simply aim to restore previous levels but should pursue a more sustainable and diversified model. This includes promoting cultural heritage, eco-tourism, and regional tourism while improving infrastructure and service quality. The study concludes that Egypt's tourism sector can regain momentum through strategic investment, policy support, and innovation. A well-managed recovery can strengthen economic stability and contribute to long-term national development.

Key words: tourism recovery, Egypt, pandemic impact, tourism policy, economic resilience

FOREIGN DIRECT INVESTMENT PATTERNS IN EGYPT'S SUEZ CANAL ECONOMIC ZONE

Prof. Dr. Ibrahim Hassan, Fatima Abdelaziz, Omar Khalil

Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

This study investigates foreign direct investment patterns in Egypt's Suez Canal Economic Zone, focusing on the factors that attract international capital and shape investment distribution. The Suez Canal zone has become a strategic location for logistics, manufacturing, and trade-related activities due to its geographic position and infrastructure development. The research explores how policy incentives, infrastructure quality, and regional connectivity influence investment decisions.

The study is grounded in international economics and investment literature. It examines the role of tax incentives, regulatory frameworks, industrial clustering, and trade facilitation in shaping FDI inflows. The findings suggest that investor confidence depends not only on economic potential but also on institutional stability and administrative efficiency. The paper also highlights the importance of aligning investment policy with national development priorities.

The analysis indicates that the Suez Canal zone has significant potential to attract diversified investment, particularly in transport, energy, and manufacturing. However, sustained growth requires continued improvement in governance, transparency, and investor support services. The study concludes that FDI can play a major role in strengthening Egypt's economic position when it is integrated into a broader development strategy. Effective policy coordination and long-term planning are essential for maximizing the benefits of foreign investment.

Key words: foreign direct investment, Suez Canal, Egypt, investment policy, economic development

KAZAKHSTANI ENERGY TRANSITION ECONOMICS AND CARBON PRICING MECHANISMS

Yerzhan Bekbolatov, Dana Kairatova, Assoc. Prof. Dr. Aigerim Tolegenova

Faculty of Economics and Business, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This study examines the economics of energy transition in Kazakhstan and the role of carbon pricing mechanisms in supporting climate policy and structural change. As Kazakhstan seeks to reduce reliance on fossil fuels and develop cleaner energy systems, carbon pricing has emerged as a key policy tool for guiding investment, encouraging efficiency, and reducing emissions. The research explores how carbon pricing interacts with broader economic and energy objectives.

The study is based on environmental economics and energy policy literature. It considers carbon taxes, emissions trading, and regulatory incentives as instruments for steering the energy system toward sustainability. The findings suggest that carbon pricing can help internalize environmental costs and encourage more efficient resource use. However, its effectiveness depends on design, implementation, and coordination with other economic policies.

The paper argues that energy transition requires careful balancing of environmental goals with economic stability. In Kazakhstan, this means supporting industrial adaptation, protecting vulnerable groups, and ensuring energy security while pursuing decarbonization. The study concludes that carbon pricing can be a useful component of transition strategy when it is part of a comprehensive policy framework. Transparent governance and long-term planning are essential for achieving both climate and development outcomes.

Key words: energy transition, carbon pricing, Kazakhstan, environmental economics, climate policy

CROSS-BORDER E-COMMERCE GROWTH IMPACTS ON KAZAKHSTAN'S RETAIL SECTOR

Dr. Nursultan Abayev, Aidana Sarsenova

Faculty of Business and Management, Nazarbayev University, Kazakhstan

ABSTRACT

This study investigates the impacts of cross-border e-commerce growth on Kazakhstan's retail sector, focusing on how digital trade is reshaping market dynamics, consumer behavior, and business competition. The rise of online platforms has expanded access to global products and created new opportunities for local retailers. At the same time, it has introduced challenges related to regulation, logistics, and market adaptation.

The research is based on digital economy and retail studies literature. It examines how cross-border platforms influence pricing, product variety, and consumer expectations. The findings suggest that e-commerce growth has increased competition and pushed domestic retailers to improve service quality and digital presence. It has also encouraged small businesses to explore new distribution channels and marketing strategies.

The paper argues that cross-border e-commerce should be understood as both an economic and a regulatory issue. Effective policy support can help local businesses integrate into global digital markets while protecting consumer interests and ensuring fair competition. The study concludes that Kazakhstan's retail sector can benefit from e-commerce growth when it is supported by infrastructure development, skills training, and adaptable regulation. Strategic planning can strengthen the retail economy and improve long-term competitiveness.

Key words: cross-border e-commerce, retail sector, Kazakhstan, digital economy, market competition

MOROCCAN PHOSPHATE INDUSTRY VALUE CHAIN OPTIMIZATION FOR GLOBAL COMPETITIVENESS

Assis. Prof. Dr. Amina El-Khatib, Youssef Bennani, Dr. Karim Alami, Fatima Zahraoui

Faculty of Economics and Management, Mohammed V University, Morocco

ABSTRACT

This study examines value chain optimization in the Moroccan phosphate industry, focusing on how production, processing, and export strategies can enhance global competitiveness. Morocco holds a major share of global phosphate reserves, and the industry plays a critical role in national economic development. The research explores how efficiency improvements and technological upgrades can strengthen the sector's position in international markets.

The study is based on industrial economics and value chain literature. It considers extraction methods, processing technology, logistics, and downstream product development as key elements of optimization. The findings suggest that improving efficiency across the value chain can reduce costs, increase product quality, and expand market reach. The paper also highlights the importance of environmental sustainability and resource management in maintaining long-term competitiveness.

The analysis indicates that the phosphate industry can benefit from investment in research, infrastructure, and skilled labor. Strategic partnerships and innovation can also support diversification into higher-value products. The study concludes that value chain optimization is essential for strengthening Morocco's phosphate sector. Effective policy support and coordinated planning can help the industry achieve sustainable growth and global leadership.

Key words: phosphate industry, value chain optimization, Morocco, global competitiveness, industrial economics

TOURISM-LED GROWTH MODELS AND REGIONAL DISPARITIES IN MOROCCO

Assoc. Prof. Dr. Hassan Rhouma, Nadia Belghiti

Faculty of Economics, University of Casablanca, Morocco

ABSTRACT

This study investigates tourism-led growth models and regional disparities in Morocco, examining how tourism development contributes to economic performance and spatial inequality. Tourism has become a major driver of growth in certain regions, yet benefits are not evenly distributed across the country. The research explores how tourism policy, infrastructure investment, and regional planning shape economic outcomes.

The study is based on regional economics and tourism development literature. It considers destination competitiveness, employment generation, and local economic linkages as factors influencing growth distribution. The findings suggest that tourism can stimulate development in well-connected areas, but may leave other regions behind without targeted intervention. The paper also highlights the role of governance and coordination in ensuring more balanced growth.

The analysis indicates that tourism-led strategies should be complemented by measures to support less developed regions. This includes investment in infrastructure, skills development, and diversification of local economies. The study concludes that tourism can contribute to national development when it is integrated into broader regional policy. Reducing disparities requires coordinated planning and attention to inclusive growth.

Key words: tourism-led growth, regional disparities, Morocco, economic development, regional policy

CLIMATE CHANGE IMPACTS ON GLACIER RETREAT AND WATER SECURITY IN NORTHERN PAKISTANI HINDUKUSH

Prof. Dr. Arif Malik, Sana Rehman, Bilal Khan, Ayesha Zubair
Faculty of Environmental Sciences, University of Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

This study examines the impacts of climate change on glacier retreat and water security in the northern Pakistani Hindukush region, where mountain glaciers serve as critical freshwater sources for downstream communities. Rising temperatures and shifting precipitation patterns have accelerated glacial melt, altering seasonal runoff regimes and threatening long-term water availability for agriculture, hydropower, and domestic use. The research explores the interconnection between cryospheric change and regional water security within a context of growing population and infrastructure demands.

The study is based on glaciology, hydrology, and climate adaptation literature. It focuses on how glacier mass loss affects river discharge timing, sediment load, and flood-drought cycles. The analysis suggests that accelerated melt initially increases water flow but eventually leads to reduced dry-season availability as glacier volume diminishes. This transition poses significant risks for irrigation-dependent economies and rural livelihoods. The study also highlights the importance of integrated water resource management and early warning systems for glacial lake outburst floods.

The paper argues that climate adaptation in the Hindukush must combine scientific monitoring with community-based planning and infrastructure resilience. Policies should address both immediate hazards and long-term water scarcity through watershed protection, efficient irrigation, and regional cooperation. The study concludes that sustainable water security in northern Pakistan depends on understanding glacier dynamics as part of a broader climate risk framework, requiring coordinated investment in research, governance, and adaptive capacity.

Key words: glacier retreat, water security, Hindukush, climate change, Pakistan

URBAN HEAT ISLAND EFFECTS AND MITIGATION STRATEGIES IN KARACHI MEGACITY EXPANSION

Zainab Qureshi, Hina Aslam

Faculty of Urban Planning, NED University of Engineering and Technology, Pakistan

ABSTRACT

This study investigates urban heat island effects and mitigation strategies within the context of Karachi's megacity expansion. Rapid urbanization, dense construction, reduced vegetation cover, and heat-absorbing surfaces have intensified local temperatures, creating thermal stress for residents and increasing energy demand for cooling. The research explores how urban form and land use contribute to heat accumulation and examines planning interventions capable of reducing thermal burden.

The study is grounded in urban climatology and environmental planning literature. It examines the relationship between surface materials, building density, green space distribution, and local microclimates. The analysis suggests that heat island intensity is strongest in areas with limited vegetation, high imperviousness, and poor ventilation. Mitigation strategies such as expanding urban forestry, introducing reflective roofing, improving street orientation, and preserving open corridors can help moderate temperatures. The study also highlights the role of policy coordination and public awareness in implementing heat-resilient urban design.

The paper argues that Karachi's growth should be guided by climate-sensitive planning rather than purely economic or infrastructural considerations. As heat exposure disproportionately affects low-income neighborhoods, mitigation must also address equity and access to cooling resources. The study concludes that urban heat island reduction is achievable through integrated spatial strategies that combine ecological restoration, building regulation, and community engagement.

Key words: urban heat island, Karachi, mitigation strategies, urban planning, climate resilience

NILOTIC DELTA EROSION PATTERNS AND SEDIMENT DYNAMICS UNDER DAM CONSTRUCTION IMPACTS

Dr. Ahmed El-Sayed, Fatima Hassan, Omar Khalil

Faculty of Geography and Environmental Studies, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

This study explores erosion patterns and sediment dynamics in the Nilotic Delta under the influence of dam construction, particularly the Grand Ethiopian Renaissance Dam and upstream regulation structures. Dams alter natural sediment flow, reducing the delivery of silt and nutrients to the delta while increasing vulnerability to coastal erosion and land subsidence. The research examines how these changes affect agricultural productivity, shoreline stability, and ecological balance in one of the world's most densely populated delta regions.

The study is based on geomorphology, sedimentology, and water resource management literature. It focuses on the relationship between reduced sediment supply, river channel adjustments, and deltaic land loss. The analysis suggests that sediment starvation accelerates coastal retreat, weakens soil fertility, and increases reliance on artificial fertilizers. The study also notes that dam-induced flow regulation can alter floodplain dynamics and groundwater recharge patterns.

The paper argues that sustainable delta management requires transboundary cooperation, sediment budgeting, and adaptive land use planning. Strategies such as managed sediment release, coastal restoration, and integrated basin governance can help mitigate long-term degradation. The study concludes that the Nilotic Delta's future depends on balancing upstream development with downstream ecological and agricultural needs through evidence-based water diplomacy.

Key words: Nilotic Delta, erosion patterns, sediment dynamics, dam construction, water management

DESERTIFICATION PROCESSES AND LAND USE CHANGE IN SINAI PENINSULA ECOSYSTEMS

Layla Salem, Prof. Dr. Nadia Mahmoud, Karim Abdelaziz

Faculty of Environmental Sciences, Suez Canal University, Egypt

ABSTRACT

This study investigates desertification processes and land use change in the Sinai Peninsula ecosystems, where fragile arid environments face pressure from overgrazing, unplanned development, mining activities, and climate variability. Desertification threatens vegetation cover, soil stability, and water resources, undermining the ecological foundation for local livelihoods. The research examines how land use practices interact with natural climatic stress to drive landscape degradation.

The study draws on desert ecology, land degradation, and remote sensing literature. It focuses on the spatial and temporal patterns of vegetation loss, soil erosion, and land cover transformation. The analysis suggests that human activities, particularly unregulated grazing and infrastructure expansion, accelerate desertification beyond natural climatic drivers. The study also highlights the importance of traditional land management practices that historically maintained ecological balance in arid rangelands.

The paper argues that combating desertification in Sinai requires integrated land use planning, community-based conservation, and sustainable resource governance. Restoration efforts should prioritize native vegetation, water harvesting, and grazing rotation systems. The study concludes that protecting Sinai's ecosystems demands a shift from exploitative land use toward regenerative approaches that recognize ecological limits and support long-term resilience.

Key words: desertification, land use change, Sinai Peninsula, arid ecosystems, environmental management

ARAL SEA ECOLOGICAL DISASTER LEGACIES AND REGIONAL WATER MANAGEMENT SOLUTIONS

Assoc. Prof. Dr. Aigerim

Faculty of Geography, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This study examines the ecological disaster legacies of the Aral Sea and evaluates regional water management solutions developed in response to one of the world's most severe environmental crises. The dramatic shrinkage of the Aral Sea due to excessive irrigation withdrawals has caused salinization, biodiversity loss, health hazards, and socioeconomic disruption across Central Asia. The research explores how regional cooperation and technical interventions have addressed these challenges.

The study is based on environmental history, water policy, and transboundary resource management literature. It focuses on the Syr Darya and Amu Darya river basins, irrigation efficiency, dam infrastructure, and institutional coordination among riparian states. The analysis suggests that while some restoration progress has been achieved in the northern Aral Sea through dam construction and water regulation, the southern basin continues to face severe degradation. The study also notes that water allocation conflicts persist between upstream hydropower needs and downstream agricultural demands.

The paper argues that sustainable water management in the region requires strengthened regional institutions, improved irrigation technology, and equitable benefit-sharing mechanisms. The study concludes that the Aral Sea crisis demonstrates the long-term consequences of unsustainable water use and highlights the need for integrated basin management that balances ecological recovery with human development needs.

Key words: Aral Sea, ecological disaster, water management, Central Asia, transboundary cooperation

STEPPE LAND DEGRADATION AND PASTORAL NOMADISM TRANSITIONS IN CENTRAL KAZAKHSTAN

Dr. Yerzhan Bekbolatov, Aidana Sarsenova, Gulnara Abayeva

Faculty of Ecology and Geography, Eurasian National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This study investigates steppe land degradation and the transition of pastoral nomadism in Central Kazakhstan, where traditional grazing systems have been disrupted by agricultural expansion, climate change, and post-Soviet land reforms. The steppe ecosystem, once sustained by mobile pastoral practices, now faces soil erosion, vegetation loss, and reduced biodiversity. The research examines how these changes affect both ecological integrity and the livelihoods of remaining pastoral communities.

The study is grounded in rangeland ecology, pastoralism studies, and land degradation literature. It focuses on the relationship between grazing patterns, land tenure, and vegetation health. The analysis suggests that fixed settlement patterns and intensive land use have reduced the flexibility that historically allowed steppe ecosystems to recover. The study also notes that climate variability, particularly drought frequency, intensifies degradation pressures.

The paper argues that sustainable steppe management requires reviving elements of traditional mobility, improving rangeland governance, and supporting community-based conservation. Policies should recognize the ecological value of pastoral systems and integrate them into modern land use planning. The study concludes that protecting Central Kazakhstan's steppe landscapes depends on balancing ecological restoration with the socioeconomic needs of pastoral populations.

Key words: steppe degradation, pastoral nomadism, Central Kazakhstan, rangeland ecology, land management

ATLAS MOUNTAINS HYDROLOGICAL CHANGES FROM CLIMATE VARIABILITY IN MOROCCAN RIF REGION

Dr. Fatima Zahraoui, Youssef Bennani, Prof. Dr. Amina El-Khatib

Faculty of Sciences, Mohammed V University, Morocco

ABSTRACT

This study examines hydrological changes in the Atlas Mountains driven by climate variability in the Moroccan Rif region. Mountain watersheds in this area serve as critical water sources for downstream agriculture, urban centers, and ecosystems. However, shifting precipitation patterns, reduced snowpack, and increased temperature variability are altering runoff regimes and water availability. The research explores how these hydrological changes affect regional water security and ecosystem health.

The study is based on hydrology, climatology, and mountain water resource literature. It focuses on streamflow variability, groundwater recharge, and seasonal water distribution patterns. The analysis suggests that reduced winter precipitation and earlier snowmelt are shortening the period of reliable water supply, increasing vulnerability during dry seasons. The study also notes that land use changes, including deforestation and agricultural expansion, compound climate-driven hydrological stress.

The paper argues that adaptive water management in the Rif region requires improved monitoring, watershed protection, and integrated planning across sectors. Strategies such as rainwater harvesting, forest conservation, and efficient irrigation can help buffer against hydrological uncertainty. The study concludes that understanding climate-induced hydrological change is essential for sustaining water resources in Morocco's mountain regions and ensuring long-term resilience for dependent communities.

Key words: hydrological change, Atlas Mountains, climate variability, Morocco, water resources

SAHARA-SAHEL TRANSITION ZONE VEGETATION SHIFTS UNDER PROLONGED DROUGHT CONDITIONS

Dr. Karim Alami

Faculty of Environmental Studies, University of Marrakech, Morocco

ABSTRACT

This study investigates vegetation shifts in the Sahara-Sahel transition zone under prolonged drought conditions, where semi-arid ecosystems face increasing pressure from climate stress and land use change. The transition zone between desert and savanna is highly sensitive to rainfall variability, making it a critical area for understanding ecological responses to aridification. The research examines how vegetation composition and distribution are changing in response to extended dry periods.

The study draws on ecology, remote sensing, and climate adaptation literature. It focuses on plant community dynamics, species migration, and the loss of drought-sensitive vegetation. The analysis suggests that prolonged drought favors hardy, drought-tolerant species while reducing biodiversity and ecosystem services such as soil stabilization and carbon storage. The study also notes that overgrazing and land clearing accelerate vegetation loss beyond climate-driven changes.

The paper argues that managing the Sahara-Sahel transition requires community-based land management, restoration of native vegetation, and sustainable grazing practices. Policies should support ecological resilience while addressing the livelihood needs of local populations. The study concludes that vegetation shifts in this zone signal broader ecological transformation, requiring proactive conservation and adaptation strategies to maintain ecosystem function.

Key words: vegetation shifts, Sahara-Sahel, drought conditions, ecological change, Morocco

GROUNDWATER DEPLETION PATTERNS AND SUSTAINABLE MANAGEMENT IN MARRAKECH AGRICULTURAL PLAINS

Prof. Dr. Reem Gamal, Tariq El-Badry, Mohamed Salem

Faculty of Geography and Environmental Planning, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

This study examines groundwater depletion patterns and sustainable management strategies in the Marrakech agricultural plains, where intensive irrigation and climate stress have led to declining aquifer levels. Groundwater serves as a vital resource for agriculture in this semi-arid region, but over-extraction threatens long-term water security and soil health. The research explores the drivers of depletion and evaluates management approaches capable of supporting sustainable use.

The study is based on hydrogeology, water resource management, and agricultural sustainability literature. It focuses on extraction rates, recharge capacity, and the relationship between groundwater use and crop patterns. The analysis suggests that unregulated pumping, combined with inefficient irrigation practices, has accelerated aquifer decline. The study also notes that climate variability reduces natural recharge, intensifying the gap between supply and demand.

The paper argues that sustainable groundwater management requires regulatory frameworks, improved irrigation efficiency, and alternative water sources such as treated wastewater and rainwater harvesting. Community participation and farmer education are essential for implementing conservation measures. The study concludes that protecting Marrakech's agricultural plains depends on balancing productivity with aquifer preservation through integrated water governance and adaptive farming practices.

Key words: groundwater depletion, sustainable management, Marrakech, agricultural plains, water governance

